2001 LELT.

AZ ORSZÁGOS KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET KÖZLÖNYE.

FELELŐS SZERKESZTŐ

NÉVY LÁSZLÓ,

A BUDAPESTI KERESK. AKADÉMIÁBAN A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM RENDES TANÁRA.

TIZENHARMADIK ÉVFOLYAM $187^{9}/_{80}$.

1. 2. szám.

TARTALOM:

Elnöki beszéd. — A református tanügy, különösen a debreceni főiskola legrégibb történetéből. *Géresi Kálmán.* — Tanügyi események. *Névy László.* — **Egyleti élet.** A Debrecenben 1879. évi júl. 4. és 5-én tartott közgyűlés jegyzőkönyve. — A júl. 5-én tartott közgyüléséből kiküldött szavazatszedő bizottság jegyzőkönyve. — A választmány szept. 9-én tartott ülése. — A szept. 24-iki összes ülés. — **Vegyesek.** A hiv. lapból. — Felhivás az alkalmazás nélküli tanárokhoz. — A szilágy-somlyói gymnasium. — Az új iskolai év megnyitása a műegyetemen. — Uj gymnasium a fővárosban. — Függelék. I. A gymnasiumi tanítás terve. II. Átmeneti intézkedések az 1879—80. tanévre. III. Az 1879—80. évi átmeneti tanterv osztályok szerint egybeállítása.

Előfizethetni egy iskolai évre 4 frttal. Az előfizetési pénz a pénztárnok-hoz (II. ker. állami főreáliskola) küldendő. Ugyanott jelentendők be a lakhelyváltoztatások és reclamatiók.

BUDAPESTEN, 1879.

AZ EGYLET TULAJDONA.

Megjelenik, a nagy szünidőt kivéve, minden hó 1. és 15-én.

A szerkesztő lakása: Budapest, váci-körút, a keresk. akadémiában.

29/90

Névsora*)

azon tagoknak, kik a tagdíjat 1879. június 25-től 1879. szept. 25-ig lefizették.

$187^{6}/_{7}$-re: Forberger Vilmos, Pramer Elek.

$187^{7}/_{8}$ ra: Forberger Vilmos, Frankl István, Pramer Elek, Winter József.

$187^{8}/_{9}$-re: Bacsa József, Becsek Sándor, dr. Bánóczy József, Cserép Sándor, Frankl István, Füredi János, Kavalszky Ágost, Kovacsics Jenő, Mezey József, Piribauer Alajos, Pramer Elek, Schwarz Gy. Sándor, Vozári Gyula, Zambó János, Závodszky Adolf. Összesen fizetett 653 tag, hátralékban van még 145 tag.

$187^{9}/_{80}$-ra: Beck József, dr. Brózik Károly, Führer Ignác, Gelencei Pál, dr. Laky Mátyás, Mayer József, Panghy Özséb, Polgár György, Putnoky Miklós, dr. Say Móric, Schauer Ipoly, Vizoly Zakáriás. Összesen fizetett mindeddig 15 tag.

Előfizettek $187^{8}/_{9}$-re: Keszthelyi fels. leányiskola, Nyiregyházi evang. gymn. tanári kar (II. felét).

$187^{9}/_{80}$-ra: Baróthi gazd. felső népiskola, Budapesti II. ker. állami reáltanoda, Debreceni főreáliskola, Deési polgári iskola, Heckenaszt Gusztáv utódja Pozsonyban, Kaposvári államgymnasium, Keszthelyi fels. leányiskola, Nyiregyházi evang. gymn. tanári kar, Privigyei gymnasium, Zilahi ref. főtanodai tanári kar.

Budapest, 1879. szeptember 25-én.

Mayer József,
egyleti pénztárnok.
(II. ker. állami reáltanoda, Budán.)

---

*) Ismételten kérjük a t. c. tagokat, hogy tagdíjhátralékaikat mielőbb fizessék le.

39-16

AZ ORSZÁGOS KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET KÖZLÖNYE.

FELELŐS SZERKESZTŐ

NÉVY LÁSZLÓ,

A BUDAPESTI KERESK. AKADÉMIÁBAN A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM RENDES TANÁRA.

TIZENHARMADIK ÉVFOLYAM 1879/80.

BUDAPESTEN,
AZ EGYLET TULAJDONA.
1880.



Budapest, 1880. Nyomatott Fanda József könyvnyomdájában.

TARTALOM.

Értekezések.

Lap.

Elnöki beszéd. Berecz Antal 1
A reformatus tanügy, különösen a debreceni főiskola legrégibb történetéből. Géresi Kálmán 3, 65
Tanügyi események. Névy László 15
A ref. iskolák szervezetének szabályzata. Névy László 77
Horatius olvastatásáról. Malmosi Károly 96
Stilisztikai műszók 103
A vallás iskoláinkban. Tomor Ferenc 108
A középiskolai törvényjavaslat és a községi középiskolák. Kuthy József 127
Az átmeneti tanterv és az irásbeli dolgozatok. Polgár Gy. 133
Néhány megjegyzés az anthropologiai műszótár érdekében. Requinyi Géza 137
Érettségi vizsgálatainkról. Felsmann J. 160
Egy rendelet 1848-ból. Erythros 166
Észrevételek „A vallás iskoláinkban“ c. cikkre. Sáfrány Péter . . . 172
A vallás- és közokt. miniszterium költségvetése. N. 178
Quid pro quo. Egy középiskolai tanár 178
A tanárképzés ügye a protestansoknál. Névy L. 191
Javaslat a ref. tanárok képzése ügyében 196
A görög olvasásról iskoláinkban. Putnoky M. 200
Irodalomtörténeti oktatásunk reformjáról. Dr. Váradi Antal . . 206, 232
Az erd. róm. katholikusok statusgyülésének nevezetesebb mozzanatai. Ávéd J. 210, 238
Az érettségi vizsgálatok. Dr. Lutter N. 223
Poetikai műszók 228
Mit tanítottunk a francia nyelvből 187$^{8}/_{9}$-ben? Cs. Rákosi 255
Az arányosság tényezője. Dr. Wohlrab Fl. 261, 299
Az anthropologiai műszótár érdekében. y. 266
Néhány szó a tornatanításról. Hadik P. 269
Az érettségi vizsgálatok kérdéséhez. Petrovich Ferenc 289

Lap.
Észrevételek irodalomtört oktatásunk reformjához. Dr. Benedek Albert 294
Megjegyzések a „Részletes utasítások"-ra. Polgár Gy. 303
Az érettségi vizsgálatok kérdéséhez. Schröder Károly 321
Az érettségi vizsgálatok Olaszországban. Taródy Fl. 325
A szerkesztő módszer a földrajzi oktatásban. Dr. Roth Samu . . . 329
Egy segélyalap létrehozása érdekében. Névy L. 353
Tanárképzés és más tanügyi viszonyok Lajtán túl. Petrovich F. . . . 356
Az érettségi vizsgálatok II. Dr. Lutter N. 377, 401
A francia nyelv reáliskoláinkban. Vidéki L. 381
A vallás- és közokt. miniszter VIII. jelentése. Névy L. 387
A középiskolai magyar nyelv- és irodalmi tanítás ujabb terve. Dr. Babics Kálmán 406, 425
A vallás- és közokt. miniszter indokolása a gymn. és reálisk. oktatásról szóló törvényjavaslathoz 430
Tiszteletteljes replika az érettségi vizsgálat kérdésében. Petrovich F. . 442
A középiskolai törvényjavaslatról. I. II. III. Névy L. 457, 480, 508
A francia nyelv reáliskoláinkban. Palóczy L. 461, 484
A terményrajzi monographiák szakkönyvtárainkban. Dr. Borbás V. . . 468
Az osztályozási fokozatok középiskoláinkban. Putnoky M. 491
A budapesti középisk. tanárok kérvénye a képviselőházhoz 493
Fourier hővezetési tételének elemi levezetése. Czógler Alajos . . . 511
Uj módszer sugárfelületek síkmetszeteinek meghatározására. Egy ábrával. Suppan V. 515
A körárnyék tengelyeinek meghatározása. Egy ábrával. Suppan V. . . 518
Illem és álszemérem az iskolában. Névy L. 531
Tételek és megfordítások. Indukció a mathematikában. Dr. Walla Fer. 536
A francia nyelv etymologiája. Dr. Brassai Sámuel 543, 555
Nyelvészeti dolgok. Bokor Ferenc 563
Néhány szó a középiskolai tornatanításról és a katonai fegyvergyakorlatról. Graboviczky Leon 570

Irodalom.

Zafféry: Magyarország és a Földközi-tenger mellett elterülő országok rajzoltató földrajza. Kiss H. 83
Dr. Császár: Lettre de Fénelon. Discours sur le style par M. de Buffon. Alexander B.: Comeille Cidje.
Heinrich: Herder Cid-románcai. Sz. 87
Bartal és Malmosi: Titi Livii ab urbe condita liber XXI. et XXII. Dr. Keleti Vince 89
Dr. König: Algebra. Dr. Császár Károly 116
Észrevételek Kiss H. ur birálatára. Dr. Zafféry K. 121
Dr. Beötke: A magyar n. irodalom tört. ismertetése. Névy L. 145
J. Schwarcz: Zur Reform des europ. Unterrichtswesens. Köpesdi S. . 148
Dr. Ring: A minőleges elemzés alapvonalai. Dr. Hankó V. 182
Történelmi tan- és segédkönyvek (Mangold, Freeman-Marczali, Fyffe). Dr. K. Gy. H. 215

Lap.
Suppan: Ábrázoló geometria. Szirtes Ignác 242
Szemle az 1878—79. évi jelentésekről. Bermüller F. 248, 276, 309, 341, 368, 414, 451, 473
Bartal és Malmosi: Latin alaktan. Pirchala Imre 335
Scholtz: Az Osztrák-magyar monarchia földrajza. Requinyi G. . . . 365
A tiszántúli ref. középisk. tanáregy. évkönyve 382
Dr. Ring: Bevezetés a mennyileges vegyelemzés módszereibe. Dr Hankó V. 394
Lamb Mihály: Shakespeare-mesék. Lintner Lajos 412
Thomé-Paszlavszky: Az ember testi szervezete és élete, ős története és fajtái. T—s G. 448
J. Clyde: Rudiments of the latin language. Király P. 471
Pircholt: Latin stilistika. Dr. Pecz Vilmos 497
Bartal-Malmosi: Sallustius. Polgár Gy. 520
Veress: Virgilius Aeneise. Putnoky M. 549
Kont: Aristophanes. Dr. Boros G. 573

Egyleti élet.

Az orsz. középt. tanáregylet 1879. évi közgyülésének jegyzőkönyve 26. s köv. ll.
Minden választmányi és szakosztályi ülésről tudósitás a legközelebb megjelenő számokban . . . . . .

Vegyesek.

Minden számban. Jelentékenyebb közlemények:
Az uj iskolai év megnyitása a műegyetemen. 47. — Az orsz. rabbiképzőben megnyilt gymnasium. 48. — Bolgár Mihály emlékezete. 92. — A tanári állásról. 94. — A közép-ipariskola ellen 95. — Vizsgálatok Angliában. 96. — Technikus főiskolák Európában. 125. — A m. k. orsz. rajztanoda és rajztanárképezde. 154. — Fendler József (Nekrolog). 186. — Latin-francia gymnasium. 187. — A porosz középiskolák statisztikájához. 189. — Francia reáliskolák. 190. — A tanjegyekekről. 220. — Emléklő Bolyai Tarkosnak. 220. — A ref. egy. tanügyi bizottságának üléseiből. 221. — Hogyan keletkezett hazánkban a szakoktatás? 251. — A jogakadémiákról. 182. — A tanárképzés reformja. 283. — A latin nyelvtanításának terve Bécsben. 284. — A vallás- és közokt. miniszter rendelete a tanárképzés reformja ügyében. 316. — A tanári állomás méltatása. 318. — Az ér. vizsgálatok kérdéséhez. 347. — A tanárok társadalmi állásáról. 349. — Óvári József. 351. — Kádas Rudolf. 351. — A nők és az érettségi vizsgálat. 352. — Orvosi szózat Frőbel ellen. 374. — A szünidőkről 376. — Felfedezett nyelvemlék. 398. — A német iskolaügy egy sebe. 399. — Vidéki levél a szolg. szabályzatról. 420. — Tanulói segélyző egyesületeink a felvidéken 422. — A kis Frank számvetési müvészete. 423. — A vallás- és tanulmányi alapok állásáról. 454. — Jules Ferry a latin nyelv tanításáról. 454. — A középisk. törvényjavaslat ügyében. 478. — A fővárosi középisk. tanárok gyülése. 503. — Bismarck kancellár és a német orthographia. — 503. — Az osztrák

reáliskolák. 504. — Nemzetközi közokt. congressus Brüsszelben. 504. — Dr. Ribáry Ferenc emlékezete. 524. — Egyetemi jubileum és egyetemi tanév. 526. — A Bartal-jubileum. 527. — Az V. fejezet. 528. — Középiskolai reform Poroszországban. 552, — Sok a technikus. 553. — Nemes tett. — 553. A budapesti áll. felsőbb leányiskola értesítője. 579. — A tiszántuli ref. középiskolai tanáregyesület közgyülése. 579. — Már megint a magyarországi szászok. 579. — Fölszólítás 580.

Mellékletül az uj gymnasiumi tanterv, a központi választmány javaslata a szolgálati szabályzatra nézve és a gymnasiumi és reáliskolai oktatásról szóló törvényjavaslat.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Október 1. 1. 2. szám. 187⁹/₈₀.

Elnöki beszéd,

melylyel Berecz Antal, az orsz. középt. tanáregylet közgyülését Debrecenben, 1879. julius 4-én megnyitotta.

Mult évi rendes közgyülésünk a jelen évi rendes közgyülés helyéül Debrecen sz. kir. városát tüzte ki. Ezen határozat következtében gyültünk össze ma itt, a tősgyökeres magyarság metropolisában. A fogadás, melylyel ezen nemes város közönsége minket, az országos középiskolai ügy egyszerű munkásait megtisztelt, nem csupán az igazi magyar vendégszeretet kifolyása, hanem egyszersmind következménye azon érdeklődésnek, melylyel e város nemes közönsége s e város ügyeit vezető magas műveltségű férfiak a hazai tanügy iránt viseltetnek. Jól tudjuk, hogy e megtiszteltetés nem személyünket, nem csupán egyesületünket, hanem azon ügyet illeti, melyet képviselni szerencsések vagyunk; de hát épen azon tudat tesz bennünket örömittasakká, hogy e város nemes közönsége a hazai tanügy iránt oly nagy érdeklődéssel és éber figyelemmel viseltetik, mint miként azt, ha különben a kultura érdekében tett számtalan áldozatai után nem tudnók is, szivélyes fogadtatásunkból következtetni lehet; fogadja e város nemes közönsége leghálásabb köszönetünket azon ily értelemben vett örömért, melyet szivélyes fogadása által nekünk okozott, s legyen meggyőződve, hogy e köszönetet ismét nem csupán mi mondjuk, hanem viszhangoztata azt e haza értelmisége! Nagyságos Simonffy Imre polgármester ur, ki irányunkban tanusított szives előzékenysége s a közgyülés rendezése körüli buzgósága által személyesen is nagy hálára kötelezett le bennünket, bizonyára szíves leend ezen köszönetünket kellő alkalommal e város nemes közönségének tolmácsolni. Egyuttal megragadom ezen ünnepélyes alkalmat, hogy egyesületünk nevében testvéri szeretettel üdvözöljem debreceni kartársainkat s nekik, de köztük különösen Szegedi

Sándor kollegánknak, mint a helyi bizottság elnökének a közgyűlés előkészítése körül való fáradozásukért meleg köszönetet mondjunk! E köszönetünkre önök kedves kartársak kétszeresen jogot tarthatnak; és pedig azért, mivel önök nemcsak a szorosan vett közgyűlést készítették elő, hanem azáltal, hogy lehetővé tették, hogy ezen közgyűlésünket épen itt önök körében, Debrecen szab. kir. városában tartjuk, segédkezet nyujtottak arra nézve is, hogy egyesületi működésünk egyik sarkalatos irányeszméjének tényleges kifejezést adhassunk; hogy tettel mutathassuk meg, miszerint ezen egyesület tagjait tanári működésükben csak egy gondolat lelkesíti és vezérli s ez: »drága hazánknak jó honfiakat nevelni!«

Egyesületünk mult évi munkásságát a titkári jelentés fogja tüzetesen megismertetni, — én tehát csak egy-két mozzanatra fogok mutatni!

A nagyméltóságu közoktatásügyi kormány a lefolyt évben felmerült kérdések tárgyalásánál egyesületünk iránt kiváló figyelmet tanusított azáltal, hogy a középiskolát érdeklő enquêtekre az egyesület elnökét mindenkor meghívta; nemkülönben részt vett az egyesületi elnök azon szükebb körü enquêteben is, mely a közoktatási miniszteriumban m. hó 13-án az orsz. közoktatási tanács által a miniszter ur ő nagyméltóságához felterjesztett gymnasiumi uj tanterv és egyéb ide vonatkozó intézkedések végleges megállapítása céljából tartatott.

Az orsz. közoktatási tanács a gymnasiumi új tantervhez való utasítások kidolgozásánál egyesületünk számos buzgó tagjának munkásságát erősen igénybe vette.

Egyesületünk közlönye a lefolyt egyleti évben is szakavatottan s mindig kellő tapintattal szólott a felmerült tanügyi kérdésekhez, s változatos tartalma által a t. tagokat, úgy a közérdekü tanügyi kérdések és intézkedések állásáról, valamint az egyesület központi működéséről mindig kellőleg tájékoztatta. Örömmel konstatálom azt is, hogy a közlöny munkatársainak száma is szaporodott.

Egyesületünk cégje alatt megindított irodalmi vállalatunk, értem az ifjúsági iratok és jeles irók tárát, a lefolyt évben is szaporodott, és alapos kilátásunk van, hogy ezen vállalatunk most, miután a gymn. tanterv véglegesen megállapíttatott, nagy lendületet fog nyerni.

Az egyesületi tagok száma a halálozások és kilépések leszámításával is több, mint taval volt.

Anyagi ügyeink teljesen rendezettek, félretett tőkéink sértetlenül meg vannak s egyesületünket semminemű adósság sem terheli; sőt ellenkezőleg, jelentékeny követelésünk van az egyesületi tagok egy részénél, kik önként elvállalt kötelességüknek, sajnos, eleget tenni elmulasztottak.

Végül azt is méltóztassanak tudomásul venni, hogy egyesületünk könyvtára is teljesen rendezve van, s annak jegyzéke a jövő évi közlöny számaiban közölhető lesz.

Mindezen adatok t. tagtársak azt bizonyítják, hogy egyesületünk a lefolyt évben úgy erkölcsi tekintélyében, egyszersmind hatásában, szellemi munkássága intensivitásában, valamint anyagi állapotának rendezettségében jelentékenyen emelkedett. S minden arra mutat, hogy ha a tagok közt azon testvéries összetartás, melyet az utóbbi években oly szerencsésen sikerült létrehoznunk, megtartanunk és erősítenünk, továbbra is fenmarad és gyarapszik: csupán a közművelődés érdekeiért buzogó ügyszeretet, minden melléktekinteten felül emelkedő tanférfiui világnézet s kitartó hivatásszerű munkásság, melyeknek örvendetes jelei immár szemünk előtt vannak, a jövőben még jobban kifejlődnek és érvényre emelkednek, s mit nemcsak teljes szívből óhajtok, de teljes meggyőződéssel reménylek is: akkor bizonyára közel van az orsz. k. isk. tan. egy. azon magasztos célhoz, melyet elérni az egyesület feladatául tűzött ki. A kedvező jelennek örvendve s a szép jövőben bízva, van szerencsém az orsz. középtanodai tanáregylet 12-ik közgyűlését ezennel megnyitni.

A református tanügy, különösen a debreceni főiskola legrégibb történetéből.*)

Midőn ezennel az »Országos Tanáregylet«-nek tett azon igéretem beváltásához fogok, hogy ez évi közgyűlésén a magyar calvinismus legrégibb tanügyét, és különösen ezen főiskola legrégibb tanítási viszonyait fogom ismertetni, érzem, hogy a keretnek ezen szűkebbé tétele feladatomat inkább nehezíti, mint könnyíti. Mert míg evangelikus testvéreink, leginkább szerencsé-

*) Felolvastatott az országos középtanodai tanáregylet 1879. jul. 4-ik napján Debrecenben tartott közgyűlésén.

sebb földrajzi fekvésük miatt az ország felsőbb részein, jobban megőrizhették történeti emlékeiket, és aránylag meglehetősen kidolgozott egyháztörténelmet tudnak felmutatni, addig a mi kálvinista felekezetünk történeti emlékeit részint az idők viharai, a különböző török és tatárjárások, az alföld városait, levéltárait és iskolaépületeit oly sokszor elpusztító nagy tüzek, részint a magunk gondatlansága jó részben megsemmisítették. Különösen fájdalommal kell bevallanunk, hogy a 16. századi egyházi és tanügyi nevezetesebb embereinknek egyéni jellemvonásait alig ismerjük, a munkásságukat, vágyaikat, törekvésüket legjobban megőrző s feltüntető magán levelezéseket, naplókat, melyekből a korszaknak nemcsak csontvázát, hanem húsát és vérét is megismerhetnők, majdnem teljesen nélkülözzük. Pedig a történelemnek nemcsak hivatalos okmányokra van szüksége, hanem épen ugy, mint az eposnak, egyéni jellemvonásokra is, ha a kornak és eseményeknek hű képét kivánja nyújtani.

A magyar protestantismus Európa keletén, legszélső helyen, elkülönzötten álló sarjadéka azon nagy szellemi mozgalomnak, mely a 16. és 17. században az egész világtörténelemnek, a fejedelmek és diplomaták működésének, épen úgy, mint a nemzetek háborúinak és szövetségeinek irányt adott, és a mely lelkesedéssel és bátorsággal, eszmékkel, gondolatokkal és erkölcsi tartalommal látta el — már vagy maga mellett, vagy maga ellen — épen úgy az egyház és tudomány legkitűnőbb embereit, mint a nemességet és a népet, a városok polgárságát és a céheknek becsületes tagjait.

A protestantismus gyors elterjedésének megmagyarázója Magyarországban is, mint mindenütt, azon vallásos eszmékkel tulterhelt légkör, a melyben mozog, a melyből lélegzik, hogy úgy mondjam, e századnak minden alkotása, ezen századnak, a melyről — bármint itéljük is meg különben — el kell ismernünk, hogy egyike a legőszintébb, legerőteljesebb, legegészségesebb és lelkesedni leginkább tudó századoknak Magyarország történetében is.

Közvetlenül a mohácsi vész körüli egy pár évben Magyarországnak csupán német ajku városai vették be állandóan a protestantismust. De már egy évtized mulva a magyar vidékeken is mindenütt feltünni látjuk a vallási mozgalmakat; megkezdődnek a forrongásnak, az eszme érésének esztendei. Klastromaikból kilépett vagy kiüzött szerzetesek, hivatalukat odahagyott plébánusok

és fiatal tanulók valami belső nyughatatlanság, homályos vágyak, az időnek mindannyi jelei által hajtatva, tömegesen mennek a wittembergi egyetembe, világos tudást és meggyőződést szerezni maguknak arról, a mi a levegőben volt. Onnan visszatérve bejárják az ország legkülönbözőbb vidékeit, megfordulnak és prédikálnak városokban, falvakon és a főurak udvaraiban, néhol börtönbe vetik vagy elűzik őket, de a legfőbb helyen szivesen meghallgatják. A nagy többség kezd hajlandóságot mutatni az uj tudomány iránt, de még mindig haboz. Azonban az uj tant hirdetők száma mindig szaporodik, 1545-től kezdve zsinatokat kezdenek tartani, ott a főbb hitelveket megállapítják és szervezkedni kezdenek; az erőnek egészséges érzete felébreszti bennök a mérséklet és tegyelmezés szükségét. 1554-ben az óvári zsinat már elég erős mérsékletet hirdetni, kimondja, hogy a templomokból csak a magistratus beleegyezésével kell a régi istentisztelet maradványait, a szent képeket és misemondó ruhákat eltávolitani, és Debrecen népe, mely a reformatiot már évekkel azelőtt bevette volt, a városi jegyzőkönyv tanusága szerint, egész nyugalomban hordja be a városházához a szent Miklós kápolnájának készleteit.

Mi sorsa volt a forrongás eme pár évtizedében az iskoláknak? Bár elég hiányosak is tudósításaink a középkori magyar tanügyről, bizonyos, hogy a káptalanok és zárdák mellett, valamint a városokban is voltak kisebb-nagyobb középiskolák, — természetesen nem a későbbi gymnasiumok — már a középkorban is. Semmi okunk sincs azt tenni fel, hogy ezen iskolák a protestantismus által egészen újjá alakíttattak volna; épen úgy nem, mint nem szünetelt az istenitisztelet, és átvette az új vallás a réginek templomait. Tovább folyt a tanítás a rendes mederben, és míg valamelyik város közönsége vagy a földesúr határozottan nem nyilatkozott az új tan mellett, a tanító egyéni érzülete volt a vallás tanításánál az irányadó. Sárospatakon, melynek nevezetes zárdai iskolájában tanult volt már a 15-ik században Szalkai László esztergomi érsek, ugyanaz a Kopácsi István volt folytatólag az első protestáns tanító, ki mint szerzetes, valószínűleg az utolsó katholikus tanító volt, és ez a körülmény a tanításban csupán a vallás tanítása körül tett egyelőre lényeges változást. Az is a dolog természetéből következik, hogy a protestánsok nevezetesebb és állandó iskolái olyan helyeken fejlődtek ki, a hol már azelőtt is nevezetesebb kath. iskolák voltak. Azon, különben nagyszámú iskolák, melyeket kisebb helyeken egyes protestáns

suae jactura« történt. Öltözetükben megtartották a nemzeti viseletet. Törvényeiknek egyik pontja nyilván mondja, hogy ha valaki megfeledkezve minden szeméremről, magyar öltöny helyett más nemzetbeliek ruháját felvenni nem pirulna, első izben megintetik, s ha ez nem használ, a társulatból kizáratik. — Megrovás alá esett az olyan tag is, ki nem komoly tanulmány végett hosszabb időre, hanem csak betekinteni jött és ismét távozott. Egri Ferencre, ki így tett, ezt mondja a jegyzőkönyv: »Franciscus quidam Agriensis, currendo degustans Wittembergensem cerevisiam, (ut canis Nilum) post paucos dies, unde venerat, rediit.« Az idő, melyet a tanulók az egyetemen töltöttek, nem volt ugyan szorosan meghatározva, de a legtöbb esetben legalább 2 vagy 3 évre terjedt; ritkán történt, hogy egy évi vagy épen fél évi tartózkodás után (az első évben a tanuló neve csak frater novitius volt) valaki visszament volna. De az megtörtént, hogy a senior egy pár társával a coetus megbizásából Magyarországot meglátogatta, és a coetus számára szükséges segedelmet és adományokat a pártfogóktól beszedve, ismét visszajött. Igy tett például Debreczeni Ferenc senior 1580-ban.

A protestantismus legbelsőbb szerkezetébe vet világosságot, ha megnézzük, micsoda segedelmekből állott fen ezen coetus. A tagok nagy részben olyan szegény tanulókból állottak, kiket vagy egyes főúri patronusok, vagy egyházak és városok küldtek ki és láttak el némi költséggel. De legerősebb bizonysága azon idők vallásos kegyeletének azon gondolkodás és buzgóság, melyet az egész magyar protestántismus adakozott leendő tanítói és papjai számára. Azok közől, kik a coetus jótéteményeit mint tanulók élvezték, a legtöbben midőn már papok és tanítók lettek, a legnagyob buzgósággal iparkodtak hálájukat folytonos adományok által kimutatni. Túri Mátyás „vir de scholis pannonicis singulariter meritus«, Gönczi György püspök »coetus nostri patronus et fautor benignissimus«, mindannyian irodalmilag is ismert nevü férfiak, majdnem minden évben küldtek a coetus számára egy pár aranyat vagy tallért. Ha zsinat vagy egyházi gyülés volt együtt, megemlékeztek az összegyült szegény papok a coetusról, s adakoztak nehány tallért, például a csengeri zsinat Gönczi György indítására, és 1588-ban a szatmári egyházmegyei papok, kiknek esperesök akkor Szegedi Lőrinc volt. Az erdélyi urak 1585-ben 300 tallért küldtek, de a melyből 100 tallért Genfbe Bézának kellett átadni. Az ilyen pénzküldeményekből első sorban a coe-

tus közszükségeit fedezték; ha felesen jöttek adományok, felosztották maguk közt, néha azonban nem elég igazságosan, p. o. a Bocskai Erzsébet által hagyományozott 100 talléron úgy osztoztak, hogy a fratres novitii-k semmit sem kaptak. A ki pénzt nem adhatott, valami bútort vagy házi eszközt küldött a coetusnak. — Kállai János debreceni rector 1584-ben «misit dono coetui, suae erga illum observantiae declarandae ergo, calicem ligneum, quem Vajvoda seu princeps Moldaviae magno in pretio habuissse fertur.« Szárászi Ferenc, a heidelbergi káté első magyar fordítója és társai 1584-ben »cistam quam in itinere communem habebant« a coetusnak ajándékozták. Németi János ugyanez évben egy néminemű buzogányt »clavam quandam« adott stb.

A coetus kiadásai közt a szükséges felszerelésen kívül, mely azonban valamint a coetus helyisége is állandó volt, úgy látszik a vendégségek és a könyvvétel vett legtöbbet igénybe. Évenkint szokásban volt ugyanis, hogy a coetus tanárai tiszteletére egy ünnepélyes lakomát adott. Ezen lakomát nem csupán magyar vendégszeretetből adták, hanem némi kötelességszerű hálából azon szivességekért, melyekben a coetusnak különösen fiatalabb tagjai a tanárok, főkép a theologica és philosophica facultas magisterei részéről részesültek, a kik ugyanis felügyeltek az examenekre és a coetusban folytonosan tartatni szokott disputatiókra. Az egészet a wittembergi egyetem theologiai kara statutumainak 12-ik pontja magyarázza meg legjobban: »Decet etiam significationem aliquam gratitudinis ostendi erga eos, qui labores sustinent disputationum et examinum.«

Ezen lakomáknak számadásai részletesen feltalálhatók a coetus jegyzőkönyvében. Az elsőt 1562-ben Szikszai Fabricius Balázs seniorságában rendezték, a költségeket maga Szikszai írta be: Hospiti Talleros 7, grossos 20. Familiae et cocis Tallerum 1. Myropolae pro malvatico, Martio pane et aromatis requisitis Tal leros 8, Oenopolae pro vino Tall. 4, gross. 20. — Általában a tételek minden ilyen lakománál majdnem egyformák, malagai bor, marcipán, rajnai bor, és e lakomákat néha elökelő urak is megtisztelték jelenlétökkel. Ilyen alkalommal párszor tettek kisérletet magyar ételek főzésével is, a mi ilyen cím alatt vezettetett be: »Pro experimento cibi hungarici tallerum 1. — Néha más alkalommal is vendégeskedtek; mikor nevezetesen a coetus nyilvános disputatiójában valaki a tagok közöl először és jó eredménynyel vett részt, rajnai bort hozattak és megüllötték. Egyszer

Magyarországból is kaptak pénzt, egyenesen azon meghagyással, hogy azon rajnai bort vegyenek és úgy fogyaszszák el. »Quod alacriter praestitum est« mondja a jegyzőkönyv.

Könyveket is folytonosan vásárolt a coetus, és ezek tulajdonai maradtak. — Hogy e tekintetben néha el is számították magukat, mutatja az, hogy 1586-ban maga a coetus erős szabályt hozott, hogy ezentúl csak annyi könyvet vegyenek, hogy az adósságot ki bírják fizetni. — A mi tanulmányaikat illeti, legelső sorban voltak természetesen a theologiai tudományok, azok között is a szentírás-magyarázat. A wittembergi egyetem törvényeiből azt is tudjuk, hogy a theologiai tanárok különösen a rómaiakhoz irt levelet, János evangeliumát, továbbá zsoltárokat a Genesist és Esaiás prófétát voltak kötelesek folytonosan magyarázni. »nam in his libris praecipui Articuli doctrinae ecclesiassicae continentur.«

Semmi tudomásuk sincs arról, hogy a magyar ifjak Wittembergben tanulmányaik közben különösen a tanítói vagy tanári hivatalra képezték volna magukat; sőt minden irott emlékeink, a kornak egész szelleme és gondolkodásmódja azt mutatják, hogy a theologiai és philosophiai készültségnek papi mértékében a tanári teljesen benfoglaltatott. Külföldi egyetemeken tanult számtalan papjaink közöl a 16-ik században a legtöbben tanári hivatalt is viseltek valamelyik nagyobb vagy középiskolában, és bizonyos idő mulva papokká választattak. Ritka kivétel volt Szikszai Fabricius Balázs, az ismert szótáríró, kit — a mint barátja Caesar György a felette tartott emlékbeszédben említi — Melanchton befolyása rávette arra, hogy a papi hivatalról lemondva, a tanítás ügyének szentelje életét. »Ne se ad docendum publice in templo daret, sed in theatro scholastico suam industriam diligentissime exerceret.« — A főcél tehát a papi hivatal volt, a melynek azonban a tanári hivatal rendesen utjába esett. Ezen körülménynek azonban a tanitásügy vette legtöbb hasznát; mert papjaink gyakorlati tanférfiak is lévén, teljesen képesek voltak az akkori viszonyok szerint mind méltányolni a tanitásügy fontosságát, mind valóban beható felügyeletet gyakorolni különösen a felső és középiskolák felett. Sokkal kevésbbé vált előnyére e körülmény az elemi tanitásügynek. Bármennyire nehéz is a 16-ik században az elemi, közép és felső tanítás között az elválasztó vonalakat szabatosan meghúzni, és bármennyire nem volt meg a külföldön sem még ekkor az elemi tanügy fontossága iránti érzék, nekem úgy tetszik, hogy a magyar protestantismus

a tanitás alsóbb fokait és a nönevelést kevésbbé vette figyelembe, mint a középiskolait. — Jellemző e részben az első reformatorok egyikének, Sylvester Jánosnak panasza Grammaticája előszavában »Nostra juventus . . . studiorum verum negligat ordinem, statimque ad summa illa, neglectis aut etiam contemptis humilibus rei grammaticae praeceptim prosiliat.« Azt mondhatjuk, hogy ezen megjegyzésnek alaposságát igazolják a későbbi idők, és egész az Amos Comenius idejéig csakugyan igy állott a dolog. Ezt igazolják mindazon tankönyvek, a melyek akár nyomtatásban akár kéziratban ránk maradtak. — A nönevelés, illetőleg a leányiskolák sürgetésére nem találtam regibb adatot mint a Szenczi Molnár Albertét, ki 1620-iki heidelbergi imádságos könyve ajánlásában sürgeti a külföld példájára »leány gyermeki scholák felállitását, melyekben tisztességes öreg asszony-emberek tanitják az apró leánykákat olvasásra és catechismusra.« Azonban itt is az elemi nönevelés látszik elhanyagolva, a förangu nők között már a 16-ik században is láthatunk teljes női és vallási miveltséget. Ez azonban nem a leányiskolák, hanem a förangu családoknál levő udvari papok működésének eredménye volt. Az alsóbb tanitásügy ezen elhanyagolt állapotának csakugyan az volt az egyik oka, hogy vagy — mint látni fogjuk a főiskolából kikerült tanuló ifjak voltak a kisebb iskolában a tanitók, kik még a scholába visszatértek, vagy olyan tanitók, kik papi hivatalra vágytak.

A wittenbergi magyar iskola, melynek tagja volt a 16-ik századnak majdnem mindenik nevezetesebb magyar lelkésze és tanára, 1590. táján kezdett hanyatlani a két protestans felekezet között ott is kiütött surlódások miatt. A genfi egyetem, különösen Béza sokakat vozott ugyan már előbb is a magyar tanulók közöl Schweizba, de a magyar iskolaügy legrégibb fejlődésére Schweiznak soha sem volt annyi befolyása mint Wittembergnek. — Wittemberg helyébe a 17-ik században Heidelberg, a schweizi és hollandi egyetemek befolyása lépett.

A mint a protestantismus a Tisza vidékén a 16-ik század közepe táján már teljesen megszilárdult, 3 iskola kezdett a többiek felett kitünni és főiskolai rangra emelkedni: a sárospataki váradi és debreceni. A s.-pataki iskola vitágzása egyes családok pártfogásához van kötve a 16. és 17. század egész folyamán. A Perényiek, majd egy pár változó, de a protestanismus iránt mind jó indulattal viseltető birtokos után a Lorántfi- Rákóczi család földesurasága alá kerülvén Sárospatak, iskoláját különösen ezeknek

pártfogása emelte nagygyá. Fénykora a 17-ik század második negyedére és közepére, a Tolnai és Amos Comenius korára esik, egy időre a Rákóczi család fénykorával. Ez időben legtekintélyesebb volt az összes magyar protestans iskolák között. De végzetessé vált rá nézve ezen fejedelmi pártfogás megszünte, midőn a Rákóczi család a rom. catholica egyházba tért. — A nagyváradi iskola csak néha emelkedett főiskolai fontosságra, 1660 után pedig teljesen elpusztult. Megszakitatlan, nyugodt fejlődési folyamatot csupán a debreceni főiskola története tüntet fel, a mely egy tekintélyes város és egyház, és az erdélyi fejedelmek oltalma alatt, sok viszontagságok között ugyan, de folytonosan fennmaradva, a calvinista tanitásügynek legtekintélyesebb központjává lőn. Minthogy a debreceni iskola már a 16-ik században az egész Alföld és a Tiszavidék nagy része tanitásügyének és kisebb iskoláinak is követett mintaképül szolgált, története ezen kis iskolákét is visszatükrözi.

A debreceni reformált egyház és iskola történetére, azon tudósitásokon kivül, melyek egyes reformátoroknak, Bálint papnak, Dévai Biró Mátyásnak, Kálmáncsehi Sánta Mártonnak Debrecenben rövidebb vagy hosszabb ideig volt, de aligha állandó tartózkodásáról és működéséről feljegyezve vannak, a legrégibb adat Gönczi György debreceni papnak a Félegyházi Tamás Új testamentomához irott előszavában foglaltatik, ki 1586-iki datummal ezeket irja: »Ilyen volt az ti kegyelmetek városa, mi üdőtül fogva az Istennek igéjének fejet hajtott, *főképen ez harmincöt esztendő alatt*, buzgo volt az Evangeliomnak halgatásában és tanulásában, szorgalmatos gondot viselt az Isten anyaszentegyházára, a tanitókra és tanulókra.« Ezen adat, mely egykoru és teljes hitelességü, az 1551-ik évre vezet bennünket, és minden más körülmények is azt mutatják, hogy csakugyan ez esztendőben már határozottan megalakult mind az egyház mind az iskola, a 60-as években pedig a Melius Péter papsága idejében mindkettő nagy emelkedést vett. Melius müveiből, különösen az Apocalypsis magyarázatából számos helyet lehet idézni, milyen erélyesen sürgeti Melius a protestans iskolaügyet, hogy buzditja, dorgálja, feddi azokat, különösen a főurakat, kik iskolákra nem adakoznak. Ezen buzditások bizonyára nem is maradtak eredmény nélkül. Mert bár a debreceni iskolának vagyis coetusnak jegyzőkönyve csak az 1588-ik éven kezdődik, a midőn már egy az akkori visszonyok szerint kész főiskola áll előttünk, több jel oda látszik mutatni, hogy

ezen coetus már nehány évvel korábban megalakult. — Nem is ugy kell képzelnünk ezen iskola létrejöttét, hogy ez alulról fölfelé fokonkint fejlődött főiskolává, hanem egészen másként. Olyanformán nevezetesen, hogy érettebb koru és gondolkozásu tanuló ifjak a maguk további képzése végett öntudatosan, egyletbe, coetusba állottak össze, maguk számára részint a wittembergi egyetem törvényeiből, részint a helyi és hazai viszonyok szerint a papság és más patronusok javallása mellett iskolai törvényeket alkottak. Más oldalról részint a patronusok, részint az egész protestans vidék, de főképen Debrecen városa az igy alakult ifjusági coetusnak, az akkor még legtisztább forrásból és teljes erővel buzgó vallásos lelkesedésből anyagi segedelmet biztosítottak; és mert a vallásos lelkesedésnek ezen forrása azóta soha ki nem apadt, azért virágzott folytonosan a debreceni főiskola. A magyar protestans egyház nem gyüjthetett és nem is akart tőkéket gyüjteni, egyedüli élő tőkéje hiveinek vallásos buzgósága volt. A debreceni iskolát is ez tartotta, jó részben még most is ez tartja fen, és biztos lehet jósolni, hogy ha ez nagyon megfogyatkozik vagy teljesen kiapad, ez iskolának falai fenállhatnak, a tanitás benne talán tökéletesebb methodusok szerint tovább folyhat, a protestans nevet tovább is viselheti, de azon erkölcsi sulylyal és missióval, a mivel eddig birt, soha többé birni nem fog.

E főiskolának a coetus jegyzőkönyvébe beirott első tagja Noghéri János; van azonban egy másik tudósítás is, a legrégibb könyvtári katalogusba beirva az 1706-ik évről, mely szerint »primus studiosus hujus scholae fuit Georgius Pagebrádi.« Első tanárai Szegedi Gergely 1557-ben, Melius Péter, Gönczi György, Szikszai Hellopaeus Bálint debreceni papok. Majd következik Laskai János, Szabó Károly gyanitása szerint a legrégibb Magyar Arithmetica szerzője és mások, kiknek nevei meglehetős teljességben találhatók meg Fraknói Vilmosnak a 16-ik századi iskolázásról szóló művében.

Az ifjuság magát leggyakrabban illustrissimus vagy amplissimus coetusnak szerette nevezni. Ezen elnevezéssel találkozunk leggyakrabban egész a 18-ik század 4-ik évtizedéig, ezen név van beirva könyvtárunknak legrégibb könyveibe is, melyek hajdan az ifjuság birtokában voltak. De gyakran fordulnak elő másféle elnevezések is: honesta cohors juventutis, cohors studiosa, scholasticae juveutae candida turba. — Tharaczk János debreceni fi, később debreceni tanár, tanuló korában 1584-ben igy irja nevét egy Decsi

Tolnai Gáspárhoz intézett epigrammája alá: »studiosus ludi in patria coacti.« Gyakori a schola, gymnasium és lyceum elnevezés is.

A tanárok neve a 16-ik században Magyarországon magister, magister ludi, moderator, ludi rector, a debreceni iskolában scholae rector volt; a professor nevet egész a 17-ik század közepéig Magyarországon nem használták. Tolnai János sárospataki tanár, korának egyik legnagyobb hirü tanára és tudósa még ezt mondja magáról Daneus Racai cimü művében 1654-ben: »nem usurpáltam én a professori titulust, hanem a nagyhírű nevü Comenius Amos Jánosnak akaratja volt, hogy olyan titulussal illessen.«*) Minthogy korábbi időből a professori cim használatát hazai reformált iskoláinkban nem találtam, azt hiszem, hogy csakugyan Amos Comenius, kinek a sárospataki iskolát a Rákócziak segedelmével igazi főiskolává, sőt egyetemmé volt tenni szándoka — volt az első, ki a professori cim megkülönböztetését sürgette iskoláinkban; még a hires Martonfalvi György is rector scholae volt, és csupán a 18-ik század elején kezd szokásba jönni a professor név kürülbelől azon arányban, a mint a coetus elnevezés mindinkább ritkulni kezd.

Itt megjegyzem azt is, hogy bár teljes okunk van a váradi, sárospataki és debreceni iskolát főiskolának, középiskolánál valamivel nagyobbnak tekinteni, de sem a 16-ik sem a 17-ik században, sem azután egész a legujabb időkig nyomát sem találjuk olyan felfogásnak, mintha akár a közvélemény, akár magok az ifjak elegendőnek tartották volna akár a papságra, akár a tanárságra bármelyik hazai protestans főiskolában való teljes kiképeztetésöket, de sőt a külföldi egyetemek, a 16-ik században Wittemberg, Zürich, Genf, majd Heidelberg, és a 17-ik században a hollandi egyetemek meglátogatását nemcsak szükségesnek, hanem egyenesen tanulmányaik befejezésének tekintették. Nem volt egy valamire való papunk, tanárunk vagy irónk, ki külföldi egyetemen ne lett volna. Azon költségen, a mely egyházak, egyesek, városok, különösen a patronusok részéről a magyar ifjuságnak külföldi egyetemeken való kiképeztetésére adatott, bizton mondhatjuk, hogy egy tekintélyes egyetemet lehetett volna az akkori idő teljes tudományos szinvonalán fentartani, a legroszabb esetben külföldi nevezetes tanárok behivásával, mint Betlen Gábor és Rákóczi

*) Daneus Racai 153. lap. E könyvnek egyetlen példánya a debreceni főiskola könyvtárában van.

György megkisérlették Bisterfeld, Alstedius, Piscator és Comeniussal. — De azoknak igyekezetét és alkotását, kik ilyen egyetemet terveztek, épen ugy betemette az idők vihara, mint a Corvin Mátyás-féle nagyszabásu culturalis törekvéseket. Általában a magyar calvinismusnak részint magyarságában, részint calvinistaságában gyökerező egyik hiánya, hogy az erők egyesitésének elvét soha sem használta fel kellőleg; bár más oldalról a calvinismusnak épen ezen jellemvonásában sokszor méltánylandó bölcseség is rejlik; evvel őrizte meg nevezetesen erős függetlenségét, centralisticus bajoktól mentességét, egyes részeinek erősebb kifejlődését, és talán egyeniségeinek folytonos áldozatkészségét is.

(Vége következik.)

Géresi Kálmán.

Tanügyi események.

A magyarországi középiskolai tanügy krónikása nevezetes tényeket jegyezhet fel csak azon három hónapos időközből is, mióta Közlönyünk legutóbbi számát kiadtuk. Nem kell bizonyítgatni, hogy »fejlődésben vagyunk.« Egymást érik azon intékedések, melyek a meglevőnek átalakítását célozzák. Az a sokféle kisérlet, melynek tárgya az utóbbi decenniumban a középiskolai oktatás vala, nem igen alkalmas ugyan arra, hogy a pessimismusra hajlandó emberekbe bizalmat öntsön a legujabban foganatba vett reformok s uj alkotások elvszerűsége és tartóssága iránt, de mi nem vagyunk pessimisták, s hiszszük, hogy valahára belejutottunk a célhoz vezető biztos kerékvágásba.

Mindarról, a mi időközben történt, mig részletes relatiót sem adhatunk; annál kevésbbé bocsátkozhatunk a tények beható birálatába, már csak azért sem, mert nem minden tény *fait accomplie*. A kritikának pedig nem szabad a fejlemények elé vágni. Feladatunk tehát ez alkalommal alig lehet más, mint registrálni a történteket, s rámutatni a történendőkre, a mennyiben ezek amazokból megállapíthatók.

1. A legfontosabb tanügyi esemény kétségen kivül a *gymnasiumi oktatás uj terve*, melyet a közoktatásügyi miniszter f. évi julius közepén bocsátott ki. E tantervnek, mint tudjuk, lényeges kiegészítő része a közoktatási tanács által részben kidolgozott, részben munka alatt levő *utasítás*. Méltán sajnál-

hatják a tanárok, hogy e fontos kiséret nélkül jelent meg a tanterv, annyival inkább, mivel ez legnagyobb részben már a most folyó tanévben alapját képezi a gymn. oktatásnak. A közoktatási tanácsban a mult tanács vége felé élénk vita folyt a felett: kiadandó-e a tanterv az utasítás nélkül, vagy sem. Az eredmény mutatja, melyik nézet győzött. Mi részünkről jobban szerettük volna a tervet és utasítást együtt látni, s annál inkább sajnáljuk az utóbbinak késedelmét, mert meggyőződésünk, hogy erélyes munkával elkészíthették volna a jelen tanév kezdetéig. Azok a tanférfiak, a kik nem akarták a dolgot »elhamarkodni,« elfeledték, hogy a mi időt kiván a megérésre, a principialis rész teljesen meg volt érve, mikor a tanár a részletes kidolgozáshoz fogott. A halasztást ez a felfogás nem menti.

Az uj tantervet az állami felügyelet alatt álló gymnasiumok elég példányban kapták ugyan, mivel azonban egyletünknek számos oly tagja van, kik a szöveghez jly uton nem juthattak, s különben is a tanterv egyike a legfontosabb okiratoknak, jónak láttuk e füzethez mellékelve egész terjedelmében közölni és minden tagtársainknak hozzáférhetővé tenni.

Megjegyezzük még a tantervről, hogy több lap megelégedéssel fogadta; azonban olyanok is akadtak, mint pl. az »Erdélyi prot. Közlöny«, melyek nem tartják sikerültnek. A nevezett lap constatalván, hogy az erdélyi reformatus gymnasiumok számára is készül uj tanterv, erről azt mondja, hogy »már csak mai előkészületeiben is messze túlszárnyalja az államit mind psychologico-paedagogiai tekintetben, mind arra nézve, hogy a humán és reál irány állítólag kiegyenlíthetetlen harcát szerencsés megoldásra juttatja.« Valóban örvendetes dolog volna. Vederemo.

2. Egy második nevezetes esemény a régóta tervezett középipariskola megnyitása. Az erre vonatkozó miniszteri rendelet augusztus végén jelent meg E szerint a középipariskola folyó évi november 15-én fog megnyílni; benne »a kisebb és nagyobb iparvállalatokban alkalmazható főbb munkások, különösen művezetők, sőt kisebb és középiparvállalatokra vállalkozók képeztetnek ki elméletileg és gyakorlatilag.« Az intézet három fő szakosztályra van tervezve, ugymint: építészeti, gépészeti és vegymüipari szakosztályra. A tanítás részint közösen, részint szakcsoportok szerint fog történi. A tanfolyam három éves. A folyó tanévben csak az I. osztály fog megnyíttatni. Felvétetnek pedig oly tanulók, a kik a polgári vagy reáliskola avagy a

gymnasium négy alsó osztályát jó sikerrel végezték; továbbá oly egyének, különösén iparostanulók, sőt segédek is, kik a megfelelő felvételi vizsgálatot kiállják.

Ez intézettel tehát egy új tényező lép közoktatási szervezetünkbe. Szükségessége eléggé volt már hangoztatva, s a nemzet elismeréssel fogadja a miniszter úr gondosságát, az országgyülés áldozatra kész voltát, mely e nagy jelentőségü intézetnek létet ad. Az érdekletteken áll most már, akarják és tudják-e használni a nyujtott alkalmat a maguk javára s a magyar ipar emelésére. A középiskolai tanároknak mindenesetre tudomást kell venniök róla, s esetleg saját körükben is hatniok kell az uj intézet népszerüsítésére; az intézet felvirágzásához, hasonló iskoláknak az ország különféle részeiben való felállításához a közönség élénk részvéte kivántatik. Az intézet teljes szervezete megjelent s kapható a m. kir. egyetemi nyomdában.

3. Nem kevésbbé fontos a közoktatásügyi miniszter urnak szept. 5-én kiadott azon rendelete, mely a polgári iskolák feladatát tüzetesebben meghatározza, s részletesen kijelöli azon életpályákat, melyekre ez intézet képesíti növendékeit. Tudvalevőleg a polgári iskolák fejlődésének legnagyobb akadálya az volt, hogy az aránylag hosszú ideig tartó tanulmánynak megfelelő biztos életpályák nem voltak megjelölve. A középiskolák ügyében tartott miniszteri enquête e tekintetben csak annak a panasznak és óhajtásnak adott kifejezést, melyet a polgári iskolai tanárok éveken át erősen hangoztattak.

Érdekes e rendeletben különösen az, hogy a miniszter úr egészen Csengery argumentatiója szerint magyarázza a közönségnek, hogy milyen elhibázott dolog a polgári iskolát igazi feladatától eltéríteni, s belőle egy kis gymnasiumfélét csinálni. »A törvény nem tiltja ugyan, hogy a polgári iskola négy osztályát bevégzett tanuló a középtanodákba vagy a tanítóképezdékbe átléphessen; de sokkal helyesebb azon felfogás, hogy azok, kik polgári iskolába lépnek, megtartják a kezdetben maguk elé tüzött célt, s bevégzik azt teljesen, s lesznek vagy értelmes mezei gazdák, vagy tanult iparosok, kivévén azokat, kik kereskedőkké akarnak lenni, kiknek a polg. iskola 4. osztályának bevégeztével át kell lépni a közép kereskedelmi iskolába.« Hát szükséges volt ezelőtt két évvel olyan tantervet és jogot adni a polgári iskoláknak, mely egyenesen biztatta a növendéket arra, hogy siessen valami középiskolába? És még felvételi vizsgálatot sem kivánnak

a tanulótól más tantárgyból, mint a mit a polg. iskolában nem tanult. Egyébiránt, ha jól értjük a min. rendeletet, ismét új tanterv készült a polg. iskolák számára, melynek megküldése »e napokban« igértetik. Ha ez a tanterv tisztán a polg. iskolák feladatát tartja szem előtt, s nem kacsintgat megint a gymnasiumokra és reáliskolákra, akkor nem emlegetjük annak a komikus voltát, hogy megint egy »új tanterv!«

Mint mondók, e rendelet részletesen megjelöli azon életpályákat, illetőleg azon magasabb tanintézeteket, melyekre és melyekbe a hat polgári isk. osztályt végzett növendék léphet. Ilyen intézetek:

A magyar-óvári gazdasági akadémia kivételével, a gazdasági középintézetek, az állatorvosi intézet, és a selmeci erdészeti akadémia.

A közlekedési, belügyi, ipar- és kereskedelemügyi és a pénzügyminiszter urak a polg. iskolát végzett ifjaknak a vezetésök alatt álló alsóbb fokú hivatalokban útat nyitnak. Névszerint felvétetnek az ifjak vasuti gyakornokokul; a belügyminiszteriumban segéd- és számtiszti hivataloknál, úgy szintén megyei segéd- és kezelői állomásoknál; a nem kincstárilag kezelt póstahivataloknál kiadói minőségben, távirdai kezelői szolgálatra és távirdai kezelői tanfolyamokra; a számvevőségi és pénztári, ugymint: adó-, vám-, fogyasztási adóhivatali, pénz- és adóőrségi és a segéd (kezelési) hivatali, továbbá a dohánybeváltási, gyártási és eladási, lottó-hivatali, bélyegző és sóhivatali szolgálathoz. Az egy évi önkéntességi jogról azonban szó sincs. Talán a védtörvény revisiója alkalmával ez az ügy is szőnyegre kerül.

Mielőtt a közokt. kormány intézkedéseiről más terrenumra térnénk át, még két ügyet kell a sorozatba illesztenünk, úgymint:

4. Julius 5-én, 18074. sz. alatt a vallás- és közokt. m. k. miniszter úr a következő rendeletet bocsátotta a főigazgatókhoz:

»Tekintettel arra, hogy feles számú oly egyének állanak rendelkezésemre, a kik a tanári pályát választva, a szabályzat értelmében középtanodai (gymnasiumi és reáliskolai) tanárvizsgálatot tettek, és rendes tanképesítési okmánynyal bírnak, utasitom — hogy ezentul, ha valamely tanszakra egy helyettes tanárnak alkalmazása válik szükségessé, kizárólag csak olyant hozzon javaslatba, a ki ezen szakból, melyet tanítani s ellátni hivatva leszen, rendes képesítési okmánynyal bír. Értesítse ez irányban a főigazgatósága alatti intézetek igazgatóit.«

Mi e rendeletnek igen nagy fontosságot tulajdonitunk, csak

— azután legyen foganatja. Az igazgatók kétségkivül kizárólag képesített egyéneket fognak javaslatba hozni, de, hogy kizárólag ilyenek fognak-e egyszersmind kineveztetni, azt már azért sem merjük bizton állítani, mert már e tanévben is megtörtént, hogy a miniszterium nem képesített egyéneket is alkalmazott helyettes tanárokúl.*)

5. Nem jelentéktelen tanügyi esemény, hogy a miniszterium megengedte a budapesti rabbi-képzőben egy gymnasiumi első osztály megnyitását, a mi kezdete volna egy új állami vagy talán egy specialisan zsidó gymnasiumnak. Annak idejében elmondjuk a dologról véleményünket; most csak annyit constatálunk, hogy a budapesti középiskolák épen a Mózes vallású ifjúság özönlése következtében elégtelenek, s hogy csodálatos fogalomzavar uralkodik azok fejében (ujságirók is vannak köztök), a kik a beiratások alkalmával évek óta szidják az államkormányt, a miért az »államgymnasium«-ban különbséget tesznek a katholikus és zsidó fiúk között. Nem akarják megtanulni az illetők, hogy az az intézet katholikus államgymnasium, s mint ilyen, első sorban a katholikus ifjúság képzésére van hivatva. Nem tartjuk valószínűnek, hogy egy új államgymnasium létre jöhessen a mai viszonyok közt a nélkül, hogy a zsidóság jelentékeny áldozatokat hozzon az ügy érdekében.**)

6. A szeptember 10. és következő napjaiban Debrecenben és Budapesten ülésező két protestáns konvent tárgyalta a suprema inspectio kérdését. Mindenik felekezet nagy veszedelmet, a prot. autonomia elleni sérelmet lát azon szellemben és törekvésben, melynek az ismeretes »Pontozatok« kifejezést adtak. Debrecenben különösen éles kifakadások voltak hallhatók az államkormány ellen, s az az inditvány is tétetett, hogy petitionálni kell, — az oláh püspökök példájára — Ő Felségénél az alkotmányos kormány ellen. A kérdés egész tárgyalása meglehetősen szenvedélyes volt. Határazat hozatott, mely kimondja, hogy az egyetemes konvent elismeréssel és helyeselve veszi tudomásul a ref. püspököknek és főgondnokoknak ez ügyben a miniszteri értekezleten tanúsított eljárását; kimondja, hogy a legutóbbi években az államkormány úgy egyházi, mint iskolai ügyekben több oly intézkedést tett, melyek a törvényekben biztosított önkormányzatot érzé-

*) Pedig vannak már, fájdalom, kereset nélküli, szükséggel küzdő okleveles fiatal tanáraink is!

**) Lásd a „Vegyes“ rovatban.

kenyen sértették. »A miniszteri pontozatokban — ugymond a határozat — és az államkormánynak ezekben nyilvánult célzatában aggodalommal ismerhetjük fel, hogy itt nem csupán egyes esetekre vonatkozott, magukban álló intézkedésekkel, hanem egy állandó és szabadságunkra végzetes s egyszersmind oly iránnyal állunk szemközt, a mely, ha érvényesülhetne, lényegesen megváltoztatná a hazai törvényhozásnak is ezen ügyekre nézve az 1790—91-iki törvényekben kijelölt s azóta gyakorlatba is vett irányát.« Szemére veti a határozat a kormánynak, hogy az »ordinatio literariae institutionis« megalkotásának mellőzésével, kizárólag a főfelügyeletről rendelkeznék, mely esetleg önkényes eljárásokra, legalább indirect beavatkzzásokra és a protestáns egyház, meg az államkormány közti összeütközésekre adna alkalmat. . . . Ezeknél fogva az egyetemes konvent megbízza és felhatalmazza az összes püspököket és gondnokokat, hogy bizottsággá alakuljanak, s a ref. egyház törvényes igazait fenyegető törekvések ellenében továbbá is éber figyelemmel őrködve, az egyház önkormányzati szabadságának, jogainak és érdekeinek védelmére bármikor és bárhol, úgy a törvényhozás tényezőinél, mint a kormánynál is, minden szükséges lépést megtegyenek. E célra, mikor szükségesnek látják, azonnal hívják egybe az egyetemes konventet, vagy eszközöljék az egyház-kerületi gyülések tartását, megállapodásaikat a testvér ágostai egyház e célra megbizottjaival is tudatván, igyekezzenek őket csatlakozásra és együttes eljárásra megnyerni. — Végre a prot. szabadság egyik biztositékául törekedjék e bizottság kieszközölni, hogy a vallásfelekezeteknek az 1848. XX. t. cikkben kimondott teljes jogegyenlősége és viszonossága valahára egészen megvalósíttassék.«

Az ágostai evangelikusoknak Budapesten tartott konventje nyugodtabban tárgyalta az ügyet. Egy szónok (Bierbrunner) épen helyesnek tartja a kormány eljárását, mert tettre serkent. Nyiltan bevallja, hogy sok a hiány az iskolában, melyeken segíteni kell. Elhatároztatott, hogy azon petitionalis bizottság, melyet az egyetemes gyülés 1871-ben nevezett ki, s melynek feladata volt az evangelikusok kivánalmainak szövegezése, s kérvényiieg az országgyülés elé való terjesztése, ujolag összehivassék és kiegészittessék. E bizottság föladata lesz őrködni az egyház autonomiájának sérthetetlensége felett; ha szükségesnek tartja, lépjen fel erélyesen, helyezze a fősúlyt az 1848. 20. tcikkre. E bizottsághoz utasíttatnak a pontozatok is azon hangsúlyozással, hogy mi-

kor csak helyesnek tartja, karöltve járjon el a reformatus atyafiakkal.

Mi a pontozatokról mindjárt akkor elmondók nézetünket, a mikor a közönség elé kerültek. Sajnálattal vettünk tudomást azon elkeseredettségről, melyet azok a protestans intéző körökben keltettek, s most sem mondhatunk mást, mint azt, hogy az államkormány ellen felhozott vádakat nem tartjuk alaposaknak. Soha sem keltünk és nem fogunk védelmére kelni a közoktatási kormány tévedéseinek és balfogásainak, de mi azt hiszszük, hogy ez ügyet nem kellett volna okvetetlen így élére állítani, s miként egy lap mondá, nem kellett volna mulatságot szerezni a politikai spectaculumok kedvelőinek.

Nagyon óhajtandó egyébiránt, hogy e mozgalomnak az országos középiskolai ügyre nézve meglegyen az az üdvös eredménye, hogy a középiskolai törvény végre valahára megszülessék. Azon nemes törekvések előtt sem húnytunk szemet melyek a protestans iskolák korszerű javítása érdekében már is határozott alakot öltöttek.

Jóllehet ugyanis a protestans egyház oly határozott ellenkezésekbe lépett a kormánynyal a suprema inspectio kérdésében, ugyane konventi gyülésen döntő bizonyitékát adta annak is, hogy a maga jószántából és belátása szerint kész a legáthatóbb reformokra az iskolaügyben.

Az evangelikusok egyelőre csak azt mondották ki, hogy az állami felügyelet alatt álló gymnasiumok tantervéhez fognak alkalmazkodni. A reformatusok azonban sokkal többet tettek ennél. A szeptember 12-iki ülésen elfogadta a konvent részletes tárgyalás alapjául azt a tanügyi szervezeti javaslatot, melyet Molnár Aladár a magyarországi ref. egyház konventi bizottságának megbizásából készített. E javaslatot, valamint a konvent határozatát mi egész jelentőségében méltányoljuk, s nem csupán a »pro memoria« kedveért, hanem a dolog érdemeért, a munkálat egész szellemeért is szükségesnek tartjuk róla kissé részletesebben szólani.

6. A javaslat négy csoportba foglalja a köznevelés és oktatás eszközlésére fennálló, vagy ez idő szerint létesithető intézeteket. Ezek: 1) A népnevelési és oktatási intézetek. 2) A kereszténytelebaráti nevelőintézetek. 3) A középiskolák. 4) A főiskolák (akademiák).

Bennünket különösen a középiskolák érdekelvén, csak ezeknek szervezetére szorítkozunk.

Az általános határozatok gymnasiumokat, reáliskolákat*) és női középiskolákat, u. n. felsőbb leányiskolákat különböztetnek meg. E fejezet állapitja meg az iskolák felállitásának módozatát, az iskolai épületek, a gyüjtemények minőségét, ezek gyarapítását, a tanulók felvetelét. A második fejezet részletezi a gymnasiumok és reáliskolák szervezetét. Minden §. modern szellemet árul el, s a javaslatba hozott minimumok elfogadásában is elég garantia lesz arra, hogy a prot. középiskolák a kor művelődési szükségleteinek megfelelhessenek.

A tanárok alkalmazását illető határozatok főbbjei a következők:

Rendszerint csak rendes tanárok alkalmazandók. Tanerők hiányában kivételesen és ideiglenesen helyettes tanárok is alkalmazhatók oly feltétellel, hogy a tanszakukra képesitő vizsgálatot két év alatt letegyék, különben állomásukon meg nem hagyhatók. A rendes tanárok száma (az igazgatón kívül) az osztályok számánál kevesebb nem lehet. (124. §.)

Rendes tanárokul cssk oly feddhetetlen erkölcsű egyének alkalmazhatók, a kik valamely hazai egyetemen, vagy legalább oly nyilvános főiskolánál, melyen a jelen szabályzatnak megfelelő bölcsészet-természettudományi tanfolyam és középiskolai tanárképző van,**) az illetékes bizottság előtt, úgy az általános műveltségre tartozó tárgyakból, mint tanszakukból és a szükséges didaktikai ismereretekből a képesitő vizsgálatot letették, és az illető tanszakban középiskolára tanári oklevelet nyertek. A kik azonban ezen szabályzat életbelépése előtt legalább öt évig szolgáltak mint rendes tanárok a felekezet valamely nyilv. középiskolájában, ha különben megfeleltek hivatásuknak, a kép. vizsgálat alól fel vannak mentve. A többiek 2 év lefolyása alatt tartoznak vizsgálatot tenni (125. §.).

Külföldön nyert tanári oklevelek érvénye felett esetről esetre az országos egyházi tanács határoz. (127. §.).

Az egy tanintézetben alkalmazott tanárok létszáma, a szépirás, testgyakorlás, rajzolás és a nem kötelezett tantárgyak külön tanitóin, valamint a más felekezetek vallástanitóin kívül (a reáliskolákban a rajztanárral együtt) legalább 12, 6 osztályúnál leg-

*) A debreceni tanárok bizottsága véleményt adván a javaslatról, egyebek közt azt is mondá, hogy a reáliskolák kihagyandók a középiskolák közől, mert a reformatus egyháznak „nincs is, nem is lesz szüksége gymnasiumai mellett külön reáliskolákra.“ Protestans hetilap. Szept. 6. 1879.

**) A bölcseleti facultásról a főiskolákról szóló fejezetben a 199. és 200 §-ban, a tanárképzőről a 202. §-ban van intézkedés. — A tanárképesités ügyében egy értelem uralkodik a reformatusok között. Minden idevágó nyilatkozat elismeri annak szükségességét. Addig, míg a ref. egyháznak nincs egyetemi rangon álló phil. facultása, az egyetemekre vannak utalva a jelöltek; csupán azt óhajtják a tervezők, hogy az öt ref. superintendentia egy felekezeti paedagogust állitson melléjök. Erdélyi prot. közl. 31. 32. szám.

alább 8, 4 osztályúnál legalább 6 oly tanár, kik kizárólag azon intézetben vannak alkalmazva. (130. §.)

Az igazgató 14, a többi tanár 20, a rajztanár 24 heti óránál többre nem kötelezhető; heti 25, (a rajztanár 28) óránál pedig többet nem szabad egy tanárnak tanítani. Ha 14, ill. 20, vagy 24 óránál többet tanítanak, ezért méltányos külön díjban részesítendők. — A tanárok más intézetben vagy magán órákon csak az iskola felsőbbségének engedélyével taníthatnak, de oly módon, hogy ez által a saját tanintézetökben adott óráikkal együtt ne haladja túl összes tanitási óraszámuk a fölebb megállapított maximalis óraszámot. (130. §.)

Nyilvánvaló, hogy a javaslat ez utóbbi intézkedése azon túlságoknak akarja elejét venni, melyek a rendes iskolán kivül vállalt órák dolgában imitt-amott feltünnek. Valóban törvényes korlátokra van ott szükség, a hol a »kereset« oly vállalkozásra hajtja a tanárt, mely szinte lehetetlenné teszi, hogy kötelességeinek pontosan, lankadatlan buzgalommal megfelelhessen. Ez észrevétellel természetesen az állami tanintézetekre is célozok. Az iskolafenntartó hatóságoknak mindenesetre gondoskodniok kell arról, hogy a tanár állásához illően megélhessen; az ellen sem tehet kifogást senki is, hogy munkabiró, teendőiben lelkiismeretes ember maga és családja jobbléteért többet dolgozzék; de a ki maga nem tud mértéket tartani, s talán hivatalos dolgai rovására keresi a mellékjövedelmet nyujtó külön órázást, az mértéktartásra utasítandó. Hányszor emlegetjük az önképzést, ezt a hatalmas argumentumot akkor, mikor nagyobb hivatalos terhek elvállalásáról van szó; hát legyen értelme az argumentatiónak.

Mindazáltal megvalljuk, hogy Molnár Aladár javaslatát e kérdésben kissé szigorúnak tartjuk. A magán vállalkozás maximuma oly határozottan alig állapítható meg. A túlkapás ellen véleményünk szerint elég garantia volna az iskolai felsőbbség lelkiismeretessége. A javaslattevő szeme előtt természetesen az az ideális állapot lebeg, hogy a tanárnak oly annyagi helyzete van, melyben »erejét és idejét hivatásának szentelve élhet meg« s ehhez képest, az egyház szegénységét is számba véve teszi meg javaslatát a tanári fizetésekre nézve.

A tanárok fizetését az iskola fenntartó testület állapitja meg az orsz. egyh. tanács jóváhagyásával, a helyi körülmények szerint oly módon, hogy azok tisztességesen és erejöket és idejöket hivatásuknak szentelve élhessenek meg, és az általuk teljesített szolgálatért méltányosan dijjaztassanak. E fizetés azonban tisztességes lákáson vagy megfelelő lakásbéren felül a rendes tanároknál sehol

sem lehet kevesebb 1200 frtnál. Bárhol 5 évi szolgálat elmultával a 6. évtől kezdve a fizetésnek azon 1200 frtnyi része évenként 3%-tel emelkedik 10 éven keresztül, vagyis a 15. szolgálati év betöltéseig. — A hitfelekezet bármely nyilvános tanintézetén töltött szolg. évek kölcsönösen beszámítandók. — Ha az államkormány vagy más felekezet a saját intézeteiben alkalmazott tanároknak felkezetünk tanintézeteiben töltött szolg. éveit is beszámítja, a kölcsönösségnél fogva a ref. középiskolákba jövő tanároknak az állami, ill. más ily intézetekben töltött szolg. évei is beszámitandók. — Az igazgató legalább évi 200 frtnyi dijat kap. A tandij az iskola pénztárába fizetendő be, és a tanárok közt nem osztható fel. (132. §.)

A középisk. tanároknak rendes nyugdij, s özvegyeiknek és árváiknak rendes segélyezés biztosittatik. (133. §.)

A tanitandó rendes és rdk. tantárgyakra, a heti órák számára, a testgyakorlat szervezésére s a tankönyvekre vonatkozó intézkedés után a 142 §. ezt mondja:

Egy-egy osztályban rendszerint nem lehet több tanuló, mint az alsó 4 osstályban 40, a felvő 4 osztályban 50. A hol a növendékek száma ezt három egymásután következő éven át tulhaladja, ott párhuzamos osztályok állítandók .... Azonban egy tanintézetben egy-egy osztályban összesen 3 párhuzamos osztálynál több nem állitható.

A legalsó osztályba lépők felvételi vizsgálat alá vetendők.(145.§.)

Felvételi vizsgálatot tartoznak tenni azon tanulók is, kik gymnasiumból vagy polg. iskolából reáliskolába, úgyszintén a kik reáliskolából vagy polg. iskolából gymnasiumba akarnak átlépni .... (146 §.)

A következőkben az egyik intézetből a másikba való átlépés, a magántanulók viszonyai, az osztályösszevonás módja vannak megállapitva, és pedig úgy, hogy a szabályzat elég garantiát nyujt a visszaélések ellen.*) Nevezetesen:

---

*) Megemlitjük itt, hogy a Tiszán inneni ref. egyházkerület f. é. junius 23—24-én Sárospatakon tartott közgyülésén „A magán tanulókra vonatkozó rendszabályok a sárospataki ref. főiskola gymnasiumi osztályaiban“ erősittettek meg. Tudvalevőleg a mult évben kénytelen volt a közokt. miniszter néhány érettségi bizonyitványt megsemmisiteni, melyeket másunnan jövő tanulók Sárospatakon szereztek. A tanári kar a hiányos rendtartásban talált mentséget eljárásáért. Nem levén egyházkerületileg kötelező szabályzat a magántanulókra nézve, a tanári kar maga dolgozott ki ilyet, s azt a közgyülésen meg is erősittette. E szabályzat mindenekelőtt azt mondja ki, hogy „A ki, mint magántanuló, a sárospataki ref. főgymnáziumban bármely osztályban vizsgálatot akar tenni, évenkint vagy félévenkint előre tartozik jelentkezni.“

Magántanulók, kik magán úton vagy magán intézetben készültek, s előmenetelükről rendes bizonyítványt kívánnak nyerni, az e célra a rendtartásban megállapított időben s az igazgatónál való előleges bejelentés mellett tehetnek vizsgálatot.

Az ily magántanulók rendszerint évenként csak egy osztályból s egy vizsgálatot tehetnek.

Egy év alatt több osztályból csak a tanári széknek és iskolai széknek ajánlatára a püspök engedélyével tehetnek vizsgálatot azon esetben, ha kimutatják, hogy az elvégzett osztályok tantárgyainak megtanulására elegendő időt fordítottak, s hogy életkoruknál és fejlettségüknél fogva is az illető osztályokban tanítani kellett ismereteket eléggé elsajátíthatták. Ez esetben is minden osztályból külön vizsgálat teendő le, és legfölebb két osztályból vizsgálhatók egyszerre, de akképen, hogy az illetőnek mindkét osztály tananyagából való kellő tanultsága kitűnjék.

A magán vizsgálatokról szóló jegyzőkönyvek a készített írásbeli dolgozatokkal, és a vizsgálattevőnek minden erre vonatkozó igazolványaival felterjesztendők az iskolaszékhez, s ez által az egyházkerület tanügyi bizzttságához. Ez utóbbi azokat átvizsgálván, felőlök jelentést tesz a püspöknél. (150. §.)

Osztályok összevonását, azaz egy év alatt több, de legfölebb két osztálynak elvégzését csak kivételesen, — a tanári széknek és az iskolaszéknek indokolt ajánlására engedheti meg a püspök azon esetben, ha az illetőnek a legutóbb végzett osztályról szóló bizonyítványa jó, — életkora a rendesnél előhaladottabb, s úgy testi ereje, mint értelmi fejlettsége lehetővé teszi egy év alatt két osztály elvégzését.

Az engedélyt megnyert tanuló a rendtartási szabályok szerint mindkét, vagy legalább egyik osztályból magánvizsgálatot tesz. (151. §.)

Végül a fegyelemről, az évi és érettségi vizsgálatról szól a szervezet. Külön fejezet szól a középiskolák igazgatásáról és hatóságairól (Az igazgató és tanárok tiszte; a tanári értekezletek; tanári székek; az iskolaszék és hatásköre; a felsőbb hatóságok, a szakszerű felügyelet céljából választandó állandó középiskolai felügyelők.)

A javaslat indokolásáról, s talán még egyebekről is jövő alkalommal.

Névy László.

Egyleti élet.

JEGYZŐKÖNYV

az országos középtanodai tanáregyletnek

1879-dik évi július hó 4-dik és 5-én,

Debrecenben a ref. főiskola nagy termében tartott közgyüléséről.

Julius 4-én.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: Dr. Brózik Károly.

Jelen van 70—75 tag.

1. A folyó ügyek elintézésével foglalkozó választmányi ülés után elnök a közgyülést megnyitotta.

(A megnyitót lásd a füzet 1-sö és köv. lapjain.)

2. Az éljenzéssel fogadott elnöki megnyitó után, dr. Brózik Károly titkár felolvassa évi jelentését, a mint következik:

Tisztelt közgyülés!

Titkárságom első évének leteltével — nem habozom kijelenteni — csak némi elfogultsággal fogok hozzá, hogy a lefolyt iskolai évben működésünkről számot adjak. Tapasztalatlanságom e téren csak az önök méltányossági érzetében remél mentséget találni.

A lefolyt iskolai év a tanügyre nézve nem volt meddő. Mindjárt az év elején megjelent a közoktatási tanács munkálata a tankönyvek revisiója tárgyában s megjelent a miniszterium rendelete, melyben megállapítja, melyek az ajánlott, s melyek a használható tankönyvek a reáliskolákban. Már a múlt évben a túlterhelés megszüntetése, illetőleg a gymnasiumi oktatás reformálása végett összehívott enquête értelmében a közoktatási tanács meghallgatásával elkészült az új tanterv, mely legújabban egyelőre csak javaslat alakjában közzé is tétetett, de kétségtelen, hogy legközelebb hivatalosan is közzé fog tétetni. Ezen tantervhez hosszas, beható, s épen nem könnyü munkával utasítás is készült, mely szintén közel van a befejezéshez. Remélhető, hogy a didaktikai alapvető munka döntő befolyást fog gyakorolni a középiskolai oktatás korszerü átalakulására. A miniszter úr fáradhatatlan buzgalma továbbá egy ujabb enquête-ben tanácskozás tárgyává tette a középiskolák s különösen a reál- és polgári meg ipariskolák kérdését, sőt nem elégedve meg ezzel, megtett minden előintézkedést arra, hogy a jövő évben már egy közép ipariskola az ország fővárosá-

ban felállítható legyen. Végre lépéseket tett arra nézve, hogy a nem állami felekezeti iskolákra is kiterjeszsze az állami felügyeletet. A tanáregyesület választmánya ezen intézkedéseket éber figyelemmel kisérte.

Azon differentiák, melyek az állam és felekezetek között felmerültek, talán a régóta várt, sürgetett középiskolai törvény megalkotását is siettetni fogják.

A tankönyv-revisió, melyet az egyesület maga is óhajtott, mint bevégzett tény került a nyilvánosság alé. Ha voltak is egyes kifogások, melyek e munkálat ellen felhozhatók voltak, azokat csak jeleznünk lehetett, a munkálatot megváltoztatnunk nem s csakugyan »Közlöny«-ünk hasábjain ezen jelzés meg is történt; a hibákra rámutattak s reméljük, hogy a revisió folytatásánál mellőzve lesznek. Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a közoktatási tanács e revisiót mindkét középiskola szempontjából teljesítette; a kormány azonban jónak látta az eredményt egyelőre csak a reáliskolákra nézve kötelezővé tenni.

A középiskolák kérdése újból szőnyegre hozatván, a választmány alkalmat akart adni a t. közgyülésnek, hogy e kérdésben nyilatkozzék; előadó lesz e kérdésben, mint a programmból látható: dr. Kármán Mór. Hasonlóképen járt el a választmány az iparos oktatás kérdésével, ezt is közgyülési tárgyúl tüzvén ki. Sajnos, hogy Reif Jakab, ki a külföldi iparos oktatás állására vonatkozó adatok összegyüjtésével volt megbízva, szembaja miatt munkálatával nem készülhetett el, s így a kérdést a napirendről le kell vennünk. Nem fogja azonban a választmány elmulasztani a külföldi viszonyok ismertetésével kapcsolatban javaslatait a hazai iparos oktatásra nézve a közgyülésen kivül, irodalmi úton is megtenni.

Ez év folyamán történt a közoktatási tanács új elnökének kineveztetése is. A választmány kötelességének tartotta Ipolyi ő méltóságát új és fontos állomásán az egyesület nevében üdvözölni. Alkalma volt az ezen tisztelgésnél jelen volt kartársaknak meggyőződni arról, mily szakavatott, tapasztalt s egyesületünk iránt jó indulatot tanúsító férfiú kezébe van a közoktatási tanács vezetése letéve.

Az előadottakból látható t. közgyülés, hogy egyesületünk választmánya figyelmét minden fontosabb tanügyi mozzanatra kiterjesztette, s ha nem sikerült is, vagy nem is fog sikerülni mindenben és mindenütt saját véleményünket diadalra juttatni, az nem a mi hibánk s bizonyosan nem rajtunk múlik. Azon pessimisticus nézet azonban, hogy a tanáregyesületnek semmi befolyása nincs — téves, már csak azon oknál fogva is, mert a tanáregyesület választmánya egyes tagjainak véleményét minden fontosabb tanügyi kérdésben illetékes helyen is kikérték és sok esetben a szerint intézkedtek.

A tanáregyesület választmányának működése azonban nemcsak arra szorítkozott, hogy a kivülről jövő impulsusok következ-

tében tegyen valamit; müködése önálló és mindenesetre olyan volt, melytől méltán várhatunk sikert.

Ezen önálló munkasság irányát már az előbbi évek adták meg. Fontos, az oktatás sikerére nézve nagyjelentőségű mozgalmat indított meg a múlt évi közgyülés. Ennek határozata értelmében az egyesület választmányának egy 11 tagú bizottságot kellett kiküldenie, mely a magyar nyelv tanítása körül fennlevő ferdeségek megszüntetése s egyöntetű eljárás létesíthetése iránt terjeszszen elő javaslatot már ezen közgyülésnek. A választmány az első szakosztályra bízta a 11-es bizottság tagjainak kijelölését, az megalakult s azonnal hozzáfogott a munkához, de azon hitben, hogy a közgyülés intentióinak úgy felel meg legjobban, ha tárgyalás alá nemcsak a nyelvtani műszókat veszi, hanem mindazokat, melyek a többi tudományszakokból is az iskolában használatban vannak, munkája körét nagyon kiszélesítette. A munka ilyetén kiszélesítése azután befejezését még ez évben sokkal nehezebbé, mondhatni, lehetetlenné tette; innen van az, hogy a választmány nem léphet fel teljes és kész munkálattal. De miként a t. tagtársak »Közlöny« ünk utolsó két számából meggyőződhettek a munka eddig is nagyot haladt. A bizottság már előlegesen is megállapodott bizonyos elvekben, melyek további müködésében irányadók lesznek s azután megállapodott a nyelvtani, stilisztikai poetikai s mathematikai műszókra nézve. Referensek voltak az eddigi munkálatoknál: dr. Simonyi Zsigmond a nyelvtanban, Névy László a stilisztikai és poetikaiban, dr. Császár Károly a mathematikaiban. A bizottság minden lépését komoly megfontolás jellemzi, nem újít, a hol okvetlenül nem szükséges, nehogy a már létező zavart nagyobbítsa. Reméljük, hogy e munkálat hivatva lesz tanügyünk fejlődésének egyik akadályát elhárítani.

A szolgálati szabályzat elkészítésére a választmány még a mult iskolai évben küldött ki bizottságot, mely csak az idén kezdte meg működését s a szabályzat egy részét, mely a kötelességekről szól, miként arról a t. tagtársak dr. Say Mór előadásából meg fognak győződni, el is készítette.

A harmadik nagyobb szabású vállalat, melyet a választmány az előbbi években kezdeményezett, az ő aegise alatt megjelenő »Ifjúsági könyvtár«, a mely ez évben ismét szaporodott egy füzettel, részint sajtó alatt, részint feldolgozás alatt áll még Moliére egy vígjátéka, Arany Toldija, a Cid-románc és lyrai költemények gyüjteménye. A választmány tudatában van annak, hogy az egyes füzeteknek gyorsabban kellene egymást követniök, s azért a jövő évben, midőn a kiadó társulattal kötött szerződés lejár, mindent meg fog tenni, hogy a kiadványok gyorsabban jussanak a tanárok s a tanuló ifjúság kezeibe.

A collegialis egyetértés emelésére a választmány ez idén is gondoskodott oly állandó helyiségről, melyben a titkári teendők végezhetők, s mely azonkivül a tagok gyülekező helyéül szolgálhatott volna; nem maradt eredménytelen a választmány ezen

gondoskodása, s a hetenként kétszer háromszor tartott összejövetelek alkalmából a tagtársak nagyobb számban is megjelentek. Mindamellett a kivánt sikert elérve nem látván, a választmány ez eszmét a jövő évre elejtette.

Gondoskodott továbbá a választmány arról, hogy az egyesületi élet erőt nyerjen a szakosztályi ülések megtartása által, s azért mindjárt az év elején megválasztatta a szakosztályi elnököket: az I. szak.-ba dr. Lechner Lászlót, a II. szak.-ba dr. Say Móricot és jegyzőkül I. szak.-ba Lintner Lajost, a II. szak.-ba Reif Jakabot. A szakosztályokban ez évben is részint peadegogiai, részint tudományos értekezések tartattak, melyek azután »Közlöny«-ünk hasábjain láttak napvilágot.

Az egyesület »Közlöny«-e azonban nemcsak ez értekezéseket közölte, hanem éber figyelemmel kisért minden bel- és külföldi tanügyi mozgalmat, tájékoztatni törekedett minden felmerült tanügyi kérdésre nézve, s igyekezett az egyesületi életet lehetőleg élénkké tenni; hogy ezt elérte, főképen jeles szerkesztőjének köszönhetjük, a ki egyrészt maga a legnagyobb munkásságot fejtette ki, másrészt másokra is tudott hatni, hogy dolgozataikkal a folyóirat tartalmát gazdagítsák.

Megjelent benne (20 számban) 53 értekezés és értekezésféle. Legtöbbet irt, különösen politikai és administrationalis kérdésekről Névy László (13 cikk); buzgó munkás volt Téglás Gábor és Polgár György; továbbá sikeresen támogatták a folyóiratot: dr. Károly Gy. Hugo, dr. Say Móric, Ribár István, dr. Császár Károly, Köpesdi Sándor, dr. Wohlrab Fl., Tomor Ferenc, dr. Babics Kálmán, Ávéd Jákó, Requinyi Géza, Brassai Sámuel, Kuthy József, dr. Simonyi Zsigmond, Felsmann József, Putnoky Miklós, dr. Roth Samu, Heller Ágost, Suppan Vilmos, Schuch József, Lechner L., Czógler Alajos, Adám Iván.

Az irodalomban megjelent 28 könyvismertetés es birálat és egész sorozata (9 számban a szerkesztőtől) a szemléknek az értesitők felett. E rovatba is legtöbbet irt a szerkesztő. (6 cikk). Munkatársak voltak még Szirtes Ignác, dr. Szinnyei József, Schröder Károly, Komáromy L., Abt Antal, dr. Borbás Vince, Czehe Győző, Czógler Alajos, Tafferner Béla, Maróthy P. A., dr. Brózik K., Mauritz R., Téglás Gy., Paszlavszky J., dr. Wohlrab Fl., Lintner Lajos.

Az egyleti élet minden ülésről hozott jegyzőkönyvi tudósítást.

A vegyeseket nehány közleményen kivül a szerkesztő irta és gyüjtötte. E rovat is meg volt minden számban, s a kül- és belföld mozgalmait állandó ffgyelemmel kisérte.

Mindezen intézkedések az egyesület iránti bizalmat csak növelhették, legalább ezt mutatja azon tény, hogy 50 új tag lépett ez évben egyesületünkbe, míg a kilépők száma csak 17. De nem a kilépők okoztak az egyesületnek veszteséget; mélyen s

igazán fájlalható azon veszteség, melyet egyesületünknek a halál okozott. 6 buzgó rendes és egy tiszteletbeli tagját ragadta el közülünk ez évben a kérlelhetetlen sors. Halálát gyászoljuk Horváth Mihály püspöknek és tiszteletbeli tagnak, Holub Mátyás budapesti tanárnak, Roman Vazul Jánosnak a rozsnyói gymn. volt igazgatójának, Szentpétery Károly nagyváradi igazgatónak, Sailer Armin keszthelyi directornak, Lahner Boldizsár kassai tanárnak s Mezey István szebeni tagtársunknak. Legyen áldott emlékük.

Gondosan őrködött a vál. az egyesület vagyona fölött; részletesebb jelentést erről a pénztárnok úr fog adni; de magam is mondhatok már annyit, hogy mindenben takarékosak voltunk, s mindenben az előirányzat szolgált zsinórmértékül; így, hogy többet ne említsek, az egyesület helyiségének fentartására közgyülésileg megszavazott 400 frton felül az egylet pénztárát semmivel sem terhelte; a vál. azt a helybeli tagoktól önkénytesen befolyt adományokból fedezte.

A könyvtár, melynek t. könyvtárnokunk oly figyelmes gondját viselte, szintén gyarapodott; míg a múlt évben volt 663 db könyv és füzet; ez évben e szám 745-re emelkedett; a szaporodás tehát 83 db, ezek közül 71 db értesítő; az új könyvek lajstromoztattak s szakokba osztattak.

Az eddig mondottakban volt szerencsém t. közgyülés! a választmány ez évi működését vázolni. Lehetőleg egyszerűen iparkodtam előadni, hogy a tiszta igazság álljon önök előtt, s hogy a szerint itéljék meg az egyesület ez évi munkásságát. Ha rendkivül sokat nem tettünk s tehettünk is, az talán mégis kiderül rövid jelentésemből, hogy a jó akarat és buzgóság nem hiányzott nálunk.

Tudomásul szolgál.

3. A pénztárnok felolvassa évi jelentését és a jövő évi költség-előirányzatot.

A közgyülés mindkettőt tudomásul veszi s a pénztár megvizsgálásával dr. Kunc Adolfot (Szombathelyről), Gergely Károlyt (Debrecenből) és Dr. Lucz Ignáczot (Kassáról) bizza meg.

4. Elnök az ezen közgyülésről szóló jegyzőkönyv hitelesítésére dr. Kármán Mór, dr. Károly György Hugó és dr. Erődi Béla budapesti tagtársakat nevezi ki.

5. Felolvastatnak a könyvtár és irattár megvizsgálására kiküldött bizottságok jelentései (L. alább e. jelentéseket).

Tudomásul szolgálnak.

6. Elnök felolvassa Mitrovics Gyula igazgatónak a sárospataki ref. főiskola tánárai nevében küldött átiratát, melyben a közgyülést üdvözli s tudatja, hogy a sárospataki főiskola képviselőiül Bokor Józsefet és Kun Pált küldte ki.

Örvendetes tudomásul szolgál.

7. Elnök tudomásra hozza a cs. kir. szab. Duna-gőzhajózási társulat bányatelep-igazgatóságának átiratát, mely szerint a

tanáregyletnek 1871. aug. 17-én kelt alapítványi oklevele értelmében az egy arany jutalmat ez évben Longauer Lajos nyerte el; tudatja továbbá, hogy a tiszántuli ref. tanáregyesület ez évi közgyülését jul. 9 és 10-én Hód-Mező-Vásárhelyen fogja tartani; a résztvenni szándékozók elszállásoltatásuk végett Szegedi Sándor tagtárshoz forduljanak.

Tudomásul szolgál.

8. Dr. Kármán Mór (Budapestről) mint előadó a középiskolák kérdéséről szól: Utal a kérdés fontosságára s kijelenti, hogy a jelen állapotban az uralkodó tájékozatlanság csak az ügy kárával jár. A régi iskola hatott az életre, jelenleg a kölcsönösség élet és iskola közt megszünt, a közönség az iskolától csak bizonyitványt kiván. Hasonló állapotok csak a középiskola kárára válhatnak; időszerü tehát e kérdéssel foglalkozni.

Elnézést kér, ha látszólag ellenmondásba jő előbbi közgyülési határozatokkal vagy ha pedanteriával untat, de hisz a hol traditiot még csak alkotni kell, ott lehetetlen az elmélkedést kikerülni.

A középiskolai kérdés megoldásánál a kiindulási pont csak a nemzeti közmüveltség emelése lehet; a történelmi fejlődést csak a nemzeti kötelékek közt oldhatjuk meg. A nevelés mindenkoron egyrészt az emberiség idealis céljaival, másrészt azon realis eszközökkel ismertetett meg, melyekkel ama célok megközelíthetők. Ezt kell teljesítenie a középiskolának jelenleg is;oly szervezet, mely szerint egyik középiskola az idealis célokat mutatja ki, a másik pedig az eszközöket nyutja — téves. Vezessük be az ifjut a nemzeti közösségbe.

E szerint az oktatás középpontja csak a nemzeti irodalom lehet; a nemzet classicusai körül kell csoportosúlnia a tanításnak. Az egyoldalúság elkerülése végett más szellemi életet is kell ismernie a tanulónak; de hogy melyekkel foglalkozzék, azt a fentemlített kiindulási pont határozza meg. A latin irodalmat ismertetni kell, mert a nélkül classicusaink teljes átértése lehetetlen; a német irodalom befolyása hazai íróinkra csekélyebb volt. A modern irodalmak megértése különben is az ismeretek oly összegét s az érettség oly fokát kivánja meg, hogy annak keresztülvitele a középiskolában lehetetlen. E helyett a modern irodalmak közös forrását a görögöt kell középiskoláinkban meghonosítani; ez fogja azután nemzeti müveltségünket emelni. A latin szükséges a multért, a görög jövönk- és jelenünkért.

Ez elméleti thesisekből levonja a practicus következményt: a realiskola nem elégséges nemzeti müveltségünk fenntartására, annál kevésbbé fejlesztésére; a latin nyelvnek mint kötelező tantárgynak behozatala a reáliskolát átalakítaná s képessé tenné a közmüveltség elért szinvonalának megőrzésére. Ezek volnának gymnasiumaink. De hogy közmüveltségünket emelhessük, szükségünk van egy másik középiskolára, mely a tanítás középpontjává a görög müveltséget tenné; ezek volnának a lyceumok. Olvassa a következő thesiseket:

1. A középiskola, midőn egy széleskörü nemes müveltségnek alapjait veti, korunk felfogása szerint el nem lehet sem az irodalom (a szellemi munkásság) sem a természet beható tanulmánya nélkül; a humanisztikus és realisztikus irány szerinti megoszlása a középfoku oktatásnak, célszerütlen ellentétet teremt a közmüvelődésben, melynek egységes összhangzó ápolása nemzeti feladat.

2. Az irodalmi tanitásnak igaz középpontja: nemzetünk szellemi életének megértetése és méltatása; valamely idegen nép irodalmával való foglalkozás a középiskola körében csupán két szempontból lehet ajánlatos;

a) a mennyiben saját nemzeti irodalmunk helyes, mélyebb felfogását elősegiti (ilyen első sorban a latin, kevésbbé a német irodalom);

b) a mennyiben a nemzeti közmüveltség fokozatos emelését eszközölheti (ilyen egyedül a görög irodalom),

3. A reáliskola a latin nyelv s irodalom mellőzésével, még a nemzeti élet, a magyar közmüveltség igényeinek sem felelhet meg.

4. Kivánatosnak tekinthetni a középfoku oktatásnak kétfelé oszlását jelen tudományos és müveltségi viszonyaink között csak akként és oly mértékben, a hogyan a görög irodalom behatóbb tanulmánya helyt talál a középiskolában. Célszerübb volna, már az ismeretes visszaélések és panaszok megszüntetésére, gymnasiumaink közül csak nehányat — ott a hol egymás mellett két középiskola áll fenn, az egyiket — a klasszikus tanitás teljes mérvü felkarolásának szentelni. A kétnemü középiskola közül e szerint az egyik (gymnasium) a közmüveltség elért szinvonalának megőrzését, a másik (lyceum) annak egyszersmind emelését tarthatná feladatának.«

Bokor József (Sárospatak): Örömmel hallotta, hogy előadó egységes középiskolát kiván, s azért thesiseinek elsejét egész terjedelmében elfogadja. A 2. és 3-ik thesist privát véleménynek tekinti, melynek jelenben nincs praktikus jelentősége. Végül a negyedik pont azon intentiója ellen sem tesz kifogást, hogy vidékenként egyes középiskolák a latin, mások a görög nyelvet cultiválják. De ő az eredményhez más úton jut.

Az iskolák azon régi állapotához, mely szerint a latin nyelven kivül minden más tárgy csak megtüretett, többé vissza nem térhetünk. Az ugynevezett realiák nagyobb mérvü tért foglalása szakadást idézett elő; kétféle középiskola támadt: a gymnasium és reáliskola; de ezen állapot sem tartható fenn tovább. Vissza kell térnünk tehát az egységes középiskolához. De ki legyen abban a háziúr? A hibásan úgynevezett humanisztikus vagy realisztikus irány? Nézete szerint, miután az elsőnek uralma többé vissza nem állitható, nem marad egyéb hátra, mint hogy a fősúly a realiákra fektettessék, azok mellett kötelező legyen a magyar irodalmi oktatás, minden más nyelv ellenben csak facultativ maradjon.

Dr. Erődi Béla (Budapest) az előadóval ellentétes állást fogfal el. Az előadóval szemben, ki mesterileg kidolgozott előadásban fejtette ki álláspontját, nehéznek mondja feladatát, minthogy csak az imént mondottakra reflectálhat hevenyében összeállított érvekkel. Az előadó álláspontját nagyon idealistikusnak tartja. Nem vonja kétségbe az idealistikus iránynak jogosultságát, de azt kellő összhangba kell hozni a realistikus iránynyal. A reáliskolának fennállását a gyakorlati élet és a tudomány mai fejlettsége egyaránt megköveteli. A magyar viszonyok között égető szükségletet képeznek a reáliskolák; mert a magyar nemzet életében a technikai tudományok különben is el voltak hanyagolva és szükség, hogy a nemzetnek különben ís ábrándos és tulságosan idealistikus iránya a reáltudományok kultiválása által kellő mederbe tereltessék. A technikai tudományok, jelesen a felsőbb ipar terén még nagyon sok a tenni való, ha azt akarjuk, hogy anyagi viszonyainkat és a magyar nép gazdagodását eszközöljük. Ha áll az, a mit az előadó állít, hogy a reál iránynak ápolása kiforgatná az egyént, mint például a magyar iparost a nemzeti életből, és hogy a szakszerűség elszigeteli az egyént a nemzeti közmüveltségtől: akkor nem azzal kell elejét venni a cosmopolitikus iránynak, hogy a realirányt csökkentjük, hanem azzal, hogy teremtsünk magyar technikai tudományt, magyar iparos életet, magyarositsuk technikusainkat, hogy itthon leljék fel világukat és ne gravitáljanak külföldre.

Szóló elismeri, hogy a reáliskolák nem felelnek meg mai szervezetükben a feladatnak; de ezen a bajon nem azzal kell segíteni, hogy a realiskolákat megszüntessük, hanem azzal, hogy célszerűen reformáljuk. A realiskolákat rosszúl örököltük, de még rosszabbúl reformálta a kormány. A realiskolák megnyomorításában a szóló szándékosságot lát; ezzel akartak a realiskolák ellen fegyvert kovácsolni, ezzel akarták célszerűtlenségüket kimutatni.

A realiskoláknak mostani szervezetében germanisatiót lát a szóló. Ausztriában a realiskolák hét osztályuak, mi által a magyar ifjak jelentékeny része tódúl az intézetekbe; igy vannak egyes intézetek, pl. a gráci realiskola, melynek 40—50 százaléka rendszerint magyar ifjakból áll. Nagyon árt a reáliskoláknak az a körülmény is, hogy abiturienseinket nem bocsátják a tudomány egyetemre, mi által népszerűtlenné teszik az intézményt. A realiskolák reformját kétféle irányban hiszi elérhetőnek, vagy az által, hogy a latin nyelv hozatik be, mi által reáliskoláink a németországiakhoz hasonlóan szervezendők, vagy hogy hétosztályuvá tétetnek, mint az osztrák reáliskolák. Végül kéri a közgyülést, hogy dr. Kármán Mór thesiseit ne bocsássa szavazáz alá, hanem vegye az egész vitatkozást egyszerüen eszmecserének, s a következő ellenindítványt nyujtja be:

Ellenindítvány.

Dr. Kármán Mórnak »a középiskola kérdése« indítványa ellen; beadja: *Erődi Béla.*

Mondja ki a közgyűlés, hogy a középiskola kérdése ma még nem jutott olyan stadiumba, hogy arról szavazással érdemlegesen határozni lehessen s az előadó által kifejtett nézeteket csak egyszerűen eszmecserének tekinti.

Kun Pál (Sárospatak): Nem akar hangzatos jelszavakat. A cél a középiskolák reformjánál, hogy a tanuló reális műveltséget nyerjen. Országos tapasztalat, hogy iskoláink a mai nyelv- és irodalmi oktatás mellett eredménytelen munkát végeznek, nem kívánja ugyan ezért a két középiskola fentartását; de más módot a baj orvoslására nem lát, minthogy az egységes középiskolában a paedagogiai középpontot az antik nyelvek helyett az ugynevezett reáliák, az intellectualis studiumok képezzék; míg a nyelvek csak facultativ tantárgyak maradjannk. Az ily módon reformált középiskola, mely realis alapokon nyugodva törne az idealismus felé, közelebb állana az élethez is, mert növendékei, midőn az életbe lépnek bizton meg tndnának állani. Végül azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy a középiskolákban előbb-utóbb az intellectualis studiumok fogják a nevelés alapját képezni.

Torkos László (Budapest) az előadót pártolja s az irodalmat kívánja a középiskolai oktatás középpontjává tenni; mert csak ebben találunk érintkezési pontokat a többi tárgyakkal. Az összhangzatos irodalmi műveltségre helyezi a fősúlyt s azt eléje teszi a realis ismeretek chaosának.

Dr. Lúcz Inác (Kassa) szűkebb körű tapasztalataiból indúl ki. A reáliskoláktól, miután növendékeik csak a polytechnicumon folytathatják tanulmányaikat, mindinkább elfordúl a közönség; azért a reáliskolákba a latin nyelvet behozatni kívánja, hogy növendékei az egyetemre juthassanak. Mint az előndó kétféle középiskolát kíván olyat, melynek 4 felső osztályaiban a latin és görög uyelv — továbbá olyat, melyben a latin és francia nyelv tanítttatnék.

Géresy Kálmán (Debrecen) az eddigi tapasztalás szerint a latin és görög nyelv tanítását tartja a középiskolában leginkább képzőerejűnek; erre kívánja tehát a realiák elnyomása nélkül a fősulyt fektetni, azonkivül a magyar irodalom töténetnek kívánna több időt szenteltetni, mint ez eddig történt.

Surina István (Nagy-Kálló) szerint a realiskolák jelen szervezetökben fenn nem tarthatók, de hogy mily módon kellene azokat reformálni azt nem kiváná most eldönteni.

Névy László (Budapest) Géresi egyik kijelentése ellen szólal fel szerinte a magyar irodalom történet szélesebb körben való tanítása oly módon, miként ez most történik, káros volna. Mentül több classicus munkát kell olvastatni és értelmezni s ezekből az irodalmi tényeket levonni. Ez az egyedüli helyes irány.

Többen a kérdéshez szólni nem kivántak s azért az előadó Dr. Kármán Mór fejezte be a vitát. Szerinte itt van az alkalom hogy a közvélemény e fontos kérdésben nyilatkozzék a nélkül, hogy bárkire nézve is kötelező határozatot hozna. Erődi nem az ő tételeit támadta meg. Bókor és Kun Pál egy a külföldön jól ismert mozgalmat képviseltek, de nálunk ez eszmék vitatása idő előtti volna. Ajánlja tételeit elfogadás végett.

Elnök ezután szavazásra bocsátja Dr. Erődi ellenindítványát a közgyűlés azt 31 szavazattal 11 ellen elfogadja. A közgyűlés tehát ez ügyben nem kiván határozatot hozni, hanem az érdekes és eszmékben gazdag előadásért köszönetet szavaz.

9. Elnök ezután felolvassa Kassa sz. kir. város polgármesterének a közgyűléshez intézett sürgönyét, melyben az jövő évre a közgyűlést városa kebelébe hivja meg.

Julius 5-én.

Az előzőleg tartott választmányi ülés után elnök $9^1/_2$ órakor megnyitja a ref. főiskola nagy termében a közgyűlést.

10 Az elnök felkéri a közgyűlést, hogy köszönetet szavazzon a közlekedési vonalak igazgatóságainak azon kedvezményért, melyben a közgyűlésre utazó tagtársakat részesítették; továbbá a tiszántuli reformatus egyházkerület püspökének a főiskola helyiségeinek átengedéséért; Debrecen sz. kir. város azon polgárainak, kik az egyesület tagjait szállással látták el és azoknak, kik a hortobágyi kirándulást lehetővé tették. Csáthy Károly könyvkereskedőnek a tanszerkiállítás körüli fáradozásaiért s végül a kir. gazdasági intézet igazgatóságának az intézet megmutatásért.

A közgyűlés ez indítványokat egyhangú helyesléssel elfogadja.

11. A pénztár megvizsgálására kiküldött bizottság jelentését a titkár felolvassa, annak értelmében

a pénztárnoknak a felmentvény kiadatik.

12. Elnök ezután felkéri a közgyűlés tagjait, hogy szavazó jegyeiket a kiküldött szavazatszedő bizottságnál adják be s e célból a gyűlést 15 percre felfüggeszti.

13. Ujból megnyitván az ülést elnök felkéri Géresi Kálmánt (Debrecen), hogy olvassa fel »a magyar protestans tanügy különösen a debreceni főiskola legrégibb története« cimü értekezését. L. ez értekezést a jelen és köv. számban.

A tetszéssel fogadott felolvasásért a közgyülés Géresi Kálmánnak köszönetet szavaz.

14. Ezután dr. Say Mór akadályoztatása miatt Névy László olvassa fel a »szolgálati szabályzatról« szóló jelentést, a mint következik:

Tisztelt közgyülés!

Az országos középtanodai tanáregylet múlt évi közgyülésén kimondotta, hogy a tanárok szolgálati viszonyaira vonatkozó sza-

bályzatnak létesítését kivánatosnak tartja. Az egyletnek kötelességévé vált a kérdéses szabályzatnak kidolgozásához munkájával járulni. A választmány a nyert megbízás folytán egy bizottságot küldött ki, hogy az a szükséges előmunkálatokat megtegye. E bizottság tagjai: dr. Lutter Nándor hely. főigazgató, dr. Say Móric, Hofer Károly, Köpesdi Sándor, Névy L., Reif Jakab. A munka főbb részét Reif Jakab ur, a budapesti II. kerületi állami reáliskola tanára végezte, a mennyiben ő gyüjtötte össze fáradatlan buzgósággal az ügyre vonatkozó összes anyagot s adott neki a lehetőségig codificált alakot.

A Reif tanár úr által összeállított dolgozat 59 irott ivre terjed. A tanárok és igazgatók kötelességére vonatkozó rész 17 irott ivet foglal el; ezután következik a tanárilletményekre és jogokra vonatkozó anyag, mely nagy gonddal összegyüjtve, az ausztriai, würtembergi, badeni, bajorországi, frankfurti, hamburgi, poroszországi, szászországi, oroszországi, dániai és svédországi ide vonatkozó normaliákat tartalmazza. A terjedelmes munkálatnak tervrajza az egyleti közlönynek 18. számában van közölve. Nem leend felesleges ezen tervrajzot fölolvasni; látni fogja abból a tisztelt közgyülés, hogy mily terjedelmü azon értékes munka, mely készülőben van.

(A tervrajzot a közgyülés felolvasottnak tekinti.)

A választmány f. é. május 20-ki ülésében elhatározta, hogy ezen terjedelmes dolgozatot akkor terjeszti a közgyülés elé, ha annak nemcsak a tanárok k ö t e l e s s é g e i r e, hanem j o g a i r a vonatkozó része is kész leszen.

Ezen igen komoly megfontolást igénylő részek elkészítésére azonban már nem volt elég az idő.

Kérem ennek folytán a tisztelt közgyülést, sziveskedjék az ügyben eddig történteket tudomásúl venni, szavazzon köszönetet Reif Jakab tanár úrnak az ügynek folyamatba hozása körül kifejtett föláldozó buzgalmáért és kérje fel őt, hogy a munkát a jövő évi közgyülésig befejezni sziveskedjék a választmányt arra utasítván, hogy az Reif tanár urat munkálkodásában támogassa.

Budapest, 1879 julius 2. *Dr. Say Móric.*

Eddig tart t. közgyülés a jelentés, melyet dr. Say Móric úr az ügy állásáról előterjeszt.

Midőn a hivatalos teendői miatt meg nem jelenhetett referens úr helyét a választmány megbizásából elfoglalni szerencsém van, nem mulaszthatom el a magam részéről hangsúlyozni, hogy a szolgálati szabályzat megállapítása és pedig mentől előbb, egyike azon dolgoknak, melyekre közreműködnünk, úgy a javaslat elkészítése, mint az ügy lebonyolításának sürgetése által többféle nagyfontosságú érdek parancsolja.

Tervezetünk elég világos képét adja azon viszonyoknak, melyekre a szolgálati szabályzatnak ki kell terjeszkednie. Azok, a kik az állam közvetlen felügyelete alatt álló tanintézetekben működnek, akár mint igazgatók, akár mint tanárok, kivétel nélkül

érzik, hogy már a tisztán tanulmányi ügyekben is égető szükség van a viszonyok szabályozására. Nem kevésbbé élénken érzik a szorosan vett állami középiskolák tanárai azon viszonyok rendezésének szükségességét, a melyek a tanár társadalmi állásából folynak. Jelenleg tudvalevőleg meglehetősen idylli állapotokban élnek illető tanártársaink. Némi hagyományok, az állami tisztviselők irányában követni szokott eljárásmód, ugynevezett méltányosság és kegyelem azon factorok, melyek ez állapotokat úgy a hogy rendezik. Kétségtelen, hogy positiv törvények hiányában is képzelhetők zavartalan viszonyok. Azon magasabb társadalmi állás, mely a tanárnak hivatásából önként alakul, biztosságának jelentékeny garantiáját nyeri önmagának erkölcsi súlyából. Azon sem kételkedhetünk, hogy az állam, a tanügyi közigazgatás mindenik foruma iparkodik a tanári állás jelentőségét és tekintélyét emelni; mindazonáltal nem tekinthetjük kivánatosnak és még soká fenntartandónak azt az állapotot, mely ilyen alapokon nyugszik. Hogy egyebet, még az áthelyezéseket és disponibilitást is mellőzik, csak a fegyelmi ügyekben felmerülhető szabálytalanságokra utalok, melyeknek kényes természetét, a belőlök folyó erkölcsi és anyagi veszedelmek nagyságát bővebben fejtegetni, azt hiszem, felesleges. Bármily ideális magaslaton óhajtjuk is látni a tanárt, számot kell vetnünk az emberi gyarlóságokkal is; el kell készülve lennünk arra is, hogy a tanár reputatióját, sőt existentiáját érintő itélet alá esik. Nem kivánunk számára immunitást; de ha valahol, akkor a tanár állásával szemközt kell megszüntetni még a lehetőségét is annak, hogy zaklatás, megaláztatás, vagy épen igazságtalanság ellen legyen oka valakinek panaszkodni. Én feltétlenül szükségesnek tartom, hogy határozottan megállapíttassanak azon esetek, melyek fegyelmi eljárást vonnak maguk után, úgyszintén ezen eljárásnak módozatai, valamint, hogy a büntetés fokozatai is a legrészletesebben formuláztassanak. Fegyelmi szabályzat, mely a humanismus és jog alapján készül, nem sértheti a hivatásának magaslatán álló tanár önérzetét, míg hiánya tág tért nyit esetleg az állást mélyen megalázó, és nagyon veszedelmes visszaéléseknek. A fegyelmi szabály egy részről intő, óvó szózat a gyarlóbb emberhez; másrészről tiltakozás az önkény, egyoldalúság, s talán a rosz akarat ellen is. . . . Nem feladatom t. közgyülés! a kérdéssel most behatóbban foglalkozni. Csak a figyelmet akartam felkelteni ujból is a tanáregylet választmányának törekvéseire s az önök erélyes javallásában szeretnék ismételve oly nyilatkozatot látni, mely a magas közoktatásügyi kormányt sürgesse, hogy korszerü fegyelmi szabályzatot bocsásson ki, vagy esetleg a mi javaslataink alapján ily szabályzatot készittessen.

A közgyülés az előadásban foglaltakat közhelyesléssel magáévá teszi.

15. Elnök a választmány nevében inditványozza, hogy a szekesztőnek s a pénztárnoknak 100—100 frtot, a többi tisztviselőnek pedig az uti költséget szavazza meg a közgyülés.

Az inditványt a közgyűlés elfogadja.

16. Titkár olvassa dr. Kunc Adolf inditványát:

Indítvány.

Az országos középtanodai tanáregylet megalakulásakor kettős feladatot tűzött maga elé; egyik, hogy a tanügygyel foglalkozó kartársak személyes érintkezését évenkint megujulóvá, s így folytonossá tegye; másik hogy a tanügyi dolgok körül közös megállapodásokra jusson, s e megállapodásoknak lehetőleg érvényt szerezni törekedjék; e kettős feladatát azonban legtökéletesebben úgy érheti el, ha tanácskozásainak folyamában az összes hazai középiskolák résztvesznek.

Indítványozom tehát, hogy jelenlegi közgyülésünk szólítsa fel az összes hazai középiskolákat, hogy mint egyesületünk tagjai magokat közgyüléseinken a hazai tanügy szent érdekének eszméjétől lelkesítve küldöttség által képviseljék olyformán, hogy minden felsőbb iskola két, és minden alsóbb iskola egy képviselő által vegyen részt gyüléseinken.

Debrecen, 1879. július 4. *Dr. Kunc Adolf.*

Miután dr. Kunc ez inditványát okadatolta és dr. Kármán Mór annak keresztülvitelét a választmányhoz kivánta utasíttatni, a közgyülés a választmányt bizza meg az indítvány keresztülvitelével, illetőleg az alapszabályoknak az indítvány értelmében való módosításával.

17. Titkár olvassa Bermüller Ferenc indítványát.

Indítvány.

Bizza meg a közgyülés a központi választmányt, hogy a közoktatásügyi miniszterhez már egy izben benyújtott abbeli kérelmét, mely szerint a miniszter ur a középtanodai tanároknak az igazgatóság útján az országos könyvtárak használhatását kieszközölni méltóztassék, megújítsa.

Budapest, 1879. július 1. *Bermüller Ferenc,*
budapesti kir. egyet. főgymn. tanár.

A közgyülés, miután az inditvány csak egy előbbi határozat megújitása, elfogadja.

18. Felolvastatik dr. Károly Gy. Hugó indítványa

Indítvány.

Bízza meg a közgyülés az egyesület központi választmányát, hogy a hazai középiskolák által körül-belől 30 év óta kiadott s már megjelent összes évi értesítőket, úgynevezett programmokat, a mennyiben azok az egyesületi könyvtárban meg nem lennének, mint igen becses tanügy-történelmi forrást, gyüjtse össze.

Debrecen, 1879. július 6. *Dr. Károly Gy. Hugó.*

A közgyűlés egyhangulag elfogadja.

19. Titkár olvassa saját indítványát.

Indítvány.

A választmány egész évi működésében azt tapasztalta, hogy az alapszabályok és az ügyrend némely pontjai a mostani ususnak nem felelnek meg; a választmány nevében indítványozom: utasítsa a közgyűlés a jövő évi választmányt, hogy dolgozza át az alapszabályokat és az ügyrendet a nyilvánuló szükség szerint, s ez átdolgozott alapszabályokat nyújtsa be a jövő évi közgyűlésnek elfogadás végett.

Debrecen, július 5. 1879. Beadja: dr. *Brózik Károly.*

A közgyűlés ezt is elfogadja.

20. Elnök a választmány nevében tiszteletbeli tagokul ajálja Révész Bálintot, a tiszántúli ref. egyházkerület püspökét, Ipolyi Stummer Arnold besztercebányai püspököt és Tanárky Gedeont, a vallás- és közoktatásügyi miniszterium államtitkárát, mint kik a tanügy terén kiváló érdemeket szereztek.

A közgyűlés ez indítványt éljenzés közt elfogadja.

A közgyűlésen jelen levő Révész Bálint püspök ur meleg hangon köszöni meg az egyesületnek a kitüntetést.

Elnök a választmány nevében indítványozza, hogy a közgyűlés jövő évi szinhelyéül Budapest tüzessék ki.

A közgyűlés ez indítványt elfogadja; egyszersmind Kassa sz. kir. városának a szives meghivásért köszönetet nyilvánít, fentartván magának, hogy azt máskor vehesse igénybe.

Elnök ezután korelnök választására hívja fel a közgyűlést s a maga és az alelnök, valamint a választmány nevében leköszön.

22. Korelnök Szegedi Sándor a lelépő elnöknek alelnöknek s választmánynak a közgyűlés nevében köszönetet nyilvánít buzgó működésökért s felolvassa a választási jegyzőkönyvet.

A választási jegyzőkönyv tudomásul vétele után Hofer Károly ujonnan megválasztott alelnök a maga és elnök társa, nevében is köszönetét fejezi a közgyűlésnek ama bizalomért, melylyel őket a közgyűlés ujból az egyesület élére állította s igéri, hogy mint eddig volt, úgy ezután is főtörekvésök lesz az egyesület javát és érdekeit előmozdítani.

Ezzel korelnök a közgyűlést feloszlatja.

Kelt Debrecenben, 1879. jul. 4-én.

Berecz Antal
elnök.

Dr. Brózik Károly
első titkár.

A közgyülési jegyzökönyv hitelesítésével megbizott tagok:

Dr. Kármán m. k., dr. Erődi B. m. k., dr. Károly. Gy. H. m. k.

Jelentés

az orsz. középtanodai tanáregylet pénztárának állapotáról az 187⁸/₉-ki iskolai év végén.

A választmány alulirottakat a pénztár állapotának megvizsgálására kiküldvén, ezen kötelességüknek az alul kitett napon feleltek meg. A pénztárkönyvbe való beirások, valamint az egylet vagyonát képező alapítványok teljes rendben találtattak.

A pénztárkönyv szerint:

a bevétel	4489·98 frt.	a kiadás	4357·01 frt.
ebből le a takarékpénztárból kivett	490·— «	ebből le a takarékpénztárba betett	1020·— »
a valóságos bevétel	3999·98 frt.	a valóságos kiadás	3317·01 frt.

E szerint a pénztárban rendelkezésre álló összeg 682·97 frt.
Ezen pénz készlet pedig áll: a takarékpénztárba betett 550·— »
és készpénzben . . 132·97 »

Kelt Budapesten, 1879. évi junius hó 28.

Dr. Say Móric. Dr. Wohlrab Flóris.

Jelentés

az orsz. középtanodai tanáregylet pénztárának megvizsgálásáról az 187⁸/₉-ik tanév végén.

Alulirottak az orsz. középt. tanáregylet közgyülése által az egylet pénztárának és pénztári számadásának megvizsgálása végett kiküldetvén, megbizatásunknak eleget tettünk, s a számadásokat pontosan vezetve és mindent szabályszerüen kezelve, teljes rendben találtunk.

Debrecen 1879. jul. 5-én.

Dr. Kunc Adolf, Gergely Károly mk. Dr. Lucz Ignácz.

Jelentés.

az országos középtanodai tanáregylet könyvtáráról.

Alulirottak az országos középtanodai tanári egylet könyvtárát f. junius hó 29. megvizsgálták. A könyvtárnak idei szaporodása 663. számtól — 745. sz.-ig szakok szerint be van osztva és katalogizálva, hozzá számítandó szaporodásként 71 darab értesitvény. A könyvtárt minden tekintetben rendben találták.

Budapest, 1879. jun. hó 29-én.

Dr. Lechner László
vál. tag.

Tomor Ferencz.
vál. tag.

Jelentés

az irattár állapotáról.

Alulirottak a f. é. junius hó 10-én tartott választmányi ülés megbízása folytán az egyesületi irattárt dr. Brózik Károly első titkár úr vezetése s mutogatása mellett megvizsgálván, mind a régi, mind az ujabb ügyiratokat, jegyzőkönyveket s nyomtatványokat, az egyesületi helyiségben elhelyezve teljesen rendben találták.

Budapest, 1879. jun. 10.

Dr. Károly Gy. Hugó. vál. tag. — *Köpesdi Sándor.* v. t.

Pénztárnoki jelentés az $187^{8}/_{9}$-ki évről.

Tisztelt közgyülés!

Hogy az egylet anyagilag biztosítva van, abból látható, hogy a befolyt tagdijakból az összes költségeket ki tudtam fizetni az az idén is s a mint a zárszámadásból kitetszik, még 333·12 frt. felesleg marad. Ezen számadásból kiviláglik, hogy a választmány határozataiban arra figyelt, hogy a mult közgyülés által jóváhagyott előirányzat tételei szigorúan megtartassanak; sehol sem mutatkozik jelentékeny különbség, sőt egyes tételekben megtakaritások is történtek.

A tagok száma az idén 784-ről 798-ig növekedett; tagdijat azonban csak 638 tag azaz 79·95% fizetett. Előfizető volt 116. A tagdíjhátralékok az idei névsor szerint:

$187^{6}/_{7}$-re még hátralékban van	50	tag
$187^{7}/_{8}$-ra » » »	91	» és
$187^{8}/_{9}$-re » » »	160	»
Követelésünk összesen még	301	tagdíj (taval 290),

mi 4 frtjával számitva 1204 frtot tesz.

Az idén is több helybeli és vidéki tag becses közreműködésével sziveskedett támogatni a tagdijaknak tanártársaiktól való beszedése által; fogadják ez alkalommal is hálás köszönetemet.

Végül még bemutatom az $187^{8}/_{9}$-ki részletes számadást és a választmány által már jóváhagyott $187^{9}/_{80}$-ki költségvetés előirányzatát, amazt megvizsgáltatás, emezt pedig szives elfogadás végett.

Az országos közép

bevételei- és kiadásainak átnézetes

	Bevételek:	frt	kr.
1	Egyenleg az $187^{8}/_{9}$-ki kimutatás szerint	498	90
2	Kamat fejében a takarékpénztártól és az értékpapirok után	46	23
3	Tagsági dijak és előfizetések	3390	50
4	Hirdetésekért	23	40
5	Megtéritett perköltség	7	—
6	Megtéritett postaköltség	37	38
7	Eladott közlönyért	16	—
8	Eladott bútorokért	36	80
	Összesen	4056	21

Az egyletnek vagyona az $187^{8}/_{9}$-ki év végén:

1	Papi Balogh Péter úr alapítványa	100	—
2	Sz. kir. Pest városa alapítványa	100	—
3	A magyar nevelési társaság alapítványa	100	—
4	Görög Imre úr alapítványának névértéke (12,708 sor 10. sz. magyar vasuti kötvény)	120	—
5	500 frtos magy. földhitelintézeti záloglevél sor B. 5926. sz.	500	—
6	A takarékpénztárba betett	150	—
7	Készpénzben	183	22
8	Bútorok	75	—
	Összesen	1328	22

tanodai tanáregylet

kimutatása az $187^{8}/_{9}$-ki egyleti évről.

	Kiadások:	frt	kr.
1	Az $187^{8}/_{9}$ Közlönynek költségei:		
	Nyomdaköltség, boriték és hajtogatás . . frt 1296.40		
	Irói dijak . . . . . „ 570.55		
	Szerkesztői tiszteletdíj . . . . . „ 300.—		
	Ujságbélyeg és expeditió . . . . . „ 306.10	2473	05
2	Egyéb nyomdaköltség	103	98
3	A szerkesztőnek közgyülésileg megszavazott . frt 100.—		
	A pénztárnoknak közgyülésileg megszavazott . „ 100.—		
	Az első titkárnak közgyülésileg megszavazott „ 50.—		
	A könyvtárnoknak közgyülésileg megszavazott „ 50.—	300	—
4	350 drb postautánvételi jegy és 700 drb 3 kros levélbélyeg .	56	—
5	Az I. titkárnak tiszteletdija	100	—
6	Szerkesztői kiadások . . . . . frt 24.—		
	I. titkári kiadások . . . . . „ 20.22		
	Pénztárnoki kiadások . . . . . „ 21.66	65	88
7	Az ügyvédnek	8	—
8	Kókai Lajos könyvkereskedőnek számlája	67	15
9	A pozsonyi kiállítás költségei	45	37
10	Egy díszokmánynak kiállítása és elküldésére	25	97
11	Lakbér az egyleti helyiségért	242	89
12	Egyéb apró kiadások	11	21
13	A szolgáknak díjazása	52	—
14	A pénztárnokunk jutaléka 3429·90 frttól 5%	171	49
15	Egyenleg az $187^{9}/_{80}$-ki évre	333	22
	Összesen . . .	4056	21
	A kimutatott fölösleget fedezi:		
	A takarékpénztárba betett . . . . frt 150.—		
	Készpénz . . . . . „ 183.22		
	Összesen . „ 333.22		

Budapest, 1879. julius 2-án.

Mayer József,
egyl. pénztárnok.

Alulirottak a 1879. jul. 4-ikén Debreczenben tartott közgyülés által a pénztár vizsgálására kiküldöttek mindent rendben találtunk.

Debreczen, 1878. jul. 4-én.

Dr. Kunc Adolf,
Gergely Károly,
Dr. Lucz Ignácz.

Az országos középtanodai tanáregyletnek

$187^{9}/_{80}$-ki évi költségvetési előirányzata.

		Bevétel		Kiadás	
		frt	kr.	frt	kr.
1	Készpénz az $187^{8}/_{9}$-ki kimutatás szerint	333	22		
2	798 tagdíj à 4 frt = 3192 frt, melynek 80% véve	2553	60		
4	100 előfizető à 4 frt	400	—		
4	A kimutatott tagdíjhátralék (1294 frt) után csak befoly	450	—		
5	Kamatok és az alapítványok jövedelmei	60	—		
6	Az $187^{9}/_{80}$-ki Közlöny költségei (1050 példányban) 40 ív à 26.80 . . . . . frt 1072.—				
	Boríték és hajtogatás . . . . . „ 200.—				
	Irói díjak . . . . . „ 600.—				
	Szerkesztői díj . . . . . „ 300.—				
	Ujságbélyeg és expeditió . . . . „ 320.—			2392	—
7	Egyéb nyomdaköltségekre			100	—
8	Az I. titkárnak tiszteletdíja			100	—
9	A pénztárnoknak jutaléka			170	—
10	Elnöki, szerkesztői, titkári és pénztárnoki kiadások			120	—
11	Szaklapok és könyvekre			100	—
12	A szolgák díjazása			60	—
13	Előre nem látott kiadásokra			300	—
	Összesen	3796	82	3442	—
	Tehát valószínü fölösleg			354	82
	Összesen	3796	82	3796	82

Budapest, 1879. julius 2-án.

Mayer József,
egyl. pénztárnok.

JEGYZŐKÖNYV

az „Orsz. középt. tanáregylet"-nek 1879. évi julius hó 5-ikén Debrecenben tartott közgyüléséből kiküldött szavazatszedő bizottság eljárásáról.

A bizottság tagjai: Gergely Károly elnök, Németh Vilmos és Requinyi Géza.

1. A szavazatok beadatván, constatáltatott:

hogy szavazott összesen 64 tag.

Ebből az elnökségre: Berecz Antalra esett 61, Hofer Károlyra 2, dr. Say Móricra 1.

Alelnökségre: Hofer Károlyra 61, Berecz Antalra 1, dr.Say Móricra 1, dr. Karoly Gy. Hugóra 1.

Ezen eredmény szerint megválasztattak:

1. Elnöknek: Berecz Antal. 2. Alelnöknek: Hofer Károly.

2. A választmányra beadott szavazat száma szintén 64. Ebből a szavazatok hiányos — illetőleg szabálytalan volta miatt tekintetbe vehető nem volt a budapesti választmánynál: 11, a vidéki választmánynál: 13. S így a fennmaradt összes szavazatok száma a fővárosi választmánynál: 53, a vidéki választmánynál 51.

Ezen szavazatok a következőkép oszoltak meg:

A) A fővárosi választmány tagjai: dr. Erődi Béla 52, Névy László 52, dr. Károly Gy. Hugo 52, dr. Lechner László 52, dr. Say Mór 51, Szarvas Gábor 51, dr. Kármán Mór 50, Felsmann József 49, Tomor Ferenc 49, Heller Ágost 48, dr. Császár Károly 46, Komáromy Lajos 46, Paszlavszky József 46, Ney Ferenc 49, György Aladár 45, Landau Alajus 42, Révy Ferenc 41, Köpesdi Sándor 41, Cseörgheő Aladár 40, Torkos László 40, Reif Jakab 38, Petrovich Ferenc 34, Sacher Gusztáv 33, dr. Simonyi Zsigmond 31 szavazattal.

Ezeken kívül szavazatot kaptak még: Volf György 30, Müller József 27, Hahóti S. 18, dr. Alexander Bernát 17, dr. Bihari P. 20, Garami R. 17, Tiber Ág. 13, Döme L. 8, Lintner L. 8, Péterfy S. 7, Mészáros Alajos 7, Lederer Ábr. 6, Mialovich M. 6, Borbás Vince, Vasvári Benő, Tewrewk Árp. és dr. Wohlráb Fl. 2—2, Corsan G., Violics Kár. és Sonnenfeld Zs. 1—1 szavazatot.

B) A szavazat többségénél fogva a vidéki választmány tagjai lettek: dr. Kunz Adolf 50, Szamosy János 49, Téglás Gábor 49, dr. Lucz Ignác 49, Gergely Károly 49, Szegedy Sándor 49, Szabó Ignác 48, Mauritz Rezső 48, Géressy Kálmán 48. Kunz Elek 46, Békéssy Gyula 44, Wagner Lajos 43, Fridrich Dezső 42, Németh Vilmos 42, Benedek Ferenc 41, Ávéd Jákó 41, Requinyi G. 41, Hehelein Károly 40, dr. Laky Mátyás 40, Valkovszky Miklós 40, Schröder Károly 40, Polgár György 38, Sziebert Ede 37, dr. Fischer Lajos 37, Harmath Gergely 37, Antolik Károly 37, Schurina István 36, Szőke Endre 35, Futó Mihály (H.-M.-Vásárh.) 34, Salamin Leo 33, Mártonffy Márton 32, Michaelis Vilmos 31,

Frankl István 31, Kún Pál 31, Nátafalussy Kornél 30, Kovács Imre 28.

Ezeken kívül még szavazatot kaptak: Kuthy lózsef 27, Wiedermann 26, Schenek István 25, Stöhr Antal 25, Nuber Sándor 24, Czógler Al. 24, Lippay Lajos 23, Márk Pál 21, Vész Albert 21, Madarász G. 20, Rosiu Tiv. 30, Balázs Árp. 16, Kosztka Győző 19, GresichM. 13, Zboray Г. 12, Gottl R. 11, Kiss R. 5, Nagy Pál 4, Stuppacher N. 3, Vozáry Gy. 3, Futó Mihály (debreceni) 2, Nagy E., Vámos Dezső 1—1 szavazatot.

Ezzel a bizottság küldetésének megfelelvén, elnök a bizottságot működését befejezettnek jelenti ki.

Németh Vilmos. *Kmft.* *Gergely Károly* mk.,
Requinyi Géza. mint a bizottság elnöke.

— A választmány szeptember 9-én ülést tartott Elnök: Berecz Antal; jegyző: dr. Brózik Károly.

Jelenvannak: Dr. Say Mór, Tomor Ferenc, Petrovics Ferenc, dr. Wohlrab Flóris, Mayer József, Névy László, Reif Jakab, dr. Károly Gy. Hugó, Landau Alajos, Paszlavszky József, Heller Ágost.

Az elnök melegen üdvözli az uj választmányt munkássága kezdetén. Reméli, hogy mint eddig tette, úgy ezután is lankadatlan buzgalommal fogja teljesíteni elvállalt kötelességét.

Jelenti továbbá, hogy azon távollevő férfiaknak, kiket a közgyűlés tiszteletbeli tagokká választott, már Debrecenből távirati értesitést küldött. Mindannyian köszönettel vették a megtiszteltetést.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium leküldötte az uj gymnasiumi tantervet. Az országos statisztikai hivatal az egyesületről általában, a fővárosi stb. hivatal pedig az egyesület 1877. évi életéről kér adatokat.

Egyéb a közgyülés által a választmányra bizott ügyek a legközelebbi vál. ülésre halasztatnak.

Ez ülés főteendője a szerkesztő megválasztása levén, az elnök titkos szavazást rendel el. Beadatott 13 szavazat. 12 esett Névy Lászlón, 1 szavazat Tomor Ferencre.

Az elnök kijelenti Névy megválasztatását s üdvözli őt. Névy megköszöni az ismételve tapasztalt bizalmat, s kérvén a választmány támogatását, igéri, hogy ereje teljességgel fog törekedni, hogy a Közlöny tudományos becsét s a folyóirattal az egyesület tekintélyét irodalmilag lehetőleg emelje.

Szerkesztő bizottsági tagoknak egyhangulag megválasztattak: dr. Károly Gy. H., Heller Ágost, Komáromy Lajos, Landau Alajos, Paszlavszky József.

— Szept. 24-én összes ülés tartatott a szakosztályok megalakulása és a tisztviselők megválasztása végett. Az I. szakosztály elnökévé dr. Lechner László, jegyzőjévé Lintner Lajos, a II. szakosztály elnökévé dr. Say Móric, jegyzőjévé Reif Jakab közfelkiáltással ujólag megválasztattak.

Vegyesek.

— **A hiv. lapból.**

Kineveztettek: Kolbenheyer Károly Arnold rajztanár-jelölt a nagy-szebeni áll. főgymnasiumhoz rendes rajztanárrá. — Dr. Ábel Jenő tanárjelölt a budapesti V. ker. kath. főgymnasiumhoz rendes tanárrá.

— A vallás- és közoktatásügyi ministeriumtól a következő felhivást kaptuk közlés végett:

„A tanképesítési szabályszerű oklevéllel biró középtanodai tanárjelöltek, kik ez időszerint kir. állami felekezeti vagy magán középtanodában alkalmazást még nem nyertek, ezennel felhivatnak, hogy a tanképesitési oklevél keltének és a szaknak pontos kitétele mellett, tartózkodási helyöket az illető tankerületi kir. főigazgatóságoknak és egyszersmind a budapesti s kolozsvári középtanodai tanárvizsgáló bizottságok elnökeinek jelentsék be. — Budapest, 1879. szeptember 22. A vallás- és közoktatási m. kir. miniszterium által."

— A vallás- és közokt. m. kir. miniszter megengedte, hogy a szilágy-somlyói róm. kath. gymnasium az 1879/80. tanév elejétől két osztálylyal megnyittassék, és egyuttal e tanintézetet az 1879/80. tanév kezdetétől két év tartamára a nyilv. joggal ideiglenesen felruházta.

— Az uj iskolai évnek megnyitása a műegyetemen.

A m. kir. József műegyetemen szept. 14. ment végbe nagy fénynyel az uj iskolai év megnyitásának ünnepélye. Egyéb kitünőségeken kívül jelen volt a közoktatásügyi miniszter és államtitkár ur is. Az első tárgy Stoczek J. lelépő rector beszámoló beszéde volt, melyben köszönetet mond tanártársainak azon bizalomért, mely őt 8 év alatt 6-szor tisztelte meg a rectori méltósággal, s melyet 5-ször csakugyan viselt is. Ezután visszatekint az elmúlt évekre s érdekes statisztikai adatokkal mutatja ki a műegyetem szellemi és anyagi gyarapodását ezen idő alatt. Érdekesnek tartjuk ezen statisztikai adatokból kiemelni 1) a tanárok számának s evvel együtt az előadott tantárgyak tetemes szaporodását; 2) a hazánkban e nemben páratlan könyvtár szorgalmas látogatását a hallgatóság részéről; 3) a műegyetemi hallgatók abnormis számának csökkenését (taval majd 200-zal volt kevesebb mint a megelőző évben!), s végre 4) azon szomorú tényt hogy az egyetemes szakosztályban a tanulóknak 55%-a vagy megbukott a vizsgálatokon, vagy elhalasztotta azokat.*) Az uj rector Szily Kálmán beteg levén, székfoglalóját Hauszmann műegy. tanár olvasta fel.

Az uj rector visszatekint műegyetemünk történetére s úgy találja, hogy két évtized óta minden üdvös reform Stoczek nevéhez fűződik. — A tanuló ifjúsághoz intézett néhány buzdító szó után visszatekint azon állásra, melyet a mathematika s a természettudományok a mult század végén s a jelen század elején a közoktatásban (egyetem és gymnasium) elfoglaltak, s azon eredményre jut, hogy mivel az egyetemnek a folyton fejlődő reáliák iránt idegenkedtek, az egyetemek megszüntek „universitates litterarum" lenni s igy önnmaguk provokáltak egy uj iskolát, a mai műegyetemet, mely elé megint uj középiskolát kellett állitani. Mert az akkori gymnasiumok igen derekas formalis képzettséget nyujtottak ugyan, mely az abiturienseket tényleg képesítette arra, hogy

*) Egybevetve ezen ténnyel azon másikat, mely szerint a tavali tanárvizgálatokon a tanárjelölteknek 45%-a elégtelen osztályzatot nyert, van okunk orvoslatról gondoskodni.

a tudományuk alapelveiből logikailag helyes következtetéseket vonhassanak: de ezen alapelvek lényegesen dogmai természetűek voltak s azonfelül a gymnasiumok a természettudományokban való kiképeztetésre mit sem adtak. Jól esett hallanunk azt, hogy a természettudományok laboratoriumi oktatása, mely ma már világszerte el van terjedve, hazánkból indult ki.

1794. szept. 23. t. i. a közjóléti bizottság előadója Fourcroy a chémikus egy uj iskola, az école centrale des travaux publics (mely egy évvel utóbb, ‚écols politechnique' nevet kapott) felállítására vonatkozó javaslatában a selmeci akademiát állítja fel mintául a term.-tud. tanításában. További fejtegetéseiben Sz. K. arra a meggyőződésre jut, hogy két különvált főiskola elvileg ugyan fölösleges, de most még nem érkezett el azon idő, midőn minden káros következmény nélkül átzökkenhet a műegyetem az egyetembe. — Az itt röviden érintett tárgygyal kapcsolatban van a reáliskolák ügye. Műegyetemünk uj rectora határozottan szükségesnek tartja a kétféle középiskolát s különösnek találja, hogy „nálunk épen az idén sürgetik legjobban a reáliskolák megszüntetését, vagy legalább a latin nyelv behozatala által a gymnasiumok felé való terelését, az idén, midőn a porosz kormány és országgyülés 12 uj reáliskolát organizál. 9 osztálylyal és latin nyelv nélkül!" Egészben véve a reáliskolákkal szemben Sz. K. egészen azon álláspontot foglalja el, melyen Lutter főigazgató a reáliskolák ügyében összehivott enquête-ben állott. Egyik sem látja elérkezettnek azon időt, midőn az uj 8 osztályú reáliskola által felmutatott eredményről határozott véleményt lehetne mondani.

— Az orsz. rabbiképzőben megnyilt uj gymnasium igazgatóságával dr. Bánóczi József tanár bizatott meg; mellette még Bein Károly és Sonnenfeld Mór tanárok működnek. Azt a kérvényt, melynek következtében ez uj iskola megnyitását a közokt. miniszter megengedte, 25o izr. apa irta alá, a kik nem találtak helyet fiaik számára a meglevő középiskolákban, hanem azért az első osztályba csak mintegy negyven tanuló iratkozott be. A zsidó gymnasium eszméje nem talál visszhangra az intelligens izr. körökben. Schweiger Márton, az izr. országos iroda elnöke, oly értelmű felterjesztést intézett a miniszter urhoz, hogy nem volna célszerű az uj gymnasiumot összefüggésben tartani a rabbiképzővel, mire a miniszter úr a következő rendeletet adta ki:

„Folyó évi szeptember 15-ről 5746. és 5747. sz. a. kelt felterjesztései tartalmát s jelesül azt, hogy a rabbiképző-intézet épületében felállítani rendelt 1-sö gymnasiumi osztályba való beiratások eszközlésével dr. Bánóczy József tanár bizatott meg, helyeslőleg tudomásul veszem s tek. uraságodat felhívom, miszerint a beiratások eredményét annak idején jelentse fel. Elvárom ugyanakkor igéretéhez képest a tanári kinevezések és egyéb intézkedések iránti részletes inditványait s kijelentem ez alkalommal, tek. uraságodnak megnyugtatására, hogy a szóban lévő gymnásiumi osztályt a rabbiképző intézettel összefüggésben vagy szerves kapcsolatban állónak nem tekintem az előlhivatolt felterjesztésében előadott indokoknál fogva, s hogy a jövő 1880/1. tanévre annak elhelyezéséről másként szándékozom gondoskodni; végül, hogy f. évi szeptember 13-áról 11222. sz. a. kelt rendeletemmel csupán azt kivántam elérni, hogy a főváros területén fennálló gymnasiumokban felvételt nem nyert tanulóknak az 1-sö gymnasiumi osztály elvégezhetésére mód és alkalom nyujtassék. Budapesten, 1879. évi szept. hó 19. Trefort s. k."

Függelék az I. 2. számhoz.

I. A gymnasiumi tanítás terve.

(Kiadta a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, 1879. évi 17,630. sz. a. kelt rendeletével.)

I. Vallástan.

Az I—III. osztályban hetenkint 2—2 óra:
a IV—VIII. osztályban hetenkint 1—1 óra.

II. Magyar nyelv és irodalom.

Cél: a) A nyelvtan alapos ismerete és azon képesség, hogy a tanuló oly tárgyakról, melyek tapasztalatának és tanulmányának körébe esnek, világosan, szabatosan és stilaris ügyességgel tudjon szólani és irni.

b) Irodalmi művek olvasásán, az aesthétikai alapfogalmak fejtegetésén és a műfajok emlétén alapuló ismerete a magyar irodalom fejlődésének.

A tananyag felosztása.

I. osztály, 6 óra. a) Elbeszélő prózai és költői olvasmányok — különösen a népmonda, magyar történeti monda, klasszikus mythus, néprajz köréből. — Értelmes és kellően hangsúlyozott olvasás; az olvasmányok tartalmi megmagyarázása, s ugyancsak az olvasmányok tartalmának szabadon való elbeszélése; könyv nélkül tanult versek szavalása.

b) Nyelvtan: Egyszerű mondat és mondatrészek, fő- és mellékmondat megkülömböztetése. — Mondattani alapon a teljes alaktan, tekintettel a hangtani módosulásokra. — Szóképzés, gyakorlatilag szócsoportok egybeállításával: az élő képzők.

c) Két hetenkint egy írásbeli vagy házi vagy iskolai dolgozat, mely főleg a nyelvtan és helyesírás begyakorlását tartsa szem előtt; a feladat felfogására a gyermeket az iskolában élő szóval gondosan elő kell készíteni.

II. osztály, 5 óra. a) Olvasmány és feldolgozása. mint az első osztályban.

b) Nyelvtan: Összetett szerkezetű mondatok taglalása; mellérendelt és alárendelt mondatok viszonya. A szókötés (a határozók, ugynevezett igekiegészítők tana tüzetesen). — Szóképzés. Synonymák egybeállítása és magyarázata az olvasmány alapján.

c) Két hetenkint egy írásbeli vagy iskolai vagy házi dolgozat. A nyelvtan tüzetes begyakorlásán kivül a feladat kiterjed az olvasmány egyes részleteinek vagy a költői elbeszélés tartalmának, miután azt az iskolában szabad szóval elmondták, írásban való előadásra is.

III. osztály, 4 óra. a) Összefüggő történeti olvasmány, p. Szalay László: A Tatárjárás Magyarországon 1241—1242-ben. Elbeszélő költemények.

b) A nyelvtan rendszeres áttekintése. A hangsúlyos vers ismertetése.

c) Két hetenkint egy irásbeli házidolgozat; tárgya az iskolai olvasmánynyal tartandó kapcsolatban, és feldolgozása élő szóval az iskolában kisérlendő meg.

IV. osztály, 3 óra. a) Nagyobb epikus olvasmány: Arany János Toldi-ja. Az olvasmány tartalmának megértetésén kívül a mű szerkezete, s a költői stilus sajátossága is megvilágítandó. — Prózai olvasmány: Leírások, u. m. tárgy- és jelenetrajzok, jellemrajzok, könnyebb életrajz (Plutarchos-félék vagy ily formában irottak).

b) A stilus általános törvényei (A nyelv tisztasága és szabatossága; egyszerű és szép stilus). — A prózai és a költői stilus különbségei tüzetesen. A mértékes vers ismertetése.

c Két hetenkint egy irásbeli házi dolgozat, melyben a költői olvasmány tartalmát vagy kisebb leirásokat, elmélkedéseket, melyekhez az iskolai olvasmány nyújt anyagot, kell irásba foglalni. Feldolgozásuk módja az iskolában előre megbeszélendő.

V. osztály, 3 óra. a) Költői olvasmány: Románcok, balladák és lyrikus költemények. Tartalmi magyarázatuk mellett szerkezkezetük megértetése, befejezésül rendszeres verstan. Prózai olvasmány: Beszélgetések, levelek, kisebb értekezések, és kisebb szónoki művek

b) Az irásművek szerkesztésének általános szabályai.

c) Havonkint egy irásbeli házi dolgozat. — A feladat feldolgozása ez osztálytól fogva mindinkább önállóan a tanuló szabad munkája lesz, de tárgya mindvégig a legfelső osztályig vagy az iskolai vagy a kijelölt magánolvasmánynyal kapcsolatban tartandó. Az V. osztályban azonfelül a föladat dispositiója még, mint előbb, közös iskolai megbeszélés tárgyát képezze

VI. osztály, 3 óra. a) Költői olvasmány: Dráma, pl. Shakespearetől Coriolanus vagy Julius Caesar. A tartalmi magyarázat mellett a drámai szerkezet megértetése.

b) Rhétorika, a prózai műfajok elmélete, tekintettel azok történeti fejlődésére, főleg a görög, latin és magyar irodalomban. Megfelelő szónoki művek és rhétorikai értekezések olvasása.

c) Felkdatok, I. V. osztály.

VII. osztály, 3 óra. Poétika, a költői műfajok elmélete, tekintettel történeti fejlődésükre, főleg a mintákul szolgált remek művek taglaló ismertetése. — Költői magánolvasmány mellett megfelelő aesthétikai és poétikai értekezések iskolai olvasása. Feladatok, l. V. osztály.

VIII. osztály, 3 óra. A magyar irodalom fejlődésének áttekintése: A régibb irodalomnak Bessenyei-ig rövid targyalása után főleg az ujabb irodalom tüzetes ismertetése, a nevezetesebb irodalmi jelenségek méltatása és a főbb irányok megjelölése mellett. Nagyobb irodalmi és történeti tanulmányok iskolai olvasása.

III. Latin és görög nyelv.

Cél: a) A tanulót a latin és görög nyelvtan alapos ismeretére vezetni, és a kiszemelt klaszszikus irók megértésére és szabatos fordítására képesiteni;

a latin nyelvben arra is, hogy ismerete köréből vett magyar szöveget helyesen tudjon latinra fordítani.

b) A klasszikus népek életének és világnézetének ismerete, a mennyiben a gymnasiumban tárgyalt irodalmi művek olvasásából meríthető.

A) A latin nyelvi és irodalmi tananyag felosztása.

1. osztály, 6 óra. Megfelelő és tárgyi tekintetben is érdeklő olvasmányok alapján a név- és igeragozás fontosabb alakjainak begyakorlása. Az olvasmányokban előforduló szókincs elsajátitása szóbeli fordítási gyakorlatokkal. — Hetenkint egy óra irásbeli dolgozat.

II. osztály, 7 óra. Megfelelő olvasmányok alapján a fő- és mellékmondat megkülömböztetése kötőszók szerint. — Az alaktan befejezése, főleg: genus-szabályok, teljes conjugatio (praesens-, perfectum- és supinum-képzés); a szóképzés elemei. — A szókincs megfelelő bővítése az olvasmány alapján és szóképzési csoportok összeállításával. — Hetenkint, mint az első osztályban, egy óra irásbeli dolgozat.

III. osztály, 6 óra. Összefüggőbb történeti olvasmány alapján az infinitivusi és participialis mondatszerkezet gyakorlati ismertetése. — A szóképzéstan kiegészítése. — A mondattanból az egyszerü mondat rendszeres tárgyalása. (Alany és állitmány, tárgy, határozók, jelzők.) Szótanulás kapcsolatban az olvasmánynyal és etymologikus csoportokban. — Hetenkint egy óra irásbeli dolgozat a syntaktikai szabályok és a tanult szók begyakorlására.

IV. osztály, 6 óra. Összefüggő történeti olvasmány alapján az összetettebb mondatszerkezet; az oratio obliqua, a latin periodus gyakorlati ismertetése. — A mondattanból a függő mondatoknak s a mód- és időtannak rendszeres tárgyalása. — Szótanulás, irásbeli dolgozat, mint a III. osztályban.

Jegyzet. Az alsó négy osztályban, mig a nyelvtani oktatás folyik, külön e célra szerkesztett olvasókönyvek alkalmazandók, melyek főleg a római életből és történetből vett összefüggő olvasmányokat tartalmaznak; a harmadik és negyedik osztályban azonfelül egy pár költői darab, különösen Phaedrusból és Ovidiusból is tárgyalható, és velök kapcsolatban az alaktan tanítása mellett nyert prozódiai ismeretek kiegészitendők és rendszeresitendők.

V. osztály. 6 óra. a) Prózai olvasmány: Livius, egységes egészet alkotó részlet. A tárgyi, tartalmi magyarázat mellett gond fordítandó a stilus sajátosságaira is, és az év végével mind a tárgyalt kor régiségeire vonatkozó ismeretek, mind az iró legjellemzőbb sajátosságait feltüntető észrevételek kellő módon csoportositandók.

b) Költői olvasmány: Lyrai szemelvények; velök kapcsolatban a métrikai ismeretek bővitése.

c) Szóbeli stilus-gyakorlatok az olvasmányhoz fűződnek; azonfelül havonkint két óra irásbeli feladat magyarból latinra, tekintettel a latin stilus sajátosságainak begyakorlására és a nyelvtani szabályok ismétlésére.

d) Házi munkásság: az olvasásra való pontos előkészület a tanár utasítása szerint.

VI. osztály, 6 óra. a) Költői olvasmány: Virgilius Aeneis-e.

b) Prózai olvasmány: Livius olvasása folytatólag, vagy Sallustius egyik műve, azonfelül Cicero egy-egy könnyebb beszéde.

c) Tartalmi és stilus-magyarázat, gyakorlatok s házi mánkásság, mint az V. osztályban.

VII. osztály, 6 óra. a) Cicerónak rhétorikai és politikai tekintetből nevezetesebb beszédei; néhány a kort jellemző levele.

b) Virgilius folytatva, vagy a tanár vezetése mellett gyorsabban olvasva Plautus vagy Terentius egy comoediája (pl. Captivi, Trinummus, Adelphi, Andria).

c) Magyarázat, stilus-gyakorlatok és házi munkásság, mint az V. osztályban.

VIII. osztály, 5 óra. a) Horatius, néhány jellemző satira, epodos, oda, epistola (ezek közt különösen az Ars poetica).

b) Tacitus, Annales vagy Historiae, némi kerek egészet képező részlet, — vagy összefüggő részek Cicero philos, műveiből (De officiis, de finibus bonorum et malorum.)

c) Tárgyi és stilus-magyarázat mint előbb; irásbeli feladatúl fordítás helyett az olvasmányra vonatkozó önálló latin dolgozat is adható.

B) A görög nyelvi tananyag felosztása.

a) Az attikai nyelvjárással kezdve.

V. osztály, 5 óra. Attikai alaktan elemei, megfelelő összefüggő olvasmánynyal, szóbeli és irásbeli fordítási gyakorlatokkal.

VI. osztály, 5 óra. Alaktan befejezése és a mondattan főbb pontjai Xenophonféle olvasással (kül. a Memorabiliákból).

VII. osztály, 5 óra. Homéros olvasása; az ion dialektus alaki különbségei. — Az év második részében esetleg válogatott helyek Hérodotosból, kül. nyelvi szempontból.

VIII. osztály, 4 óra. Homéros folytatva; azonfelül szemelvények Platonból.

b) Az ion nyelvjárással kezdve.

V. osztály, 5 óra. Az alaktan főbb pontjainak tárgyalása után mielőbb Homéros olvasása (Odysseia).

VI. osztály, 5 óra. Homéros folytatva. — Alaktan folytatása és a a mondattan elemei.

VII. osztály, 5 óra. Hérodotos, válogatott részek; mellette Homéros folytatva vagy lyrai szemelvények.

VIII. osztály 4 óra. Platon, nagyobb szemelvények; ha lehetséges, Sophoklés egy drámája.

IV. Német nyelv.

Cél: a) Biztos nyelvtani ismereten alapuló megértése az ujabb német irodalom műveinek.

b) Azon képesség, hogy a tanuló az oktatás köréből vett tárgyról szóló magyar szöveget német nyelvre helyesen és szabatosan fordítani tudjon.

A tananyag felosztása.

III. osztály, 4 óra. Olvasmány az alaktan alaktanból: név- és igeragozás; szóképzés elemei; a mondattanból: a mondatrészeknek, a fő- és mel-

lékmondatoknak gyakorlati megkülönböztetése. — Szótanulás az olvasmánynyal kapcsolatban és tárgyi csoportokban. Szóbeli fordítás magyarból németre. Kisebb főleg költői darabok betanulása.

IV. osztály, 3 óra. Az összetett szerkezetű mondatok taglása. A mondattan elemeinek és a szóképzéstannak kiegészítése, a német nyelvtan rendszeres áttekintésével kapcsolatban. — Szótanulás etymologikus csoportokban; fordítás és elemezés, mint a III. osztályban.

Jegyzet. Míg a grammatikai tanítás folyik, a magyar olvasókönyvekkel kapcsolatos, tartalmilag rokon, de alakilag könyebb stilusú német olvasókönyv használandó. Mind a két osztályban két hetenkint irásbeli iskolai dolgozat adandó, mely a szókincs, a nyelvtan és helyesírás begyakorlását tartsa szem előtt.

V. osztály — VIII. osztály, 3—3 óra. A nyelvtani ismeretek ébrentartása mellett nagyobb költői és prózai művek olvasandók, tekintettel a magyar irodalmi tanításra. Az olvasmány, annak tárgyi és szerkezeti magyarázatán kívül felhasználandó német szólásmódok, synonymák magyarázatára és csoportosítására. — Havonkint irásbeli gyakorlatok, még pedig vagy az olvasmányok tartalmának német nyelven való elmondása, vagy magyar próza fordítása németre.

a) Költői olvasmány sorrendje.

V. osztály. Válogatott románcok Herder Cid-jéből.

VI. osztály. Válogatott balladák (Bürger, Goethe, Schiller, Uhland), elbeszélések, lyrai költemények, velök kapcsolatban a verstani ismeretek kiegészítése, tekintettel a magyar és latin verstanból szerzett ismeretekre.

VII. osztály, Goethe: Hermann u. Dorothea és Schiller: Wilhelm Tell.

VIII. osztály. Goethe; Iphigenie in Tauris.

b) A prózai olvasmány.

Az ötödik osztálytól fogva főleg az irodalmi (stilisztikai, rhétorikai, poétikai) és philosophiai tanulmányokra való tekintettel a tudományos stilus megértésére vezessen.

V. Történelem.

Cél: Az egyetemes történelem összefüggő áttekintése s a magyar történetnek oknyomozó, s művelődéstörténettel egybekapcsolt ismerete.

A tananyag felosztása.

IV. osztály, 3 óra. Az ókor története, különösen a görög és római történet a császárság megalapitásáig.

V. osztály, 3 óra. Európa története Amerika felfedezéseig. (A római császárság bukása, a kereszténység eredete és terjedése. A népek nagy vándorlása, s az annak folytán keletkezett új államok. Az izlam eredete és terjedése. A pápaság, a hűbériség és a keresztes hadjáratok. A középkori intézmények bomlása.)

VI. osztály, 3 óra. Az ujkor története a bécsi congressusig. (A fölfedezések, a tudomány és művészet ujjáéledése. A vallásos reform. A vallásos és nemzeti háborúk. A fejedelmi absolutismus kora. A francia forradalom és Napoleon kora.)

VII. osztály, 3 óra. A legujabb kor rövid történeti jellemzése után politikai földrajz, különösen Európa és Amérika államai politikai viszonyainak általános tárgyalása.

VIII. osztály, 3 óra. Magyarország története, tekintettel a társadalmi és állami viszonyok fejlődésére a kútfőknek s a történetirásnak ismertetésével.

VI. Földrajz.

Cél. A föld természeti és állami viszonyainak ismerete, különös tekintettel hazánkra.

A tananyag felosztása.

1. osztály, 3 óra. Magyarország és a Földközi-tengert környező országok (ill. a régi római birodalom területének) természeti viszonyai. Az országok természeti viszonyainak leirásához füzendők a főbb topographiai adatok, városok és vidékek néprajza a lakosok főbb foglalkozásának ismertetésével, nemkülömben a feltünőbb föld- és kőzetnemeknek, jellemző növényeknek s állatoknak szemléltető leirása.

II. osztály, 3 óra. Európa és Ázsia többi részeinek leirása oly módon, mint az első osztályban.

III. osztály, 4 óra. a) 2 óra. A mathématikai és physikai földrajz elemei.

b) 2 óra. Afrika azon részeinek, melyek az első osztályban tárgyalva nem voltak, valamint Amérika és Ausztrália természeti viszonyainak leirása oly módon, mint az előbbi osztályokban, tekintetbe véve a fölfedezések történetének főbb mozzanatait is.

IV. osztály, 2 óra. A magyar-osztrák monarchia politikai földrajza. (L. a földrajzi tanitás folytatását a történelem VII. osztálybeli anyagában.)

VII. Természetrajz.

Cél: A fontosabb ásványok és kőzetek tulajdonságainak, valamint földünk kérge alkatrészeinek és időszakonkénti fejlődésének ismerete, kiváló tekintettel a hazai viszonyokra. — Az érdekesebb növény- és állatcsoportoknak szemlélésen és összehasonlításán, valamint az állati és növényi szervezet taglalásán alapuló ismerete.

A tananyag felosztása.

IV. osztály, 3 óra. Ásvány- és kőzettan, valamint a geologia elemei. (Bevezetésül chemiai előismeretek.

Ásványtan: Az ásvány külső tulajdonságai. A chemiai összetételre alapitott főosztály ismertetése, s ezekből az ásványrendszer megalapitása fővonásokban.

Kőzettan: Egyszerü kőzeteknek felsorolása az ásványtanból; az összetett kőzeteknek csak nehány általánosan elterjedt fajai.

Földtan: Földünk időszakai.)

V. osztály, 3 óra. Növénytan. (A növények bonctani szerkezete általános vonásokban. A virágos növények testének külső tagoltsága, a mennyire lehet, élő példákon. A növények életfolyama főbb vonásokban. A megismertetett növények csoportositása a természetes rendszernek megfelelőleg. (Linné

seregeinek ismertetése.) Figyelembe veendők a közönségesebb fák, az ipari és gazdasági növények. Végül: a növények földrajzi elterjedése.)

VI. osztály, 3 óra. Állattan. (Az állatok életének és szerveinek leirása általában, s a szervek berendezése alapján az állat-törzsek megismertetése. Az egyes osztályok főbb képviselőinek leirása, tekintettel hazánkra s a közéletben gyakoribb állatéleti jelenségekre. Végül: az állatok földrajzi elterjedése.)

VIII. Természettan.

Cél: A természettan körébe tartozó tünemények törvényeinek ismerete kisérletek alapján és az elemi mathématikai ismeretek felhasználásával.

A tananyag felosztása.

VII. osztály, 5 óra. Bevezető természettani alapfogalmak. Mechanika. Hangtan és féntyan.

VIII. osztály, 5 óra. Hőtan; az anyag szerkezetére vonatkozó főbb chémiai fogalmak. —

Delejesség. Villámosság. Befejezésül: A Kosmographia elemei (rövid összefoglalása a légköri tüneményeknek s a csillagászati földrajz elemei.)

IX. Mathématika.

Cél: Biztosság a közönséges számokkal való számolásban. — Az elemi mathésis tanainak összefüggő ismerete s némi önállóság azoknak alkalmazásában.

A tananyag felosztása.

I. osztály, 4 óra. A tizes számrendszer. A négy számolási művelet egész számokkal s tizedes törtekkel. A tört mint háuyados és viszony; közönséges törtekkel való számolás. A métermérték ismertetése; időszámitás.

II. osztály, 4 óra. Számolási röviditések, számtani műveletek korlátolt pontossággal. — Az arányosság fogalmának fejtegetése. Egyszerű hármasszabály; az olasz számolásmód.

Mértani viszonyok és arányok elemei. Százalék.

III. osztály, 3 óra. Az összetett hármaszabály. Kamatszámolás. Határidőszámolás. Láncszabály. Az arányos osztás. Elegyitési feladatok.

IV. osztály, 3 óra. Bevezetés az algebrába. Összeadás és kivonás egész számokkal. Sokszorozás egész számokkal, kiterjeszkedve kéttaguak négyzetének és köbének képzésére. Osztás egész számokkal, kiterjeszkedve a geométriai haladványok képletére. Ugyanazon műveletsorozat törtszámokkal. — Első foku egyenletek egy ismeretlennel, kiterjeszkedve az arányok tanára.

V. oszfály, 4 óra. a) Kéttaguaknak magasabb positiv hatványai. (Pascalféle háromszög.) Számtani haladvány. Négyzetgyök, és az ismeretlennek kiszámitása másodfoku egyenletekben. Köbgyök. Számolás gyökjelekkel. — Első foku egyenletek két és három ismeretlennel.

b) A planimétria főtételei. (hihagyásával mindazon tételeknek, melyek a tárgyalás rendszeres menetének megértésére nem szükségesek.) *)

VI. osztály, 4 óra. a) A hatványozás általánositása (Negativ kitevők

*) A π meghatározására csak a beirt és körülirt hatszögek által adott határok szolgálnak.

és alkalmazásuk a 10-es számrendszerben; törtkitevők). Briggféle logarithmusok. Műveleti szabályok; logarithmusok kiszámitása és számolás logarithmusokkal.

b) Sikháromszögtan. (A hegyes szög függvényei kapcsolatban a derékszögü háromszög kiszámitásával. A szögfüggvények értelmezése tetszőleges szögekre. Szögek összegének és különbségének függvényei. Ferdeszögü háromszögek.) — Stereométria. (Azon bevezető fogalmak és tételek sora, melyek a felszín és köbtartalom kiszámitására szükségesek. Szögletes testek mérése (a prismatoid kizárásával).

VII. osztály, 4 óra. a) A másodfoku egyenletek teljes elmélete. A mértani haladványok alkalmazásai (p. tőke-, lakosság-felszaporodás, szabadesés). A végtelen geométriai haladvány, különös tekintettel a szakaszos tizedes törtekre.

b) A pont coordinátái. Két pont távolsága. Egyszerü algebrai kifejezések graphikai ábrázolása. — A stereométria befejezése: a gömb. — A gömbháromszögtan elemei. (A négy alapképlet és azon eset részletesebb tárgyalása, ha két oldal és a közbezárt szög van adva. Példák főleg a mathématikai földrajz köréből veendők.)

VIII. osztály, 3 óra. a) Határozatlan első foku egyenletek (osztási módszer). Combinatiók és binominalis együtthatók. Permutatiók és variatiók.

b) Elemző geométria derékszögü Des-Cartes féle coordinátákkal. (Pont és egyenes részletesen tárgyalva. Két és három egyenes (háromszög), kör. Kör és egyenes vonal. Feladatok, melyekben a kúpszeletek mint mértani helyek fordulnak elő.)

X. Philosophiai propaedeutika.

VIII. osztály, 3 óra. A psychologia és logika elemei. (A lelki élet önállósága. A lelki jelenségek főbb csoportjai. Az értelmi fejlődés. A logikai formák. A tudományok felosztása és a főbb módszerek.)

XI. Rajzoló geométria és szabadkézi rajz.

Cél: A geométriai fogalmak és alapigazságok megértése, módszeresen vezetett szemlélet és rajz útján. — Az ékitmények stilszerü ismerete és némi ügyesség rajzolásukban, a szép iránti érzéknek felébresztése és mivelése szempontjából.

A tananyak felosztása.

1. osztály, 3 óra. Planimétriai elemek. (Pontok, vonalok és szögek fekvési és mérési viszonyai. A legfontosabb sík idomok tulajdonságai és alakitása, u. m. három-, négy- és sokszög, különösen a szabályos és a kör. Az idomok összeillősége, symmétriája, hasonlósága és terület meghatározása. A kerülék és neháuy más fontosabb görbe vonal.)

Az ornamentalis rajzolása elemei rendszeresen haladó táblarajzok után, előbb rajzeszközökkel, majd szabadkézzel.

II. osztály, 3 óra. Stereométriai elemek. (A sík. Az egyenesek és síkok absolut és relativ fekvése, lapszög és szögletek. A legfontosabb testek tulajdonsága és hálózata, u. m. hasáb, gúla, szabályos testek, henger, kúp és gömb. A testek összeillősége, symmétriája, hasonlósága; felszinének és térfogatának meghatározása. Testminták készitése.)

Síkékitmények rajzolásának folytatása a tanár előrajza nyomán. Síki-

domok testek és egyszerűbb tárgyak távlati rajzolása testminták után a megvilágítás tekintetbe vételével.

III. osztály, 3 óra. Constructiv planimétria. A. egyszerü vonalu idomok. Az összeillőség, symmétria, hasonlóság és terület-meghatározás kibővitése, s az idevágó fontosabb constructiv feladatok. A geometria alkalmazása a rajzolásnál és mérésnél, u. m. az idomok másolása, a térképrajzolás stb.

Folytatólag rajzgyakorlatok ékitménymintákról, melyeket a tanár a falitáblára előrajzol; utóbb ékitményrajzolás színes és szintelen lapmintákról stilmagyarázatok kiséretében.

IV. osztály, 3 óra. Constructiv planimétria. B. Görbe vonalú idomok. A körtan kibővitése s az idevágó constructiv feladatok. A legfontosabb görbe vonalok, különösen kúpszeletek.

Elemi rajztanulmányok domboru ékitményekről s nehezebb ékitményes lapmintákról, mely gyakorlatok körébe már az emberi és állati (stilizált) alakzatok is, mint az ékitmények gyakori alkatrészei, befoglalhatók.

XII. Tornázás.

Minden osztályban hetenkint 2—2 óra.

Áttekintés.

F. sz.	Tantárgyak	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII	Az órák összege
		osztály								
1	Vallástan	2	2	2	1	1	1	1	1	11
2	Magyar nyelv	6	5	4	3	3	3	3	3	30
3	Latin nyelv	6	7	6	6	6	6	6	5	48
4	Görög nyelv	—	—	—	—	5	5	5	4	19
5	Német nyelv	—	—	4	3	3	3	3	3	19
6	Történelem	—	—	—	3	3	3	3	3	15
7	Földrajz	3	3	4 [2 / 2]	2	—	—	—	—	12
8	Természetrajz	—	—	—	3	3	3	—	—	9
9	Természettan	—	—	—	—	—	—	5	5	10
10	Mathematika	4	4	3	3	4	4	4	3	29
11	Rajzoló geometria	3	3	3	3	—	—	—	—	12
12	Philos. propaedeutika	—	—	—	—	—	—	—	3	3
13	Tornázás	2	2	2	2	2	2	2	2	16
	Órák száma osztályonkint	26	26	28	29	30	30	32	32	233

II. Átmeneti intézkedések az 1879—80. tanévre.

Tantárgyak szerint.*)

I. Magyar nyelv és irodalom: A mult 187$^{9}/_{0}$, isk. évben életbe lépett az I. osztályban az új tanterv; ennek alapján a jövő évben az új tanterv már mind a két alsó osztályban alkalmazandó.

*) Kiadatott a fent közölt tantervvel együtt.

Alkalmazható azon fölül a régi tervel szemben az uj tanítási terv

a) a III. osztályban; itt ugyanis a régi terv már megkezdi a stilisztikai tanítást, mig az uj a nyelvtannak rendszeres áttekintésével fejezi be a grammatikai cursust; tekintetbe véve, hogy a grammatika tanitása már a régi tervben hasonló menetet követ, mint az ujban, kivánatos, hogy ez teljes következetességgel már az idén alkalmaztassék;

b) a IV. osztályban, a mennyiben a stilisztikai tanitás folytatása mellett az uj tervben kitüzött olvasmányok (kül. Arany Toldijának) olvasása alkalmazandó:

c) az V. osztályban; itt a régi terv ellenében, mely a poétikai tanitást már ez osztályban kezdi, folytatandó az uj terv szerint a stilisztikai tanítás, még pedig a „Szerkezettan"; — olvasmány: Arany, Toldi pótlásképen, majd pedig Arany balladái és az uj tervben kitűzött prózai olvasmányok;

d) a VI. osztályban rendszeres rhétorika tárgyalandó az uj tervben kitüzött megfelelő olvasmányokkal.

A VII. osztályban az idén még a régi terv szerint folytatandó a tanítás az uj tervben kiszemelt és megfelelő olvasmányok figyelembe vételével.

A VIII. osztály irodalomtörténeti tanitásában mindenesetre irányadók az uj tanterv methodikus követelményei.

II. Latin nyelv és irodalom: A latin nyelvtan tanitásában az uj tanterv csupán módszeres változtatásokat tett, illetőleg pontosabban részletezi a teendőket; azért az alsó I—IV osztályokban teljességgel irányadó lehet.

A felsőbb osztályok latin irodalmi tanitásában csupán az V. osztály kiván módositást, a mennyiben Ciceró Catója és Laeliusa helyett az uj terv Livius olvasását szabja elő és Ovidius-féle szemelvények helyett általában lyrai szemelvényeket követel; ezen módositással az uj terv a latin tanitásban teljességében érvényesülhet; megjegyezvén, hogy az idén a VI. osztályban: Livius és Vergilius, a VII. Cicero és Vergilius, a VIII. Horatius és Tacitus vagy Cicero a tárgyalandó irók.

III. Görög nyelv: Az uj terv, az attikai nyelvjárással való kezdetet véve irányadóul, lényegesen nem különbözik a régitől s teljességében irányadó lehet; a Homéros dialektusával kezdő ut általában függőben tartandó, mig megfelelő tankönyvek nem állanak iskoláink rendelkezésére.

IV. Német nyelv és irodalom: Az idén már az uj terv értelmében csak a III. osztálytól fogva tanníttatik. Az uj terv előirányzása, mely a mult évben már részben a felsőbb osztályokban érvényesült, az idén teljességgel irányadó lehet.

V. Történelem: Az idén csupán azon módositás történhetik, hogy a III. osztályban elmarad a történeti tanítás, főleg azon célból, hogy jövő évvel, a IV. osztálylyal az uj terv teljes életbelépését meg lehessen kezdeni. Azon felül a VIII. osztályban 4 óra helyett 3 óra veendő csak a magyar történet tanitására.

VI. Földrajz: A régi és az uj terv annyiban egyeznek meg, hogy mind a kettő az alsó három osztályra szabja a földrajz tanítását, amaz 2—2 órával, emez némi természetrajzi tanítással kapcsolatban 3—4 órával. Mult évben az uj terv I. osztályi anyagának elrendelésénél a föld- és természetrajzi tanításon nem történt semmi módosítás; az idén az első osztály földrajzi anyagának meghatározásában az uj terv lesz irányadó; azonfelül szükséges, hogy a

III. osztályban, hol a régi terv két órában több földrajzi anyagnak végzését követeli, mint az uj, az óraszám 3-ra emeltessék.

VII. A természetrajz tanitása egyelőre, főleg alkalmas kézi könyv hiányában, még a régi terv értelmében kölön kénytelen megindulni, mint az a lefolyt évben is történt; az ásványtani tanitás az alsó osztályokban (II osztály téli felében) megszünik s egyébként is módszer tekintetében az állat- s növénytan tárgyalásában nem a rendszer ismertetése, hanem a természetrajzi szemlélet ápolása legyen irányadó. A felsőbb osztályokban már az idén megindulhat a IV. osztálylyal az uj tanterv életbelépése, annál is inkább, mert a főbb bevezető chemiai s physikai alapfogalmak a régi terv szerint már a III. osztály tananyagában előfordultak, s a mennyiben kiegészítésre szorulnának, az egybekapcsolható az ásványtan tárgyalásával. Az V. és VI. osztályban még a régi terv felosztása lesz az idén irányadó, de az ujnak részletező felvilágositása figyelembe veendő; azon felül a VI. osztályban is 3 óra fordítandó egész éven át a természetrajz tanitására.

VIII. A természettan tanitása a III. osztályban az idén is megmarad; némiképp pótlásául szolgál a physikai földrajznak, melyet az uj terv előir; a IV. osztályban azonban, hol mechanikai elemek tanittattak, elmarad a vegytan, külön tárgyalásával együtt. A felsőbb osztályokban, VII. és VIII. osztály a physika tananyaga az uj terv értelmében osztandó be. A vegytan a VI. osztályban elmarad, valamint a különvált mennyiségtani földrajz a VIII. osztályban.

IX. A mathématika tanításának uj tervéből életbe lépett a lefolyt évvel az első osztályban a számtan és rajzoló geométria tervezete; az idén folytatandó a II-ik osztályban. A III. osztályban a számtani oktatás folytatja régi menetét, a melytől különben nem igen tér el az uj terv előirányzása. Ugyancsak a III. osztályban a rajzolással kapcsolatban tanítandó a téri alaktan. A IV. osztályban megkezdendő az algebrai tanitás már az uj terv értelmében, ugy, hogy évről évre folytatva jöjjön alkalmazásba a tervezet előirányzása; a rajz ez osztályban a rendszeres planimétria előkészítését tekintheti főfeladatának s ebben az uj tervnek a III. és IV. osztályra kiszabott anyagának legfontosabb részeit kell irányadóul tekintenie. Az V. VI. és VII. osztály algebrai és geométriai tanítása ugyanaz marad az idén, mint a lefolyt érben. A VIII. osztályra hetenkénti 3 órában jutnak a régi terv algebrai és geométriai anyagának fenmaradt részei, u. m. a) határozatlan egyenletek; egybevetéstan elemei; b) gömbháromszögtan. A felsőbb osztályok algebrai s geométriai tanitásában általán megkövetelendő, hogy az uj tervezet módszeres irányadása figyelembe vétessék.

X. A philosophiai propaedeutika a VIII. osztályban az uj tanterv értelmében tanítandó.

III. Az 1879—80 évi átmeneti tanterv osztályok szerint egybeállitása.*)

I. osztály, összesen 27 óra.

1. Vallástan, 2 óra.

2. Magyar nyelv, 6 óra: a) Elbeszélő prózai és költői olvasmányok, különösen a népmonda, magyar történeti monda, klasszikus mythus, néprajz köréből. Értelmes és kellően hangsulyozott olvasás; az olvasmányok tartalmi megmagyarázása s ugyancsak az olvasmányok tartalmának szabadon való elbeszélése; könyv nélkül tanult versek szavalása.

b) Nyelvtan: Egyszerű mondat és mondatrészek; fő- és mellékmondat megkülömböztetése. Mondattani alapon a teljes alaktan, tekintettel a hangtani módosulásokra. Szóképzés, gyakorlatilag szócsoportok egybeállításával: az élő képzők.

c) Kéthetenkint egy irásbeli vagy házi, vagy iskolai dolgozat, mely főleg a nyelvtani és helyesirás begyakorlását tartsa szem előtt; a feladat felfogására a gyermeket az iskolában élő szóval gondosan elő kell készíteni.

3. Latin nyelv 6 óra: Megfelelő és tárgyi tekintetben is érdeklő olvasmányok alapján a név- és igeragozás fontosabb alakjainak begyakorlása. Az olvasmányokban előforduló szókincs elsajátitása szóbeli fordítási gyakorlatokkal. Hetenkint egy óra irásbeli dolgozat.

4. Földrajz 2 óra: Magyarország és a Földközi tengert környező országok (ill. a régi római birodalom területének) természeti viszonyai; azon országok természeti viszonyainak leirásához füzendők a főbb topographiai adatok, városok és vidékek néprajza a lakosok főbb foglalkozásának ismertetésével.

5. Természetrajz, 2 óra: Az állattanból főleg gerinces állatoknak, a növénytanból élő példákban szemléltethető növényeknek ismertetése a pontos teminologia és tűzetes leirás gyakorlására.

6. Számtan, 4 óra: A tizes számrendszer. A négy számolási művelet egész számokkal s tizedes törtekkel. A tört mint hányados és viszony; közönséges törtekkel való számolás. A méter-mérték ismertetése; időszámítás.

7. Rajzoló geométria, 3 óra: Planimétriai elemek: pontok, vonalok és szögek fekvési és mérési viszonyai. A legfontosabb sík-idomok tulajdonságai és alakítása: u. m. három-, négy- és sokszög, kül. a szabályos, és a kör. Az idomok összeillősége, symmetriája, hasonlósága és területi meghatározása. A kerülék és nehány más fontosabb görbe vonal. A geométriai ornamentalis rajzolás elemei rendszeresen haladó táblarajzok után, előbb rajzeszközökkel, majd szabadkézzel.

8. Tornázás, 2 óra.

II. osztály, összesen 27 óra.

1. Vallástan, 2 óra.

2. Magyar nyelv, 5 óra: a) Olvasmány és feldolgozása, mint az I. osztályban.

---

*) Kiadatott az előbbiekkel együtt.

b) Nyelvtan: összetett szerkezetü mondatok taglalása; mellé rendelt és alárendelt mondatok viszonya. A szókötés (a határozók, ugynevezett igekiegészitők tana tüzetesen). Szóképzés. Synonymák egybeállitása és magyarázata az olvasmány alapján.

c) Kéthetenként egy irásbeli vagy iskolai, vagy házi dolgozat. A nyelvtan tüzetes begyakorlásán kivül a feladat kiterjed az olvasmány egyes részleteinek vagy a költői elbeszélés tartalmának, mintán azt az iskolában szabad szóval elmondták, irásban való előadásra is.

3. Latin nyelv, 7 óra: Megfelelő olvasmányok alapján fő és mellékmondat megkülönböztetése kötőszók szerint. Alaktan befejezése, főleg: genus-szabályok. — teljes coniugatio (praesens-, perfectum- és supinum képzés); — szóképzés elemei. A szókincs megfelelő bővitése az olvasmány alapján a szóképzési csoportok összeállitásával. Hetenként mint az első osztályban egy órai irásbeli dolgozat.

4. Földrajz, 2 óra: Európa földrajza, Magyarország kivételével.

5. Természetrajz, 2 óra: Növénytan: növényeknek szemléltető leirása.

6. Számtan, 4 óra: Számolási rövidítések; számtani műveletek korlátolt pontossággal. Az arányosság fogalmának fejtegetése. Egyszerü hármas szabály; az olasz számolásmód. Mértani viszonyok s arányok elemei. Százalékszámitás.

7. Rajzoló geometria, 3 óra: Stereométriai elemek: A sík. Az egyenesek és síkok absolut és relativ fekvése; lapszög és szögletek. A fontosabb testek tulajdonságai és hálózata, u. m. hasáb, gúla, szabályos testek, henger kúp és gömb. A testek összeillősége, symmétriája, hasonlósága, felszinének és térfogatának meghatározása. Testminták készitése. Mértani síkékitmények rajzolásának folytatása a tanár előrajza nyomán. Síkidomok, testek és tárgyak egyszerű távlati rajzolása testminták után, a megvilágitás tekintetbe vételével.

8. Tornázás, 2 óra.

III. osztály, összesen 29 óra.

1. Valástan, 2 óra: a) Összefüggő történeti olvasmány: Szalay László, A tatárjárás Magyarországon 1241–1242-ben. Elbeszélő költemények.

b) A nyelvtan rendszeres áttekintése. A hangsúlyos verselés ismertetése.

c) Két hetenként egy irásbeli házi dolgozat, tárgya az olvasmánynyal tartandó kapcsolatban, és feldolgozása élő szóval az iskolában kisérlendő meg.

3. Latin nyelv, 6. óra: Összefüggőbb történeti olvasmány alapján az infinitivusi és participialis mondatszerkezet gyakorlati ismertetése. A szóképzéstan kiegészitése. A mondattanból az egyszerü mondat rendszeres tárgyalása. A szótanulás, kapcsolatban az olvasmánynyal és etymologikus csoportokban. Hetenként egy órai irásbeli dolgozat a syntaktikus szabályok és a tanult szók begyakorlására.

4. Német nyelv, 3 óra: Olvasmány alapján az alaktanból: név- és igeragozás, szóképzés elemei, — a mondattanból a mondatrészeknek, a fő- és mellékmondatoknak gyakorlati megkülönböztetése. Szótanulás az olvasmánynyal kapcsolatban és tárgyi csoportokban. Szóbeli forditás magyarból németre. Kisebb, főleg költői darabok betanulása.

5. Földrajz, 3 óra: A többi négy világrész földrajza.

6. Természettan, 3 óra: A testek általános tulajdonságai, a halmazállapot változása. Súly és súlymérő; fajsuly. Barométer. A melegség hatása, thermometer. A nap mint hő- és fényforrás. Légköri csapadékok. A fény visszverődésének és törésének alaptörvényei. A villámosság és delejesség főbb jelenségei.

7. Számtan, 3 óra: Az összetett hármas szabály. Kamatszámolás. Határidő-számolás. Lánc-szabály. Az arányos osztás. Elegyitési feladatok.

8. Rajzoló geometria, 3 óra: Ugyanaz mint a II. osztályban.

9. Tornázás, 2 óra.

IV. osztály, összesen 29 óra.

1 Vallástan, 2 óra.

2. Magyar nyelv 4. óra; a) Nagyobb epikus olvasmány: Arany János Toldija. Az olvasmány tartalmának megértésén kivül a mű szerkezete s a költői stilus sajátossága is megvilágitandó. Prózai olvasmány: leirások (tárgy és jelenetrajzok), jellemrajzok, könnyebb életrajzok.

b) A stilus általános törvényei folytatva. A prózai és a költői stilus különbségei tüzetesen. A hangsúlyos és mértékes verselés ismertetése.

c) Kéthetenként egy irásbeli házi dolgozat, melyben a költői olvasmány tartalmát, vagy kisebb leirásokat, elmélkedéseket, melyekhez az iskolai olvasmány nyujt anyagot, kell irásba foglalni. Feldolgozásuk módja az iskolában előre megbeszélendő.

3. Latin nyelv, 6 óra: Összefüggőbb történeti olvasmány alapján az összetettebb mondatszerkezet, az oratio obliqua, a latin periodus gyakorlati ismertetése. A mondattanból a függő mondatok, s a mód- és időtannak rendszeres tárgyalása. Szótanulás, irásbeli dolgozat, mint a III. osztályban.

4. Német nyelv, 3 óra: Az összetett szerkezetü mondatok taglása. A mondattan elemeinek s a szóképzéstannak kiegészitése, a német nyelvtan rendszeres áttekintésével kapcsolatban. Szótanulás, etymologikus csoportokban; fordítás és emlézés mint a III. osztályban.

5. Történelem, 3 óra: Magyarország története folytatva: a vegyes házak és Habsburg-ház.

6. Természetrajz, 3 óra: Ásvány- és kőzettan, valamint a geologia elemei. Ásványtan: az ásvány külső tulajdonságai. A chemiai összetételre alapitott öt főosztály ismertetése s ezekből az ásványrendszer megalapitása fővonásokban. Kőzettan: Egyszerü kőzeteknek felsorolása az ásványtanból; az összetettebb kőzeteknek csak néhány általánosan elterjedt faja. Földtan: földünk időszakai.

7. Mathématika, 3 óra: Bevezetés az algebrába. Összeadás és kivonás egész számokkal. Sokszorozás egész számokkal, kiterjeszkedve kéttaguak négyzetének és köbének képzésére. Osztás egész számokkal, kiterjeszkedve a geometriai haladványok képletére. Ugyanazon miveletsorozat törtszámokkal. Első foku egyenletek egy ismeretlennel kiterjeszkedve a arányok tanára.

8. Rajzoló geométria, 3 óra. Constructiv planimétria: Egyszerü vonalu idomok. Az összeillőség, symmétria, hasonlóság és terület-meghatározás kibővitése s az idevágó fontosabb constructiv feladatok. A görbe vonalu idomok közül kül. a körtan kibővitése s az ide vágó constructiv feladatok. A mértan

alkalmazása a rajzolásnál és merésnél, u. m. az idomok másolata, a térképrajzolás, stb. — Folytatólag ékitmények rajzolása.

9. Tornázás, 2 óra.

V. osztály, összesen 30 óra.

1. Vallástan, 1 óra.

2. Magyar nyelv, 3 óra: a) Költői olvasmány: Arany Toldija; — befejezése után Arany válogatott balladái. Prózai olvasmány: leirások jellemrajzok; beszélgetések, levelek, kisebb értekezések.

b) Irásmüvek szerkesztésének általános szabályai.

c) Havonként egy irásbeli házi dolgozat.

3. Latin nyelv, 6 óra: Prózai olvasmány: Livius, egységes egészet alkotó részlet. Költői olvasmány: Tirocinum poeticum, kül. szemelvények Ovidiusból. Szóbeli stilusgyakorlatok, havonként két óra irásbeli feladat.

4. Görög nyelv, 5 óra; Attikai alaktan elemei megfelelő olvasmánynyal, szóbeli és irásbeli forditási gyakorlatokkal.

5. Német nyelv, 3 óra; Költői olvasmány: válogatott románcok Herder Cid-jéből. Prózai olvasmányok tekintettel a magyar stilisztikai tanitásra. Havonként irásbeli gyakorlat, még pedig vagy az olvasmány tartalmának elmondása német nyelven vagy fordítás magyarból németre.

6. Történelem, 3 óra: Az ókor története, különösen a görög és római történet a császárság megalapitásáig.

7. Természetrajz, 3 óra: Ásványtan és növénytan elemei.

8. Mathématika, 4 óra; a) Algebra: a hatványozási és gyökfejtési müveletek: első foku egyenletek több ismeretlen mennyiséggel.

b) Geométria: Planimétria.

9. Tornázás 2 óra.

VI. osztály, összesen 30 óra.

1. Vallástan, 1 óra.

2. Magyar nyelv, 3 óra! a) Költői olvasmány: Dráma, pl. Shakespearetől Coriolanus. A tartalmi magyarázat mellett a drámai szerkezet megértetése.

b) Rhétorika, a prózai műfajok elmélete. Megfelelő prózai müvek olvastatása.

c) Havonként egy irásbeli házi dolgozat.

3. Latin nyelv, 6 óra: Liviús és Vergilius olvasása, tartalmi és stilus-magyarázattal, szóbeli stilus-gyakorlatokkal; havonként két óra irásbeli feladat.

4. Görög nyelv, 5 óra; Alaktan befejezése s a mondattan főbb pontjai, Xenophon-féle olvasmánynyal kül. a Memorabiliákból.

5. Német nyelv, 3 óra: Költői olvasmány: Válogatott balladák, elbeszélések, lyrai költemények. Prózai olvasmány, tekintettel a magyar rhétorikai tanitásra. Havonként irásbeli gyakorlat.

6. Történelem, 3 óra: Középkor története.

7. Természetrajz 3 óra: Állattan.

8. Mathématika, 4 óra: a) Algebra: a másodfoku egyenletek egy ismeretlennel. Logarithmusok.

b) Geométria: Planimétria befejezése. Sikháromszögtan.

9. Tornázás 2 óra.

VII. osztály, összesen 32 óra.

1. Vallástan, 1 óra.

2. Magyar nyelv, 3 óra: A szónoklat és dráma elméleti és gyakorlati ismertetése. Havonként egy irásbelii gyakorlat.

3. Latin nyelv, 6 óra: Cicero nevezetesebb beszédei; Vergilius folytatva.

4. Görög nyelv, 5. óra: Homéros olvasása; az ion dialektus alaki különbségei. Válogatott helyek Hérodotosból, kül. nyelvi szempontból.

5. Német nyelv. 3 óra: Költői olvasmány: Goethe: Hermann und Dorothea; Schiller: Wilhelm Tell. Prózai olvasmány tekintettel a magyar irodalmi tanitásra. Havonkint egy irásbeli gyakorlat

6. Történelem, 3 óra: Az ujkor története.

7. Természettan, 5 óra: Bevezető természettani alapfogalmak; mechanika, hangtan és fénytan.

8. Mathématika 4 óra; a) Algebra. Számtani és mértani feladványok és alkalmazásaik.

b) Geométria: Stereométria.

9. Tornázás, 2 óra.

VIII. osztály, 32 óra.

1. Vallástan, 1 óra.

2. Magyar nyelv, 3 óra. A magyar irodalom fejlődésnek áttekintése. A régibb irodalomnak Bessenyei-ig rövid tárgyalása után főleg az ujabb irodalom tüzetes ismertetése, a nevezetesebb irodalmi jelenségek méltatása és a főbb irányok megjelölése mellett. Havonként egy irásbeli dolgozat.

3. Latin nyelv, 5 óra: Horatius: nehány jellemző satira, epodos, oda és epistola. Tacitus: Annales vagy Historiae, némi kerek egészet képező részlet vagy Cicero de officiis.

4 Görög nyelv, 4 óra: Homéros folytatva; szemelvények Platonból

5. Német nyelv 3 óra: Goethe, Iphigenie in Tauris olvasása. Prózai olvasmányok tekintettel a philos. propaedentika tanitására.

6. Történelem, 3 óra: Magyarország története, tekintettel a társadalmi és állami viszonyok fejlődésére, a kutfőknek és a történetirásnak ismertetésével.

7. Természettan, 5 óra: Fénytan, hőtan, delejesség és villámosság. Befejezésül: Kosmographia elemei.

8, Mathématika, 3 óra: a) Algebra: a határozatlan egyenletek. Az egybevetéstan elemei.

b) Geométria: A gömbháromszögtan elemei. (A példák főleg a mathématikai földrajz köréből veendők.)

9. Philosophiai propaedeutika, 3 óra: A psychologia és logika elemei.

10. Tornázás, 2 óra.

AZ ORSZAGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Október 15. 3. szám. 187⁹/₈₀.

A református tanügy, különösen a debreceni főiskola legrégibb történetéből.

(Vége.)

Kiséreljük meg képét alkotni azon életnek, mely a debreceni ifjuság között folyt a 16. és 17-ik században. Azt hiszem, néhány vonással kiegészithetem és részletesebbé tehetem azon gondos rajzot, melyet a protestans iskolák beléletéről Fraknói Vilmosnak a 16-ik század iskoláiról szóló kitünő müvéből mindnyájan ismerünk.

Mint említettem, a debreceni coetus scholasticus olyan érettebb és idősebb ifjaknak egyesülete volt, kik önmagok által elfogadott és aláirt iskolai törvények alatt a papi és tanitói pályára készültek. Ezen törvények nagy részben egyenesen a wittembergi törvényekből vétettek át, csakhogy az egyetemi hatóság helyett a főfelügyeletet az egyházi és világi patronatus, sőt több ideig az erdélyi fejedelmek is gyakorolták, a törvények megtartására pedig maga az ifjuság ügyelt fel, tanáraival együtt egyesülve a senatus scholasticusban; sőt több példa van rá, hogy a coetus a rectorok nélkül is tartott senatus scholasticust és azoknak ellenére is hozott határozatokat. Hogy általában ezen törvények az ifjuságnak egyetemi szabadságot adva, a nem egészen egyetemi érettségü ifjuság ezen szabadságot roszul használta, mutatják azon folytonosan meg-megujuló összeütközések, melyek a 17-ik század folytán néha igen heves alakokban és sajnos jelenetekben mutatkoztak.

Például elég legyen ez egyet hozni fel, a mely az 1657-ik évi városi jegyzőkönyvből van kivonva:

»Februarius 1-sö napján estveli 9 óra tájban az Deákoknak elei, ugymint Csehi, Kisvárdai Kádas, Párnás sat. armata manu

az városházára reámentenek, ott a szolgáját Mátyást vulnerálták, Tanácsbeli embereket Sugó Pétert, Bartha Boldizsárt*) s egyebeket is sebhettenek, vertenek és süvegétől is megfosztottanak. Azután cantatióból menvén részegen, az Város őrzőkben akadályoskodtanak, Debreczeni Benedek házára rohantak, az Városnépében nehányat vulneráltak sok és nagy Excessusokat committáltak.«

Erre a tanács összegyül a nagy lármára a városházánál. Legelső határozat lőn: »Bizonyos ideig mig az felháborodott város népe valamit csendesedik, az Deák az Scholából ki ne járjon, kinn ne lézzengjen, mert ha a megbusult néptől valami esik rajta, magát és nem az Birót okolhatja.«

»Az váradi kapitányt is tudósitani és consultalni kell a casus felöl mentül hamarébb.«

Csak röviden említem fel, hogy az ügy elintézésére és általában a tanuló ifjuság némi rendben tartására »nam studiosi saepissime solent insurgere, excursitare, Cives irritare, et ad lites provocare,« egyházi és városi férfiakból álló vegyes bizottság küldetett ki, mely a zavargókat megbüntette; egyszersmind valamivel szigorubb iskolai törvények hozattak, és azok az ifjuság előtt ugyanazon év junius 5-ikén kihirdettettek, a püspök, a tanárok és a városi tanács jelenlétében. És mi történt? meghallván a valamivel szigorubb törvényeket a tanulók »Studiosi perterriti altis Tibiis reclamarunt univeris: Ibimus non manebimus. Et sic, excepto unico pauperculo novitio, Schola penitus in Solitudine derelicta, deffugere omnes.«

A tanács rögtön összeülvén, még az nap határozta: »Az elfajult Deákok, kik engedetlenül, vakmerőségre vetemedvén a Scholát pusztán hagyták, az Városon ne lappangjanak, holnap kitakarodjanak, a Gazdák is őket éléssel ne tartsák, mert azok is nem jól járnak.

Interim ha válnak, kik megmaradnának, negyven számut be kell fogadni bennek, de többet nem.«

Emlékeink még más véres összeütközésekről is tudósítanak, sőt egy izben a tanuló ifjuság (ekkor a rectorokkal való összeütközés miatt) a városi asszonyok sirása közt teljesen kivonult Debrecenből, s egy ideig a hajdu városokban tartózkodott, és onnan szabta feltételeit, és csak határozott fellépés után volt a visszatérésre birható. Nemcsak Debrecenben, hanem Sárospatakon

*) Debreczennek ismeretes krónikairója és tanácsbeli ember.

is történhettek ilyes dolgok, példának okáért a sárospataki ifjuság is secedált egyszer Liszkára, habár Sárospatak a Rákócziaknak szorosabb felügyelete alatt állott, mint Debrecen és ott kevésbbé merhettek ilyes kihágásokat.

Önkénytelen eszünkbe jutnak itt azon véres összeütközések, melyekről a 15-ik században a bécsi, és még korábban a párizsi egyetem történetéből olvasunk, midőn egy részről a polgárok, más részről a tanulók valóságos kis ütközeteket vivtak egymás között.

Kétségtelen, hogy az ilyen bajoknak nem egyedül az ifjuság volt mindig oka és kezdője, hanem néha a gyakran változó rectorok tapintatlan eljárásából származtak. Mert Mártonfalvy Györgyről, a debreceni iskolának 17-ik századi leghiresebb tanáráról, tanártársa Szilágyi Márton emlékezetben hagyta és mint nagy dicséretet emliti fel, hogy az ő idejében semmi ilyen diáki kicsapongások nem történtek. »A debreceni collegiumot . . . a magistratus, miniszterium, tanitók s egymás ellen való conspiratióktól és sarkemelésektől . . . . üresen s szüzen tartotta.«*)

Hogy a kornak erkölcsei durvábbak voltak általában és nemcsak Magyarországon, arról a külföldi egyetemi törvényeknek megtekintése is meggyőz bennünket. A tanulók fegyverviselése, az ebből származó összeütközések, a fegyverekre vonatkozó folytonos tilalmak mutatják, hogy mily lassan szelidültek a középkori vadabb erkölcsök és mily nehéz volt az iskolai disciplinának fenntartása.

Nem kell tehát csudálkoznunk, sőt a kor jellemző miveltségtörténeti adatai közé kell számitanunk, ha látjuk, hogy nemcsak a nagyobb iskolákban, hanem a kisebb vidéki particularis iskolákban is milyen törvények voltak szükségesek. A 16-ik századbeli kanonokban, a melyek a vidéki tanitók- és tanulókról rendelkeznek, a tanitók és tanulók erkölcseire vonatkozó rendeletek közt találjuk p. o. hogy a lakodalmakban részegségig inni és táncolni nem szabad. Ha a rectoroknál vagy tanulóknál szerelmes énekek találtatnak, azokat tüzbe kell dobni. A tánc iránt a calvinismus és a puritán szellem mindenütt a legnagyobb ellenszenvvel viseltetett. Magyarországon különösen a 17-ik században fejlődött ez ki. Mig az 1552-ik wittembergi törvény elégnek tartja azt mondani: »Severe puniemus praecipue eos, qui in choreis

*) Lásd: Mártonfalvy György szent Historiájának ajánló levele.

immodesti sunt, et qui puellas in gyrum ducunt extra communem harmoniam modestae saltionis,« addig a magyar egyházi és iskolai törvények már általában kárhoztatják a táncot. »Tánc, szerelem — ének, comoedia egyiránt pokolra valók. Oda tartoznak, a hova a kockázás, kártyázás, kötélen-járás, ón-öntés, rosta vetés és több ezer eféle.« mondja Szentpéteri a Tánc pestisében. Kénytelen utoljára is abban nyugodni meg, hogy a magyarok azért tudnak táncolni, mert őket arra a Satyrusok megtanitják.*)

A tanulók öltözetéről azt mondja a canon:

»At vero vestem militarem, dissectos pileos, cothurnos rubros vel alius splendidioris coloris (praeterquam nigros) turcicam rasuram et id genus alia sibi usurpantes, armaque importune gestantes et grassantes cum Rectores tum Studiosi scholis explodendi sunt.«

És Magyarországon különösen, az akkori viszonyok közt például a fegyver nem viselésre vonatkozó törvényeket szigorúan végre sem lehetett hajtani. Az akkori közbiztonsági állapotok igen sokszor megkivánták a fegyveres védelmet és legfölebb annyira mehetett a törvény kivánsága, hogy ne mindig hordják a tanulók és tanítók.

Visszatérve a debreceni tanuló ifjuság beléletére, a következő szerkezetet találjuk. Az ifjuság legmagasabb tisztviselője volt a Senior, a mely hivatal, mint a név mutatja, küföldi, ránk nézve krakkói vagy wittembergi eredetü. Hivatala a 16-ik században 1657-ig egy évig tartott, azután sok ideig féléves volt. Jövedelme volt az ebédből és vacsorából egy külön adag, a 16-ik században a schola jövedelmeinek huszad része, 1657 után úgy látszik büntetésből és talán az elhatalmasodás miatti félelemből a huszadrész elvétetett és minden hónap végén az osztozáskor 20 dénárt kapott. — Ő osztotta ki méltányosan a jótéteményeket minden hónap végén, ő kezelte az iskola, illetőleg a coetus minden jövedelmét, a mely az ifjuság közt egyenesen osztatott ki, vagy a különböző pénztárakban letéve volt. Ilyen külön pénztár

*) Szentpétery a Tánc Pestise cimü művében még a költészetet is segitségül veszi, ilyen formán irván a táncosról:

. . . Fejét s nyakát rázza, Derekát lógattya, Mint rosz lovu talyigás.

Vagy:

Karjait csóvállya, Pajkos ő munkája, Mint rongyos farsangosnak,
Kezei csattognak, Veszteg nem állhatnak, Mint posonyi hóhérnak.
Otet sok rosz nézi, Kacagnak is néki, Mint egy bécsi bolondnak. stb.

volt a bursa nigra vagy bursa sacra, a melyből a külföldre menő tanulók, — egy másik a bursa convictualis, a melyből a közös koszt költségei fedeztettek. Ezen bursákkal azonban csak a 17-ik század folyamán találkozunk, midőn az adakozás és az iskola jövedelmei megszaporodtak, a legrégibb adatokban csupán a fiscus scholae van említve, a melybe a hagyományozott pénzeknek felét kelle betenni, míg a másik fele a coetus tagjai közt kiosztatott. Mindezen pénzek, jövedelmek egyenesen a coetuséi voltak, az rendelkezett felettök, az iskola egyéb jövedelmei, rectorok fizetése, stb. másból fedeztettek. Ha a senior kötelességét hűtelenül teljesítette, »virgis caesus schola ejicitor.«

A contrascriba mindenben segéde volt a seniornak, azonkívül ő ügyelt fel az éneklésekre, a nagyobb temetésekre, az előadások mulasztóira. Hivatala a seniorénál valamivel ujabb.

Az oeconomus ügyelt fel elsőben is a felkelésre, mely télen nyáron 3 órakor történt; ő gondoskodott a világitásról, ő ügyelt a mulasztókra, akadályozta a futkározást, lármát, veszekedést és a magyar nyelvű beszédet a kisebb tanulóknál, végeztette a tisztogatást szerdán, szombaton 1 órakor, gondoskodott, hogy 9 órakor mindenki lefeküdjék és a schola ajtajai bezárassanak. Ezenkívül minden szombaton egy latin vagy görög kötött vagy kötetlen beszédet kelle tartania, vagy a bibliából néhány fejezetet, 2—3-at felolvasnia.

Másik ifjusági hivatalnok volt a coquus, hivatala 2 hónapig tartott. Kötelessége volt reggel 9 óra, délután 4 óra után a szolgatanulókkal együtt a városra kimenni, és a polgároknál az ételekről gondoskodni, illetőleg ételt kérni, a fazekakat pedig használat után visszaszállítani. Az ő számára is járt egy adag étel, a többit kötelessége volt a coetus számára kiosztani; azoktól a polgároktól, kik nem akartak természetben főzést adni, a pénzt beszedni.

Az explorator hivatala szintén 2 hónapos volt; ez pedig már 9 óra és délután 4 óra előtt kiment a városra; meg kelle tudnia, hogy tartatik-e az nap és hol valami vendégség vagy lakodalom. Ha igen, akkor visszamenve a collegiumba, magához vette a kántor-diákokat és az illető háznál megjelenvén, énekléssel mulattatták a vendégeket. Az ilyen éneklések azonban csak akkor történhettek, ha 2 vagy több asztal vendég volt. Éneklés bevégezte után mindnyájoknak vissza kelle menni az iskolába.

Nem sokkal volt kellemesebb feladata a lotornak sem. Az ő

gondja volt a coetus tálait mosatni, a csontokat, morzsákat, kiöntött levest és több eféléket takaritani; ezenkivül a tantermeket előadások bevégezte után bezárni. Kötelességei negatíve is voltak; nem volt szabad nevezetesen »Ligna aliorum, sepes scholae, aliaque id genus aedificia, aquam calefaciendi ergo, furtim auferre«. Hogy nem valami kellemes hivatal lehetett, mutatja az, hogy míg a többi hivatalnokoknak a hanyagságért pénzbüntetés vagy dorgálás volt kiszabva, a lotor büntetése csak az volt, hogy rendes 3 havi hivatalát egy negyedik hónappal kellett megtoldani.

Vigil kettő volt; az egyik virrasztott esteli 9 órától 12-ig, a másik 12-től reggeli 3-ig, 3 óra előtt pedig az oeconomust felköltötte, ha a városban tűz ütött ki, azt jelentette. A vigili hivatal büntetés volt egy darabig azokra, a kiket a contrascriba vagy oeconomus magyar beszélgetésen kapott. Ezen bűn hungarismusnak, a benne leledzők hungarisantesnek neveztetnek a régi iskolai törvényekben.

Ezek voltak az iskolai hivatalok. Az iskolának tagjai rangfokozatok szerint különböztettek meg. Első volt a senor és contrascriba és a collaboratorok. A rector ugyanis a felsőbb és jobb öreg diákokra bízta a tulajdonképeni középiskola vezetését; vagy legalább azok segédkeztek neki a feladatok kikérdezésében és magyarázásában is. De a collaboratorok a felsőbb tudományok tanításánál is segítettek, és kötelesek voltak a rectorok meghagyása szerint bizonyos auctorokból tanítani és exament tartani. Ezen 16-ik századi collaboratorok helyébe a 17-ik elején a publicus praeceptorok léptek, és maradtak meg a legújabb ideig.

Már említettem, hogy nem könnyű a 16 és 17. században a középiskolát a felső iskolától szabatosan megkülönböztetni. Az egykorú emlékek a középiskolát, különösen a vidéki kisebb iskolákat apró vagy particularis scholáknak, röviden particuláknak nevezik, a melyekből gyültek be a debreceni és sárospataki és részben a váradi iskolába a tanulók úgynevezett öreg deákságra. Ilyen apró schola vagy középiskolai része a főiskolának Debrecenben is volt, és ebből az alsó osztályokat tanították a publicus praeceptorok. — Ilyen publicus praeceptor volt a 17-ik század első felében, 1650 tájon 5, az osztályok pedig következők: Classis rudimentaria, praeceptora évi 16 frt fizetéssel, Classis Donatistarum, szintén annyi fizetéssel, Classis etymologica 20 frt, Syntactica 25 frt, Classis poetica ac rhetorica 30 frt fizetéssel. Mindenik osztályban ezek közől tanítási óra volt reggeli 6—7-ig

és 9—10-ig délelőtt, délután 2—3-ig és 4—5-ig. Tehát a 4 vagy 5 alsó osztályban volt naponként 4 óra és kettő egymásután egyszer sem. Voltak paedagogusok is, kiknek kötelessége volt vasárnap és szombaton a kisebb tanulókat a Miatyánk, apostoli hitforma, keresztelési és úrvacsorai szentírási alaphelyekre és imádságokra könyv nélkül először magyar, azután latin nyelven tanítani.

A collaborátorok és későbbi praeceptorok után voltak a cantorok. Az éneklésnek nagy szerepe volt a protestantismus legrégibb idejében is, bár nem olyan nagy, mint a róm. cath. egyházban; de különös szerepe volt az iskolákban, mert az éneklés — cantatio — egyik legszokottabb módja volt az iskolai segedelmek beszerzésének. Érdekes volna tudni, de még eddig adatokat nem találtam rá, vajjon tisztán csak egyházi énekek szerepeltek-e azon lakomák melletti cantitatioknál, vagy néha világi énekek is azon számtalan szentírási és mondai verses történetek közől, melyeknek szerzői a 16-ik században épen református papok és iskolamesterek voltak? Ilyen cantor volt 5—6; Mártonfalvy mindjárt a senior és contrascriba után említi őket »docti ac eximii scholae cantores« név alatt. Azután jöttek a collegák »ornati ac eruditi scholae collegae«, és végül jöttek az iskola egyszerű polgárai »scholae cíves.« — Kevés különbséggel ugyanígy volt a tanuló ifjúság szervezve Sárospatakon is.

A főiskolának öreg deákjai közől teltek ki a vidéki középiskolák tanitói, a mesterek és rectorok. A legrégibb egyházi canonainkban elég sok említés és adat van a vidéki középiskolákról. Fő jellemvonása az egész institutiónak, hogy jótétemény volt, mert segedelmet akart nyujtani a külföldre törekvőknek, vagy állomást, de mindig csak ideiglenes állomást adott a papságra készülőknek. Annyira ideiglenes volt a vidéki tanító állása, hogy nős rectorokat általában nem szerettek és ilyeneknek csak kivételesen engedték meg hivataluk folytatását. »Conjugatis autem rectoribus non liceat diutius in scholis delitescere cum detrimento studiosae juventutis, nisi forte nihil de sua industria remiserint«, mondja a 10-ik canon. A közhangulatot a nős rectorok iránt legjobban megismerhetjük Caesar György Sz. Fabricius felett tartott emlékbeszédből, hol Fabriciusnak szentpéteri rectorságáról jegyzi meg, hogy »irigyelvén a sátán a magyar ifjuságnak a tudományban való derekasabb előmenetelét, kevés híja volt, hogy Fabricius egy igen kellemes leánynak köteléke által, kit a tanács neki nőül adni akart, ott nem tartatott.«

Ezen felfogásnak az volt oka, hogy nem szerette az egyház, ha jóreményű tagjai a korai megházasodás által a papi hivataltól elvonatnak. A jobb rectorságokból vagy külföldre mentek, vagy ismét vissza mehettek a főiskolába, a honnan törvény szerint még egyszer szabad volt mesterségre kimenni. Bátori Mihály azonban Hangos trombita című művében panaszkodik, hogy a deákok közül mesterségre némelyek egy nehány ízben is kimennek. Sokan közülök nem löttenek praedikátorokká, hanem az síros mesterségen meghízakodván, külső állapotra adták magokat.« Midőn említi a megteperedett orcáju, henyélő, tudatlan, fajtalan erkölcsű diákokat, bizonyosan ilyeneket kell alatta érteni.

Egészen különböző fokozatuak, de leginkább az egyéniségek különbsége miatt eltérők voltak ezek a vidéki középiskolák, úgy, hogy belőlök nagyon bajos az akkori tanitásügy állapotára biztosabb és általánosabb következtetéseket levonni. Néha alul maradtak a mértéken, máskor meg ugy látszik, nagyon is belevágtak a felső iskola teendőibe. Az egyházi canonok már a legrégibb időkben rendelkezést tettek, hogy az egyes tantárgyak, az ifjú rectorok által a vidéken befejeztessenek; minden tantárgyat a fizetés elvesztésének terhe alatt be kellett egy év alatt fejezni; kivételt csupán a dialectica képezett, a melynek tanitására 2 esztendei idő volt engedve. — A Philosophia kézikönyvei közt a Keckermanné szerepelt; Sárospatakon Tolnai János a Keckermann logica és rhetoricája helyébe Ramus Pétert hozta be; azonban Gelei Katona István I. Rákóczy Györgynél kieszközölte, hogy Keckermann maradt meg és 1642-ben Tolnainak kellett elmenni. A philosophia saniorra a főiskoláknál nagy súlyt fektettek, és a debreceni tanárválasztási kellékek között az újabb ideig megkivántatott, hogy a philosophia saniornak híve legyen. Nemcsak a theologia, hanem a philosophiai tudományok tanításmódja is főleg a disputatiókra volt fektetve, azonban ki volt emelve, hogy a rendszer fejtegetésére is gond fordíttassék. Ezen disputatiók nyilvánosak voltak, és nemcsak Debrecenben és Sárospatakon, hanem gyakran a vidéki kisebb iskolákban is tartattak; vezetőjök mindig a rector volt, és részletes módozataik törvény által voltak megszabva. Az ilyen disputatiók közől a 17-ik és 18-ik század folytán több ki is van nyomtatva.

A philosophiai tudományokat, a mennyiben azok a septem artes liberales körében mozogtak, magyarul deáki tudománynak, vagy szabad tudománynak nevezték. Kecskeméti Alexis János a

Visartus Donatus fordítása ajánló levelében (1613) ezt mondja: »Noha legelsőben is ennek a szép deáki tudománynak fundamentumának felvetése mindkettőnktül az, mi édes hazánkban lött (Kecskeméten), mindazonáltal azután, hazánkból kijövén, az híres nevezetes debreceni scholában, az boldog emlékezetű Taraczk János urunk által az szabad tudományokban, melyeknek még mostan is ízi szájunkban vagyon, bőségesben együtt taníttattunk.« Evvel nem ellentétet képezett az evangeliumi vagy szentírási tudomány, a mely a szentírás nyelveinek tanulásában dogmaticai és főként exegeticai ismeretekben állott.

Ha általában a 16. és nagy részben a 17-ik századi protestans tanítás céljait kellene az adott és általam ismert történeti bizonyságokból meghatároznom, azt mondanám, hogy a fő cél nemcsak a felsőbb, hanem a középiskoláknál is a theologiai míveltség megszerzése volt, és erre a kor követelései szerint a latin nyelv tudása tekintetett fő eszközül. Legelsőben tehát a latin nyelv teljes megtanítását tekintetette már a középiskola a maga feladatául, de mindíg szem előtt tartásával annak, hogy ez főképen a vallásos műveltség eléréséért szükséges. Egy 16-ik századbeli latin grammatica-írónk műve előszavában e tekintetben Melanchton kedves kifejezésére hivatkozik, ezt mondván: »Melanchtonem crebro ajunt solitum fuisse dicere: bona grammatica gignit bonam scienciam theologicam.« És bár elég sulyt fektettek a philosophiára, illetőleg a logicára és dialecticára, ezeknek használhatósága és szükségessége is attól lőn mérve, mennyiben állanak a theologia szolgálatában és segítik elő annak céljait.

A latin nyelv tanításánál főképen a Melanchton latin grammaticája volt irányadó, azonban nagy mértékben felhasználták a részleteknél Priscianust és Donatust is. Örömmel jegyezhetem meg azonban, hogy a Magyarországon a 16-ik században használt latin grammatikák, bár a fölebb említett kézikönyvek nyomán indúltak, súlyt fektettek a magyar nyelven való értelmes tanításra is. A 16-ik század legismertebb latin grammatica-írójánál Molnár Gergelynél, a kinek grammaticája különböző kiadásokban a 19-ik században is használtatott még tanítási könyvül, nem találjuk ugyan ezt, de megtaláljuk másoknál. E tekintetben szabad legyen például egy kézirati latin nyelvű grammaticát mutatnom itt be, mely főiskolánk könyvtárában őríztetik. Címe: Tractatus de grammatica latina, praelectus a R. D. Balthasare Deb. (Debreczeni) in ludo litterario Gönczensi. Anno 1597. Ha ezen kézi

könyvbe egy rövid pillantást vetünk, közvetlenül láthatjuk és helyes fogalmat alkothatunk a felől, hogy milyen volt a latin nyelv tanítása a maga eredetiségében. Egyik fő jellemző vonása mindenesetre az, a mit már a Septem artes liberales közt előforduló grammaticánál is találunk, hogy t. i. a grammatica nemcsak a latin nyelv tanítási módszerét, szabályait és az ezek megértésére szükséges példákat, hanem bizonyos mennyiségű tanítási anyagot is foglalt magában, a mely a latin nyelv grammaticájával semmi közelebbi összefüggésben nincsen. Az ily grammaticának tanítását mindenesetre megelőzték bizonyos gyakorlati előtanulmányok, a milyenek pl. a Heyden Sebald-féle Puerilia Colloquia voltak, leginkább a latin nyelven való beszélni és érteni tudás begyakorlására, de még így is nehéz elképzelni, miként lehetett mindazt, a mi ezen kézikönyben foglaltatik, középiskolában elmondani és megtanítani.

A kézi könyvnek 4 része van, u. m. Orthographia, Prosodia, Etymologia és Syntaxis. A Grammatica szót magyarúl is megmondja a szerző: Bötűről avagy irásról való tudomány. A orthographiában néhol magyar szószármaztatásra is kiterjeszkedik. Például az Isten szót a görög ἱστημι, latin existere szavakból, sőt a héberből is magyarázva, így végzi: »ita Isten Hungaris ab existendo nomen habet.« Derék eljárás benne, hogy az egyes előforduló szavaknál vagy synonymáknál, a melyek az egyes szabályok alkalmával tárgyrokonság szerint vannak csoportosítva, a latin közmondásszerű, nyomosabb kifejezéseket magyarúl is adja. Bos lassus fortius figit pedem = lassu víz partot mos. Gallus in suo sterquilinio plurimum valet = bagol is bíró földében. A capitalis szónál megmagyarázza, hogy capitalis morbus = fejebeli betegség, de capitalis actio = főbenjáró dolog. A facilisnál megjegyzi: res facilis = könnyű dolog, alicui se facilem praebere = valakihez engedelmesnek lenni. Encomium ante victoriam canit = meg sem fogtad, már mellyeszted. Non omnium dierum sol occidit = nap hosszabb kolbásznál, vagy = elég lenn még az a nap. Proscribere aliquem = levelessé tenni valakit stb. Gyakori a tárgynak vagy kérdésnek objectio általi megvilágítása, leginkább a középkori grammaticusok nyomán. Például a neutrumnál ez az objectio: Nullum genus non est genus, Neutrum est nullum genus, Ergo Neutrum non est genus.« Természetesen a cáfolat is utána következik.

A latin nyelv mellett hozzuk fel például a számtan tanítá-

sát is. Az első magyar nyelvű számtani tankönyv Debrecenben 1577-ben jelent meg, második kiadása Debrecen, 1582. Én itt a harmadik kiadást (Kolozsvár, 1701) mutatom be igen röviden.*) A műszavak (additio, subtractio, multiplicatio, divisio stb.) még mind latinok. Csupán a tört számoknál próbál némi magyarosítást, a mennyiben a Fractio szegdelt számoknak, a numeratort (felsőt) olvasónak, a denominatort (alsót) pedig nevezőnek nevezi. Az összeadási és kivonási példák általában gyakorlatiak és kedélyesek. Például: »Hány esztendeje, hogy Mátyás király született Colosváratt az Óvárban?« A sokszorozási példák közt: »Vagyon 12 barát, mindeniknek vagyon 12 botja, mindenik botban vagyon 12 táska, mindenik táskában vagyon 12 kenyérdarab, mindenik kenyérdarabban vagyon 12 lyuk, mindenik lyukban vagyon 12 egér és mindenik egérnek vagyon 12 fia. Valjon mennyi egeret tészen somma szerint?« stb. A Regula Societatisnál megjegyzi a szöveg: »Magyarországban ennek a Regulának igen nagy haszna nincsen, mert magyarok igen kemény nyakúak és egyaránt az fizetést restelik. De mégis ha az több speciesekről szóltunk, szóljunk erről is valami keveset.« Egy helyen azt mondja a kiadó: »Talán negyven uttal olvastam által az Fractionum additio-t az régi magyar számvető könyvben, még sem vehettem szemben, hogy mit akart az Translator. Itélem penig, hogy az könyvnyomtató igen sleit (selejtes) számvető volt. Én azérton az németből annyira hoztam, hogy talán senki nem akadoz rajta, hanem praeceptor nélkül is megtanolhatja az operationak formáját.« A törtek összeadásáról még ezt is mondja: »Difficile, quod pulchrum. Miért hogy ez igen szép species, ezokáért igen-igen nehéz is, annyira, hogy nem mindennek fér fejében, és ha megtanulta is, kifittyen csak gyorsan elméjéből.«

Mint maga a debreceni iskola, úgy könyvtára is első sorban a buzgó protestans hivek adományaiból alakult meg. A könyvtárról a legrégibb adat szent Bernát műveinek 1520-ik évi Leydai kiadásának példányában találtatik beirva. Vétetett ugyanis ezen könyv: »ex aere legato . . . . . qui praeter suam bibliothecam etiam nummos cöemundis libris assignavit 1592.« Már a protestantismus előtt szokásban volt az egyetemeknél, hogy a tanárok könyveiket az egyetemi könyvtárnak hagyták. E szokást

*) Magyar arithmetica, azaz számvetésnek tudománya. Most újonnan az Frisiusnak magyar arithmeticajaból soc uy es hasznos peldackal kiadatot. Colosvarat 1591. (A példány Lugossy József tulajdona.)

megtartották a protestans egyetemek is, sőt a könyvek nem is tekintettek egészen a többi vagyon fogalma alá tartozóknak. A franekeni egyetem könyvtárának statutumaiban a második paragraphus egyenesen rendeli: »Professores, siquos morbus lethalis corripiat, librum aliquem bibliothecae qui in ea nondum extabit, donanto et leganto;« továbbá azok, kik az egyetemen bármiféle promotiot nyertek, tartoztak »memoriae causa« vagy egy könyvet, vagy egy flandriai fontot adni. Ilyenformán volt ez a debreceni iskolánál is, a tanároknak és papoknak könyvei hagyományozás útján gyakran jutottak a könyvtárba. De vannak könyvtárunkban adatok mindjárt a 17-ik század elejéről, hogy a coetus pénzén is vetettek könyvek. »Emptus in rationem communitatis« vagy »Comparatus ex bono communi«, ilyen beirások számos régibb könyveinkben találhatók. A könyvtár a legrégibb időben a tanuló ifjuság vagy coetus vagyonát képezte, és nem állott a rectorok közvetlen felügyelete alatt. 1658-ig az iskolai hivatalnokok, a senior és contrascribia ügyeltek fel rá; csupán 1658-tól fogva találunk ugyancsak az ifjúság közöl külön biblothecariusokat, mígnem a 18. század első felében az ifjusági bibliothecariusok megmaradása mellett a könyvtár tanári felügyelet alá helyeztetett.

A coetusnak, az iskolának legrégibb anyagi jóltevői közöl a 16-ik században az Enyingi Török családot, és Báthory Istvánt kell felemlítenünk. Báthory úgy látszik a rectori fizetésre tett nagyobb alapítványt; legalább ilyen valamit kell értenünk azon gyászversekből,*) melyeket 1605-ben a debreceni scholának rectora Somosujfalvi Péter és növendékei nyomtattak ki felette ilyen cím alatt: Threnos de obitu Illustr. ac Magnif. Stephani de Bathor. Ugyanazon Báthory István ez, a ki 1590-ben Károli Gáspár számára a visolyi nyomdát felállította. Majd Bethlen, a Rákócziak és Apafi Mihály részesítették fejedelmi ajándékaikban.

De legnagyobb pártfogója, anyja volt ezen iskolának kezdettől fogva a helybeli szentegyház és e nemes város. Valami kimondhatatlan kegyelet, vallás iránti szent buzgóság, háládatosság az iskola részéről vett világosság- és fényért, a nehéz időkben együtt viselt közös szenvedések emléke úgy összefonták e város, egyház és iskola életét, hogy ezek organice forrottak egymáshoz. Akár azt a jelenetet nézzük, midőn az 1690 körüli egymást kö-

*) Te fautore cohors crevit studiosa scholarum
Nostroque tu choro dedisti praesidem etc.

vető nagy tűziveszedelmek alkalmával a scholabeli ifjuság napokon keresztül a város utcáin tartott ékes prédikálással vigasztalta a kétségbeesett népet, akár azt, midőn a 17-ik század végén nagy török és tatár sarcoltatások alkalmával a debreceni papok és tanárok adták be először, mint önkéntes adományt megtakarított pár száz tallérukat, és bölcs tanácsaik- és bátorításaikkal a legnehezebb, legválságosabb percekben felemelték a kétségbeesett népet, akár az áldozatok azon hosszú során pillantok végig, melyeket e város közönsége évszázadokon át hozott az egyház- és iskolának: mind azt hirdetik ezek, hogy itt e városban szent és drága eszmék alapján kifejlődött, Isten által oltalmazott, a legszebb értelemben theocraticus, soha el nem választható érdekközösséget hozott létre a történelem. És ezen érdekközösségnek megóvásában, tovább fejlesztésében van Debrecennek nemzeti culturalis fontossága.

Nem is fejezhetem be alkalmasabban e futó vázlatot, mint az országos Tanáregylet szine előtt annak ünnepélyes kijelentésével, hogy e város, mely most az országos Tanáregyletet vendégéül látja, a hazai tanításügy körül évszázadokon át országos érdemeket szerzett magának.

Géresi Kálmán.

A ref. iskolák szervezetének szabályzata.

Molnár Aladár javaslatának a középiskolákra vonatkozó részét elég részletesen ismertettük. Ez ismertetésből is kiviláglik, hogy Molnár Aladár kitünően megfelelt megbizatásának. Az egész javaslat egy modern szellem alkotása, oly férfiú műve, a ki, a mily élénk tudatával bír egyháza culturális feladatának, s a mily alaposan ismeri a ref. iskolák szükségleteit, ép oly jól tudja azt is, mik a javításnak elengedhetetlen feltételei, melyeknek előállítását sürgeti, követeli.

Az iskoláknak a tudomány követeléseihez mért felszerelése, a tanárok akadémiai qualificatiója, a tanári állásnak társadalmi szempontból való emelése, az autonomia palástja alatt megtörténhető visszaélések megszüntetése, s mindez által a ref. iskolák elsülyedt tekintélyének helyreállítása azon vezérelvek, melyek e javaslatot minden tekintetben figyelemre és dicséretre méltóvá teszik.

A javaslathoz „indokolás“ van függesztve, melyben a javaslattevő számot ád eljárásának okairól. Ez az indokolás is őszinte férfias szózat, mely épen azzal iparkodik győzelemre juttatni a tervezett reformot, hogy semmit sem hallgat el a gyógyítást kivánó bajokból. Tudja a szerző, hogy az ily igazságok kimondása sokaknak fáj, talán fáj magának is; de azt is tudja, hogy a reformnak legveszedelmesebb ellensége az önámítás, az állapotok jóakaró leplezgetése.

Indirecte ugyan, de elsorolja a református iskolák jelenlegi bajait, melyeket mi nem kedvtelésből vagy kárörömből ismételünk, hanem azért, mert e bajokkal szemközt fogja az olvasó igazán méltányolni tudni, úgy a javaslattevő munkálatát, mint az egyház nemes elhatározását, mely szerint a javaslat alapján fogja szervezni felekezeti közoktatásügyét.

A ref. iskolák baja, hogy lehetséges bárminő képzettségű egyénekből összeszedett, alig 3—4 kizárólag a tanintézetben alkalmazott tanárral 5—6 osztályú középiskolát, — vagy nagyobb részt óraadókkal jogakadémiát tartani; hogy a tanárok, roszúl levén dotálva, kénytelenek erejök és idejök nagyobb részét másutt való tanításra vagy egyéb munkára fordítani; hogy épen a kiválóbb tanerők a maguk és családjok existentiájának biztosítása végett, mihelyt alkalom nyílik, más állomásokra menekülnek, olyanokra, hol szakképzettségöket nem is érvényesíthetik; hogy párhuzamos osztályok nem állíttatnak, s 60—120 gyermeknek, — mivel ennyit t a n í t a n i nem lehet, úgy ád elő a tanár, akár az egyetemi ifjaknak.*) Baj, hogy vannak oly roszúl felszerelt iskolák, hogy a középiskolai tanfolyamot elvégzett tanuló pl. a természetrajzban még képen sem látta azon állatokat, melyekről tanult, s az egész ásványtant elrecitálja a nélkül, hogy egy ásványt adtak volna a kezébe. Baj, hogy a tanításra való felsőbb szakszerű felügyelet teljesen hiányzik.

Ezek és effélék aztán forrásai egyéb hiányosságoknak is. Gyakorlati reform csak az, mely a bajokat orvosolja, s képesekké teszi a reformatus iskolákat arra, hogy kivétel nélkül megfeleljenek a jelen kor művelődési szükségleteinek.

---

*) Ha így folytatjuk, mondja M. A. jegyzetben, nemsokára nálunk nem is lesz tanitó, hanem csupán tanár. És ez nem csupán címvágy. Hiszen már az elemi iskolában is nem tanítanak, hanem „előadásokat tartanak.“ Innen-onnan az elemi tanár úr az ABC-t is úgy adja elő, mint az egyetemi tanár a jogbölcsészetet.

»Az idők, úgymond a javaslat, nagyon megváltoztak, nemcsak az európai culturának, a tudományoknak, és magának az oktatásnak nagy haladása miatt, hanem egyéb tekintetben is. A népiskoláknál még csak mondható, hogy a rosz iskola, s a legcsekélyebb mérvű tanítás is jobb a semminél. De már pl. gymnásiumnál és főiskoláknál határozottan az ellenkező áll. Itt a felületes, hézagos, korlátolt tanultság szerzése mind az egyénre, mind a nemzeti társadalomra, mind az egyházra károsabb a teljesen tanulatlanúl maradásnál, mert csak a fokozottabb igényű, mindenre vágyó, minden hivatalra és pályára vállalkozó, de semmihez kellő képzettséggel s alapos műveltséggel nem biró proletariatust szaporítja. És több hazai tanintézet mellett*) a mi reformált iskoláinknak nagyobb része is ennek az elemnek lesz valóságos tenyészháza, ha köznevelésünket és tanintézeteinket minél előbb a szükséges mérvben nem reformáljuk.

Középiskoláinkban különösen helyben vagy akár közel vidéken lakó urak, földmíves gazdáink könnyen taníttathatják gyermekeiket. Ezek apáik foglalkozását és egyszerűbb életmódját elhagyják, költségesebb életű, nálunk úgynevezett »urak« lesznek, de azon képzettség és müveltség nélkül, melylyel magukat az élet nagy harcában, más képzettebb erőkkel szemben felküzdhetnék; s a végeredmény nagy részénél az ősi vagyonnak is tönkremenetele. A protestans közönség vagyonosabb része már is ijesztő mérvben pusztúl vagyonilag is. Jól tudom, ennek több szomorú oka van. De ha szorgosan nyomozzuk, kimutatható, hogy egyik jelentékeny oka a fentebb említettekben rejlik. A szerencsétlenül jártak nagy részénél nem a külső balsors, hanem saját, azon egyéniségök és életmódjok idézte elő romlásukat, melyet viszont neveltetésöknek és kiképeztetésöknek köszönhetnek.“

Utal ezután az indokolás ama viszonyra, mely hajdan az állam kath. jellegű tanintézei és a protestansok között volt. E tanintézetekbe vagy fel sem vétettek a protestans ifjak, vagy azon veszélynek voltak kitéve, hogy a tanultságot hitök árán kellett megvásárolniok. E helyzetben természetes volt, hogy inkább a maguk szegényebb és néhol hiányosabb felekezeti iskoláikba mentek, s maga a közönség is erősen buzgólkodott a felekezeti tanintézetekért. Ma ily erkölcsi kényszer nincs többé. A reformatus

*) M. A. elvből ellenese a polgári iskoláknak, melyek ellenében a felsőbb népiskolai intézeteket pártolja. Itt is bizonyosan amazokra céloz.

tanulók előtt nyitva van az út bármily iskolába. Gyenge iskoláknak fenntartása a jól rendezett államiakkal szemben ma már lehetetlen. Nem is segít a részleges javítás; gyökeres reformokkal kell a ref. tanintézeteket ismét azon színvonalra emelni, hogy a kor művelődési szükségeinek megfeleljenek. „Igenis, ezt kell tennünk tőlünk telhető áldozatokkal, és a mennyiben máskép lehető nem volna, hát tanintézeteinknek, vagy részint azokban a tanfolyamoknak erőinkhez mért reductiójával. A sok gyenge iskola és akadémia helyett tartsuk fel azt, a minek fennállása jelenleg valóban közszükség; tartsunk fenn csak annyit, a mennyit most szétforgácsolt erőinket concentrálva kellően ellátni és felszerelni bírunk, és a protestans tanügyet megmentjük. De csakis ezáltal."

Az iskola fenntartásának joga nagy kötelességekkel és nagy felelősséggel jár. Nagy vétek volna az egyház, a nemzet ellen, ha az autonomia arra használtatnék fel, hogy a protestansok a legolcsóbb s akár a legrosszabb nyilvános iskolákat tartsák fenn. „És nagy igazságtalanság is volna kívánni, hogy az autonomia védelme alatt álló bármily gyenge tanintézeteik, bizonyítványaik érvényét és a nyilvánosság egyéb előnyeit illetőleg egyenjoguak legyenek az országban levő legjobban berendezett és minden tekintetben legjobb tanintézetekkel. A reformatus iskolák korszerű reformja a magyar nemzetiség és a protestantismus szellemi erejének érdeke. E tételben van főmotivuma a tervezetnek. Ily nagy érdekek előtt el kell tünnie a particularis tekinteteknek és a helyi érzékenységeknek. A ki ez álláspontról tekinti a javaslatot, az nem fog benne idealis dolgokat s túlzott követeléseket látni. A tervező úgy van meggyőződve, hogy az egyház szegénységét tekintetbe véve csak azon minimumot javasolja, a melynek a cultura és az oktatás mai fejlettsége folytán okvetetlen létesülnie kell.

A szervezeti javaslat „a magyarországi reformált egyház alkotmányának" a zsinat jog és hatásköréről szóló 92. §. h) pontja követelménye szerint készülvén, kiterjeszkedik az egész közoktatatásügyre; a rendezést az egyház törvényekben biztosított önkormányzata és s tanítás szabadsága alapján, és mind az öt egyházkerületre vonatkozólag állapítja meg; tiszteletben tartja az egyházkerületek önkormányzati hatóságát. Az „indokolás" különös súlyt fektet a tanítás szabadságának elvére. A részletes rendtartási és fegyelmi szabályok, valamint az időről időre kiadandó tantervek megállapítása az egyházkerületek joga. Molnár Aladárt

a javaslatban, különösen a tanterv megállapítását illetőleg nemcsak az egyházkerületek önkormányzata iránti figyelem, hanem az az eszme is vezette, hogy a közoktatás több oldalról való szabad fejlődését lehetővé tegye. „Semmi sincs tőlem távolabb, úgymond, mint az a gondolat, hogy a köznevelés és közoktatás akár az egész hazában, akár bár csak saját egyházunkban uniformirozstassék." Ily egyenlősítés, még ha a legtökéletesebb formában történnék is, felette megnehezítené a kiválóbb egyéni erők önálló törekvéseit, eszméik érvényesítését, és a haladás érdekéből üdvös kisérleteit. E szerint a szervezetnek csak annyiban szabad a részletes intézkedésekre is kiterjeszkednie, a mennyiben ezek okvetlenül szükségesek arra, hogy a ref. tanintézeteknek bizonyos színvonalra emelkedése biztosíttassék. Fenn kell azonban hagyni a szabad tevékenységet az egyházkerületeknek és más iskolafenntartóknak arra nézve, hogy ezen színvonalnál magasabbra törekedjenek, s nem kell félni tőle, ha a tanintézeteknél a szellemi életben bizonyos mértékig többféleség fejlődik is ki.

Mi is teljesen egyetértünk a javaslattevővel. Az oktatás sikerének bizony nem egyedüli biztosítéka a jó tanterv, s általában a tanítandó ismeretek és az oktatásmód didaktikailag célszerűen megállapított rendje. A hol a többi tényezők, »különösen a jól képzett, buzgó és már helyzeteknél fogva is hivatásuknak élni képes tanerők" megvannak, ott különféle és kevésbbé tökéletes tantervek mellett is lehet nagy eredményeket elérni. Molnár Aladár azonban méltányolja a jó tanterv értékét, s aligha csalódunk, midőn felteszszük, hogy ő e tekintetben azért is szabad kezet akar engedni az egyházkerületnek, hogy *önelhatározás útján* kövessék majdan a mintául felállítandó állami tantervet, fenntartván maguknak a jogot oly módosításokra, melyeket a helyi körülmények, specialis didaktikai célok egyben-másban ajánlanak.

Ha egyéb okból nem, már a tanulók érdekéből is kivánatos az egyenlő céloknak szolgáló tanintézetekben bizonyos fokig az egyformaság, s mi azt hiszszük, hogy az állami intézetek tanterve, ha a jelek nem csalnak, fel fog a tökéletesség azon fokára emelkedni, hogy a felekezeti iskolák kárvallás nélkül alkalmazkodhatnak hozzá. A református tanárok nagy részénél eddig is oly emelkedett gondolkodásmódot, a kor tanulmányi szükségleteinek oly eleven érzetét, az ő saját körükön kívül hullámzó tanügyi mozgalmak oly méltánylását tapasztaltuk, hogy mi egész megnyugvással nézünk a jövő elé; meg vagyunk arról győződve,

hogy a mily hálás szívvel fogadják a kilátásba helyezett reformok létesítését, ép oly buzgósággal fognak törekedni, a tanügy fejlődésére mindig intensivebben gyakorlandó befolyásuk mellett, lehető egyöntetűségre a tantervben úgy, mint az oktatás módszerében.

Molnár Aladár javaslatának elfogadása, ha némely pontokban módosítva is, korszakot fog alkotni a reformátusok közoktatásában. Megvannak benne a garantiák arra, hogy a ref. tanintézeteket a kor műveltségi szükségeinek megfelelőkké tegye, s az a forum, mely a »fiat« kimondására hivatva van, egy nagy tettel fogja gazdagítani a magyar közműveltség történetét . . . .

És ezzel befejezhetnők e nevezetes javaslat ismertetését, ha a protestáns egyház és az államkormány között a suprema inspectió kérdésében fennforgó differentiák szükségessé nem tennék, hogy ez ügyet is szóba hozzuk.

Molnár Aladár sehol sem érinti az állami ellenőrzést, illetőleg az állami fő felügyeletet. Ez azonban nagyon természetes. Ő saját egyháza megbízásából, a felekezeti önkormányzat jogalapján készítette tervezetét; ez alapon nem lehetett más feladata, mint oly szervezetet adni az iskoláknak, mely azokat csupán az egyház-hatósági ellenőrzés mellett is felemeli a kor magaslatára, elég biztosítékot nyújtván azon hiányok és visszaélések megszüntetésére, melyek miatt az államkormány szükségesnek tartotta a fő felügyelet rendezését. Hogy azonban Molnár egyáltalában nem ellensége a fő felügyeletnek, sőt azt, mint törvényben gyökerező államjogot elismeri, s gyakorlatát törvényes korlátok között kívánatosnak és szükségesnek tartja, arról meggyőző bizonyságot tett e kérdés tárgyalása alkalmával mondott beszédében a debreceni konvent-ülésen. Az államkormánynak lesz kötelessége gondoskodni a törvényhozás útján a módról, mely szerint e felügyeletet gyakorolhatja. A miniszteri »pontozatok« ellen tett erélyes nyilatkozások és tiltakozások csaknem kivétel nélkül megegyeztek egy pontban, abban tudniillik, hogy a protestánsok mindenekelőtt országos középiskolai törvényt kívánnak. A miniszter úr a »fejlődés« miatt halasztani akarta a törvényt, s az ellentétek már-már nagyon élesekké lettek. Ma már e tekintetben is megváltozott a helyzet. A miniszterelnök október 8-án bejelentette a képviselőháznak, hogy a közoktatásügyi miniszter még a jelen ülésszak alatt »okvetlenül, s lehetőleg minél előbb« be fogja terjeszteni a középiskolai törvény javaslatát. Remélhető, hogy a javaslatból törvény is lesz, s akkor meg fog szünni a legfőbb akadály a fő

felügyelet szabályozására nézve is. A református iskolák mindenesetre nagyon előre lesznek, ha a Molnár-féle javaslat alapján szervezkednek, s az államkormánynak is jelentékenyen meg lesz könnyebbítve a dolga, ha a felekezetek megelőzik a törvényt a korszerű reformokkal. Az így alakuló új helyzetben meg fog szilárdulni a kölcsönös bizalom, a miből legnagyobb haszna kétségkivül a közműveltségnek leszen.

Névy László.

Irodalom.

Magyarország és a Földközi-tenger mellett elterülő országok rajzoltató Földrajza. A m. kir. vallás- és közoktatási miniszterium 1879. évi 17.630. sz. a. kelt rendeletével kiadott Tanterv alapján a középiskolák I. osztálya számára irta dr. Zafféry Károly. Budapest, 1880.

Minden új tanterv meghozza a maga tankönyveit. A legeslegújabb, mely csak nem rég látott napvilágot, íme már új szülöttel dicsekszik; de hisz nem csoda. A tanár, a ki egy új tanterv szerint köteles tanítani, mely kevéssel életbe léptetése előtt jelenik meg, a legkényesebb helyzetben van. Vagy jegyeztet, de ez egyenesen el van tíltva, vagy használja a régi tankönyveket, de ezek az új tantervvel nem quadralnak, vagy iróasztalához ül és a legrövidebb idő alatt megírja a szükséges tankönyvet, persze az idő rövidsége miatt utasításokat sem várva be néha az alaposság és átgondoltság rovására. Ez jutott eszembe önkénytelenül, midőn a fentnevezett tankönyvet átvettem, s habár ezt a jelen ismertetésnél szem előtt tartottam, ismertetésem a könyvről még sem lehet kedvező.

Sz. úr előszavában hivatkozik a »legújabban megjelent utasítás«-ra. Bocsánat, de azt még senki s így Sz. úr sem ismerhette, miután az még e mai napig, midőn e sorokat írom, végső szerkezetében el nem készült, s így a könyvében feldolgozott anyag természetét és sorrendjét illetőleg szabadon nyilvánithatom nézetemet. Sz. úr könyve elején a magyar birodalom földrajzi fekvése, határai és alakja, alkatrészei, terjedelme és éghajlatáról stb. szól, azután termékeinek leírásába bocsátkozik, leírja a magyar birodalmat folyóvidékek szerint, összefoglalja a Duna és Tiszáról mondottakat, szól az ingoványos helyekről, a szigetek- és közökről, a birodalom síkságairól, elsorolja, hol van »az ásványországi őstermékek hazája«, »a növényországi őstermékek« s »az állatországi őstermékek« hazája, leírja a »gyakoribb gazdasági növények«-et, a »tenyésztett gyakoribb állatok«-at s elmondja, hol van ezek hazája; azután a lakosokról, az iparról, a kereskedésről, a

műveltségi állapotokról, a pénzek s mértékekről, a lakhelyekről s végre a birodalom »megyéi, kerületei s említendő helyei«-ről szól.

Nagyobb leíró földrajzokban már régebben követik azon módszert, mely egy nagyobb földrajzi egésznek nemcsak domborművü képét adja, hanem azt ki is festi, azaz nemcsak magassági viszonyait s folyóit írja le, hanem ezekkel kapcsolatban növény- és állatvilágát, az ott lakó emberek foglalkozásmódját és lakó helyeiket is; én azt hiszem, ilyen eljárást kíván az új gymnasiumi tanterv is; csakhogy e szerint a megemlített állatokat és növényeket, esetleg kőzeteket, a mennyiben a gyermek előtt ismeretlenek — le kell írni, lehetőleg kerülve természetesen a bonctani vagy chemiai sajátságokat. Ezen eljárásnak a szerző úr eljárása fölött — nézetem szerint — a következő jó oldalai vannak: 1) a gyermek megszokja együtt gondolni azt, a mi a természetben is együtt van s így a leírt természeti egészről helyesebb és teljesebb képet szerez magának; 2) a tanítás megszabadúl amaz egyhangúságtól, mely szerint nehány órán át csak hegyek, hegységek vagy folyók neveivel foglalkozik, másszor megint csak növények, állatok és ásványok neveit sorolja elő, néha azután kizárólag helységek neveit sajátíttatja el; 3) a gyermek könnyebben megbarátkozik azon gondolattal, hogy az ember foglalkozása nagyrészt lakhelye természeti viszonyaitól függ; végre 4) egy nagyobb egésznek pl. Magyarország leírása után, a mennyiben az idő engedi a rendszerezést, a mit Z. maga nyújt a gyermeknek, ez azt önmaga elvégezheti s így önálló munkásséghoz szokik.

Z. ur eljárása még különben is nehézséggel jár. Míg kezdetben a gyermek Magyarországgal folyóvidékek szerint ismerkedik meg, midőn az állati és növényi termékeket kell e képbe beszorítania, sokkal nagyobb vagy néha megint kisebb természeti egészekkel találkozik a könyvben; Sz. ur úgy látszik nagyon részletes leirást akart nyujtani, melyet azonban keresztül nem vihetett. A tananyag elrendezését illetőleg különben közöttünk az utasítások döntenek.

Más kérdés a tananyag megválasztása; e tekintetben minden utasítás nélkül is határozott itéletet mondhatok, hogy az, a mit Sz. ur nyujt, oly sok és a gyermekre nézve megemészthetetlen, hogy nem szabad csodálkoznunk, ha a szülők gyermekeik túlterheléséről panaszkodnak. Sz. ur egyedül a magyar birodalom területén 343 helységet nevez meg; ha ehhez hozzászámítjuk az összes megyék neveit, a hegységek és folyók, igen kicsiny és jelentéktelen vízek neveit, s a Földközi-tenger vidékén található földrajzi egyedek elnevezéseit, nem csalódunk, ha a megtanulandó nevek számát ezernél jóval többre becsüljük egy tárgyból. Ezernél több nevet, sokszor igazán csak nevet gépiesen betanultatni egy első osztályú fiúval — az egy kissé sok. Ne csodálkozzunk azután magunk tanárok, ha az ifjú ilyen tanítás mellett mindjárt kezdetben csömört kap a tanulástól s azután kilépve az iskolából legfőbb gondjává teszi elfeledni azt, a mit tanult.

Az előadás rendkívül száraz s hozzájárul ahhoz, hogy az ifjúság kedvét veszítse a megtanulása iránt. Földrajzi tankönyveinknek ez kevés kivétellel általános hibája; és Sz. ur könyvének sem képezi jó oldalát. Álljon itt a többi közt például: A Beszkid hegylánc emelkedése a Babagura, Árva m. északi határán, hegyszorosa a Jablunka; a Miava hegylánc csúcsai a Javornik és Javorina« stb. (25 l.) vagy: »Alacsony Tátra: granit, gnajsz, csillámpala, agyagpala, vereshomokkő, mészkő. Magas Tátra: homokkő, mészkő, granit, gnajsz, granit (talán kétszeres?) veres homokkő, kesrenymész« stb. (47 l.). Képzeld már most t. olvasó! ezt lapokon át ily módon folytatva s a szárazsághoz némileg hozzászokott ízlésed is el fog tőle fordúlni. Hát még a kedvét zabolázni alig tudó s mindenütt érdekeset s élénkséget kereső gyermek!

A gyermek felfogásához Sz. ur nem akart leereszkedni, habár előszavában azt meg is igéri, mert ha leereszkedett volna, nem szólana a kőzetek ismertetésénél savakról, (a mészkőnél, kesrenymésznél stb.) vagy az állatok ismertetésénél nem irna így: »A hüllők feje csak egy bütyökkel van ízülve a fejgyámhoz.« Első osztályú gyermek az ilyeneket nem fogja megérteni.

A tárgyi hibák is, mint az ilyen gyorsan készült munkánál nem csodálható, számosak; nem fogom mind elősorolni, különben úgy is hosszúra nyúlt ismertetésem unalmassá válnék; csak lényegesebb botlásokat emlitek meg: 3 l. »Ha valamely déllőnek *északi és déli felét* az egyenlítővel egyenközüen átmetszszük, származnak az egyenközű vonalak.«

3. l. »Az egyenlitő Afrika nyugati partjától keletfelé 360 részre van felosztva. *Minden* ily osztásponton keresztül megy egy déllő.«

4 l. »Azon területeket pedig, melyeket az egyenlitő átmetsz, *északi és déli szélességi* fokokkal mérjük.«

7. l. „Azon emelkedéseket, melyeknek aljából ellenkező irányban folynak a vizek, vizválasztékoknek nevezzük« Sz. ur e szerint egyes hegyeket vizválasztékoknak tart. L. cz ellenében Sonklar: Allg. Orogr. 150 l.

8. l. Valamely folyó felső folyása alatt értjük a folyóviz azon vonalát, mely annak forrásától kezdve a folyóviz hosszúságának körülbelül egy harmadát foglalja magában. A folyóviz középfolyása alatt pedig értjük a folyóviz egész vonalának azon harmadát, melyet a felső folyás végétől számitunk lefelé stb. Egy kissé naiv! Nem igy gondolta azt Ritter! L. Sonklar 155 l.

10 l. »A *hófehér* főszt alabastromnak nevezzük.« »Az alabastromot kőfaragásra használják.« Az alabastrommal faragnak követ? vagy az alabastromból faragnak követ?

16. l. »A henye fenyü . . . ágai *hosszúk*.« különös egy ismertető jel. Altalában szerző ur a természetrajzi ismertetésnél árulja el leginkább gyöngeségét; ismertetéseinél a jellemzőbb sajátságokat elhagyja s a mellékesekről tesz csak említést; mind-

untalan hajba kap a szokásos terminologiával és beszélvén osztály- és családról, az azok közti különbségről mit sem mond.

16. l. »A bikkfa a kupacs gyümölcsüek családjához tartozik. Nevét e család onnan vette, hogy gyümölcsei k ú p - h o z (sic!) hasonlók, mint például a makk. (!)"

17. l. „A mogyorófa a kisebb fákhoz (c s e r j é k) tartozik." A mi fa, az nem lehet cserje és viszont. „A zerge . . . e g y i k f a j a a v a d k e c s k e." Eltekintve attól, hogy ez hazánkban nincs, biz az a kecskefajhoz tartozik.

18. l. „A róka . . . . szinezésére nézve n a g y o n változik." Nem nagyon, mert a magyarországi róka mindig vöröses marad. „A róka . . . lyukakban lakik, melyeket maga ás." Sokkal lustább biz ő kelme, sem hogy azt tenné.

20. l. „2. A siklók. Fejök jobban kiválik testöktől, m i n t a k i g y ó k é." Pedig azt a szatmári diák is tudja, hogy a sikló is csak kigyó.

De lássuk valamivel hátrább: 36 l. „A Bakony-Vértes dombvidék kezdődik Vasmegye délkeleti határában eredő Z a l a f o l y ó v a l. Az ember azt hitte, hogy dombvidék csak dombbal kezdődhetik, de itt mást olvasunk. A Sárviz a Bakonyban . . . ered." Igen a Séd l. Hunfalvy III. k. 225 l.

55 l. A legjobban van benépesítve . . . . . az Északkeleti és Északi Kárpátok vidéke, ezután . . . . az Erdős Kárpátok vidéke." Tehát az Északkeleti és Erdős Kárpátok nem egy és ugyanaz?

57 l. „Az orosz nyelvnek a magyar birodalom északkeleti határvidéke az Erdős Kárpátok képezik hazáját." Muszka historicusok ide jertek tanulni!

60. l. »A papírgyár hazánkban nem használja fel a sok rongyot, azért annak nagy részét külföldre viszi.« Ezt Sz. úrnak illustrálni kellett volna.

61. l. »Bevíteli cikkei az iparcikkek és üveg s finomabb cserép- és vasárúk«; ez utóbbiak tehát nem iparcikkek?

65. l. »Galántha nevezetessége az itt lakó cigányok, a kik mind hegedűművészek.« Nagy nevezetesség!

68. l. »Lőcse ásványa a szobrászati kő«. Ezt a követ is aligha ismerik a mineralogusok.

69. l. »Eperjes . . . . nevezetessége: az 1687. évi vértörvényszékről örökre emlékezetes Karaffa«. Azt sem hittem, hogy az eperjesiek még máig, mint nevezetességet mutatják Karaffát.

71. l. »Parád . . . . intézetei gymnasium, reáliskola«. Örülnének vagy szomorkodnának a parádiak, ha az igaz volna?

76. l. »Ruszt . . . . nevezetessége tengeri fürdője«. Mégis hazafiatlan az a magyar közönség; elmegy Helgolandba, Ostendéba s Isten tudja hová, hogy a tengerben fürödhessék, pedig azt itt közelben Ruszton is megtalálná!

79. l. „Nagy-Szőllős . . . . kereskedése: nagy országos vásárai«. Azt sem hitte senki a szőllősiekről, hogy országos vásárokkal kereskednek!

Még valamit a munka utolsó lapjairól: 104. l. »Tripoli .... hajdan három szomszédos város volt összekötve e várossal.« Nem biz a! csak három városnak voltak benne elkülönített árú-raktárai. L. Klöden III. köt. 369. l.

105. l. „Északafrika éghajlata a hegyek és tenger közelében nem oly forró, azonban az Atlaszhegyektől délre oly forró és száraz, hogy ott minden növényi és állati élet kivész.« Jó lesz, ha sz. úr még idején figyelmezteti ama francia bizottságot, mely a Szaharán át építendő vasút tervével foglalkozik, hogy oda ne menjen és ne küldjön senkit, mert ott bizony minden élő lény kivész!

A könyvben feltalálható »talajrajzi ábrák« inkább zavart okoznak a gyermek fejében, sem hogy tanulását megkönnyítenék.

A munka stilusa igen-igen gyönge. Ime nehány példa: 1. l. „Ha .... a szabadba kimegyünk, tájékozni fogjuk magunkat arról" stb. 13. l. „akkor magla aprószemesűnek nevezteti." Bármiként gondolkozzék valaki az orthologiáról, ilyen khinaias hangzású módon mai napság még sem volna szabad írni. 44. l. „A Dobra folyó .... Zágráb megye határán ömlik a Kulpa folyóba, mely folyó, miután északi határát képezve Fiume megyének és nyugati határát Zágrábnak, délnek fordulva rövid folyás után keletre irányúl."

Ezen fentebb elmondottak után bátran a t. olvasóra bízhatom, hogy magának az egész könyv értékéről fogalmat alkosson.

Kiss H.

---

1. **Lettre de Fénelon** à l'Académie française. — **Discours sur le style** prononié à l'a Académie française par M. de Buffon. Magyarázó jegyzetekkel kiadta dr. Császár Károly, budapesti tanár. 128 lap. Ara 60 kr. (Jeles irók iskolai tára VI.)

2. **Corneille Cidje**. Kiadta s magyarázta Alexander Bernát. 207 lap. Ára 80 kr. (Jeles irók iskolai tára VII.)

3. **Herder Cid-románcai**. Kiadta és magyarázta Heinrich Gusztáv. Egy térképpel. 239 lap. Ára 1 frt.

Örömmel teszünk róla jelentést, hogy az egyletünk megbizásából dr. Kármán Mór szerkesztése alatt s a Franklin-társulat kiadásában megjelenő két vállalat, t. i. a »Jeles irók iskolai tára«, és az »Ifjusági iratok tára« ismét három-három kötettel szaporodott. Ez alkalommal az első sorozatnak fenntirt három uj darabját mutatjuk be röviden.

A cél, melynek a kiadványok szolgálni akarnak, eléggé ismeretes. Az olvasmányok megválasztása, úgy hiszszük, a tanférfiak osztatlan helyeslésével találkozik, a mint felteszszük, hogy az ellen sem tesz senki is alaposan kifogást, hogy ez olvasmányokat már a tanterv is megköveteli. A kiadók kötelessége volt immár oly formában és oly magyarázó mellékletekkel kisérni a classicus

műveket, hogy azok a tanítási céloknak lehetőleg megfeleljenek. És e tekintetben a kiadó-magyarázók teljes dicséretre tették magukat érdemesekké. Tárgyi, nyelvi, történeti és aesthetikai magyarázataik csaknem mindent a kezére adnak a tanárnak és tanítványnak, a mi csak kívánható a sikeres tanulmányozáshoz.

Fénelon gazdag rhetorikai és aesthetikai tartalmú levelét megelőzi a szerző rövid életrajza, a levél keletkezésének története és jellemzése; a szöveg után jön nem kevesebb, mint 326 jegyzet, melyekben a szöveg nagyszámú classicus idézetei a legjobb magyar fordításban vannak adva. Az olvasmány reáliskolai tanulóknak levén szánva, a fordítások mellékelése elkerülhetetlen vala.

Buffon értekezését is megelőzi a szerző rövid életrajza s tudományos munkásságának jellemzése. A szöveget 28 nagy részt terjedelmes felvilágosító és kritikai jegyzet követi. Mindenik művet nagy haszonnal fogják olvasni a tanulók. Azonkívül, hogy mint francia művek, a francia tudományos próza legszebb termékei közé tartoznak, tárgyuknál fogva is belevágnak a középiskolai irodalmi oktatásba, sőt azt kiegészítik. Fénelon levelének még az az érdeme is megvan, hogy az ókori irodalom alapos elemzését adván, tájékozást nyujt a reáliskolai növendékeknek azon művekről, melyeket eredetiben nem olvashatnak.

Corneille Cidje, miután a drámáról általában már a vállalat egy előbbi füzete szólott, egyenesen a szöveggel kezdődik, mely alatt nyelvi magyarázatok vannak. Az egyes felvonások után következik a tartalom recapitulása, a szerkezetnek és a személyeknek jellemzése. Végül a 148—203 lapokon beható irodalomtörténeti elemzés következik, mely alaposan tájékoztatja az olvasót a francia dráma fejlődéséről Corneille-ig, megismerteti Corneille életét, rajzolja a spanyol Cid egyéniségét és történetét, fejtegeti Corneille drámai rendszerét, s szól a francia versmérték némely sajátságairól. Alexander mindenütt a legtekintélyesebb forrásokat használja, s egész eljárásában kiváló szakértelmet s nagy szorgalmat tanusít. Teljes elismerést érdemel tárgyalásának világossága s nyelvének correctsége.

Herder Cid-románcai méltó társa az előbbi kötetnek. Heinrich Gusztáv is elismerésre méltóan oldotta meg feladatát. A ki tudja, hogy a Cid-románcok nemcsak szépségekben, hanem nehézségekben is mily gazdagok, érteni fogja azt is, miért nőtt a commentár oly terjedelmessé. A nehézségek tárgyiak és nyelviek egyszersmind. Heinrich, mint az előszóban maga mondja, fő célul tűzte ki a tárgyi nehézségek eltávolítását. A nyelvieket illetőleg annyi magyarázatot adott, a mennyi a német nyelv középszerű ismeretének feltételezése mellett szükségesnek látszott; megmagyarázott tehát »minden szót, minden fordalatot, minden szerkezetet, mely az egészen köznapitól eltér.«

A Bevezetés 16 pontban tárgyalja a románcok megértéséhez szükséges történeti tudnivalókat, a Cid életére és mondájára vonatkozó adatokat, a Cid-dalt, a rímes krónikát, a Cid-románcokat a

spanyoloknál, Cid történetét a szinpadon, Herder románcainak keletkezését és forrásait, s e románcok tartalmi és alaki sajátságait. Maguk a Cid-románcok négy szakaszban úgy következnek a mint Herder összefoglalta őket. Az első három rész (I—XLVIII) Rodrigo tetteit Fernando, Sancho és Alfonzo királyok alatt tárgyalja, a negyedik (XLIX—LXX) a hősnek azon életszakát foglalja magában, melyben Cid maga is (mintegy) önálló fejedelem volt. Ebben van halála, eltemetése.

Természetes, hogy a bevezetés nagyrészt vázlatos tájékoztatás, melyet az olvasás fog kiegészíteni, de nem hiányzanak benne behatóbb jellemzések sem, melyek nagy szolgálatot fognak tenni a tanárnak. Különben a bevezetésről azt mondja Heinrich: Ebben, mint az egész könyvben, inkább többet kivántam adni, mint a mennyit a tulajdonképi cél szorosan megkövetel, mert egyrészt helyesnek tartom, ha a tankönyv, főleg az ilyen segédkönyv, magasabb igényeknek is megfelel, — másrészt, tekintve sajátszerű hazai viszonyainkat, kivánatosnak, sőt némileg szükségesnek tartom, hogy az iskolai, a tankönyv-irodalom pótolja (a mennyire lehet) a nagy közönségnek szánt, vagy hol a tárgy természete és az iskola érdekei engedik, a tudományos irodalmat is.»

Ugyanez elv van alkalmazva Alexander munkájában is, bár ott nincs kimondva. Mi e törekvést feltétlenül helyeseljük, s óhajtjuk, hogy a sorozat többi darabjai is lehetőleg megfeleljenek a kettős célnak. E kiadványoknak ily szellemben való szerkesztése nagyban fogja emelni a vállalat értekét, s hogy a nagy közönséget ne említsük, a jeles irók tárának nem kis hasznát fogják venni — a tanárjelöltek is.

Sz.

Titi Livii ab urbe condita liber XXI et XXII. Bevezetéssel és magyarázatokkal ellátták Bartal Antal és Malmosi Károly. Két térképpel. Budapest, 1880. Eggenberger-féle könyvkereskedés. 8-ad rét, XXXI és 156 lap.

A derék szerzők, kiknek már több jeles tankönyvet köszönünk, jelen munkájokkal is jó szolgálatot tettek tanügyünknek. Fölösleges eddigi klasszikus kiadásaink fölött szót vesztenünk, eléggé ismeretesek azok hiányai a szakférfiak előtt. Kevés kivétellel szolgai fordításai a németnek, épen azt nyujtották a tanulónak, mire nem volt szüksége, a szükségeset pedig mellőzték. Agyon tömték a tanulót német minta szerint aprólékos grammatikai dinstinctióval, csak olykor-olykor tünt elő egy sovány jegyzet, mely az olvasmány tárgyi részére vonatkozott. Bevezetésül ott találjuk az illető iró életrajzát, melyben széltiben-hosszában magasztalják, a munkát pedig aestetikailag, kritikailag méltatják, mielőtt a tanuló még egy sort olvasott volna belőle.

Az elveket, melyek szerint a szerzők könyvüket kidolgozták, az előszóban lehet olvasni. Ugyanonnan megtudhatjuk, hogy

a könyv angol eredeti után van dolgozva, mely Macmillan és társa londoni cég klasszikus kiadásaiban jelent meg. Sajnálatunkra nincs kezünknél az angol könyv, hogy a magyarral, mely egyébiránt más források után is készült, összehasonlíthatnók. A bevezetés első része Karthagó legrégibb történetét és a második pún háború előzményeit tartalmazza. Ezen bevezetés röviden elbeszéli Karthagó alapítását, felvirágzását, alkotmányát és a Sicilia birtokáért vívott harcokat. Véleményünk szerint ugyancsak e bevezetésben rá kellett volna utalni Róma fokozatos emelkedésére az olasz félszigeten, melynél fogva szükségképen Siciliában kellett összetűznie a nyugaton hatalmaskodó Karthagóval, kimutatni a római és karthagói vagyis árja és sémi faj jellemkülönbségét. A bevezetés II. része T. Livius életrajzát és műveinek méltatását adja. Nem lett volna tölösleges ezen életrajz főforrását Suetonius illető részét egész terjedelmében kitenni. A bevezetés után következik a 21. és 22. könyv szövege, a szöveg mellett a tartalom rövid kivonata, mi igen célszerű újítás. Még szivesen láttuk volna ezen marginalis jegyzetekben az egyes eseményekre vonatkozó chronologikus adatokat, a mit különben egy második kiadásnál könnyen lehet pótolni. A függelék első részében a II. pún háború történetének forrásairól van szó, elég bőven és a legujabb kutatások szerint. Ugyanez áll a II. részről, mely Hannibal útjáról szól. Össze vannak állítva Polybios és Livius adatai ezen útra vonatkozólag, továbbá az ujabb kutatók véleménye ezen nehéz topographiai kérdésre nézve. A III. és IV. függelék: »A római vallásról, tekintettel a Liviusban XXI, 62 és XXII, 10. előforduló csodatételekre« és »Livius stilusa« útmutatásul szolgálhat a tanárnak, hogy miképen csoportosítandók az olvasmányban előforduló adatok: törnénelmi, régiségtani, stilisztikai stb. tekintetben, mire nézve egyébiránt úgyanazon szerzők »Latin olvasókönyve« függelékében világos példákat nyújt. Szöveg alatt álló jegyzetek e könyvben nincsenek, a tanuló praeparatiójához szükséges adatok, interpretatiók stb. külön füzetben fognak megjelenni. S ezen újítás paedagogiai tekintetben csakis helyeslendő.

A könyv mellett két csinos kiállítású térkép van; Hispania a II. pún háború korában és Hannibal útja az Alpokon át. A könyvnek magának kiállítása igen tiszta és ízléses. Ára nincs kitéve. Örömmel üdvözöljük ezen könyvet azon óhajtással: vivat sequens!

Dr. Keleti Vince.

Egyleti élet.

Az orsz. közép. tanáregylet választmányának f. évi jul. 4. és 5-én Debrecenben tartott vál. üléseiről szóló

JEGYZŐKÖNYV. *)

Elnök: Berecz Antal; jegyző: Brózik Károly.

Jelen voltak: Heller Ág., dr. Kármán Mór, dr. Károly Gy. Hugo, dr. Lechner László, Névy László, Révy F., Sacher G., dr. Erődi B., Cseörgheő Al., dr. Kuncz Adolf, Mauritz Rezső, Szabó Ignác, Németh Vilmos, Hehelein Kár., dr. Lucz Ignác, Fridrik Dezső, Gergely Károly, Szegedi Sándor.

Jul. 4-én.

Az utolsó, Budapesten tartott vál. ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után elnök előterjeszti, hogy Reif Jakab az iparos oktatásról szóló dolgozatával el nem készülhetvén, a programmnak változást kell szenvednie és pedig olyformán, hogy első napon a szokásos jelentések után dr. Kármán Mór fog előadni, második napon pedig szavazó-cédulák beadása után Géresi Kálmán és dr. Say, esetleg Névy László.

Ezután előterjeszti a jövő évi költségvetést.

A választmány egyhangulag elfogadja.

Jul. 5-én.

Elnök előterjeszti, kiket kivánna a központi választmány tiszteletbeli tagokká választani; Révész Bálintot, Ipolyi Strumner Arnoldot és Tanárky Gedeont;

a választmány ezt helyeslással fogadja.

Ezután előterjesztetnek az indítványok és pedig dr. Kuncz Adolfé, dr. Károly Gy. Hugoé, Bermüller Ferencé és Brózik Károlyé.

A választmány mindezeket elfogadja.

Uj tagok lettek dr. Erődi Béla ajánlatára Gelenczei Pál reáliskolai igazgató Debrecenben; dr. Kuncz Adolf ajánlatára Harmath Gergely gymn. igazgató Debrecenben és Keleti Vince Szombathelyen; Krammer Lajos kassai tanár, aj. Brózik Károly; Propper János igazgató, Fazekas Sándor, Zalai Márk, Fábián L. Mór, Pápai Pál, Kristóf János r. tanárok Debrecenben, aj. Berecz Antal; Panghi Özséb gymn. tanár, aj. Németh Vilmos.

Kelt Debrecenben, jul. 5-én 1879.

Berecz Antal, jegyző. — **Dr. Brózik Károly,** m. jegyző.

— Az I. szakosztály október 8-án tartotta első ülését. Elnök: dr. Lechner László; jegyző: Lintner Lajos.

Jelenvoltak: Berecz Antal, Tomor Ferenc, Petrovich Ferenc, Malmosi Károly, Bermüller Ferenc, dr. Brózik Károly, Révy Ferenc, Cseörgheő Aladár, Névy László, Tiber Ágoston, dr. Wohlrab Flóris, dr. Keleti Vince.

*) Pótlék a debreceni közgyülés aktáihoz. L. az 1. és 2. számot.

Lechner elnök üdvözli a szakosztályt, s reményét fejezi ki, hogy az ez évben is buzgó munkásságot fog kifejteni. Ezután felhívja Malmosi Károlyt értekezésének felolvasására.

Malmosi „Horatius olvasásáról“ értekezik. Fő szempontúl ajánlja az olvastatásban, hogy a tanuló ne csak ismerje, hanem meg is szeresse az irót. Horatius költeményeiben pedig legvonzóbb az iró saját személyisége, nem annyira a költő, mint inkább az ember érdekel bennünket legközvetlenebbül; első sorban tehát az ő egyénisége, jelleme és erkölcsi nézetei, azután és a mellett irói méltatása, sokoldalúsága és tanításai lehetnek az irányadó szempontok. Az ily oktatásra szóló cursust úgy állapítja meg, hogy H. költeményeit 14 csoportba foglalja. E csoportok: I. Horatius születése, neveltetése, ifjúsága. II. Katonáskodása. III. Maccenashoz való viszonya. IV. Labinumi vagyonkája. V. Függetlensége. VI. Barátjai. VII. Öregsége és betegsége. VIII. Philosophiai nézetei. IX. Erkölcsi és életnézetei. X. A halál közös. XI. Az istenek hatalmasak. XII. Jóslatok, babona. XIII. Politikai nézetei. XIV. Horatius irói méltatása. E szépen motivált tárgyalásmód alkalmazását kisérletképen ajánlja. Hozzászól Petrovich Ferenc, a ki szintén hangsúlyozza a cursus helyességét. Az értekezés közelebb fog megjelenni a Közlönyben.

Névy László „Az illem és álszemérem az iskolában“ cimű értekezést olvas fel. Alkalmat a felszólalásra Póra Ferencnek a „Polgári iskolá“-ban „Erkölcs, illem és olvasókönyv“ c. alatt megjelent értekezéze szolgáltatott neki. Hibáztatja a prüderiát, s részint a Póra által idézett helyekből, részint más hasonlókból kimutatja, hogy „nem oly fekete az ördög, mint a minőnek festik“. Óvatosságot ajánl, s elitéli a szabadosságot, de nem tartja lehetőnek, hogy a classicus olvasmányból minden oly kifejezés vagy célzás kihagyassék, a mi a naturaliákat érinti. A tanár komoly méltósága elveszi az élét annak, a mit az álszemérem illemtelennek nevez, s a mi gyakran csak a tanár kertelése vagy oktalan zavara által válik gyanússá vagy épen botránkoztatóvá.

A szakosztály általános helyesléssel fogadta a fejtegetést.

Vegyesek.

— A hiv. lapból.

Pályázat. A zombori áll. főgymnasiumnál két cl. philologiai tanszékre. Szokásos feltételek. A folyamodványok a szegedi tanker. kir. főigazgatóságnál Szabadkán f. é. okt. 31-ig nyujtandók be.

— Bolgár Mihály emlékezete. Közlönyünk folyó tanévi első számaiból tárgyhalmaz miatt maradt ki a magyar középiskolai tanárok egyik legérdemesebb tagjának halálesetéről való jelentésünk. Ez érdemes tanférfiú Bolgár Mihály kegyestanítórendi tag s tanár, ki julius hó 16-án pestmegyei Kőkényesen, hova mint szülőföldére édes anyjának s rokonainak látogatása végett ment, élte 44-dik évében átszenderült az örökkévalóságba. A boldogúlt született 1835. szept. 25-én. Elemi tanulmányait édesatyja gondos vezetése mellett végezte, ki a község buzgó iskolamestere volt. A gymnasium hat osztályát Budapesten a kegyestanítórendieknél tanúlta ki; bevétetvén e rendbe, a novitiatust Vácott töltötte, Szegeden pedig elvégezte a gymnasiumi tanfolyam két utolsó évét. Az érettségi vizsgálat letétele után próbaéves tanár lett Debrecen-

ben. Majd Kolozsvárra küldetett, hol a tanulóifjúságnak s művelt közönségnek kedvence lett alapos készültsége, komoly s mégis szelid bánásmódja s finom társadalmi magatartása, de főleg ama mély meggyőződésen nyugvó hazafias érzülete miatt, melyet mint történelemtanár az ötvenes évek végén s a hatvanasok elején a tanszéken s társas életben egyaránt tanusított. A tanuló ifjúság s a városi közönség mélyen sajnálta Kolozsvártól Debrecenbe való visszatávozását, hova megrongált egészségének helyreállítása végett kivánkozott. Mint debreceni tanárt szentelte föl áldozárrá Szaniszló Ferenc nagyváradi püspök, Nagy-Váradon 1864. ápr. 7-én. Nemsokára ezután, még ez évben, mint az összes magyar szerzetes tanárok között a legelső, jelentkezett az újszervezetü magyar állami tanárvizsgáló bizottság előtt, s a történelem s vele kapcsolatos tárgyakból szép sikerrel ki is állotta a vizsgálatot. Példája buzdítólag hatott a saját és más szerzetbeli ifjú tanárokra, úgyannyira, hogy némelyik szerzetes tanintézetből, mint a vele összeköttetésben volt kassai prémontrei tanárok köréből, utána csakhamar négyen egyszerre jelentkeztek s tőnek eleget ez állami jogos követeléseknek. Egy ideig Kecskeméten működött, azután a pesti főgymnáziumba lőn áthelyezve, hol a központ tanügyi, tudományos s irodalmi köreivel is gyakori érintkezésbe jött s mindenütt közbecsülés s szeretet környezte. Épen ez időre estek boldogúlt Eötvös b. kezdeményezései a katholikusok autonomiáját illetőleg, s Bolgár Mihály szintén egyike volt a lelkesülteknek, kik e tervezetek szerencsés valósúltától a szerzetes tanügynek az államival való párhúzamos felvirulását, illetőleg életrevalóságának biztosítását remélették. Buzgó támogatója volt irodalmiiag is e törekvéseknek. Egyháztörténelmi, tan- és nevelés-ügyi, irodalmi, társadalmi, művészeti s egyház-politikai vezér- s tárcacikkei, melyek innen túl az „Autonomia" s „Szabad Egyház" c. napi lapban II. Tatrosi Pálos, Jánusz stb. nevek s egyéb jegyek alatt vagy ezek nélkül megjelentek, mérsékelt szabadelvű hangjok s alapos tárgyalási modoruk miatt mindenfelé figyelmet keltettek. Midőn azonban e jobb sorsra érdemes ügy sok mindenféle külső és belső ok összehatása folytán zátonyra jutott, Bolgár néhány társával együtt letette ez ügy szolgálátát, illőleg az oly nemes és szent lelkesedéssel forgatott tollat s a csalódás érzetével eltelve hagyta oda az ösvényt, melyet egyesek innen s túl olyan tájak felé kezdtek immár terelni, hova eljutni őket meggyőződésök szentsége nem engedé. Az irodalom egyéb ágainak művelésével azonban ezután sem hagyott fel. A „Fővárosi Lapoknak" olvasói még most is emlékezhetnek azokra a szép történelmi tárcacikkekre, melyekkel egyik elsőrangú költőnk készülőben lévő nagyobb művének alakjait társadalomtörténelmileg is oly érdekesen megvilágítá. Hoztak tőle ez időben s később is irodalmi dolgozatokat egyesületünk Közlönye, a Magyar Tanügy, Századok, Természet s a Földrajzi Közlemények. Irt egy középiskolai használatra szánt földrajzot is Klőden rendszere szerint, mely már Szegeden jelent meg, hol ha jól emlékezünk, 1870-ben a főgymnasium igazgatásával bízatott meg. Csak pár évig volt vezetője a szerzet e tekintélyes iskolájának, mert gr. Andrássy Gyula, fia nevelésének s középiskolai tanúlmányainak vezetését Bécsben egy magyar szerzetes tanférfiúra akarván bízni, a választás Bolgár Mihályra esett, ki a benne helyezett bizalomnak minden tekintetben s teljes mértékben meg is felelt. Két-három év előtt azonban mellbetegség lepte meg, mely három hónappal ezelőtt kioltá nemes életét. Hült tetemei nagy részvét mellett atyjának porai mellé tétettek le a kökényesi sírkertbe. A mélyen megszomorodott anya s rokonság fájdalmát enyhítette a grófi családnak, melynek a boldogúlt 9 év

lefolyása alatt két kitünő fisarját nevelte föl, a beteg állapota iránti érdeklődése. S hogy a magas család a temetésen képviselve nem volt, csakis azon körülményből eredt, mivel a temetés idejét tudakoló távirat az elhunytnak fitestvérét, kire az címezve volt, honn nem találta. Ez emléksorok írója, mint a megboldogúltnak egyik legbensőbb régi barátja, bizonyára a mélyen sújtott rendtagok, a nagyszámú jó barátok, ismerősök s pályatársak érzelmeinek ad hü kifejezést, midőn a költő szép szavainál a békítő sír enyhét esdi szendergő poraira s az áldást emlékére ! ! *Dr. K. Gy. H.*

— A tanári állásról.

Hogy a tanári állás anyagi és erkölcsi érdekei tágabb körökben is figyelem tárgyai, s még a kormánypárti közlönyök is időszerünek tartják ez érdekekben felszólalni : azt nem rég megmutatta az Ellenőr, mely szept. 28-iki számában vezércikket közöl „a tanári állásról", egyebek közt ezeket mondván :

„Nem tehetjük hallatlanná azokat a panaszokat, melyek lépten-nyomon erős vádként emelkednek a közoktatásügyi kormány ellenében a tanárok részéről. A mi felfogásunk szetint, ha a tanárok nem tarthatnak is igényt a kormány különös dédelgetésére, hivatásuk fontosságához, tudományos képzettségük mértékéhez, társadalmi állásuk jelentőségéhez képest jogosan kivánhatják, hogy rendezett állapotoknak örvendhessenek s velök szemközt minden tekintetben méltányos, elvszerü, magának az oktatásügynek is javára szolgáló eljárás követtessék.

A közoktatásügyi kormány még mindig nem tartja elérkezettnek azt az időt, hogy a tanárok szolgálati viszonyait törvénynyel rendezze, s ezzel úgy anyagi, mint erkölcsi tekintetben kellő biztosítékot adjon a tanári állásra lépő és azon a nemzeti müveltség munkájában fáradozó honpolgároknak. A legközelebbi időben előfordúlt esetek, melyek erélyes fellépést tettek szükségessé a kormány részéről, csak elevenebben, sajgóbban éreztetik oly törvényes szervezés hiányát, mely a hivatásuknak élő tanárokat megnyugtathatná.

Nem tekinthetik közönbösen a tanárok a kormány azon eljárását, melyet a tanárok kinevezésében, beneficiumok osztogatásában több izben követett. Állami intézetekben régi szokás, hogy megüresedett helyre a tanári testület ajánlására történik a kinevezés. E gyakorlat már-már megszünik. Divatba jönnek a pályázaton kívüli kinevezések, s nem egy eset van rá, hogy ha a tanárok ajánlása pro forma megtörténik is, nem az nyeri el az állast, a kit egy testület érdem szerint ajánl a miniszteriumnak. Emeli-e ez a tanári állás méltóságát ?

Az ötödéves pótlékokkal sincs egyébként. Oly tanár, a ki nem állami szolgálatból lép az államba, a másutt töltött évek után jogosan nem várhat ötödéves pótlékot, de a miniszter úr megadhatja nekik per gratiam. Ha törvény nem ad jogot a tanároknak ily benificium követelésére, természetes, hogy azoknak, a kik megkapják, hálás szivvel kell fogadniok, s a kik nem kapják meg, bár volna rá érdemök, vigasztalják magukat azzal, hogy bizonyosan nincs rá pénz; majd talán később . . . Igen, de ha tudják, hogy a beneficium elnyerésének nem az érdemek a feltételei ! A pártfogás jól eshetik egyeseknek, de hogy az ily úton osztogatott jótétemények nem alkalmasak a tanári állás méltóságának emelésére, azon sem kételkedhetünk."

Ezek után felemlíti, hogy a közokt. kormány saját rendelete ellenére nevezett ki nem okleveles tanárokat is helyettesekül ; hibáztatja e következetlenséget, s azon óhajtásnak ád kifejezést, vajha a miniszterium kevésbbé volna

érzékeay azon befolyások iránt, melyek egyesek érdekébe akaratlanúl is méltánytalanságra csábítják a közigazgatósági hatóságot.

— A közép-ipariskola ellen.

A legközelebb megnyitandó ipariskolára nem nagy bizalommal tekint a „Magyar iparosok lapja". Mudrony Soma ír róla, a ki „bár minden körülmények között fontos vívmánynak tekinti az intézet életbeléptetését", mert a kezdeményezés nyomán a szükségleteknek megfelelőbb intézkedéseket is remél, magát az új iskola egész szervezetét nem tartja olyannak, melytől sokat lehetne várni. E szervezet szerinte nagyjában megfelel a felállított feladatnak, de nem bíztat azzal, hogy az iskolának kellő számú tanítványai lesznek. Virágzását és igazi hatását csak úgy remélhetni, ha a gyakorlati kivánalmaknak sokkal nagyobb mértékben iparkodik megfelelni, mint a hogy berendezése megfelelni igérkezik. A fő szempont, úgymond a cikkiró, melyet ki kell emelnünk, az, hogy az ipartanoda akár alsó fokú, akár középipartanoda, akár felső fokú tanoda, nem általános elvont tanügyi elvek szerint konstruálandó, hanem minden további okoskodás nélkül a létező iparos ifjak tanulási igényeihez és viszonyaihoz alkalmazandó. — Nekünk jelenleg nincsenek oly iparos vagy iparra készülő ifjaink, (vagy csak kevés számmal vannak), a kik a szóban forgó intézetben nyujtandó oktatás szükségét éreznék. Ezért nagyobb örömmel üdvözöltünk volna oly intézetet, mely a létező és tényleg nyilatkozó szükséget igyekezett volna kielégíteni. A legsürgősebb szükség pedig abban áll, hogy a jelenleg iparban foglalkozó tanoncok és segédek vagy magasabb képzettségre törekvő munkások nyerhessenek magasabb szakoktatást. De az új intézet erre nem alkalmas, mert ha iparos tanonc vagy segéd akarja azt használni, három egész évet kell kiszakitania pályájából. Ezt pedig vajmi kevés segéd vagy tanonc teheti. Az új intézet csak a reáltanodát vagy felgymnasiumot helyettesíti oly tanulókra nézve, kik ezen tanodákból nem akarnak felsőbb tanodába (müegyetembe vagy egyetembe) menni, hanem a gyakorlati élet terére kivánnak lépni. De amint iparunk jelenleg áll, az nem úgy van szervezve, hogy abba a tanuló félreál vagy félgymnasium végzése után lépjen, hanem be kell abba lépnie már az alsóbb iskola sőt esetleg az elemi iskola bevégzése után; így tehát az új iskola nagy előnyt nem nyújthat sem az iparos pályára készülő ifjaknak sem az iparnak, mivel igen kevesen vannak azon helyzetben, hogy használhassák. Az iskola, mint mondtam csak azoknak szolgálhat, kik különben reáliskolát vagy gymnasiumot látogatnának, de az ilyenek számára van iskola elég, bár tán kevésbbé célszerü szervezettel bírnak, hanem absolute nincs magasabb iskola a valóságos iparos tanulók és segédek számára, első sorban tehát ezek igényeinek kielégítését kellett volna célba venni.

— Törvényjavaslatok.

A képviselőház uj ülésszaka okt. 8-iki ülésén Tisza Kálmán miniszterelnök ur jelezte, hogy a közokt. miniszterium részéről rövid időn be lesz adható a József-müegyetem és állatgyógyintézet állandó elhelyezése végett szükséges építkezésekről szóló törvényjavaslat; továbbá hogy az ülésszak folyamában okvetetlenül s lehetőleg mentül előbb be fog terjesztetni a középiskolákról szóló törvényjavaslat, úgyszintén a müemlékek fenntartásáról szóló törvényjavaslat.

Nagy örömünkre szolgál valamennyi ügynek elintézése, de főképen örülünk annak, hogy a közoktatásügyi miniszter ur elszánta magát a középiskolai ügy törvénynyel való rendezésére. Remélhető, hogy a javaslatban el vannak hárítva azok a nehézségek, melyeken tárgyalás alá kerülése mult, s most már alig fog leküzdhetetlen akadály felmerülni arra nézve, hogy törvénynyé váljék. Az állami felügyelet alatt álló tanintézetek úgy, mint a felekezetiek egyformán sok jót várnak a mindenesetre korszakos ténytől.

— Vizsgálatok Angliában.

Mióta az oxfordi és cambridgei egyetemek évenkinti vizsgálatokat tartanak, azóta az egész országban évről-évre terjednek a vizsgálatok, melyekre a birodalom minden részéből, Angliából, Skótországból és Irlandból jelentkeznek ifjak és leányok. A vizsgálandók két osztályt képeznek; az egyiknek nem szabad 15, a másiknak 18 évesnél korosabbnak lenni. A folyó évben az oxfordi egyetem előtt tartandó vizsgálatokra 2212 candidatus jelentkezett, és pedig az alsó fokura 1439, a felsőre 773. Az ifjabb candidatusok közől megbukott 580, első osztályt kapott 85, másodikat 157, elégséges volt 619. Az idősebb jelöltek közől megbukott 233, 29 kapott első, 48 második osztályt, elégséges volt 463. Azoknak, a kik a felsőbb vizsgálatot jól kiállották, az egyetem az „associatus vagy associata in artibus" címet adja, azok pedig, a kik kiválóan kitüntették magukat, nemcsak azon vizsgálat alól mentetnek fel, melyet mi érettségi vizsgálatnak nevezünk, hanem azt a vizsgálat alól is, melyet az egyetemi tanulóknak rendesen az első akadémiai év bevégeztével kell letenniök. Valamennyi női jelölt élén, a kik a felsőbb vizsgálatot kitünően kiállották, — a vizsgálat egyforma mindkét nemre nézve — ez évben Müller Miksa oxfordi tanár leánya áll.

— Bolgár közokt. miniszter.

Egy orosz lap tirnovai levelezője jellemezvén az uj bolgár miniszteriumot, azt mondja, hogy a közoktatásügyi miniszter Grijeff Joákim csak elemi iskolát végzett, s alig tud irni, olvasni. E szerint felszülten várhatjuk azokat az átható reformokat, melyeket e miniszter az abc-s könyvek dolgában létesíteni fog, jegyzi meg egy paed. lap.

— „Arányok szerinti rajzolás. Módszeres rajziskola" cimü munka első füzetét kaptuk, melynek szerzője Landau Alajos, kiadója Beer Zs. A szerzőnek a rajztanítás terén elméletileg és gyakorlatilag kifejtett munkássága elég garantia arra, hogy e műtől a lehető legjobbat várhatjuk. Mellőzi a régi másoló módszert, s azon elveket alkalmazza, melyek szerint a rajztanítás jelenleg általánosan megy a külföldön.

A munka két részből áll; az I. díszítményeket tartalmazó rész 10 füzetből (füzete 12 lappal) fog állani. A II. rész két füzetből, (füzete 12 lappal) tárgya az emberi fej körrajza.

A minták magyarázó szöveggel lesznek ellátva. Azonfelül minden rész befejeztével egy önálló illustrált szöveg járul hozzá, mely a módszerre, a műtörténetre, a színharmoniára és egyéb a rajzminták megértésére szükséges adatokat közli.

E mű a táblára rajzolandó minták megválasztásánál anyagul és vezérfonalul kíván szolgálni a tanárnak, s részben mintául a tanulónak. A több füzetek gyorsan fognak következni. A vállalatot ajánljuk a szaktanárok figyelmébe.

AZ ORSZÁGOS
KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET
KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. November 1. 4. szám. $187^{9}/_{80}$.

Horatius olvastatásáról.*)

At lyricorum idem Horatius fere solus legi dignus.
(Quint. Inst. or. X. 1, 96.)

Bármiként állapítjuk is meg a classicusok olvastatásának fő célját, Horatius minden tekintetben egyik legfontosabb helyet foglalja el az olvasásra kitűzött irók között. Nem is említve azt, hogy az új tanterv által az V. osztály számára előírt lyrai szemelvények rövid stilistikai s poetikai elmélkedés után csak egy-egy múló kellemes benyomást tehetnek a tanulóra, a nélkül hogy az a költők szellemébe mélyebben behatolhatna; a többi irókból is csak egy-egy vonással gazdagíthatjuk a tanuló ismereteit; Liviust, Sallustiust olvasva csak történeti ismeretét gyarapítja egy részletezett képpel; Vergilius egy-egy könyvéből igazában csak az epos nyelvezetére és elméletére vonatkozó adatokat meríthetünk, és bár a tartalom megbeszélésével és kiegészitésével iparkodunk, hogy az egész Aeneis magasztos szépségét feltüntethessük, maga az író mégis egészen háttérbe szorúl; Cicerón kivül csak Horatiust olvastathatjuk a gymnasiumban oly mértékben és oly behatóan, hogy az olvasmányokból az írónak egész személyiségével, jellemével, korával és nézeteivel, teljes költészeti kincseivel megismerkedhessünk. De Horatius egyszersmind a legméltóbb író is, hogy őt egészen megismerjük.

Nem akarok méltatásába vagy az őt illető egyes vitás kérdések birálatába bocsátkozni, csak felemlítem, hogy Horatius költeményeiben — a tanítás céljának igen is megfelelőleg — a római magán életnek hű rajzát adja; nem egy idealis, költőileg szebbített vagy torzított életét, hanem mint az a valóságnak megfelel. Találóan mondja erre nézve Munk: (Sat. u. Epist. d. Qu. Hor.

*) Felolvastatott az I. szakosztály október 7-iki ülésén.

Berlin, 1876.) „Horatius ist ein meisterhafter Copist der Wirklichkeit.“ — Feltünteti az élet kellemeit, melyeket józanul felhasználhatunk, és feltárja annak viszontagságait és félszegségeit is, nem hogy tőlük visszariadjunk, hanem hogy azokat eltürni vagy javítni tanuljuk. Erkölcsi nézeteiben, melyeket hirdet, vagy a melyeket legalább is a magáéinak vall, a legegyszerűbb észszerűség és józanság uralkodik, s habár ő nem volt is valami nagy hőse az erénynek, s jámborságnak, hogy utánzandó mintaképül lehetne fölállítani — a mit ő különben soha nem is akar magáról elhitetni, — lehetetlen, hogy ne hasson az ifjú lelkére az az önérzet, melylyel Horatius elmondhatja; (Sat. I. 6. 65. sk.)

„Atqui si vitiis mediocribus ac mea paucis
Mendosa est natura, alioqui recta . . . . . .
Si neque avaritiam, neque sordes, aut mala lustra
Obiciet vere quisquam mihi, purus et insons —
Ut me collaudem — si et vivo carus amicis:
Causa fuit pater his . . . . . .“

Legalább elismerésünket érdemli az is, hogy korának s környezetének hibáit nem csak fölismerte, hanem azoktól menekülni is törekedett, a mi legjobban feltünik természetesen satiráiban s epistoláiban. — És fő elve: az „aurea mediocritas“ eléggé józan életszabály. Tény azonban az is, hogy sok költeményét az iskolában olvasni nem lehet, — de csak is paedagogiai okokból. Az ő életnézetei, humoros érzelmei, egyéniségének vonzó nyilatkozásai mindenkor nemes műélvezetet nyújtottak a gondolkodni tudóknak, és talán nem is csodálkozunk, ha azt olvassuk, hogy Montaigne, az első modern ember, az egész Horatiust könyvnélkül tudta.

A most felhoztam jó tulajdonságok mindazonáltal még nem a fő, vagy legalább nem az egyedüli ok, miért Horatius különösen megérdemli, hogy műveit az iskolában olvastassuk, s különben is nem az a cél, hogy elveit, bármilyenek legyenek, kövessük, hanem hogy az ő jellemét megismerjük. Hanem ő mint költő is oly kiváló helyet foglal el a római irodalomban és egyszersmind oly nagy hatással volt a későbbi kor népeinek, s így hazánknak irodalmára is, hogy már e részből is méltó a beható tauulmányozásra. Nem kell túlzásba esnünk költői érdemeinek méltatásában, ő maga is elég szerényen nyilatkozik magáról. Az iskolában sem kell őt föltétlenül magasztalva az egekig emelni, hanem feltüntetve a gyengébb költemények hiányait, ki kell emelni fő érdemeit, a mire ő maga figyelmeztet: (Epist. I. 19, 21. sk.)

„Libera per vacuum posui vestigia princeps,
Non aliena meo pressi pede."

és azt hiszem, csakis Horatius után mondhatta el igazán Quintilianus: Inst. or. X. 1, 93.)

„Satira quidem tota nostra est;"

mert bár ótalmába veszi is Luciliust, mégis bevallja: „Multum est tersior appurus magis Horatius et — non labor eius amore praecipuus." Ez minden esetre fontos momentum az iskolára nézve is, hogy az egyetlen költészeti műfaj, mely igazán s eredetileg római, csakis a satira, és annak legfőbb képviselője épen Horatius. A satirákban és epistolákban nyilvánul csak igazán Horatius mély belátása, emberismerete, a római íróknál páratlan jó humora, és megnyerő egyénisége, szóval a sermo-kban, ha talán épen nem is legnagyobb — bár nézetem szerint az is — de minden esetre a legkedvesebb és legszellemesebb Horatius; — azonban más részről meg a mottóúl választott szavak értelmében a lyrai írók közül is szintén csak Horatiust legérdemesebb olvasni; nam et insurgit aliquando, et plenus est incunditatis et gratiae (Quint.)

Ha ezt megfontoljuk, önként jő a felelet azon másik fontos kérdésre is, hogy mily szempontból kell tehát Horatiust olvastatni? Minden esetre törekednünk kell arra is, hogy a tanuló ne csak megismerje, hanem meg is szeresse az írót. Horatius költeményeiben pedig az a legkedvesebb, és így legtöbb vonzóerővel is bír, az író saját személyisége, nem annyira a költő, mint inkább az ember érdekel bennünket legközvetlenebbül. „Vonzódunk hozzá, mint egy szellemes emberhez, kinek beszéde örömünkre van, ki fensőbbségét velünk nem érezteti, hanem leereszkedik hozzánk, s szerénységével és nyíltszívűségével bizalomra ébreszt, úgy hogy szivesen társalgunk vele." Ezt Munk (i. m.) első sorban satiráiról és epistoláiról mondja, mert a lyrai költeményekben igen természetes a subiectivitás, és valóban az ő legszebb ódáiban is azok magasztossága s a megénekelt tárgy érdekessége mellett majd mindig kedvesen áll előttünk maga Horatius, mint valódi míveltséggel bíró, finom ízlésű, helyesen gondolkodó ember. És habár épen talán ódáiban a görög költészet nyomaira akadunk is (V. ö. Od. 3, 30, 13.), növeli Horatius érdemét, hogy oly ügyesen alkalmazta a görög költészet formáit a római ízléshez és gondolkodáshoz, oly egészen rómaivá tette azokat, hogy az eredetiségnek minden kellékei megvannak költe-

ményein: a művészies alakításon kívül a magasztosság s tősgyökeres római szellem teszik azoknak fő sajátosságait.

Azonkívül be kell vallanunk, hogy alig találunk költőt, ki a tartalom mellett a külső alakra is oly nagy művészi gondot fordított volna, mint Horatius. — Az ő művei a poetika, stilistika, tapintatos kritika és az aesthetica szabályainak valóságos tárháza, nem csak úgy értve, hogy azokat az ő költeményein tanulmányozhatjuk, nam ... et variis figuris et verbis felicissime audax (Quint.) hanem ő maga határozott alakban tanít bennünket ama szabályokra, bár csak jó ízű beszélgetés hangján a nélkül, hogy száraz didaktikus hangon systematikus tárgyalásba bocsátkoznék.

A mondottak szerint Horatius olvastatásában első sorban az ő egyéniség-e, jelleme és erkölcsi nézetei, azután és a mellett írói méltatása, sokoldalúsága és tanításai lehetnek az irányadó szempontok. Ha az olvasásban műveinek szokott felosztását követnők, úgy hogy elkezdve pl. az ódák 1. könyvén, a 2-dikat, azután a 3-dikat és így tovább olvasnók, vagy akár pl. az egyes részek megjelenésének időrendjét követnők, hogy először a satirákat és epódosokat, azután az ódák három első könyvét, továbbá az epistolák első könyvét, azután ismét az ódák 4-ik könyvét, stb. vennők elő, akkor, bár az egyes költemények becsét a tanuló átérezheti, a belőlük nyert vonások oly szakadozott részek maradnak előtte, hogy csak nagy nehezen vagy épen nem lesz képes belőlük egy egész szép képet összealkotni (hogy ne mondjam: összefoldozni). Ezt annál inkább is meg kell fontolnunk, mert Horatiusnak minden költeményét sem nem vagyunk képesek, sem nem is akarhatjuk s nem is lehet az iskolában olvastatnunk. Oly részeket kell tehát kiválasztanunk, melyek egy bizonyos elv szerint összeállítva már egymásutánjukban is egy gondolatmenet folytatását képezzék, egymás tartalmát kiegészítsék vagy tovább vigyék. Igaz ugyan, hogy épen a sermo-kban azoknak megfelelő sajátsága szerint többféle tárgy is fordúl elő, de talán mégis lehetséges azokat oly formán csoportosítani, hogy tartalmuk fő momentumát a megelőző költeményhez fűzve a többi részt az egész jellemzés kiegészítésére nagyobb haszonnal lehessen felhasználni, mint ha minden elv nélkül össze-vissza olvasnók őket. Megvallom azt is, hogy elismerem, mert átéreztem az ily összeállítás nehézségeit, és az alábbi összeállítás csak próbaként álljon itt, melynek kezdetleges nyomain többek útbaigazításával

talán mégis sikerül majd egy canonfélét alkotni, mely az oktatás céljainak megfeleljen. Én Horatius élet- s jellemrajza szerint indultam, melyekhez életnézeteit, erkölcsi és politikai elveit vettem; azután írói méltatását tekintettem főcélnak, melynek betetőzése a legtanulságosabb utolsó költemény, az „Ars Poëtica." E szerint 14 csoportba válogattam költeményeket, melyeket azonban — sajnos — mind el nem szabad olvastatnunk, de meg időnk sem volna reá elég; hanem kiválogathatjuk még ezekből is az olvastatásra legalkalmasabbakat, a mit különben én is megkisértettem, és megkülönböztetésül egy *-jellel is megjelöltem. Az én legszűkebb összeállításom szerint mintegy 22 óda, 2 epodos, 6 satire és ugyanannyi epistola adhatná a legtanulságosabb, de egyszersmind olvasásra legméltóbb anyagot, és ennyit talán jó osztálylyal el is lehet olvastatni.

A nagyobb körü összeállítás következő:

I. Horatius születése, neveltetése, ifjusága: *Ep. 1, 20: melylyel epistoláit világgá bocsátja, hogy mondják el, ki és milyen ő; *Sat. 1, 4: A satira irásról szólva elbeszéli, hogyan nevelte őt atyja; továbbá Od. 3, 4. (V. ö. Sat. 1, 6 és Ep. 2, 2 egy részet).

II. Katonáskodásáról: *Od. 2, 7; katona bajtársához intézve: *Od. 3, 5; az önfeláldozó bátorság dicsőítése.

III. Maecenáshoz való viszonya: *Sat. 1, 6: hogy lett alacsony származása mellett is Maecenas barátja s hogy taníttatták őt Rómában; Sat. 1, 9: hogy zaklatják, hogy Maecenas társaságába másokat bevezessen: Od. 3, 29, Od. 3, 8: melyekben Maecenast meghivja magához; Epod. 1: mennyire becsüli Maecenas társaságát; Sat. 1. 5: Maecenassal Brundusiumba utazik. Od. 2, 17. Maecenast betegségében vigasztalja. Továbbá még talán: Od. 4, 11: melyben Phyllissel Maecenas születése napját ünnepeli.

IV. Sabinumi vagyonkájáról: *Sat. 2, 6: hogy menynyire örül neki s mily kellemesen él ott (Hoc erat in votis.«) Od. 1, 17: Faunus mennyire kedvez neki. Od. 3, 16: Mily boldog ő szerény birtokával: Importuna tamen pauperies abest, Nec si plura velim, tu dare deneges; Ep. 1, 16. Sabinum leirása (s a népszerűségről); Od. 3, 13. Baandusia forrásról; Od. 2, 18. Non ebur, neque aureum Mea renidet in domo lacunar; Ep. 1. 10. a falusi élet kellemeiről; Od. 2, 6. még meghalni is ott kiván. (Ep. 1. 11. is e tárgyra vonatkozik, de nem olvasható).

V. Függetlenségéről: *Epod. 2. Beatus ille, qui procul negotiis; *Ep. 1, 7. függetlensége megóvásából kész inkább Maecenasnak birtokát visszaadni; Ep. 1, 17; 1, 18; a nagy urakkal való viszonyról.

VI. Barátjai: Ep. 1, 3. Julius Florus és Claudius Neró-

nak többi kiséröiről. Ep. 1, 9. Septimiust ajánlja Claudius Nero kegyeibe egy pompás kis levélben; Od. 2, 6; Septimiussal akar élni s karjaiban meghalni. *Od. 1, 3. Vergilius utazása; Od. 1, 24. Vergiliust vigasztalja; Od. 4, 12: magához meghívja; Od. 2, 1. Polliot buzdítja a történetirásra. Od. 1, 29 és Ep. 1, 12. Icciushoz. Od. 3, 17. Tréfálódzik Aelius Lamiával. Sat. 1, 10. Lucilius satiráinak jellemzése mellett szól Pollióról, Fundaniusról Varius- és Vergiliusról. — Szerelméről a legnagyobb óvatossággal alig lehet egy-két költeményt olvasni; szerelmére vonatkoznak: Od. 1, 27. vallatás; Od. 2, 8. Barine; Od. 1, 8; 1, 25. Lydia; Od. 1, 13. féltékeny Lydiára; Od. 1, 19. Urit me Glycerae nitor; Od. 1, 23. Chloe; Od. 2, 4. Phyllis (Ne sit ancillae tibi amor pudori); Od. 3, 7. Quid fles Asterie? Od. 3, 10. Lyce saevo nupta viro; Od. 4, 13. gúnyolja Lycét, quia luridi Dentes te, quia rugae Turpant et capitis nives; Od. 3, 11; 3, 28. Lyde; Od. 3, 14. Neaera; Epod. 14. me libertina neque uno Contenta Phryne macerat; Od. 4, 1. Intermissa, Venus, diu Rursus bella moves?

VII. Öregségében és betegségében is megtartja jó humorát: Ep. 1, 15.; a fürdöhelyekről tudakozódik (Quae sit hiems Veliae); (Ep. 1 7.).

VIII. Philosophiai nézetei: *Ep. 1, 1. válogat a stoicusok és epicureusok tanaiban; Ep. 1, 2. Quo semel est imbuta recens ..... de legtöbb bölcseség van Homerus müveiben. Sat. 2, 3. és 2, 7. a stoicus bölcselet egyes elveiről.

IX. Erkölcsi és élet-nézetei: *Ep. 1, 16. a népszerüségről, az erény látszatáról, s a bölcs életről. Od. 3, 2. ad iuventutem Romanam; *Od. 3, 3. Justum ac tenacem proposíti virum; Od. 3, 23. minden áldozat kedves az isteneknek. *Od. 3, 24. a boldogság nem gazdagságban, hanem erkölcsösségben van. Od. 3, 4. a bölcseségről; *Od. 2, 18. a fösvénységről és megelégedésről: *Sat. 1, 1; *Od. 3, 1; 3, 16; Ep. 1, 11; 1, 12., a sorssal meg kell elégedni; *Od. 1, 22. a becsületességről; *Ep. 1, 2. becsületesség, megelégedés, gyönyörhajhászás, kincsvágy, irigység, harag; Od. 1, 20. szegényesség (Vile potabis); *Sat. 2, 8; 2, 4. a lakmározásról; Od. 2, 15. a fényüzésről, Sat. 2, 2; Od. 1, 18. a természetszerüség s mértékletességről. Od. 2, 3. Aequam memento rebus in arduis Servare mentem; *Od. 2, 10. Aurea mediocritas; *Epod. 13. vidámság; és végre kicsapongó jó kedvének jellemzésére talán Od. 3, 25.

X. A halál közös: *Od. 1, 4. Od. 2, 3. és elkerülhetetlen: Od. 1, 24.; azért élj az idövel; *Od. 2, 14; *4, 7: 1, 4; 1, 11.

XI. Az istenek hatalmasak: *Od. 4, 6; igazságosak: Od. 3, 2; Mercuriusról: Od. 1, 10. Bacchusról: Od. 2, 19.

XII. Jóslatok, babona: *Od. 1, 34. a villámsújtás észre téríti; Od. 2, 13. in arborem, továbbá 2, 17 és 2, 8; (V. ö. XIII. Od. 1, 2.) Epod. 5 és Sat. 1, 8. Canidia boszorkányról.

XIII. Politikai nézetei: *Od. 1, 2. Caesar haláláért az

istenek haragszanak (Jam satis terris nivis); *Od. 1, 37. Antonius halálának örvend (Nunc est bibendum); *Od. 1, 14. a köztársaságról (O navis); Epod. 9. az actiumi győzedelmet ünnepeli. *Od. 4, 5. kéri Augustust, hogy jőjjön haza kormányozni; *Carm. seculare; Epod. 7. a római népet óvja a polgári háborútól (Quo, quo scelesti ruitis?) Od. 4, 2. Augustus diadaláról: Od. 4, 15. Augustust legnagyobb dicséretekkel halmozza el. *Od. 1, 12. Augustust Jupiterhez hasonlítja; Od. 4, 14. Drusus és Tiberiusról. Od. 1, 31. Caesar Apollónak templomot szentel; Od. 4, 4. Drusust és egyúttal Augustus győzelmeit magasztalja; (Sat. 2, 1. Ep. 1, 17; 1, 18. Ep. 2, 2.)

XIV. Horatius irói méltatása: Ep. 2, 1. a költészetről általában s különösen a szinköltészetről; Sat. 2, 1..... Sat. 1, 4 és 1, 10. a satiráról; csak költeménynyel lehet igazán valakinek hirnevét megörökíteni: Od. 4, 8. neki a költészet dicsőség: *Od. 1, 1. sok firkász azonban csak aljas haszonlesésből affectálja a költészetet: *Sat. 1, 9. a költészet magasztos, benne találja gyönyörét és honfitársai őt jó költőnek tartják: Od. 4, 3; ő nem utánoz senkit s nem is vadászsza a tetszést: *Ep. 1, 19. Pindarost nem éri el: Od. 4, 1; mindazonáltal halhatatlanságot jósol magának: Od. 2, 20 és *Od. 3, 30. — Végre már nem akar több lyrai költeményt (Ep. 1, 1.) vagy egyáltalán semmiféle költeményt írni s visszatekint egész irói multjára: *Ep. 2, 2; de mégis megkoronázza irói működését egy levéllel, melyben rövid, de mesterileg találó műszabályokat ád: *De Arte Poetica.

Az itt megjelölt szűkebb körű összeállítást természetesen változtatni is lehet, sőt más-más évfolyamben kell is változtatni, hogy a legnevezetesebb költemények mellett ne mindig csakis ugyanazok forduljanak elő az iskolában. Ez annál inkább is lehetséges, mert mint látni való, egyes darabok két pont alá is sorolhatók, s ha egyik szempontból már elolvasták, a másik helyen legalább vissza kell az emlékezetbe idézni, és ez volt az oka, hogy nem tartózkodtam az oly költeményt mind a két helyen fölemlíteni; különben épen e tekintetben talán legkevésbbé teljes a föntebbi összeállítás.

Az olvastatás methodusát nincs szándékom részletezni, csak azt vagyok bátor megemlíteni, hogy Horatius költeményeinek teljes átérezhetése végett kétszeresen szükséges, hogy a szakadozva elolvasott egésznek végén ne csak annak egész tartalmát foglaljuk össze, hanem a mennyire lehetséges egy huzamban szépen az egészet olvastassuk el vagy fordíttassuk le, hogy az összes benyomás nagyobb lehessen. — Az egész költemény tartalmának összefoglalása irásbeli dolgozatokra is igen alkalmas anyag.

Mielőtt az itt tárgyalt elv szerint belekezdenénk a költő ol-

vasásába, mindenesetre szükséges, hogy életének egyszerű vázlatát elmondjuk a tanulóknak, csak úgy lesznek képesek az egyes költeménynek odavágó részét kellőleg méltatni, a máshova vonatkozókat pedig előre is megérteni. Sőt minthogy már a 8-ik osztályban oly ifjakkal van dolgunk, kikkel neveltetésük s taníttatásuk elveit is megismerhetjük, az életrajz vázlatos előadásakor figyelmeztetjük a tanulókat, hogy a mondott adatok majd mind feltalálhatók és pedig bővebbe magának Horatiusnak müveiben, és hogy az ő költeményei olvasásánál azok tartalmi és alaki műbecse mellett épen ez adatok bővebbítésére, szóval az író egész egyéniségének megismerésére is akarunk fősúlyt fektetni. Ugy kezdünk azután a fönt előadott sorrendben az olvasáshoz, s minden egyes költemény tárgyalásánál s megbeszélésénél kiemeljük az élet- vagy jellemrajzi adatot, összekapcsoljuk a sorrendben megelőzőkkel, vagy a már előzetesen is előfordúlt adatokat a tanulók emlékezetében fölfrissítve, hozzácsatoljuk a szőnyegen levőhöz.

Az ódák versmértékéről nem árt előre rövid áttekintést nyujtani, a mi azonban nem épen szükséges; mert az egyes ódába való bekezdés előtt annak metrumát úgy is tüzetesen kell tárgyalni; de mindenesetre helyes, ha az így nyert ismeretek alapján az egyes versnemek közt némi párhuzamot törekszünk vonni, hogy jobban bevésődhessék a tanulók emlékezetébe.

A költemény-fajoknak, tehát az Ódának, Satirának, Epistolának elméletét illetőleg föl kell tételeznünk, hogy a tanulók bírnak róluk a magyar poetikai oktatásból (az új tanterv szerint VII. oszt.) általános ismeretekkel, azért csakis legföllebb azokat idézzük egyelőre emlékezetükbe. A latin, s épen a Horatius-féle költemények elméletébe s fejlődésük történetének tüzetes tárgyalásába csak akkor bocsátkozunk, mikor egy pár hasonló fajú költemény elolvasása után már azokból magukból levonhatjuk az elméletet s illetőleg összevethetjük a satirákat az epistolákkal, az epodosokat pedig az ódákkal és satirákkal, nem hagyva figyelmen kívül Horatiusunk saját szavait: (Ep. 1, 19, 23 sk.)

> Parios ego primus iambos
> Ostendi Latio, numerosque animosque secutus
> Archilochi, non res et agentia verba Lycamben.

Azonkívül az Ars Poëtica olvasásával igen célszerűen lehet összekötni a római irodalom történetének rövid áttekintését is.

Ez — tisztelt szakosztály — az én szerény véleményem. Ujat nem akartam mondani, csak saját gondolkozásomnak akar-

tam kifejezést adni, azon óhajtással együtt, bár többek hozzászólásával, együttes erővel, minél sikeresebbé tehetnők a nagy költő olvastatását:

„Quid deceat, quid non; quo virtus, quo ferat error."
(A. P. 307.)

MALMOSI KÁROLY.

Az iskolai műszók.*)

Stilisztikai műszók.**)

Irály — stilus (irásmód, irmodor, iridom, nyelvezet, stil, styl, majd mély-, majd magashangú ragozással. Greguss a »Szépészet alapvonalai«-ban »modor»-nak nevezi a stil-t). — Egyszerű és szép irály. — Az irály jellemzésére szolgáló jelzők még: alsó, közép, felső, mérsékelt, fensőbb, értelmes, világos, szabatos, tömött, lapidaris (kőirály), homályos, zavart, lapos, áradozó, emelkedett, díszes, virágos, színező, festői, képes, fellengő, tételes — sententiosus, aphoristikus, hatós — pathetikus (hatályos, hathatós), zenei, classicus, plasztikus, tragikus, komikus (nem plasztikai, tragikai, komikai, classicai), dagályos (Bitnitznél az ellentétek: duzmadó és csúszó előadás; ugyanő a pathetikust indulatos-nak, mások szenves-nek nevezik; a szenves Gregussnál = tragikum; igy használják Névy és mások is). — Az irály jellemzésére szolgálnak még: száraz, vizenyős, nehézkes, terjengő, szószaporító, köznapi stb.

Modor — Manier, modoros, modorosság (cicoma Greg.)

Az egyszerű irály.

Világosság, szabatosság. Gondolati és alaki helyesség, hibátlanság — correctség, szabálytalanság — soloecismus (fonák szerkezet Szeb.). régiesség — archaismus, vidékiesség — provincialismus, tájszólás, nyelv-

---

*) Második közlemény.

**) A stil. műszók köre nagyon tág. Annyit veszünk fel belőlök, a mennyi a középiskolai oktatás követelményei szerint szerkesztett valamely stil. kézikönyvben előfordulhat. A psychologiai és logikai műszókat, melyek közül pedig többre van szükségünk a stilisztikai oktatásban is, ez alkalommal mellőzzük. A ( ) közé tett szók részint hibásak, részint feleslegesek; tanulság végett adjuk őket.

sajátosság — idiotismus, purismus, neologia — nyelvújítás, orthologia, inversio — szokatlan szó- v. mondatfordulat (rendváltoztatás, felforgatott szórend), tautologia — azonbeszéd (megkülönböztetendő a pleonasmustól), monotonia — egyhanguság, harmónia — összhang (megegyezés Gyöngyösi János), dissonantia — hangzavar, választékosság.

Vannak rokonhangzású szók — homonyma és rokonértelmüek — synonyma (rokonalakúak Szvor., hasonértelmüek Szeberényi).

Szóhiány, szószaporítás — pleonasmus (fölösség, szófölösség, szófelesleg).

Nyelvtisztaság. Idegenszerü szólásmódok: germanismus, latinismus, graecismus; — németesség, latinosság, görögösség stb.

Előadásbeli kellem. Jó hangzat — euphonia (szép hangzat), változatosság, beszédarány — numerus, arányosság — symmetria (egyenmérték, egyenméret; numerus Gyöngyösinél hangütés, Bitnitznél szómérték, Bodnárnál a mondatok kikerekítése; a symmetria Bitnitznél mértékarány, Bodnárnál párosság), gyengédítés — euphemismus (lágyítás Szeb.)

Népiesség, póriasság — trivialitas (Kölcsey köznyelvinek nevezi a populär-t, községinek a pöbelhaft-ot), barbarismus (szófüzési idegenszerüség Laky), elmésség, élc, szójáték, élénkség, szemléletesség vagy szemlélhetőség (anschaulichkeit).

A szépirály.

Használtatik a szépművekben. Szépirodalom.

A mű tárgya, tartalma és alakja — formája. Belalak — szerkezet, külalak.

Próza — kötetlen v. folyó beszéd, vers — kötött beszéd.

A szemléletesség tényezői:

Hangfestés, tárgyfestés — onomatopoeia (tárgyszerintesség Szvor. Névy; hangutánzás).

Személyesítés — personificatio (személyköltés Szeb. Laky, Szvor.), allegoria — képes beszéd, attributum — tulajdonítmány (járulék), mythos, mythologia (hitrege, hitregetan).

Hasonlat — similitudo, egybevetés — comparatio, hasonló — simile (hasonjegy Laky), hasonlított.

Szókép — tropus (ábrázolat Bacsányi, forda Szenczy Imre, máslat Greg., képes beszéd Szeb., értelemmásítás Bitnitz, másítókép, képlet Laky, Szvor., átvitel Bodnár).

Metaphora (átmásítás Szvor., hasonkép Laky, névképítés Szeb.).

Metonymia (névmásítás Szvor., cserekép Laky, tárgyképítés Szeb.).

Synekdokhe (tárgymásítás Szvor., rokonkép Laky).

Katakhresis — képzavar, frázis (szólam, mondás, szólásmód, szóbeszéd).

Symbolum — jelkép (jelv, jelvény), symbolikus — jelképes (jelves).

Jelzők — epitheton, szükséges és diszítő jelző — ep. ornans.

Körülirás — periphrasis.

Hyperbola — túlzás, nagyítás — auxesis, kicsinyítés — tapeinosis.

Az élénkség tényezői:

Alakzatok — figurae, szó- és gondolatalakzatok — figurae verborum et sententiarum.

Szó alakzatok: szókihagyás — ellipsis (elhallgatás Szvor.), szóismétlés — repetitio, szókettőzés — epizeuxis, asyndeton — kötőszók elhagyása (köthagyó Laky, kötszóhagyás Szvor., a foglaló elhagyása Bit., ugrás Szeb.), polysyndeton — kötőszók halmozása (a foglaló összetorlása Bit., kötöző Laky, köthalmozás Szvor.), szóhalmaz — synonyma, fokozás — gradatio, alakváltozás — polyptoton (alakhajlás Szvor.) összevonás — syllepsis, rávitel — adjunctio.

Gondolatalakzatok:

Megszólítás — apostropha, felkiáltás — exclamatio, esdeklés — obsecratio, végfohász — epiphonema, kérdés — interrogatio, utánvetés — subiectio, — kétkedés — dubitatio, ellentét — antithesis, paradoxon, megengedés concessio, elmellőzés — praeteritio, visszavonás — retractio, megjavítás — correctio, félbeszakítás — aposiopesis, látomás — visio (tünemény Szeb., ábránd Laky, látomány Verbőczy), eszmekettőzés — parallelismus, gúny — ironia (ran Greg.), felfüggesztés — sustentatio, megelőzés — praeoccupatio.

Verstani müszók.

Ritmus, ritmikus. (A hangidom nem fejezi ki a fogalmat). A ritmus emelkedéseken — arsis, és eséseken — thesis alapszik.

Hangsúly — accentus, időmérték — quantitas; versmérték — metrum, hangmérés tan — prosodia, versmérés tan — metrika. Hangsúlyos és időmértékes verselés. (A szótagok mérséklése Rajnis, hangmértan — prozodia és költészeti külcsintan — metrika Tatai, mértékelt versek Kis J. — A ritmust illető egyéb elnevezések: szótagmérték Bitnitz, mértékzet, hanglüktetés Tatai, időmértékes és hangvonásos nyelv — quantitierende und accentuirende sprache Bit. — Verseghy ritmistáknak nevezi a rímes versek íróit. — Az arsis és thesis szökkenet és csökkenet Tatainál; hangsúly vagy hangnyominték Tat.)

Hangsúlyos verselés.

Hangsúlyos mondatrészek, szótagok; főhangsúly, másod-, harmadrendű h. Ütés (ütem), verssor, versszak — stropha (ütemfüzér, méretfüzér, ütemkoszorú, méretkoszorú Erődi Dán.; Tatai sorzatnak nevezi a versszakot).

Időmértékes verselés.

Hosszú, rövid, közös, kétes szótagok. Versláb, verslejtés (scansio); mássalhangzók torlata — positio (helyheztetés Rajnis, hangtorlat Greg., összetétel Fogarasi, hangnövet Homoky).

Spondaeus — lépő (lassú Csok.), pyrrhichius — sebes, jambus — szökő, trochaeus — lejti, daktylus — lengedi, anapaestus — lebegő, khoriiambus — lengedező. (Tatainál: szökős, menő, lejtes, lengeteg, repeső; Csokonai dobolónak nevezte az anapaestust, Szász K. szaladónak. Tatainál ilyenek vannak: epitritus primus — picinydedfő, ep. secundus — nyakrövidség, ep. tertius — vékony derék, paeon quartus — talapi hossz).

Caesura — metszet, láb- és sormetszet (hasíték, szó- és sorhasíték Tatai, szózatemelkedés Bitnitz, pausa Kis J. nyug, végnyug, középnyug Greguss, Névy, Szász K.. sorközépi metszet Erődi Dán., erős v. hím, gyenge v. nőmetszet Torkos L.).

Monometer, dimeter, trimeter stb.

Csonka láb, felütés- anakrusis, sortörés (sortelj. sorcsonkiték, sorbővíték Tatai, bővített, csonkított sor Szeb., az anakrusis felütet Szvor., ütemelőző Torkos, sorelőző Erődi B.).

Classicus versnemek.

Hexameter, pentameter, distikhon — párvers, elegiai versnem — versus elegiacus (sorpár Tatai, pentametervegyes hexameter Laky, elegiai párvers Erődi B.); saphphói, adonisi stb. sor, versszak....

Rímes időmértékes sorok.

Jambicus — szökő, trochaicus, — lejti, dactylicus — lengedi anapaesticus — lebegő sorok.

Rím.

Tiszta, valódi rím, alliteratio (betűrím, összebetűzés Laky, mássalhangzós hangegyen Szvor., önhangzótlan rím Tatai, mássalhangzói rím Erődi B., előrím Bodnár). Assonantia (hangillesztés Laky, magánhangzós hangegyen Szvor., önhangzói rím Tatai, szabad rím Greg., végrím Bodnár. A rím elnevezései még: egyenlő esések — cadentia Gyöngyösi János, sarkalat Csokonai, hangegyeztetés Verseghy.)

Tompa és csengő (férfi- és nőrím), nyujtott, síkamlós rím (férfiui és asszonyi rím Vers., hím, nő, lengő, sikamlós rím Laky, csattogó r., pl. a madrigalban Laky; Tatai megkülönbözteti a kis [egytagú] rímet és nagy [többtagú] rímet).

Rímes sorok. (Gyöngyösi János végzetes — cadentiás verseknek nevezte, a leoninusokat pedig kétszereseknek.)

A rím elhelyezés szerint: párrím, keresztrím (közletett r. Laky), ölelkező, csoportrím, visszatérő (aaxa, aabba vegyrímzet), láncrím (aba, bcb cdc), félrím (xaxa; Tatainál nyugközü rímzet, Szvor. vágott rím; Laky árva rímnek nevezi axa-t).

Refrain — refrén (ismétlő sor, visszahangzó sor, zársor, sorismétlő, szakzáró a legújabb könyvekben).

A vallás iskoláinkban. *)

Iskoláink egyik tantárgya a vallástan s úgy hiszem, még korán sem érkezett el az idő, melyben e tantárgyat onnan ki lehetne harangozni; hisz az Isten még nincs egészen számüzve a népnek sem szótárából sem szivéből; következésképen a vallást sem lehet számüzöttnek tekinteni, mely Jean Paul szerint nem egyéb, mint hit az Istenben.

Mint egyik iskolai tantárgyról tehát jogosan emlékezhetünk még oly egyletben is, mely különböző vallású, s talán még vallástalan, (confessionslos) tagokat is vallván, úgynevezett felekezetlen szint visel.

Ha ki tán azt vetné ellenem, hogy e tárgyhoz szólani nem az én hivatásom, hanem más valakié, annak legyen elég annyit mondanom, hogy minden tantárgy mint ilyen édes mindnyájunk közös ügye s mind addig, mig a tantervből ki nem vétetik, iránta közönböseknek lennünk nem lehet, nem szabad.

Nem is azért választottam ezt előadásom tárgyaúl, mintha megkezdett tanügyi kritikámból kifogytam volna, (hisz ez sem egyéb, mint annak folytatása); mintha hozzám illőbb, vagy engem mint szaktanárt közelebbről illetőt már nem találtam volna: hanem mert e tárgyat sokkal fontosabbnak tartom, semhogy abban a . . . mondhatnám, kegyelemkenyéren tengődő állapotban meghagyhatónak vélném, melybe azt napjainkban sülyedve látom.

Távol legyen tőlem dogmatikus tárgyalásba, vagy hitvitába ereszkedni; távol tőlem, egyik vagy másik vallás ellen kardoskodni! A mi ellen én küzdök s minden öntudatosan gondolkodó hazafi és polgár küzdeni tartozik, az nem ez, vagy amaz a vallás, hanem a vallástalanság, mi a föntebbi meghatározás értelmében nem egyéb, mint istentelenség, atheismus.

Igy uraim, igy! Ne beszéljünk istentagadásról; nevezzük a gyermeket saját nevén! A vallástalan ember istentelen; mert Istenben nem hisz. A németben confessionslos, ki confessio, — vallás — nélkül szükölködik; geldlos pénztelen, nem pénztagadó, vernunftlos esztelen és nem észtagadó, a kinek pénze, esze nincs; tehát confessionslos vallástalan, hitetlen, s mint ilyen istentelen, a mennyiben a vallás nem egyéb, mint hit az Istenben. Igy száll a nyelv bölcselete a theologia védelmére, ha már theologia és philosophia nem édes testvérek.

Igy aztán egészen másképen hangzik, mint ha valaki azt mondja magáról, hogy ő felekezetlen, bár ez is elég otromba vallomás; mert ha felekezetlen akar lenni, menjen a vadonba;

*) Felolvastatott az I. szakoszt. május 6-iki ülésén.

nincs joga az emberek társaságában élni; sőt még a vadonban is csak egyedül bolyonghat; nincs joga még a fene vadak társaságához sem, ha azokkal együtt orditani, együtt ragadozni nem akar. A felekezet, igaz nevén ecclesia — hitközség, hitközösség, — az együtt érző, együtt gondolkodó Istent egy szívvel, egy lélekkel valló és imádó emberek gyülekezete; ily felekezet, mondom, még a fene vadak között is létezik.

Ime, ha a gyermeket a maga nevén nevezzük, mi lesz az oly gondolkodó, beszélő tehetséggel megáldott teremtményből, ki egy ország, egy világ előtt nem átallja magát felekezetlennek nevezni! És lám, e felekezetlen jelzőt minden további megfontolás nélkül jó pénzül fogadjuk; s nagy bölcseségünkben iskoláinkat, egyleteinket, sőt magát az államot is ezen tetszetős elnevezéssel illetjük. Pedig felekezetlen állam nincs, nem lehet, mig az állami, társadalmi, családi együttlétről le nem akar mondani. Hisz még a nihilismus is felekezet, habár nem igen tisztességes, — a többi felekezetet megsemmisítők gyilkoló felekezete; s minden államnak, mely a vallást elveti, az Istent számüzi, ebben kell, a nihilben kell felolvadnia, elpárolognia! Ez oly természetes egymásután, mint az abc.

Hogyanis lehetne az állam felekezetlen, mikor minden egyes tagja, vagy legalább tagjainak óriási többsége vagy egy, vagy más hitközséghez, valláshoz, vagy ha tetszik, felekezethez tartozik. A józan bölcselet, úgy gondolom, még ma is az, hogy, ha a részek hivőkből állanak, az egésznek is hivőkből kell állania; ha a részek mind valamely valláshoz számítják magokat, az egésznek is vallásosnak kell lennie.

Ha az úgynevezett felekezetlenek valóban azok volnának, a miknek magokat vallani nem iszonyodnak: akkor az önfentartás ösztönénél vagy jogánál fogva a társadalomnak, az államnak legelső teendője lenne őket ártalmatlanokká tenni, nem pedig államtitkárokká, egyetemi és középtanodai tanárokká, állami érdekek képviselőivé, állami javak kezelőivé tennie.

De ezen eltévedt teremtmények még jobbak elveiknél. Ismerjük őket, köszöntjük őket, kezet fogunk velök, együtt működünk velök. Felekezetlenségök mindössze annyiból áll, hogy talán egy templomba sem járnak; de mihelyt tévelyeiknek hangot adnak, tanaiknak követőket szerezni akarnak, azonnal veszélyesekké válnak nem a fönálló vallásra, hanem a társadalomra nézve.

És ki óvja meg a társadalmat e tévely nyilvánulásától, terjedésétől? Senki! Nyilatkozik négy szem között, beszélgetés, poharazás alkalmával; nyilatkozik száz meg száz szem között, tanszéken, parlamentben, millió szem között a sajtóban; és nyilatkozni fog utóbb gyilokban, tűzben, vasban, rombolásban, pusztulásban! Ott a példa Oroszországban, melynek nihilismusára hírlapjaink naponkint dicsbeszédet tartanak.

Ha ez a célja a modern társadalomnak, modern államnak: ám jó, folytassa útját, melyen megindúlt, midőn zászlójára a sza-

badelvűség címe alatt a szabadosság, féktelenség cimerét tűzte; bizonynyal célt fog érni, célt, sokkal rövidebb idő alatt, mint a mennyibe került az emberiség mostani fejlettségeig eljutni.

Az emberiség ugyan fönmarad emberség nélkül is, bár egyesek, családok, községek, nemzetek, birodalmak enyésznek is el; de fájdalom, az ezred éves alkotást elülről kell kezdeni. A mit a gonosz szellem egy éjjel leront, azt a jó szellem egy nap alatt föl nem építi még az anyagi világban sem, a mit pedig a szellemi, erkölcsi életben egy pár tized év ront, helyre nem hozzák századok!

Az épületet, melyet az emberiség ezred éves veritékezéssel rakott, föntartani, azt a növekedő család igényeihez képest bővíteni, csinosbítani, — a társadalmat, mely az eszmék ezred éves áramlatából keletkezett, megóvni, fejleszteni, kötelessége az államnak, ha már az állam eszméjét a társadalom eszméjétől elválasztjuk. Igy is, úgy is tehát az önfentartás kötelességét teljesíti állam és társadalom egyiránt. Ez (conservativ) eszme szerint, mely nem a modern állam eszméje, egyesek lehetnek szabadelvűek, de az állam soha! Ellenkező esetben elő állhat, a minthogy elő is áll egy szabadelvűbb elem, (commune) legszabadelvűbb, (socialismus) és legeslegszabadelvűbb, (nihilismus!)

Isten nélkül nincs vallás, vallás nélkül nincs erkölcs, erkölcs nélkül nincs társadalom. „A nép, mely vak dühében a vallás oltárait szétrombolta, erkölcstelen és veszni indúlt. Míg Görögország és Róma vallásos vala, addig bírta győzni szenvedéiyeit s legyőzhetetlen állott a csatatéren; de miután azon abroncs, mely indulatai és szenvedélyei vészes hánykodásait összetartja vala, szétrepedt, s miután a vallás megvetésével az erénytelenség mindennemű mérge testébe szivódott: a honszeretet kincsszomj, az egyszerűséget fényűzés, az önmegtagadást önzés, gyáva kéjelgés, az egyetértést pártdűh váltotta föl. És mi lett sorsuk e nagyszerű népeknek? Önvérök ellen lázadtak fel s előbb csöppenkint, utóbb patakonkint onták azt, míg végre az mint tenger-ár csapott össze fölöttök s kitörölte őket a nemzetek sorából.« Mintha csak korunk történelmének bevezetését olvasnók Rónay Jácint e rajzában, mely míg egy felől föntebbi szavaimat igazolja, másfelől elvitázhatlan tanulságul szolgál minden idők népeinek, birodalmainak. És Herder: „Midőn már semmit sem hittek Athénében és Rómában: az istenekkel együtt eltüntek a talentumok is, és a muzsák a bárbárságnak adták át azokat, kiknek már semmi bizalmok sem vala hozzájok.“ — E talentumtalan, meddő korszakot éljük.

A világ legnagyobb szellemeit a legbensőbb vallásosság hatja át az ó-klasszikus világtól kezdve korunkig. Epaminondás, hazájának megszabadítója, egyike vala a legvallásosabb embereknek. Xenophon, ezen bölcselő hadfi, példánya vala az alázatosságnak; — a római köztársaság régi consulai: Cincinnatus, Fabius, Pa-

pirius Cursor, Paulus Aemilius, Scipio, minden reményöket egyedül a Capitólium isteneibe vetették. S mit szóljunk az ó-világ legnagyobb bölcselöiről, Sokratesről és Platonról, kiknek bölcselete a bibliai kinyilatkoztatás sejtelmeig emelkedett; kiknek elseje az emberi boldogság célját többé-kevésbbé az Istenhez való hasonlóságban keresé. És Platon: „Ha Isten nem küld nektek valakit, mond Sokrates védiratában, hogy mivolta felöl felvilágosítson benneteket: akkor hiába remélitek, hogy az emberiség erkölcsi javítására törekvő szándéktok célt ér.

Vagy talán a természettudósok találták föl a bölcseség kövét, melyet korunk epigonjai oly kiváló hevülettel fújnak? »Copernicus, Tycho de Brahe, Kepler, Leibnitz, Newton nem tartoztak az istentagadókhoz. Ez utóbbiról azt jegyezték föl, hogy mindig kalapot emelt, mikor a legnagyobb név kimondaték; de követöik — mond Chateaubirand — megmagyarázhatlan balsorsnál fogva azon képzeletre tévedtek, mintha Istent olvasztó tégelyeikben s távcsöveikben tartanák, mert sikerült nekik észrevenni néhányat amaz ős anyagokból, melyekre a végtelen szellem a világokat építette." (Lubrich).

Mózes Istentől kapja a tíz parancsot, melyekben a világ minden, bármily halmazra szaporodott törvénykönyve bennfoglaltatik. A görögök Olympusról származtatják törvényeiket, s így isteni törvényeknek tarták azokat; Numa isteneket visz az ifjú Rómába, tiszteletökre templomokat építtet; és Numát még a mai történet-írók is bölcs fejedelemnek nevezik, és hogy tovább ne menjük, a mi sz. Istvánunknak nem legbölcsebb tetteül vallja-e minden értelmes történet-olvasó azt, hogy népét azon vallással megajándékozta, „mely Herder szerént „a legtisztább emberséget, (humanismus) nyujtja a legtisztább úton, a mely vallás alapja minden mai államnak, mely a civilizált névre igényt tarthat; mely egyedüli forrása a szeretetnek, első hirdetője az egyenlőségnek, s örök időkre biztosítéka a szabadságnak. Igenis a szabadságnak is, melynek eszméje Hegel szerént a kereszténység által jött a világra, mely szerént az egyed, mint olyan végtelen értékű, minthogy Isten szeretetének tárgya és célja. Egész világrészek, ugymond, Afrika és Kelet sem bírtak soha a valódi szabadság eszményével; a görögök és rómaiak, Plato és Aristoteles és a stoikusok sem bírtak vele; ők csak azt tudták, hogy az ember születésénél fogva (mint athenei és spártai,) vagy jelleménél, műveltségénél s bölcseleténél fogva szabad." S valóban, ha a mai társadalmaknál van valami eszményibb társadalom, az csak az evangélium alapján létesülhet. „Ha a socialistáknak u. m. Chateaubriand, eszök volna, s ha igazán akarnák embertársaik boldogságát: akkor nem ostromolnák a kereszténység várát, mert józan és maradandó socialismus csak abban szervezhető."

Mit szóljunk az iskoláról, s az ebből kiszivárgó tudományról! — De itt már bocsánatot és engedelmet kérek, hogy föntebbi igéretemet teljes teljében be nem válthatom, a mennyiben

csak keresztény iskoláról és tudományról beszélek, de úgy hiszem, ezt még a nem-keresztény polgártársak sem vehetik rosz neven; mert egyéb tudomány Európában nincs, következésképen hazánkban sincs. Tehát tény, hogy iskoláink, tudományunk, úgy a mint ma állnak, a vallás, és pedig kizárólag a keresztény vallás karjain növekedtek nagyra; áll ez főképen a gymnásiumokról, melyek a középkor zárdai és káptalani iskoláiban bírják létök forrását. „Midőn később egyes világiak és városok kezdték ápolni a tanodákat: akkor is az egyház befolyása mellett történt azok alapítása; a tanítók egyháziak voltak, s a felügyelés az egyház kezében volt." (Lubrich. Nev. tud. III. 82. §. 394. l.) S e viszonyok egész napjainkig érintetlenül állottak s a protestánsoknal maig is állanak, kivéve azt az egyet, hogy ma már világi tanáraik is vannak.

És tekintsünk szét magunk körül, mit látunk? Általános ostromot az egyházi befolyás ellen; kivéve ismét a protestánsokat, kiknek tanügyi tanácsában a világi felügyelő mellett az első hely maig is a papé. Nálunk a pap, ha csak épen nem a főigazgató, ötödik kerék. No de ez még nem volna nagy hiba, ha az egyházi férfiak utódai s részben maig is kartársai, a keresztény tanférfiak, a keresztény hittől és élettől volnának áthatva, s a vezetésök alatt álló intézeteknek nemcsak neve, hanem lényege is keresztény volna. De mit tapasztalunk? Azt, hogy ma már csaknem általános az a nézet, mely szerént a vallás, vallásosság, vallási gyakorlatok kizárólag a hittanár és hitoktatók dolga, mihez a többi tanárnak semmi köze.

S még ez is hagyján volna, ha aztán, a mit a hitoktató épít, a többi tanár a külvilággal versenyezve meg nem ingatná, le nem rombolná szóval, tettel, mosolylyal, taglejtéssel, tanával és példájával; ha a mint emberi, hazafiui, vallási tiszte hozná magával, tanításának központjává Istent és az ő vallását s az ezeken sarkalló erényt tenné! De nem! Az Isten már nem az, a ki a mindenséget teremtette, hanem az anyag. Vallás? arról mit sem akarnak tudni a felvilágosult tanárok, köszönjük meg, ha egy időre még a buta tömegnek meghagyják, annak való; no meg a nőnek. Erény? az független a vallástól.

Csak imént olvastam az aradi »Tanügyi közlönyben.« »Egy humanisztikus müveltségü férfi vallás nélkül jó ember lehet, — a nő soha!« — Igy beszél egy elemi iskolai tanító. És ez még örvendetes jelenség; mert néhány év előtt még ugyanazon közlöny emberei ugyancsak tüzesen követelték, hogy a vallás-oktatást az iskolából ki kell tiltani. A példa persze a főváros főfő tanügyi Koftájától sugárzott el a Maros partjára. A tanítványok már kezdenek eszökre térni; meglehet, hogy e szerencsés átalakulás utóbb még a vén mesteren is észlelhető leszen; kivált ha a mag, melyet elhintett és hintetett, oly szép aratást ad, minőről a hirlapok napról napra oly bőséges kimutatásokat közölnek.

Az a sok humanisztikus müveltségü sikkasztó, csaló, váltó-

hamisító, bank-alapító és bankrabló, takarékfillér-kezelő és elkezelő, köz- és magán pénztártörő, óriási, mondhatni, mesés uzsorára dolgozó nem közönséges üzér, hanem valódi humanisztikus műveltségű ügyvéd, hivatalnok, ház- és földbirtokos, az a sok könynyelmű, saját magát, családját és hiszékeny embertársát tönkretevő úri adósságcsináló, zilált pénzügyi viszonyok, reménytelen szerelem. gyógyíthatatlan betegség, életuntság miatt Dunába ugró, szegre akasztó, gyufaevő, eret vágó, fiatal és öreg, férfi és nő, felnőtt és gyermek, tanult és tanulatlan, előkelő és csőcselék öngyilkos stb. stb. mind ama föndicsért független morálnak, vallás nélküli erkölcsnek gyümölcse!

Csodálkozzék aztán valaki, ha egy nem humanisztikus műveltségű, de gazdája példáján indult, fölvilágosodott szolga oly borzasztó gyilkosságokat követ el, néhány rongyos bankóért, csak hogy egy két jó napot csaphasson, mint a legujabb budapesti rabló gyilkos nyilatkozott vallomásában. Hogy e független morálnak nagy része van egy-egy országkárosító vállalatban, üzletben, azt mutogatni fölösleges. Hogy e független morál iskoláinkban is mind nagyobb tért foglal, azt a mindennapi tapasztalat eléggé bizonyitja.

Ki ne borzadna el egy 12—13 éves fiu hallatára, a ki Istenről, lélekről, halhatatlanságról előkelő gúnymosolylyal, magas megvetéssel nyilatkozik? mint oly dolgokról, melyeket ő nem hisz. És ez nem mese; ez saját szomorító tapasztalatom. S hány tanár fog én rám szánakozva nézni, mint oly korlátolt emberre, a ki ily dolgokon még ma is megbotránkozhatik.

Hát csakugyan oly obscurus teremtmények voltak mindazon nagy szellemek, melyeket föntebb emlitettem, s mindazok, kiknek csak neveik elősorolására könyvek kellenének..? Hát az igazi felvilágosultság csak most szállott le a földre? Valóban akkor nagyon szánandók vagyunk mi, ha mind azt, a mit azok a buta, előitéletes, babonás elődeink összeirtak, összefecsegtek, mind halomra nem vethetjük, hanem még itt gyötörjük vele mind magunkat, mind tanitványainkat. Avagy talán csak azt kell elvetnünk, a mit Istenről, lélekről, halhatatlanságról stb. irtak, gondoltak vagy álmodtak? De ki áll jót azért, hogy a mit az emberi nem egyéb viszonyairól, fejlődéséről, szóval: történetéről összeirtak, azt is mind nem úgy álmodták-e! Maga a szemmel latható valóság, mondja valaki. Ámde halljuk, mit mond J. Paul e valóságról: »Midőn Herder, u. m. a népek nyelvét, irását, s minden korábbi müveltséget a vallásból származtatja: akkor azt is bizonyitja, hogy a népekben, következésképp az egyes emberekben is az eszmény régibb mint a valóság, hogy tehát a gyermekhez a legmagasabb közelebb áll, mint a legalsóbb, főleg miután az benne van, és előbb számítunk a csillagok járása, és a nap-óra, mint a toronyóra szerént. Minden szent korábbi a nem szentnél; vétek ártatlanságot tétez föl; Isten angyalokat teremtett, nem bukottakat. Innen az ember tulajdonképen nem az alantiról a legmaga-

sabb felé emelkedik, hanem attól lefelé távolodik s csak azután tér vissza hozzá.« — (Lubrich. Nev. tud. IV. 4. l.) — Bün által távolodunk el az Istentől, az erénynek kell bennünket hozzá visszavezetni; s hogy az erény birtokába legegyenesebb uton a vallás által juthatunk: az consensus gentium. Azért »a vallástanitásnak minden korban, minden nevelők a legnagyobb fontosságot tulajdonították; elhanyagolásának szomorú következményeit mind az egyház, mind az állam gyakran tapasztalja.« (Lubrich II. o. 6. l.)

Hogy napjainkban ez elhanyagolás, sőt akadályozás álláspontját valljuk, azt a föntebbi képek eléggé igazolják.

Nem szólok arról, hogy a vallásoktatás óraszámát a lehető legszükebbre zsugorítottuk; mert hiszen, ha a tanitás központja ma is az Isten volna, ha a klasszikus népek lángélmeit mint a kereszténység távol hirnökeit mutatná be a klasszikusok tanára; ha a historikus egész bensőséggel hirdetné tanítványainak, »mi-kép döntötte össze a klasszikus ókor nagyszerű dicsőségét a lelki szegények maroknyi száma; mily örökre csodálandó módon terjedt el a legnagyobb nehézségek dacára a keresztény vallás, mely lényegét tekintve nem új tanitmány, hanem csak uj élet-elv, melynek örök magva minden időkre, minden helyekre nézve azon termékenyitő erővel bir, mely a betük uralma, a kormányok parancsai, az évtizedek és századok, fejedelmek és népek egyoldalusága fölött győzelmesen föl felé törekszik az emberiség szellemétől kisérve; ha a természettanár kisérleteit nem azzal a felfuvalkodott túdattal kezelné, hogy egy-egy előállított buborékkal a bibliát tönkre silányitja, hanem tételeit mint a bibliai alapon nyugvó tovább fejlődést mutatná be tanitványainak, mint teszik, kik a bibliába és a természet konyhájába kissé mélyebben pillantottak: akkor mondom, megnyugodhatnánk a vallástanitás szükebb körre szoritásával; igy azonban, mint most állunk, ha óráink legnagyobb részét a vallástanitásra engednők is, nem sokkal érnénk el többet, mint ha azt teljesen kiszoritanók iskoláinkból.

A szó, az okoskodás elröppen; a példa magával ragad. A népet ragadja az elökelők, elüljárók példája, a tanuló ifjuságot a szülök és tanitók példája. Elökelők, elüljárók hátat forditanak az Isten házának, ugyanazt teszi a nép. A templomok konganak az ürességtől, a korcsmákban ugyanakkor legsürübb a gőz, füst és a legmélyebb metafizikai kérdések fejtegetése. A fölvilágosodott szülők, tanitók kivonják magokat a vallási gyakorlatok alól; hasonlót tesznek gyermekeik, mihelyt a közép tanoda porát lerázzák, hol még az a furcsa szabály divatozik, hogy a tanulók vallásuk bizonyos szertartásaiban, — melyeket az egyházi hatóság kialkudhatott, — részt venni tartoznak. A tanitóknak, tanároknak persze ezt senki sem teszi kötelességökké; nem is teljesitik; noha a paedagogia abc-je szerént is, a hol az ifjuság tömegesen megjelen, ott a tanár sem hiányozhatik. A majálison ott a tanár, nehogy az ifjak lerészegedjenek,

vagy bármely más botrányt tegyenek; a templomban ott kellene lennie nemcsak azért, mert botrány még ott is történhetik, mert a gonosz szellem mindenütt van, a hol embert talál, hanem ott kellene lennie a tanárnak, hogy példáján az ifjuság épüljön. E nélkül a hittanárok bármely rendüek, ranguak vagy felekezetüek, sysiphusi munkát teljesítenek. Példákat, úgy hiszem, fölösleges idéznem, annyit azonban ki kell jelentenem, hogy sokat mernék föltenni, hogy nincs hazánkban oly világi tanoda, melynek tanárai között nem volna, sőt nem volnának olyanok, kiket tanítványaik éveken át a templomban soha sem látnak.

Csak nem rég volt alkalmunk magas helyről oly nyilatkozatot hallani, melynél fogva iskoláink sikertelenségének nagy részben a társadalmi viszonyok az okai. — A történelem pedig arról tesz tanuságot, hogy egy-egy nyers, müveletlen, vagy elkorcsosodott társadalmat egyes lánglelkü fejedelmek, kormányzók a müveltség, hatalom magas polcára emeltek az erény által, melynek leggondosabb kertészeit a vallásos intézmények szerény munkásaiban találták, kik, ha a szükség vagy kénytelenség úgy hozta magával, a csatatéren is épen úgy megállták helyöket, és megállják ma is, mint bármely hivatásszerü katona.

Ha a társadalom hamis irányra téved, a kormányoknak kötelességök azt visszatartani s kijelelni előtte a helyes útat, melyen haladnia kell; a tudomány képviselőinek pedig épen úgy, mint a vallás képviselőinek természetszerü hivatásuk e müveletben a kormányoknak kezökre dolgozni s nem várni, hogy még őket is felsőbb parancscsal figyelmeztessék, kényszerítsék teendőik lelkiismeretes teljesítésére; ellenkező esetben lehetnek igen nagy tudósok, de mint tanárok, tanítók nem jobbak a közönséges napszámosnál, ki, ha háta mögött hajdút nem érez, a legelső hüs árnyékban elfekszik.

Erő az erényben! Áll ez egyes emberre, áll népekre, nemzetekre nézve. Soha azok az erények, melyeket a keresztény káté felsorol, senkinek gyengülését nem okozták, sem testileg sem szellemileg; míg azok a bünök, melyeket a káté, mint olyanokat tüntet föl, elpuhítottak, törpítettek, megsemmisítettek nemzeteket, mint egyeseket. Ettől óhajtanám a mi kis számu nemzetünket megóvni. Ez óhaj adott kezembe tollat, melylyel, ha meggyőződést nem is, legalább gondolkodást, elmélkedést keltenem sikerült volna, azon édes öntudattal végezném szavaimat, hogy ezred éves európai életünknek egy másik ezred éven át leendő fönmaradása védfalához egy porszemet én is szolgáltattam.

Tomor Ferenc.

Irodalom.

Algebra a középtanodák felsőbb osztályai számára az új gymnasiumi tanterv értelmében írta dr. König Gyula műegyetemi tanár. I. füzet (a IV. osztály tananyaga.) Budapest, 1879. Eggenberger. N. 8.-r. VIII. és 155. l. Ára 1 frt 20 kr.

König Gyula oly iskolai könyvet írt, mely merőben elüt az algebra összes kézi könyveitől. A szerzőnek nyilt bevallása, de az egész könyvnek berendezése és módszere arról tanúskodik, hogy főcélja vala kimutatni, hogy a mathematikai oktatásnak legújabb terve, miként az a gymnasiumi tanításnak tervében a jelen iskolai évtől fogva elrendeltetett, a tudománynak és a módszeres tanítás követeléseinek valóban megfelel. E könyv tartalma és a tanítás új terve közt fönnálló eme szoros összefüggés mellőzhetetlenül kötelességemmé teszik, hogy a tanításnak tervéről is kockáztassak néhány szót, mielőtt König Gyula könyvével foglalkodom.

Ha Európa kulturállamaiban a középiskolai tanításnak különben meglehetősen elütő terveit táblázatosan egybeállítjuk, avval a meglepő eredménynyel állunk szemközt, hogy a mathematikai oktatás egymásutánjában nem találunk lényeges különbséget: igaz, a tanítás folyamának vége felé némely helyütt többet karol föl az oktatás, mint egyebütt, de az oktatásnál nem határoz annyit az anyag terjedelme, mint annak kezelése és földolgozásának módja; e szempontból tekintve a mathematika oktatását három, sőt négy osztályon át Európaszerte az anyag ugyanazon fölosztására és ugyanazon módszeres földolgozására akadunk.

A mathematikával tüzetesen nem foglalkodó paedagogusok a tárgy oktatásának immár megcsontosodott módszerét biztosan célra vezetőnek tekintették, a mathematikusok pedig már annyira beleélték magukat, hogy a hagyományosnál egyéb módszer lehetőségéről sem gondolkoztak. Pedig tekintve az oktatás végeredményeit, mind a paedagogusoknak, mind a mathematikusoknak akadna elég gondolkozni valójuk az általánosan dívó módszer célszerűtlensége fölött. Már az az egy körülmény, hogy a középiskolai oktatás végeztével rendszerint igen csekély azok száma, kik a mathematikából a követelményeknek megfelelni képesek, és az innen eredő balhit, hogy a mathematika tanúlmánya sajátságos hajlamot kiván meg, önmagukban is eléggé bizonyítják, hogy a mathematika oktatása olyasminek híjával van, minek földerítése középiskolai tanításunk sikerének érdekében égetőleg szükséges.

Midőn az országos közoktatásügyi tanács a gymnasiumi tanítás tervének végleges megállapítása érdekében oly szakférfiakat is hivott meg a bizottságokba, kik különben távol állanak a hivatalosan intéző köröktől, az a bizottság, mely a mathematikai oktatás

tervét dolgozta ki, érezte leginkább, hogy a hagyományos módszerrel és a kánonszerű fölosztással szakítania kell, ha a szomorúan tapasztalt eredménytelenség szégyenétől meg akarunk menekedni.

Ámde, ha a hibák fölismerése már magában nem könnyű föladat, annál nehezebb a hibás intézmények helyébe olyanokat állítani, melyek minden tekintetben reformok, kivált midőn az eddigi intézmények a nagy többségnél bizonyos értelemben a csalhatatlanság színében állanak. A mi a színfalak mögött történt, az nem tartozik a nagy közönségre, mely csakis az eredményt itéli meg. A mathematikai oktatás legújabb terve, a mint előttünk fekszik, két szempontból lényegesen fontos: eltérőleg az eddigi tervektől az összes anyagot kétfelé választja; az oktatás alsó fokán (IV.—VI. osztály) pusztán a műveletek szabályait állapítja meg és a mennyiségek különféle alakjainak összekapcsolása módjával foglalkodik; az oktatás második foka (VII. és VIII. osztály) számára maradnak fönn azon vizsgálatok, melyek az algebra elméleti részét képezik; azután a fölölendő anyagot meglehetősen megszorítja, de alaposabb és behatóbb tárgyalást kiván meg.

König Gyula könyvének tartalma tökéletesen megegyezik a tanítás tervének negyedik osztálybeli részével, mely következőleg hangzik: »Bevezetés a betűszámtanba. Összeadás és kivonás egész számokkal. Sokszorozás egész számokkal, kiterjeszkedve kéttagúak négyzetének és köbének képzésére. Osztás egész számokkal, kiterjeszkedve a geometriai haladványok képletére. Ugyanazon műveletsorozat törtszámokkal. — Elsőfokú egyenletek egy ismeretlennel, kiterjeszkedve az arányok tanára.«

Az előttünk fekvő könyv kiindúlásában szorosabban füződik a közönséges számtanhoz, mint az ismeretes algebrák: a kamatok számításának képletéből indúlván ki, megmutatja, miként lépnek a különös számok helyébe az általános jegyek. Ezt követi a négy művelet jeleinek, a hatvány fogalmának és a zárójelek alkalmazásának fejtegetése számos, célszerűen választott példával. Ez az oktatás első szakasza, mely lényegében nem egyéb, mint a közönséges számtan műveletsorozatának abstractiója, azaz általános jegyekbe való foglalása.

A következő szakasz a negativ számok fogalmát állapítja meg. A szerző e cikknek kiváló fontosságot tulajdonít; erre mutat terjedelme (7 oldal, nagyobbára kisebb betükkel nyomtatva). E terjedelme mellett természetesen e szakasz oly kimerítő, hogy teljesen lehetetlen tartalmát a legcsekélyebb magyarázattal kisérni: az körülbelül mintalecke, mely az utolsó ízig ki van dolgozva. Ámde ismét és ismét elolvasván e szakaszt, nem volnék képes megjelölni azon pontokat, melyeket a tanúlótól számon kérhetnék; középiskolai tanúlóink, fájdalom, nem képesek az ily előadásszerű tárgyalásból a lényeget kivonni.

A negativ számok föllépésével a közönséges számtanban megállapított müveleti szabályok lényegesen módosúlnak: a közönséges

számtan müveleteinek helyét az algebraiak foglalják el. Az algebrai összeadásnak és kivonásnak szerző egy szakaszt szentel. Bár ebben a legszigorúbb tudományossággal és eddig iskolai könyvben nem tapasztalt alapossággal, tehát elég hosszadalmasan állapítja meg a müveletek szabályait (az elméleti rész 14 lapra terjed!), a lényegest a pusztán magyarázó szövegtől első pillanatra fölismerhetőleg különbözteti meg és egyenesen útalja a tanúlót arra, mit szem előtt tartania kell, ha a müveletekben helyesen akar eljárni.

Evvel eltérkeztünk az elemi algebra szirtjéhez, a negativ tényezők sokszorozásához. »Sokszorozni annyit tesz, mint az adott számot annyiszor összeadandónak venni, a hányszor egy másik szám mutatja.« Ez a sokszorozás rendes meghatározása, mely azt a követelést foglalja magában, hogy a sokszorozó okvetetlenül viszonytalan (absolut) egész szám. Mihelyest a számvetésben negativ, tört stb. sokszorozó lép föl, a sokszorozás fogalmát ki kell bővítenünk, különben nem adhatjuk a művelet helyes szabályát. A bővítés negativ sokszorozó számára az okból jár nehézséggel, mivel a negativ sokszorozó egy általánosabb alakú sokszorozónak (a képzeletesnek) csak különös esete és a képzeletes sokszorozó két müveletet tesz föl, t. i. a számsorban való továbbhaladást és bizonyos szöggel való forgatást; a negativ sokszorozóra nézve a forgatás állandó nagysága 180^0, tehát itt vagy a számsor positiv oldaláról a negativra kell mennünk, vagy ellenkezőleg. A mily természetes a sokszorozás fogalmának bővítése képzeletes sokszorozóra nézve, mihelyest a képzeletes mennyiség helyes fogalmát adjuk, oly nehéz az pusztán negativ sokszorozóra nézve. Laplacetól kezdve napjainkig sokan vesződtek a sokszorozásnak ily célra való meghatározásával. Hazánkban legtöbb helyütt a Thibaut-féle meghatározást magyarázzák, melynek lényege a következő: »sokszorozásnál a sokszorozmányt a sokszorozandóból azonképen képezzük, a mint a sokszorozó a positiv egységből keletkezett.« Ez a meghatározás helyes, ha a sokszorozó való egész vagy tört szám, ámde abból tökéletesen hamis következtetést vonhatunk le, mihelyest a sokszorozó általános hatvány vagy gyökérmennyiség, következésképen a sokszorozás fogalmának ilyetén bővítése nem türhető meg az iskolában. Ily hibásak egytől-egyik az iskolai könyvekben szereplő értelmezések.

Ezek után lássuk, miként igyekezett König Gyula a szirt mellett elevezni. Már az összevonás feladatainak tárgyalja ezt a két esetet:

$$pa + qa = (p + q)a,$$

továbbá

$$am - an - bm + bn = (m - n)a - (m - n)b;$$

a sokszorozásnál e szerint (visszafelé olvasva a képleteket) a legfontosabb műveleti szabályokat ismereteseknek teheti föl. Most kellő helyettesítés által a

$$(p - q)(r - s) = pr + qs - (qr + ps)$$

egyenlet helyessége világos és két-két kellően megválasztott tagot 0-al egyenlővé tévén, az egytagú positiv és negativ tényezők sokszorozásának négy ismeretes esete kézzelfoghatólag be van bizonyítva. A harmadik szakasz, mely az algebrai sokszorozmányt tárgyalja, minden tudományossága mellett legegyszerűbb és legátlátszóbb az egész könyvben.

Mellesleg említjük meg, hogy König Gyula a tényezők fölcserélhetését (az úgynevezett commutátió törvényét) még a viszonytalan számokra nézve sem bizonyítja be, hanem e tekintetben a tapasztalatra hivatkozik. Nézetünk szerint tökéletesen helyes úton halad, mert ab = ba parallelogram által, abc = acb = bac = ... parallelepidon által bebizonyítható ugyan, de már négy tényezőnél a tapasztalásra kell hivatkoznunk. Különben ez a törvény csakis addig igaz, míg az elemi algebra határain belül mozgunk; a mint a magasabb complex számok terére lépünk és akár a határtalan complex rendszerben, akár pedig valamely határozott complex rendszerben (például a quaterinókéban) mozgunk, a commutatió törvényének nincsen helye. A mint tehát ab = ba nem áll meg egészen általánosan, azaz magasabb complex számokra nézve e tétel nem igaz, az absolut számok körében pedig a tapasztalás úgyis igazolja, fölösleges általános bizonyítását adni.

Az algebrai osztás és a törtek tárgyalásának egy része 38 lapra terjed; ebben a szerzőnek módszere leginkább tér le az ismeretes algebrai kézikönyvekben található útról. Hogy tárgyalása itt is a legszorosabb tudományos követeléseknek lépésről-lépésre eleget tesz, hogy a felmerülő nehézségeket kellő egymásutánban oldja meg, azt ismételnünk fölösleges. De már tizennyolcadik esztendőben vesződvén az algebra elemeinek tanításával, nyiltan kijelentem, hogy az algebrai osztást és a törtek tárgyalását az első lépéstől fogva nem merném együvé foglalni. Tapasztalásom szerint az az igazság, hogy a valóságos osztás és a törtszámokon végzendő műveletek lényegükben azonosak, az oktatás későbbi folyamában derül ki világosan. Igaz ugyan, hogy a törtszám részére már a közönséges számtanban állapítottuk meg az összes műveleti szabályokat, mielőtt az algebrai mennyiségek ismeretéhez jutottunk, de az is igaz, hogy a növendékek legnagyobb része csakis az algebrai oktatás folytában tanúlja a törtszámokat öntudatosan ismerni és a műveleti szabályokat megérteni. A törtszámokkal való műveletek megállapítása végett továbbá a sokszorozás és osztás fogalmát ki kell bővítenünk, és evvel új nehézségre akadunk, melyet el kell oszlatnunk. Mindez együttvéve arról győz meg, hogy a tanterv azon követelése, mely a négy alapműveletet előbb egész algebrai számokon végezteti és azután állapítja meg ugyanazt a műveletsorozatot törtszámok részére, célszerűbb methodikát követ, mint König Gyula szigorú tudományosságú, de nem egy nehézséggel kínálkozó módszere. Igaz a tantervet követő tárgyalásban van bizonyos fonákság, midőn a törtek részére

(mint eddig divatos) a műveletek sorozatát abban a rendben adjuk, mint az egész számok részére, mert az kétséget nem szenved, hogy a törttel mint megjelölt hányadossal a sokszorozás és osztás műveleteit kell előbb megállapítani, még pedig annál inkább, mert az összeadás és kivonás ezek nélkül el sem végezhetők.

Ha az előttünk fekvő könyv e szakasza ellen (tekintve a tizenhárom éves növendékeket) bizonyos aggodalmakat táplálok is, nem mulaszthatom el tartalmát a tudomány szempontjából legalább részben közelebbről megvilágítani. A többtagúak osztásának első része, melyben a szerző a műveleti szabályt megállapítja, a maga nemében új, de nem fog senkit sem meglepni, ki az előző szakaszokat figyelemmel olvasta, mert az összes műveletek szabályainak megállapításában König Gyula ugyanazon szigorúan tudományos eljárást követi; ámde (75—81. lap) az osztás oly eseteinél, midőn az osztandó az osztónak nem többszöröse, osztandót és osztót majd a csökkenő, majd a növekedő hatványok szerint rendezvén, ugyanazon föladatnál a hányados merőben különböző alakban lép föl. Bővebb mathematikai ismeretek mellett csakhamar látni való, hogy a megjelölt hányadosban tulajdonképen végszerű tört függvényünk van, mely kifejtve más és más alakot mutat, a mint a hatványokat növekedőleg vagy csökkenőleg rendezzük. Bár így e vizsgálat természeténél fogva tulajdonképen a függvénytanba való, König Gyula mégis mint az osztás sajátságos esetét tárgyalja és helyes magyarázatát adja. Evvel az elemi algebra anyagát igen tanúlságos tárgygyal bővítette.

A következő szakasz a közös osztó és közös többes címét viseli és a címben megjelölt tárgyakon kívül még a törtek összevonását (összeadást és kivonást) is öleli föl.

A hetedik szakasz címe: »A legfontosabb szorzatok alakja« és tartalma a négyzet és a köb, továbbá a geometrikus haladvány. Míg szerzőnk az előbbi szakaszokban oly tárgyakat dolgozott föl, melyek eddig is a IV-ik osztály anyagát képezték, e szakaszban a tanítás új tervének követeléseit igyekszik kielégíteni. Ez új szakasz egybeállításával az irott betűtől ugyan eltért, a mennyiben a négyzetre és köbre emelést nem tárgyalta a sokszorozás föladatainál és a geometrikus haladványt mint a sokszorozás és nem mint az osztás föladatát nyújtja, bár épen a hányados bővebb és tüzetesebb elemzésénél célszerű lett volna az $\frac{1-q^n}{1-q}$ és a vele összefüggő alakok vizsgálata.

Az utolsó szakasz az elsőfokú egy ismeretlenű egyenlettel foglalkodik. Fölösleges mondanunk, hogy szigorúan tudományos alakban, mert épen a tárgyalásnak e módja jellemzi az előttünk fekvő könyvet. Minthogy az elsőfokú egy ismeretlenű egyenlet tulajdonképen rendezése által lesz megoldva, e szakaszban a rendezésre vonatkozó szabályok fejtegetésével találkozunk; e tekintetben a tárgyalás módszeres és kimerítő.

A megoldott föladatok közül a 4. és 5. szám alatt levők

figyelemreméltók. A 4-dik számúban két háromszög határozandó meg és a helyesen megoldott egyenlet 16 = 0, tehát fonák, eredményhez vezet; ebből világos, hogy a háromszögek lehetetlenek; ezt a helyes föltételek kiielölése által meg is mutatja a szerző. Az 5-ik számú föladatban az a kérdés, mikor **lesz** A 4-szer oly idős mint B? A kérdésre a felelet (— 5); ez alkalmat ad szerzőnek az ily negativ gyökér értelmének fejtegetése.

Az egyenletekhez a tanterv követelése értelmében az aránylatok tana csatlakozik.

A rendelkezésemre álló szük térhez képest igyekeztem König Gyula algebrájának minden szakaszát röviden jellemezni; hogy teljes képét nem adhattam, azt kiki természetesnek fogja találni, midőn oly műről van szó, mely nem jár a taposott utakon, hanem mind a tudományos tárgyalás, mind pedig a módszeres földolgozás tekintetében, igen csekély kivétellel, merőben új ösvényeket nyit meg. Már e szempontból is figyelemreméltó jelenség az előttünk fekvő könyv; de én más tekintetben fontosabbnak tartom: azok, kik az algebra tanításánál nem tettek egyebet, minthogy a könyvben foglalt meghatározásokat elmondották, a könyvben foglalt képleteket fejtegették és szerintök föladatokat megoldattak, megtanulhatják König Gyula könyvéből, mennyi megbeszélni valóra szolgáltat alkalmat egy-egy fogalom bevezetése; miképen lehet számot adni minden megtett lépés után az eddig elért eredményekről és miképen kell a tanúlókat a közvetetlenül következőkre előkészíteni.

Ezek a könyvnek fényes oldalai. E sorok írója az első, ki ez alkalommal nyilvánosan elmondja, de lesznek többen, kik a szerzőnek majd ugyanazt mondják, hogy az iskolai használat céljából rövidítenie kell könyvét. Ha azt a szerző csakugyan megteszi, akkor az első kiadás mint a tanító vezérfonala, mindig keresett könyv lesz.

Dr. Császár Károly.

Észrevételek Kiss H. úr bírálatára.

A ki Kiss H. úr bírálatát olvassa, az a megbírált földrajz megtekintése nélkül is elitéli . . . . nem a művet, hanem a bírálatot.

Állításomat a következő indokokra alapítom:

1. Az egész bírálatban nagyító üveggel sem lehet felfedezni egy parányi helyeslést, úgy a módszer, mint a tananyag megválasztása, a tárgy részleteinek helyessége és az irály tekintetében. Engedjen meg bíráló úr, nem tudom, jelenleg mily életkorban van; de annyit mondhatok, hogy tanítói működésem évei manap felérnek már némely bíráló életéveivel. Ezen idő alatt volt alkalmam a tanítás módszerét tanulmányozni és a leghelyesebb módszert alkalmazni, sőt, mi tűrés, tagadás, nem veszi bíráló úr rosz néven, ha kimondom, hogy tanításom módszerét nem

egyszer, úgy kartársaim, mint a tanhatóság is elismerésével kitüntette. A magyar királyi tudomány-egyetemen pályadíjjal lett egy a nevelés és tanítás körébe vágó művem kitüntetve akkor, midőn némely bíráló csak a kis iskolák küszöbét taposta! A kik tanítói működésemet ismerik, azok előtt ez öndicsérettel felhozakodnom szerénytelenség volna; de miután e bírálatot olyanok is olvassák, a kik sem engem nem ismernek, sem művemet, szükségesnek tartottam e körülményt megemlíteni azon célból, hogy a t. olvasókat meggyőzzem arról, miszerint oly művet, milyet a bírálat bemutat, nem írhattam.

2. Bíráló úr szerint «az előadás rendkívül száraz, s hozzájárul ahhoz, hogy az ifjúság kedvét veszítse a megtanulása iránt« — ez már vizenyősebb előadás! —. Aztán például hozza fel bíráló e kifejezést: »A Beszkid hegylánc emelkedése a Babagura, Árva m. éjszaki határán, hegyszorosa a Jablunka.« Már nem értem, mit kellett volna még hozzátoldanom, hogy a gyermek ne veszítse kedvét a megtanulása iránt?! Talán azt, hogy a hegy aljában »meztelen gyermekek« játszadoznak, a milyen kifejezés-félék bizonyos »jó« tankönyvekben előfordulnak?!

3. A tárgyi hibákat bíráló nem sorolja mind fel, csak a »lényegesebb botlásokat.« Ily országra szóló »lényegesebb botlásokat« követtem el akkor, midőn azt mondottam, hogy: »Ha valamely déllőnek éjszaki és déli felét az egyenlítővel egyenközűen átmetszszük, származnak az egyenközű vonalak« vagy: »Az egyenlítő Afrika nyugati partjától kelet felé 360 fokra van felosztva. Minden ily osztásponton keresztül megy egy déllő.« Hiszen a rajzoltató földleirás, mely a táblát és krétát veszi igénybe, csak nem fogja a 9—10 éves gyermeknek fejét abstrakt csillagászati theoriákkal tömni meg. Azon »lényegesebb botlások« közől az »aprószemesű« kifejezés bírálót annyira megbotránkoztatta, hogy földrajzomra ráfogta, miszerint »khinaias hangzású módon van írva.« Az igazságszeretet itt odaképzelhette volna az »e« helyett a ‚c'-t és »aprószemcsű«-t olvasott és olvastatott volna.

A ki továbbá Kiss H. úr bírálatát és földrajzomat is olvassa, elitéli a bírálatot. Mert:

1. A »Magas Tátra: homokkő, mészkő, gránit . . .« stb. kifejezéseket magában foglaló szakasz után ott találja az olvasó az utasítást, miként kelljen e szakaszt tárgyalni; és ott nincs megtanulásról szó, és így elesik a megtámadás alapja.

2. Ezen kifejezést »az 1687. évi vértörvényszékről örökre emlékezetes. Karaffa.« Az igazságérzet arra fogja magyarázni, hogy a pont után odaírt »Karaffa« a tanárt arra figyelmezteti, hogy az említett dologról többet is mondjon és Karaffáról egyetmást elmondjon, és nem fogja nevetségessé tenni akarni az illető szöveget. A bírálatban elsorolt hibák kilenc tizedrésze e két kategoria szerint osztályozható.

Végül nem hagyhatom viszonzás nélkül a bíráló úr bókjait, melyekkel irmodoromat, orthologiámat elhalmozza. Ugyanis a bírálónak alig két és fél lapra terjedő fogalmazványában több helyesirási és nyelvtani hibát találtam, a hány állítólagos »lényegesebb botlás«-t tudott művemben felfedezni az a tout prix hibákat kereső bírálat; e szerint, ha a bíráló oly terjedelmű művet ír vala mint az enyém, az ezer hibának egy sem hija!

Bizony, bizony, a bírálat után itélve, nem tudtam volna, hogy tanárral van dolgom, ha a t. bíráló magát be nem mutatja!*)

Dr. Zafféry Károly.

Egyleti élet.

— A választmány okt. 14-én ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: dr. Brózik Károly.

Jelen vannak: Ney Ferenc, Hófer Károly, Mayer József, dr. Lechner László, Sacher Gusztáv, dr. Wohlrab Flóris, dr. Császár Károly, Reif Jakab, Landau Alajos, Bermüller Ferenc, dr. Károly Gy. H,, Tomor Ferenc, Névy László, Cseörgeő Aladár, Heller Ágost, Köpesdi Sándor, Petrovich Ferenc.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után az elnök felkéri a pénztárnokot jelentéstételre.

Uj tagokul bejelentettek és felvétettek: Beczner Frigyes, reálisk. t. Debrecen, (aj. Szegedi Sándor); Sarmaságh Géza, főgymn. t. Szatmár, (aj. Hehelein); Zimmermann Gyula, reálisk. t. Debrecen, (aj. Gergely K.); Vizoly Zakáriás, főreálisk. t. Déva, (aj. Mayer J.); Váró Ferenc, főreálisk. t. Sz.-Udvarhely, (aj. Suppan V.); Materny Lajos, gymn. t. Nyiregyháza, (aj. Garami R.); dr. Koós Gábor, keresk. akad. t. Budapest, (aj. Névy L.); dr. Haydu Gyula, főreálisk. t. Nagyvárad, (aj. dr. Károly Gy. H.); dr. Leyer Antal, főgymn. t. Budapest V., (aj. dr. Wohlrab Fl.); Dudinszky György, főgymn. t. Lőcse, (aj. Danilovics J.)

Meghaltak: Márgay Károly Budapesten, Schehák Imre Pápán, Péky Géza Kaposvárott. Nyugodjanak békével.

Dr. Lechner László az I. szakosztály elnöke tesz jelentést.

A szolgálati szabályzat készítésével megbizottak a munka folytatásával ujra megbizatnak. A 11-es bizottság a következő vál. ülésen fog ujjáalakíttatni.

Elnök felkéri a titkárt, hogy a közgyülésen végrehajtás végett a választmányra bizott ügyeket adja elő.

---

*) E sajátszerű antikritikát egyenesen Kiss H. úr kérésére teszszük közzé, kitől a következő sorokat vettük: T. szerkesztő úr! Fogadja elismerő köszönetemet azon szívességeért, hogy Z. úr ellenbírálatát megtekintés végett megküldötte. Tárgyi megjegyzéseket tennem üres, dicsekedő szavaira nem lehet. Az önérzet azon mértéke, melylyel Z. úr magáról beszél, s melylyel gyarlóságait eltakarhatni véli, egyáltalában lehetetlenné teszi, hogy vele szóba álljak. Mindazáltal kérem Önt, legyen szíves válaszát közzé tenni. Gondolkodó ember tanulhat belőle. Én tárgylagos bírálatomban megmutattam, bár nagyon kiméletesen, milyen rosz tankönyvíró Z. úr; ő maga e válaszban más oldalról mutatja be magát. Maradok t. szerkesztő úrnak kartársi üdvözlettel Kiss H. —

A Kuncz-féle indítvány, melylyel az alapszabályok és ügyrend változtatása is összefügg, egy albizottság kiküldését teszi szükségessé. A választmány a revisióval és javaslattétellel Berecz A. elnök, dr. Say M., Mayer J., dr. Brózik Károly, Reif Jakab és Névy L. bizatnak meg. Megelőzőleg fel fognak hivatni az egyleti tagok, hogy az alapszabályok és ügyrend megváltoztatása iránt netaláni kívánságaikat f. é. december végeig irásban dr. Say Móric biz. elnök urhoz beküldjék.

Az országos könyvtáraknak a vidéki tanárok által való használhatóságára vonatkozó indítvány el nem intézhető, mivel a közokt. miniszteriumnak ezek felett rendelkezési joga nincs. A választmány azonban tudakozódni fog a könyvtári igazgatóságoknál, kaphatnak-e általában, s mi módon könyveket használatra a vidéki tanárok? Ha csak lehetséges, a választmány ki fogja eszközölni a tagtársak számára e kedvezményt.

Károly Gy. H. indítványa ügyében az iskolai értesítőkre vonatkozólag határoztatik, hogy mindenekelőtt számon veendők a meglevő programmok, s azután felhivatnak az intézeti igazgatóságok, hogy a gyűjteményt kiegészítsék. A munka elvégzésével Bermüller Ferenc könyvtárnok bizatik meg.

A tiszteletbeli tagok számára a diplomák el fognak készíttetni.

Vegyesek.

— Az utasitás. A közoktatási tanács kebelében folynak a tárgyalások a gymnasiumi tantervhez való utasitások felett. Legközelebb a magyar, latin és görög nyelvet illető részek revideáltattak. A „Magyar Tanügyben“ javaslatképen lenyomott szöveg némi tárgyi és stilaris módositásokat fognak szenvedni. A tanács tagjai s a meghivott szakférfiak általában abban a véleményben vannak, hogy az utasitó észrevételekbe lehetetlen minden részletekbe menő megjegyzést és tájékoztatást felvenni. Egészen specialis utasitást vagy példával való felvilágositást csak kivételesen és ott lehet adni, a hol nélkülök talán félreértés támadhatna. A didaktikai és methodikai elvek megjelölése mellett nem egy sajátlagos kérdés marad, melyeknek bővebb kifejtését az utasitás szellemébe beható, elégséges elméleti és tapasztalati ismeretekkel biró tanférfiak buzgalmára kell bizni. A tanáregyletben és irodalmilag lehet a netaláni nehézségek megszüntetésére hatni. A szövegnek javaslatképen közzétett részei már is a megvitatás tárgyai lehetnek. Mindenesetre óhajtandó, hogy a tanárok ideje-korán tanulmányozzák e nagyjelentőségü munkálatot, és akár aggodalmaik, akár kifogásaik volnának, az ügy érdekében nyilatkozni ne késsenek.*)

*) Egy igen tisztelt tagtársunk nyilt levélben intézte hozzánk azt a kérdést: miért nem szólunk mi az uj tantervhez, holott mi, t. i. budapestiek leghamarabb tudtuk meg, s ismerhettük meg a terv titkos rugóit is; aztán mi élvezvén legkönnyebben az egylet jótékonyságát, mi vagyunk hivatva első sorban felvilágositani az efféle utasitásokról a vidék légnyomása alatt sinlő társakat. — E helyütt talán legalkalmasabb lesz e kérdésre felelni. Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a budapestiek, azokat kivéve, kik kidolgozásában részt vettek, semmivel sem tudták meg előbb a tantervet, mint a vidékiek; a kik pedig részt vettek és vesznek a munkában, azok nincsenek hivatva a kritikára. Titkos rúgókat még képzelni sem tudunk, annál kevésbbé ismerhetünk; az

— A következő sorokat vettük:

Tek. szerkesztő ur! Az alábbi közleménynek a Közlönybe való felvételét kéri tisztelője dr. Say Móric.

Ő Felségeik egybekelésének 25-ik évfordulója alkalmából, a vallás és közoktatási miniszteriumnak közvetlen fölügyelete alatt álló magyar középiskolák tanári testületei által fölterjesztett hódolati nyilatkozat kiállítási költségeinek födözésére 413 frt 50 kr. gyült össze. Az ebből födözött kiadások a következők voltak.

Rákosi Nándornak a címlapok festése és a szövegnek iratásaért	180 frt
Morzsányi J. könyvkötőnek	150
Posner K. Lajosnak, a lapok nyomtatásaért	21·30
Kurtz Ignác papirkereskedőnek papir-kéregekért	12.55
Zemlényi Józsefnek, az elküldéshez szükséges szekrényért . . .	1·50
Csernuszky Péter könyomónak, körlevelekért	9·20
Összesen:	374·55

Ezen kiadást a begyült 413 frt 50 krból levonva marad fölösleg 38.95

Ezen fölösleg a bizottság egyik tagja által 40 frtra kiegészítve Szeged városa polgármesterének 1492/1879. elnöki sz. alatt kiállított nyugtatványa szerint a szegedi kárvallottak számára küldetett. — Budapest, 1878. junius 28-án. Dr. Say Móric kir. igazgató, a bizottság elnöke.

A számadást átvizsgáltuk és rendben találtuk:

Dr. Lutter Nándor, helyettes főigazgató.

Hofer Károly, a VI. ker. áll. főreáliskola igazgatója.

Deme László, a IV. ker. főreálisk. tanára.

— Technikus főiskolák Európában.

Ilyen intézet jelenleg 57 van Európában. Egy esik Hollandiára (Delftben), egy Svédországra (Stockholm), egy Dániára a kopenhágai egyetemmel összekötve, egy Görögországra (Athén), egy Romániára (Bukarest), egy Szerbiára (Belgrád). Portugaliának és Törökországnak két-két ilyen főiskolája van, amazok Lissabonban és Portóban, emezek Konstantinápolyban. Három-három akadémiát tart fenn Svájc és Spanyolország. Az utóbbiak Madridban vannak; Svájcban van

---

igazat megvallva nem is értjük, mire céloz t. tagtársunk. A tervezés, a mint ország-világ tudja, régóta folyamatban van; az alapelvek, melyek szerint a középiskolai oktatás szervezendő, régóta képezik gondolkodás és vita tárgyát, s formulázva eléggé bőven vannak az utasitás azon általános részében, melyet mint javaslatot dr. Kármán M. a „Magyar Tanügyben" ezelőtt két hónappal lenyomatott. Ujabban a magyar, latin és görög nyelv tanitására vonatkozó részletes észrevételek jelentek meg javaslatképen ugyanazon folyóiratban, kétségkivül azon okból, hogy a kiknek megjegyzése van rájok, idejében megtehessék. Meg vagyunk róla győződve, hogy az illető helyen minden érdemleges megjegyzést kellő figyelemre méltatnak. A kik a tantervet és utasitásokat készitik, bizonyosan egész súlya szerint érzik a felelősséget, s minden jó gondolatot szivesen felhasználnak a munkálat tökéletesitése érdekében. Hogy eddig az egyletben nem került szóba nyilvánosan az uj tanterv, az valószinűleg azért történt, mert azok, a kik az ily ügyekkel törődni, és irni is szoktak, nem találtak fontos okot a felszólalásra, vagy nem pillanthattak még az egész szervezetbe oly mélyen, hogy motivált itéletet mondhatnának róla. Nem kételkedünk rajt, hogy megjő a kritika is. A budapestiek, ha gondolják, hogy munkájokkal szolgálatot tehetnek az ügynek és a vidéki kartársaknak, mindig készek voltak s ezután is készek lesznek e szolgálatra. Szerk.

a zürichi szövetségileg dodált polytechnikum, s két cantoni tanintézet Lausanneban és Luzernben. Franciaországban négy technikus főiskola virágzik, valamennyi Párisban. Ezek: az école polytechnique, école des ponts et chaussées, école centrale des arts et des manufactures, école speciale d'architecture. Hathat intézet van Oroszországban és Belgiumban. Itt a technikus szakiskolák az egyetemekkel vannak egybekötve; így van két civil-mérnökiskola a genti és löweni egyetemek mellett, három mű- és kézműipariskola ugyanazon egyetemek mellett és Lüttichben. A brüsseli egyetemben mint külön facultas áll fenn egy polyt. iskola. Oroszországban vannak: a császári technologiai intézet Sz.-Pétervárott, a cs. közlekedési mérnökkari intézet, a cs. építési iskola Sz.-Pétervárott, a cs. tech. iskola Moszkvában, a polyt. iskola Rigában, s végre Finnország számára a polyt. iskola Helsingforsban. Ausztria-Magyarországnak hét ilynemű iskolája van és pedig Bécsben, Budapesten, Lembergben, Grácban, Brünnben és kettő Prágában. A Német birodalomnak tiz technikus főiskolája van, úgymint: a kir. építési akadémia és a kir. iparakadémia Berlinben, melyek azonban április elseje óta egy főiskolává egyesíttettek, a kir. polyt. iskolák Achenben, Hannoverben és Stuttgartban, a kir. tech. főiskola Münchenben, a kir. polytechnikum Drezdában, a nagyhercegségi polyt. főiskola Karlsruhében, a nagyh. tech. főiskola Darmstadtban és a hercegi tech. főiskola Braunschweigban. Norvégiában az ottani egyetem pótolja a technikus főiskolát. Nagybritanniában nincsenek e continentálisokhoz hasonló intézetek. Itt magántársulatok gondoskodnak a szükségletről, melyek előadásokat tartatnak tech. tudományok felett; a South-Kensington múzeum mellett Londonban szintén van technikus iskola-forma intézet. Tartatnak továbbá előadások a mérnöki tudományok felett a londoni, glasgowi, edinburghi és dublini egyetemeken.

— A tandíj a bécsi állami középtanodákban a f. tanévtől kezdve a négy alsó osztályban évenkint 30 frt, a felső osztályokban 40 frt. Nálunk a fővárosi állami középtanodákban a tandíj 12 frt, a beirási díj 3 frt 65 kr., a községi reáltanodákban a tandíj 20 frt, a beirási díj pedig 4 frt. Míg ez utóbbi a két községi reáltanodában évenkint ujból fizetendő, addig az az állami középtanodákban csak az első belépés alkalmával követeltetik. A tandíj ügyének rendezése nálunk is már idején volna.

— A bajorországi ipariskolák királyi rendelettel még a m. tanévben hatosztályú reáliskolákká alakíttattak át, és az utóbbiak számára kiadott új tanterv a jelen tanévben jut teljesen érvényre. Ugyanazon tantárgyakat tanítják, természetesen a magyar nyelv kivételével, mint a mi reáltanodáinkban. Az angol nyelv rendes tantárgy. A kormány külön engedelmével ezen reáltanodákban kivételképen kereskedelmi kurzus is nyitható. Ez esetben az illető tanulók a reáliskola 5. és 6. osztályaiban a szabadkézi és mértani rajz, továbbá a 6. osztályban a számtan alól fölmentetnek és azok helyett a kereskedelmi tudományokban és a szépirásban nyernek oktatást.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. November 15. 5. szám. 187⁹/₈₀.

A középtanodai törvényjavaslat és a községi középiskolák.

Épen nem állithatom, hogy a középiskolai törvényjavaslatok készítésének s azon próbálgatásoknak történetét, melyekkel a közoktatásügyi kormány át- meg átdolgozott javaslatait az ezek előleges megbeszélésére kiküldött bizottságokban elfogadtatni igyekezett, behatóan ismerném; de abban talán nem csalódom, ha azt állitom, hogy a középiskolai tanárok egyik része már harmadszor hallja azon örvendetes hirt, hogy országos tanügyünk igen fontos ága — a középiskolai oktatás — végre törvény által lesz szabályozva.

Nem ok nélkül emeltem ki e szavakat: középiskolai tanáraink egyik része. Hisz mindnyájan tudjuk, hogy a törvényt nem kivánjuk mindannyian egyenlő hévvel, sőt ha nem csalódom, eddig épen a felekezeti tanintézetek féltékenysége okozta, hogy a közoktatásügyi miniszterium javaslatai már az előleges megvitatásra s az érdekek lehető kiegyenlitésére kiküldött bizottságokban elbuktak.

Korántsem vindicálok magamnak e téren annyi tanulmányt és tapasztaltságot, hogy a felekezetek maguktartásának jogosultságát az állami szigorubb felügyelet ellenében birálgassam: oly erős vár ostromlásáról van itt szó, melynek bevétele — legalább eddig — semmiféle fegyvernemmel nem sikerült, és talán hamarosan nem is fog sikerülni. A felekezetek századok által szentesített hagyományokra, sőt törvényre támaszkodva a legnagyobb éberséggel állanak résen, s ámbár a törvényt sem tartom oly megmásithatatlan intézménynek, mely a kor igényeihez nem alkalmazkodhatik: mindazonáltal, hogy mennyi jogot adjon a törvényhozás az államnak a modern kivánalmakkal szemben a felekezeti középiskolák irányában, ahhoz szólani — e tárgyra nézve

a kellő ismeretekkel és tapasztalatokkal nem rendelkezvén — nem áll módomban.

Különben is midőn azon reám nézve igen kedves hirre, hogy a középiskolai tanügyet még a jelen országgyülés folyamában végre törvény fogja szabályozni, tollat vettem kezembe, hogy szerény nézeteimet papirra tegyem, egészen más cél lebegett szemeim előtt. Arról óhajtok szólani, hogy a községi jellegü középiskoláknak minő szerepet kivánok én kijelöltetni a javaslatban.

A községi középiskolákkal szemben a kormánynak teljesen kényelmes helyzete van, s becsületére legyen mondva, e helyzetet, melyet eddig csakis rendeletek által teremtett, a tanügy hathatós előmozdítására használta fel. Ha kormányunk itt is oly túlóvatosan, minden lépésnél összerezzenve járt volna el, mint a száz- és százféle tiltakozásokkal előálló felekezetek irányában, úgy bizonyára megrovást érdemelne, mert itt nem kellett törvénynyel, nem kellett hagyományokkal — hisz a legrégibb középiskola nem sokkal lehet idősebb harminc évesnél — küzdenie. A mult századokban, sőt még a jelen század elején is egyedül a felekezeti érzület volt azon forrás, melyből bármely nagy eszme megtestesítésére erőt lehetett meriteni; ma már azonban a kor szelleme megköveteli, hogy azon esetben, ha valamely község középiskolát óhajt felállitani, azt ne valamely felekezet céljainak előmozditására, hanem gyermekeinek a tudományokban való előre haladhatásáért tegye. Ezért a legnagyobb örömmel üdvözöltem a közoktatásügyi kormány 1875. évi középiskolai javaslatának azon pontját, mely kimondja, hogy a községek és törvényhatóságok által fentartott középiskolák felekezeti jelleggel nem birhatnak.

Ne gondolja azonban senki se, hogy én, midőn az ilynemű iskoláknak vallásfelekezeti jelleget adni nem óhajtok, a hittanitást talán melléktárgynak kivánom tekinteni. Nem, sőt ellenkezőleg azon nézetben vagyok, hogy ha a tanuló nélkülözi azon erkölcsi alapot, melyre öt vallásának tanai állíthatják, úgy a többi tantárgyak tanitóinak sincs mire épiteniök; de abban, hogy a törvényhatóságok és községek által fentartott középiskolák felekezeti színnel ne birjanak, az egyenlőség nagy elvének ténybeli kifejezését üdvözlöm. A községi középiskolák ne adjanak ejőjogot egyik vallásfelekezetnek sem, de egyuttal lehetőleg respectálják minden növendék vallási meggyőződését.

Mint már fenebb mondám, a közoktatásügyi kormány a községi jellegü tanintézetekhez való viszonyát eddig rendeletekkel

igyekezett szabályozni. Vizsgáljuk meg rendre, mennyiben voltak e szabályrendeletek helyesek s így törvénybe való iktatásuk vagy esetleg módosításuk mennyiben válnék középiskolai tanügyünk emelésére?

Nem tudom, országos szokás-e, de azon tankerületben, hol én működtem, a községi középiskolák tanárainak megerősítését a közoktatásügyi miniszterium magának kötötte ki. Ismervén azt a sok mellékérdeket, mely a tanügy rovására a tanári testület tagjainak választásánál községi tanintézetek körében szerepelhet, én részemről csakis örülni tudtam a kormány ezen intézkedésének. Igaz, hogy ezen eljárás az iskolát fentartó hatóságok jogait határozottan csorbítja, de a tanintézet érdekeit megóvja. Véleményem szerint pedig a községek előtt — midőn középiskolát állítanak — nem a főcél, hogy a tanárválasztás jogát minden megszoritás nélkül gyakorolhassák, hanem az, hogy gyermekeik nevelésére jó intézetet nyerjenek; s erre nézve a tanerőknek magát a helyi kicsinyes érdekeken könnyen túltehető kormány által való megerősítése csakis a tanintézet előnyére szolgálhat.

Épen ez áll a községi középiskolai tanárok fegyelmi viszonyairól is. A közoktatásügyi kormány megbizottja, ki a helyi szempontok által vezéreltetve nem lehet, mindenesetre igazságosabban fog itélni a tanár ügyében, mint egy oly bíróság, melynek tagjai az iskolát fenntartó hatóság kebeléből kerülvén ki, gyakran közvetlenül, vagy legalább közvetve érdekelt felek is lehetnének.

Oly községi középiskolánál működöm, hol a megnyitás pillanatától kezdve a tanári kar végleges szervezéseig s az intézet alapjának letételeig a kellemes és kellemetlen meglepetések egész sorozatában részesültem, s azért a t. szerkesztő úr talán nem veszi tőlem rosz néven, ha kissé hosszasabban szólok e kérdéshez.

Én a községi középiskolák felállításánál és fenntartásánál a legfontosabb anyagi dolognak tartom az iskola alapjának letételét, a legfontosabb szellemi ügynek pedig a tanulmányi felügyelet rendezését.

Tekintsük először az alapítás kérdését. A példa talán legjobban magyaráz. A vallás- és közoktatásügyi miniszterium Zenta város községi gymnasiuma részére az 1876. év augusztus havában két évre ideiglenes nyilvánossági jogot adott azon kikötéssel, hogy a városi közönség ezen két év alatt az intézet fenntartását biztó-

sító alapító oklevelet állítson ki. Elmúlt a két év, s a község nem felelt meg a miniszteri rendelet kivánalmainak, de az 1878. év augusztus havában ismét a nyilvánossági jog meghosszabbítását kérte. Ez is megadatott, de ezúttal csak egy évre, s az előbbeni kötelezettségek mellett. — Most már csakugyan eleget tett a község a kivánt kötelezettségeknek: gondolják e sorok t. olvasói! — Dehogy tett. A közoktatásügyi kormány kénytelen volt az 1879. év május havában az intézettől, mint a melynek fennállását kellően biztosítottnak nem látta, a nyilvánossági jogot jövőre megvonni. Ekkor azután a község meg levén győződve a gymnasium előnyeiről, azonnal rendbe hozta az alapítás ügyét, kellő mennyiségü földbirtokot és pénzben hatvanezer forintot szavazván meg a gymnasium biztosítására. Igy menekült meg az intézet a becsukástól, a városi közönség a szégyentől.

Kérdem, nem sokkal egyszerűbb eljárás lett volna-e a községi gymnasiumnak mindaddig nyilvánossági jogot nem adni, míg oly alapító oklevelet ki nem állít, mely az igényeket minden tekintetben kielégíti? Mennyi huza-vonának, kellemetlenségnek és petitionálásnak vette volna elejét a kérdés ilynemü megoldása, nem is említve azt, hogy a tanári kar tagjai egy folytonosan becsukással fenyegetett intézetnél jövőjük iránt mindig bizonytalanságban függtek.

Igen, én azt óhajtom, hogy a középiskolai törvény csakis jó községi középiskolákat türjön meg, s olyanok, melyeknek kellő anyagi alapjuk nincs, a törvény által lehetetlenekké tétessenek.

Be nem zárhatom a községi középiskolák anyagi ügyeit tárgyaló soraimat a nélkül, hogy a törvényjavaslat készitőinek figyelmét még egy, az anyagi viszonyokkal kapcsolatos kérdésnek törvény által való szabályozására egész tisztelettel fel ne hivjam, s ez: a községi középiskolai tanárok nyugdijaztatásának kérdése. — E tekintetben a legnagyobb önkény uralkodik. Elismeréssel emlitem itt fel, hogy némely községek — mint Budapest, Szabadka — jó szántukból maguk gondoskodtak középiskolai tanáraik nyugdijaztatásáról. Azt hiszem, a legkevésbbé sem állok elő méltánytalan kivánsággal, ha a közoktatásügyi miniszterium elé a többi községi középiskolai tanárok érdekében azon óhajtással járulok, hogy a középiskolai törvényjavaslat készitésénél a tanárok ne bizassanak az iskolát fentartó hatóság jó vagy rosz akaratára, hanem nyugdijaztatásukat — hisz talán ők sem roszabbak a közs. népiskolai tanitóknál — törvény szabályozza,

hogy igy mind csatádjuk, mind az iskola érdekében, melyre nézve a megelégedett emberek működése lehet csak üdvös, teljes nyugodtsággal tekinthessenek öreg napjaik elé. — Tudhatnák a községek, hogy a jelesebb tanerők mindaddig, mig az államiakkal egyenlően nem dijaztatnak, tanszékeiket csak átmeneti állomásoknak tekíntik; de a gyermek is — még pedig példákból — látja, tudja, hogy a tudomány tiszteletet, sőt sok esetben kenyeret szerez, s azért mégis gyakran nem kényszeritve nyúl-e a könyv után?

Bizunk a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur jóakaratában, s ezen bizalomban reményeljük, hogy törvényjavaslatának előterjesztésénél a községi középiskolák tanárait a népiskolai tanitókhoz viszonyitva nem tekinti mostoha gyermekeinek s illő nyugdijaztatásukról megfeledkezni nem fog.

Áttérek másodszor a községi középiskolák szellemi vezetésének — a tanügyi felügyeletnek — megbeszélésére. Az eddig divó szokás abban állott, hogy az ilynemű középiskolák tanügyi irányban a vallás- és közoktatásügyi miniszterium, illetőleg annak megbizottja, az állami tankerületi főigazgató alatt állottak. Ezen intézkedésben nem találok legkevesebb gáncsolni valót sem, sőt inkább azon határozott hitben élek, hogy minden községi középiskola tanári testülete bizonyosan a legnagyobb megnyugvással tekint az ily szakszerü felügyeletre. Ha ezen sok tekintetben kényes kérdésre mégis valami megjegyezni valóm van, az csupán annyiból áll, hogy ezen szakszerű felügyelet ne csak papiroson legyen. A tanári kar a legnagyobb bizalommal és tisztelettel adózik az oly főigazgatónak, — s hizelgés nélkül legyen mondva, ismerünk ilyeneket, — ki nemcsak az intézet időközönkénti meglátogatását s ezáltal az oktatás menetének tanulmányozását tüzi ki célul, hanem mindenkor kész a tanári kar bármely tagját jogaiban erélyesen megvédelmezni, s a közoktatásügyi kormány ily megbizottjának felügyelete méltán a legnagyobb bizalmat keltheti az iskola irányában az azt fentartó közönség részéről is; de viszont minő alapon helyezzenek bizalmat az állami felügyeletben azon községek és törvényhatóságok, melyek középiskolájok anyagi szükségleteit fődözik a nélkül, hogy a tanulmányi felügyeletet akár maguk gyakorolhatnák, akár a közoktatásügyi kormány megbizottját iskolájukban éveken keresztül legalább egyszer látnák. Az állam biztositson magának észszerű jogokat, de azután gyakorolja is azokat.

Midőn azonban határozottan óhajtanám, hogy a közs. közép-

iskolák igazgatóságai tanügyi irányban közvetlenül az állami főigazgatóságoknak legyenek felelősek, egyúttal azon meggyőződésemnek is adok kifejezést, hogy az iskolát fenntartó testületeket teljesen kizárni még sem volna helyes eljárás. — Egyik-másik község meg is próbálta képzelt jogait oly módon érvényesíteni, hogy az előadások hivatalos látogatására tagokat küldött ki. Távol legyen tőlem, hogy ezen eljárást helyeselném, s törvényt kérjek reá, sőt ellenkezőleg lehetetlennek tartom, hogy az igazgatóság két elöljáróságnak, t. i. a főigazgatónak és a fenntartó közönségnek legyen felelős. Meg azután az ily községi felügyelet nagyon félszeg volna. Eszembe jut itt azon adomaszerű jelenet, mely egyik községi középiskola philosophiai tanszékének tanára és a községi törvényhatóság által az előadások hivatalos látogatására kiküldött tag között az illető tanár órájának végeztével lefolyt. — »No az igaz, hogy ilyen szép physikai előadást még nem hallottam,« — jegyzi meg teljes jó indulattal a hivatalos látogató. Nem tudom igaz-e, de ugy hallom, hogy azóta a szóban forgó község nem erőködik az előadások hivatalos látogatása mellett.

De nem akarok messze eltérni tárgyamtól, s kijelentem, hogy az iskolát anyagilag fentartó közönség érdekeltségének megőrzése céljából óhajtandónak tartanám, ha a törvény arra nézve intézkednék, hogy a közönség a tanév végén tartandó nyilvános vizsgálatokon képviseltethesse magát. Az igaz, hogy ezt a törvény világos intézkedése nélkül is megtehetné, hisz a nyilvános vizsgálatokra bárki beléphet, de törvényes intézkedés esetén a közönség eljárása tekintélyében nyerne, s e mellett az iskola sem vesztene az államtól való függéséből.

A közoktatásügyi kormány jelenlegi középiskolai törvényjavaslatát nem ismerem, de teljes tisztelettel vagyok azon intentiók irányában, melyekkel eddigi javaslataiban a községi középiskolák iránt viseltetett. S épen azért, hogy ezen intentióktól magát esetleg mellékes érdekek szülte befolyások által eltérni ne engedje, talán nem volt felesleges e lapok hasábjain kiemelni, hogy a községi középiskolák tanárai a szakszerű állami felügyeletnek törvény által való rendezése elé teljes bizalommal tekintenek, mivel csakis ezen úton láthatják biztosítva állásuknak nemcsak zavartalan nyugodtságát, hanem tekintélyét is.

Kuthy József.

Az átmeneti tanterv s az irásbeli dolgozatok.

Nem szólunk ezuttal az irásbeli dolgozatok didaktikájáról. A Közlöny hasábjain úgy másoktól, mint tőlem már több izben jelentek meg oly irányú cikkek, melyek általában a nyelvi feladatok tárgyát, célját, szerkesztését, előleges megbeszélését s jávítási módját discussio tárgyává tették.

Hogy az irásbeli dolgozatok lehetnek iskolaiak vagy háziak, még pedig scriptumok vagy extemporálék; hogy az olvasmányok tárgyához s a tanult szabályokhoz mérten főleg a szókincs, nyelvtan, helyesirás és a stilus sajátosságainak begyakorlása képezi céljokat; hogy a felsőbb osztálybeli tanulók föladatai nemcsak tisztán átfordításból, hanem az olvasmányok egyes részleteinek, vagy az egész prózai olvasmány vagy költői elbeszélés tartalmának, úgy szintén kisebb-nagyobb leirások- és elmélkedéseknek önállóan irásba való foglalásából is állhatnak; hogy a házi dolgozatok dispositióját előbb az iskolában közösen meg kell beszélni: ezek mind olyan tételek, melyek, mint említém, már többször kerültek szakszerű megvitatás alá, s tán még mindig hálás tárgyat szolgáltatnának egy-egy specialiter e kérdésekkel foglalkozó értekezés megirására, de a jelen cikk keretén kívül állanak.

Most az egyszer az átmeneti tanterv azon homályos pontjaira akarunk rámutatni, melyek különösen az irásbeli feladatokra vonatkoznak, s azon határozatlanságra, melylyel azok meghatározva vannak, vagy jobban mondva, néhol meghatározva sincsenek. A gymnasiumi tanítás új tervében szorgosan kell böngésznünk, s több helyen erősen kell gondolkodnunk, ha tisztába akarunk azzal jönni, hogy egyik-másik nyelvből házi vagy irásbeli dolgozat készítendő-e, vagy hogy egyátalán készítendő-e feladat?

Ha valamiben, úgy mindenesetre egy egész intézet beléletét szabályozó és a tanításban egyöntetű eljárás behozására törekvő rendelet szerkesztésében fő gond fordítandó a stilus világossága- és szabatosságára. Volt már arra több eset eddig is, hogy a középtanodákhoz beküldött rendeletek és utasítások stilusbeli homályossága nem egy félreértésre szolgáltatott alkalmat, s nem egy,

a felsőbb tanhatósághoz intézett zaklató kérdésnek volt szülő anyja. Megengedem, hogy a hiba sokszor a magyarázó közönségben van, mely az új rendelet betüit sokszor azért interpretálja roszul, mert a régi szokás hatása alatt állván, főleg ha a régibb szokás jogokat és előnyöket biztosított számára, az újban is a régi jót akarja minden áron fölfedezni; de az is igaz, hogy ezt csak akkor teheti, ha az új törvény homályos szavai megengedik a téves interpretatiót.

Az új rendeletek készítői tehát, kik néhol könnyed, s itt-ott jobbra-balra csavarható stilust használtak, épen nem csodálkozhatnak azon, ha az acceptáló közönség szavaikat, mert azok nem eléggé világosak és szabatosak, roszul magyarázza a nélkül, hogy ehhez értelmi kiskorúság kivántatnék. Volenti non fit iniuria! — Másrészt hogy ebből a tanítás menetében zavar idéztetik elő s az egyöntetű eljárást confundálja, sőt a tanári testületekben néha élénk eszmecserét idéz elő, ez a mennyire bizonyos, ép annyira sajnálatos, mert bizonyára azon tanférfiak sem óhajtottak bármi legcsekélyebb zavart is előidézni, kik a terveket vagy rendeleteket készítették.

Nincs kellemetlenebb egy tanárra nézve, ki kötelességeinek teljesítésében kellő pontossággal akar eljárni, — s úgy hiszem, mindannyian akarunk, — mint ha tanügyi dolgokban, ha mindjárt azok legcsekélyebbeknek látszó részleteiben is, az utasítások vagy rendeletek hiányos vagy controvers szavai őt homályban hagyják s kételybe ejtik aziránt, hogy mitévő legyen. Szeretjük e tekintetben a pontos, teljesen világos meghatározásokat már csak azért is, hogy mulasztást el ne kövessünk és senki részéről megszólást ki ne érdemeljünk. Szivesebben látjuk a nekünk szóló rendeletekben még a tautologiát és pleonasmust is, mint a hiányos, kétes kifejezéseket, mint azt a stilust, mely azzal nem törődik, bárminőnek tünteti is fel az iró egyéniségét, s bármint rágódik is a tanítással foglalkozó publikum az obscurus kifejezéseken.

Olvastam, hogy valaki a középiskolai rendtartást és a gymn. új tantervet, minthogy ezek szerinte a legpongyolább s leghibásabb stilussal vannak szerkesztve, mint fércmunkát fogja orbi et urbi bemutatni, és igy a mi ebből magától következik, azok készítőinek irálytani képzettségét az olvasó és irói világ előtt a minimumra, vagy semmire fogja redukálni. Ezt a hencegést már nem helyeselhetem, sőt el is itélem. Azt azonban magam is kénytelen vagyok bevallani, hogy nem nagy detectiv ügyességgel kell

birni, hogy úgy a fennemlített művekben, mint az átmeneti tantervben különösen az irásbeli dolgozatokról szóló passusokban, egy néhány homályos helyet felfedezzünk, melyek gondosabb, világosabb és szabatosabb irályt óhajtottak volna.

Igy az átmeneti intézkedéseknek tantárgyak szerinti egybeállításában, a II. pontban, mely a latin nyelvről és irodalomról szól, olvassuk: »A felsőbb osztályok latin irodalmi tanításában csupán az V. osztály kiván módosítást, a mennyiben Cicero Catója és Laeliusa helyett az új terv Livius olvasását szabja elő és Ovidius-féle szemelvények helyett átalában lyrai szemelvényeket követel; ezen módosítással az új terv a latin tanításban teljességében érvényesülhet stb.« Az utolsó sor igen homályos. Miféle módosítással? Azzal, hogy az Ovidius-féle szemelvények helyett általában lyrai szemelvényeket vegyünk fel, mint azt az új terv is követeli? De ez átmeneti tanterv osztályok szerinti egybeállításánál ép az ellenkezőket olvassuk az V. oszt. latin nyelvről: Költői olvasmány: Tirocinium poeticum, kül. szemelvények Ovidiusból. Az V. osztályra kijelölt latin nyelvi tananyagnak e kétféle meghatározása — pedig mind a kettő ezen átmeneti évre szól — egymással homlokegyenest ellenkezik, vagy ha keveset akarok mondani, legalább is érthetetlen és homályos. A valószinüség mégis a mellett van, hogy Ovidiusból kell szemelvényeket olvasni, nem pedig a helyett általában olvastatni lyrai szemelvényeket, mert hisz' olyan tankönyvünk magyarban még nincs is, melyben általában lyrai szemelvények volnának egybeválogatva. Elég e fajtából egyet!

A magyar irásbeli dolgozatok még csak elég pontosan volnának meghatározva. Az I. és II. osztályban: két hetenkint egy irásbeli vagy házi vagy iskolai dolgozat kivántatik; a III. és IV. osztályban: két hetenkint, az V. osztályban: havonkint egy irásbeli házi dolgozatot kell készíteni. A többi osztályokban: havonkint egy irásbeli dolgozat készítendő. De milyen? házi vagy iskolai? Valószinübb, hogy házi, de miért ne lehetne iskolait is érteni alatta? Nevezetes, hogy hetenkint és hetenként, havonkint és havonként felváltva jönnek elő.

De már a latin nyelvből adandó irásbeli dolgozatok nemei még ennyire pontosan sincsenek meghatározva. Az praecise ki van mondva: hogy az alsó osztályokban hetenkint egy óra irásbeli dolgozatra fordítandó. De itt helyén lesz megjegyezni, hogy ha az irásbeli dolgozat alatt iskolai extemporale értendő,

akkor minden héten egy órát erre fordítani, már az is sok; ha pedig scriptum értendő, akkor pláne egy óra a hibák közös megbeszélésével és kijavításával is igénybe vétetvén, a heti 6 órából kettőt gyakorlatra fordítani már egészen helytelen volna. Jó lett volna megjegyezni, hogy vagy extemporale tartandó hetenkint egyszer, vagy scriptum két hetenkint úgy, hogy az mindjárt a következő órában vagy a következő hét egy óráján lenne megbeszélendő és kijavítandó.

Az V. VI. osztályban havonkint két óra fordítandó irásbeli feladatra. Nem ártott volna itt sem megjegyezni, hogy extemporalé-e vagy scriptum?

De — incredibile memoratu! — a VII. és VIII. osztályban nincsenek is egyátalán előirva az átmeneti tantervben semminemü latin irásbeli dolgozatok. És ha ezen intézkedésbe a tanár bele nem nyugszik csak azért sem, mert belátja, hogy tanítványainak stilusgyakorlatokra okvetlenül nagy szüksége van, kénytelen rendelet nélkül a saját szakállára adni föl irásbeli dolgozatokat s legfeljebb némi basist a gymn. tanítás új tervében kereshet, melyben fölemlíttetik, hogy a VI. és VII. osztályban oly gyakorlatok adhatók mint az V.-ben; a VIII-ban pedig önálló dolgozat is adható. De az átmeneti tantervben ezekről szó sincs.

Körülbelül ugyanígy vagyunk a német nyelvvel is. Az átmeneti tantervben a III. és IV. osztálybeli tananyagnál egy árva betüvel sincs fölemlítve, hogy irásbeli dolgozatokat kell adni. Tehát ne adjunk a németből irásbeli feladatokat? Ismét böngésznünk kell a gymn. tanítás új tervében, s bátorságot merítve magunknak abból a jegyzetből, melyben a IV. oszt. tananyag fölemlítésénél az mondatik, hogy mind a két (III. és IV.) osztályban két hetenkint irásbeli iskolai dolgozat adandó, propria auctoritate kell ezen értelemben pensumokat készíttetnünk. Az V. VI. és VII. osztályokban havonkint egy irásbeli dolgozat van praescribálva, de hogy iskolai-e vagy házi, arról nem szól a krónika. A VIII. osztálynál ismét semmi említés sincs német irásbeli feladatról, ezt megint csak a gymn. tanítás új tervéből kell kiokoskodni.

Hát a görög nyelvről mit szóljunk? Azt sem tudjuk igazán, lehet-e erről szóllani vagy sem? Az átmeneti tantervben nincs szó arról, hogy a görög nyelvből is kellene irásbeli iskolai vagy házi dolgozatot adni. A gymn. tanítás új tervében van ugyan szó valami szóbeli és irásbeli fordítási gyakorlatokról, de itt is csak az V. osztályra vonatkozólag; meg ez a határozatlan kifejezés

nem is nyujt biztos tájékozást a görög nyelv tanárainak. Az új gymn. tanterv megjelenése előtt rendeletileg volt szabályozva, hogy a görög nyelvből két hetenkint egy iskolai irásbeli dolgozat adassék. Ugy hiszem, hogy a legtöbb tanár, ki a görög nyelvet tanítja, más újabb rendelet hiányában, mely az eddigi praxis megszüntetését kategorice kimondaná, a régi usushoz ragaszkodik, s azt tartja meg. Legalább, ugy tudom, hogy a mi intézetünkben ily értelemben határoztak a görög nyelvet előadó tanárok.

Ennyit láttam jónak és szükségesnek az átmeneti tanterv stilusának homályosságáról fölemlíteni, csak azon okból, hogy ezután azok, kik ily fontos és a tanügy szivét érintő tervek kidolgozásával a legfelsőbb tanhatóságtól megbizvák, a stilizálásra és fogalmazásra fordítsanak annyi gondot, hogy az egyrészt főleg a törvények és rendeletek szerkesztésénél föltétlenül megkivántató világossággal és szabatossággal birván azokban, kik a rendeleteket pontosan, ad amussim végrehajtani kötelesek, semmi kételyt ne támaszszon, másrészt az ellenfélnek, ki ex asse kutatja ki a miniszteri rendeletek tökeletlenségeit, a stilus megtámadására bő materiát ne szolgáltasson. Lehet, hogy a jelen esetben az irály homályossága és határozatlansága abból származott, hogy az átmeneti tanterv készítői nagy sietségökben, mert egy kissé megkéstek, azt kellő gonddal el nem készíthették; az okot nem kutatom, de a hiba megtörtént. Kérünk ezután: *több világosságot!*

Polgár György.

Nehány megjegyzés az anthropologiai műszótár érdekében.

Most, mikor az egész világ nyelvészkedik s különösen a tudományos műszótár ügyében tudományos és nem tudományos vitát folytat: én is beállok a harcosok sorába s fölszólalok egy árván hagyott tudománycsoport érdekében, melynek magyar műszótára tabula rasa még. E tudománycsoport az emberről szóló tan, illetőleg annak két főága, t. i. az anthropologia és az ethnographia.

Ha figyelemmel kisérjük azon néprajzi ismertetéseket, tárcákat stb., melyeket napi és heti lapjaink időnként, különösen nyári évad idején közölnek, s melyekben szinte hemzseg a tudomány szűzies tisztaságát beszennyező csodabogár, ha végig nézzük iskolai és nem iskolai kézikönyveinket, melyek itt-ott valami anthropolo-

giai vagy ethnographiai tételt is érintenek: akkor meggyőződést szerezhetünk, mily hiányos az említett két tudomány magyar műszótára, vagy helyesebben mondva, meggyőződhetünk, hogy tulajdonképen e tudományokra vonatkozó műszótárunk még nincsen.

Azon hivatott és nem hivatott ethnographusokat, kikkel a napi lapok hasábjain találkozunk, már alig fogjuk megtéríthetni; de legalább nekünk tanároknak kötelességünk odahatni, hogy a jövő nemzedék tisztultabb ethnographiai ismeretekkel lépjen a nyilvános élet szinpadára, a mi csak akkor lesz lehetséges, ha az iskola, illetőleg a szaktanárok egyöntetű eljárást követnek s arra törekszenek, hogy tudományunk kezelésében minél nagyobb szabatosságra tegyenek szert.

Jelen alkalommal nincs szándékomban az egész műszótárt vizsgálat alá venni, csak egynehány műszót akarok itt említeni s mintegy felkölteni érdekeltségét a szaktanároknak s tudományunkra irányozni figyelmét a nyelvtudománynyal foglalkozóknak.

Igen feltünő pl. azon rendszertelenség, melylyel nálunk a nem, faj és fajta szókat használják. A latin terminus technicus következő: genus, species, varietas. A francia ennek megfelelőleg azt mondja: genre, espèce, race; a német pedig Geschlecht, Art, Rasse. A magyarban ezen sorozatnak nem, faj, fajta felelnek meg.

Hiszen ezek rég ismert dolgok, úgy szólanak némelyek, hiszen ezeket említeni sem kell!

Igazuk van uraim, ismert dolgok ezek, használják is a növények és állatok osztályozásánál, de mikor az emberről van szó, erről a fölfuvalkodott és hiú földi lényről, akkor már nem kell többé a fajta szó. Vajjon miért?

Az embercsoportoknak egymáshoz való viszonyáról tudvalevőleg két egymással ellentétes nézet van elterjedve, a polygenismus és a monogenismus tana. A polygenisták azon különbségeket, melyek az ember termetében, az agy alkatában, a bőr színében, a haj minőségében stb. mutatkoznak, mindannyi alapkülönbségnek vették s azt hirdették, hogy az emberiség már eredetileg több species t vagyis fajt képezett, melyek egymástól egészen függetlenül, különböző helyen és talán különböző időben is keletkeztek. Viszont a monogenisták elismerik ugyan a testi jellegek különbségeit, de azt állítják, hogy mindezek egy alaptypusból fejlődtek, illetőleg hogy az eredetileg egy alaptypus külső okok behatása folytán különbözőkép módosult. Azonban a különbségek oly csekélyek s oly lényegtelenek, hogy csak varietas-ok, rasse-ok vagyis fajták fölvételére jogosítanak. E szerint a monogenismus értelmében az összes emberiség csak egy fajt — Species Homo — képez s egy közös őstörzsből származik.

Nem lehet jelen cikk feladata fölsorolni mindazon érveket, melyeket a két nézet mellett és ellen fölhoztak. Itt csak annyit említek, hogy a polygenismus mindinkább tért veszít, s hogy manap már a monogenismus tekinthető uralkodónak. A monogenismus ezen győzelme különösen a jámbor lelkeknek szolgálhat nagy

megnyugtatásul, mert a tudomány igazolja és megerősíti az emberek testvériségéről vallott hitüket.

És mégis, mi történik?

Azok, kik legjobban buzognak az emberiség egysége mellett, mégis emberi nemről s emberi fajokról beszélnek, a helyett hogy emberi fajról és emberi fajtákról beszélnének. Igazán komikus jelenség ez! Örvendenek, hogy a tudomány megerősíti a biblia állításait s hozsannát kiáltanak; de mert rosz fordítók s mert nem tudják, hogy a species fajnak s a race fajtának fordítandó, azért az emberiségről mint genus-ról vagyis mint nemről beszélnek, a helyett hogy speciesnek azaz fajnak neveznék. Igy tehát az emberiség tagjait nem hogy közelebb viszonyba hoznák, hanem még jobban eltávolítják egymástól.

Viszont vannak mások, kik a speciest helyesen fajnak fordítják ugyan és az ember fajbeli egységéről is beszélnek, de később, midőn ezen egy fajt osztályozni kell, mégis kaukázi, mongol stb. fajt és nem fajtát említenek. Tehát az ember egy fajt képez s mégis ezen egy faj 3, 4, 7, 12 stb. fajra oszlik. Vajjon mit mondana ehhez a logika?

De különben is, mért nem tud a fajta szó általános elterjedést nyerni? Hiszen nemcsak hogy az állat- s növénytanban általános használatban van, de az emberről is a köznép széltében használja. És pedig megjegyzendő, hogy a köznép — úgy jó, dicsérő, mint rosz, korholó értelemben használja e szót. A termékeny nőt, különösen ha mindannyiszor egészséges, erős gyermeket szül, a nép jó fajtának, jó fajtából valónak nevezi s azzal nyilván dicséretet akar mondani, épen úgy mint mikor jó fajtáju körtéről, jó fajtáju vadász kutyáról stb. beszélünk. Viszont a gézengúz embert, az iszákost, a dorbézolót a nép szintén jó fajtának nevezi, de természetesen itt a jó jelző gúnyos, korholó értelemben veendő.

Csodálatos tehát, hogy a fajta szó, dacára hogy az állat- s növénytani terminologiában el van fogadva, dacára, hogy a nép az emberre is alkalmazza, az anthropologia műnyelvében még sem tud kellő elterjedést nyerni.

De a milyen helyesek a faj és fajta elnevezések, oly helytelenek a népfaj és népfajta. Bontsuk e szókat alkatrészeikre. Milyen fogalmat fejeznek ki a faj és fajta?

Minden szakember tudja, hogy ezek anthropologiai fogalmak s hogy midőn az emberiséget mint fajt vizsgáljuk, azon különbségeket veszszük alapul, melyek ez embert az állattól, illetőleg az anthropoid majomfajoktól megkülönböztetik. Ha pedig az emberfajt kisebb csoportokra azaz fajtákra osztjuk, akkor is tisztán a testi jellegeket, illetőleg az ezekben mutatkozó különbséget veszszük alapul. Igy beszélünk pl. fehér és fekete dolicho- és brachykephal, gyapjas és sima haju fajtákról. Vagyis ha az emberről mint az egy fajnak, vagy valamely fajtának tagjáról beszélünk, mindig csak physikai tulajdonságait tekintjük, tekintet

nélkül arra, milyen a nyelve s milyen az életmódja. Innen van, hogy a fajták leirása és határolása a természetvizsgáló illetőleg az anthropolog feladata, a ki az emberrel mint physikai lénynyel foglalkozik.

Egészen más körbe vezet a nép fogalma. Mi által lesz a nép? »A nép lesz nyelve, hite és társadalmi szerkezete által,«*) s igy a nép fogalma nem alapszik külső testi sajátságokon, hanem értelmi és erkölcsi jellegeken. Innen van, hogy a népek leirása, csoportositása és határolása nem az anthropolognak, hanem az ethnographnak feladata, ki az embert nem ugy tekinti, mint physikai egyedet, hanem mint tagját bizonyos erkölcsök, hagyományok és közös nyelv által megalakult társaságnak. Határozottan fejezte ezt ki Müller Frigyes, a jeles bécsi ethnograph. »Obwohl nun, ugymond**) Rasse und Volk auf ein und dasselbe Object sich beziehen, nämlich den Menschen, gehören sie doch zwei verschiedenen Wissenschafts-sphären an. Rasse ist ein streng anthropologischer, Volk dagegen ein streng ethnographischer Begriff.«

Igen ám, mondhatná valaki, hiszen úgy a fajta, mint a nép fogalma az emberre vonatkozik; miért nem lehetne tehát e két nevet egyesíteni s általa az embernek mind physikai, mind pedig értelmi és erkölcsi tulajdonságainak különbségeit jelölni. Ámde ezen ellenvetés tarthatatlan, mert a fajta és nép nem födik egymást. Ha minden fajta egy-egy nép- illetőleg nyelvcsaládot képezne s a fajtának s nyelvcsaládnak határai összeesnének, akkor az ellenvetés talán jogosult volna. De ezen összeesés nincs meg, igy pl. a földközi emberfajta legalább négy egymástól független, semmi rokonságban sem álló nyelvcsaládra oszlik. Legalább eddigelé az összehasonlító nyelvtudomány úgy tekinti a baszk, kaukázusi, hamito-sémita és indo-germán családokat, mint a melyek egymással semminemű összefüggésben sincsenek. És ugyanez mondható a többi emberfajták népcsaládjairól is.

Ha tehát a fajta köre sokkal nagyobb, mint egy-egy nyelvcsaládé s igy e kettő egymást nem födi, akkor a két fogalom nem is egyesíthető egygyé. Mit jelentene pl. e kifejezés: mongol népfajta, vagy ez: ural-altáji népfajta? Az első kifejezés helytelen, mert azt mondja, hogy a mongol fajtához csak egy népcsalád tartozik; a második pedig helytelen, mert azt mondja, hogy az ural-altáji népcsalád magában véve különálló fajtát képez.

Világos tehát, hogy a népfaj és népfajta összetételek az anthropologia és ethnographia szótárából mindenkorra kitörülendők.

Nagy határozatlanság uralkodik a haj elnevezésében is. Tudva van, hogy Müller Frigyes volt az első, ki az emberiség anthropologiai osztályozását a hajra alapította. Rendszere következő:

I. Wollhaarige: A. Büschelhaarige: 1. Hottentoten
2. Papuas

*) Hunfalvy Pál. Magyarország ethnographiája 48. l.
**) Fr. Müller. Allgemeine Ethnographie II. kiadás 5. l.

B. Vliesshaarige: 1. Neger
2. Kaffern
II. Schlichthaarige: A. Straffhaarige: 1. Australier
2. Arktiker
3. Amerikaner
4. Malayen
5. Mongolen
B. Lockenhaarige: 1. Dravidas
2. Nubas
3. Mittelländer.

Nem tartozik jelen sorok keretébe részleteiben vizsgálni, mennyiben helyes Müller rendszere; azt sem akarom itt említeni, vajjon lehet-e egyedül a hajat venni osztályozási alapul; csak arra akarok tekintettel lenni, miképen kelljen e rendszert magyarra fordítani. Müller ethnographiai kézikönyve oly széles elterjedést nyert, osztályozását annyian követik, hogy a középiskolai tanár is kénytelen e rendszert, ha nem is követni, de legalább fölemlíteni és ismertetni. Ámde milyen szókat használjunk a haj minőségének elnevezésére?

Egyik tisztelt tagtársunk következő kifejezéseket használ:

I. Göndör hajuak: A) Pamatos bajuak
B) Gyapjas hajuak
II. Sima hajuak: A) Merev hajuak
B) Fürtös hajuak.

Egy másik hirneves tudósunk pedig Müller rendszerét így fordítja:

I. Gyapjas hajuak: A) Csomós hajszáluak
B) Bundás hajszáluak
II. Sima hajuak: A) Egyenes hajszáluak
B) Göndör hajszáluak.

Látjuk, mennyi eltérés, sőt teljes különbség. Az egyiknél göndör haj annyi, mint Wollhaar, a másiknál pedig annyi, mint Lockenhaar. Tehát ugyanegy szót egészen ellenkező fogalmak kifejezésére használnak.

Én részemről bármily készségesen elismerem tagtársunk jelességeit s bármily tisztelettel adózom hirneves tudósunknak, kinek hazai tudományosságunk oly sokat köszönhet: mégsem tudom e hajra vonatkozó műszavaikat elfogadni. Tagtársunk fordítását különösen azért hibáztatom, mert a Wollhaar-t göndör hajnak fordítja, holott sokkal hivebben gyapjas hajnak nevezhette volna. Másik tudósunk fordításában pedig különösen az hibás, hogy a Lockenhaart nevezi göndörnek, holott sokkal helyesebb a fürtös elnevezés.

Én részemről Müller rendszerét következőkép fordítom:

I. Gyapjas haj: A) Csomós haj
B) Bundás haj
II. Sima haj: A) Merev haj
B) Fürtös haj.

Mint látható, én e göndör szót egészen kiküszöbölni óhajtom és pedig azért, mert göndör más fogalomnak felel meg, t. i. annak, melyet a német kraus, a francia crèpu szóval jelöl. Igaz ugyan, hogy a közönséges beszédben itt-ott összezavarják a fürtös és göndör fogalmait, de a helyesebb nyelvszokás legtöbb esetben különbséget tesz e kettő közt.

Midőn a német hajat kér kedvesétől, Haarlockè-t kér, a francia boucle-t (cheveux bouclés) kér s a magyar hajfürtért eseng; azon hajat, mely kedvesének hófehér nyakára omlik, a költő hajfürtnek nevezi; gyermekének első levágott haját az anya szintén hajfürtnek tekinti s ily néven teszi el imádságos könyvébe. Tehát mindenütt Haarlocke, mindenütt hajfürtök.

Korántsem helyes azon talán felmerülő ellenvetés, hogy a nép csak a hosszú hajszálakat nevezi fürtöknek, a nélkül hogy tekintettel volna a haj minőségére; mert ellenkezőleg, a nép nincs tekintettel a hajszálak hosszára, hanem csak minőségére. Azon haj, melyet a leányka szive választottjának ad, nincs tövénél levágva és így nem is hosszú hajszál; a gyermek első haja sem hosszú, hanem legtöbbször nagyon is rövid. A jelleg, mely ezen hajat fürtökké teszi, minőségében rejlik, t. i. a nép azon hajat nevezi fürtösnek, mely sima, puha és lágy, selyemszerű finom szálakból áll.

Ellenben göndörnek egészen más hajat neveznek, t. i. azt. mely szögletes, érdes fogású, kemény és durva hajszálakból áll, a mely tehát épen ellentéte a selyemszerű fürtös hajnak. Fürtös csak a fej haja lehet, de göndör a szakáll s a test némely részeinek szőre is.

Ha a göndör fogalmát a fürtös fogalmától el nem választjuk, akkor lehetetlen, hogy a haj különbségeit érthetően kifejezzük. Tudtommal a kraus, crèpu kifejezésre a göndörön kívül más magyar kifejezésünk nincsen. Érzi ezt, úgy látszik, feljebb említett hirneves irónk is, mert midőn Peschelnek következő szavait: »Die Bewohner von Kordofan schliesen sich in allen Merkmalen den Fundj an, nur dass sie als Dolichocephalen mit sehr stark gekräuseltem Haare noch negerhafter sich darstellen« magyarra fordítja, ezt következőleg teszi: »Kordofan lakosai a fundsokhoz tartoznak, sőt dolichokephalságuk és göndörhajuknál fogva ezeknél is négeresebbek.«

E szerint ha Kordofan lakói s a fundsok épen hajuk göndör volta miatt néger kinézésüek, akkor a négerek is erősen göndör hajuak; már pedig említettük feljebb, hogy Müller rendszerének fordítása alkalmával hirneves irónk úgy szerepeltette a göndör szót, mint az európai — fürtös fejü — ember jellegét. Világos, hogy ezen szó kettős szereplése nem helyes, mert ha a néger göndör haju, akkor az európai emberfajta nem lehet az. Valamint a németben kraus állandó attributuma a Wollhaarnak, úgy a magyarban is göndör megkülönböztető jelzője a gyapjas hajnak és nem a simának.

Ez természetesen nem zárja ki, hogy a síma hajú fajtáknak némely tagjai ne legyenek göndör hajúak, mert hisz tudva van, hogy nincsen testi jelleg, mely határozottan csak egy emberfajtának volna sajátja s mely szórványosan bár, más fajtáknál elő nem fordulna.

Hunfalvy János, jeles geographusunk, földrajzi tankönyveiben többnyire helyes kifejezéseket használ. Igy pl. Ausztrália benszülöttjeiről következőleg nyilatkozik: hajuk fekete göndör és gyapjas. A papuákról így szól: hajuk fekete és sürü, rendesen göndör és sajátságos módon összecsomósodik s úgy áll a fejen mint a paróka. Szakálluk sürü és göndör, testök is szőrös. A malájokról pedig így szól: hajuk fekete és sima, ritkán göndör, szakálluk nincsen, testök sem szőrös.

Figyelembe kellene vennünk az egyes emberfajták elnevezését is. Tudva van, hogy a hány anthropolog, a hány ethnograph, annyiféle a rendszer, annyiféle az osztályozás s annyiféle a fajták elnevezése. A szakember eligazodik ugyan ez útvesztőben, de a középiskolai tanulónak ez rendkivül nehéz s így arra kell törekednünk, hogy minden fajtát határozott névvel jelöljünk és hogy egy fajta jelölésére soha kétféle szót ne használjunk, a mint ezt már egyesületünknek a műszókat revideáló bizottsága is hangsúlyozta. »Az ugyanegy fogalmat jelölő több szó közül soha sem több, hanem csakis egy ajánltassék használatra.«

Igy pl. tudva van, hogy a néger fajtát sokan szerecsennek nevezik. Nem foglalkozom szakszerüen a magyar nyelvtudománynyal s így nem tudnám megmondani, etymologiai szempontból helyes szó-e a szerecsen kifejezés; de mint ethnograph meg vagyok győződve, hogy használata helytelen. Néger internationalis szó, melyet könnyen meg lehet jegyezni s melyet más fogalommal nem igen lehet összezavarni; miért tehát a nyelvtisztítást oly szigorúan alkalmazni és e szót kiküszöbölni? És megjegyzendő, hogy szerecsennek a népnél kétféle jelentése van, és így nem is eléggé határozott kifejezés. T. i. jelent négert és jelentheti a földközi fajtához tartozó éjszakafrikai mórt (Maur, Mohr) is. Igy pl. láttam egy gyógyszertár címtábláját, a melyen ily kifejezés diszeleg: Gyógyszertár a szerecsenhez, alább pedig: Apotheke zum Mohren. Fűszerkereskedések címtábláján is igen gyakori eset, hogy szerecsen Mohrnak van fordítva; miből világosan következik, hogy szerecsen nem eléggé határozott kifejezés arra, hogy az internationalis négert kiszoríthassa.

Viszont a mongol fajta elnevezését ki szeretném küszöbölni s helyette közép-ázsiai fajta elnevezést használni. Igaz ugyan, hogy mongol internationális szó épen úgy, mint a feljebb említett néger, de ne feledjük el, hogy a mongol fajta körén belül van egy nép-, illetőleg nyelvcsalád, melyet szintén mongolnak nevezznek. Van tehát mongol fajta és mongol népcsalád. A milyen helytelen, ha egy fogalomra két nevet használunk, épen olyan helytelen, ha két egészen különböző fogalom kifejezésére csak egy

nevet alkalmazunk. És különben is, e fajtát annál nagyobb joggal nevezhetjük közép ázsiainak, mert ősi lakhelye valóban Közép-Ázsia, a hol maiglan megőrizte eredeti tisztaságát. Ha Ausztrália benszülöttjeit ausztráliai, Amerika lakóit amerikai fajtának nevezzük, épen olyan joggal nevezhetjük Közép-Ázsia benszülöttjeit közép-ázsiai fajtának.

Azt tartom, hogy a következő kifejezések, mint a melyek aránylag legnagyobb elterjedést nyertek, leginkább ajánlhatók: 1. hottentot, 2. papna, 3. néger, 4. ausztráliai, 5. sarkvidéki, 6. amerikai, 7. maláji, 8. közép-ázsiai, 9. dravida, 10. földközi-tenger-melléki fajta.

Hogy a sok közül csak egyet említsek meg, hibásnak találom azon műszót is, melylyel iróink a természetes népek egyik szokását, a tatuozást jelölik. Ugyanis ezt tättowirozásnak nevezik s így utánozzák a németeket, kiknél a tättowiren szó van használatban. Ámde e név használatát semmi sem igazolja. Honnan jő ezen kifejezés? Azon népek, melyeknél az ismert szokás divatban van, azt különbözőképp nevezik, így pl. a papuák pa-nak, a tunguzok guldirnak stb. Ámde e szokás leginkább a Csendes-oceán szigetein, a maláji fajtához tartozó polynesiai népeknél van elterjedve, ezeknél pedig ily hangzásu kifejezések vannak használatban: tatan, tatatan, tatattoio s különösen tatu, de soha sem tättow.

Ezen említett szók közt legalkalmasabb s az európai fülnek leghangzatosabb a tatu kifejezés s valóban ezt fogadták el úgy az angolok (angol kiirás szerint tatoo) mint a franciák (francia kiirás szerint tatou) s belőle főnevet és igét is alkottak (így a franciában tatouage, tatouer). Vannak német irók, így pl. Gerland, a Waitz-féle anthropologia folytatója, kik követik e példát s tatu, tatuirung, tatuiren szókat használnak, mások azonban mereven ragaszkodnak a tättowirung-hoz.

Ohajtandó, hogy mi is kövessük a franciák és angolok helyesebb eljárását s ha már internationalis szókat kell használnunk, vegyük be szótárunkba a tatu, tatuozás, tatuozni kifejezéseket. Ideje volna már, hogy ne utánozzuk mindenben lelketlenül német szomszédaink egyoldaluságait, hanem csatlakozzunk a Rajnán s a Csatornán túl lakó népekhez.

Nem folytatom a megjegyzéseket, mert attól tartok, hogy soraim már is hosszúra nyúltak; de ha t. szerkesztő úr megengedi, valamikor visszatérek még e tárgyra. Addig is good bye.

Requinyi Géza.

Irodalom.

A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. Összeállította Beöthy Zsolt. II. kötet. Kisfaludy Károlytól mostanig, 1820—. A középiskolák VI., VII. és VIII. osztálya számára. Budapest, az Athenaeum r. társ. kiadása. 1879. Ára 1 frt 80 kr. 324 lap.

E mű első és jelen második kötetének megjelenése közt több mint két esztendő van, a mi annál feltünőbb, mert a kritika általában dicsérte az elsőt, s a reáliskolák számára kiadott tankönyvjegyzékben az ajánlottak közé volt felvéve. Most már a gymnasiumoknak is ajánlva van, és pedig az irod.-történeti tankönyvek közől egyedül.

Ugy hiszszük, annál sürgősebb kötelességünk abbeli igéretünket beváltani, hogy a második kötetet is bemutatjuk.

A mi a könyvnek dispositióját, módszerét illeti, arra nézve hivatkoznunk kell az e folyóirat $187^{6}/_{7}$. évfolyamának 134. és köv. lapjain közölt ismertetésünkre. Kifejtettük ott, hogy Beöthy didaktikai nézeteivel nem érthetünk egyet mindenben; elmondottuk, hogy könyvének hasznavehetősége csökken az anyag bősége miatt, s hogy azon pragmatikus tárgyalásmód, melyet Toldy nyomán követ, nem illik bele a középiskolai oktatás formájába; kimondottuk azon meggyőződésünket, hogy előbb-utóbb el kell jutnunk oda, hogy a középiskolai irodalom-történet tanítása a főbb, és csak a főbb momentumok összefoglalására szorítkozzék.

Ma már tény, a mit akkor elkövetkezendőnek mondottunk.

A gymnasiumi oktatás új terve, melyhez lényegben a reáliskolainak is alkalmazkodnia kell, nem hagy kétséget a teendők iránt. A »Magyar Tanügy«-ben javaslatként közzétett részletes utasítás világosan kimutatja a középiskolai irodalmi oktatás menetét a 4—7 osztályon át, mely az elméleti képzés méltánylása mellett teljes mértékben megköveteli a jeles irod. termékek tanulmányozását, s mentől több olvastatás által készíti elő az ifjút a nevezetesebb jelenségek történeti egymásutánban való összefoglalására. Ily nevezetes jelenségek pedig csak azok, »melyekben az irodalom, mint a nemzeti élet kifejezője, mint a kor történetének számba veendő tényezője nyilvánul.« Ezen szempontból van kiválasztva az anyag: a régibb irodalomból sokkal kevesebb, mint az újból, mert csak ebben jelennek meg határozott írói egyéniségek, melyeknek megismertetése lesz az oktatás fő feladata. Az utasítás azon jelesek neveit is felemlíti, kikkel az irod.-történeti oktatásnak tűzetesen foglalkoznia kell. A tárgyalásmódra nézve pedig ezt mondja: »Tárgyalásukban a tanárnak folyton kell ugyan reflek-

tálnia a kor viszonyaira, de a forma kiválóan biografiai lesz; ennek keretében jellemzendők az egyes írók aesthetikai álláspontja, főbb műveik, hatásuk az irodalomra és társadalomra. Olvastatásukban csak magán szorgalomra számíthatni; iskolai olvasmányúl irodalmi és történeti nagyobb tanulmányok ajánlatosak.«

Az az irodalom-történeti tankönyv tehát, mely a tanterv követelményeinek meg akar felelni, jóformán különbözni fog Beöthy urétól.

Vegyük csak a könyv második részét, melyben az olvasmányok foglaltatnak. Ebben is, mint az első kötet megfelelő részében kisebb-nagyobb, de általában az író jellemzésére teljesen elégtelen töredékek, a kisebb művekből csekély számú szemelvények vannak. Mit ér didaktikai szempontból egy-egy drámának egy jelenete, egy novellának vagy regénynek egy-két lapra terjedő szakasza? Tudjuk, hogy nagyobb terjedelmű, egész művek felvétele, mikor annyi író volna műveik által jellemzendő, lehetetlen egy iskolai könyvbe; annál kevésbbé igazolható tehát a szerző eljárása, midőn a szűkre szabott helyet is részben felesleges dolgokkal tölti ki. Beöthy Zsoltnak van érzéke az olvasmányok megválasztásában, csak abban hibázza el a dolgot, hogy absolute nem ügyel az alsóbb osztályok irodalmi olvasmányaira. A költői szemelvények közt sok van, melyeket a tanuló már az alsóbb osztályokban olvasott, sőt valószinüleg könyv nélkül is megtanult. Ezenfelül feleslegesnek tartunk bárminemű mutatványt oly íróktól, kik korszakos hatással, vagy valami rendkívüli poetai erővel nem dicsekednek, s e mellett még nem is jutottak pályájuk magaslatára. A középiskolai ifjúnak elég alkalma van a »currens« irodalmat lapokból, friss gyüjteményekből, szinpadról megismerni, azért nem tartjuk szükségesnek, hogy középszerű vagy még »ki nem forrott« tehetségekkel, a kik azonfelül még kortársaink is, az irodalom-történet már a középiskolában foglalkozzék.

Nem kifogástalan, de sokkal jobb Beöthy könyvének első, vagyis történeti része.

Módszerével, mint mondók, sőt állításaival sem értünk ugyan mindenben egyet, de azt készséggel elismerjük, hogy a komoly tanulmány meglátszik munkáján. A közállapotokat, úgy mint a politikai életet, művelődési viszonyokat világos, rövid és mégis jellemző vázlatban ismerteti; a költési irányokról megmondja a leglényegesebbet, s csoportosítása is találó. Költői irodalmunkat ugyanis Kisfaludy Károlytól mostanig három fejezetben tárgyalja. Az első szól az Auróra és Athenaeum koráról, a második a nemzeti műköltészet, a harmadik mai költészetünkről.

E fejezetekben fő gond természetesen a legkiválóbb irókra van fordítva. Az iró élete főbb vonásokban bele van szőve a jellemzésbe, s az aesthetikai méltatás többnyire a művek tartalmának elmondása mellett történik. Igy elemzi szerzőnk röviden pl. Kisfaludy Károlynál Stibor vajdát, Irénét, a vigjátékok kö-

ről a Kérőket, Családásokat és Leányőrzőt, az elbeszélések közül Tollagi Jónást és Sulyosdi Simont; Katona Józsefnél nagy gonddal van ismertetve Bánk-bán; Vörösmartynak jelentőségéhez illő hely jutott a könyvben. Zalán futása és drámái szépen vannak taglalva. A második fejezetben a regény (Jósika, Eötvös, Kemény) vannak kiváló gonddal és elég részletességgel tárgyalva, a jellemzés kiterjeszkedvén az illető irók egész irodalmi tevékenységére; ugyane fejezet szól a népköltésről és hatásairól (Kriza, Erdélyi) bevezetésül Tompa, Petőfi és Arany jellemzéséhez. E nagy iróink ismertetése is beható tanulmányon, alapszik· Egyes megjegyzésekkel a szerző az általános, kevésbbé motivált felfogással ellenkezésbe jő ugyan, de épen ez mutatja, hogy kritika alapján beszél. Igy pl. Tompa »Virágregéiről« helyesen mondja, hogy a költő »gyakran nyilatkozó finom megfigyelése és ide, gyöngédsége dacára is az allegoriák e tömege egyhangú és homályos benyomást tesz.« Petőfit egész nagysága szerint méltányolja, de nem húny szemet kevésbbé csodálatra méltó tulajdonai, vagy épen fogyatkozásai előtt sem.

A drámáról szóló szakaszban Szigligetin kívül a tehetséges, de végzetes tévedésbe merült Czakót, Teleky Lászlót és Hugo Károlyt méltatja.

A harmadik fejezet »Forradalom utáni költészetünk áttekintésével« foglalkozik. A költők között első helyen áll Gyulai Pál; őt, Szász Károlyt és Tóth Kálmánt ismerteti a szerző részletesebben. Gyulai Pál jellemzése egészben véve találó, de a dicséret mértéke és módja egy élő, s a szerzőhöz talán közelebb álló iróval szemben talán még sem az, mely feltétlen helyeslésre számíthatna. A regény- és novellairók közt természetesen Jókainak jut legnagyobb hely; röviden, de találóan jellemzi Vas Gerebent, s még néhány nevezetesebb novellistát.

A negyedik fejezet a tudományos irodalomról nyujt áttekintést. A politikai irók és szónokok közül Széchenyi, Wesselényi, Kossuth, Deák Ferenc vannak e helyütt részletesebb jellemzésben bemutatva; a történetirók közt gr. Teleki József, Horváth Mihály, Szalay és Csengery. Hogy miért számítja B. Csengeryt a történetírók közé, azt mi nem tudjuk; de a ráhalmozott dicséretek özöne gyanús. Végül a nyelvészeti, bölcseleti, aesthetikai, természet- és mennyiségtudományi és vallási irodalomról van szó. A szerzőt magára bizzuk annak megitélését, mennyit ér e részben a tudományos irók névjegyzéke akár a középiskolai oktatás, akár a nagy közönség tájékoztatása szempontjából.

Beőthy könyve, mint látjuk, nem olyan szerkezetü, minőt az uj tanterv értelmében kivánunk; hogy az ajánlottak közé jutott, annak oka első sorban az, hogy hiányai dacára is legközelebb áll a létező tankönyvek között a gondolt mintához. Összefoglaló áttekintései, a legjelesebb iróknak főbb munkáik elemezése mellett adott jellemzése hasznavehető vezérfonalúl szolgálhatnak a tanárnak. Mindenesetre bizonyságot tesz a könyv arról, hogy a szerző hivatva

van egy olyannak szerkesztésére, mely minden didaktikai kívánalomnak megfelel. Óhajtandó is, hogy Beöthy ur térjen el a magát leélt aprózó módszertől, s egy ujabb átdolgozásban kisértse meg az anyagnak a tanterv szerint való rendezését, mellőzvén az amúgy is jórészt hasznavehetetlen töredékes olvasmányokat. Célszerű lesz egyszersmind némely kockáztatott itéletet, különösen politikai írók és irányok jellemzésében, corrigálni, s mindenben absolute tárgylagos ismertetésre törekedni.

Névy László.

Zur Reform des europaeischen Unterrichtswesens von Julius Schvarcz. 1879. Budapest S. Zilahy. Leipzig Otto Klemm. — Nagy 8-ad, 112. l. Ára 3 márka.

Ama tetszés, melyben Schvarcz Gyula »Demokratie« című nagy munkájának eddig megjelent füzetei a tudományos közönség előtt részesültek; ama dicsérő birálatok, melyek tudományos folyóiratok és tekintélyes lapokban (p. o. a Kölnische Zeitung) e most említett munkáról megjelentek, birták rá a mély tudományú szerzőt arra, hogy nagy munkájának egyes részeit külön is kiadja; s minthogy »Demokratie« című nagy munkájának egyik része az oktatásügyi politika reformjáról tüzetesen fog szólani, — ez a most megjelent mű mintegy alapeszméit hozza a „Demokratie« később megjelenendő hasonló tartalmú részének — oly célból, hogy a közoktatásügy-politikai állapotok tárgyalásánál talán majd egy-két korszerű újítást ez is hozhat létre.

A ki e művet elolvassa, meggyőződik róla, hogy szerzőjének e vágya nagyon szerény. A közoktatásügy igazgatásánál álló férfiaknak annyi korszerű eszmét, a közoktatásügygyel elméletileg foglalkozóknak annyi gondolkodni valót, a gyakorlat terén fáradozóknak annyi vigasztalót, végre az általános haladásra vonatkozólag annyi üdvöset mond, hogy minden kétkedés nélkül mondhatjuk: bár e mű ne csak az oktatásügygyel akármely szempontból foglalkozó férfiaink, hanem még tudománypártoló közönségünk előtt se maradna ismeretlen.

E mondottak alapján a birálónak állása itt nem lenne nehéz, mert — hazai viszonyainkkal manap talán nem épen összeegyeztethető, nehány kisebb részének kivételével — a műről csak dicsérőleg nyilatkozhatik. Nehezebb azonban nekem, mint ismertetőnek, az állásom, mert szeretném t. kartársaimnak mindazt tudtukra adni, a mi e munkában van; de többszörös átgondolás után meggyőződtem róla, hogy itt fontos és fontosabb között a választás alig lehetséges: abban állapodtam tehát meg, hogy a mű két fejezetének gondolatmenetét lehetőleg röviden bemutatom, a következő hat fejezetnek pedig csak tartalmára irányzom t. kartársaim becses figyelmét.

Idők és nemzetek — mondja Schv. Gy. — más-más fogalommal birtak a köztársaságnak lényege- és kellékeiről, manap

azonban már minden józan gondolkodású ember egyetért abban, hogy a demokratia végcélja nem valami határozott szervezeti alakra, hanem arra való törekvésben rejlik, hogy a szellemi, erkölcsi és anyagi erőt — tehát az emberi tőkét — minél inkább kifejleszsze, s azt a jóllétnek előmozdítására lehetőleg fölhasználja.

Ily szempontból tekintve sem az európai oktatásügy tényleges állapotja, sem a törvényhozó testületeknek a módosításra vonatkozó elvei nem nyugtatnak meg.

Az oktatásügyi politika jelszava mai időben — a tanszabadság. Ez következménye ugyan a gondolat — és lelkiismeretszabadságnak; nélküle politikai szabadság, rendes törvénykezéssel biró s művelt állam nem létezhetik s még kevésbbé lehetséges a szellemi tőke fejlesztése: fontos tehát az állami életben a tanszabadság; de áldása a népekre teljes mértékben csak akkor háramolhatik, ha az állam a saját iskoláival való szabad verseny által a felekezetek és társulatok vagy egyesek iskoláit a korszerü követelmények niveaujára képes emelni.

Schv. Gy. szerint az európai államok az iskoláknak még ma sem tulajdonítanak oly jelentőséget, mint a milyennel azoknak nemcsak egy jól rendezett demokratiai alapon álló művelt államban, hanem még a fejlődés kezdetén levőben is birnia kellene.

Mindenekelőtt az államnak az iskolákra nagy befolyásának kell lennie. Nem akar ő az oktatás terén monopoliumot, mint a milyen p. o. az első francia császárság korában volt, de viszont oly határtalan tanszabadságot sem, mint a milyen Angolországban van; mert a tapasztalás azt mutatja, hogy a várt eredményre eddig egyik sem vezetett. Állítson az állam iskolákat; de álljon ez szabadságában a kerületeknek, felekezeteknek és társulatoknak is, ha azok a törvényileg megállapítandó föltételeknek egészségi, erkölcsi s paedagogiai tekintetben teljesen megfelelnek; hanem a vizsgálatok az állam által meghatározandó módon, mindenütt az iskolán kivül álló állami vizsgáló bizottságok által tartassanak meg. A Belgiumban működő vegyes vizsgáló bizottság nem elégít ugyan ki teljesen, de már több év óta fönnállása hangosan szóló bizonyíték azok ellenében, a kik minden ily irányú kisérletet egyszerüleg kárhoztatnak; ismételten hangsulyozza azon erős meggyőződését, hogy a tanszabadság áldásait a nemzetekre csak is a tanítás minden fokára kiterjesztett állami vizsgáló bizottságok alkalmazása áraszthatja; s abban teljesen igaza van, hogy az állam szoros fölügyelete nélkül való tanszabadság csak is némely felekezeteknek fekszik érdekükben. Emberöltők kellettek hozzá, hogy erről Belgium törvényhozó férfiai is teljesen meggyőződjenek.

Az általános siker biztosításán kivül az állami vizsgáló bizottságok behozatalának még egy másik nagy haszna is lenne, megszünnék t. i. a felekezeti és felekezet nélküli iskolák között az eddig tapasztalt egyenetlenkedésekre szolgáló ok; mert ha a felekezeti iskolák az általános követelményeknek meg nem felelnének, a szülők nem adnák gyermekeiket oda, a hol csak az időt

vesztegetik s igy az ily iskolák önmaguktól semmisülnének meg; vagy egy színvonalon állanának az államiakkal s igy nem volna szükséges, hogy az állam tetemes költséggel oly sok iskolát tartson föl, hogy ezek legyenek minták arra nézve, mit s hogy kell a többieknek tenniök. — Az itt megtakarított összegen föl lehetne állitani a vizsgáló bizottságokat.

Schv. Gy. azt mondja, hogy balhiedelemben élnek azok, kik azt hiszik, hogy a községi és felekezeti iskolák fölállitása által az állampénztár kiméltetik. — Ha község vagy felekezet iskolát állit, annak föntartására a lakosok vagy hivek kötelezvék; az általános haladásra — kérdi — nem nagyobb biztositák-e az, ha az azon iskolák föntartására szükséges többlet az államháztartás költségébe fölvéve — állami kezelők által, mint ha községi tisztviselők által szedetik be? — Az általános müveltség — mondja — az államnak érdekében fekszik; az államnak kell tehát az iskolákat ugy rendeznie, hogy azok a korszerü kivánalmaknak megfeleljenek, — a mire a községek közül csak igen kevés vagyonosabb lehetne képes; az államnak kötelessége tehát oly helyeken, a hol vagyonos község napi járásokra nincs, iskolákat állitani és föntartani.

Mindezt az elemi iskolákra mondja. — A mellett van azonban, hogy az állam a közép- és főiskolákra is jóval nagyobb gondot forditson, mint eddig.

Azokat, kik állami középiskola és szigorú állami fölügyelet nélkül is célt akarnak érni, Angliára figyelmezteti, melynek állami középiskolai kormányzata egyáltalában nincs s kimutatja, hogy a gyorsan haladó fölvilágosodás iránt fogékonysággal biró, elfogulatlanul gondolkodó emberek, többek között. p. o. Arnold, az állami középiskolát mennyire óhajtják és azon hiedelemben élnek, hogy jóllétük állandó biztositékát egyedül abban nyerhetik meg.

A fő- és szakiskolák — Anglia kivételével — az állam részéről már nagyobb támogatásban részesülnek ugyan, de még itt is sok a teendő.

A nők tanittatása még ott is, a hol az teljesen elhanyagolva nincs, nagyon mostoha gyermeke az államoknak; pedig az elfajzott társadalomba csak tanult anyák önthetnek uj életet; csak tanult anyák olthatják ki a még sürün föltünedező ferde nézeteket; az európai alkotmányos életben az egyenlőségnek igazi érzéke csak akkor lesz elterjedve, ha az anyák a »szellemileg képzett« nevet megérdemlik. Arra, hogy az anyák ilyenek legyenek, a női iskolákat sem községek, sem felekezetek vagy társulatok nem segithetik: erkölcsi, szellemi, anyagi erejénél fogva ilyeneket csak az állam állithat, tarthat fönn és igazgattathat sikeresen; csak az állam adhatja meg a nőknek azon általános müveltséget, mely a nemzetnek ugy szellemi, mint anyagi tőkéjét rendszeresen fejlesztheti.

E fejtegetéseken láthatólag azon alapgondolat vonul át, hogy az állam által a köznevelésre s oktatásra fordított költség a népre nem új teher, mert azt városi, községi vagy felekezeti adóban

ugy is fizeti, — magára az államra nézve pedig hatalmas kamatra kiadott tőke; látszik belőlük ama sokszor fölmerülő állításnak igazsága is, hogy az állam bármiben is jobban takarékoskodhatik, mint a közoktatásügyi költségekben. Fájdalom, a legtöbb államban ellenkezőt tapasztalunk!

Természetes következménye ezeknek, hogy a tanítás az államnak minden iskolájában ingyenes legyen, sőt az is, hogy az elemi iskolák oly tanulói, kik arra rászorulnak, még könyvekkel és iró szerekkel is ingyen láttassanak el; ha igy van, joggal követelheti az állam, hogy erkölcsi, honfiúi és gazdálkodó kötelességeit minden polgára ismerje s azoknak szentül megfeleljen.

Mi már rég behoztuk az iskoláztatás kötelező voltát; az ingyen-tanítás azonban azzal oly szorosan összefüg, hogy — természetellenesen — lépés közben áll meg az, a ki azt eme nélkül üdvösen alkalmazhatónak képzeli. Elválaszthatatlannak tartják ezt nemcsak Svájc némely cantonjaiban, a német császárság több tartományában, Olaszország- és Portugaliában, hanem már Görögország- és Szerbiában is.

A tanítás necsak az elemi, hanem a közép- és főiskolákban is ingyenes legyen. A tanítás díjának föntartása, sőt néhol annak emelése mellett csak azok vannak, a kik azt korhadt intézmények bástyájának képzelik, vagy ama ferde nézetben élnek, hogy a tanpénz a proletariatus túlszaporodását akadályozza; mintha bizony Európának akármelyik országában is oly nagy volna már a kellőleg képzett szakemberek száma, hogy egymástól meg nem élhetnének! Nem a szám, hanem a helytelen irányban való tanítás teremt proletariatust; nem a személyeket kell eléjök gördített akadályokkal a tanítástól visszatartóztatni, hanem a tanításnak célszerű, az élet különféle kivánalmainak megfelelő tanításmódról és szigorú vizsgálatok tartásáról kell gondoskodni! Hogy pedig az ily irányú minden követelésnek megfelelő, tehát a kivánható képzettséget megszerzett személyek fáradozásuknak jutalmát el is nyerhessék, a tisztviselői állásokat a kormánynak kellene betöltenie (tehát kinevezés, nem választás) s azok adományozásánál a legszigorúbb tárgyilagossággal eljárnia.

Hogy a közép- és főiskola szigorú vizsgálati követeléseinek megfelelni képtelenek — a mindenütt félelmetes — prolerariatusnak szapotítására ne szolgáljanak, az államnak oly iskolákról is kellene gondoskodnia, melyek az ily kiszorult ifjakat az életnek egyik-másik ágában való értelmes foglalkozásra rövid úton képesekké tennék.

E fejtegetésekben szerves összefüggés van: az ezeknek értelmében vezetett tanítás a gazdálkodásnak és társadalmi rendnek veszélyeztetésére épen nem lenne; a szellemi, erkölcsi és anyagi haladásnak pedig oly emelőjéül szolgálna, hogy hatása folytán sok — mostan fenyegető — társadalmi nézet semmisülne meg.

Eddig a két fejezetnek lehetőleg röviden vett gondolatme-

nete. — A műnek figyelmes átolvasója ezekre nézve azt vetheti szememre, hogy igen sok fontos mozzanatot hallgattam el.

Igéretemhez képest a többi fejezeteknek csak tartalmát említem. — A harmadik fejezet bőven szól a tanításnak mindegyik fokán foglalkozó férfiak anyagi helyzetének javításáról; azoknak a katonai szolgálat alól való fölmentetésükről; oktatásügy-politikai államtisztségekre emelkedésükről, — tehát a tanári pályán is előléptetésről, mi hogy lehetővé váljék, a tanítóképzőknek új szervezetét tartja szükségesnek.

Negyedik szakasz. A tanítás folyamainak módosítása; az elemi iskola; ismétlő iskola; fölnőttek tanítása az állandó hadseregben és azon kívül; a hazai állami, magán- és büntetőjog elemeinek megismertetése az elemi iskolákban. Alsóbb szakiskolák. Önálló középiskola (p. o. felsőbb polgári iskola) s ennek összeegyeztetése az előkészítő középiskolával (gymnasium és reáliskola). A hazai állami, magán- és büntetőjog ismertetése úgy a felsőbb polgári iskolában, mint a főiskolának nem jogi karába tartozó ifjak előtt. — A néptanítókat képző-intézeteknek és az egyetemnek reformja; a polytechnikumnak s más szakiskoláknak abba való beolvasztása; külön jogi, politikai és nemzetgazdasági kar szervezete.

Ötödik szakasz: a nők taníttatásáról.

Hatodik szakasz: a tanultaknak értékesítése, vagyis annak meghatározása, hogy az államban, tartományban, kerület- és községben elfoglalt nyilvános álláshoz milyen fokú képzettség szükséges.

Hetedik szakasz: a tudományos akadémiák reformja. — Az általános műveltség és a szaktudományok terjesztésének céljából nyilvános könyvtárak fölállítása.

Végre a nyolcadik szakasz a mondottakból általános következtetéseket von le.

Ismertetésemet e szakasznak kezdő szavaival fejezem be, melyek így hangzanak: »Ezek körülbelől azon eszmék, a melyeknek alapján — véleményem szerint — az európai oktatásügy reformját kezdeni legcélszerűbben s bevégezni legsikeresebben lehetne.«

Köpesdi S.

Egyleti élet.

— A II. szakosztály okt. 21-iki ülése.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: Reif Jakab.

Jelen vannak: Dr. Borbás V., dr. Császár K., Deme L., Heller Á., Kreybig L., Mayer J., Névy L., Ribár I., Schuch J., dr. Wohlrab Fl.

I. Kreybig Lajos bemutatja a Suppán Vilmos által beküldött két feladványnak megfejtését az ábrázoló mértan köréből; ú. m.:

1) A kör árnyéka tengelyeinek meghatározása.

2) Új módszer a sugárfelületek sík metszeteinek meghatározására.

A feladatok megfejtése a rajzokkal együtt az egyleti közlönyben fog megjelenni.

II. Schuch József egymás mellett álló eperfa-leveleket mutat be.

Előadó a levelek kéthegyűségét, mint múlt évi előadásából ismeretes (l. a „Tanáregyl. Közl." $187^{8}/_{9}$. 15. sz.), két levél összenövéséből származtatja, nem pedig egynek szétválásából. A ma bemutatott eperfa-galyak, melyeken két rendesen kifejlődött levél egymás mellett, egyenlő magasságban fordul elő, előadónak felfogását kétségkívül támogatják. — Ha a két levél közel áll egymáshoz, akkor a két levél hónaljában — talán a hely szűke miatt — csak egy rügyet találunk; ellenkező esetben kettőt. Nagyon közel álló leveleknél még a nyelek is vagy egész kiterjedésükben, vagy csak tövükön közösek azon egyszerű oknál fogva, mert érintkezve összeforrtak. Ezen példák után itélve tényleg helyesnek látszik az az állítás, hogy a kéthegyű levelek kettőnek felelnek meg.

Továbbá bemutatta a selyemnövény (Asclepias syriaca) két olyan levelét, mely a főér irányában össze volt nőve.

III. Dr. Borbás Vince egy Verbascum nigrum levelet mutat, melynél a felső lapon a középér mentén kétsoros fodorként levélállomány vonul végig, továbbá egy Salix alba × amigdalina kéthegyű levelét.

— Az I. szakosztály nov. 4-iki ülése.

Elnök: Dr. Lechner László; jegyző: Lintner Lajos.

Jelen voltak: Dr. Császár K., dr. Wohlrab Fl., Tiber A., dr. Károly Gy. H., Névy L., dr. Erődi B., dr. Várady A., dr. Brózik K., Tomor F., Bermüller F., Felsmann J., Babics K., Reif J., Köpesdi S.

A múlt ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után Felsmann J. tartott felolvasást „Érettségi vizsgálatainkról." Értekező röviden megemlékezvén az érettségi vizsgálatnak Magyarországon való meghonosításáról, s arról, miként hozták be a reáliskolákba is, áttér tulajdonképi tárgyára s a következőket ajánlja: 1) A német vagy francia nyelv képezze-e az írásbeli vizsgálat tárgyát, annak meghatározása a tanár-testületre bizassék. 2) Az irásbeli legfölebb három héttel előzze meg a szóbelit. 3) Az irásbeli dolgozatok az előírt köröztetés helyett bizonyos helyen és időben az intézet összes tanárai részére megtekintésre bocsáttassanak. 4) A nyilvános szóbeli vizsgálatra csak az érdekelt szülők, vagy azok helyettesei, szakférfiak és az ugyanazon évben végzett 8. osztályú tanulók jelenhetnek meg. 5) A nyilvános vizsgálaton és az ezt követő tanácskozmányban csakis a 8. osztályban működő tanárok kötelesek megjelenni. 6) A vegytan ne képezze a szóbeli vizsgálat tárgyát. 7) Az érettség minőségének megjelölésére három fokú kalkulus ajánltatik. 8) Az érettségi bizonyítványba az abiturienseknek a legfelső osztályban való viseletéről és szorgalmáról nyert jegy is felveendő. 9) A vizsgálati biztosok nem múlhatatlanúl szükségesek. 10) Az érettségi bizonyítványok az igazgató által a tanodai záró- vagy külön ünnepélyen osztassanak ki és az érettnek nyilvánított ifjak nevei az iskolai értesítőben is közöltessenek.

A szakosztály általában helyesléssel fogadta az indítványokat; élénkebb eszmecsere az 1) és 8) pont felett fejlődött ki. Voltak többen, kik mind a francia, mind a német nyelvet irásbeli tárgyává óhajtják tenni. A vita érintette

az érettségi vizsgálatok gyökeres reformját, s Névy László azon óhajtást fejezte ki, hogy a már nagyon megérett kérdés közgyülési tárgyalás alá kerüljön. A nyolcadik pontnál is voltak eltérő nézetek, melyek szerint az erkölcsi magaviselet jegye nem tartozik az érettséget igazoló calculusok közé.

Az értekezés a Közlönyben fog megjelenni.

A második felolvasó Várady Antal „Irodalom-történeti oktatásunk reformjá"-ról értekezett. A felolvasó reflektál a középiskolai tanterv változandóságára, s az irodalom-történeti oktatás jelenlegi hiányait vázolván, annak teljes kikerekítése végett eszmecserére hívja fel a szakosztályt. Szerinte az irodalom-történeti oktatás jelenlegi stadiumában, illetőleg a legújabb gymnasiumi tanterv szerint nem felel meg céljának teljesen. Az irodalom-történet leglényegesebben előmozdítja a középiskola által adandó általános műveltség elérését, s így nélkülözhetetlen.

Összefüggő irodalom-történetet óhajt, s a tantervvel ellentétben, nagyobb súlyt akar fektetni a régibb irodalomra. Az alsóbb osztályokban való irodalmi oktatás amúgy is kiválóan a legújabb irodalom termékeivel foglalkozik, tehát e rész meglehetősen ismeretes a 8. osztálybeli tanuló előtt. Egyszerűsítést ajánl úgy, hogy a tudomány-szakok irodalmának ismertetése az illető szakok tanáraira bizandó; továbbá, ha lehetséges, a politikai és irodalmi történet egy tanár kezébe adandó. A hol ez a combinatió lehetetlen, ott a két tanárnak egybevágóan kell működnie. Célszerű lesz az irodalom-történet tanárának bevárni, míg a történelmi oktatás végig halad a régibb korokon; addig ő a legújabb kor íróival foglalkozik, s csak akkor tér vissza a megelőző időkre, ha a növendékek tájékozást nyertek azon tényezőkről, melyekre az irodalom-történeti oktatásnak hivatkoznia kell.

Babics Kálmán hosszasabban foglalkozik a felolvasással, azt fejtegetvén, hogy az újabb irodalmi jelenségek nincsenek mindig összefüggésben a régiekkel, s így amazok tökéletesen megérthetők emezek ismerete nélkül. Nem helyesli a mindenre kiterjeszkedő adatokat, neveket összehalmozó oktatást. Névy László röviden csak annyit jegyez meg, hogy a felolvasó tulajdonképen az új gymnasiumi tantervet illusztrálta; a tanterv és a felolvasó felfogása közt a lényegre nézve nincs különbség; mert a tanterv sem akarja elvetni a régi irodalmat, csak az eddigi szokásnak áll eléje, mely bőséges nyelvészkedéssel, felesleges minutiositással kezelvén a tárgyat, azonfelül nem olvasmányokra alapított itéleteket dogmatice erőszakolván a tanulóra, lehetetlenné tette e fontos tantárgy művelő erejének érvényre jutását.

A felolvasás szintén a Közlönyben fog megjelenni.

Vegyesek.

— „A m. k. orsz. mintarajztanoda és rajztanárképezde célja, szervezete és tantervének rövid vázlata" a címe egy 25 lapnyi füzetnek, melyet a székes-fehérvári 1879. orsz. közkiállítás alkalmából közzé tett Keleti Gusztáv, az intézet igazgatója. Minthogy ez iskola szoros összefüggésben van a középiskolai tanárok munkakörével, talán nem végzünk haszontalan dolgot, ha e füzet alapján részletesebben megismertetjük.

Az intézet feladata „a jelenkor igényeinek s az ország szükségeinek megfelelő rajztanárok szakbeli kiképzése, valamint tehetséges ifjaknak, kik a képzőművészetek valamely ágára, különösen pedig a festészetre szánják magukat, a hivatásukra szükséges ismeretek alapos megszerzésére alkalmat nyújtani. Ezenfelül rajz- és mintázásbeli oktatásban részesít oly iparosokat, kik a művészeti ipar valamely ágával gyakorlatilag foglalkoznak . . . .“

A tanítás gyakorlati és elméleti.

Gyakorlati tantárgyak: Figuralis rajz és festés; ormamentika, müépítés, szobrászat; fametszés.

Elméleti tantárgyak: Mértani segédszakok (elemi mértan, ábrázoló mértan, mértani módszertan, távlat- és árnytan); festészeti boncalaktan; a festészeti compositió tana, mütörténelem.

A rajztanárképezdei teljes tanfolyam a növendék előkészültségének mértékéhez képest 2—3 évre terjed. A művész-növendékek tanfolyama nincs az évek bizonyos számához kötve.

A középiskolai rajztanár-jelöltekre nézve a befogadás feltétele a középisk. érettségi bizonyítvány felmutatása. Az alsóbb fokú rajztanárjelöltek fölvételére szükséges, hogy valamely középiskola hat osztályát végezték légyen, vagy az elemi tanítói oklevelet elömutassák. A művésznövendékektől a teljes polgári iskola, vagy a középiskola legalább hat osztályának végzése kivántatik. Oly jelentkezőket azonban, a kik felötlő hivatást tanusítanak, a tanári kar felmenthet ezen feltételek alól.

A gyakorlati szakok tanfolyamaiban nők is vehetnek részt, ha a szabadkézi rajzolásból kivánt előkészültséget felvételi vizsgálat útján igazolták.

Beiratási díj 2 frt, a rendes növ. tandíja 10 frt.

Szegény sorsú tehetséges növendékek, különösen rajztanárjelöltek számára évenkint nyilvános pályázat hirdettetik. Az ösztöndíj rendszerint 300 frt. Az állami ösztöndíjas tanárjelölt, mielőtt az ösztöndíj folyóvá tétetnék számára, térítvényt ir alá, melylyel az államsegély kedvezményével kapcsolatos kötelezettségek hü teljesítése iránt fogadást tesz.

Az intézet történetére és statisztikájára vonatkozó adatokból feljegyezzük a következőket:

Valamint általában a szakiskolák, úgy ez iskola felállításának eszméje is b. Eötvös-ben támadt; halála akadályozta meg terve valósításában. Tényleges alapítója dr. Pauler Tivadar közokt. miniszter. Megnyilt 1871. okt. hóban, a ferencvárosi Rombach-utca 6. számú házában. Ez ideiglenes, épen nem kedvező fekvésü, szük helyiségekben volt öt évig. A házbér nagy volt (11,000 frt), a mintázó-termek nedvesek; súlyosabb szobormintákat nem lehetett az emeleten felállítani. A sokféle bajon Trefort Ág. miniszter úr úgy segített gyökeresen, hogy egyenesen az iskola számára építtetett egy megfelelő házat az Izabella-utca és Sugár-út sarkán Rauscher Lajos intézeti tanár terve szerint. Az 1876/7. tanév már az új épületben nyíttatott meg. (A füzet közli az épület alaprajzát, homlokképét, s részletesen leirja a berendezést).

Az 1878/9 tanév folyamában a téli félév alatt 109, a nyári félév alatt 106 növendék látogatta az intézetet; ezek közt volt előkészítő osztálybeli 10—9, rendes tanuló 39—37, vendéglátogató 19—18, esti tanfolyambeli tanuló 27—27, női tanuló 8—6, fametsző 6—5; hivatásuk szerint volt rajztanár és rajztanárjelölt 42, művésznövendék 15, iparos 29, vegyes foglalkozású 15, nő 8. Ezek

között 300 frttal áll. seg. ösztöndijas 13 rajztanárjelölt, 1 áll. és 1 magánalapítványnyal (Trefort-féle ösztöndijjal) segélyezett művésznövendék. A költségekre ez időszerint törvényhozásilag megszavazott összeg 40000 frt.

A tanári személyzet áll egy igazgatóból (Keleti Gusztáv), 7 tanárból (Székely Bertalan, Schulek Frigyes, Rauscher Lajos, Greguss János, Huszár Adolf, Morelly Gusztáv, ifj. Werdenstetter Szilárd) és 2 kültanárból (dr. Henlszmann Imre, Pórszász József).

A mult év elejétől fogva új vizsgálati rend van érvényben a rajztanári és rajztanítói vizsgálatok dolgában. E szabályzat szerint:

3. §. Mindenki, a ki a vizsgálatra bocsáttatni kiván, e végre a bizottság elnökéhez szabályszerüen fölszerelt s bélyegelt folyamodványnyal járulni tartozik

Ezen folyamodványhoz mellékleudők:

a) az illetőnek rövid életrajza, melyben különösen kiképeztetésének menetét, fő irányát és azon időt, melyet kiképzésére fordított, kell jeleznie.

Egyuttal ki kell jelentenie: a) valljon középtanodai vagy tanító-képezdei rajztanárságra avagy rajztanítóságra kivánja-e magát képesíttetni;

b) az életrajhoz csatolandók a tanulmányi és egyéb bizonyítványok, melyek azt, hogy a vizsgálandó a megkivántató általános míveltséggel bir, igazolni hivatvák;

c) a mértani, építészeti és szabadkézi rajz köréből való dolgozatai;

d) ha az illető közszolgálatban áll, közvetlen elöljáróságától, különben pedig a közhatóságtól kibocsátott erkölcsi bizonyítványa.

Mellékleudők végül még azon bizonyítványok is, melyek valamely tanintézetnél netalán rajztanítói minőségben tett működéséről tanuskodnak.

4. §. A képesítő vizsgálat tárgyai: a) figuralis rajz; b) ékítményes rajz; c) épitészeti rajz és idom (styl) tan; d) mintázás; e) elemi mértan, vetülettan; f) árnyéktan és távlattan; g) műtörténelem; h) boncalaktan; i) módszertan.

5. §. Középtanodai avagy tanítóképezdei rajztanárságra való képesítéshez a m. kir. rajztanárképezde teljes tanfolyamának tantervében foglalt ismeretkör, rajztanítóságra pedig (polgári iskolák, felső nép- és elemi néptanodák stb.) a három évi tanfolyamra kiszabott ismeretkör mérvadó.

6. §. A vizsgálat rendszerint három részből áll: a házi dolgozatokból, a zárt helyi és a szóbeli vizsgálatból.

I. A házi dolgozatokra szánt feladatok rendszerint az elméleti szakok köréből választandók s ezek irásbeli megfejtésére 6—8 heti határidő engedélyezhető.

Feladványok a gyakorlati szakokból csak azon esetekben tüzendők ki, ha a beküldött rajzmutatványok az előzetes bírálat alapjául el nem fogadtathatnának.

Ha a beküldött házi dolgozatok kielégítőknek tapasztaltattak, akkor a jelölt:

II. A zárt helyi vizsgálatra bocsáttatik, mely szintén elméleti és gyakorlati részre szakad.

Az elméleti zárthelyi vizsgálatnak, mely folytonos hivatalos felügyelet alatt megy végbe, tárgyát rendszerint a mértani szakokból választott feladványok képezik, melyek egy napon legfölebb tiz órai munkaidő alatt irásban fejtendők meg.

A gyakorlati tárgyak:

a) a figuralis,
b) az ékítményes,
c) az építészeti rajz,
d) a mintázás.

A zárthelyi vizsgálatra ezen szakokból egy-egy nap, illetőleg 10 órai munkaidő fordítható.

III. A szóbeli vizsgálatok. Tárgyukat az elméleti szakok mindegyikéből fölteendő kérdések képezik, melyekre a jelöltek élő szóval felelnek.

A szóbeli vizsgálatra csak azon jelölt bocsáttatik, kinek irásbeli és zárt helyi dolgozatai a bírálatot megállották.

Egy tantárgyból egy jelöltnek legfölebb három önálló tételt lehet fejtegetés végett feladni.

Következik végül:

IV. A próba-előadás. Célja a módszeres tanképesség igazolása. Tárgya az előttevaló napon a vizsgálandóval oly végből közöltetik, hogy az előadásra előkészülhessen.

7. §. Ha a vizsgálandó életrajzához oly dolgozatokat mellékel, melyekre nézve kétség nem támadhat, hogy azok csakugyan saját dolgozatai, akkor a vizsgáló bizottság belátásától függ azokat házi dolgozatakul elfogadni, vagy pedig a 6. §. értelmében való eljárásra utasítani.

A m. kir. rajztanárképezde azon növendékei, kik az előszabott teljes tanfolyamot elvégezték s kiknek szakképzettsége felől a vizsgáló bizottság kimerítő tudomással bír, a gyakorlati zárthelyi vizsgálatok alól fölmenthetők.

8. §. A képesítő vizsgálatok a budapesti m. kir. rajztanárképezde (Sugárut 80-ik sz. alatti) helyiségeiben évenkint egyszer tartatnak meg.

A zárthelyi vizsgálatok alkalmával a felügyeletet a vizsgáló bizottság e végre küldött tagjai felváltva gyakorolják.

10. §. Ha a jelölt a vizsgálat fonalán képzettségének elégséges jeleit nem adta, csak is a vizsgálat napjától számítandó egy év alatt bocsáttathatik ismétlő vizsgálatra.

Ha ekkor sem felelne meg feladatának, egy, esetleg két évre visszautasíttathatik.

A ki a harmadízben megkisérlett próbatéten sem képes elégséges eredményt felmutatni, az többé vizsgálatra nem bocsáttathatik.

A vizsgálatról bizonyítvány még azon esetben is adható ki, ha az illető a vizsgálatot jó eredmény nélkül tette volna le.

Ez esetben azonban azon körülmény is, vajjon csak bizonyos időre vagy végkép visszautasíttatott, mindenkor fölemlítendő.

11. §. A vizsgálat díja tiz forint, mely a vizsgálat megkezdése előtt az elnök kezeihez nyugta mellett lefizetendő. Ezen díjtól fölmentésnek nincsen helye.

Ismétlő vizsgálat alkalmából, vonatkozzék az bár csak egy vagy több tárgyra is, a teljes vizsgálati díj mindannyiszor fizetendő.

Az uj rendszer szerint a rajztanári és a rajztanítói vizsgálatokra évenkint március hó közepéig kell jelentkezni. A szóbeli és zárt vizsgálatok rendszerint junius hó közepétől annak végéig szoktak megtartatni.

A vizsgáló bizottság jelenleg a következőleg van alakítva:

Elnök: *Keleti Gusztáv*, az orsz. mintarajztanoda igazgatója.

Tagok: *Székely Bertalan* } Orsz. rajztanár-képezdei tanárok. fig. rajz- és bonctan számára
Schuler Frigyes épít.-rajz és távlattan „
Rauscher Lajos ékítm. rajz és styltan „
Huszár Adolf mintázás „
Porszász József a mértani szakmák „

Továbbá mint kültagok, kiknek működése egyuttal a kir. biztos teendőit pótolja, a vallás- és közoktatási minister az orsz. képzőművészeti tanács javaslatára kinevezte a következő szakférfiakat:

Fölser István és *Steindl Imre* } műegyetemi rendes tanárokat, amazt a mértani, ezt a műépítészeti és ékítményes szakma képviseletére; továbbá

Dr. Henszlmann Imre, egyetemi r. tanárt, a műtörténelmi és *Lotz Károly*, akad. képirót, az alaki (figuralis) rajz és festészeti szak számára.

— A közép-ipariskola e hó 30-án fog megnyilni a VIII. kerületi (Józsefváros) Bodzafa-utca 28. száma alatti bérházban. Az intézet igazgatásával Hegedüs Károly van megbízva, a ki kormánysegélylyel több évet töltött külföldön az ipariskolák tanulmányozása végett. Ez évben csak egy osztály nyilik meg. A tanítással ideiglenesen megbízattak: dr. Császár Károly (mathematika), Balló Mátyás (chemia), Névy László (magyar nyelv), Gonda Béla és Kolbenheyer N. (geometria, építés, rajz.) Az intézet megnyítása elé többféle akadály gördült, s a kényszerű késedelemnek aligha meg nem lesz az a következménye, hogy ez első évben kevés lesz a tanuló. Az uj költségvetésben mindenesetre célszerű lett volna néhány ösztöndíjat felvenni ez iskola növendékei számára. Jelentékeny áldozat nélkül nehéz lesz a virágzás feltételeit megszerezni.

— Az 1880. évi költségvetés már megjelent nyomtatásban. A közoktatásügyi miniszterium budgetje némely tételekben jelentékenyen emelkedett, másokban csökkenés mutatkozik. A tervezett uj államgymnasiumról nincs benne szó. Legközelebbi számunkban bővebben referálunk róla.

— „Az oktatás módszere. Az ember- és az erkölcstan törvényeinek alapján. Irta Lederer Ábrahám“ — cimü derék munkát kaptunk, melyet ezennel a legmelegebben ajánlunk kartársaink figyelmébe. Lederer ur munkássága dicséretesen ismeretes a paedagogiai irodalomban. E munkája folytatását és kiegészítését képezi a mult évben kiadott két munkájának, t. i. „A példaadás és szoktatás módszerének“, és „Az ápolás módszerének“, melyekkel együtt az uj mű egy egész, az ember- és erkölcstan törvényein alapuló neveléstant képez. A könyv 114 lapra terjed. A szük keretet a szerző Dinter elve szerint választotta, melyet a tankönyvirók tudomásaul idejegyzünk: „Nem szükséges, hogy az embernek mindent, a mit tudnia kell, külön leckékben előadjunk. Csak gerjesszétek fel benne a kedvet és érdeket, figyelmeztessétek a segédforrásokra, akkor önerejéből, önszorgalom által többre viszi, mint a sokféle előadások által.“

A szerkesztő üzenete.

H. R. és p. m. uraknak. Türelmet kérek. S. P. Magán levelet fogok írni az ügyben.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. December 1. 6. szám. 187⁹/₈₀.

Érettségi vizsgálatainkról.

Az érettségi vizsgálat intézményét Ausztriában 1849-ben az ismert Organisations-Entwurffal honosították meg, s midőn e tanügyi szabályzatot nemsokára Magyarországban is érvényesítették, gymnasiumainkban 1851-ben tartották meg az első érettségi vizsgálatokat. A gymnasiumi érettségi vizsgálat alapját maig is az imént említett osztrák szabályzat képezi. Az ország. középtanodai tanáregylet 1869-ben Pesten tartott közgyülésében az érettségi vizsgálatnak a reáltanodáknál való behozatalát szintén szükségesnek nyilvánította és azt a reáltanodák szervezéséről szóló miniszteri tervezetre adott feliratában kérelmezte is.*) A 1875/6. tanévvel a reáltanodáknak nyolcosztályuakká bővítése megkezdetvén, ugyanazon tanév végén tartattak hazai reáliskoláinkban első izben érettségi vizsgálatok is. A reáliskolai érettségi vizsgálat szabályzata közös forrással birván a megfelelő gymnasiumi szabályzattal, a négy éven át tett tapasztalás, továbbá azon körülmény, hogy a közös alap időközben Ausztriában is változásokon ment át, arra ösztönzött, hogy a tárgyról egyet-mást elmondván, talán sikerül az eszmék iránt az illetők figyelmét felkölteni.

Midőn a hatvanas évek elején hazai tanügyünk ismét nemzeti alapra lőn fektetve, a reformösztön sugalta sok terv, óhaj és nézet közt nem hiányzottak oly felszólalások sem, melyek az idegen származású érettségi vizsgálatot a legkülönbözőbb okok miatt elejtendőnek nyilvánították. Az ily nytlatkozatok az akkori általános nemzeti áramlat közt nem lehettek meglepők, mert hiszen még napjainkban is valahányszor az érettségi vizsgálat körül egy-egy ujabb rendszabály merül fel, nemcsak nálunk, hanem a külföldön

*) Lásd Tanáregyl. Közlöny, 1870. 213. old.

is megújulnak a viták ezen intézmény célszerűsége fölött. Mindenütt találkoznak tanférfiak is, kik az érettségi vizsgálatot nemcsak feleslegesnek, hanem az ifjuságra nézve károsnak is tartják, mások ellenben az akadémiai tanulmányokra készülők számára valóságos arcanumot hisznek abban birni, míg egy harmadik párt legegyszerűbben azáltal véli megóvhatni az egyetemet minden hivatlan elemtől, ha az érettséginek fölvételi vizsgálat alakjában az egyetemen való megtartását javasolja. Azonban épen ezen utóbbi módnak akad legtöbb ellenzője. Azt hiszem, mai napság már nagyon gyérek azon középtanodai tanárok, kik az érettségi vizsgálatot elvben elleneznék, de bizonyára annál tekintélyesebb azon tanférfiak száma, kik ezen vizsgálat alaki részét illetőleg a kor követelményeihez illeszkedő változtatásokat óhajtanak.

Tanférfiakhoz szólván, nem szükséges az érettségi vizsgálat célját, továbbá annak az oktatás- és ifjuságra egyaránt háramló előnyeit fejtegetni, s minthogy a gymnasiumi érettségi vizsgálat a legujabb tanterv következtében már a közelben valószinüleg át fog alakíttatni, azt mellőzhetem, és így ez alkalommal csakis a reáliskolák részére fönnálló *érettségi szabályzatra* vonatkozólag óhajtok némely dolgokat érinteni.

Az irásbeli vizsgálatra megkivánt három dolgozat közől kettő nyelvészeti, melyek közől egy magyar nyelvi, a második lehet fordítás németre vagy franciára (8. §.). Hogy ki határozza meg, vajjon a két utóbbinak melyike vétessék, a szabályzatban nincs megmondva. Minthogy eddig az átmeneti állapotra való tekintettel irásbeli érettségi vizsgálatainkon a francia nyelvből tételek nem adattak, de ezen ideiglenes eljárás talán épen a folyó, minden esetre pedig már a jövő tanévvel meg fog szünni, óhajtandónak vélném annak határozott megállapítását, kit illessen annak meghatározása, a francia vagy a német nyelv tétessék-e az irásbeli tárgyává. Részemről ennek megállapítását a tanári testületnek óhajtanám föntartani, vagy legalább a tanári testület véleménye alapján határozzon a főigazgató.

Az irásbeli dolgozatok ideje a tanév kilencedik havának, tehát május első hetére van megállapítva (9. §.). Tekintettel azon körülményre, hogy csak a 8. osztályt sikerrel végzett ifjak bocsáthatók érettségire, az osztályvizsgálatokat legalább is már április második felében be kell fejezni, és így merő képtelenség a 8. osztály részére előirt tananyagot oly alaposan átdolgozni és egyszersmind be is végezni, miként az épen a nyolc évi tanítás

betetőzésének fontos munkája igényli. Az osztályvizsgálatok befejezése után azon tantárgyak előadása, melyek nem képezik a szóbeli érettségineк tárgyait, teljesen elmaradnak, és így azon tanulókra nézve, kik az osztályvizsgálat sikertelensége miatt érettségire nem bocsáthatók, vagy azok, kik önként lépnek vissza, a csaknem két havi ugynevezett előkészítő idő elvész. Paedagógiai szempontból és különösen azért, hogy a 8. osztály különben is igen terjedelmes tananyagának feldolgozhatására minél több idő maradjon, óhajtandó, hogy az irásbeli vizsgálat legfölebb három héttel előzze meg a szóbeli vizsgálatot. E végből szükséges lesz, a szóbeli napjait még idején az illető tanintézetekkel közölni, és ezek alapján határoztatnék meg egyszersmind közvetve az irásbeli vizsgálat ideje is.

Kevésbbé találom célhoz vezetőnek továbbá a szabályzat azon intézkedését, mely szerint a szaktanárok által átvizsgált dolgozatok a 8. osztály többi tanárai közt köröztessenek. Bár teljesen méltánylom a szabályzat intentióját, a tapasztalat mégis azt mutatja, hogy a szándékolt célt nem érjük el; ellenben a mondott eljárás a dolgozatok felterjesztését késlelteti, sőt ha az illető összes tanárok csakugyan lelkiismeretesen tudomást szereznének minden egyes munkálatról és véleményeiket majdan az egyes érdemjegyek megállapításánál egyszersmind érvényesíteni óhajtanák, a végmegállapodás rendkivül megnehezíttetnék. Nehogy azonban az illető tanárok elől elzárassék az út és mód az intézetet elhagyni készülő ifjak összképzettségéről minél tisztább képet szerezhetni, célszerűbbnek találnám azon eljárást, mely szerint az illető irásbeli dolgozatok meghatározott helyen és időben megtekintés és tanulmányozás végett az intézet valamennyi tanárának rendelkezésre bocsáttatnának.

A érettségi vizsgálat szóbeli része nézetem szerint kiválóan azon alkalom, melyen a vizsgálók leginkább szerezhetnek meggyőződést arról, vajjon az elbocsátandó tanulók »birnak-e a főtanodai oktatáshoz szükséges értelmi képességgel és érettséggel, mely nem annyira az egyes tantétek tudásában, mint az ismeretek olynemü birásában áll, mely a jelöltet a tantárgyak helyes felfogására s azokról szabatos gondolkozásra képesíti,« mondja ép oly helyesen mint humánus célzattal az illető szabályzat. Csakhogy a mindenkori vizsgálók szaktanárok, és mint ilyenek vajmi könnyen épen a részletek ismeretéből válik az egész tudásnak fokát megitélhetni. Azonban ezen nem lehet sem szabályzat, sem értekezések

által segíteni; de azért e helyen sem mulaszthatom el azon óhajnak kifejezést adni, hogy az egész vizsgálatot mindenkor és minden részről jóakarat jellemezze, és az egyes tárgyakból támasztandó követelések soha se képezzék a középtanodai ismeretek legszélsőbb csúcsait, hanem azoknak zömét.

Szabályzatunk értelmében a szóbeli vizsgálat nyilvános, vagyis azon mindenki megjelenhetik (24. §.). Noha nálunk nem igen tódul a közönség ezen kedvezményt igénybe venni, a tapasztalat mégis azt mutatta, hogy még ama csekélyebb számu jövő-menő, határozatlan és vegyes látogató is háborítólag hat mind a szigorlókra, mind a vizsgálat folyamára. Nézetem szerint a szóbeli vizsgálaton csak az illető tanulók szülői vagy azok helyettesei, és az ugyanazon évben végzett intézeti 8. osztálybeli tanulók jelenhetnének meg.

A szóbeli vizsgálaton »a tanoda egész tanári testülete köteles megjelenni.« Az ellen, hogy a tanári testületnek minden tagja a különben is nyilvános vizsgálaton megjelenhessen, nincs észrevételem, de igen is azon követelés ellen, hogy azon az egész testület köteles megjelenni. A tapasztalat szerint ezen kötelezettség amúgyis igen laza; jobbadán csak azon tanárok vannak jelen, kik vizsgálnak, és ideig-óráig azok, kik a 8. osztályban tanítottak, de nem vizsgálnak. Hasonló körülmény forog fenn a szóbeli vizsgálat befejezése után tartandó értekezletre is (25. §.), mely bizonyos tekintetben fontosabb a szóbeli vizsgálatnál is, de azért az egész tanári testületnek itt már nincs kötelességévé téve, hogy azon megjelenjék. Véleményem szerint mind a vizsgálaton, mind a tanácskozmányon csakis a 8. osztályban elfoglalt tanárok lennének kötelesek megjelenni, mely módozat nem zárná ki a tanári testület többi tagjainak azon jogát sem, hogy az említett alkalmakkor szintén jelen lehessenek.

Attérve azon kérdésre, vajjon mely disciplinák képezzék az érettségi vizsgálat szóbeli részének tárgyait, véleményemet röviden következőkbe foglalhatom. A nyolcadik osztály köteles tantárgyai közől a bölcsészet és graphikus tárgyak már amúgyis ki vannak hagyva, azonban ezekre nézve a külföld mintájára utólagosan azon célszerű intézkedés történt, hogy az ezen tantárgyakból az év végén nyert érdemjegyeket most már szintén felveszszük az érettségi bizonyítványba. Arra nézve azonban nem történt megállapodás, vajjon ezen érdemjegyek a végeredmény megállapításánál számba veendők-e vagy nem. Azt hiszem, nem. Ha a nyolcadik osztály rendes tárgyai közől három elmaradhat, köztök az ábrá-

zoló is, önkénytelenül azon kérdés merül fel: miért vétetett fel oly tárgy, mely a 8. osztályban nem is taníttatik? És ez a vegytan (21. §.). Oly tárgy, melylyel az ifju egész éven nem foglalkozik, de az utolsó tanévben beálló legnagyobb mérvü elfoglaltsága mellett nem is foglalkozhatik, rendesen csak hézagos eredményt fog feltüntetni, és ezen körülmény azután a tanuló fáradozásának összeredményét is apasztja. A külföldi reáliskolák érettségi vizsgálatain kiválóbban azon tárgyakra látszanak súlyt fektetni, melyeknél nem annyira az emlékező, mint a combináló és itélő tehetség nyilvánul. Ez okból némely helyen elmarad a történet, másutt a földrajz és p. a bajor reálgymnasiumban az utóbb nevezett tantárgyon kivül még a természetrajz és természettan is. Ujabb időben Ausztriában is oda módosították az eddig fönnállott érettségi szabályzatot, hogy a vegytan és természetrajz a vizsgálati tárgyak sorából ezentúl elmaradnak. Mind ezek megfontolása és saját tapasztalataim hozzávetése után azon óhajt kell támasztanom, hogy a vegytan mindaddig, míg a 8. osztálynak rendes tantárgya nem lesz, a szóbeli érettségi vizsgálatra se vétessék fel. A szabályzat sorozatába fölvett egyéb tárgyakban különben teljesen megnyugszom. *)

Itt alkalomszerünek találom az érettségi fokozat megjelölésére használt jegyeket is véleményezésem keretébe vonni. A szóbeli érettségi vizsgálaton nyert eredmények birálásának a tanodai bizonyítványban használt négy tanjegyétől eltérőleg »kitünő, jeles, jó, elégséges és elégtelen«, tehát öt jegy használtatik (28. §.), miáltal a »jeles«, mely az évközben tanusított eredmény legjobb jegye, egy fokkal alább száll és ezen körülmény az érettségi vizsgálat összeredményée is befolyással van. A vizsgálati szabályzatban továbbá nincs megmondva, tulajdonképen mikor kitünő az összeredmény, és így csupán szokáson alapszik azon eljárás, hogy csakis azon tanuló nyilváníttatik kitünően érettnek, ki minden tárgyból jelesnek bizonyult. Egyetlen jó tehát már elégséges arra, hogy a különben kitünő, illetőleg jeles tanuló végeredmé-

*) Az osztr. közoktat. miniszteriumnak egy f. é. jan. 23-án kelt rendelete szerint: Jövőben a gymnasium azon abiturienseí, kiknek átlagos előmenetele a négy utolsó félévben a történelemből és physikából dicséretes, jeles vagy kitünő, az abiturienS-vizsgálat alkalmával ezen két tárgyból fölmentendők és a nevezett két tárgyból őket megillető átlagos érdemjegyek az összeredményre való befolyással az érettségi bizonyítványba fölveendők.

nyében elégségesen vagyis egyszerüen érettnek nyilváníttassék. A kitünő és elégséges közti hézag igen nagy, de még nagyobb az aránytalanság, hogy ne mondjuk méltatlanság akkor, midőn a csupán egyetlen »jó« jegygyel bíró jeles tanulót csak oly »egyszerüen érett«-nek itéljük, mint azt, ki valamennyi tárgyból csakis »elégségest« tud felmutatni. Részemről az érettségi vizsgálat összes eredményének jelzésére előírt hármas foku jelzéséhez (3o. §.) még egy negyediket, a »jeles« kitételt ajánlanám oly tanulók részére, kik csak egy »jó« mellett több »kitünőt« mutatnak fel, mint »jelest.« Különben már csak az egyöntetüség kedveért is a kevésbbé találó »kitünő« jelzést egészen el kellene hagyni, miáltal az osztály- és az érettségi bizonyítványok érdemjegyei közt az összhangzás és ezzel egyszersmind az értékegyenlőség is helyreállna. Az osztrák Organisations-Entwurf eredetileg csak »érett« és »nem érett« közt tesz különbséget, és ezen jelzés bár a mienknél szigorúbb, de igazságosabb. A recompensatio a német birodalom különböző országaiban is használatban van, sőt az ujabb keltü bajor reálgymnasiumok érettségi vizsgálataiknál oly engedékenyek, hogy csak azon szigorlótól tagadtatik meg az érettségi bizonyítvány, ki a németből és ezen fölül még három tárgyból kap elégtelen jegyet, vagy egyetlen tárgyból teljes tudatlanságot árul el. Az általam ajánlott négyes, illetőleg hármas fokozat felvétele már csak azért is méltányosabb a jelenleg használatban levőnél, minthogy nehány tantárgynak az érettségi vizsgálatból való kihagyása folytán a legfelsőbb osztálybeli tanulók már a tanév harmadik időszakában a készülésre több időt nyervén, különbség van az oly ifjú közt, ki szabályszerü teendőin kívül az egyes tantárgyakba mélyebben is behatol, és oly tanuló közt, ki a rendelkezésére álló időből épen csak annyit használ fel, mennyit elégségesnek tart annyi ismeret elsajátíthatására, hogy a vizsgálaton meg ne bukjék. Nagyon is helyén találom tehát, hogy a tehetséges és szorgalmas, erkölcsi erejében edzettebb tanuló bizonyítványával is magasabban álljon azon lanyha középszerüségnél, ki csak a vizsgálatra és a vizsgálatért dolgozik. Különben Poroszországban is a négyes foku jelölést használják.

Az érettségi bizonyítvány teljessége érdekében óhajtanám továbbá, hogy abba egyszersmind az abituriensnek a legfelsőbb osztályban nyert viselete és szorgalma fölötti jegy is fölvétetnék.

Ha a reáliskoláknál tartott érettség vizsgálatok eredményét összehasonlítjuk a gymnasiumi érettségiek összeredményével, azt

találjuk, hogy az éretteknek nyilvánított számaránya megfelel ugyan mindkét tanoda tanulói számának, de az eredmény minősége, vagyis a vizsgálatot tett tanulók közől hány találtatott kitünően érettnek idáig, a percentuatió a gymnasiumoknál előnyösebb. Én ezen különbség okát nem abban keresem, hogy a két középtanoda részben eltérő képzőeszközeivel a különben relativ fogalmu általános müveltség mily fokára képes tanítványait emelni, hanem a reáliskoláknál eddig felmutatott valamivel kevésbbé kedvező eredményt a hosszan tartó átmeneti intézkedések alatt, tehát nem mindenütt és mindenben összefüggő oktatás folyamában képzett ifjakban, az érettségi vizsgálaton ezen tanulók iránt támasztott igények mérvében, a két tanoda érettségi anyagának minősége- és mennyiségében, s végül a reáliskolák szigorított ellenőrzésében vélem rejleni.

Az imént említett okok elseje már a jövő tanévvel meg fog szünni; a másodikra és részben a harmadikat illetőleg már fönnebb nyilatkoztam, és így a legalább látszólag szigorítani szükségesnek vélt ellenőrzésre szabadjon még nézetemet elmondani.

A királyi biztos kiküldése által a kormány első sorban minden esetre a fönnálló szabályok szigorú keresztülvitele, más részt pedig az érettségi vizsgálat tudományos mérve fölött is akar őrködni. Hogy a kormánynak ezen joga érvényesülhessen, óhajtandó, miszerint az érettségi vizsgálatok vezetői szakértő, a középtanodai tanügy terén tapasztalatokat szerzett és épen ezáltal a tanárok bizalmát biró férfiak legyenek. Ezen kellékekkel első sorban a tankerületi főigazgató legyen felruházva. Bár teljes bizalommal és tisztelettel viseltetem a reáliskolák számára kiküldött kormánybiztos urak iránt, mégis a biztosi intézmény fönnállását egyrészről méltánytalanságnak, másfelől nem mulhatatlanul szükségesnek tartom. Méltánytalannak azért, mert a gymnasiumoknál sincs alkalmazásban, nem mulhatatlanul szükségesnek azért, mert teendőiket a főigazgatók teljesen elvégezhetik, mit azon körülmény is bizonyítani látszik, hogy a vizsgáló biztosok csakis az év végén tartandó érettségi vizsgálatokon vannak jelen, míg a pótérettségieket a főigazgatók maguk vezetik. Külföldön is csak annyiban képviselti magát a kormány külön biztos által, mennyiben ott főigazgatók nincsenek, sőt nehány kisebb német államban az érettségi vizsgálat megtartása egyenesen a tanártestületekre van bízva.

Végül még az érettségi bizonyítványok kiosztásáról és a vizsgálatot tett ifjak nyilvántartásáról akarok megemlékezni.

A szabályzat szövege szerint az érettségi bizonyítványok még a főigazgató jelenlétében adassanak át az illető megvizsgáltaknak (35. §.); csakhogy ez, miként a tapasztalat mutatja, physikai lehetetlenség. A tanuló ifju életében nagyjelentőségü korszak befejeztét jelző ténykedés fontossága és komolysága azt igényelné, hogy az érettségi bizonyítványok, ha különben lehetséges, a tanév végével tartandó zár- vagy külön ünnepélyen osztassanak ki az intézeti igazgató által, továbbá az éretteknek nyilvánított ifjak nevei egyszersmind az intézet által kiadandó tanodai tudósítványban is közöltessenek.

Tudom és érzem, hogy a felhozottakban még nincsenek felsorolva mindazon óhajok, melyeket sok tanférfiú az érettségi vizsgálatok és különösen azoknak mélyebbre ható reformálása iránt táplál; de tekintettel arra, hogy a középtanodai törvényjavaslat tárgyalása a képviselőházban ismét kilátásba van helyezve, idején és helyén találtam a kartársak figyelmét a mondottak által is az érettségi vizsgálatok ügyére irányozni.

Felsmann József.

Egy rendelet 1848-ból.

Középtanodáink és hazai közoktatásügyünk történetének, azt hiszem, nem kis szolgálatot teszek, ha 1848-ból egy rendeletet frissítek fel, mely az épen most megindult középtanodai reformokra tanulságos lehet. Találni fogunk benne nem egy eszmét, mely ma ujnak tetszhetik és melynek valósulását csak az események rohamos bekövetkezése gátolta. Némely határozatok benne ma tulszárnyalva lévén, elhaltak, de történeti nevezetességüket azért el nem vesztették. Imitt következik maga az érdekes rendelet:

»A tudós pályára indult ifjaknak célszerüleg képezhetése s főiskoláinknak szilárd alapon működhetése kivánja, hogy középtanodáink (gymnasiumaink) rendszere és tanítói személyzete körül gyökeres reform eszközöltessék.

Óhajtandó volna e végre minden jövőre is fenállandó középtanodát már folyó évi november hó 1-sö napjára a kor kivánta irányban s mértékben átalakítani.

De mind ezt sem hazánk jelen anyagi állása sem az itt igénybe veendő képes tanári egyének száma még meg nem engedi, azonban nem is a sok, hanem a jól rendezett középtanodákban áll a jövő tudós osztály biztos alapja: célom ehez képest jelenleg, ha a körülmények engedik, tíz középtanodát, a kimondott elv szerint, oly renddel alakítani át, hogy kettő azok közül itt Buda-

pesten, a többi pedig az egyesült Magyarhonnak különböző vidékein még ez év folytában rendeztessék.

Melyek lesznek a Budapesten kivül legközelebb rendezendő középtanodák, ezeknek megnevezése még függőben levő tárgyak elintézésétől feltételeztetvén, később fog hivatalosan közzé tétetni.

Hogy pedig a nevezett tanári minőségben alkalmaztatni kivánó egyének az előkészülésre időt nyerjenek s az illető tárgyakban magokat tájékozhassák, ezennel tudatom: miszerint az alkotandó középtanodák mindegyikében 7 tanár fog szakrendszer szerint összesen hat osztályban működni: nevezetesen:

1. Az első második osztályban egy tanár a latin és magyar nyelv elemeit adandja elő.

2. A harmadik és negyedik osztályban szintén egy tanárra lesz bízva a latin és magyar nyelv tanítása.

3. Az ötödik osztályban a költészetet, classicusok magyarázatát s a görög nyelv elemeit egy külön tanár adandja elő.

4. A hatodik osztályban a szónoklat, a görög nyelvtan és a classicusok magyarázatának folytatása szintén külön tanárra lesz bízva. Magában értetvén, hogy a legközelébb nevezett két tanár a classicusok magyarázatához megkivántató segédtudományokat is fogja előadni.

5. A mathesis és természettudományok.

6. A történet és földrajz.

7. A német- és francia nyelv és irodalom szinte külön tanárok által fognak előadatni, kik közül az 5. 6. és 7. sz. alattiak a középtanodának több egymás feletti osztályában fogják szaktudományukat az e végett kibocsátandó szabályok szerint fokozatosan tanítni.

Minden tanárnak fizetése leend Budapesten 800 pfrt, vidéken pedig 600 pfrt, azon megjegyzéssel, hogy minden középtanodában az alkalmazandó 7 egyén közül fog kineveztetni egy igazgató, kinek tanári rendes fizetése igazgatói fáradsága jutalmául Budapesten ugyan 300 pfrttal, vidéken pedig 200 pfrttal fog pótoltatni, s tíz évi működése után minden tanár 100 pfrt növedékat kap évenkint azon rendes fizetéshez, melyet 10 éven keresztül huzott.

A tanárok bármely bévett vallás követői közül egyedül képességök ajánlatára fognak alkalmaztatni.

A tanszékek pályázás utján fognak betöltetni, mely pályázás történni fog Budapesten az általános kinevezendő bizottmány előtt következő módon:

1. Az irodalom és közoktatás mezején ismeretes egyének pályázhatnak puszta folyamodás által is, melyhez azonban tartoznak oda mellékelni hiteles bizonyítványaikat s munkáikat, irodalmi és oktatási érdemeik igazolása végett. Ily pályázók számára a határnap, melyen túl folyamodvány el nem fogadtatik, f. évi oktober 1-je.

2. Minden másoktól, kik az irodalom és oktatás mezején közelismerést nem vívtak ki, személyes pályázás kivántatik. Az

ilyen pályázók a kitüzendő kérdésekre szó- és irásbeli felelettel fognak tartozni, s a kitüzendő kérdések a tárgy érdemén kivül az előadási módszerre ts vonatkozandnak. Ily pályázók csődje szinte f. évi oktober 1-én s néhány nap alatt befejeztetik.

A pályázók egyáltalán világos szavakkal jelentsék ki, melyik tanszéknél kivánnak alkalmazást nyerni.

Jelen rendelet által a csőd kihirdettetik.

Budapest, aug. 24-én 2848. Vallás- és közoktatási miniszter, b. Eötvös József.

A rendeletet Eötvös életbe nem léptethette; de az okmány fontossága megmaradt. Megmondja nekünk, mit akartunk akkor, abban az örökké nevezetes korszakban, tenni középtanodáinkkal, de másfelől azt sem hallgatja el, mit nem tettünk azóta.

Reformot a középtanodáknak! ez volt első követelése a rendeletnek, mint általában összes társadalmi viszonyainkat az európai nagy eszmék kivánalmai szerint akarták akkor átalakítani. »Gyökeres« reformot szánt a boldogult miniszter »minden a jövőre is fenállandó« középtanodának, a protestansoknak is. A vallási féltékenység legalább akkor nem volt ugy felcsigázva, hogy a reformok üdvös befolyása elől ezek elzárkoztak volna. Egyedül a pénz és a képesített tanárok hiánya gátolta, hogy reformtörekvését ki nem terjeszthette az egész országra.

Csak tízet akart ilyen mintagymnasiumot állítani fel az országban, kettőt a fővárosban és nyolcat a vidéken. És ma mennyire valósult ez az óhajtás? Államgymnasiumunk *) a fővárosban egy sincs, a vidéken csak hat.**) A többi gymnasiumok helyét, ugy látszik, az állami reáltanodák foglalták el (össz. 14).

S mi volt az a gymnasium? »a gymnasium, úgy szól a rendelet, előkészít a tudós pályára, biztos alapot nyujt a jövő tudós osztálynak.« Többes számban »középtanodákról« szól a rendelet, noha biztosan nem állítnám, hogy a néhai miniszter szeme előtt már akkor a reáltanodák is lebeghettek; itt, ugy látszik, csak a gymnasiumokat értette úgy, hogy »középtanoda« és »gymnasium« nevek egymást fedték.

Ezek a gymnasiumok még csak hat osztályuak voltak, melyektől el volt választva a philosophiai felsőbb (ma már VII. és VIII.) osztály. De már ki volt mondva a szaktanítás elve, és az addig uralkodott osztályrendszer megszüntetése. Mekkora haladás volt ez, az egyes tantárgyakat szakértők kezébe tenni!

Ki akarjuk emelni az osztályok számát is: a hatos szám Eötvösnek második miniszterségе alatt ismétlődött, sőt egy része a mi gymnasiumainknak ehhez a számhoz mai nap is ragaszkodik. Esetlegességnél többnek akarjuk tekinteni, ha e számot megfelelőbbnek találta a magyar gymnasiumi rendszer alkotásá-

*) A mit eddig „kir. kath." államgymnasiumnak neveztek, az, hanem volt abusus, legalább is önámítás volt.

**) Fehértemplom, Kaposvár, Losonc, Munkács, N.-Szeben és Zombor.

ban mint osztrák nyolcast vagy négyest. És aligha csal sejtelmem, ha azt hiszem, hogy eme hatos osztályzat fogja képezni nem sokára a lépcsőzetet a kilenc osztályú gymnasiumra; könnyebbnek tartom a hárommal osztható hatos osztályú gymnasiumból az átmenetet a kilencesre, mint a négygyel osztható nyolcasból.

Tantárgyak voltak a latin, görög, magyar, német és francia nyelv, mennyiségtan és természettudományok, történelem és földrajz, a franciát kivéve ugyanazok mint ma, s csak terjedelmükre különbözhettek. A görög nyelvet akkor is csak az ötödikben kezdték, de nem is vihették többre a VI-ban mint a »görög nyeltanig.« E tantárgyak kevesebb óraszámmal szerepelhettek ma, mert ellátásukra 6—7 tanár elegendő volt a hat osztályban.

A fizetések az árviszonyokhoz képest most nagyobbak, de a megkülönböztetés tanári és igazgatói, fővárosi és vidéki közt megmaradt; az évtizedes szaporodást ma már az ötödéves váltotta fel.

Tanári képesítés ugyan nem volt, de pótolta azt irodalmi munkásság vagy ennek hiányában egy szó- és irásbeli vizsgálat, melyet a tanárjelölt bizalmi férfiak előtt személyesen tett. A tárgycsoporton kivül mindenki a módszertanból (paedagogiai) is meg volt vizsgálandó. A pályázók vallása nem jött tekintetbe.

És hogy állunk most 30 év mulva e rendelet óta? Képes e most is a miniszter ilyen országra kötelező rendeleteket kibocsátani? S ha nem, mi áll útjába? Vajjon egyedül a mi miniszterünk áll ily esetekben akadályokkal szemben?

Ismeretes, hogy a kormányok európaszerte vágynak hatáskörükbe vonni a tanügyet, mert belátták, mily fontos tényezője a tanoda az államéletnek, s könnyebben vállalhatnak felelősséget akár az absolut fejedelem, akár az alkotmányos törvényhozó testület iránt a kitűzött tancélért. De különben is érdekli az államot, hogy a tanoda jövendő polgárait az ő kivánsága szerint nevelje és oktassa. Nem csoda, hogy az államok ezen érdekek miatt legelébb e tanodák birtokosaival, az egyházakkal kerültek harcba.

Az »állam és egyház közti harc« 1848-ban nálunk még nem volt oly éles mint ma, de mégis ki kellett hogy jelentse Eötvös, hogy a tanári állomások betöltésénél nem fog tekinteni a jelölt vallására. Ma már ez a biztosítás ténynyé vált, de most ez nem elég. Az 1858-iki patens harca a protestans egyházi férfiakban az »autonomia« érzetét élesebb öntudatra ébresztette; 30 év óta az autonom egyházak száma nálunk egynéhánynyal szaporodott s ezekkel az ellentábor gyarapodott. Ma egyaránt foly a harc »állam és egyház közt« nálunk ugy mint a külföldön, Olaszországban, Franciaországban, de leginkább Poroszországban. Jelen évi szept. 11-én a porosz vallás- és közoktatási miniszter Puttkammer a vestfáli kath. papságnak kérelmére, melyben oskoláikat visszakövetelték az egyháznak, azt válaszolta, hogy az állam vissza

nem vonhatja az osk. főfelügyeleti törvényt, minthogy az államot kell hogy illesse most és jövőben az a kérdés, vajjon mily mértékben, hogyan és mennyiben vegyen részt az egyház a tanításban; a közoktatási törvénykezés addig meg nem szűnik, míg a katholikus egyház az államnak elidegeníthetetlen törvénykezési jogát tényleg el nem ismeri. Látszik ebből a válaszból, hogy a harc »állam és egyház közt« itt is heves, s csak abban különbözik a miénktől, hogy ott a kormánynyal szemben a katholicismus áll, nálunk a protestantismus.

Hogy milyen fontosnak tekinthető a mi kormányunk számára az a feladat, hogy céljainak alávethesse a közoktatást, kiderül akkor, ha meggondoljuk, hogy egyes felekezetek, pl. az erdélyi (német) lutheránusok, g. kel. szerbek és románok, függetlenségüket magyarellenes célokra is felhasználják, vagy szelíden fejezve ki magunkat, nem törődve a kormány rendeleteivel tancéljaikat külföldi eszközökkel*) valósítják. Ezekkel szemben hogy vállalhat egy magyar közoktat. miniszter felelősséget azért, hogy az országban az ő tanterve szerint, vagy csak azért is, hogy magyar országos értelemben tanítnak?

És mért szegülnek ellen a magyar protestansok a magyar miniszternek? Már magára ez a gondolat: vallás- és közoktatási miniszter, visszatetszéssel töltheti el a mi protestansainkat; rég pengetik ők már, hogy a „vallási miniszterium" képtelenség, s ha mégis szükséges, válaszszák el a „közoktatásitól" s oszszák a „vallási" ügyet a belügyhez. Annál elviselhetetlenebb lehet reájok, ha személyét vallásától el nem különíthetik. A protestánsok Trefortban mindig csak a „katholikus" minisztert és természetes ellenségüket látják, habár az országgyülés többségéből került ki. Ki is mondta ezt Török superintendens Debrecenben szept. 9-én, midőn azt követelte, hogy mondjon le a közoktat. miniszter az „uralkodó" vallás privilegiumáról. Tulajdonképen felügyelet nélkül tanodáikat ők sem hagyják, csak ne legyen a „katholikus" miniszter az, a ki ezt gyakorolja. Sőt most egy protestans minisztert sem türnének főfelügyelőnek, hogy praecedenst ne teremtsenek egy más vallású miniszter számára.

Tehát nem attól riadnak vissza a protestánsok, hogy az ő tanácsaik szigorú ellenőrizet alatt álljanak, hogy tanárságra készült és magyar államvizsgálatos egyének tanítsanak, hogy államilag, nem egyházilag, legyenek azok fizetve s hogy az államtól nyugdíjbiztosítékot nyerjenek. Mind ezeket szivesen elfogadnák, ha nem látnák ebben veszélyeztetve a protestáns egyházi hatalmat, a hierarchiát. Szívesen beleegyeznének abba is, hogy egynehány „zúggymnasium" megszünjék és

*) Nem magyar tannyelv, külföldi tanárképzés, külföldi és sokszor magyarellenes tartalmú tankönyvek.

helyébe egy-egy állami lépjen, csak biztosítva lennének az iránt, hogy ott bizonyos számú protestáns egyének is fognak tanítani.

Meg vagyunk győződve, hogy a kormány a protestánsokkal bizonyos engedmények árán létre hozhatná a főfelügyeleti törvényt. Kössön szerződést vagy alkosson törvényjavaslatot a miniszter, melyben be legyen iktatva az engedmény, hogy a középtanodák tanártestületeiben pl. egy fele katholikus taggal szemben más fele protestáns lesz. Ezen engedmény ellenében követelje a miniszter a feltétlen főfelügyeletet az országban levő minden nyilvános középtanoda felett, ezen kivül az államvizsgálati kötelezettséget, a miniszteri tanterv elfogadását, tankönyvek helybenhagyási jogát, sőt a vallástanítás mértékének és módjának a megszabását is; általában minden jogot tartson fenn magának, a mi az állami felügyeletből foly; szerződés- vagy törvényellenes középtanoda meg lenne fosztva a nyilvánossági jogtól.

A protestánsok rá állanak az államfelügyeleti követelésekre, ha törvény alakjába foglalják, még akkor is, ha önkormányzatuk megszorításával történik, csak vallásuk számára lássanak némi előnyöket biztosítva. Az 1868-iki népoktatási törvénynyel államfelügyeleti jogot szerzett magának a kormány valamennyi népiskola felett, az 1875-iki tanító-nyugdíjazási és az 1879-iki magyar nyelvbeli törvények mindegyik egy-egy csorbát ejtenek az autonom egyházakon. És e törvények mégis el lettek fogadva az országos képviselők többsége s ennélfogva a protestánsok által is. Nehezebb lenne megnyerni az erdélyi lutheránusokat és görög keletieket, miután ezeket az oppositióra a valláson kivül nemzetiségi érdek is sarkalja; azonban ezek elnémulnak, ha csak a magyar protestánsok meg lesznek nyerve.

Ilyen országosan biztosított engedmények árán megnyerve, a felekezetek nem fogják felhányni a miniszternek az „uralkodó" vallást, ha saját felekezetbeli egyéneik a katholikusokkal egyenlő számban alkotnak tanártestületeket; nem fogják követelgetni a királyi adományokat a kath. püspököktől, ha a kath. vallású tanártársakkal egyenlő fizetést kapnak; s nem fogják félteni felekezetüket, ha látni fogják, hogy az ő embereik az állami középtanodák élén ép ugy szerepelhetnek, mint saját gymnasiumaikon. Ellenben biztosítni fogja az egyenlő számarány a katholikus felekezetüeket a protestánsok túlkapásaitól; a miniszter követelheti országszerte tantervének elfogadását, kötelezheti az ország nyelvének, a hazai történelemnek és földrajznak tanítására, szóval, érvényt fog szerezni az állami középtanodáknak úgy, hogy a felekezetiek egészen azonosulnak az államiakkal vagy — letörpülnek theologiai előkészítő oskolákká. És ha a mi miniszterünk nem nyul is oly erőszakos intézkedésekhez, a minőkhöz Poroszországban Falk és Puttkammer, de megkönnyebbítheti a javasolt egyezménynyel az országgyülés irányában az elvállalt felelősséget.

Erythros.

Észrevételek „A vallás iskoláinkban" című cikkre.

Nem egyedül e sorok irója, ki a legnagyobb érdekeltséggel fogott e közlöny 4. számában megjelent »A vallás iskoláinkban« c. értekezés elolvasásához, mert méltán gondolhatta, hogy abban a mindennapitól eltérő nevelési problemák egyike felett illetékes egyén, oly módokról elmélkedik, mikkel a realizmus kibékítésével, az ujnál-ujabb felfedezésekkel szemben az »embarras de richesse«-ből egy áthidaló útat kiván megjelölni. Kik a cikk irányzata felől ily feltevésben voltunk, nagyon csalódtunk. Valóban nehéz eltalálni: vajjon a t. értekezőnek volt-e nagyobb elhatározásra szüksége, — természetes a szerkesztői beleegyezés nélkül hiába lett volna, — hogy egy országos közlönyben ismételjen oly dolgokat, melyeket egy szükebb körben *) meg- és talán agyonhallgattak; vagy a t. szakosztálynak volt-e nagyobb a türelme, vagy udvariassága, hogy közömbösen végig hallgatta T. ur hyberboláit. **) Tisztelettel hajlunk meg mindenkinek véleménye előtt, de annak oly modorban való nyilvánítása még sem járja s tiszteletet egyátalán nem követelhet! Az érvelésről, s annak módjáról van e sorok irójának kevés mondanivalója.

Nem fogja senki elvitatni a t. felolvasótól, hogy a vallás az iskolából »számüzöttnek« tekintessék, még akkor sem, ha a »még korán sem érkezett el az idő .... onnan .... kiharangozni« kifejezésre feltételezhetne az olvasó ilyesmit. Nem kivánt T. F. ur dogmatikus tárgyalásba ereszkedni, de az a legkevesebb, mit mégis szerettünk volna tőle megtudni: vajjon hogyan óhajtaná tehát az istenség és vallás fogalmát egy középiskolai növendékkel megértetni s kedveltetni akarni? Ez ujjászületés időszakában, a tudományok mai fejlődésével szemben, a vizsgálatszabadság felé való törekvés szerint, öntudatos alakban-e? vagy a letünt századok balfelfogása értelmében abban a sérthetetlen korban kivánja-e találni magát, midőn az Istenség rovására a dogma és csalhatatlanság leple alatt a nép vakhitéből merítettek hatalmat, uralmat, s midőn a vallásosság józan értelmezéséért kellett volna síkra szállani, megmaradtak annak a hitnek tudatlanságában, melyet annyira ki tudtak zsákmányolni. Ha e körül forgott volna az értekezés, többet használt volna az ügynek. Ha tudná azt a t. szakosztály, hogy a katholicizmus- és protestantizmusnál, tehát annál a nagyon ismételt »felekezethez való tartozásnál« a lelkiismeret szabadságát nem vallja magasztosabbnak a t. felolvasó: szégyenlené Erasmust halottaiból feltámadni tudni; pedig azokra, kik Erasmust tartják többre Morus Tamásnál vagy Melanchtonnál, legyen az középtanodai, egyetemi tanár, képviselő, államtitkár: kiátkozást hirdet; aztán ordító,

---

*) Az I-sső szakosztályban.

**) Tétettek bizony megjegyzések. Névy L. nyomban kijelentette, hogy T. ur túloz. A szerk.

ragadozó fenevadakhoz hasonlítja őket; majd gyilkot, tűzet, vasat kínál e tévelygőknek, hogy romboljanak a társadalomban. Ehhez uram nerói elhatározás kell! Talán így akar hittanárrá avancirozni, a mikor aztán elmondhatnók Schoppenhauerrel, hogy »a theologusok ultima ratiója a máglya, és előnyük abban áll, hogy tanaikat gyermekekbe oltják.«

Nem célom a t. felolvasó vallásos meggyőződését más irányba terelni, de mert vadak országára emlékeztetett, tudnia kell, hogy ott, hol nincs nevelés, míveltség, ott szabadságra és lelkiismeretre való hivatkozásról szó sem lehet, semmiféle erkölcsi törvény sem használ semmit: tehát hiábavaló lenne fáradsága; s mindezek dacára féltse a vadak hazáját a communizmus és nihilizmus pusztításától; pedig hát hol uralkodik inkább a papok vallása, mint amaz államokban, hol ily elemek ütötték fel tanyájokat?

Érveléseiben egy pár hazai erős felekezeti tekintély mellett Jean Pault, Herdert, Chateaubriand-ot citálja a t. felolvasó, kikről tudjuk, hogy mindnyájan mint nagy emberek szerepeltek és szerepelnek; de kérem, azok mint mívelt, tehát szabad gondolkodású egyének a középkori botrányokon, s az alakoskodás szövevényeinek árán nem óhajtanák a vallásosságot terjeszteni, még akkor sem, ha — tudni fogjuk, hogy Jean Paul a theologiáról csapott át az irói pályára; Herder a nagy szellem, ki szülői akaratból gyermekkorában csak szt. irást és zsoltárt olvashatott, mint pap is halt meg, de haldoklása közben óhaját nyilvánítá: hogy szeretné még egyszer megirni gondolatait; ez azt is jelenthette, hogy változtatni kivánt volna rajtok. Több vallásos ókori jeles mellett Sokratest és Platot is említi a t. értekező, kikről azt is szabad tudni az utókornak, hogy Sokrates sok tekintetben fanatikus volt türelmetlenségétől, vakbuzgóságától, melyet ép oly hevesnek mondanak, mint a Calvinét, vagy Domitianusét, egyedül húmora menté meg; Plato vallásos eszméivel bajos tisztába jönni, mert a felől különfélék a nézetek; egyik, mit komolyan neki tulajdonítanak, s melyet ujabban gyakran használnak, pedig mily régi a szószólója, ugy szólt Isten létéről: hogy benne van lelkünkben az ő lényegével való rokonságnak érzete; a másik, mit legbölcsebbnek tartanak, s melyet elhallgatnak a theologusok ez: a speculatiók az Istenek felett nem egyebek, mint speculatiók azon véleményekről felett, melyeket az emberek magoknak az Istenről alkotnak.*) Ugyan hova jutott volna az emberiség, ha egy Xenophanes az ethiopiaiak által képzelt laposarcú, fekete arcszínű, a thraciabeli kékszemű s veresarcú istenség fogalma s azon kor babonái ellen a költészet, rhapsodia minden hatalmával nem harcolt volna? Különben tudnivaló, hogy Xenophanes és Plato oly nevelésnek voltak prófétái, melylyel a gyermeket felvilágosítani, akaratát megszilárdítani lehetett; mennyivel inkább kell ma erre ügyelni, a midőn oly fejlődésben van nemzetünk politikai szabadsága.

*) Lewes: Philos. tört. I. r.

Copernicus, Newton követőit Chateaubriand-dal kívánja T. F. úr megfeszíttetni, kit életirói jámbor európai zarándoknak neveztek el,*) kit mindig magán érdek, személyes hiuság vezérelt tetteiben, műveiben; mint egykori római követ, mert ottani érdeke úgy kívánta, vallásos költeményeket (Les martyrs c. alatt) irt, majd sajtószabadságról értekezett a legnagyobb hévvel; de okoskodása helyes voltát, gondolata igazságát — sophismaval, érzéstisztaságának hiányait ragyogó szópompával, csillogó okoskodással, önmagát csalni szerető áradozással — fedte el; azért szabad lelkek közé soha sem fogják sorolni. Ma már magunk szempontjából ily alakok óltalmából sem lehetünk csalhatatlanok, s nem lángolhatunk fel, mert vajmi kevés az, mit hasonló jelesek — tudjuk mi okon — tizennyolc hosszú századból a 19-iknek örökségben hagyhattak.

Vannak nekünk erényekkel fényesen tündöklő alakjaink, kiknek a kötelességet híven teljesítő példáján fejleszthetjük a vallásos érzést, nemes gondolkodást, igaz hitet. Hunyadi János a pápa által hitvédő névvel tiszteltetett meg, mert emberiség, haza iránti kötelességét híven teljesítette**); hát Kohári, Báthori István, Batthyáni, Széchenyi, Kossuth, Kazinczy, Deák és sokan a templomban tanulták meg, mi az a kötelesség? s nevök előtt mindenki meghajol. Míg ily férfiak nevével találkozunk, s ha azok példáját átszármaztatjuk ifjaink jellemébe, nem eshetünk kétségbe a jövő felett! Biztosabb út ez, mint a t. felolvasóé, ki ügyvédtől a rablógyilkosig egy rakás bűn elősorolásával a templomba való nem járást hozza fel indokul; mintha bűnesetek más időszakban, más alakban nem fordultak volna elő; igenis követtettek el, talán legtöbb a t. író szerinti értelemben vett vallásosság kifolyásából. Tekintsünk csak szét ma is a vallásos, de tanulatlan nép között, mi minden történik a vallás aegeise alatt? Többek közt tessék csak a maramarosi hegyek rejtekében élő orosz és oláh köznépet megfigyelni, kik a vadakkal cimborálnak s könnyebben kioltanak egy emberéletet, mint azt a fenevadat***), de ha papját látja, földig borúl, mert tanult annyit, hogy bünét leimádkozhatja, meggyónhatja s áldozatul oda adja, ha kell, utolsó darab marháját is.

Mit fogunk használni, ha oly beszédeket kivánunk hallgattatni növendékeinkkel esztendő-számra, — tisztelet a kivételnek — melyek józan eszével, gondolkodásával teljesen ellenkeznek; követheti-e ily helyekre felemelt fővel a tanár öntudatos tanítványát? nem elég erő kell-e sokszor meg nem akadályozni? a nélkül, hogy Göthe Prometheusára utalnánk: »Kinek tudománya van, nem szorul vallásra«; de azt sem akarjuk, hogy növendékeink megmaradjanak azon évezredes, mindenesetre legkényelmesebb állapotban, hogy ne gondolkozhassanak az istenségről józan érte-

*) Qui nage entre deux eaux = köpenyegforgató.
**) Hunyadiak kora. Gf. Teleky J.
***) Bocsánat . . . Exempla trahunt.

lemben. Tudnék egy közeli példát felhozni, épen a mi iskolánk életéből, hol a r. kath. ifjak mind a nyolc osztályon keresztül rajongva fogadták egyik évben a hitoktatást, a másik évben, midőn változott a vallástanár, panasz panasz után jött, hogy nem járnak sem vallás-órára, sem templomba; az előbbi hittanár elment egy nyomorgós eklézsiába plébánusnak, az utóbbi theologiai tanár lett. Azért oly módról kell gondoskodni, mely hozzáférhetővé tegye növendékeinknek a vallásos eszmék elsajátítását, gondoskodjék az állam vagy egyes hitfelekezet jeles vallástanárokról, s ne arra törekedjünk, mint Szász D. írja: »hogy tanítványainknak confessiókat, symbolumokat, tehát bevégzett dolgokat adjunk, holott csupán arra kellene szorítkoznunk, hogy bennök a vallás iránti fogékonyságot, szeretetet felébreszszük.« Tehát ez úton juthatnak el oda, hogy a vallást a szívnek legmélyében élő oly érzésnek tekintsék, mely folytonos művelődés, gondolkozás által megtisztulva, megcáfolhatatlanul oltja lelkökbe annak tudatát, hogy az Istenség maga a szeretet. E szeretettel többre fogunk menni, mint a positiv tudományok tényezőinek »korcsmai« szerepre való kárhoztatásával s kiméletlen megtámadásokkal, a vallásos eszméket a tudományok összhatásából kerestessük fel, s nem megfordítva, mint a t. felolvasó Jean Paullal akarja.

Ennyit kivántam én az ügyhöz mondani; úgy hiszem, ez is elég annak megmutatására, hogy T. úr nem absolut joggal rontott neki az úgynevezett szabadelvűségnek; azonban a t. felolvasó úrnak bátor vagyok még annyit figyelembe ajánlani, hogy az általa követett modor mellett az igaz ügy is szenved; e modor nagyon alkalmas arra, hogy együttes actió helyett reactiót keltsen. A legrútabb francia, ki tán valaha élt, mondja egy író, Mirabeau volt; de modorának oly nagy volt megbabonázó ereje, hogy korának semmi Lothariója sem fűzött fel több női szívet, pedig egy ragyavert tigrishez hasonlították; vagy inkább ide illik Péter és Pál apostol példája, kik ugyan gyakran szólaltak fel kelletlenül, de leveleik úgy szelídséggel és igézetes udvariassággal, mint logikával telve voltak.

K. Sáfrány Péter.

A vallás- és közokt. miniszterium költségvetése 1880-ra.

A gazdálkodás elvének szigorú alkalmazása következtében a jövő évi költségvetés 157,27 frttal haladja túl a jelen évit; tesz t. i. ez 4,228,410 frtot, mig a jövő évi előirányzat 4,385.437 frt. Megtakarítás van a központi igazgatásnál, az ösztöndijak s egyéb tanulmányi célok tételénél; mig jelentékenyen szaporodik a kiadás a »tanulmányi ügyek igazgatása« a »tanintézetek« címénél, és a beruházásokban. És pedig:

A tanulmányi ügyek igazgatásánál a többlet 10,650 frt, mely

összegből egy rendes főigazgatói állomás szervezésére 4,650 frt, a tanfelügyelőségekre 3000 frt többlet jut.

A költségvetés indokolása elmondja az okokat, melyek a hetedik, Szegeden levő főigazgatóság rendszeresítését szükségessé teszik. Valóban oly okok ezek, hogy szinte csodálkoznunk kell, miért halasztotta a miniszterium a rendszeresítést mostanáig. Ez indokolásban jól esik olvashatnunk azt is, hogy a miniszterium azért mentette fel annak idejében az ujvidéki gymnasiumi igazgagatót, mint helyettes főigazgatót az igazgatói teendők alól, »mivel a főigazgatósági s az igazgatói teendőknek egy személyben való összesítése a közigazgatást neheziti s zavarokra szolgáltathat alkalmat.« Remélhető, hogy ez igen egyszerű igazság belátása után más tankerületekben is meglesz a szükséges rendezés.

A »tanintézetek« címénél növekedő tétel a budapesti egyetemi könyvtár évi dotatiója 8000 forinttal az eddigi 5000 helyett, mindegyik karra 2000 frt levén számítva, hogy »a tudományos haladás óriási igényei« legalább mérsékelten kielégíthetők legyenek.

Az orsz. rajztanárképezde számára 5100 frtnyi több kiadás szükséglete merül fel. (Az egész kiadás 45,660 frt.) Ezen intézetben mind nagyobb gond fordíttatik az ipar-művészet fejlesztésére. Különösen uj berendezés terveztetik a fafaragás és műasztalosság érdekében, műhelyek is fogván állíttatni, melyekben a képzettebb munkásokból alakulandó tanulóságot gyakorlatilag is képzett tanár fogja vezetni, s a munkás-tanulók »az ipar-muzeumban létező, s idővel még beszerzendő kitünő minták alapján mintaszerű cikkeket lesznek hivatva készíteni.« A munkások természetesen csak munkaidejök egy részének feláldozásával vehetnek részt a tanfolyamban, azért szükséges nekik jutalmak, díjak és segélyek által módot nyujtani, hogy az intézetet oly időben s addig látogathassák, a mennyi kiképeztetésökre megkivántatik.

A budapesti tanárképző költségei változatlanok: tiszteletdíjak és fizetések: 9766 frt, ösztöndíj 20 növendék számára 300 frttal 6000 frt, kitünőbb képezdei munkálatok díjazására 400 frt; összesen a személyi járandóság 16.166 frt. A dologi kiadások összege 1000 frt. A gyakorló iskola 17.234 frtba kerül, mely összegből a személyi járandóság 16.434 frt.

A kolozsvári tanárképző költségei 15.000 frt, melyből személyi járandóság 13.200 frt.

A gymnasiumok (7) költsége 149.223 frt a jelenlegi 148.114 frttal szemben; az emelkedést az ötödéves pótlékok okozzák. Állami fizetést húz összesen 7 igazgató, 81 rendes tanár, 10 tanító és 12 iskolaszolga. Ezeknek személyi járandósága 112.820 frt; igazgatói pótlékképen kifizettetik 2.015 frt, tanári ötödéves pótlékul 6600 frt, lakbérül összesen 18.423 frt. Az összes személyi járandóság 139.458 frt.

A reáliskolák (17) költsége 415.516 frt, a jelen évi 409.326 frttal szemben. Itt a költségszaporodást új tanári állomás szervezése (Aradon) torna-mesteri fizetés javítása (Buda), szolgák

alkalmazása és az ötödéves pótlékok okozzák. 16 igazgató fizetése 19.400 frt, 203 rendes tanáré 246.400 frt, tanársegédek, tornamesterek stb. fizetése 19.120 frt; pótlék összesen 30.900 frt, lakbér 47.936 frt. A személyi járandóságok összege 363.756 frt. Ez összeghez járul még 12.000 frt általány a párhuzamos osztályokban alkalmazandó pót- és helyettes tanárok díjazására.

A reáliskolák közől a pozsonyi, sümeghi és székesfehérvári továbbra is 4—4 ezer forinttal segélyeztetnek. A tanárok ötödéves pótlékai 3,700 frt költségemelkedést okoznak.

A középtanodák közös költségeire most is csak 6000 frt. van előirányozva, »jóllehet alig lészen abból minden erre utalt szükség fedezendő.«

A kereskedelmi akadémia 4000 frtnyi subventiót kap; a kassai gépészeti ipartanoda, mint előbb, 13,000. ftot.

A budapesti közép-ipartanoda felállitására és fenntartására 13,175 frt van felvéve. Szervezve van ez uj intézetnél az igazgatói állás, 2500 frt fizetéssel és szabad lakással; hat tanár fizetésére fel van véve 6075 frt Az ipari szakoktatásra 1880-ban összesen 52,075 frt fog szükségeltetni, mig a jelen évben a költségvetés 50.025 frtban volt megállapitva.

A népnevelési szükségletekre 840.000 frt van előirányozva, t. i. 100000-rel több, mint a jelen évre. A szaporodás egyik motiviuma a tanitóknak a magyar nyelvben való kiképzése póttanfolyamokban, továbbá azon tanitók segélyezése és jutalmazása, kik a magyar nyelv tanításában kitüntették magukat. Nagyon jó helyre van téve az a pénz, melyet e célra ad ki a kormány; csak aztán szemfényvesztés ne legyen a dologból. Az »indokolás« azt mondja, hogy 1879-ben a magyarúl nem tudó tanítók csak kisérletképen fel négy helyre begyülésre s a magyar nyelv tanulására, és e kisérletre 1300 egyénnél több jelentkezett, kiknek tanítása, ámbár a kiadások összege míg tudva sincs, körülbelül 45—50,000 frtba kerül. Ha jövőre legalább 10—12 helyen rendeztetnek ily póttanfolyamok, erre legalább százezer forint lenne szkséges. — Az ország nem fogja sajnálni a költséget, de nagyon szigorúnak kell lenni az ellenőrzésnek, hogy a kiadásnak igazi haszna is legyen. Mi megvalljuk, nem értjük, hogy lehet az, hogy a kormány még a költségvetés összeállításánál sem szerzett be pontos kimutatást ama póttanfolyamokról; a budget előterjesztése a legalkalmasabb időpont volna a számadásra is, mely a törvényhozást, a jövőre nézve is utba igazíthatja.

Növekedett a budapesti állami felső leányiskolának költsége is, és pedig 5,270 frttal (az egész előirányzás 45,140 frt), a mit az intézet teljes kifejlődése követelt meg.

Az ösztöndíjakra és egyéb tanulmányi célokra 69,831 frt van előirányozva, 4070 frttal kevesebb, mint a jelen évben; maguk az utazási ösztöndíjak 20 ezer forintról 16 ezerre vannak szállítva. A mult évben mi is kimondottuk, hogy ama sokféle hiányt tekintve, melyek oktatásügyünkben javítást sürgetnek,

az utazási ösztöndíjak leszállítása kivánatos. Nehány ezer forinttal is sokat lehet tenni. Remélhető, hogy lassankint az ösztöndíjak adományozásában is több lesz az óvatosság.

Az országos zeneakadémia és színi tanoda szükséglete 3960 frttal szaporodott; a költségvetés 33,750 forint. Az indokolásból tudjuk, hogy a zeneakadémiai tanulók »nem csekély része« járatlan a magyar nyelvben, s így több tantárgyat két nyelven kell előadni.

No már mi nagyon tiszteljük a zene universalis nyelvét, s a művészek cosmopolitismusát, de annyira talán mégis lehetne vinni már egyszer a magyar nemzetiség ügyét, hogy egy »országos« tanintézetben megkövetelhessük a felvétel feltétele gyanánt a magyar nyelvben való jártasságot. Ha kivételesen egy-két rendkívüli talentom bejut is, (hiszen a tanárok sem tudnak mind magyarul), annyira valóban nem volna szabad menni, hogy a növendékek »nem csekély része« legyen idegenajkú. Meg vagyunk róla győződve, hogy azok, a kiknek érdekökben van a zeneakadémia látogatása, a magyar nyelvet is megtanulják, ha »muszáj« lesz nekik.

Több-kevesebb költségtöbblet kivántatik „átmeneti kiadások« címen az országos (Eszterházy) képtárra, az egyetem ujvilág-utcai épületének átalakítására, a muzeumi könyvtárra, az egy. növénykertre, a losonci főgymnasium átalakitására, illetőleg kibővítésére.

Beruházásképen szerepel a kolozsvári egyetem könyvtára gyarapítására felvett 12 ezer frt, mely összeg négy évi részletekben lesz kiutalványozandó. A kolozsvári intézet építésének megkezdésére 25,000 frt szükségeltetik. A tervezett épület összes költségei 80,000 frtra rúgnak.

Ezen főbb tételekből látható, hogy a miniszter úr gondoskodik a halaszthatatlanról; de egészben véve a régi nyomon haladunk, s az ország anyagi helyzetének javultáig a középiskolák felszerelése nem igen fog előre haladhatni.

N.

Quid pro quo.

Ha maga a középiskolai oktatás elég volna arra, hogy a tanuló ifjuságnak legalább nagyobb része elérje a célt, melyért a középiskolába küldetik: akkor a tanári pályánál kellemesebbet alig lehetne képzelni. Olvasgatni, az olvasottakat előadni, aztán gyönyörködni abban, hogy az előadott dolgokat fölfogta és elsajátította az ifjuság, — ez volna az egész. De — fájdalom — sehol sem ilyen a középiskolai tanítás és tanulás képe, nem különösen nálunk magyaroknál. A kötelességre folyton figyelmeztetni, nevelni is kell az ifjuságot, ha ugyan nem közönyös dolog előt-

tünk tanárok előtt, hogy van-e sikere tevékenységünknek, az évek sorára nyúló iskolalátogatásnak, a szülők nagy költekezéseinek. A kötelességre való szorítás, a fegyelmezés az intézkedések jókora apparatusát tette mindig és teszi folyvást szükségessé, s mindamellett szükséges még az is, hogy a szülői vagy gazdai ház, a közvélemény, a sajtó is támogassák az iskolát. Mert, ha tanulók hallatára le-lebiráltatik az iskola akár egyes tantárgyakra, akár egyes tanárokra nézve: igen kevés a kilátás illető irányokban csak középszerü előmenetelre is. De fölösleges erről a kérdésről csak egy szót is vesztegetni; minden gondolkodó ember tisztában lehet eziránt magával. Nem is százszor elmondott dolgokat akarok itt ujra elmondani, hanem a fegyelmezésnek egészen uj akadályára és az a körül történtek fölötti itéletmondásra akarom a tanárvilágot felhívni.

A »Borsszem Jankó« »Kathedrai bölcsességek« cimü rovata csábítólag hatott nem rég egyik-másik helybeli középiskola több tanulójára. Ők is gazdagítani kivánták e rovatot — tanáraik rovására. Megváltoztatták eddigi figyelmök álláspontját s nem a tanulságosat, hanem tanáraik nyelvbotlásait kezdték jegyezgetni és — a B. Jankónak beküldözgetni. A szerkesztőség jónak találta kiadni a küldeményeket. . . . . Az illető ifjak e »sikerének« hatása nem maradt el. A beküldő némi irói, plane élces irói nimbusnak örvendett társai között s példájával fölébresztett más »szunnyadó erőket« is. Találkoztak, a kik egy-egy rossz calculusért a »Kathedrai bölcsességek« rovatában véltek boszút állhatni tanáraikon és álltak is (már az ő hitök szerint), közölvén vagy valódi nyelvbotlásokat, vagy ilyenekké ferdítvén helyesen mondott dolgokat. Lassankint átalakult egy egész osztály ilyen nagy reményü tréfagyüjtő ifjusággá, melynél persze — már a tanárok iránt fejlődött ilynemü viszonynál fogva is — a komolyabb munkásságra szóló buzdítások hatástalanul pattogtak le.

Ez állapotokat lehetetlen volt figyelemre nem méltatni. Nem a tanárok, hanem a tanuló ifjuság s a szülők érdeke követelte a baj orvoslását. Fölkértük a főigazgató urat, hogy világositsa fel a B. J. szerkesztőségét ama közlemények tisztátalan forrásaira és káros hatásaira. Bíztunk a szerkesztőség itéletében, mely a szerkesztői üzenetekben nem egyszer utasította rendre afféle idétlenségek beküldőit. A főigazgató ur az iskolák érdekében engedve a fölkérésnek a következő levelet intézte a szerkesztőhöz:

„Tekintetes Szerkesztő Úr!
Igen tisztelt Uram!

A felügyeletem alatt álló budapesti tankerület nehány középiskolájából határozott panaszok érkeztek be hozzám a miatt, hogy az ifjúság egy részénél veszedelmes arányokban nyilatkozik a hajlandóság tanárait, azok egyes mondásait gúny tárgyává tenni.

Valóban sajnosan kell tapasztalnom, hogy a tanuló ifjúságnál kihaló félben van azon őszinte tisztelet és ragaszkodás, melylyel a régibb tanuló ifjúság tanáraihoz ragaszkodott, s mely régente (és sajnos, hogy régente) azt a viszonyt, mely a tanár és tanítvány között keletkezett, oly bensővé tette, hogy azzal csak a szülők és a gyermekek legbensőbb családi viszonya ért föl. Ma azonban a tanuló ifjúság legnagyobb része nem azzal a jó szándékkal jön az iskolába, hogy ott ismeretekben gyarapodjék, hanem, hogy tanárainak esetleges félszegségeit (ki van ezeknek teljes híjával?) vagy nyelvbotlásait, miután azokat mindenképen túlozta, elferdítette, megjegyezze magának s alkalmilag a nyilvánosságra hozza. Ha most már sikerül neki ezen comicus tények leírása által a nyilvánosság elé juthatni, elképzelhető, hogy ez által csak újabb adatok gyűjtésére és beküldésére sarkaltatik, s nem képes azonnal belátni, mily káros következményekkel jár ez idővel reá nézve, ha a tanulás idejét elhanyagolja s oly dolgokkal foglalkozik, melyek tanulmányaitól messze állnak.

Ön is jól tudja Igen tisztelt Uram!, hogy a tanári pálya nem tartozik a leghálásabbak közé és a »quem di' odere« még a jelenkor paedagogusaira is teljesen illik. Valóban fáj, midőn látom, hogy a tanári pálya kellemetlenségei mellé az újabb idő egy új kellemetlenséget is csatolt, s ez az, hogy tévedéseit, gyöngeségeit túlozva, ferdítve a nyilvánosságra hozzák. Felsőbb intézeteknél az ilyen nyilvánosságra hozatal távolról sem oly káros, mint középiskolánál, mert a két intézetnél más és más a viszony, mely a tanár és tanítvány között van. A középiskolai tanításnak egyik hatalmas előmozdítója a fegyelem kifogástalansága; de ez megszünik fenntartható lenni, ha az ifjúság oly téren is működhetik, melyen tanárát kigúnyolhatja, nevetség tárgyává teheti.

Igen tisztelt Uram! engedje meg, hogy öntől, ki irodalmi működésében a gyöngéd viszonyoknak, melyek gyermek és szülő, férj és feleség közt vannak, oly költői magyarázója, azon kérelmem teljesítését remélhessem, hogy ne engedjen a középiskolai tanuló ifjúság oly irányú félszeg működésének tért a »Borsszem Jankó«-nak Cathedrai bölcsességek című rovatában, mely hivatva van azon nem kevésbbé benső viszonyt aláásni, mely tanár és tanítványa közt van. A tanügy, de a tanuló ifjúság érdekében is ismételve kérelmemet maradok Tekintetességednek megkülönböztetett tisztelettel

Budapesten, 1879. évi november hó 2-án

alázatos szolgája N. N.«

Minden elfogulatlan olvasó meg fogja engedni, hogy a levél hangja udvarias. Nem lehet kétség aziránt sem, hogy a kérelem teljesíthető. Mit kér a levél? az illető rovat megszüntetését? Nem, csak a középiskolai ifjuság abban való közreműködésének megszüntetését, a mit nem lehetetlen végrehajtani, mert ha álnév alá bujik is a beküldő, a közlemény tárgya és természete többnyire

elárulja eredetét. S mit válaszolt a szerkesztő ur ez udvarias kérelemre? Ime a választ a B. J. (1879. nov. 9.) szerkesztői üzeneteiben a főigazgató urnak majdnem egészen kiirott nevével:

„Hosszú „hivatalos" levelében arra szólít föl bennünket, hogy lapunkban szüntessük meg (?) a „Kathedrai bölcsességek" rovatát, mint a mely rovat az ifjuságból kiirt minden tartozó tiszteletet a tanárja iránt. Kétszer is elolvastuk „hivatalos" levelét, nem-e rá akar szedni valamely vásott diák-olvasónk? De névirását valódinak itélve egy szaktekintély, nem volt kételyünk, hogy a levél csakugyan öntől származik. Ha érvelése alappal birna, a hazai poëták Titán Laczi ellen szólalhatnának föl, a vidéki casinók parlagi gavallérjai Mokány Berczi ellen, s így tovább végig lapunkon. Túlzott érzékenysége hogy nem ütközött bele a közkézen forgó „Galettianákba," a német lapok (s nem csak élclapok) ez állandó rovatába? S még hozzávéve azt, hogy abban a rovatban a tanár meg sincs nevezve! . . . Ezért bizony kár volt magánérzékenykedését (?) „hivatalos" levélben juttatni hozzánk s megkárosítani (?) az állami kincstárt 3 krajczárral."

Élclapokkal nem szokás polemizálni. B. Wenkheim Béla azt szokta mondani, hogy még akkor sem válaszolna, ha azt irná róla valaki, hogy „látta, mikor a báró úr kilopta más ember zsebéből a tárcát." A főigazgató úr tanférfiui reputatiója sem igényli, hogy egy szerkesztői üzenet ellen tollat rántsunk, sőt a „bölcsességekben" kitréfált tanároké sem. Nem is azért fordítok a közszokás ellenére figyelmet azon üzenetre, hanem azért, mivel nem mondhatok le a reményről a B. J. szerkesztőjét meggyőzhetni arról, hogy felfogása ez esetben nem helyes, hogy rosz szolgálatot tesz vele az iskolának s hogy nem oly hangon válaszolt, a minőt a hozzá intézett levél érdemelt. Ha olybá vennők őt és lapját, mint német élclapjainkat, egy szóval sem alkalmatlankodnánk többet neki.

Téved a B. J. szerkesztője, ha a »kathed. bölcseségek« rovatát olyannak tartja, mint Titán Laczi vagy Mokány Berczi rovatát. Ezekben innen-onnan vett, vagy képzelt jellemvonások állitvák össze, melyeket sokan vehetnek magukra vagy senki, mig a kathed. bölcseségekben egészen vagy részben megtörtént mondások tétetnek nevetség tárgyává s adatnak kézről kézre a tanuló ifjuság között, melynek bizalommal és tisztelettel kellene viseltetnie tanárai iránt. Mosolyogni egy-egy lapsus lingvae fölött egy dolog, — beküldeni egy élclapnak nevezetesen más dolog. Képzelje el a B. J. a szülők örömét, ha azt hallják, hogy gyermekeik, a kiknek nevelése százakba kerül évenkint, nem igen foglalkoznak ugyan az iskolai tárgyakkal, de . . . már kezdik pelengérre állitani a lapokban tanáraikat!

Hogy ily gyöngédtelenségeknek tisztességes német lapok helyet adnának, arról nincs tudomásunk. Olvasunk jó izü tréfákat, melyek azokat is mulattathatják, a kikről szólnak. Pedig

Németországban keményebb az iskolai fegyelem, és több módjuk van a tanároknak ellensúlyozni más nevelési tényezők káros hatását.

Hiába mondja a »B. J.« azt is, hogy nem nevezte meg azokat a tanárokat, a kikre vonatkoztak bizonyos közlemények. Bizony megnevezett némelyeket, másokat pedig könnyen felismerhetőkké tett. Csak annyi igaz, hogy t ö b b n y i r e nincs kitéve a név.

Igy állnak a dolgok. Mellőzve az üzenet élceit és ezekben egy magas tanügyi hatóság iránti hangját, csak annyit mondunk, hogy nem mondhatunk le a capacitatió reményéről, de arról sem, hogy a főigazgatói levélre adott választ nem fogja a tanáregylet megérdemeltnek és az iskola érdekét elősegítőnek itélni.

Egy középiskolai tanár.

Irodalom.

A minőleges elemzés alapvonalai. Felsőbb tanintézetek használatára irta dr. Ring Ármin. Budapest, Franklin-társulat 1879. N. 8.-r. és 102 l. Ára 80 kr.

Alig van munka, melynek a magyar tudományosság valamely ága irodalmában nagyobb közönség érezné hiányát, mint egy elemző vegytannak. — Ismeretes dolog ugyanis, hogy az egyetemen a vegytant hallgató tanárjelöltek, gyógyszerészek, a bányász-akadémia növendékei, egy az anyag beosztása és a tárgyalás módjára nézve rendszeres, könnyen és olcsón megszerezhető munka hijában, tanulmányaikban és laboratoriumi munkálkodásaikban csupán töredékes jegyzeteikre voltak utalva, természetesen mindig az eredmény pontosságának, s talán jövendő praxisukban eljárásuk methodusának rovására.

Pedig hogy az elemzésben milyen nagy súlyt fektetnek tekintélyek a helyes methodikai elvek elsajátitására, nemcsak, sőt azt a vegytanban mint tudományban, vagy a vegyészeti praxisban a sikeres működhetés egyedüli criteriuma gyanánt állitják fel, elég legyen Bunsenre hivatkoznom, ki a laboratoriumában dolgozókkal, dolgoztak légyen azok évekig más intézet laboratoriumában, kérlelhetetlenül, a legnagyobb pedanteriával átismételteti a legegyszerűbb vegyület minőleges és mennyileges elemzését, saját felügyelete mellett, saját módszerét követtetvén, azokkal a fogásokkal, minőket csak Bunsentől tanulhatni.

Létezik a modern nyelvek irodalmában elemző vegytani munka nem egy, mely a laboratoriumban a jegyzeteknek kiegészitője lehet, nemcsak, sőt mely már a vegytanba is beférközött tisztultabb didaktikai elvek alapján készülvén, — praktikus fogásai- s rendszerességénél fogva öngyakorlatul is szolgálhat,

azon didaktikai célok megvalósításával, melyeket az elemző vegytan gyakorlati tanulmányozásának tulajdonítanak.

A mi ez irányban eddigelé nálunk történt, alig nevezhető többnek elismerésre méltó kisérletnél.

A fennebbi munkát gondosan átolvasván — miután avatottabb kezek kritikáját hasztalan vártam, — kellemes kötelességemmé vált e nehány sorban, az érdeklődők figyelmét arra, mint egy a felsőbb tanintézetekben az elemző vegytan gyakorlati tanulmányozásánál valóban hézagot pótoló munkára felhívni.

Szerző, — mint a cimlapon jelzé — felsőbb tanintézetek számára irván művét, a mostanában szokásos öndicsérő bevezetés mellőzésével, az anyag rendszeres, s oly modorban való tárgyalásába kezd, mely a laboratoriumban dolgozó részéről a munka síkere követelte előismereteket kilátásba helyezi. — Tartózkodik a hosszadalmasságtól, nehogy a bő leírások, magyarázatok által az önállósághiány, gépiesség váljék vérévé a dolgozónak, s nem az, a mi a vegytan, főleg az elemző vegytan módszeres tanitásának célba vett, s elért eredménye: a phantasia, az értelem, itélet fejlesztése, művelése.

Midőn ez alkalommal a vegytan tanitásának s midőn specialiter a szerző eléggé nem méltányolható rendszerességgel készített munkájának minden valószinűség szerinti eredményéről szólok, az objectivitás iránt való minden respectusom dacára sem tehetem, hogy a képzettársítás kapcsán kis kitérést ne tegyek oly dologra, mit bizonyára sokan éreznek, de még eddigelé senki sem mondott ki.

Ha a középiskolai oktatás végcéljául az értelem és kedély harmonikus kimüvelését tekintjük, méltán kérdezhetjük, vajjon miáltal válik az uj gymnasiumi tantervben a chemia kiküszöbölése által a célzott harmonián ütött hézagot kitölteni? — Vagy ha általános műveltséget nyujtó intézmény a középiskola, kérdjük, lehet-e általánosnak nevezni a gymnasiumi abituriensek képzettségének azon fokát, melyben terra ignota a vegytan még legegyszerűbb tüneményeiben is nemcsak, de terra ignota marad az mindörökké azok számára, kik egyetemi, vagy magán tanulmányaik folytán nem foglalkoznak a chemiával, a chemiával, mely a gyakorlati élet különböző viszonyaiba minden embert rendkivül érdekelőleg a leghatalmasabban belevág.

Ha pedig a tudományok középiskolai oktatásának célja, nem azok gyakorlati alkalmazása, hanem a tudomány maga, önmagáért és az ember szellemi életére gyakorolt jótékony hatásáért, akkor is paedagogiai tekintetek szólanak a vegytan középiskolai tanitása mellett, ha igazat adunk Liebignek, ki »Vegytani leveleiben« következőkép nyilatkozik e tárgyban: »Az összes tudományok között egy sem nyujt az embernek oly sok tárgyat a gondolkodásra, és annyi mindig meg-megujuló ismeretet; egy sem alkalmasabb a megfigyelő tehetséget, a jelenségek között való hasonlóságok és különbségek felfedezésében annyira ébreszteni

és a gondolkodás törvényeit, azoknak szigorú bizonyitási módszereivel, a jelenségek okai és következményei felkeresésében annyira szemléltetni és gyakorolni, mint a vegytan.«

Viszatérve a kérdésben levő elemző vegytanra, szerző 5 fejezetre osztja művét, és pedig a szokásos, épenséggel nem helytelen beosztás fölött, — a mely szerint az első fejezet az elemző vegytan céljáról, a kémszerek előállításáról, tisztaságuk felismeréséről, az eszközökről, használatukról stb. szól — teljesen napi rendre térve, az első fejezetben mindjárt a gyakrabban előforduló fémek jellemzőbb reactióit adja elő: — Ezt, — tekintetbe véve azon körülményt, hogy a felsőbb iskolai oktatásban az elemző vegytan tanítását rendszerint a kisérleti vegytan tárgyalása szokta megelőzni, a mely alkalommal minderről szerezhetni tudást — bizvást tehette.

A második fejezetben a gyakran előforduló savak jellemzőbb reactióit, függelékül a fontosabb szerves savakéit (kéksav, hangyasav, ecetsav, oxalsav, borkősav, citromsav) sorolja fel.

A harmadikban a fémek és savak reactióinak alkalmazásáról szól, egyszerűbb alkotású testek elemzésére.

A negyedik fejezetet, melyben szerző az összetett testek minőleges elemzéséről beszél, a következő szakaszokra osztja fel: A. Elővizsgálat száraz uton. 1. Hevítés üvegcsőben. 2. Hevítés szénlemezen. 3. Hevítés phosphorsó és bórisgyöngyben. 4. Hevítés a szintelen gázlángban. — B. Az anyag föloldása. — 1. Élegek és sók feloldása. 2. Fémek és fémötvények feloldása. 3. Silicator felnyitása. — C. A tulajdonképeni elemzés. 1. A fémek felkeresése. 2. A savak felkeresése. 3. A vízben, sósavban, légenysavban oldhatatlan anyagok kezelése.

Az ötödikben végre az összetett testek elemzését könnyen áttekinthetőleg táblákban csoportosítja.

Az ekkép systematicus sorrendben kezelt anyag tárgyalási módja oly könnyen folyó, gyakorlati, nyelve oly világos, előadása oly szabatos, hogy a felsőbb tanintézetekben az elemző vegytan gyakorlati elsajátítása nagy mértékben meg lesz könnyítve általa; — sőt a reáliskolák vegytani gyakorlatai is megbecsülhetetlen munkát nyernek benne, természetesen az esetben, ha az előadás tömörségét, szakszerűségét folyton ellensulyozza a tanár, az ingadozó fiatal elmének segélyt nyujtó támasza.

Előnye továbbá e munkának az is, hogy nem említ kémhatást, a melynél végbe menő vegyi processust a folyamat átlátszóbbá, szemlélhetőbbé tétele tekintetéből ne fejezné ki egyenletekbe öntött formulák által.

A mi a műszavakat illeti, — szerző nem levén a purismus barátja, — a mennyiben azoknak nincs közhasználatú nevük, igen helyesen azok internationalis nevét tartja meg.

Végre a nyelvezet, — leszámítva egynehány grammatikai, és mondatszerkezeti hibát — egyszerű és síma, a munka kiállítása díszes, nyomása majdnem hibátlan.

Mindezek után, mondanunk sem kell, hogy e művet irodalmunkra határozottan nyereségnek tartjuk, s minél nagyobb elterjedését lelkünkből óhajtjuk.

Dr. Hankó Vilmos.

Egyleti élet.

— A választmány november 11-én ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: dr. Brózik Károly.

Jelen vannak: Mayer József, dr. Lechner László, Landau Alajos, György Aladár, Sacher Gusztáv, dr. Erődi Béla, Bermüller Ferenc, Cseörgheő Aladár, dr. Wohlrab Flóris, Névy László, Reif Jakab, Köpesdi Sándor, dr. Károly Gy. H., dr. Say Mór, Heller Ágost, Simonyi Zsig., Paszlavszky J., Kármán M. Tomor Ferenc, Révy Ferenc.

A múlt ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után a titkár jelenti, hogy írt azon tagoknak, kiknek a kilépés iránt tett szándéka el nem fogadható, valamint azon hatóságoknak és egyeseknek, kik hirdetési díjakkal tartoznak. Minthogy az illetők nem válaszoltak, a titkár felhatalmaztatik, hogy ügyvéd közbenjárását vehesse igénybe.

Névy László jelenti, hogy a 11-es bizottság fel fogja venni munkássága fonalát.

Bermüller Ferenc a múlt ülésben az iskolai értesítők rendezése iránt tett megbizatásának már is eleget tett. A programmokról előterjeszti a kimutatást. György Aladár és Károly Hugó felajánlják saját gyűjteményöket az egylet könyvtára számára. A választmány köszönettel fogadja az ajánlatot. Bermüller Ferencnek köszönetet mondván buzgóságaért, felhatalmazza arra, hogy a hiányzó értesítők megszerzése végett az illető intézetek ígazgatóságaival hivatalosan lépjen érintkezésbe.

Új tagokúl ajánltatnak és felvétetnek: Gretcs József, főgymn. tanár N.-Becskereken (aj. Arányi Béla); Szőke Adolf, Burján János, dr. Pozder Károly, Tamás István és Jeszenák Ráfael, főgymn. tanárok Losoncon (aj. Kunc Elek); dr. Ábel Jenő, főgymn. tanár Budapesten (aj. Köpesdi Sándor); Dóczy Gedeon, fels. leányiskolai igazgató Debrecenben (aj. Kármán M.)

Dr. Kármán Mór jelentést tesz az ifj. iratok és jeles írók tára állapotáról. Ez ügyben a választmány bizottságot küldött ki, mely a legközelebbi ülésen részletes jelentést és javaslatot fog tenni.

Vegyesek.

— **A hiv. lapból.**

Kineveztetett: Maksay Zsigmond nagy-kállói főreálisk. helyettes tanár ugyanoda rendes tanárrá.

Pályázat. A kaposvári államgymnasiumnál a természetrajzi rendes tanári állomásra, melylyel a földrajz tanítása is össze van kötve. Szokásos feltételek. A folyamodványok a győri tank. főigazgatóságnál dec. 10-ig nyujtandók be. — A fehértemplomi áll. főgymnasiumnál a classica-philologiai tanszékre. Szokásos feltételek. A folyamodványok a szegedi tank. főigazgatóságnál dec. 20-ig nyujtandók be.

† Fendler József.

Folyó évi november 13-án távol a hazától, Dalmatia tengerparti városában, Lesinában egy fiatal tanférfiú hunyta örök álomra szemeit. Szülői, testvérei, barátai kisérete nélkül tették nyugalomra a kiszenvedettet, s a hátramaradtak fájdalomsohaja az ismeretlen sikertben keresi egyszerű fejfáját...

Ez a sokaknak drága halott Fendler József, a budapesti kereskedelmi akadémia jeles tanára, kiben e sorok irója barátját és kartársát, az intézet legjobb, és legbuzgóbb tanerőinek, egyesületünk, s az egész középiskolai tanárság a legképzettebb, legtehetségesebb pályatársak egyikét vesztette el. Fendler József Csávoson, Torontálmegyében született 1848-ban, hol édes atyja jelenleg is köztiszteletben álló kereskedő. Iskoláit Becskereken, Szegeden és Temesvárott vigezte kitünő sikerrel. Önálló gondolkodásának és itéletének már mint gyermekifju, több jelét adta; tanult zenét, festést, s általában harmonikus müveltség után vágyódva, a maga képzését egy irányban sem hanyagolta el. Szülői óhajtására Temesvárott papnövendékké lett, de nem érezvén magában semmi hivatást sem a papi pályára, már egy év mulva kilépett a seminariumból, s Pestre, az egyetemre ment. Bevégezvén itt tanulmányait a természettani-mathematikai szakban, Berlinbe majd Heidelbergbe ment. Hallgatta (s gondosan irt terjedelmes jegyzetei mutatják, mily szorgalommal) a physikai, mathematikai, philosophiai, aesthetikai előadásokat. Dubois Reymond, Helmholtz. Kirchhof, Bunsen, Dühring voltak tanárai. Különösen az utóbbi volt kiváló tiszteletének tárgya. A világtalan, lángeszü tudósnak sorsa mindig mélyen érdekelte őt, s alig van Magyarországban ember, a ki úgy ismerné és értené Dühringet, mint ő ismerte és értette. Gondolkodásmódja a társadalmi kérdések dolgában sok tekintetben hasonlitott Dühringéhez, s nem csodálhatjuk, hogy Berlinben kiváló figyelemmel kisérte a social-demokrata mozgalmakat.

A kereskedelmi akadémiában 1872-ben nyert alkalmazást mint helyettes, később rendszeresíttetvén állomása, ugyanott a természettan rendes tanárává neveztetett ki. Időközben több utazást tett; magán szorgalomból megtanulván olaszul, franciául és angolul, egyre szélesebb alapon folytatta tanulmányait. Ritka képessége volt arra, hogy iró legyen, de csak néhány eredeti cikk jelent meg tollából; azonban részt vett Buckle fordításában, s lefordította Büchnernek egy kisebb munkáját „Az istenfogalomról.“ Midőn barátjai ösztönzék őt, hogy irjon, azt szokta mondani: Az emberiségnek sokkal kevesebbre van szüksége, mint a mennyit irnak számára; minek szaporitaná ő a felesleget.

Ambitiója alig terjedt tovább, mint hogy helyét, mint tanár becsületesen betöltse. Csak azt szerette volna még elérni, hogy a mínálunk csaknem egészen elfelejtett két Bólyait, Farkast és Jánost, e geniális magyar mathematikusokat megismertethesse a hazával. Nem emlegette a hazafiságot, de az mélyen bántotta szótalan hazafiságát, hogy legérdemesebb tudósainkat itthon ismerik és méltányolják legkevésbbé. Roppant szorgalommal tanulmányozta a Bólyai János-féle geometriát, s egyletünkben előadást is tartott a kérdésről. Nagyszámú jegyzetei mutatják, mi mélyen hatolt már tárgyába, s nem kis veszteség irodalmunkra nézve, hogy nemes szándékát végre nem hajthatta.

Ezelőtt mintegy két évvel makacs torokbaj támadta meg; kötelességét nehezen teljesíthette; nem akart pihenni, míg betegsége olyanná nem fejlődött, hogy jövője mint tanárnak, kétségessé vált. Ez év tavaszán végre használta az intézet által régebben is megajánlott szabadságát, s Olaszországba ment; hat hét múlva azonban visszatért Nápolyból, a legkedvezőtlenebb időjárástól üldözve. Baja gégesorvadássá fejlődött. Szerető családja körében sem tért vissza hanyatló ereje, s a jelen tanév elején ismét a fővárosba jött. A tél elől enyhébb égalj alá, Lesinába költözött. Aggodalmunk kisérte őt nagy útjára, de mégis megrendültünk, midőn a táviró oly gyorsan, alig három hét múlva jelentette, hogy a gyászeset bekövetkezett.

Az elhunyt harmincegy évet élt, s ez időnek jó része erős küzdelem közt folyt le, de már is elég érdemmel arra, hogy pályatársunk emlékét a legmelegebb tisztelet övezze. Ha azonban meggondoljuk, mily munkaerő, mennyi nemes buzgalom, mily ritka jellem szállott vele korai sírba, szívünk mély fájdalommal telik el, s veszteségünk érzetét nem törli el az a gondolat, hogy helyét a küzdők sorában más erő töltheti be. Ő nincs többé! egygyel kevesebb azon valódi férfiak száma, kik életök feladatául egyedül hivatásuk teljes betöltését tekintvén, az élet érdemét is csak a kötelesség teljesítésében találják. Oly férfiú húnyt el benne, a kiben a tudományos képzettség és nemes szív törhetetlen akaraterővel, lankadatlan szorgalommal, a jellem szeplőtlen tisztaságával, a lélek egyenességével, s szinte határtalan szerénységgel és igénytelenséggel párosult. Legyen könnyű neki az idegen föld göröngye! Áldás emlékére!

Névy László.

— Latin-francia gymnasium.

Dévány a közelebbi időben élénk mozgalom indúlt meg a reáliskola átalakítása ügyében. Déván a megyék kikerekítése és a hatósági központosítás következtében nagy számmal gyültek össze oly családok, melyeknek igényeit a reáliskola nem elégíti ki azért, mivel ez intézetből a növendékek nem mehetnek egyetemi tanulmányokra. A közszükségnek oly középiskola felelne meg, mely a tanulók jövőjét minden irányban biztosítja. Barcsay Kálmán alispán kezdeményezése következtében tehát értekezlet tartatott azon kérdés felett: minő lehetne ama középiskola szervezete. Az értekezlet azt találta legcélszerűbbnek, melynek képét dr. Kármán Mór a debreceni közgyülésen rajzolta, a latin-francia nyelvű gymnasiumot, mely az ifjúságot az egész egyetemre qualificálná. Ez ügyben lépések tétetnek a közoktatásügyi miniszteriumnál.

Ugyancsak Dévány dr. Sólyom Fekete Ferenc felhivására megalakult a megyei történelmi-régészeti társulat.

— Képesített tanárok.

A közoktatásügyi miniszter úr, mint a lapokban olvassuk, leiratot intézett a fővárosi közönséghez a képesített tanárok alkalmazásának ügyében. A miniszter úrnak t. i. tudomására jutott, hogy a főváros reáliskoláiban képesítéssel nem bíró tanárok is vannak alkalmazva, s mivel a qualificált alkalmazást keresők nagy számmal vannak, felhívja a közönséget, hogy jövőre a megüresedő helyeket csak ilyenekkel töltse be, illetőleg határidőt szabjon a nem képesítetteknek a qualificátió megszerzésére. — Remélhetőleg az állami tanintézetekben is szigorúan fognak alkalmazkodni e dicséretes elvhez.

— Hol lesz a harmadik egyetem?

A pozsonyi egyetem tervével oda jutottunk, hogy ma már alig lehet többnek tekinteni az egészet, mint pium desideriumnak. E tervvel szemközt mindig jobban előtérbe jut az a másik, mely szerint a harmadik magyar egyetemnek Szegeden kell felállíttatnia. Ez ügyben Vass Pál városi jegyző emlékiratot készített, melyet a város közgyülése el is fogadott. Az emlékirat természetesen bebizonyítja, hogy az egyetem sem Pozsonyba, sem máshová nem való, csak Szegedre. Az emlékirat argumentatiója tökéletesen sikerült, s ha nem tekintünk a protestansok azon törekvésére, hogy Debrecenben protestans egyetemet létesítsenek, s csak arra nézünk, vajjon csakugyan van-e szükség uj egyetemre, s ha van, hol volna az legcélszerübben felállítandó: akkor mi is Szeged mellett szavaznánk. A baj csak az, hogy akármelyik vidéki város javára nyilatkozzék is a közvélemény, nagyon távol vagyunk még attól, hogy az óhajtások megvalósuljanak. Sok mindenféle akadály van itt, melyekről nem szükséges bővebben szólani. Hanem azért csak okoskodjunk; a jelen kornak kell a jövőt előkészítenie.

— „Nemzeti nőnevelés."

Ez a cime annak az uj hónapos folyóiratnak, melyet a budapesti sugáruti állami tanitónőképző intézet tanitói a „leányiskolák tanitónői, tanitói és általában a nőneveléssel foglalkozók számára" kiadnak. Az első füzet 1880. januárra már megjelent Zirzen Janka, a sugáruti tanitónőképző igazgatója tiz éves e tisztségbeli működésének november 19-én tartott emlékünnepére. Az elegansan kiállitott gazdag tartalmú füzetet több kép disziti, köztök b. Eötvös József és Zirzen Janka csinosan metszett arcképe. E füzet tartalmáról tájékozást nyujt a közlemények egyszerü megnevezése is, a mint következik: 1. Leányiskoláinknak a nemzeti müvelődés nagy jelentőségü tényezőivé kell emelkedniök. Péterfy Sándortól. — 2. Eötvös J. b. emlékezete. — 3. Állami tanitónőképző intézeteink első tiz éves ünnepe. — 4. A nők a jótékonyság terén. György Aladártól. — 5. Mit tudunk a magyar föld őslakosairól. Sebestyén Gyulától. — 6. A konyhasó. Rybár Istvántól. — 7. Költemény-tárgyalás (Rozgonyiné Aranytól) Komáromy Lajostól. — 8. A nőkről. Bánóczy Józseftől. — 9. Néhány szó a nőiparoktatásról. György Aladárnétól. — 10. Rövid utmutatás a felsőruha-szabás tanitására. St—a I—a — 11. Munkaegyesitésre tartozó számtani feladványok fejtegetése. Mendlik Ferenctől. — 12. Gyakorlati tanitások a természetrajz köréből a népiskola számára. — 12. Vegyes közlemények (fontosabb miniszteri rendeletek kivonatai.)

E közleményekből megitélhetni a folyóirat célját és irányát. Mi szeren-

csés gondolatnak tartjuk e vállalat megindítását, s a mint teljes bizalommal viseltetünk a szerkesztő-kiadók iránt, szivből óhajtjuk, hogy a becses folyóirat mentől nagyobb elterjedést nyerjen, s kitűzött célját valóban elérje.

Ide irjuk még a programmból a közlemények osztályozását. Közölni fog a folyóirat:

1. Irány cikkeket, melyek a nemzeti műveltség, társadalmi élet s a paedagogia fontosabb kérdéseit fejtegetik;

2. oly ismeretterjesztő értekezéseket, a melyek a nőneveléssel foglalkozóknak s a leányiskolákban tanitókúl működőknek a nehezebben hozzáférhető tudományos művekből a legnélkülözhetetlenebb tudni valókat röviden, egyszerüen és világosan összefoglalják;

3. gyakorlati tanitásokat, a melyek a leányiskolák tantárgyai köréből vett anyagokat vagy teljesen módszeres feldolgozással, vagy csak vázlatosan elkészitve nyujtják;

4. könyvismertetéseket, melyek ugy az iskolai kézi könyvek dolgában, mint általában a nemzeti irodalom kiválóbb mozzanatairól adnak tájékoztatást;

5. tárcát, a melyben az egyes iskolák szervezetére, történetére és a nőnevelés-ügy körére vonatkozó fontosabb adatokat, tantervek- és miniszteri rendeletek ismertetését közöljük; és

6. levelezést, mely főleg oly hozzánk intézett kérdések megoldását fogja tartalmazni, a melyeknek közzététele többekre nézve is hasznosnak mutatkozik.

A „Nemzeti nőnevelés" minden hó 20. napján 5—5 ívnyi terjedelemben magyarázó rajzokkal és képekkel fog megjelenni. Előfizetési árak: két hónapra 1 frt, félévre 3 frt, egész évre 6 frt. Egyes füzetek 60 krért könyvkereskedések utján is kaphatók lesznek. Előfizetési pénzek s minden nemü közlemények a sugáruti tanitónőképző intézetbe küldendők.

— A „Budapesti Közlöny" f. évi november 23-án 271-ik számában megjelent és a budai, a váci, továbbá a budaváci kincstári Mária-Terézia-féle, valamint a Koháry-féle 120 frtos $187^{9}/_{80}$ tanév kezdetétől betöltendő ösztöndíj-állomásokra vonatkozó pályázat határideje, nevezetesen a folyamodványoknak a tanintézeti igazgatóságoknál való benyujtására f. évi november 25-től f. évi december 15-ikére, a tanodai igazgatóságok által a tankerületi főigazgatóságokhoz leendő beterjesztésre f. évi december 13-ról f. évi december 31-re, végre a tankerületi főigazgatóságok által a pártfogókhoz leendő bemutatásra f. évi december 31-ről 1880. évi január 15-re hosszabbittatik meg.

— A porosz középtanodák statisztikájához. Van 245 gymnasium és igy átlag 1 millió lakórra 10 gymn. jut. Reáliskola van 84 I. R. (első rendü) és 20 II. R. (másod rendü), összesen 104, tehát 1 millió lakosra jut átlag 4 reáliskola. A progymnasiumok száma, melyek részben a gymnasiumok és I. R. reáltanodák előkészitői gyanánt tekinthetők, 34, felsőbb polgári iskola, melyek részben szintén az említett célt követik, van 95; ezek közt van egy olyan, melyben a reál- és gymnasiumi tanulók nincsenek elkülönítve, és 14 oly intézet, melyek gymn. osztályokkal

vannak összekapcsolva. Az $187^{8}/_{9}$. téli félév végén volt gymnas. tanuló 61,296, és a megfelelő előkészítőkben 8513; a progymnasiumokban 2996, az előkészítőkben 299; az I. R. reáliskolákban 23,669, a megfelelő előkészítőkben 3459; a II. R. reáliskolákban 5148 és az előkészítőben 1640; a felsőbb polgáriskolákban 10,405, az előkészítőkben 2661 tanuló. A középtanodákban volt tehát összesen 103,514 rendes és 16,211 előkészülő tanuló. Vallásra nézve az 1878. nyári félévben volt a gymnasiumokban 49,827 evang., 14,414 kath., 7850 izraelita és 6 dissidens; az I. R. reáliskolákban 22,420 evang., 3275 kath., 2391 izraelita és 11 dissidens; az előbbiekben tehát 7 evang. és 2 tanulóra 1 izraelita, az utóbbiakban körülbelől 10 evang. és $1^{1}/_{2}$ kath. tanulóra jutott 1 zsidó. — Az érettségi vizsgálatra jelentkezett 3393 gymn. tanuló közől 2715 találtatott érettnek; az I. R. reáliskola 831 jelentkezett tanulója közől 742. Az 1878. évi vizsgálati adatokat az 1877. éviekkel összehasonlítva, kitűnik, hogy 1878-ban 131 gymnasiumi és 100 reáliskolai abiturienssel több jelentkezett, továbbá 108 gymnasiumi és 66 reáliskolai abiturienssel több találtatott érettnek, mint a megelőző évben.

— Revue de l'enseignement secondaire spécial cím alatt f. é. január 15-ke óta a reáliskola ügyét képviselő folyóirat jelenik meg Párisban. Az eddig kezeinkhez jutott füzetekből kiemeljük, hogy a reáliskolai oktatás, mely 1865-ben rendszeresíttetett, most már a humanisztikus oktatással párhuzamosan minden Lycée és Collége-ben (állami és községi gymnasiumban) be van rendezve; csak öt Lycée van, melynek eddig nincs reálkurzusa. A többi 76 Lycée- és 248 Collége-ben 1876-ban összesen 912 és 102 segédtanár volt a reáliskolai oktatásra alkalmazva; az abban részt vett tanulók:

a Lycéekben 1865ben 5,002, 1876-ban pedig 8,696, tehát +3694
a Collégekben 1865-ben 11,880, 1876-ban „ 14,012, „ +2132;

ellenben a Collégek classicus cursusai 951 tanulóval apadtak. A reál-cursus tanulóinak szaporodása, mondja az értekező, sokkal jelentékenyebb volna, ha időközben Elsass-Lotharingiával 3 nagy Lycée és 15 Collége el nem veszett volna. Már 1876-ban a tanulók száma mindkét nemű intézetben csaknem egyenlő volt, azaz a reáliskolák 14,012, a gymnasiumok pedig már csak 14,992 tanulót számláltak.

— A szászországi gymnasiumok és reáliskolák statisztikájához. A gymnasiumok száma az utolsó 10 év alatt csak kettővel szaporodott ugyan, ellenben a tanárok száma, különösen a párhuzamos osztályok felállítása következtében csaknem megkétszereződött. 1868-ban volt 11 gymnasium 150 tanárral (ide nem számítva az írás, rajz- tornatanítókat stb.); 1878-ban pedig 13 gymnasiumban 281 tanár tanított. A reáliskoláknál a növekedés még jelentékenyebb. 1868-ban csak 5 reáltanoda létezett 68 tanárral, 1878-ban 34 reáliskola működött 456 tanárral. 1878-ban 4535 gymnasiumi és 6742 reáltanodai tanulót számláltak.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. December 15. 7. szám. $187^{9}/_{80}$.

A tanárképzés ügye a protestansoknál.

A középiskolai oktatás hiányainak eleven érzete sarkalja az egész művelt világot a reformokra, s e reforomokkal a legszorosabb összefüggésben van a tanárképzés ügye. Napnál világosabb ugyanis, hogy a legjobban kigondolt és összeállított tanterv is haszontalanság marad, ha a végrehajtó közegek, első sorban pedig a tanárok, akár képzettség, akár ügybuzgóság hiányában nem tudnak vagy nem akarnak a tanterv szellemében működni, azon eszmény megvalósításan fáradozni, melyet az a középfokú oktatás elé állít.

A tanítóságot ma már nem nézik olyan könnyű mesterségnek, melyet csak el kell kezdeni, aztán magától megy; ma már kevés olyan naiv ember van, a ki azt hiszi, hogy akár a katholikus, akár a protestans theologus »natus professor«. Az a belátás, hogy a tudományos nevelés csak tudományos elvek szerint haladhat sikeresen, s hogy az ismeretanyagnak roppant, s napról-napra szaporodó halmazával szemközt a lényegnek kiválasztása s a tudomány természetének megfelelő módszer alkalmazása a kor legfontosabb teendői közé tartozik, az egész civilizált világon nagy mozgalmat indított meg; a tanerők szakszerű tudományos és paedagogiai műveltsége, a tanításban való gyakorlati, didaktikai jártasság mint a qualificatio »conditio sine qua non«-ja van elismerve. Egyetemek, szak-seminariumok, gyakorló iskolák állanak az ügy szolgálatában; a vizsgálatok mind szigorúabbakká, követelőbbekké lesznek s általában, ha nem mindenütt egyenlő formában, s nem az állam gondoskodásából történik is a tanárképzés, maga az elv mindenütt el van ismerve; az iskola fentartó hatóságok garantiákat követelnek a tanártól; a rendszeres tanárképzés a korkérdések közé emelkedett.

A magyar protestansok, névszerint a reformatusok többször határozott kifejezést adtak abbeli meggyőződésüknek, hogy célba vett iskolai reformjaiknak életfeltétele a tanárok akadémiai képzettsége. Molnár Aladár modern szellemű szervezeti javaslatában kellő nyomatékkal követi ez irányban a korszerű intézmények felállítását.

A f. é. szeptember 10—13. napjaiban Debrecenben tartott egyetemes konvent általánosságban elfogadta a szervezeti szabályzatot, s közöltetni határozta az egyházkerületekkel oly felhivással, hogy legközelebbi közgyüléseiken s legfeljebb 1880. év junius haváig nyilatkozzanak felőle; s »miután — ugymond a jegyzőkönyv 34. száma — közoktatásügyünk rendezése halaszthatatlanúl és sürgősen szükséges, az egyházkerületek hatalmazzák fel az egyetemes konventet, hogy azon esetre, ha a zsinat legközelebb nem jöhetne össze, annak összeüléseig is a konvent állapítsa meg ezen tervezet értelmében közoktatásunk szervezetét s azt már az 1880. év őszével megnyíló tanévre léptesse életbe. — Egyszersmind, miután az egyetemes tanügyi bizottságnak felállítását s ujból szervezését mindenik egyházkerület kivánja, és Török Pál ur, a dunamelléki egyházkerület püspöke föl is kéretett az egyes egyházkerületek kinevezett tanügyi bizottsági tagjainak egybehivására, hogy így a szervezkedési munkálat megkezdhető legyen: a megalakulandó egyetemes tanügyi bizottság felhivatik és megbizatik, hogy ezen iskolaügyi tervezetet az egyházkerületek e fölött tett nyilatkozataival együtt vizsgálja át s véleményes jelentését, esetleg reá vonatkozó javaslatait az egyetemes konventre terjeszsze fel, hogy az, ha a konvent összejöttéig beadatik, szintén felhasználható legyen a közoktatási szervezet minél előbbi megállapításánál.“

E határozat következtében ült össze Budapesten november 24-én az »egyetemes ref. tanügyi bizottság« *), melynek egyik legfontosabb teendője volt a tanárképzésre vonatkozó javaslat elkészítése. A javaslatot, melynek szövegét az első fogalmazás szerint alább egész terjedelmében közöljük, egy albizottság (Molnár Ala-

*) E bizottság ez alkalommal szervezkedett. Áll az öt ref. egyházkerület által szabadon választott 4—4 összesen 20 tagból; elnökét, jegyzőjét maga választja. Hatásköre kiterjed a ref. egyház egész tanügyére a népiskoláktól az akadémiai tanfolyamokig. Szerves összeköttetésbe lép az egyes kerületek megelevő tanügyi bizottságaival, melyek utján évenkint beszedi a tanügyre vonatkozó adatokat, azokat feldolgozza s véleményes jelentés alakjában a kerületek elé terjeszti.

dár, Kerkápolyi Károly, Hegedüs László, Ballagi M., Vécsey T.) dolgozta ki, s az összes ülés némi módosítással elfogadta, utasítván az albizottságot egyes pontok részletesebb kifejtésére.

Minket végül is csak a terv szelleme és alapelvei érdekelvén főképen, már e formájában is hozzászólhatunk ugyancsak elvi szempontból, s elmondhatjuk róla, a mit meggyőződésünk az országos oktatásügy érdekében elmondanunk parancsol.

Örömmel veszi tudomásul a tanügy minden barátja, hogy a szabályzat a reformatus iskolák leendő tanáraitól r e n d s z e r e s készületet, s ennek alapján tudományos és didaktikai képzettséget kiván. Molnár Aladár az egyetemi cursust négy évre akarta határozni, s motiválásában arra is utalt, hogy a jelenlegi állami tanárképző csak hiányosan oldhatja meg feladatát épen azért, mert kevés a tanulásra szánt három esztendő. Indítványát nem fogadták el; a többség elégnek tartja a három esztendőt. Mi azt hiszszük, hogy csak idő, és pedig rövid idő kérdése az állami tanárképzőben is a cursusnak négy évre való terjesztése, s akkor a reformatusok sem maradnak hátra. Egyelőre a három év levén ajánlva a bizottság által, ebben is megnyugodhatunk.

A javaslat épen úgy, mint az állami vizsgálati szabályzat, úgy akarja biztosítani a képzés rendszerességét és többoldalúságát, hogy kétféle vizsgálatot követel a jelölttől; egyet, melyen kimutatja általános müveltségét, s egyet, melyen tudományos szakképzettségéről ád bizonyitékot. Igen helyes, hogy legalább két tárgyból kivánja a szakszerű vizsgálatot. A tanügyi szervezetnek természetesen más helyütt kell gondoskodnia arról, hogy a képesített tanárok saját szakjaikra alkalmaztassanak, illetőleg, hogy a gymnasiumokban csak oly tanárok taníthassanak valamely tárgyat, melyből a qualificatiót megszerezték.

A javaslat reflectál egy létesülhető protestans egyetemre, vagy oly főiskolára, melyen a kor követelményeinek megfelelő bölcsészet-természettudományi facultás és tanárképző lesz, s ez intézetek egyikének vagy másikának lesz majd feladata a tanárképzés. Egyelőre azonban a létező állami egyetemekre utasítja a jelölteket. Hanem a képesítés jogát a budapesti és kolozsvári egyetem mellett az egyházkerület püspöke vagy ennek helyettese elnöklete alatt alakitandó protestans vizsgáló bizottságnak adja.

Kimondja ugyan a javaslat, hogy »vizsgáló tagokúl oly tanárok választandók, kik az illető tárgyak előadásával és szakszerű művelésével az állami egyetemben vagy valamely protestans

főiskolában foglalkoznak«, s e szerint garantiát nyujt aziránt, hogy a képesítés dolgában nem egyházilag talán tekintélyes és mindenesetre tiszteletreméltó, de a tudomány tekintetében incompetens férfiaknak lehessen döntő szavazatuk; azonban midőn per eminentiam protestans vizsgáló bizottságot akar szervezni, a felekezetiességet oly élesen hangsúlyozza, hogy bizony nem csodálkozhatunk, ha más körökben némi gyanúval nézik az egész tervezetet.

Mi a tanügyet országos érdeknek tekintjük, s az egészet az állam szempontjából vizsgáljuk. Az államnak nemcsak joga, de kötelessége is a közoktatás felett oly ellenőrzést gyakorolnia, mely lehetetlenné teszi a particularis érdekeknek a közérdek fölé való kerekedését akár nemzetiségi, akár felekezeti vagy bármi néven nevezendő aspiratiókból. Az állam, midőn a fő felügyeleti jogot tényleg gyakorolni akarja, a mint hogy a jogot gyakorolnia is kell, szükségképen biztosítékot óhajt szerezni aziránt, vajjon az autonomikus iskolák tanerői igazán alkalmasak-e azon tanerők végzésére, melyek a középiskolai oktatás sikerének életfeltételei? Az állam megkövetelheti, hogy a mint saját iskoláiban diplomatikus állássá emelte a tanárságot az államvizsgálatok által, úgy az autonomikus iskoláknál is, melyek minden tekintetben azonos jogokat akarnak élvezni az államiakkal, ugyanazon feltételek szerint váljék a tanárság a diplomatikus értelmiség részesévé. E szempontból sokkal nagyobb engedményeket tehet a tanárképzés eszközeire és módjára nézve; elnézheti, hogy valaki egyetemi cursus nélkül pályáz a tanárságra, s e tekintetben mi is a korlátolt szabadság barátai vagyunk; de a képesítő vizsgálatoknál határozottan követeljük az állam beleszólását, mihelyest az iskoláknak az államiakkal való egyenjogusága forog kérdésben.

A javaslat ugyan iparkodik megnyugtatni a kételkedőket, midőn az előkészület egész folyamát s a vizsgálat módját körvonalozza, de nem hiszszük, hogy célt érne azoknál, kik az ügyet egészen függetlenül tekintik. Az egyetemes tanügyi bizottság egész tárgyalása, a tanárképzés ügyében mondott beszédek legtöbbje azt a benyomást teszi az elfogulatlan szemlélőre, hogy valami indokolatlan féltékenység sugallta a vezérférfiak nem egy nyilatkozatát.

Minden felekezeti szemponttól független nyilatkozatot csak egyet hallottunk; Parádi Kálmán kolozsvári tanár az egyetlen, a ki teljesen megbízik az állami tanárképző intézetekben, s a

ki feltétlenül megkivánná a tanárok állami képesíttetését. Molnár Aladár hévvel szónokol a mellett, hogy a ref. egyház kellő garantiát nyujtson az államnak is a tanárok képzettségéről; hangsúlyozza, hogy a vizsgáló bizottságot jól össze kell válogatni; — államvizsgálat azonban nem kell neki.

A »felekezeti« tanárképzést, az »erős protestáns szellemet« hajtják legtöbben, s ámulatba ejtik a tudomány emberei a tudomány barátait. Gönczy Pál miniszteri tanácsos a régi képzésmódot pártolja; megelégszik azzal is, ha addig, míg egy teljes prot. főiskola keletkezik, vagy legalább valahol egy erős philosophiai facultás szerveződik, a mostani főiskolák valamelyikénél hallgatják a jelöltek a kitünőbb szaktanárokat; megelégszik ideiglenesen a házilag képzett és kellő bizottság által képesített tanárokkal. E »kellő« bizottság természetesen szintén felekezeti. És az állam egy magas rangú tisztviselőjének nemcsak az nem jut eszébe, hogy az állam jogaiért tegyen szót e fontos kérdésben, hanem annak a reménynek ád kifejezést, hogy az állam el fogja ismerni az ily »házilag« szerzett diplomákat.

Nem reflectálunk bővebben a különféle szónoklatokra, melyek némi hyperbolákból sem mentek; csak azt constatáljuk röviden, hogy a felekezetiesség amaz éles hangoztatása a tudomány kérdéseiben okvetetlenül visszatetszik minden szabad gondolkozású embernek, más részről pedig nagyon alkalmas példát szolgáltat a más vallásuaknak is. . . Nincs kétség aziránt, hogy a tanárképzést illető javaslat a konventnek is meg fogja nyerni tetszését; a külön vizsgáló bizottságról nem fog lemondani a ref. egyház, sőt azon lesz, hogy az így képesített tanárok egyenlőknek tekintessenek az államilag képzettekkel. Mi a tanári állás, református collegáink erkölcsi és anyagi java érdekében kivánjuk, sürgetjük, hogy ha ugyanazon munkával, tanulmánynyal, küzdelemmel jutnak el a vizsgálatig, melylyel az államiak, a szerzett diploma is annyifelé nyisson nekik pályát, mint az állami oklevelek nyitnak. Hogy ez megtörténhessék, az államnak feltétlenül befolyást kell biztosítania a külön prot. vizsgáló bizottságoknál is, illetőleg oly ellenőrzést kell gyakorolnia, hogy az egyenjoguságot teljes nyugodtsággal megadhassa.

E mindenesetre rendkivül fontos, és nem könnyen megoldható ponttól eltekintve, ismételve kimondjuk, hogy a javaslat a régi tanárképzéshez képest óriási haladást jelöl. Egy nagy elv diadalát látjuk benne, s egyszersmind biztosítékát annak, hogy a

protestans iskolák rnformjának érdekében megindult mozgalom nem lesz sikertelen küzködés.

A kor követelményeinek megfelelő tanárképzés és képesítés egyik fő feltétele annak, hogy az oktatás a kor színvonalára emelkedjék; de midőn a protestans egyház elhatározza, hogy tanárait rendszeresen, egyetemi cursusokon képezteti, s elszánja magát azon jelentékeny anyagi áldozatokra, melyeket az ösztöndíjak kivánnak, el keli fogadnia a reformok minden más anyagi terhekkel járó következéseit is. Be kell ujra bizonyodnia, hogy a »protestans szellem« a culturának hozandó áldozatokban nem tagadja meg magát. A diplomatikus tanári állásnak a felekezeteknél is oly javadalommal kell egybekötve lennie, mely a tisztességes megélhetést biztositja.

Molnár Aladár szervezeti szabályzata az állami tanárokével egyforma fizetést akart megállapíttatni a felekezetiek számára. Javaslatában kétségkivül nemcsak az a gondolat vezette, hogy a fizetést az álláshoz méltóvá tegye, hanem az az érdek is, hogy a tanerőket a protestans iskolákhoz kösse. Sajnáljuk, hogy a konventi bizottság a tervezetnek épen azt a pontját módositotta, mely a tanári fizetésekről intézkedik. Mindenesetre szép, nagy terhekkel járó anjánlat az 1000 frt is (lakáson vagy megfelelő lakbéren kivül), de a mi hitünk szerint nagy hasznára vált volna a protestans iskolaügynek, ha az eredeti ajánlat megmarad.

Bezárjuk sorainkat azon reményünk kifejezésével, hogy el fog érkezni az az idő, mikor a középiskolai tanárok minden tekintetben egyenlő tagjai lesznek azon nagy erkölcsi hatalmat képviselő osztálynak, melynek képzettségétől, buzgalmától van feltételezve a jövő nemzedék szellemi és moralis ereje.

Névy László.

Javaslat a református tanárok képzése ügyében.

1. §. Református felekezeti középiskolákban rendes tanárokul csak oly feddhetetlen erkölcsü férfiak alkalmazhatók, kik valamely hazai egyetemen, vagy oly főiskolán, melyen a közoktatás szervezetének a convent által általánosságban elfogadott szabályzata 201., 202. és 204.*) §§-ban előadott bölcsészet-természettudo-

*) 201. §. A bölcsészeti teljes szakosztályban: 1. a tanfolyam 3 év; 2. legalább 14 rendes tanár alkalmazandó, (t. i. bölcsészetre 2, magyar nyelv- és irodalomra, görög-latin irodalomra, német irodalom s nyelvre, magyar történelemre, világtörténelemre, mathezis és mértanra, földrajz, physika, vegytan, botanika, állattan, ásványtanra 1—1); 3. rendes tanulókul a gymnasium vagy a reáliskola 8 évi tan-

mányi tanfolyam és netalán tanárképezde van, az illetékes vizsgáló bizottság előtt, úgy az általános műveltségre tartozó tárgyakból, mint tanszakjukból és a szükséges didaktikai ismeretekből középiskolára tanári oklevelet nyertek.

2. §. Addig is, míg oly prot. főiskola szerveztetik, melyen az idézett tervezet 201., 202. és 204. §-ában körvonalozott bölcsészet-természettudományi szakosztály és netalán tanárképezde állíttatik fel, és a míg a tanárképesítés módja véglegesen megállapítható lesz, a középtanodai tanárok kiképzését és képesítését illetőleg a következő szabályok állapíttatnak meg:

Középtanodai tanárságra képesítő vizsgálatra bocsátható a tanári működésre testileg is alkalmas oly férfiú, a ki kimutatja:

1. hogy a gymnasium teljes tanfolyamát, illetőleg a meny-

---

folyamát jó sikerrel elvégzett s érettségi bizonyítványt felmutató egyének vehetők be.

202. §. A bölcsészeti szakosztályban azon tudományszakok számára, melyeknél az oktatásnak szemléletinek és demonstrativnak kell lenni, a szükséges gyüjtemények, taneszközök és intézetek (p. o. füvészkert) oly mértékben létesítendők és évről-évre gyarapítandók, hogy a tudományos oktatás a kor szinvonalán álló lehessen és a tudományos ismeretek legujabb kifejlődésökig közöltethessenek.

A szakgyüjtemények és intézetek az illető tudományszak rendes tanárának igazgatása és kezelése alatt állanak, s az érettök és célszerű felhasználásukról felelős.

204. §. A mely főiskolán a 201. és 202. §-sok értelmében teljes bölcsészeti szakosztály van: ott abba a középtanodai tanárok kiképezésére tanárképezde állítható.

E tanárképezdében:

a) A tanfolyam, a 3 éves bölcsészeti tanfolyammal együtt, 4 év.

b) A 201. §-ban irt 14 rendes tanszéken felül még legalább 2 rendes tanszék állítandó a nevelés- és oktatástani s azokkal összefüggő bölcsészeti ismeretek számára. E tanárok is a bölcsészeti szakosztály rendes tanárai.

c) A képezdének egy gyakorló középiskolával kell kapcsolatban állania, melyben a tanárjelöltek a tanításban gyakorlati oktatást nyernek.

d) Tanárjelöltekül a bölcsészeti szakosztály rendes tanulói közül felvétetnek, a tanári működésre testileg is alkalmas egyének.

e) A tanulók választott tanszakjaikra készülnek, de a legszükségesebb bölcsészeti és legalább a magyar irodalmi előadásokat is látogatni mindnyájan kötelesek.

f) A képezdei tanfolyam igazgatója a bölcsészeti szakosztály egyik rendes tanára.

g) A tanárjelöltek minden két évben egy szigorlatot tesznek le.

Ezenfelül a 4 év elvégzése után egy év mulva, s legfölebb két év alatt (mely időt kötelesek vagy gyakorlati tanitással, vagy valamely hazai avagy külföldi főiskolán tanulmányaik folytatásával tölteni) képesítő vizsgálatot tesznek le az arra rendelt bizottság előtt. Ugy a vizsgálatok mint a képesítő vizsgálatok irásbeliek és szóbeliek.

A képesítő vizsgálatra bocsátás feltétele a tanfolyam rendes elvégzésén felül:

a) hogy a kik a bölcsészeti, nyelvészeti, vagy történeti szakra akarják magukat képesíteni, a gymnasium 8 évi tanfolyamát;

b) a kik pedig mathematikai s természettudományi szakra, a gymnasium vagy reáliskola 8 évi tanfolyamát jó sikerrel elvégezték legyen.

E tanárképezde tanrendjét és szervezetét, s a vizsgálatok rendjét az orsz. egyh. tanács állapítja meg részletesen a jelen szabályzat értelmében.

nyiben csupán mathematikai és természettudományi szakokra akarja magát képesíttetni, a gymnasium vagy a reáliskola teljes tanfolyamát jó sikerrel elvégezte.

A mathematikai és természettudományi szakokban is mind a képesítésnél, mind az alkalmazásnál előny nyujtandó azoknak, a kik a gymnásiumot végezték el.

2. Hogy egyetemen legalább 4 éven keresztül készült tanszakjára, s e mellett tanulta a) a nevelés- és tanítástant; b) a magyar irodalom történetét; c) a szorosan bölcsészeti tárgyakból legalább a logikát és psychologiát és bölcsészettörténetet; — és a kik a bölcsészet, vagy magyar (avagy német) nyelv, akár a történelem tanítására akarnak képesíttetni, azok tartoznak igazolni, hogy egyetemi tanpályájuk alatt a görög és római irodalmat is tanulmányozták.

Az egyetemi tanfolyamnak felét az illető külföldön is töltheti.

3. Hogy az egyetemi tanfolyam után még legkevesebb egy évet vagy gyakorlatilag középtanodai tanítással töltött, vagy hazai, akár külföldi egyetemen tanulmányai folytatására fordította.

Képesítő vizsgálat az egyetemen a 4 éves tanfolyam elvégeztével csak egy év mulva tehető le.

3. §. Képesítő vizsgálatra bocsáthatók oly egyének is, kik ha nem mutathatják is ki a fentebbi 1) és 2) pont értelmében egyetemi tanulmányaikat, de vagy már a jelen szabályzat életbe léptetésekor tanárokul vannak alkalmazva, vagy irodalmi munkáikkal úgy szakképzettségöknek, mint kellő műveltségöknek kitünő bizonyítékát adták.

4. §. Két vizsgáló bizottság szerveztetik, t. i. egy Budapesten, és egy Kolozsvárott. Mindegyiknek elnöke az azon egyházkerület püspöke vagy helyettese. Vizsgáló tagokul választandók oly tanárok, kik az illető tárgyak előadásával és szakszerű művelésével az állami egyetemeken vagy valamely protestáns főiskolában foglalkoznak.

5. §. A vizsgálatok előre kíhirdetett időben tartandók.

6. §. A vizsgálatra bocsátásért a szükséges bizonyítványokkal fölszerelt kérvények a vizsgálat ideje előtt legalább 30 nappal adandók be a bizottság elnökéhez.

A kérvényt és bizonyítványokat a bizottság átvizsgálja és határoz a vizsgálatra bocsátás felett, határozatáról értesítvén a folyamodót a vizsgálat ideje előtt legalább 14 nappal.

A vizsgálatra bocsátást kérő folyamodványban határozottan kiteendők azon szaktárgyak, melyek tanitására az illető képesíttetni kiván. A kérvényhez pedig mellékelni kell eredetiben vagy hiteles másolatban.

1. Életrajzot, melyben egész a folyamodás keltéig terjedőleg előadatik az illetőnek életpályája, foglalkozása, kiképeztetésének menete s iránya, tanulmányai s ezek terjedelme, és netaláni irodalmi működése.

2. Érettségi bizonyítványt.

3. Azon bizonyítványokat, melyekkel igazolható a fentebbi §. 2) pontjában irt egyetemi tanulás, valamint a 3) pontban irt gyakorlás és tanulás; végre a képesítő vizsgálat előtt letett vizsgálatokról és azok eredményéről szóló bizonyítványok.

4. A kik pedig a 3. §. értelmében akarnak képesítő vizsgálatra bocsáttatni, azok szintén tartoznak mellékelni a középtanodán felül tett tanulmányaikról adható bizonyítványokat. s ezeken felül hivataloskodásukról való bizonyítványt, illetőleg irodalmi munkáikat.

7. §. A vizsgálatok szóbeliek és irásbeliek, s kiterjednek az illető tanszak tanításából való megvizsgálásra is.

8. §. A vizsgálat két izben teendő le, ugymint:

Első alkalommal azon tárgyakból, melyek ismerete az általános műveltség érdekéből és a tanári hivatás tekintetéből bármely tanszakra képesítendő tanárjelölttől a 3. § 2) pontja értelmében megkivántatik. Ide tartozik még a magyar nyelvnek mint tannyelvnek, úgy nyelvtanilag mint irodalmilag kellő értése és kezelése.

A második alkalommal, (mely nyomban az első után is tartható,) az azon tanszakra tartozó ismeretekből, melyre az illető képesíttetni akar. — E második vizsgálatra csak azok bocsáthatók, kik az első vizsgálatot jó sikerrel letették.

A második, vagyis a szakvizsgálaton megkivántatik:

1. Hogy az illető legalább 2, s legfelebb 3 középiskolai tantárgyban — melyek egy-egy szakcsoportot alkotnak, oly tanultságot mutasson ki, melyből kitünik, hogy legalább is a középtanodában tanittatni kellő tananyagot és ismereteket teljesen megszerezte és hogy tárgyát tudományosan érti.

2. Hogy tantárgyainak tanitásában és módszertani kezelésében a kellő ismeret és ügyessége megvan.

Minden egyes tantárgyból a vizsgálat a középiskola összes osztályaiban tanítandókra kiterjed.

9. §. Úgy az általános, mint a szakvizsgálat egyes tárgyai, azoknak egyes szakcsoportokban összefoglalása és a bennök megkivántató ismeretek mérve és terjedelme a fentebbi §§-okban foglaltak alapján külön szabályzatban állapittatnak meg.

10. §. A bizottság a vizsgálat eredményét ugy a fő, mint mindegyik melléktárgyra külön-külön állapítja meg és mondja ki.

11. §. Elégtelen képzettség miatt kétszer visszautasított egyén többé vizsgálatra nem bocsáttatik.

12. §. A vizsgáló bizottságnak jogában áll a vizsgálat elengedésével is adni tanári oklevelet oly férfiaknak, kik a tanügy terén kifejtett tevékenységükkel és irodalmi munkáikban kielégítő bizonyítékát szolgáltatták úgy kitünő szakismereteiknek, mint a tanitásban való képességeiknek.

13. §. Az egyház ösztöndíjjakkal is gyámolítja oly ifjaknak tanárokká való kiképeztetését, kiknek a tanári pályára hivatottsága, kiválóbb képessége, jeles előképzettsége és jelleme biztosí-

tékul szolgálhatnak arra, hogy bennök intézeteink buzgó és jeles tanerőket nyernek.

Az ily ifjak akár hazai, akár külföldi egyetemen való tanulásuk alatt, vagy az ittlevő tanárképezde rendes tagjaiul tartoznak belépni, vagy valamely kitünő szaktanár vezetése és gondozása alá helyeztetnek; továbbá tartoznak:

a) kimutatni, hogy legalább minden két évben egy vizsgálatot tesznek le;

b) kötelezni magukat, hogy legalább 10 évig református tanintézetben szolgálnak (a mennyiben helyet kapnak), vagy visszafizetik a stipendiumot.

14. §. Ezen ösztöndíjak a kolozsvári egyetemen 400, a budapestin 500, a külföldin 600 frtban állapíttatnak meg.

A görög olvasásról iskoláinkban.

Rég volt az, hogy a német tudósok a görög olvasás sphynxtalányát megoldva a tanításnál paedagogiai szempontból az olvasás egy rendszerében állapodtak meg s csakugyan széltében megszüntek a tanítás körében az olvasásban az eltérések. Minálunk még teljes öntudattal tanítják egyes tanintézetekben a legkülönbözőbb görög kiejtést, sőt a tantermekben dívó olvasási módok még a tankönyvekben is jelezvék, és legkevésbbé sem feltünő, még hogyha ez egy és ugyanazon intézetben történik is.

Más nemzeteknél mindenki óhajt ily paedagogiai botláson segíteni; sokan fognak a nagy munkához és víz helyett olajat öntenek a tűzbe; minálunk azonban oly közöny uralkodik. hogy egy oly nagy paedagogiai botlás, minő egy országban egy és ugyanazon szövegnek eltérő olvasása, nem is feltünő, avagy ha igen, a segélynyujtás lehetségén esünk kétségbe, pedig alapelv ez »Ire te discere debes, priusquam saltare velis.«

Miután már csak az erdélyi középtanodákban is oly eltérő a görögnek, nevezetesen az υ-nal alkotott diphthongusoknak olvasása, a gyakorlati életből merített egy eclatans esetből kiindulva, ragadom meg az alkalmat e fontos kérdés tisztítására.

Az 1876—7. tanévben tanítá X egy erdélyrészi főgymnásium V. osztályában a görög nyelvet s legjobb meggyőződése szerint tanítá, hogy a görögben αυ = aü, ευ = eü stb., a következő tanévben a görög nyelv tanára megváltozván, a kiejtési commandó is megváltozott, s ez is legjobb meggyőződése szerint tanítá, hogy αυ = au, ευ = eu-nak hangzik. A tanulók felszólaltak, hogy a megelőző évben máskép olvasták; e tanárnak le kelle rontania collegája tanait s magáénak szerezni tekintélyt.

Az 1878—9. tanévben megint X tanár vette át a VIII. osztályban a görög nyelvtanítást.

No már tessék itt paedagogiai tapintattal eljárni! Egyik lerontja a másik tanait; tanítványait tanártársának rendszere alap-

talanságáról igyekszik meggyőzni, érvei kielégítők nem levén, indirecte tanártársát gáncsolja, úgy, hogy a tanuló okvetlen azon gondolatra jut: a kiejtés a görög nyelvben nem lehet valami fontos, hogy minden tanárnak tetszésszerinti kiejtési commandója van.

A tanmódszerbeli eltéréseket a tanuló nem veszi egykönnyen észre, úgy, hogy a módszer évenként változhatik a tanár változtával, a gyengéről jobbra megy át a nélkül, hogy a tanuló a tanár gyenge oktatási módszerét megfigyelné; a görög kiejtés- és olvasásnál pedig épen mint más nyelvtani botlásnál azon gondolatra jut a tanuló, hogy valamelyik tanárnak nincs igaza és méltán! Ilyen alapos aggodalmak merültek fel a német tanférfiak körében és merülnek fel nálunk is középtanodáinkban.

Magyarországi tanodáinkban jelenleg 3 olvasásmód van elterjedve, 1. az itacismus vagyis azon kiejtés, mely Reuchlin óta az új görög kiejtést veszi alapul. A bennünket ez alkalommal érdeklő kettőshangzók kiejtése ott a következő: αυ = af, ευ = ef, ου = u, ηυ if, ωυ = of. — 2. az etaciusmus, melynek védője Erasmus, kiejtése ez: αυ = au, ευ = eu, ου ou, ηυ = éu, ωυ = óu stb. — 3. a Liscovius-féle kiejtés, melyről a német tanintézetek mitsem tudnak,*) a mi tanodáinkban azonban némi módosítással széltében dívik. Kiejtése a következő: αυ = aü, ευ = eü, ου = oü, ηυ = éü, ωυ = óü.

Az új görög olvasásról vagyis itacismusról ez alkalommal nem kívánok szólani. Annyit azonban megjegyzek, hogy bár kedvezőtlenül nyilatkozik Curtius e kiejtésről (Zeitschrift für die oesterr. Gymnasien 1852), mégis alapos kiinduló pontja biztosítja lételét.

1451-ben II. Mohamed kerülvén trónra, egyedüli óhaja és célja az volt, hogy Konstantinápolyt tegye birodalma székhelyévé, a mi véres küzdelmek után és tömérdek vérontással csakugyan teljesült is. — A félhold uralma a görög nyelv- és műveltségnek megadá a haláldöfést. Számos tudós és nemes görög visszariadván a török barbár uralomtól, örökre távozott szerencsétlen hazájából; tömegesen menekültek Itáliába és itt a parlagon heverő görög tudományt újra kezdték mívelni és terjeszteni. Ismeretes a történelemből, hogy ez időtájban több város kelt nemes versenyre és igyekezett tudomány és művészet tekintetében túltenni a másikon. Eddig kizárólag a latin irodalom volt hozzáférhető; a görög tudósok letelepedése folytán már a görög is azzá vált. Minthogy ezeket tudósoknak tekintették és mint született görögökről anyanyelvök alapos ismeretét is föltételezték, habozás nélkül fogadták el az általuk hirdetett és gyakorlott kiejtést (az új görög olvasást).

Gymnásiumi oktatásra legkevésbbé sem alkalmas, miként azt

---

*) Dehogy nem! Bizonyságok rá Berlinből, Lipcséből, Jenából, Heidelbergből hazakerülő fiatal tanáraink, a kik azt nálunk is terjesztik és bántják a másik két olvasás bármelyikéhez szokott tanárnak fülét. Szerk.

Németországban még e rendszerhez ragaszkodó tanférfiak is belátták és gyakorlati alkalmazása ellen középtanodákban tiltakoztak is. — Thiersch »Grammatik des Homerischen Dialectes« című művében azt mondja, hogy az etacismust követők veszélyben forognak, hogy oly nyelvet beszélnek, minőt egy korban sem beszéltek; másrészt pedig félre nem ismerhető, hogy az itacismus igen nagy mértékben nehezíti az iskolai oktatást, minthogy számos hangzót és kettőshangzót csak i-vel fejez ki. Arany középútképen ajánlja szerző azon kiejtést, mely az első római császárok idejében dívott, s ezen időbeli írók műveiből kimutatható.*)

Az utóbbi két kiejtésről kívánom megjegyzéseimet megtenni; jelesül az *v*-nal alkotott kettőshangzók azok, melyek honi nyelvészeinknél alaptalan eltérésekre adnak alkalmat, a tanulóban pedig kételyt támasztanak tanára alaposssága iránt. Azt hiszem, hogy nem lesz hosszadalmas, hogyha Wolfnak (A. T.) a magyarországi gymnásiumok ujjászervezése alkalmával tett paedagogiai tapintatról tanuskodó egy nyilatkozatát t. kartársaim emlékezetébe visszaidézem; azt mondja**) ugyanis: »In den Schulen wenigstens eines und desselben Landes, verlange ich eine und dieselbe Aussprache, damit nicht eine babylonische Verwirrung sich ergebe, wenn ein Lehrer oder ein Gymnasium die Schüler des anderen übernimmt, indem er wenigstens für den ersten Augenblick bei dem Schüler einen Zweifel an dem richtigen Wissen seines Lehrers erwegen muss, wenn ihm die Verschiedenheit diesfälliger Ansichten so unvermittelt ans Ohr schlägt.«

Föltéve azt, hogy e didaktikai botláson segíteni akarunk, az a kérdés támadt, vajjon melyik kiejtés a helyes történeti és melyiket fogadjuk el egyetemesen?

Elvitázhatatlan, hogy a görög nyelvben a kiejtés más nyelvek analogiájára még az ókorban is nagyon eltérő volt Görögország különböző részeiben és különböző néptörzseinél, miért is a görög hangzók, nevezetesen a kettőshangzók kiejtésére nézve már régi időktől fogva több kétely támadt. De, hogy Curtius szavaival éljek, ha Egyptom néma hieroglypháit kibetűzték, az eddigelé titok és homályban levő ékírásból egy ismeretlen nyelvet és irodalmat tanultak ismerni, nem volna-e lehetséges a meglevőből a valót kiismerni? — A tanügy érdeke utóvégre az, hogy az iskolákban csak egy olvasásmód legyen általános érvényű.

De már melyik legyen az?

Mindenekelőtt azon kútforrásokat kell szemügyre vennünk, a melyek bennünket helyes utra terelni képesek. Ezek közt első helyen említendők az ókori irodalmi termékek, jelesül a költészetiek. A próza már kevésbbé mérvadó, nemkülömben egyes későbbkori irók megjegyzései, mert akkoron a nyelv és irás már

*) Az volna ember a gáton, a ki azt kimutatná! A szerk.

**) Erstes Programm des k. k. Gymn. zu Pressburg 1851. „Grammatische Briefe" II. pag. 14.

meglehetősen eltértek egymástól. Kútforrásul szolgálnak továbbá a rómaiak. — A római uralom a görög nyelv terjedését inkább elősegíté, mint elnyomá, görögül beszélni a magasabb miveltség egy elkerülhetlen kelléke vala a rómaiaknál; még öreg korukban is sokan tanultak görögül, sőt a császárok idejében a görög nyelv oly divatossá lőn, hogy még a nők is azt hitték, míveltségökről mi sem tanuskodik úgy, mint a görög frasisokkal fűszerezett beszéd. Martialis epés gúnynyal kel ki 10. könyve 6. 8. epigr. az ilyen tudákos nők ellen:

Cum tibi non Ephesos nec sit Rhodos aut Mitylene,
Sed domus in vico, Laelia, patricio,
Deque coloratis nunquam lita mater Etruscis,
Durus Aricina de regione pater;
Κύριε μου, μέλιμου, ψυχή μου congeris usque,
Proh pudor! Hersiliae civis et Egeriae.

Igaz, hogy a latin nyelv betüinek kiejtése nem azonos a görög nyelvével, minélfogva a latin nyelv nem tökéletesen megbízható, azonban Plinius tanúsága szerint a rómaiak nagyon jól tudták és érezték a görög nyelv hangzói- és kettőshangzóinak erejét s iparkodtak is lehetőleg utánozni; továbbá figyelembe véve mindazon egyes eseteket, melyekben római irók görög szókat latin betükkel, valamint azokat, midőn görög irók (Hesychius, Strabó stb.) latin szókat görögül irtak: az egyenlő esetek gyakoriságát szabályul tekinthetjük; végre az összehasonlító nyelvészet búvárlatain alapuló eredmény is irányadó.

Vizsgáljuk már most a jelzett kútforrásokat közelebbről és pedig megfordított rendben.

Az indoeurópai nyelvek és ezek közül jelesül a szanszkrit, melyhez a görög nyelv legközelebb áll, három őshangzót tüntetnek fel, u. m. a, i, u; ezen őshangzók eredetileg (a gyökökben) rövidek és csak idegen alakok és elemek hozzájárulása folytán válnak nyujtottokká, hosszúkká. Ezen őshangzók közül a görögben meg van kettő, *α* és *ι*, az u-nak megfelelő betű nincs, van azonban *υ*, és e jegy a szanszkritban u-val van kifejezve, pl. *ζυγόν* = skr. jugam (iugum lat), *πυθ* = skr. budh, *Ζεύς* = djaus, *κυνός* = cunas stb. — Valószinű, hogy az *υ* a szkr. u-nak felel meg, míg a kettősjegy *ου* hosszú u jelölésére szolgált.

És mikép ejtette a görög a szanszkritban u-nak megfelelő *υ* betűt?

A tudósok e tekintetben régi időtől fogva különböző nézetben vannak, a mennyiben némelyek i, mások ü, mások megint u-nak, kettős hangzókban épen f (v)-nek olvassák.

Liscovius a görög olvasásról szóló érdekes adatokkal rendelkező művében a IV. századból Basilius Magnus »Erotemata« cimű művét említvén, többek közt ezt irja ki: „*πᾶσα λέξις ἀπὸ τῆς κυ συλλαβῆς ἀρχομένη διὰ του ῦ ψιλοῦ γράφεται πλὴν τοῦ κοῖλον.*“

Hogyha a görögök az *υ*-t i-nek ejtették volna ki, fölöslegessé vált volna Basilius M. e megjegyzése; épügy maradna megfejt-

hetetlennek az Etymol. magn. p. 289 előforduló jellemző megjegyzése „τὰ εἰς υξ ἅπαντα διὰ τοῦ ῡ ψιλοῦ γράφεται πλὴν τοῦ προῖξ.“ — Bizonyítéknak tekinthető végre Quintilian nyilatkozata is (de inst. orat. XII. 10, 27.), hogy a latin nyelvben e sajátságos görög hang tökéletesen hiányzik és egy idegen jegygyel az y-nal helyettesitették a rómaiak. Quintilian ezen megjegyzése, hogyha a görög *υ* a latin u vagy i kiejtésének felelt volna meg, fölösleges lett volna. — A görög értelmezők az idézett helyeken az *υ*-t oly hangzónak tüntetik fel, mely az i kiejtésétől eltér, Quintilian szerint pedig a latin nyelvben megfelelő jegye nincs; ezekből azt következtetjük, hogy ü-nek megfelelőleg ejtetett ki.

Minden esetben? Nem, hanem csak mint önálló hangzó, pl. *τύμπανον* (tympanum), *ὕμνος* (hymnus).

Sajátságos, hogy a görög grammaticusok figyelme minden csekélységnek látszó nyelvbeli sajátságra kiterjedvén, az *υ*-nal alkotott kettősjegyek kiejtésére még sincs semmi kútfőnk. A római irók közül némelyek tesznek ugyan említést, azonban még sem derítenek fényt a kérdés homályára. A Gelliusnál idézett Nigidius Figulus csak halványan érinti (Gell. n. att. 19. 14.), Quintilian több helyen (inst. or. I. 4. 13; 4. 16; 7. 26; 8. 11.) emlékezik meg egyes görög betűk tulajdonairól, ezekről azonban mindenütt hallgat. Az *ου*-ra nézve a IV. század egy grammaticusa, Marius Victorinus (p. 12. K.) az ó-latin OV kettősjegyről következőleg nyilatkozik: »sic quod apud illos (Graecos) iunctum *υ* litterae *o* facit syllabam, nostri etiam, quotiens eiusdem soni longa syllaba scribenda esset, et ipsi *u* adjungebant *o* litterae. Inde scriptum legitis Loucetios, nountios et loumen etc.« — Marius Victorinus e szavaiból olvassuk, hogy az ó-latin nyelvben létezett egy kettős jegy, O és V-ból összetéve, s ezt a kettős-jegyet kiejtés és quantitásra nézve azonosnak tartotta a görög *ου*-val, kiejtése pedig ugy hangzott, mint az egyszerű *u*-é e szóban mūrus. Igy tudjuk mi is e látszólagos diphtongus kiejtését s tanítjuk is, noha Erasmus, kinek olvasási elmélete általánosan elfogadott, »dialogus de recta latini graecique sermonis pronunciatione«, (Basileae 1528) azt igyekszik bizonyítni, hogy a kettősjegyek egy szótagot képezvén, ugy olvasandók, hogy mindegyike hallható legyen, a görög *ου* tehát ou (propemodum u Westphalicum) ejtendő ki szerinte.

Sajátságos, hogy a rómaiak soha sem kisérlették meg ezt a látszólagos kettőshangzót két jegygyel kifejezni, s dacára annak, hogy régibb időben létezett Marius Victorinus tanusága szerint e kettősjegy OV, mégis csak az egyszerű *u (V)* volt gyakorlati alkalmazásban.

Av kettős hangzó mindig a-u-nak olvasandó (nem pedig aü vagy ai); kivételt csak azon egy eset képez, midőn az elválasztó pontok jelzik, hogy az v ü-nek olvasandó, s ezen esetben nem is egyszótagos többé pl. Il. II. 461. *Καΰστριος* = Kaüstrios, Od. 9, 404. 59, 340 *ἄϋπνος*.

Ευ kettőshangzó is nagyon sokféleképen ejtetik ki. A néme-

tek néha a német eu-nak megfelelően pl. e szókban leugnen, bedeutend, néha ei, ai-nak megfelelően e szókban Ei, Mai, Hailand ejtik ki, míg Csehországban és Magyarországban némelyek Liscovius szerint eü-nek. — Curtius határozottan ellenzi ezeket a kiejtésnemeket mondván (Zeitschrift für oesterr. Gymn. 1852. p. 19.) »ευ muss durchaus so gesprochen werden, dass man den u-Laut hört«, tehát mint a latin nyelvben de-us, me-us stb.

A dór nyelvnek egy igen jellemző sajátsága tanuskodik a mellett, hogy a régi görögök ευ szótagot eu-nak olvasták. Theokrit idylljeiben olvasunk ilyen alakokat: βομβεῦσα (id. 3. 13), ὀρεῦσα stb.

Ki nem ismer azonnal rá, hogy az υ tökéletesen az ου helyét pótolja? Az ευ itt εου helyett áll s a költő a hosszu ū-t (ου) a röviddel (υ) cserélé fel, hogy összevonás nélkül nyerjen egy szótagot s a szó mértéke a hexameterben (βομβῶσα) így alakuljon — — ⏑; mi indithatna bennünket arra, hogy a βομβέουσα helyett álló βομβεῦσα szót ne olvassuk bombeusának. Olvasunk továbbá ilyen alakokat (id. 1. 107; 5. 46) βομβεῦντι e helyett βομβέουσι, 7. 32. τελεῦντι e helyett τελέουσι, 5. 80. φιλεῦντι e helyett φιλέουσι. Ezek nem mind megannyi példák arra nézve, hogy a hosszú ου helyett a rövid is állhatott a dór nyelvjárásban? Mind ezen esetekben az υ is úgy hangzik, mint az ου. — Figyelembe véve ezen dór alakokat id. 2. 125. καλεῦμαι = καλέομαι, 1, 87. βατεῦνται = βατέονται, az aeol költeményben 29. 39. v. καλεῦντος = καλέοντος épúgy, mint Alc. 18. 5. μοχθεῦντες Bergh kiadásában: azt a tanulságot vonhatjuk, hogy az o helyett azért állhatott υ (u), mert i és u közt átmenetet képezvén az o, sokkal közelebb áll u-hoz, mint i-hez.

A nyelv hanyatlása korszákában a kettőshangzók u-ja mássalhangzói természetet vett fel és így magyarázható ki, hogy az új görög kiejtésben miért hangzik αυ = af, ευ = ef stb.

Hátra van még az ηυ és ωυ. — Mindkettő valódi kettőshangzó levén egy szótagban is ejtendő ki. Az υ az előbbi példák szerint itt is u-nak olvasandó pl. αὐδάω flmltja ηὔδων, aor. I. ηὔδησα, de Theocr. id. XXV. 245 ἦὖτε, 230 v. τηὔσίως. Erre a kiejtésre bennünket megint a dór nyelvjárás egy sajátsága vezet. Kifejtettem, hogy αυ, ευ kettőshangzókban az υ = u; hogyha azonban α vagy ε megnyujtatik, avagy összevonás által válik nyujtottá (hosszúvá), mint pl. e szókban Th. id. XVIII. 22. ωὗτός (ὁ αὐτός helyett), épúgy Il. 5. 396, Pind. Ol. I. 1. 45. τωὔτ' ἐπὶ χρέος, továbbá θαῦμα helyett θωῦμα stb. a kettőshangzót alkotó υ nem veszti el természetét és ép úgy hangzik u-nak, mint αυ vagy av alakokban; kivételt csak az imént jelzett esetek képeznek.

Ezek nézeteim az υ-nal alkotott kettőshangzók kiejtéséről. Soraimmal nem azt kivánom jelezni, hogy iskoláinkban ez az olvasás örvendjen általános elterjedésnek; hanem, minthogy ideje volna már Magyarországban is egy egységes görög kiejtés megál-

lapításához jutni, inkább a szaktársak figyelmét óhajtom e tárgyra fordítva, eszmecserére felhívni; mert, hogy Wolf T. szavaival éljek, »roppant nagy didaktikai és paedagogiai fontosságot tulajdonítok annak, hogy legalább egy és ugyanazon ország iskoláiban a classicai nyelveknek csak egy általánosan elfogadott kiejtése legyen gyakorlatban.«

Putnoky Miklós.

Irodalomtörténeti oktatásunk reformjáról.

Nagyon csalódnék az, ki abbeli vérmes reményeket táplálna, hogy középtanodáink tanterveinek reformja bevégzett dolog, megállapodott tény, a mely jelenlegi alakjában időket fog érni. Azt pedig épen hyper-optimismussal lehetne vádolni, a ki e terveket, mint az e nemű dolgok netovábbját igyekeznék feltüntetni, vagy legalább megelégednék vele a nélkül, hogy javítása, toldozása és kiegészítésére gondolna. E csalódás és vád alól akarom magamat kivonni, midőn kijelentem, hogy tantervünk ugyan ifjú és jól vértezett, mint Achilleusz, de épen sarkalatos dolgokban sebezhető. Ilyen az irodalomtörténeti oktatás pontja is.

Egy kissé merész állításnak látszik azt mondani, hogy az irodalomtörténeti oktatás sarkpont fontosságával bir, s hogy arra olyan suly fektetendő, miszerint értekezést lehessen tartani annak reformjáról, holott eddigi baját épen azt képezte, hogy minduntalan reformálták; közelebbről tekintvén azonban a dolgot, nem is vonhatom kétségbe, hogy szakférfiak már szerény felszólalásom előtt érezték a tanterv e pontjának hiányát, gondoskodtak ujjáalkotása eszközeiről, mindenesetre különb, sőt talán már készebb tervezetekkel állhatnak elő, mint e kis pourparler, melyet is ezennel a megbeszélések legszerényebb niveaujára devalválok, óhajtván, hogy célját legalább annyiban érje el, a mennyiben az irodalomtörténet tanításának mai niveauját helyes szemmértékkel állapítsa meg. Ha ez sikerül, az utánam építőknek ha nem is vetettem alapot, legalább nivelliroztam.

Az iskolák mai napság élik a forradalmak korát. Gyökeres átváltozásokon mennek át; tantárgyak vettetnek ki és vétetnek föl, uj nevű s célu intézetek alakulnak, meglevők transformáltatnak, szakoktatást akar az egyik — általános műveltség terjesztését hangoztatja a másik. Érzi mindenki, hogy a főiskolák és elemi oktatás közötti űrt a középtanoda ki nem tölti. Mit tesznek tehát? a helyett, hogy a főiskolák s elemi oktatók igyekeznének valamelyest lejebb s feljebb szállítani igényeiket — a középtanodát igyekeznek kigyúrni, alsó végét odahuzván a normális iskolához, felső végét pedig felcsavarván az egyetem szinvonaláig. Mert míg a középtanoda első osztályaiban a grammatika legelemein kezdjük a tanítást néha olvasni alig tudó fiúkkal — ime a nyolcadik osztályban Magyarország pragmaticus

történetét, anthropologiát, irodalomtörténetet tradálunk, a minek egyrészét másik évben gyakorta ismételtetni hallja az ifjú az egyetemen.

Mellőzve azonban a hosszas bevezetést, sietek tárgyamra térni annak kijelentésével: távol legyen tőlem a középtanoda, respective a 8-ik osztály bármely tantárgynak létjogát csak kétségbe is vonni, s hogy én kizárólag az irodalomtörténeti oktatásra akarok reflectálni, elmondani a magam gondolatait az irodalomtörténetről mint tantárgyról, s végül azon módokról, melyek a tanterv jelenlegi sovány instructióját némileg kibővíthetik, esetleg a tanuló ifjuság hasznára fordíthatják.

Bátran kimondhatom, hogy az irodalomtörténet tanítása mai alakjában alig érdemli meg a tantárgy nevet. Mindenki tudja, hogy a reáltárgyakkal foglalkozó collegák rendes szavajárása: tanítsák helyesirásra a nyolcadik osztályt, ne pedig poézisre meg irodalomtörténetre. Igaz, hogy vannak esetek, mikor egyik-másik nyolcadik osztályú tanulónak nagyon elkelne egy kis orthographia, hanem a miatt egy osztályt az elemekre vetni vissza, igen ferde eljárás lenne. Egyébiránt ne gondolja senki, hogy az efféle mondásokra itt komolyan szándékszom reflectálni. Az ilyes expectorátiók többnyire az óraközök meghosszabbítására való szerény törekvések, vagy esetleg a humanismus iránti ellenszenv kitörései. Annyira azonban mégis figyelembe veendők, a mennyire kitetszik e megjegyzésekből, hogy az irodalomtörténet tanításának szükségét még vitatni kell. E pontnak szentelek nehány sort, átmenetül az általam körvonalozandó tervekhez.

Az irodalomtörténettel szemközt egy kissé nehéz állása van a tanárnak. Hogy az irodalom történetével foglalkozhassék valaki, természetesen az volna legpraktikusabb és legészszerűbb, hogy ismerkedjék meg mindenekelőtt az irodalommal. Ha ismeri az anyagot, tanulja rendezni az időrend — s méltatni belső és külső becs szerint; hogy ez a mód a természetes, az kétségtelen. Hiszen igy, ez uton támadt az irodalomtörténet. Ez uton teremtették azt meg Czvittinger és Bod, halmozván az anyagot, igy gondolkozott Weszprémi, Hanes Jeremiás és Benkő, alakokat, irói egyéniségeket törekedvén körvonalozni, bár alig valami sikerrel, — az utóbbi pláne a történelem lelkét, a culturai viszonyok fejlődését is vázolván; Seivert, Klein, és Tóth a mai irodalomtörténet épületének homok- és téglahordói; Wallaszky Pál és Pápai Sámuel az első pallérok az építés körül s még előbb a Horváth Istvánok, Jankovichok Bartholomeidesz—Müller és Németh János-féle alapvetési műveleteknek kellett végbemenni, mig Kazinczy majd Toldy a nagy építőmester megkezdték az építés nagy munkáját, mely maig sincs készen úgy, hogy ahhoz itt-ott ne férne egy kis javítgatás. A tanulás és tanítás tulajdonképeni, természetszerű módja tehát igazság szerint az volna, melyet pl. a természetrajz követ az alsó osztályokban — megismerkedni magukkal az egyes jelenségekkel, bizonyos az ifjaknak

könnyen felfogható csoportosítással, s csak később foglalni rendszerbe időkövetkezés és hatások szerint. Csakhogy ez a mód évekre nyujtaná ki az irodalomtörténet tanítását, annyi órát követelvén a tárgynak, a mennyivel a nyelvtant kezdik az alsóbb osztályokban. Ez utópia. Olyan Eldorádó, a melyről csak addig álmodhatik az ember, a míg az osztályokba nem lép. Ott legkönnyebben szertefoszlik minden illusió.

Pedig jól esik ennél az utopiánál egy kissé megállapodni. Hátha évről-évre — a fejlettebb osztályoknál elkezdve irodalmi művek bizonyos csoportjaival ismertetnők meg az ifjakat? A leirások, az elbeszélések, a tárgyalások — a szerkezettan elmélete gazdag mezőt nyujtana prózai elbeszélőink, leiróink vagy tudományos irodalmunk alapvetőinek s tovább építőinek munkáit, szóval egészen (vázlatban) olvasgatás által pedig részleteiben, pontosan megismertetni? A költészettan minden egyes paragraphusa után egy órán vagy kettőn át a tárgyalt költői műfaj jelesebb művelőinek régibb és ujabb időkből való munkáit olvasva — mint ez tényleg történik — végre a nyolcadik osztálynál odajutnánk, hogy három éven át a tanulók ismernek mindazon művekből lényeges részeket — vagy legalább valamit — melyek az irodalom-történet határkövei. A fennmaradt hiányokat a nyolcadik osztály pótolja, kitoldván a három éven át megismert munkákat a még szükségesekkel s összekötvén azok az ifju fejébek még rendszertelen tömegét időrendi következés, a szerzők törekvéseinek megértetése és műbecs, valamint a nemzetre és irodalomra való hatás szerint?

De mint mondom, erről még sok a beszélni való, sok vita folyt már s fog még folyni, s a kivitel nehézségei tán túlhaladják a siker becsét. Ez csak jószándékú átmenet volt — tulajdonképeni célomhoz, az irodalomtörténet tanításának szükséges voltára vezető. Hozzá kell azonban még tennem a mondottakhoz, hogy természetesen, ha az előbbeni egy kissé széles körü tervet meg akarná valósítani valamely intézet, akkor az egész tanári karnak segédkezet kellene nyujtania annak kivitelében. Minden tantárgynak van irodalma, s minden tantárgy tanára folyton szemök elé tartaná a tanulóknak tudománykörének irodalmát, az abban fölmerült jeleseket. Hiszen Magyarországon e század közepéig oly kevés van! Vagy ne lehetne ujjainkon megszámlálni a magyar természetrajzi, természettani irókat, a mennyiségtan művelőit, a historikusokat? Hisz, ha ezeket megismertetnék, munkáikból csak a legkurtábban is idéznének a szaktanárok, úgy némileg a tárgy fejlődéséről is ideát adnának az ifjúnak, s annyira megkönnyítenék az irodalomtörténet tanárának dolgát, hogy neki csupán a költészet tulajdonképeni története maradna, még mindig elég anyag három-négy éven át való általánosabb megismertetésre, — de nem meggyőzhetetlen.

Ne akarjunk azonban egyelőre egy tárgy könnyítésének s egy tudományrész terjesztésének rovására egész tanártestületeket terhelni. Minden tanár azt mondhatná: én magam vesződöm a

magam tárgyával, nekem physikát, históriát vagy mathematikát tanítani nem segít az irodalomtanár — lásson utána mindenki a munkájának egyedül maga. Erre ugyan lehetne válaszolni egyetmást — igen fontosat, de ne keveredjünk képzelt polemiákba, hanem vonjuk ki a mondottakból a következést arra nézve, hogy az irodalomtörténet tanítása a középtanodában mért oly elkerülhetetlenül szükséges.

Minden gondos tanár megismerteti a maga tanítványait az illető tárgy fejlődése rövid történetével. Minden tárgy nem szóval, hanem írott művek által fejlesztetett. A traditió nagyon kevés szerepet játszik a tudományokban, föltéve, hogy nincs históriai jelentősége — egyszóval: minden tantárgy kénytelen-kelletlen megkívánja, hogy legalább valamelyes bepillantást engedjünk az ifjúnak abba a műhelybe, melyben az egyes thésiseket neki gyártották. A rendszerek változása a természetrajzban, a különféle igazságok kiderülése a physikában, az oknyomozó irány létrejötte a történelemben, a mely a népek történeteinek kezdetét mindig poésisben láttatja gyökerezni — s a többi mind arra mutatnak, hogy csak egy lépés választja el mind e tárgyakat azok irodalmának történetétől, s e lépést meg kell tenni, ha azt akarjuk, hogy hazai tudósaink mai álláspontját tudományuk terén a multakéval szemben meg tudja az ifjú becsülni. Nem szólok arról, hogy az irodalomtörténet a népek belső története, hogy a históriát az ifjú e nélkül teljesen meg nem értheti. Nem szólok a tájékozatlanság veszélyéről, a mely az ifjúnak a nyolcadik osztályból kilépésekor eléje támad, ha az irodalom történetét nem tudja, — mindezek nagyon elhasznált érvek — nem szólok arról sem, hogy ha a középtanoda általános műveltséget akar adni, par excellence ez a tárgy az, mely az általános műveltségnek legáltalánosabb tárháza és terjesztője, — egyedül azt kívánom emlékezetbe hozni, a különböző szakok érdekeit is érintendő: hogy a tanuló ifjú nem képes fejében rendezni, áttekintésben tartani a tanultakat, nem tudja memóriájában h o v a tenni sem az egyes neveket, sem tényeket, sem felfedezett igazságokat, — ha azt egy közös, minden szakra kiterjedő tantárgy fonalán nem kötheti nevekhez, korokhoz, eszmékhez, azok harcai és győzelméhez s még a legelméletibb dolgok is életet nyernek lelkében azáltal, hogy azok haladását, fejlődését paralell irányban látja haladni más, általa könnyebben felfogható dolgok menetével, szóval: ismerthez kötheti a kevéssé ismertet, s egyik tárgy fonalán vezetheti a másikat. Ez az átölelő, hogy ugymondjam anyastudium az irodalomtörténet. Végül tán fölösleges is hozzá tennem, hogy a középtanoda tantárgyainak nagy része olyan, a melynek fejlődése a mi irodalmunkban is megtalálta utját, vagy nem szólván fejlődésről, — elég azt mondanom, hogy nevekhez, közös szellemi törekvésekhez, eseményekhez köthetvén a tárgyakat, az irodalomtörténet egy általános áttekintés gyanánt szolgálhat minden tárgy fölött, s egy közös kapocscsá válhatik, melylyel az ifju

mindent, a mit a középtanodában elsajátított, átövezhet, együtt tarthat.

Nincsen továbbá tárgy, mely az ifjúnak aesthetikai látó érzékét jobban kifejtené, a meglevőt tökéletesbbé, erősebbé, határozottabbá tenné, mint az irodalomtörténet. A mennyiségtan éleselméjüvé, a természettudományok az empirismus országában jártassá, körültekintővé teszik, az ifjút, a történelem alapját veti meg lelkében annak, a mit életphilosophiának nevezünk, kifejti benne a világ- és honpolgári érzés és öntudat első csíráit, a földleirás tájékozottságot, az anyagi helyzet tudatát adja neki, a rajzolás figurális és szemléltető képességének müvelésére, nemesbitésére szolgál — mindez hasznos, szükséges, szép, — hanem itéletet, a judicium általános, mindenre kiható, mindent mérlegelő, paralellizáló, szóval iránytü-szerepet játszó tehetségét a irodalomtörténet van hivatva legtermészetesebben napvilágra hozni, kifejteni és megerősíteni, mert míg a többi tudomány kész igazságokat, változhatatlan, csalhatatlan képleteket, eljárási módokat, megfigyelt vonásokat, bebizonyított tényeket, nem vitatható eseményeket és másíthatatlan körvonalú formákat — szóval: törvényeket nyom az ifjú lelkébe — az irodalomtörténet egy tág mezőre vezeti, a hol maga alkothat magának ha nem is véleményt — de ideát a meglevőről, maga búvárkodhatik, meglelheti az irókban s költőkben azt, a mi lelkéhez leginkább illik, s már e puszta experimentálás által is művelődik, s minekutánna absolut aesthetika nem létezik s föltétlen becs és hibátlan alkotás semminemü tudós társaság vagy egyén által meg nem határozható és ilyen nem is alkottatott, — először érzi a fiatal szellem a költői müvek olvasása- és taglalásánál azt a mondhatatlanul fölemelő érzést, melyhez a szárnyait először — habár ügyetlenül — próbálgató madáré lehet hasonló, mivel ő ott kiválaszthatja a tetszőt, maga is saját itéletével járulhat a fönséges elé s először érzi a silányabb, a kezdetlegesebb és tökéletesebb között azon különbséget, mely az előbbinek elhagyására s az utóbbinak követésére vezet; egy kissé diabolice fejezvén ki magamat »erit sciens bonum et malum« — s megtalálja magától is, habár csak sejtelmesen, a jó felé vezető utat.

(Vége következik.)

Váradi A.

Az erd. róm. katholikusok statusgyülésének nevezetesebb mozzanatai.

(A gyülés 1879. nov. 10—12 napjain tartatott.)

Az 1874-ik évi statusgyülés határozatilag mondotta ki, hogy a püspök a statusgyülést minden évben hivja össze, s hogy ez 1878-ban meg nem történt, azt igen talpraesetten igazolta ezen statusgyülés megnyitó beszédében az erd. püspök, midőn kifej-

tette, hogy ama statusgyülés a püspök akadályoztatása esetére nem gondoskodott arról, hogy az elnöki széket helyettese foglalhassa el, a világi elnöki szék pedig üresen állott; most azonban tekintettel egészségére, képesebbnek érezvén magát ezen ugy vallási mint miveltségi tekintetben igen befolyásos gyülés megtartására, a statusgyülést összehivta, mert az évi közgyülések megszakasztását kivánatosnak s az ügyekre nézve, melyeket annak végeznie kell, hasznosnak nem tartja, ki különben is az erd. püspöki megye régibb autonomikus állásának rendszeresítésében mint főpásztor egész odaadással müködött s ki ugy képzeli magát e nagy tekintélyü közgyülés körében, mint érezték a szt. hajdan ős atyái, midőn nagy nemzetségük elszéledt fiait az apai ős tüzhely köré összegyüjtötték, hogy velök együtt az Urban egy szép családi ünnepet üljenek. Ezután hoszabb beszédben az egyház jogainak és vagyonának védelmére hivja fel a status tagjait s kimutatván, hogy a közönyösség a legveszedelmesebb állapot, mely a társadalmat érheti, kivánja, hogy statusgyüléseink ezen baj ellen óvszerül vagy esetleg gyógyszerül szolgáljanak; s miután elemezte azt, hogy a kath. egyház a józan haladásnak nem ellensége, a statusgyülést megnyitottnak nyilvánította.

Soha beszéd időszerübb nem volt s a tények annak szükségességét mélyebben nem indokolták, mint ezen megnyító beszédét; mert képzelhető-e hasonló közöny ahhoz, melyet az erdélyi kivált világiak tanusítanak akkor, midőn a statusgyülésen meg nem jelenvén, oly jogok gyakorlását odázzák el maguktól, minőt az összes római kath. egyházban csak az erdélyi hivők élvezhetnek. Avagy nincs-e igazam, midőn a meghivott k. b. 128 világi és 59 egyházi képviselő közül megjelent összesen 79 tag és pedig 39 egyházi és 40 világi; vagyis míg a meghivott egyháziaknak 66, addig a meghivott világiaknak csak 31 száztólija jelent meg,

Beszéljenek bármit is elmaradott atyánkfiai és hivatkozzanak bár azon régibb eseményekre, hol a statusgyülés határozata a püspöki jogkör keretébe ütközött, mégis nagyon helytelenül cselekesznek, midőn a közömbösség nagyon kétes fegyverét használják máskor netán érvényre nem emelhetett nézeteik mellett, mivel ez csak akkor létesíthetne eredményt, ha a világiak teljes kimaradása lehetetlenné tenné a gyülések megtartását s statusgyülésünk tekintélyét fölfelé úgy, mint lefelé teljesen megsemmisítené. Erre azonban nem számíthatnak, mert valamint mindig voltak, úgy lesznek is mindig más nézetü világiak, kik a statusgyüléseken megjelenvén, határozatokat hoznak oly fontos s jövőre kiható egyházmegyei kérdésekben, melyek mivel iskolai és vagyoni érdekük, nagyon életbevágók, a mi utódaink és a haza művelődési mozzanatában, mert ezeknek hatása alatt neveltetnek aztán az erdélyi katholikusok gyermekei, a statusülés határozatai alapján berendezett finöveldékben elemi és közép iskolákban.

Nagyon helyesen cselekedett tehát a statusgyülés, midőn határozatilag kimondotta, hogy mindazon képviselők, kik kötelessé-

güknek eleget tenni nem akarnak, szólíttassanak fel a lemondásra, hogy így olyan tagoknak nyíttassék tér, kik több érdekeltséget tanusitanak művelődési ügyeink iránt, mert ha 10 gymnasinm s a szebeni Teréz-árvaház, az elemi iskolák, egy tanítóképezde, s 6 finövelde, két romladozó s vagyonilag más célra fordított csillagvizsgáló intézet s egy mondhatni országos levéltár s mindezek alapvagyonának kezelése, mely intézményekhez hozzá vagyunk nőve, forrva, nem elegendő az érdekeltség felkeltésére, úgy nem tudom, mi kelthet meg bennök érdeklődést.

Az igazgatótanácsnak két évi jelentése nagy terjedelme miatt 3 különböző bizottságnak adatván ki tárgyalás végett, legelső, miben érdemlegesebb határozat is hozatott az 1877. és 1878-iki zárszámadások megvizsgálására még a mult gyülés kebeléből kiküldött bizottság jelentése volt.

Az erd. róm. kath. status nagyon komikus lábon áll alapjaival; valahányszor ezen helyzetről gondolkodom, az örmény aszszony jut eszembe, ki ujonnan fogadott cselédjéhez így szólott: »Eszel mikor akarsz, a kenyér a szekrényben, a szekrény kulcsa meg a zsebembe van.« A status rendelkezik ugyan jövedelmeivel, sőt költségvetést csinál igazgatótanácsa, de azért mégis csak azon költségvetéshez kell tartani magunkat, — melyet a minist. számosztálya megállapított; a számadásokat is megvizsgáltatjuk mi, de csak azokat, melyek a minist. számosztályából már felmentvényt kaptak. Igy történik aztán, hogy 2—3 évig nem tudja a status, minő költségvetés szerint költ s hogy költekezései mi módon történtek, és így történt most is, hogy csak az 1877-diki zárszámadásokról referálhatott a bizottság teljesen, a többi évekről csak annyiban, hogy a számadások azon részleteit, melyek vagy a miniszteriumtól visszajöttek vagy fel sem küldettek, megpillantotta. Constatáltatott azonban az 1877. év végére, hogy

az elemi iskolai alapnak volt . . .	98825	frt 43	krja
a tanitói nyugdíjalapnak » . . .	106306	» 12	»
a gymn. tanulmányai alapnak » . . .	1266958	» 8	»
az ösztöndijalapnak » . . .	817656	» 27	»
a Terézárvaházalapnak » . . .	356116	» 44	»
a vallásalapnak » . . .	684015	» 45	»
összesen volt	3329877	frt 80	krja

ellenkezőleg pedig 1879. szeptember 30-án volt az összes 6 alapnak

kötvényekben	2601950	frt 22 kr.
fekvőségekben		
tanulmányi alap	415415	» 46 kr.
ösztöndijalap	472646	» 80 kr.
összesen	3490116	frt 48 kr.

minél fogva a két összeg között 160339 frt 68 kr. gyarapodás mutatkozik. Épen ez lepte meg a statusgyülést s hogy jövőre a

vizsgáló bizottság jelentéséből a számadások eredményei iránt nagyobb megnyugvást szerezhessen, a bizottságot felhivja, hogy ezután birálja azt is meg, vajjon a gazdasági készletek a felvett pénzértéknek valóban megfelelnek-e? Később pedig arra is utasitjá az igazgatótanácsot, hogy számadásait két példányban állítván ki, egyiket a bizottság rendelkezésére bocsássa.

Második nevezetes mozzanata volt e statusgyülésnek azon jelentés, melyet püspök ur ő nagyméltósága ezen egyházmegye kebelébe tartozó templomok, papilakok, iskolák 10 évi emelkedéséről bemutatott. Mi ezen számadatokból csak az elemi iskolákra vonatkozókat említjük fel. Uj iskola épült 74, átalakittatott 46, melyek együtt 311766 frt 91 krba kerültek. Ezen összegből a püspök 153871 frtot fedezett, a többit a hitközségek s egyesek állották ki. Folyamatban van uj épités és átalakitás 11. A tantermek szaporodtak 103-al, a tanerők 60-nal s ezeknek fizetése 20172 frttal. Ebből a püspök 2244 frtot fedez évenkint.

Az egyes esperesi kerületek iskolapénztárainak kimutatása még hiányos s azért csak a gyergyóit említjük fel, melyben 38,883 frt van elhelyezve, mely összegből 24,000 frt püspöki alapítvány.

Ezen kimutatásnak püspök úr ő nagyméltósága szavai szerint célja volt, hogy eme fontos ügyek irányában ébren tartsa a státusgyülés figyelmes érdeklődését, és mutassa ki a nyilvánosság előtt, hogy a katholikusok nem ernyednek, hanem buzgó törekvéssel és dicséretes áldozatkészséggel működnek vallásos ügyeikben s iskolaügyeiket az előhaladott kor igényeinek megfelelő szinvonalon tartani törekszenek.

Hogy az iskolaügynek félszázadosnál idősebb bajnoka minden mozzanatot megragad, melylyel az erd. kath. státusiskoláit a tökéletesedés útján tovább és további viheti, s ezen céljára áldoz, áldoz és folyton áldoz annyit, mennyi töle kitelhetik, arról nemcsak ezen kimutatás, de életének minden mozzanata meggyőz minket; de hát mit ér az, ha ezen magasztos törekvések példányképe az erdélyi egyházmegye ezer és ezer szükségletei közepette legtöbbnyire a kevésbbé tehetséges polgároknál idéz elő lelkesedést s ott, hol az anyagi és szellemi hatalomnak egyesülve kell lennie, püspökünk magasztos szelleme jégbe burkolt tájékokra talál, melyeket legfölebb csak pillanatra tud fölmelengetni, kik az érdem elől ki nem térhetvén, annál bőségesebbek lesznek szavaik, minél szükebb markuak az áldozatra szánt fillérekben.

A felolvasás ezen meggyőződést ébreszté fel mindazokban, kik a dolog állásával ismeretesek. De hogy igazunk van, világos és félreismerhetetlen tanúságot szolgáltat az elemi tanitói alap javára a múlt 1877-diki státus-gyülés alkalmával elrendelt s ez idő alatt keresztül vitt gyüjtés, mely 274 ezer erd. katholikus után csak 2139 frt 26 krt eredményezett akkor, midőn a fogarasi elemi iskolák bajnoka Max Tivadar egymaga 9 ezer forintot tudott gyüjteni kéregetés útján. Az elemi iskolai alap adakozóinak név-

sorát legnagyobb részt a kevésbbé tehetséges polgárok körében találjuk fel, gazdag katholikusaink csak úgy szállinkóznak. És ha a gyüjtéssel elért eredmény egy tekintélyes részét lelkipásztoraink nehány jobbjának köszönhetjük, úgy a nagy eredménytelenség is azon többinek róható fel, kiknek a gyüjtő ív kiadatván, részint kényelemből, részint előitéletből a gyüjtést még meg sem kisértették. Pedig hát autonomikus életünknek az volna koronája, ha t. i. társadalmi úton tudnók ama 800 ezer forint tőkét előteremteni, mely elégséges lenne arra, hogy kath. iskoláink jó karba helyeztessenek.

A gyüjtés folytatása jövőre is elhatároztatott s az igazgatótanács két tagja fogja személyesen a hercegprimás és Haynald Lajos ő eminentiainak pártfogásába ajánlani az ügyet. S egyuttal a statusgyülés tagjai is felhivattak az ügy terjesztésére.

Bennünket az előzmények kevés reményre jogosítanak s legegyszerübb, de legbiztosabb eljárás az lenne, ha a püspök egy-két ismert emberét útnak eresztené a széles hazában, mert hát sok a példa, hogy a mely ügyben sokan dolgoznak nem hivatalos kötelezettséggel, ott szeretnek az emberek lehetőleg kibúvni a munka alól, s aztán sok bába között elvész a gyermek.

Az igazgatótanács jelentése alapján tudomást vett a statusgyülés arról is, hogy sok helyt a kincstár elvonta a tanitók díjazását, minélfogva megbizza a statusgyülés az igazgatótanácsot, hogy a kegyúri kötelességeket tisztázza s azokat jövőre biztosítsa.

Ezúttal váratlan, de egyúttal jellemző vita fejlődött ki gróf Nemes Nándor alapítványát illetőleg, melyet háromszéki reáliskolai tanulók segélyezésére a kath. status kezébe tett le végrendeletében, melynek végrehajtójául gróf Kálnokyt nevezte volt ki. Már egy statusgyülési határozat kimondotta volt, hogy ezen alapítvány kamatai három háromszékmegyei ifjunak adassanak ki, s az igazgatótanács ezt még sem teljesítette, mit azzal indokolt, hogy nincs kath. reáliskola, hol az ifjak tanulmányaikat ezzel kapcsolatos finöveldében végezhetnék, s ezért ajánlja is, hogy míg egy ilyen keletkezni fog, a tőke kamataival gyarapíttassék.

Többen pártolták az alapitó szándékának ezen ad graecas calendas elnapolását, s midőn szóba jött, hogy az udvarhelyi reáliskolába járó három ifjunak adassék ki az alapítvány kamata, kik aztán a kath. finöveldében lesznek elhelyezhetők, Rieger Gottfried udvarhelyi kath. gymn. igazgató kinyilvánítja, hogy az udvarhelyi reáliskola nemcsak nem kath., de valóságos atheista tanintézet, mely mellett semmiféle seminarium nem képes sikeresen működni s hol a vallástanítást sem tudják keresztülvinni. Rieger urnak ezen bölcseségét megnyirbálta aztán Ugron Gábor és Páll Sándor tudatván, hogy a dolog nem ugy áll, s ha a vallástanitás rosszul megy, annak oka ő maga, kinek ezen ügy felügyelete áll.

Határozatul kimondatott, hogy három ifjunak az alapítvány

kiadatik, kik a székelyudvarhelyi kath. főnöveldéből az ottani reáliskolába fognak járni.

Végre valahára a Battyány püspök által alapított s egészen elhanyagolt csillagda és könyvtár ügye is rendezés alá kerül. Ezen intézetet szép jövedelemmel látta el az alapító, hogy a csillagdában egy kanonok észlelő legyen s a könyvtár a legújabb művekkel bővíttessék; a csillagász kanonoknak ma hire-nyoma sincs s a könyvtárban megvásárolt legújabb könyv k. b. 1840-es évekből való; azóta ezen intézet javadalmai évről-évre elfogynak, de a csillagda azért üres s a könyvtár nem szaporodik. Ennek sárdi jószága készpénzzé tétetik, a püspök pedig az intézet ügyét megvizsgálandó és rendezendő dr. Farkas Lajos és dr. Finály Henrik kolozsvári egyetemi tanárokat kérte maga mellé.

Püspök úr ő nagyméltósága az intézet csillagászati részét elveszettnek, mintegy visszaállíthatatlannak tüntette fel s magunk is úgy véljük, hogy ez nem emelhető oda, hogy a csillagászati tudományoknak lényeges szoigálatokat tehessen; de nagyon szégyenletes dolog lenne, ha legalább egy meteorologiai intézet ki nem kelhetne belőle; mi mellett a könyvtár annál teljesebbé leszen majd tehető, feltévén, hogy javadalmai csak azon célra fordíttatnak, melyet az alapító kitűzött; egy nem csillagász kanonoki stallumnak javadalmát ezen alap semmiesetre sem hordozhatja.

Régi baját képezi a statusnak az is, hogy összes tanítói részére alkotott nyugdíj szabályzatát a kormány megerősíteni nem akarja. Az igazgatótanács jelenti, hogy ez ügyben felterjesztett kérvényeit oda fönn még nem intézték el s addig is azon tanítókat, kik az elemi iskolai alapból javadalmazást huznak, az országos nyugdíj alapból a miniszterium kitörülte. Az ezen tanítók részére alkotott szabályzatot a statusgyülés elfogadta.

Ezek után az elemi lskolai alap költségvetése 17,093 frt födözettel 15,913 frt szükséglettel, a tanítói nyugdíjalap költségvetése pedig 5,609 frt födözettel s 2262 frt szükséglettel tudomásul vétetett. (Vége következik.) Ávéd Jákó.

Irodalom.

Történelmi tan- és segédkönyvek: Világtörténelem. Középtanodai használatra irta Mangold Lajos aradi főgymn. tanár. Harmadik kötet: újkor. Budapest, Franklin társulat magyar irodalmi intézet és könyvnyomda. 1879. Ára 1 frt 50 kr. Kzp. 8r. XX. és 316 l. — A mű szerzője, kiről jelen szemlénkben a könyvek megjelenési sorrendje szerint első helyen emlékezünk meg, az $187^{7}/_{8}$. tanév folytán tünt fel a tanügyi irodalom terén, ama nagyobb terjedelmű világtörténelmi tankönyvvel, melyet dr. Müller Dávid kézi könyve nyomán, főleg az egyetemi bölcselet-

hallgatók számára egyelőre csak az ókorra vonatkozólag irt. Mind közlönyünkben, mind a többi szakfolyóiratokban az illetékes kritika egyes hiányai s fogyatkozásai mellett is megérdemlett elismerésben részesítette a fiatal tanár komoly törekvését, s művét az irodalomra nyereségnek mondotta. Csakhamar megjelent erre ugyancsak tőle két kötet a Franklin-társulat díszes kiadásában, melynek egyike az ókori, másika pedig a középkori történelmet tárgyalja a középiskolák használatára. Ezeknek kiegészitéséül az elmult tanév végén jelent meg az újkor, mely miként a két előbbi rész, tárgyalásában telhetőleg a legújabb kutatások nyomán halad s több olyan dologról ad tanítást, melyeket az eddigi tankönyvek nem igen említettek. Nagy előnye a könyvnek az is, hogy a művelődési s irodalmi viszonyok kellő méltatása mellett a legújabb kort egészen a mostanában tartott berlini congressusig levezeti, miáltal nagyban elősegiti azt az általános ohajt, hogy a középiskolákat elvégzett ifjak általános műveltségi körében a történelem ne csonkán, de teljesen foglaljon helyet. Ugyanebből a kötetből »A legujabb kor története a francia forradalomtól napjainkig« külön füzetben is megjelent a reáliskolai VII. osztály számára, s külön kapható 60 krajcárért igen szép kiadásban. A kelleténél talán nagyobb terjedelem szerző tankönyveinél épen nem baj, ha számba veszszük, hogy a legujabb tanterv a gymnasium alsóbb osztályaiból az önálló történelmet kihagyta s a felsőbb osztályokban kivánja nagyobb gondban s figyelemben részesíttetni. Az meg igazán örvendetes haladás, hogy újabb munkáiban a nyelv mindinkább correctebb, magyarosabb, bár a sok hoszabb lélegzetű periodus és sűrűen alkalmazott incisumok a tankönyv-stil kellékeinek egy kis ártalmára vannak. Ezek egyszerűsítésével a gymnasiumok- és reáliskolákban jól használhatók.

Világtörténelem. Polgári iskolák és tanitóképző intézetek, valamint leányiskolák számára. Irta Freeman E. A. Angolból átdolgozta dr. Marczali Henrik, egyetemi m. tanár. Második javított kiadás. — Négy éve mult, hogy a középterjedelmű történelmi tankönyvek e legkitünőbbikét dr. Marczali tanár hazai viszonyainkhoz is alkalmazkodva, tanügyi irodalmunkba átültette, bizonyára az okszerű történelmi oktatás nagy hasznára. Második kiadása a folyó tanév kezdetén jelent meg Aigner Lajosnál. Az első kiadáshoz mérve sok javítás és bővítés van benne, de a tárgyalás rendszere ugyanaz. A bevezető kérdések, melyek az első kiadásban oly nehézkesek és több helyen homályosak voltak, itt könnyebbek s világosabbak. A keleti népek nem fordulnak külön elő, hanem a mennyiben az emberiség művelődésére s államalakulásaira főleg Európában befolyással voltak, a görög s római történelembe ékelvék, miután az egész tárgyalás rendszerének középpontját Róma képezi. Különösen a művelődési korok s mozzanatok vannak tárgylagos s tartalmas új §-okban méltatva. Ilyenekül helyes tapintattal s az okszerű iskolai tanítás

céljainak megfelelőleg ki vannak szemelve: Perikles s Augusztus korszakai, a renaissance s XIV. Lajos korában a tudomány s művészet állása. A magyar történelem azon részletei is kellő összhangba vannak hozva a világtörténelemmel, melyek az első kiadásban nincsenek meg. A nyelvezet itt is javult, de néhány magyartalanság s mondattani nehézkesség megmaradt. A görög nevek az eredeti helyesirás szerint vannak adva. Igaz ugyan, hogy a jelzet intézetek tanulóira ez mindegy lenne, miután sem a görög sem a latin nyelvet nem ismerik, de a latin irás- s kiejtésmód reájok nézve mégis szokottabb, tehát könnyebb is. Az angol szerző, ki után dolgozva van, elsőrangú történelemiró a tankönyvirodalom terén is, ki két fokozatban ismeretes már nálunk, t. i. kisebb (megjelent Eggenbergeréknél) s nagyobb tankönyve után. Jelen munka a nagyobbik s XVII. szépen nyomtatott íven 272 lapot számlál. Ára 1 frt 60 kr. Nemcsak a jelzett intézeteknél tanitásra, de magánhasználatra is tanulságosan alkalmas, valamint csoportosító s áttekintő rendszerénél fogva az érettségi vizsgálatokra való előkészületet is megkönnyiti.

A görög nép története. Irta C. A. Fyffe oxfordi tanár. Angolból. Öt történeti térképpel. Budapest. Az Athenaeum r. társulat kiadása. 1879. Kis 8r. 117 l. Ára 60 kr. — E tankönyv a »Történeti kézikönyvek« első számát képezi, mely közös cím alatt a fent nevezett könyvkiadó társulat oly kisebb történelmi munkákat fog közzétenni, melyek mindegyike elsőrangú szerzők tollából egy-egy népnek vagy korszaknak, vagy nevezetes személyiségnek történetét dolgozza fel, még pedig áttekinthető terjedelemben, kerülve a tudós aprólékosságot. A megjelenendő kézikönyvek sorozata nem csupán a politikai életet vonja keretébe, hanem felkarolja az emberi művelődés minden irányát, az irodalmat és müvészet, valamint a társadalmi és magánélet történeteit, úgy, hogy a gyüjtemény valóságos általános történeti könyvtárrá növekedhetik. E könyvek első sorban a felserdült ifjúság szükségletét tartják szem előtt, melynek törekvő tagjai bizonyára élvezettel fogják átolvasgatni e szellemes módon irt vázlatokat, melyek a térképek és egyébnemü ábrák felvilágosítását sem nélkülözik. A kiadó cég e tervezetének minden tekintetben megfelel az első szám, melynek különösen magyaros s igazán mintaszerű nyelvezetét nem dicsérhetjük eléggé. Az egész mű hét fejezetben tárgyalja le a görög történelmet, melyek mindegyike valamely vezér- vagy fejlődési eszmét jelöl. Ezek a következők: I. A görögök őskora. II. A Peloponnésos 500-ig Kr. e. Gyarmatok. III. Attika története 505-ig Kr. e. IV. Az ion. lázadás és a perzsa háborúk. V. Athén uralma és a peloponnésosi háború. VI. Spárta, Theba, Makedónia. VII. Nagy Sándor. Sajtó alatt vannak a római nép története, a görög irodalom története, ó görög élet s római régiségek, Creighton, Jebb, Mahaffys, Wilkins angol tudós szerzők s tanárok tollaiból. Ezek közül, ha nem csalódunk a görög irodalom története már megjelent R. C. Jebb glasowi egye-

temi görög nyelv tanártól, de még nem jutott kezeinkhez. Látni való, hogy e talpraesett könyvecskék, kivált ha oly kitünően sikerülnek, mint az első szám, gymnasiumainkban főleg a classika philologia mellett használhatók nagy sikerrel segédkönyvekül s magánolvasmányokul, míg reáliskoláinkban a classica philologia históriai s kulturalis tanulságainak megismerésére vezethetik a magánolvasmányokra szoktatott ifjúságot.

Dr. K. Gy. H.

Egyleti élet.

— A II. szakosztály nov. 20-iki ülése.

Elnök: Dr. Say Móric; jegyző: Reíf Jakab.

Jelenvoltak: Berecz Antal, dr. Császár K., Cseörgheő A., Mayer J., dr. Wohlrab Fl.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után dr. Wohlráb Flóris felolvassa Czógler Alajos „Dühring gázelméleti vizsgálatai" című ismertetését Dühring Jenő, Neue Grundgesetze zur rationellen Physik und Chemie. (Leipzig, 1878, 8°) c. munkájáról.

Az ismertetés az egylet „Közlöny é"-ben fog megjelenni.

— Az I. szakosztály december 2-án ülést tartott.

Elnök: dr. Lechner László; jegyző: Lintner Lajos.

Jelenvannak: dr. Károly Gy. H., Tiber Ágost, Köpesdi Sándor, .Névy László, dr. Császár Károly, Révy Ferenc, dr. Wohlrab Flóris, dr. Brózik Károly, Felsmann József, Petrovich F.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után Köpesdi Sándor felolvassa Putnoky Miklós nagy-szebeni tanár értekezését, (lásd a jelen számban.) Névy László röviden, élő szóval jellemzi Lorenz Ottokárnak a bécsi gymn. vizsgáló bizottság elnökének kis művét a túltérhelésről, a paedagogiáról és a tanári vizsgálatokról. E kőnyvecskében sok jó gondolat és számos érdekes statisztikai adat van, s általában megérdemli, hogy a mi viszonyainkra való tekintettel valaki behatóbb ismertetésére szánja magát. Fel is kéri Petrovich Ferencet, ki a tanárvizsgáló bizottság tagja is, s már foglalkozott e kérdéssel, hogy a jövő szakosztályi ülésen előadást tartson e magvas könyvecskéről.

— A választmány december 9-én ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: dr. Brózik Károly.

Jelen vannak: Hofer Károly, Mayer József, Cseörgheő Aladár, Reif Jakab, György Aladár, Bermüller Fer., Landau Alajos, Köpesdi Sándor, dr. Wohlrab Flóris, dr. Császár Károly, dr. Károly Gy. Hugó, Petrovich Ferenc, Névy László, dr. Erődi Béla, Paszlavszky József, Holler Ágost.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után a folyó ügyek intéztettek el.

Uj tagokul felvétettek: dr. Fülöp Adorján gymn. tanár Zentán, (aj. Kuthy József), Strausz Salamon főreálisk. tanár Fehérvárott, (aj. Laky Mátyás), Tamás István, Jeszenák Ráfael főgymn. tanárok

Losoncon, (aj. Kuncz Elek), Tóth Bálint okl. főgymn. tanár Budapesten, (aj. Névy L.), dr. Walla Ferenc Budapesten, (aj. Duma Gy.), Dengi János, Fehérváry István, Nemesszeghy Kálmán, Zvér Ferenc, Harasztthy Gyula, Nasinszky József gymn. tanárok Debrecenben, (aj. Harmath Gergely.)

A pénztárnok jelenti, hogy a tagdijak lassan folynak be; egyszersmind bemutatja 42 tag nevének jegyzékét, kik három és több év óta tartoznak. A titkár felhatalmaztatik, hogy szólitsa fel a hátralékosokat: vagy fizessenek jan. 5-ig, vagy legalább nyilatkozzanak szándékukról, különben a birói eljárás fog ellenök megindíttatni.

Petrovich Ferenc jelenti, hogy eleget tett megbizatásának, t. i. beszélt az egyetemi könyvtár igazgatójával, a könyveknek vidékre való kikölcsönzése érdekében, s azt a felvilágosítást nyerte, hogy a vidéki iskolák igazgatóinak kérelmére eddig is adattak ki könyvek, s ezután is fognak kiadatni, csak a ritka példányokat nem adják ki.

Dr. Wohlrab Flóris átadja dr. Lechner nevében a bécsi „Mittelschule“ egyesület kiadványait, melyeket Fischer Lajos titkár, egyletünk számára megküldött. Viszonzásul a választmány elhatározza Közlönyünknek a bécsi rokon egylet számára való megküldését.

Reif Jakab kérdezi, mi történjék a szolgálati szabályzat szövegével, ha azt a hatos bizottság elfogadná? A munkálat mintegy 30 irott iv. A választmány a dolgozat kinyomatását határozza el.

Ezután az elnök referál azon bizottság eljárásáról, melyet a választmány a nov. 11-iki ülésből a „Jeles irók iskolai tára“ és az „Ifjusági iratok tára“ ügyében javaslattétel végett kiküldött.

E bizottság ajánlatait és a megállapodásokat legközelebb fogjuk közölni.

Felolvastatván a Franklin-Társulat szerződési ajánlata, a választmány több tagja tett észrevételeket egyes pontokra nézve. Elhatároztatott, hogy az elnök és a megválasztandó szerkesztő ama pontokat az egylet és az ügy érdekeinek kedvezőbben iparkodjanak a társulattal módosíttatni, lépésök eredményéről pedig még e hóban egy ad hoc összehivandó vál. ülésen tegyenek jelentést.

Az elnök felhívja a választmányt a szerkesztőnek titkos szavazással való megválasztására. Beadatott 16 szavazat; ezekből kapott Névy László 15-öt, dr. Császár Károly 1-et. E szerint a „Jeles irók isk. tárának“ és az „Ifjusági iratok tárának“ szerkesztésével három évi folyamra Névy László bizatott meg. A szerkesztő bizottság megválasztása, a jövő rendkivüli vál. ülésen fog megejtetni.

Vegyesek.

— A hiv. lapból.

Megújított pályázat. A kaposvári áll. nagygymnásiumnál megüresedett cl.-philologiai és a német nyelv felsőbb osztályokban való tanításával egybekötött tanszékre f. é. március 22-én 8102. sz. a. kihirdetett pályázat eredmény nélkül maradván, annak betöltésére új pályázat hirdettetik. Szokásos feltételek. A folyamodványok Somogymegye közönségéhez címezve f. é. dec. 30-ig a győri tank. főigazgatósághoz nyujtandók be.

— A tanjegyekről.

Midőn a középtanodai tanárok naptára Sátoralja-Ujhelyen megjelent, abban egy közokt. miniszteri rendelet foglaltatott, melyről a tanár-egyleti közlöny azt mondta, hogy ezen rendelet nem létezik. Később visszavonta ezen állítását, mert a rendelet csakugyan megvolt, csakhogy nem valamennyi, hanem csak a kassai tankerületi kir. főigazgatósághoz menesztetett. Olvasván Felsmann József tagtársunk „Érettségi vizsgálatainkról" című értekezését, arra a gondolatra jutottam, hogy vagy a kassai tankerület van kiváltságos helyzetben, mert hozzá eljut minden rendelet, míg a többiekhez nem, vagy Felsmann tagtársunk feledkezett meg a közoktatási miniszteriumnak 1877. évi 3334. sz. sz. a. kiadott rendeletéről. És ezt megtudni mindenesetre kívánatos.

F. ugyanis azt állítja a 12,383/875. számú rendelet 28. §-ával megegyezőleg, hogy az érettségi fokozat megjelölésére használt jegyek ezek: „kitünő, jeles, jó, elégséges és elégtelen", és azt ajánlja, hogy az egyöntetűség kedveért a „kitünőt" egészen el kellene hagyni. Ez a 3334/876. évi rendelet szerint el is van hagyva, mert annak 28. §-a szerint ezen jegyek használandók: „jeles, jó, elégséges, elégtelen" s a nevezett időtől fogva ilyeténképen is állíttatnak ki a bizonyítványok a kassai tankerületben. Itt kitünő osztályzat, vagy kitünően érett tanuló nincsen és furcsa, hogy egy ugyazon eredmény másképen osztályoztatik Budapesten, mint Kassán vagy Lőcsén.

— „Hagyatékom fiaimnak."

Az Aradon megjelenő „Általános tanügyi közlöny" szerkesztője Györgyössy Rudolf és Millig József előfizetést hirdetnek „Hagyatékom fiaimnak" című munkára, melyet Vertán Endre, a hatvanas években volt országgyülési képviselő, több jeles politikai mű szerzője 1879-ben történt halála után gyermekeinek hagyott hátra. E mű egy tapasztalt és gondolkodó, nemes érzésű férfiú munkája, s mint a kiadók mondják, az életbölcseség könyve. A mutatványiv és a tartalomjegyzék elég tájékoztatásul szolgál az egésznek iránya és szelleme iránt. A kiadók oly feltétel alatt nyerték meg az örökösöktől a kiadás jogát, hogy a tiszta jövedelmet jótékony célra szentelik. A könyv tiszta jövedelme tehát az Aradon felállítandó szeretetház javára fog fordíttatni. Meg fog jelenni karácsonyra 14 iven. Egyszerü példány ára 1 frt, díszpéldány aranyvágással 2 frt. A megrendelések Aradra Millig Józsefhez címzendők. — Melegen ajánljuk a művet tagtársaink figyelmébe. Méltó helyet foglalhat az az iskolai könyvtárakban is.

— Emlékkő Bolyai Farkasnak.

A marosvásárhelyi ref. főiskola előljárósága azon fáradozik, hogy az intézet egykori kitünő tanárának, a nagy mathematikus Bolyai Farkasnak emlékkövet állítson. Az előljáróság által kinevezett bizottság nevében dr. Antal László főgondnok és b. e., és Demeter Károly b. jegyző aláirásával meleg hangon irt felszólítást bocsáttatott ki adományok gyüjtése végett. Bolyai, egy Gauss barátja, egyike volt a leggeniálisabb fejeknek; nemcsak a tudományban magasodott kora fölé, hanem költői kisérleteiben is számos jelét adta ritka képességeinek, eszmékben gazdag szellemének. Sírját ma csak egy szerény almafa jelöli. A hálás nemzedék kötelessége maradandóbb emléket állítani a drága hamvak fölé. „Felhívjuk tehát hazánk lelkes ifjúságát, a megboldogultnak még most is élő számos tanítványait, tisztelőit s mindazokat, kik elhunyt jeleseink iránt kegyelettel viseltetnek: adjon kiki tehetsége szerint, hogy a begyülendő összegből

névszerint megjelölhessük a „Tentamen“ és az „Öt szomorujáték“ irójának sírját, — addig is, míg egy jobb körülmények közt élő utókor, tiszteletére ércszobrot emelhet, a mely emlékéhez méltóbban diszítené működése szinhelyének valamelyik piacterét“. A magyar tanárvilág bizonyosan nem fog késni egy oly férfiú emlékének megtiszteléséhez járulni, a ki a külföld előtt is oly tiszteletté tevé a magyar tanár nevét. Az adományok Bihari Sándor tanárhoz Maros-Vásárhelyre, legkésőbb 1880. április 1-ig küldendők.

— „A kegyes tanítórendiek trencséni társházának és főgymnásiumának története“ című érdekes füzetet kaptunk, melyet a ház és gymnásium fennállásának 230., a kegyes tanítórendieknek Trencsénben való bevezetésének 130. évi emlékére és az egész háznak és gymnásiumnak 1879-ben történt teljes átalakítása- és behozatalának ünnepére irt Pfeiffer Antal k. tanítórendi áldozár és a trencséni főgymnásium igazgatója. A gondosan összeállított füzet sok érdekes adatot tartalmaz a magyar középiskolai oktatás történetéhez. Az intézet a piaristák előtt a jezsuiták vezetése alatt állott. Az előbbiek 1777-ben vették át. A jezsuiták alatt 1655—1775-ig 23,308 tanuló járt; a piaristák alatt 1777—1879-ig 17,519. A jezsuiták közől egy század alatt 48, a piaristák közől 24 igazgató volt.

— Főpapi gyülések.

Közelebb több lap hiresztelte, hogy a primás elnöklete alatt Budán tartott főpapi értekezletek a papi tanárok képzéséről és vizsgálatáról tanácskoztak. Határozott tudomásunk van róla, hogy ez ügyek nem képezték a tanácskozások tárgyát; nem is képezhették; mert a szertetesek főnökei közől csak Kaczvinszky, a jászói prémontréiek prépostja volt Budapesten. Annyi azonban bizonyos, hogy ez ügyek tanácskozás alá kerülnek, és pedig a jövő évi januáriusban, mikor a szerzetesek főnökei a közoktatásügyi miniszter személyes elnöklete alatt fognak a fontos kérdésekről értekezni.

— A dévai reáliskola ügyében.

Utóbbi számunkban közöltük, hogy Déván mozgalom indult meg a reáliskolának latin-francia gymnásiummá való átalakítása érdekében. Pótlólag felemlítjük, hogy Hunyadmegye közönsége Barcsay alispán elnöklete alatt Réthy Lajos, dr. Reichenberger Zsigmond, dr. Petro Lázár, Schuller F. és Téglás Gábor személyében felirati bizottságot is küldött ki, mely az óhajtásokat felsőbb helyen elő fogja terjeszteni. A reáliskola érdemes, buzgó tanárai az ifjúsági önképző kör és segély-egylet javára, mely intézeteknek Déván nagyobb jelentőségök van, mint tán akárhol, három felolvasást rendeznek az iskola helyiségében. A felolvasásokban részt vesznek: dr. Hankó Vilmos, Hajduczky József, Egnedi Mózes, König Pál, Kún Róbert és Téglás Gábor.

— A reformatusok egy. tanügyi bizottságának üléseiből.

A november végén tartott ülések végeredményeit a P. N. közlése után a következőkben foglaljuk össze:

Az igazgatási és rendtartási albizottság jelentése szerint általános rendtartási és fegyelmi szabályok csak a dunamelléki és erdélyi egyházkerületek iskoláiban vannak, mig a többi kerületek gymnásiumaiban mindenikben külön rendtartási és fegyelmi szabályok érvényesek.

Az albizottság jónak látná, hogy vagy az összes ref. gymnasiumoknál egy rendtartási és fegyelmi szabályzat hozassék be, vagy legalább egy-egy kerü-

let iskoláiban. Javasolja tehát, hogy bizzanak meg valakit, hogy a kerületek mostani szabályzataiból mintajavaslatot szerkeszszen, melyet a kerületek irányadóul vennének rendtartási és fegyelmi szabályaik megállapitásánál. E célból az albizottság ki is jelöl nehány főbb pontot és irányelvet az igazgatás, rendtartás és fegyelem körében.

Az enquête elhatározta, hogy az albizottság készitsen a ref. gymnásiumok számára mintajavaslatot, kellő indokolással ellátva nyujtsa azt be két hónap alatt az elnökséghez, s ez azt a tanügyi bizottság más tagjaival megbiráltatván, még a tavaszi kerületi gyülések előtt küldje be az egyes superintendentiákhoz.

A tanárképzés rendezésére kiküldött albizottság javaslatát más helyütt közöljük.

A javaslat, minthogy főbb elvei előzetesen már meg voltak vitatva, gyorsan letárgyaltatott; csak a tanfolyam kérdése és az keltett nagyobb vitát: alkalmazhatók-e nem prot. vallásu tanárok. A tanári előkészületre Molnár s többek ellenzésére (kik 4 évet javasoltak) 3 év határoztatott, a másik kérdés eldöntését a superintendentiákra bizták.

A módszer és tankönyvi albizottság a módszerre nézve positiv javaslatot nem dolgozott ki, mert a dunamelléki gymnásiumokén kivül a szaktanárok nem küldtek jelentést, s a tanterv sem volt még készen, melyhez a munkálatot szabhatta volna. Javasolja, hogy a módszer ügye a tantervkészitő albizottságnak adassék. A tankönyvekre nézve szintén nem adhat munkálatot, mert nem volt minden középiskolai tankönyv beküldve s mert a könyvek megbirálására nem volt elég ideje. E végből azt javasolja: bizassék meg minden kerületben szakonkint egy-egy férfiu, hogy a hazai tankönyvirodalom kiválóbb és használt termékeiről birálatos jelentést terjeszszen be a tanügyi bizottság elnökéhez.

Hosszas vita után elhatároztatott, hogy az egyes superintendentiákban kéressenek fel szakférfiak, hogy az elnökség által leküldendő tankönyvjegyzékben foglalt könyvekről való birálataikat az elnökséghez beterjeszszék.

A vagyoni statisztikai albizottság először constatálja a gymnasiumok vagyoni helyzetét, az iskolák jövedelmét, tanárok fizetését, a létszámot stb. E kép sok tanulságot nyujt a szakférfiaknak.

Azután javasolja, hogy az iskolák állapota folytonos evidentiában tartassék; e végből formális statisztikai rovatok küldendők az iskolákhoz, melyeket az igazgatók betöltenek. A javaslatot elfogadta az enquête.

A tanterv-készitő albizottság nagy terjedelmü és részletes indokolással kisért javaslatot terjesztett elő. A javaslat részletes tárgyalás alá nem került, hanem azon albizottságra bizatott, mely több kérdések végett a Budapest körül lakó bizottsági tagokból alakul össze.

Fölmerült egy tanügyi szaklapnak kiadása is, melyre nézve azonban megállapodás nem történt.

A szerkesztő üzenete.

H. R. Lőcse. Legközelebb jönni fog. — W. Selmec. Hogy a selmeci akadémia nem technikus főiskola-e? Kétségtelenül az. Forrásunk elhibázta; utána mi is. Emberi dolog. Igazitsuk ki tehát itt a közleményt, s számláljunk 57 helyett 58 technikus főiskolát. Köszönöm a szives figyelmeztetést.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Január 1. 8. szám. $187^{9}/_{80}$.

Az érettségi vizsgálatok.

Az érettségi vizsgálatok kérdése a középtanodai oktatás legfontosabb kérdéseinek egyike. Jelen sorok ezen fontos kérdésnek gyakorlati megoldásával foglalkoznak, s impulsusul akarnak szolgálni arra, hogy a tanférfiak sine ira et studio szóljanak ezen kérdéshez, hogy így a még függőben levő gymnasiumi érettségi vizsgálatok szabályrendelete a tanügy s a tanuló ifjúság érdekében minél helyesebben állapittassék meg.

Hogy az érettségi vizsgálatok érvényben levő megtartási módja nem célszerű, azt számos röpirat, s az azokban kifejtett nézeteknek egymástól való nagymérvű eltérése eléggé bizonyitja.

Nálunk az érettségi vizsgálatok normája az ötvenes években Thun alatt állapíttatott meg. A gymnasiumokban ezen norma használtatik maiglan, de nem kis és nem lényegtelen módosításokkal. A reáltanodák ezen vizsgálatra nézve új szabályrendelettel birnak, mely lényegében a gymnasiumi érettségi vizsgálatok normájával megegyező. Ezen vizsgálatok írásbeliek és szóbeliek; a ki az írásbelin teljesen elégtelen dolgozatot készít, a szóbelihez nem bocsáttatik. A visszavetés 1 és $^1/_2$ évre, sőt 2 hóra is történik.

Hogy az érettségi vizsgálatnak a jelen alakban való tarthatatlanságát minden kétséget kizáró módon kimutassam, a budapesti tankerületi viszonyokból fogok kiindulni. Ezen tankerületben van 13 nyilvános középtanoda, melyekben a VIII. osztály tanulóinak száma 20 és 60 közt ingadozik, s így az középszámmal 40-re tehető. Ha a vizsgálandó tantárgyak számát az érlelendők ezen középszámával szorozzuk, 360 feleletet kapunk. Egy napra, leszámítván a pihenésre s az egyéb elkerülhetetlenül vesztességbe menő időt, magukra a feleletekre 6 óránál többet forditani nem lehet. A 360 felelet mindegyikére 1 első percet számit-

ván, egy tanintézetnek szóbeli érettségi vizsgálatára 1 napot kellene szentelni. Ha egy feleletre 5 első perc vétetik, a vizsgálatra 5 nap szükségeltetnék. A 13 nyilvános középtanoda érettségi vizsgálatainak megejtésére, az utazásra szükséges időt nem is tekintve, pedig hát erre is csak szükség van, 65 nap kivántatnék. Folytassuk a consequentiákat. Hogy a szóbeli érettségi vizsgálatok megtartathassanak, az írásbeli vizsgálatokat april hó közepén, s az osztály-vizsgálatokat (az érlelendőkkel) april hó elején kellene megtartani; — s ezen abnormis állapotokat miért teremtenők? Azért, hogy egy érlelendőtől egy 5 percnyi feleletet nyerhessünk, hogy ebből az illető tanulónak szellemi érettségére, s ezen érettségnek fokára következtetést tudjunk tenni.

Van-e tanférfiú, ki ily csekély idő alatt az érlelendőnek feleletéből csak magát az érettséget is megitélni képes volna? Hisz némely tantárgynál az adott kérdés kellő felfogására vagyis annak elemzésére sem elég az 5 perc; hol van még ezenkivül azon physiologiai idő, mely minden uj kérdésnél szükségkép számba veendő, s a legnagyobb igazságtalanság nélkül a felelőtől meg sem tagadható; hisz mi jól tudjuk, hogy az ugynevezett »Schlagfertigkeit« nem mindig jele az alaposságnak s a szellemi érettségnek.

A mondottak után nem hiszem, hogy legyen tanférfiú, ki nem látná, hogy a fennálló érettségi vizsgálatok megtartási módja a tanuló érettségének megitélésére teljesen elégtelen, s physikailag lehetetlen.

Ezen physikai lehetetlenségnek felismerése kényszerítette a tanhatóságokat a természetrajznak, a bölcsészeti előtannak, s legujabban a Lajthán túl még a történelemnek és a természettannak az érettségi vizsgálat tantárgyai közé való fel nem vételére. — Az ilyféle intézkedéseknek gyarlóságát s az ifjúságra való káros hatását tanférfiak előtt kimutatni akarni, fölösleges munka volna; hisz az ily félszeg intézkedések szellem- és szorgalom-zsibbasztó hatása, az érettségi vizsgálatot megelőző két, sőt négy évre is kiterjed.

Ezen physikai lehetetlenséggel szemközt nem marad más hátra, igy vélekedik sok tanférfiú, mint felhagyni az időt pazarló lehetetlen problemának megfejtésével, s eltörülni az érettségi vizsgálatokat.

Ha középtanodáink normális állapotnak örvendenének; ha a szükséges állami felügyelet leghelyesebb módját már kitaláltuk s középtanodáinkra már alkalmaztuk volna is: egy percig sem vo-

nakodnám aláirni ezen nézetet; hisz az érettségnek garantiáit most is a tanári vélemények alapján vagyunk kénytelenek megállapítani.

Középtanodáink jelen állásánál fogva azonban, s tekintettel a külföldön e kérdésre nézve fennálló intézkedéseket, én az érettségi vizsgálatokat továbbra is fentartandóknak vélem; de megejtési módjukat lényegileg módosíttatni kivánnám. A rendelkezésre álló tanügyi adminisztrativ eszközökkel kivihetetlen vizsgálati mód helyébe egy kivihető, s az elérendő célnak megfelelőbb módot bátorkodom javaslatba hozni. S minthogy az érettségi vizsgálatoknál a modus procedendi nagy fontossággal bir, evvel együttesen kivánom e kérdést tárgyalni.

Az érettségi vizsgálatra csak az legyen bocsátható, a ki a 8. osztály minden tantárgyából a május hó utolsó hetében megejtett osztályvizsgálat alapján legalább elégséges érdemjegyeket nyert. — Junius 8 első köznapján minden tantárgyból, a hittan és bölcsészeti előtan kivételével, írásbeli dolgozatok volnának készítendők ily sorrendben:

A hónapnak	1.	köznapján	magyar nyelvi	dolgozat	5	óra	alatt
» »	2.	»	latin-magyar	»	4	»	»
» »	3.	»	magyar-latin	»	4	»	»
» »	4.	»	görög-magyar	»	4	»	»
» »	5.	»	német-nyelvi	»	4	»	»
» »	6.	»	történelmi	»	5	»	»
» »	7.	»	mennyiségtani	»	5	»	»
» »	8.	»	természettani	»	5	»	»

A hittan, akár e főfontosságú tantárgynak természetét, akár confessionális viszonyainkat veszszük tekintetbe, az érettségi vizsgálatnak tárgyát nem képezheti. A hittanra nézve a r. katholikus középtanodákban azon indítvány életbeléptetését kivánnám, melyet Lonovics érsek az 1861-ben tartott értekezleten tett, melyet az értekezlet egyhangú helyesléssel el is fogadott.*)

»A keresztény katholika hit- és erkölcstan az elemi iskolától kezdve évenkint növekedő terjedelemben taníttatva a bölcsé-

*) Ezen értekezletnek tagjai voltak: Lonovics József érsek, mint elnök; Dánielik János, Baintner János, Pauer Ignác, Mészáros Ferenc, Toldy Ferenc, Purgstaller József, Szepesy Imre, Krausz László, Szabó Ottmár, Pázmán Alajos, Römer Flóris, Laky Dóme, Trautwein János, Stoczek József, Preisz Móricz, Lutter Nándor. Az értekezlet augusztus hó 16-án tartotta első, szeptember hó 5-én zárülését.

szeti tanfolyam alatt már tudományos alakban adatott s adatik elő, s tanítása itt be is fejeztetik. Hinni lehetne e szerint, hogy ifjaink, midőn ily hosszas tanulás után a jogászi iskolákba, vagy onnan az életbe lépnek, sz. religiójuk szabályait voltaképen ismerendik.«

»Azonban mit oly hosszas idő lefolyta alatt szakadatlanul tanultak, fogják ugyan nagy részben könyv nélkül is tanulhatni, de az eddigi tanítási mód mellett arra kellőleg elkészülve alig lesznek, hogy meglábolhassák mind ama veszélyeket, melyek őket később ezerféle alakban fogják ostromolni.«

»A kézműves és földmívelő nép osztály el lévén a mindennapi élelem keresésével foglalva, rendszerint nem forog azon kisértetek közt, melyekben a míveltebb rendűeket a pénzbőség, a társasági viszonyok s a válogatlan olvasásnak, s a tudományos ferde fürkészésnek csábjai szokták sodorni, s nem is ismerve a kétkedés kínjait, hitében minden habozás nélkül megnyugszik.«

»Ellenben a feltanodákból kikerült ifjak tudományos szomjat hoznak ki magukkal az életbe, s annak oltásában annál bizonyosabban fognak megvesztegetett forrásokhoz tántorodni, s hitök minden ellenvetésre, melyet magánkörökben vagy közhelyeken fognak hallani, annál hamarább hajótörést szenvedend, minél kevésbbé lesznek a széditő tévtanok s nehézségek cáfolatával megismerkedve; s mivel ők teendik egykor a társaság színét, példájok a vallástalanság terjedésére szükségképen nagy hatású leend. Már pedig alig van oly tudomány, melyből nem iparkodnék a hitetlenség a religio ostromára fegyvert meríteni. Így gyakran a természetbuvárok a sziklák s hegyek formatióiban s az antediluvianus állatok csontjaiban, — a csillagászok a Denderahizodiakusban keresik és találják az álokokat annak megmutatására, hogy Mojzesnek mind genesise, mind chronologiája merő költemény. De főleg a történettan az, melylyel a hitetlenek a kath. Egyház ostromára szeretnek visszaélni. — A vallásbeli üldözések s háborúk, a spanyol inquisitio, a sz. bertalani éjszaka, Huss János megégetése, az angolhoni lőporbeli összeesküvés, Johanna Papissa, ama törvényünk: »Lutherani comburantur« stb. mind oly tárgyak, melyek az Egyház ellenei által ennek rovására eltorzítva adatnak elő, s mivel ifjaink iskolai pályájok alatt azok iránt elegendő fölvilágosítást alig nyertek, nem csoda, ha azoknak hallására hitök zátonyra jut, s a kétkedés hullámai alatt elmerül. Szükséges tehát eme veszélyek ellen őket oktatni, készíteni, edzeni.«

»Mire nézve szintoly igen célszerűnek, mint kivánatosnak véli ezen értekezlet, hogy a hit- és erkölcstan a bölcsészeti osztályokban az eddigi mód szerint taníttassék ugyan, azonban a 3. év (most 8. osztály) első felében be is végeztessék, s annak második fele az illető tanár által, minden szükségtelen polemia mellőzésével, a fentemlített s más ilynemű tárgyak előadására fordíttatnék a nélkül, hogy az ezek hallására köteles ifjak kötelesek legyenek egyszersmind a hallottakból felelni, vagy nyilvános vizsgálatot kiállani.«

A nagy érseknek ezen lélektani törvényeken s társadalmi viszonyaink helyes megítélésén alapuló nézete napjainkban hatványozott fontossággal birnak.

A logika törvényei az írásbeli dolgozatoknál, különösen a magyar nyelvi- és történelmieknél kell, hogy érvényre jussanak.

A modus procedendi ez volna:

Minden tanintézet, hol érettségi vizsgálat tartathatik, május hó 15-én az irásbeli dolgozatokra alkalmas feladatokat, minden tantárgyból legalább 3-at küld a főigazgatósághoz, ki a tankerületében lévő tanintézetek viszonyait tekintetbe véve, az egész tankerületre nézve egyenlő tételeket tüz ki, s azokat az eddigi mód szerint május hó 25-ig az egyes tanintézeteknek elküldi, hol azok a fentebb megszabott napokon és sorrendben kidolgozás végett kitüzetnek, oly módon, hogy egy-egy tanteremben 20 érlelendőnél több ne legyen. A tételek kidolgozásánál két-két 8. osztálybeli tanár végzi a folytonos ellenőrködést. — Ezen vizsgálat meneteről pontos jegyzőkönyv vezetendő, s gondoskodni kell arról is, hogy az érlelendők külön egyénekkel a kidolgozás ideje alatt érintkezésbe ne jőjjenek.

A dolgozatokat az illető szaktanárok tüzetes birálat alá veszik, a hibákat alávonás által megjelölik, s a munka végén indokolt véleményt irnak róla.

A megbirált munkálatok az igazgató által junius 12-ig a főigazgatónak a szokásos táblázatos kimutatással együtt megküldetnek.

A főigazgató az általa felülvizsgált dolgozatokkal a kitüzött időben eljövén, az igazgatóval s a 8. osztály tanáraival komoly tárgyalás alá veendi az irásbeli dolgozatokat, a mikor is az egyes dolgozatok eredménye jegyzőkönyvileg megállapíttatik. Az érettségi fokozatok maradhatnak a szokásban levők, csakhogy ezek ne

az »érett« szó elé tétessenek (jelesen érett!) A jegyzőkönyv alapján állíttatnak ki az érettségi vizsgálatról a megfelelő bizonyitványok.

Ha ezen zárértekezleten valamely tanulónak szellemi érettsége kétséges volna, a kétség eloszlatására az ily tanuló szóbeli vizsgálat alá vetendő.

Az érettségi vizsgálatról szóló bizonyítványban az egyes tantárgyak fölsorolását fölöslegesnek tartom; az egyes tantárgyakban tett előmenetelről tanúskodjanak az osztálybizonyítványok. Az érettségi vizsgálatokról szóló eddigi bizonyítványok kiállítási módja érlelte meg azon visszaélést, hogy némely tanuló 4-szer is tett javító érettségi vizsgálatot első ízben négy, azután három, utána két, végre egy tantárgyból. Ez az érettségi vizsgálatnak valódi paródiája.

A magántanulók, — minthogy ezeknek szellemi fejlettségét s önállóságát a tanári testület oly alaposan nem ismerheti, mint a nyilvános tanulókét, a főigazgatónak, vagy bármely szaktanárnak indokolt kívánságára, a szóbeli vizsgálatra is szoríthatók.

Ezen módozatokat tartom én az érettségi vizsgálatoknál szükségeseknek s egyszersmind elégségeseknek.

Dr. Lutter Nándor.

Az iskolai műszók.

Poétikai műszók.*)

Művészet (mesterség, szépmesterség.)

Képzőművészet: müépítés (építészet) *szobrászat — képfaragás, müfestés — képirás* (festészet), *zene, zenészet* (muzsika Kis J.), *költés — poézis* (költészet; Erdélyi egy helyütt költérletnek nevezi; *költést* mond Verseghy, Bitnitz, Kölcsey, Bajza), *színészet.*

Költő — poéta (versszerző Rajnis, költér Berzs., költész, költészi eszmék Szabó Kár.)

Vers, költemény (poema). Csokonai és Kölcsey versezetnek nevezik a carment, költeménynek a poemát.

Képzelem — phantasia (képzelő erő Bit., képzerő Greguss képzelet).

*) Harmadik közlemény. A ( ) közé tett szókat csak történeti érdeküknél fogva közöljük. — A nyelvtani és stilisztikai műszókat l. a Közlöny $187^{8}/_{9}$. évf. 578. 609. $187^{9}/_{80}$. évf. 103. l.

Phantasma (hiú képzelgések Greguss, zavaros képek Erődi B.)

Illusio — csalódás (ámulás Csok. művészi általtás Bajza, ámítás Laky).

Költői műfajok (költeményfelekezetek Bit.)

Alapformák: *eposz, lyra, dráma.*

Alanyi — subjectiv és tárgyi — objectiv költés (egyénies és tárgyszerű költ. Tatai, tárgyszerítés — objectiválás Tat. tárgyas, tárgyias, tárgylagos felváltva használtatnak; Gregussnál subjective: önleg, objective: tárgylag).

Epikai — elbeszélő költés.

(Budai Ezsaiás egykor beszédversnek nevezte a carmen narrativumot, s beszédes v. egyetmást beszéllő poetáknak a beszédversek szerzőit.)

Epopeia — hősköltemény (hősi k. Bit., vitézi v. hősi k. Kis J.)

Az *eposz meséje* (mesézet Csok.)

Eposzi cselekvény (végbe vitt cselekedet Csok., munkálkodás — actio Csok., Kölcsey, művelés Kis J.)

Fő- és mellékesemény, kitérés — epizód (közbenugrás, epizoda Kölcsey, beilleszték Szeberényi.)

Motivum — indító ok, motiválni — megvkolni, okadatolní (indok, indokolni.)

Csodásság, csodás elem — machina (eszköz Bit. mozgonyzat, gépezet Tatai, gépezet Greg., bűjáték Laky).

Expositio — előterjesztés, invocatio — felhivás (A »tétel« thema; segélykérés).

Az eposz fajai: *naiv*, v. *népies, vallásos, történeti, regényes, idylli, didaktikus — oktató ep.* (taneposz).

Regény, (Román), *regényes — romantikus* (romántos); *mystikus* (merengős Gr.) *mystika* (merengészet Gr.)

Korkép, korrajz, világkép.

A regényhős küzdelme, összeütközés, bonyodalom, kifejlet.

A regény fajai: *történeti, kor- és irányregény* — Zeit- und Tendenzromán; *társadalmi, politikai, komikus, humorisztikus* stb. regény.

Novella — elbeszélés per eminentiam (elbeszélés Bajza, beszélet Kölcsey, beszély); *költői elbeszélés, életkép* (Genre), *kis eposz* (hősbeszély Névy.)

Monda — Sage, *népmonda, vallásos monda* (hitmonda), *legenda* (hitrege Tatai, hitmonda Szabó, Erődí B.)

Rege — Märchen, *néprege* (tündérrege Bajza. keleti beszély Greg., mondály Greg. Szabó), *hitrege* — mythos.

Románc (románca Bit., Laky, cselekvénydal Tatai, rege Kölcsey, regénc Greg., Szabó), *néprománc.*

Ballada (regély Greg., Szabó, regedal Greg., eposzi dal. Verbőcy *regeképet* különböztet meg a románc és ballada között.)

Idyll (idyllion, még pedig parragi — rusticum és udvarias — urbanum Bitnitz, pásztori költ. Kis J., pásztordal Laky, pásztorversezet Szabó, mezőny Török Árpád, mezei költem. Névy.)

Mese — fabula, *állatmese* — apolog (állatrege, tanmese Erődi B., Baráth Fer., jelvi v. jelképes mese Baráth) *állateposz.*

Példázat (Szabó, Torkos általánosan).

Parabola — példázat (beszédmásítás Bit., hasonlító rege Laky. hasonlat Szabó, példabeszéd Szvor. A »példabeszéd« a közmondások egy fajára van lefoglalva).

Allegoria — képesbeszéd (képhalmaz Szeb., képbeszéd Szász K:, Erődi B., Tatai, Szabó, példázat Szvor.)

Paramythia (regepéldázat Tatai, Szvor., Névy, példarege Laky, mesehasonlat Greguss, Szabó.)

Alanyi költés.

Alanyiság — subjectivitás.

Érzelmi, tulajdonképeni lyray költés (kedélyi, lantos költ. Kis J. »muzsikával együtt járó poesisnek« nevezi.)

Gondolati — költés (értelmi k.)

Hangulat — Stimmung. (Laky a tonust nevezi hangulatnak, a bon ton-t pedig jó hangulatnak.)

Dal, népdal, müdal, helyzetdal — Situationslied (pórdal Kisf. K., népének Bit., műnépdal Erődi B.) *világi és vallásos dal* (ének Baráth, szent ének, egyházi dal, szent dal).

Elegia (alagya Rajnis, Révai, Szabó, Torkos, szenvének Tatai, búdal Laky, jeremiád, siralom Erődi B., sirám Laky.)

Episztola — költői levél, lyrai és didaktikus episztola; heroida (hőslevél, távszózat Tatai, búlevél Laky).

Szonett (hangzatka Bit., Laky, Szabó, Torkos, Erődi, zengicsélet v. zengzetke Tatai.)

Madrigal (juhászdal, pásztordal). *Makame* (verscsomó Laky) *Rondeau* (körvers), *Canzone* (dalla Greg.), *Canzonetta* (dallácska

Greg.). *Stanza* (nyolcaska Laky). *Triolett* (hármaska), *ritornell, sestina, gházel* stb.

Bölcselő ének (bölcselmi ének, dal Toldy).

Szatira (csalánzat Tatai, gúnyvers Laky, Torkos, Szabó, gúnydal, gúnyor Szvor., Greg., Névy, gúnyirat Laky. A gúnyirat ma pasquill, mit Greg. csúfversnek nevezett.)

Paródia (cseremű Greg., torzkép Laky, torzítvány Tatai, Laky, Szabó):

Travesztia (átöltöztetés Bitnitz, Szvor., Névy, gúnymás Greg. elgúnyítás Tatai, Szabó).

Epigramma (lelige Tatai, bökvers, szikély P. Thewrewk J.). *Xenia, Gnóma* (velősmondat Laky, versmondat Greguss, tanvers Laky, fontos mondás Budai E., mondalom Verbőci.)

Tanító — didaktikus költés (tanköltészet, tanító versezet Kis J., tanköltemény Tatai).

Ódai költés: *Óda* (zengzet Laky, Szabó, ének Tatai). *Hősi, bölcselő, erkölcsi, szatirikus, érzelmes* (kedélyi) *óda.*

Hymnus (szent dicséret Gyöngyösi János, zsolma Laky, zsoltár Kis J., dicsének Tatai, Szász K., ima Greg., Szabó, imaének Erődi Dániel).

Dithyramb (mámordal Névy, langolat Greguss, vigalmi dal Tatai, lángolat Szabó K.). *Rhapsodia* (röpdal Tatai.)

Drámai költés.

Dráma — szinmű, drámai cselekvény, jellemek, typus, typikus jellem. Összeütközés, bonyodalom (bonyolat), *küzdés, sorsfordulat, válság* (crisis), *csomó* (szövedék), *katasztrófa* (fordulatpont Tatai, sorsfordulat és kifejlet Verbőczy, tetőpont Szabó), *megoldás kifejlet.*

Felvonás — actus (szakasz).

Szín, jelenet (scena), *sceneria.*

Színház, szinpad (játékszín), *játékrend.*

Statiszta, némajátszó (mímelő, jelszónok Laky).

Tragédia, szomorújáték (szomormű Tatai, Greguss, Szabó, szomorúmű Torkos). *Tragikum* (szenves Greg., Névy, szomorú, szomorú szép Erődi D.) *Tragikus személy, hős, sors; nemesis, fátum — végzet; katharsis.*

Pathosz, pathetikus. Érzelgés, érzelgő — sentimentalis.

Jellemtragédia, helyzet-, elv-, végzettragédia: *antik-ókori, modern-ujkori* (keresztény Erődi B.) *történeti tr.*

Komédia — vigjáték. *Komikum* — *nevetséges* (Csokonainál *furcsa,* Bitnitznél a nevetséges = risibile, mulatságos = komikum, Szabónál víg komikum). Felsőbb és alsóbb komikum (fenkomikum, alkomikum Kölcsey).

Humor, humorista, humoros (humor = szeszély Bitnitz; a szeszély Kölcseynél = Laune. Szabó negédnek, mások nedélynek nevezik a humort.)

Naiv (gyermekded, gyermeteg hibásan) *burleszk, groteszk.*

Cselszövény — Intrigue, (intrigék Csokonai), *cselszövényes vigjáték* (cselvigjáték Névy, szövevényes vj. Bit., ármányos vj. Tatai). *Ármány* — Mine, *ellenármány* — Contremine.

Jellemvigjáték — Charakterkomoedie, *felsőbb vj., történeti, polgári, fantasztikus, idealisztikus, realisztikus vj.*

Bohózat — Posse, *szini tréfa,* — Farce, Vaudeviile, Bluette s a többi.)

Középfajú *dráma, szinmű* per eminentiam (nézőjáték Tatai, Szabó, Névy, színjáték Bit., érzékenyjáték Verbőczy). *Népszinmű.*

Opera (énekesjáték Bit., dalmű, daljáték), *nagy opera, víg opera, operette, melodráma.*

Drámai költemény; *könyvdráma* — Lesedráma.

Irodalomtörténeti oktatásunk reformjáról.

(Vége.)

Ha a főiskolának oly lelket akarunk adni, a melybe jóhiszeműleg vethesse a maga jó termőföldet kivánó magvait — ha azt céljai elérésében a helyes alap megadása által segíteni akarjuk, irodalomtörténetet is kell tanítanunk. Hiába mondja azt ma akárki, hogy elég, ha valaki jó ügyvéd, ügyes mérnök, helyes tapintatú orvos vagy bármi más, de a maga szükebb körét eléggé betöltő szakember — nincs szüksége irodalomra. Ez a legszükebb keblűség plaidoyerja, ne mondjam a jóra való restség tetszelgése, tanujele annak, hogy valaki csak in diem él s a kenyéren túl nem akar gondolni. Lehetetlen az, hogy ember lapot vagy könyvet fogjon kezébe nyilvános helyen vagy egyebütt s ne piruljon az arca annak tudatában, hogy ő neki erről a mezőről fogalma sincs. A kor iránya, követelése az, hogy mindenki legyen műhelyében, kathedráján, irószobájában szakember, de a társaságnak kosmopolitikus követelései vannak, a melyeknek megfelelni ma már még a művelt iparos is törekszik. Kétségbeejtő dolog volna, ha egy középtanodát elvégzett ifjú fogalommal sem birna a nemzeti iro-

zinczy, Vörösmarty s a többi nagyok, — tájékozása sem volna olyan koralkotókról, mint Pázmán vagy Széchenyi, Apáczai vagy Berzsenyi — s míg jelesül recitálná a hét éves háború sorát-rendjét, nem tudna semmit olyan életbevágó küzdelemről, mint nyelvünk megujításának harca, a mely ránk nézve amannál sokkal fontosabb. S valamint szégyenteljes dolog volna, ha az érettségi vizsgálatot kiállott ifjú nem ismerné meg az állatkert valamelyik ragadozóját, vagy a városvégi gazométert — csak oly pirító lenne, ha egy Virág vagy Berzsenyi könyve akadván kezébe vagy említtetvén föl valahol, azzal tenné le — hogy: nem ismeri — vagy a mi még rosszabb, de divatos: helytelen paneggrikonnal dicsérné túl — vagy lenéző pöffeszkedéssel odázná el magától a kérdést, ezzel akarván maszkirozni tudatlanságát és szégyenét.

Ugy van, t. szakosztály; csak annyit akarunk elérni legalább, hogy az ifju ismerje meg ezeket a dolgokat, legyen rólok általános tájékozottsága, magyarán kimondva: ne ismerje jobban a zebrát, bürköt, kénvirágot — mint Zrinyit, Czuczort vagy Horváth Endrét, s dacára annak, hogy az irodalomtörténet-oktatók annyit kivánnak csupán, — mégis száz felöl sokalják, panaszolják, ellenzik még az ilyen terjedelemben való — ha ugyan terjedelemnek mondható — tanítást is.

Én pedig meg nem állok itt, hanem azt igyekszem kimutatni, hogy az irodalomtörténeti oktatás jelenlegi terjedelme nem csak hogy nem tulságos, de csaknem semmi, hogy az, az uj tanterv értelmében valóságos vendégszereplővé van devalválva, hogy azzal ily formában célt nem érünk s ha ily úton akarjuk tovább folytatni, akkor hasznosabb, ha azt a három órát hetenkint inkább a vegytani teremben vagy a természetrajzi gyüjtemény szemlélésével töltik el az ifjak, mintsem hogy egy alapja nélküli épületet akarjanak összetákolni, s hordják a Danaidák szitájában a vizet a hetenkénti három óra kiütött fenekü hordajába.

A tanterv idevonatkozó pontjának tudniillik az az értelme, hogy az irodalomtörténet kezdettől fogva egész a Bessenyei koráig lehető legrövidebben, illetve vázlatosan tanítandó, s csak azon túl kell némileg terjedelmesebben felölelni az anyagot, kiváló figyelmet fordítván a közelmultak nagyjaira. Egyszóval, vezessük be az ifjut rohamosan egész addig, a hol már nemcsak relativ nagyságokkal találkozik, s állítsuk egyszerre a kolosszusok elé, s mutassuk meg neki azokat nagyjából, mert hála Istennek, a magyar irodalomtörténet már annyi nagy névvel büszkélkedik, hogy azok puszta elsorolása is időt — legegyszerübb megértésük pedig komoly, lelkiismeretes munkát kiván, soroljunk elő neveket és törekedjünk megértetni az ifjakkal egy a felén túl kezdett tárgyat, a melynek az elején csak átszaladtunk. Ez az a feladat t. szakosztály, melyet a tanterv a tanárra ró, a melynek megoldására vállalkozni kell, mert elő van irva.

Ezt nevezem én az irodalomtörténet megszorításának, bizodalom fejlődéséről, olyan írói jellemekről, mint egy Révai, Ka-

nyos tekintetben lehetetlenitésének. Mert nem azt akarjuk mi irodalomtörténeti oktatásunk által elérni, hogy a tanuló nevekkel és könyvcimekkel ismerkedjék meg, hiszen azokkal az életben, sőt már kora ifjúságában is úgy tele beszélik a fejét, hogy bábeli zürzavar keletkezik benne; — hitem szerint az irodalomtörténet hivatása az, hogy a nemzet történetével kapcsolatosan kimutassa, mikép fejlődött a nemzet szelleme, míg karja hódított vagy rabláncot csörgetett? Miképen hatott a külső lét a magyar nép belső világára, mit okozott abban, minek létrejöttét vonta maga után s viszont a megtermett szellemi eredmények milyen aeráknak lettek szülő-okaivá, mit használtak vagy ártottak? s mig előbb a kor szülte az irodalmat, mint szülte utóbb ujjá az irodalom a kort és népet? Okokat és okozatokat, szellemi, belső összefüggést kell kimutatni külső és belső történet között, szervesen összefüggő egészet kell adni a tanulónak, igy könnyebben marad meg a fejében és egyenesebben hat a szivére. Már pedig hogy legyen képes megérteni a haladást, ha kellő figyelemben nem részesítette e kezdetet? Hogy értse meg Révai vagy Zrinyi nagyságát, ha kellőleg nem mérlegeltük előtte a Sylvester vagy Tinódi nyelvtudományát vagy epikai kisérleteit? Nem mondom én, hogy ijeszszük el a tanulót a tárgytól akademiai discussiókkal az ó- vagy középmagyar nyelv sajátságairól — s Tsétsi, Pereszlényi vagy Csipkés nyelvkönyvéről, de meg vagyok róla győződve, hogy sokkal könnyebb lesz az ifjúnak az ugynevezett középkor s ujkor kellő és határozott ismerete után önmunkásság által ismerni tanulni Kazinczyt és Kisfaludyt, mintsem vagy hatszász esztendei szellemi munka történetének rövid ledarálása után megértetni vele Orczy, Dugonics vagy Rajnis igyekezeteit, célját és álláspontjait. Hiszen számos iró csak a multhoz viszonyítva tünik föl nagynak! ezek az előzményekkel ismeretlen, csak egy kissé judiciosus tanuló előtt komikus szinben állanak az őket megillető elismerés helyett, s minden írónak a valódi belbecsü müvek létrehozása előtt már az az érdeme van, hogy az illető műfajt kezdései által előbbre vitte. De hogy értessem meg az előbbrevitel fogalmát valakivel, a ki a múltat gyökeresen nem ismeri? Eddigi, bár rövid tapasztalásom, t. szakosztály arra tanított, hogy a tanulóra nézve valamely tan mindig ott kezdődik, a mely ponton azt vele megkezdték; onnét előbbre magától is haladhat, de retrospectiv igyekvést az ifjaknál igen, igen ritkán tapasztaltam, s azt hiszem, t. collegáim is igy vannak vele.

Az irodalomtörténet tehát nem mozaik. Szerves összefüggésében a nemzettörténettel haladt és fejlődött az, bár külbehatások által eléggé megakgatva. Mindig forrására vall, s az oly müvek mindig visszhangtalanúl pendültek el, melyek nem hangzottak egybe a nemzet lelkével s nem tartottak tactust a nemzet érverésével. Erős érvek küzdenek tehát a mellett, hogy az irodalomtörténetet történeti folytonosságban kell tanítani, s minthogy annak első nehány korszaka, sajnos, oly csekély tartalmú, hogy

annak teljes letárgyalása — a mennyire tudniillik a középtanoda keretébe illik — úgy sem foglal el sok tért és időt, az a véleményem, hogy azt lehetőleg ne csonkítsuk, mert nincs a közép- és új korszaknak egyetlen passusa sem, a mely a következőkhöz szükséges láncszemet nem képezne.

Másképen vagyunk a legújabb korral. A hozzánk egészen közel élt vagy élő irókat a tanuló tényleg ismeri már a középtanoda hat évén át. Minden olvasókönyve egy egész — habár nem is mindig példányszerüleg megválogatott — tárházát nyujtja a költészetnek és irodalomnak. Saját egyéni érdeke és kiváncsisága — az ifjúsági könyvtárak által kellő úton és határok között tartva — megkerestetik és elolvastatják vele a jelenkor jeles regényiróit, költőit, a költészettani kézikönyv pedig bepillantást enged neki minden műfajba, csaknem minden, de legkivált újabb és jobb irók tolláből. Kazinczy, Kisfaludy, Berzsenyi, Virág, Eötvös, Petőfi, Arany s a többi nagyok mind ismerősei már akkor, amidőn az irodalomtörténet fonalán rájuk kerül a sor. Ha tehát rövidebbre lehet valahol fogni a tárgyalás fonalát s összébb lehet csoportosítani a tömegesen fellépő alakokat, úgy a 18. és 19-dik század irodalma az, mely erre készti az előadót, mivel ismert tényeket csoportosít rendszerbe, s a tanuló lelkében a már meglevőt csak elhelyezi. Mielőtt azonban a csoportosítási módozatról szólanék, végezni akarok a históriai tárgyalás megpendített módjával is.

Az irodalomtörténeti oktatás célja a két tanterv szerint: irodalmi művek olvasásán és széptani alapfogalmak fejtegetésén meg a műfajok elméletén alapuló ismerete a magyar irodalom f e j l ő d é s é n e k. A nyomaték úgy látszik a mondat végére esik e szóban: fejlődésének. Erre támaszkodom még egyéni nézetem mellett, a mikor kimondom, hogy az irodalomtörténeti tanítás eltévesztette célját akkor, midőn az előző korok rövid átfutása után — vagy épen a nélkül — kiemel néhány alakot a jelesek csoportjából, s azokat bemutatja, mérlegelteti. Az irodalomtörténet lényege épen a fejlődés folytonos kimutatása, a mit megint nem lehet megértetni és megérteni a nélkül, hogy a nemzet külső fejlődésével ne foglalkozzunk. Ennélfogva talán merész dolgot pengetek, ha kimondom, hogy e két tárgynak a nyolcadik osztályban természet szerint egy kézben kellene lennie, vagy ha ez kivihetetlen, mert nem minden intézetnél van történelmi és irodalmi szakot egy vállon viselő tanár — akkor legalább mondja ki a tanterv, hogy a történelmi és irodalomtörténeti oktatás kapcsolatos legyen annyiban, hogy a Magyarország pragmatikai történetével foglalkozó történettanár ígyekezzék az irodalomtanár útját egyengetni, ez pedig kösse a maga előadásának fonalát a történelmihez, s így fogja megérteni a tanuló a kort, melyet külsőleg és belsőleg egyiránt s egyuttal megismer, méltányolja és megérti a kettő közötti összefüggést, szóval teljes hazai történetei és irodalomtörténeti tájékozottságot nyer.

Csakhogy természetes ellenvetés az, hogy mit csináljon az irodalomtanár addig, míg a történettanár az Árpád-vegyesházbóli, Anjou-királyok korát elvégzi? Annyi mondanivaló nincsen az irodalom középkoráról, amennyi időbe ez kerülne. Ez időt ily esetben az anyaggyűjtésre kell fordítani, azaz, az egyes korszakok letárgyalása után a gymnasiumi új tantervben előirt »nagyobb irodalmi és történeti tanulmányok iskolai olvasása« kezdendő meg, kapcsolatban a később fejtegetendő nagyobb irodalmi művekkel. Elolvashatják Bánk-bánt, a Zrinyiász, Zalán futása egy részét, Eötvös s a jelesebb prozaisták csaknem minden jelesebb művéből vett mutatványokkal, közben-közben Arany, Petőfi, Tompa kisebb műveivel váltakoztatva, s így kész tárt találunk a tanuló emlékezetében akkor, midőn a 19-ik század történetéhez érünk, s puszta hivatkozás, vagy csekély fölelevenités elégséges lesz száz példát idézni föl az ifjak memoriájában az eposz, a regény vagy lyra fejlődése- és tökélesbitésének fejtegetésénél.

Igy, ha előbb olvastatunk a tárgyalandó munkákból, — nő a tanuló itélő képessége is, mert nem kénytelen előre megmondott dolgokat keresni az irodalmi munkákban, a mi történik, valahányszor elmondjuk, hogy most ilyen, vagy amolyan nyelvezetű, szerkezetű munkát fogunk olvasni, melynek ezek meg ezek lesznek a hibái meg erényei. Szóval mentől kevesebbet octroyálunk, annál erősebb a judicium, melynek tévedéseit helyreigazítani mégis csak jobb, mint saját lábain soha sem járatni a tanulót s igy itélő képességét már csirájában megrontani. Fejlődik az itélő képesség továbbá a históriával való kapcsolat által, a mennyiben az okok és okozatok, hatások és visszahatások mindennél inkább hat az elmének e tekintetben való élesitésére, — egy szóval a terv kellő erélylyel kivíve, hatásaiban hasznos és becses. Más kérdés az, nem túl nehéz-e, vagy nem szenved-e hajótörést — mint sok szép szándék — a tanulók lelki fogyatkozásain?

De ne nyújtsuk túl hosszúra a megbeszélés fonalát. Mielőtt bevégzem, csak még egy, felolvasásom első részével kapcsolatos tervet ajánlok a t. szakosztály figyelmébe. Az új gymnasiumi tanterv az irodalomtörténet tanítására nézve ezeket mondja: Tananyag a 8. osztályban: A magyar irodalom fejlődésének áttekintése. A régibb irodalomnak Bessenyei-ig rövid tárgyalása után főleg az újabb irodalom tüzetes ismertetése, a nevezetesebb irodalmi jelenségek méltatása és a főbb irányok megjelölése mellett.«

Ha el akarjuk fogadni elvben azt, a minek szükségét nagyon sokszor érezzük, s a minek eszméjét a tancsoportok létrejövése testesíti meg legelőször, hogy tudniillik a középtanoda tantárgyai merev elkülönözéssel nem kezelhetők, hogy az egy csoportba tartozó tárgyak egymás megvilágosítására szolgáljanak s egyesült törekvéssel iparkodjanak a cél felé: — akkor tán nem esik oly messze annak kivitele sem, hogy minden szaktanár ismertesse meg saját szakának hazai irodalmát, annak fejlődését vázlatosan azon osztályokban, melyek annak jelentőségét felfogni már elég

erősek. Ha ez megtörténik, akkor a rhetorika mellett a szónoklattan rövid történetét adhatjuk, a prózai műfajok tanítása mellett változatos egymásra következésben a jelentősebb prózai genre-ok fejlődését — a poetika mellett a költészet történetét, s így a nyolcadik osztály hetenkinti három magyar óráján az irodalom tanára a már megismertetettekre támaszkodva recapitulál s egyenesen azzal kezdheti már á második évharmadot, a mit az új gymnasiumi tanterv »a nevezetesebb irodalmi jelenségek méltatása« alatt ért, vagyis a mű tetőzésével, a mennyiben csoportosítván a legnagyobbakat, folytonos hivatkozással a már olvasottakra, bőven foglalkozhatik a magyar irodalom azon kimagasló alakjaival egyenkint, a kik a nemzet száján legtöbbet forognak, kiknek munkáit általánosságban ismerni nem elég, egy szóval, a jelen század nagy íróinak egész képét adhatja s munkásságuk minden ágáról legalább egy két levelet szakít, esetleg kivülről is taníttat belőlük. Az irásbeli feladatokban ezekkel foglalkozik s marad ideje arra is, a mit kivánatosnak tartott, hogy pl. Vörösmarty életét Gyulaitól elolvastatja, — vagy megismertetheti egyik-másik nagy mű széptani taglalatát.

Az egyetemi irodalomtörténet, mint tudjuk, nagyon a részletekbe megy. Négy esztendeig hallgattam az egyetemen az irodalom történetét — s nem voltam képes csak egy egész korszak összefüggő taglalását hallani. Ily esetben szükséges, hogy a tanulót úgy bocsássuk az egyetemre, hogy ha esetleg irodalomtörténeti órát hallgat vagy épen szaktárgyúl azt választja — bárhol, bárkiről szóljon az előadó, mindenkor tudja hová helyezni ezt vagy amazt az alakot, ismerje általában a kort, melynek emberéről szó van s legyen képes, ha csak nagyjából is, egy kissé előre és visszatekinteni az irodalomtörténet mezején s összehasonlitás által is vonni következtetést.

Rövidre fogom tehát a mondottakat. Egyéni véleményem az, ha a t. szakosztály kivihetőnek és hasznosnak találja, hogy minden szaktanár adja tárgya irodalmának rövid történetét, támaszkodván magára a kézikönyvre ís, mert pl. Horváth Mihály történelmi munkája, vagy a használt természetrajzi és természettani tankönyvek már magukban ís egy elért irodalmi álláspontot képeznek. Induljon ki a tárgy irodalmának kezdedétől s ismertesse meg hazai irodalmunk főbb haladásait azon a téren, melyen mozog. — Áll ez természetesen leginkább a magyar nyelv tanárára is, a ki a negyedik osztálytól fölfelé az irodalmi egyes fajok fejlődésével foglalkozhatik s így a nyolcadik osztályban egy általános visszatekintés után összefoglalja az ismertet s bőven foglalkozhatik századunk azon nagy iróival, kikre az ifjúnak leginkább szüksége van. Ha ez az eljárás tulságosan széles, körülményes, egy szóval alkalmatlan, a mennyiben az egész tanári collegiumnak úgy szólván közre kell benne munkálni — maradjon legalább a históriával való kapcsolat mellett s tárgyaljuk az irodalomtörténetet a hazai történettel párhuzamosan s lehetőleg egy nyomon, hogy

ne legyen kénytelen az irodalomtanár Mária Terézia korát vázolni, szóval nemzettörténettel foglalkozni akkor, mikor az osztály a magyar történelemben még csak III. Endre korával foglalkozik, vagyis két nyomon haladni s kettős munkát végezni. — Egyebiránt bocsássa meg a t. szakosztály hosszadalmasságomat s esetleg tévedéseimet. Egyedüli célom volt véleménycserét fölidézni, szakférfiak figyelmét fordítani a dologra, szóval forgalomba hozni a tárgyat annyira, hogy ez alig méltatott tudomány tanítási módozatai, köre és eszközei határozottabban körvonaloztassanak. Ha ezt elérjük, örvendeni fogok annak tudatában, hogy én is elértem célomat. VÁRADI A.

Az erd. r. k. statusgyülés nevezetesebb mozzanatai.

(Vége.)

Az igazgatótanács jelentésének a gymn. ügyeket illető része több elvi kérdést s igy sok vitát idézett elő. Igy Ugron Gábor a tanári állomásokat pályázat utján kivánja betölteni. Feleletül azt kapta, hogy ez igy történik. Mi meg azt mondjuk, hogy igaz is nem is; mert való, hogy a pályázat az erdélyi lapokban közöltetik, de nem a hivatalos lapban, hol a tanférfiak a pályázatokat keresni szokták; azután csak a tanári állásokra tüzetik ki itt is a pályázat, de az igazgatói állomásokra pályázatot még senki sem olvasott, sőt az igazgatói állomások többször oly egyéniséggel töltetnek be, ki soha tanár nem volt s gyakorlati paedagogiáját legfölebb Rózsa Sándor mellett szerezte meg. A püspök biztosította felszólalót, hogy a tanári állások betöltésénél a lehető legnagyobb szigor használtatik s oly egyének, kik tanképesítési kötelességüknek eleget nem tettek, fölmentettek állásuktól; mire aztán Török Albert szólalt fel: Ő meggyőződött ezen szigorról, mely azonban legtöbbnyire a 18—21 éves tanárok ellen fordult, kiket legtöbbnyire nyomasztó családi élet terhel. A szabály és törvény oly terjedelmes visszaható erővel nem birhat, hogy hivatalos állásuktól még azok is megfosztassanak, kik oly hosszu idővel előbb s minden feltétel nélkül neveztettek ki. Ennyit Török Albert; mi még a helyzet felvilágosításaul azt is hozzá teszszük, hogy valóban igen szigorú amaz eljárás akkor, midőn más oldalról minden qualificatio és tanárkodás nélkül ezelőtt 2—3 évvel igazgatót neveztek ki nemcsak, de ezen igazgatót ama 200 frt fizetésfelemeléssel is ellátták, mely rendesen a szokás és statusgyülés határozata nyomán csak hosszu évek során kitüntetett munkásságuk vagy tanképesíttetésük által rendes tanárokká qualificált egyéneket illet meg.

Móricz Gyula kéri a statusgyülést, hogy alkalmat adandó a papságnak a tanári qualificatio elnyerésére, a kolozsvári kegyesrendü gymnasiumnál ne egy, hanem két világi papi tanárt nevezzen ki, kik az egyetemi előadásokat hallgathatván, tanképesíttethetik magukat.

Ezen felszólalások elhangzottak minden eredmény nélkül s az igazgatótanács jelentése tudomásul vétetett.

Egy másik elvi kérdést s vitatkozást idézett elé Kovács Ferenc azon indítványa, hogy a 10 gymn.-ban a tankönyvek egyesíttessenek. Ugron Gábor nem tartja helyesnek, mert ez 1) a tankönyvek monopoliumára vezetne; 2) mert a tanár kezét nem lehet ugy megkötni, hogy egyéniségének leginkább megfelelő tankönyvet ne választhasson magának; és 3) a változatosság teszi azon behatást, mely az ifjuságot az egyoldalusságtól megmenti; Éltes Károly szerint az igazgatótanács csak a mathematikai és nyelvtani könyvekre kivánja az egyesítést kiterjeszteni; püspök ur ő nagyméltósága igen fontosnak tartja a kérdést, melyet ilyen rövid uton eldönteni nem lehet, hiszen a tudományos tanügyi világ sem tudott még e tekintetben megállapodni, azért kéri a napi rendre térést.

Hanem most már magunknak van az igazgatótanács jelentésének gymn. részéhez nehány szavunk. A statusgyülés nem tartotta ugyan szükségesnek ezen jelentés felolvasását, miből kitetszik, hogy nem igen érdeklődik tanintézetei iránt; de mivel magán uton szórul-szóra ismerjük tartalmát, bátran beszélhetünk róla. Elmondhatjuk, hogy a jelentés gymn. része egy csontváz, statistikai adatok halmaza minden kritikai összefüggés nélkül. Elmondatik benne, hogy összes tanintézeteinkben van, ha jól emlékszem 108 tanár s közülök 14 tanképesített, de hogy minő rendszabályok vétetnek igénybe a tanképesítés keresztülvitelére az összes tanárokat illetőleg, hogy a tanerők minő munkásságot fejtenek kl az iskolában s azon kivül, hogy a tanuló ifjuság minő nevelési viszonyok között él az iskolában s azon kivül, hogy a tanszerek, melyeknek száma említtetik, csakugyan kielégít-e az igényeket, hogy az óraszámok kitartatnak-e pontosan vagy fölösleges szünetelésekkel csorbíttatnak-e, szóval ezen és ehhez hasonló kérdésekkel, melyek a számhalmazba életet öntöttek volna, a jelentés nem foglalkozik. Nem is csoda, az igazgatótanács most a gazdálkodást tevé főfeladatává, minden ülési jegyzőkönyve erről tesz tanuságot, nemcsak, de az igazgatótanács tagjainak megválasztása is nyilván arra utal; tanférfiut alig lehet becsempészni, s legérdekesebb az egészben az, hogy a papi tanférfiak egymást buktatták ki a választásnál; pedig hát mi s velünk a statusgyülés igen tekintélyes tagjai ellenkező véleményen vannak. Az igazgatótanács nem a gazdálkodásra van hivatva, miként soha sem volt az feladata, mert azért fizeti a status a képzett gazdatiszteket és gondnokokat, hogy végezzék ők a gazdálkodást s azért vehet fel az igazgatótanács szakértőket, mikor rájok szüksége van, hogy az ellenőrzést ezekkel létesítse; hiszen ama megválasztott jó hírü gazdák ugy is nagyon ritkán járnak el az igazgatótanács üléseibe, lévén nekik is gazdaságuk, s aztán gazdálkodást az igazgatótanács nagy termében folytatni ugy sem lehet. Az igazgatótanács legelső és legfőbb teendője a kath. status iskoláinak rendszeres vezetése,

fejlesztése és ellenőrzése. Kath. iskoláink fölött legfőbb igazgató a püspök, ki biztosokat szokott kiküldeni; aztán felügyelő volna az igazgatótanács, ki világi gondnokokat nevez ki s végül ellenőriz a kormány főigazgatójával s mégis ez utóbbin kivül, ki legalább az érettségi alkalmával jól körülnéz közöttünk, alig látunk más embert tanintézeteink küszöbén átlépni.

Ez az oka, hogy az igazgatótanács jelentésében csak a számadatokra tud hivatkozni, mit az évvégi értesítőkből már ugy is mindenki ismer, s ez az oka, hogy igazgatótanácsunk minden rendszer nélkül alkalmazza iskoláinkra a kormányi rendeleteket, akár találnak viszonyainkra, akár nem, s akár alkalmaztatott volt egyik-másik megelőző rendelet, akár nem. Autonomikus testület az erdélyi egyházmegye, jogai vannak iskoláiban ugy, mint más autonomikus testületeknek s miután az állami ellenőrzés megóv bennünket a hanyatlástól, ugy gondolom, hogy azon igazgatótanács nagyon helytelenül cselekszik, ha autonomikus jogaink érvényesítése helyett a fölösleges s általunk is ellátható kormányi rendeletek uszályhordózójává teszi magát. Adja meg tanárainknak a kormányzásban vagy legalább véleményadásban az őt megillető tért s vesse össze ezek véleményét az igazgatótanács kebelébe mindig beválasztható kath. egyetemi tanárok véleményével s ugy hiszem, következetesebben összhangoztathatjuk középtanodáinkat az egyetemmel, mint ha a magyarországi viszonyokra mért rendeletekkel vezetjük iskoláinkat.

Szóval legyen igazgatótanácsunk az, a minek lennie kell, az erd. kath. status tanügyi tanácsa és vezetője főképen, nem pedig gazdasági tanácsadója akkor, midőn mint fönnebb láttuk, vagyonának legnagyobb része ugy is értékpapirokban fekszik.

A tanári nyugdijügy már folyamatban, van jelenti tovább az igazgatótanács; a rendes tanároktól a levonások már folyamatban vannak és pedig oly módon, hogy 66 frt 66 kr. havi fizetésük az utólagos felvétel helyett 1878. márciusban előre utalványoztatott s igy az ezen hónapban huzandó kétszeres fizetés közül egyik a nyugdíjalap javára visszatartatott s ezenkivül 12 hónapi levonásban 100 frt vétetik be tőlük.

A szabályzatot javítni kellett ismét, hogy a tantestületek is megnyugvást találhassanak benne. A szabályzat elfogadtatott s igy már rendes tanáraink a jelenben jövőt, illetőleg megnyugvást találtatnak. Az alap jelenleg 17 frt készpénzt s 28,150 frtot erd. földtehermentesítési kötvényben foglal magában, mihez évről-évre minden rendes tanártól 10 frt s a tandíjösszegek fele vétetik be.

A tanulmányi alap költségvetése 68,113 frt fedezet s 46,493 frt szükséglettel tudomásul vétetett.

Az igazgatótanács jelentése a finöveldékről ép oly monoton volt, mint a gymnasiumokról szóló; pedig szerettük volna hallani az ellátás jellemzését is, mivel itt-ott némi panaszok merülnek fel. Érdekes vitát idézett elő Imets F. Jákó csík-somlyói igazgatónak hármas indítványa.

Ismeretes ugyanis, hogy sok régibb családi alapítvány a devalvátiók folytán ma nem hoz akkora kamatot, mennyit a finöveldékbe egy fiuért az ösztöndíjalap fizet; ezek közül tehát kettőt-hármat összefoglaltak. Most Imets indítványa az, hogy ezek ismét szétválasztassanak s az igénylő családok gyermekeinek adassanak ki, de csak azon feltétel mellett, ha a család kötelezi magát az ösztöndíjat a finöveldei összegig kiegészíteni. Az indítvány elvben elfogadtatott s az igazgatótanácsnak tanulmányozás végett kiadatott.

Imets kéri 2-szor a statusgyülést, hogy a meghatározott helyekhez kötött stipendiumok csak oda utaltassanak ki, míg ott megfelelő tanintézet található. Elfogadtatott.

De 3-szor Imetsnek azon indítványa is elfogadtatott, hogy a gymn. igazgatók (ő a regenseket akarta) az igazgatótanács azon üléseibe meghivassanak, melyekben a stipendiumok kiosztatnak.

A Teréz-árvaházról szóló jelentés és annak költségvetése 34,480 frt fedezet s 32,557 szükséglettel tudomásul vétetett.

Végül a statusgyülés egy valóban elodázhatatlan ügyet intézett el. A csík-somlyói gymn. és tanítóképezde szállásügye már tarthatatlanná vált, mert ez oly primitiv s a nevelési célokkal oly ellentétes, hogy ezen tanintézetek célja és létezése teljesen veszélyeztetett. Jól ismerjük, mert magunk is élveztük. Szállásadónk közönséges székely ember, ki maga feleségével, béresével és szolgálójával és körülbelül 12 tanulóval két szobácskában lakott a szó szoros értelmében. Itt folytak le a család nagyon is teremtettés drámai s a cselédség turbékoló jelenetei; itt folytak le a bacchanaliák s más épületes dolgok; a bezárt szoba-levegő összevegyítve a sertések számára készített keverék parfümériájával képzelhetőleg jól hatott a szervezetre, s hát az erkölcsiségre amaz emeletes ágyak, melyekben kettesével egymás fölött 3 pár aludván, a felülést semmi esetre sem engedték meg. Ennél különb szállást még hármat sem kaphatni Csík-Somlyón.

Képzelhető, hogy ezen dolgok tudatában, minő örömmel boesátkozott a statusgyülés ismét Imets F. Jákó azon indítványának tárgyalásába, hogy a status a régi székházat tanári vezetés alatt álló s csakis az externusok nevével illetett tanulók lakhelyeül bármi módon sajátítsa ki a mostani Csíkmegyétől, melynek Csík-Szeredában volna jelenleg székhelye. S miután Mikó Mihály Csíkmegye főispánja biztosította a statusgyülést, hogy a megye az áldozatoktól visszavonulni nem fog, de ingyen sem engedheti át, mert kitüzött székhelyén uj épületet kell emelnie, melyre pénze nincsen, a statusgyülés megbizta az igazgatótanácsot, hogy lépjen összeköttetésbe Csíkmegyével, s a tárgyalásokról tegyen jelentést a jövő statusgyülésnek.

Ezekben volt összefoglalható a statusgyülés tanügyi és müvelődési működése s hogy ezt hosszadalmasabban ismertettem, a dolog jelentősége hozta magával, min csak ugy röviden átsiklani nem lehetett. Ávéd Jákó.

Irodalom.

Abrázoló geometria a középiskolák felsőbb osztályai számára. Irta Suppan Vilmos, a székelyudvarhelyi főreáliskolánál a mathematika és ábr. geometria r. professora. Első rész. Vetitéstan, pont, vonal és sík. 10 könyomatú táblával. Ára 1 frt 40 kr. Második rész. Geometriai felületek 9 könyomatú táblával. Ara 1 frt 40 kr. Harmadik rész. Árnyéktan és perspektiva 5 könyomatú táblával. Ára 1 frt 20 kr. Kiadja az Eggenberger-féle könyvkereskedés.

E munkának első része már két évvel ezelőtt jelent meg és a középiskolai tanáregylet közlönyének 1877/8. 9. számában Schröder Károly úr alapos bírálat alá veté. Csöndesen folytatott eszmecsere történt annak idejében szerző és e sorok irója között e munka I. része fölött, minek hatása meg is látszik a II. és III. részen. És így talán fölösleges munkát végzek jelen ismertetés irásánál; ámde egyrészt észrevételeimet akarom a II. és III. rész fölött fölsorolni, másrészt pedig a már Schröder úr által is érintett ama mozgalomban szándékozom részt venni, mely az ábrázoló mértan terén valahára megindúlt. Lehetetlen el nem ismernünk, hogy ez irányban nálunk roppant sok a teendő. sőt talán még az elő nehézségekkel küzdünk. Szivesen kell tehát minden ez ügyben tanusított törekvést fogadnunk és oly férfiú, ki csak egy lépéssel halad is előre a közjó, a tanügy terén, méltán elvárhatja, hogy szaktársainak teljes támogatásában részesüljön.

Szerző, mint előszavából kitetszik, teljes tudatában volt annak, hogy fontos, nehéz munkára vállalkozott e tankönyv szerkesztésénél. Fáradozása azonban nem volt hasztalan, mert ábr. geometriája sikerültnek mondható, mint az a következőkből ki fog tünni.

Az első rész 3 fejezetre van beosztva. Első fejezet: ábrázolás egy képsíkon; második fejezet: ábrázolás két képsíkon; harmadik fejezet: új képsíkok alkalmazása.

Szerző az egyes fejezetekben foglalt egységek tárgyalásánál ily utat követett: a tárgyalandó egység folyó számokkal ellátva ritkított ferde betűkkel van jelölve. Azután pontok alá van foglalva mindenekelőtt mindaz, mi a már tanultakból és a fiúk más ismeretköréből a kitűzött egységre vonatkozik. Ehhez fűzi az új megismertetendő egységet. Körülírja, megmagyarázza a tárgyalandó anyagot és összhangzatba hozza a régivel. Az új tapasztalatokból következtetéseket merít. Végül részint már megoldott, részint megoldandó alkalmas példákat nyújt. Az elvek kifejtésénél, valamint a megfejtett föladatoknál is az illető rajzidomokra utal. Ezen irány jellemzi főleg a jelen munka berendezését és a hol lehetséges, mindenütt meg is van tartva.

Az első résznek behatóbb megbeszélésébe fölösleges volna

ereszkednem. Csak egyet akarok itt megjegyezni. Eme nevezetes két egység t. i. a symmetrikus fekvésű és összeeső képekkel bíró pontok és egyenesek, a coincidentia síkja, továbbá a síkbeli alakzat képei között fönnálló affinitás régi tankönyvekben nem foglaltatik és talán nem is valók szorosan véve az ábr. mértan elemei közé. De önmagukban véve igen egyszerűek és érdekesek és szerző által helyesen dolgoztattak ki; másrészt pedig kiinduló pont úl szolgálhatnak számos föladathoz. El is vártam volna, hogy pl. symmetrikus fekvésű pontok és egyenesek és a symmetria síkja» az árnyéktanban alkalmazást nyerjenek a világosságsugaraknak egy különös irányánál; de ez kikerülte szerző figyelmét. A coincidentia síkja azonban gyakran és sikeresen alkalmaztatott az árnyéktanban.

Áttérek most a II. rész megismertetésére. Ezen rész az előszón és bevezetésen kívül 5 fejezetet foglal magában és pedig 1. fejezet: polyederek, 2. fejezet: kúp- és hengerfelületek, 3. fejezet: térbeli görbék és kifejthető felületek, 4. fejezet: a torzfelületek, 5. fejezet: a forgás felületek.

Az első fejezetben a szabályos testek orthogonal projectióinak előállításai vannak tárgyalva. Hogy szerző ezzel kezdi meg a VII. osztály anyagát, az ellen nem lehet kifogást tenni. Tekintetbe véve azonban ama körülményt, hogy a VII. osztály tanulói a jegectannal foglalkoznak, óhajtandó, hogy az ábr. mértan tanára a tengelyméretű (három, két és egyméretű) vetületet is felvegye és ennek alkalmazásaul a jegecalakok főképviselőit Mohsféle projectióban állítsa elő. Ne aggódjunk, hogy az idő ezt nem engedi meg, mert a szerző munkájának szóban levő részéből a 3. és 4. fejezetet »addig« amúgy is kihagyhatónak véli. Szerintem pedig ama sok áthatási stb. példa, melyek talán egyes különleges esetek begyakorlására jók, szintén kimaradhatnak, miáltal sok időt nyerünk, a fiúk pedig az amúgy is fárasztó és fölösleges idomok rajzolásától megszabadulnak. Szükségesnek tartom itt megjegyezni, hogy valahányszor testekkel új műveletet akarunk megejteni (pl. testek síkmetszése, áthatása stb.), próbálják meg a fiúk, azt előbb térben előállítani. Ha pl. gúlát síkkal kell metszenünk, készítsenek (vagy valamennyi tanuló, vagy fölváltva csak egy) sodronyból gúlát, kombinálják azt egy átlátszó üveglappal (metsző síkkal), vetítsék a testet két fölveendő vetületi lapra, nyújtsák meg az üveglapot a vetületi lapokig és bizonyára rávezethetjük őket ama törvényekre, melyeket a kitűzött egység földolgozásánál alkalmazni akarunk. Ezen gyakorlati út a szemléltető tanítást meglepően elősegíti, a fiú több élvezettel tanúl, mert maga keresi föl a megoldáshoz vezető utat. Kissé nevetségesnek tűnik fel eleinte hallani, hogy az eddigi rajz- és tanszerekhez még lombfürész stb. szerszámok kerüljenek. De ha a fölállítandó ipariskolák igényeire figyelemmel vagyunk és meggondoljuk, hogy az ábr. mértannak gyakorlati hasznát mesteremberek is tapasztalhatják (pl. bádogos

alkalmazhatja a felületek síkmetszését, áthatását, kifejtését); hogy továbbá ilyképen járva el, a fölvett térbeli alakzatok között előforduló viszonyoknak elképzelése és ennélfogva azoknak rajzi kivitele is megkönnyebbíttetik: akkor bizonyára az elmélet mellett eme gyakorlati utat is követni fogjuk.

Az első és második fejezet berendezése teljesen egybevágó. Az első fejezetben foglaltatik ugyanis a már említett szabályos polyedereken kívül a gúlák és hasábok előállítása, síkmetszése, kifejtése és áthatása. Dicséretére válik szerzőnek a collineatio, hasonlóság, affinitás és kongruencia elveinek sikeres kifejtése a gúla, illetőleg hasáb síkmetszeteinek természetéből.

Eme négy mértani rokonság behozatala által az ábr. mértannak többi a középiskolákban előforduló része, t. i. az árnyéktan és perspektiva szerves összefüggésbe hozhatók egymással és az egészszel és igy az ábr. mértan egyes részleteinek láncolatos együvé tartozása kimutatható.

A második fejezetben a kúppal és hengerrel ugyanazon föladatok oldatnak meg, mint a gúlával és hasábbal. Azonkívül az érintő síkok szerkesztése öt föltétel mellett. A kúpnak sikkal való metszése behatóan van tárgyalva; itt és a henger metszésénél nem mulasztotta el szerző a nyert kúpszeleteknek jellemző részeit (tengelyek, kapcsolt átmérők, érintők, végérintők), valamint a felületek áthatásainál a lényeges pontokat és e pontokban az érintőket fölkeresni. Igaz, hogy igy többet követelünk a fiuktól, de a görbe vonalak jellemét másképen nem mutathatjuk ki rajzban és a nevezetes pontok és érintők mellőzésével gyakran a görbület sem tüntethető föl világosan.

A harmadik és negyedik fejezetre kevés megjegyezni valóm van. A térbeli görbék, hengercsavarvonal, kifejthető csavarfelület és torzfelületek legfőbb ulajdonságai, keletkezései és előállításai vannak tárgyalva és elégségesek a fiúk ismeretkörét ezen irányban is bővíteni.

Az ötödik fejezet magában foglalja a forgás felületek keletkezését, előállítását, sikmetszetét, érintési problemáit és áthatásait. Jelen fejezet a legérdekesebb részek egyike az ábr. mértanban részint azért, mert a műipari tárgyak rendesen forgásfelületek, részint pedig azért, mert az itt előforduló érintési problemák előkészítésül szolgálnak az árnyéktan- és perspektivára. Szükséges tehát, hogy ezen fejezetre az előadó tanár különös figyelemmel legyen. Az előttünk fekvő könyv erre nézve elég anyagot nyujt. Itt találjuk ugyenis a forg. felületek keletkezési módjait, nevezetes tulajdonságait és azoknak rendszeres beosztását. A másodrendű forg. felületeket megelőzi a gömb, miáltal fokozat létesíttetett átmenetül a könnyebbről a nehezebbre. — Az 5 érintési föladat mindegyike nincs képviselve; már pedig forg. felülethez érintősikot szerkeszteni pl. sikkal párhuzamosan nem maradhat el, mert az alkalmazást talál az árnyéktanban a fénypontok fölkeresésénél. — Érintő sikokat szerkeszteni egy a felületen kívül fekvő ponton

keresztül és egyenessel párhuzamosan a burkoló kúpok és hengerek elméletére vezet. Ezt először a gömbön tárgyalta szerző, mert itt az érintési pontok mértani helye (polár- és diametralgörbe) a görbe vonalak legegyszerűbbike t. i. kör, melynek meghatározására a polár- illetőleg diametrálsikot állítja elő és metszi vele a gömböt. Az általánosabb szerkesztéseket t. i. eme vonalaknak pontok szerinti előállítását a forg. ellipsoidon és a tekercsen mutatja be. Az első testen ugyanis a kúpmódszer segítségével egyes párkörökön, míg a másik fölületen a hengermódszer segítségével déllökön keres pontokat. Figyelmen kívül maradt itt, hogy a párkör módszernél két eset fordulhat elő a) kúp- b) gömbmódszer; ez utóbbi hiányzik; már pedig bizonyos párkörökre nézve a kúpmódszer nem alkalmazható előnyösen.

A másodrendű forg. felületek burkolásánál kúppal és hengerrel bebizonyíttatik, hogy a polar- és diametralgörbék kúpszeletek. Hogy ezen tétel bebizonyítása nincs szigoruan tartva, azt szerző előszavában is említi. Én még azt teszem hozzá, hogy bebizonyítása hiányos is, mert hogy az O (RR′ R″ . . .) vagy C (PP′ . . .) sugárcsomók egy-egy sikban feküsznek, az nem vehető ki a 164. oldalon mondottakból; már pedig ez a dolog veleje. Különben a polár- és diametrálgörbék elveinek és alkalmazásuknak kifejtése a könyvnek egyik fényoldala.

Az eddig mondottakból kitünik, hogy a megválasztott tananyagnak ilyetén való rendszeres és önálló feldolgozása nagyon megkönnyíti az ábr. mértannak tanítását az ujabb irány szerint és hogy szerző bebizonyítja az előszóban olvasható állítás helyességét, miszerint nem irt 14 munkából egy tizenötödiket.

Egyébb megjegyzéseimet röviden a következőkben foglalom össze. A 15. old. 170. p. alatt foglalt eljárás minden felületre általánosan alkalmazható, azért ritka betűkkel kellett volna nyomatni.

22. old. »Hol a collineatio tengelye?« e helyett: hol van a collineatio tengelye?

Gyakran olvasható »érintőjei«, »érintői« helyett.

53. old. A sinus vonal elnevezés analitikai okát itt talán nem kell megemlíteni.

Az 57. oldalon a sik görbék között a cykloisok is említtetnek; jó lett volna azenban a térbeli cykloisok létezéséről is szólni.

69. old. »Ide tartoznak a kúp-, henger- és közönségesen úgynevezett kifejthető felületek«. E helyett jobb volna: »kúphenger és egyéb kifejthető felületek.«

A tekercsfelület keletkezésénél nincs kitéve, hogy a forgástengelynek a kör sikjában kell feküdnie. A forgás ellopsoid keletkezése kétszer olvasható, t. i. a 74. és 89. oldalon.

Az irály elég rövid és világos és a helyesirási (vagy talán nyomda) hibák száma is csekélyebb, mint az I. részben. — A rajzok kiállítása pontosságra és csinosságra nézve nem különbözik

az I. rész rajzaitól, csak a rajzlapoknak összehajtása nem egyforma a két részben, mely körülmény a bekötésnél kellemetlen.

A harmadik rész a bevezetésen kívül két fejezetet foglal magában, t. i. első fejezet: árnyéktan, második fejezet: perspektiva. — Az előszóban kiemeli szerző, hogy az eddigi előállítási módok a szemlélhetőségre nem törekednek. Az ábrázolandó tárgyak világosabb feltünése olykép lesz elérhető, ha a világítástüneményeket iparkodunk a testen feltüntetni és úgy állítani elő, a hogyan a tárgy véges álláspontból látszik.

Az első fejezetben a »világítástüneményekről általában« című pontban szól a kétféle t. i. párhuzamos vagy geometriai és középponti világításról; a saját és vetett árnyék keletkezéséről; a világosság intensitásáról, egyenlő világosságú vonalakról és a fénypontok- és vonalakról.

Az egyes árnyéktani föladatok szép sorrendbeu így következnek: pontok és egyenesek vetett árnyéka; körvonal és körsík árnyéka; síkidomok árnyéka; soklapok árnyéka; görbe felületek világítása; a gömb világítása; kúp- és hengerfelületek világítása. Forgásfelületek világítása.

A gúlán, hasábon, kúpon, hengeren és gömbön következő árnyéktani szerkesztések oldattak meg: — saját önönmagukra — és a vetületi lapokra ejtett árnyékok, valamint az egyenlő világossági vonalak szerkesztése. Itt számos érdekes föladatot találunk, ilyenek a 197., 199., 200., 201. és 213. ábrák. De miután a fiúk mitsem tudnak a testeknek egy lapon való előállításáról és szerény véleményem szerint csak a legszükségesebbeket végezzük az érettségi vizsgálatra készülőkkel, azért az említett föladatok bátran elmaradhatnak. Ezen oknál fogva mellőzendő az egyenlő világosságu vonalak elmélete is. Ezen tan egyébiránt sikeresen van a többibe beléosztva és e mellett mégis kihagyható az összefüggés veszélyeztetése nélkül. A gömb isophotainak meghatározása és alkalmazása a kúpra és hengerre igen csinos; de nem általános, mert a ferde kúpról és hengerről nem tétetik említés.

A második részben tárgyalt forgásfelületekre is ki lehetne terjeszteni az árnyéktani szerkesztéseket, hacsak mindegyiken egy példa dolgoztatik is ki fölváltva. Szerző megelégedett rövid, alig egy lapra terjedő útmutatással, holott az előbb említett testek kelletinél bővebben vannak képviselve.

A affinitásnak igen szép alkalmazását látjuk a 324. pontban a körárnyék tengelyeinek egyszerű szerkesztésénél és a 334. f) példában a ferde henger belsejében előforduló árnyék meghatározásánál.

Eme kifejezések: »világsugár, világhasáb, világkúp, világfelület stb.« nem fogadhatók el; Olivier »cours de geometrie descriptive« című munkájában mindig »rayons lumineux cônes lumineux, rayons visuels stb.« kifejezéseket használ; mondjuk te-

hát mi is: »világító sugár, világító kúp stb. vagy világosság sugara, világosság kúpja stb., hasonlóan: »látósugár stb.«

Különös kitételek: »alaptónus« (7. old.); továbbá: »érintésbeli körrel való átmetszési pontjainak harmadik képe« (35. old.) Egyszer »egyenlővilágú vonalak«, máskor meg »egyenvilágú vonalak« olvasható (28. old.); helyettük használandónak ajánlom: »egyenlő világosságú vonalak.«

A második fejezet következő egységeket foglal magában: 1. a perspektiváról általában, 2. a central vetítés alapvonalai, 3. perspektivikus mérés, 4. perspektivikus segédszerkesztések. 5. testek perspektivikus ábrázolása és 7. perspektivikus árnyszerkesztés.

Az első pontban a perspektiva, mint a középponti vetítésnek különös esete, az itt előforduló elnevezések és egy hasábokból és gúlából összetett testnek az átmetszésmódszerrel való előállítása foglaltatik. Ezen egy példán szerző bebizonyítja a régi előállítási módszerek nehézkességét, a mennyiben a derékszögü vetítés használatára szorulnak, miáltal az eljárás rendesen bonyolódott, mert tantételek nem állíthatók föl, hanem inkább egyes mesterfogásokra vagyunk utalva. Már pedig egy tudománynak vagy egyes ágának nem lehet föladata ily mesterfogások által percnyi élvezetet nyujtani a tanulónak; hanem inkább elveket állítani föl, melyek általános értékkel birjanak bármely hasonló föladat megoldásánál és elsajátításuk után képesek legyünk a tudomány szellemébe hatolni és igy rokon föladatokat könnyü szerrel kezelni és a föladatcsoportok közötti eltérést kimutatni.

Ezen szükségleten szerző oly módon akart segíteni, hogy a centralvetitésnek alapfogalmait fejtette ki, miáltal a perspektivának függése a derékszögü vetitéstől elesik. A figyelmes olvasónak itt Tilschernek »Technisch-malerische Perspektive« cimü munkája jut emlékezetébe, mely irány szerzőnek eredeti földolgozási módja, az egymásmellé tartozó egységek szép csoportositása és a legfontosabb elvek rövid, velős kifejtése által mitsem veszített, sőt ellenkezőleg annak előnyére szolgálhatnak csak. — Igy tehát a perspektiva a central projectió elveinek kifejtése által szélesebb alapra fektettetik, mert az nem egyéb, mint a középponti vetitésnek egy különös esete. Az itt előforduló igazságok a második egységben foglaltatnak, a hol következő sorrendben tárgyaltatnak: a) alapmeghatározások, b) térbeli pont ábrázolása, c) térbeli egyenes ábrázolása, d) a sik central ábrázolása, e) a sík lefektetése, f) sikbeli alakzatok ábrázolása.

Az említett alegységek tárgyalásánál szerző a kellő középuton halad, a mennyiben a szükséges módszereket fejti ki és nem bocsátkozik tudományos kutatásokba, melyek egyes alakzatoknak pl. körnek central előállításánál az eltünés sik tekintetbe vétele mellett kinálkoznak.

A harmadik egység magában foglalja a perspektivikus mérést. Itt főkép vízszintes síkok tartattak szem előtt, melyeknek közös irányvonaluk a horizon.

A negyedik egység az előbbinek folytatásául a rövidített distanz alkalmazását tárgyalja. A distanc-pontok és a persp. helyzetben levő »hasonló rendszerek elve« szépen alkalmaztatnak a perspektivikus segédszerkesztéseknél.

Az ötödik és hatodik egység a kifejtett elvek alkalmazásaul testek perspektivikus képeinek előállításával foglalkozik; a példák nagy része az építéstan köréből vétetett.

A hetedik egység a perspektivikus árnyszerkesztéseket tárgyalja. Ha a tanulók az ábr. mértan ezen részébe is beavattatnak, akkor az árnyéktannak és perspektivának együttes használatát tanulják meg. Ámde alig érünk majd rá a VIII. osztályban heti két óra mellett emez érdekes egység, még kevésbbé pedig az itt előforduló példák tárgyalására. A boltozatok, főleg a keresztboltozat árnyékainak szerkesztése csak felsőbb szakiskoláknak képezheti tárgyát.

Miután a III. rész berendezését is megismertettem, még egynéhány megjegyzést akarok tenni. A 4. oldalon »ellensik« és »eltünéssik« szerző szerint mindegy; már pedig Tilscher szerint az nem ugy van; mert »ellensik« és »eltünéssik« két egymással egyenközü, a képsíktól egyenlő távolságú sik, ugy, hogy az első a képsik mögött, a második pedig a képsik előtt van. — A 41. oldalon a central projectió alapelveit fejtegetvén, szerző a tér 4 részéről tehetett volna említést. — Az első részben egyenes »hajlásszögéről«, a harmadikban pedig »dülésszögről« szól.

Nyelvtani hibák itt is fordulnak elő; ilyenek: 49. old. »a síkot gondolunk forgatva« (kétszer egymásután); 52. old. »tekintsünk *a* körsikot«; 55. old. »mind a két akadályt azonban letudunk győzni.«

A mondottakból kitünik, hogy szerző munkájával, noha a tudományt nem vitte tovább, mert az nem is lehetett föladata, de a meglevő anyagot szépen földolgozta, a chaosba rendszert hozott és igy e tankönyv elvárhatja a tisztelt szaktársaknak méltó pártolását, kik majd képesek lesznek e könyvben a szükségest a kevésbbé fontostól megkülönböztetni és igy kellő sikerrel használni.

Szirtes Ignác.

Szemle az 1878—79. évi jelentésekről.

I.

1. Aradi főgymnasium és a vele összekapcsolt reáliskola. Közli Sváby Pál igazgató. 8-adrét 94 lap. Ertekezés: A magyar mint államnyelv. 1604—1711. Dr. Márki Sándorról. (Külön lenyomatban is megjelent becses dolgozat.) A reáliskolának öt osztálya volt. Melléktárgyak: ének, francia nyelv,

gyorsirás. A szabad dolgozati feladványokkal együtt azon tanulók nevei is közzé vannak téve, a kik a dolgozatokban kitüntek. Az önképző kört Kövesdi Ignác tanár vezette. A tanárok közől irodalmilag is működtek: Antolik Károly, Mangold Lajos, Márki Sándor, Pirchala Imre, Rózsaági Antal. — A gyűjtemények szépen szaporodtak, különösen a pénz- és éremgyűjtemény gazdagodott Bohus István földbirtokos ajándéka által. A segélyegylet alaptőkéje 2582 frt 70 kr. — A gymn. két első osztály párhuzamos. Beiratott a gymnasiumba összesen 415, elhalt 1, elmaradt 34 tanuló. Ösztöndíjas 11. A reáliskola öt osztályába beir. 190, elh. 1, elmaradt 8 tanuló. Nyelvi viszony szerint legtöbb a magyar-német, aztán, a magyar, magyar-román. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 12, egyszerűen érett 10.

2. Besztercebányai ág. h. ev. 5 osztályú gymnasium. Közli Hlavatsek András h. ig. tanár. Nagy 8-ad r. 16 lap. Az igazgatói jelentés szerint a convent 1878-ban elhatározta, hogy az intézetet teljes főgymnasiummá fogja kiegészíteni: a hatodik osztály $18^{80}/_{81}$-hen fog megnyilni. Az osztályozásban az állami rendtartáshoz alkalmazkodtak; a rajz kötelező a négy alsó osztályra, az ének pedig valamennyire nézve. Téli csarnok hiányában a tornázás csak a tavaszi és őszi hónapokban történt. Önként jelentkezők a gyümölcsfa-tenyésztésben is nyertek oktatást. A gyűjtemények gyarapodása csekély. A tápintézet 38 tanulót látott el ebéddel. Beiratott az öt osztályba 95 nyilv. 3 m. tanuló, megh. 1, kilépett 2.

3. Békési ref. VI. osztályú reál-gymnasium. Közli Bokor Imre e. é. ig. Kis 8-ad r. 30 lap. Adatok az iskola történetéhez. Nincs szemlélhetővé téve, minő tanterv alapján neveztetik az intézet reálgymnasiumnak. Annyit megtudunk az igazgatói jelentésből, hogy a város köznépe müvelődésének tekintetéből meg van engedve, »hogy oly növendékek, kik nem készülnek szoros értelemben vett tudományos pályára, de az elemi iskolában nyert ismereteiket gyarapítani óhajtanák, a gymn. növendékek közé beléphetnek, a nélkül, hogy a latin nyelv tanulására köteleztetnének Azonban e kedvezményben részesülni kivánó növendék ez évben egy sem jelentkezett«. Beiratott a 6 osztályba 142 nyilv., 4 m. tanuló; meghalt 1.

4. Békés-csabai ág. h. ev. algymnasium. 8-adr. 28 lap. Jelentés a tanévről. Beiratott összesen 84, elmaradt 3 tanuló; nyelvi viszonyok szerint legtöbb a magyar-tót. A taneszközök meglehetősen szaporodtak.

5. Brassai r. k. főgymnasium. 8-ad r. 54 lap. Értekezés: Adalékok gymnasiumunk tannyelvének történetéhez. A sok érdekes adat közől kiemeljük, hogy az intézet növendékei közt a magyar nyelv ismerete örvendetesen terjed. 1877-ben tizenöt olyan tanuló volt, kik belépésök alkalmával csak magyarul tudtak; a következő évben 28, s az elmult tanévben 49, vagyis a magyar nemz. tanulók fele volt magyar ajkú. Ellenben csak kettő volt, a

ki csupán németül beszélt, a többi részint ért, részint meg is érteti magát magyarúl. Az intézet tanárai buzgón teljesítik feladatukat a magyarság erősítésében. — Rendkívüli tárgyak voltak az ének, zene és a francia nyelv. Közölve vannak a magyar és német feladványok. — A tanári karból elhúnyt Kléber József 32 éves korában. — A gyűjtemények igen szerények; a gyarapodás sem jelentékeny. Ösztöndíjat állami alapból 4, magán alapítványból 3 tanuló kapott 658 frtnyi összegben. — Érettségi vizsgálatra jel. 9 tanuló; 1 dicsérettel, 7 egyszerűen érett: egy visszavettetett. Beiratott összesen 157 tanuló (31-gyel több, mint a megelőző évben); elhalt 1, elmaradt 22.

6. Budapesti II. ker. kir. egy. kath. főgymnasium. Nagy 8-ad rét 57 lap. Közli dr. Lutter Nándor igazgató. Értekezés: Az ifjabb M. P. Catóról. Petrovich Ferenctől. A tanárok közől irodalmilag is működtek: dr. Lutter N., dr. Lechner L., dr. Ribáry F., Tomor F., dr. Wohlrab Fl. A gymnasium történetében nevezetes esemény, hogy gróf Pejacsevics N. János tizezer forintnál jóval többet érő ásványgyűjteményét a hozzá tartozó eszközökkel és szekrényekkel együtt az intézetnek ajándékozta. A nemeslelkü adományozó csupán a használati jogot tartotta fenn magának, mig a használásra »elegendő erőt és életkedvet ad neki a gondviselés.«

Az intézet könyvtárát dr. Lutter N. 134, Ábel Márton (az elhunyt Ábel Károly atyja) 333 darabbal gyarapította. A többi gyüjtemények is szépen szaporodtak. — Beiratott összesen 421 tanuló (az I—III. osztály párhuzamos); elhalt 6, elmaradt 52, nyelvi viszonyok szerint legtöbb a magyar-német: 261. Ösztöndíjas volt 23; könyvjutalmat kaptak 6-an. Nem köt. tantárgyak: gyorsirás (tanulta 13,) francia nyelv (tan. 18,) szépirás (tan. 29). Érettségi vizsgálatra jelentkezett 11 tanuló; kit. érettnek nyilvánittatott 1, egyszerüen érettnek 10.

(Folytatása következik.)

Egyleti élet.

— A II-dik szakosztály december 16-án ülést tartott. Elnök: dr. Say Móric; jegyző: Reif Jakab.

Jelen vannak: Berecz Antal, Heller Ágost, dr. Károly Gy. Hugó, Mayer József, Névy László, dr. Wohlrab Flóris.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után értekezett dr. Wohlrab Flóris „az arányosság tényezőjéről." Értekező hivatkozik azon tényre, hogy az alapos math. munkák olvasói lépten-nyomon találkoznak ezen tényezővel, az egyetemi és műegyetemi oktatásban is sürün talál alkalmazást ezen fogalom; de a középiskolai oktatás — melynek pedig épen célja a főiskolákra előkészíteni — nemcsak hogy meg nem magyarázza, mit kelljen ezen „arányossági tényező" alatt érteni, sőt egészen ignorálja ezen fo-

galmat, melyet pedig már a középiskolák math. és physikai oktatásában is igen sok esetben előnynyel lehet alkalmazni. Értekező ezen felolvasásában célul tüzte ki magának, hogy megmutassa szaktársainak azon utat, melyet követniök kell, ha az aránylatokkal együtt az arányossági tényezőt is meg akarják ismertetni tanítványaikkal, — s hogy a középiskolai math. tananyagból vett néhány példán illustrálja, mily egyszerüen alkalmazható ezen tényező egyes feladatok megfejtésénél. Hangsulyozza különösen az arányossági tényezővel való megoldásmódnak a szokásos módok fölötti azon előnyét, hogy — mig a szokásos megfejtési módoknál az egyes math. és physikai egységek mint valami önkényes közmegállapodás eredményei gyanánt tünnek fel a tanuló lelki szemei előtt, — addig a felolvasó által sürgetett megoldásoknál azok az egységek minden önkényszerüségtől mentek, mert a mindenkori formula által meg vannak teljesen határozva. Az értekezés az egylet „Közlönyében" fog megjelenni.

Vegyesek.

— Hogyan keletkezett hazánkban a szakoktatás? A „Tanáregyleti Közlöny" f. é. 6. számában Erythros aláírással megjelent egy cikk, melynek kiindulási pontjául egy b. Eötvös Jozsef által 1848. augusztus 24. Budapesten kiadott „rendelet"*) szolgál. Részünkről köszönettel tartozunk E. úrnak, hogy az általa ugyan egészen más célra felhasznált „rendelet" közlésével alkalmat adott arra, hogy folytatólag egy pár — honi közép iskola-ügyünk történetét megvilágító — adatot tegyünk közzé.**)

Az E. úr által közlött (és $\frac{605}{M}$ 1848 ministeriális számmal ellátott) momentuosus rendeletnek egész története van. Könnyen belátható, hogy ha nem lett volna egyengetve az út, mely az osztályrendszertől a szakrendszerre vezet, az átmenet nem történhetett volna meg minden zökkenés nélkül. Hogy ily zökkenés nem fordult elő, annak okát azon rendeletet megelőző időkben kell keresnünk. Az akkori napi lapokban nem egy cikkel találkozunk, mely a „szakrendszer" mellett tör lándzsát. De ezen előkészitő mozgalmakról csak az van hivatva referálni, ki arról elmondhatja, „quorum pars magna fui." Mi csak azt akarjuk e helyütt constatálni, hogy három piarista volt az, kik az akkori provincialis (Palotási-Purgstaller) által felszólitva, egy memorandumot dolgoztak ki, mely elfogadtatván a ministerium által, eredményezte ama, a „Közlöny" 77 sz.-ban megjelent „rendeletet." Ezen rendelet is egyike azon iratoknak, melyek b. Eötvös fennkölt szelleméről tanuskodnak. Csak az a sajnos, hogy a nagy minister akaratán kivül eső okoknál fogva ezen rendelet is nagyrészt „papiroson volt csak meg." Tudjuk azon rendeletből, hogy a minister összesen 10 oly mintagymnasiumot akart szervezni, melyekben a tanitás szakrendszer szerint történjék. Mindössze a pesti és a budai gymnasiumokban

*) Az érdeklődők számára ide jegyezzük, hogy azon „rendelet" a „Közlöny" c. „hivatalos lap" 1848. évi 77. sz.-ban, (aug. 25.) található meg.

**) Óhajtandó, hogy e folyóiratban minél többen közöljék akár tapasztalás akár buvárkodás utján szerzett — középiskolai tanügyünk fejlődéstörténetére nézve jellemző — ismereteiket.

honosittatott meg ezen reform. Bővebbet ezen ügyre vonatkozólag szolgáltatnak azon jegyzőkönyvek, melyeket dr. Lutter N. ur szives készséggel bocsátott rendelkezésemre. Azon hatalmas kötet cime, melyben a közlendő adatok fellelhetők, a következő:

„Protocollum Regii Archi Gymnasii Budensis. 2 die Po. Februarii Anni 1832."

(az utolsó jegyzőkönyv 1850. Junius 16-ról van keltezve!)

E jegyzőkönyvben egyebek közt ez olvasható: (Oktatasügy-Ministeriumi rendelet a budapesti Gymnasiumoknak szakiskolákká átalakitása iránt a „Közlöny 146-ki számából.)

1848/9. A haza borús körülményei miatt, sem az iskolai tanfolyam szokott időben nem kezdettetvén sem a ministerium által tervezett középtanodai reform teljesen életbe nem leptethetvén, — miként az a közlöny 77-ik számában hirdetve volt, — a honvédelmi bizottmány rendeleténél fogva a középtanodák tanítói személyzete s tanitási rendszere még az év folytán régi állapotjában marad, a budai és pesti gymnasiumoknál azonban, az oktatásügy ministerium mindkét tekintetben a következő módositásokat rendelé életbe léptetni:

1-ör A tanitásban az eddigi osztályrendszer helyébe a szakrendszer hozassék be. 2-or Az egyes tudományi szakok tanárai a kegyes rendű szerzet tagjaiból az igazgatóság ajánlatára a ministerium által neveztetnek ki, jelesen a budai gymnasiumhoz:

Természettan és természetrajz tanáraul Hanák János.

Görög és Német nyelv s görög régiségek tanáraul Csaplár Benedek.

Mennyiség- és számtanra — Lutter Ferdinand.

Történészet és földiratra Nachtigal Jakab.

Szónoklat, költészet s római régiségekre Perlaky László.

Latin nyelv tanáraul Vass József.

Magyar nyelv tanáraul (Ribianszky) Halász Adolf.

3-or Mindenik tanárnak Pesten a szerzettől, Budán az alapitványi pénztárnak is segedelmével eszközlendő koszttal s egyéb házi kellékekkeli ellátásán kivül, évi tisztelet dija lesz 160 p. for.; — kivéve Hanák János egyetemi könyvtári segédőrt, ki a budai tanodához helyettes tanári müködésre rendeltetvén, ezen tiszteletdij helyett eddigi fizetését vonandja.

4-er A vallás magántanulmány legyen, s a szülőkre hagyassék gondoskodni arról, hogy fiaik a vallásoktatást illető lelkészeiktől vegyék. Ezen oktatásnak a kiszabott rendes közleckék idején kivüli órákban kell történni s ünnep s vasárnapokat kivéve templomba járásra a növendékek ne szorittassanak.

5-ör A nyilvános leckerend a tanodai épületben kiteendő táblán hirdettessék.

6-or A tanárok vagy nyomtatott tankönyvvel éljenek, vagy illető szaktanitmányaikat kőnyomaton eleve adják ki, hogy a tanulók ideje tanulmányaik leirásával el ne foglaltassék.

7-er Az egyes szakokhoz szükséges tanitási segédszerek a pesti középtanodához a váci Muzeumból kölcsönöztessenek, a budai középtanodához pedig az egyetemi muzeumból fognak vétetni.

8-or A tanitások nov. 13-án mindenik tanodában megkezdessenek.

9-er Az iskolai fegyelmet a tanárok tanácsa kezelje.

10-er A beiratási díj két p. forint legyen, s ez a kisebb tanulási segédeszközök szerzésére fordittassék, számadás mellett, mely ide fog terjesztetni.

11-er Ezen intézkedés a beállott egy tanévre történik. Egyébiránt a magokat az év folytában kitüntető tanárok a középtanodák bekövetkező rendezésénél különösen figyelembe fognak vétetni.

12-er A tanitás folytában annak mikénti rendezéséről és folytatásáról időnkint ujabb rendeletek fognak kiadatni.

Budapest, nov. 2-án 1848.

Szász Károly,
álladalmi titkár."

Ezen rendeletből már két dolog tünik ki; először a papiroson levő és a tényleges fizetések közti különbség (Eötvös rendeletében a fővárosi tanárnak 800 p. frt. volt előirányozva, mig a piaristák csak 160 p. frtot + ellátást kaptak); másodszor az, hogy mig a 77. sz. rendeletben az mondatik, hogy „az alkalmazandó 7 egyén közül ki fog neveztetni egy igazgató", addig a fennebb elősorolt 7 szaktanárnak egyike sem bizatott meg az igazgatói teendőkkel, hanem e tisztség egy nyolcadik egyénre: Vashegyi Alajosra bizatott.

Az imént közlött rendeletben kinevezett tanárok Vashegyi Alajos gymnasiumi igazgató elnöklete alatt tartották meg 1848. nov. 10. az „első tanácsülést", melyen a többi között a következő érdekes határozat (7) hozatott:

„A vallástanitást illetőleg, miután az oktatásügyi ministerium arra nézve semmi rendelést nem tett, sőt azt egészen a szülőkre bizta, a kegyes tanitórend kormánya pedig a szaktanitást a vallástan oktatásával vállalta magára; ennélfogva: A vallástan oktatását mind a hat osztályban — mindegyikre hetenkint két órát forditva — tovább a vasár- és ünnepnapokoni hitoktatást a három felső osztályban Vashegyi Alajos főgymn. igazgató, az alsóbb három osztálybani vasár- s ünnepi hitoktatást pedig Csaplár Benedek Görög nyelvtanár vállalta magára."

E tárgynak kiegészitésül még ide kell igtatnunk az 1849. február 14. tartott harmadik „tanulmányi tanácsülés" jegyzőkönyvének II. pontját, mely igy szól:

„Felolvastatott a budai tankerületi főigazgatóságtól a rendkormányzóhoz, s attól másolatban a helybeli gymnasium igazgatóséghoz küldetett rendelet, miszerint a szakonkénti tanitásmód a félév bevégeztéig maradván, a hittan a rendszeres előnyü tantárgyak közé állittassék, valamint a vallásos fegyelem s isteni tisztelet gyakorlata is az előbbi szabályok szerint teljesittessék." („A rendelet által meghagyott intézkedések azonnal gyakorlatba vétettek.")

Nevezetes még ezen jegyzőkönyvnek III. pontja, mely élénk világot vet az akkor Budavárában uralkodott viszonyokra. E pont igy hangzik:

„A tantermek nehánya a beszállásolt katonaságtól elhagyatván, s illetőleg kitisztittatván,

Minthogy azonban a földszinti tantermek jelenleg is a katonaság által foglaltatnak el, a főgym. ifjuság csupán 3 tanterembe kénytelen szoritkozni — más kettő az elemosztálybeliek számára hagyatván, — e végett a megkezdendő

oktatás akként történendik, miszerint a gymnasiumi 3 felsőbb osztály délelőtt, a 3 alsóbb pedig délután nyerend oktatást a vasárnapot kivévén minden nap a tanóráknak e körülményekhez képest módositott rende szerint."

A legközelebbi jegyzőkönyv 1849. oktober 29-éről van datálva.

A régi — föntebb felsorolt — tanárok már nem szerepelnek itt; helyökbe jöttek Nagy Péter igazgató vezetése alatt Greschner János, Kocsányi Ferenc, Baranyay Zsigmond, Riehter Rudolf, Ujváry János és Trautwein János piarista tanárok. Velök bevonult az intézetbe ismét az osztálytanitás s fokozatosan a német előadási nyelv is, mert míg ezen jegyzőkönyvnek 5. határozata ugyan még csak ekként hangzik:

„az ifjuság tanulmányi haladásban — nyelv miatti kényszerítéssel valamint eddig nem akadályoztatott, ugy ezután se terheltessék. Az alsóbb osztályokban szokás szerint, a magyarázatok szükségelt anyanyelveken adassanak;"

addig a legközelebbi — 1849. dec. 5-én tartott ülés — jegyzőkönyvében már ezt olvassuk:

„Mindenekelőtt e gyülésben dec. hó 3-ról kelt főfelügyelői német nyelven szerkezett leirat vétetett tárgyul, melyben ezen gymnasiumi tanító személyzetének vétkül tulajdoníttatik, hogy állítólag egyedül magyarul intézi tanitását, a budai polgárságnak, mely német nemzetiséget vall, általános elégületlenségére: s egyszersmind azon nyelvre — hasznossága miatt — fordítandó különös figyelem ajánltatik."

Mig végre a következő — 1850. január 18-iki — jegyzőkönyvben szerepel első helyen azon „felsőbb helyi letrat":

„mely — a német nyelvnek e kor által szükségessé vált gyakorlatát általánosságban sürgetni kegyeskedik."

Mire a tanárkar határozatkép kimondotta, hogy: „A kor igényei s az ifjuság jövőjét szem előtt tartva, minden a körülmények által engedett módok felhasználása által ennek szilárditására használtatott."

A budai gymnasiumra vonatkozó következő érdekes adatokat köszönhetünk még dr. Lutter N. főigazgató urnak:

Az $184^{8}/_{9}$ tanévben, mikor szaktanitás volt magyar nyelven, volt az I. osztályban 77 nyilvános és 4 magán tanuló; II. osztályban 67 nyilvános és 2 magán tanuló; III. osztályban 39 nyilvános és 1 magán tanuló IV. osztályban 66 nyilvános; V. osztályban 56 nyilvános; VI. osztályban 48 nyilvános és 1 magán tanuló. Összesen 353 nyilvános és 8 magán tanuló; midössze 361 tanuló.

Ezen mozgalmas $184^{8}/_{9}$-ki iskolai évben ezek közől mindkét félévben összesen csak 91 tanuló tett vizsgálatot, kik közől egy sem bukott meg.

A következő $18^{49}/_{50}$ iskolai évben, midőn Nagy Péter igazgató vezetése mellett a piaristák ismét behozták az osztálytanitást, már csak 280 nyilvános és 20 magán, — összesen 300 tanuló volt beirva.

A németek alatt az $185^{0}/_{1}$ iskolai évben a már 7 osztályú gymnasiumban (melyben megint a szakoktatás lett behozva) járt összesen csak 249 tanuló.

Klio.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Január 15. 9. szám. $187^{9}/_{80}$.

Mit tanitottunk a francia nyelvből $187^{8}/_{9}$-ben?

Igy kérdeztük most két éve, így most egy éve, és így kérdezzük ma is, azon különbséggel, hogy szerény kérdésünk a megelőző években csak is »entre nous« történt; ma meg többed-magunk előtt kockáztatjuk ezen — őszintén megvallva — nekünk is alkalmatlan kérdést.

Mindnyájan ismerjük a harcot, melyet egy darab idő óta a reáliskolák ellen folytatnak; sőt ismeretesek lehetnek e lapok olvasói előtt a classicitással túlon-tulsaturált Hildebrand szavai is, ki a reáliskoláról többek között ekképen szól: »Ein Gymnasiast, der stets der Letzte in seiner Klasse gewesen und nur halb hinhörend nur halb fortarbeitend seine acht Jahre auf einer classischen Schule hingebracht, immer noch an geistiger Bewegsamkeit dem fleisigsten Schüler überlegen ist, der nur moderne Sprachen- und Fachkenntniss erworben hat.« (V. ö. Deutsche Rundschau 5. évf. 6. füz. 442. l.).

Igaz ugyan, hogy e szavak ép oly kevéssé hatnak föl a Helikon vagy az Olympus csúcsáig, a mily kevéssé visszhangoztatja azokat a héthalmú város Capitoliuma. És ha cikkünk élén róluk még is megemlékeztünk, úgy ezzel korántsem akartunk H. és rokonértelmű társai ellen meddő harcra szállni. Valóban nem! De arra szolgáltak légyen e sorok, hogy az igen tisztelt kartárs urakat figyelmesekké tegyék arra, hogy mi minden mást nem mondhatott volna H. vagy bárki is, ha évi értesítőnkbe bele pillant és véletlenül észreveszi, hogy mit tanítottunk, vagy még tisztábban mondva, »mi mindent nem tanítottunk« p. o. a lefolyt évben a modern nyelvekből, nevezetesen a franciából.

Ismeretes dolog, hogy reáliskoláinkon a modern nyelvek az

ó classicusokat hivatvák pótolni. Ebből kifolyólag világos, hogy annak, a mit tanitványainknak e téren nyujtunk, lehetőleg aequivalensnek kell lennie azzal, mit a gymnásium növendékei a *görög és római remekírók* eredetiben való olvasásában nyernek.

Nem sokfélét, de sokat és jót kell a modern nyelvekből tanítványainknak nyújtanunk, már csak azért is, *mivel legjobb akaratunk mellett sem leszünk képesek az említett ó classicus nyelveket tökéletesen pótolni.*

Ha áll ezen állításunk — s hogy ez áll, és hogy a kor, melyben az épen említett szavak egykor talán megcáfolhatók lesznek, még nagyon is távol van, azt tagadni, aligha fogja valaki — úgy önként következik az is, hogy a *franciát* vagy *németet* ép úgy, mint a görögöt vagy latint *alapos, beható* és valóban kedélyt és lelket képző módon kell kezelnünk, tanítanunk.

Ily értelemben látjuk a francia nyelv tanítását a németországi, ilyenben az ausztriai (M. Tanügy IV. évf. 818—29. l.) reáliskolák tantervében körvonalozva. Sőt az ezen nyelv tanítását követő bő commentárok minden habozás nélkül arra engednek következtetni, hogy hazánk szakértői szemei előtt is csak e cél lebeghetett, midőn 1874-ben és később a reáliskolai tantervet kiadták. Avagy mit jelentenének egyébként a *tancélúl* felállitott következő szavak:

a) Biztos nyelvtani ismereten alapuló megértése az *újabb francia irodalom klasszikus műveinek.*

b) Azon képesség, hogy a tanuló valamely az oktatás köréből vett tárgyról szóló magyar szöveget — szabatosan franciára fordítani tudjon és a francia nyelv szóbeli használatában jártasságot tanúsítson.

Igy hangzanak a francia nyelv tanítására vonatkozólag a szakértő paedagogusok nézetei; (Kreyssig, Strak »Centralorgan«-jában 1876; Lang, Zeitsch. f. d. Realschw. I. 734—35. l.) mutatis-mutandis így a különböző közoktatásügyi kormányok e tárgyra vonatkozó rendeletei.

És most lássuk, megfeleltünk-e e követelményeknek, és hogy vajjon meg lehetünk-e elégedve a francia nyelv tanítása körül tett tapasztalatokkal, eredménynyel az utóbbi öt, de nevezetesen a *lefolyt év* alatt.

De hogy mindenki meggyőződhessék róla, hogy a jelen sorok intentiója csakugyan nem vala egyéb, mint az ügynek használni, előre is kimondjuk, hogy célszerűbbnek tartottuk e »ne bántsd

dologról« magunk helyett sine ira et studio az egyes programmokat beszéltetni. Hisz ezek tudják legjobban, hogy mi minden tárgyaltatott az iskola érdekében a 12—32. (sic!) rendes és rendkívüli gyülés alatt.

Előttünk feküsznek a reáliskolák programmjai, melyekben a francia nyelv tanítására nézve az olvasó a legtarka-barkább quodlibetet találja; holott néhány reáliskolát p. o. a szászokéit leszámítva, csaknem kizárólag egy és ugyanazon rendtartás és tanrend hívői közé tartoznak. Vajjon nem rejlik-e az eredménytelenség, melyet a francia nyelv tanárainak — tisztelet a kivételeknek — oly gyakran szemükre szoktak lobbantani, némileg ezen helyenkint valóban szántszándékos rendszertelen eljárási módban is?

Egyöntetü eljárás szilárd akarattal s a tárgy iránti előszeretettel párosúlva, még kevésbbé helyes módszer mellett is képes szép eredményt felmutatni. (Dittes.)

Hogy minő gyümölcsöt terem az ellenkező eljárás, azt tapasztalhatjuk akárhányszor azon tanulókon, kik iskolát cserélnek. Az egyöntetü eljárás alatt korántsem értjük azt, hogy a tanár például február 29-én 8—9 minden reáliskolában — miként ezt egy bécsi főigazgató indítványozta — egyet és ugyanazt és egy és ugyanazon hatóságilag helybenhagyott könyv nyomán tanítson.

Nem! Hadd boldogúljon kiki úgy, a mint jobban és könnyebben boldogúlni tud: az egyik (6 hónap alatt írni, olvasni és beszélni) a: »süt-e a nap?« »igen, a pék süti a kenyeret« vagy akár az Ahn módszere szerint is; sőt még a Toussaint-féle módszer is éljen — quot capita tot sensus; de ezért törvények, szabályok nélkül boldogúlni aligha lehet, legalább nyilvános iskolában nem.

Állításunk bizonyítására szolgáljon egy-két értesítő kivonata.

Igy például az α-i főreáltanodáé, melynek bevégzett tananyaga között következőt olvasunk: II—V. osztályig különböző mondatok fordítása (tk. Ahn fr. nyt.) V—VIII: La Fontaine-féle mesék magyarra fordítva.

Hol van itt az összefüggés, hol az átmenet és mi lehet az eredmény?

Igaz ugyan, hogy a fennkölt szellemü meseköltőtől, XIV. Lajos korának e ritka jellemü férfiától, nemcsak a 14 éves gyermek tanulhat, még pedig sokat és szépet, hanem az érettségire menő is élvezettel veheti kezébe e gyönyörü meséket: de mit

szól ehhez a tanterv, (v. ö. VI—VIII. o.) mit a főiskolára készülő tanuló, midőn például a szegedi, vagy más oly reáliskolából kikerült collegájával sétál, melyben a tanterv értelmében a felső négy osztályban Fénélont, Molièret, La-Bruyert, Montesquieut, Racinet stb. olvasták? A β-i reáliskola értesítőjében meg következőt tanítottak: III. és IV. o. Hofer K. módsz. nyelvtanának II. r. (hát a III. r. hol?) V—VIII. o.-ig Rendszeres fr. nyelvet és Hoffer K. Olvk. II. r. IV—VIII. o.-ig.

A tanuló tehát elvégzi a II—IV. o.-ban a fr. nyelvet; de alig hiszszük, hogy ezt azért tette, hogy az V—VIII. újra nyelvtant tanuljon, még pedig nyelvtant, mely a Hofer-Mager-félénél, melyet a tanulók legtöbb helyen az alsó osztályokban tanulnak, jóval könnyebb, s melyet a szerző akkor írt, midőn a fr. nyelv tanításának megkezdése az V. osztálylyal terveztetett.*)

A tanterv a francia nyelvtannak rendszeres áttekintését s a fr. verstan elemeit az V. osztályra teszi, a hátra levő 3 felső osztályra pedig a fr. irodalom, nevezetesen a műpróza főképviselőitől kiván egyet-mást, lehetőleg teljes müveket olvastatni.**)

Nem kevésbbé mozaikszerű a γ-i főreálisk. értesitője, melyben a francia nyelvből következőt tanítottak: Hofer K. módsz. fr. nyt. III. r. az V. o-ban; a V.—VIII.-ban Hofer: Rendsz. fr. nyt. Olvasókönyvül pedig Hofer fr. olvk. II. r. V.—VI. o., a VII. és VIII. o-ban pedig Salamin olvk. (Másutt a II.—V. oszt-ig olvassák.) Hogy hol és mikor ismerkedik itt meg a tanuló Fénélon, Racine, Molière, Buffon meg más a fr. irodalom fénykorát alkotó coryphaeusokkal, ezeknek lehetőleg teljes művével — hisz műveikről szó se lehet, — azt még csak sejteni sem tudjuk.

A δ-i főreáltanodában a bevégzett tananyag majdnem azonos az imént felsorolt tanodákban végzett anyaggal. Az V. és VI. osztályban szintén Hofer. Rendsz. fr. nytanát használják.

A fr. nyelvtan rendszeres áttekintése tehát itt is kétszer fordúl elő, sőt mi több, a VI. osztálynak még arra is maradt ideje, hogy a XVII.—XIX. sz. iróknak vázlatos ismertetésén kivül Corneille »Horace«-ját s a Hofer-féle olvk. II. r-ből több más darabot olvasson.

Nézetünk szerint nincs meg a kellő átmenet az V. oszt.

*) Ezt nemcsak itt, hanem más reáliskoláknál is találjuk.

**) Újvári: A fr. ny. a reáliskban. Schmidt-féle Encyclop. „Fr. Sprache" alatt és Zvečina: Die didakt. Behandlg d. fr. Verb."

olvasmánya és Corneille drámája között. A tanterv pedig nyiltan kimondja, hogy a magy. nyelvi oktatással lehetőleg kapcsolatban történjék a fr. olvasás. Másutt a VI.-ban Fénélon »Telemaque«-ját, Labruyére »Characterès«-jeit stb. könnyebb, de szintén szép olvasmányokat olvasnak. Ez azonban még mind csak kis baj.

A VII. o.-nál átmeneti tantervről tétetik említés. Hogy van, hogy ez a többi iskoláknál csak is a VIII. osztálynál fordúl elő? miként ezt az átmeneti szabályok elő is szabják.

A ε-i reáliskola IV. és V. osztályában egy és ugyanazon anyagot végezték. Tudtunkkal a tanterv csakis a VI. és VII. osztály számára engedi meg e közösséget.

Az ζ-i reáliskola VI. osztályánál következőt olvashatni szóról-szóra: »A nyelvtani és mondattani ismeretek részletes (?) tanitása mellett az olvasmányok tárgyalásánál az irodalmi tájékoztatás is figyelmébe (à qui?) vétetett.«

Irodalmi tájékoztatás! Qu'èst ce que cela? De felvilágositanak bennünket »Histoire des quatre fils Aymon« vagy »Le vieillard et ses enfants« c. olvasmányok.

Csak az a bökkenő, hogy ezzel szemben másutt ugyanezen osztályban Fénélon »Télémaque«-ját, Molière „L'Avare«-ját, Corneille »Le Cid«-jét, meg »Horace«-ját stb. találjuk az olvasmányok között felsorolva.

A többi, nevezetesen a felsőbb osztályokban tárgyalt tananyagot könnyen elképzelheti magának a tisztelt olvasó, valamint azt is, hogy az imént — bár névtelenül — párhuzamba tett iskolák közül melyik járt el helyesebben, s hogy melyik közelitette meg inkább a tanterv intentióját?

Sokáig folytathatnók még tarlózásunkat, a nélkül, hogy tartanunk kellene attól, hogy a nálunknál e mesterségre hivatottabbak elől az anyagot tökéletesen elharácsoljuk, és így meg is elégedhetnénk ez alkalommal e szerény kis anthológiával, ha a »K. ung. Staats-Oberrealschule in π. (az iskola címerén) programmja figyelmünket magára nem vonná.

A II.—VII. osztályig mindenütt a Toussaint-Langenscheidt-féle nyelvtan, olv. könyvül pedig némely osztályban Schlott szolgál, míg más osztályokban az utóbbiról nem tétetik említés.

A II.—V. osztályban végzett anyagról hallgatva, ide igtatjuk a VI. osztályban végzettet.

»Fr. Sprache wöchentl. 2. (minő jogon?) St. Verbes auf indre ître, ivre, prendre; particip présent und adjectif verbal;

particip passé; Stellung der pronoms personnels conjoints; bestimmter Artikel; Auslassung des bestimmten Artikels; Wiederholung des Artikels; Lecturé amusante, und aus dem III. Cursus: proposition simple; verbes actifs — passifs — neutres — pronominaux — impersonnels; Gebrauch der Zeiten, prs. passé, indifini, imparfait und passé défini.«

Ugyanezt találjuk csaknem szóról-szóra a VII. és VIII. osztálynál is: érthetőbben fejezve ki magunkat — valamivel kevesebbet, mint a mennyit a tanterv a II.—V. oszt. számára előszab. (Synonymák, gallicismusok.)

Kell-e ehhez bővebb magyarázat, és csodálkozhatunk-e, ha lépten-nyomon panaszkodnak ellenünk; ha váltig azt hányják szemünkre, hogy növendékeink nemcsak hogy a fr. nyelv technikai oldalát nem sajátitják el, hanem hogy abban hét év letelte után alig mutatnak föl annyi ismeretet, a mennyit tőlük joggal már az 5. osztályban elvárni lehetne.

Vannak ugyan hazánkban oly iskolák is, még pedig meglehetős számmal, melyekben a nyelvet ép oly szakavatott egyének kezelik, mint a külföldnek bármelyik társiskolájában; kiknek működésük nemcsak az évi értesitőből, hanem tanitványaiknak egykét feleletéből is azonnal fölismerhető.

Szolgálhatnánk erre nézve nem egy programmal; de kéznél lévén azok majdnem minden intézetnél, — belátást szerezhet magának erről mindenki, ki a francia nyelvnek barátja, azon nyelvnek, melynek irodalmát eléggé dicsérni a különböző mívelt nemzetek nagyjai — meg nem szűnnek.

Soraink végéhez jutva kivánjuk, hogy mielőbb beálljon azon várt »egyöntetű eljárás«, melyet iskoláinkban — főképen a fr. nyelv tanitásánál — annyira nélkülözünk. Kivánjuk ezt iskoláink, a szülők, de leginkább a tanulók érdekében, hogy azok bármikor is iskolát változtassanak, — az akárhányszor nemcsak módszerre, hanem az előirt tananyagra nézve is — toto coelo — elütő különbséget, mely az egyes iskoláknál létezik, minél kevésbbé érezzék, s hogy a nekik új intézetben minél könnyebben előrehaladhassanak.

Cs. Rákosi.

Az arányosság tényezője.*)

Meg vagyok győződve, hogy a t. szaktársak egyetértenek velem abban, hogy az arányosság fogalmával hovahamarább meg kell ismertetni tanítványainkat. Azt is jól tudom, hogy mi mennyiség-tanárok már a közönséges számvetés elején, az összeadás- és szorzás-, kivonás- és osztásnál rászoktatjuk tanítványainkat az »egyenes« és »fordított (visszás) arányban« kifejezésekre. A gondolkodó tanulók pedig másrészt hamar észreveszik ama különbséget is, mely a »számtani« és »mértani« arány közt létezik; — a kellőleg hangsúlyozott »a mennyivel nagyobb« és »a mennyiszer nagyobb . . .« kifejezések csakhamar rávezetik őket azon fontos megkülönböztetésre. Másrészt ép oly könnyen jegyzik meg azt is, hogy a

»nagyobb«nak megfelel »nagyobb«,
»kisebb«nek pedig »kisebb«

alakú összefüggést egyszerűen az »egyenes arány«, a

»nagyobb«nak megfelel »kisebb«,
»kisebb«-nek pedig »nagyobb«

alakú összefüggést pedig röviden »fordított arány« kifejezésekkel jelezzük. Ily módon megtanulják a tanulók már a középiskolai (tudományos) oktatás legelső fokán azt is, hogy az egyes feladatokban (példákban) adott és keresett mennyiségek közt van egy bizonyos összefüggés: a függvény fogalom embryoja — az úgynevezett arányosság.

Ez azon fogalom, melylyel találkozik a tanuló mindjárt a számtani oktatás legelső fokán; ez kiséri őt a közönséges számvetésen keresztül s vezeti az algebrába, melyben neki már tudományos rendszerességgel kell foglalkoznia ezen általa eddig csak szólásmódként használt, de mélyebb értelmét fel nem fogott s messzeható alkalmazását nem is sejtett fogalommal.

S bármennyire követeli is a mai methodika az aránylatok tanának megszorítását, mit magam is helyeslek, — mégis azt óhajtom, hogy behatóbban foglalkodjunk ezen tannal. Kevesebb aránylat, de több arányosság — ez jelszavam!

Mindenki, ki akár az egyetemen vagy műegyetemen hallgatott mathematikai vagy physikai előadásokat, akár szobájában ülve olvasott alapos mathematikai vagy physikai műveket, észrevette bizonyára, mily sokszor találkozik azon úgynevezett »arányossági tényező«-vel. A különböző sík- és térbeli elemző-mértanokban s a felsőbb algebrában csak úgy szerepel ezen betű, mint az elméleti physikákban. S mindamellett nem találhattam sem honi, sem külföldi tankönyvet, melyben ezen mind az elemi, mind a felsőbb mathematikára oly fontos fogalom csak érintve is volna. Az elemi mathematikára is fontos e fogalom; s erős meggyőződésem, mely némileg tapasztalásom által is igazoltatik, hogy ezen

*) Felolvastatott a II. szakosztály dec. 16-i ülésén.

fogalom nemcsak a felsőbb (egyetemeken előadott) mathesis kedvéért vonandó be középiskolai oktatásunk keretébe, hanem azért is, mert már az oktatásnak középső fokán is számtalan esetben előnynyel és sikerrel alkalmazható, — mint ezt lesz szerencsém alább bebizonyíthatni.

Feladatomul tűztem ki, hogy ezen cikkben megmutassam, miként lehet tanítványainkat megismertetni az »arányosság tényezőjé«-nek fogalmával, s melyek azok az előnyök, melyeket ezen fogalom egyes problemák megfejtésénél nyújt. Cikkem nem arrogálja magának távolról sem a befejezettséget; célom volt egyedül: megadni az impulsult. Azon t. kartársaim, kik szíveskednek elolvasni cikkemet, bizonyára tovább fogják fejleszteni ezen eszmét s »viribus unitis« majd csak keresztülvihető lesz ezen reform is!

Véleményem szerint az arányosság tényezőjéről — mely jól megkülönböztetendő az »aránymutató«-tól — mindjárt az aránylatok tanának elején lehet szó. Megkisérlem a következőkben megadni az erre vonatkozó tanítási eljárásnak módját.

Legyen adva két heterogen mennyiség A és B, melyekről felteszszük, hogy olyatén összefüggés áll fenn közöttök, hogy az egyiknek változásával a másik is arányosan változik (a hányszorta nagyobbodik az első, annyiszor $\left\{\begin{matrix}\text{nagyobbodik}\\ \text{kisebbedik}\end{matrix}\right\}$ a másik.) S tegyük fel, hogy az első mennyiség A' értékének megfelel a másik mennyiség B′ értéke, s az első mennyiség A″ értékének megfelel a másik mennyiség B″ értéke.

Ha már most $A' \gtreqless A''$ és $B' \gtreqless B''$, akkor azt mondjuk, hogy az A és B mennyiségek egyenes arányban állanak egymással, mit számtanilag így fejezünk ki:

$$1)\quad A' : A'' = B' : B'';$$

ha pedig $A' \gtreqless A''$ és $B' \lesseqgtr B''$, akkor azt mondjuk, hogy az A és B mennyiségek fordított arányban vannak, mit számtanilag helyesen (tekintettel az aránymutatóra = hányados) így kell kifejeznünk:

$$1')\quad A' : A'' = B'' : B'.$$

Eddig fejtegetéseinkben mind az A-k, mind a B-k megnevezett mennyiségekként szerepeltek (azonban megjegyzendő jól, hogy az A-k maguk közt egynevűek, meg a B-k is egyazon névvel bírnak, mely általánosságban különbözik az A-k nevétől!), jól tudván azt, hogy az osztás azon fajánál, mely »mérés«-nek (benfoglalás-nak) neveztetik, a hányadosnak neve nincsen.

További fejtegetéseinkben azonban csak oly aránylatokkal lesz szabad foglalkodnunk, melyek tagjai elvont (névtelen) számok. Hogy ezt elérhessük, az 1) és 1′) alatti aránylatokban előforduló mennyiségek helyébe azoknak számértékeit (Masszahlen) kell behoznunk. Legyenek ezek megfelelőleg: a′, a″, b′ és b″. Ez által az 1) alatti aránylat átmegy

$$I)\quad a' : a'' = b' : b'';$$

a 1′ alatti pedig

$$I') \quad a' : a'' = b'' : b'.$$

Bizonyos, a későbbiekből kiviláglő oknál fogva oszszuk a I′) aránylat harmadik és negyedik tagját b′.b″-tel, lesz:

$$II) \quad a' : a'' = \frac{1}{b'} : \frac{1}{b''}$$

Már most azt állítjuk, hogy

az I) alalatti aránylatban $a' = \mu . b'$, és $a'' = \mu . b''$, . . . 2)

s a II) „ „ $a' = \nu . \frac{1}{b'}$, és $a'' = \nu . \frac{1}{b''}$ . . . 3)

a hol $\frac{\mu}{\nu}$ a feladat által meghatározott, állandó mennyiségek; azok, melyeket épen az »arányosság tényező«inek nevezünk.

Hogy 2), illetőleg 3) alatti állításunk igaz, meggyőződünk, ha ezen itt jelzett értéket behelyettesítjük az 1) és az I′)-tel egyértékű II) aránylatba, mi által nyerjük

$$\mu . b' : \mu b'' = b' : b'',$$

$$\text{és } \nu b' : \nu b'' = b' : b''$$

melyekből μ-, illetőleg ν-vel való osztás által azonos aránylatokat nyerünk.

A 2) és 3) alatti egyenletek tehát az arányosság tényezőjének definitióját adják, s azt fejezik ki, hogy ha valamely *A* mennyiség egy *B* mennyiséggel egyenes arányban van, akkor ezt legegyszerűbben így fejezzük ki

$$a = \mu b; \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad III)$$

ha pedig valamely *A* mennyiség egy *B* mennyiséggel fordított arányban áll, akkor ezen összefüggést egyszerűen így jelezzük;

$$a = \nu . \frac{1}{b} . — \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad IV)$$

S viszont $b = \mu' . a$

illetőleg $b = \nu . a$

hol μ' a μ-nek reciprok értéke.

Hogy lássuk azon összefüggést, mely az »arány mutató«ja és az »arányosság tényezője« között fennáll, vegyük fel, hogy az I) alatti aránylat állandó aránymutatója m; a I′) vagy a II) alatti aránylat aránymutatója pedig n.

Az aránymutató fogalmából következik már most, hogy az I) alatti aránylatban

$$\frac{a'}{a''} = \frac{b'}{b''} = m,$$

mit $\frac{a''}{b'}$-tel szorozva, lesz

$$\frac{a'}{b'} = \frac{a''}{b''} = m . \frac{a''}{b'};$$

másrészt

$$\left.\begin{aligned} a' &= \mu b' \\ \text{és } a'' &= \mu b'' \end{aligned}\right\} \text{ lévén, következik, hogy } \mu = \frac{a'}{b'} = \frac{a''}{b''} \quad . \quad . \quad . \quad 4)$$

s így

$$\mu = m.\frac{a''}{b'} \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad 5)$$

Az I') vagy a II) alatti aránylatra vonatkozólag pedig áll:

$$\frac{a'}{b''} = \frac{b''}{b'} = n$$

mit $a'' b'$-tel szorozva. lesz

$$a' b' = a'' b'' = n.a'' b'$$

másrészt

$$\left.\begin{aligned} a' &= \nu.\frac{1}{b'} \\ \text{és } a'' &= \nu.\frac{1}{b''} \end{aligned}\right\} \text{ lévén, következik, hogy } \nu = a'b' = a''b'' \quad . \quad . \quad . \quad 6)$$

s így

$$\nu = n.a''b' \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad 7)$$

Az 5) alatti képlet adja az arányosság tényezőjének összefüggését az aránymutatóval — egyenes arányosságra vonatkozólag, a 7) alatti képlet pedig e két mennyiségnek összefüggését fordított arányosságnál.

Érdekesek még a 4) és 6) alatti képletek is; az első azt mondja, hogy egyenes arányosságnál az adott aránylathoz tartozó arányosság tényezőjének értéke megegyezik azon aránylat mutatójával, mely keletkezik, ha az adott aránylat belső tagjait felcseréljük. A 6) alatti képlet pedig azt fejezi ki, hogy fordított arányosságnál az arányosság tényezője egyenlő az aránylat szélső, vagy középső tagjainak szorzatával.

Bármely közönséges számbeli aránylat illustrálhatja az it bebizonyítottakat.

A gyakorlatban azonban a 4)-től 7)-ig terjedő képleteknek egyike sem használtatik az arányosság tényezőjének kiszámítására, minek oka abban rejlik, hogy az arányosság tényező legfontosabb szerepét nem is a speciális számbeli példák és feladatoknál leli, hanem kiváltképen ott szerepeltethető előnyösen, hol általános érvényű igazságokat keresünk, azaz: hol adott problemákat egész általánosságban akarunk megoldani.

Az alkalmazott mathematikában erre nézve követett módszer az arányosság tényezőjének azon tulajdonságán alapszik, hogy az állandó, a mindenkori feladat által meghatározott, értékkel bír — bárminő értékekkel bírjanak is a feladat megoldását kifejező képletben előforduló független változók. Ezt tudva, már most a független változóknak rendesen oly egyszerű számbeli értékek tulajdoníttatnak, hogy a képletből az arányosság tényezőjének értéke (helyesebben fogalma) minél egyszerűbben legyen kiszámítható. Hagyományos szokás — úgy szólván — már a független

változókat az 1-séggel egyenlőknek tenni, s azután azon speciális képletből az arányosság tényezőjének interpretátióját megadni.

Az itt mondottakat legjobban fogja illusztrálni azon egynehány példa, melyeket alább bemutatok.

Igen gyakran előfordúl azonban azon eset is, hogy valamely feladat megoldásában szerepeltetjük az arányosság tényezőjét, a nélkül, hogy akár általános, akár számbeli értékére szükségünk volna. Példakép álljon itt a következő tantét: Ha valamely derékszögű háromszögben megvonjuk az átfogóhoz tartozó magasságot, s mind az eredeti, mind pedig a két kisebb derékszögű háromszögekbe köröket rajzolunk be, melyeknek küllői rendre R, r és ϱ legyenek: akkor $R^2 = r^2 + \varrho^2$.

Ezen relationak bebizonyítása végett kiindulok a következő ismert tantételből: »Hasonló háromszögek területei úgy aránylanak egymáshoz, mint a megfelelő távolságok négyzetei.« S így írhatom:

$$R^2 = \mu T,$$
$$r^2 = \mu t,$$
$$\varrho^2 = \mu \tau;$$

következőleg $R^2 - (r^2 \times \varrho^2) = \mu \{T - (t + \tau)\}$;

mivel pedig $t + \tau = T$;

$$R^2 - (r^2 + \varrho^2) = O. —$$

Egy másik érdekes tulajdonsága ezen itt említett körök küllőinek, hogy összegük egyenlő az eredeti háromszög átfogójához tartozó magasságával. Minek bebizonyítása — kiindulván ismét a fent idézett tantételből — a következő egyszerű módon történhetik:

$$R^2 : r^2 : \varrho^2 = T : t : \tau = a^2 : b^2 : c^2;$$

miből

$$R : r : \varrho = a : b : c,$$

s így

$$\left.\begin{array}{l} R = \nu.a \\ r = \nu.b \\ \varrho = \nu.c \end{array}\right\} \therefore R + r + \varrho = \nu\,(a + b + c).$$

De $\nu = \dfrac{R}{a}$; és $(a + b + c)\dfrac{R}{2} = T = \dfrac{a.m}{2}$, tehát

$$a + b + c = \frac{am.}{R}$$

Ennélfogva ezen egyszerű helyettesítések után lesz:

$$R + r + \varrho = m. —$$

Ezen levezetésnél már szükséges volt megtudni az arányosság tényezőjének értékét. Azonban ezen értéknek meghatározásánál nem követtük a fent jelzett hagyományos utat. Hogy ezen

utat — már e helyütt is — megvilágítsuk egy példával, forduljunk a kinematikához.

Bizonyos az, hogy a mozgó pont által befutott út függ az időtől, ugy hogy

$$s = f(t).$$

Vegyük tekintetbe csak a legegyszerűbb esetet: legyen a pont által hátrahagyott út egyenesen arányos az idővel. Ezen összefüggést az eddigiek szerint igy fejezhetjük ki mennyiségtanilag:

$$s = \mu . t$$

hol μ az arányosság tényezője. Ennek meghatározása végett szokás μ tényezőjét $t = 1$-nek venni, minek következtében ezen különleges esetre vonatkozólag

$$\mu = s'$$

lesz. Ily módon megnyertük μ-nek fogalmát, csak le kell azt olvasni az utolsó képletből. Ugyanis itt μ jelenti azon u t a t, melyet a mozgó pont az időegység alatt hátrahagy, ezt a physikusok sebességnek nevezték el és c-vel jelölték meg.

Nyertük tehát ily módon az egyenletes mozgást jellemző következő ismert képletet

$$s = c . t.$$

Legyen szabad figyelmeztetnem e helyütt azon különbségre mely ezen levezetés és a nálunk használt tankönyvekben előforduló levezetés közt létezik. A tankönyvekben mindenek előtt a sebességnek itt is használt (bár nem egészen szabatos) fogalmát határozzák meg, s ennek alapján vezetik le a spatium-képletet.

Mi ellenben levezetésünkben a sebesség fogalmát — hogy ugy fejezzem ki magamat — mintegy mellékterményül kaptuk. De a fökülönbség a kétféle levezetés közt az, hogy mig tankönyveink ezen fogalomnak definitióját mint valami egészen önkényszerűt tüntetetik fel, addig levezetésünkből kitünik, hogy a sebesség fogalma nem függ semmi önkényes közmegállapodástól, hanem a k é p l e t á l t a l t e l j e s e n m e g v a n h a t á r o z v a!

A később felhozandó példákon még inkább meggyőződhetünk az itt mondottaknak igazságáról.

(Vége következik.)

Dr. Wohlrab Flóris.

Az anthropologiai műszótár érdekében.

A Tanáregyleti Közlöny 5-ik száma rajtam kivül eső okoknál fogva csak a napokban került szemem elé, a mit annál inkább sajnálok, mert e számban épen egy olyan közlemény van, mely megérdemelte volna, hogy azon melegébe szóljunk hozzá.

A közlemény Requinyi ur cikke az anthropologiai műszótár érdekében.

Requinyi úr e cikkével »beáll a harcosok sorába, a kik a tudományos műszótár ügyében tudományos és nem tudományos vitát folytatnak«.

Én békés ember vagyok; a harci zajt, vészkürtöt, és zugó tárogatót nem szeretem; azért én még azok ellen »a tudomány szűzies tisztaságát beszennyező csodabogarak (!)« ellen sem küzdök, a melyektől »szinte hemzsegnek a napi lapok néprajzi ismertetései, tárcái stb. különösen nyári évad idején« — mint azt R. ur irja vala; — sőt, midőn az anthropologiai műszótár érdekében akarok munkálkodni, még arra sem fogok reflektálni, hogy mint vélekednek az emberről és embercsoportokról a »polygenisták« meg a »monogenisták« mint azt R. ur tette: csak a természetrajzi fogalmak tisztázásának szérüjére vezetem a t. olvasót, a hol a csépelt életet felszórják, hogy váljanak ki a búzaszemek és növeljék a garmadát, a pelyvát pedig hordja a szél tovább.

Hogy az anthropologia nem más, mint az ember természetrajza, az közönségesen ismert dolog; hogy az antropologia tárgya, az ember, az állatország tagja, azon sem kételkedik ma senki. — Tudjuk, hogy az állatországnak csoportokba való szedésénél a csoportok bizonyos fokozatát szokták megtartani. Legmagasabb csoport a typus, ennek határán belül az osztály (classis), ezen belül a rend (ordo), a rendben a család (familia), a családban a nem, (genus), a nemben a faj (species) és végre a fajta (varietas). Azt is tudjuk, hogy a tudományos terminologiában Linné óta minden fajt két névvel szokás jelezni, melyek közül az első a nemet, a második a fajt fejezi ki: Canis familiaris, Canis lupus; igy tanultam ezt még a gymnasiumban.

A természetrajzi könyvek a gerincesek typusában, az emlősök osztályában, a főemlősök (Primates) rendjében egy külön családba foglalják az embereket Emelkedettek — Erecti néven, hogy megkülönböztessék az ugyanabba a rendbe sorolt majmok családjaitól. A család keretében levén a nem fogalma, szükséges, hogy az emelkedettek családjában is állapitsunk meg egy nemet, és ez Homo; tehát nem »species Homo« — mint R. úr meglehetős garral mondja, hanem genus Homo, mint ezt már Linné ezelőtt több mint 100 esztendővel megállapitotta. A nem fogalom körébe esik azután a faj, a species (nem bánom espèce, Art, the species sat.) fogalma, a mint ezt ugyancsak Linné megalkotta, elnevezvén az embert is, mint minden állatfajt, két névvel Homo sapiens-nek.

Ezekből talán kitünik, hogy még sem olyan »igazán komikus jelenség az« midőn emberi nemről beszélnek. Beszélhetünk bizony emberi nemről is, de még családról is.

Más kérdés azután, vajjon e nem keretén belül egy fajt különböztessünk-e meg, vagy az anatomiai és nyelvi elérésekneknek olyan jelentőséget tulajdonitsunk, mely az egyes embercsoportok fajbeli elkülönítését és a faj (species) értékével biró csoportokra választását követeli, mint azt Haeckl felfogta; ezt

azonban puszta tollsercegtetéssel eldönteni nem lehet. — Ha a nem keretén belül egy fajt (Homo sapiens, L.) különböztetünk meg, akkor a faj keretén belül előforduló eltérések csak a fajta (varietas, race) értékével fognak bírni és ekkor mondani fogjuk: Homo sapiens, varietas malayus, var. kaffer és a t. mint mondjuk például a kutyáknál: Canis familiaris, var. grajus (agár) var. acceptorius (vizsla) var. molossus (buldog) és a többi. Ha pedig a Homo nem határain belül levő eltéréseket elégségeseknek véljük több faj fogalmának a megállapítására, akkor mondjuk Homo malayus, H. arcticus sat. mint a kutyáknál Canis grajus, C. molossus sat.

Hogy a »fajta« elnevezés alkalmazásától irtóznának iróink, azt nem tapasztalom; legfejebb összezavarják a faj fogalmával. De hát vannak esetek a históriában, hogy a nem fogalmát is össze zavarják a faj fogalmával, a mi nagyobb botlás.

Volna még egy pár gyenge megjegyzésem pl. arra, hogy R. szerint, minden szakember tudja, hogy a faj és fajta anthropologiai fogalmak« (!) meg hogy »a fajta és a nép nem födik egymást« (!) sat. de ezek vagy nem tartoznak egészen a tárgyhoz, vagy a szerkesztő volt szíves őket az író kedveért nem bántani. A Müller rendszere csoportjainak magyar elnevezésére azonban még meg kell tennem észrevételemet.

R. úr »arra akar tekintettel lenni, miképen kelljen a rendszert (Müllerét) magyarra forditani.« — Engedje meg t. R. úr, hogy egészen jó akarattal figyelmeztessem, hogy ha csak forditani akar valamely tudomány terén, akkor igen rosz uton jár. Ez volt a mi romlásunk, ebből született a Vogel-féle távcső (Vogelperspective) a Kegel-féle projectio (Kegelprojection), a külmohosság és a belmohosság (Exosmose, Endosmose) s a t. — Sokkal célhoz vezetőbb a dolog természetére, értelmére és világosságára tekinteni és ennek megfelelőleg adni meg a fogalomnak a magyar elnevezést. Kár azért hibáztatni azt a tagtársat, ki a Müller Wollhaar-át göndör hajnak «forditotta.« Nekem úgy látszik, hogy annak a tagtársnak nem a »hű leforditás« lebegett szeme előtt, midőn Wollhaar-t göndörnek irta magyarul, hanem talán az, hogy a sima hajuak csoportjával élénk ellentétbe állitsa a másik csoportot; és eljárását e tekintetben én csak helyeselni tudom, mert a sima hajnak inkább a göndör mint a gyapjas haj az ellentéte. Erre utal a csoportnak görögös elnevezése is: Ulotriches; οὐλότριχος annyi, mint göndörhajú. Nem tartom ugyan hibásnak a gyapjas elnevezést sem, mert e csoportba sorolt emberek haja csakugyan lapitott és gyapjúhoz hasonló, de az előbb emlitett oknál fogva inkább R. úr azon névtelen »tisztelt tagtársának« az elnevezéséhez hajolnék, annál is inkább, mivel akkor a gyapjas elnevezés felmaradna a Müller »Vliesshaarige« csoportja számára, a mi kifejezőbb, mint a bundás haj. Bundás mindenféle alkatú haj lehet, ha sűrű és tömött, de gyapjas nem. A nubáknak például olyan bundás fejök van, mint annak a

rendje, de hajok azért nem gyapjas. A németeknek két szavok van erre a fogalomra, azért nem követnek el hibát, ha e főcsoportot Wollhaarige, az alcsoportot pedig Vliesshaarige néven irják le. A Vliesshaarige görögösen Eriocomi néven van Haecklnél és Müllernél; ἔριον pedig kiválóan gyapjút jelent. — A »másik hírneves tudósunk« fordítását, a kit R. úr szintén névtelenül idéz, nem pártolhatom. Ha R. úr »t. tagtársának« a Büschelhaarige elnevezésre a pamatos-hajúak, a »hirneves tudósnak« és R. úrnak csomós-hajúak tetszik jobban, az ellen nincs kifogásom, csak jól magyarázzák meg jelentőségét, de nem úgy ám, mint Hunfalvy János, a ki a pápúákról R. úr által idézve (143 l.) »helyesen« így szól: »hajuk fekete és sűrű, rendesen göndör és sajátságos módon összecsomósodik s úgy áll a fejen mint a paróka«; mert ez nem volna igaz.

R. úrnak a szerecsen és mongol elnevezésekre vonatkozó nézeteiben osztozom. Ha a test kipötyögtetését (tetovirozás) a tatu szóból készített szavakkal akarja kifejezni, az ellen sem lehet kifogása senkinek, csakhogy akkor talán nem helyes a tatuoz képzés, hanem jobb lenne a tatuzni, tatuzás, kitatuzás stb.

Ennyit az eszmék tisztázása, a dolog érdekében. y.

Néhány szó a tornatanitásról.

Az ember természetét és rendeltetését teljesen félreismernők, ha a physikai nevelést túlbecsülve, a tornászat feladatául mást tűznénk ki, mint megőrizni a test egészségét s fejleszteni annak erejét és tevékenységét, hogy így a test a lélek munkásságát minél kevesebbet akadályozza, sőt ennek hű szolgája legyen. Ezért is ifjúságunk tornászata nem egy irányú fejlesztése a nyers erőnek, nem athlétikai, hanem rendszeres és fokozatos emelkedés azon testgyakorlatokban, melyekben minden korosztály számára oly mértékben van meg a mozgásmennyiség, mint a mily mértékben az az ő testének fejlesztésére szükséges. Innen van, hogy tanítványaink nem azért tornáznak, hogy tornászok legyenek, hanem hogy testük izmos, erős, hajlékony, ügyes, akaratuk szilárd, kedélyük vidám legyen; tornásznak, hogy kitartást, bátorságot, önbizalmat nyerjenek. Tekintve e fontos célt, sajnos, hogy több középtanodában a physikai nevelés e legjelentékenyebb eszköze igazgató és tornatanitó részéről oly annyira kevés figyelemben részesül, hogy nemcsak a tornahelyiségek berendezése, hanem a tanítás is sok kivánni valót hagy hátra.

Láttunk ugyanis olyan nyári és téli tornahelyiséget, hol mindjárt szembeötlött a tornaszerek s a különben is szerény helyiség célszerűtlen beosztása, azért felemlítjük, hogy »Népiskolai, középtanodai, tanítóképezdei tornahelyiség tervezete és berendezése« cím alatt Bokelberg Ernő Budapesten 1873-ban egy füzetkét adott ki, melyben még a költségvetés is benfoglaltatik. E

füzet tornahelyiségek berendezésénél nagyon célszerűen használható. Az egyes eszközök, a különböző korú tanulóifjúsághoz képest több példányban és különböző nagyságban állítandók ki; az anyag, a fák mineműsége is fontos. Igaz, hogy szükség esetében a fűrészszel furni, s a furóval fűrészelni kell tudni, Franklin szerint, de ha kikerülhetjük, nem teszszük.

Ha a tornahelyiségek megfigyelése között egy-egy pillantást vetünk a tornázó ifjúságra, azonnal látjuk, hogy mig egyik izzadságát törli s egyet-egyet nagyot lélekzik, addig a másik kalapját, tollkését, vagy épen óráját szedi fel, mert a tanító még szép szóval sem mondta, hogy tornázás előtt azt a sok mindenfélét tegyék le magukról és vegyék ki zsebeikből. Ilyen helyen aztán nem nagyon csudálkoznánk, ha keztyűben látnók őket tornázni. A szük nyakkendő, szük mellény, szij mind kerülendők; jobb a nadrágtartó. Külön tornaruhát épen nem akarunk a tanulóknak, habár egyéb ruhájuk kímélése végett ez csak ajánlható, hanem annyit mégis megkivánhatunk, hogy a fennebbi esetek ne forduljanak elő s hogy kabátjuk begombolva és övük, kiknek van, úgy legyen felkötve, hogy akadályukra ne legyen.

Az ifjúság izzad nemcsak a nap égető heve, hanem a miatt is, hogy a tanító nem tornáz velük s akár szabad, akár rend-, vagy épen eszközgyakorlatokat tartsanak, addig tart az egyes gyakorlatok végzésének ideje, részint számlálás szerint, részint a nélkül, míg vagy a tanító megunja, a mi ritkább eset, vagy pedig míg egyik-másik kiből belőle s csakúgy liheg, mintha kergetnék. A nagy fárasztás pedig igen veszélyes, mert az izmokat megerőlteti, a testet elgyöngíti s könnyen okozza a megerőltetett rész gyuladását; azért okvetetlenül szükségesnek tartom előre tudatni a tanulókkal, hogy ha valaki fáradtnak érzi magát, azonnal hagyjon fel a gyakorlattal. Egy kis megerőltetés, gyakran ismételve, ugyanazt teszi a mit egy nagy megerőtetés. De mire is ezen vezényszó: pi—henj!? ha nem tudjuk kellően alkalmazni s tudtára adni tanulóinknak, hogy a kezeket a csipőre téve, hogy a vállteher csekélyebb legyen, a pihenés alatt csendes, mély lélekzetet kell venni, mert ez a tüdő szabad járását, épen tartását, valamint a vér elevenebb forgását mozdítja elő.

A tornázás alkalmával előforduló különféle bajokban legjobb gyógyszer a hideg víz; lehet ez kút-, vagy folyóvíz, de ha hó, vagy jég alkalmaztatik, még jobb, mert ez a sértett részek gyuladását és az ebből keletkező káros hatást biztosabban megakadályozza.

A tornahelyiségben tehát mindíg legyen hideg víz, kisebb-nagyobb vászondarab, egy-két hólyag, angol tapasz, különböző lemezek vastag papirból vagy deszkából, egy pár kötő-szalag és szivacs. A szivacs a vérzéshez, surlódáshoz, általában a tisztításhoz igen szükséges. Alkalmazható, szükség esetében, egy zsebkendő is, de ha tehetjük, miért ne választszuk a legjobbat? A víz

nemcsak gyógyszerül, hanem italul is fog szolgálni, mert az iskolában töltött 2—3 óra alatt megszomjaznak.

Ha a gyakorlatokat hirtelen nem változtatjuk, hogy a könnyebb lélekzetű gyakorlatokat a nehezebbek váltják fel s megint könnyűvel végezünk; ha soha sem viszszük a megerőtetésig: úgy ritkán fogjuk az orvos munkáját végezni; de még ritkábban, ha mindíg jelen vagyunk a tanórákon és az előtornászokban keveset bízunk. Vajha nélkülözhetnők is az előtornászokat! De mivel csakugyan nem nélkülözhetjük, adjunk kezökbe tornakártyákat, egy jó tankönyvet, tegyenek otthon megjegyzéseket, jegyezzük ki számukra a tanitandó anyagot, szóval: készítsük el őket arra, mire a rájuk bízott csapatot tanitni fogják.

Tornakártyái 10 intézet közül egynek ha vannak, s ennek is csak a szereken való gyakorlatokra; hogy a szabad- és rendgyakorlatokra is léteznek, s hogy a rendgyakorlatokat szükséges szabad gyakorlatokkal egyesíteni, sőt ezek nélkül ritkábban is használtatnak, azt kevesen tudják, még kevesebben alkalmazzák. Ha nincsenek kártyáink, készítsünk, írjunk s az előtornászoknak adjuk ki kellő időben.

Említettük, hogy a tanítók nem tornásznak versenyt tanítványaikkal. Egy elméletileg és gyakorlatilag képzett tanító ezt meg is teheti; de már azt a kényelmet semmiesetre sem engedhetjük meg, hogy a tanító elővegye egyik-másik tankönyvet s megmutatva az ábrákat, így szóljon jobb tanítványához: »Csináld meg azt, vagy ezt; a többi pedig nézze.« Itt a tanulók csakis az előtornászoktól látnak egyet-mást, mi nem minden alap nélkül teszi aztán őket bizalmatlanokká tanítójuk iránt. Itt maguk az előtornászok is csak így vezényelnek: »Csináljátok ezt, vagy ezt«, s megmutatják a gyakorlatot *úgy — a h o g y*; de a gyakorlat nevét, a kivitel módját, a gyakorlat hasznát, nevezetesen azt, hogy a test melyik részét, vagy tagját veszi képzésbe, vagy végre, hogy a segélyt a rosz siker esetében hogyan kell adni, azt épen soha sem fogják megmondani s így a tanulók nem is fogják megtanulni. Mivel az előtornászok a tananyagot methodice áttekinteni nem tudják, azért szükséges, hogy *c s a k o l y a n g y a k o r l a t o k a t v é t e s s e n e k e l ő c s a p a t j u k k a l, m i l y e n e k e t a t a n í t ó m u t a t o t t m á r a z e g é s z i f j ú s á g n a k*. Az előtornászoknak meg kell mutatniok a gyakorlatot, s a mi fődolog, tudniok kell a segélyadás módját, mert mindíg lehet és kell számítani egy csuszamlásra, vagy esésre; felvigyáznak a gyakorlatok rendes menetére, rendet tartanak, meg is intik a rendetlenkedőt, de büntetniök nem szabad; tartsák különösen szem előtt, mit a tanítók számára már Pestalozzi megírt, hogy t. i.:

1-ör, minden egyes gyakorlatnál meg kell mondani röviden a gyakorlat nevét s jelölni az irányt, melyben az végbe viendő, pl. előre!;

2-or, számlálás szerint kell a csapatot betanítani;

3-or, a tanító maga tegye meg a gyakorlatot, és

4-er, egy szárnyvezetővel szintén tétesse meg.

Tekintettel pedig a nemi fejlődés korára:

1-ör, egy gyakorlat se tartson tovább, mint 1—2 percig;

2-or, ne legyen igen heves a gyakorlat;

3-or, a tanuló legyen előkészítve a nehezebb gyakorlatokhoz.

A csapattornázásnál legjobb, ha a tanító van jelen; az előtornászok leginkább az eszközökön való gyakorlatokhoz használtassanak. Megemlítjük még, hogy voltunk olyan évi nyílvános vizsgálaton is, hol szintén az előtornászok vezényeltek, s a különben egészséges tanitó csak úgy nézte, mint a vendégek, hogy ugyan mit is produkálnak az ő tanítványai!? És mit produkáltak? Futkostak egyik eszköztől a másikhoz és csinálta minden tanuló azt — a mi ráragadt. A tanitónak, mint később értesültem, noble, helyesebben privát passiói közé tartozik, hogy valamint egész évben, úgy az ilyen vizsgákon is csak kegyes szemlélő legyen, végezvén a tanítást, valamint a vizsgálatvezetést az előtornászok. Vannak esetek, hogy az esőzés miatt, a téli tornahely dacára is, a vizsgák meg sem tartatnak. Jól tudjuk, lejárták magukat a díszvizsgák; nem is ilyeneket kívánunk, de annyit csak megkivánhatunk a kora és gyakorlottsága szerint csapatokra osztott ifjuságtól, hogy a szabad-, rend-, eszközökön való gyakorlatok kivitelében szabatossággal járjon el.

Téves felfogás volna azt hinni, hogy a tanitónak minden órában meg kell mutatnia a gyakorlatot minden egyes tanulónak. Azt, hogy a tanitó akrobata legyen, nem kivánhatjuk, mert jól emlékszünk a physikai nevelési elvekben Rousseau követőjének Guths-Muthsnak e szavaira: »A jól iskolázott és összhangzólag kimüvelt tornász mindig jobb benyomást tesz, mint az olyan, ki kötéltáncos darabokat iparkodik producálni«. Ennél fogva nem is szükséges, hogy a tanitó valami művész legyen a tornázásban; de az igenis szükséges, hogy az egyes gyakorlatokat saját tapasztalásából is ismerje, s különösen, hogy az alapfogalmakat, minők a szabadgyakorlatok mozdulatai, támasz a korláton és lóbálás, függések és lóbálás a nyujtón, lovagülés, szabad ugrások s a t., teljes szabatossággal legyen képes mutatni; szükséges, hogy a tornázás minden nemében legalább annyira jártas legyen, hogy nehány főbb gyakorlatot is meg tudjon mutatni, mert hiszen saját tapasztalatai alapján kell megítélnie, hogy mire jut az egyes gyakorlatok által, s hogy mennyi erőfeszítésre s mily előkészületre van ahhoz szükség. E tárgynál is megkivántatik a szemléltetés épen úgy, mint bármely másnál, ha még nem jobban; a száraz elbeszélés által nem lehet minden gyakorlatot megértetni.

A jó tanitó minden napra beosztja magának, hogy melyek a fő, s melyek a mellékgyakorlatok. Mindjárt a tanév elején, hogy a csapatokra osztás megtörtént, ki lehet tűzni egész évre az elvégzendő tananyagot. Hogy nem kell a pedanteriáig vinni, hogy nem kell »ha törik, ha szakad« bevégezni a kitűzött anyagot, azt paedagogiánk megértetheti; mert annyi bizonyos, hogy nem le-

het a csengetyűre bizni a gyakorlatok megváltoztatását, hanem tekintettel kell lenni a kezelés alatt lévő tananyagra s az uralkodó, vagy néha váratlanúl fellépő érzületre is.

A tanulóknak meg kell engedni azon gyakorlatokat, melyek testi szervezetük, vagy egyik-másik tagjuk fejlesztésére leginkább megkivántatnak, és a melyekben gyengéknek érezik magukat; a tanóra egyik része tehát erre fordítandó (Turnkür).

A kivitelben a szigorú pontosság, főleg a tanítás kezdetén kerülendő; az érettebb, gyakorlottabb tornászoktól azonban megkivánható, hogy nagyobbb pontosságot, szigort tanusítsanak.

Soha egy tanulási idő sem telhetik el a nélkül, hogy az egész testet, a felső és alsó tagokat egyaránt igénybe nem vettük volna. A gyakorlatok sokfélék; kezdve a tornajátékokon és az előgyakorlatokon (különösen az ugráshoz) és haladva egészen a lovagülésig, úszásig, szúrásra vagy vágásra menő vivásig. A járás kimért léptekkel és teherrel ingó eszközökön a gyors és a tartós futás, szabadon, vagy bottal való magasba és mélybe ugrás, nem különben a távugrás: az alsó tagokat veszik igénybe. A karok gyakoroltatnak az emelés, vívás, támaszkodás, tolás, huzás s a t. által a célszerűen berendezett szereken és szerekkel; továbbá a gerelyvetéssel, tekedobással, hajítással (de nem a tornahelyiségben) s a t. A lábak és kezek egyidejűleg erősíttetnek a lovon, hol a gyengébb ifjak csak az előgyakorlatokat teszik meg, holott az erősebbekre nézve itt tétetnek a legjobb gyakorlatok, mert erőt, ügyességet, hajlékonyságot, a testnek különösen szép magatartást, az értelemnek munkát, gyors, előre való meggondolást, szóval: testnek és léleknek élénk munkásságot ad; idetartozik még a kötélen, vagy árbocon való kapaszkodás, a függeszkedés nyujtón, korláton, létrán, rúdon, s kis mértékben a birkózás, úszás, vívás, korcsolyázás, melyek csaknem a legszebb virágai a testgyakorlatnak s melyek mind ösztönzik, erősítik és acélozzák lassanként a gyönge testet a mindenoldalú fokozatos kiképzéshez. Igy segití a tornázás a szellemi kimüvelést és teszi alkalmassá az embert a harcra mind az élettel, viszonyokkal, mind pedig az ellenséggel.

Vannak tornagyakorlatok, mint láttuk, melyek az egész embert igénybe veszik; vannak, melyek elkülönítve, s vannak melyek társaságban gyakoroltatnak. Ezen utóbbiakhoz tartoznak a társas tornajátékok, melyeket a tornázás nem nélkülözhet, mert meg van bennök nemcsak a helyes paedagogiai elv, hanem a tananyag elrendezése s a módszer is. A tornajátékok épen nem valami ülő, vagy élces játékok, hanem olyanok, melyekben a testi és lelki erők összege van mozgásban, a legnagyobb munkában. Minden tornajátékban egy gazdag világ van, és minden tornagyakorlatban egy iskola van. A tornajátékok, s a szabad- és rendgyakorlatok nem részesülnek kellő méltatásban több középiskolában. A tornázás egyedül nem nyujt oly sokoldalú munkásságot, mint a játék, hol az értelem, az akarat, az egész test élénk tevékenységben van, s hol megvan az a bizo-

nyos édes öröm, mely az ifjúságot játékközben eltölti, de a melyet a száraz tornázásban hiában keresünk; miért is a tornajátékok nemcsak nem feleslegesek, hanem szükségesek is.

Hogy a szabad és rendgyakorlatok sem részesülnek a megérdemlett fölkarolásban, azt csakugyan sajnálhatjuk, mert nincsen szebb és képzőbb része a tornászatnak, mint a rend- és tömeggyakorlatok, kanyarulatok, evolutiók s t. eff. A szabad- és rendgyakorlatok az iskola rendelkezésére álló kiváló eszközök az ifjuság erejének és munkásságának fejlesztésére. Az élénken hangzó parancsszó, mások példája, a kivítel ingere, s a mit nem akarnak elrontani: az üteny szerinti mozgás, magával ragad, felvidít, legyőz minden kedvetlenséget, bátortalanságot, ugy hogy még a kevésbbé ügyesek is lépést tartanak és haladnak. A hol pedig haladás van, ott az öröm is megvan. Csak a tanítás hiányossága lehet oka, hogy némelyek elvesztik kedvüket, melylyel a tornázáshoz kezdettek. A tömeggyakorlatokat azért nem szabad az előtornászokra bizni, mert azok, kik kevés kitartást és buzgalmat tanúsítanak, ellankadnak, rendetlenkednek, mihelyt nem állnak a tanító közvetlen felügyelete alatt. E gyakorlatok már a fokozatos haladáshoz is megkivántatnak. De a hol szeretnék, hogy minden elökészítés nélkül csak úgy hányják a tanulók a halálugrást, ott nem lehet csudálkozni, hogy e szép része a tárgynak el van hanyagolva. Egy-két csuklógyakorlatot megtanulnak a tanév elején, aztán egész éven át az eszközökön kinlódnak a gyenge, fejletlen testü ifjak, s hogy nem haladnak, azon legjobban csudálkozik a tanitó. Hiába! ha a bonctant nem tudjuk s még sem igen lapozgatjuk, ha az alapgyakorlatokon átsurranunk, úgy csak örvendhetünk, hogy egy-egy tanítványunknak több évi hibás vezetés alatt esés következtében csak egyszer kétszer folyt az orra vére, s karját csak kettő-három törte el. Ez alapon nem lehet eléggé ajánlani, hogy csakis alkalmas szakértő, az ifjúság javát, egészségét szivén hordó, kötelességét pontosan teljesítő, lelkiismeretes s a nevelési tudományokban kellően jártas egyéniség alkalmaztassék tornatanitónak.

A tornászat legújabb fejlődési momentumát dr. Jäger Otto tanár rendszere képezi, mely ugyanis a honvédelem által követelt harcképességben és fegyverkezelésben érvényesül. Jäger a Spiesz-féle szabad- és rendgyakorlatokat elveti, mert az ő szempontjából fődolog a hadgyakorlat (exerciren). Jäger csak harcképességre törekszik, pedig a tornászatnak nem lehet a jövendőbeli katonát, hanem az embert képzésébe felvenni. Az iskola elökészít mindenre; a testileg-lelkileg kimüvelt, kifejlett emberből válhatik minden, és igy katona is; kard, puska, zászló az ifjuságnak nemcsak felesleges, hanem káros is, ezért a rend-, vagy tornagyakorlatokat, melyek elvökben úgy is rokonok a katonai gyakorlatokkal, korántsem kivánjuk oly irányban, mint azokat a közoktatási miniszter úr az ifjúsági véderőről szóló törvényjavaslatában 1873-ban a képviselőház asztalára tette; sőt még oly irányban és mértékben sem, mint azok a miniszter úr 1875-diki nov. 6-án beterjesztett újabb

törvényjavaslatának 23. §-ában foglaltatnak. De hogy az eddigieknél nagyobb mértékben taníttassanak, azt megkívánhatjuk; mert tudjuk, hogy többen, tekintettel épen azon visszavont törvényjavaslatra, kevésbe veszik az e nemű gyakorlatokat, már pedig a sorgyakorlatok a szellem kimüvelését nagyobb mérvben segitik elő, mint az eszközgyakorlatok, melyeknek különben is alapját képezik s igy elmulasztásuk mindenesetre csak káros lehet. Eddig legtöbb helyt betanítottak egyké soralakítást, s aztán hajrá az eszközökre; pedig e tárgyban nagyon is szükség van arra, hogy könnyüről haladjunk a nehézre, egyszerüről az összetettre, s a t.

A gyakorlatokat otthon, előre rendeznünk kell systematice és methodice. Hogy a tárgy rendszere és módszere közt lényeges külömbség van, az e tárgy természetében fekszik. Tisztán methodice van összeállítva: Eiselen, Turntafeln, Berlin, 1837; és sistematice: Spiesz, die Lehre der Turnkunst, Basel, 1843, Guths-Muths, Jahn, Lübeck s követőik, még Diesterweg is megelégedtek a gyakorlatoknak csak egyes szempontokból való rendezésével, mi abban leli magyarázatát, hogy egyikük sem tudott kellő külömbséget tenni e tárgy rendszere és módszere között.

Eiselen művében a didaktikai célszerüség kézzel fogható, ha tekintjük a négy csoportot, melybe a gyakorlatok be vannak osztva; s könnyen meggyőződhetünk arról is, hogy ezen osztályozás nem az önkény, hanem a tapasztalat elveire van alapítva. Sőt a fokról fokra haladás az egyes csoportok keretén belől is félreismerhetetlen. Megvan a parallel haladás a függő és támgyakorlatok közt; megvannak, ezeket megelőzőleg, a szükséges szabadgyakorlatok, mint általános előgyakorlatok. Nem maradt figyelmen kivül a »non multa, sed multum« elv sem, mert látjuk, hogy jobb sokat csak egymás után, és nem egymás mellett megtanulni. Spiesz tornakönyvében (Turnbuch f. Schulen, II. 502) szintén felújította ezen elvet, de csak általánosságban, míg különösen s alaposan kidolgozta a szergyakorlatokra Ravenstein.

A hiányos vezetésen kivül a tanitás sikerének legnagyobb ellensége a tanulók fegyelmetlensége, minek oka a tanitó »nemtörődöm« természetében, de főként azon téves felfogásában keresendő, hogy a tornaidöt pihenés idejének tekinti, melyben csakis szórakozni, vagy csak igy amúgy mozgásokat tétetni vagyunk hivatva, nem pedig a komoly tanításra. Hogy fegyelem nélkül jó iskola ép oly kevéssé képzelhető, mint jó katona, az rég ismeretes; de már az kevésbbé, hogy a tornázás nem művészet, hanem nevelési eszköz, minélfogva a tornatanitó nem tornamester, hanem az ifjúság nevelője, mivel a tornaterem sem idomító, hanem nevelő intézet. Ámde épen ez oknál fogva szükséges, hogy a tornatanitást oly tanitó vezesse, ki úgy a módszer és a fegyelem, valamint a nevelői belátás tekintetében a jelen kor szinvonalán áll.

Hadik Richárd.

Irodalom.

Szemle az 1878—79. évi jelentésekről.

II.

7. Budapesti II. ker. áll. reáliskola. (23. értesítő). Nagy 8-adrét, 73 lap. Szerkesztette dr. Say Móric igazgató. Értekezés: A világrendszerre vonatkozó nézetünk keletkezése. Heller Ágosttól. Az iskola történetéből feljegyezzük, hogy az intézet tanítványai által készített szabadkézi és mértani rajzokból, mintázatokból és vegytani készitményekből álló gyüjtemény a székesfehérvári országos kiállitáson a legmagasabb díjra érdemesítve, arany éremmel tüntettetett ki. Rendkivüli tantárgyak voltak: az angol nyelv (tanulta 11) latin nyelv a felső osztályuak számára (tanulta 7), vegytani gyakorlatok (tan. 7), mintázás (tan. 22), templomi müének. A »Révai« önképző kört dr. Váradi Antal tanár vezette. A kör könyvtára meghaladja az 500 kötetet. Az ifjúsági dalárdát Tiber Ágost tanár vezette; volt 60 rendes és 4 pártoló tagja. — A tanárok közül irodalmilag is működtek: dr. Babics K., Heller Ágost, Palócy Lipót, Paszlavszky J., dr. Say Móric, Váradi Antal, dr. Brózik K. — A gyüjtemények szaporitására 1000 frt fordíttatott. — Ösztöndíjat 40 tanuló élvezett 4245 frtban. A szegény-alap vagyona 2597 frt 11 kr. — Érettségi vizsgálatra a 8. osztály 33 növendéke közül 31 bocsáttatott, 1 visszalépett, 2 ismételt, de az irásbelin ujolag megbuktak. A 30 közül érettnek nyilv. 27, ismétlésre utasíttatott 3. Beiratott összesen 381; elhalt 1, elmaradt 21. Nyelvi viszonyok szerint legtöbb a magyar-német, t. i. 300.

8. Budapesti kegyesrendi főgymnasium. Nagy 8-rét, 108 lap. Értekezés: A földmüvelés iránti előszeretet és a kereskedés a rómaiaknál. Farkas Józseftől. Az intézetben volt »gyakorló iskola« (önképző kör), dalárda, segélyegylet. Közölve vannak a magyar és német irásbeli feladványok. Beiratott 563 tanuló, és pedig az elsőbe 110, a másodikba 95, a harmadikba 77, az ötödikbe 82 stb., hanem párhuzamos osztályok nem voltak. Nem irigylésre méltó a tanárok sorsa, a kik komolyan veszik feladatukat. Egyébként pedig bámulatos, hogy a főigazgató és a miniszterium szeme előtt igy lehet berendezni az iskolát. Az 563 tanuló közül elhalt 2, elmaradt 51. Feljegyezzük, hogy az 5. osztályban 3, a 6.-ban 3, a 7.-ben 3, a 8.-ban 2, összesen 11 volt fölmentve a görög nyelv tanulása alól. Persze, hogy a felmentetteknek ilyen nevük vannak: b. Bánhidy, Barta, Pápay, Blaskovich, Gajzágó . . . Érdekes volna tudni, vajjon a felmentések a tanári kar ajánlatára történnek e? Mi nem hiszszük. — Az érettségi vizsgálatra jelentkezett 33 tanuló; kitüntetéssel érett 4, egyszerüen 28; visszavettetett 1.

9. Budapesti IV. ker. községi ny. főreáltanoda. Nagy 8-adrét, 88 lap. Szerk. Ney Ferenc igazgató. Értéke-

zés: A tanév végén, melyben N. F. a nemzet neveléséről, a reáliskola culturalis fontosságáról szól. Az intézetben 14 rendes tanár, 4 rendszeresített segédtanár, 4 ideiglenes tanár, 2 rkv. tanár 1 tanársegéd és 13 hittanító működött. Irodalmilag is működtek: Balló M., dr. Császár K., Harrach J., Krisz Fer., Ney Ferenc, Schmidt S., dr. Szabóky Adolf. Krisz Ferenc súlyos betegsége következtében szabadságoltatott. Az igazgatói jelentés szerint a fiatalság, főleg az első osztályokban évről-évre lazább fegyelmezettséget tanusít. A jelen évben már május 20-ig 43 eset tett komolyabb elbánást szükségessé; fegyelmi szempontból négy tanulónak kellett elhagynia az intézetet. — Szabad tantárgyak: az angol nyelv (tan. 9) és a gyorsirás (tan. 20); de az utóbbinak tanítása dec. 19-én felsőbb rendelet következtében megszünt, mivel a kormány a Nagy Sándor-féle rendszert nem engedi alkalmazni. A latin nyelvre csak 3 tanuló jelentkezvén, tanítása meg sem indult. — Ösztöndíjat 8 tanuló élvezett 760 frtban; a Szilágyi-féle segélydij-alapítványból 120 tanuló kapott összesen 880 frtot. A segélyegylet alapja 4099 frt 10 kr. Beiratott összesen 512 tanuló; kimaradt 40, meghalt 2. Párhuzamos volt az I. II. IV. osztály. — Függelékül közölve van az a beszéd, melyet Kiss Gábor tanár Ő Felségeik ezüst menyegzője alkalmából apriV 24-én tartott az iskolai ünnepen. Az »Eötvös József« önképzőkör ez évben szünetelt.

10. Budapesti (V. ker.) kir. kath. főgymnasium. Közli dr. Corzan Avendano Gábor igazgató. Nagy 8-ad r. 56 lap. Értekezés: A szegény gyermekek sorsa az ó-kori társadalomban. Novák Lajos hittanártól. — Néhány szó a tornászat érdekében. Graboviczky Leo torna-tanártól. E cikkhez egy statisztikai kimutatás van csatolva a 8. osztály növendékeiről, mely szemlélhetővé teszi az ifjak fejlődését pontos mérések szerint. Gr. rendszerét ajánljuk a tornatanitók figyelmébe. — A tanárok közől irodalmilag is működtek: Köpesdi S, Kurcz Antal, Szarvas G., dr. Schwicker J. H. — Rendkivüli tantárgyak: a müének, francia és angol nyelv. Ösztöndíjat élvezett 6 tanuló. — Beiratott összesen 560 nyilvános, 14 magántanuló; az intézetet elhagyták 81-en; vizsgálatlan maradt 25. Anyanyelvre nézve magyar 439; magyarul és németül beszél 301; vallásra nézve kath. 145, héber 302. Párhuzamos volt a I. II. III. osztály. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 50 tanuló; visszalépett 1, kit. érettnek nyilvánittatott 6, egyszerűen 36, visszavettetett 7. — A segélyző egyesület vagyona 2368 frt 90 kr. Az önképző kört Köpesdi Sándor tanár vezette. A gyüjteményekről semmi kimutatás sincs. Kiemeljük a jelentésből a következő elszomoritó közleményt: »Az intézet tanári testületét a f. tanévben két nagy csapás érte. Szeptember 24-én meghalt hosszabb betegeskedés után Holub Mátyás tanár, tanári buzgó és sikeres működésének 25. évében. Május 20-án pedig Loos József tanár, ki hosszabb idő óta heves idegbántalmakról s tartós álmatlanságtól panaszkodott, nyom nélkül eltünt.

A végzet, úgy látszik, véget vetett szenvedéseinek, munkás életének 39., kifogástalan kitünő szolgálatának 17 évében. Mindkettőben az intézet jeles tanárokat, a tanári testület szeretett collegákat, a nemzeti irodalom derék munkásokat veszített.«

11. Budapesti reform. főgymnasium. Szerk. Vámossy Mihály e. i. ig. 8-ad rét 49. lap. Adatok a főgymn. történetéhez. A tanártestület 11 rendes, 9 melléktanárból állt. Beiratott 361 rendes, ezek közt 32 ismétlő, és 25 mag. tanuló; kilépett 4, kimaradt 20, osztályozatlan maradt 3, elutasíttatott 2, — az év végén maradt 332 rendes és 25 mag. tanuló. Református 136, móz. v. 132. A tanári kézikönyvtár és a természettani gyüjtemény gyarapodott. Az önképző-kör Baráth F. tanár vezetése alatt, a segélyző-egylet 3554 frt 29 kr. vagyonnal (148 tag.) Somogyi R. tanár felügyelete alatt működött. Az ifjuság a mozgósitott katonák családjai és a sebesültek segélyzésére, a szegedi árvizkárosultak, és az árván maradt szegedi gyermekek javára adakozott. Érettségi vizsgálatot tett 20, — 4 jelesen, 15 egyszerüen érett, 1 rövid időre visszavettetett. Végül a szülék felhivatnak, hogy a tanártestület elaggott vagy szolgálatképtelenné vált tagjainak, vagy ezek özvegyeinek és árváinak segélyezésére alakult gyámegyletet támogassák s pártfogolják.

12. A budapesti ág. hitv. főgymnasium. 8-ad r. 25 lap. Jelentés a tanévről. A tanárok száma 14. Irodalmilag működtek: Dr. Petz V., Lehr A., Batizfalvi J., Scholtz A., Ráth A., Weber R., Elischer J., Fröhlich R., Böhm K., A könyvtár s szertárak jelentékenyen gyarapodtak. A tanulók száma 472. Ösztöndíjas volt 7 tanuló. Az alsó osztályok igen népesek, miért is az egyházgyülekezet választmánya elhatározta, hogy egy osztályba 70-nél több tanuló föl nem vehető. Magyar önképző-kör és segélyegylet működött. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 25 tanuló; minden tantárgyból kitüntetéssel érett 3, egy vagy több tantárgyból kitüntetéssel érett 15, egyszerüen érett 7.

13. Budapesti VI. ker. állami főreáltanoda. Szerkeszté Hofer Károly kir. igazgató. 8-ad r. 107 lap. Értekezés: Corneille Cidje. Alexander Bernáttól. A tanári személyzet a hittanárok és a rendk. tantárgyak tanáraival együtt 27 tagból áll. Irodalmilag működtek: Dr. Alexander B., Dr. Beöthy Zs., Bodnár Zs., Borbás V., Hofer K., Dr. Hidegh K., Dr. Szabó J., Landau A. és Visontay J. — Rendk. tantárgyak: angol nyelv, francia társalgás, vegytani gyakorlatok, gyorsirás. A könyvtár jelentékeny gyarapodást mutat, a tanszerek is szaporodtak. Ösztöndíjas tanuló volt 10, összesen 870 ft. Beiratott 539, elmaradt 53, év végével maradt 486 tanuló. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 53, elmaradt 5, egy tárgyból vizsgálatlan 1, kitüntetéssel érett 7, egyszerüen érett 27.

14. Budapest fővárosi VIII. ker. községi nyilv. főreáltanoda. Szerkesztette Felsmann József igazgató. Nagy 8-ad r. 87 lap. Értekezés: A térképek használatá-

ról a földrajz tanitásánál. Bayer Józseftől. A tanári testület a hitoktatókkal együtt 32 tagból áll. Részletes adatok közöltetnek a tanoda történelméből; ezeknek érdekesbjei az ‚Oktatás és nevelés, és Erkölcsi s fegyelmi állapotok' c. rovatok; ez utóbbiban kiemeltetik, hogy az intézeten belől az erkölcsösség és fegyelem föntartására forditott gondoskodás s őrködés nem lelte mindenkor óhajtott folytatását az iskolán kivül' . . . s igy egyes ifjak könynyelműségéhez a hanyagság is járulván, ezek célszerűbbnek látták a testület részéről foganatositott erélyes eljárás elől máshová menekülni. Beiratott 479 tanuló, elhalt 2, elmaradt 57, év végén maradt 420. A ‚Szilágyi I.'-féle alapitványból segélyt nyert 22 tanuló 1870 fttal, és 65 tanuló 216 külömböző tankönyvvel. Ösztöndíjas volt 6 tanuló 1230 fttal. A könyvtár és szertárak örvendetesen gyarapodtak. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 20, szóbeli vizsgálatot tett 15 tanuló; 1 kitüntetéssel, 14 egyszerüen érett.

15. A tolna-baranya-somogyi ág. hitv. evang. egyházmegye bonyhádi algymnasiuma. Nagy 4-ed r. 12 lap. Közzé teszi Wiesner Boldizsár e. i. igazgató tanár. Jelentés a tanévről. Nevezetesebb esemény, hogy az egyházmegye egy tanári nyugdíj-intézet létesitését határozta el. A tanári személyzet 5 tagból áll, ezeken kivül hittanár működött. Mint melléktantárgy előadatott a gyorsirás, melyben 36 tanuló vett részt. Beiratott 137, elmaradt 9, év végén volt 128 tanuló. Nyelv-viszonyok szerint 126 tiszta magyar, 21 tiszta német. Ösztöndíjas volt 3. A tanári és ifjusági könyvtár gyarapodott, úgy a szertárak is. A tápintézetet Marhauser Imre gondnok vezette.

16. A csik-somlyói r. k. főgymnasium. Közli Imets Fülöp Jákó igazgató. 8-ad r. 59. lap. Jelentés a gymnasium állapotáról, melyből kiemeljük, hogy a tanulók csekély — habár a helyi körülményekhez képest elegendő — számának oka a véd-törvény, mely kedvezményt nem nyujt; továbbá, hogy kivánatos és méltányos volna az intézetre nézve az érettségi vizsgálati jog végleges engedményezése. A tanári kar 13 tagból áll. Közöltetik a harminc év előtt alkalmazásban volt tanterv latin nyelven, úgy szintén az irásbeli magyar feladványok a felsőbb osztályokban. A finöveldében 50 ifjú nyert szállást és élelmet. A tanári könyvtár — 1645 — örvendetesen gyarapodott, az ifjusági 551 dbból áll. Van kölcsönkönyvtár, önképző kör. Beiratott 166, elmaradt 6, év végén volt 160 tanuló. Nyelvviszonyok szerint magyar-székely 141. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 8; egyszerüen érett 3, visszautasíttatott 5.

17. A kegyes-tanitórendiek debreceni kisgymnasiuma. Közzéteszi: Harmath Gergely igazgató. 8-ad r. 60. lap. Értekezés: Az ik-es igékről. Dengi Jánostól. A tanári kar 7 tagot számlál. A könyvtár s szertárak dicséretesen növekedtek. Beiratott 85, elmaradt 6, év végén volt 79 tanuló. Nyelvviszony szerint legtöbb: 73 magyar; vallásra nézve 77 r. kath., ösztöndíjas volt 20 tanuló 835·80 frttal.

18. A reformátusok debreceni collegiuma. Szerkesztette Balogh Ferene e. é. akad. igazgató. 8-ad r. 103. lap. Igazgatói jelentés a tanügy-, tanulóság-, alapítványok-, intézkedésekről. A hittanszakban 6, a jog- és államtudományi szakban 7, a bölcsészeti szakban 10 tanár működött. Közöltetnek az egyes szakiskolák és tápintézet tanulóit illető alapítványok; volt felsőbb tanulók olvasó-egylete, magyar irodalmi és hittanszaki és jogász-önképző-kör; hittanszaki és jogász-segélyegylet; továbbá főtanodai énekkar, tűzoltó-társulat, torna- s gyorsiró-egylet. A collégium nagyszerű könyvtára a könyvtári hivatal jelentése szerint jelentékeny gyarapodást mutat föl, a menyiben 26.320 számmal 52.010. drb könyvből áll; az idei szaporodás 143 számmal 746 drb. Beiratott hittanhallgató 124, jogász 125; elmaradt hittanhallgató 17, jogász 11; év végével maradt hittanhallgató 107, jogász 114. Jótéteményes volt hittanhallgató 124, jogász 69. Vallásra nézve hittanhallgató 124, jogász 91 református.

Egyleti élet.

— A választmány nov. 11-iki üléséből kiküldött bizottság jelentése és javaslata a „Jeles irók iskolai tára“ és az „Ifjusági iratok tára“ ügyében.

1. A bizottság tagjai: Berecz Antal elnöklete alatt: Dr. Kármán M., György Aladár, Dr. Brózik K., Paszlavszky J., Névy László.

2. Berecz Antal elnök, miután személyesen szerzett tudomást a nevezett vállalatok állapotáról, a Franklin-társulat óhajtásairól és ajanlatairól, decz. 1-jén egybehívta a bizottságot.

3. Berecz elnök jelentést tevén szerzett tapasztalatairól és a nyert felvilágositásokról, közölte a Franklin-társulat abbeli szándékát, hogy mind a két vállalatot folytatja új szerződés alapján; minthogy azonban az „Ifjusági iratok“ kiadása nagy veszteséggel jár, jövőre e füzetek kiadására nézve oly arányt kiván megállapítani, hogy a „Jeles irók“ három füzetére két füzet ifj. irat jusson. Addig, mig ez arány a multra nézve is helyre áll, csak a Jeles irókat folytatja. Honorariumképen a Jeles irók tárára ivenkint 25, az ifjusági iratokra 15 ftot ajánl meg.

4. A bizottság, tekintve azt, hogy jó időre van szükség, mig a két vállalat jövedelmezővé válik, s hogy az ifj. iratok több-kevesebb áldozatot fognak kivánni a kiadó társulattól, elfogadhatónak találta volna az ajánlatot, ha azt is tekintetbe nem kellene venni, hogy a szerkesztő és szerk. bizottság fáradozását méltányosan kell jutalmazni. Megbizta tehát Névy Lászlót, hogy a Franklin-társulat igazgatójával érintkezésbe lépjen, s ha lehet, legalább a szerkesztő számára az ivek száma szerint külön tiszteletdíjat eszközöljön ki.

5. Névy László pontosan eljárt megbizatásában, s beterjesztette a Franklin-társulat szerződési ajánlatát, mely a szerkesztőnek minden nyomott ív után külön tiszteletdíjat biztosit az első kiadásoknál.

6. A bizottság megfontolván minden körülményt, elhatározta, hogy a választmánynak ajánlatot tesz arra nézve, hogy a tiszteletdíjakat összesiteni kell, s egyformán kell honorálni minden munkát. A részletes megállapodások jegyzőkönyvbe foglaltatván, minden egyes esetben zsinórmértékül fognak szolgálni. Az irókkal szemben az egylet a tulajdonos; a feltételek az irókkal előlegesen közlendők.

7. A szerkesztőségre vonatkozólag a bizottság a következő ajánlatot teszi: Választandó egy szerkesztő, és pedig lehetőleg oly férfiu, a kinek irodalmi munkássága garantiát nyujt a kiadások irodalmi magaslaton való tartása iránt, s különben is jártas az ily vállalat technikai vezetésében. Positiv ajánlatot tenni a személy megnevezése által a bizottság azért nem tartja célszerünek, nehogy a t. választmány bármi tekintetben is influáltatni lássék. Bizalmi kérdés levén a választás, legjobb azt titkos szavazással megejteni.

8. A szerkesztő mellé szerkesztő bizottság adandó, és pedig:

egy tag a paedagogiára,
„ „ a classica philologiára;
„ „ a földrajzra és népismére
„ „ a történelemre és műveltség-történetre.

A hatodik tagot a Franklin-társulat irodalmi bizottsága küldi ki.

9. E szerkesztő bizottságot a szerkesztő minden alkalommal tartozik egybehivni, valahányszor új munka felvétele, iró megbizása forog fenn. A bizottság a szerkesztőnek minden esetben tanácsadója, támogatója. Egyébiránt a szerkesztő tartozik a választmánynak minden ülésen jelentést tenni a vállalat állapotáról; tartozik továbbá az elnökségnek a megjelent füzetek mindegyikéből azonnal két példányt beadni; a szerk. bizottsági tagoknak 1—1 példány, az irónak 5 példány jár.

A közokt. miniszteriumnak járó 3 köteles példányt a kiadó társaság az egylet elnökéhez tartozik beküldeni, a ki azokat helyre juttatja.

10. Ha a szerk. bizottság valamely tagja kilépne vagy elhalna, helye a legközelebbi vál. ülésen betöltendő.

11. A tiszteletdíjakat nyugtatvány mellett az egyesületi elnök utalványára a szerkesztő veszi át a kiadótól, s ugyancsak az elnök utalványára nyugtatvány ellen ő fizeti ki az iróknak és szerk. biz. tagoknak. A számadások évenként a közgyülést megelőzőleg terjesztendők a választmány elé.

12. A szerkesztő előleget senkinek sem adhat, sem ki nem eszközölhet. Az irók kivételesen kivánhatják honorariumjok felét az egész kéziratnak a nyomdába kerülése alkalmával; másik felét illetőleg rendesen az egészet a könyv megjelenésekor kapják.

13. A szerkesztő, illetőleg a szerkesztő bizottság egyezkedik az iróval a munka miként való elkészitése és a kézirat átadásának ideje iránt. A mely kézirat a megállapitott elvek és kellékek szemmel tartása nélkül készült, azt a szerk. bizottság javitás, illetőleg pótlás végett visszaadhatja az irónak; ha ez nem alkalmazkodnék a követelményekhez, kézirata visszautasitható, a nélkül, hogy az iró kárpótlásra tarthatna igényt. Arra is joga van a szerkesztőségnek, hogy a megbizást valamely munka elkészitésére nézve másra ruházhatja át, ha az első vállalkozó két határidőt elmulaszt a kézirat benyujtásával.

14. A szerkesztőség minden irótól irásbeli nyilatkozatot vesz, melyben az illető a munka tulajdonjogát az egyletre ruházza.

15. A szerkesztő bizottság különös tekintettel legyen arra, hogy középiskolai tanárokat és egyleti tagokat nyerjen meg a munkában való részvételre.

A választmány e javaslatot egész terjedelmében elfogadta; a Franklin-társulat szerződési ajánlatát azonban némely pontban határozottabban kívánja formuláztatni. Megbizatott Névy László, hogy az ügyben járjon el s a legközelebbi rendkivüli ülésen jelentést tegyen.

— A választmány december 30-án rendkivüli ülést tartott.

Elnök: Bercz Antal; jegyző: Dr. Brózik Károly. Jelenvannak: Mayer J., dr. Császár K., dr. Lechner L., Köpesdi S., György Aladár, Pasztavszky J., Bermüller F., Révy F., dr. Wohlrab Fl., Heller A., Reif J., Sacher G., Névy L., dr. Say M., dr. Károly Gy. H., dr. Erődi Béla, Petrovics F.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesitése után Névy László jelentést tesz eljárása eredményéről a Franklin-társulattal kötendő szerződés ügyében. A leglényegesebb pont az volt, hogy a „Jeles irók tára“ füzeteinek új kiadásai az „Ifjusági iratok tárával“ szemben új műveknek tekintessenek. A Franklin-társulat elfogadta az egylet kivánságát. E szerint akár régi akár új 3 füzet jelenik meg a „Jeles irók tárá“-ból, két füzet adható az „Ifj. iratok tárá“-ból.

Az elnök és a szerkesztő megbizatnak, hogy az igy módositott szerződsét aláirják.

Ezután titkos szavazás utján megválasztattak szerkesztő biz. tagoknak. a paedagogiára dr. Kármán Mór, a cl. philologiára Petrovich Ferenc, a történelemre és műveltségtörténelemre dr. Károly Gy. H., a természettudományokra dr. Császár K., a földrajzra és népismére dr. Brózik K., A Franklin-társulat részéről kiküldetett a bizottságba dr. Heinrich Gusztáv.

Új tagokul felvétettek. Wolfinani Wolf Árpád főreáltanár Kassán (aj. Görög Gyula;) Kupcsai János felső népiskolai műfaragó Hosszúfalun (aj. Hoppé Lipót;) dr. Gööz József okl. főgymn. tanár Budapesten (aj. György Al.) Schill Salomon orsz.-rabbi-képző tanár Budapesten (aj. Bánóczy J.)

Vegyesek.

— **A hiv. lapból.**

Kineveztetett: Wolf Árpád kassai főrealiskolai helyettes tanár ugyanoda rendes tanárrá.

— A jogakadémiákról.

Dr. Pauer Imre pozsonyi akadémiai tanár ismeretes röpiratának, mely a jogakadémiák bajaira oly erélylyel mutatott, nem maradtak el következményei. A közoktatásügyi miniszter nemcsak a pozsonyi állapotokat vizsgáltatta meg Boncz Ferenc min. tanácsos és biztos által, hanem ujabban a következő rendeletet bocsátotta ki: „Szükségesnek találtam a kir. jogakadémiákra nézve miniszteri biztosul Boncz Ferenc miniszteri tanácsost és közalapítványi kir. ügyigazgatót kinevezni és felhivni, hogy az összes kir. jogakadémiákat és joglyceumokat időről-időre a helyszinén szigorú vizsgálat alá vegye

s a tapasztalatokról hozzám véleményes jelentést terjesszen fel. Továbbá felhatalmaztam nevezett miniszteri biztost, hogy azon esetekben, midőn a vizsgálatoknál netalán rögtöni intézkedés szükségessége merülne fel, azt saját hatáskörében utólagos bejelentés mellett legott megtehesse. Felhivom ennélfogva az igazgatóságot s általa az akadémia összes tanári testületét, hogy a nevezett miniszteri biztos által megejtendő vizsgálathoz a szükséges és általa igénylendő minden felvilágositásokat megadni s általában neki mindenekben kezére járni kötelességöknek ismerjék."

— A tanárképzés reformja.

A közoktatásügyi miniszter ur f. hó 3-án magán jellegü értekezletet hivott össze saját lakásán, hogy az a tanárképzés, különösen a budapesti tanárképző körül létesitendő reformokról véleményt mondjon. Meg voltak hiva:

Ipolyi Arnold besztercebányai püspök és az orsz. közoktatási tanács elnöke; Sztoczek József müegyetemi tanár és prorector s a közoktatási tanács alelnöke; Than Károly, Eötvös Loránt b., Heinrich Gusztáv egyetemi tanárok; Molnár Aladár országgyülési képviselő, s a miniszterium kebeléből Szász Károly, Kárffy Titusz és Markusovszky Lajos tanácsosok.

A miniszter előadván, hogy nem enquêtei tárgyalást, csak megbeszélés jellegével biró eszmecserét kiván előidézni, miután a tanárképzés jelenlegi módját a tapasztalás kielégitőnek és egészen sikeresnek nem bizonyitotta s az e részben létesitendő reformok iránt már mind az egyetem, mind az orsz. közoktatási tanács ismételve meghallgattatott és nyilatkozott is, felkéri az illetőket egészen fesztelen és bizalmas nyilatkozatokra.

A meghivottak mindnyájan nyilatkoztak; némelyik több izben is. Mindnyájok nézete találkozott abban, hogy állami tanárképzésünk jelen formája nem kielégitő s nem vezet célra, sőt többnyire megegyeztek e jelenség főokai iránt is, minők a tanárképzőbe lépő ifjak csekély előképzettsége, gyakran tehetség hiánya s e tekintetben kevéssé megválogatott volta; a három éves tanfolyam rövidsége; az előadások részben tervszerütlen volta; némely tudományszakoknak az egyetemen nem eléggé képviseltsége; a tanári vizsgálatok helytelen beosztása; s talán mindenekfölött a tanárságra készülő ifjaknak a kellő vezetés és folytonos felügyelet nélkül léte, melynélfogva nemcsak nem neveltetnek, de tanulásuk s különösen önképzésük sem ellenőriztethetik eléggé.

Majdnem egyértelmüleg odanyilatkoztak a meghivottak mindnyájan, hogy a tanárképzésnek nálunk is legcélszerübb módja az volna, minő a párisi „École normale superieure"-ben van; de mivel egyfelől nálunk egy, az egyetemektől s tanerőktől egészen külön, magában egész és önálló tanárképző-intézet felállitása, általában a nagy költség miatt, melylyel az járna, de már csak a szükséges tanerők hiánya miatt is — mivel a legkitünőbb tanárok az egyetemben vannak concentrálva — egyhamar nem is remélhető; másfelől csak egy — bár az egyetemekkel s tanerőikkel combinált internátus felállitása nemcsak pénzbe, de időbe is kerül; bár a felszólalók nagy része az internátus kivánatos és szükséges voltát már csak a folytonos felügyelet, az önmunkásság irányozása és vezetése tekintetéből is hangsulyozza: abban is mindnyájan megegyeztek, hogy a legsürgősebb reformok behozatala ne tétessék függővé az internátus létesitésétől, hanem mielőbb történjék meg.

Ilyenek volnának mindenekelőtt a következők:

1. a tanárképző intézeti tanfolyam három évről emeltessék négy évre;

2. a tanfolyam befejezése utáni egy gyakorló év tétessék — mint ötödik év — kötelezővé ugy, hogy a tanárképesitő végvizsgálatot csak e gyakorló év betölte után tehesse le a jelölt;

3. a tanfolyam első éve tekintessék mintegy próba-évnek, s ennek végeztével a jelöltek, választott szaktudományaikból elővizsgálatot tevén le, csak a kik ezt sikeresen állják meg, bocsáttassanak a tanfolyam további éveire;

4. a tanfolyam negyedik évében tartassék a tulajdonképeni szakvizsgálat;

5. ellenben az eddigi elő- vagy alapvizsgálat helyett, az ötödik, vagy gyakorló év letöltése után tegyen a jelölt bölcsészeti, paedagogiai és didaktikai utóvizsgálatot, a gyakorlati tanitás vizsgálatával összekötve;

6. az ötödik vagy gyakorló évet a jelölt, akár a tanárképző intézet gyakorló iskolája mellett, akár valamely nyilvános iskolán, mint próbaéves segédtanár, akár végre külföldi egyetemi tanárképző intézeten töltheti; mire nézve a külföldi stipendiumok kiosztásánál a tanárképző intézetet kitünően végzett növendékekre különös tekintet lesz fordítandó.

Mind oly reformok, melyek a távolabbra célba vett internátus nélkül is létesithetők.

— (A bécsi ‚Mittelschule') titkára, Fischer Lajos tanár, a magyarországi tanügy iránt való meleg érdeklődéséből folyólag megküldte könyvtárunk számára a fentemlített egylet ‚Évi értesítőjét' 7 darab melléklettel, melynek gazdag tartalma a következő érdekes adatokat juttatja kezünkbe:

Az egylet elnöke, Dr. Hausler János igazgató a közgyülésen élénken ecsetelvén a választmány serény működését, jelenti 1) hogy a közoktatásügyi ministerium a hozzá küldött: ‚Die Grossmacht der Jugend und Volkslitteratur' c. 4 kötetből álló művet azon hozzáadással juttatta az egylethez, hogy a kebeléből választandó tapasztalt tanférfiak s pädagogusok az iránt, vajjon e mű megbizható, elfogulatlan útmutatóul, és az iskolai könyvtárak kezelőinek jótékony tanácsadóul szolgál-e, indokolt jelentést terjeszszenek föl, — 2) hogy az egylet tudományos s pädagogiai érdekeknek szentelt nyolc estélyt tartott a legvonzóbb programmokkal.

Ugyanis az első estélyen Dr. Steinwender Ottó tanár a gymnasiumban használandó latin olvasmányok mértékéről s fölosztásáról értekezett; vonzó előadásában először átalán kifejti, hogy a tanulmányokban való előmenetel eredményét létesitő tényezők közt van néhány, természeténél fogva változó, igy a tanulók száma, a tanulók s tanár minősége. A tantervre nézve ugy vélekedik, hogy ha az hiányos, kiegészíthető; ha kivihetetlen, megváltoztathatik; de ha egyszer megállapíttatott, keresztül kell vitetnie. Szerinte a tanterv nem eszmény, melynek követelményei csak megközelitőleg teljesítendők, hanem szorosan vett törvény, melyet meg kell tartani.

Kifejti továbbá a tanterv s annak kivitele közt gyakran előforduló nem csekély jelentőségü ellenmondásokat, sőt — mint állitja — gyakran egyes kiviteli módozatok önmaguk közt vannak ellentétben, mely ellentétek a tantervben létező tökéletlenségre utalnak. Ily szemrehányás szerinte kis mértékben magát az ‚Organisations-Entwurf'-ot illeti, mely nem lehetett arra szánva, hogy majdnem 30 éven át változtatás vagy kiegészités nélkül maradjon.

Ő ugyanis e tökéletlenségre vonatkozólag összehasonlitván a megjelent egyes ‚Értesítők'-ben a latin olvasmányok kimutatott quantumát, napfényre hozza a legélesebb ellentéteket. A mértékre nézve 3 pontba foglalja észrevé-

teleit: 1) gyakran a mérték, mely törvényszerüleg szabályozva van, el nem éretik; 2) hol a quantum nincs meghatározva, önkényszerű különbözőség uralkodik; 3) a rövidités majdnem kizárólag csak a prózairókra vonatkozik. Ajánlja továbbá, hogy a többféle classicus ne egymásmellett, hanem egymásután olvastassék.

Terünk nem engedi, hogy az értekezés egyes részleteihez kimeritően szóljunk, de közöljük a Steinwender által a fennálló tanterv mellet feltüntetett javaslatot, mely következő:

Tanterv.	Javaslat.
III. OSZTÁLY.	
2 óra: Nyelvtan. 4 óra: Corn. Nepos. Az iró nagyobb része az iskolában olvasandó.	I. félév: Nyelvtan. II. félév: 3 óra nyelvtan. 3 órában olvasmányok Corn. Neposból, vagy alkalmas gyakorlókönyvből.
IV. OSZTÁLY.	
3—2 óra: Nyelvtan. 3—4 óra: Olvasmányok. Cäsaris bellum gallicum; a mű legnagyobb része olvasandó. Az év vége felé 2 óra a latin versek megismertetésére fordítandó. Ezt megelőzi a hangjelezési szabályok és a metrika elemeinek tárgyalása.	Az I. félév első felében: Nyelvtan. A II. félév 2-ik felének kezdetétől 3 óra nyelvtan: 3 órában olvasmányok Cäsar ‚Bellum gallicum'-ából, körülbelül 3 könyv. (Metrika és metrikai gyakolatok elesnek.)
V. OSZTÁLY.	
Livius I. K., fontos részletek a patriciusok és plebejusok közt való harcokról; Rómának Hannibal ellen való harca szükségképen olvasandó. Ovidius Metormophoses. A legszebb elbeszélések kiszemelve.	I. félév: Livius, I. K. II. félév: Két hónapon át Ovidius ‚Metamorphoses'-éből szemelvények. Három hónapon át Livius XXI. vagy XXII. k.
VI. OSZTÁLY.	
Sallustius ‚Jugurtha'- és ‚Catilin'-ája. Ciceronis in Catilinam I. Cäsaris ‚Bellium civile'. Vergilius ‚Ecloga'-iból és ‚Georgica'-inak egyes helyeiből szemelvények. Az ‚Aeneis' olvasásának megkezdése.	I. félév: Sallustius Jugurtha. II. félév: Két hónapon át Vergilius ‚Georgica' és ‚Eclogae'-ből egyes helyek. (Ez utóbbi helyett Ovidius is olvasható.) Három hónapon át Cicero.
VII. OSZTÁLY.	
Cicero legnevezetesebb beszédeiből szemelvények. Vergilius ‚Aeneis'-ének folytatása.	I. félév: Első felében Cicero beszédeinek folytatása; második felében Livius, az alkotmányharcokból fontos részletek. II. félév: Vergilius ‚Aeneis'-éből szemelvények.

VIII. OSZTÁLY.

Tacitus ‚Agricola' vagy ‚Germaniá'-ja és történelmi munkáinak kettejéből, vagy legalább egyikéből magában egészet képező részletek.	Tacitus ‚Germaniá'-ja (a II. rész elhagyásával), s mindkét, vagy legalább egyik történelmi művéből egészet képező részletek.
Horatius Ódái, az ‚Epodok' Epistolák- és Satirákból szemelvények.	I. félévben Tacitussal felváltva szemelvények Horatius Ódáiból.
	II. félévben Tacitus olvasásának befejeztével Horatius Epistoláis- s Satiráiból szemelvények. A körülményekhez képest, ‚Dialogus de oratoribus', vagy Cicero bölcsészeti kisebb műveinek egyike. (Laelius, Cato Major.)

Mint látható a legnagyobb eltérés a 4. és 8., részben a 7-ik osztály anyagánál létezik.

Hogy mily nagymérvü érdeklődéssel kisértetett ez előadás, bizonyitja azon tény, hogy e tétel fölött négy estélyen át vitatkoztak, mely élénk vitatkozásban számszerint 15-en vettek részt, s melynek befejeztével a választmány a gyülekezet meghatározása folytán ez ügyben a közoktatásügyi ministeriumhoz memorandumot terjesztett föl, mely csekély kivétellel Steinwender javaslatát tartalmazza.

A 6. estélyen Blume L. tanár a német helyesirás egyszerüsitése s szabályozásáról (8. fej. 46. §.-ban.) értekezési javaslata 3 szavazat kivételével elfogadtatott s kinyomatni rendeltetett.

A 7. estélyen Dr. Ottokár L. tartott előadást a már ismert, és önálló füzetben is megjelent e tétel fölött: ‚Über die wissenschaftliche und pädagogische Heranbildung und die Prüfung der Lehramtscandidaten'.

Az egylet az egyes estélyeken a kegyelet adóját is lerótta 5 emlékbeszéd megtartása által.

Az egylet tagjainak száma 237.

— A marosvásárhelyi ev. ref. főiskola, a tudományos és költői irodalom nagy veszteséget szenvedett Mentovich Ferencnek, csaknem negyedszázados tanárkodása után, m. évi december 15-én bekövetkezett halála által. A tanügy érdemes veterán bajnokának elhunyta felett érzett mély fájdalmunknak adunk kifejezést mi is ez alkalommal. Áldás lebegjen hamvain!

— A Szegeden felállitandó egyetem tárgyában készült emlékirat melyről már megemlékeztünk, megjelent egy 55 oldalas füzetben. Az emlékirat lelkesen szól és erősen argumentál az ügy mellett. Az emlékirathoz vannak csatolva mellékletekül Szeged város felirata I. Ferenc királyhoz egy főiskola elnyeréséért, továbba Bács-, Békés-, Csanád-, Csongrád- és Torontálmegyék pártoló nyilatkozata a Szegeden felállitandó jogakadémia mellett. E nyilatkozatok mind 1802-ből valók. Az emlékirathoz természetesen mindez csak tanulságul van kapcsolva, mert most nem jogakadémiáról, hanem teljes egyetemről van szó.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Február 1. 10. szám. $187^{9}/_{80}$.

Az érettségi vizsgálatok kérdéséhez.

E folyóirat 8. számában dr. Lutter Nándor úr fölveti a gymn. érettségi vizsgálatok kérdését, s concret javaslatokat tevén hozzászólásra hívja fel a tanférfiakat. Mind a javaslattevő személyisége, mind a tárgy fontossága kötelességgé teszi a hozzászólást, s én e kötelességnek sietek megfelelni.

Ritkán jutok azon helyzetbe, hogy ellent kelljen mondanom dr. Lutter N. úrnak, a tapasztalt tanférfiúnak. Megvallom azt is, hogy, ha ellenkező nézetem volt egyik-másik kérdésben, annak kimondásánál érezni szoktam bizonyos elfogultságot, melyet az ő tapasztalásainak nagyobb mennyisége és erősebb minősége szokott előidézni bennem. Kettősen érzem azt most, midőn első eset, hogy a teljes nyilvánosság terén válunk szét egy fontos kérdés némely részletében.

Egyetértek dr. Lutter N. úrral abban, hogy az érettségi vizsgálat »a középtanodai oktatás legfontosabb kérdéseinek egyike.« Én az érettségi vizsgálatot minden középiskola regulatorának tartom. A milyen az érettségi vizsgálat, olyan körülbelül az egész tanintézet: szigorú vagy laza, igazmondó vagy hazug, hasznos vagy haszontalan. Mert akár korlátlan, akár korlátozott nyilvánosságuak az érettségi vizsgálatok (nálunk tudtommal mind a két fajtából van, vagy legalább volt még legközelebb), a követelmények színvonala tudomására jut a tanári karon kívül a tanuló ifjúságnak is, vagy legalább a közelebbről érdeklett s a vizsgálat módja iránt fürkészkedő felsőbb osztályoknak. Már most lehetséges-e, hogy ott, a hol az érettségi vizsgálat mértéke csekély, fentarthassa vagy fenn akarja tartani a tanári kar hosszabb időre alsóbb osztályokban az aránylag nagyobb mértéket? . . . . . Volt egy időszaka az érettségi vizsgálatoknak, sőt mondhatni, minden vizsgálatnak, midőn a közvélemény a vizsgálati szigort német

pedanteriának szidva oly hatással volt a vizsgáló bizottságokra, hogy üres formalitásokká sorvadtak a vizsgálatok — a magyar értelmiség nem kis kárára. Tekintsen bele bárki ezen időszak programmjaiba és egyéb okmányaiba: szomorú képet fog kapni az összes tanulmányi viszonyokról. S noha újabb időkben különféle zárvizsgálatok jelentősége (pl. a tanító- és tanár-vizsgálatoknál) ismét emelkedik, az érettségi vizsgálatoké, fájdalom, nagy részben még ma is ugyanaz, a mi a 60-as években volt. Midőn tehát én is hangsúlyozom az érettségi vizsgálatok fontos voltát és ezek eredeti jelentőségének visszaállítását sürgetem, ezt azon meggyőződéssel teszem, hogy az érettségi vizsgálatok javításával a tanintézeti összes állapotok javulnak.

A mondottaknál fogva természetesen egyetértek dr. Lutter N. úrral abban is, hogy a mi érettségi vizsgálatainknál sok a baj, de már arra nézve, hogy mi és mennyi a baj, főleg pedig, hogy miképen kell a bajokon segíteni, mások az én nézeteim. Itt most kevésbbé a bajok terjedelme a kérdés, mint inkább az, hogy a mindkettőnk által bajoknak ismert állapotokat hogyan kell javítani.

Dr. Lutter Nándor úr a budapesti tankerület 13 teljes középtanodájából indulva ki, így okoskodik: mivel ennyi iskola érettségi vizsgálatának ellátására legalább is 63 nap kell, a mi sok idő: szállítsuk le a szóbeli vizsgálatot a minimumra és fektessük a súlyt az irásbeli dolgozatokra. Én pedig így okoskodom: föltéve, hogy más kerületekben is ennyi a teljes középtanoda, s föltéve, hogy 63 nap kell, és hogy ez minden szempontból káros időveszteget és: tartsuk meg a szóbeli vizsgálatot is, ha van rá elég komoly ok, de gondoskodjunk módokról, melyeken az érettségi vizsgálat végre is hajtható.

Már az első föltevés nem válik be, mert a többi tankerületi főigazgatóság alá csak 4—11, tehát átlag csak 8 teljes középiskola tartozik. Az administratió hibája, hogy egy 13 teljes középiskolával bíró kerületet egy főigazgatóra bíz, sőt ugyanazt még egy 11 osztályú gymnasium igazgatásával is terheli. A tankerületek helyesebb fölosztása s a főigazgatóságok gyakorlatibb rendezése kell, hogy mennél előbb komoly gondját képezze a kormánynak. A legszerencsétlenebb gondolat volt az egyes gymnasiumok igazgatásával összekapcsolt helyettes főigazgatóságok teremtése. Ez az intézmény veszélyezteti az illető egyes gymnasiumokat, a mennyiben évközben is hézagossá teszi az intézet

vezetését, de főleg év elején és végén, a mikor legnagyobb szükség van az ügykezelés szinvonalán álló vezérre, magára hagyja az intézetet. S még nagyobb kárára van a tankerületnek, mert az lehetetlen, hogy egy intézetnek akár csak fél vezetésével is elfoglalt igazgató a tankerület fölötti kivánatos állami felügyeletnek csak látszatát is elérje. Fél rendszabály ez, melyet az az egyetlen érv sem támogat eléggé, a melynek köszöni létét. Takarékosság akar lenni, s mi történik? A helyettes főigazgatók egymás után mentetnek föl a tanítástól. Már most a helyettes főigazgatói díjhoz adva a póttanár díját, mekkora a megtakarítás? S ha volna is nehány száz forint megtakarítás egy-egy főigazgatóságnál, jó arányban áll az az illető intézetek és tankerületek érdekeinek károsodásával? . . . . . .

De a második föltevéshez is fér szó. Én kétesnek tartom, hogy még 13 teljes középiskola érettségi vizsgálatához is kellene 63 nap. Ha az irásbeli dolgozatok komolyabban vétetnének, mint vétetnek, s nem bocsáttatnék boldog-boldogtalan a szóbeli vizsgálathoz: csökkenne a száma a szóbelileg vizsgálandóknak és kívül maradna épen az a rész, melynek készületlenségéről elég biztos tudomás van ugyan, de a mely különféle okokból mégis bejut a szóbeli vizsgálathoz és ott — mivel azt a nehány tételt, melyet esetleg tud, megtalálni sok időbe kerül — a vizsgálati időnek tetemes részét veszi igénybe. Ha továbbá elesnék — a mit én is pártolok — a hittani vizsgálat; ha alkalmaztatnék egyikmásik tantárgyra nézve ott, a hol a főigazgató évközben és ismételve meggyőződött a kellő sikerről, az Organisations-Entwurfnak, melynek alapján állnak gymn. érettségi vizsgálataink mind maiglan, 83. §.-ának 3. pontja, melynél fogva egy-egy tantárgyból egyesek, sőt egész osztályok fölmenthetők; ha nem 6, hanem 8 óra fordíttatik naponkint a szóbeli vizsgálatra, s ha végre nincs e vizsgálatoknál magyarázás, beszélgetés, vitatkozás, és erős kézzel tartatik fenn a vizsgálat komoly menete: akkor rövidebb idő is elég e vizsgálatok megtartására. Mindamellett elismerem, hogy a például felhozott budapesti tankerület érettségi vizsgálatainak vezetése nem tréfa dolog, még az én módosításaim mellett sem, csakhogy ebből — mint mondám — nem az következik, hogy az érettségi vizsgálaton, hanem hogy a tankerületen és az administratión kell segíteni.

Normalisabb tanügyi viszonyok, s a mi jelen pénzviszonyaink között is lehetséges szervezetben 6—10, tehát átlag 8

teljes középtanoda esnék egy tankerületbe. Már most átlag nem 40, hanem szigorúbb irásbeli vizsgálat mellett 30 maturandust véve föl intézetenkint, átlag 240 ifjúval kellene szóbeli vizsgálatot tartani. Az Org.-Entwurf 83. §.-ának 4. pontja szerint naponkint 15 ifjú levén kihallgatható, a 240 ifjúval 16 nap alatt lehetne végezni. De mondjuk, hogy csak 10 ifjút lehet egy napon kihallgatni, s 40 a kihallgatandók száma intézetenkint (pedig nem úgy van), ily föltevések mellett is csak 32 nap jő ki. A tényleges viszonyokra tekintve úgy áll a dolog, hogy 5 tankerületünknek nincs 8 teljes középiskolája (értsd: állami felügyelet alatt álló középiskola), hanem csak 4—7, egynek van 9, egy másiknak 11, a budapestinek 13. Míg tehát tankerületeink nagyobb részében 32 napnál is kevesebb kell, a 3 utóbbi, nagyobb tankerületre 36—44—52 nap szükséges. Ez még mindig nem 63 nap, pedig nagy engedékenységgel számítottam.

Tudom én, hogy mit tesz csak 32 napot is vizsgálva kiülni; de más volna az, ha ugyanazon tanári karnak kellene ezt egy fáradságos iskolai év végén tennie, és más az, ha egy főigazgató teszi ezt, a ki évközben nem tanít, a ki mint a vizsg. napok kitüzője intervallumokat csinálhat, s a kinek végre is ez a legeslegfőbb hivatása. Annak fejtegetésével, hogy a főigazgatónak az érettségi vizsgálatoknál való időzése az összes főigazgatói teendők között legkevésbbé érdemli meg az idővesztegetés nevét, nem akarom sérteni sem dr. Lutter N. urat, a ki ezt nálamnál jobban tudja, sem a tanár-egyletet, — csak egyre kivánok figyelmeztetni. Él még és, ha jó eső jön rá, meg is érik az a természetes és törvényes állami nisus, hogy az állami felügyelet kiterjesztessék az azon csak tényleg, de nem jogilag kívül álló tanintézetekre is. Nem-e az érettségi vizsgálat lesz az állam és felekezet közti kérdés magva? Elég lesz-e oly mérvü állami felügyelet, a minőt dr. Lutter N. úr javaslata megállapít? . . . . . .

Nem állván a 3 föltevés közül egyik sem elesik az egész külső kényszer, mely dr. Lutter N. urat javaslata megtételére inditotta. Már most az a kérdés, hogy miért szállitsuk minimumra a szóbeli vizsgálatot s igazán elég-e az irásbeli vizsgálat?

Első pillanatra szembe tünik két dolog. Első az, hogy oly vizsgálat javaltatik, mely összes vizsgálati rendszerünkkel ellenkezik. A második az, hogy a maturandusok nagyobb része vizsgáló bizottság elé nem kerülvén, minden tárgyból egy-egy ember itéletétől függ, a mi annyit jelent, hogy a legfontosabb

állami vizsgálatok jelentőségével biró érettségi vizsgálatok eltöröltetnek. De van a dolognak még két oldala, mely nem ötlik oly könnyen a szembe, de a legnagyobb figyelmet érdemli. Egyik az, hogy annak, a ki az állami felügyeletet gyakorolja, nézetem szerint látnia és hallgatnia kell minden maturandust, az irásbeli dolgozatokból és feleletekből véleményt kell alkotnia mindegyikről s a bizottsági értekezleten a mérlegbe kell vetnie véleményét, különben az egyes tanári karok döntenek az állami felügyelet terjedelme fölött és illusoriussá tétethetik az egész felügyelet az iskolai életnek épen legfontosabb mozzanatainál. A másik az, hogy a főigazgató épen a szóbeli vizsgálatok által gyakorolhat üdvös pressiót a tanárokra és kényszeritheti őket folytonos művelődésre. Az, hogy a főigazgató határozhatja meg a fölvetendő kérdések tájékát, vagy esetleg magukat a kérdéseket, tanulmányra serkenti a tanárokat is. Hallottam oly főigazgatóról, a ki rendszert tartva a kérdések magállapitásában, évek során át munkásságban tudott tartani egész tanári karokat s dicséretre méltó oka volt sok tanár kiműveltetésének.

Ezeket az előnyöket nem pótolhatja az irásbeli vizsgálat, noha, mint mondám, igen fontosnak tartom azt is. Elégnek semmi esetre, még akkor sem, ha az egész tanári kar őrködik is alatta és vizsgálja is át a dolgozatokat. A tapasztalás bebizonyitotta, hogy a legnagyobb óvatosság is alig képes elejét venni minden visszaélésnek. Mit használ ott pl. a kettős őrködés, a hol a szaktanár, oktatásának sikertelenségét befedendő az év utolsó hónapjaiban folyvást azon eszmekörben mozog tanulóival, melyből az irásbeli tételeket készül adni? De azért nem mondom, hogy el kell törölni az irásbeli vizsgálatot. Van mód segíteni i l y bajon. Ott, a hol nagy ellenmondás van az irásbeli és szóbeli között, a hol tehát alapos a visszaélés iránti gyanu, mellőzze a főigazgató a fölterjesztett tételeket és küldjön az utolsó órákban másokat. Megjegyezvén még, hogy a történetből és a természettanból nem kérek dolgozatokat, mivel azok egyszerűen a tankönyv kiirásai lesznek, összevonom a mondottakat: én nagyon kevés módositással az Org. Entwurf érettségi vizsgálatait óhajtom, de nem magyar torzképben, üres formalitásban, hanem lényegben és valóságban, (s ha jól emlékezem, ily valamit állapított meg és javasolt a közokt. tanács 75-ben) tehát nem pártolhatom dr. Lutter N. ur javaslatait.

Petrovich Ferenc.

Észrevételek

irodalomtörténeti oktatásunk reformjához.

E folyóirat j. é. 7. és 8. számában dr. Váradi Antal »irodalomtörténeti oktatásunk reformjáról« írván, értekezése végén azt állítja, hogy »egyedüli« célja volt »véleménycserét fölidézni.«

A t. cikkíró nagyon szerény, mert fejtegetései becsesek, de valóban mond olyat is, a miben nem érthetünk vele egyet. Ohajtása szerint el fogjuk mondani a tárgyat illető nézeteinket.

Az értekező az irodalomtörténeti oktatásra vonatkozólag különösen két dolgot lát fontosnak: 1) hogy minden szaktanár tárgyalja alkalmas időben röviden tárgya irodalmának történetét s főként a magyar nyelv tanára szerinte a 4-ik, reáliskolában szerintem az 5-ik osztálytól fölfelé foglalkozzék az egyes irodalmi fajok fejlődésének történetével is; 2) hogy az irodalomtörténet a hazai történettel párhuzamosan tárgyaltassék.

Az értekező, úgy látszik, nagyon fontosnak tartja, hogy minden szaktanár ismertesse meg kellő időben tárgya irodalmának történetét s erre vonatkozólag mégis azt mondja, hogy talán »ez az eljárás túlságosan széles, körülményes, egy szóval alkalmatlan, a mennyiben az egész tanári kollegiumnak úgy szólván közre kell benne munkálni.«

Megvallom, én nem tartom annyira alkalmatlannak, sőt azt hiszem, hogy a legtöbb szaktanár eddig is szokta röviden ismertetni tárgya magyar irodalmát; de azt is megvallom, hogy én e dolgot nem tartom oly fontosnak, mint az író. Mert tulajdonképen mi ennek a lényege? A reáliskolában a dolog így áll: az értekező próza, a történetírás és segédtudományai, továbbá a szónoklat és költési műfajok fejlődésének történetét megismerteti a magyar nyelv tanára a szerkezettani, rhetorikai és poétikai oktatással kapcsolatban. A német és francia irodalomnak történetét részletesen és alaposan tárgyalni nemcsak nem kívánja, de meg sem engedheti a tanterv, mert ez újból két nagy tárgygyal szaporítaná a tananyagot; tehát ez a magyar irodalomtörténeti oktatást csak két szempontból érdekli, először, hogy kik, mikor, hogyan és mily eredménynyel foglalkoztak a mi irodalmunkban a német és francia irodalommal, másodszor azon német és francia írók életének és műveinek rövid ismertetése, kik a magyar irodalomtörténetben gyakrabban említtetnek bölcsészeti, költési stb.

irányok vagy a fordítások stb. tárgyalásánál. De ez utóbbi szempont már nemcsak a német és francia, hanem az angol, olasz, latin, görög, sőt újabban a finn, orosz, spanyol stb. irodalmakra is vonatkozik, ezeknek pedig a reáliskolában nincsenek tanárai. Tehát ezeket úgyis a magyar irodalomtörténetnek kell beszőni ott és úgy, a hol és a mint szükséges; épen így a jogtudományi irodalom fejlődésének ismertetését is. A philosophia tanárától sem lehet várni, hogy heti két órában egy éven át előadja tantárgyát és még philosophiai irodalmunk lényeges ismertetésére is maradjon ideje.

Ezektől eltekintve, mi marad tehát előadandó a magyar irodalomtörténetre vonatkozólag, a mit más szaktanárok előre ismertethetnek? A föld- és természetrajz, mennyiség-, vegy-, természet- és mértan magyar irodalmának története.

Nagyfontosságú tárgyak, csakhogy a legtöbbnek, fájdalom! nem igen terjedelmes irodalma van minálunk. Tehát ha ezek fejlődését a szaktanár nem említené is, tárgyalásuk az irodalomtörténet tanárának aránylag sok idejét még sem venné el; sőt ha fejtegetnék is a szaktanárok, az irodalomtörténet tanárának már az általános tudományos haladás összefüggő áttekintése kedvéért is újra kellene említenie.

Mi következik ebből? Szerintem nem az, hogy tehát a szaktanárok ne is foglalkozzanak tárgyuk magyar irodalmának ismertetésével. — Nem, erre a következtetésre nem jövök, hanem csak maradok annál, a mit mondtam: hogy ezt nem tartom a magyar irodalomtörténeti oktatásra nézve épen oly fontos dolognak, mint az értekező; de tagadhatatlan, hogy még sem mellőzendő s ezért azt hiszem, a szaktanárokra nézve nem is »alkalmatlan«, mert minden »tanári kollegium« igen szívesen foglalkozik minden olyan ügygyel, minek az oktatás eredményére való hasznos befolyásáról meg van győződve.

Megvallom, én leginkább azért tartom helyesnek azt, hogy a szaktanárok behatóan adják elő alkalmas időben tárgyuk magyar irodalmának fejlődését, mert az irodalomtörténet tanárától sem lehet kívánni, hogy mindenféle tárgyat alaposan és terjedelmesen tudjon és ebből kifolyólag, a dolog *lényegét* tekintve, annak tüzetes és beható fejtegetésére illetékesebbnek tartom az illető szak tanárát; ámbár az irodalomtörténet tanára is fog ezzel foglalkozni a tudományos haladás fejlődési menetének világos áttekintése céljából.

Ezen kérdéssel tehát így vagyunk: dr. Váradi nagyon fontosnak tartja, de azért mégis, úgy látszik, elmulaszthatónak, mert talán »ez az eljárás túlságosan széles, körülményes, egy szóval alkalmatlan«; én ellenben nem tartom a dolgot annyira fontosnak, mint ő, de mégis elég fontosnak arra, hogy habár »széles és körülményes« is azon eljárás, azért mégis a tanügy érdekében tüzetesen adja elő mindenik szaktanár a négy felső osztály valamelyikében valamely alkalmas időben tárgya magyar irodalmának fejlődését.

S most térjünk a másik kérdésre. Dr. Váradi azt mondja, hogy a 8-ik osztályban az irodalomtörténet a hazai történettel párhuzamosan tárgyaltassék. Ő ezt lehetőnek, sőt nagyon szükségesnek tartja; én lehetetlennek tartom s szükségességét sem látom át, — miként alább bebizonyítani megkisértem.

Ő még azt is mondja, hogy a 8-ik osztályban egy kézben kellene lenni a történet- és irodalomtörténetnek; én épen ezen tárgyakból vagyok képesítve s bármikor örömömre szolgál mindkettőt előadnom, — s meggyőződésem szerint mégis kénytelen vagyok megvallani, hogy ezt sem tartom lényeges dolognak az irodalomtörténeti oktatásra nézve.

Kezdjük elől a dolgot. A történet is, az irodalomtörténet is 3 órán adatik elő. A történet, hivatása szerint, sok ideig időz az Árpádok, Anjouk és Hunyadyak koránál, részletesen foglalkozik a 16. 17. és 18. századdal. Az irodalomtörténet pedig, jóllehet magam is dr. Váradival egy véleményen vagyok abban, hogy a régibb korok irodalmát is tüzetesen kell tárgyalni, mégsem tölthet annyi időt az ó-, közép- és újkorban, hogy a történelemmel párhuzamosan haladjon s ezt az időt, mint dr. Váradi kívánja, az olvasással sem lehet mind eltölteni, mert akkor nem fog idő jutni a legujabb kor beható fejtegetésére; s arra nézve már nem vagyok dr. Váradival egy véleményen, hogy talán az irodalomtörténet legujabb korának tárgyalását lehetne »rövidebbre fogni;« — sőt ellenkezőleg, ha az ifjúban irodalmunk iránt mély becsülést és nemzeti működésünk iránt tiszteletet, a nemesb célokat előmozditani törekvő jóindulatot akarunk ébresztení, akkor épen a legujabb kor lehető tüzetes tárgyalására kell nagy gondot forditanunk. Tapasztalásból tudom, mily nagy fontosságu mindenik osztályban s így a 8-ikban is a kellő olvasmányok lelkiismeretes feldolgozása, épen azért magam is barátja vagyok, hogy minél többet és minél helyesebben feldolgozva olvastassunk; de

nem úgy, mint dr. Váradi kívánja, hogy néhány hónapon át csupán olvastatással töltsük az időt, várván a történeti oktatás előhaladására és azután rohamosan haladjunk az irodalomtörténeti tananyag feldolgozásával s még sem leszünk képesek kellően feldolgozni és elvégezni. Hanem egyenletesen haladjunk az irodalomtörténeti és megfelelő olvasmányi anyag feldolgozásával az év elejétől az év végéig.

Hogyan lehetséges ez? Úgy, ha a történettel nem megy párhuzamosan az irodalomtörténeti oktatás, hanem — s ebben, hiszem, sokan megütköznek — m e g e l ő z i a történetet!

Hogy is lehetne máskép? hacsak a dolgot annyira ki nem vetkőztejtük a maga természetéből, hogy akkor épen ez válik veszélyessé. Lássuk részletesebben.

Mindenki, az értekező maga is megvallja, hogy a történetnek sok és fontos dolga van a 9—18. században, mig az irodalomtörténet e századoknál tüzetes tárgyalás mellett sem sok ideig időz; így van ez főként a reáliskolában, a hol a magyarok által létrehozott latin irodalmi termékeket még annyira sem lehet tekintetbe venni, mint a gymnasiumban.

Már most nézzük a rendelkezésünkre álló időt. A harmadik harmadot számitni nem lehet, mert akkor már a vizsgálatok folynak. Tehát jut az irodalomtörténeti oktatásra két harmad. Az első 4, a második 3—4 hónap, hetenkint 3 órával. Azt mindenki át fogja látni, hogy irodalmunk 1772-től napjainkig tartó korának csak kissé beható tárgyalására is szükséges 40—50 óra; tehát szükséges a 2. időszak egészen és talán még az első időszak végéről is egy pár hét. Kérdjük, hogy a történeti oktatás eljuthat-e az első időszak végén 1772-ig? Lehetetlen! Sőt a 2-ik időszak közepe felé ha eljut eddig, — a dolog természete szerint. Tehát miként fogjuk eltanitni 2 hónap alatt az irodalomtörténet legfontosabb részét? Hiszen az 1772-től napjainkig tartó legujabb kor a legtöbb irodalomtörténeti tankönyvben hosszabban van tárgyalva, mint a megelőző korok összesen s ha dr. Váradi irna egy oly beosztásu tankönyvet, mely a történeti oktatással párhuzamoson haladna, minden tiszteletem és bizalmam dacára is V. úr képességei iránt, ki merem előre mondani, hogy ez a könyv tankönyvnek nem volna jó.

Tehát mivel a történetet meg nem várhatjuk, előre kell haladnunk az irodalomtörténeti oktatással. S ez, ha jól számbaveszszük a tényezőket, nem is különös. A reáliskolában az 1., 2.

és 3. osztályban végig tanitjuk a magyarok történetét. Habár a tanulók képességéhez alkalmazva itt a tananyag a legegyszerűbb módon tárgyaltatik is, de mégis csak magában foglalja hazánk történetének főbb eseményeit és személyeit. Az 5., 6. és 7. osztályban a közép-, új- és legujabb kor előadásával kapcsolatban hazánk története is folyvást szem előtt tartatván nemcsak ismételtetik, hanem a világesemények ismerete folytán rendszeresebbé válik a tanulók elméjében. Azonban ha ez nem történnék is, pedig történik, még akkor is, csak az 1., 2. és 3. osztályban tanultak alapján is, tud a tanuló annyit a magyarok történetéből, hogy nem járatlan utakon halad; tudja, kik azok az ősmagyarok, kik voltak a mondakörök főbb egyénei s hol és mily körülmények között folynak az események; ki volt Árpád, Sz. István stb. a nápolyi hadjáratról, a Hunyadyakról, a török küzdelmekről, reformatióról, valamint az öröködési háború — és Mária Teréziáról s József reformjairól is tud annyit, a mennyi szükséges arra, hogy kellő magyarázat alapján az egyes korok politikai és társadalmi viszonyairól tájékozódást nyervén, az irodalmi és közmüvelődési viszonyokat helyesen megérteni s így az irodalom és történelem közötti összefüggést, kivált az erre következő történeti oktatás alapján is, biztoson átlátni képes legyen. Szóval, annyit tudnak a történelemből, a mennyi kell az irodalomtörténet megértéséhez alap gyanánt. S ez elég. Ha soha sem tanulták volna a magyarok történetét, akkor valóban nehéz volna az irodalomtörténeti oktatással előre haladni. De így semmi nehézségbe nem ütközik, sőt természetesnek látszik, hogy a három alsóbb osztályban előre bocsátott, kisebb fokú történeti oktatást kövesse az irodalom és közmüvelődés fejlődésének története és ezután következzék hazánk történetének pragmatikai tárgyalása.

Én tehát az 1., 2. 3. osztályú magyar és az 5., 6. 7. osztályú egyetemes történeti oktatást elégnek tartom arra nézve, hogy a 8. osztályban az irodalomtörténeti oktatás a történetit megelőzhesse.*)

Dr. Benedek Albert.

*) Nekünk is ez a meggyőződésünk. Sőt a gymnasiumban sem lesz fenakadás, bár ott az új tanterv szerint a hazai történelem, mint külön tantárgy csak a 8. osztályban tanittatik. Az alsó osztályok magyar olvasmányaiból t. i. szerezhet a tanuló annyi ismeretet hazája régi történetéből, hogy a régibb irodalom állapotát és fejlődését oly mértékben, mint az a középiskolában tanitandó, megérthesse. Szerk.

Az arányosság tényezője.

(Vége.)

Most pedig forduljunk azon általános esethez, midőn az A mennyiség más több B, C, D,..... mennyiségektől függ oly módon, hogy ha ezeknek bármelyike is változik, az A mennyiség is arányosan változik. Hogy azonban az egyenes és fordított arányosságra vonatkozó képleteket egyszerre levezethessem, feltesszem, hogy pl. B és C mennyiségek A-val egyenes arányban állanak; D és E mennyiségek pedig A-val fordított arányban vannak.

Mint azon esetben, midőn csak egy volt a függetlenül változók száma, most is nem magukat a mennyiségeket, hanem csak ezeknek számértékeit (melyeket a megfelelő kis betűkkel fogok jelölni) vesszük tekintetbe, s azonfelül azon mennyiségeket, melyeket a levezetésben egyelőre figyelmünkön kívül hagyunk, (változatlanoknak tekintünk) zárójelek közé fogjuk foglalni.

Feladatunkat röviden már most ezen schemában állíthatjuk össze

$$\left.\begin{array}{l} b_1,\ c_1,\ d_1,\ e_1 \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots a_1 \\ \wedge\ \wedge\ \vee\ \vee \qquad\qquad\qquad\qquad\qquad\qquad \wedge \\ b_2,\ c_2,\ d_2,\ e_2 \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots a_2 \end{array}\right\}$$

Meg akarom határozni az a_1 és a_2 közti arányt, kifejezve ezt a b, c, d és e mennyiségek által. E végett úgy tekintem ezen feladatot, mint ha az egy összetett hármasszabályi példa volna, és ép azért akármelyikét választhatjuk az itt dívó megfejtési módoknak. Mi — az okoskodás világossága végett — egyszerű hármasszabályi feladatok által fogjuk a kérdést megoldani. Lesz tehát

$$\left.\begin{array}{l} b_1, (c_1), (d_1), (e_1) \ldots\ldots\ldots a_1 \\ b_2, (c_1), (d_1), (e_1) \ldots\ldots\ldots x \end{array}\right\} \therefore x : a_1 = b_2 : b_1 \therefore x = \frac{a_1\, b_2}{b_1};$$

$$\left.\begin{array}{l} (b_2), c_1, (d_1), (e_1) \ldots\ldots\ldots \frac{a_1\, b_2}{b_1} \\ (b_2), c_2, (d_1), (e_1) \ldots\ldots\ldots y \end{array}\right\} \therefore y : \frac{a_1\, b_2}{b_1} = c_2 : c_1 \therefore y = \frac{a_1\, b_2\, c_2}{b_1\, c_1};$$

$$\left.\begin{array}{l} (b_2), (c_2), d_1, (e_1) \ldots\ldots \frac{a_1\, b_2\, c_2}{b_1\, c_1} \\ (b_2), (c_2), d_2, (e_1) \ldots\ldots\ldots z \end{array}\right\} \therefore z : \frac{a_1\, b_2\, c_2}{b_1\, c_1} = d_1 : d_2 \therefore z = \frac{a_1\, b_2\, c_2\, d_1}{b_1\, c_1\, d_2};$$

$$\left.\begin{array}{l} (b_2), (c_2), (d_2), e_1 \ldots\ldots \frac{a_1\, b_2\, c_2\, d_1}{b_1\, c_1\, d_2} \\ (b_2), (c_2), (d_2), e_2 \ldots\ldots\ldots a_2 \end{array}\right\} \therefore a_2 : \frac{a_1\, b_2\, c_2\, d_1}{b_1\, c_1\, d_2} = e_1 : e_2 \therefore a_2 = \frac{a_1\, b_2\, c_2\, d_1\, e_1}{b_1\, c_1\, d_2\, e_2};$$

s így

$$\frac{a_2}{a_1} = \frac{b_2\, c_2\, d_1\, e_1}{b_1\, c_1\, d_2\, e_2} = \frac{\frac{b_2\, c_2}{d_2\, e_2}}{\frac{b_1\, c_1}{d_1\, e_1}},$$

miből már most végre

$$a_1 = \mu \cdot \frac{b_1 c_1}{d_1 e_1} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \text{V)}$$

$$a_2 = \mu \cdot \frac{b_2 c_2}{d_2 e_2} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \text{VI).}$$

Ily módon nyertük a következő fontos tantétet:

Ha valamely mennyiség *(A)* több más mennyiséggel akként függ össze, hogy ezeknek egyik csoportjával *(B, C,)* egyenes-, másik csoportjával *(D, E)* pedig fordított arányban áll; akkor az első mennyiség számértékét *(a)* úgy fejezhetjük ki a többi mennyiségek *(b, c, d, e)* számértéke által, ha az arányosság *(μ)* tényezője mellé szorzókul írjuk azon mennyiségek *(b, c)* számértékét, melyekkel az első mennyiség egyenes arányban áll, osztókul írjuk pedig az arányossági tényező alá azon mennyiségek *(d, e)* számértékeit, melyekkel amaz első mennyiség fordított arányban van.

Ezek után még csak nehány példán akarjuk bemutatni az arányosság tényezőjének mélyreható alkalmazhatóságát középiskolai oktatásunkban.

1) Vezessük le az egyszerű kamatot kifejező képletet. Fáradság nélkül meggyőzhetjük növendékeinket arról, hogy a kamat *(k)* egyenes arányban áll a tőkével *(t)* is, a percenttel (p) is, az évek számával (e) is. Ugy, hogy az eddigiek szerint írható

$$k = \mu \cdot tpe.$$

Az arányosság tényezőjének meghatározása — mint már fentebb jeleztünk — tegyük μ tényezőit külön egyenlőve az egységgel, azaz legynn $t = 1$, $p = 1$ és $e = 1$; akkor következik, hogy $\mu = k'$.

Igy találtuk, hogv μ jelenti azon kamatot, melyet ($t =$) 1 frt tőke ($p =$) 1% mellett ($e =$) 1 év alatt hoz; pedig ezen kamat $= \frac{1}{100}$ frttal, lesz tehát általános képletünkből — ha az arányosság tényezőjének ezen imént meghatározott értékét behelyettesítjük —

$$k = \frac{tpe}{100} \text{ frt.}$$

Hogy kimutassuk azt, miként az arányosság tényezője egy — a mindenkori feladat által meghatározott — állandó mennyiség, adjunk a független változóknak más értékeket, legyen pl. $t = 4$, $p = 5$, $e = 2$; akkor az eredeti képletből következik, hogy

$$\mu = \frac{k''}{4.5.2} = \frac{k''}{40}.$$

Itt tehát μ jelenti azon kamatnak 40-edrészét, melyet 4 frt tőke 5% mellett 2 év alatt hoz; de ezen (k″) kamat éppen $\frac{40}{100}$ frt, s így megint $\mu = \frac{1}{100}$ frt.

2) A területszámításnál, annak a kimutatása után, hogy az egyenköz területen *(t)* egyenesen arányos az egyenköznek hosszaságával *(h)* is, szélességével *(s)* is, egyszerűen csak felírhatjuk, hogy $t = \mu . h s$.

$h = 1$ és $s = 1$-nek vévén, nyerjük hogy $\mu = t'$; szavakban μ jelenti azon egyenköznek területét, mely egyenköznek szélessége = hosszúságával = a hoszúság mérték egységével. Ha már most ezen specialis egyenközt terület-egységül választom, lesz bármely egyenköz területe $t = h.s$ területegység által kifejezve.

Az arányosság tényezőjének főfontossága ezen levezetésből tünik ki. Mint már egy előbbi példában, úgy itt még inkább szembeszökik az, hogy a mértékegységeknek meghatározása, illetőleg választása nem egészen esetleges valami, hanem hogy ezen mértékegység — bizonyos tágasságú határok között — implicite meg van határozva már maga a képlet által, egész szigorúsággal pedig azon törekvés által, hogy a képletek minél egyszerűbb alakra hozattassanak. Kiviláglik ezen utólsó példából az, hogy a terület mértékegysége ama speciális egyenköz (melynek szögeiről absolute semmi sincs mondva); ez az, mi inplicite benfoglaltatik a formulában, sem több sem kevesebb; de mindenesetre a mathematikának elegendő. Az önkényességnek már csak az maradt fenn, hogy a formala által területegységnek követelt végtelen sok ily speciális egyenközök közől kiválasztotta megint a legegyszerűbbet, azt t. i., melynek szögei egyenlők.

Analog eset fordul elő a stereometriában is. Kimutatván azt, hogy az egyenközlapú testnek térfogata *(t)* egyenes arányban van *(h)* hosszúságával, *(s)* szélességével és *(m)* magasságával, állithatjuk, hogy $t = \mu . hsm$.

$h=1$, $s=1$, $m=1$ tétetvén lesz

$$\mu = t';$$

tehát μ jelenti térfogatát azon egyenközlapúnak, melynek hosszúsága = szélességével = magasságával = a hosszuság mértékegységével. Térfogategységül választván ismét ezen egyenközlapút, leend $t = hsm$ térfogategység

képlet kifejezve minden egyenközlapúnak térfogata. A képlet egyszerüsége megkivánja, hogy térfogategységül fogadjuk el a tőle megkövetelt specialis egyenközlapút, mely maga (élszögeiről misem lévén mondva) végtelen sok változatosságban léphet fel. A térfogategység választása tehát az egyszerűen végtelen sokféleségben előforduló specialis egyenközlapúakra lett a képlet által visszaszoritva, melyek közöl a közmegállapodás ismét (és pedig egészen önkényszerűen) kiválasztotta a legegyszerűbbet — a derékszögűt, a kockát.

Ily tárgyalás mellett — minőt ezen három példán bemutattunk — világos lesz a tanitványok előtt a) az, hogy a mértékegységek természetesek s nem önkényesek, b) hogy a képletben előforduló betűk csak mértékszámok és c) hogy az eredményhez mindig odafüggesztendő még az ignorált mértékegység neve (μ-nek definitiója) is.

4) Egy példa a valószinűség-számitásból!

Bizonyos az, hogy jogos játéknál a nyeremény értéke *(e)* egyenes arányban áll a nyeremény nagyságával *(n)* s e nyerésnek valószinűségével *(v.)* Lesz tehát.

$$e = \mu . nv.$$

μ meghatározása céljából tegyük n=1 és v=1; ez esetben

$$\mu = e';$$

tehát az arányosság tényezője jelenti ezen feladatnál az 1 frtnyi nyereménynek értékét, azon esetben, mikor bizonyos az, hogy az 1 frtnyi nyereményt megnyerjük. De ezen nyeremény értéke 1 frt, s igy

$$e = nv \text{ forint}$$

vévén t. i. a nálunk honos forintot pénzegységül.

5) Egy példa a plamimetriából!

A körívnek hosszúsága *(s)* egyenes arányban állván a kör küllőjével s a megfelelő középponti szögnek nagyságával (α^0,) irhatom

$$s = \mu \, ra;$$

r=1 és d=1 értékek mellett $\mu = s'$ lesz; e szerint μ jelenti itt az 1^0-nyi középponti szöghöz tartozó körívnek hosszúságát azon körnél, melyek küllője az 1-ség. De ezen iv $= \frac{\pi}{180}$; s igy

$$s = \frac{\pi}{180} r\alpha$$

Hogy az arányosság tényezőjének a physikai egységek megállapítására vonatkozó fontosságát jelezzük, vegyük szemügyre csak a következő egyszerű példát:

6) A végzett munka *(w)* annál nagyobb, mennél nagyobb súlyt *(p)* emelünk, minél nagyobb magasságra *(h)*. S igy

$$w = \mu \cdot ph.$$

$p = 1$ és $h = 1$ értékekre következik, hogy $\mu = w'$; mely értéket — a képlet egyszerűsítésének szempontjából — egységül választván, nyerjük a munka-egységnek következő definitióját: A munka egysége azon munka, mely végeztetik akkor, midőn a súlyegység (1 Kg.) a hosszmértékegységgel (= 1 m.) egyenlő magasságra emeltetik. Ezt munkaegységül elfogadván, lesz t. i.

$$w = p \, . \, h \text{ munkaegység.}$$

Ép ily okoskodás által nyerjük az erőegység s más physikai mértékegységek definitióit is.

A physikának különféle exponensei- meg coefficienseinek megállapításánál szintén ekként szerepeltethetjük az arányosság tényezőjét.

De ez a tér már teljesen házi ügye t. physikus collegaimnak.

Dr. Wohlrab Flóris.

Megjegyzések a „Részletes Utasítások"-ra.

A magyar, latin és görög nyelv tanítására vonatkozó Részletes Utasítások már mintegy három hóval ezelőtt voltak a Magyar Tanügyben javaslat alakjában közölve.

Meggyőződtem róla, hogy a mű, a didaktika és methodika leghelyesebb elveit tartalmazván, a maga egészében sikerültnek mondható. S ha mégis az Utasítások egyes helyeire — nem tudom, nem-e post festa — apró megjegyzéseket teszek, teszem ezt azon célból, hogy néhány, nézetem szerint vagy nem egészen correct, vagy nem eléggé világos, s előttem kétes passusára az illetékes tanférfiak figyelmét felhívjam, s ennek következtében, ha megjegyzéseimet indokoltaknak találják, a művet saját előnyünkre áttekinthetőbben és világosabban, talán helyesebben és rendszeresebben is bocsássák világgá.

Először is bajos dolog azt határozottan kiszabni, hogy egy-egy osztályban hány óra fordítandó olvasásra, és hány elméleti oktatásra. Csak annyit kivánnék általában kimondatni, hogy az olvasás- és tárgyalásra átlag több óra fordítandó, mint a nyelvtanitásra, mert az képezi ennek alapját, s hogy a tanár csakis egy kerek kis egészet képező részlet olvasása és tárgyalása után, midőn már kellő adatokkal rendelkezik, térjen át az elméleti tanitásra, de mégis úgy oszsza be az órákat, hogy a nyelvtani anyag a kellő időben elvégeztessék.

Ezen általános megjegyzés után tegyük meg észrevételeinket, és pedig a latin és görög nyelvi oktatásra.

I. A latin nyelv.

A) *A grammatikai tanitás foka.*

A bevezetésben említés tétetik arról, hogy egy alkalmas, az iskola céljának megfelelő latin olvasókönyvnek anyagát az első évre Róma alapítása és első királyai történetének kellene képezni, a második évre a királyi kornak, a harmadikra a köztársaság elejének Camillusig, a negyedikre az olasz háborúk legjellemzőbb eseményeinek. Van oly latin olvasókönyvünk, mely a mellett, hogy a nyelvalakok is igen ügyesen a tartalom szolgálatába helyeztetnek, az Utasítások ezen kivánalmának megfelelőleg az első és második évre a fenn említett történeti részt foglalja magában. Ez a Bartal és Malmosi-féle. De ugyanezen szerzőktől a III. és IV. osztály számára is megjelent egy olvasókönyv, mely a köztársaság elejének történetét foglalja magában, de csak a decemvirek bukásáig. Mindenesetre a didaktika s methodika követelményeinek jobban megfelelne az olvasmányoknak az Utasítások által kijelölt köre. Azonban a harmadik évben a köztársa-

ság elejének története Camillusig (Livius II—V. k.), és a negyedikben az olasz háborúké (Livius VI—IX. k.) csakis rövid épitomében (Sommer-félében átalakítással) volna olvasható, mely a legjellemzőbb és érdekesebb olvasmányokat foglalná magában s vezetné azon pontig, hol az V. osztályban Livius XXI. és XXII. könyvének olvasásával Livius története megszakítás nélkül volna folytatható. Az ilyen olvasás már tökéletesen megfelelő volna a módszeres oktatásnak.

Mindaz a mi ezután az Utasitásokban a tankönyv szerkesztésére adott véleménynyilvánítás után következik, az I. osztályban követendő tanitó eljárásra vonatkozik, s épen ezért az I. osztálynál volna az ott közölt utasításokkal systematice kiegyenlítendő s egy egészszé füzendő, nem pedig a priori közlendő.

Itt ezen praemissák közt olvasom, hogy a mondatok fordításában kezdetben nem haladhat másként a tanár, mint szóról szóra. Én úgy vagyok meggyőződve, hogy helyesebb volna, a fordítást azonnal mondatrészek szerint (állítmány, alany stb.) kezdeni, mivel az se baj, hogy a tanulók eleinte a mondatrészeket egyes ismertető jeleiken, mivel azok még teljesen ismeretlenek előttük, fel nem tudják találni, mert valamint az egyes szavak jelentményét és fordítását is kezdetben maga a tanár kénytelen megmondani, úgy az ismertető jelek felismerhetéseig a mondatrészeket is megmondhatja.

A I. osztályra a következőket jegyzem meg.

A tanitás fokait úgy ezen, mint a többi osztályoknál is, sokkal szabatosabban körülirva és meghatározva szeretném látni. Szeretném megállapitva látni, hogy mikor és mikép veszi kezdetét az olvasmányokban előfordult alakok analysise, a rokon jelenségek egybeállító összevetésével az associatio, az összehasonlítás utján nyert átalánosabb ismeretnek systematikus összeállitása, s végül a tanultak begyakorlása feladatokkal azaz a methodus. Ohajtanám, hogy világosan e négy fókra osztatnék föl a tanitás módszere, s mindegyik gradus alá rendszeresen egybecsoportosíttatnának az odatartozó utasító észrevételek. Mindjárt sokkal könnyebben áttekinthető volna az alapvető módszeres oktatás képe és menete.

Az Utasításokban ott, hol a névragozás tanításában teendő második lépésről van szó, ajánltatik, hogy a mint a szöveg alapján alkalom nyilik, ugyanazon névszó különböző eseteit állítsuk össze, s igy minden declinatiónak egy-egy ilyen mintául szolgáló szó lesz a képviselője. Nehéz lesz azonban minden declinatióra találni egy, oly mintául szolgálandó szót, mely minden esetben előfordul. Az előttünk ismeretes gyakorlókönyvben legalább ily teljes mintaszavak nem fordulnak elő. Legfeljebb tollbamondással vagy ügyes incisumokkal segithetünk e hiányon.

A névszók nemek szerinti megkülönböztetésére az Utasitások szerint az egyes szók nem szerint változó alakja és a melléknevek változása fogja a tanárt vezetni. S ha a tanár ezt követ-

kezetesen keresztülviszi, saját tapasztalásomból tudom, hogy akkor a tanulók a genus-szabályokat már az első évben fogják ismerni, és ez szükséges is, mert különben a gyakorlatok feladása- és készítésében nagyon meg volnának kötve.

De ha a genus-szabályok levezetése szintén az első évben elvégzendő tananyag egy részét képezi, akkor először is nem szükséges ugyanezt, mint a gymn. uj tanterv teszi, a II. osztály tananyagába fölvenni, másodszor a tananyag nagy mennyisége miatt szükségesebb volna az I. osztályban 7 óra a latin nyelvre, és a II. osztályban 6 óra. A nevek nemeire vonatkozó szabályokat a II. osztályban netán előforduló kivételes alakok alapján csak kiegésziteni s rendszerezni szükséges, de nézetem szerint már az I. osztályban kell azokat nagyrészt csoportosítani a tövek szerint, mivel az ezekre alapított declinatiók ismertetése is ezen osztályban történik; már pedig e két dolog szorosan összefügg. Inkább az I. osztályban az igehajlításban csak a szenvedő igékig kellene haladni.

Házi feladatokról, melyek a tanultak folytonos gyakorlására, a gyakorlókönyvek magyar mondatainak latinra fordításából állhatnának, az Utasitások sem ezen, sem a következő osztályoknál nem tesz említést.

A III. osztálynál e fordításhoz való előkészületre megjegyzem, hogy ha az első harmadban még nem is, de a következőkben már kisérletet tehetne a tanár, hogy a tanulók az ismeretlen szavak jelentményének s a fordításban előkerülendő nyelvi és tárgyi nehézségek eltávolitása végett az iskolában előre megadott fölvilágositásoknak közlése után önörejökből probáljanak forditani, nem pedig csak az ismeretes szavak jelentményét kiírni s a kijelölt pontnak mondatokra s ezeknek mondatrészekre való taglalását végezni köteleztessenek.

A mondatokra való taglalás egyszerű képlettel, gondolom, úgy értendő, hogy pl. a főmondatok az abc nagy betüivel jelölendők, egyéb mondatok a kis betükkel természetesen oly módon, hogy a hányszor és a hol, a mily sorban az egyes mondatok megszakittatnának, annyiszor és oda, azon rendben teendők ki azon betük, melyek az illető mondatok képei. Ezek után jönnének a füzetben a szavak az elemzés sorrendjében mondatrészek szerint.

Ugyanezen osztálynál nem találom elég hangsulyozva vagy legalább világosan kifejezve azt, hogy a tananyag egyik fontos és terjedelmes részét fogja képezni különösen az attractió tana, s hogy a latin és magyar nyelv között e tekintetben lényeges eltérések mutatkozván, a tanár a különbségek feltüntetése végett az előforduló eseteket s kifejezéseket anyanyelvünkkel gondosan egybevesse, a beszédrészek és esetek mondattani szerepét megbeszélje semmiesetre sem alaktani, hanem mondattani kategoriák szerint a mondatrészek sorában (állitmány, alany, tárgy, határozók, jelzők) haladván, mert a latin szókötésnek, mely annyira elüt a magyartól, ez képezi fundamentalis részét.

A prosódiát csak a IV. osztályban ohajtanám megkezdetni, mert ezen osztályra ugyis annyi végezni való esik; bár elismerem, hogy a magyar hangtannak ezen osztályban való tárgyalása a latin prosódia elemeinek egy időben leendő ismertetésére befolyással lehet. Mindazonáltal azon körülmény, hogy a nagy massának physikai idő hiányában kivánatos módon be nem gyakorolhatása következtében az eredmény lenne kockáztatva, eléggé indokolja a latin prosódiának a IV. osztályra való elhagyását, annyival is jobban, mivel a magyar nyelvből is ezen osztályban történik a mértékes vers ismertetése, még pedig »a latin verselés tekintetéből.« S igy fontosabb ok, mint a magyar hangtan iránti tekintet, t. i. a magyar s latin prosódiának párhuzamos tárgyalása támogatja ohajunkat, mi által a mit el is veszitenénk a réven, megnyernők a vámon. — A prosódiára és a szóképzésre, mely utóbbi ugyis már két éven át nagy gondozásban részesült, különben is soknak tartom az egész első harmadot ráforditani.

B) *A latin irodalmi tanitás.*

Az V. osztálynál emlittetik, hogy minden tanuló Liviusnak legalább egy könyvét teljesen elolvassa és azonfelül ugyanazon tárgy köréből még nehány érdekesebb szemelvényt, ha t. i. Livius olvasása a VI. osztályban folytattatik. E passus kissé homályos. Én úgy értelmezem, hogy mivel egy ugyanazon esemény leirása Livius több könyvén át huzódhatik, ennélfogva ezen eseményről egy könyv olvastassék el egészen, a többi könyvből pedig ugyanazon eseményre vonatkozólag érdekesebb szemelvények választassanak ki olvasás végett, hogy az egész egy kerek egységet képezzen.

A Részletes Utasitások az V. osztályban Virgilius és Horatius lyrai költeményei közül azok választását ajánjlák, melyek tartalmilag egy-egy magyar költeménynyel párhuzamba hozhatók. A VI. osztályban pedig kivánják, hogy Virgilius, mint főiró mellett felvett prózairók, Sallustius és Cicero, különösen a rhetorikai tanitással, még pedig az első a történeti előadással, az utóbbi a szónokival tartandó kapcsolatban. Ebből az következnék leghelyesebben, hogy mind az V. mind a VI. osztályban a latin és magyar irodalmi tanitás ugyanazon tanár kezében legyen, mert kölönben a Részletes Utasitások kifejtett intentiója csak nehezen valósulhat, s az irók és műveiknek ezen osztályokra jelzett módon való kiszemelése alapját vesztené. Bajosan vihető az keresztül, hogy e két tárgy egy tanár kezébe jusson, és ha a Magyar Tanügy mult évi IV. füzetét megtekintjük, az abban közölt Általános Utasitás sem osztja ki ezen tárgyakat egy tanárnak. Mindazonáltal nézetem szerint, minthogy a VI. osztályban adatik elő a rhetorika, azért helyesen jelölte ki a Részletes Utasítás a VI. osztályra ezen írókat, a mennyiben a magyar irodalom tanításával foglalkozó tanár, ha a latint nem adja is elő, a tanulóknak az illető írók olvasása és taglalása által szerzett rhetorikai

ismereteit fölhasználhatja. Csak az tünik fel egy kissé viszásnak, hogy a fősúly Virgilius olvasására fektetendő, holott, miután a poétika a VII. osztályban adatik elő, ezen osztályban kellene a fősúlyt Virgiliusra fektetni, az előbbiben pedig a történetírók és rhetorok olvasására volna több idő és gond fordítandó. Pedig mégis úgy olvassuk az Utasításokban, hogy Virgilius a VII. osztályban vagy épen nem, vagy csak annyiban szerepelhet, a menynyiben talán a magyar poétikai tanítás érdeke egy-egy részletének tárgyalását kivánatossá tenné.

Virgilius tárgyalásánál azt is szükséges volna felemlíteni, hogy a tanár az epos nyelvezetére, mint elméletére vonatkozó adatokat tanítványaival megismertetni s egybegyüjteni el ne mulaszsza, úgyszintén az olvasás befejezése után az Aeneis hátralevő énekeinek tartalmát elmondani, s így az Aeneist, mint egy szerves egészet, a tanulók előtt feltüntetni kötelességének tartsa.

A VIII. osztályban Horatius olvastatását azon szempontok nevezetesbjei szerint óhajtanám elrendeltetni, melyeket e Közlöny hasábjain Malmosi Károly t. kollegánk kifejtett. Tacitus Annaleseit Cicero philosophiai művei helyében mindenesetre kivánnám olvastatni oly terjedelemben, a minőben az idő engedi.

Módszeres tekintetből a latin irodalmi tanításban felemlíttetik, hogy arról, vajjon mindegyik tanuló tudja-e a fordítást, mint a közös iskolai munkának eredményét, összefüggésben elmondani, a tanár retroversio útján is szerezhet magának tudomást, mielőtt tovább haladna. Nem tagadom, hogy a retroversionak, azaz a latinból magyarra fordított részleteknek ismét latinra visszafordításának, mely egy-két intézetben eddig is gyakoroltatott, meg van az a haszna, hogy a tanulók ez által is nagy biztosságot és routinet nyernek a nyelvben, s az illető auctor stilusához, sajátos kifejezéseihez, vagy ezek megközelítéséhez szoknak, mindazáltal úgy hiszem, célszerűbb volna a tanulóktól azt kivánni meg, hogy a tárgyalt rész argumentumát, természetesen a phrasisok megtartásával, élő szóval mondják el, mi rövidebb idő alatt megtörténhetnék s nagyobb önállóság fejlesztésére kényszerítené a tanulót, mint a retroversio, ugyanazon eredménynyel.

Az olvasmányok egy-egy részletének befejezése után szükségesnek tartanám a phrasisokat is, de különösen a synonymákat csoportokként összeiratni, és nem tartom elégségesnek az egyes szók értelmének megállapításánál csak figyeltetni arra, hogy az író kifejezéseiben a rokonértelmüek csoportjából a legjellemzőbbet választja. Az egy csoportba tartozó synonymák árnyalatainak külön fejtegetése és egybeírása a lefordított résznek nyelvi tekintetből való feldolgozásának egyik elmaradhatatlan része, és a tanulók stilisztikai belátásának egyik legerősebb emeltyüje.

Én szükségesnek tartom, különösen még az V. de a VI. osztályban is, azon nehány fejezetet, melyet a tanár közben-közben mintegy 4—5 tanórának megfelelő időre magán-tanulmányra felad, ép úgy rendszeresen tárgyalás alá venni, mint egyéb iskolai ol-

vasmányt, kivévén, ha az igen könnyű rész volna. Magától értetődik azonban, hogy e tárgyalás a rendszernél gyorsabban folyik.

A felső osztályokban az irásbeli feladatokra havonkint két óra kevés lesz; hetenkint kellene azokra egy órát fordítani annyival is inkább, mivel a többnyire házi feladatokúl szánt scriptumok közös kijavítására s a hibák rendszeres megbeszélésére úgyis havonkint egy-egy óra elesik.

II. A g ö r ö g nyelv tanítására vonatkozó utasító észrevételek ellen kevés megjegyzést tehetünk, mivel a methodikai elvek, melyeket a latin nyelv és irodalom tanításában érvényesíteni kell, nagyobbára itt is megmaradnak.

Azt magam is célszerűnek tartom, hogy a görög grammatika tanitását inkább a homerosi nyelvnek tárgyalásával kezdjük meg, mint az attikaival, már csak azon egy okból is, mivel az ioni dialektus teljes alakjaiból érthetni meg az attikainak rövidült s összevont alakjait. Ez lehet csakis a tanításnak t e r m é s z e t e s menete: előbb a teljes, azután az azokból rövidített s összevont alakokat ismertetni meg. S épen ezért szerfölött kivánatos volna, hogy azon tanférfiak, kik a tankönyv-irodalom terén eddig kifejtett szerencsés működésökkel maguknak a tanügy munkásai előtt ismert nevet és érdemet, a könyvkiadók előtt pedig feltétlen bizalmat vívtak ki, a jövő tanév kezdetéig a homérosi nyelvnek egy oly alaktanát készítenék el, minőt az »Utasítások« kivánnak.

A) *Az attikai nyelvjárással kezdve.*

Az V. osztályban a casusalakitás és a személyragozás különböző módjainak megismertetésére én leghelyesebbnek tartom a gyakorlati módot, mely könnyen elemezhető paradigmákon, de olyanokon, melyek egy e célra készitett összefüggő olvasmányban fordulnának elő, fogja megmutatni a különböző eset- és személyragokat. Ellenben hogy az eseteket és személyeket előbb dogmatice betanitsuk és csak azután olvastassunk kisebb összefüggő olvasmányt, hogy azon bővitsük és egészitsük ki a már szerzett nyelvtani ismereteket, ezen módot kevésbbé tartom célhoz vezetőnek, s ezen eljarásban némi következetlenséget látok.

Az órák beosztását megforditanám s hármat vennék olvasásra, kettőt grammatikai tanitásra.

A Részletes Utasitások nem tesznek említést arról, hogy Homéros mely költeménye és Herodotosból mely szemelvények olvasandók, s körülbelül mily terjedelemben? Mindenesetre kivánatos volna, ha legalább a minimumot kiszabnák.

Sem a VII. sem a VIII. osztálynál extemporaléről vagy scriptumról szó sincs.

B) *Az ion nyelvjárással kezdve.*

A homérosi alaktan tanitását is induktiv uton óhajtanám vezetni, elkezdve mindjárt a névesetek és ige-személyek alakitá-

sától. Mert ha ennek szükségét beláttuk a magyar és latin nyelvi oktatás kezdő fokán, akkor miért tagadnók meg helyességét a görög nyelv elemeinek ismertetésénél? Mindig és mindenben igaz az, mit Seneca Epist. 6. mond: Longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla.

Az ioni dialektus szerint kezdve a tanitást a Részletes Utasitások az attikai nyelvjárásnál kitüntetett hiányt már helyreütik, midőn pontosan kijelölik az olvasmány tárgyául Homéros Odysseiáját és a forditandó anyag mennyiségét is t. i. egy könyvet (körülbelül 400 vers) az V. osztály számára.

Mind az V. mind a VI. osztályban legtöbb gondot kellene forditani az etymologikus csoportok egybeállitására.

Nem vehető ki világosan, kivánják-e az Utasitások az egész Ilias vagy Odysseia tartalmának és szerkezetének megismertetését a tanulókkal? A VIII. osztálynál (attikai nyelvjárás) olvassuk, hogy Homéros egyik költeményének tartalmi feldolgozását sem engedi meg a rendelkezésre álló idő rövidsége, mig más helyeken ezzel ellenkező állitást vél az ember találhatni.

Feltünő, hogy az ioni szójárás szerint kezdve a tanitást a VII. osztályban nem követelik meg a Részletes Utasitások valamely prózai olvasmány (Xenophon »Memorabiliái«) alapján az attikai formáknak az ioniakkal való összevetését s rendszeres egybeállitását. Pedig ezen az uton volna legkönnyebb a syntaktikai viszonyok magyarázatát is megkezdeni.

A magyar nyelvet illető részére is volnának, bár kevésbbé lényeges észrevételeim, de e téren a szót szivesen átengedem azoknak, kik e tárgy tanitásával foglalkoznak.

Polgár György.

Irodalom.

Szemle az 1878–79. évi jelentésekről.

III.

19. Dévai m. k. állami főreáliskola. Közzéteszi Matusik Nep. János kir. igazgató. Nagy 8-ad r. 83 lap. Ő felségök ezüstmenyegzőjének ünnepén felolvasott beszéd. Kun Robertól. Értekezés: A büdöspataki hideg vaskénes ásványviz vegyi elemzése. Dr. Hankó Vilmostól. Adatok az iskola történetéhez. A tanári személyzet 11 rendes tanárból, 6 hitoktatóból, egy testgyakorlat- s egy énektanitóból áll. A testület csaknem mindegyik tagja valamely közművelődési intézménynek, hazai vagy külföldi lapnak munkatársa. Mind a tanári, mind az ifjusági könyvtár jelentékenyen gyaporodott, úgy szintén a szertárak, az érem- és

régiség-gyüjtemény is. Rendkivüli tantárgyként a gyorsirás (31 tan.) és (22 ének tan.) adatott elő. A felsőbb osztályban kidolgozott magyar s német nyelvi irásbeli feladványok közöltetnek. Beiratott 139, elhalt 1, elmaradt 6, év végén 132 tanuló. Nyelvviszonyra nézve legtöbb, 67 magyar-román. Önképző kör és segélyegylet működött. Ösztöndijas volt 6 növendék 410 frtal.

20. A cisterci rend egri kath. főgymnasiuma. Nagy 8-ad r. 119 lap. Értekezések: Az optimismus birálata, dr. Maczke Valértől, és: A természetben működő erők egységéről. Horváth Zsigmondtól. Adatok a főgymnasiumnál elhelyezett orsz. meteorologiai intézet észleleteiből. Horváth Zsigmondtól. A tanári kar 21 tanárból állt. Rendkivüli tantárgyakként előadattak: a francia nyelv 2, a szépirás, gyorsirás, szabadrajz 1, a müének 2, a zene 2 fokosztályban. A könyvtár s szertárak örvendetesen gyarapodtak. Az önképző kör könyvtára áll 1920 munkából 3449 kötetben. Beiratott 483, elmaradt 56, év végén 427 tanuló. Nyelvviszonyra nézve legtöbb, 387 magyar. Ösztöndijas volt 28 tanuló 1136 frt 82 krban; jutalmazott 34 tan. 67 frt 60 kr, 44 db. arany. Pénzsegély 3578 frt. — 165 tanuló részesült 4782 frt 42 kr, és 44 db arany pénzbeli javadalomban. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 47, kitüntetéssel érett 42 tanuló. Az intézet életéből kiemeljük, hogy augusztus 31. felhőszakadás vizárral rontott a városra, minek folytán az előadások csak szept. 16. kezdődtek. Ugyanez időben veszté el a testület egy kedves emlékü társát, Soltész Vilmost, ki 37 éves korában anyja házánál hunyt el. Több tanár résztvett a »Vitkovics-ünnepély« rendezésében, köztük Szabó Ignác: A Vitkovics-ünnep Egerben aug. 25. 1878. c. és az igazgató: Vitkovics Mihály munkái I. és II. köt. Budapest 1878. c. becses füzetet bocsátottak közzé. A zárünnepély alkalmával az igazgató már a mult évben megkezdett első vagy anyai nevelésről szólt.

21. Az eperjesi kir. kath. főgymnasium. Szerkeszté Nuber Sándor igazgató. Nagy 8-ad r. 128 lap. Értekezés: Adatok Eperjes szab. kir. város haditörténetéből a legrégibb időtől az 1711. év végig. Lasztókay Lászlótól. A tanár testület 18 tagból áll; érzékeny veszteség érte a testületet Hattala Parthén sz. ferencrendi áldozár, 30 éven át buzgó társ elhalálozása által. Ujabban eszközlött leltározás szerint a 2015 kötet és 2535 füzetből álló 2 tanári könyvtárra fordittatott 3286 frt 74 kr. Az ifj. könyvtár 1005 kötet- és 860 füzetből áll; a ráforditott összeg 898 frt 26 kr. A földrajzi tanszergyüjtemény 332 frt 61 kr, a természet- s vegytani műtárra 3983 frt, a természetrajzi tárra 1574 frt 46 kr fordittatott. Mint melléktantárgyak előadattak a ruthén ny. (120 tan.), a francia ny. (7 tan.) a müének. (120 tan.) Volt önképző kör és segély-egylet. Az egyes osztályban feldolgozott irásfeladványok, szavalatok s olvasmányok pontosan közöltetnek. Beiratott 375, elhalt 1, elmaradt

27, év végén 347 tanuló. Ösztöndijas volt 11 növend. 1160 fttal. Érettségi vizsgálatott tett kitüntetéssel 8, egyszerűen érett 16.

22. A szt.-benedekrendi esztergomi főgymnasium. Közzéteszi Fehér Ipoly igazgató. Nagy 8-ad r. 59 lap. Értekezés a főgymnásium építéséről, a nemes adakozók névsorával. A testület 13 szerzetes, 2 világi tanárból állt. Az önképzőkört dr. Kapossy Lucián, a 63 tagból álló dal-egyesületet Schedel Arnulf tanárok vezették. A segélyző-egylet (védnöke Simor János bibornok, herceg-primás,) vagyona 7035 frt 9 kr. A tanári s ifjúsági könyvtár szépen gyarapodott. A felsőbb osztályokban kidolgozott magyar és német nyelvi feladványok közöltetnek. Beiratott 247, elmaradt 11, év végével 236 tanuló. Nyelviszony szerint legtöbb, 130 magyar. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 37, kitüntetéssel érett 7, egyszerűen érett 29 tanuló.

23. Sz. k. esztergom-városi nyilv. reáltanoda. Közli az igazgatóság. 8-ad r. 41 lap. Értekezés Octaviaus Augustus. Dr. Szmatanay Józseftől. A tanév eseményeiből fölemlítjük, hogy a Felséges Pár ezüst-menyegzőjének alkalmából tartott ünnepélyen dr. Feichtinger Sándor mondott megnyitó beszédet, mely után jutalmak osztattak ki 25 tanuló közt. A tanári személyzet az igazgatón kívül, ki nem tanít, 6 tagból áll. A négy osztályba beiratott 110, elmaradt 2, év végével 108 tanuló, kik közöl vallásra nézve r. kath. 61, móz. v. 46; nyelvviszonyra nézve legtöbb magyar 36, magyar-német 43 tanuló.

24. Az érsekujvári r. k. gymnasium. Közli. Tallay Nándor igazgató. 8-ad r. 37 lap. Értekezés: A nyelvnek hármas befolyása az emberre. G. J. után T. T. A tanári személyzet 7 sz.-ferencrendi tagból áll. Az iskolai épület a városi tanács által könyvtár-, természettani szertár- és rajziskolával láttatott el; az építkezés s berendezés 8500 frtba került. Működött gyakorló iskola (önképző-kör) és ifj. dalárda. Újabb leltározás szerint a könyvtár 1403 kötetből áll, 900 frt ért., a természetrajzi gyüjtemény 5726 darabból 880 frt 60 kr. ért., az éremgyüjtemény 397 drb érem, 65 drb r. bankó; a mennyiségtani szertárban van 36 drb 26 frt. ért., a természettani szertár is gyarapodott, jelenleg 207 drbból áll 1130 frt 78 kr. ért.; a földrajzi szertárban 44 drb 220 frt 30 kr. ért. Beiratott 145, elmaradt 6, év végével 139 tanuló.

25. A fehértemplomi m. k. áll. főgymnasium. Közzéteszi Töreky Gábor id. igazgató. 8-ad r. 83 lap. Értekezés: Párhuzam Xenophon és Platon Symposionja között. Molnár István Lajostól. A tanári kar a hittanitókkal együtt 18 tagból áll. Irodalmilag működtek: dr. Ferenczy József, többen a fővárosi s vidéki lapokban tárcacikkeket s leveleket közöltek. Ez évben nyilt meg a VII. osztály. A felsőbb osztályokban a magyar nyelvből kidolgozott írásbeli feladványok közöltetnek. A tanári (391 mű), ifjusági (259 kötet) könyvtár örvendetesen, az egyes szertárak szerény mértékben gyarapodtak. Beiratott 176, elmaradt

16, év végén volt 160 tanuló. — Ösztöndíjas a pénzügyi alapból 1, a határőrvidéki alapból (az igazgató nyilatkozata szerint) — sajnos! — csak 1 tanuló.

26. A felső — lövői ág. hitv. evang. tanítóképezde s reálgymnasium. 4-ed r. 49 lap. Értekezés: A közoktatás fokozatos fejlődése. Ebenspanger János tanár- és képezdei főnöktől. Az intézet történetéből fölemlítjük, hogy az igazgató indítványára segély-egylet alakítása határoztatott. Adakozás útján begyült 56 frt 50 kr. A mindkét intézetben működő tanárok száma 12. A 2. 3. és 4. osztályban a francia nyelv is adatott elő. Volt előkészítő osztály is. A reálgymnasiumba bejegyeztetett 141, elmaradt 2, év végével volt 139 tanuló.

27. A fiumei kir. áll. főgymnasium és főreáltanoda. 8-ad r. 118 l. Értekezés: Sulla flora crittogamica di Fiume. Matcovich Pál tanártól. A tanártestület 12 rendes, 1 ideiglenes, 3 helyettes tanárból áll. A 4. osztálytól kezdve dr. Simonyi magyar mondattana tárgyaltatott. Az olasz nyelvből a felsőbb osztályokban kidolgozott irásbeli feladványok közöltetnek. A tanári könyvtár örvendetesen gyarapodott (magyar művekkel is;) igy szintén a szertárak. Beiratott 123, elmaradt 13, maradt 110 tanuló. Vallásra nézve (6 kivételével) mind róm. kath, — Nyelvre nézve olasz-magyar-német volt 10. Ösztöndijas 15 tanuló. Az érettségi vizsgálat alkalmából kidolgozott feladványok közöltetnek; érettségi vizsgálatot tett egyszerű sikerrel 2 főgymnasiumi, és kitünő sikerrel 1 főreáltanodai tanuló.

28. A Gyöngyös városi kath. Nagygymnasium. Közli Vágó Ferenc igazgató. Nagy 8 ad r. 78 lap. Értekezés: Hatodfél század a magyar történetben. (1000—1526) Történeti jellemrajz. Plander Páltól. A 6 osztályban működő tanári kar 8 ferenczrendi 3 világi tagból áll. Nem kötelezett tantárgyak: Gyorsirás, francia ny. s ének. Volt gyakorló kör 74 taggal. A tanári, ifjusági könyvtár és a természetrajzi gyüjtemény gyarapodott. Beiratott 286 nyilvános és 9 magán tanuló, elhalt 2, elmaradt 24, vizsgálatlan 2, év végén volt 267 tanuló. Nyelvre nézve legtöbb: 162 magyar. Származási helyre nézve legtöbb: 226. hevesmegyei.

29. A gyulafehérvári r. k. Nagygymnasium. 8-ad r. 70 lap. Értekezés: Gyulafehérvár környékének növényzete. Cserni Bélától. Meteorologiai észletetek az 1878. évről. Ávéd Jákótól. A 6 osztályban működő tanári kar 12 tagból áll, kik közül irodalmilag működtek: Biró Béla, a Közművelődés cz. lap. felelős, Ávéd Jákó és Cserni Béla társszerkesztői; utóbbi a ‚Karlsburger Zeitung' felelős szerkesztője is; Straubert Ödön, az erd. r. k. irodalmi társulat működő tagja. Nem kötelezett tantárgyak: Műének, zene, román ny. és gyorsirászat. A magy. és német nyelvből kidolgozott irásfeladványok közöltetnek. A könyv- és szertárak szépen gyarapodtak. Beiratott 236, elhalt 1, elmaradt 12, év végén volt 223 tanuló. Nyelvre nézve legtöbb: 106

magyar-román. Ösztöndíjas 10, a szt. István finöveldében 21 tanuló volt.

30. A hód-mező-vásárhelyi ref. főgymnasium. Közzé teszi az igazgatóság. 8-ad r., 54 lap. Adalékok a tanintézet régibb múltjához. Közöltetnek az 1724-ik évben alkotott isk. szabályok s törvények latin nyelven is, továbbá a rectornak az 1775. és 1787. évben megállapított fizetése 80—100 frt készpénzben s sokféle élelmi szerben. Volt Petőfi önképző-társulat (31 rendes tag); a felsőbb osztályok mindegyikében külön pályakérdések tűzettek ki, melyeknek mindegyikére érkezett be dolgozat. A tanári testület a 4 hittanítón kívül 13 tagból áll. Beiratott 278 rendes, 11 magántanuló; az év végén volt 263 rendes és 11 magántanuló. Vallásra nézve legtöbb: 115 reformált; nyelvre nézve (18 kivételével) mind (271) tiszta magyar. A taneszközök örvendetesen szaporodtak. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 26 rendes és 2 magántanuló; érettnek nyilváníttatott 16 tanuló. A tápintézetben 12 növendék nyert teljes élelmezést.

31. Az iglói ág. hitv. evang. főgymnasium. Közli Pákh Károly, e. i. igazgató. 8-ad r., 44 lap. A tanári személyzet 2 hitoktatón kívül 13 tagból áll. Az I. oszt. párhuzamos. Volt magyar önképző-kör (42 rend. és 82 párt. taggal) Jeszenszky Pál tanár, német önképző-kör (31 rend. és 30 párt. taggal) Guhr Márton tanár, dal-kör (49 taggal) Schermann Samu tanár, zenekör (9 taggal) Jermy Gusztáv tanár, gyorsírói-kör (11 taggal) Kövi Imre tanár vezetése alatt. A francia nyelvet 46 növendék tanulta. Ösztöndíjas volt 13 tanuló. A tanszergyűjtemények gyarapodtak; ezekből kiemeljük, hogy a könyvtár 4550 kötetből, a természetrajzi tár 5983 állattani, 2083 növénytani, 1442 ásványtani, összesen 9507 dbból áll. Beiratott 506 rendes és 17 magántanuló, év végén volt 506. Nyelvre nézve 257 magyar, 222 német, 27 tót. Érettségi vizsgálatot tett 54, kitünő eredménynyel 10, jeles 4, egyszerűen érett 37 tanuló. A tápintézet 252 növendéke közől 50 részesült díjelengedésben.

Egyleti élet.

— A választmány f. é. január 13-án ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: Brózik Károly.

Jelen voltak: dr. Say Móric, Mayer J., dr. Lechner L., Köpesdi S., Névy L., Reif J., dr. Wohlrab Fl., dr. Erődi B., Tomor F., Felsmann J., Heller Ágost.

A múlt ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után az elnök előterjeszti a vallás- és közoktatásügyi miniszterium leiratát, mely szerint az ifjúsági iratok 1—4. füzete a gymnasiumoknak ajánltatik. — Az elnökség az utóbb megjelent

füzeteket is be fogja nyújtani ajánlás végett, s egyszersmind valamennyire nézve ki fogja eszközölni, hogy ne csak a gymnasiumoknak, hanem általában a középiskoláknak ajánltassanak.

Az elnök bemutatja a Franklin-társulattal kötött szerződés módosított szövegét. Az egylet részéről az elnök és a szerkesztő fogják aláírni.

Névy L. jelentést tesz a szerk. bizottság megállapodásairól és terveiről.

Következik a pénztárnok, szakoszt. elnökök jelentése.

A titkár jelenti, hogy azon 41 tag közől, kiket tartozásaik törlesztésére felszólított, 17 részint fizetett, részint igéretet tett; a többiek a jövő hónapban be fognak pereltetni.

A szolgálati szabályzat kidolgozására kiküldött bizottság elkészült munkálatával; elhatároztatik, hogy f. hó 20-án rkv. vál. ülés fog tartatni, melyen dr. Lutter Nándor biz. elnök fog a munkáról referálni.

Új tagokul felvétettek: Szimonidesz Károly, gymn. tanár Kún-Félegyházán (aj. Névy L.); Stronszky Ágoston, főgymn. tanár Szombathelyen (aj. Kunc Ad.); Pirchala Imre, főgymn. tanár Aradon (aj. Kövesdi Ignác).

Dr. Say Móric referál azon bizottság nevében, mely az alapszabályok revideálása céljából kiküldetett.

Az ajánlott módosítások a következők:

Ad. 1. Váró Ferenc módosítványa: Az egyesület címe: „A középiskolai tanítók országos egyesülete."

A 12. pont után egy 13-ikat kellene közbeszúrni, mely a kizáratásról szólna. „A választmánynak jogában áll oly tagokat, a kik akár becsületbe ütköző cselekvények által az egyesület tekintélyét megsértették, akár fellépésük által az egyesületnek célját és érdekeit csorbították, az egyesületből kizárni. A kizáratáshoz kétharmad többség kell; a szavazás e tárgyban mindig titkos.

A 14. ponthoz: „Illetékes valamely budapesti bíróság."

A 15. ponthoz: „Azon egyesületi tag, a ki a három éves cyclus on belül május végéig kilépését nem jelenti be, úgy tekintetik, mint ki kötelezettségét újabb három évre hallgatag vállalja el . . . ."

A 16. ponthoz: „Minden rendes tag mindegyik szakosztályban jelen lehet . . . . ."

A 21. ponthoz: „Ki az egyesületből ki akar lépni, ebbeli szándékát köteles a titkár útján a választmánynak irásban bejelenteni."

A 24. ponthoz: A közgyűlés tárgyai: a) . . . . b) a tiszti kar megválasztása, c) . . .

A 25. ponthoz: A közgyűlés határozatképességéhez legalább 40 rendes tag jelenléte szükséges.

Ha az alapszabályok módosítása forog fenn, a mi minden egyes esetben egy negyed évvel előre közzé teendő. Ha 80 tag nem jönne össze . . . ., mely azonban 40-nél kevesebb nem lehet.

A 26. ponthoz: a) az elnök; b) az alelnök; c) a szerkesztő; d) az első titkár stb.

A 28. ponthoz: (Végre) sürgős esetben az egyesület pénztárából 25 frt

erejeig utalványozhat . . ., végre, ha szükségesnek látja, évközben is megvizsgáltatja az egyesület pénztárát.

A 29. ponthoz: nyilván tartják a tagok számát; e végből kiadó és anyakönyvet vezetnek — a pénztárnok teendői közé kellene áttenni.

A 31. ponthoz: A pénztárnok ellennyugtatvány mellett átveszi a pénzt, e helyett az ajánlott módosítás: A pénztárnok beszedi a tagdijakat.

Ugyanazon pontnál: és végre az iskolai év végén e helyett: az egyleti év végén.

A 35., 36. és 38. pontokhoz Felsmann József tagtársunk ajánl módosítást: „Állíttassék vissza az orsz. középt. tanár-egylet eredeti (első) alapszabályainak 36. §.-ban említett nevelés-oktatási szakosztály azon módosítással, hogy a paedagogiai osztály két alosztályra: gymnasiumi és reáliskolai alosztályokra bontassék."

A 37. pontot el kellene hagyni.

A 44. pontnál érvényesülne Váró Ferenc tagtársunk fentebb említett módosítása.

Az ügyrendben ajánlott módosítások:

A 2. ponthoz: A közgyülési vitatkozásokban minden tagnak s az intézeti kiküldötteknek is van joga részt venni; szavazati joga azonban csak egyesületi tagnak van.

A 3. pontból vagy neki neveiket felírva atadják — ki kellene hagyni.

A 6. ponthoz: Másod izben ugyanazon tárgyra vonatkozólag szóhoz bárki is csak akkor juthat stb.

A 7. ponthoz: mely előtt az elnök mindig megkérdezi, hogy kivánja-e 10 tag a titkos szavazást; e helyett a következő szavakat kellene bevenni: 10 tag kivánatára a szavazás titkos. Szavazás közben a szavazatot okadatolni nem lehet.

A 9. pontnál: télen esti 5, nyáron 6 órakor — el kellene hagyni.

A 14. ponthoz: A választmány az egyesületnek szellemi és anyagi ügyeit kezeli és évenkint legalább egyszer köteles a pénztárt megvizsgáltatni stb.

A 15. pontot a következővel kellene kiegészíteni: személyi ügyekben pedig mindig titkos.

A 16. ponthoz: A pénztár, a könyvtár stb.

A 17. pontból ki kellene hagyni e szavakat: $5^1/_2$ órakor.

A 18. ponthoz: a titkár által . . . . .; a javasolt módosítás: a szakosztályi jegyző által.

A 32. pontot a pénztárnok teendői közé kellene sorolni; az e) alatti pontot pedig kihagyni.

A 47. pont helyébe: A szerkesztő a szerkesztői bizottságot, mikor jónak látja, összehíjja.

A 48. pontból a következő pontot: A szakosztályok által elfogadott értekezéseken kívül — ki kellene hagyni.

Az 50. pontot egészen ki kellene hagyni; úgy szinten az 53. pontot.

Az 54. pont 3. alatt: Külföldi irodalom, mely rovatban azonban csak oly külföldi stb., így kellene szövegezni: Külföldi irodalom, melyből csak oly külföldi stb.

A 45. pont 4. alatt így szólna: Tudósítások az egyesület életből; az 5. alatt elmaradna; a 6. alatt: Vegyesek, a bel- és külföldi tanügyre vonatkozó értesítések.

Az 55. pontot szintén ki kellene hagyni.

— A szolgálati szabályzat ügyében jan. 20. és 23-ikán rendk választm. ülések tartattak. A tárgyalások tovább folynak.

Vegyesek.

— **A hiv. lapból**

Kineveztetett: Lorenc József h. tanár a fehértemplomi áll. főgymnasiumhoz rendes tanárrá. — Rozsnyai Károly a zsolnai kath. gymnasium ideiglenes igazgatója ugyanoda rendes igazgatóvá.

— A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, f. évi január hó 20-án, a középiskolai tanárképzés ügyében, a budapesti tanárképző intézet igazgatójához, Stoczek József úrhoz, a következő rendeletet intézte:

Figyelembe és fontolóra véve azokat, mik a középiskolai tanárképzés jelenlegi állapotáról és rendszeréről különösen a budapesti egyetemen s ez ügynek szükséges reformjáról, részint a budapesti tudomány-egyetem tanácsának 1878. évi április hó 13-káról 746. sz. a. kelt — s a bölcsészeti kar ugyanazon évi március hó 21-ikéről 784. sz. a. kelt előterjesztését támogató föliterjesztésében — részint az országos közoktatási tanácsnak ezen előterjesztésre, 1879. évi február hó 8-án tartott üléséből 21. sz. a. kelt jelentésében elmondattak; tekintetbe és fontolóra vevén továbbá a tanárképző intézetek fenállása óta szerzett tapasztalatokat általában, s különösen az általam f. évi január kó 3-ikára összehivott értekezleti megbeszélésben szakférfiak részéről is nyilvánult nézeteket s kivánalmakat: arra a meggyőződésre jutottam, hogy a középiskolai tanárképzés mostani rendszere egyáltalán nem felel meg azon céloknak, melyek elébe kitüzve vannak; és a tanárképző intézetből kikerülő tanárjelöltek túlnyomó része akár általános tanultság, akár a választott szakjokban való kiképzettség, akár végre a gyakorlati ügyesség és módszeres eljárás tekintetében, kevésbbé felel meg mint óhajtandó volna, a leendő tanárok irányában a középiskola céljaihoz és feladatához képest, jogosan támasztható követelményeknek.

A sajnos tapasztalatnak, az elérni szándékolt eredmény ez elégtelenségének több rendbeli s igen különböző természetü okai lehetnek s vannak is kétségkívül. Ez okok egy része olyan, melyeken rögtönösen s nagyobb költség és áldozatok nélkül segíteni alig lehet; egy része azonban olyan, a min igen is segíthetünk a rendszernek többé-kevésbbé beható, de tőlünk függő átalakításával.

A sikertelenség egyik oka kétségkívül a tanárképző intézetbe belépő növendékek egy részének, vagy tehetség és a tanári pályára való hivatottság hiányában, vagy ki nem elégítő előképzettségében fekszik. E tekintetben a teendő mindenekelőtt az intézetbe, illetőleg a tanári előkészület pályájára felveendő ifjaknak, az eddiginél már előzetesen is szigorúbb megválogatása; azután pedig bizonyos rövid idő — jelesen az első évfolyam befejezése után egy, a válasz-

tott szaktudományból tartandó elő- agy alapvizsgálat alá vetése, melyből a növendéknek arra valósága elég biztossággal megitélhető legyen, mielőtt még az egész tanfolyamot bevégezte, mikor már, a netalán eltévesztett pályáról más életpályára nehezen utasítható.

Másik oka a sikertelenségnek általában a tanárképző tanfolyamnak módnélküli rövidsége. Míg más tudományos szakpályák négy, öt, sőt esetleg több év alatt juttatják célhoz az ifjút s fejezik be be annak tudományos képzését, hogy pl. gyakorló ügyvéd, orvos vagy mérnök lehessen . a középiskolaí tanárképzés egész tanfolyama három évre van szabva, melynek végén a tanári vizsgálatot leteheti s oklevelet nyerhet, és reá nézve még a negyedik — gyakorlati vagy jelölti év sem volt eddig kötelezővé téve.

E semmi tekintetben nem igazolható könnyűség és rövidség oly pályán, melyhez egyfelől nagymérvü tudományos képzettség követelményei vannak s kell hogy legyenek kötve, másfelől a melynek jelöltjeire a középiskolai oktatás oly fontos érdekei lesznek bízva, a cél kockáztatása nélkül tovább fen nem tartható. Elhatároztam azért a tanárképzés rendes tanfolyamát négy évre emelni föl s még azon felül következőleg toldani meg az ötödik gyakorlati évvel, melyet a jelölt akár a tanárképző intézet gyakorló iskoláján, akár valamely középiskolán mint próbaéves tanárjelölt, akár végre valamely külföldi egyetemen vagy tanárképző intézeten tölthessen.

Egy további oka a siker elégtelen voltának, a tanárjelölti vizsgálatok helytelen beosztásában fekszik. Eddig a jelölt az elő-, vagy alapvizsgálaton, az elméleti tanszakokból, jelesen a nevelés- és oktatástanból vizsgáltatott meg, mielőtt választott szaktudományát befezte s abból megvizsgáltatott s mielőtt gyakorlati képzést nyert volna. Fordított rendnek tünik fel előttem, valamely szaktudomány módszertanából vizsgálatot tétetni azzal, a ki még azon szaktudomány anyagát sem bírja teljesen, sem a módszeres tanításban magának semmi gyakorlatot nem szerezhetett.

Elhatároztam ennélfogva a tanárképző intézeten a vizsgálalok új rendjént olyképen állapítani meg, hogy

1. az első tanév végén, a növendék választott szaktudományából és pedik úgy fő, mint melléktárgyából, elővizsgálat tartassék, mely, a középiskolából hozott s netalán elégtelen és hézagos képzettségének az első tanévben kipótolt hiányai folytán főleg annak megitélhetésére legyen irányozva, vajjon várható-e átalában a növendékektől, hogy a tanári pályán és különösen választott szakában, tehetség és kellő szorgalom mellett a megkivántató eredményt fogja a tanfolyam befejeztével fölmutathatni ;

2. a négy éves tanfolyam befejeztével lesz leteendő a szakvizsgálat, mind a fő-, mind a melléktárgyból ;

3. végre a gyakorlati év befejeztével bocsáttatik a jelölt a tulajdonképeni tanképesítő vizsgálatra, melynek tárgyai a nevelés és oktatástan, a gyakorlati tanitás, szaktudományaiból tartandó próbaelőadással, a magyar nyelvből és irodalomból tartandó szó- és irásbeli vizsgálat s végre a bölcsészet, mely eddig szintén az elővizsgálat tárgyát képezte.

Ezek azon reformok, melyeket a tanárképzés jelenlegi módjának és rendszereinek teljes és gyökeres átalakítása nélkül is létesithetőnek tartok, s mivel azokat már a jövő 1880/1 tanév elejétől kezdve életbe is kivánom léptetni, felhivom (cimet), hogy azoknak életbeléptetése, jelesen a tanitási és vizsgálait

rendnek ezekhez képest szükségessé válandó uj beosztása, valamint a tanárképző intézetet már megkezdett ifjakat illetőleg az átmeneti intézkedések iránt, az intézetben működő tanárok meghallgatásával, terjeszszen elém részletes tervezetet.

Meg vagyok győződve, hogy tanárképezésünk teljesen csak akkor fog céljának megfelelni, ha egyszersmind benlakással is lesz egyesitve, a mi egyfelől a növendékek folytonos felügyelését, s ugy szólván nevelését, másfelől azoknak a tudományos önképzésben való közvetlen vezetését és irányozását s önnmunkásságuk ellenőrzését is lehetővé teendi; de mivel egy ily benlakás létesitése tetemesb költséggel jár s több helyiséget és tanerőket, felügyelőket stb. is kiván, ennek életbe léptetése egyebektől eltekintve nem csekély pénzügyi nehezségekkel is jár.

Rajta leszek ugyan, hogy e nehézségek is mielőbb s lehetőségig elháritassanak, de ennek bekövetkeztétől nem kivánom felfüggeszteni a nagyobb és költségesebb berendezés nélkül is létesithető reformokat; s épen azért várom el (cimtől) a fentebb érintett javaslatot kellő időben arra, hogy még a jelen tanév befejezte előtt a jövőre a szükséges intézkedéseket megtehessem, úgyszintén arra nézve is, hogy a tanárképző intézetbe fölveendő ifjak az eddiginél szigorúbb, és több biztositékot nyujtó megválasztására nézve minő eljárás volna követendő.

Kelt Budapesten, 1880. évi január hó 20-án.

Trefort Agoston, s. k.

– A tanári állás méltatása.

A legfőbb itélőszéknek egy nem régiben mondott itélete különösen érdekelheti a tanárokat. Nem mindennapi esetet illet az, s az alapjául szolgáló elvnél fogva nagy jelentőségü a tanári állás méltóságára nézve. Az esetet igy adják elő a lapok:

Még a mult évben történt, hogy L. H. egy tekintélyes részvénytársaság igazgatója a házi nevelőjével, K. Géza okleveles tanárral kötött szerződést egyhavi felmondás betartásával szakitotta meg. A tanár három havi felmondási időt tartott jogosnak, miután neki évi fizetése volt, de L. H. a további két hóra sem ellátást, sem fizetést nem akart K. Gézának adni, miért is perre került a dolog. A belvárosi járásbiróság (Zsigmondovics referens) azon alapon, mert K. társadalmi állásánál fogva nincs jogositva háromhavi felmondási idő betartását kérni, őt 200 frtos keresetével elutasitotta; a kir. tábla ez itéletet helybenhagyta; a legfőbb itélőszék azonban (ref. Horváth László) K. Géza keresetének helyt adott s neki a háromhavi felmondási időre még járó 200 frtot megitélte.

A szerkesztő üzenete.

Kérem a t. tagtársakat, sziveskedjenek velem előre tudatni, ha valami dolgozatot akarnak a Közlöny számára küldeni. A kéziratok annyira felhalmozódtak, hogy a szerkesztőség kénytelen lesz olyanokat visszautasitani, melyekről nincs előleges tudomása.

NYILT-TÉR.*)

Mármaros-Szigeth, 1880. január hó

Tisztelt Szerkesztőség! Becses közlönye 6-ik számának 174. lapján szórul szóra ezeket olvastuk: „tekintsünk csak szét, ma is mi minden történik a tanulatlan nép között a vallás aegise alatt, tessék csak a marmarosi hegyek rejtekében élő orosz és oláh köznépet megfigyelni, kik a vadakkal cimborálnak, és könnyebben kioltanak egy emberéletet, mint azt a fenevadat, de ha papját látja, földig borul, mert tanult annyit, hogy bünét leimádkozhassa, meggyónhatja, és ha kell, áldozatul adja utolsó darab marháját. Közli Sáfrány Péter.

Hogy az ily vádakat, melyek által tisztán gúny-tárgyul tétetik ki a vallás, s erkölcsös nevelés, a marmarosi oláh, és orosz clerus elhallgassa szó nélkül, — egyenlő lenne az erkölcsi öngyilkossággal, azért legyen szabad alólirtaknak megkérdeni Safrány Pé.er urtól: ösmeri-e a Marmaros hegyei rejtekében élő orosz, és oláh népet? — saját tapasztalat, vagy hallomás folytán — és ha saját tapasztalata folytán mondhatja azt hogy e nép oly vad, miként hamarább öli meg embertársát mint a fenevadat, kivel cimborál, az esetben nem mondjuk, miként állitása hazugság, hanem utasitjuk olvasson statisztikát erre vonatkózolag, melyből kitünik, valjon Marmaros oláh és orosz népe szolgáltatja-e éven át a gyilkos, orgyilkos, öngyilkos és rabló bandák nagy contingensét vagy más vidék; győződjék meg abból, valjon az arány Marmarosra nézve, értve az oláh, és orosz népet, — az lesz-e, mit ő felállított vagy ellenkező? — Tudtunkal Marmarosban az afféle irtózatos esetek ritkán fordulnak elő, ha hogy elmélkedő ur ezt másképen tudja, ám tessék állitását megtörtént tényekkel igazolni, és nem meddő koholmánynyal elámitni akarni a közvéleményt. — Hogy a maramarosi oláh és orosz nép meghajol papja előtt, ez által akarván őt megtisztelni ha látja, ezt vallási fanatismusnak felróni, azt hiszzük, ezt csak Safrány ur állithatja; — e nép papjában atyját, jótevőjét tiszteli, és tiszteli ugy a mint ő tudja; ha ellenkező meggyőződése volna papjáról, már a természeti ösztön folytán másképpen számolna el papjával, s ez ugy látszik jobban esne Sáfrány urnak, ha népünk papját gunynyal fogadná mint ő midőn látja Messze van még ez az idő Sáfrány ur! s ha ez önnek nem tetszik, probálja még egyszer-másszor felrándulni e nép közzé a hegyekbe, ugy is önöknél a szigeti reform. lyceumban egy oskolai év folytán vagy ötször per 15 nap van szünidő, — probálja meg az uj ön szerinti vallás, és erkölcsös nevelést elhinteni népünk között és győződjék meg, hogy fog ez sikerülni? de addig ön kedvéért a régi, az Apostolok idejéből vett vallás, és erkölcsös nevelés, s tanitást nem fogjuk másképpen előadni, addig, az ön által fenevadakhoz hasonlitott oláh és orosz nép Marmarosban csak tisztelettel fog viseltetni papja, és minden jó tevője iránt, és ezt külsőképpen is fogja mutatni, habár is ez önnek nem tetszik. Abbeli gunyos kifejezésére, hogy mi marmarosi papok annyit ta-

*) Az e rovatban foglaltakért nem vállal felelősséget a szerkesztő.

nultunk, hogy büneit népünknek leimádkozzuk, csak azt feleljük: igenis mi imádkozunk Istenünknek, kit ösmerünk, és lehet hogy még egyebet is tanultunk a papi pályán, és ez abbol áll: hogy mást becsületében piszkolni nem szoktuk, mint teszi ön. — Ha ön e tekintetben másképpen cselekszik, legfeljebb sajnáljuk, hogy egy a marm. szigeti reformált lyceumban müködő tanár egész örömét abban leli, ha másról, — épp vallási dolgokban — valótlanságot állit, a mint ezt teszi azon kifejezésében is, hogy e nép meggyónva büneit papjának, ennek utolsó marhájat is áldozatul hozza, ezen állitásával azt akarja mondani, hogy a papság itt Marmarosban az utolsó falatját is kiszedi a nép szájából nemde? Kérjük, nagyon lekötelezne bennünket, ha ily visszaélést: hogy a papok Marmarosban a feloldozás révén az utolsó marháját is elveszik a néptől, bemondaná a közvélemény előtt, mert azt mint reformatus ember is tudhatja ön, miként adatott feloldó, és megkötő hatalom a földön az egyháznak Krisztus szerint és által, ez pedig nem áll abból, hogy ezt csak azokkal éreztessük, kik azért pénzt vagy marhát adnak, ezt ingyen vettük, és ingyen szoktuk teljesiteni, ha tehát ön Marmarosban ösmer oly papokat, kik ezt ugy teszik, mint ön állitja, az Istenért kérjük, az ilyen piócához hasonló vérszopókat nevezze meg, ez lenne öntől a valódi jó szolgálat a nép érdekében, és az egyházi hatóságnak segédkezést nyujtana a rosz kiirtására, mely cselekvény mint Canon ellenes szigoruan büntetendő, hogy a marmarosi orosz és román papság a népnek mint jótevője tünik fel, erre vonatkozólag kérjük Sáfrány urat, vegyen fáradságot és olvassa el a „Marmaros“ lapban 2. sz. 1880. évben az Ötvösfalván történt esetet. E tekintetben míg concret eseteket nem mond elő a mivelt világ előtt, addig részünkről a marmarosi román, és ruthen nép, és papjai ellen felhozott vádjait hazugság, és rágalomnak tekintjük. Pro coronide a legelső magyar reformatus ember szavaival élve, azt mondjuk: ön Sáfrány ur sárral dobálódzik a marmarosi papság ellen, — hogy talál, vagy találni fog? az bizonytalan, — do hogy sárral piszkálva magát bemocskolta, kimondanunk engedje meg, valamint azt is, hogy az ily rugdolozás bizony nem vezet a kölcsönös tisztelet és egyetértés megszilárditására, pedig erre a marmarosiaknak nemzetiség külömbség nélkül nagy szükségünk van.

Kökényesdy Mihály, román püsp. h. külhelynök. Fankovich Sándor, márám. püsp. oroszajku külhelynök. Ivásko Gergely, Brébi lelkész. Berinde Ambrus, Krácsfalvi gk. lelkész. Szerbák Antal, Deszei lelkész, Pap János, esp. Csernek Sándor, f.-apsai lelkész.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Február 15. 11. szám. $187^{9}/_{80}$.

Az érettségi vizsgálatok kérdéséhez.

Felvettetvén e folyóiratban az érettségi vizsgálatok kérdése, legyen szabad nekem is elmondani az ügyről nézeteimet.

Dr. Lutter Nándor úr minden kétséget kizáró módon mutatja ki, a jelenlegi eljárás tarthatatlanságát. Okoskodásában azon szempontból indul ki, hogy kiszámítja, miszerint egy oly iskolában, melynek 8-ik osztályában 40 tanuló van, egy-egy feleletre 5 percet számítva, az érettségi vizsgálat megejtésére 5 napra lenne szükség, és így a budapesti tankerület főigazgatója, kinek felügyelete alatt 13 tanintézet áll, az utazásra s conferentiákra szükséges időt nem is számítva 65 napon át, vagy ha az utazásra és conferentiákra szükséges időt is számításba veszszük, a mint gyakorlati dolognál számításba vennünk *kell*, körülbelül 3 hónapon át volna elfoglalva az érettségi vizsgálatokkal. Hogy egyetlen egy tanintézetben sem szabad a 8-ik osztály tanévét ennyi idővel megrövidíteni, szembeszökő, hogy 5 percnyi feleltetéssel a főigazgató nem igen szerezhet magának teljesen tiszta képet az érlelendő műveltségi fokáról, elvitázhatatlan, hosszasabb vizsgálásra pedig a physikai idő hiányzik; ezért dr. Lutter Nándor úr azt ajánlja, hogy *minden tantárgyból csupán irásbeli vizsgálat tartassék* és ennek alapján állapíttassék meg a főigazgató és a tanári testület által a megvizsgáltak érett vagy nem érett volta, csakis a kéteseket óhajtván szóbeli vizsgálat alá vetni.

Én ezen eljárást nem tartom célra vezetőnek a következő okoknál fogva:

1-ször. Mert ez is *physikai nehézségekbe* ütközik, a mennyiben a budapesti főigazgatónak $13 \times 40 \times 8 = 4160$ dolgoza-

tot kellene átolvasni, a tanár bíráló véleményét ellenőrizni és a kettő alapján a maga részéről megállapítani saját véleményét. És hogy a kérdéses propositió elfogadása esetén felmerülő körülmények közöttt a főigazgatónak valamennyi irásbeli dolgozatot elolvasni, latolgatni, összehasonlítani kell, önkényt következik abból, hogy a főigazgató kezében úgy sem lesz más eszköz, melylyel a tanulók érettségét kipuhatolni és a tanárok helyes bírálatát ellenőrizni képes volna. A dolgozatokat tehát lelkiismeretesen el kellene olvasnia a főigazgatónak. Mindnyájan, kik ilyennel foglalkoztunk, tudjuk, hogy arra átlag 5 perc nem elég, ha pedig nem elég, ott vagyunk, a hol voltunk, mert 4160-szor 5 perc 6 órai napi munka mellett szintén közel 60 napot eredményez.

2-szor. Tökéletlennek tartom a tisztán irásbeli vizsgálatot. Megeshetik, és a tapasztalás mutatja, hogy nem épen ritkán esik meg, hogy a jobb tanulók közül akad olyan, ki épen a feladott (mathematikai, physikai, történelmi stb.) kérdést nem képes megoldani, üres lapot ad be és megbukik; másrészt a »szerencse« úgy hozhatja magával, hogy épen a gyengébb tanuló akad egy általa történetesen jól megtanult kérdésre, minek folytán érdemetlenül jelentetik ki érettnek. A szóbeli vizsgálatnál — értem itt a beható, komoly vizsgálatot — ily eshetőség ki van zárva. A vizsgálónak módjában van egy, két, szükség esetében több kérdés által minden oldalról kideríteni az érlelendő ismereteit. Az eleven szó, a közvetlen érintkezés sokkal tisztább képet nyújtanak a vizsgálandó műveltségéről. — Megfontolandó továbbá, hogy az irásbeli dolgozatok, tekintve a 18 éves fiúk önállóságát, különösen alaki, de sokszor tárgyi tekintetben is nagy részt gyarlók szoktak lenni, úgy hogy érettségi vizsgálat egyedüli bázisául, el nem fogadhatók. Az ily fiatal embernek többé-kevésbbé mindig szüksége van még a vizsgáló tanár vezetésére, útbaigazítására, hogy ismereteit kitüntethesse. Dr. Lutter Nándor továbbá azt is kivánja, hogy az egyes tanintézetek viszonyaihoz képest az egész kerületben egyenlő tételek adassanak fel. Én eltekintek itt a kerülettől, s csak egy egyes tanintézetet veszek szemügyre és kérdezem: milyeneknek kell ezen »egyenlő kérdéseknek« lenniök, hogy velök a tanulók érettségi fokát is kiderítsük? Legyenek-e azok nehezek, közepesek vagy könnyűk? Nehezek nem lehetnek, mert akkor csak egy-két tanuló által oldatnának meg; közepesek vagy könnyűk sem lehetnek, mert akkor a jobb tanuló nem volna képes rajtok kimutatni jelességét. Ezért, és mivel a tanulók spe-

ciális képességéhez mért, több kérdés feladása csakugyan nem volna gyakorlati dolog, az irásbeli dolgozatok egyedül véve, az érlelendők érettségi fokának megállapítására sem alkalmasak.

3-szor. Állami felügyelet tekintetéből retrograd irányúnak tartom az ajánlott vizsgálati módozatot. Középiskoláinkban a felügyelet és ellenőrzés leghatalmasabb eszköze az érettségi vizsgálat; itt culminál az intézet működésének eredménye. Ha ezen eredmény megbírálását lazítjuk, visszafelé megyünk. Már pedig lazább lesz az ellenőrzés az irásbeli dolgozatok kizárólagas alkalmazásánál, mert számos visszaélésnek nyithatnánk ajtót. Ezenkívül megköveteli a kor haladása, hogy azok elé, kik egykoron »a társaság színét teendik« megfeszített igényekkel lépjünk, hogy tüzetesen számon kérjük tőlök azon ismereteket, melyeket majdani fontos társadalmi állásuknál fogva náluk feltételezni kötelesek vagyunk; ha azonban csak úgy könnyedén egy kis irásbeli vizsgálat alapján látjuk el őket azon útlevéllel, mely őket a felsőbb tudományok tanulhatására éretteknek jelenti ki, mely őket kortársaikkal szemben több előjogban részesíti, akkor a haladó kor igényeinek nem feleltünk meg. — Azt hiszem, ha az érettségi vizsgálatok reformjáról van szó, ezen reform csakis oly irányban érthető, hogy az érlelendők megbírálása mennél tüzetesebb legyen. Ez pedig csakis alapos és beható szóbeli vizsgálat által érhető el, az egyszerű irásbeli vizsgálat erre nem elegendő.

A mondottakkal — azt hiszem — kimutattam, hogy a dr. Lutter Nándor úr által ajánlott módozat nem volna célszerű. Lássuk most, mit akarnék én annak helyébe állítani?

Mindenekelőtt kimondatni óhajtanám, hogy az állami felügyelet tekintetéből az érettségi vizsgálatok ezután szigorúabbak legyenek.

Irásbeli tételeket csak a nyelvekből adnék fel, s ezeket is csak május hó utolsó 3—4 napjában, azért, hogy a 8-ik osztály tananyagának befejezésére legalább 9 hó álljon rendelkezésére a tanári testületnek.

A szóbeli vizsgálatot nem csak hogy meg nem szorítanám, de terjedelmesebbé tenném, s ezért minden egyes tanuló szóbeli megvizsgálására átlag 1 egész órát szentelnék; a szóbeli vizsgálatnál a tantárgyakat rokonságuk szerint csoportosítanám, úgy, mint ez a reáliskolai érettségi vizsgálatoknál már jelenleg is sikerrel alkalmaztatik. A csoportokat ekként osztanám be: I. class.

philol. kapcsolatban az ó-kor történelmével. II. Magyar és német ny. kapcsolatban, Magyarország, továbbá a közép- és újkor történelmével. III. Math. phys. IV. Természetrajz-földrajz. (E két utóbbi tantárgy jelenleg ugyan nem képezi tárgyát a gymn. érettségi vizsgálatnak, de az új szabályzattal behoznám őket.) Megvizsgáltatnék délelőtt 4, délután szintén 4, naponta tehát 8 órán keresztül 8 tanulót. Ha 4 tárgycsoportot veszünk fel, minden érlelendő csak 4-szer felel, mindenkor átlag $^1/_4$ óráig.

Ezen módozatok mellett, talán csak meg van adva a lehetőség a tanulók tüzetes megvizsgálására!

Célom ki lévén tűzve, keresem hozzá az eszközöket, és nem bénítom meg az elsőt a meglevő utóbbiak tökéletlensége miatt.

Az eszközök keresésénél nem indulok ki rendkívüli esetből, mit tennék akkor, ha az ország legnagyobb kerületét, a budapestit venném fel számításom alapjául. Azon intézetek, melyekben 40, vagy pláne 60 érlelendő van, — a fővároson kívül — csekély számúak; legnagyobb részt 15 és 30 közt ingadozik az érlelendők száma a vidéki intézeteknél. Egy főigazgató tehát június havában 7—8 intézeten tarthatná meg az érettségi vizsgát.

Ha pedig valamely kerületben, mint az a budapestinél és még egy-két kerületnél meg van, több mint 7 vagy 8 intézet foglaltatik, akkor addig is, míg a középiskolai törvény életbe lép, a mely törvény a kerületeket amúgy is rendezni fogja, — hatalmaztassék fel az illető kerület főigazgatója arra, hogy a nm. miniszteriumnak más, arra alkalmas szakférfiút, pl. valamely kerületjebeli állami középiskola igazgatóját ajánlhassa egynehány tanintézet érettségi vizsgálatához elnökül. (L. »Szabályzat a reáliskolákban tartandó érettségi vizsgálatról.« 3. §. Vallás- és közokt. m. k. miniszteri rendelet $\frac{12,383}{1875.}$ sz.)

A főigazgatónak ezen helyettese köteleztessék az általa megejtett érettségi vizsgálatokról irásbeli és szóbeli jelentést tenni a főigazgatónak, mely jelentések alapján teszi meg a főigazgató a nm. miniszteriumnak egész kerületéről szóló összefoglaló jelentését. Természetesen a főigazgató csak azon intézetekhez ajánlana más vizsgálati elnököt, a mely intézeteket vagy többszörös inspiciálás által már jól kiismerte, vagy a melyeknél a körülmények olyanok, hogy személyes jelenlétét kevésbbé látja szükségesnek.

Az egész országot tekintetve, kevés ilyen helyettes elnökre volna szükség, különösen, ha a budapesti kerülettel is azt

teszszük, a mi nem régen a pozsonyival történt, hogy ha t. i. mihamarább két kerületre osztjuk.*)

Az ilyen eljárással physikai idő hiánya miatt nem veszélyeztetnénk, nem csonkítanánk meg egy oly rendkívül fontos intézményt, mint milyenek az érettségi vizsgálatok.

Dr. Lutter Nándor úr cikkének többi részeire nézve teljesen egyetértek vele.

Ezek szerény nézeteim e kérdés felett; nagy bátorságra volt szükségem azokat oly tanférfiu véleményével szembe állítani, ki sok éven át dús tapasztalatokat szerzett e téren, és a ki a haza tanügyének már oly számos, kitünő szolgálatot tett, — de a jó ügynek véltem szolgálni és a jeles tanférfiú felhivásának véltem eleget tenni, midőn e kérdés fölötti nézeteimet pályatársaim megitélése alá bocsátottam.

Schröder Károly.

Az érettségi vizsgálatok Olaszországban.**)

Olaszország középiskoláiban bifurkatio van; a 8 osztályú humán irányú középiskola 5 alsó osztálya a tulajdonképeni gymnasium, 3 felső osztálya a lyceum nevet viseli. Ezen két intézet legtöbbnyire együtt van. A királyi iskoláknak a város köteles épületet adni; ha az epület a kormány tulajdona, a város köteles megadni a kormánynak az épületre eső házbért. Az épületnek rendben tartása az intézet tulajdonosát illeti meg. A városok azonfelül még kötelesek — északi Olaszországban a tüzifán felül még — minden az oktatással szoros összefüggésben nem levő berendezést is szolgáltatni, oly usus, mely Schleswig-Holsteinban is dívott addig, mig dán uralom alatt volt. Egy 8 osztályú liceoginnasioban tulajdonképen kétféle érettségi vizsgálatot tartanak: az egyiket a szoros értelemben vett gymnasium végeztével, és ez a »licenza ginnasiale«, mely az V. gymn. osztály elvégzése után tartatik meg; a másikat, a tulajdonképeni érettségi vizsgálatot: »esame di licenza liceale«, melynek a III. lyc. osztályt elvégzett növendékek vannak alávetve.

Ezen vizsgálatoknak alávethetik magukat a királyi középiskolákban nemcsak az ottan végzett növendékek, hanem külsők is; a községi és provincialis iskolákban ellenben (melyek különben teljesen egyenrangúak a királyiakkal) csakis az illető iskola növendékei. Mindenkinek csakis azon megyében szabad ezen vizsgá-

---

*) Pl. fővárosira és vidékire.

**) A saját érettségi vizsgálatainkról folyván e közlönyben az eszmecsere időszerünek tartottuk ezen, alapos dolgozat nyomán irt cikk közlését. Szerk.

latokra jelentkeznie, a melyben lakik. Kivételes engedélyt a fensőbb tanhatóság adhat.

Mind az egyik, mind a másik fajú érettségi vizsgálat 2 csoportban*) (juliusban, az iskolai év végén, és októberben, az uj iskolai év kezdete előtt) tartatik meg. Az alsóbb fokú érettségi vizsgálat irásbeli és szóbeli vizsgálatból áll; ez utóbbinál minden az 5. osztályban tárgyalt tantárgy 15 percig examináltatik. A »licenza ginnasiale« bizonyitványa elkerülhetetlenül szükséges az I. lyc. osztályba való felvételnél, sőt később, a »licenza liceale« elnyeréséért való jelentkezésnél is felmutatandó.

De lássuk a mi érettségi vizsgálatainknak megfelelő »esame di licenza liceale«-t.

A két csoport elsejéhez tartoznak: irásbeli és szóbeli vizsgálatok az olasz, latin és görög nyelvből, valamint a szóbeli vizsgálat a történelemből; a második csoporthoz tartoznak: az irás- és szóbeli vizsgálat a mathematikából, valamint a szóbeli a physika-, chemia- és természetrajzból.

Könnyen belátható, hogy ezen berendezés kiváló didaktikai jelentősége mellett még jókora könnyitést nyujt az abiturienseknek is. A tanulók ezenfelül még ama kedvezményben is részesülnek, hogy azok, kik juliusban alapos okoknál fogva a vizsgálat egyik részére nem jelentek meg, vagy valamely tantárgyból megbuktak: októberban pótolhatják az illető vizsgálatot. Azonban valamely tárgyból letett irásbeli és szóbeli vizsgálat mindig egy egységes egésznek tekintik, mely ismetelendő még akkor is, ha az abituriens az egyiket vagy a másikat sikerrel állotta ki. Hogy az olaszok az érettségi vizsgálatoknál compensatiot nem ismernek, kitünik a következő rendeletből: Ha a candidatus egy tantárgyból, melynek azonban sem az olasz, sem a latin nyelvnek nem szabad lenni, valamivel hátrábbmaradt az átlagos eredménynél, akkor felmehet ugyan az egyetemre, de nem bocsáttatik az itt divó évi egyetemi vizsgálatokra mindaddig, míg az illető tantárgyból utólagosan le nem tette a javitó vizsgálatot. Ki több tantárgyból bukott, a legközelebbi terminusban ismételheti ezek tantárgyakból a vizsgálatot. Az irásbeli dolgozatra vonatkozó szabályok sokkal szigorubbak, mint nálunk; a többi között *két* felügyelő őrködik a clausurán. Minden irásbeli dolgozatra 6 óra dolgozási idő van kiszabva (az alsóbbfoku érettségi vizsgálatnál csak 5 óra a dologidő) s nyelvi dolgozatoknál egy szótár használása meg van engedve.

A szóbelinél — mint már fentebb emlitők — minden egyes tantárgyból legalább 15 percen át vizsgáltatik az abituriens. A comissio, melynek elnöke az intézet előljárója, a fent emlitett két csoportnak megfelelőleg két szakosztályra oszlik. A kivülről jött

*) A fővárosnak egy nyilvánossági joggal felruházott magán — középiskolájának érettségi vizsgálatánál az elnök taval megkisérlette ily csoportositását a rokon szakoknak. A jelenvolt szaktanárok elismerőleg beszéltek utólagosan ezen csoportositás előnyéről.

abituriensek érdekeinek megóvása céljából még minden egyes szakosztály mellé adatik egy — a hatóság által évről-évre kinevezett — magántanitó; sőt még azon intézetek elöljáróinak is szabad jelen lenniök, mely intézetekből az egyes abituriensek jelentkeznek; meg van engedve ezen elöljáróknak, hogy a vizsgálóknak a szükséges felvilágositásokat megadhassák, a szóbeli vizsgálatokon jelen lehessenek, sőt esetleg észrevételeiket irásban is beterjeszthessék. Az osztályozásnál — ugy, mint nálunk a katonaságnál — a pontrendszer dívik. A rendelkezésre álló 10 pont közöl a kielégitő eredményhez legalább is 6 pont kivántatik; a latin s görög nyelvből és a mennyiségtanból akkor is kielégitőnek tekintetik a vizsgálat, ha a két összetartozó vizsgálat egyikében 5, másikában pedig 8 pont éretett el. E szerint a ki az olasz nyelvi dolgozatból 6 pontnál, egy más irásbeli dolgozatból pedig 5 pontnál kevesebbet kap, a megfelelő tantárgyból nem bocsátható a szóbelihez, de igen is a többiből. Az egész vizsgálat épen nem tekintetik valamely egységes egésznek.

Az irásbeli érettségi vizsgálat tételei (a boriték csak a vizsgálat napján bontatik fel, közvetlen a vizsgálat előtt) Rómából küldetnek szét. Rómában székel ugyanis a közoktatásügyi miniszter közvetlen vezetése alatt álló »consiglio superiore di publica instruzione« (az olasz »közoktásügyi tanács«), mely úgy mint nálunk, bizonyos számú rendes és rendkívüli tagokból áll, s megannyian az ország tudományos és irodalmi notabilitásai közöl valók. Ezen hatóság azonban egyedül tanácsadó szerepet játszik, azon dolgokban, melyekről a miniszter véleményt kér. Ily dolgok: az egyetemi tanszékeknek betöltése, törvényeknek megmagyarázása stb. Szigorúbban van körvonalozva ezen consiglio egyes szakosztályainak hatásköre. Ezen szakosztályoknak egyike a »giunta superiore per la licenza liceale,« melyen mindig a »consiglio« egy tagja elnököl. Ezen comissio competentiájához tartozik mindaz, a mi az »esami di licenza liceale«-kra vonatkozik; ez állapitja meg az irásbeli érettségi vizsgálat tételeit, ez revidelja is azokat, sőt ez állitja ki az érettségi bizonyitványokat is. Ezen szakosztály továbbá az, mely referál a miniszternek az érettségi vizsgálatok eredményéről s az egyes intézetek müködéséről általában, s az egyes tanárokéról különösen. Ezen szakosztály, mint elnöke a vizsgálóbizottságoknak közvetlenül érintkezik a lyceumok igazgatóival, kik »presidi« nevet viselnek, eltérőleg a szoros értelemben vett gymnásiumok igazgatóétól, mely csak »direttore.« Ha a két intézet össze van kapcsolva, akkor az egész a »preside« vezetése alatt áll.

Az igazgatók kevésbbé vannak ott megterhelve, mint náluuk. Először is dispensálva vannak a tanitás alól, sőt egyes tanárok helyettesitésére sincsenek kötelezve; másodszor pedig a mechanicus dolgoknak legnagyobb része a melléjök adott titkárságra nehezül. Még az órarendet (Olaszországban: órarendetlenség) is a titkárság készíti el időről-időre. Ha az igazgató mégis ad az intézetnél órákat, ezért külön tiszteletdíjat kap.

Legyen szabad még ezen kirándulás alkalmával megemlékezni a különben elég nyomorúságosan fizetett tanárokról*), bár nem szabad elfeledkezni az olaszországi olcsóságról sem. A tanárok rangfokozata nagyon különböző. A »titolare« egy alsó osztályban tanít a számtan kivételével minden tantárgyat; a gymnasium felsőbb osztályaiban és a lyceumban azonban, hol már a szakrendszer honol, a »titolare« is szaktanár; ő a mi nyelvünkön szólva, a tulajdonképeni rendes tanár. A »reggente« (a mi helyettes tanárunk) egy teljes tanári széket foglal el, de csakis ideiglenes; legföljebb 3 évre van kinevezve. Ha »titolare«-nak neveztetik ki, »reggente« minőségben töltött helyettesi évei a nyugdíjazásnál beszámíttatnak, s jogot nyer a sexennalis pótlékra (= a fizetés $\frac{1}{10}$ része.) Ellenkező esetben megszünik hivatalnok lenni. A »supplente« (póttanár) megbetegült vagy szabadságot kapott tanárok helyettesítésére használtatik fel. Az »incaricato« (= óraadó) rendes állami hivatalt visel, a nélkül hogy rendes fizetést húzna. Igy pl. a kisebb lyceumokon a physikának titolareja legtöbbnyire incaricatoja a természetrajznak is, a miért 500 lirá-nyi remuneratiót kap, mi által körülbelül $^4/_5$-részét takarítja meg az állam azon fizetésnek, melyet egy ezen szakra kinevezett titolarenak kellene adnia. A 8 osztályú liceo-ginnasion (körülbelöl 150 tanulóval) a preside-direttoren kívül tanít rendesen 12 tanár, melyek közöl 6-ot a lyceum, 6-ot a gymnasium tart elfoglalva. A tanárok heti óraszámának maximuma a lyceumon 13, a gymnásiumon 20. A fizetés csekély volta magánórák adására készteti a tanárok legnagyobb részét, de a magánórák adására engedélyt kell kérniök feljebbvalóiktól.

Visszatérve az érettségi vizsgálatokra, érdekes lesz egy pár tételt e helyütt közölni: 1879. juliusban kapták a következő tételt: Il candidato dica, quale è il prosatore latino, che egli studiò con maggiore profitto e piacere. Ne esponga i pregi principali e lo paragoni con qualche scrittore italiano dello stesso genere. Ezen tételek többször erkölcsiek is szoktak lenni. Más tételekből álljon itt a következő: I conquistatori dei popoli ed i conquista-

*) Az idősebb s érdemesebb „titolari"-k kapnak 3000 lira (= 3000 frc = 2250 márka) évi fizetést. Ha már most tekintetbe vesszük, hogy 4 lira = 3 márka s hogy 1 lira = 0·42 frt (1 márkára jutna e szerint 0·56 frt), akkor ezen „titolari"-k évi fizetése e mi pénzünkön 1260 frt! A lyceumi, tehát magasabb rangosztályú igazgatóknak, a „presidi"-knek évi fizetése 3500 lira (= 2625 márka) = 1470 frt; s így az igazgatói pótlék csak 210 frt!

Érdekes a tandíj-rendszer is az olaszoknál.

A gymn.-ba lépő tanuló fizet . .	5 l.	=	2·10	frt beiratási díjt;
A lyc.-ba „ „ „ . .	40 l.	=	16·80	„ „ „
A gymn. 3 alsóbb osztályában .	10 l.	=	4·20	„ az évi tandíj;
A „ 2 „ „ . .	30 l.	=	12·60	„ „ „ „
A lyceumban	60 l.	=	25 20	„ „ „ „
A licenza ginnasialeért jár . . .	30 l.	=	12·60	„ vizsgálati díj;
A „ licealeért	75 l.	=	31·50	„ „ „

tori del vero. Considerazioni ed esempi. Nevezetes, hogy a görög írásbelinél a fordításon kívül (görögből olaszra) még néhány tollba mondott grammatikális kérdésre is kivántatik írásbeli felelet. Igy pl. ezen szövegrészhez: ὀλιγαρχίας ἐπιθυμεῖν καὶ δημοκρατίας adták a következő kérdést: Dica il candidato, se queste forme (ὀλιγ. és δημοκρ.) siano qui singolari o plurali, e perchè; továbbá: Si spieghi la frase οὐδενὶ ὅτῳ οὐ; vagy: A qual forma di proposizione condizionale corrisponde que il genitivo assoluto τῶν πραγμάτων μεταπειόντων? A mathematikából csakis egy és pedig igen complikált feladatot adnak.

Összehasonlítás kedvéért álljon még itt a most dívó tanterv, mely lényegesen eltér attól, melyet Malfatti Schmid encyclopädiájában (X. 811) közöl. E terv a következő:

	főgymnasium					lyceum			összesen
	1. oszt. óra	2 oszt. óra	3 oszt óra	4. oszt. óra	5. oszt. óra	1. oszt. óra	2. oszt. óra	3. oszt. óra	
olasz nyelv .	7	7	7	5	5	5	4	4	44
latin	10	10	10	6	6	4	3½	3½	53
görög	—	—	—	6	6	4	3½	3½	23
történelem .	—	—	—	3	3	4½	3	3	25½
földrajz . . .	3	3	3						
mathematika .	2	2	2	3	3	6	3	3	24
physika . . .	—	—	—	—	—	—	4½	4½	9
természetrajz .	—	—	—	—	—	—	2	2	4
bölcselet . . .	—	—	—	—	—	2	2	3	7
	22	22	22	23	23	25½	25½	26½	189½

(Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik. 121. és 122. kötet, 1. füzet után.)

Taródy Fl.

A szerkesztő módszer a földrajzi oktatásban.

A földrajz csak igen későn és nagy küzdelem árán került a tantárgyak sorába. Neki is, mint minden reáltudománynak, sokféle tűzpróbákat kellett kiállnia és sok átváltozáson kellett átmennie, míg végtére hosszú hánykodás után biztos révpartra jutott és a tantárgyak sorába való felvételre méltónak találtatott. Azonban még azután is igen különböző szerepet játszott a különböző időkben. Kezdetben, egy pár évtizeddel a reformátió után, Plinius és más római írók kosmographiái szolgáltak a földrajzi oktatás alapjául, vagy helyesebben mondva, a földrajz nem is szerepelt mint külön tantárgy, hanem más tárgyakkal, csillagászattal, természettannal, természetrajzzal stb. keverten adatott elő. Később, midőn Amos Comenius nyomán *) a földrajz a rendes

*) Dr. Herm. Oberländer: Der geograph. Unterricht. II. kiad. 11. lap.

tantárgyak sorába lett felvéve és különösen a Francke-féle iskolák nagyon sokat tettek annak meghonosítása érdekében, mind inkább biztos alapot és természetének megfelelőbb alakot nyert, de mind a mellett még messze volt az elérendő céljától. Sem a tananyag megválasztása, sem annak terjedelme, sem tanításának módja nem volt megállapítva, és ha a 18-ik század földrajzi íróinak e tekintetekben való véleményeit összehasonlítjuk, a legnagyobb változatosságot, sőt sokszor a legfeltünőbb ellentétességet találjuk. De az alap meg volt vetve és a nézettisztulás megindulhatott. Mindenekelőtt az iránt jöttek tisztába, hogy a geographia nem curiosumok tárháza, sem geographiai tárgyaknak lajstroma, hanem oly tantárgy, mely a föld természeti és politikai viszonyaival megismertet, és mint ilyen — célszerüen kezelve — az oktatás minden fokán sikerrel tanítható. A módszerben is megjelölték nagyjában a követendő irányt, a mennyiben az alsóbb fokon a synthetikus — a lakó helyből kiinduló, — a magasabb fokon pedig az analytikus — a földgömbből kiinduló — módszert tartották alkalmazandónak. De, mint minden korban, úgy akkor is voltak oly tanférfiak, kik majd a geographia képző erejét vonták kétségbe, majd annak terjedelme, majd pedig tanításának fentebb vázolt módszere ellen emeltek szót. Ezen eszmecsere mind a két félt gondosabb utánnézésre, alaposabb tanulmányozásra vezette, és nemsokára határozatabb alakot nyert a földrajzi tananyag és általánosabb elterjedésnek örvendett a helyes módszer. A tananyagra nézve azon meggyőződésre jutottak, hogy a földrajzi tárgyakat természetes összefüggésökben és kölcsönös egymásrahatásukban kell tanulmányozni és e tekintetben nagyot lendített Ritter Károlynak 1817—18 ban megjelent »Die Erdkunde im Verhältniss zur Natur und Geschichte des Menschen oder allgemein vergleichende Geographie als sichere Grundlage des Studiums und Unterrichts in physikalischen und historischen Wissenschaften« című műve. Ezóta önálló tudománynyá lett a földrajz, helyet nyervén a történelem és természettudományok között. Ritter haláláig — mely 1859. szept. 28-dikán következett be — ernyedetlenül fáradozott az új irány megalapításán, »minden iratában igyekszik a physikai momentumot az azt megillető jogokba helyezni; mindenütt azt teszi a földrajzi oktatás alapjára, és mindig kimutatja az organikus összefüggést és a belső vonatkozást a földrészek különböző geographiai elemei között, különösen a föld befolyását lakóira, bolygónknak, mint az emberi nem nevelő intézetének jelentőségét.«*) Tettek ugyan még Ritter után és több helyen kísérletet a földrajzot a történelem segédtudományává, a történetben szereplő földrajzi nevek tárházává változtatni, de az nem sikerült és jelenleg már alig akad számba vehető paedagogus, ki a földrajzot ilyen szerepre akarná degradálni, sőt ellenkezőleg: újabban számosan a mellett kardoskodtak, — és jelenleg még

*) Oberländer: Der geograph. Unterricht. 34. lap.

nincsen eldöntve a vita — hogy a földrajz természettudománynak tekintessék.

A földrajz feladatának ezen különböző szempontból való felfogása lényeges befolyással bírt a módszer megállapítására; mind a synthetikus, mind az analytikus módszer többféle alkalmazást nyert; majd úgynevezett concentricus körökben mozogtak, majd pedig a földrajzi tárgyak társítása, csoportosítása alapján haladtak.

Igen előnyös eljárásnak bizonyúlt be a tárgyalt geographiai objectumoknak lerajzoltatása is, és ez lett kiindulási pontja azon módszernek, mely később szerkesztő módszer név alatt lett ismeretes. A földrajz tanítói ugyanis tapasztalván, hogy a tanulók a leírt földrajzi tárgyakról nem mindig nyernek szabatos és maradandó képet, a lerajzoltatás által egyrészt az illető geographiai objectum pontos megfigyelését és a nyert képnek hű reproductióját, másrészt az ismételt megtekintés által a kép fixirozását — megrögzítését — akarták elérni. Nem lehet ugyan állítani, hogy ezen törekvés teljesen eredménytelen lett volna, de azt sem lehet tagadni, hogy igen sokszor egészen ellenkező eredményre vezetett. A legtöbb esetben a kép reproductiója mechanikai lemásolássá fajúlt el, és ha azután még egyik-másik tanár a megítélés alapjául nem a kép helyességét, hanem annak csinosságát tette — a mint az valóban sok helyütt történt — és fájdalom, még most is történik, akkor majdnem teljesen megszünt a rajzoltató módszernek szerepe a földrajzi oktatásnál. Ezen bajokon segitendők, számos tanférfiú — Canstein, Kapp, Lohse, Schacht, Bormann, Delitsch, Kirchhoff, Stöszner, Vogel, Trampler, Dronke stb. — módosítást hozott be a rajzoltató módszerbe. Nincs szándékom ezen íróknak nézeteit külön-külön megismertetni*), csak nagyjában akarom megjelölni azon főbb változatokat, melyekben a rajzoltató módszer most leginkább alkalmaztatik. A rajzolás vagy kész hálózaton történik, vagy pedig a nélkül; a mérték megítélése vagy bizonyos mértani alakok (három-, négy-, ötszögek stb.), vagy pedig valami egységül szolgáló vonal alapján történik; a rajz vagy a tanárnak az előadás folyamában készített rajzának másolata, vagy térkép szerint készült a tanár magyarázata különös tekintetbe vételével. Ezen itt előadott esetek mindenféle combinátióban alkalmaztatnak. Nem akarok itt azoknak részletes bírálatába bocsátkozni, csak egy peadagogiailag nem igazolható eljárásra akarom a tisztelt szaktársakat figyelmeztetni, egy eljárásra, mely Németországban és úgy látszik nálunk is hódít, lehet, hogy új voltánál, lehet, hogy látszólagos egyszerűségénél fogva: értem a geographiai tárgyak képének a tanár által előadás közben történő szerkesztését. Ezen eljárást nem tartom helyesnek, akár bizonyos egységül szolgáló vonal alapján, akár pedig egyszerűen emlékezet után történjék a szerkesztés.

*) Lásd: Oberländer: Der geograph. Unterricht. 104—105. lapját.

A szerkesztés bizonyos normális vonal szerint, a mint azt újabban Dronke*) kidolgozta, nyújt ugyan vázlatos képet a tanulónak, de nem könnyíti annak megtartását és reproductióját; a növendék feje tele van mindenféle számokkal, melyek a mérték egység, sokszor tört alakjában kifejezett, sokszorozói gyanánt szerepelnek. Például Európa kerületének vázlatos szerkesztésénél 70-nél több számadatnak ismeretére szorúl.**) Hasonlóképen áll a dolog a többi földrészeknél. Az ilyképeni tanításnál a főcél a sokféle mértéknek betanulása, és ha ezek feledésbe mennek, feledésbe megyen a reájok alapított ismeret is.

Ha a szerkesztés emlékezet után vagy az előbbitől valami eltérő alapon történik, elesik ugyan a sok szám és szorozó, de a tanuló ezen esetben is csak gépileg másol egy vázlatot, mely pontosságra nem tart igényt. A kinek alkalma volt ilyen másolatokat látni, az tudja, hogy mennyire elütnek azok az eredeti alaktól, hogy milyen torzított képek keletkeznek a legtöbb esetben. És az már valóságos merényletnek mondandó, ha a tanár kívánja, hogy a tanuló ezen torzított képeket ismételt lerajzolás által emlékezetébe vésse, és hogy azok után feleljen. Pedig hány iskolában büszkélkedik a tanár ezen új módszerével! Noch nie dagewesen! Az igaz, hogy sok tanár azt fogja felelni, hogy a tanulókat arra szorítja, hogy az iskolában készített vázlat-másolatokat a térképpel összehasonlítsák, és hogy szükség esetén a hibás dolgozatokat ki is javítja. Hogy a jó tanulók nem mulasztják el a vázlatot az eredetivel összehasonlítani, sőt hogy egyikmásik még pontosabban készíti el a rajzát, mint azt a tanár tette, azt szívesen elhiszem, de ki ellenőrizheti a felületes vagy kevésbbé pontos tanulót, vajjon valóban összehasonlította-e a rajzot a térképpel. Hiszen már némi hasonlatosság is elegendő neki, hogy rajzát pontosnak tekintse és minden további igazítást felesleges-nek tartson. Vagy talán még óraközben szándékozik a tanár minden tanítványának rajzát átvizsgálni és abban a hibákat megjelölni? Azt gondolom, hogy az idő hiányánál fogva még kevésbbé népes iskolákban is lehetetlen. A tanárnak tehát alig van módjában oly mentő eszközt kitalálni, hogy a tanuló ne torzított rajzból alkosson magának képzetet valamely geographiai tárgyról. Sőt mi több, a tanuló az ilyen rajznak még elsőbbséget ád a térkép felett, mivel itt sem különböző szinekkel, sem sraffirozással, sem egyéb szerinte felesleges dolgokkal nem kell törődnie, a térkép pedig mindezekkel úntig tele van.

A szerkesztő módszer — úgy alkalmazva, a mint itt elő van adva — nemcsak a felsorolt hiányokban szenved, hanem a paedagogia egy sarkalatos elve ellen is vét: megfojtja a tanuló önmunkásságát és teljesen passiv szerepre kárhoztatja őt; neki

*) Dr. Dronke: Geographische Zeichnungen. 3. Lief.
**) U. ő. II. Lief. 1. lap.

csak rajzolni és befogadni kell. Vagy talán önmunkásságnak nevezhetjük a gépies másolást?

A milyen célszerűtlen ezen módszer a tanulásra nézve, épen olyan kényelmes a tanárra nézve. Szép, kikerekített, élvezetes előadás tartására nem is képzelhetni kedvezőbb alkalmat, mint a milyent ezen módszer követése nyujt; de épen azért az nem a tanítás ezen fokán alkalmazandó, hol kérdezve oktatólag kell eljárni, hol a leghűbb és legtanulságosabb rajzok sokszor nem elegendők a helyes fogalom megszerzésére. És fájdalom, ezen fokon alkalmazzák ezen tanmenetet leginkább; a középiskolak alsóbb osztályai részesülnek ezen egyedül üdvözítő módszerben.

Ha a földrajzban természeti tárgyakkal foglalkozunk, alkalmazzuk a természettudományokban dívó módszert is ezek megismertetésénél. A milyen félszegnek lehetne azt az eljárást nevezni, ha valaki a ló egy sikerült szines rajzával bírna, de azt nem használná a leírás alapjául, hanem odaállna a táblához és hamarjában lepingálna valami lófélét és ezen kezdené a tanítást; épen olyan hiba az, ha valakinek jó, instruktiv térkép áll rendelkezésére és az illető még is egy vonással meg akarja ismertetni a hegység csapását, alkatát, lejtőségi viszonyait stb. vagy a folyó szélességét, folyamterületét, partjainak minőségét, torkolatát stb.

Azon vélemény, hogy a tanuló oly képet, mely szeme láttára keletkezik, sokkal jobban megtart, mint egy készen levőt, csak azon esetben helyes, midőn a tanuló még nem ért a képek elemzéséhez, midőn az összes benyomás háttérbe szorítja a részletek képeinek benyomását. Tanításunknak azonban egy főfeladata tanítványainkat ilyen elemzésekbe bevezetni, hogy képesek legyenek az egészet alkotó részleteknek felismerésére és azoknak az egészhez való viszonyuknak megállapítására. Használjuk tehát a legjobb térképet a tanítás alapjául. A legjobb alatt nem értem a legtöbb részletet tartalmazót, hanem a leginstruktivebbet. És a mint a természettudományok tanárának nem válik szégyenére, ha az alsóbb osztályokban a növendékekkel iratja le a tárgyakat, épen úgy nem kellene pirulnia a földrajz tanárának sem, ha nem tartana egyetemi előadást, hanem a tanulók által iratná le az egyes geographiai tárgyakat. Az igaz, hogy sok iskola tanítványai még a nyolcadik osztály elvégezte után sem tudnak a térképről olvasni, vagy helyesebben mondva csak azt tudják leolvasni, a mi fel van írva, de a rajz nyomán valamely vidékről képet alkotni magoknak, arra nem képesek. Ezen eredménytelenségnek azonban a legritkább esetben a térkép az oka. Vannak már nagyon jeles térképeink és némi fáradsággal sikerül már az alsóbb osztályok tanítványait annyira vinni, hogy a lerajzolt tárgyról helyes képzetet alkotnak magoknak; csak azon kell lenni, hogy a természetben levő geographiai tárgyak és a képök közötti viszonyt helyesen felismerjék; csak meg kell őket ismertetni a fogalmak jegyével és épen úgy képesek lesznek a térképről le-

olvasni valamely vidék természeti viszonyait, a mint képesek a rajz nyomán felismerni a természetrajzi tárgyak tulajdonságait.

Hogy a tanulók a geographiai fogalmak jegyeinek felismerésében rendesen olyan gyakorlatlanok, annak oka a kezdő tanítás hiányosságában rejlik. A népiskolai tanítónak a geographiai fogalmak megismertetésénél nyomban azok rajzbeli jegyeit is kellene tanítania. De abból, hogy ő azt nem teszi, nem következik, hogy mi se tegyük; mi tartozunk vele mind az általunk tanított tantárgynak, mind tanítványainknak. Feladatunk tantárgyunkat akként tanítani, hogy befolyása és képző ereje ne csak pillanatnyi hatással legyen a tanuló szellemi életére, hanem hogy tételei és törvényei oly mélyen gyökerezzenek meg a tanuló fogékony agyában, hogy onnan soha ki ne irtathassanak, sőt hogy ott némi segédkezés és ápolás mellett gyarapodva és erősbedve szilárd oszlopokká váljanak, melyeken a leendő férfi műveltsége és tudománya nyugodhatik; tanítványainkat pedig azon polcra kell emelnünk, hogy bármely előttök teljesen ismeretlen vidék térképéről leolvashassák annak természeti viszonyait és ezekből megfelelő combinátiók nyomán következtetéseket vonhassanak az illető lakók kulturális viszonyaira. S hogy ezt elérjük, arra kell szoktatni tanítványainkat, hogy saját lábukon járjanak, mert különben örökké mankóra fognak szorulni.

Azáltal azonban, hogy a tanítónak szokásos szájbarágását elitélem, nem akarok pálcát törni a szerkesztő módszer felett; sőt ellenkezőleg: bizonyos körülmények között alkalmazandónak vélem azt, de nem a fogalmak és képzetek megszerzésére, hanem azoknak reproductiójára, a tanuló felfogásának ellenőrzésére. És megint azáltal, hogy jó térképet óhajtok alkalmaztatni a tanítás alapjául, nem akarom a térképolvasást a földrajzi oktatás céljának tekinteni. A térképolvasás csak eszköz, melynek segitségével természetes úton jutunk az elérendő célhoz, a geographia nagy birodalmának áttekintéséhez, és azon vezérlő elvekhez, melyek e nagy birodalomban kalauzolnak bennünket. Ezen eszközt a tanulónak a mi vezetésünk alatt folytonosan élesbítenie kell, a mit csak állandó gyakorlat útján érhet el. A tanuló ennélfogva maga alkotja a képet a térkép nyomán a tanár ellenőrzése mellett; vázolja ezen képet előbb szóval és azután lásson annak lerzjzolásához. Ilyenkor természetesen első követelmény, hogy a tanár ismerje a tárgyát, hogy a tanulónak minden hibáját rögtön javíthassa. A képnek szóval való vázolását a tanuló térképe nyomán eszközölheti, a rajzot azonban már a térkép nélkül készítse a táblán. Mind a két esetben bő alkalma nyílik a tanárnak oly adatok közlésére, melyek a térképről nem olvashatók le.

A midőn az egyik tanuló a táblára rajzol, ugyanakkor társai ugyanazt teszik a jegyzőkönyvükbe. Ilyenkor legjobban meggyőződhetik a tanár arról, vajjon helyesen fogták-e fel tanulványai a tárgyalt dolgokat vagy sem. Otthon tovább tanulványozza a tanuló a térképet és gyakorolja magát annak vázlatszerű repro-

ductiójában. A következő órában feleletre kiszólított tanulónak le kell rajzolnia a tanultakat és házi foglalkozásának bizonyítékaképen előmutatja az otthon térkép nélkül készült rajzokat.

Ha dombormüvü térkép áll rendelkezésünkre, akkor annak elsőbbséget adunk; alkalmaztatásánál pedig hasonlóképen járunk el, mint az előbbinél.

Ily módon alkalmazva a szerkesztő módszert, remélem, meg fog az felelni a hozzákötött várakozásnak. A tanulónak bő alkalma nyílik önmunkásságra; szerzett ismeretei szabatosak, az emlékezetre nem terhelők és könnyen reprodukálhatók. Eleget teszünk tantárgyunknak és eleget a pädagogia követelményeinek is.

Dr. Roth Samu.

Irodalom.

Bartal és Malmosi: Latin Alaktan, 3. kiadás.

Ha eredeti magyar iskolakönyv rövid öt év alatt három kiadást ér, ez minden esetre örvendetes esemény, a mennyiben reményt nyujt arra, hogy hazai irodalmunkban is oly auctoritások kezdenek kiemelkedni, melyek egyöntetü, helyes iskolai praxisnak központjaivá válhatnak. Az ily könyvet azután a szaktanároknak közös birtoknak kell tekinteniök, melynek csiszolásához és tökéletesbitéséhez mindenki köteles tehetsége szerint hozzájárulni.

Méltán emlitik tehát némi szemrehányás hangján a szerzők a 2-ik kiadáshoz irt előszavukban, melyet a 3-ik kiadás elé változatlanul lenyomattak, hogy a szakembereknek könyvükről való véleményét csak hallomásból ismerik. Figyelmetlenség ez a kritika részéről, mely az ügynek árt.

Ily szempontból kiindulva tehát megragadom az alkalmat, melyet a 3-ik kiadás megjelenése nyujt, hogy elmondjam néhány e könyvre vonatkozó észrevételemet.

Az alap, melyből a szerzők kiindulnak, hogy az összehasonlitó nyelvtudomány biztos eredményeit és a nyelvtörténet adatait felhasználjuk az alakok magyarázatára, bizonyára kevés ellenzőre talál már, és a magyar fiúra nézve, ki anyanyelvéből megszokta a tövet, ragot, képzőt megkülönböztetni, kétszeresen indokolva van. De a helyes korlátok feltalálása, melyek közt ezen elv alkalmazásának mozognia kell, igen nehéz; a latinra sokkal nehezebb mint a görögre nézve. Mig ugyanis a görög irodalmi nyelv szoros összefüggésben a nép élő nyelvével, a legtermészetesebb és legharmonikusabb hangtani törvények szerint fejlődött, és a tanuló e fejlődést a homéri nyelv és a dialektusok alakjainak gazdag változatosságában szemmel látja: addig a latin nyelv hangtani fejlődése épen nem vezethető vissza ily egyszerü törvényekre, és a

mi fődolog, a tanuló ezen fejlődésből maga nem lát semmit; ő a latin nyelv hangtani fejlődésének csak egyetlenegy stadiumával ismerkedik meg, a mint azt a körülbelül Quintilianus korabeli orthographia feltünteti. Ehhez járul, hogy a latinnal kezdi a tanuló az idegen nyelvek tanulását oly korban, mikor neki nyelvfejlődésről egyátalában vajmi kevés fogalma lehet. Én azt hiszem, hogy az ilyen sorozatok: pueros, puerus, puers, puer; dolobus, dolobis, dolois, doleis, dolis, és hasonlók igy egymás mellé állítva és modern kiejtésmód szerint kiejtve, a tanulóra valami szemfényvesztés benyomását teszik. Ő, ki nem ismeri a latin kiejtésmódot, nem ismeri a hangok physiologiáját, tekintetbe nem veszi a századokat, melyek a hézagokat betöltik: szükségképen hamis perspectivában látja az egész dolgot, és igy torzképet lát. Ez paedagoiai szempontból is némi veszélylyel jár, mert a tanuló érteni vél valamit, a minek valódi befolyásáról sejtelme sincs.

E nehézségek a legnagyobb önmérsékletet parancsolják az elv alkalmazásában, és azt hiszem, hogy az önmérsékletben szerzőknek még mindig tovább kell menniök. Ennek részletes kimutatása azonban oly nehézségekkel jár, hogy azt e szerény megbeszélésnek szánt téren meg se kisérthetem; most inkább csak néhány oly pontot akarok kiemelni, melyet az alap teljes elfogadása mellett is egy ujabb kiadásban változtatandónak tartok.

3. §. »A magánhangzók vagy hosszúak, vagy rövidek, vagy közösek.« Ez nem áll; a magánhangzók csak vagy hosszúak, vagy rövidek. De ha mégis (a mi nézetem szerint itt fölösleges) a költőknél középméretüeknek használt magánhangzókról akarunk szólani (pl. mihi, sibi, ibi, ubi), akkor legalább nem szabad például felhozni patrem szót, mert ebben az *a* határozottan rövid, és csak a szótagot vehetik a költők a positio debilis folytán hosszúnak is. Az egész §. különben roszul van fogalmazva, úgy hogy abban a tanuló bajosan fog eligazodni. Nevezetesen a főszabályba lett volna fölveendő, hogy muta cum liquida a közönséges kiejtésben nem képez positiót, és ezt néhány szóval meg is lehetne magyarázni; apró betűkkel pedig maradt volna megjegyzendő, hogy a költők a muta cum liquida-t positiónak vehetik. Végre jó lett volna megemlíteni, hogy az ikerhangzók és összevonás által keletkezett magánhangzók mind hosszúak, magánhangzó magánhangzó előtt pedig rövid.

9. §. 1. b. »Azok a szók, melyeknél a többeli *o* előtt *r* van — csonka alakot tüntetnek fel, s *r*-en végződnek«; hozzá kellett volna tenni; kivéve humerus, numerus, uterus, properus, praeposterus.

10. §. »A tő vég *e*-je stb« — roszul van fogalmazva. — Meg lehetne emliteni, hogy csak dies és res, és néha még species képezik a többesszám valamennyi esetét, a többi csak a nom. és acc.-t.

12. §. Azon szók közt, melyek a többes dat. és abl.-ban

megtartják az *u*-t emlitendő volna még veru, mely Ovidius és Vergiliusnál előfordul; portus-tól pedig a dat. és abl.-t a tanuló oly gyakran fogja portibus-nak találni, hogy ezt az alakot meg kellene portubus mellett említeni.

13. §. Az *i*-tövü főnevekkel leginkább meggyül a tanulónak a baja a sokféle, részben a mássalhangzós tövekkel egyező nominativus miatt. És itt az iskolai praxisra vonakozó egy megjegyzést kell tennem. Eddig az volt a szokás, hogy a tanuló minden főnévhez a genitivust is tanulta, és azt annyira megszokta, hogy nem is mondta a szót genitivus nélkül. A szerzők azt kivánják, hogy a tanuló a nominativus mellé a tövet tanulja. Már pedig, azt hiszem, sokkal természetesebb és célszerűb a tanulóval egy élő alkatot tanultatni, melyből a tövet levonhatja, mint az önállóan nem létező tövet, mely még hozzá teljes biztonsággal meg sem állapítható mindig. Igy pl. maguk a szerzők far-t először mint i-tövet, azután mint r-tövet említik; plebs és trabs a szerzők szerint *b*-tövek, holott be nem látható, mért ne vegyük az i-tövekhez, midőn e mellékalakokat találjuk: plebes, is; trabes is, és a többes gen. plebium, trabium. Egyszerűbb és biztosabb tehát a régi gyakorlat.

Ellenmondásos a többes acc. képzésének magyarázata. Ugyanis *f*) alatt az áll, hogy a többes nom. és acc.-ban a tő *i*-je *s* előtt mindig *e*-re változik; nehány sorral alább pedig ez áll: acc. aviens (aviès) aves, de néha előfordul így is: avis. (Ha persze a tanulónak okszerű orthographiával írt szöveg kerül a kezébe, csakhamar azt fogja látni, hogy a néha előfordulónak mondottt alak tulajdonképen a közönséges.) A hangtani függelékben végre (124. §. 7.) az aves, avis-féle alakok keletkezése nem úgy mint fentebb hangváltozással, hanem helyesebben hangösszevonással vannak magyarázva.

14. §. 1, 6. alatt említendő volna Arar, Liger, acc. Ararim, Ligerim. — Az abl.-t *i*-vel is képező főnevek közt említendő volna igenis, mely mindig így fordul elő e kifejezésekben: aqua et igni interdicere; ferro ignique. — III. alatt strues sőt proles is bátran elmaradhatna (l. Neue, lat. Formenl. I., 268.); senex-nek pedig jó volna egész declinatióját közölni. — Ugyanitt szabályul van felállítva, hogy az *ns* végű melléknevek és igenevek, ha főnévként használtatnak, a többes gen.-ban a többeli *i*-t elvesztik; pedig a tanuló auctoraiban mindig így fogja találni: adolescentium, animantium, clientium, infantium, serpentium és gyakran parentium (l. Neue, I, 271, sk.) Tehát úgy kellene mondani, hogy a főnévként használt *ns* végűek néha elhagyják *um* előtt az *i*-t, pl. parentium vagy parentum. — A nemi szabályokban collis és follis kedvért kár volt egy külön *ollis* végzetet felvenni; finis pedig, minthogy *nis* végzetű, nem volt külön említendő; említendő lett volna ellenben annalis (t. i. liber), ép úgy mint említve van oriens és occidens.

15. §. Minthogy az egyvégződésű melléknevek ablativusáról szóló szabály nem szorítkozik az i-tövekre (mint az külön ki is van emelve), be nem látható, miért nincs már itt megmondva, hogy dives és pauper az abl.-t *e*-vel, par, memor, immemor pedig *i*-vel képezik. A helyett ez a bővelkedő nevek közt (38. §.) van említve, a hol ugyan senki sem keresi.

16. §. Varix és silex közösneműeknek vannak nevezve, a mi nem helyes; mert a közösnemű szóról minden egyes esetben határozottan tudom, hím- vagy nőneműnek használjam-e, a szerint a mint férfiról vagy nőről van szó; a fentebbi szavak neme azonban ingadozik, mint az ilyen ingadozás a közhasználatban egyes szóknál minden nemet megkülönböztető nyelvben előfordul. Különben varix helyett, mely szót a tanuló olvasmányaiban fogja találni, jobb lett volna megjegyezni cortex-et, mely Ovidiusnál és Vergiliusnál nem ritkán nőneműnek van használva. A fentebbi megjegyzés áll a 17. §-ban adeps és forceps-ról.

20. §. Meg van tartva a szabály, miszerint az összeges jelentésű *io* végzetű főnevek hímneműek, az elvontak nőneműek. Ez alapjában igaz ugyan, a mennyiben nőneműek az *io* végzetű deverbalis főnevek, és ezek eredetileg elvont értelműek. De a tanuló pl. e szavakkal: legio, natio, regio, statio csak összeges értelmükben ismerkedik meg, és így a fennebbi szabály szerint hajlandó ezeket hímneműeknek használni; sőt e szabály által feljogosítva érezhetné magát az ilyen szavakat mint ambulatio, venatio ez értelmükben: sétálás, vadászat, nőneműeknek, ez értelmükben pedig: sétahely, elejtett vad hímneműeknek használni. Célszerűbb volna tehát azt a pár közönségesebben előforduló hímnemű *io* végzetű szót külön kitenni, annyival inkább, minthogy az amúgy is példa gyanánt felhozottakhoz még csak septentrio-t, legfeljebb még vespertilio-t kellene hozzáadni.

A semlegeseknél kivételül említendő pecten, mely hímnemű.

21. §. Az *s*, *r*-csoport nemi szabályaiban hímneműnek külön jelölendő *aer* és *as*, semlegesneműnek *aes*.

22. §. A *v*-csoport végén a 3-ig kiadásban egyszerűen ez áll: »ide sorozható grus, sus.« Nem hiszem hogy bos paradigmája szerint valamely tanuló e szókat helyesen eldeclinálja. Szükséges lesz ezeket oly u-töveknek mondani, melyek ugyanazon esetragokat és kötőhangzókat veszik fel, mint a mássalhangzós tövek.

26—30. §§. A praepositiók fel vannak sorolva a különböző határozók szerint, melyek velök képezhetők. Nem hiszem, hogy ezen nehezen áttekinthető felosztásnak, melyben minden praepositió újra meg újra előfordul, a tanuló valami nagy hasznát venné. A praktikus szükségletnek most mégis egy concessió tétetett, melyet bizonyára mindenki szívesen fog venni, az ablativussal és abl. és acc.-sal járó praepositióknak a végére függesztett rövid összeállításában; kár volt hasonló módon egybe nem foglalni az accusativussal járókat is. — Különben feltűnt, hogy super mellett nincs azon csillag, mely az acc. és abl.-sal járó praepositiókat

jelöli. — A módhatározók közt példának ez is áll: In hunc hominem non accipio accusationem; ellenben véghatározónak van felhozva: Contra exspectationem omnium Caesar venerat. Úgy hiszem, ha a kettőt felcseréljük, és ezt módhatározónak, amazt meg véghatározónak mondjuk, helyesebb lesz. — Végre a módhatározóknál a fordításban egy kis lapsus történt; e mondat ugyanis: Finis bonorum est secundum naturam vivere, így van fordítva: A jóknak célja a természet szerint élni, — holott ez az ismeretes bölcsészeti terminologia szerint annyit jelent, mint: A jónak (mint eszmének) alapelve (vagyis a legfőbb jó) a természet szerinti élet; a mi ugyan elemi tankönyvbe példának nem igen alkalmas.

40. §. Zavaró sajtóhiba folytán inferior és posterior jelentései fel vannak cserélve; továbbá helyesebb lett volna, úgy mint exterior-t külsőnek, úgy inferior és superior-t is alsó és felsőnek fordítani, és inferus és superus-ról megjegyezni, hogy az egyes számban csak mare inferum és mare superum-ban fordulnak elő.

44. §. Az *o* és *e*-vel használatos igehatározók közt említendő volna még vero — valóban, vere — igazán.

45. §. A 4-ik jegyzetben, hol az áll, hogy 100-on felül a kisebb szám akár et-tel, akár a nélkül, mindig a nagyobb szám után áll, hozzá kellett volna tenni, hogy ha a szám háromjegyű, et csak a százasok és tizesek közt, ha négyjegyű, csak az ezresek és százasok közt állhat.

47. §. Jó volna a rendszám-nevekből képezett határozókat említeni; valamint helyt találhatna néhány sor a törtszámok képzéséről.

48. §. 2. c. alatt az áll, hogy osztószám-neveket használunk azon nevek mellett, melyek csak többes számban vannak használatban (l. 36. §.); helyesebb volna: oly többes számú főnevek mellett, melyek egységet jelentenek, mert a 36. §.-ban a tanuló pl. liberi-t is találja, mely előtt helytelenül használná az osztószám-nevet; ellenben pl. aedes, litterae mellett, ez értelemben: ház, levél, kell osztószám-neveket használni, bár egyesszámuk (csakhogy módosult jelentésben) használatos.

49. §. Fel vannak véve septemplex, octuplex, milleplex is, mely szavak a latinságban sehol elő nem fordulnak, és minthogy különösen az utolsó szó cifra barbarismusokra csábíthat, grammatikába fel nem veendők.

55. §. Az előbbi kiadásoktól eltérőleg most ez áll: »A személyes névmás 3-ik személye gyanánt a nom.-ban *ille* vagy *ipse*, a többi esetben *is*, *ea*, *id* áll.« Ez, úgy hiszem, indokolatlan újítás. Ille és ipse mindig mutató, illetőleg meghatározó erővel bír, és soha sem áll egyszerűen a személyes névmás értelmében, mely a latinban a nominativusban egyáltalában ki nem tétetik.

61. §. Aliquis mellett említendő volna aliqui is. A §. vége felé álló jegyzetben, melyben némely határozatlan név-

más etymologiája van magyarázva, nullus helyett ullus-nak kell állni.

68. §. Kár volt a szenvedő imperativus 2-ik személyében — minor személyragot felvenni, mely sehol sem fordul elő, és mely nem egyéb, mint nehány régi grammatikus fictiója (l. Neue, II, 302); a 72. §.-ban nyújtott magyarázat: *minor* = *mini-o-se*, mely szerint az úgy is már szenvedő értelmű *mini*-hez még egy *se* járúlt volna, azt valóban nem teszi valószinűbbé.

70. §. Csillag alatt az a jegyzet áll, hogy a part. fut. pass.-nak cselekvő értelme van e kifejezésben: mihi amandum est. E jegyzet csak zavarhatja a tanulót a latin kifejezés helyes megértésében, mert a latinra nézve ez ép oly kevéssé bír cselekvő értelemmel, mint pl. e kifejezések: itur, vagy ventum est, pugnatum est, ámbár a magyarban ezeket sem vagyunk képesek szenvedő alakkal kifejezni.

71. §. Az álszenvedő igék ragozási mintájában egy pár megfoghatatlan hiba megy át most már a 3-ik kiadásba. A kötő mód jövő ideje ugyanis így van adva: hortandus, verendus, partiendus, fruendus, moriendus, fungendus-sim és essem, a helyett hogy: hortaturus, veriturus stb. sim és essem. A mi a három első alakot illeti, az legalább szenvedő értelemben még képzelhető, nevezetes egy alak azonban moriendus sim; a mi pedig a fruendus és fungendus sim féle alakokat illeti, utalok a szerzők mondattanának 24. §.-ra (2., 1. jegyz.)

Továbbá ugyancsak az állszenvedő igék participiumai közül a jegyzet szerint csillaggal vannak jelölve a cselekvő értelműek; már pedig a part. perf. nem csak hogy nincs ily csillaggal jelölve, hanem ezek úgy vannak fordítva: hortatus, a buzditott; veritus, a félt; partitus, az osztott; fruitus, az élvezett; mortuus, a meghalt; functus, a teljesített; azaz ugy van előadva a dolog, mintha ezen participiumoknak szenvedő értelmük volna, holott tudvalevőleg ez csak néhánynál van így, melyek közé partitus tartozik, mire nézve ismét a mondattan 28. §. 3. pontjára utalok.

84—95. §§. A perfectumok és supinumok csoportosításában sokkal célszerűbbnek tartanám az igető helyett a praes. ind. első személyét kitenni, mert pl. az ī-töveket csak is ennek és az infinitivusnak egybevetéséből ismeri fel azonnal a tanuló, és az ē-töveket is így biztosabban különbözteti meg a mássalhangzós tövektől. — Az igék jelentését illetőleg haurire és mergere megkülönböztetése végett jó volna az utóbbit »alámeríteni« szóval fordítani; serpere és repere pedig nem mindkettő »mászni«, hanem az utóbbi »csúszni«.

99. §. *Eo* perfectuma gyanánt *ivi* mellett *ii*-t is kellene kitenni, minthogy ez a classicus kor iróinál az egyszerű igénél is közönséget (l. Wagener, Neue Jahrb. 1879, 4. füz.); továbbá

meg volna említendő, hogy a perf. egyes és többes 2-ik személyében, valamint a plusqupf. coni. és inf. perf.-ben mindig összevonással mondják: isti, istis, issem, isse.

108. §. Memini igének imperativusa (memento, mementote) nincs említve. — A jegyzetben az áll, hogy a participiumot körülirva a szenvedő alakok kifejezésére használják; ez azonban csak coeptus-ról, nem osus-ról áll.

118. §. A szóképzéstanban *ades, iades, ides, eis* képzők szerepelnek, és egy szóval sincs megemlítve, hogy ezek görög képzők.

PIRCHALA IMRE.

Szemle az 1878—79. évi jelentésekről.

IV.

32. A jászberényi kath. főgymnasium. Közli Lippay Lajos igazgató. Nagy 8-ad r. 57. lap. Értekezés: Miért tanitjuk a görög nyelvet a gymnasiumban. Fesztóry Lajostól. A tanári kar 15 tagból áll. Közmüvelődési tevékenységet fejtettek ki: Morvay K., Fesztóry L., Golenich K., Sápy J. és Lippay L. A tanszertárak, főkép a könyvtár igen gyarapodott. Müködött önképző kör (110 taggal) és segélyző egylet (90 taggal), mindkettő Golenich Károly tanár vezetése alatt. Beiratott 274, elhalt 1, elmaradt 9, év végén volt 264 tanuló. Róm. kath. 199, tiszta magyar 222 tanuló. Ösztöndijban hét részesült. Érettségi vizsgálatot tett 12, és pedig 3 kitüntetéssel, 9 egyszerüen érett.

33. A kaposvári államgymnasium értesítője. Nagy 8-ad rét 71 lap. Értekezés: Attika hadügye. Végh Endrétől. Adatok az iskola történetéhez. A könyvtár főkép Somssich Pál ajándékaival gyarapodott. A tanári kar 11 tagból állott. Irodalmilag is működtek: Polgár György, Máday János, Melhárd Gyula. Közölve vannak a magyar feladványok (V. VI. oszt.) A tanulók érdemsorozata. Beiratott a hat osztályba összesen 256 tanuló, elmaradt 11, vizsgálatot nem tett 5. Róm. kath. 136, mózes vallású 118; mind magyar.

34. A jászóvári premontrei kanonokrend kassai főgymnasiuma. Közli: Benedek Ferenc igazgató. Nagy 8-ad r. 96 lap. Értekezés: Gr. Zrinyi Miklós lyrája. Schlatter Alfrédtől. A tanártestület 17 tagból áll. Kebeléből örökre elveszté egyik igen tevékeny tagját, Láhner Boldizsárt, ki Meránban jobb létre szenderült. A tanári könyvtárak, (külön gymnasiumi, külön társházi) ifjusági könyvtár, úgy szintén a többi szertár is örvendetesen gyarapodott (900 frt. értékben). Volt önképző kör (42 rend. taggal) Pápay Zs. Jeromos tanár vezetése alatt; a pénztár 34 frt. 29 krral rendelkezik. Az első osztály párhuzamos (71 és 73 tan.) a második osztályban volt 84, a harmadikban 90, a ne-

gyedikben 53, az ötödikben 67, a hatodikban 45, a hetedikben 32, a nyolcadikban 37 tanuló. Beiratott 555, elhalt 2, elmaradt 37, és végével volt 516 tanuló. Nyelvre nézve legtöbb magyar-német (166), és magy.-német-tót (149). Ismétlő 41, ösztöndijas 4; Érettségi vizsgálatra jelentkezett 35, kitüntetéssel érett 2, egyszerűen érett 30 tanuló.

35. A kassai áll. főreáliskola. Közli: Mauritz Rezsö igazgató. Nagy 8-ad r. 68 lap. Közöltetik az igazgatónak a reáliskolai kérdésre vonatkozó zárbeszéde, melyben a reáliskolák létjogosultságát s életképességét kifejti; továbbá a Fölséges kir. Pár ezüstmenyegzője alkalmával Kramer Imre Lajos által tartott ünnepi beszéd. A tanári személyzet az 5 hitoktatón kivül 16 tagból áll. Irodalmilag működtek: Kramer J. Mauritz R., Myskovszky V., Paulikovics L. és Vadász I. A király ő Felsége nevenapján és a koronázás évfordulóján Görög Gyula tanár tartott beszédeket. Volt önképző kör (28 taggal) Görög Gyula tanár, segélyző egyesület és takarékpénztár dr. Lucz Ignácz vezetése alatt. A tanszertárak gyarapodtak. Ösztöndijas volt 8 növendék 711 frt. értékkel. Beiratott 202, elmaradt 14, év végén volt 188 tanuló. Erettségi vizsgálatra jelentkezett 22, (mult évről 2); egyszernen érettnek vyilvánítttatott 16 tanuló.

36. A magy. kegyes tanitó-rend kecskeméti főgymnasiuma. Közli: dr. Polák Ede igazgató. Nagy 8-ad r. 59 lap. Értekezés: Szemlélödések a rómaiak nagysága- és hanyatlásának okai felett. Cserei Józseftöl. A tanártestület tagjai közöl irodalmi téren müködtek: Cserei I., Kutserik S., Nagy Al. és Polák Ede. A tanszertárak gyarapodtak. Nyolc különböző irányú pályakérdés tüzetett ki, melyeknek mindegyikére (az 1. kivételével) több r. jutalmazott, r. dicséretre méltatott mü érkezett be. Ösztöndijas volt tiz tanuló. Nem kötelezett tantárgyak: francia ny. (hét tanuló), gyorsirás (32 tan.) és zene, (39 tan.) Beiratott 286, elhalt 1, elmaradt 23, és végén volt 262 tanuló. Ismétlő 21. Nyelvre nézve legtöbb, 171 tiszta magyar. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 25; vizsgálatra bocsáttatott 22, kitüntetéssel 8, egyszerüen érett 14 tanuló.

37. A kecskeméti m. kir. áll. főreáltanoda. Közli: dr. Dékány Ráfael igazgató. Nagy 8-ad r. 43 lap. Igazgató a főreáltanoda történetét tárgyalja, melyből fölemlítjük, hogy ez iskolai évben nyilt meg a 8-ik osztály; továbbá hogy Kecskés Pál, az intézet tornatanitója munkás életének 35. évében elhunyt. Értekezés: Iskola és szinház. Virányi Ignáctól. Az intézet személyzete a 4 titoktatón kivül 13 tagból áll. A tanári kar az érdeklödő közönség oktatva mulattatására ‚Bőjti estélyek' c. alatt nyolc népszerü tudományos felolvasást tartott. Irodalmilag müködtek: Szemák I. Virányi I. és Hanusz I. Az ifj. könyvtár gyarapodott. A 6., 7. és 8. osztályokban a latin nyelv is adatott elő. Beiratott 159, elhalt 1, elmaradt 10, és végén volt 148 tanuló. Több tanuló pénz- és könyvadományban részesült.

38. A kecskeméti reform. lyceum. Szerkesztette Csabai Imre igazgató, 8-ad r. 63 lap. Értekezés; Bölcsészet a középtanodában. Nagy Ferenctől. Adatok a lyceum történetéhez visszatekintő vonatkozással az intézet majd háromszázados multjára. A tanári kar 11 rend. és 4 melléktanárból áll. A tanszertárak gyarapodtak. A lyceum anyagi állása: Évi bevétel 14.783 frt. 39 kr, évi kiadás 11.210 frt. Ösztöndij-alapitvány volt 12. A tápintézet Nagy Ferenc tanár felügyelete alatt állott. Öt pályakérdésre (118 frt. és 1 db. arany dijjal) adattak be művek. Voltak érdem- s ösztöndijak (13). Az önképző kör 75, az 1864. óta fennálló Magyar gyorsiró-egylet 40 taggal működött. Beiratott 118, elmaradt 7, év végén volt 181 tanuló. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 30 rend., 8 mag. tanuló; visszalépett 2; kitüntetéssel érett 5, részben kitüntet. 3, egyszerüen érett 27 tanuló.

39. A keszthelyi kath. kisgymnasium. Közli: dr. Lipp Vilmos igazgató. Nagy 8-ad r. 41 lap. Értekezés: A hüllőkről. Sebesy Alajostól. A hat premontrei r. kanonok- és három világi tanárból álló testületet súlyos csapás érte, a mennyiben Sailer Armin igazgató, a jó pap s buzgó tanférfiú rövid szenvedés után elhunyt. A tanári könyvtár 4855 kötetből áll; a természettani s természetrajzi szertárak is gazdagok. Aránylag sok tanuló részesült kegyadományban s jutalomdijakban. Beiratott 86, elmaradt 7, év végével volt 79 tanuló. Nyelvviszonyokra nézve mindannyi tiszta magyar.

40. A késmárki evang. kerületi lyceum. Közli: Scholcz Frigyes igazgató. Nagy 8-ad r. 33 lap. Értekezés: A Tökölyek a mondában. Scholcz Frigyestől. A tanári kar 12 tagból áll. Közöltetnek a felsőbb osztályokban a magyar-német- s latin nyelvből kidolgozott irásfeladványok. Az önképző kör Votisky Károly tanár vezetése alatt működött. Az ifj. dalárda és zenekör a szegedi vizkárosultak javára hangversenyt rendezett. A lyc. könyvtár 20.700 kötetet foglal magában. Van alumneum és conviktus. Beiratott 441, elhalt 1, elmaradt 17, év végével volt 423 tanuló. Nyelvre nézve legtöbb, 226 tiszta német. Érettségi vizsgálatra jelentkezett volt 56, érettnek nyilvánittatott 55 tanuló.

41. A kis-kún-halasi helv. hitv. lyceum. Közli Csontó Lajos, igazgató-tanár. 8 ad r. 39 lap. Jelentés a halasi ref. egyház levéltárának berendezéséről. Csontó Lajostól. E 22,263 dbból álló levéltár az iró szerint az egyház változatos multjára és történetére nagy fontossággal bír. A tanári kar 14 tagból áll. A tanszerek gyarapodtak. A tápintézet felügyelője Balajthy Dénes tanár. Volt önképző-, algymn. olvasó-kör, önsegélyző- és zeneegylet. Beiratott 104 rend., 75 mag. tanuló; 11 vizsgálatlan maradt. Érettségi vizsgálatra bocsáttatott 15 (négy mag. tanuló), érettnek nyilváníttatott 13; visszavettetett 2 tanuló.

42. A kegyes-tanítórend kolozsvári főgymnasiuma. Közli Várady Móric, igazgató. Nagy 8-ad r. 86 lap. Értekezés: Apácai Cseri János életrajza és botanikai munkássága.

Ormándy Miklóstól. A tanár-testület 17 tagból áll. A tanodai segédszerek szépen gyarapodtak. Működött önképző-kör és dalárda. Ösztöndíjban részesült 15 tanuló. Rendkívüli tantárgyak: román, francia ny. (32 tan.) és ének. Beiratott 340, elhalt 2, elmaradt 18, év végével volt 320 tanuló. Az érettségi vizsgálat eredménye a jövő évi értesítőben fog közzé tétetni. Közöltetnek a felsőbb osztályokban kidolgozott magyar nyelvi feladványok.

43. A kolozsvári evang. reform. collegium. Közli Debreczeni József tanvezető-tanár. Nagy 8-ad r. 78 lap. Közölve van az igazgatói megnyitó és zárbeszéd. Jancsó Lajos igazgató-tanártól. A gymnasiumban 16, az elemi iskolában 7 tanár működött. Volt 4 elemi, 6 közép, és 2 bölcselmi osztály. Közöltetik az egyes osztályok külön az első, és külön a második félévben tartott vizsgálatainak idősora. A tanszerek gyarapodtak. A gymnasium népessége az I. félévben 289, a II. félévben 278 tanuló. Nyelvre nézve 5 kivételével mind magyar. Ösztöndíjban részesült 5 tanuló; a jutalmazottak száma az első félévben 67, a másodikban 106. Volt ifj. önképző kör, ének-, zene- és olvasó-egylet. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 35, visszalépett 1; minden tárgyból kitüntetéssel érett 8, egy vagy több tárgyból kitünő 4, egyszerüen érett 22 tanuló.

44. A pannonhalmi sz. Benedek-rend komáromi kisgymnasiuma. 8-ad r. 64 lap. Értekezés: Benső vonatkozások a földrajz és világtörténelem közt. Halbik Cipriántól. A tanári személyzet 9 tagot számlál. A tanári s ifj. könyvtár, továbbá a szertárak is gyarapodtak. A francia nyelvet 37, a müéneket 105 növendék tanulta. Beiratott 138, elmaradt 10, év végével 128 tanuló. Nyelvi viszonyok szerint legtöbb: 67 tiszta magyar.

45. A körmöcbányai m. k. áll. főreáltanoda. Közli Schröder Károly kir. igazgató. 8 ad r. 100 lap. Értekezés: Kisfaludi Károly drámái. Dr. Versényi Györgytől. Az intézet történetéből fölemlítjük, hogy a főigazgató a szaktanításra nézve nagyobb összevonást rendelt, s e célból az igazgató által készített új tantárgy felosztást ajánlotta. Továbbá a szegedi catastropha alkalmával a tápintézeti egylet 31 szegedi illetőségü tanulónak egy részét, nagyobb részét pedig város részesitette ingyenes ellátásban. »Valóban lélekemelő volt — igazgató szerint — e szegény kis városka polgárainak versenye«. A tanári személyzet 20 tagból áll, ezek közöl tizen tagjai az egyletnek. A tanári könyvtár az uj leltározás szerint áll: 11.222 dbból 15.132 frt. 88 kr. értékben. A szertárak szaporodtak. Volt Toldy-kör (27 működő taggal) dr. Versényi Gy., takarékpénztár Kuppis Leo tanárnak, szegény tanulók kölcsön-könyvtára az igazgatónak vezetése alatt. Terjedelmes jelentést tesz közzé az igazgató az alumneum állapotáról, melynek pénztára adakozás útján 498 frt. 59 krral szaporodott. Közöltetik az 1879/80. évben használandó tankönyvek jegyzéke. Beiratott 256, elhalt 2, elmaradt 14, év végével 240

tanuló. Ösztöndijas volt 1. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 16, kitüntetéssel érett 2, egyszerüen érett 10 tanuló.

46. A kőszeghi kath. kisgymnasium. Közli dr. Stern Pál igazgató. 8-ad r. 47 lap. Értekezés: Madagaskar, H. B-tól. A tanári személyzet hat benedekrendi s két világi tagból áll. A tanszertárak gyarapodtak. A négy osztályba beiratott 159, elmaradt 4, év végével volt 155 tanuló, Vallásra nézve 149 r. kath. Pénzbeli jutalomban 16, könyvadományban 5 tanuló részesült.

47. A kún-szent-miklósi reform. gymnasium. Közli Keresztesi Kiss József, igazgató. 8-ad r. 20 lap. Közölve van a gymnasium, az ösztöndíjak, a taneszközök és a testgyakorlat pénztárainak állapota. A gyorsirás s francia ny. díjmentesen taníttatott Az intézetben (hat osztály) működő rendes és melléktanárok száma 11. A tanulók érdemsorozata nincs közölve. Bejegyeztetett 75 rend., 14 mag. tanuló; elmaradt 9, év végével volt 80 tanuló. Nyelvre nézve 78 tiszta magyar. A taneszközök szaporodtak. Ösztöndíjban részesült 11 tanuló.

48. A lévai kegyes-tanítórendi kisgymnasium. Közli Szabady Gyula, igazgató. 8-ad r. 35 lap. Néhány év a lévai gymnasium történetéből. Frank Ferenctől. A tanári kar 6 egyházi, 13 világi tagból áll. A tanszertárak gyarapodást mutatnak. Ösztöndíjban 4, jutalmakban részesült 6 tanuló. Beiratott 190, elmaradt 9, év végén volt 181 tanuló. Francia nyelvet tanult 25, gyorsirást 31, éneket 177, zenét 19 növendék. Az intézet ifjusága a szegedi árvíz-károsultak részére 23 frt 82 krt gyüjtött.

49. A losonci m. k. áll. főgymnasium. Közli Kuncz Elek, igazgató. 8-ad r. 92 lap. Értekezés: A légkör természettanából. Winter Józseftől. Az intézet a vallás-közoktatásügyi miniszterium 1879. február hóban kelt rendelete folytán a 8-dik osztálylyal kiegészíttetett. A tanártestület a 4 hitoktatón kívül 14 tagból áll; ezek közt egy próbaéves tanárjelölt heti 4 órával. Mint rendkívüli tantárgy előadatott a francia ny., ének s gyorsirás. Közölve vannak a felsőbb osztályokban a magyar nyelvből kidolgozott szabad irásfeladványok. A tanszerek gyarapodtak. $187^{7}/_{8}$-ban 13-féle alapítványból 13 tanuló nyert jutalomdíjat. Az $187^{8}/_{9}$-ben jutalmazott tanulók nevei a jövő évi értesítőben fognak közzé tétetni. Beiratott 269, elhalt 1, elmaradt 24, év végével volt 244 tanuló. Az első osztály népessége 79. Kimerítő leirásban vázoltatik az igazgató elnöklete alatt vezetett ifjúsági segélyző-egylet működése. Végre mellékletül oda vannak csatolva a Losoncon és vidékén tiz év folyama alatt észlelt meteorologiai tünetek évi és havi értékei. Dr. Plichta Somától.

50. A lőcsei k. kath. főgymnasium. Szerkeszti Halász László, igazgató. Nagy 8-ad r. 94 lap. Értekezés: A magyar dráma története Dugonics Andrásig. (Második közlemény.) Behyna Gyulától. A tanári kar 17 tagot számlál. A tanszerek, kiválóan a két könyvtár, szépen gyarapodtak. Ő felségök tiszte-

letére négy hazafias ünnepély rendeztetett. Volt önképző-kör, segélyző-egylet és tápintézet. Ösztöndíjat élvezett 19 tanuló 2090 frt értékben, jutalmaztatott 33. Melléktantárgyakként előadatott a francia és tót nyelv, gyorsirás és műének. Legnépesebb osztály volt az ötödik 61 növendékkel. Beiratott 316, elhalt 1, elmaradt 8, kizáratott 2, év végén volt 305 tanuló. Vallásra nézve 239 róm. kath.; nyelvre nézve legtöbb: 132 magyar-német-tót. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 18, kitüntetéssel 2, egyszerűen érett 15 tanuló.

51. A máramarosszigeti kegyestanítórendi algymnasium. 8-ad r. 28 lap. Értekezés: A máramarosi koronavárosok ősi okmányáról. Janky Károlytól. A tanári testület 10 tagból áll. A tanári, ifjusági könyvtár és természettani szertár gyarapodott. Jutalomban 22 tanuló részesült. Beiratott 107, elmaradt 8, az év végén volt 99 tanuló. Vallásra nézve legtöbb: 50 gör. kel.; nyelvre nézve 39 tiszta magyar.

52. A miskolci helv. hitv. refor. lyceum főgymnasiuma. Közli Kun Pál e. é. igazgató. 8-ad r. 34 lap. Adatok az iskola régibb és ujabb történetéből. A tanév az 1878-iki árvíz miatt csak sept. 16. kezdődött. A tanári kar a két hitoktatón kívül 10 rendes, és 4 rendk. tanárból áll. Volt önképző társulat; pályázat utján állandó és ajánlott díjak tüzettek ki. Ösztöndíjban 19, jutalomban számos növendék részesült. A tápintézetben élelmet nyert 7 tanuló. Az ifjuság száma 461; vallásra nézve legtöbb: 195 móz. vall.; a vizsgálatot sikerrel tette le 348, elégtelen jegyet nyert 96, eltávozott 13 tanuló.

Egyleti élet.

— Az I. szakosztály jan. 27-én rendkívüli ülést tartott. Elnök: dr. Lechner László; jegyző: Lintner Lajos.

Jelenvoltak: Mayer J., Tomor F., Müller J., Lederer Á., Névy L., Köpesdi S., dr. Brózik K., Bermüller F., Schuch József, Reif J., Cseörgheő Al., mint vendég Tobel Ágost.

A múlt ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után Petrovich Ferenc felolvassa „Tanárképzés és más tanügyi viszonyok Lajthán túl" c. értekezését, mely dr. Lorenz O. egy röpiratából indul ki.

A felolvasás élénk eszmecserét idézett elő, melyről akkor fogunk szólni, midőn a dolgozatot közzé teszszük.

— Az I. szakosztály február 3-án rendes ülést tartott. Elnök: Lechner L., jegyző: Lintner L.

Jelenvoltak: dr. Babics K., dr. Wohlrab Fl., Tiber Á., Köpesdi Sándor, Tomor F., Lederer A., Névy L., Palóczi Lipót, dr. Károly Gy. H.

Dr. Babics K. felolvasta a gymnasiumi új magyar ny. és irodalmi oktatás tervének birálatát. A tervet több pontban hibásnak tartja. Névy L. védelmezte a megtámadott pontokat. Az értekezést közölni fogjuk.

— A választmány január 29-én és február 6-án rendkv. ülésekben folytatta a szolgálati szabályzat tárgyalását.

— A választmány február 10-én tartotta rendes ülését.

Elnök: Hofer Károly; dr. Brózik Károly.

Jelenvoltak: dr. Lutter Nándor, Mayer József, Reif Jakab, Berecz Antal, dr. Lechner L., Névy L., dr. Wohlrab Fl., Tomor F., Bermüller Fer., Heller Á., dr. Károly Gy. H., Köpesdi S., Tomor Fer., Cseörgheő Aladár.

A folyó ügyek elintéztettek.

A pénztárnok engedélyt kért és nyert egy figyelmeztetés közzétételére, s az utánvételi lapok szétküldésére.

Uj tagul felvétett: dr. Bak Izrael hittanár Budapesten, (aj. Névy L.)

A titkár bejelenti Óvári József pozsonyi gymnasiumi tanár és dr. Kádas Rudolf nyug. főigazgató elhunytát. Részvéttel tudomásul vétetik.

Azután letárgyaltatott a szolgálati szabályzat hátra levő része.

Az elnök indítványára jegyzőkönyvileg köszönet szavaztatik Reif Jakabnak, a nagy terjedelmű munkálat elkészítéseért, dr. Lutter Nándornak pedig azon élénk részvétért, melyet a munka tárgyalásában tanusított.

Elhatároztatott, hogy a „szabályzat“ mentől előbb kifognyomatni; minthogy azonban ezáltal az egyletre több száz forintnyi költség terhe hárul, az is határozat lett, hogy a Közlöny a 12. számtól kezdve csak $1^1/_2$ íven fog megjelenni. A tagok ingyen fogják kapni a szabályzati javaslatot. A fennmaradó példányok árúba bocsáttatnak.

Vegyesek.

— Az érettségi vizsgálatok kérdéséhez.

Dr. Lutter N. úrnak e kérdést tárgyaló cikkéhez, nevezetesen e tételhez: „A főigazgató a tankerületében levő tanintézetek viszonyait tekintetbe véve az egész tankerületre nézve egyenlő tételeket tűz ki“ van némi szerény megjegyzésem. Igaz ugyan, hogy itt áll: „A tankerületében lévő tanintézetek viszonyait tekintetbe véve“, még is tartok tőle, hogy ama viszonyok kellő mérlegelése nélkül tüzetnek ki majd az írásbeli feladatok annyival inkább, minthogy én az igazgatói referádákat és az egyszeri főigazgatói látogatást, eme viszonyok biztos megismerésére elégtelen expediensnek tartom. Már pedig a tételeknek eme viszonyok szigorú összevetése nélkül való kitüzése, sok bajnak lehetne szülő oka!

Menjünk át csak a gyakorlati térre!

Tapasztalatból mondom, hogy a történelemtanárok irányuknál fogva két nagy csoportra oszlanak; *) nevezzük az egyiket „haladó", a másikat „maradó" csoportnak. Az előbbi iparkodik a legcélszerűbb középponti eseményeket fölkutatni s azokat minden oldalról kellőleg megvilágítani, szoros kötelességeül szabja az egyes, szőnyegen forgó tényeket magasabb támpontra helyezni, kikutatja az esemény okait, részletes vizsgálódás tárgyává teszi következményeit az illető kor vagy nemzet egész szellemi s anyagi életére nézve, földeríti a kölcsönzések és visszahatások fontos tényeit, szóval azon van, hogy a hátramaradás bünsúlyával ne terheltessék; az utóbbi csoport ellenben nem törődve az ily dolgokkal, még mindig kedvelője az olynemű tárgyalásnak, mely az olvasókönyvben ugyan helyén van, de nem ott, hol kritikai történelemről van szó. A szabályzat értelmében mindkét csoportbeli tételeket küld föl, a főigazgató pedig a különféle irányú tételekből szemel ki egyet. Már most mi történik a maradó csoportbeli tanítványaival, ha a főigazgató valamely haladó csoportbeli által beterjesztett, pl. ilynemű tételt tűz ki megoldásul: Mért nem tüntek fel a renaissance napjai Lengyelországban? — És megfordítva, ha valamely maradó csoportbeli olynemű tétele, mely vagy csaták leirását, vagy uralkodók életrajzának elbeszélését célozza, erősíttetik meg, mit tesznek a haladó csoport tanítványai?

Hogy a classicánál, hol tanitványaink korántsem viszik annyira, hogy a classicus ismeretlen, bonyolodottabb szerkezetű passusait tanári segély, utasítás nélkül képesek volnának megoldani, dr. Lutter Nándor főigazgató úr tervezete hasonló következményeket szülne, kétséget nem szenved.

Szerény véleményem szerint tehát helyesebb, a paedagogiai elvekkel mindenesetre megegyezőbb volna, ha megmaradnánk az eddigi usus mellett s minden egyes intézetben az illető szaktanár által kijelölt 3 thesis egyike képezné tárgyát az érettségineknek. Mert elvitázhatatlan, hogy a tanár tudja legjobban, mily föladat megoldásánál képesek tanítványai érettségük, vagy éretlenségük legvilágosabb bizonyságát adni; s végre ne játszszuk ki a tanárnak még emez egyetlen jogát is az érettségінél! *Szőke Endre.*

— Nyilatkozat. Az e Közlöny 10-ik sz. mellett nyilt térben, Máramarosból közölt levélre, annak már alaki megjelenés-módja miatt sem reflectálhatni behatóbban még akkor sem, ha e sorok írójának társadalmi állása, önérzete nem jelölt volna meg más utat, melyen az igazságot kereshesse. A levél anyagi rész tekintetében is oly álláspontra helyezkedik, mely zavarttá, értelmetlenné tenné az egész ügy intentióját azok előtt, kik nem úgy cselekvének, mint a t. aláírók nevében, ama bizonyos kenetteljes, irályilag-mondattanilag is kitünően összeállított sorok értelmi szerzője teszi: hogy t. i. egy pár kedvenc, kikapott sornak odadobná az egészet, épen úgy, mintha egy festménynél, mely eszményit ábrázol, de a művész ecsetje által, talán a kelletinél nagyobb fülek, száj, tehát a kifogásolt részek miatt az eszmét, — melyről tudják a kik tudják, hogy sem

*) Ha valaki kételkedik e fölött, tekintsen csak be a módszeres gyülések jegyzőkönyveibe és méltassa egy kis figyelemre a fölvett középponti eseményeket; nézze át a történelmi oktatásra vonatkozó legújabb cikkeket és könyvbirálatokat, sőt magát a „Tanügy" utasító cikkét is, és kétsége eloszlik.

nemzeteket, sem sectákat, sem egyházakat nem ismer — viszhangjában, világító erejében alább lehetne szállítani; vagy megfordítva, gyarló hánytorgató gőggel pótolható volna a hiányos értelem, mely biráló kíván lenni akkor, a midőn „Pieridák kutjának szeretné izlelni szent vizét", de a forrást nem találja meg; mert sötét erdők rejtekébe zárkozik a helyes Quintilian, a tisztes Longinus elül, s így a Kárpátok villi-je*) által sem kalauzoltatva mocsár vizéből kell merítenie. Csak némi, képletes szavakban tudnék a levélben használt zengzetes kifejezéseknek viszhangot adni, de nem volna ez sem hálás szerep — ha a levéliróhoz lehetne szavam, mert könnyen félre, vagy meg sem értetném. Birtokon belül csak annyit emlitek fel: ha már a cikksorozatot ama levél névaláírói közül egyik sem olvasta el, hogy a vallástannak a középiskolákban való sikeres tanítása is a többi problemákoz tartozván: ily talány fejtegetése merült fel az én közleményemben; a mikor aztán csupán az egyénben rejlik, hogy ily eszmék fejtegetésére, némelyeket világosság, másokat sötétség kisért. De a harcosokat készen találja ám a tudat is, hogy útjokban torlaszokra, felhőszerű árnyékra bukkanak. A postulatum pedig mindig az, a mit a jeles bölcselő mond: elbűvöltetnek a szabad szellemek, vakságba sülyednek a durva lelkek. E hatások az egyedek szerint váltakoznak, s az a kérdés, melyik hatás alatt álljunk mi? de mert könnyű a választás: nem kell gédelgetni a gyarlóságokat mindaddig, míg eszményi ember nem formálódik; nem lehet ott megállapodni, hogy míg „az ember tör és zúz", s az igazság nem marad igazság: addig „a csillag, csillag marad." A szabad vizsgálódásoknak nem fogja utját szegni például: sem a nyágovai, sem a kispércsi katedra; s ha a magunk ügyének szolgálatot tennék vele, a „kikapott" sorok értelmében érdekes epizódokkal lehetne kirukkolni. Azt csak sajnáljuk, hogy a névaláírók tiszteletet gerjesztő nevek, kiknek a magok, vagy rokon iskolánkban tanuló növendékei, csupa hálából sem fognának igazat adni ama szavaknak, melyekben határozott rosz akarattal, — pedig a dologra sem tartozik — a szünidőkről tétetik említés; mely szünnapok értéke, ha a saját vallásbeli növendékeknek hittanára felsőbb hatóságok által is jóváhagyott, 1869. évről szólló 275. sz. kormányzótanácsi határozatot megnézi, nagyon alá fog szállani; de hatványozódik azon g. k. felekezetű tanulóknál, kik a hittanár tudtával minden kisebb és nagyobb ünnepek miatt az előadásokról saját károkra elmaradnak. Itt kell tehát seperni; ez is a középiskolák rendezni való ügyéhez tartozik. *K. Sáfrány P.*

— A tanárok társadalmi állásáról.

Az „Ellenőr", mely folyton a legnagyobb érdeklődést tanusítja a tanügy és tanárok sorsa iránt, legutóbb is két vezércikkben foglalkozik a tanárképzés reformjával. Az elsőben elmondja az előzményeket, melyeken a közoktatásügyi miniszternek a tanárképzést iletö legujabb rendelete alapszik, a másikban ismerteti s megjegyzésekkel kiséri az említett rendeletet. Lényeges kifogást nem tesz ellene, de felhasználja az alkalmat, hogy reflectáljon a tanárok társadalmi állására.

A miniszteri rendelet tudvalevőleg azt is felhozza a tanárképző cursusainak szaporitása mellett, hogy más tudományos pályák is több évi előkészületet kivánnak. Erre vonatkozólag a nevezett lap így szól: Minthogy a mi-

*) Tompa M.

niszter úr jónak látta az ügyvédekre, orvosokra, mérnökökre reflectálni, nem mulaszthatjuk el itt szót ejteni a tanárok társadalmi állása érdekében. Oly pályákon, melyekre nézve az állam szabja meg a qualificatio feltételeit, kell, hogy a javadalom vagy kereset kellő arányban álljon azon idővel, és munkával, melyet az illető az előkészületre és hivatala betöltésére fordit. Az anyagi helyzet kedvező voltával szorosan összefügg az állás erkölcsi jelentősége, s a képességeknek az életpályák szerint való megoszlása csak ugy remélhető, ha mindenik tudományos pálya elég biztositékot nyujt a tisztességes megélhetésre akkor is, midőn az illető családot alkot. Nem szükséges párhuzamot vonnunk e tekintetben a többi diplomatikus pálya és a tanári pálya között, hogy kitünjék, mennyivel kedvezőtlenebb constellatiói vannak az utóbbinak. Igaz ugyan, hogy az állam által alkalmazott tanár, ha szerencséje van rövid idő alatt „rendessé" lenni, viszonyaink között elég tisztességes fizetést kap; takarékos fiatal magános ember megélhet belőle; de e fizetés teljesen elégtelen, a követelményekkel és a teljesitett munkával helyes arányban épen nem áll, ha a pálya derekát és végét tekintjük. Körülbelül tiz esztendeje, hogy a tanárok fizetését emelték, és pedig a régi nyomorúsághoz képest méltánylandó módon; de az állam még nem rótta le tartozását teljesen azon pálya iránt, melylyel szemközt most ujabb követelményekkel lép fel. A legkevesebb, a mit tenni kellene, s épen most, mikor a középiskolák törvényes rendezése küszöbön áll, hogy a tanárok ötödéves 100 frtnyi pótléka 200 frtra emeltessék, mint az a Lajthán túl már megvan. A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak bizonyosan van tudomása számtalan oly esetről, hogy a családos tanár saját büne vagy hibája nélkül a szükséggel vivja a fájó, itt-ott az élet-halál harcot . . .

Az „Ellenőrnek", mint kormánypárti lapnak e méltányos felszólalása remélnünk engedi, hogy mikor majd a mi szolgálati szabályzati javaslatunk (rövid idő alatt) napfényre kerül, ügyünknek ekkor is buzgó szószólója leszen.

— A helyesírás ügye Ausztriában az ottani közoktatási miniszternek m. é. novemb. 21-én kelt rendeletével szabályoztatott akként, hogy a k. k. Schulbücher-Verlagban megjelent szótár „Regeln u. Wörter-Verzeichniss für die deutsche Rechtschreibung" képezze minden középtanodában a követendő helyesírás alapját. Egyúttal elrendeltetik, hogy minden német nyelvi tan- és olvasókönyv ezután csak úgy fog approbáltatni, ha a hivatalos helyesírást szemmel tartja. — A hivatalos helyesírás természetesen a népiskolákban is kötelezővé van téve és így legalább Ausztriában egységes német orthographia fog uralkodni — az iskolában. Nem ártana, ha a német nyelvet tanító hazai tanárok szintén elfogadnák a Raumer javaslata alapján megállapított német orthographiát és a német helyesírásban nálunk is széltében uralkodó Bábelt és az ezzel járó zavarokat egy csapással megszüntetnék.

— A m. kir. természettudományi társulat ujabb nagy becsű kiadványait kaptuk. Ezek:

Magyarország természettudományi és mathematikai könyvészete 1472-1875. Száz aranynyal jutalmazott pályamű. Készítették Szinnyei József az egy. könyvtár első őre és dr. Szinnyei József. Ára 4 frt. Budapest, az Athenaeum r. t. könyvnyomdája. 1878. Nagy negyedrét 1008. petit columna.

Magyar fakóércek chemiai elemzése. A Bugát-féle alapból pályadíjjal koszorúzott mű. Irta dr. Hidegh Kálmán, a chemiának a budapesti (VI. ker.) állami főreáliskolán rendes és a tudomány-egyetemen magántanára. Budapest 1879. Nagy 4-ed rét 8 lap magyar és német szöveggel.

Magyarország pók-faunája Irta Herman Ottó a m. nemz. Muzeum s. őre stb. III. kötet. Leíró rész. Négy kőnyomatú táblával és két függelékkel. Budapest, 1879. Nagy 4-edrét 394. lap.

A kir. m. termt. társulat könyveinek címjegyzéke. Összeállította Heller Ágost, a társulat könyvtárnoka. Budapest, 1877. Ára 1 frt 20 kr. Nagy 8-ad rét 330 lap. A kitünően rendezett könyvtárban e címjegyzék szerint van 4528 mű, u. m. 7219 kötet, 1035 füzet, 60 atlasz, összesen 8314 darab. Nyelv szerint német 54%, magyar 17%, latin 11%, francia 9%, angol 7%, norvég 0·7, olasz 0·4, vegyes 0·5 százalék.

— Az iskolai takarékpénztárak terjedése. Weisz B. F. ur kimutatást küldött be hozzánk arról, hány iskolában állitották fel ujabban a takarékpénztárt. Az isk. takarékpénztárak összes száma Magyarországban jelenleg 76. „Franciaországban, a hol velünk majdnem egy időben kezdették az intézet életbeléptetését, a múlt iskolaév bezártával volt összesen 12,000 isk. takarékpénztár." Az intézmény bár lassan, nálunk is tért hódít, s reméljük hogy Weisz. B. F. úr buzgóságának még szép gyümölcsei lesznek.

† Óvári József.

A pozsonyi kir. kath. főgymnasium tanári kara szomorodott szívvel jelenti felejthetetlen kartársának, Óvári Józsefnek 1880. évi február 1-jén hosszú kínos szenvedés után történt gyászos elhúnytát.

Óvári József szül. 1839. apr. hó 27-én Magyar-Óvárott. 1859—62. években a budapesti egyetem bölcseleti karán tanult, hol később a lat., gör., ném. irodalomból és a bölcseletből tett vizsgálatot.

Tanárkodását a budai kir. egyet. főgymnasiumnál kezdette 1863-ban, innen a pesti kir. kath. főgymnasiumhoz helyeztetett át az 186⁶/₇. iskolai év elején, a hol a latin, görög nyelvet és a bölcseletet adta elő. Az 186⁹/₇₀. iskolai évben a pozsonyi gymnasiumhoz tétetett. Súlyos viszonyok közt minden erejét az anyagiakkal való küzdelem emészté föl; e körülménynek tulajdonítható szánalomra méltó utóbbi állapota, melytől a halál szabadítá meg.

A hetvenes évek elején a tanügy terén megindult mozgalom őt is a nyilvánosság terére voná, s így adta ki „Tanügyi Reformok" című röpiratát; írt továbbá a Riedl Sz. által szerkesztett „Kritikai Lapok"-ba és „Kalaúz"-ba több bírálatot. 1863-ban egy földrajzi munkát adott ki.

Nem mindennapi tehetség veszett el benne; fájdalom, hogy erejét nem fejtheté ki teljesen. Egyesületünknek különösen az első években buzgó tagja volt.

Béke hamvaira!

† Kádas Rudolf.

E hó 2-án húnyt el Pece-Szent-Mártonban, Nagy-Várad mellett egyesületünk egy másik érdemes tagja, dr. Kádas Rudolf, prémontréi kanonok, s a győri tankerület volt főigazgatója, hová más fél évvel ezelőtt vonult nyu-

galomba. Kádas Rudolf 1816. január 24-én született Jászón, Abaujmegyében. 1832-ben lépett a jászóvári prémontréiek közé. A theologiát Pesten végezte, s ugyanott 1837-ben a bölcselet doctorává lett. Tanári működését a kassai kir. nemes finevelő-intézetben kezdé; három év múlva a rozsnyói gymnasiumba, majd 1843-ban a nagy-váradi kir. akadémiához neveztetett ki a bölcselet rendes tanárává és hitszónokká. 1851 óta a teljes gymnasiumban tanította a phil. propaedeutikát és görög irodalmat. 1856-ban Pestre jött, mint a Sz.-István-Társulat aligazgatója. Szerkesztette ugyanitt a társulat által kiadott „Katholikus néplapot". 1861-ben a győri tankerület főigazgatójává neveztetett ki, s e tisztben működött nyugalomba lépéseig. Sokoldalu kitünően képzett tanférfiu volt. Mint iró főkép journalisztikailag működött; mint főigazgatót lankadatlan buzgalmáért, humanus bánásmódjáért tisztelték, a kik vele érintkeztek. Egyesületünk törekvéseit mindig figyelemmel kisérte és méltányolta; a józan haladást a tanügy terén szivből óhajtotta.

Nyugodjék békében!

— A nők és az érettségi vizsgálat.

Azon alkalomból, hogy Hugonay Vilma grófnő, a ki Zürichben már orvossá qualificálta magát, folyamodott a közoktatásügyi miniszteriumhoz az érettségi vizsgálat letehetéseért, a közokt. tanács egy legújabban tartott ülésben kimondotta az elvet, mely szerint a nők tehetnek nálunk érettségi vizsgálatot, de minden kedvezmény nélkül. Az engedélyt a miniszter adja meg esetről-esetre. Az érettségivel természetesen együttjár a képesség ad incunda studia academica; minthogy azonban a mi egyetemeink nincsenek úgy berendezve, hogy nők is látogathassák az előadásokat, az illetők egyelőre nálunk nem élhetnek a vizsgálat által nyert jogukkal.

Fillinger Károly budapesti IX. ker. polg iskolai igazgató úr birtokában több példány Ablepharus pannonicus és Salamandra maculata van, szépen, mondhatom mintaszerüen elhelyezve célszerű praeparat-üvegekben. A nevezett igazgató hajlandó e tárgyakat, melyeknek bolti értéke darabonként mindenesetre 4 frt, más egyenlő értékü és iskolájában használható természetrajzi tárgyakkal elcserélni. *Sch. J.*

A szerkesztő üzenete.

Figyelmeztetem a t. munkatársakat a választmány azon határozatán (l. az „Egyleti élet" rovatot) hogy a Közlöny további számai csak $1^1/_2$ íven fognak megjelenni. Nagy terjedelmü cikkek tehát ezután kevésbbé lesznek használhatók.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Március 1. 12. szám. $187^{9}/_{80}$.

Egy segélyalap létrehozása érdekében.

Évek óta, ujra, meg ujra felmerült lelkemben a gondolat, hogy egy mozgalom megindítását kísértsem meg oly segélyalap teremtése érdekében, melyből szükölködő középiskolai tanárok vagy hátrahagyott családjok, részint állandóan, részint esetenként pénzbeli támogatást nyerhessenek.

Felmerült lelkemben e gondolat, valahányszor láttam, mily buzgalommal és eredménynyel fáradoznak a müvelt kölföldön nemcsak a néptanítók, hanem a középiskolai tanárok is »önsegély« utján biztositani magukat, övéiket és pályatársaikat az élet nehéz küzdelmeiben, anyagi erő hijában való elbukástól; felmerült lelkemben e gondolat, midőn fiatal társaink katonai szolgálatban annak a veszedelemnek voltak kitéve, hogy mint a harc nyomorékai, nyugdíjra nem jogosítva, talán számba sem vehető kegypénzen tengessék majdan a silány életet; felmerült lelkemben e gondolat nem egyszer, midőn a családapa hibája vagy szerencsétlensége miatt nyomorba sülyedt véttelen nőről és gyermekekről hallék beszélni; midőn láttam, hogy a teljes tanári qualificatiót megszerzett ifjú ember olcsó órákat, másoló irnokságot hiába keresett, hogy koldusmódra élve is várhassa a jó szerencse első mosolyát; midőn tudtomra esett, hogy az eladósodás az uzsora kegyetlen karjainak szorongatása gyakran oly viszonyokban kezdődik, melyekben a megszorult embert ha nem ajándékul, legalább kamattalanul adott kisebb összeg is megmenthetné. És felmerült lelkemben e gondolat legujabban és nagyobb erővel mint valaha, mikor a választmány hosszú, fárasztó ülésekben foglalkozott a szolgálati szabályzatot illető javaslattal.

Ez a nagy gonddal dolgozott javaslat kellő figyelemben ré-

szesíti a tanárok anyagi érdekeit; uj és praktikus módozatot ajánl a fizetések szabályozására, a nyug- és kegydíjakra nézve, általában iparkodik a tanároknak társadalmi állásuk jelentőségéhez illő biztosítékot szerezni nemcsak az erkölcsiekben, hanem az anyagiakban is. De épen a számba veendő viszonyok tárgyalása alatt tünt ki egész élességében az a tény, hogy a leghumanusabb szolgálati pragmatika mellett is vannak és lesznek körülmények, esetek, melyekben csupán az önsegély elvén alapuló jótékonyság, a társadalmi élet ezen hatalmas geniusa képes a fájó dissonantiákat enyhiteni, az elsülyedést, a kétségbeesést és pusztulást megakadályozni.

És ki volna hivatva ezt a nagy fontosságú ügyet felkarolni, a gondolat megvalósítását megkezdeni és bevégezni?

Egyes-egyedül az országos középtanodai tanáregylet.

Egyesületünk, jóllehet első sorban a tanügynek szellemi és erkölcsi érdekeit szolgálja, már eddig is megtett mindent, a mit moralis eszközökkel tenni lehet a tanárok anyagi érdekeinek előmozdítására. Nem szabad elfelednünk, hogy az állami intézetek tanárainak fizetését 1873-ban azon erélyes mozgalom következtében emelték fel, melyet a tanáregylet nemcsak megindított, hanem tovább, az intéző körökben is érvényesített. A jelen alkalommal, midőn a választmány a közgyülés megbizásából javaslatot készített a szolgálati viszonyok rendezésére, egyik fő teendőjének tekintette az anyagi állapot javításának nemcsak sürgetését, hanem a kérdés gyakorlati megoldásának lehetővé tételét is.

Nem tartom az egyesület munkakörével összeférhetetlennek azon terv megvalósítását sem, melynek érdekében e sorokat irom.

Hogy miként iktatandó programmjába ez a dolog, azt legalább részletekben megvitatni ma még korai volna.

Itt mindenekelőtt eszméről, a terv alapjáról van szó, melyről ez alkalommal számot kell adnom; a keresztülvitel módját legfeljebb csak érinthetem.

Én tehát, mint kezdő soraimban mondám, ezt óhajtom:

Teremtsünk oly pénzalapot, melyből nyomasztó szükségbe jutott társainkat, vagy hátrahagyott családjokat állandóan vagy esetenkint segélyezhessük. E segélyezés az alap tehetsége szerint kiterjeszthető volna kivétel nélkül minden magyarországi gymnasium és reáliskola rendes és rendkívüli vagy helyettes tanárára, illetőleg családapára, különös tekintettel mégis a kiskorú, még házi

nevelés alatt levő árvákra, továbbá az olyan pensiora nem jogosult fiatal tanárokra, kik testi vagy lelki fogyatkozás miatt lettek képtelenek a szolgálatra.

A kérdés az: miből teremtsük elő ezt az alapot?

Első helyre teszem egyeseknek önkéntes alapítványát, miből, ha nem valami sokat is, de számba vehető összeget remélek.

A második, és legbővebb forrás, a tagdíj, ha 4 frtról 5-re emeljük, annak alapszabályszerű, nyilvános kikötésével, hogy az ötödik forint mindig és csupán csak a segélyalap vagyonához csatolandó. Erről még alább néhány szót.

Harmadik forrás lehetne a »Jeles irók iskolai tárának«, és az »Ifjusági iratok tárának« füzetei után az egyesületre esendő haszonnak, valamint az egyesület netaláni kiadványaiból nyert jövedelemnek egy része.

A negyedik a bármily csekély összegekre menő nem kötelező adakozás, végrendeleti hagyomány stb. efféle.

Legbiztosabb, s legkönnyebben megközelithető forrás mindenesetre a második, a tagdíj.

Az egyesület, jóllehet néhány tisztviselőnek s a Közlönyben megjelenő cikkekért honorariumot is ad, többféle hivatalos nyomtatványok és az ügyvezetés költségeit fedezi, s ámbár a tagdijak behajtásánál itt-ott erélyesebben is kell fellépnie: okszerű gazdálkodással képes a Közlönyt 40 ívben kiadni, s ha a t. tagtársak kellő buzgalmat tanusítanak, a 4 frtnyi tagdíj jövőre is elegendő lesz az eddigiekhez hasonló szükségletek fedezésére. Az ötödik forintot e helyzetben, de különben is a központi 24 tagból álló választmány erkölcsi felelőssége mellett semmi körülmények közt sem érheti az a veszély, hogy másra, mint a kitűzött jótékonysági célra fogna-e fordíttatni. Már pedig ez az ötödik forint, ha hétszáz fizető tagot számítunk évenkint, 700 frtot tesz. Nézetem szerint ez összeg felét 320 frtot ki lehetne osztani, másik felét pedig tőkésíteni kell. Ha a kioszthatő részt egyátalában nem, vagy nem egészen vennék igénybe, a megmaradt összeg is a tőkéhez csatolandó.

Csekélység az egész, az igaz; de nem oly csekély, hogy néhány szükölködővel érezhető jót ne lehessen vele tenni. A tőke gyarapodását meghozza az idő, s nem lehetetlen, hogy egykor tekintélyes vagyon lesz belőle, ha utódaink a mi nyomunkon haladnak.

Ez volna tehát nagy vonásokban a terv. A választmány előtt már megpendítettem, s osztatlan helyesléssel találkozott. Mindazáltal érzem, tudom, hogy kivitele nehézségekkel jár. A tagdíj felemelése, még oly kevéssel is, nem jelentéktelen tény egy egyesület életében. Nem tudom ugyan képzelni, hogy indítványom visszatetszést kelthetne bárhol is, de én azt óhajtom, hogy egyesületünk minden tagja lélek szerint tegye magáévá az ügyet, s ne legyen senki, a ki jó indulattal ne járuljon a terv megvalósításához. Azért, bármily szokatlannak és vakmerő dolognak lássék is, én e kérdésben bizalmi szavazatot vagyok bátor kérni t. pályatársaimtól, hogy a közgyülésen, melyen az egyesületnek aránylag nem nagy része szokott megjelenni, a távollevők érzelmeire is támaszkodva tehessem meg indítványomat. Tisztelettel felkérem tehát a tagtársakat, szíveskedjenek az ügyet megbeszélés tárgyává tenni, s nézeteikről engem röviden értesíteni. A legegyszerűbb eljárás volna, ha egy-egy levelező lapon sajátkezüleg irnák nevöket azon kijelentés alá: a tagdij felemelését a segélyalap javára helyeseljük. Ha e kérelemnek, a mit nem tudok gondolni, nem lenne kellő foganatja, akkor e soroknak nem lesz egyéb érdemök, mint az, hogy egy idétlen gondolatról tanuskodnak a jövő előtt.

Névy László.

Tanárképzés és más tanügyi viszonyok Lajtán túl.*)

A t. szakosztály dec. 2-iki megtisztelő fölszólításának engedve van szerencsém Lorenz Ottokár bécsi tanárvizsgáló bizottsági elnök röpiratát »tekintettel a mi viszonyainkra« ismertetni. A röpirat a mult év nyarán jelent meg Bécsben Geroldéknál és címe: »Über Gymnasialwesen, Paedagogik und Fachbildung.« A 64 lapra terjedő füzet ugy a tárgyalt kérdéseknél, mint a szerző állásánál fogva tanári körökben nagy feltünést, kormánykörökben kellemetlen benyomást okozott s alkalmasint ez utóbbinak tulajdonítandó, hogy Lorenz nem rég a vizsgáló bizottság elnökségétől fölmentetett. Ha jól sejtem, a bécsi kormány nem az adatok hitelességét vonja kétségbe, — Lorenz azon helyzetben volt, hogy saját tapasztalásából és hivatalos forrásokból vehette adatait —, hanem inkább a röpirat ellenzéki hangján és a Lajtántúli tanügynek mintegy hivatalból való pellengérre állításán ütközött meg. Minket a bécsi kormánykörök eljárása Lorenz irányában kevéssé érdekel, de igen a röpirat, és ez

*) Felolvastatott az I. szakosztály jan. 27-iki ülésén.

annyival inkább, mert szorosan össze nem függő kérdésekről ugyan, de csupa oly kérdésről szól, melyek napirenden voltak még az imént nálunk is, vagy vannak még most is.

A röpirat I. fejezete a gymnasiumi ifjúság *túlterhelte-tésének* vádjáról szól. Ez a vád mindig és mindenütt létezett, mert tehetség nélküli vagy hanyag tanulók mindig és mindenütt voltak. Hangoztatták ezt a vádat hazánkban nemcsak a legközelebbi években, hanem az Org.-Entwurf, sőt a Ratio Educationis uralma alatt is. Olyanok sem hiányoztak soha, a kik a sajtóban, vagy a hatóságoknál erélyesen képviselték a rosz tanulók ügyét. 1877. őszén a berlini országgyülés költségvetési vitái közben tette ismét nehány szónok magáévá az ügyet, de ismeretes, hogy Bonitz és Lasker talpraesett viszonzásai után az sült ki, hogy kivételesen, itt-ott lehet ugyan túlterhelés a tanárok szabályellenes eljárása következtében is, a min szülői följelentés által könnyen segíthetni, de nincs túlterhelés a szabályokban s az ez iránti panaszok többnyire tisztátalan forrásokból erednek. Berlinből Bécsbe ment át a túlterhelési vita, mely azonban ott is a teherleszállítás szóvivőinek vereségével végződött. Utolsó hulláma a berlini viharnak Budapesten mutatkozott. Tudja a t. szakosztály, hogy 1878. nyarán egy enquêteben, aztán a közoktatási tanácsban hosszas tárgyalások folytak a tantervről és — mint a legujabb tanterv bizonyítja — azzal végződtek, hogy a gymnasiumi tanóra-szám 229-ről 233-ra szállt . . . . föl. »A felsőbb oktatás — ugymond Lorenz, és érti a középiskolait is — nem tekinthető az általános népnevelés mozzanatának s nem szabad azt eszköznek tekinteni, melylyel mennél nagyobb számu ember csavarandó fel tehetségein felül álló fokra; ellenkezőleg a felsőbb oktatás azt célozza, hogy a legfőbb állami, társadalmi és tudományos feladatok számára a lehető legjobb erők, a legkitünőbb minőségek szereztessenek. Itt a követelmények mértékét és célját nem lehet a szerint megállapítani, hogy a célt mindnyájan elérhessék, sőt a dolog természetében fekszik, hogy sokan nem érhetik el.... A követelményeknek, melyeket hivatalnokaink, ügyvédeink, tanáraink és tudósaink irányában fel szabad állítani, szinvonalát különfélekép lehet meghatározni, de bizonyára nagyobb szolgálat a társadalomnak, ha a szinvonal mennél magasabban tartatik. A követelmények túlhajtása nem abból ítélendő meg, hogy sokan a célt nem érhetik el, hanem abból, hogy vajjon kielégítő számu tanuló készíttetik-e elő azon hivatásokra és elég ember működik-e azon pályákon«. Megjegyezvén azután, hogy ijesztően szaporodik a középiskolák ifjusága, ellenintézkedések szükségét hangoztatja. »Avagy szerencsés és normalis társadalmi állapotnak tekintsük, hogy épen azon pályákon fejlődik kiáltó aránytalanság szükséglet és ajánlkozás között, a melyeken a keresetnélküliség súlyosabban éreztetik és viseltetik el, mint más pályákon, s a melyeken a tanultakkal való visszaélés veszélyesebb és magyarázhatóbb volna, mint a tevékenység minden egyéb ágaiban? . . . . Hát az állam maga

működjék közre a legveszélyesebb, a szellemi proletariatus nagygyá növelésében? Ki kell nyiltan mondani, hogy a nyilvános oktatás feladatainak és céljainak minden leszállítása a társadalom elleni bűn, és hogy minden sophisma az ifjuság túlterheléséről, ha ugyan nem tisztátalan forrásból ered, legalább is a létező viszonyok teljes félreismerésén alapul.« (5. és 8. lap.)

A II.—VI. fejezet a tanárképzés problemáival foglalkozik, de, kivált az utolsó fejezetekben, érinti többször a középiskolai administratiót és a középiskolák jelen tényleges viszonyait is.

Azon szükségletnek, hogy a tanárjelöltek szaktudományon kivül egyszersmind paedagogiai tájékozottsággal hagyják el az egyetemet, egész Európában sehol sem sietett úgy a kormány megfelelni, mint Magyarországban. Először egy tanár bizatott meg a paedagogiának egyetemi előadásával, ma kettő foglalkozik az egyetemen e tárgygyal, mindkettő tanárvizsgáló jogosultsággal. E tanszékek mellett a tanárképezdével kapcsolatban egy külön fél gymnasium állíttatott fel mint gyakorló iskola.

Vannak nálunk még sokan, a kik nemcsak a gyakorló iskolát, de a paedogogiai tanszékeket is fölöslegeseknek tartják és Németországra hivatkoznak, a hol ily állami gyakorló iskola egyáltalán nincs, paedagogiai tanszék pedig még kevés van. De ép ugy hivatkozhatni a német középiskolai tanférfiak gyüléseire, melyek a paedagogiai kivánalmakat folyton hangoztatják és intézkedéseket sürgetnek, még pedig aféléket, a minők nálunk már megvannak. Körülbelül úgy áll a dolog, hogy az egyetemi tanárok jobbára ellenzik, a középiskolai tanárok pedig kérik a paedagogiai érdekek kielégítését.

Lorenz elismeri, hogy kell valaminek történni. »Paedagogiai átértését azon feladatoknak, melyek az oktatással járnak, mindenkinél föl kell tételezni, a ki mint tanár bármiféle sikert akar felmutatni.« (10. l.). De azt hiszi, hogy a kik paedagogiát sürgetnek, szem elől tévesztik a paedagogia fogalmának kettős természetét. Mert egyszer annyit jelent e szó, hogy: képesség tanitani, nevelni s általán hatni az ifjúságra; másszor pedig bizonyos elméleti tudományok egy része az. »Utóbbi értelemben nem lehet egyátalán semmi értéke a paedagogia tanulmányának, ha nincs komoly vonatkozása a lélek- és erkölcstanra, és épen e tudományok azok, melyek egyedül adhatnak mélyebb ihlettséget a paedagogiai tanulmánynak.« Ellenben »dogmatikailag összeállított szabályok, melyek helylyel-közzel önálló paedagogiai tudomány igényével lépnek föl, selejtes, külső formaságok, melyek igényteljes katekizmus-bölcseséggel állnak elénk, de korunk minden egyéb tudományával szemben nem egyéb az egész, mint anachronismus.« (11. lap).

A bölcsészeti tanulmányoktól elszakított, önállóskodó paedagogiának még azt sem engedi meg, hogy a didaktikát, melylyel a maga hasznosságát bizonyítani szereti, magáénak vallhassa. »Ez a toldaléka a paedagogiának — ugymond — oly valami, a mi

nem tartozik szükségképen a paedagogiához, ha azt tudományosan fogjuk fel.« (12. l.) Mert szerinte lehet, hogy 2 ember a paedagogia alapelveire nézve tökéletesen egyetért, de arra nézve, hogy miképen kell földrajzt tanitani, már homlokegyenest ellenkező nézeteik vannak. »Herbart mondta egyszer tekintettel e dolgokra, hogy minden erdőben számtalan sok út van, melyek az erdő határához vezetnek. Ma egész könyvtár állítható össze oly kis és nagy munkákból, melyek kizárólag ezen erdei sétányokon mozognak s melyeknek mindegyike az exact tudományok igényeivel szeret föllépni.» (13. l.) Élesen fakad ki ezután Lorenz azon ex professo paedagogusok ellen, a kik minden tudomány módszerét jobban akarják tudni a szakembereknél. Kuruzslóknak tartja őket, a kiket büntetni kellene. A tudományok mai terjedelménél fogva, ugymond, a szakemberek dolga egy-egy szak módszerét vitatni és megállapítani. »Minden, a mi a mai tudományok tanításában változott és naponkint tökéletesedik, a fokozódott tudományos felfogásból, a dolog velejére hatni tudó nagyobb képességből, és nem a dogmatizáló didaktikus elmélkedés kalauzolásából származik.« (15. l.) Az ezután következő érdekes példákat azzal végzi Lorenz, hogy »módszereket találni minden egyes tudományszaknak dolga: nem pedig az általános paedagogiáé. . . . . A tudomány az, mely a mód felett, hogy miként kell azt tanítani, egyedül dönt. Minden tudományszak a maga utján jár s ha tanitani akar, nem lehet más módszere, mint a magáé. Mit akar itt a paedagogia, mi mást tehet a didaktika, mint tudomásul venni, hogy a mathesist a mathematikai, a történetet a történeti módszer szerint kell tanítani és tanulni? (16. és 18. l.).

A mit ezek után kiváncsian vár az ember, t. i. e nézeteknek alkalmazását s annak kifejtését, hogy mi történjék hát a tanárjelöltekkel paedagogiai műveltség tekintetében, azt elég szabatosan kimondva nem találhatni meg Lorenz röpiratában. Az sem vehető ki, hogy a Lajthán-túli tanárjelöltek mily uton-módon s mily terjedelemben foglalkoznak paedagogiával, de a helyett van egy éles itélet a 19. lapon a tanárvizsgálati paedagogial dolgozatokról. »Irálygyakorlatok, ugymond, melyek helyett jobb lett volna másra fordítani az időt.« Ha az idézetek után azt vagyunk hajlandók hinni, hogy minden tanárjelöltnek tehát psychologiát, ethikát és paedagogiát egy vagy több philosophustól az egyetemen, szakmájának megfelelő diadaktikát pedig valamelyik szakembertől kell akárhol tanulnia: nem találjuk el Lorenz gondolatát, mivel a 44. lapon ez áll: »A tudományos ember általános műveltségének forrásait még mindig bizonyos bölcsészeti foglalkozásban keresik. E tudományhoz annyira tapad régi időktől fogva a szellemi tökéletesedés hite, hogy az azzal való legfölületesebb és legesetlegesebb foglalkozást is valami rendkivüli hatásúnak tartják. Ily fajta tanulmánynyal semmi sincs elérve, legkevésbé van a szaktanulmány megtermékenyítve. Az egyes tudományok nem gyökereznek többé a bölcsészetben s többnyire nyo-

morult mankók azok, a melyeken vizsgálatoknál a szaktudományról a bölcsészetre szokás átmenni.« Az önálló paedagogiát végig vagdalja Lorenz (l. különösen a 23. lapot, a hol a külön paedagogiai vizsgálatot határozottan elveti) a didaktikáról pedig az idézett helyeken kivül többé nem szól. Mi történjék tehát, hogy a tanárjelöltek megszerezzék »feladatuk paedagogiai átértését«, melyet a 10. lapon Lorenz is szükségesnek tart? . . . . . A választ a 46. lapon vélem találhatni, a hol a gymnasiumok boldogulását jó részben attól teszi függővé Lorenz, hogy »kielégítő számmal legyenek minden gymnasiumban tanárok, a kik bölcsészeti tudományokkal komolyan és behatóan foglalkoztak«. Hogy ez bekövetkezzék, előnyöket óhajt kilátásba helyeztetni ily philosophusoknak. A többi tanárra nézve pedig meg kellene szünni azt hinni, hogy »a bölcszészet vehiculuma az általános müveltségnek.« Legyen a többinek saját szakmájában alapos és általános müveltsége, értvén ez utóbbi alatt (l. 44. és 45. l.) a szakmájával határos tudományágakban való jártasságot. Minden jó oktatás — ugymond a 24. és 26 lapon — lényegileg attól fog függni, hogy a tanár teljesen birja-e tantárgyát . . . . . Az iskola sikerére nézve à tanárok tudományos állapota a mérvadó . . . . Ha ez nem vonható kétségbe, akkor a jelöltek szakvizsgálatára esik az ujabb iskolai kérdés egész súlya.« A figyelmes olvasó észrevehette, hogy Lorenz okoskodása erös addig, a míg tiltakozik a chablonszerü paedagogiai térfoglalás ellen és védi a szaktanulmánynak kellő időt és erőt, de gyengül, midőn a »quid consilii?« kérdésével áll szemben. De mielőtt megkisérleném elválasztani okoskodásában a helyeset a helytelentől, lássuk, mi adott Lorenznek okot a szaktanulmányok ily erélyes apologiájára az egyetem nyakára tolakodó paedagogiai követelések ellenében?

Lorenz nincs megelégedve a tanárjelöltek szakbeli képzettségével. Az egyetemi tanulmányok természetére nézve egyrészt a vizsgálati szabályzat, másrészt az egyetemi tanitás és tanulás iránya határozván, szemügyre veszi a porosz, aztán az osztrák vizsgálati szabályzatot és eljárást. A porosz tárgycsoportosítást általán, az osztrákot némely részben kelletinél nagyobbnak találja. Ö oly csoportokat kiván, melyekben kellő mélységü tanulmányokat tehetnek a jelöltek. De oly specializálást, mely egy-egy csoport területén is csak egyoldalú ismeretekre vezet, nem pártolhat. »Az irásbeli házi dolgozatok túlságos kiterjesztése (Bécsben 3—4 házi dolgozat van) hamis irányt ad a vizsgálatnak, és azon gondolatot kelti, mintha a tanári pályára való készülésnél irói ügyességről és a tudományok fejlesztéséről volna főleg szó. Az az erőltetett kutatási buzgalom, mely az egyetemeken itt-ott előszeretettel tápláltatott, megtéveszti a jelölteket tulajdonképi föladataik iránt és elfordítja figyelmüket tanulmányaik szükséges általánosításától és mélyítésétől. A fiatal emberek productivitását erőszakkal hivják ki, s nem engedik nyugodtan elsajátítani mások productumait. . . . Ez a specializálás árt a szaktanulmánynak, s

nem ritkán csalódásra és undorra vezet. . . . . Nagyon fölösleges ezen az idő előtti iróságnak úgyis a korban rejlő irányzatát a tanárvizsgálattal még elő is mozdítani. Igy lábra kap a nyugtalanság valami újat teremteni, mielőtt a meglevő igazán el volna sajátítva. Innen van, hogy az olvasottság, a komoly könyvismeret, sőt a valódi érdekeltség is a legkitünőbb munkák iránt annyira hanyatlik. Felütik a könyvet, de nem olvassák; a philologiánál is hiányzik a végighatoló olvasottság. Még az iskolai classicusokat sem ismerik a jelöltek kellően. . . . . A latin irodalomra nézve láthatni, hogy az ismeretség Ciceróval mily szegényes, hogy az Aeneist csak kevés jelölt olvasta végig, s hogy a Tacitusban való jártasság mily hézagos és mennyire nélkülöz minden tárgyi érdeket . . . . Nem a paedagogia hiányzik, hanem a közönséges tárgyi tudás.« (35—38. l.)

Ha összefoglaljuk Lorenz elszórt észrevételeit a tanárképzésről, azt látjuk, a mit már föntebb jeleztem, hogy a positiv javaslatoknál mintegy sajnálva az előrébb tett concessiókat következetlenné lesz és találó birálata verőfényes útjáról ködös eszmék homályába téved. Nem veszi észre, hogy a gymnasiumban csak egy, illetőleg fél philosophusra van szükség. Hol kapjanak alkalmazást azok a philosophusok, a kik ő szerinte készülnének? S lehet-e ily viszonyok közt komolyan elvvé tenni, hogy a philosophusok előnyben lesznek az igazgatóságok és főigazgatóságok betöltésénél? . . . Ez különben is ellenkezik a német tanügyi politika egyik helyesnek bizonyúlt elvével, hogy elüljáróvá azt kell tenni, a ki a fő tantárgyat tudja és annak kezelését ellenőrizni képes. Hát a philologiára, történetre, mennyiség- és természettudományokra készülő jelölt — eltekintve a Lorenz szerinti általános műveltség megszerezhetésének nehézségeitől — minden paedagogiai és didaktikai tájékozás nélkül kezdjen tanitani és naturalista maradjon fontos dolgokban is évekig, sőt esetleg egész életén át? Kár volt Lorenznek elfeledni vagy sajnálni azt, a mit egyszer már kimondott, hogy a sikerhez »paedagogiai átértés« szükséges. Ámde ez kevés embernél fejlődik magától.

A mit azonban az önálló paedagogiáról, általános didaktikákról, csalhatatlan methodikákról, a szaktanulmányoknak fölösleges terhektől való emancipatiójáról, vizsgálati tapasztalásokról stb. szól, az legkomolyabb figyelmünkre méltó, mert nem egy pontban találó rajza és birálata a mi viszonyainknak is. Mert hát — noha paedagogiai tanárképzés dolgában mi volnánk ma Európában a leghaladottabb nép, vagy mi? — birálni valónk van és marad elég.

Mellőzve a kérdést, hogy mennyiben nyújtanak egyetemeink bölcsészeti paedagogiát, azt kérdem, mily arányban állnak jelöltjeink paedagogiai tanulmányai szaktanulmányaikkal? Lorenz alighanem csóválná fejét, ha beletekintene a budapesti indexekbe. Vannak indexek, melyekben a paedegogiai és általános műveltségi leckék körülbelül felét teszik az összes leckéknek, még pedig leg-

alább 2 éven át, — sőt, a mint mondják, néha nagyobb felét. Nem szükség fejtegetni, elég rá utalni, hogy ez kiáltó aránytalanság a szaktanulmány rovására. Oka e bajnak az, hogy hiányzik egy itt kivánatos intézkedés, mely megengedné, hogy a jelölt annál a paedagogusnál tehesse vizsgálatát, a kinél órákat vett. Most a kétség arra szorítja a jelölteket, hogy mindkettőt hallgassák. De az sem jelentéktelen dolog, hogy a két paedagogus elvi antagonismusának kétes helyzetébe szorítva Virgilius Sinonjának módjára »in utrumque parati« kissé görög jellemmel ólálkodnak a jelöltek az elővizsgálat nádasában.

Hibásnak bizonyúlt a paedagogiai vizsgálat ideje is. Vizsgálati szabályzatunk megengedte, hogy az elővizsgálat 2 egyetemi év után tétethessék le, de követelte, hogy okvetlenül megelőzze a szakvizsgálatot. Ezen intézkedés mellett változatlanul maradt a tanárképezde szabálya, mely szerint a paedagogiai szakosztályba csak a 3 éves tanfolyamot végzett fiatal emberek vétettek fel, s ezek is csak korlátolt számmal. Ily szervezés következménye 1) hogy az elővizsgálati s főleg paedagogiai tanulmányok hosszú időre szokták megszakítani a szaktanulmányokat, s rá nehezedni az egyetemi 3. évre is, 2) az által, hogy a paedagogiai szakosztályban szerzett ügyesség legfeljebb már csak mintegy magán bizonyítványba juthatott, de nem a tanári oklevélbe, vesztett a paedagogiai szakosztály keresettségéből, s persze vesztett a fölvehetők korlátoltsága által is, pedig az elég költséges gyakorló iskola voltakép azért áll fenn, hogy helyes paedagogiai praxist terjeszszen mennél inkább, s kivánatos lett volna, hogy az ott szerzett gyakorlati ismeretek a tanári oklevélben is leltek volna constatálást. Statisztikai adatokkal e pillanatban nem rendelkezem, s csak hallomás után mondom, hogy még jó, ha a jelöltek $^1/_3$ része vette hasznát a tanárképezdének, s főleg a paedagogiai szakosztálynak, míg $^2/_3$ része annak minden útmutatása nélkül lépett a tanári pályára, azaz puszta elméleti paedagogiai képzettséggel, némelyik egy-egy paedagogiai tankönyv bemagolásával.

Ez utóbbi bajon és azon, hogy eddig idő előtt kellett a jelöltnek didaktikával foglalkoznia, fog segíteni a január 20-iki miniszteri rendelet. De nem segít az elsőn és nem a tanárképzés nehány más baján. Ilyen azon igen komoly bajokon kívül, melyeket a közoktatási tanács tavalyi fölterjesztése elősorol, az, hogy a jelöltek közül sokan a magyar nyelven kívül más nyelvet nem tudnak, s a mi szerény tudományos irodalmunkra kénytelenek szorítkozni; ilyen az is, hogy szegénységük miatt túlhalmozvák conditiókkal. Több jó ösztöndíj kellene. De honnan? A tanári fizetésekből. Nem szükséges, sőt káros az iskola porát alig lerázott fiatal embernek mindjárt rendes tanári fizetést adni; a helyett jobb volna rá nézve is, a tanügyre nézve is, ha egyetemi tanulmányai idején legalább részben fölmentetnék az önfentartás keserű gondjaitól, továbbra pedig megérdemeltetnék vele a rendes tanári fizetésbe való lépést. A fizetések fokozatossága s a

kiváló tanároknak a rendes fizetésen túl is jutalmazása a tanügynek nem csekély vehiculuma Németországban. Nálunk . . . . . »egy a fizetés!« Egyáltalán a részletekben való különbözést észrevenni nem akaró nivellirozás jellemzi összes szervezeteinket. Én a tanárok tudományosságára nézve például nem tartom szerencsés ötletnek azt, hogy, mivel a gymnasium megszünt alsó és felső gymnasium lenni, hanem lett egységes 8 oszt. gymnasium, azért a tanári vizsgálat fokozatossága is szünjék meg. Ez a vizsgálatnál itt-ott a körülményekkel való bizonyos megalkuvást hozott létre — a valódi tanári képesség kárára. Tudom, hogy vannak tárgyak, melyeknél a qualificatiót tagolni nem lehet, de a nagyobb résznél lehet és, kivált ha a külső administratió is megfelelne — üdvösen tagoltatnék. A vizsgáló bizottság kivánatos szigora nem ütköznék ugy össze az élettel s jobb szolgálatot tehetne középiskolai tanáraink müveltségének. De az is kérdés ám, hogy minden szakcsoporthoz egyaránt kell-e 4 év. Tagadom, hogy egyforma munka pl. magyar vagy antik összehasonlító nyelvészetet üzni, Virgiliust vagy Vörösmartyt olvasni. Azt a kérdést, hogy időszerü-e a 3 éves tanfolyamot 5-re emelni s hogy e követelményhez mily viszonyba fognak lépni a papi és az autonom tanintézetek, ez uttal mellőzöm és visszatérek Lorenzhez.

Constatálnom kell ugy vizsgálói tapasztalásomból, mint hallomás után, hogy a szakvizsgálatoknál nálunk is ugyanazok a tünemények, mint Bécsben. A jelöltek jobbára azt hiszik — s csak lassan szaporodnak a kivételek, — hogy bizonyos számu leckéket kell venni, azokból colloquálni, néhány dolgozatot csinálni az Isten háta mögé esett themákról, s egyebet nem téve 3 év mulva együtt van a kivánt tudomány és megeshetik a vizsgálat csakugy, mint akár a gymnasiumban. Pár év előtt még egyáltalán nem volt ritka dolog, hogy oly fiatal emberek jelentkeztek tanári vizsgálatra, a kiknek olvasottsága a classicusokban alig érte el egy jó érettségi vizsgálat követeléseit. Az a megjegyzésem, hogy a ki classicusokat akar ismertetni az iskolában, annak nemcsak a classicusokról, hanem a classicusokat is kell olvasnia, igen furcsának látszott nekik s avas nézeteimmel bizonyára ellenszenvet is keltettem. Sokat, nagyon sokat és tán érdekeset is mondhatnék e tárgyról, de ugy is hosszura nyult már e cikk, legyen hát elég annyit mondani, hogy a Lorenz által rajzolt kép a mi viszonyainkra alkalmazva kevés kivánni valót hagy fenn, — általában igen jól talál. Nincs is egyéb hátra, mint kis számu tévedései kivételével csatlakozni nézeteihez, kivált főgondolatához: »helyet a valódi szaktanulmánynak! ez a legfőbb biztositéka középiskoláink jobb jövőjének.«

Pár szót azonban még a tanügyi administratióról is. Ennek gyarlóságáról hazánkban régóta sok a panasz. Igaz, hogy sok idétlen, igazságtalan, önérdekből handabandázó kifakadás is olvasható a lapokban, de aligha tévedek, ha azt mondom, hogy a

tanárok legjobbjai is tele vannak panaszokkal az administratio miatt. Szabály volna elég, de hol van szabályos ügymenet? hol nem lohad a legjobbak kedve működni e pályán, látva azt, hogy a szabályok idealismusát közönség is, rosz tanárok is, de leghathatósabban az administratio teszi gúny tárgyává? Több alkalmat használtam már fel annak kimondására, hogy paragraphus és végrehajtás mily viszonyban vannak nálunk, utaltam is nem apróságokra, hanem nagy dolgokra, utaltam egyebek közt ismételve a tanárképzés és tanári alkalmazás fontos ügyeiben. Nincs segitség. Döcögünk lassacskán tovább a magyar középiskolai ügy sziklás talaján. Pedig kevesebb dynamit, mint másféle intézkedés kell a járhatóvá tételre. De »solamen est — habár triste solamen — miseris socios habuisse malorum». Lorenz mond elég roszat a Lajtán túli administratióról is, mely azonban — sub rosa legyen mondva — mégis hasonlíthatlanul jobb a mienknél. »Tény — ugymond — hogy a szaktanári rendszer egyáltalán nincs még végrehajtva. Mig Németországban a vizsgálati szabályzat volt ennek akadálya, nálunk a kormány laza végrehajtásán múlik a dolog. . . . Mig az iskolai bajok elhárítása céljából mélységes psychologiai és paedagogiai fejtegetések méze csurog az ajkakról, addig a legegyszerübb elv nem tud az iskolai hatóságoknál érvényre jutni, hogy t. i. senki se adjon oktatást oly szakban, a melyben maga semmit vagy majdnem semmit sem tud. Legalább a hivatalos paedagogiától nem befolyásolt közönséges ész előtt a tanügyi kormányzás quintessentiája egyszerüen és közérthetőséggel igy látszik kifejeztethetni: mindenki csak azt taníthassa, a mit tud«. (42. l.) A 63. lapon aztán igen érdekes hivatalos adatokkal illustrálja az állapotokat. Van pl. tanár, a ki tanít történetet és földrajzt s a természetrajzból van képesítve, vagy latint, németet, földrajzt, számtant és ez az úr philologus, vagy számtant, természettant és természetrajzot, képesítve pedig gyorsirászatra van sat. »A hivatalos paedagogia eszménye tán egy vizsgálatlan történész lehetne, a ki görög nyelvet és mennyiségtant tanít; nem találkoznék-e valahol ilyen? Egyébiránt nem kételkedünk, hogy ezek az urak paedagogiailag mind teljesen iskolázottak«. Lorenznek hálával tartozunk a szomoru vigasztaláson kivül azért is, hogy egy kis bepillantást engedett azon körökbe, a honnan tanügyi viszonyainkat plane a törökökével szeretik egy rangba állítani. Ha majd a magyar globus-féle élcekben culminálo birálatokat olvasunk rólunk, kellő mértékre fogjuk leszállítani tudni a birálatok jogosultságát.

Petrovich Ferenc.

Irodalom.

Scholtz Albert: **Az Osztrák-magyar monarchia földrajza.** Budapest, 1879. Franklin-Társulat.

Az utasítások elmaradásának káros következményeit világosan mutatja a szóban forgó tankönyv is. E művet szerző — a mint a címlapon kifejezi — »a gymnasiumok negyedik s egyéb középtanodák, valamint leánynevelő intézetek megfelelő osztályainak számára« irta, még pedig oly időben, midőn még sem az új gymnasiumi tanterv hivatalosan kiadva, sem az utasítások pontjai fő vonásaikban megállapítva nem valának.

Szerző sok jó akarattal és részben szép sikerrel irta művét. Szántszándékkal mondom, hogy részben, mert a milyen sikerültek a mű egyes szakaszai, oly gyengék viszont mások.

A mű, eltekintve az általános bevezetéstől, természetszerüleg két részre oszlik, úgymint 1) a magyar korona országainak, s 2) az osztrák tartományoknak leirására. Vegyük e részeket egyenkint. Az első, vagyis a Magyar birodalom részletes földrajza három nagy szakaszra oszlik, úgymint a birodalom physikai, polgári és politikai földrajzára. E három szakasz körén belül szerző oly világos képét adja hazánk földrajzi viszonyainak, hogy méltán minden szakférfiú elismerését érdemli. Művének ezen része, eltekintve több, alább említendő kisebb hibától, oly sikerült, hogy határozottan kimagaslik minden hazánkat leiró iskolai könyvünk felett. Különösen a mit szerző népünk anyagi és szellemi müveltségéről, az egyes városok fekvéséről s hazánk alkotmányáról mond, legsikerültebb része a műnek, a mi annál inkább figyelembe veendő, mert szerző az első, ki e kérdéseket tankönyvben földolgozta.

Ámde e dicséret korántsem illik a mű második részére, mely az örökös tartományokat tárgyalja. Kétségtelenül helyes elv, hogy ha az Osztrák-magyar monarchia földrajzát egy tanév alatt kell elvégeznünk, a szorgalmi időnek nagyobb felét forditsuk hazánk viszonyainak tárgyalására s Ausztriának valamivel kevesebb időt szenteljünk. De ezen aránytalanságot korántsem szabad oly nagyra nyújtani, mint ezt szerző teszi. Ugyanis Ausztria tárgyalásánál hűtlen lesz azon helyes beosztáshoz, mely művének első részét oly sikerültté tette és földrajzi tankönyviróink megszokott, régen taposott útján jár. Rövidke bevezetés után áttér az egyes örökös tartományokra, de a nélkül, hogy törekednék a physikai, polgári s politikai viszonyokról kimerítő tájékoztatást adni. Tárgyalása oly futólagos s oda vetett pár sorból áll, hogy sérteni

vélném szerzőt, ha föltételezném róla, hogy higgadtan megfontolva a dolgot, elegendőnek tartja az előirányzott tananyagot.

De szóljanak világosabban a számok. A mű 137 lapból áll. Az első 10-et a bevezetés veszi igénybe, Magyarországra 110 lap esik, ellenben Ausztriára, Dalmátiát is beszámítva, csak 16 lap jut. Ki nem venné észre a roppant aránytalanságot? Szerző hatszor annyi időt szentel hazánknak, mint a monarchia másik felének. Úgy látszik, vissza akarja adni osztrák szomszédainknak a kölcsönt, s valamint ők röviden bánnak el hazánk földrajzával, úgy ő is csak átsiet az örökös tartományokon.

Ámde ez nem mentség. Ha osztrák szomszédaink hibáznak, ne utánozzuk őket hibáikban. És különben is hazánk domborzati viszonyaiban sokkal nagyobb egyformaság uralkodik, mint Ausztria talajában; a munkafelosztás sokkal kisebb, s így a foglalkozás is sokkal egyneműbb; végre városainkban is sokkal kevesebb látni való van, mint az örökös tartományoknak régi emlékekben, paloták- s templomokban bővelkedő városaiban, s így, habár nem egészen igazolható, de legalább jobban menthető az osztrák irók eljárása. Ámde miként mentsük szerzőnk azon eljárását, hogy pl. Bécsnek csak rövidke 10 sort szentel, azon városnak, mely nagyság és jelentőség tekintetében csak London- s Párizsnak engedi át az elsőséget. Triestről $2^1/_2$ sorban, Prágáról 3 sorban emlékezik meg.

És vegyük tekintetbe, hogy a középiskolai — úgy a gymnasiumi mint a reáliskolai — tanuló már a második osztályban is tanulta az örökös tartományok földrajzát s valószinüleg sokkal részletesebben, mint szerző ezt a negyedik osztályban elő akarja adni.

Szerző részrehajlósága még a könyvhez mellékelt térképekben is mutatkozik. Ugyanis a szövegbe nyomott 29 térkép kivétel nélkül hazánkra vanatkozik, Ausztriát ábrázoló térkép pedig egyetlen egy sincsen. Pedig ezen utóbbiak hiányát csak sajnálattal vehetjük, mert a hazánkra vonatkozó 29 térkép legtöbbje igen szépen sikerült és lényegesen emeli a tankönyv becsét és iskolai használhatóságát, úgy hogy őszintén kívánjuk, mikép egy második kiadás alkalmával szerző kibővítvén az Ausztriára vonatkozó részt, azt egynehány térképpel is lássa el.

Ennyit a műről általánosságban. Nem fejezhetem be azonban ezen ismertetést a nélkül, hogy a mű egyes részeire egynehány észrevételt ne tegyek. Igy pl. hibásnak tartom szerző azon előszeretetét, melylyel a »hegy« elnevezés iránt viseltetik, még ott is, hol helyesebben hegységet kellene alkalmaznia. Igy pl. »A monarchia hegyei három hegyrendszerhez tartoznak.... A Hercyni hegyek a monarchia éjszaknyugati részén terülnek el stb. Különben is az orographiai rész a legtökéletlenebb, mert ebben szerző rendkivüli fukarságot tanusít. Igy pl. a Magas Tátra általánosságban igen szépen van leirva, de a csúcsok neve és magassága csak a térképen van bejegyezve. A délkeleti Kárpátokban e hiány még

feltünöbb, mert közölve vannak ugyan a főbb csúcsok nevei, de nem találjuk egyetlen egy oromnak magasságát sem. Mintha a Bucses, Retyezat s Negoi csak holmi kis dombok volnának.

Igaz ugyan, hogy a tanterv a gymnasium negyedik osztályában különösen a politikai földrajz tanitását rendeli, de szükseges, hogy — legalább a teljesség kedveért — az orographiai rész is bizonyos kerekdedséget nyerjen.

A hegyrajzi viszonyok birálatánál azon valószinüleg csak tollhibából eredő téves adatot is emlitjük, mely szerint Dalmatia emelkedései a Balkánhoz tartoznak. »Dalmatia, úgymond szerző (136-ik lapon), mint délkelet felé mindinkább szükülő tengerparti terület a Balkán hegylánc éjszaknyugati ágai által van borítva.« Úgy tudjuk, hogy azon karstszerü s mészképződésü emelkedések, melyek a Triglav lábától a Matagan fokig az Adriai és Jon tengerek mentében emelkednek, semminemü összefüggésben sincsenek a keletnyugati irányban terjedő Balkánnal.

Nem nevezhetem ugyan egyenesen hibának, de mégis megemlitem, hogy a szerző is azok sorába tartozik, kik a Német tengert Éjszakinak s a Balti tengert Keletinek nevezik. Igaz ugyan, hogy a németek Nordsee és Ostsee kifejezéseket használnak, igaz ugyan az is, hogy a franciák is, dacára hogy a Balti tengert le-Mer Baltique-nek nevezik, mégis a Német-tengert Mer du Nord névvel jelölik; de viszont a harmadik vezérnemzet, a brit, mely pedig az oceánok ura s a vizek elnevezésére legilletékesebb, mindig Sea German és Sea Baltic-nak nevezi a két medencét.

És ezt helyesen teszi az angol, nemcsak mert e két név történelmi és az ó-kor classicus népétől származik (Mare Germanicum és Mare Balticum), hanem azért is, mert igen nevetséges valamely tengert világtájról nevezni el akkor, mikor a fekvés csak relativ. Ha pl. a sarkvidéki oceánok egyikét éjszakinak, másikát délinek nevezzük, az helyes eljárás, mert az Éjszaki jeges oceán minden földi lakóra nézve valóban éjszakra esik. De nem igy vagyunk a Balti tengerrel, ez keleti a svédekre, de nyugati az oroszoknak. Egykoron, midőn a Balti tenger még svéd birtok volt, e nemzet elnevezhette keleti tengernek; de ma, midőn a Balti tenger első sorban orosz birtok, e nemzet iránti tekintetből már nyugati tengerről kellene beszélnünk.

Óhajtandó tehát, hogy kövessük az angol nép eljárását s használjuk a rómaiaktól ránk maradt internationalis neveket, melyek szabatosabbak s a tanulónak is megkönnyítik haladását.

De térjünk vissza tárgyunkhoz. Helytelennek tartom azt is, hogy szerző nem közli az egyes városok lakosságának számát. Igaz ugyan, hogy hazánk leirása alkalmával fölsorolja 31 városnak lakosságát, de nem a szövegben, nem is az illető város tárgyalásakor, hanem azt megelőzőleg, egy mellékes jegyzetben. E 31 város mindegyike olyan, melynek lakossága 20 ezernél nagyobb. E szerint oly városok lakosságának számát, mint pl. Eperjes, Lőcse, Körmöcbánya stb. hiába keressük Scholtz ur művében.

Még feltünöbb ez Ausztria városainál. Bécs kivételével nincs egyetlen osztrák örökös tartománybeli város, melynek lakosságát szerző közölné. Igaz ugyan, hogy a statisztlkai számok változásoknak vannak alávetve; igaz az is, hogy a tanulók a számokat igen könnyen felejtik, s igy sok számnak betanulása fölösleges, hiába való munka: mindamellett helytelen eljárás még oly városok lakosságának számát sem közölni, mint pl. Triest, Prága, Grác, Krakó stb. Megtörténik, hogy a tanuló egész éven át foglalkozik Ausztria-Magyarország földrajzával és mégsem fogja tudni, vajjon Prágában 10,000 vagy 200,000 ember lakik-e? Valamint helytelen a számokkal való túltömés, épen ugy helytelen a statisztikának nagyobb mérvü elhanyagolása is.

A mi végül a könyv nyelvét illeti, arról általában csak elismerőleg lehet nyilatkozni, sőt vannak egyes helyek, melyek valóban szépek s dicséretére válnak a szerzőnek.

Vannak azonban a szerzőnek oly nyelvi sajátságai is, melyek megrovás alá eshetnek. Igy pl. tulságosan használja a birni igét (bir egyetemmel, bir gymnasiummal), továbbá nagy barátja a -da, -de képzővel alkotott szóknak (pénzverde, képezde stb.) s különös kedvelője az -any, -eny képzővel alkotott chemiai kifejezéseknek (horgany, álany, kékleny stb.) Internationális műszókat kivánunk e téren.

Összefoglalván a mondottakat, látjuk, hogy eltekintve a kisebb hibáktól, melyek könnyen javíthatók, a szerző munkája megirásával nem végzett fölösleges munkát, és csak azt sajnáljuk, hogy azon aránytalanság, mely a mű első és második része közt fenáll, nem engedi, mikép a müvet feltétlenül dicsérjük. Mint a Magyar birodalom földrajzi tankönyve Scholtz ur müve igen jó, de mint Ausztria-Magyarország tankönyve csak tetemes bővitéssel felelhet meg céljának: s igy óhajtjuk, hogy a szerzőnek mihamarabb legyen alkalma, művét második kiadásban kiadni és az említett hiányokat pótolni.

Requinyi Géza.

Szemle az 1878–79. évi jelentésekről.

V.

53. A minorita rendiek nagybányai főgymnasiuma. Közli Berényi Gedő igazgató-tanár. 8-ad r. 60. lap. Értekezés: A zene-ének ügy viszonya a társadalmi művelődéshez. Tapody Tamástól. A hét osztályban működő tanári kar 13 egyházi s 2 világi tagból áll. Közölve vannak a három felsőbb osztályban kidolgozott magyar irásfeladványok; továbbá a Kacza György tanár vezetése alatt álló önképző kör rövid története s jelen állapota. Az ifjúság a szegedi árvizkárosultak javára 58 frt 52 krt. gyüjtött. A zene-énekben részt vett 44 tanuló. A tanári

könyvtár 1364 dbból áll. Az első osztály 79 tanulója közöl 22 lépett ki. Beiratott 239, elhalt 1, elmaradt 35, év végén volt 203 tanuló. Nyelvre nézve legtöbb: 112 magyar-román.

54. A kegyes tanitórendiek nagy-kanizsai főgymnasiuma. Nagy 8-ad r. 120 lap. Értekezés: A drágakövek és azok használata az ó-, közép- és ujkorban. (84 lap) két illustrált táblával, t. i. gyémántok természetes alakban s nagyságban, és köszörült gyémántok természetes nagyságban. Bertalan Alajostól. A tanári személyzet 12 egyházi és 4 világi tagból áll. A tanszertárak örvendetesen gyarapodtak. Volt gyakorló iskola Hám József vezetése alatt, (807 taggal) továbbá segélyző egylet, melynek tőkéje 1968 frt 70 kr, könyvtára 380 kötetből áll. Rendkivüli tantárgyakként előadatott a francia ny. (18 tan.), a gyorsirás (3 fokoz. 84 tan.) a müének (76 taggal) és a zene. (22 tan.) Ösztöndijban részesült 10 növendék. Az első osztály népessége 67, a harmadiké 60 tan. Beiratott 363, elhalt 1, elmaradt 15, év végén 347 tanuló; r. kath. 224, móz. v. 115; magyar 175, magyar-német 142, Érettségi vizsgálatra jelentkezett 27; kitüntetéssel érett 3, egyszerüen érett 19 tanuló.

55. A nagykun-karcagi reform. egyház tulajdonát képező négy osztályú gymnasium. Közli: Kovács Imre igazgató-tanár. 8-ad r. 35 lap. Értekezés: A példák vonzó hatása mint legfőbb eszköze a nevelésnek. A tanári kar 5 tagból áll. Az iskolai könyvtár 76 db. könyvvel, 7 folyóirattal gyarapodott. Beiratott 87, kimaradt 3, vizsgálatlan 2, év végén 82 tanuló. Helv. vall. 42, tiszta magyar 56. E helyen felemlítjük, hogy a történelem s természettan mind négy osztályban adatott elő.

56. A nagykállói m. k. áll. főreáltanoda. Közli: Schurina István kir. igazgatótanár. 8-ad r. 53 lap. Értekezés: Tanulmány az elemző mértan köréből. Maksay Zsigmondtól. A hét osztályban működő tanári kar a négy hitoktatón kívül tiz tagból áll. A József főherceg Ő cs. k. fensége védnöksége alatt létesült segélyző egyletről terjedelmes titkári jelentés van közölve; ez egylet szerencsés volt Ő Fölségeik és Rudolf koronaherceg ő Fensége részéről 300 frt, József főherceg Ő Fensége részéről 100 frtot legkegyelmesb adományképp nyerhetni. A szétküldött 1783 felhivási iv utján beérkezett 3169 frt o. é. A könyv- és szertárak gyarapodtak. Beiratott 80, elmaradt 7, év végével 73 tanuló. Móz. v. 38, tiszta magyar 62 tanulo. Rendkívüli tantárgyak: latin ny. és müének. Végéhez mellékletül az értekezés illusztrálására szükséges 5 ábra van illesztve.

57. A nagykőrösi helv. hitv. főgymnasium. Közli: Ádám Gerzson igazgató. Nagy 8-ad r. 22 lap. A tanári személyzet 12 rendes és 5 melléktanárból áll. Irodalmilag működött: dr. Öreg J., Sánta B., Deák I., Bóris K., Oláh K.; több tanár közmüvelődési lapok számára dolgozott. A szertárak gyarapodtak. Ösztöndijban részesült 24, jutalomban 10 tanuló. Beiratott 239 rend. és 19 mag. tanuló, elmaradt 16, elhalt 1, év végén volt

203 rend. és 8 mag. tanuló. Helv. v. 168, nyelvre nézve mind (258) tiszta magyar. Az önképző kört Mészöly Gáspár tanár vezette. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 16, dicsérettel érett 3, által. jó osztályzattal 1, eléggé érett 9 tanuló; 2 pótlásra, 1 az év ismétlésére utasíttatott.

58. A nagyszalontai polgári iskolával összekötött négy osztályú gymnasium. Közli: Katona Mihály e. é. igazgató-tanár. Nagy 8-ad r. 40 lap. Töredék adatok a tanintézet régibb történetéhez, ezek közől az 1797-ben tett iskolai rendelések közöltetnek. A közoktatásügyi miniszterium rendelete értelmében a német ny. az első osztály anyagából kihagyatott, de a magyar ny. tanerők hiánya miatt nem adatott elő 6 órában, mi után a földrajz s mennyiségtan óraszáma egy-egy órával gyarapodott. A tanári testület 4 rendes és 6 melléktanárból áll. Az első és második osztály polgári és gymnasiumi osztályok voltak, a harmadik- és negyedik polgári osztályba nem jelentkeztek tanulók. A szertárak gyarapodtak. Beiratott 58, (I. polgári 1, II. polg. 3 tanulóval) elmaradt 3, év végével volt 55 tanuló; helv. v. 22, tiszta magyar 43.

59. A nagyszebeni kir. főgymnasium. Közli: Veress Ignác igazgató. 8-ad r. 33 lap. A tanári személyzet, mely társának Mezey Istvánnak elhalálozása folytán nagy veszteséget szenvedett, 13 rendes és 10 rendk. tagból áll. Szabad tantárgyak: Ének, zene, gyorsirás, francia ny. A felsőbb osztályokban kidolgozott magyar és német nyelvi irásfeladványok, továbbá a használt tankönyvek jegyzéke is közöltetik. A tanszertárak örvendetesen gyarapodtak. O Fölségeik ezüst-menyegzője alkalmából rendezett ünnepélyen egy 8-ik oszt. tanuló az igazgatónak átnyujtott egy hódoló feliratot, melyhez az intézet tanártestülete is csatolt egyet. (Két alkalmi költemény melléklésével). Volt segélyző, ének- és zene-, vándoregylet és önképző kör. Beiratott 286, elmaradt 17, év végével volt 269. Ösztöndijban részesült 26 tanuló. Érettségi vizsgálatra $187^{7}/_{8}$. évben jelentkezett 20, dicsérettel érett 1, egyszerüen érett 17, nem érett 2 tanuló. Az $187^{8}/_{9}$. évben jelentkezettekre vonatkozó jelentés a jövő évi értesítőben fog közzététetni.

60. A nagyváradi m. k. áll. főreáliskola. Közli: Valkovszky Miklós, kir. igazgató. Nagy 8-ad r. 79 lap. Értekezés: A reáliskolák keletkezése, tekintettel a neveléstan történetének főbb mozzanataira. Valkovszky Miklóstól. Értekező bemutatja azon férfiakat, kiknek a reáliskolák létrehozásában akár közvetett, akár közvetlen módon szerzett, de mindig kiváló érdemeik vannak. A tanári személyzet 13 rendes, 1 helyettes tanárból, 8 hitoktató- és 2 tornatanítóból áll, kik közől kilencen tagjai az egyletnek. Irodalmilag működött: Dr. Nemes J., Requinyi G., dr. Simkovics L. és Valkovszky M. Volt önképző-kör Kelemen V. tanár vezetése alatt (22 rend., 50 rendk. taggal), két olvasó-kör (4. és 5. oszt.), segélyző-egylet. Ösztöndíjas volt három tanuló.

Az ifjúság a miskolci és szegedi árvíz-károsultak javára gyűjtést eszközölt. A tanszertárak gyarapodtak. Nem kötelezett tantárgyak: Szépirás, vegytani elemzés. Beiratott 230, elhalt 1, elmaradt 20, év végén volt 209 tanuló; legtöbb: 76 móz. v. orthodox, magyar-német 101. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 12, kitüntetéssel érett 2, egyszerűen érett 6 tanuló.

61. A nyiregyházi ág. evang. hatosztályú gymnasium. Közli: Chotvács Ágost e. é. igazgató. Nagy 8-ad r. 19 lap. A tanári testület 9 tagból áll. Melléktantárgyak: francia ny., gyorsirás és ének. Működött magyar önképző-kör Leffler Sámuel tanár, német önképző-kör Chotvács Ágost tanár vezetése, és fillér-egylet Szlabóczky Imre tanár felügyelete alatt. A tanodai szertárak gyarapodtak. Ösztöndíjat élvezett 19 tanuló; többen részesültek jutalmakban. Beiratott 148 nyilv., 13 mag. tanuló, elmaradt 6, év végével volt 155 tanuló. Legtöbb: 59 móz. v., 44 r. kath., 35 ág. ev. A tanév második felében tápintézet nyittatott.

62. A pannonhalmi szent Benedek-rend pápai kisgymnasiuma. Közli: Ocsovszky Kázmér, igazgató. 8-ad r. 48 lap. Értekezés: Az ifjúsági iratokról. Reznyák Alberttől. A tanári testület 6 rendi és 2 világi tagból áll. Kebeléből elveszté egyik szeretett buzgó tagját, Schehák Imrét, ki július hó 12-én elhunyt. Működött segélyző Sulpicz-egylet, melynek vagyoni állása 3399 frt 94 kr. Igen sok tanuló részesült jutalomban. A szertárak gyarapodtak. Beiratott 170, elhalt 1, elmaradt 6, év végével volt 163 tanuló. Róm. kath. 111; tiszta magyar 104.

Egyleti élet.

— Az I. szakosztály január 27-dikén tartott üléséből. Petrovich F. előadásához Lederer Á. a köv. észrevételeket tette:

Tisztelt szakosztály! Ámbár nagyon örülök, hogy a t. előadó úr szíves volt a szakosztály figyelmét dr. Lorenznek az ausztriai középiskola szervezetét illető művére fordítani, és ámbár helyeslem a t. előadó nézeteit; mégis indíttatva érzem magamat a szakosztály türelmét rövid időre igénybe venni és az épen most nevezett röpirat fölött szerény véleményemet kimondani; mert ezen egyébiránt nagyon tanulságós művecske legalább reám, midőn m. é. június havában olvastam, azt a benyomást tette, mintha dr. Lorenz ezen iratban a paedagogia tudományát becsmérelné. Igaza van abban a szerzőnek, hogy első sorban elkerülhetetlenül szükséges, hogy a tanár tökéletesen jártas legyen az előadandó tantárgyban, de az még nem elég. Szükséges még, hogy minden tanár az oktatás általános szabályait is ismerje. A tapasztalat azt mutatja, hogy vannak tanárok, a kik nagyon sokat tudnak, a kik pl. kitünő nyelvészek, de a nyelvtant nagyon roszul adják elő a középiskolában. Hogy ne! az oktatás

eredménye nemcsak a tanár tudományának alapos leirásától függ, hanem a tananyag helyes választásától, rendezésétől, a kifejezések és a tanhang alkalmazásától, a kérdések minőségétől, és evvel t. i. a tanalakkal, a tanmóddal megismertet bennünket a didaktika.

Megengedem, hogy azon tanár, ki fiatalságában módszeres oktatásban részesült, és módszeresen szerkesztett tankönyvekből merítette tudományát, képes lesz módszeresen tanítani; de csak utánzás alapján, világos belátás nélkül.

De hány tanár volt oly szerencsés helyzetben, hogy módszeres oktatásban részesült volna. A ki pl. Smarda v. Margó kitünő tudományos állattani müvei vagy Sachs és Thomé növénytani tankönyvei szerint akarná előadni a természetrajzot a középiskola alsóbb osztályaiban, valóban roszul járna el. Ha dr. Lorenz ur pl. az ő tantárgyát t. i. a történelmet a középiskola alsóbb osztályaiban ugy adná elő, mint az egyetemen, nem hiszem, hogy ott ezen tanmenettel és tanalakkal boldogulna. A kezdet, a tananyag rendezése, a beszédmód, az érdekeltség gerjesztésére, a fegyelem keltésére és erősitésére, az oktatás világosságára, az apperceptio előidézésére, a képzetek megszilárditására, a kedély nemesitésére stbire vonatkozó segédeszközök és segédkérdések, mindez — hiába — a középiskolai oktatásnál még mindig tekintetbe veendő. Ott, a hol az igazság iránti szeretet, a tudásvágy már megvan, ott, a hol a hallgató már képes a szellemi öntevékenységre, az önálló gondolkodásra, ott a tudomány az ő módja szerint, általános fogalmakból, elvont elvekből kiindulva, előadható; középiskolában pedig a hallgató egyéniségét, az ember szellemi kifejlődési fokát, az ifjuság hajlamát és gondolatkörét, egy szóval a didaktikai szabályokat szem előtt kell tartani. A tudósok számára való előadás és a 12 éves tanuló számára való oktatás közt igen nagy a különbség.

Minálunk Magyarországban a középiskolai tanitás a legutolsó évtizedben nagy haladást mutat fel, és ezen kedvező eredmény leginkább annak köszönhető, hogy a középiskolai tanárok ezen idő alatt nemcsak a szaktudomány elsajátitására, hanem a paedagogia és didaktika tanulmányozására is fordítják fegyelmüket.

A ki öntudatosan és módszeresen akarja a tudományos fogalmakat meg magyarázni és alsóbb fogalmaira felosztani, a ki a tudományos igazságokat akarja a tanulók szellemi kifejlődése fokához képest psychologiai belátással bebizonyitani, annak a didaktika szabályait is ismernie kell.

Hogy a didaktika szabályai a psychologia, gondolkodás — és erkölcstan törvényein alapulnak, az magától értetődik.

A természettan szintén összefüggésben áll a mathematikával, a therapia a physiologiával, ugy mint a világtörténelem az ethnographiával: de a ki a mathematikát tudja, még nem jó physikus; az orvosnak a physiologia mellett a therapiát is kell tanulmányoznia, és az ethnographia ismerete még nem teszi a történettudást. Minden tudománynak vannak saját segédtudományai. A tanárnak tehát a psychologia és ethika mellett még a didaktikát is kell tanulmányozni. A tudományos lélek- és erkölcstani művek legnagyobb része nem is reflectál a nevelés- és oktatástanra, mig sok paedagogiai könyv, mint p. Ziller „Grundlegung des Unterrichtes“ cimű. vagy Willman „Paedagogische Vorträge“ és Strümpell „Psychologische Paedagogik“ cimű műve gyakran hivatkozik a lélek- és erkölcstan elveire. A ki ezen műveket olvassa, könnyen meggyőződhetik,

hogy ezek nem „dogmatice“, hanem a lélek- és erkölcstan alapján közlik a didaktikai szabályokat.

De t. szakosztály, a középiskolai tanárnak feladata nemcsak ismereteket közölve tanitani, hanem az ő hivatásához tartozik a fegyelmet is fentartani, erkölcsös képzetsorokat is alkotni, egyszóval az oktatás által is nevelni.

Ezen fontos feladat az egyetemi tanárokra is háramlik, és azért én követelném, hogy minden egyetemi tanár egyszersmind paedagogiai ismeretekkel is birjon.

Neki is kellene előadásai által a hallgatóság kedélyére nemesitőleg hatni; neki is kellene az ifjuság jellemét erősiteni, akaratát vezetni.

Főképen azon csodálkozom, hogy épen egy történelem tanárának tollából kellett a paedagogiáról oly kicsinylő nyilatkozatot olvasnom, mert minden historikusnak nemcsak mint tanárnak, hanem saját tudománya érdekében is kellene a paedagogia történetét alaposan tanulmányozni, mert a világtörténelmi események és nevelési intézkedések sokkal szorosabb összefüggésben állanak egymással, mint azt sok történettudós sejti, és nagyon helyesen mondja Jules Simon: „On neglige trop l'histoire des écoles dans les livres d'histoire générale; c'est en racontant les effets, oublier la cause.“

Én általában azt találtam a fentnevezett röpiratban, hogy dr. Lorenz az austriai gymnasiumok lényegesebb hiányait sorolja fel, s hogy nagyon gyakran feltalálja a betegség okait, és hogy nagyon sok érdekes és tanulságos statisztikai adatot is közöl; de e mellett némelykor nagyon is túloz, és eltér az arany középúttól; azért már akkor, az olvasás idején szándékoztam ezt nyilvánosságra hozni. Szivesen megragadtam tehát a jelen alkalmat, hogy nézeteimet az ügyről elmondhassam. Egyuttal bocsánatot kérek, hogy a t. szakosztály türelmét annyi ideig igénybe vettem. De szükséges, hogy megvizsgáljunk mindent, s válaszszuk az igazat, a legjobbat. (— Névy és Reif észrevételeit, s Petrovich feleletét jövőre.)

— A II-dik szakosztály febr. 17-én ülést tartott.

Elnök: Dr. Say Móric; jegyző: Reif Jakab.

Jelen voltak: Dr. Wohlrab Fl., Duma L., Kreybig L., Heller Ág., Szabó J. és Mayer J.

I. Kreybig Lajos felolvasta Szirtes Ignác értekezését: A szabályos testek viszonylagos tulajdonságairól. Az értekezés tartalma lényegben a következő: A szabályos testek éleinek felezése s a nyert felező pontok bizonyos rendben való összeköttetése által ezen testekben új testek keletkeznek, melyeknek összehasonlítása a szabályos testek reciprocitására vezet A hexaëder és octaëder összehasonlításánál kétféle eljárással ismerkedünk meg. A hexaëder éleinek felező pontjai minden lapon négyzetet határoznak meg; két-két szemközt fekvő ily négyzetet hasáb alapjainak tekintve, három egybevágó, egymást átható hasábot nyerünk. Teljesen megegyező hasábok keletkeznek az octaëderben, ha azon quadratumok vétetnek hasábok alapjaiul, melyek a szemközt fekvő csúcsok csonkítása által jönnek létre, föltéve, hogy a metsző síkok az éleket felezik. A nevezett hasábok közös terével is foglalkozik az értekezés, de hibás eredményre jut, mert a közös tér nem hexaëder, mint azt az értekezés beküldője állítja, hanem rhombdodecaëder. Lássuk a második eljárást. Mindkét testen, a hexaëderen és octaëderen, az élek felező pontjai a test középpontjával kétféle gulát határoznak meg a szerint, a mint a gulák alapjaiul a lapokba

alakított sokszöget vagy a csúcsok csonkítása által nyert sokszögeket veszszük. Ezen gulák a hexaëder- és octaëdernél azonosak, csak fekvésükre nézve különböznek, még pedig ugyanily módon viszonyíttatnak egymásra. A tetraëdernél az egyes lapok oldalainak felező pontjai a lap átellenében fekvő csúcscsal háromoldalú gulát határoznak meg; ezen gulák száma négy. Ezek összehasonlíttatnak azon négy gulával, melyek az egyes csúcsokban végződő élek felező pontjai s a szemközt fekvő lap súlypontja által képeztetnek. Az értekezésben itt is hiba foglaltatik, a mennyiben ezen gulák közös tere, vagy magva, nem tetraëder, hanem trigondodekaëder.

II. Dr. Walla Ferenc szól a „Tételek s azok megfordításáról" meg az „Inductióról a mathematikában." Az első thema az azonos, meg a fölé és alárendelt fogalmak gyakran tapasztalható összetévesztését különösen a nyelvi részben a mathematikai jelzés hiányos voltának tulajdonítja. Az ily módon keletkező zavar kikerülése és az éles megkülönböztetés szempontjából a tételek megfordítása ajánlatos. Ezzel kapcsolatban a gyökkifejezések sokféleségéből származó félreértéseket is tárgyalja. A második themában az n-ről $(n+1)$-re való következtetés iránt táplált bizalmatlanságot iparkodik eloszlatni.

Vegyesek.

— Orvosi szózat Fröbel ellen.

Kevesen gondoltak volna arra, hogy a Fröbel-kertek ellen orvosi szempontból olyan vádat lehessen emelni, minőt bizonyos dr. Treichler svájci, lenkberni orvos legujabban emelt egy nyilvános felolvasás alkalmával. Ő ugyanis a 20 év óta, a városokban oly ijesztő mérvben terjedő rövidlátás okait fürkészvén, azt találja, hogy e majdnem epidemikussá váló szembaj egyik főoka a kis gyermekeknek játékszerekkel, színösszerakással, kimetszéssel, utánrajzolással vagy kibödéssel stb. való foglalkozása, melyet leginkább a Fröbel-kertekben űznek. A felolvasó be is mutatott néhány tűszúrás-munkát kis leánykáktól, melyek világosan bizonyítják, mily szemrontó foglalkozás a tűvel való kibödése az alakoknak. Mindenesetre érdemes a dolog arra, hogy az illetők figyelembe vegyék.

— Beküldetett hozzánk: A magy. prot. középiskolák és a főfelügyelet kérdése. Irta Jeszenszky István. Budapest, Kókai L. bizománya. 1880. Ára 40 kr. 53 lap. A szerző előre bocsátván az ez ügyet érdeklő törvényeket és rendeleteket, ugyszintén az ismeretes „pontozatokat", fejtegetéseiben arra az eredményre jut, hogy az államnak segélyezni kellene a felekezeti iskolákat. „S hogy azután ő felsége és a törvényhozás időről-időre megnyugtató tudomást szerezzenek arról, miként a protestansok középiskoláik szervezkedésében a hozott közoktatási intézkedés határain belől rendezkednek-e? ennek megvizsgálására — nem pedig a beavatkozás céljából — a törvényhozás által évről évre, a méltányosság szempontjából, saját vallásu s arra érdemes és megbizható férfiak egy külön e célra alkotott és szentesítendő törvénycikk hozatalával választassanak. A megválasztandó férfiakat a törvényhozás tanügyi bizottsága hozza javalatba. S ezeknek tiszte lesz, tett vizsgálataikról a törvényhozást

annak elnöksége utján haladéktalan értesíteni aként, hogy adott és törvénybe foglalt utasitások szerint eljárt vizsgálataikról felvett jegyzőkönyvet, a szükséges mellékletekkel együtt három példányban a törvényhozás elnökének beszolgáltatják. Ezen jegyzőkönyvi példányokból az azokhoz tartozó mellékletekkel együtt, egy marad az országgyülés levéltárában, egy a vallás- és közoktatási miniszteriumnak, egy pedig az illető kerületbeli felekezeti főfelügyelőnek adatik át. A vizsgálatot szabályozó utasitást illetve törvényjavaslatot a törvény útján hozott középiskolai tanszervezet pontjainak megtartásával, s az ezen oktatásügy ágára vonatkozó törvény határain belül, a törvényhozás tanügyi bizottsága készíti. — A vallás- és közoktatási miniszterium tisztéhez fog tartozni, az általvett vizsgálati jegyzőkönyv és mellékleteiből minden iskola tanulmányi és egyéb állapotát szakértően megvizsgálni, s a törvényhozás elé terjesztendő évi közoktatási jelentésében mindenekről, hozzá csatolván a kapott jegyzőkönyv és mellékletek másolatát is, jelentést tenni, észrevételei és javaslataival egyetemben."

— Megjelent a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyülés elé terjesztett VIII. jelentése, $187^{7}/_{8}$—$187^{8}/_{9}$-ről. 831 két hasábos nagy quart alakú lapot foglal el e jelentés; de ugyanazon lényeges adatok feldolgozása mellett kevesebb is elég lett volna. Hogy egyebet ne említsünk, egészen feleslegesnek tartjuk a kolozsvári egyetemi tanárok irodalmi működésének közzétételét, s egyébként is sok szót meg lehetett volna gazdálkodni. Nevezetes e jelentésben, hogy kimutatást ád az autonom felekezeti közép- és főiskolákról is; továbbá hogy a statisztikai adatok halmazából összefoglalja a következtetéseket, a mi mindenesetre megkönnyíti az áttekintést. Részletesebb szemlét jövőre fogunk róla adni.

— Az Eötvös-alap ösztöndijai és segélyösszegei. Az Eötvös-alap központi gyüjtő bizottsága az 1880-iki január közepéig begyült adományok és rendes évdijak összegének feléből 1 kétszáz forintos, 7 egyszáz forintos ösztöndijat, továbbá 1 száz forintos és 2 ötven forintos segélyt alkotott, melyekre a pályázat f. é. május elsejéig van kihirdetve. Az ösztöndijakat csak oly tanulók nyerhetik el, kiknek szülői magyarországi nép- vagy polg. iskolában, tanitóképző- vagy kisdedóvó-intézetben mint tanitók vagy tanárok működnek vagy működtek s az „Eötvös-alap" intézménynek rendes tagjai.

— A „Nemzeti nőnevelés" havi folyóiratnak, melyet a budapesti sugáruti állami tanitónő-képző intézet tanitói szerkesztenek és adnak ki, a II. (februári) füzet is megjelent 6 ívnyi terjedelemben. Érdekes és változatos tartalma a következő: 1. A házi nevelésről. Szvorényi József. 2. Iskolai ünnepélyek és leánynevelési értekezletek. Péterfy Sándor. 3. Pauler Tivadar. (Képpel). 4. Damjanics Jánosné és a magyar gazdasszonyok orsz. egyesületének budapesti árvaleányháza. (Képpel). 5. Lélektani vádak a nők ellen. I. Alexander Bernát. 6. A középkori ker. épitészeti ízlésekről. Ballagi Aladár. 7. A Fillokszera ismertetése. Herman Ottó után. 8. A levegő. (Angolból) Harrer Paula. 9. Munkaegyesítésre tartozó számtani feladványok fejtegetése. II. Mendlik Ferenc. 10. A fehérneműek szabásának és varrásának tanitása alkalmával közlendő hasznos tudnivalók. S. I. 11. Vegyes közlemények.

— A tanjegyekről. A Közlönyünk ez idei 7. számának 220. oldalán felvetett kérdésre vonatkozólag azt választhatjuk, hogy a kérdéses 1876. évi 3334. számú miniszt. rendelet, Budapesten is létezik ugyan, de abban a hivatolt 28. §. nincs meg, azaz nem érintetik, és igy a budapesti tankerületben a érettségi fokozat jelölésére azon jegyek vannak érvényben, melyek a 12,383/75. számú miniszt. rendelettel kiadott szabályzat 28. pontjában említtetnek.

— A szünidőkről.

Történt pedig a Lajthán túl néhány év előtt, hogy a professorok nagyon melegnek találják vala július hónapját, s megcsinálták, hogy a vacatió ezután ne augusztus—szeptember, hanem július—augusztus legyen. Az átmenetet úgy rendezték, hogy először július közepéig tartott a tanév. Mikor aztán a másik két hetet is le kellett volna engedniök, azt vették észre, hogy bizony nagyon szép hónap az a szeptember, kár volna legalább a felét recreatióra nem használni. És bölcsen megállapodtak július közepén; nem kértek belőle többet a nyájas szeptember rovására. — Mi magyarokúl a gyors haladás emberei levén, átugrottuk egyszerre az egész időközt, a mint illik, s fogtunk egyszerre hideg, esős júliusokat vacatiónak, és mosolygó, sőt forró szeptembereket iskolaidőnek. E sorok írója eleget kesergett az elveszett szeptemberért, de leszavazta a többség, mint leszavazta a többség másutt nem egy praktikus elvtársát. Azóta persze sokan megbánták a túlbuzgóságot. Ideje volna a maga kárán okuló ember komoly akaratával hozzá látnunk, hogy legalább egy kis ausztriai professor-boldogsághoz jussunk. Úgy halljuk, hogy az egyetemi tanárok, sőt a miniszteri magas állású tisztviselők körében hódít az a gondolat, hogy a mi szünidőnk is július közepétől szeptember közepéig állapíttassék meg. Üdvözöljük a jó gondolatot, s kívánunk neki szerencsét!

Hibaigazítás. A 11. számú füzetben a 343. lapon 4) alatt a halasi ref. főgymnásiumról adott tudósításban 75 magántanuló helyett **15** olvasandó.

A szerkesztő üzenete.

Vidékinek. Ha a hely megengedi, mindenesetre; de nem igérhetem, hogy azonnal. — Dr. B. S. Szeged. Megkaptam. Rajtam nem fog múlni, hogy gyorsan menjen. — E. M. Déva. Tessék beküldeni. Ha most nem, később. — Cs. Rákosi. Az elsőt kérem, ha rövid. — Zenta. Lehetetlen. — Jászberény. Átadtam a II. szakosztálynak. — Arad. Ajánlatát figyelembe veszszük, de a sor még sokára kerül rá. Annak idejében irni fogok. — Keszthely. F. P. ??? — p. m.-nek. Ha rövid, kérem.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Március 15. 13. szám. 187⁹/₈₀.

Az érettségi vizsgálatok.

II.

Az országos középtanodai tanáregylet közlönyének f. é. 8. számában az érettségi vizsgálatok megtartási módjáról egy javaslatot tettem közzé, mely az emlitett közlöny 9. és 10. számaiban élénk, s úgy hiszem üdvös eszmecserét idézett elö. Ezen fontos kérdéshez kívánok még egyszer bővebben hozzá szólani.

Midön az érettségi vlzsgálatok megtartási módjának kérdését fölvetettem, okoskodásom fonala ez volt: a szóbeli érettségi vizsgálatok megtartása physikai lehetetlenség! ez tehát, a magán tanulók ilynemű vizsgálatait s a kétséges eredményű irásbeli dolgozatokat készített tanulók kivételével, hagyassék el, s tartassék meg kellő körültekintéssel, és teljes szigorral csak az irásbeli vizsgálat. A physikai lehetetlenség illustratiójára én azon tankerület viszonyait hoztam fel, melyek előttem teljesen ismeretesek voltak.

Petrovich Ferenc tanár úr, később Schröder Károly igazgató úr és Szöke Endre tanár úr az érettségi vizsgálatok ezen kérdéséhez hozzászólottak. A két első tanférfiú azon véleményben van, hogy az érettségi vizsgálatnak szóbeli részét is meg kell tartani, s hogy az bizonyos berendezések mellett meg is tartható. Petrovich F. t. ú. a lehetetlenség elhárítására a tankerületek oly módon való rendezését követeli, hogy egy-egy tankerülethez legfeljebb 8 teljes középiskola tartozzék; a főigazgatók középtanodák közvetlen igazgatásával ne terheltessenek meg; az Organisations Entwurf 83. §-nak 3. pontja szerint egy-egy tantárgyból egyesek, sőt egész osztályok is mentessenek föl ott, a hol a főigazgató évközben és ismételve meggyöző-

dött a kellő sikerről; a szóbeli vizsgálatra ne 6, hanem 8 óra fordittassék naponként.

Ezen Petrovich F. t. ú. véleménye szerint normalis viszonyok mellett egy tankerületben 240 érlelendő volna megvizsgálandó, s ha naponként nem tizenöt, mint ezt az Organ-Entwurf rendeli, hanem csak 10 tanuló hallgattatik ki, s ha tanintézetenként nem 30, hanem 40 volna az érlelendők száma, még ily nagy engedékenységgel történt számitás mellett sem jön ki 63, hanem csak 32 nap.

Ime az én általam lehetetlennek mondott szóbeli érettségi vizsgálat lehetséges kiviteli módja. A számtan soha sem csal; de a számoló csalódhatik. Lássuk a számítások melyikénél csalódott a számoló. Három számítással van dolgunk: az egyiket az Org.-Entwurf ténykép veti oda; a másodikat Petrovich F. t. ú. szolgáltatja; a harmadikat én tettem. Az én számításom 13 tanodát vett tekintetbe; Petrovich F. t. ú. csak 8-at; én naponként 6 órát kivántam a vizsgálatra fordítani; Petrovich F. t. ú. 8-at. Ezen két számolási alap különböző levén, az összehasonlitás ferde következtetésekre vezet. A fontos kérdés eldönthetése céljából én Petrovich F. t. ú. által ezen kérdésre nézve normalisnak tartott állapotokat elfogadom. Feltételezem ugyanis, hogy a középtanodai törvény meg van alkotva, s hogy ennek alapján egy-egy tankerületbe 8 teljes középtanodánál több nem soroltatott; hogy egy-egy tanodában 30 érlelendőnél több nem létezik, s hogy a főigazgató több héten át naponként 8 órát vizsgálva ülni képes.

A normalis viszonyok meghatározása után a legközelebb megállapítandó dolog nem az, hogy naponként hány érlelendő megvizsgálását engedi meg az Org.-Entvurf, vagy Petrovich F. t. ú. vagy bárki más; hanem az, mennyi időt vesz igénybe egy érlelendőnek egy tantárgyból való megvizsgálása?

Ha a szóbeli érettségi vizsgálat puszta formaság; ha az mumus akar lenni, melylyel a tanulót már két vagy három évvel előbb ijesztgetjük; ha az a főigazgatói hatalomnak dicsfényben való ragyogtatására kiván alkalmat szolgáltatni: akkor az egyes feleletekre még a 7 vagy 8 perc is sok. — De ha Petrovich F. t. ú. szerint a főigazgatónak hallgatnia kell minden maturandust; a feleletekből véleményt kell alkotnia mindengyikről, s a bizottsági értekezleten mérlegbe kell vetni véleményét: akkor egy-egy feleletre átlag véve még azon idő sem elégséges, mely Taródy Fl. úr igen érdekes közleménye szerint Olaszországban egy-egy

érlelendőnek feleletére adatik. A kitünő tanulóknál a 15 perc elégséges; de 30 érlelendő közt hány ily tanuló van? Tapasztalásból tudjuk, hogy néha egy sincs. Azután ki nem tudja, hogy még az igen alapos készültségű tanulónak is a kérdés megfontolására, s az adandó felelet rendezésére időt kell adni. Ezen szellemi munka, midőn az érlelendőnek agyában 8 tantárgynak halmaza pontosíttatott össze, megfelelő időt igényel, s a tanulónak joga van ezen fontos ténykedés alatt a kellő idő megadását kérni, sőt követelni. Nem ok nélkül hangsúlyozom, hogy még az igen alapos készültségű tanulónál sem szabad ezen körülményről megfeledkeznünk. A gyengébb felfogású tanulóknál, — pedig ezek teszik a tanuló ifjuságnak zömét, ha ezen fontos körülményre nem figyelünk, súlyos következményű igazságtalanságot követünk el. Nem azon időkben élünk már, midőn a tanár elkezdette: »Esto nomen«, s a tanuló rögtön folytatta: »in es muliebre, sed esto virile . . . .«

Ha a főigazgató alapos véleményt kiván magának az egyes felelők előmeneteléről alkotni; ha véleményét az értekezleten komolyan latba akarja vetni; ha a vizsgálatot feltétlenül szükséges physiologiai idő tekintetbe vételével ejteti meg: akkor egy-egy tanulónak egy tantárgyból való feleletére átlag véve legalább 15 percnyi időt kell forditani. De alapos készültségű s a tanítás terén évek hosszú során át sikeres működést kifejtett egyén legyen az, ki valamely tanszakból 15 percnyi felelet után a tanuló előmeneteléről alapos, s így latba vehető itéletet tud hozni.

Az, a mit Petrovich F. t. ú. felhoz, hogy a főigazgató hivatalos látogatásaiból is ismeri az érlelendőket, nézetem szerint puszta façon de parler. Sajátságos korban élünk; oly szavakat szeretünk használni, melyeket komoly megfontolás után bizonyára elejtenénk. Tehát a főigazgató az osztályok látogatásából, ha ismételten meggyőződött a kellő sikerről, a szóbeli vizsgálat alól egyeseket, sőt egész osztályt felmenthet! Ezen tömeges felmentésre még visszatérek. Itt most csak azt kérdezem, lehetséges-e a főigazgatóknak évközben az egyes tanulóknak, vagy plane osztályoknak, minden egyes tantárgyból tett előmeneteléről meggyőződést szerezniök? Pedig a 8 osztályra nézve erre volna a főigazgatónak szüksége, hogy ezen meggyőződés folytán oszthassa ki a szóbeli vizsgálatról a felmentést. Számoljunk csak higgadtan, s látni fogjuk, hogy ezen feltevés téves. Véleményem szerint a főigazgatók hivatalos látogatásainak célja nem lehet a fennt

jelzett; én azt másban keresem. Az osztályok magatartásáról s előmeneteléről subjectiv nézetet alkothat, s alkot is magának a főigazgató; látogatásának fő célja azonban a tanárok működésének, s különösen az alkalmazott tanmódszer valamint az igazgatás célszerű és rendes menetének alapos megfigyelése, s ott, hol kell, ezen működésnek szakavatott, s minden barátságos hangulata mellett a kölcsönös eszmecsere útján erélyes és szilárd akarattal a helyes útba való terelése. Ha a főigazgatóknak sikerülend ezen célt elérni, középtanodáink normalis állapotukat elérték, s ekkor az érettségi vizsgálatok utolsó nyoma is a középtanodai tanügy hátránya nélkül végképen elmaradhat. A főigazgatóknak ezen sikeres működésében, s nem az érettségi, vagy más bármily néven nevezendő vizsgálatokban van minden középiskolának regulatora.

Nem ismeretlen előttem azon sokszor felhozott állítás sem, hogy minek a sok examinális, hisz egyetlen kérdésre adott feleletből is megitélhető a tanulónak érettsége vagy annak ellenkezője. — Negativ irányában igen: vagyis vannak minden tantárgyban oly alapfogalmak, melyeknek nem tudása a »non maturus« itéletet vonják maguk után. Csakhogy én nem birom felfogni, mikép történhetnek ily esetek a 8. osztály sikeres bevégeztével. Azután meg vagyok győződve, mikép az ily lelkiismeretlen felbocsátást a középtanoda legfelső osztályáig, ha ezt még a szaktanitás mellett is a lehetetlenségek közé nem sorozom, a kellő tapintatossággal és szigorral eszközlött irásbeli vizsgálat még fényesebben, s elvitázhatlanabb módon fogja constatálni, mint a szóbeli. — Az egy kérdésre adott feleletből a tanuló érettségi fokát positive is meg lehet ilélni, ezt nem tagadom; csakhogy mindenekelőtt constatálni kivánom, hogy nem minden tantárgynak vannak ily természetű kérdései; azután ily kérdések száma, még a megfelelő tantárgyakban is, a dolog természeténél fogva aránylag kevés; végre az ily kérdéseknek megejtése, még az illető szaktanár részéről is, 15 percnél több időt venne igénybe. Az ily kérdések nem szóbeli, hanem írásbeli vizsgálatokra alkalmatosak, s átlag véve nem is a középtanodába, hanem az egyetemre valók.

A mondottak után most már számolhatunk. Ha a 8 középtanoda mindegyikében csak 30—30 érlelendő van, ha a vizsgálatok naponként 8 óraig tartanak, s ha minden feleletre 15 perc fordíttatik, egy tanintézetnél $\frac{30.8.15}{8.60} = 7\frac{1}{2}$ vizsgálati napot nyerünk; ha egy tankerületben csak 8 teljes középtanoda van, egy tanke-

rületre ezen szóbeli érettségi vizsgálatok megtartására, $7^1/_2.8 = 60$ vizsgálati nap fog kivántatni, s ekkor még az előconferentiákra s a zárértekezletekre egy perc sem számíttatott; pedig ezek nélkül a 15 percnyi feleletből s az évi inspectió által szerzett ismeretségből érvényre emeltetni s latba vettetni szándékolt ítélet sokszor, igen sokszor, a főigazgatónak legjobb szándéka mellett is igazságtalan volna. — Minél jobban hangsúlyoztatik a szóbeli érettségi vizsgálatnak regulátori szerepe; minél lazábbnak tételeztetik fel a szaktudományok működése; minél szükségesebbnek állíttatik a szaktanárokkal szemben az érettségi vizsgálatok alkalmával a főigazgatói vélemény önállósága és döntő ereje: annál inkább kitűnik, hogy az ily érettségi vizsgálatok megtartására a physikai idő hiányzik. S mert ez elvitázhatlan tény, túl a Lajtán a szóbeli vizgálat alóli tömeges felmentéssel, a történelem s a természettan végképeni elhagyásával iparkodnak a lehetetlenséget lehetővé tenni; ily eljárás mellett az érettségi vizsgálat ott ritkán tart 1 napnál tovább. A komoly, s majdnem idealis középtanodai viszonyokkal biró Zürich az érettségi vizsgálatra gymnasiumában $^1/_2$ napot szentel. Természetesen ezen tanintézet vezetői a középtanodai nevelés és oktatás sikerének valódi regulatorát ott keresték és találták, a hol az van: a tanári testületek szakavatottságában, lelkiismeretes és szeretetteljes működésében, s ezen működés nemcsak folytonos megfigyelésében, hanem az észrevett és constatált kitünő tanári működésnek szellemi és anyagi megjutalmazásában. (Vége következik.)

Dr. Lutter Nándor.

A francia nyelv reáliskoláinkban.

A francia nyelv tanításának kérdése a tanügyi sajtó részéről eleddig föltünően mostoha sorsban részesült. Nem keresem az okokat, csak említem a tényt, hogy e tekintetben hova-tovább megmagyarázhatatlanná váló hallgatagság észlelhető. Pedig immár évek tapasztalatát birjuk, sőt már vádlóink is vannak, kik a francia nyelv tanításával s az állítólag csekély eredménynyel nincsenek megelégedve. Lehet hogy igazuk van, lehet hogy nincs; nem kutatom. A kik ily vádat hangoztatnak, azok bizonyára alaposan ismerik az ország valamennyi tanintézetének viszonyait s a tankerületi főigazgató urak részéről hiteles informátiókat nyertek. Nem tudom, de annyit tudok, hogy az oly vád, mint a milyet e Közlöny 9. számának 260. lapján olvastam (»hogy növendékeink

nemcsak hogy a fr. nyelv technikai oldalát nem sajátítják el, hanem hogy abban hét év letelte után alig mutatnak föl annyi ismeretet, a mennyit tőlük joggal már az 5. osztályban elvárni lehetne«), hogy mondom az ily vád már önmagában foglalja cáfolatát, mert reáliskoláinknak még eddig nem volt osztálya, mely hét évig tanulta volna a francia nyelvet; gymnásiumainkban pedig e nyelv nem rendes tantárgy. Annak a cikknek azonban, melybe ez alaptalan vád implicite becsúszott, nagy érdeme van: hogy t. i. a főnebb jeleztem hallgatagságot megtörte s hogy a nagym. kormány hallgatólagos beleegyezésével űzött fejetlenségre kiméletesen, de határozottan rámutatott. De ennél többet nem is tett, pedig élvezettel és tanulsággal olvastunk volna némi utbaigazítást és irányeszméket is. Eddig — francia nyelvet tanítókúl — mind az előbbit, mind az utóbbakat minden részről hiába vártuk. Hogy közoktatásügyi kormányunknak sincsenek e tekintetben határozott eszméi, azt ép abból a »hallgatólagos beleegyezésből« láthatja a ki látni akar, melyet az imént említék, s mely semmi fölvilágosítást sem kér, mondjuk — exempla trahunt — *w* iskolától, melyben értesítőjének kimutatása szerint már oly évben »kivitték« (mint a hogy most mondani szokás »végrehajtották« helyett) a teljes tantervet, midőn még több osztály átmeneti állapotban volt s mindezt az Ahn-féle nyelvtan alapján.*) Az egyetem sem tesz s a jelen körülmények közt nem is tehet e tekintetben semmit; hisz a francia nyelvnek, egy középiskolai rendes tantárgynak, az egyetemen még mindig nincs szervezett rendes tanszéke, s jelöltjeinek a budapesti egyetemen működő tanerőktől tán tanulhatnak irodalmat, de nyelvészetet alig! Az »Egyetemes Philologiai Közlöny« — ezt csak intra parenthesim — sem »hozott« (mint ma »közlött« helyett mondják) Hofer jó tájékoztató cikkén kivül francia nyelvről és irodalomról egyebet. A tanáregyesület és Közlönye — bocsánat, hogy a saját »castle«-jében mondom szemébe ez igazságot — szintén alig foglalkoztak e kérdéssel. Igaz, ez a vád a tanárokat illeti, a kik az egyesületet alkotják s azok közt a francia nyelv tanárait, a kiket — magamat is beleértve — világért sem akarok mentegetni. Bizony, a helyett hogy céltalan »irodalomtörténeti« olvasókönyvet, vagy pláne »irodalomtörténetet« irunk vagy a nyelvtanok számát szaporítjuk »sine necessitudine«, inkább a francia nyelv kérdéséhez s különösen didaktikai kérdéséhez szólhatnánk! Hiszem, hogy e Közlöny szivesen nyítná meg hasábjait e kérdést illető közleményeknek.

Az első és fő dolog tehát, hogy a francia nyelv tanításának kérdése napirendre tűzessék. Mondja el kiki,

*) Valóban nagy kár, hogy az *w* kerület nagyérdemű főigazgatójában nem volt annyi kiváncsiság, hogy megkérdezte volna *w* iskola illető francia nyelvtanítójától, hogy quomodo képes Ahn-nak alaktani tudnivalóknál egyebeket nem tartalmazó művéből mód- és időtant, verstan s szónoklattan elemeit, teljes művet, irodalmi tájékoztatást és modern műprózát tanítani!

a mi elmondani valója van; hat éve már, hogy a fr. nyelvet reáliskoláinkban tanítjuk, tapasztalatot tehát, ha tömegeset nemis, de valamelyest gyüjthettünk s ilyennek bizonyára egyikünksincs híjával.

Említém, hogy közoktatásügyi kormányunktól még eddig a vázlatos tanterven kivül alig kaptunk tájékoztatót. Ily körülmények közt ám lássa kiki, hogy felel meg a tantervnek, holott megfelelő kézikönyveink a tanterv egyes követelményeire nézve még mindig nincsenek, sőt a mi több: francia verstan (V. oszt. »a francia verstan elemei«) Magyarországon még általjában nem is látott napvilágot. Sajátságos helyzetbe jő a fr. nyelv tanítója! Nem engedélyezett tankönyveket használni tiltva van; a tanyagot tollba mondani tiltva van; a tanterv meg meghagyja, hogy p. az V. osztályban a verstan elemeit tanítsuk, de tankönyvünk meg — nincs. A loyalis tanár a nagym. miniszterium melyik rendeletének feleljen meg vajjon? A tantervnek? Akkor vagy nem engedélyezett tankönyvet használ, vagy tollba mond és — vétkezett. A rendtartásnak, mely megtiltja a tollba mondást s a nem engedélyezett tankönyv használatát? Akkor nem »vitte ki« a tantervet és — vétkes. E sorok igénytelen s számot épen nem tevő irója szakjelentésében utalt e dilemmára, melyben szánalomraméltó francia nyelvtanitókúl lélegzünk. Olvasta-e e jelentést kivüle más? Tisztelettel alulirott alig hiszi. Hogy ilyképen a »magán vélemények« oly termékenyek, hogy egy szóval »szabad a vásár« az a helyzettől magából foly.

De nem folytatom tovább igy, mert a gáncsoltam hibába esném magam is. Különben is *nem* negativ kritizáló viszketeg adta — nagy habozás után — kezembe tollamat. Részemről, kötelességemet akarom teljesíteni azzal, hogy elmondom: miként vélekedem én a francia nyelv tanításának *anyagjáról*, (a *kezelésről* ezuttal nem szólok); megjegyezvén, hogy (felsőbb hallgatólagos beleegyezéssel) a π-i reáliskolában tervemet alkalmaztam már s alkalmazom jelenleg is.

A II. III. és IV. osztály számára jó kézikönyveink vannak: a Hofer-Magerfélék, melyek hiányaik (rengeteg sajtóhiba s több következetlenség) dacára is igen jól használhatók. Nem vesztegetek szót: utalok e könyvekre; a ki ezeket a tanulókkal *átdolgaztatta* (nem: *betanultatta*), az derék munkát teljesített és jó lélekkel foghat a rendszeres nyelvtanhoz, mely az V. osztályra elő van irva. Csakhogy ott megakad: nincs tankönyv. Hofer »Rendszeres nyelvtana« nem használható, ez a kézikönyv oly *kezdőknek* való, a kik a latin nyelvet némileg ismerik. Én — csak az egyik rendeletnek felelhetvén meg — egy francia nyelven irt nyelvtant használok; cime: »*Abrégé de la Grammaire française selon l'Académie*, par *Bonneau*.« Ez egy 102. lapra terjedő, könnyű, világos nyelven irt könyv, melyet az V. osztály tanulóinak minden nehézség nélkül *kell* olvasni tudniok. A heti három óra közül két órában olvastatom és fordíttatom e könyvet, a szabályok jobb megvilágítására *Salamin*

Leó jól compilált »Francia Olvasókönyv«-ének mondatait fordíttatván. A mult évben ily módon elvégeztem kellő alapossággal az egész alaktant. De csupán azt. A nyelvtan francia szövegét minden lényegesebb kihagyás nélkül kivülről betanítattam és kérdéseimet francia nyelven intéztem a tanulókhoz, melyekre ők a nyelvtan szabályaival adtak szabatos választ. A harmadik órában a verstan elemeit tanítottam, még pedig levezetőleg részint uj, részint a mult években olvasott költeménypéldákról, a tanulók kezében levő Salamin-Leupin-féle (gyönge szótárát s itt-ott roszúl stilizált jegyzeteit nem tekintve, eddig megjelent legjobb) olvasókönyvből. A francia verstan elemeinek megértetése különös nehézségeket nem okoz s azért nem találtam szükségesnek Larousse-nak igen használható s nem is drága »Traité de versification française« cimű, francia iskolában használt kézikönyvét a tanulókkal megvétetni. E helyett, igen — horribile dictu! — a szabályokat francia nyelven tollba mondottam, a »dicté«-t egy tanuló (a jobbak közül) a táblára irta s miután az ejtett helyesirási hibákat kijavíttattam, a szabályt a táblánál levő tanuló magyarra fordította. Ilyképen tanulóim a szük marokkal mért három órában »dicté«-t is irnak.

A VI. osztályban a magyar és német nyelvi rhetorikai tanitással kell lépést tartani; így rendelkezik a tanterv s ez nagyon üdvös rendelkezés. Francia rhetorikai kézikönyvünk nincs; nem is szükséges. Én Pelissier-nek »Premiers principes de Style et de Composition« cimű 135 lapra terjedő kis művét adom a tanulók kezébe. Ez a jó könyv (ára is olcsó: 75 kr.) Polissier kitünő »Principes de Rhétorique française«-ének (melyből egy magyar tankönyvíró is bőségesen merített) »abrégé«-je, mint a fönebb említettem nyelvtan az akadémia egy nagyobb nyelvtanának. A VI. osztályban is három óra áll rendelkezésemre; e három órát következőleg használom föl: a hét első fr. órájában szónoki darabokat olvastatok (a bevezetésre nézve Salamin-Leupin olvasókönyvéből olvastattam Bossuet »Exorde de l'oraison funèbre de Louis de Bourbon«-ját, továbbá olvastuk Cicero első beszédét Catilina ellen, Marcellusért); példákon megállapítottam a magyar és német órákban erre nézve már kellőleg előkészített tanulókkal a bevezetés, kifejtés stb. szónoklatani szabályait. A hét második órájában Pelissier könyvét olvassuk, fordíttatom és francia nyelven magyarázom. Általában a VI. osztályban igyekszem már minél többet franciául beszélni s a tanulóktól is nem csak könyvből betanult, hanem szabad feleleteket kivánok. Pelissier könyvének 35 lapját foglalják el a tulajdonképeni szónoklattani szabályok; ezt a 35 lapot a VI. osztályban nagyon jól el lehet végezni s a tanulókkal könyvbetéve betanultatni. Pelissier könyvecskéje azonban ezzel még nem tette meg kötelességét s nem »mehet«; erről azonban alább. A hét harmadik órájában a nyelvtan szókö-

téstani részét olvastatom, fordíttatom példákkal támogatva, mint az V. osztályban.

A VII. osztályban már teljes művet, Molière »L'Avare«-ját olvastatom, mert én is a teljes művek olvastatásának vagyok barátja, s ha több óra állana rendelkezésemre, már a III. osztályban meghezdeném Fénelon »Telemaque«-jával. A »L'Avare«-nak, kihagyásokkal, ebben az osztályban a csekély heti két óra dacára el lehet végezni mind az öt felvonását. Közbe-közbe használom Pelissier-nek »Principes de Style et de Composition«-ját, mely a 35. laptól kezdve egészen irály- és szerkezettan. Ezt alkalom adtával teszem, illetőleg kapóra (à propos) utalok rá, a mit annyival is inkább tehetek, mivel az irály- és szerkezettani szabályokat a tanulók már ismerik, vagy legalább kell hogy ismerjék.

A VIII. osztályban még egyszer átveszem a nyelvtant (alaktant és syntaxist), de itt már kizárólag francia nyelven, előadást tartok ezen eléggé ismert anyagból.*) Ezt egy órában, illetőleg fél órában, mert félórát a kikérdezés tölt be, a mennyiben a tanulóknak is alkalmat kell adni a fesztelen, kézikönyvhöz most már nem kötött beszédhez. A még rendelkezésemre álló másik órában, a tanterv kívánságának megfelelőleg a reáliskolai tantárgyakra való különös tekintettel a francia műprózából olvastatnék jelesebb darabokat, ha — — — —

És ismét vissza kell térnem kiinduló pontomhoz. Kormány és hivatott központi körök, mondottam fönnebb, nem tájékoznak s alig könnyítik meg egészen uj, nem-taposott ösvényen folyó munkánkat. Ám ha eddig képes voltam magamon segíteni, most egészen tanácstalan vagyok. Tantervünk VIII. osztályra vonatkozó kívánságának megfelelő olvasókönyvünk nincs; tudnék ugyan hasonlókat, külföldön megjelenteket felsorolni (ilyen volna pl. Henri de Parville nem rég megjelent »Causeries scientifiques«-je), de ezek vagy csak részben felelnek meg, vagy egyáltalán nem felelnek meg a mi céljainknak. Az idei VII., a jövő évi VIII. osztály azonban már rendes körülmények közt, rendes (végleges?) tanterv szerint haladott osztály, melyre a tanterv minden követelményét alkalmazni a tanárnak s alkalmaztatni a főigazgatóknak kötelessége. Ámde hogyan tegyünk eleget tanárokul kötelességünknek, ha nincs idevágó rosz olvasókönyvünk sem s hogyan kívánhatnak tőlünk a főigazgató urak lehetetlent? Magánvállalkozókra hiába vár a nagym. kormány. Egy ily olvasókönyv nagyon rosz üzlet volna. Reáliskoláink VIII. osztályában (hála a reáliskolák ellen folytatott esztelen, lelkiismeretlen és nemzetünk reális haladásának mód nélkül ártó, minket, reáliskolai tanárokat egészen elkedvetlenitő »hecc«-nek és egyéb hivatalos, félhivatalos és nem hivatalos nyomásnak) átlag alig találunk 10 tanulót; föl-

*) Ebben az utolsó évben véleményem szerint áthidalást kell megkisértenünk iskola és egyetem közt.

téve tehát, hogy egy ily olvasókönyvet minden reáliskola elfogadna (pedig hány fr. nyelvtanár tartja elegendőnek még a VIII. osztályra nézve is Hofer »Rendszeres nyelvtanát« vagy Ploetz grammairejét!), föltéve mondom ezt, még akkor sem számíthatna e szükséges olvasókönyv szerkesztője és kiadója 150—200 példánynál nagyobb keletre az első évben; de ezzel vége is volna ám az üzletnek egyszer-mindenkorra, mert a VIII. osztálybeli tanulók a tankönyveket nem viszik magukkal az »életbe«, hanem átadják az utánuk következőknek, vagy az antiquáriusnak. Ily »kilátás«-sal azonban nem vállalkozik kiadó, szerkesztő. A kormánynak kellene tehát ily olvasókönyv szerkesztésével valakit megbiznia és azt kiadnia. De mielőbb, mert »proximus ardet Ucalegon« és mi a jövő iskolai évben nem fogjuk tudni, hogy mihez fogjunk!

Általában ohajtandó volna és immár nagyon is szükséges, hogy ama kormány bizná meg a közoktatásügyi tanácsot, hogy küldjön ki egy bizottságot, mely foglalkoznék a francia nyelv tanitásának kérdésével általában. Ebbe a bizottságba aztán üdvös volna középiskolai tanárokat meghivni. Ennek az »enquête«-nek (nevezzük hát annak) volna aztán föladata a vázlatos tantervet nemcsak kifejteni, hanem még inkább annak végrehajtását lehetővé tenni. Mi tehát mindenekelőtt felülről várunk irányeszméket, várunk utasitásokat, várjuk működésünknek a követelésekkel szemben egyáltalán lehetővé tételét. A mig azonban ez nem történik meg, addig a vádaskodások még ott sem idézhetnek elő hatást, a hová jogosan irányulnak A francia nyelvtanárok még mindig kivételes tagjai a tanártestületeknek; gondoskodjék róla a nagym. kormány, hogy ne legyenek többé azok. Az »egyöntetű eljárásra« a lehetőséget megadni első sorban a közoktatásügyi közigazgatás föladata; ha ez megtörtént, a ki még ezután sem teszi meg kötelességét, az nem a helyére való ember. De a míg ez nem történt meg, addig ugyan ne üssék a hátukat, mert a tanár sem bünbaknak való!

Nem tudom mi szándékai vannak a nagym. kormánynak a reáliskolai intézménynyel. Ha azonban jelen szervezetében továbbra is meghagyják, vagy, mivel nálunk minden »oscillál«, reformálják ugyan, de nem lényegbe vágóan: ugy a francia nyelv kérdésével az illető köröknek mielőbb foglalkozniok kell, mert a francia nyelv tanításának kérdése német befolyások alatt nemzeti jellegéből kivetkőzni induló hazánkban sokkal fontosabb, semhogy vesztére hagyhatnók. Akkor aztán, ha kormányunk foglalkoznék e kérdéssel, átnézhetné a francia nyelvtanárok lajstromát. Az a lajstrom sokat mondana s a többi közt azt is, hogy a legtörekvőbbeknek sem volt, mert nem lehetett alkalmuk magukat oly minden tekintetben kifogástalan szakférfiakká képezni, mint a magyar, német, latin nyelvészeknek, a mathematikusnak s igy t. Könnyen rá lehetne jönni aztán arra is, hogy a mulasztottak pótlására a kormánynak is segédkezet kell nyujtania. Küldjenek ki évenkint négy-

négy rendes francia nyelvtanárt a francia nyelvnek és a francia nyelv tanításának tanulmányozására Franciaországba és Németországba, mert ez utóbbi helyen a francia nyelv tanitását már bizonyos tökéletességre vitték. Ez ösztöndíj nélkül is megtörténhetik, csak utalványozzák az illetőknek a rendes tanári fizetést, helyökre pedig nevezzenek ki ideiglenes helyettes tanárokat. Ez az államnak évenkint 3200 frtjába kerülne, annyit pedig még rosz pénzügyi viszonyaink közt is tehet kormányunk a reáliskolák egy igen fontos, de mostoha sorsban levő tantárgyáért. . . . .

Többet is mondtam, mint a mennyit elmondani akartam; de így jár az ember, ha sokáig fojtja magába a mondani valóját, másokra várván, hogy hadd kiáltsák ki azok azt a pusztába kiáltó szót. Mert tudom, hogy szavaimnak nagy része viszhang nélkül fog elhangzani, de azt meg remélem, hogy az a része, mely t. kollegáinkhoz szól, méltatásra s tán megvitatásra fog találni. A kit csupán ez ügy lelkesit, az ügy érdekében kivánom, hogy »ugy legyen.«

Vidéki.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter VIII. jelentése.

($187^{7}/_{8}$—$187^{8}/_{9}$).

A múlt évihez hasonló, 831 nagy negyedrétű lapra terjedő jelentés ismét bő anyagot szolgáltat közoktatásunk állapotának tanulmányozására. A kötet legnagyobb részét természetesen most is a népoktatásról szóló kimutatás foglalja el; de a középiskoláknak is elég gond van szentelve. Az állam közvetlen felügyelete alatt álló középiskolák ugyan most kevesebb helyet foglalnak el, mert a történeti adatok a tavali jelentésben vannak közölve; de jelentékenyen megbővült a jelentés az autonom felekezeti közép- és főiskolákról szóló adatokkal, melyek most jelennek meg először a miniszteri jelentésben. Ez adatok ugyan még kiegészítésre várnak, de a már közlöttek is becses anyagot szolgáltatnak a magyar oktatásügy történelméhez.

Tér szűke miatt nem terjeszkedhetvén ki az oktatásügy minden ágára, néhány fontosabb adatot alkalmilag más rovatban fogunk közölni. E helyütt kénytelenek vagyunk a középiskolai ügyre szorítkozni, melyre nézve szemlénket a következőkben foglaljuk össze.

I. Gymnasiumok.

Az $187^{8}/_{9}$-iki tanévben a vallás- és közokt. miniszter főfelügyelete alatt 9 tankerületben 87 gymnasium volt, és pedig 44 teljes nyolc osztályú, 4 hét osztályú (kiegészítés alatt), 10 hat osztályú, 28 négy osztályú, 1 két oszt. (kiegészítés alatt). Ezek közől állami 7, kir. katholikus 14, kegyesrendi 20, cisztercirendi

4, prémontrei 5, benedekrendi 6, minorita 2, ferencrendi 2, községi és városi 5, magán 1, jezsuita 1, országos köznevelési 1, r. kath. 13, gör. kath. 3, örmény kath. 1, érseki r. kath. 1, hitfelekezeti jelleg nélküli 1.

A részletes kimutatás könnyen áttekinthető tabellák szerint történt, és pedig ki van mutatva: a tanulók száma osztályok szerint; a tanulók száma vallás, nyelvek, a szülék polg. állása és lakhelye szerint; a tanulók előmeneteli kimutatása; a rendkívüli tantárgyak; az érettségi vizsgálat eredménye; az egészségügyi állapot; a segélyezési ügy; a tanárok állapota; a taneszközök; a gymnasiumok költségei.

Egészen új a tanárok állapotáról való kimutatás, mely azt tünteti fel, hány rendes okleveles, nem okleveles, helyettes, világi és egyházi tanár működött az egyes intézetekben. Sok tanulságos dolgot lehet a táblázatokból kiolvasni. Commentálásokra terünk sem levén, csak néhány főbb adat regisztrálására szorítkozunk.

A budapesti tankerület 11 gymnasiumában volt 87 rendes okleveles, 39 rendes nem okleveles, 8 helyettes okleveles, 31 hely. nem okleveles tanár. (Legroszabb az arány Kalocsán, a hol 3 okleveles és 13 nem okleveles tanár működött.) Világi volt 74, szerzetes 83, nem szerzetes egyházi 10.

A győri tankerület 14 gymnasiumában volt 71 r. okl., 59 r. nem okl., 6 hely. okl., 21 hely. nem okl., világi 44, szerzetes 109, nem szerzetes egyházi 3.

A pozsonyi tankerület 8 gymnasiumában volt 27 r. okleveles, 28 rendes nem okleveles, 1 hely. okleveles, 22 hely. nem okleveles tanár. Ezek közt világi 30, szerzetes 31, nem szerzetes egyházi 19. (a nagy-szombati érseki gymnasiumban 1 rendes okleveles tanár mellett 14 nem okleveles működött. Léván, Privigyén egy okl. tanár sem volt.)

A besztercebányai tankerület 7 gymnasiumában volt 46 r. okl., 1 r. nem okl., 14 hely. okleveles, 14 hely. nem okleveles, 53 világi, 18 szerzetes, 4 nem szerz. egyházi.

A kassai tankerület 14 gymnasiumában volt 80 rendes okleveles, 8 rendes nem okl., 8 hely. okleveles, 70 hely. nem okl., tanár: Ezek közt világi 71, szerzetes 79, nem szerz. egyházi 16. (Egy okl. tanár sem volt Bártfán; rosz az arány Rozsnyón, a hol 4 okleveles tanárra 10 nem okleveles jut; Kis-Szebenben 1 oklevelesre 8 nem okleveles esik).

A nagyváradi tankerület 10 gymnasiumában működött 30 rendes 78 helyettes tanár; oklevele volt 41-nek, nem volt 67-nek; világi 40, szerzetes 44, nem szerzetes egyházi 33. (Belényesen 1 okl., 11 nem okleveles, Lugoson egyetlen okleveles sem, Temesvárott 2 okleveles, 11 nem okl. tanár volt).

A szegedi tankerület 10 gymnasiumában volt 84 rendes okl., 8 r. nem okleveles, 4 hely. okl., 24 hely. nem okleveles, 92 világi. 21 szerzetes, 7 nem szerzetes, egyházi tanár. (Egy okleveles sem volt Ujverbászon).

Az erdélyi tankerület 13 gymnasiumában volt 28 rendes okleveles, 24 rendes nem okl., 6 hely. okleveles, 78 hely. nem okleveles, 75 világi, 19 szerzetes, 40 nem szerzetes egyházi. (Egyetlen okleveles tanár sem volt Balázsfalván, Naszódon, Marosvásárhelyen, Szamosujvárott, Erzsébetváros on).

Fiuméban volt 11 okleveles és 1 nem okl. rendes, 2 okl. helyettes, 1 nem okl, helyettes tanár. Valamennyi világi.

Volt tehát a 87 gymnasiumba összesen 614 okleveles és 496 nem okleveles tanár. A nem oklevelesek aránya tehát közel 45%.

A tanulók száma valamennyiben összesen 20540. (A megelőző tanévben volt 18,148).

Érettségi vizsgálatra jelentkezett:

A budapesti tankerületben	255,	letette a vizsgálatot	236.
A győri	»	121,	»	»	97.
A pozsonyi	»	47,	»	»	42.
A besztercebányai	»	26,	»	»	24.
A kassai	»	166,	»	»	157.
A nagyváradi	»	125,	»	»	116.
A szegedi	»	82,	»	»	80.
Az erdélyi	»	140,	»	»	127.
Fiuméban	»	3,	»	»	3.
	Összesen:	965			882.

Részint visszalépett, részint megbukott, tehát, 83 vagyis közel 9%.

A tanulók magaviselete, ugymond a jelentés, kevés kivétellel egészben véve kielégitő, megnyugtató volt. Az előmenetelt a táblázatok minden intézetnél szemléltetik, de nagyon célszerű lett volna végeredményként az erről szóló adatokat is összegezni, valamint az ösztöndijak számát és összegét, az önképző körök, segélyezés stb. adatait is.

Az autonom felekezeti gymnasiumok között van 14 ág. hitv. ev. főgymnasium. Ezekben működött 210 tanár, s volt összesen 4117 tanuló. Érettségi vizsgálatot tett 337, megbukott 22, vagyis közel 7%.

15 helv. hitv. ev. főgymnasium 260 tanárral és 4611 tanulóval. Érettségit tett 506 tanuló, megbukott 54, vagyis közel 11%.

1 unitarius főgymnasium 19 tanárral, 251 tanulóval. Az érettségiről nincsenek adatok.

2 görög keleti főgymnasium. Ezek közt a brassóiban volt 15 tanár és 180 tanuló. Érettségit tett 8 tanuló. Az uj-vidékiről nem küldtek be adatokat. A tanulók száma általában növekedést mutat.

Nem teljes autonom felekezeti iskola volt 26. A bródi gör. keletiről nem érkeztek be adatok. A többiben volt összesen 230 tanár, 2980 tanuló. Itt is növekedés tapasztalható. Valamennyi gymnasiumban működött 1844 tanár, és volt 32,679 tanuló.

II. Reáliskolák.

Az 1878/9. tanévben volt az országban összesen 27 reáliskola és pedig: 17 állami, 3 áll. segélyezett községi, 2 hitközségi, 1 magán. Teljes, 8 osztályú volt 18, kiegészítés alatt álló főreáliskola 5, alreáliskola 4. — Ezekbe nincsenek beleszámitva azok a reáliskolai osztályok, melyek az erdélyi szászok gymnasiumaival vannak összekapcsolva, tehát nem önállók; azért is a prot. tanintézetek rovatába vannak osztva.

A tanárok állapota ez intézetben a következő:

A budapesti tankerület 8 reáliskolájában volt 83 rendes okleveles, 1 rendes nem okleveles, 17 hely. okleveles, 10 hely. nem okleveles tanár. »Melléktanár« 26.

A győri tankerület 3 reáliskolájában volt 29 rendes okl., 3 hely. okleveles, 4 hely. nem okl., melléktanár 4.

A pozsonyi tankerület 2 reáliskolájában volt 14 rendes okleveles, 4 hely. nem okleveles tanár; melléktanár 4.

A besztercebányai tankerület 2 reáliskolájában működött 15 rendes okleveles. 1 hely okl., 2 hely. nem okleveles tanár; melléktanár 3.

A kassai tankerület 2 reáliskolájában működött 25 rendes okl., 1 hely. okleveles, 4 hely. nem okleveles tanár; melléktanár 1.

A nagyváradi tankerület 4 reáliskolájában volt 32 rendes okleveles, 4 hely. okleveles, 5 hely nem okleveles tanár; melléktanár 4.

A szegedi tarkerület 4 reáliskolájában volt 54 rendes okleveles, 3 hely. okleveles, 1 hely. nem okl. tanár; melléktanár 1.

Az erdélyi tankerület 2 reáliskolájában volt 23 rendes okleveles, 1 r. nem okl., 1 hely. okleveles tanár; melléktanár 3.

Volt tehát a 27 reáliskolában 305 okleves, 32 nem okleveles, és 46 »melléktanár«. A nem okleveles tanárok száma tehát az összes számnak csak 10%-jét teszi.

A tanárok csaknem kivétel nélkül világiak; a hitoktatókat nem vettük számitásba.

A reáliskolák tanulóinak összes száma 5749, az általános apadás 196. — Érettségi vizsgálatra jelentkezett 365 tanuló; érettnek nyilvánittatott 294; visszalépett, visszautasittatott vagy megbukott 71, vagyis 19%.

Érdekes az az elmélkedés, mely a miniszter úr a reáliskolai tanulók számát kimutató táblához csatol. Constatálván a tanulók számának folytonos apadását (12 intézetben volt növekedés, 15-ben apadás) s ennek fő okát a reáliskolának a főiskolákhoz való viszszás helyzetében találván, igy szól a miniszter úr:

»Ha nemzetünkben a technikai pályára elég kedv, hajlam és anyag nincs, előre látható, hogy ily intézmények mellett a reáliskolák néptelenedése még folyvást növekedni fog, s huszonhét

reáliskola fenntartása mihamar túl fogja haladni az ország e részbeni szükségletét. Sőt ma is méltán kérdhető: nem haladta-e túl már is, s nem volnának-e egyes, néptelenebb reáliskolák, mint a nagy-kállói, lőcsei, székely-udvarhelyi, a tanügy kára nélkül megszüntethetők, máshová áthelyezhetők, vagy másnemű intézetekké — pl. ipariskolákká átalakíthatók? mások ismét, mint a pancsovai, dévai, vidékök viszonyainak és szükségeinek s eredeti céljoknak (a magyarság erősbítésének megfelelőbben), gymnasiumokká? Ha pedig általában tévedésen alapúl a nézet, hogy egyedül a modern nyelvek alapján is elérhető az a műveltség, mely eddig kizárólag a classikai képzés alapján szereztetett meg, nem volna-e helyesebb a reáliskolába — mint Németországban is van — nálunk is felvenni a latin nyelvet, oly módon legalább, hogy azoknak, kik a reáliskola végeztével tudomány-egyetemre akarnak lépni, módjok legyen azt szintén elsajátítani?

E kérdések vitatása azonban nem való a jelentésbe; itt csak jelezni kivántam azokat, a reáliskolák létszámának folytonos apadásával összefüggésben.«

Mint másik jellemző tényt, azt emeli ki a miniszter úr, hogy a reáliskola felsőbb osztályainak népessége nagy aránytalanságban áll az alsóbb osztályok növendékeinek számával. Míg ugyanis az I. osztályt 1372 tanuló kezdi, a VIII.-at csak 369 végzi, s az érettségit letevők száma még ennél is csekélyebb. Ebből szerinte az következtethető, hogy a reáliskolát sok oda nem való elem keresi fel kezdetben, hogy a kimaradottak szaporitják a féltanult proletariatust stb. Úgy hiszi, hogy a bajon, részben legalább, a középipariskolák fognak segiteni, »ha azok gyökeret verhetnek, s átvehették egy részben a reáliskolák feladatát és örökségét.«

Kiemeli a miniszteri jelentés, hogy a fővárost kivéve, sehol párhuzamos osztályok felállitása a reáliskolákban szükségessé nem vált. A *fővárosban* általában oly nagy a tódulás a középiskolákba, névszerint a gymnasiumokba, hogy itt még »legalább« két középiskolát kell állitani. A reáliskolák túlnépességének antidotumát azonban itt is a közép-ipariskolában látja.

Sajátságos jelenségnek tartja a jelentés, hogy épen a legmagyarabb helyeken, hol a gymnasiumok túlnépesek, a reáliskolák aránytalanul néptelenek, »mintha a *magyar népben* a reáliskolának egyáltalában nem volna talaja.« Feltünő ez különösen, Kecskemétnél és Szegednél. Ugy látszik, mondja a jelentés, ily helyen a korszerűség érzete más intézetet, s nem reáliskolát követel.

»Általában ki lehet mondani, hogy reáliskoláink állapota s különösen elhelyezése is reformot kiván. A 27 reáliskola ma sok az országnak; jelen szervezetökben a reáliskolák nem felelnek meg egészen a hozzájok kötött várakozásoknak, s legalább egy részök átalakitásra vár.«

A közoktatásügyi miniszterium e nézetei senkit sem lephetnek meg, a ki az ujabb tanügyi tárgyalásokat figyelemmel ki-

sérte. Nincs itt olyasmi mondva, a mi már előbb nyilvánosságra ne jutott volna; de fontossá válnak a miniszter ur reflexiói és következtetései a forma, hely és idő által, a mint nyilvánosságra jutnak. Az országgyülés elé terjesztett miniszteri jelentés ez esetben nemcsak számadás a multról, hanem úgy látszik, programm is a jövőre nézve is.

Az idők jelének tekinthető, hogy a miniszterium elnézte a trencséni alreáliskola megszűnését, melyről pedig bevallja, hogy „aránylagos népes volta szükségessége vagy legalább hasznossága mellett bizonyít." Az izraelita hitközség szegénysége miatt nem tudta fentartani, s az állam nem tudta kellőképen segélyezni.

Mi ez alkalommal nem bocsátkozunk a miniszter ur reflexiói, illetőleg programmja birálatába, de azt ki kell mondanunk, hogy ha a reáliskolák nem felelnek meg „egészen" a hozzájok kötött várakozásnak, annak oka első sorban maga a miniszterium, mely birálja ugyan ez intézeteket, de felvirágzásuk legfőbb feltételeiről nem igen gondoskodik.

Névy László.

Irodalom.

A tiszántuli ref. középiskolai tanáregyesület évkönyve az 1879/80. évről. Szerk. Gergely Károly egyl. jegyző. II. Évfolyam Debrecen. 1880. A város könyvnyomdájában. Nagy 8-ad rét, 175 lap.

Az egysület elismerést érdemlő munkasságának bizonyítéka e tartalmas kötet is. Foglalatát röviden a következőkben ismertetjük meg:

I. Egyesületi tagok névsora. Van az egyesületnek jelenleg 3 tiszteletbeli, 18 alapító, 43 pártoló, 96 rendes, összesen 160 tagja. Az állandó bizottságnak az elnökön, jegyzőn és pénztárnokon kivül 10 központi, (debreceni) és 15 vidéki tagja van.

II. A második rendes közgyülés jegyzőkönyve. E közgyülés Hód-Mező-Vásárhelyen tartatott 1879. jul. 9. és 10. napján 36 egyesületi tag és nagyszámú hallgatóság jelenlétében. A gyülés nevezetesebb mozzanatai voltak: egy magát megnevezni nem akaró tanügybarát 100 fkot aranyban ajánlott fel egy tanügyi pályakérdésre. — Barkócz Károly felolvasta Imre Sándor tiszteletbeli tag értekezését: A nyelvérzés fejlesztéséről és ezáltal a nyelv épségének fenntartásáról. — Elfogadtatott Beczner Frigyesnek azon indítványa, hogy a legközelebbi iskolai évről megjelent értesítők alapján a választmány állítsa össze azon statisztikai adatokat, melyek a Tiszán túli ref. középiskolák jelenlegi helyzetét és különösen a tanerők és tanítványok számát előtünte-

tik. — Vozári Gyula inditványára a magyar nyelv tanárainak szives figyelmébe ajánltatnak a nyelvtani műszók. — Az egyházkerületi vidéki középiskolák számára felállítandó tanári nyugdij és gyámintézet érdekében az előmunkálatok elkészítésére bizottság küldetik ki. — Futó Mihály a hódmezővásárhelyi főgymnasium utóbbi 15 évi életéről olvasott fel alapos dolgozatot. — Géresi Kálmán szemlét olvasott fel a külföldi és hazai középiskolai tanügy nevezetesebb mozzanatairól. — Vozári Gyula próbatanitást tartott a magyar nyelvből, tárgyul választván »Mátyás anyjá«-t.

A tisztviselők választásának eredménye: elnök ujra: Szegedi Sándor, jegyző ujra: Gergely Károly, pénztárnok ujra: Oszterlámm Ernő. A további számok alatt közölve vannak: Szegedi Sándor talpra esett elnöki megnyitója, a jegyzői jelentés, a pénztárnoki jelentés (az összes bevétel 711 frt 30 kr, követelés 343 frt.); Imre Sándor előbb említett értekezése, Futó Mihály történeti rajza, javaslat a gymnasiumi vallástanítás ügyében, Futó M. javaslata a ref. gymn. értesítők egyöntetű kiállitása érdekében, Géresi Kálmán nagyérdekü értekezése: A reform. tanügy, különösen a debreceni főiskola történetéből, melyet a szerző a mi egyesületünk közgyülésén olvasott fel, s melyet mi is közöltünk. Továbbá statisztikai adatok az egyházkerület középiskoláiról az 1878/9. évről (3 főgymnasium, 6 hat osztályú, 4 négy osztályú gyamnasium), s végül: »Mit csináltak száztiz évvel ezelőtt?« Békesi Gyulától.

Ez utóbbi dolgozat különös figyelmet érdemel. Részletes ismertetése az egy »Utasítás«-nak, mely 1770-ben a debreceni gymn. tanitók számára kiadatott. (Methodus, quam in Collegio reformatorum helv. Confessionis debrecinensi omnes scholas inferiores docentes inde ab infima elementariorum classe usque ad oratoriam et logicam sequuntur). Ez az »Utasitás« nemcsak curiosumképen, s mint paed. tört. adalék érdekes, hanem elveinél, irányánál fogva is. Az egyes tantárgyak tanitását illető észrevételek közt nem egy van olyan, melyről helyesebbet a mai paed. bölcsek sem igen tudnak formulázni. A legnagyobb gond természetesen a latin nyelv tanításának módszerére van benne fordítva.

Békesi Gyula szándékozik az egyesület évkönyveiben a debreceni iskoláról »több mint 70 évről meglevő részletes évi kimutatások nyomán felderiteni legalább a gymnasiumi tanterv fejlődését.« Ohajtjuk, hogy szándékát végrehajthassa. Nagyon is itt volna az ideje, hogy a magyar országos középiskolai tanügy története »megiródjék« s ehhez a nagy munkához, melynek szerzője még talán valahol a homályban késik, megbecsülhetetlen anyagot szolgáltatnak a gondos, részletes előmunkálatok.

Sz.

Bevezetés a mennyileges vegyelmezés módszereibe. Felsőbb tanintézetek számára, valamint magánhasználatra írta dr. Ring Ármin. Budapest, Franklin-társulat, 1880. N. 8. r. 116 l. Ára 60 kr.

Midőn egy alkalommal e helyen szerzőnek „A minőleges elemzés alapvonalai" című művéről szólottam, magamban igazán óhajtottam, vajha e munkát kiegészítésképen, mielőbb egy szint oly buzgalommal, mint szakképzettséggel és paedagogiai tapintattal készített mennyileges elemző vegytan követné.

Ohajtásom — előbb mint vártam — teljesült. — Alig telt el pár hónap szerző minőleges elemző vegytanának megjelenése után, máris értesültem „Bevezetés a menynyileges vegyelmezés módszereibe" című müve megjelenéséről.

A munka elolvasása csak megerősített azon véleményben, melyet szerző tankönyvirói képessége iránt — előbbi műve után — formáltam magamnak. — A mennyiben itt is rá akadtam arra a paedogogiai tapintatra, melyel szerző tárgyát kezelni tudja és pedig akkép, hogy leszáll a sokkal ismeretlenebb talajt taposó, új eszközökkel, fogásokkal találkozó ész, gondolkozási menetéhez, és e téren való előképzettségéhez mérten, részletes leirását adja az elemzéseknél követni szokott műveleteknnk, eljárásoknak, és könynyen felfogható magyarázatát az eredmények kiszámítási módjának; ez eljárások, műveletek, számítások gyakorlati alkalmazását számos jól választott példa által bemutatva „a könnyebről nehezebbre, egyszerűbbről összetettebbre" ismert didaktikai aranyszabály szem előtt tartásával.

De hadd szóljon a munka maga. — Szerző három fejezetre osztja művét. Az első fejezetet megelőzőleg azonban röviden megállapítja az elemző vegytan fogalmát, kijelöli helyét a vegytan nagy birodalmában; elmondja, hogy az elemzési módszerek közül legfontosabbak azok, melyek közös alapelve: a kiszemelt alkatrészt, a többi egyidejüleg jelenlevő alkatrészektől, állandó összekötésre nézve jól ismert s mérlegelésre alkalmas módosulása, vagy vegyülete alakjában elkülöníteni, s mennyiségét súly szerint meghatározni.

Ez kétségkivül igaz; de igaz az is, hogy a jelenleg kiterjedt alkalmazásban levő térfogatos elemzési módszerek vázlatos tárgyalása, a munkának még ily terjedelme mellett is, felette kivánatos, sőt szükséges lett volna, annál is inkább, mivel a felsőbb tanintézetek vegytant tanuló növendékei, — valószinűleg a tárgy és eszközök ujságánál fogva — igen nagy nehézséggel küzdenek a térfogatos elemzési módszerek átdolgozásánál.

Az első fejezetben szerző a mennyileges elemzéseknél követett általános eljárást tárgyalván, szól az anyag előkészitéséről; beszél különös alapossággal és részletesen a kezelésbe vett anyag sulyának meghatározásáról és a mérlegelésről általában, a kezelésbe vett anyag feloldásáról. az alkatrészek meghatározásánál előforduló fontosabb műtételekről: a lepárolgás- és csapadék levá-

lasztásáról, a szűrlézésről, szárításról, a hevítés- és mérlegelésről.

A második fejezetet, melyben mennyileges elemzési példákat hoz fel, következő szakaszokra osztja: 1) Chlor, jod, brom vegyületek. 2) Kénsavsók. 3) Szénsavsók. 4) Ötvények. 5) Kénegek. 6) Phosphorsavsók. 7) Silicatok.

Végül a harmadik fejezetben a fontosabb elemek paránysúlyait táblázatban állítja össze.

Ime a munka rövid foglalata. A térfogatos elemzési módszerek alapelveinek híjával, bőven felölelve találjuk itt azon anyagot, melyre a felsőb tanintézetek hallgatóinak szükségük van, sürgetve látjuk itt keresztülvitelét azon fogásoknak, eljárásoknak, még lényegtelenebb elemzési reguláknak is, melyek tekinteten kívül hagyása mellett is juthat pontos eredményhez a gyakorlott kéz, de szem előtt tartása mellett — soha.

A mit a minőleges elemző vegytan általános jellemzésére, tárgyalási módjára, nyelvére, előadására a mult alkalommal elmondottam, ugyanazt ismételhetem e részről is, a mennyiben itt is feltaláltam azt a rendszerességet a tárgyalásban, azt a világosságot a nyelvben, azt a correctséget az előadásban. — Sőt feltaláltam még azt is, a mi a minőleges elemzési vegytannak mint egy munkaegésznek nem volt ennyire erénye: a jól bevégzett, önálló egészeknek charakteristikonját, a kerekdedséget. — Általában meglátszott a könyv szerkesztésén, hogy szerzőt a legjobb szándék, ügybuzgóság, fáradhatlan szorgalom mellett, széleskörű tárgyismeret vezérlék.

A mi a terminologiát illeti, az szintén tökéletesen megegyezik a munka első részével; a nyelvezet alig kifogásolható, magyaros, egyszerű és síma.

Végre a kiállítás csinos, sőt diszes, nyomása majdnem hibátlan és a mi szintén a kiadók érdeme, — a mi mainapság nem utolsó érdem — a munka terjedelméhez, tudományos értékéhez képest aránylag olcsó, s így mi sem áll utjában, — a mi nekünk is őszinte óhajtásunk-, hogy minél nagyobb elterjedést nyerjen.

Dr. Hankó Vilmos.

Egyleti élet.

— Az I. szakosztály január 27-ikén tartott üléséből. (L. az ez előtti számot.)

Reif J. kivánatosnak tartja, hogy a tanárképzésnél legyen tekintet az iskola reális követelményeire, melyek kétfélék: szaktudományiak és paedagogiaiak.

Névy L. azt hiszi, hogy a körülményektől függ, vajjon jogosult-e Lorenz hangja. Lehet, hogy a paedagogia szóvivői imitt-amott hatalmukba ejtve a

kormányt, annyira dominálnak és terjeszkednek, hogy veszélyeztetve van a szakképzés, mely a tanárképzésnek mégis csak fontosabb része. Ily körülmények közt jogosult és hasznos a reactió. Lorenz jó szolgálatot tesz a tanárképzés fontos ügyének, midőn gátat emel a paedagogiai árvíznek, mely főkép a német irodalomban hömpölygeti hullámait.

Dr. Wohlrab Fl. figyelmezteti Lederert, hogy ne tekintse Lorenzet pusztán történettudósnak, a ki paedagogiáról mit sem tud és tán azért kicsinyli a paedagogiát. Röpiratából kitünik, hogy ismeri a főbb paedagogusokat és ismeri Herbartot is. Különben Lorenz absolute nem veti el a paedagogiát, csak bizonyos föltételek hiányában kicsinyli.

Lederer Á. megjegyzi, hogy ő hónapok előtt olvasta Lorenzet, s részletekre már nem emlékszik elég híven; de a mennyire emlékszik s a mennyit a mai felolvasás is nyújt a röpiratból, az lenézése a paedagogiának.

Petrovich F. reflectálva Lederer megjegyzéseire, nem gondolja Lorenzet megtámadhatónak azon szempontból, mintha ő elitélne minden, még a saját szakmára vonatkozó didaktikát is. Ha nem mondja is ki Lorenz, hogy hol és mikép szerezzen a tanárjelölt didaktikai ismereteket, ezeknek szükségessége mégis benn van az ő okoskodásában. A philosophico-paedagogiai tájékozottság becse pedig egy helyen még hangsúlyozva is van. De igenis bizonyos paedagogiai túlterjeszkedések és félszegségek ellen szólal föl Lorenz, melyeknek tényezői fölkapva a paedagogia és módszer jelszavát, a korábbi állapottal ellenkező szélsőségbe terelik a tanárképzést. Korábban minden paedagogiai tájékoztatás hiányzott a tanárképzésnél, ma pedig már azt akarják elhitetni a paedagogusok, hogy a paedagogia és módszer fontosabb a szaktudománynál, s bizonyos gyámságot kezdenek gyakorolni szakemberek és kormányok felett. Derék szakemberek végre is többet érnek minden paedagogia stb. nélkül, kivált a felsőbb osztályokban, mint a paedagogusok selejtes szaktudománynyal. A jó nyelvész végre is igazat fog előadni és lelkesíteni fog tudni, a jó paedagogus, de gyenge nyelvész pedig sok hamisat fog mondani és lelkesítésre nem fog kellő tekintélylyel bírni. Persze jobb, ha megvan mind a két qualificátió. Törekedni is kell rá, de úgy, hogy a héj meg ne fojtsa a gyümölcsöt. Didaktika előadására pedig a nem szakember jobb, ha ki sem nyitja a száját.

— Az I. szakosztály március 2-án ülést tartott.

Elnök: dr. Lechner László; jegyző: Lintner Lajos.

Jelen vannak: Mayer József, Reif Jakab, Palóczy Lipót, Névy László, dr. Ábel Jenő, Tölgyi Gyula, Grünbaum Miksa.

A múlt ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után Palóczy Lipót felolvassa „A francia nyelvtanítás reáliskoláinkban, s e tanítás reformjának szüksége“ c. értekezését. Utána, bár a tárgysorozatba nem volt felvéve, a szakosztály beleegyezésével Névy László felolvassa Vidékinek a jelen számban közölt hasonló tárgyú értekezését, mely a kérdést más oldalról is megvilágítja. Hozzá szólt a tárgyhoz Tölgyi Gyula, ki szintén hangsúlyozza a francia nyelvtanárok összeműködésének szükségességét; továbbá Névy László, a ki nem osztozik Palóczynak azon óhajtásában, hogy a reáliskolában összefüggő francia irodalom-történet taníttassék, de helyesli azt a tervet, hogy a legközelebbi közgyűlés alatt a francia nyelvtanárok tanácskozzanak a teendőkről. Szükségesnek tartja, hogy a fővárosiak idejében indítsák meg ezirányt a mozgalmat — a napi

lapokban is, mert eredményt csak a tanárok részvéte mellett lehet ez ügyben reméleni. (Palóczy értekezését adjuk, a mint terünk lesz reá.)

Végül Lintner Lajos olvasta fel megjegyzéseit a Lamb-féle Shakspere-mesék fordításáról. Határozottan roszalja, hogy a „Szeget szeggel", melyben sok kényes természetű dolog van, felvette a fordító

— A választmány március 9-én ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: dr. Brózik Károly.

Jelen vannak: Hofer Károly, Felsmann József, Petrovich Fer., Mayer József, dr. Károly Gy. H., Névy László, György Aladár, Sacher Gusztáv, Bermüller Ferenc, dr. Wohlrab Flóris, Köpesdi Sándor, dr. Lechner László, Reif Jakab.

A múlt rendes és rendkívüli választmányi ülések jegyzőkönyvének hitelesítése után Névy L. jelenti, hogy a „Jeles írók tárából" sajtó alatt van „Julius Caesar". Névy magyarázataival; beérkezett Göthe Iphigeniájának kézirata dr. Bauer S. magyarázataival. A szerkesztő reméli, hogy „Hermann és Dorothea", Weber R. és Xenophon Memorabiliái dr Engelmann Gusztáv földolgozásában rövid idő alatt szintén sajtó alá mehetnek.

A szakosztályi elnökök jelentése.

A pénztárnok beterjeszti azon tagok névsorát, kik hosszú idő óta, a legkiméletesebb eljárás dacára sem fizették le tagdíjaikat, sőt eziránt nyilatkozatra sem voltak bírhatók. Bírói végrehajtás fog ellenök alkalmaztatni.

A közgyűlés ideje ül július 5. és 6. napja határoztatik. Az ismerkedési estély július 4-én lesz. A közgyűlés előkészítésére bizottság küldetik ki, melynek tagjai: Felsmann József, Petrovich Ferenc, Köpesdi Sándor, Brózik Károly, Névy László, a kik a következő rendes vál. ülésen fognak jelentést tenni. Elhatároztatott, hogy a közgyűlés alatt a helybeli tanintézetek legújabb tanszerei is be fognak mutattatni. Ez érdemben az elnökség fogja az intézeti igazgatókat idején megkeresni. Névy L. felemlíti, hogy az I. szakosztály legutóbbi ülésében indítvány tétetett a francia nyelvtanítás érdekében tartandó szakértekezlet tartása iránt. A választmány örömmel veszi tudomásúl a mozgalom megindítását, s a tanárok buzgóságától a legjobbat reméli.

A szolgálati pragmatikát illető javaslat előszava és címe megállapíttatott. Az alapszabályok revisiója egy rendkívüli vál. ülésre halasztatott.

Névy László jelenti, hogy a segélyalap létrehozása érdekében megtette az első lépést a Közlöny egy cikkében. Eddig már több helyről kapott helyeslő nyilatkozatokat. Kéri a jelenlevő igazgató urakat, hogy támogassák őt ez ügyben, s juttassák kezéhez azon tanárok nyilatkozatait, a kik helyeslik a tervet. Egyszersmind óhajtását fejezi ki aziránt, vajha a vidéken is az igazgatók karolnák fel az ügyet, s tennék esetleg értekezleti megbeszélés tárgyává is, mert sikert csak úgy lehet reméleni, ha minden tagtárs igazi ügyszeretettel karolja fel a tervezetet. — A választmány azt hiszi, hogy alig lesz középiskolai tanár a ki szívből ne óhajtaná a segélyalap létrejöttét, s reméli, hogy az e helyen tett figyelmeztetés után tömegesen fognak beérkezni a helyeslő nyilatkozatok.

Az elnök felhatalmaztatik, hogy az egylet pecsétjét domború nyomásra készíttesse el új példányban.

Új tagokúl felvétettek: Könnye Nándor, gymn. tanár Pozsony-Szt.-Györgyön (aj. Névy L.); Hetlinger József, főgymn. tanár Budapesten (aj. Névy L), Soó Gáspár, főgymn. tanár Gyulafehérvárott (aj. Ávéd Jákó); Halász Ignác, Borostyán Sándor, reálisk. tanárok, Székesfehérvárott (aj. Laky Mátyás).

Vegyesek.

— **A hiv. lapból.**

Kineveztetett. Perényi Ferenc, nagy-kikindai gymnasiumi tanár a kaposvári állami gymnasiumhoz rendes tanárrá.

— Értesítés a rajztanári vizsgálatok ügyében.

Az érdekelt rajztanár-jelölteknek és ideiglenes alkalmazott rajztanítóknak, kik a f. $187^{9}/_{80}$-iki tanév végével a szabadkézi rajzolásból tanképesítő vizsgálatot tenni kivánnak, tudomására hozatik, hogy a vizsgálat megindítását célzó, szabályszerüen bélyegelt (50 kr.) kérvények alúlirotthoz (sugár-út 8-ik szám a.) f. évi márc. hó 15-ikéig lesznek beküldendők.

Ezen folyamodványhoz melléklendők:

a) Az illetőnek rövid életrajza, melyben különösen kiképeztetésének menetét, főirányát és azon időt, melyet kiképzésére fordított, kell jeleznie.

b) Egyúttal ki kell jelentenie, vajjon középtanodai (és tanítóképezdei) rajztanárságra, avagy rajztanítóságra (polgári) stb. kivánja-e magát képesíttetni.

c) Az életrajzhoz csatolandók a tanulmányi és egyéb bizonyítványok, melyek azt, hogy a vizsgálandó a megkivántató általános miveltséggel bír, igazolják; valamint

d) A mértani, építészeti és szabadkézi rajz köréből való dolgozatai.

e) Ha az illető közszolgálatban áll, közvetlen elöljáróságától, különben pedig a közhatóságtól kibocsátott erkölcsi bizonyítványa.

f) Melléklendők végül a vizsgálati díj (10 frt) és azon bizonyítványok is, melyek valamely tanintézetnél netalán rajztanítói minőségben tett működéséről tanuskodnak.

Budapest, 1880. február 24-én. — Keleti Gusztáv s. k., a m. kir. rajztanárvizsgáló-bizottság elnöke.

— Felfedezett nyelvemlék.

A Győrött megjelenő „Hazánk“ c. lap 19. számában közölte dr. Szombathy Ignác úr, hogy Csemez József főigazgatósági tollnok úr birtokában egy, a mint látszik, 14. századbeli codex van, s felhívta rá a nyelvészek figyelmét. E hirre a nemzeti muzeum utána látott a dolognak, hogy a codexet megvizsgáltassa, s az eredmény Csontori János úrnak az „Ellenőr“ 119. számában tett előadása szerint az, hogy a győri codex a Jordánszky-codex hiányzó részeül ismertetett fel. A Jordánszky-codex tehát Cs. úr szerint így reconstruálható:

A codex eredetileg sz. Jeromos leveleivel és pröemiumokkal kezdődött. E levelekből (epistolae) és pröemiumokból most csak egyetlen egy levél (folium) van meg, mely a szöveget közvetlenül megelőzi, s egy levélnek a végét, sz. Jeromos levelét és előszót (aliud prohemium) foglal magában. E levél, mely a codex elölevéleihez tartozott s eredetileg számozva nem volt, most Csemez József úr tulajdona. A codex tulajdonképeni I. és II. levele, melyen a Genesis kezdődik, a Jankovich gyüjteményéből jelenleg a Muzeumé, a III. és V—XXV. levelek ismét Csemez úréi, a XXVI—XXVII. levelek még lappangnak valahol, vagy elvesztek, a XXVIII. levéltől kedve a codex végeig, tehát a legnagyobb rész az esztergomi főkáptalan könyvtáráé. E három töredékből lehetne, a hiányzó elölevelek, azaz a IV., XXVI. és XXVII. levelek hiájával egy teljes példányt összeállitani. Megjegyzem még, — ugymond Cs. úr — hogy a Jordánszky-codex, mint irodalmunkban ismeretes, 1516. és 1519-ben másoltatott, s hogy a győri töredék, mely azt kiegésziti, irodalmunkban ekkorig még ismertetve nincsen. Ennyit a napfényre hozott codex-töredékről most, többet a tárgyalások befejeztével.

— A Traján-oszlop képei eladók.

Ugyancsak a győri „Hazánk" 19. számában olvassuk, hogy a Trajánoszlop képeinek amaz 1874-iki phototypographiai nagy kiadása, melyet a pozsonyi közgyülés alkalmával a tulajdonos dr. Szombathy kiállított, s melynek valóban szép lapjait annyi élvezettel szemléltük, kedvező feltételek mellett eladó. A gyüjtemény 220 nagy és vastag ívre nyomott képből és 34 ívnyi francia szövegből áll; eredeti ára 365 frt volt. Magyar értelmező szöveget dr. Szombathy Ignác úr irt hozzá ily cím alatt: „Dacia meghóditása és a Traján-oszlop képei." Értesülést nyerhetni a „Hazánk" kiadó-hivatalában Győrött.

— A segélyalap ügyében már több helyről kaptam helyeslő sőt buzdító nyilatkozatokat, részint egyesektől, részint testületektől. Az illető helyek a következők: Losonc, Székesfehérvár, Marmaros-Sziget, Sümegh, Zenta, Szatmár-Németi, Székely-Udvarhely Vác, Eperjes, Körmöcbánya, Kassa. — Igen kérem a tisztelt tagtársakat, hogy engem az ügy jövője iránt nyilatkozatukkal tájékoztatni sziveskedjenek. Gondolni sem tudom, hogy talán csekély kivétellel, valamennyien ne akarnának az intézmény megalkotásához járulni; ne sajnálják tehát azt a kis fáradságot, melybe a névaláirás és a levelező lap póstára tevése kerül. Névy.

— A német iskolaügy egy sebe.

„Ein wunder Punkt unseres höheren Schulwesens", mondá Putkammer miniszter a berlini birodalmi parlamentben nemrégiben az italmérési törvény tárgyalása alkalmával. És mi az a „wunder Punkt ?" A diák-szövetségek, melyek a legujabb időben a középiskolai tanulók között is ijesztő mértékben terjedtek el. A porosz közokt. miniszter a bajjal szemben a legszigorúbb rendszabályokhoz kénytelen nyúlni. Beszédében hangsúlyozza, hogy nem veszi rosz néven a fiatalságnak a jókedvet s az egyetemi tanulóknak a maguk szövetségeit. Ha azonban — ugymond — oly időben, mikor az ifju erőnek a tanulmányra való előkészület által teljesen igénybe kell vétetnie, szabálylyá akar lenni az ifjúkori élvezetek anticipálása, akkor minden komoly férfiunak kötelessége ezen baj ellen szegülni. A titkos szövetségek, mint biztos adataink mutatják, éjjeli korhelységre,

ez hanyagságra, s ez ismét hazugságra és becstelenségre vezet. Ha egy tanuló oly eskűvel csatlakozik a titkos társakhoz, hogy mihelyest azt kérdezik tőle, vajjon a szövetséghez tartozik-e, kilépettnek tekinti magát: hol marad a férfiui becsületesség? Minő férfiakat nevelünk mi, ha az igazmondás ily fogásokkal játszható ki? Nekem kötelességem ezt a bajt gyökerestül kiirtani, s én nem fogok nyugodni, míg ki nem irtottam. Alkalmat veszek magamnak ezt itt nyilvánosan kimondani, hogy a községek és szülők segítsenek munkámban. Ha a szülők gyermekeikhez való beteges majom-szeretetből szemünkre vetik, hogy túlterheljük fiaikat munkával, s a fiatal korhely a helyett hogy dolgoznék, dobzódással töltötte az éjeket, akkor az iskolát nem lehet többé okozni. Még nagy községek is ellene szegültek az iskolai hatóságoknak, midőn ez ügyben vizsgálatot tartottak. Szeretném e helyről a községeket és családokat felhívni, hogy segédkezet nyujtsanak az iskolai hatóságoknak oktatásügyünk e betegségének kiirtására." A beszéd nagy tetszést aratott. — Felemlitjük e helyütt, hogy valamelyik nagy-német városban oly tanuló-szövetséget is fedeztek fel, melynek tagjai első, második osztálybeli kis diákok voltak, kiknél az „alkalmatosság" feltétele az volt, vajjon elbir-e az ipse két „tulipán" sört?

— A budapesti középiskolai tanárképzőben a lefolyt tanévben a nyelv.-tört. szakosztályában működött 9, a mennyiség-természettudományi szakosztályban 11 tanár és 1 tanársegéd. Az intézet részére, beleértve a gyakorló iskolát is, tanszerek beszerzésére 900 frt utalványoztatott. (Ez bizony édes-kevés). — A tagok száma a tanév végén 60, kik közől rendes tanfolyambeli 45, előkészítő osztálybeli 15. Évközben kilépett, vagy gyenge előmenetel miatt a tagok sorából kitöröltetett rendes tanfolyambeli 10, előkészítő osztálybeli 9.

A gyakorló iskolában az igazgatóval együtt működött 6 rendes és 2 segédtanár vezetése mellett 41 tanárjelölt. A tanulók száma ez intézetben 124 rendes, 5 magántanuló."

Kolozsvárott a tanárképzőben volt az I. félévben 31, a II-ban 28. A tanári kar 1 igazgató tanárból és 14 rendes tanárból állott.

— Az orosz főiskolákból.

Az orosz közoktatásügyi miniszterium elrendelte, hogy az egyetemekre többé ne vétessenek fel feleséges diákok, s hogy a tanulóknak nem szabad megházasodniok, mielőtt tanulmányaikat elvégezték.

A szerkesztő üzenete.

Dr. Br. S. Kolozsvár. A cikket megkaptam. Terjedelme miatt e tanévben alig közölhetem. Ha az őszig halasztható, az első közlemények közé igtatom. — Sch. Ungvár. Választ a jövő számban. — Keszthely F. P.!!!

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Április 1. 14. szám. $187^{9}/_{80}$.

Az érettségi vizsgálatok.

(Vége.)

Hogy a szóbeli érettségi vizsgálatoknak mily csekély befolyása van a tanulók elömenetelének meghatározására, azt Petrovich F. t. u. azzal ismeri el, hogy az Org. Entwurf 83. §-nek 3. pontját bővebben akarja alkalmazni, mint ezt az Org. Entwurf irója óhajtotta. — Ha a magyar nyelvből, mert erre alkalmaztatott Thun alatt, s alkalmaztatik még most is azt említett pont, az érettségi vizsgálat szóbeli része elmaradhat, s ha az évi elömenetel s az irásbeli vizsgálat, meg az a bizonyos főigazgatói év közben szerzett ismeretség elégségesek az érettség meghatározására: ugyan melyik tantárgy fogja a szóbeli érettségi vizsgálatot joggal követelhetni? Van-e tantárgy, melynek a szellemi érettség meghatározására annyi befolyása volna, mint az anyanyelvnek? Az érettség meghatározásánál tehát a legfontosabb, a leglényegesebb tantárgynak szóbeli vizsgálata elmaradhat, de a sokkal csekélyebb nyomatékú tantárgyaknál ezen szóbel vizsgálat megtartása szükségesnek tartatik, sőt ezeknek szóbeli vizsgálata oly fontosnak gondoltatik, hogy annak elhagyása retrograd lépésnek bélyegeztetik. Ezt a logikát én nem értem. Ha az érettségi vizsgálat szóbeli részének megtartása csakugyan oly fontos volna, mint a minőnek önök azt tartják, akkor nem a tömeges dispensatióról hanem ellenkezőleg arról kellene gondoskodniok, hogy ezen szóbeli részre minél több idő fordíttathassék, s ennek kapcsán azt, a mit Schröder K. ig. úr egyes lehetetlenségi esetekre ajánlatba hoz, rendszerré kellene tenni, s elhatározni, hogy minden egyes, vagy legfeljebb két-két középtanodához a ministerium által egy elnöklő s ellenőrző szakférfiú küldessék ki az érettségi vizsgálatok

szóbeli részének megtartására. Ezzel a decorum meg volna mentve, de csak is a decorum. Mert ime uraim, ezen ügynél a physikai lehetetlenséghez még egy nagyobb lehetetlenség szegődik, melyet első közleményemben nem is említettem, s melyet én szelleminek nevezek.

A főigazgatók, s esetleg az ad hoc elnöklő szakférfiak kötelessége volna a tanulók irásbeli dolgozataiból s nyert feleleteiből az érettségi fokot meghatározni, s a középtanodára magára regulátori befolyást gyakorolni, s én tudom, hogy vannak emberek, kik hiszik, hogy ezen szerepre kiválóan alkalmatosak. Bármily nem jól essék ezen édes képzelődésből a felébresztés, én az ügy érdekében azt tenni el nem mulaszthatom. Hogy a főigazgatók, vagy az ad hoc kiküldött elnökök, a fennt, nem általam kitűzött szerepre alkalmasak legyenek, azoknak legalább 8 tanszakmából szakszerű alapossággal kellene birniok. Quis est hic, et laudabimus eum; fecit enim mirabilia in vita sua!

Bármennyire óhajtsuk az idegen, de már megszokott érettségi vizsgálatnak intézményét, annak szóbeli részét mind physikai mind szellemi lehetetlenség miatt fel kell adnunk.

Még Schröder K. ig. úrnak egy fontos észrevételére kell reflectálnom. Ő ugyanis azt állítja, hogy a főigazgató nem volna képes tankerületének irásbeli dolgozatait alaposan átvizsgálni. Ha a főigazgató előtt a már szaktanári javítással és indokolt ítélettel ellátott dolgozatok nem volnának, én Schröder K. ig. úr physikai nehézségeit alaposaknak tartanám. Minthogy azonban a főigazgatónak ezen dolgozatokat csak revideálni kell, erre én még a 13 tanintézet vezetésével megbizott főigazgatót is képesnek találom, hát még a 30×8=240 tanuló irásbeli dolgozatainak felülvizsgálatára! Erre a szükséges idő meg van; csakhogy itt se ámítsuk magunkat. Lesznek tantárgyak, melyekhez a főigazgató, még a ministeri biztossal egyetemben sem lesz teljesen competens biró, s neki ismernie kellend a tanárok jellemét és lelkiismeretességét kötelességeiknek teljesítésében. Ha a főigazgató tanári testületeit ismeri, ezeket pedig ismernie kell, akkor az irásbeli dolgozatok revisiója nem nagy nehézséggel fog járni.

Az irásbeli vizsgálatok thesiseire nézve mind Schröder K. ig. úr, mind Szőke Endre s Petrovich F. t. urak meggyőződésem szerint különböző téves nézetben vannak. Petrovich F. t. ú. a történetből és a természettanból nem kér dolgozatokat, mivel azok egyszerűen a tankönyv kiirásai lennének. — Én ki a törté-

neti és természettani szakmák legszerényebb képviselője sem vagyok, késznek nyilatkozom egy jó csomó történeti és természettani kérdés összeállítására, s felhatalmazok bárkit, hogy az illető tankönyvet tetszése szerint leirásra használja fel. Meg vagyok győződve, hogy az említett szakmák képviselői ezen experimentum megtevésére mindenkor örömmel fognak vállalkozni, s hogy ezen kérdések megfejtése az érettségi megítélésére még hatalmasabb támpontokat fog szolgáltatni, mint a latin nyelv vagy a mennyiségtan. — Schröder K. ig. úr tökéletlennek tartja a tisztán irásbeli vizsgálatot; mert szerinte a tapasztalat nem ritkán mutatja, hogy a jobb tanulók közül akad olyan, ki épen a feladott kérdést nem képes megoldani, üres lapot ad be, és megbukik. — Ha az irásbeli dolgozatokra, mint Olaszországban, csak egy-egy, és pedig lehetőleg nehéz tétel tűzetnék ki, a jelzett eset igen sokszor előjöhetne. Ámde én a dolgot máskép gondolom kiviendőnek. — A főigazgató hivatalos látogatása alatt ezen tárgy fölött a tanári testülettel eszmecserét tart, melynek alapján megállapítja a szaktanárok mindegyikével azt, hogy minden tantárgyból három rendű feladatokat, s minden rendben három, fokozatos nehézségű tételt tűzzenek ki, hogy azok kellő időben a főigaztósághoz felterjesztessenek. A főigazgató előtt lesznek tehát tankerületének összes, javaslatba hozott feladatai, és pedig tanintézetenként három-három rendre osztva, s minden rendben három-három feladat. A főigazgatónak kötelessége ezen tételeket minden tekintetben szigorú birálat alá venni, s a hivatalos látogatások alkalmával szerzett tapasztalatok alapján a három rendű kérdésekből minden rendre nézve három-három tételt, s igy összesen minden tantárgyból tankerülete számára 9 tételt kiszemelni, ha szükségesnek mutatkoznék, ezen tételeket módosítani, vagy azok helyett egészen ujakat kitűzni. — Szőke E. t. ú. nagyon téved, midőn a szóban forgó tételek kitűzését a szaktanár elvitázhatatlan jogának tartja. A szaktanárnak kötelessége a szóban lévő tételeket legjobb belátása szerint összeállítani; de a végleges kitűzés joga a főigazgatót illeti meg, s hogy ez jelen tanügyi viszonyaink közt helyesen van megállapítva, arról 13 évi tapasztalataim bőségesen meggyőztek. Ezen meggyőződésemet igazoló tények elősorolása azonban más forum elé tartozik. — A három rendű tételek kitűzése által alkalom nyújtatik a gyengébb, de szorgalmatos tanulóknak is előmenetelök constatálására. Az ily módon megejtett irásbeli vizsgálat biztos alapot nyujt annak

megítélésére, elégséges, jó vagy jeles előmenetelű-e a tanuló? Ha az írásbeli dolgozatok alapján a tanuló előmenetelének megítélése körül kétely vagy gyanú támadna, ezeknek elhárítására használtassék a szóbeli vizsgálat.

Azok után, miket felhoztam, az érettségi vizsgálatok szokásban lévő megtartási módjának tarthatatlansága világos; fiction alapulnak azok, akár a reájok szánt időt, akár az ellenőrző egyének évről évre jobban előtérbe lépő egy-egy szakmából való szakképzettségét tekintsük.

Az orvoslásnak azon neme, melyet javaslatba hoztam, a szaktanárok őszinte közreműködése mellett, kivihető, s az érettség fokának megítélésére, latba vettetvén még az osztályokban constatált szellemi előmenetel is, teljesen elégséges.

Ha az Organisations-Entwurf 83. §-a 3. pontjának betűjét és szellemét teljes mértékben alkalmazzuk, ugyan mily lényeges különbség lesz azon érettségi vizsgálat közt, melyet én tervezek, s azon érettségi vizsgálat közt, mely ezen cikk bővebb alkalmazása után megejtetnék?

Én az érettségi vizsgálatot nem nézem másnak, mint vizsgálatnak, melyen semminemű különös láthatatlan bűverő nem működik, hacsak a tanulóknak, és pedig az iparkodóbbaknak a két, vagy három hónapi túlcsigázott szorgalom által előidézett sápadtságát, izgatottságát, s azon ólomsúlyként a felelőre nehezedő tudatot, hogy a szóbeli érettségi vizsgálaton nehány perc alatt adandó felelete talán életének egész jövője fölött véglegesen dönteni fog, annak nem veszem.

Az érettségi vizsgálat az Org.-Entwurf szerint sem volt más, mint osztályvizsgálat; mert a 8. osztály tanulói csak az első félév végén tettek Versetzungs-Prüfungokat; a második félév végén a 8. osztályban ezen vizsgálatokat az úgynevezett érettségi helyettesítette, s ez az oka annak, hogy az Org.-Entwurf szerint ezen vizsgálattól senkit sem lehetett eltiltani, mert, ha a phrasisokat leszámítjuk, ez volt a 8. osztálynak osztályvizsgálata.

S ugyan mi célból hozta be hazánkba az absolut kormány ezen vizsgálatokat? A felelet nem nehéz: azért, hogy a protestans gymnasiumoktól, miután azt képzelték, hogy ott van a »Wurzel des Aufstandes«, az Org.-Entwurf gymnasiumi tantervének elfogadását kierőszakolja. A ki erről kételkednék, vesse föl magának azon kérdést, miért nem rendelt az absolut kormány ily érettségi vizsgálatokat a reáliskoláknál? Azt hítte-e talán, hogy a műegye-

tem rendes hallgatói lehetnek éretlenek is? Korántsem! hanem egyszerűen azért, mert a protestansoknak nem voltak reáliskoláik, melyekkel az Org. Entwurf reáliskolai tantervét e néven el kellett volna fogadtatni.

Idő folytával, nálunk az absolut hatalom által teremtett, s érettséginek keresztelt ezen osztályvizsgálat önállóan lépett fel, mint supremum forum, ítéletet mondandó a 8 osztályon át szerzett szellemi kincsek elégséges vagy elégtelen voltáról. Ekkor igen cifra s egyszersmind nagyon tanulságos dolgok láttak napfényt. Megtörtént ugyanis akárhányszor, hogy azon tanuló, ki 8 éven át az összes osztályvizsgálatokon, bizonyítványainak tanusága szerint, legalább is elégséges sikert ért el, az érettségi vizsgálaton több tantárgyból megbukott. — Nem cifra ez? s nem tanulságos-e egyszersmind, midőn látjuk, mikép lehet valamely ferde intézkedés által, még ha a legjobb szándékból tétetett volna is az meg, a tanári felelősség önérzetét lazítani, midőn a jószívüség minden nimbusa reáháramlik, s a szerencsétlenség (= non maturus) okozójára, a főigazgatóra a kegyetlenség vádjának teljes súlya háríttatik.

Midőn nehány évvel ezelőtt a szokásos fél és egész évi osztályvizsgálatok kérdése fölvettetett, csekély erőmet arra használtam fel, hogy az ezen ügyben döntő köröket meggyőzzem arról, mikép ezen vizsgálatok oly módon való megtartása, hogy azokból a tanuló elömenetelét, annak a felsőbb osztályra való érettségét megítélni lehessen, már physikailag is lehetetlen; meggyőzni iparkodtam továbbá az említett köröket arról, hogy ezen nehány percnyi felelet a tanuló elömenetelét, a tanár $9^1/_2$ havi tapasztalataival szemben nem határozhatja meg, s ha ez még is követeltetnék, az a tanügy demoralisálására vezető intézkedés volna. — Érveléseimet több szakférfiú erélyesen támogatta, s az osztályok vissza adattak önnönmaguknak.

Utóizül megmaradt még az érettségi vizsgálat. De én hiszem, hogy az illétéktelen forumok ezen utolsó maradványa is nemsokára, a tanügy nem csekély hasznára, el fog tünni. Nehány évtized mulva csodálkozni fognak a tanférfiak azon, hogy létezhetett oly tanügyi állapot, midőn nehány hónap tumultuaris sürgősségétől, s nehány percig tartó examinálástól várták azt, mit csak osztályról osztályra, s felolvasásról felolvasásra jól kiszemelt fokozatos menetekben adhat meg a szaktanárok öszhangzó s lelkiismeretes működése, melynek elmaradhatatlan következménye

azon igazi szellem-érettség, mely mint érett, s nem mint megsült gyümölcs jut a munkások birtokába, tanubizonyságot tevén arról, hogy az iskola célszerűen végezte fontos feladatát, s hogy különösen nevelési feladatát is, miről az érettségi vizsgálatokból meggyőződést nem is szerezhetni, sikerrel megoldotta, előkészítvén a tanulók szivében oly talajt, mely a jó magot készségesen befogadni, s azt százszorosan visszaadni kész és képes.

Dr. Lutter Nándor.

A középiskolai magyar nyelv- s irodalmi tanítás újabb terve.*)

Feltünő dolog, hogy a már rég megjelent tantervre bíráló megjegyzést ekkorig senki sem tett. Ugy látszik, a jobbak másra tartogatják hangjukat, mint a viszhangtalan pusztaságba való belekiáltozásra. — Nem phrasis részemről ad captandam benevolentiam, hogy csak a derekabbak hallgatása oka az én szólásomnak.

Kifogásom van a terv ellen mind nemzeti, mind tudományos, mind paedagogiai szempontból.

1) Ha a legnominalisabbikat, a legutolsót veszem elsőnek: paedagogiai képtelenség az, hogy e terv vakmerő hysteron-proteront csinálván, a tanfolyam derekán legyőzhetetlen nehézségekkel kínlódik, a végén pedig oly systematizálást tűz feladatul, mely még az egyetemi cursus végén sem egészen természetes.

2) A tudomány érdeke nem türi, hogy az anyai, a nemzeti nyelv és nemzeti irodalom tanulmánya a sokat hánytorgatott realis concentricitas gúnyjára, a positivismus számbaveendő adatai híjában erő és élet nélkül, itt vékony formalismussá silányuljon!

3) A nemzetiség és hazafiság joga végre azt követelné, hogy a rosz fordításokra alapított magyar stilszabályok, meg minden rendü, rangú dispositio-elméletek végtelensége helyett a magyar grammatikát és syntaxist teljes apparatussal fejezzük be, alkalmazván és ismertetvén a történeti nyelvemlékeket épen úgy, mint a nép nyelve adatait, sőt még a rokon nyelvek hasonlítását is közvetlenül méltatván figyelemre a jobb eredmények által; legfőképen pedig a nyelvújítást kellene keletkezte és végrehajtásának története szerint körülményesen megismertetni, hogy itt mindjárt a nyelvtörvények emlékezete alatt lássa a serdülő ifjú azon dicső buzgalmat, melyhez hasonlót a történet nem mutat: hogy mint lettek a hazafiak civilisátorokká, és mikép organisálódott az igaz lelkekben a müveltségszeretet valóságos honmentő gondolattá?

---

*) Felolvastatott az I. szakosztály 1880. évi február 3-án tartott ülésén.

Ezt a nyelvtörténeti nagy tényt, nem csupán gyülöletes kicsapongásai oldaláról kellene imitt-amott érinteni alkalmilag, hanem létrejöttének mindenkép tiszteletreméltó okai — s hatásának becsületes eszközei szerint. Csak igy, nem az idegen ész termékeinek gyarló fordításai alapján lehetne beláttatni az ifjúval, hogy a magyar stil csak magyarosan lehet értelmes, hatásos és csinos.

Az alakok változásait, pusztulásukat, vagy újak keletkeztét a magyarban lehet is, kell is történetileg kimutatni. Nyelvemlékeink nem oly régiek, hogy magyarázatuk roppant nehézséggel járna, az alakok öntudatos conserválása pedig nyelvünk synthetikus természeténél fogva ezerszerte fontosabb, mint pl. az európai analytikus nyelvekre nézve.

Ha igaz is, hogy a valódi abstractio és analysis csak a synthetikus műveletek tökéletessége után következik, tehát az előrehaladás magasabb fokát jelzi; de igaz az is, hogy a nyelvalakok elemző elvonására ott nincs szükség, hol azokat teljes szabatosságukban őrzi a művelt nép.

Egy szóval a nyelvek analytikus állapota általán véve kétségkivül fejlettebb állapot; de, mivel azt okvetlenül romlás, pusztulás előzte meg, a mely pusztulásból a legfontosabb elemeket menti a kiválasztó analysis: önként következik, a hol e mély hanyatlás és pusztulás nem volt, mert a nép nagy műveltsége kora s nyelve általános irodalmi használata előbb következett be, mint a hogy a nyelv változásai pályafutását lejárhatta volna, ott analysis, mivel nem természetes, nem is szükséges.

Igenis, meg kell értetnünk már az iskolában, hogy a magyar nyelv e tekintetben sem vonható a németnek s a többieknek kaptájára; hogy nekünk régi nyelvformáinkat erőnek erejével conserválnunk kell, a holtaknak tetszőket is váltig élesztgetve, puhatolva, nem csupán csak elrejtőzöttek-e? a mi pedig igazán és menthetlenül kiveszett, a helyett ujat teremteni ihlettel, izléssel és tudománnyal lehet; mert a végképen való mozdulatlanság, természetes, hogy nem más, mint halál, és a legerősebb conservativismus sem stabilizmus.

Mikor évek előtt Schleichernek ismeretes hasonlatát olvastam, hogy a nyelvalakok úgy tekintendők, mint a hömpölygő folyamba jutott szobrok, melyekről a meder gidres-gödrös érdes sziklái lekoptattak minden élesebb kiálló finom részt; ezekre csak a nagy műértő képes a mélyebb vágások szerint valamelyest következtetni: mi már okos észszel alig nézhetnők el, mit csak gyermekészszel lehet elnézni, vagy jobban mondva, nem kutatni, észre nem venni, és engedni, hogy sodorja, koptassa a durva ár a nemes szobrokat! A hasonlat német bölcseségével szemben azt is kérdezhetné az ember, miért legyenek e szóalakok szobrok, mikor eredetileg élő organismusoknak kellene lenniök? Ezek, ha elvesztvén életük teljességét, föl elemeikre nem oszlanak, akkor töpörödött múmiakká lesznek, a régi szabályosságot még hatalmasabb vonásokban tüntető alakokká, melyeket nem vetünk a

folyamok medrébe, hanem eltartogatunk mesterséges gonddal, régi idők emlékeiképen. — A magyar nyelv tudománya nem egyedül természettudomány, hanem erkölcsi és bölcseleti tudomány is egyszersmind.

A nemzeti szempont azt is követeli, hogy pl. a költészettant nem annyira teljes aesthetikai rendszerében tárgyaljuk, mint inkább legjobban csak azon műfajok elméletére vonatkozólag, melyek a magyar irodalomban jelentékenyek, és úgy, a mint ezek jelentékenyek. Az irodalom történetének is azon szakaszait domborítsuk ki magasra, melyekből a nemzetünk műveltsége iránt való okuláson kivül hazafilelkesedést is meríthetünk.

Mert itt ismét kivételes a mi helyzetünk. Legkitünőbb költőink a leghazafiasabbak. Nálunk a közérzület a honfi lelkesülésével, reményével, vagy legalább bújával, gondjával mindig át, meg át volt hatva. Itt nem történhetett meg soha, a mit Schiller követel a jó költőtől, hogy korán ragadja el ezt valamely jótékony istenség más eszmék, más elvek honába, hogy a bajoskodó valóságtól messze növekedjék nagygyá, s innen végre majd úgy térjen haza nemzetéhez, mint idegen, nem, hogy hódoljon neki, hanem, hogy megtisztítsa, mint Agamemnon fia!

A mi költőinket örökké magukhoz láncolák a hazai viszonyok. Nem éreztek ezek egyebet soha, mint a mit a nemzet jobbjai éreztek; örök dicsőségükre szolgál, hogy szentté avaták ez érzést, a prózai gondokat széppé, nemessé; nem olvasták bele a részletet az összeségbe, hanem igazán megteremték a makrokosmost a mikrokosmosban!

Ezen általánosságok után sem akarok kicsinyes részletekbe bocsátkozni; elveimet inkább a tanterv három sarkalatos elve ellenében óhajtom igazolni, u. m. a tananyag elrendezésére-, továbbá az olvasmányokra nézve, végre pedig az irásbeli dolgozatok tekintetében.

I.

Nem helyeselhetem, hogy stilistika, szerkezettan s az u. n. rhetorika önállótárgyképen a nyolc évi cursusból három évet töltsön ki; mert ez csak a poetika és irodalomtörténet rovására történhetik. Az egyes költői műfajok, különösen pedig a magyar irodalmi termékek történeti mibenlétének tüzetes ismerése előtt azok belső szervezetének tanulmánya célhoz nem vezethet, legjobb esetben is fél és félszeg dolog marad. Az alakító eszme s az ebből folyó részletes szabályok értése előtt fölösleges és gyarló erőlködés.

A compositióval, dispositióval ugyan örökké kell foglalkozni az olvasottak elemzése s a theoriák kifejtése alkalmával, főleg pedig az irásbeli dolgozatokban; de ez mindenkor csak alkalmi dolog, a tanítás illető fokának pontosan megfelelő. Evvel szemben a tanterv azt kivánja, hogy a negyedik, mondom, negyedik osztályban a nagy epos, epopoea fogalmát és szerkezetét értessük meg.

A nagy eposét, melyben a költői conceptio és compositio legáthatóbb ereje és leghatalmasabb virtuositása szerént tündöklik!

Arany »Toldi«-ja olvastatásához az utasítások kitünők, mondhatni, a magyar nyelvre vonatkozó utasítások leghasznavehetőbb szakaszát teszik; mert nem általános, ibis-redibis-féle phrázisok, nem egyrészt tartózkodó, másrészt a sulykot messze vető parancsolatok, hanem, mint a részletes utasításokhoz illik, positiv kapaszkodó pontokat jelölnek s kétségkivül szükséges célok megközelítésére szólítanak fel. Érzik rajtuk a Kemény Zsigm.-féle tanulmány egészséges zamatja. Egy a hibájuk csak: hogy nincsenek a maguk helyén; a poetika nem a negyedik, hanem csak a hetedik osztály tanítása tárgya!

Legkeservesebb oldala e tervnek az örökös visszatérés; haszontalan pepecseléssel rabolja el a drága időt, melyből aztán okvetetlenül szüken telik az alapos, jóravaló munkára.

A VI. osztályban már össze is kell hasonlítani az epikus költemény lényegét a drámaival. »Utalni fog (a tanár) a dráma és epos közti külömbségre cselekvény, előadás és szerkezet dolgában.« Tehát minden dologban, holott az ifju e költemények természetét még csak a következő évben tanulja fogalmuk kifejlődésének kezdetétől végeig! — Nem mondom én, hogy a drámából nem lehet tropust, figurát, monologust, dialogust, sőt talán szerkesztést is tanulni; de uram istenem, természetes-e ez: ha a botos ispány ács nem létében pl. juhaklot akarván gabalítani, vagy mezei ökörállást rendezni, hát a csúcsives dom conceptiójából indúl ki? Vajjon nem kell-e ahhoz erős logika és férfiasan iskolázott gondolkodás, hogy valaki a remek mű közvetetlen szép részletei sajátszerű ragyogása közt csak egyedül a vázat, a primitiv alapidomok természetesen egyszerü arányait lássa?!

Az én szavam szerény szó, de váltig a mondó: hogy a szerkezettan, a mennyiben a középiskolában lehetséges, semmiesetre sem szükséges, hogy önálló disciplina legyen, és plane éveken át dominăljon!

Az ilyen elvonások (t. i. a tanterv szerintiek) legfölebb akkor lennének természetesek, ha ugyan fölöslegességük természetességüket is kérdés alá nem fogná, mikor nemcsak minden irásműfajjal lényegileg és történetileg megismerkedett a tanuló, hanem psychologiai és logikai tanulmányokat is végzett! vagyis a középiskolai cursus után, vagy legalább is végén! — A ki azt hiszi, hogy az u. n. szerkezettani disciplinában az ötödik osztályu tanuló, csak ugy bele ugorva a logika közepébe, haszonnal tanulhatja, hogy mi az a definitio, divisio, partitio, inductio és deductio! — az szörnyen csalódik. Ez ugyan vezethet félreértésre és a hasznos és szép dologtól való megundorodásra, de egyébre alig.

Az olvasmányok révén a nevezetesebb és fontosabb költői fajokkal a VI. osztályig mind végez a terv. IV-ben Arany Toldi-ja, V-ben románcok, balladák és lyrikus költemények, VI-ban a dráma.

Feltünő, hogy az V. osztályban, hol a legtüzetesebb szer-

kezettan foly, épen a lyrikus költemények kellenek, melyekben legkevesbbé lehet és szokás reflexio hangulatot és ehhez képest szabályszerű szerkesztést keresni. A IV ben pedig, hol főkép a stil külső eszközeiről tanul az ifju, nincs lyra. Feltünő az is, hogy a VI. osztályban drámai olvasmányul Shakespeare van ajálva és Molière.

Ha fő cél itt a dráma mint költői faj fogalma megalapítása volna, akkor még csak megjárná, de ha a legfőbb érdekek ez osztályban is csak stilistikaiak, miket a terv első sorban penget, mert ez a rhetorikai osztály, akkor az idegenért az eredeti, a nemzeti művek mellőzése semmiképen sem menthető.

Egyáltalán kissé komikus hatásu, hogy nekünk önálló magyar stilistikák kellenek minden áron kötet számra, kellőleg stilizált magyar müveket pedig nem találunk; — vagy legalább jól esik élettelen, szintelen, jellemvesztett fordítások szerént élesztgetni nagy reményü ifjaink izlését.

Akármilyen jelesek is Shakespeare, vagy Molière magyar fordításai, de mégis csak fordítások, — bizonyára ezek sem akarnak első rendü tükrei lenni a magyar stilusnak; hát még mit tartsunk a többi apró-cseprő fordítmányféléről? Plutarchos életrajzait, Xenophon memorabiliáit, Horatius epistoláit mind magyarul kell a gymnasiumban megismertetni, érdekes illustratiójául annak, miért szükséges a latin és görög órák számát tetemesen szaporitani?

E szerént a VII. osztály tananyaga, a költői műfajok elmélete csak ismétlés és recapitulatio volna, ha előbb már a poetikai részletek nem mellékes érdekekből, hanem egyenest magáért, a költő müvészettel való megismerkedésért kellőleg, öntudatos egymásutánban válogatva tárgyaltattak volna. Ez utóbbi azonban nem történt: tehát a recapitulatio, a helyett, hogy tiszta fogalmakra vonatkozhatnék, csak zavaros, nyers sejtelmek között bukdácsol.

Arany Toldiját értelmezték a IV. osztályban, a hol még hire sincs annak, hogy az életcélokért való belső küzdelem, a hatalmas tettvágy, a dicsőség, hirnév és kalandok keresése lélektanilag felfogható és átérezhető lenne; hire sincs annak, hogy az életkörülmények zsarnokságát beláthatná a gondtalanul serdülő ifju, beláthatná, hogy mi minden kell ahhoz, hogy a nagy gondolat megérjék nagy elhatározássá, az elhatározás gazdag következményü cselekvéssé! stb. stb.

A romboló szenvedélyek elemzésére még nem termett az ötödik iskolás fiú, kinek Arany remekeiből kellett volna megállapítania a ballada fogalmát.

Az élet iskolájában képződik a jellem, hosszú lelkesedés, tünődés, bajlódás, számítás, nem az élet kezdete érleli meg a szenvedélyeket, a nagyratörést, szerelmet: tehát némileg még a VI. osztályban is korai a dráma.

Élvezni hogy ne lehetne naiv lélekkel is e nagyobb szabású

műdarabokat; de az élvezés előbb lehetséges, mint a magyarázás és megfejtés, a fogalmi elvonásokért való elemzés.

Mivel az irodalomtörténet sem egyéb, mint az irásműfajok tökéletes illustratiója, az előzmények és létrehozó okokból háramló, meg aztán a mindenféle viszonylatokban és hatásaikban nyilatkozó lényegüknek alapos kimagyarázása: tehát nincs is arra szükség, hogy a poetikát előbb önkényesen, egyéb célok szerint szétszaggatva, aztán rendszerben összefoglalva, végre pedig mégegyszer a történet periodusai szerint szétszaggatva tárgyaljuk.

Ily munkára időt pazarlani semmiesetre sincs módunkban. És pedig annál kevesbbé van módunkban, mert az irodalomtörténeti eljárásnak mind nemzeti, mind paedagogico-psychologiai fontossága megmérhetetlen. Itt ezen a vonzó s a lelket annyi oknál fogva felmagasztaló téren kisértheti meg az ifju a szabad tájékozódást. Ez lesz a szoros értelemben vett tudományos foglalkozás módja a főiskolában is.

A magyar irodalom története nem oly roppant halmaz, hogy rendszeres tárgyalása a középiskolában csak a legfontosabb részletek beható méltatása rovására történhetnék. Mégis természetes, hogy csak oly irodalmi művek igénylik a fő figyelmet, melyek a saját, nemzeti alaku fejlődésre egyáltalán képesek. Ilyenek a szorosan vett szépirodalmon kivül a történeti és ethikai művek.

Mivel azonban a voltaképi tudományos eredmények felfogására és birálatára a középiskolai ifju még képesítve nincs, jóformán csak a nemzeti szépirodalomra vonatkozhatik a középiskolai irodalomtörténet: kisérője és kiegészitője a poetikának, közép fokon maradva az igazi müveltségtörténeti elmélyedés és universalitas, — meg az irók könnyüszerű, pusztán a külső adatok összeszövésénél maradó biographikus ismertetése között.

Hogy ily tárgyalásra sem elegendő egy év, az kétséget sem szenved. A mit a terv az »irodalom fejlődésének áttekintése« módjáról és céljáról mond: »A régibb irodalomnak Bessenyei-ig rövid tárgyalása után, főleg az ujabb irodalom tüzetes ismertetése, a nevezetesebb irodalmi jelenségek méltatása és a főbb irányok megjelölése mellett — nagyobb irodalmi és történeti tanulmányok iskolai olvasása« bár nincs az én felfogásom szerént eléggé kimagyarázva és körülirással kellőleg megszoritva, de elfogadom és helyeslem azonban a feladat megoldásának egy évre való szorítását absolute helytelennek tartom.

Tüzetes ismertetés, tehát valódi pragmatikus és viszonyító megfejtés, irányok jelölése és méltatása, még pedig irodalmi és történeti tanulmányok iskolai olvastatása segítségével kilenc hónap folytán heti három óra alatt, szerintem, lehetetlenség.

Ez még oly föltétel alatt sem elközölhető, mely a tanterv utasításának csakugyan induló pontja: »Az irodalmi tanítás az egész gymnasiumon át a jeles termékek ismertetésére és olvastatására levén alapítva, befejezésül a tanár történeti egymásutánban fogja méltatni azon nevezetesebb jelenségeket, melyekben az iro-

dalom, mint a nemzeti élet kifejezője, mint a kor történetének számbaveendő tényezője nyilvánul« mert ime e szavak szerént is az irodalmi részleteket okozatos egymásutánba fűzni, hogy megalakuljon belőlük a nemzeti élet képe, és a kor történetének igaz tényezők szerént való nyilatkozványa, alig járna oly csekély fáradsággal, melynek kilenc havi határidőn az érettségi vizsgálatra 100 apróságból készülő és így 100 felé osztott és aprózott figyelmű ifjakat könnyü lélekkel neki lehetne ugratni.

Pedig a mondott föltevés, az irodalmi tényezőkkel való rendszertelen szakadozott ismeretség is vajmi gyönge lábon áll. Először is az olvasmányoknak okvetetlenül nehány legkitünőbb, legujabb kori iróra kell szorítkozniok és a tanterv és utasításai szerént is tényleg azokra szorítkoznak.

Hát még hova módosul a dolog, ha meggondoljuk, hogy pl. a magyar drámairodalomnak egyetlen parányi mutatványával sem ismerkedhetik meg a tanterv szerént az ifju; hogy a ki tizenhárom éves korában olvasta Aranyt, mint epikust, 14 éves korában mint lyrikust, az 17—18 éves korában csak igen zagyva és elmosódott képet alkothat Aranyról; hogy a ki Petőfi elbeszélő és gyönyörü leiró költeményeit soha sem látta, a ki Vörösmartynak korszakalkotó és örökre nagyszerü eposaiból, nagy tömegü és sok jeles tulajdonnal tündöklő drámáiból semmit sem olvasott, a mint hogy a tanterv kegyelméből könnyen lehetséges, hogy nem olvasott: annak magyar irodalmi ismereteire építeni annyi, mint leglazább homokra építeni.

(Vége következik.)

Dr. Babics Kálmán.

Irodalom.

Shakespeare-mesék. Irták Lamb Károly és Mária. Angolból fordította, bevezetéssel és Shakespeare rövid életrajzával ellátta Mihály József. Átnézte Wolf György. 2 kötet. Ára 2 frt. (Ifjusági iratok tára. VII. és VIII.)

Tagadhatatlan igazság, hogy az utóbbi évtizedben a tanügy terén nagy lépésekkel haladtunk. Középiskolai tanáraink tudományosabb képzettséggel kerülnek a kathédrába, nagyobb paedagogiai ügyességgel fognak nehéz munkájokhoz, a tanítás módszeresebb mint annak előtte. Feltünő azonban, hogy mind e haladás s magasabb fokú tanítás mellett az olvasmányok kiszemelésénél csekély gondot fordítanak a jellemképző s az alsó osztályuak müveltségi fokához mért olvasmányokra. Olvasókönyveink némelyikében plane nincs is lelket emelő, szívet képző olvasmány. A nehézkes, körmondatos stilus elhomályosítja a tartalmat, úgy, hogy az alsó osztályú tanulónak nem csekély fejtörésébe kerül az olvasmány

tárgyával való megismerése. Az a folytonos meseszerűség émelygőssé válik a kis fiúnak. Amaz egyhangú, nagyon is gyermekes, sokszor lehetetlennek tetsző történetek hosszú láncolata nevetségessé válik a gyermek előtt. A költemények ugyancsak hosszúra nyújtott mondák vagy regék, melyek iránt, ha egyéb csattanós költeményekkel nem tarkítjuk, kevés érdekeltséget tanusít a kis fiú. Igen egyhangú, hosszadalmas olvasmányok megnehezítik a nyelvtani anyag megismertetését és elsajátítását.

Hozzájárul a sok idegen tulajdon- és köznév, mely némely olvasmányban tucat számra kimutatható. — Tarka olvasmányokat kiván az alsó osztályú fiú, ki kapva-kap a rövid és változatos szemelvények után. Ilyen fajta olvasmányokat kiván a miniszteri rendelet is, mely ránk diktálta, hogy a magyar és német nyelvi olvasmányok némelyike rokonságban legyen a többi előadott szakokkal.

Ilyen viszonyok közepette határtalanúl örültem, midőn az ifjusági iratok megindítását megpendítették, reménylve, hogy legalább ezekben gyönyörködhetik a kis fiú. Úgy de magunk körül egészen mást találunk, Az ifjusági iratok tárából olyan is került ki, mely sehogy sincsen a tanulú felfogásához s műveltségi fokához mérve. Tekintsük meg közelebbről az előttünk fekvő 2 kötetes munkát, mely Shakespeare drámáinak meséit tartalmazza, a történetiek kivételével. Ujra azt kell tapasztalnunk, hogy az e fajta mesék nem gyermeknek valók. Szerelmes históriák, kalandok, szöktetések fejtegetésébe semmi áron se bocsátkozzunk. Legérdekesebb azonban, hogy ezeket az olvasmányokat a fiuknál ártatlanabb leánykáknak is szánják, kik azt gyönyörrel olvashatják. Meghiszem, ha józan gondolkodású atyja vagy gyöngéd érzetű, erkölcsös anyja nem látja, tehát suttyomban. Kötve hiszem, hogy akadna józan gondolkodású szülő minálunk — az angol nép erkölcse tán magasabb fokú — ki beleegyeznék ily történetek olvastatásába. Mikor a kis fiu pajzánságból, a kis leány pedig kiváncsiságból e fogalmak magyarázatára szólitja — vagy kéri fel szüleit: mit jelent ez: „tiszta leány"? Mit értsek leányi szüzesség alatt? Pedig még külömbek fordulnak elő a „Szeget szeggel" cimüben. Halljunk egy párt! Ilyenek: az elcsábított leányok megszöknek s nőtelen emberekkel tartanak. — Claudio elszöktetett egy leányt a szülői házból. — Erkölcstelen asszony soha sem gerjesztette fel véremet, ez a tiszta lány pedig legyőz egészen. Izabellát az ártatlanság és becsület ösvényéről elcsábítani óhajtotta. Angeló megajándékozza bátyját életével, ha Izabella viszont leányi becsületét áldozza fel s vétkezik vele. Julia könnyezve bűnbánattal vallotta meg, hogy őt inkább lehet hibáztatni mint Claudiót, mert nem kellett volna engedni az ifju illetlen sürgetéseinek. Claudió, a helytartó kész megkegyelmezni életednek, ha én neki áldozom leányi becsületemet. Ilyen fajtát ajánlanak az orsz. középtanodai tanáregylet megbizásából kis fiuknak s lányoknak egyaránt.

Ne taníttassuk ezeket az iskolákban, hiszen megtanulják az életben. Kár volt a „Szeget szeggel“ címűt közölni. De még akkor sem ajánlhatom a 3—5. osztályú tanulóknak, kik azt kellően méltányolni nem tudják, hanem a VII—VIII. osztályúaknak szánnám, kik Shakespearet megtudják becsülni, érett észszel s nagyobb fokú élvezettel tanulmányozni. E mesék elolvasása után kedve kerekedik a felső osztályú fiúnak, kellő ismerettel egyik vagy másik remeket magyar fordításban élvezni.

Szerintem e vállalat kiadványai szerfölött drágák. Ha azt akarjuk elérni, hogy ezek az olvasmányok kellendőségnek örvendjenek, gondoskodjunk róla, hogy olcsóbbak is legyenek. Két forintos, vagy 2 frt 80 kros műveket a mai szűk világban nem örömest vásárolnak a szülők, hozzávéve a sok és drága iskolakönyvet.

A fordító híven használta fel a Kisfaludy-Társaság kiadványait. Szabatos, folyékony nyelvezetű, magyar fordítást nyujtott az ifjúságnak. Adja az ég, hogy sok ily magyarságú művekkel gazdagodjék e nemes célú vállalat!

LINTNER LAJOS.

Szemle az 1878—79. évi jelentésekről.

VI.

63. A cisterci rend pécsi kath. főgymnasiuma. Közli: dr. Szalay Alfréd igazgató. Nagy 8-ad r. 72 lap. Értekezés: Az igazi ker. kath. nevelés. Dr. Szalay Alfrédtől. A tanári kar 13 ciszt. rendi és 3 világi tagból állott; hitoktató volt 4. Irodalmilag működött Vincze A. Mint melléktantárgy előadatott a müének és francia ny. Működött önképző kör (38 tag.) Verbőczy István tanár vezetése alatt; beadatott 100 dolgozat, részben tudományos művek; továbbá volt segélyző egyesület, melynek vagyoni állapota 1778 frt 25 kr. Ösztöndijas volt 50 tanuló 3095 frt 92 kr. értékkel. A tanszerek gyarapodtak. Beiratott 461, elhalt 1, elmaradt 26, év végével volt 434 tanuló. Az első oszt. népessége 91, a másodiké 92, a harmadiké 68, a negyediké 63, az ötödiké 69 tanuló. Róm. kath. 329; tiszta magyar 243, magyar-német 168. A testgyakorlattól 123 tanuló volt fölmentve orvosi bizonyitvány alapján! Érettségi vizsgálatra jelentkezett 27; kitünt. érett 4, egyszerüen érett 18; 4 visszautasittatott, vizsgálatra nem bocsáttatott 1.

64. A pécsi m. k. áll. főreáltanoda. Közli: Vész Albert igazgató. Nagy 8-ad r. 45 lap.. A bevezetést képezi egy ‚Prodomo‘ c. a. V. A.-tól megjelent rövid, és üres expectoratio, mely szerint a reáliskolákért a budapesti tudós doctor urak tétetnek felelősekké. Az intézet Ő Fölségeik ezüst-menyegzője alkalmából ünnepélyt rendezett. A tanári kar a 4 hitoktatón

kivül 16 tagból áll, kik közől heten tagjai az egyletnek. A szertárak örvendetesen gyarapodtak. Működött önképző Eötvös-kör és segélyző egylet, mely utóbbinak vagyona 242 frt 80 krral szaporodott; végül 5 év óta létezik iskolai takarékpénztár, melynek 115 tanuló által eszközölt betétele 1297 frt 64 kr; de 62 tanuló 823 frt 88 krt kivevén, jelenleg csak 53 növendéknek van 373 frt 76 kr. betétele. Beiratott 265, elhalt 1, elmaradt 18, év végével volt 246 tanuló. Róm. kath. 173; nyelvre nézve legtöbb magy.-német 195. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 18; jelesen érett 2, egyszerüen 16. Közölve van a jövő tanévben használandó tankönyvek jegyzéke is.

65. A pozsonyi kir. kath. főgymnasium. Közli: Wiedermann Károly igazgató. 8-ad r. 67 lap. Értekezés: A magyar zsidótörvények az Árpádkorszakban. Helmár Ágosttól. A tanári kar mind a 16 tagja — a hittanár kivételével — világi, rendes és tanképesített tanár. Rendkivüli tantárgyak: Francia ny., gyorsirás, ének és zene. Közölve vannak a felsőbb osztályokban a magyar és német nyelvből kidolgozott irásbeli feladványok. A tanszertárak örvendetesen gyarapodtak, a taneszközök összes értéke 32454 frt 94 kr; a darabok száma 28184. A segélyegylet 168 alapító taggal bir. Ösztöndíjban részesült 17 tanuló 1929 frt 30 kr. értékben. Beiratott 389, elhalt 1, elmaradt 24, év végével volt 364 tanuló. Róm. kath. 259, magyar-német 230, tiszta magyar 13. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 12, kitünt. érett 1, egyszerü érett 9 tanuló.

66. A pozsonyi ág. hitv. evang. főiskola. Közli: Michaelis Vilmos igazgató-tanár. 8-ad r. 72 lap. A pozsonyi evangel. lyceum kéziratgyüjteményének ismertetése. (Folyt.) Harmath Károlytól. — A tanári személyzet 21 tagból áll. (a melléktanitókkal együtt.) Feltételesen kötelező és melléktárgyak: tór, francia, angol ny., szerkezeti rajz, rajz, tornászat. A taneszközök szaporodtak. Volt alumneum, convictus, tanári nyugdíj-özvegy-árvaintézet. Ösztöndíjat élvezett 36 tanuló; jutalom- és segélyben számosan részesültek. Létezett gymn. magyar és német önképző kör Góbi Imre és Mihaelis Vilmos ig. tanár vezetése alatt; továbbá gyorsirók társulata, zene- és gyámegyesület; végül daltársulat. Beiratott 426, elhalt 1, elmaradt 11, év végén volt 414 tanuló. Ágost. v. 227; tiszta magyar 238. Érettségi vizsgálatot tett (?)

67. A kegyestanítórendiek privigyei algymnasiuma. Közli: Furdek Nándor igazgató. 8-ad r. 44 lap. Értekezés: A lárd és csepfolyós testeknek hő általi kitágulása, és azoknak kitágulási együtthatói. Kádek Istvántól. Volt tápintézeti egylet, melynek tényleges helyzete 1383 frt 92 kr. A tanári kar 6 k. r. tagból áll. A tanszertárak gyarapodtak. Beiratott 113, elmaradt 5, év végével volt 108 tanuló. Róm. kath. 75; magyar-tót 49.

68. A rimaszombati egyes. protestans hat osztályú gymnasium. Közli: Baksay István e. é. igazgató. 8-ad r.

16 lap. Adatok a gymnasium történetéhez, melyből kiemeljük, hogy a tanév az 1878. év jun. 30. tartott negyedszázados ünnepély utóhatása alatt kezdetett meg; alaptőkéje a 10.000 forintot meghaladja. A tanári testület, mely kebeléből Miklovics György buzgó társát örökre elveszté, 16 tagból áll. Volt önképző kör, zeneiskola, tápintézet, ifj. takarékpénztár és gyámegylet. A statisztikai adatok hiányosak. Volt 203 tanuló; á. v. 81.

69. A rozsnyói kath. főgymnasium. Közli: Nátafalussy Kornél igazgató. Nagy 8-ad r. 62 lap. A tanári személyzet 15 tagot számlál, kik közöl hárman tagjai az egyletnek. Nem kötelezett tantárgyak voltak: a gyorsirás, mű- és egyházi ének, zene; — a franczia ny. és szabadk. rajz a jelentkezett tanulók csekély száma miatt nem taníttathatott. A gymnásiumi, társházi és az önképző köri könyvtár, valamint a többi szertárak is örvendetes gyarapodást mutatnak föl, Az önképző kört, melyben 124 szóbeli előadás tartatott, Ponty Kelemen tanár-elnök vezette; volt 16 rendes és 36 pártoló tagja. Működött tápintézeti segélyző-egyesület; számos tanuló, kik között 9-et dr. Schopper György megyés püspök ő méltósága jutalmazott 320 frttal, — részesült kegyadományban és jutalomban. Ösztöndíjat élvezett 7 tanuló. Kimerítő adatok közöltetnek a tanév lefolyásáról. Beiratott 230, elmaradt 18, év végén volt 212 tanuló, Róm. kath. 211; tiszta magyar 101. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 14, kitünt. érett 4, egyszerüen 9 tanuló.

70. A sárospataki ref. főiskola. Közlik: Emődy Dániel akademiai és Szinyei Endre gymnasiumi igazgatók. 8-ad r. 80 lap. Közölve van az akad. igazgató hivatalos tudósítása, melyben reflektál az államhatalom által megindított tanügyi mozgalmakra s a közoktatásügyi kormány intenciójára. A tanári személyzet (a gymnasiumban 13 tagból áll. Volt előkészítő osztály. Müködött ‚Erdélyi kör' mint önképző egyesület 74 taggal. sok növendék részesült ösztöndíjban. A tápintézetbe fölvétetett: alapítványokra 35, az ingyenesek osztályába 30, a 20 ftosak oszt. 30, a 40 ftosak oszt. 63, a felszolgáló ingyenesek oszt. 41 tanuló. Beiratott 605, elmaradt 8, év végével volt 597 tanuló; az első osztály népessége 120, a másodiké 98, a harmadiké 93, a negyediké 64, az ötödiké 49, a hatodiké 53, a hetediké 48, a nyolcadiké 39. Helv. hitv. 522; nemzetiségre nésve mind magyar. Érettségi vizsgálaton 39 rendes tanuló közöl érettnek találtatott 33.

71. A selmecbányai kir. kath. nagygymnasium. 8-ad r. 31 lap. Előleges jelentés a hazafias irányú segélyző egyesületről, mely Müllner Pál intéz. igazgatónak buzgólkodása folytán fog létesülni; alapszabályai első rendben az ifjuság táplálkozási szükségleteinek orvoslását célozzák. A tanártestület 13 tagból áll, kik közöl négyen tagjai az egyletnek. Irodalmilag működött dr. Tóth Sándor két mű kiadása által; öten pedig a nőképzőestélyeken előadásokat tartottak. A szertárak gyarapodtak.

Az intézet számára egy díszzászló szerzése céljából néhány buzgó hölgy fáradozása folytán begyült 213 frt 58 kr. Ösztöndíjas volt 8 tanuló; jutalomban többen részesültek. Bejegyeztetett 153, elmaradt 2, és végén volt 151 tanuló. Róm. kath. 144; magyar-tót-német 82.

72. A sümeghvárosi államilag segélyezett reáltanoda. Közli Ádám Iván igazgató. 8-ad r. 104 lap. Értekezés: Berzsenyi és költészete. Harsányi Ferenctől. Az intézet kimerítő történetéből fölemlítjük, hogy a kimaradások oka a szülők szegénysége, továbbá több szülő azon óhajának adott kifejezést, hogy gyermekeiknek lehetségessé tétessék a latin ny. tanulása; miért is az igazgató azt véli, hogy a latin nyelv az alsóbb osztályokban mint kötelezett tantárgy adassék elő, a francia ny. pedig a felsőbb osztályokba helyeztessék át. A tanári testület 11 tagot számlál, kik közöl irodalmilag és közmüvelődési téren működtek: Ádám J. Tafferner B., Harsányi F., Skvarenina J., Bánfi A. és Károlyi J. Négyen tagjai az egyletnek. Ö fölségeik ezüst menyegzője alkalmából ünnepély rendeztetett. A szertárak gyarapodtak. Beiratott 65, elmaradt 5, év végén volt 60 tanuló. Róm. kath. 43; tiszta magyar 43 tanuló.

73. A szabadkai városi főgymnasium. Nagy 8-ad r. 47 lap. Horác I. k. 1. ódája és Virgil Aeneisének I. éneke verses magyar fordításban. Jámbor Páltól. A tanári személyzet 16 tagból áll. Mint rendk. tantárgy előadatott a francia ny. dr. Fischer Lajos tanár által heti 6 órában. A tanszertárak gyarapodtak. Működött önképző kör is dr. Fischer Lajos tanár vezetése alatt. Beiratott 412, elhalt 4, elmaradt 34, év végével volt 374 tanuló. Az első osztály népessége 116, a másodiké 73, a harmadiké 56, a negyediké 52. Róm. kath. 240; tiszta magyar 183, magyar-szerb-dalmát 104. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 11 tanuló; jelesen érett 1, egyszerüen érett 9. Ösztöndíjban részesült 38, jutalomdíjban 8 tanuló.

74. A szakolcai kir. kath. algymnasium. Közli: Lukavszky Alajos igazgató. Nagy 8-ad r. 47 lap. Értekezés: Családi jogintézmények az attikaiaknál. Kopcsay Jánostól. A tanári kar 9 tagot számlál. A rendes tantárgyak közt az első és második osztályban a tót nyelv is helyet foglal. A taneszközök gyarapodást mutatnak föl. A segélyző egyesület, melynek alapító tagjai közé Simor János hgprimás ő eminentiája is tartozik, (1000 frttal,) több tanulót élelmezésben, igen sokat tankönyvek-, pénzsegély- és öltözettel látott el. Vagyoni állapota 3542 frt. 90 kr. Ösztöndíjat élvezett 3, jutalomdíjat 19. Beiratott 102, elmaradt 2, év végén volt 100 tanuló. Róm. kath. 72; móz. v. 18, ág. v. 10; magyar-tót 40, tót 31, magyar-német tót 25.

75. A szamosujvár-városi örmény-kath. algymnasium. Közli az igazgató. 8-ad r. 39 lap. Értekezés: Az Istenség létezése és a monotheismus eredetisége. Novák Ger-

gelytől. A tanári kar 6 rendes és 2 melléktanárból áll, kik közöl négyen tagjai az egyletnek. A tanszertárak aránylag szépen gyarapodtak. Az örmény nyelv is előadatott mint rend. tantárgy, de csak az örmény tanulókra kötelezőleg. Beiratott 119, elmaradt 5, kitiltatott 1, év végével volt 113 tanuló. Gör. kath. 57, örmény-kath. 30, r. kath. 12, helv. vall. 12, görög nem egyesült 2, móz. vall. 1. Nyelvviszonyok szerint: magyar-román 59, magyar-örmény 30, magyar 26 tanuló.

Egyleti élet.

— A II. szakosztály március 16-án ülést tartott.

Elnök: dr. Say Móric, jegyző: Reif.

Jelen vannak: Berecz A., Névy L., Mayer J., Violich K., Klimkovics F., dr. Wohlráb Fl. és Sándy Gy.

I. A múlt ülés jegyzőkönyve felolvastatik és hitelesíttetik.

II. Dr. Wohlráb Flóris felolvasta Németh Kelemen módszertani értekezését a rajzoló geometriából.

Az értekezés mindennek előtt panaszkodik, hogy eddigelé sem utasítás, sem használható tankönyv nincs. Értekező módszere abban áll, hogy legelsőben is elmondja tanítványainak a geometria „szellemi értékét“ és „gyakorlati hasznát; s ez szerinte annál szükségesebb, mivel ezen tárgy „alig képes csak némi fontosságot is kelteni.“

Módszerének egyik fontos oldalaként említi fel, hogy egy mértani ábrát sem rajzol fel addig, míg a tanulóknak ezt a valóságban meg nem mutatta. Az 1. osztályban minden ábrát előbb taneszközökkel, aztán szabadkézzel szerkeszt.

Hogy kikerülje azt, hogy a szögekről szóló tan „haszontalan időveszte-getés“-nek tünjék fel, mely „semmi érdeket sem kölcsönöz“: a mértani ábrák helyett „tetszetős ékítményeket“ rajzol a táblára, melyeknek egyik felét „tanszerekkel“, másik felét „szabad kézzel szerkeszti.“ Aztán elrendeli ezen ábráknak festékkel való kihuzását, kidíszítését házi feladatnak.

A II., III. és IV. osztályban, ha symmetrikusan egyenlő részekből áll az előrajz, az idomnak csak egyik felét, néha csak negyedét szerkeszti meg értekező; a tanuló feladata a hiányzó részeket kombináció útján kiegészíteni!

Bár gyakorolja értekező tanítványait a „kicsinyítés és nyagyításban“, még sem helyesli ezeknek kiterjesztését valamely tetszés szerinti arányszámra, hanem megelégszik, ha tanítványai a decimális mérőveszőt, négyszerte, tízszerte, vagy százszorta kisebbíteni tudják.

Végül megjegyzi, hogy úgy a stereometriában, mint a planimetriában előforduló ábrákat nemcsak mértanilag, de távlatilag is szerkeszti.

A természet utáni rajzolást értekező csak akkor kezdi meg, ha tanítványai „a mértani testeket már mértanilag szabatosan tudják előállítani s a távlati rajzolásnak is kellő fogalmával bírnak.“

Ezen felolvasást élénk eszmecsere követte a jelen voltak részéről.

Dr. Wohlrab Fl. örömmel konstatálja, hogy gymn. rajztanáraink közől végre találkozott egy, ki az új gymn. tanterv őt illető részéhez — a menynyire az utasítások megjelenése előtt általában lehetséges — hozzászólott s csak azt sajnálja, hogy értekező mélyebben nem ereszkedett a dologba. Helyesli az értekező módszerét általában és különösen azon részét, mely a kisebbítést és nagyobbítást, meg a symmetrikus idomoknak kiegészítését illeti. De másrészt paedagogiai szempontokból határozottan kikel azon általában űzött abusus ellen, hogy tanítványainknak az előttük még egyelőre „terra incognita“ levő tantárgy előnyeit, hasznát, egyedül üdvözítő voltát oly rózsás szinekkel festjük ki, hogy a még oly lelkes tanuló is, ha ezen tárgygyal megismerkedik, könnyen csalatkozik. Emlékeztet Kákai Aranyosnak Pulszky Ág.-ról irott cikkének kezdő szavaira. W. szerint nem praedikátiók által, sem pedig — a hogy egy német legujabban megkisértette — a tanulók által még teljesen ismeretlen tudomány történetével nem lehet érdekeltséget kelteni a tárgy iránt, hanem a tanárnak azon kell lenni, hogy minden egyes óra kösse le a tanuló figyelmét, gerjeszsze fel érdekeltségét s késztesse öntevékenységre a tanítványt.

A mi a szögekről szóló tannak unalmas voltát illeti, tapasztalásból mondhatja, hogy ügyesen választott gyakorlati példák által ezt a geometriának egyik legérdekesebb fejezetévé teheti a tanár.

Dr. Say M. elnök felhívja a szakosztály figyelmét egy levélre, melyet Szirtes I. úr a Közlöny szerkesztőjéhez intézett, s melyet az, mint a szakosztályt illetőt, neki adott át. A levél így hangzik:

T. Sz. úr!

Engedje meg Tekintetességed, hogy a tanáregyleti Közlönyben tehessem megjegyzéseimet a „Szabályos testek viszonylagos tulajdonságairól“ címzett értekezésem fölolvasására és bírálatára.

Midőn a t. II. szakosztálynak és Kreybig Lajos felolvasó úrnak szíves fáradozásáért ezennel nyilvánosan köszönetemet fejezem ki, megjegyzéseimet röviden 3 pontba foglalom össze.

1. A „Magyarország“ 48. számában olvasható: Szirtes Ignác értekezését a szab. testek viszonylagos tulajdonságairól Kreybig tanár olvassa föl. Szerző nem mond újat, sem fontosat, tételei erőltetettek; azon nézetét, hogy a magyarázatok ábrák nélkül eredményre vezetnek, a szakosztály sem tartja életrevalónak jeléül maga a fölolvasó ábrákat készített Szirtes tanulmányozásához.

Ha én pl. azt állítom, hogy három egymásra merőleges, egybevágó, négyzetes, egyenes — tehát kockán áthaladó — hasáb közös tere ismét kocka; vagy ha a szabályos testek között bizonyos viszonylagos tulajdonságokat deritek ki: abban én nem látok semmi megerőltetést sem és talán az nem is olyan nagyon lényegtelen valami.

2. Annak bebizonyítására, hogy ama nézetem, miszerint a magyarázatok ábrák nélkül eredményre vezetnek, nem életrevaló, fölolvasó ábrákat készített értekezésemre (!).

Nem értem felolvasó Kreybig úrnak taktikáját; de én úgy fogom föl a dolgot, hogy neki csak föl kellett volna olvasni az értekezést, nem pedig rajzok stb. által már eleve elferdíteni értekezésem tartalmát. Egyébiránt azáltal, hogy képes volt gondolataimnak rajzok által is kifejezést adni, azt bizonyította be, hogy megértett és nézetem életrevaló.

3. A tanáregyleti Közlöny 12. számában értekezésem tartalma röviden úgy-ahogy elmondatik. Ott olvasható: A nevezett hasábok közös terével is foglalkozik az értekezés, de hibás eredményre jut, mert a közös tér nem hexaëder, mint azt az értekezés beküldője állítja, hanem rhombdodekaeder

Engedelmet kérek: méltóztassék az értekezésemben vázolt eljárást követve sodronymintát készíteni és a három hasábot különböző színű fonalakkal előállítani, akkor e hasábokon nyolc közös pont lesz föllelhető, melyek egy hexaëdert állapítanak meg. Hasolóan: a tetraederben előállítandó négy gúlán négy közös pont van, melyek egy tetraedert határoztak meg. — Ha tehát én nem mondok ujat, akkor hogyan lehetséges, hogy az igazságot helyben nem hagyva, helyes eredményeimet hibásnak tartják és rosszúl igazítják ki.

Ezek után mondtam kiváló tisztelettel a Tekintetes Szerkesztő úrnak legalázatosabb szolgája. Pancsován, 1880. március 4. Szirtes Ignác.

Vitába bocsátkozni a kérdés felett — úgymond az elnök — céltalan, s annyiban lehetetlen is volna, mert Kreybig úr, a kit első sorban illetne a szó, beteg. Ő azonban a maga részéről a következőket tartja szükségesnek megjegyezni: Az országos középtanodai tanáregylet szakosztályainak ülései nyilvánosak; örömünkre szolgál hogy azokon a napilapok tudósítói megjelennek és azokról jelentést tesznek. Azért, hogy ezen jelentések a felolvasott értekezések szerzőire nézve néha nem egészen kedvezők, a szakosztályt vád nem terhelheli. — A szakosztály Kreybig tanár úrnak azon fáradságaért, hogy az érdekes értekezést pontosan szerkesztett néhány képpel illusztrálta, külön köszönetet szavazott. Kreybig tanár úr nem ferdítette el az értekezés tartalmát, hanem fáradságos munka által azt érthetővé tette; ezen collegiális eljárásaért szerző úr részéről is köszönetet és nem gáncsolást érdemel.

Ezzel az ülés véget ért.

Vegyesek.

Vidéki levél.*)

A szolgálati szabályzatról.

Vettük és olvastuk egyesületünk központi választmányának javavaslatát „a középisk. igazgatók és tanárok hivatalbeli kötelességeinek, jogi és fegyelmi ügyeinek rendezése“ tárgyában; de mi vidékiek ezen nem nagyon épülünk. Ismét és ismét arról győződünk meg, hogy a fővárosiak nem ismerik a vidéket, vagy nem akarjuk ismerni; pedig van ott egy-két ember — igen, csak egy-kettő! — a ki a vidéken kezdte működését és a fővárosban folytatja. Ezektől megvárhattuk volna, hogy visszaemlékezzenek hátramaradt testvéreik

---

*) Közöljük e levelet, mert bár csipősen, de jogosulatlannak általában nem mondható álláspontról itéli meg a dolgot. Természetes, hogy a választmánynak megvoltak a maga okai, miért javaslatát így és nem másképen készítette, s meg vagyunk róla győződve, hogy annak idejében, ha tárgyalás alá kerül a javaslat, s a választmány argumentumai is szószólót találnak, bizonyosan másként fognak itélni, a kik ma Mauritz tagtársunkkal egy véleményben vannak.

Szerk.

sorsára! Hanem ember az ember! Könnyen beleszokik a jobb módba és elfelejti a sanyaruságot és azokat is, kikkel ebben osztozott. Azt a fővárosiak ránk nem foghatják, hogy mi vidékiek meg a fővárost nem ismerjük, mert ott laktunk hosszabb ideig, én pedig azon időmnek, mely eddigi életemben valamit számit, nagyobb felét töltöttem Pesten mint nőtlen majdan mint nős ember. Ez utóbbi jelzők nincsenek csak ugy oda vetve, szükség van azokra, a mint alább látni fogjuk.

A nélkül, hogy kimondanám, már is igen jól tudják tisztelt fővárosi pályatársaink, hogy ama fent nevezett ignorantiát a tanári fizetések azon szabályozása miatt tulajdonitom nekik, a mint az javasoltatik. Már magában az, hogy a törzsfizetés nem egyforma vidéki és fővárosi tanárra nézve, az igazságtalanság non plus ultrája. A példa, hogy t. i. most is ugy van és másutt is ugy van, mit sem bizonyít, mert nálunk is, másutt is a fővárosiak folytak be az ily statutumok megállapitásába. Elismerjük, hogy drágább az élet Budapesten, mint vidéken, és igy nem vagyunk ez ellen, hogy a fővárosi tanárok személyes pótlékot ne kapjanak; de számítsuk ki, hogy mennyivel drágább a fővárosi élet a vidékinél és annyit tegyen a pótlék; hanem hogy a fizetésben különbség legyen, annak okát nem adhatja senki sem. Talán az, hogy a vidéki tanárnak felserdült gyermekeit külföldre vagy a fővárosba kell küldeni az egyetemre, míg a fővárosi otthon bírja? No, ez furcsa ok volna! Hanem ne tréfáljunk! Olcsóbb mindenesetre a tüzelőanyag, — hanem annyival több fogy ott el. Olcsóbb a cseléd, — hanem annyival többet kell tartani, mert annyival ügyetlenebb és lustább; az ügyes Pestre megy. A nőtlen tanár meg vidéken legalább is kétszer annyit költ és tizedrésznyit élvez, mint Pesten, vagy ha nem akar költeni, diurnistákkal kell barátkoznia és egy tálból ennie.

A lakásbéreket meg épen szerfelett mulatságosan proponálja a „Javaslat.“ A fővárosban 300—500 frt, a vidéken 200—300 frt A fővárosban van akárhány tanár, a kinek nincsen 500 frtos lakása, míg itt Kassán csak a nőtlen rendes tanároknak volna elég a 200 frtnyi lakásbérök, a nősök mindenike 300 frtnál többet fizet. Erről nem sokat kell beszélnem, hanem csak utalnom, hogy egy hadnagyocskának van itt 276 frt, egy kapitánynak 480 frt, egy őrnagynak 720 frt lakásbére. Aztán, ha mostan a fővárosban valaki 500 frtot ad lakásért, akkor kaphat igen tisztességes lakást, a melyben csakugyan ellakhatik. Tessék ide jönni és a 400 frtos lakásokat megnézni! Se nap, se világosság, se meleg, se tisztaság!

De másként is nagyon furcsa az a fizetés-rendezés. Kassán, Pozsonyban és Temesvárott ugyanannyi a fizetés és lakásbér mint Vámos-Pércsen! A törzsfizetés legyen egy, de a pótlékokra és lakásbérekre nézve soroztassanak a városok bizonyos osztályokba, mert pl. Nagy-Kállóban 80 frtért bérel egy tanár egész házat 5 szobával és kerttel, mig Pozsonyban és Sopronban 80 frtért legfeljebb lóistállót bérelhet.

A fővárosi uraknak még egyet akarok emlékezetökbe hozni. Azt ugyanis, hogy nem fogják tagadni, hogy a fővárosban még is csak van mód a jövedelmet szaporitani, mig e vidéken ez teljesen lehetetlen, különösen az állami intézeteknél, a hol sem azt az ugynevezett privitát nem szabad tartani, de még ha meg volna is engedve, tartathatnék, mert részvevő nem volna. Nincs a fővárosban egyetlen egy tanár sem, a ki könnyű szerrel legalább is 500—800 frtot nem keres mellékesen és ha netalán olyan mégis volna, az nem is érdemli meg,

hogy legyen neki egy garas mellékjövedelme is. (Lám hogyan ismeri M. ur a fővárost! Szerk.)

Mi vidékiek tehát semmiképen nem helyeselhetjük a ‚Javaslat' azon részét, mely a fizetésrendezésre vonatkozik és kérjük a központi választmányt, hogy a proponáltaknál célszerűbb módokat gondoljon ki ezen rendezésre nézve — ha ugyan hiszi, hogy szava valamit nyom a latban ezen dologban.

Ennyit csak egyelőre a „Javaslat"-ról, többet is fogunk mondani, ha észreveszszük, hogy illetékes helyen és helyeken nem ignoráltatik.

Kassán 1880. márc. 23. *Mauritz Rezső.*

— Tanulói segélyző-egyesületeink a felvidéken és azok szervezete.

Közoktatásunk célja, hogy annak üdvös hatása nemzeti létünk megszilárdítása mellett — kiváltkép társadalmi osztályunk alsóbb rétegére kiterjedjen. E cél az, mely a jelenlegi középiskolákat a Thun-féle középiskoláktól lényegesen megkülönbözteti; mert míg az utóbbiak mereven teljesítették a reájok szabott kötelmeket, addig mi már eddig is, alig egy decennium alatt, oly eszközről is gondoskodtunk, mely által sok középiskola létét minden időre biztositottuk. A protestans intézetek szellemi és anyagi felvirágzásához nemcsak a tanárok képzettsége, de kétségkivül az egyesek áldozatkészsége is járult, mi által tehetséges, de anyagilag szegény tanulók csekély, vagy minden anyagi áldozat nél kül bevégezhették középiskoláikat. Ily fontos tényezővel, sajnos, sokáig nem számoltak az úgynevezett állami, vagy katholikus gymnasiumok, ugy szintén a reáliskolák. És midőn ily célból a mult évtizedben Wiedermann Károly a lőcsei gymnasiumnak akkori igazgatója a közönséghez fordúlt, igaz már akkor lejárt a nagy Maecenások korszaka, de mégis az azóta az egyes középiskoláknál e célra nagy nehezen egybegyüjtött fillérek ma már oly tekintélyes összeget képeznek, hogy nem lesz fölösleges ezen egyesületek vagyoni állásáról, működése és kezeléséről egyetmást felemlíteni.

A közlött adatok az 1878/9. évi programmok alapján állíttattak össze, s igy jóllehet a pénzösszeg azóta itt-ott megváltozott, az ott feltüntetett tőkét és segélyezést veszszük zsinórmértékül.

E segélyegyesületek a következők:

Besztercebánya	főgymn.	tőke	11582	frt	61	kr.	segélyzés	1087	frt	17 kr.
Eperjes	„	„	6539	„	—	„	„	1364	„	31 „
Esztergom	„	„	7035	„	9	„	„	331	„	44 „
Lőcse	„	„	10258	„	20	„	„	1330	„	— „
Losonc	„	„	11155	„	83	„	„	1119	„	37 „
Pozsony	„	„	11093	„	78	„	„	666	„	27 „
Szakolca	algymn.	„	3542	„	90	„	„	342	„	71 „
Trsztena	„	„	8334	„	93	„	„	587	„	49 „
Kassa	főreálisk.	„	1296	„	31	„	„	50	„	— „
Körmöcbánya	„	„	6526	„	31	„	„	976	„	50 „
Sopron	„	„	1616	„	29	„	„	85	„	— „

E nyolc gymn. éa 3 reálisk. segélyegyesületeinek tőkéje e szerint 78981 frt 25 kr. az évi segélyzés összege pedig 7940 frt 26 kr. Jelenleg bátran az egész tőkét kerekszámban 100,000 frtra tehetjük, mennyiben a lőcsei egyesületnek tőkéje p. o. a 12000 frtot jóval felülmulta. Nevezett segélyegyesületekhez sora-

kozik a most alakulóban levő privigyei, továbbá a trencséni és a selmeci. Megemlítendők még azon intézetek is, melyeknél semminemű segélyegyesületek nem léteznek ugymint: Bártfa, Munkács, Podolin, Rózsahegy, Zsolna, Kis-Szeben, Nagyszombat és Nyitra. Utóbbi két intézet növendékeinek 20%! részesül ösztöndíjban. Az ösztöndíjak összege 9195 frt. magában e tény és a vidék egyéb kedvező viszonyai mintegy feleslegessé teszik a tápintézetek fellítását, annál inkább azonban az előbb nevezett intézetek, melyeknek egy növendéke sem részesül — az értesítők szerint — állami ösztöndíjban, mi bizony elszomorító.

Feltünő, hogy a vallás- és közoktatási miniszter ezen egyesületek irányában többnyire közömbös állást foglal el, és csak a trencséni és trsztenai egyesületeket részesítette eddig állami segélyben; még feltünőbb, hogy a szabályzatok alkotásánál egyöntetüségre nem törekszik, mert a programmok után itélve minden egyesületnek vannak külön és egymástól eltérő szabályzatai: mindenütt más a kezelés módja és többnyire eredménye is.

Csak a szabályzatok különféleségének tulajdonitható az, hogy mig némely egyesületekben a jótékonyság egybe van kötve valódi önfeláldozással, másutt a kezelési költség a segélyző összegnek 20 sőt 25%-át nyeli el, sőt némely egyesületekben behajthatlan tőkék is figurálnak, már pedig ennek nem nem volna szabad történnie. Megengedem, hogy az alapszabályok létrehozásának tekintetbe kell venni a vidéki viszonyokat is, de az összegyüjtött könyöradományok kezelése kell, hogy tiszta és önzetlen legyen; azáltal felelnek meg ez egyesületek céljuknak, de másrészről ezáltal fokozni fogjuk az amugy is igénybe vett közönségnek iránt uk való érdekeltségét. *Okányi Pál.*

— A kis Frankl számvetési művészete.

Mikor a nálunk is ismert Frankl nevű „csodagyermek“ Lincben produkálta ügyességét, egy hallgatója kinyilatkoztatta, hogy Fr. egész tudománya néhány fogáson alapszik, melyeket egy négy éves gyermekkel is el lehet sajátíttatni. Az illető csakugyan a linci származású 4 éves Jaromir nevü gyermeken meg is mutatta, hogy Fr. művészetének egyik része, a köbgyökvonás, semmi ördöngősséggel nem jár. Az egész fogás a **0**-tól 9-ig terjedő számok köbének azon sajátságán alapszik, hogy egyeseiknek helyét egymástól különböző számjegyek foglalják el. Ugyanis $0^3 = \mathbf{0}$; $1^3 = \mathbf{1}$; $2^3 = \mathbf{8}$; $3^3 = \mathbf{27}$; $4^3 = \mathbf{64}$ $5^3 = \mathbf{125}$; $6^3 = \mathbf{216}$; $7^3 = \mathbf{343}$; $8^3 = \mathbf{512}$ és $9^3 = \mathbf{729}$. S így csak az adott szám egyeseinek helyét elfoglaló számjegyet kell megnéznünk, hogy tudjuk, minő egy-számjegyü köbgyök felel meg az adott számnak. — Ha továbbá a két számjegyből álló egész számoknak köbét határozzuk meg, kitünik, hogy

10^3-től	19^3-ig	1	ezer	és	7	ezer	közt	fekszik;
20^3 „	29^3 „	8	„	„	26	„	„	„
30^3 „	39^3 „	27	„	„	63	„	„	„
40^3 „	49^3 „	64	„	„	124	„	„	„
50^3 „	59^3 „	125	„	„	215	„	„	„
60^3 „	69^3 „	216	„	„	342	„	„	„
70^3 „	79^3 „	343	„	„	511	„	„	„
80^3 „	89^3 „	512	„	„	728	„	„	„
90^3 „	99^3 „	729	„	„	999	„	„	„

hogy tehát az egy-számjegyü számoknak köbei egyúttal a tizesek köbeit is adják, ugyan nem egyesekben, hanem ezresekben. Ezek szerint, ha valamely

adott számból, melynek köbgyöke kétszámjegyű, köbgyök fejtendő, akkor az adott számot jobbról balra három-számjegyű osztályokra bontjuk s egyelőre a negyedik, ötödik és hatodik helyen álló számjegyeket egy számmá foglaljuk össze. A legközelebbi kisebb köbszám gyöke adja a gyökér tízeseit, mig a jobboldali három számjegy legszélsőbbikéből megismerjük a gyökér egyeseit. Tegyük fel, hogy köbgyök fejtendő 110 592-ből. Először is keressük a 110-hez legközelebb fekvő kisebb köböt. Ez 64; mert 110 — 64 és 125 közt fekszik. Mivel pedig ezen 64-nek köbgyöke 4; azért a keresett gyökér tízeseinek száma 4. Az adott szám egyeseinek helyén 2 áll. Ezen számjegy a legelőbb emlitettek szerint 8 köbének felel meg; s igy a gyökér egyeseinek helyén 8 áll; tehát 110 592 keresett gyökere 48. Három számjegyü gyökérnél a százasok és tízesek helyén álló számjegyek köbei millomosok lesznek, melyeknek a kulcs kedvéért való összeállitását — mint a N. fr. Presse 5592. száma megjegyzi — átengedjük azoknak, kiket ezen játék érdekel.

— A „Jeles irók iskolai tárának" 12. füzete, Shakspere „Julius Caesárja" Vörösmarty fordításában megjelent. Bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel Névy László látta el. A bevezetés a Plutarchos-féle párhuzamos helyeken kivül a tragédia történeti alapját, eszméjét és szerkezetét ismerteti. A jegyzetek alkalmassá teszik a könyvet arra, hogy a tanulók maguk is fennakadás nélkül olvashassák a szöveget. — Megemlítjük itt, hogy legközelebb Arany János „Toldija" is meg fog jelenni e vállalatban. Magyarázója Lehr Albert, a budapesti ág. hv. ev. főgymnasium tanára.

— Tiszteletbeli doktorok.

Pro memoria feljegyezzük, hogy a budapesti tudományos egyetem jubileumának alkalmából a jogi kar Csengery Antalt és Trefort Ágostont, a philosophiai kar pedig Rudolf trónörökösön kivül Arany Jánost, Hunfalvy Pált, Keleti Károlyt, Pulszky Ferencet, Szabó Károlyt, Szász Károlyt, Szily Kálmánt és Stoczek Józsefet fogja doktori diplomával megtisztelni. Az egyetemi tanács már felterjesztette az ajánlatot a miniszteriumhoz.

— A jelen szám mellett adjuk az új középiskolai törvényjavaslat szövegét. Jövő számunkban a miniszteri indokolást fogjuk közölni.

— Felhivjuk a t. tagtársak figyelmét azon hiányt pótló derék munkára, melynek rövid tervrajzát az Eggenberger-féle könyvkereskedés e szám boritékán ismerteti.

A szerkesztő üzenete.

Sch. Ungvár. Igaz, hogy M. könyvei röviden voltak ismertetve, de az illető ismertető kiemelte a lényeget a jóból és roszból egyaránt. Helyszüke miatt lehetetlenség ismét foglalkoznunk velök. — V. Kőszeg. Méltányoljuk a felszólalást, de másutt kellene közzé tenni. Sziveskedjék ama recensióra való tekintet nélkül kidolgozni; én gondoskodom róla, hogy illetékes helyen megjelenhessék. — „A középiskola és a zene" jelen formájában nem mehet.

Törvényjavaslat

a gymnasiumi és reáliskolai oktatásról.

I. FEJEZET.

Osztályozás.

1. §. A középiskolák (gymnasiumok és reáliskolák) fölött az állam részint rendelkezési és közvetetlen vezetési, részint felügyeleti joggal bir.

2. §. Rendelkezés és közvetetlen vezetés (mely a felügyeletet is magában foglalja), illeti meg az államot, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi minisztert:

1. az államköltségvetésbe fölvett gymnasiumok és reáliskolák fölött;

2. A vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatt álló alapokból fentartott, továbbá királyi adomány vagy bárminemű alapitvány fejében szerzetes rendek által ellátott, úgyszintén a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése alatt álló egyéb gymnasiumok fölött, melyek a törvényhozás e részben teendő intézkedéseig, eddigi jellegük fentartásával, továbbra is a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése alatt maradnak.

3. §. Az előbbi §-ban említett intézeteken kivül, gymnasiumokat és reáliskolákat állíthatnak és tarthatnak fenn;

1. a hitfelekezetek;

2. a törvényhatóságok, községek, társulatok és magánosok.

Ez intézetek vagy nyilvánosak, vagy magánjellegüek.

Mennyiben illeti ez intézetekben az államot, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi minisztert a főfelügyelet mellett rendelkezési jog is, a jelen törvény V. fejezete szabja meg.

II. FEJEZET.

Az állam rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló gymnasiumok és reáliskolák szervezete.

4. §. E fejezet határozatai egyaránt kiterjednek a 2. §. 1. és 2 pontjában említett intézetekre, a mennyiben az utóbbiakra nézve nyilván kivétel nem tétetik.

5. §. Mind a gymnasium, mind a reáliskola nyolc osztályú, ugyanannyi évfolyammal.

Kivételesen megengedhető nem teljes intézetek felállitása is; négy osztályuaknál kisebbeké azonban semmi esetre sem.

Ujonnan állitandó intézetek fokozatosan, évfolyamról évfolyamra is szervezhetők; ezek átmenetileg lehetnek egy, két, vagy három osztályuak is, de a fejlesztésnek, legalább négy osztályig folytonosnak kell lenni.

6. §. A gymnasiumi oktatás rendes (köteles) tantárgyai: *a)* hit- és erkölcstan, *b)* magyar nyelv és irodalom, *c)* latin nyelv és irodalom, *d)* német nyelv és irodalom, *e)* görög nyelv és irodalom, *f)* földrajz (hazai és általános), *g)* Magyarország története, a felsőbb osztályokban oknyomozólag s tekintettel az alkotmány fejlődésére, *h)* egyetemes történet, folytonos tekintettel a művelődésre, *i)* bölcsészeti előtan (lélektan és logika), *k)* mennyiségtan, *l)* természetrajz, *m)* természettan és vegytan, *n)* mennyiségtani és természettani földrajz s a geologia elemei, *o)* rajzolás, *p)* szépirás *q)* testgyakorlat.

7. §. Mind rendkivüli tantárgyak a gymnasiumokban, az önként vállalkozóknak taníthatók: *a)* valamely hazai nyelv, a vidék szüksége szerint, *b)* francia nyelv, *c)* angol nyelv, *d)* olasz nyelv, *e)* rajz (a felső négy osztályban is), *f)* gyorsirás, *g)* műének.

8. §. A reáliskolák rendes (köteles) tantárgyai: *a)* hit- és erkölcstan, *b)* magyar nyelv és irodalom, *c)* német nyelv és irodalom, *d)* francia nyelv, *e)* bölcsészeti előtan (lélektan és logika), *f)* földrajz (hazai és általános), *g)* Magyarország története, a felsőbb osztályokban oknyomozólag s tekintettel az alkotmány fejlődésére, *h)* egyetemes történet, folytonos tekintettel a művelődésre, *i)* mennyiségtan, *k)* természetrajz és geologia, *l)* természettan, *m)* mennyiségtani és természettani földrajz, *n)* vegytan *o)* ábrázoló mértan, *p)* rajzolás, *q)* szépirás, *r)* testgyakorlás.

9. §. Minden reáliskolában latin nyelv és irodalom is rendesen taníttatik a reá önként vállalkozó tanulóknak, s e célra rendes szaktanár alkalmaztatik.

10. §. Mint rendkívüli tantárgyak, a reáliskolában az önként vállalkozóknak taníthatók: *a)* valamely hazai nyelv, *b)* angol nyelv, *c)* olasz nyelv, *d)* vegyelemzés, *e)* mintázás, *f)* gyorsírás, *g)* műének.

11. §. A gymnasiumokban és reáliskolákban a köteles és nem köteles tantárgyakban elérendő célt s ennek alapján a tantervet, a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. A tantervnek a helyi körülményekhez alkalkalmaztatása s ezekhez képest netán szükséges módosításai iránt, az egyes tanártestületek meghallgatása után intézkedik.

12. §. A hit- és erkölcstan tanítása iránt, külön minden felekezethez tartozó tanulókat illetőleg, az illető egyházi hatóság intézkedik, de a tantervet a miniszternek bemutatni tartozik; továbbá a tanítás, a miniszternek bejelentett és általa elfogadott egyén által, az intézet helyiségében, vagy az illető egyház helyben levő valamely nyilvános tanintézetében eszközölhető és csak rendkívüli esetben s a miniszter engedélyével történhetik máshol.

13. §. A gymnasiumok és reáliskolák négy alsó osztályában akkép állapítandó meg a tanterv, hogy a tanulókra nézve ez idő alatt az átlépés a gymnasiumból a reáliskolába és viszont, a köteles egy vagy két külön tantárgy pótlása mellett lehetővé tétessék.

14. §. A gymnasiumokban és reáliskolákban a tanítás szakrendszer szerint történik, még pedig az alsó osztályokban szakcsoportosítás, a felsőbbekben pedig szaktanítás útján.

15. §. Mind a gymnasium, mind a reáliskola legalsó osztályába csak oly növendékek vétetnek föl, kik életök 9. évét már betöltötték, s vagy arról, hogy a népiskola négy alsó osztályát legalább is elégséges sikerrel végezték, nyilvános népiskolától nyert bizonyítványt mutatnak elő, vagy felvételi vizsgálaton igazolják, hogy hasonló mérvű képzettséggel bírnak.

A felvételi vizsgálat részleteit a közoktatásügyi miniszter külön szabályzatban állapítja meg.

16. §. Nyilvános gymnasiumból és reáliskolából, a megfelelő hasonnemű intézetbe átlépni kivánók, előbbi intézetükből nyert bizonyítványnyal tartoznak igazolni, hogy a megelőző osztályt minden köteles tantárgyból legalább is elégséges sikerrel végezték.

17. §. Kik a gymnasium vagy reáliskola valamely felsőbb osztályába kivánnak felvétetni a nélkül, hogy a megelőző osztályt nyilvános intézetben végezték volna, megfelelő magánvizsgálatot kötelesek kiállani.

18. §. Kik nyilvános gymnasiumból vagy polgári iskolából reáliskolába, úgy szintén, kik nyilvános reáliskolából vagy polgári iskolából gymnasiumba akarnak átlépni, kötelesek felvételi vizsgálatot tenni le azon tantárgyakból, melyek nem kötelesek azon intézetben, melyből kilépnek, ellenben kötelesek abban, a melybe átlépni kivánnak.

19. §. A felvételi vizsgálatot azon intézet tanártestülete tartja, s ugyanaz határoz a felvétel fölött is, melybe a növendék fölvétetni kiván.

Felvételi vizsgálatért díj nem fizettetik.

20. §. Egyik tanintézetből a másikba átmenetel rendesen csak a tanév kezdetén történhetik.

21. §. Ugyanazon tanintézet alsóbb osztályából a következő felsőbb osztályba csak oly tanuló léphet, a ki a köteles tantárgyak mindenikéből legalább is elégséges osztályzatot nyert.

Egy tantárgyból nyert elégtelen osztályzat kijavítására, a következő tanév elején teendő pótvizsgálat útján, az intézet tanártestülete, kettőnek kijavitására a vallás- és közoktatásügyi miniszter adhat engedélyt.

A ki kettőnél több tárgyból nem felelt meg, az osztály ismétlésére utasítandó.

A javító pótvizsgálatnak rendesen azon tanintézeten kell történnie, hol a tanuló az elégtelen jegyet nyerte. Kivételes esetekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter adhat engedélyt, a pótvizsgálatnak más intézeten letevésére,

Egy év alatt két tanév végzésére, vagy osztály összevonásra, kitünő tehetségű s előrehaladt korú tanulóknak, kivételes engedélyt a vallás- és közoktatásügyi miniszter adhat.

22. §. A gymnasium és reáliskola tanári személyzete áll: *a)* egy igazgatóból, *b)* rendes tanárokból, kik közé reáliskolán a

rajztanárok is tartoznak, *c)* helyettes és póttanárokból, *d)* hitoktatókból, *e)* gymnasiumon a rajz- és szépírás, — s mindkétnemű intézeten a tornatanítókból, *f)* a nem köteles tantárgyak tanítóiból.

23. §. Az állami, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatt levő alapokból fentartott intézeteken az igazgatót, a miniszter ajánlatára, Ő Felsége nevezi ki.

24. §. Ugyanezeken a rendes, helyettes és póttanárokat, valamint a rajz-, szépirás- és tornatanitókat s a nem köteles tantárgyak tanitóit a vallás és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, és pedig új intézet felállitásánál az igazgatónak, a tanári testületek további kiegészitésénél ellenben, az igazgató és az illető tanári testület meghallgatása után.

A kijelölési jogra nézve némely törvényhatóságokkal létrejött s fennálló szerződések és egyezmények továbbra is érvényben maradnak.

25. §. A szerzetes rendek, az általok fentartott intézetekben magok alkalmazzák a tanerőket, de az alább (27. §.) felállitott követelményeket szintén kötelesek teljesiteni.

26. §. Egy gymnasiumban vagy reáliskolában, a hitoktatókon, a gymnasiumi rajz- és szépirás, továbbá a tornatanitókon s a nem köteles tantárgyak tanitóin kivül a tanárok száma (az igazgatót beleértve) a nyolc osztályu intézetben legalább 12, a négy osztályúban legalább 6.

Az igazgató 10, a szaktanárok 18, a rajztanár 20 óránál többre hetenként nem kötelezhetők.

27. §. Rendes tanárokul csak oly egyének alkalmazhatók, kik a közoktatásügyi miniszter által kinevezett középiskolai tanárvizsgáló bizottságok valamelyike előtt sikerrel állották ki a képesitő vizsgálatot, s attól az illető tanszakra tanári oklevelet nyertek.

A kik azonban e törvény határába lépte előtt valamely nyilvános középiskolában legalább öt évig szolgáltak mint rendes tanárok, ha egyszersmind elöljáróságuk bizonyitása szerint hivatásuknak, képzettség tekintetében is, kellően megfelelnek, e képesitő vizsgálat alól fölmentvék. A többiek két év alatt tartoznak a vizsgálatot letenni.

Az állami tanárvizsgáló-bizottságok valamelyikének meghallgatása mellett rendes tanárokul, kivételesen oly egyének is alkalmazhatók, kik irodalmi téren kifejtett munkásságuk által feltünő jelét adták annak, hogy az illető tanszakban és annak módszeres előadásában kiváló képzettséggel birnak.

28. §. Középiskolai tanárvizsgáló-bizottságokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter a hazában levő oly nyilvános főiskolákon szervezhet, melyekben a törvénynek megfelelő bölcsészeti és természettudományi tanszak s középiskolai tanárképző intézet van.

E bizottságok nyelve a magyar; s azok szervezetét, hatáskörét s a tanárképesités módját, szabályrendelet utján a miniszter állapitja meg.

29. §. Hogy külföldön nyert tanári oklevelek mennyiben tekintethetnek a hazában is érvényeseknek, a közoktatásügyi mi-

niszter a hazai tanárvizsgáló-bizottságok valamelyikének meghallgatása után, esetről esetre határozza meg.

30. §. Okleveles tanár-jelöltek 1—3 évig terjedő időszakra először csak helyettes tanári minőségben alkalmaztatnak; s ha ez idő alatt hivatásuknak kellőleg megfeleltek, neveztetnek ki rendes tanárokká.

Oklevelet még nem nyert egyének helyettes tanárokul is, csak okleveles egyének hiányában alkalmazhatók, s oly feltétellel, hogy két év lefolyása alatt a tanári vizsgálatot letegyék, különben állomásukon tovább nem hagyatnak.

31. §. A rendes tanárok száma (az igazgatón kivül) bármely gymnasiumon vagy reáliskolán, nem lehet kisebb az abban fennálló osztályok számánál.

32. §. A tanórák heti száma a tanulókra nézve, a testgyakorláson kivül, az alsó osztályokban 28-nál, a felsőbbekben 30-nál több nem lehet.

33. §. A testgyakorlat minden tanintézetben akként szervezendő, hogy mindegyik növendék hetenkint négyszer legalább egy-egy óráig részesüljön korához és testi erejéhez mért gyakorlatokban.

Az ötödik osztálytól kezdve minden tanuló egész a tanfolyam bevégeztéig, a katonai (gyalogsági) fegyvergyakorlatokra s a céllövésre is oktattatik. Ezen tanulókkal hetenkint a testgyakorlat kétszer s ezenfelül katonai gyakorlat egyszer tartatik.

E katonai gyakorlat alól csak az ezekre testileg nem alkalmas tanulók mentetnek fel, orvosi vélemény alapján.

A katonai gyakorlatokhoz s céllövéshez szükséges fegyvereket, lőszereket, torna- és katonai eszközöket az állam szolgáltatja minden tanintézetnek díjtalanul, s ezek a miniszter által megbizott hatóság gondjai alá adatnak, mely épségben tartásukért felelős.

E katonai oktatás tantervét a közoktatásügyi miniszter, a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg állapitja meg.

A céllövések és egyéb katonai gyakorlatok a honvédelmi miniszter által erre képesekül elismert egyének vezetése és ügyelete alatt eszközlendők, s ha ily egyén nem volna az intézet tanitói között, az igazgatóság kérelmére a közoktatási miniszter a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg biz meg valakit az oktatással, ki fáradságáért az államtól méltányos tiszteletdijat nyer.

E katonai gyakorlatok is a tanintézet igazgatóságának közvetlen ügyelete alatt tartatnak.

A tanulóknak a katonai gyakorlatokból nyert osztályzatuk, iskolai bizonyitványukban kitétetik.

34. §. A gymnasium vagy reáliskola egy-egy osztályában 50 tanulónál több nem lehet.

A hol a tanulók létszáma öt egymásután következő évben meghaladja az ötvenet, párhuzamos osztályok állitandók föl és a tanerők a 26. és 31. §-okhoz képest szaporitandók. Erre nézve az állami és az alapokból fentartott intézetekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézkedik, a szerzetes rendek által fentartott intézetekben pedig, az illető rend köteles intézkedni.

Ha a létszám az ötvenet csak kevéssel haladja meg, ez iránt tett indokolt jelentésre, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a párhuzamos osztály felállitását mellőzheti.

35. §. Az iskolai épületek egészséges helyen épültek, szárazak s a tanulók létszámához mérten elegendő számú tágas, világos és kellőleg szellőztethető tan-, rajz- és tornatermekkel kell, hogy ellátva legyenek.

36. §. Minden középiskolában a tanárok számára szak-könyvtár, a tanulók számára olvasó könyvtár és az intézet minősége által igényelt természet- és vegytani, természet- és földrajzi s mértani tárgyak és eszközök gyüjteménye, továbbá rajz- és gypsminta-gyüjtemény s kellőleg felszerelt tornaterem állittatik föl. E könyvtárak és gyüjtemények gyarapitására évenkint bizonyos összeg fordítandó.

37. §. A gymnasiumokban és reáliskolákban minden tanév végén nyilvános vizsgálatok tartatnak. A nyolcadik osztályt végzett növendékek, az osztályvizsgán kivül érettségi vizsgálatot is tesznek, mire nézve a IV. fejezet intézkedik.

38. §. Az évi szorgalomidő, a közbeneső ünnepi szünnapok beszámitásával, tiz hónap. Az évi nagy szünidő julius és augusztus hónapokban tartatik.

III. FEJEZET.

Az állam rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló gymnasiumok és reáliskolák közigazgatása.

39. §. Az állami, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatti alapokból fentartott gymnasiumok és reáliskolák közvetlenül és kizárólag a nevezett minister hatósága alatt állanak.

A szerzetes rendek által ellátott intézetekben a minister intézkedési joga csak annyiban van korlátozva, a mennyiben arra nézve a jelen törvényben kivételek tétetnek.

40. §. Uj állami gymnasiumok és reáliskolák, hol az ország közmivelődése érdekében szükségesek, a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése alapján a törvényhozásnak az évi költségvetés alkalmával nyilvánitandó jóváhagyása mellett állittatnak.

41. §. Az állami, valamint az alapokból fentartott gymnasiumok és reáliskolákban a növendékek tandíjat fizetnek, melynek mennyiségét a helyi viszonyokhoz képest a vallás- és közoktatásügyi miniszter határozza meg. Szegénységüket kimutató oly tanulók, kik megfelelő erkölcsi magaviselet, szorgalom és képesség mellett a tanulásban jó előmenetelt tanusitanak, kérelmükre s a tanári kar ajánlatára, a tandíj fizetése alól részben vagy egészen is fölmentetnek.

42. §. Az állami intézetek tanulói által fizetendő tandíj az államkincstárba, az alapokból fentartott vagy segélyezett intézeteké azon alapba foly be, a melyből az illető intézet fentartatik vagy segélyeztetik, érvényben maradván egyébiránt azon szerző-

dések és egyezmények, melyek ez utóbbi pontra nézve néhány középiskola pártfogóival létrejöttek s eddig fennállanak.

43. §. A szerzetes-rendek által ellátott, a miniszter kezelése alatti alapokból nem segélyezett intézetekben, a tandíj iránti intézkedés az azokat fentartó szerzetes-rendeket illeti; de a tandíj rendesen nem lehet nagyobb a hasonló nemű intézetekre a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapítottnál.

Különös esetekben nagyobb tandíj szedésére a miniszter adhat engedélyt.

44. §. Az államköltségvetésből fentartott gymnasiumokban és reáliskolákban, vallástanitásra tanári állomások az állam által nem állittatnak, azonban azoknak, kik a 12. §. értelmében az illető hitfelekezetek által a vallástanitással megbizatnak, a vallás- és közoktatásügyi miniszter, az államkincstárból méltányos tiszteletdíjat ad.

Úgyszintén azoknak is, kik a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kezelt alapokból fentartott, vagy szerzetes-rendek által ellátott intézetekben azon tanulók hittani oktatását teljesitik, kik nem az intézet jellegének megfelelő vallásbeliek.

45. §. Minden gymnasium és reáliskola az igazgató közvetlen vezetése alatt áll, ki egyszersmind az intézet rendes tanára.

46. §. Az igazgató:

1. az iskolai általános törvények és hatósági rendeletek végrehajtója;

2. a tanári értekezletek elnöke;

3. képviselője a tanintézetnek, a hatóságok, a szülők és gyámok, s általában a közönség irányában;

4. a tanintézet irodai ügyének vezetője;

5. a tanintézet tudományos és fegyelmi állapotának ellenőrzője s arról első sorban felelős.

47. §. Az igazgatók, a rendes és helyettes tanárok, s a rendkivüli tárgyak tanitói is évi fizetést huznak. A rendes tanárok fizetése ide értve az igazgatóit is, minden ötöd évi szolgálat után növekedik, a szolgálati évek száma azon évtől számittatván, melyben rendes tanári működésüket megkezdették, és attól fogva szakadatlanul folytatták. Az ötödéves pótlék az alapfizetés $8^1/_2{}^0/_0$-ánál magasabb nem lehet, s öt ily ötödéves pótléknál többet senki nem élvezhet.

48. §. Az állami és az alapokból fentartott tanintézetekben alkalmazott igazgatók és rendes tanárok nyugdíjra jogositott állami tisztviselőknek tekintetnek, kik nyugdíjaikat az államkincstárból vagy az illető alapból huzzák.

A helyettes tanárok és a rendkivüli tantárgyak tanitó nyugdíjra igényt nem tarthatnak; de rendes tanároknak a letett tanári vizsgálat után helyettes tanári minőségben töltött éveik, nyugdíjaztatásuknál beszámittatnak.

A nyugdíj-rendszer külön törvényben állapíttatik meg; addig a mostani szabályok érvényben maradnak.

49. §. Az igazgatók és rendes tanárok éltük hosszára ne-

veztetnek ki, és állásuktól a közoktatási miniszter által a hivatalvesztésnek a büntető törvények szerint a bíróságok által megállapitott esetein kivül, csupán erkölcsi vagy fegyelmi vétség, s hivatali hanyagság vagy végre bebizonyitott hivatali képtelenség miatt mozdithatók el. Hivatalvesztés esetében az elmozditás az iíéletnek jogerőre emelkedése után történik, — a vád alá helyeztetéskor azonban az illető hivatalától felfüggesztendő.

Erkölcsi és fegyelmi vétség s hivatali hanyagság esetében ez elmozdítás csak előleges fegyelmi vizsgálat alapján rendelhető el. A fegyelmi vizsgálatot egy e célra a közoktatásügyi miniszter által kirendelt bizottság teljesíti, melynek tagjai közé középiskolai tanárok is lesznek kinevezendők.

Fegyelmi vétség esetében az illető más tanintézetbe is áthelyezhető.

Hivatalos teendőik teljesítésére időközben végleg képtelenekké vált tanárok ellátása iránt a nyugdíj-törvény intézkedik.

50. §. A tanulók irányában testi fenyiték nem alkalmazható.

51. §. Az ország, a középiskolák tekintetéből, tiz tankerületre osztatik, s mindegyiknek élén egy tankerületi főigazgató áll.

52. §. E tankerületi főigazgatókat, különös tekintettel a tanári pályára képesített és azon működött szakférfiakra, a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére, Ő Felsége nevezi ki.

53. §. A tankerületi főigazgatók rendes évi fizetéssel ellátott és nyugdíjra jogosított állami tisztviselők; s mint ilyenek éltök hosszára neveztetnek ki, s állásukról csak a 49. §-ban kijelölt esetekben és rendes fegyelmi eljárás mellett mozdíthatók el.

Nyugdíjuk iránt külön törvény intézkedik.

54. §. A tankerületi főigazgató kötelessége:

1. a vallás- és közoktatásügyi miniszter közvetlen rendelkezése és vezetése alatt álló s az előbbi és ezen fejezetben tárgyalt, úgyszintén a törvényhatóságok és községek által fentartott középiskolákban a törvény és a kormány rendeleteit végrehajtani, illetőleg azok végrehajtásáról gondoskodni; a hitfelekezetek és a magánosok által fentartott középiskolákban pedig a törvény rendeleteinek teljesítésére — mint az állami főfelügyelet közegei — felügyelni;

2. a tankerületéhez tartozó valamennyi középiskolát évenkint a szükséghez képest minél gyakrabban, és pedig különböző időszakokban meglátogatni, s ez alkalommal az állami és az alapokból fentartott középiskolákban a tanári értekezleteken elnökölni;

3. a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatti, úgy szintén a törvényhatóság, községek, társulatok és magánosok által fentartott nyilvános intézetek érettségi vizsgálatait vezetni és azokon elnökölni, vagy akadályoztatása esetében helyettesítése iránt a miniszternek előterjesztést tenni.

55. §. A gymnasiumi- és reáliskolai oktatás ügyében minden egyes tanintézetben az igazgató elnöklete alatt az illető tanártestület időszakonként értekezleteket tart, melyeknek főfeladata: a tananyag, úgyszintén a házi feladatok kellő beosztása és módszere

s kezelése, az iskola állapotának a nevelés és fegyelem szempontjából vizsgálat alá vétele s a netáni hiányok pótlása.

56. §. A használható tankönyveket és taneszközöket a közoktatásügyi miniszter jelöli ki, az egyes intézetekben használandókat a kijelöltek sorából a tanártestületek választják.

57. §. Minden gymnasiumot és reáliskolát köteles az ottani törvényhatóság főorvosa hivatalból évenkint megvizsgálni, s közegészségi tekintetben, (főleg a helyiségekre vonatkozólag) tett tapasztalatairól véleményes jelentést terjeszteni mind a tankerületi főigazgatóhoz, mind a törvényhatósághoz.

IV. FEJEZET.

Az érettségi vizsgálatokról az állam rendelkezése és közvetlen vezetése alatti középiskolákban.

58. §. A nyolcadik osztályt, tehát az egész középiskolai tanfolyamot végzett és érvényes osztályvizsgálatot sikerrel tett azon ifjak, kik valamely főiskolán akarják tanulmányaikat folytatni, kötelesek a főiskolai oktatáshoz szükséges képzettségöket és érettségöket külön e célra tartandó vizsgálaton igazolni.

A gymnasiumi érettségi vizsgálat általában a felsőbb oktatásra (egyetemre és műegyetemre) képesít. A reáliskolai érettségi vizsgálat rendesen csak a műegyetemre A reáliskolai érettségi vizsgálatot azonban, a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével, a latin és görög nyelvből és irodalomból kiállandó pótérettségi vizsgálattal gymnasiumivá lehet kiegészíteni.

59. §. Az állam rendelkezése és közvetlen vezetése alatti, s a jelen törvény II. és III. fejezetében tárgyalt középiskolákon az érettségi vizsgálatot az illető tankerületi főigazgató, vagy ennek akadályoztatása esetében, más, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által erre felhatalmazott, szakférfiu elnöklete s ugyancsak a miniszter által kijelölt, még legalább egy vizsgálóbiztos közreműködése mellett, mindenik nyolcosztályú gymnasium vagy reáliskola tanártestülete tartja a maga saját intézetében.

60. §. Az ezen intézetek valamelyikében végzett tanuló rendesen csak ezen intézetben teheti le az érettségi vizsgálatot, melyben a VIII. osztályt végezte.

Más intézetben leteendő érettségi vizsgálatra, rendkivüli esetekben, a vallás- és közoktatásügyi miniszter adhat engedélyt.

61. §. Az érettségi vizsgálat főleg irásbeli dolgozat alapján s annak megitélésére intézendő: bir-e a vizsgálatot tevő ifjú az egyetemi s illetőleg műegyetemi tanulásra kellő értelmi képességgel. A vizsgálati utasitást az egyetemek s műegyetemek tanári karának meghallgatásával a miniszter állapítja meg.

Ezen vizsgálatok nyilvánosan tartandók és róluk a bizonyítványok magyar nyelven adandók ki.

V. FEJEZET.

A hitfelekezetek, hatóságok, községek, magánosok és társulatok által fentartott nyilvános gymnasiumok és reáliskolákról.

62. §. A hazában létező hitfelekezetek, törvényhatóságok, községek, egyesek s oly hazai társulatok, melyek alapszabályaikban kijelentetten e célra is alakultak, saját erejökből tarthatnak fenn és állíthatnak nyilvános gymnasiumokat és reáliskolákat, a következő §§-ba foglalt feltételek mellett.

63. §. Idegen állam, az ország határain kívül székelő testület vagy külföldön lakó nem magyar állampolgár semminemű középiskolákat sem állíthat s a már fennálló felekezeti valamint törvényhatóságok, községek, társulatok, avagy magánosok által fenntartott gymnasiumok és reáliskolák, úgyszinte a felekezetek és egyházak is, külföldi államoktól és azok uralkodóitól s kormányaitól segélyt és anyagi gyámolítást semmi esetben sem nem kérhetnek, sem el nem fogadhatnak.

Egyesektől vagy társulatoktól is csak azon esetben, ha a segélyező az intézet vezetésére és tanrendjére semminemű befolyást sem tart fenn magának, sem feltételt nem köt ki.

64. §. A 62. §-ban felsorolt testületek s egyesek által fenntartott tanintézet felett az illetők maguk rendelkeznek és gyakorolják az igazgatási jogokat a jelen törvény értelmében.

Ennélfogva a tanintézet vagyonának kezeléséről, a tanerők alkalmazásáról és fizetéséről, a fegyelmi eljárásról az illetők maguk gondoskodnak.

65. §. A jelen törvénynek az osztályok és évfolyamok számát, a testgyakorlati oktatás szervezetét és az évi szorgalomidő tartamát és idejét meghatározó 5., 33. és 38. §§-ai ezen gymnasiumokra és reáliskolákra is érvényesek.

A köteles tantárgyakat s azokból az illető intézet egész tanfolyama alatt tanítandó ismeretek terjedelmét és mértékét (a hitoktatáson kivül) az országos közoktatási tanács meghallgatásával időről-időre a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg; de a miniszter által felállított ezen mérték egyfelől az illető intézetekre nézve csak a minimumot határozza meg, másfelől nem haladhatja meg az állam rendelkezése alatti ugyanazon fokú intézetekben alkalmazottat.

Ezen korlátokon belül az illető tanintézet hatósága állapítja meg a tanrendszert, a tantervet és a tankönyveket.

Azonban a törvényhatóságok s községek által fenntartott tanintézetekben az államkormány által kiadott vagy jóváhagyott tanterv szerint eszközlendő a tanítás és az általa engedélyezett tankönyvek használandók.

66. §. A hitfelekezetek, úgyszintén a törvényhatóságok és községek, valamint társulatok és magánosok magok határozzák meg az általok fenntartott nyilvános középiskoláik tannyelvét, s a mennyiben ez nem a magyar, kötelesek a tannyelven és irodalmán kívül a magyar nyelv és irodalom, mint köteles tantárgy

tanításáról is gondoskodni, és pedig oly óraszámban, mely annak kellő elsajátítását lehetővé tegye. Ennek ellenőrizhetése végett kötelesek a magyar nyelv és irodalom tantervét és órabeosztását a vallás- és közoktatásügyi miniszternek előlegesen bemutatni.

67. §. A hitfelekezetek főhatóságai és a társulatok s magánosok, kötelesek az általok fenntartott nyilvános középiskolákban úgy a tanulókra, mint a tanárokra vonatkozó fegyelmi szabályzataikat (a fegyelmi eljárást is beleértve) s az ezeken időnként eszközölt változtatásokat a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez tudomás végett fölterjeszteni, valamint a tanulókra vonatkozó fegyelmi szabályzatokat nyilvánosan is közzétenni.

A törvényhatóságok és községek által fenntartott nyilvános középiskolákban az állami hasonló intézetek számára kiadott fegyelmi szabályok alkalmazandók.

A testi fenyítékre vonatkozólag az 50. §-ban foglalt tiltó határozat, minden nyilvános középiskolára nézve érvényes.

68. §. A legalsó osztályokba fölvétel feltételeit illetőleg a 15. és 19. §§. ezen középiskolákban is érvényesek azon különbséggel, hogy a felvételi vizsgálat tárgyait és a megkivántató előismeretek mértékét azok határozzák meg, kiknek hatáskörébe a tanterv megállapítása tartozik; s a felekezeti iskolákban a felvételi díjak iránt a felekezeti főhatóság határoz.

69. §. Az egy osztályba fölvehető növendékek létszámát s az iskolai épületeket és tanítási helyiségeket, úgyszintén azok felszerelését s egészségügyi ellenőrzését illetőleg a jelen törvény 34., 35., 36. és 57. §§ ai kötelezők azon hozzáadással, hogy az 57. §. esetében a törvényhatósági főorvos a felekezeti középiskolákról, azok illető felekezeti főhatóságához tesz jelentést.

70. §. Az évközben egy tanintézetből a másikba átmenetelt, ugyanazon tanintézet alsóbb osztályából a felsőbb osztályba lépést, elégtelen tanjegyek kijavítását és az osztályösszevonást illetőleg a jelen törvény 20. és 21. §§-ai a törvényhatóságok, községek, társulatok és magánosok által fenntartott középiskolákra is érvényesek.

A hitfelekezeti főhatóságok saját tanintézeteikre szorítkozva adhatnak ugyanilyen kivételes engedélyeket, de azok, a mennyiben osztály-összevonásra vonatkoznak, más hatóság alatti hasonjogú vagy felsőbb tanintézetekben csak akkor fognak érvényeseknek tekintetni, ha a vallás- és közoktatásügyi miniszter előlegesen kikért engedélyével adattak.

71. §. A tanárokat ezen intézetek illető hatóságai szabadon választhatják, a tanári oklevéllel bíró egyének közül.

72. §. A tanár-képzést illetőleg a hitfelekezetek jogosítva vannak középiskolai tanárképző intézeteket szervezni, azokban a tanár-képzés módját és rendét meghatározni; erre vonatkozó szabályzataikat azonban kötelesek a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, tudomás végett előlegesen bemutatni.

A tanárképesítés módját, a tanárvizsgáló bizottság szervezetét és a tanári képesítő vizsgálat szabályzatát, szintén kötelesek bemutatni a vallás- és közoktatásügyi miniszternek annak ellen-

őrizhetése végett, hogy a tanárjelöltektől követelt képzettség nem kisebb-e, mint az állami tanárképesítésnél.

A mennyiben a tanárképző intézet tanitási nyelve nem a magyar, a 66. §. meghatározásai itt is érvényesek.

73. §. Kivételesen e középiskolákon is alkalmazhatók rendes tanárokul oly egyének, kik a jelen törvény 27. §-ának utolsó kikezdése értelmében a vallás- és közoktatásügyi miniszter által a tanári vizsgálat alól fölmentettek.

74. §. Az egy középiskolánál alkalmazandó tanárok számát és azok közt a rendes tanárok arányát illetőleg a jelen törvény 26. és 31. §§-ai itt is érvényesek. — Párhuzamos osztályok állitásával a tanerők száma is aránylagosan szaporitandó. — A vallástanitásra hittani tanfolyamot végzett oly egyének, vagy lelkészek is alkalmazhatók, kik tanári oklevéllel nem birnak.

75. §. A törvényhatóságok és községek által fentartott középiskolák, tanügyi tekintetben, közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága, és az állami tankerületi főigazgató igazgatása alatt állván, a tanügyi értekezletekről szóló 55. §. ezen középiskolákra is érvényes.

76. Valamely vallás-felekezet, törvényhatóság, község, társulat avagy egyes által fentartott oly középiskolát, melynek fennállását országos műveltségi vagy fontos helyi érdekek kiválóan igénylik, és melyet az illetők nem birnak saját erejökből a törvényes kellékeknek megfelelően fentartani (különösen, ha egyszersmind középiskolai célra tett, és a helyhez kötött jelentékeny alapitványok vannak), a közoktatási államkormány segélyezheti, s illetőleg gondjai alá veheti a következő lényegesebb feltételek alatt és módon:

a) az iskolának az idő szerint meglevő minden alapitványos tőkepénze, épületei, mindennemű ingó és ingatlan birtoka, továbbá is az intézet tulajdona marad, s annak jövedelmei azontúl is ugyanazon intézet céljára forditandók;

b) az ily államsegélylyel fennálló középiskolában az állami középiskolák tanterve alkalmazandó;

c) azon tanárokat, kik a fentebbi *a)* pont alatt nevezett tőkepénz-alapitvány vagy birtok jövedelméből, avagy az illető intézet hatósága által netán kijelölt egyéb jövedelmekből díjaztatnak, továbbra is mindig az intézet hatósága választja a tanári pályára képesitett egyének közül; a tanárok fizetését is ugyanazon hatóság határozza meg csupán a fizetés legkevesebbjét kell megállapitani a közoktatási államkormánynyal a segélyezés iránt kötött szerződésben. — Valamint más oldalról az állam által (vagyis az állami segélyből) fizetett tanárokat az állami segély arányában a közoktatási miniszter nevezi ki;

d) ha az állam az iskola törrényszabta évi szükségeinek fedezésére megkivántató évi összegnek felénél kevesebbel vagy legfölebb felével járul a segélyezett tanintézet fentartásához (és igy a teher nagyobb, vagy legalább fele részét az illető intézet hatósága viseli), azon esetben a tanintézet felett való összes igazga-

tási és rendelkezési jog (a fennebbi *a) b) c)* pontok megtartása mellett) továbbra is az intézet hatóságát illeti, s a közoktatási miniszter csupán a felügyeleti jogot gyakorolja a segélyezett iskola irányában.

Ha pedig az állam évenkint a szükséges összegnek felénél többel járul az iskola fentartásához (tehát a teher nagyobb részét ő viseli,) az esetben a közoktatási kormány az egész tanintézetet gondoskodása és rendelkezése alá veszi, de az illető intézet saját hatósága számára, a fennebbi *a)* pont alatt irt vagyon tulajdonjoga és az intézetre forditása, valamint a *c)* alatt irt tanárválasztási jog biztositttatik;

e) bármely középiskolát a közoktatási miniszter csak azon esetben és addig gyámolithat anyagilag a fent előadott módon, ha és a meddig azon iskolát fentartó vallási vagy világi testület önként elfogadja vagy kéri és segélyezést.

Minden ily gyámolitás alkalmával a közoktatásügyi kormány és a segélyezett fél között e célra külön szerződés kötendő, melyben a segélyezés módozatai, közelebbi feltételei, a mindkét félre biztositott jogok és vállalt kötelezettségek részletesen megállapitandók.

77. §. A felügyeleti jognál fogva, jogában és tisztében áll a vallás és közoktatásügyi miniszternek, a közvetlen vezetése alatt nem álló középiskolákról, és pedig a hitfelekezetiekről illető felekezeti főhatóságaik, a hatóságiakról a fentartó hatóságok; a társulatok és magánosok által fentartottakról, végre közvetlen igazgatóságaik utján:

a) statisztikai adatokat szerezni be;

b) tanévenként jelentéseket kivánni, melyekben a tanrend és felosztás (a hittani tárgyakat kivéve), a tanárok létszáma, képesitése és működési köre, az osztályonkénti népesség, óraszám s az oktatás eredményei, az osztálykönyvek bemutatása, valamint az érettségi és egyéb zárvizsgálatokról szóló kimutatások által feltüntetve legyenek;

c) a 65. §. értelmében megállapitott tanrendszerben (a hittani tárgyakat kivéve) minden lényegesebb változásnak, valamint az iskola előbbi jellegében s tanfolyam körében történt minden változásnak bejelentését megkivánni;

d) a használt tan- és vezérkönyveket, legyenek azok nyomtatásban vagy kéziratban (a hittaniakat mindazonáltal kivéve), bekövetelni s azokat azon szempontból, nem foglalnak-e magokban állam-, alkotmány vagy törvényellenes tanokat vagy tételeket megbiráltatni;

e) az iskolai vagyonról és alapítványokról évenként hiteles kimutatást kivánni be.

Mindezen adatok, jelentések, kimutatások és beterjesztések, kivánatra, közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, vagy tankerületi főigazgatóhoz nyujtandók be.

78. §. A főfelügyelet gyakorlása szempontjából, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a tankerületi főigazgatók által bármikor meglátogattathatja a felekezetek, hatóságok, községek, társulatok

és magánosok által fentartott közép-iskolákat, azoknak nyilvános vizsgálatain jelen lehet, s magának azon iskolák szervezetéről, felszereléséről, rendtartásáról s a tanitás eredményéről, egyenes tudomást szerezhet.

79. §. Különösen az érettségi vizsgálatokat illetőleg, melyek minden nyolc osztályú nyilvános középiskolában évenkint tartandók:

a) a törvényhatóságok, községek, társulatok és magánosok által fentartott nyilvános középiskolákon a jelen törvény IV. fejezete (58—61. §§.) egész terjedelmében alkalmazandó;

b) a hitfelekezetek által fentartott nyilvános középiskolákban az érettségi vizsgálaton az elnöklés a felekezeti főhatóság megbizottját illeti; a vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban, a tankerületi főigazgató vagy más, általa kiküldendő szakférfiu által esetről esetre jelen leend, hogy magának az érettségi vizsgálat szabályszerű lefolyásáról egyenes tudomást szerezzen. E végből az érettségi vizsgálatok tartásának ideje mindig jó előre bejelentendő. A vizsgálati utasítást a felekezeti főhatóságok magok adják ki, de kötelesek azt a vallás- és közoktatási miniszternek bemutatni, annak ellenőrzése végett: az érettségi vizsgálatokon követelt képzettség nem kisebb-e, mint az állami vezetés alatt álló hasonló tanintézeteken. — Egyebekben, az érettségi vizsgálatokról szóló 58—61. §-ok itt is érvényesek.

80. §. A tanárképesítő vizsgálatok tartása, a tanárképző intézetet és tanárvizsgáló bizottságot tartó hitfelekezeti hatóságok részéről előre bejelentetvén, a vallás- és közoktatásügyi miniszter ezen vizsgálatokon is, akár a tankerületi főigazgatók, akár más, általa kiküldendő szakférfiak által jelen leend, s e vizsgálatok és a tanárképesítés szabályszerű lefolyását ellenőrzendi.

A miniszter e kiküldöttei a vizsgálatban részt venni s a vizsgálandókhoz kérdéseket intézni jogosítvák; s a vizsgálat eredményéről a miniszterhez jelentést tesznek. — A vizsgálatnak a magyar nyelv és irodalom mindenesetre egyik tárgya.

81. §. Ha valamely középiskolában használt tan- vagy vezérkönyv-, állam-, alkotmány- vagy törvényellenes tanokat foglalna magában, joga és tiszte a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, annak használatát eltiltani, szükség esetén az állami hatóság illető közegei által annak összes példányait elkoboztatni, súlyosabb esetekben annak szerzője és használói ellen a törvény rendes útján a büntető vizsgálatot és eljárást megindítani.

82. §. Ha a kormány valamely középiskolában erkölcsi bajoknak vagy államellenes iránynak jönne tudomására s ezek ellenében az iskola illetékes hatóságai útján gyökeres orvoslás nem szerezhető, joga és kötelessége a vallás- és közoktatásügyi miniszternek saját rendes vagy e célból különösen kiküldendő közegei által megejtendő vizsgálat után, azon iskolától a vétkes egyének eltávolítását követelni; ellenök, a mennyiben a büntető törvények súlya alá eső cselekvény esete forogván fönn, a törvény rendes útján a büntető eljárást megindítani; sőt ha a baj az egyesek eltávolítása által nem orvosolható, magának az iskolának

egyidőre, vagy végleges bezáratása iránt Ő Felségéhez előterjesztést tenni. Az egyidőre bezáratni rendelt iskola vegyonai az illető felekezeti, vagy törvényhatóság kezelése alatt maradnak, s a jövedelmek is tőkésíttetnek, míg a tapasztalt bajok gyökeres elhárítása után, az iskola újra megnyitása Ő Felségéhez teendő előterjesztésre megengedtetik. Véglegesen bezáratni rendelt iskola vagyonáról és alapítványairól, a mennyiben az alapítók vagy jogutódaik azokról az iskola megszünése esetére nem rendelkeztek, az illető felekezeti vagy törvényhatóság meghallgatása mellett, a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére és az 1790/1 : XXIII. t. c. szem előtt tartásával, ugyanazon felekezet vagy törvényhatóság közoktatási céljaira, Ő Felsége rendelkezik.

83. §. Ha az iskolai vagyonról és alapítványokról szóló évenkénti kimutatásokból (77. §. e) az tünnék ki, hogy valamely alapítvány veszélyben forog, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az illető felekezeti vagy törvényhatóságot utasítja: hogy az alapítvány biztosításáról gondoskodjék; ha pedig a kezelés hiányos: a szükséges törvényes lépéseket tegye meg.

84. §. Ha valamely az állam rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló nyilvános középiskola általában a jelen törvény követelményeinek meg nem felelne, jogában áll a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, az illető iskola főhatóságához, legalább félévi időközökben, három ízben intézett megintés után, attól a nyilvánossági jogot elvenni. Ily megintések csak a jelen törvény hatályba léptétől számított két év eltelte után kezdhetők. A nyilvánossági jogtól megfosztott tanintézetek a magánintézetek sorába helyeztetnek, s a jelen törvény VI. fejezetében a magánintézetekre nézve megállapított intézkedések alá esnek.

85. §. Ha valamely törvényhatóság, község, társulat vagy magányos, a jelen törvény 62. §-ában adott joggal élve, újonnan alapítandó középiskolát akar felállítani, s annak a nyilvánossági jogot megszerezni, köteles e szándékát a létesítendő tanintézet megnyilta előtt a vallás- és közoktatásügyi miniszternél bejelenteni, fölterjesztvén egyúttal az iskola szervezeti alapszabályát, tantervét s a tanerők kimutatását. Az iskola csak a miniszternek erre nézve kiadott elhatározása által nyeri meg a nyilvánossági jogot. Uj középiskola felállítása iránti szándékukat a hitfelekezetek is kötelesek előre bejelenteni, fölterjesztvén egyúttal az intézet tantervét és a tanerők kimutatását.

VI. FEJEZET.

Magángymnasiumok és reáliskolák.

86. §. Hitfelekezetek, törvényhatóságok, községek, társulatok és egyesek állithatnak és tarthatnak fenn magánjellegű gymnasiumokat vagy reáliskolákat s ily tanfolyamokkal összekötött magán nevelő-intézeteket, ha azt oly egyén közvetlen vezetésére és igazgatására bizzák, ki az abban nyitni szándékolt tanfolyamra okle-

véllel képesitett tanár, vagy e téren működése által, a kormány tudomása szerint is, közelismerést vívott ki magának.

A jelen törvény 56. § a, a magánintézetekre is érvényes.

87. §. Magán nevelő- vagy tanintézet szándékolt felállitását az intézet szervezetének, tantervének és a benne működő tanerőknek bemutatása mellett köteles az intézet tulajdonosa a megnyitás előtt legalább 30 nappal a községi hatóságnak és az azon tankerületben működő tankerületi főigazgató utján a miniszternek bejelenteni.

88. §. A tanhelyiségeket s az egy osztályban tanitható növendékek számát illetőleg, a jelen törvény 34, 35 és 57. §§-ai a magánintézetekre is kötelezők.

89. §. Minden magánintézetnek megadható a nyilvánossági jog, ha az, szervezetét, felszerelését, a benne alkalmazott tanerők számát és minősitvényét illetőleg, a jelen törvény V. fejezetében foglalt követelményeknek megfelel. — Ezt kimutattatván, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a nyilvánossági jogot megadja, s ezzel az intézet az előbbi fejezet határozatai alá esik.

90. §. Ha valamely magán nevelő- vagy tanintézetben a jelen törvény intézkedései meg nem tartatnának, vagy ha a kormány erkölcsi bajoknak vagy államellenes irányoknak jönne tudomására, vizsgálatot rendelhet, s annak eredményéhez képest az illető intézetet bezárhatja; sőt rendkivüli esetben a nevelést és tanitást a a vizsgálat lefolyta előtt is felfüggesztheti.

91. §. Kiválóan szükséges és kitünő ily magánjellegü középiskoláknak viszont a közoktatási kormány erkölcsi és anyagi támogatást nyujthat azon esetben, ha azok a 89. §-ban foglalt követelménynek megfelelnek.

92. §. Minden szülőnek és gyámnak szabadságában áll ugyan gyermekeit, gyámoltjait magánintézetben vagy háznál tanittatni; de az ekkép tanitott növendékek érvényes és bármely nyilvános tanintézetbe fölvételre jogositó bizonyitványt csakis ugy nyerhetnek, ha minden tanév végén valamely nyilvános középiskolában tesznek vizsgálatot. Kivételesen egy év alatt több osztályból vizsgálattételre a vallás- és közoktatásügyi miniszter adhat engedélyt.

93. §. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a középiskolai oktatás ügyéről minden harmadik évben jelentést tesz az országgyülésnek, s az 1868: XXXVIII. t. c. 148. §-a is ily értelemben módosittatik.

94. §. E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a 33. §-ban foglaltakra nézve egyszersmind a honvédelmi miniszter bizatik meg.

Budapesten, 1880. évi március 19-én.

Trefort Ágost s. k.,
vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Fanda József könyvnyomdájából.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Április 15. 15. szám. 187⁹/₈₀.

A középiskolai magyar nyelv- s irodalmi tanítás újabb terve.

(Vége.)

A tantervi utasítás már Balassa Bálint, Pázmány Péter, Zrinyi Miklós, Gyöngyösi István, Mikes Kelemen és Faludi Ferencről azt mondja, hogy »mint koruk szellemi életének és törekvéseinek képviselőit tekintve tüzetes, s a mennyire lehet, fejlődésökre is kiterjedő tárgyalásban fogja a tanár őket részesíteni.« Hát még mennyi figyelemben részesítendők az újabb, koruk magaslatán is még inkább állott, világosabb és ismertebb hatások alatt fejlődött, a nemzeti életre, történetre, műveltségre és aspiratiókra hasonlíthatatlanúl nagyobb és dicsőbb hatalommal befolyt írók egész serege?

Bizonyára suta is, sete is lenne a középiskolai, főleg pedig gymnasiumi oktatás, ha épen itt, folyama végén nem bírná az ifjakkal összehasonlító magyarázatokra használtatni azon ismeretkincseket, melyeket a latin-görög, német és francia irodalom remekeiből gyüjthettek! De ily dologra érkezés kell, és mivel az érdekek nagyok is, nemesek is, kecsegtetők is, a dologra rá érni szabad és lehet.

Ismétlem, hogy a szoros irodalomtanítás tervét és utasításait elfogadom; de kivitelére az egy évet elégnek nem tartom.

Végre, hogy ne maradjak csupán a gáncsolás mellett: ha mások okos szakértelme egynémely változtatásra rá nem venne, én a következőkép rendezném mind a két középiskolában a magyar nyelv és irodalom tanítása menetét:

1) A három első osztály nyelvtanítás tervét a módon hagynám, miként hivatalosan van; mert azt föltétlenül helyeslem.

2) A IV. osztályban a tulajdonképi stilistikát, vagyis a nyelvbeli előadás, elocutio tanát egyenest és közvetetlenül a nyelvtani tudományos fogalmakra s a helyes magyarság törvényeire alapítanám. Kifejteném röviden a magyar nyelv sajátos természetét és rokonságait az ismert európai nyelvekkel szemben.

Népszerűen összegezném a magyar történeti nyelvészet ered-

ményeit, fő gondot fordítva a Kazinczy-féle nagy nyelvújítás szellemének megismertetésére.

Az év második felében az u. n. szépstilus rendesen felsoroltatni szokott eszközeivel röviden bánnám el, leginkább pár ékes irályu lyrikus költeményen illustrálva a dolgot és a kisebb elbeszélőkön, melyeknek minden faját rendszeresen letárgyalnám a románc és ballada kivételével. (És ezt itt kivihetőnek is tartom; mert hisz költői olvasmányul és szavaló darabokul már a grammatikai oktatás fokain is jóformán csak a kisebb elbeszélő fajok szolgáltak, mind előadásuk egyenletes simaságánál, mind szerkezetük részletező világosságánál, mind a bennük foglalt gondolatok historikus közvetetlenségénél fogva.)

3) Az V. osztályra jutna az egész lyrika az elegiával, idyllel, epistolával, satirával, tankölteménynyel, epigrammal és a verstani ismeretek összefoglalásával együtt.

4) A VI. osztályban az első harmadban végezném a rhetorikát, melybe bele tartozik alkalmilag a szerkezettan is az inventióval és dispositióval, de nem erőszakolandó bele sem a regény, sem a mese. A második és harmadik harmadra hagynám a legtöbb értelmességet, érettséget és költészettani tájékozottságot igénylő nagy epost, vagy epopoeát és regényt, meg a drámát a románc és ballada függelékével.

5) A VII. osztálynak adnám az irodalomtörténet közép- és új korát, sőt legújabbat is Kisfaludy Károlyig. A többit a VIII. osztálynak. Magától értetik, hogy a VIII. osztályban a régi dolgokon hamarosan átesve inkább csak az új és legujabb kor embereivel kellene foglalkozni.

E módon, úgy gondolom, a költészet és szónoklattan igazi talajt és életet lelne, fogalmaik pedig a gyakorlati és nemzeti szükséghez képest tökéletesen megidomulnának; az irodalomtörténet hasonlókép okozatossá, érdekessé és valódilag tartalmassá válnék.

II.

A mi kifogásom az olvasmányoknak osztályonkint való választása ellen lehet, azt már is el kellett a szorosan vett tananyag részletezése alkalmával mondanom. Elismerésre méltó a tantervnek azon rendelkezése, melylyel minden osztály részére gondoskodik a prózán kivül költői olvasmányról is.

Én azt hiszem, hogy a költői darabok nincsenek mindig az illető osztály tananyagához és általán érettségi fokához jól alkalmazva. Ha más tervet helyeslünk, természetesen az olvasmányok összeállításának is tisztán e terv szerént kell történnie. Ebbe ez alkalommal mélyebben beleereszkedni nem kívánok.

III.

Nincs egyéb már hátra, mint még röviden az irásbeli dolgozatok tervéhez is hozzá szóllani. A hivatalos tervezet ebbeli általános alapelvét: hogy az irásbeli dolgozatok tárgyát és anya-

gát mindenkor az olvasmányok szolgáltassák, sőt, hogy az olvasmányokat egyenesen az irásbeli dolgozatok számára szemeljük ki, nem fogadom el.

A IV. osztálynál így szól a rendelet: »két hetenkint egy irásbeli házi dolgozat, melyben a költői olvasmány tartalmát, vagy kisebb leirásokat, elmélkedéseket, melyekhez az iskolai olvasmány nyujt anyagot, kell irásba foglalni.« Az V. osztálynál pedig: »A feladat (irásbeli) tárgya mindvégig, a legfelsőbb osztályig vagy az iskolai, vagy a kijelölt magán olvasmánynyal kapcsolatban tartandó.« Az utasítás ezeknek csak az egyes olvasmányból kiinduló paraphrazisát adja.

Érdekes, hogy a reáliskolában már pár év óta fennálló és még közvetetlenül mai napig sem felforgatott tanterv egészen mást követel. A szerént a magyar dolgozatok themáit lehetőleg mindenféle szaktudományból kell venni: a historiából, természettanból, természetrajzból, chemiából, geographiából és mathematikából, hogy igy demonstrálódjék dicsőségesen: mikép szolgál minden az egynek és az egy a mindennek!

Igazán, ha meggondoljuk, hogy ezen ultraconcentricus és paedagogico-historico-didactikus tervbe sem haltunk és halunk bele, kár is ezen legislegujabb, a gymnasiumi ellen, — egy szót is szóllani! Még kezdetben a legvakabb buzgóság, vagy, ha jobban tetszik, legönfeláldozóbb resignatio idején sem csinált, azt gondolom és remélem, senki sem elegiát a triangulum figuralis egyszerüségéről.

Tehát ezután a gymnasiumban az irásbeli dolgozatokkal az olvasmányokra szorítkoznak. Evvel vele járhat ama másik élére állított kivánság, hogy az olvasmányok a mindenfélék kisvilágát tegyék. Ilyesminek igenis van értelme az elemi iskolában, talán némileg a középiskola legalsó osztályaiban is, de a felsőbbekben ez csak az irodalomtanítás parodiája: nem a classicitásra, vagyis az alakra és tartalomra, hanem a tárgyra és a nyert anyagra nézve. Ha nem írt erről, vagy arról a dologról kitünő ember, irjon akárki, vagy, hát fordítsunk a honnan lehet!

Nem akarunk tulságoskodni. Tagadhatatlan, hogy az utasítás az olvasmányok e polymorph összegyüjtését egyenesen nem rendeli; de, mivel a fordításokat itt is, amott is különösen hangsulyozza, az olvasandó darabokat osztályról osztályra ugyancsak önkényesen keverve, és mivel a dolgozatoknak, legalább tárgyra nézve okvetetlenül változatosaknak kell lenniök: úgy tetszik, a terv a gymnasiumban sem ejti el végkép a realiskolában még oly szigoru követeléssel kimondott elvet!

Nekem itt feladatom kimutatni: hogy az irásbeli dolgozatokat az olvasmányokkal mindenesetre közvetetlen kapcsolatban tartani, miként azt a legújabb terv ismételve és világosan követeli, nem célszerű.

Mivel a nyelvi dolgozatnak egészen más jellemünek kell lennie, mint pl. a reális szakokban adottaknak, melyek egyes el-

végzett, tehát mennyiségileg és minőségileg meghatározott szakaszoknak emlékezetből való szoros recapitulátióját teszik; mivel e meglehetős kizárólagossággal és passivitással szemben a nyelvi oktatás nemcsak az iskola többi tanulmányaira, hanem magára az életre, annak minden élményére és tapasztalatára is támaszkodik: önként következik, hogy a nyelvi dolgozatoknak tárgy-választás tekintetében a lehető legszabadabb körben kell mozogniok. Csak az szükséges elengedhetetlenül, hogy a kiválasztott tárgy az ifjú fogalmai körén kívül, vagy épen e körön fölül ne essék.

Különben itt a tárgy és anyag nem cél, hanem a célnak csak eszköze; mert az ifjú egész szellemi önállóságának, összes tudása és szerzett képességeinek kell sajátszerű bátor öntevékenységben nyilvánulniok a fölöttébb való passiv korlátozottság helyett.

A kidolgozásra nézve a priori minden egyes esetre érvényesek pl. ez általánosságok: nem szabad a tárgynak semmi lényeges, vagy legalább a mi szempontunk szerént jellemző pontját átugrani, vagy mellőzni; sem az anyag elrendezésében, sem a kifejezésekben nem szabad logikai hibát elkövetni; a fogalmazványnak bevezetésből, tárgyalásból és befejezésből kell állania; az ismétlést kerüljük stb. stb. de óvakodjunk a locus communisek bőségétől, vagyis óvakodjunk az u. n. inventiopontokat általánosítani: ezek a szabadabb és valódibb gondolkodó erőnek csak kelletlen nyügei, a gyarló lelkeket pedig azon szerencsétlen hitbe ringathatják, hogy az elvont theoriában emlegetett helyekről csak oly mechanikus biztossággal szedegetheti a szükséges ingredientiákat, mint a patikárius az orvos recipéje szerint. Egyszer az iskolában egyik tanítványomat, a ki különben somogyi fiú volt, leíráskisérletek után a magyar kanász jellemképének rögtönzésére bíztattam; és, mivel a tankönyv az emberek jellemzésére először a származást említi, az én fiúm nagy komolyan kezdte rá, hogy annak a bizonyos kanásznak az apja igen szegény ember volt, meg durva, műveletlen is, hát azért adta arra a mesterségre a fiát. Ily antidemokratikus felfogásra csábított a locus communis!

Minden egyes tárgynak, vagy tételnek saját inventiója és dispositiója van; ezt egyedül csak esetről-esetre lehet készíteni, és a mi fő, szerintem, a műdarabok kidolgozása rendje-módjának analogiája is csak a legeslegritkább esetben használható; mert a jeles íróknak bizonyosan műveik compositiója és dispositiója alatt legkisebb gondjuk is nagyobb az iskola kicsinyes igényeinél!

Igenis a gyakorlati logika, valamint a szerkezettan és rhetorika e tekintet szolgálatában állanak; de legelső a dolgozat anyagi részének lelkes, közvetetlen felfogása úgy, hogy a kidolgozás, vagyis a szükséges részletek megtalálása és rendbeszedése a léleknek u. n. teremtő erejével történjék, melynek gyakorlása voltakép minden ilyes iskolai dolgozatnak legvalódibb és legnemesebb célja.

Nem kellene felednünk a nagy Deák Ferencnek saját ifjúkoráról mondott egyik anekdotája nagy paedagogiai fontosságát.

A bencék győri convictusában áldott jó praefektusuk volt pater Pius. Ha az irásbeli dolgozatok készitése közt megakadtak, ő mindjárt kedves készséggel magyarázott ujra mindent hegyéről tövére. De egyszer csak meghal e szegény jó Pius; utána praefectus lesz P. Maurus. Ez is tudott legalább is annyit, mint P. Pius, meg is magyarázott annak idején is mindent legalább is oly jól mint P. Pius; de aztán az irásbeli dolgozás alatt mord képpel utasitott vissza minden kérdezősködőt: »Gondolkodj ál, szokta mondani, és találd ki magad, melyik szabály az ide való?« Igy gondolkodott a gyermek Deák sokat, eleintén fanyar érzések közt és nehezen, később mindig könnyebben, végre valóságos kedves mestersége lett gondolkodással a nehéz kérdéseket megoldani. Dicsősége tetőpontján is hálás tisztelettel emlegette mindig Deák P. Maurust, a pannonhalmi tudós könyvtárnokot és hires monastorologust; azt mondta a kiváncsiaknak, hogy ő egyenest e tanítója methodusának köszöni, hogy másoknál jobban tudja a bonyolult dolgokat világos elemeikre felbontani, hogy ő könnyű szerrel találja meg nyitját, a minek megfejthetetlensége másokat kétségbe ejtett. Többet ér e nagy emberünk példája a gyáva és izléstelen szájbarágó methodusnál, meg kivált a paedagogiai centrumoknál!

Az irásbeli dolgozatok tehát mindenekelőtt arra valók, hogy az ifjú gondolatainak körét rendezze, nézeteit kifejtse, megalapitsa, fogalmait tisztázza, szellemi sokoldalúságot, elmebeli elevenséget, főkép pedig elmebeli mélységet szerezzen; de még sem lehet azt mondani, hogy az irásbeli dolgozat az iskolában szerzett theoretikus ismereteknek is egyenes gyakorlati alkalmazása legyen.

Az én szerény nézetem szerint az a sok szép és nagyszerű a mit pl. az olvasmányokban is találunk, mint látszik, tudni és érteni való ugyan, de korántsem gyakorolni és utánozni való. Ha a régi iskola imitatio Ciceronianáira gondolunk, méltán borsódzik a hátunk; pedig azok az utánzatok csak külsőségekre, az alakra vonatkoztak.

Az igaz műbeszédet jeles példányokban taglalni, olvasni kell, theoriáját elvonni szükséges; de olyan beszédeket bármely fajtából az iskolában készittetni lehetetlenség. Az értekezések elméletét tudja a tanúló; de irni csak igen kevésfélét irjon.

E kerülni valók közé tartoznak általán az u. n. aesth. kritikai feladatok, melyek pedig a tanterv szerint és szerintüuk is a felsőbb osztályok igen fontos olvasmányát képezik. A tanterv utasítása már a IV. osztálynál teszi e helyes és becses észrevételt: »A tanítói eljárás már ebben, mint pedig a következő osztályokban a politikai és irodalomtörténeti tanulmánynál akként alakul, hogy célszerűen kiszemeli az irodalmi alapfogalmakat, egyes műremekek taglalásával fejtegető értekezések során át fogja tanítványait vezetni« stb. Azonban, mivel a kritika lényege a producálás, nem a reproducálás, az e fajta dolgozatokat akkorra kell hagyni,

mikor memorizált nézetek és hézagos primitiv ismeretmorzsák helyett kellő apparatussal lehet hozzájuk fogni az egyetemen, — vagy még azután.

Evvel azonban korántsem akarjuk azt mondani, hogy pl. remek költeményeket soha és semmi szín alatt sem szabad a középiskolai tanuló irásbeli fejtegetése alapjává tenni; mert a fejtegetés megállapitott és a dolog természetében levő, annak mélyebb felfogása, alapeszméje kidomboritását célzó szempontok szerint nem kritika, hanem oly tárgyalás, mely az élvezetet is igen-igen nagy mértékben fokozza.

Végre a helyett, hogy esetről-esetre kifejteném, tehát specialiter, mely tételek valók a középiskola felsőbb osztályai irásbeli kidolgozására? — inkább negativ határozással csak annyit mondok: hogy a mi az ifjút nem érdekelheti élénken, a mi az emlékezés — és itéleten kivül az érzelmet és képzelődést is nem illeti, az nem jó.

Dr. Babics Kálmán.

Indokolás,

a gymnasiumi és reáliskolai oktatásról szóló törvényjavaslathoz.

A középiskolai oktatás fontossága valamely ország közoktatási rendszerében, általánosan el van ismerve, s nálunk is kellő méltatásban részesül. Egyfelől az elemi iskolák számára alkalmas tanitók képzése, másfelől a magasabb felső oktatásra való előkészités, s végre általában a nemzet müveltebb s igy minden tekintetben döntő súlyu osztályának magasabb általános, sőt tudományos míveltség fokára emelése: ime a középiskolai oktatás feladatai.

Az újabb kor középiskolája e feladatokat egymástól elváló, innen-onnan talán igen is élesen elválasztott irányban igyekszik érvényesíteni. Az ugynevezett humán és a reálirányban. Amaz a régi gymnasiumban, az ókor két klassikus nemzetének nyelve és irodalma alapján, de összekötve a hazai nyelv és irodalommal, s fölvéve keretébe a természeti és történeti tudományokból is annyit, a mennyi a mai kor igényei szerint az általános míveltségre mulhatatlanul szükséges, kétségkivül teljesebb és alaposabb tudományos képzést ad, s különösen az alaki képzés előnyével bir. Emez, az újkor szülöttében, a reáliskolában, inkább a kor anyagi igényeinek s a modern mívelődés szellemének kiván megfelelni, s mellőzve a klassikai nyelveket, megkisérli tisztán a mennyiség és természettani ismeretek s a modern nyelvek alapján, de szintén áthatva a nemzeti nyelv és irodalom által, a gymnasium által nyujtott tudományos képzésnek megfelelőt más uton nyujtani. Egyik irány jogosultságát sem lehet kétségbe vonni. S miután ma már nagy számmal vannak gymnasiumaink mellett reáliskoláink is, s az újabb időben magok a gymnasiumok is, a korszellem

követelményeinek nyomása alatt, tetemes szellemi is szervezeti átalakuláson mentek át: az államkormány és a törvényhozás kötelessége a középiskolai közoktatásügy állandó szervezetéről mind a két irányban gondoskodni.

Nem most először nyer kifejezést e szükség és kötelességérzet.

Már az 1790/1-ik évi törvényhozás kilátásba helyezte a tanulmányi rend (ordo studiorum) törvény általi megállapítását. A század elején készült Ratió educationis nevezetes lépés volt ez irányban, de nem a törvényhozás utján készülvén, csak a kath. és ugynev. kir. iskolákra terjedt ki. A népiskolai oktatás törvényes rendezését az 1865/7. évi törvényhozás első s legbecsesb feladatai közé sorozta, alapul akarván azt vetni, a közép- és felső oktatás rendezése iránti törvényes intézkedéseknek.

A középiskolai oktatásról az első törvényjavaslatot b. Eötvös közoktatásügyi miniszter terjesztette az országgyűlés elé, mely azonban nem vehette tárgyalás alá. Ama törvényjavaslatban a középiskolai közoktatás, közös alapon kiinduló, s azután a gymnasiúmi és reáliskolai irányban szétágazó középiskola elvére volt fektetve.

Midőn én a közoktatásügyi tárcát átvettem, elődömnek tárgyalatlanul maradt törvényjavaslatát, melylyel ama főelven kivül némi egyéb részletekben sem érthettem egyet, átdolgozva nyujtottam be az 1872/5-ik évi országgyűlésnek, elkülönítve benne kezdettől fogva a gymnasiumot és a reáliskolát, mint elkülönítve fejlődtek s állanak fenn tényleg is, s mint meggyőződésem szerint lényegök és természetök követeli is.

Törvényjavaslatom az említett országgyülés képviselőházának tanügyi bizottsága, osztályai, s azok előadóiból alakult központi bizottsága által is eltárgyaltatott, s némi módosításokkal újra szövegezve, a ház elé adatott; de már csak az országgyülés végszakában.

A következő, 1875/8-iki országgyülés elé, az előbbi központi bizottság szövegezését alapul véve, de részben módosítva, újra előterjesztettem törvényjavaslatomat, mely azonban ez alkalommal még a tanügyi bizottság által megkezdett, de be nem fejezett tárgyaláson sem ment át. Ez ismételt fönnakadást részemről annak tulajdonítom, hogy a közoktatásnak, különösen szervezeti kérdései, nemcsak nálunk, hanem az egész Európában, s annak a közoktatás kérdéseivel már sokkal régebben államilag foglalkozó országaiban is, oly kevéssé vannak tisztázva, s reájok nézve a szellemekben oly kevés a megállapodás, hogy a törvényhozó minden lépten-nyomon, sőt már a kiindulásnál is elvi nehézségekre akad, melyeket közmegnyugvásra megoldani felette nehéz. Nálunk e nehézséget még különösen neveli a középiskolák egy nagy részénél, azok állami vagy nem állami jellegének meghatározhatatlan volta. S épen ez akasztotta meg a legutóbbi tárgyalást már az iskolák osztályozásánál.

Vannak középiskolák, melyek az állam közvetlen vezetése alatt állanak, s vannak, melyek nem állanak, ez az egyetlen megkülönböztetés, mely ma ténylegesnek s a valóságnak teljesen megfelelőnek mondható.

De vajjon az állam közvetlen vezetése alatt álló iskolák mind államiak-e? azt ma, s általában a tanulmányi alap jogi természete körüli függő kérdés eldöntése előtt senki meg nem mondhatja. Az állam közvetlen vezetése alatt álló iskolák magok háromfélék: az állami költségvetésből fentartottak, melyeknek államisága iránt kérdés nem lehet; továbbá az ő Felsége kegyurasága s a vallás- és közokt. miniszter kezelése alatt álló tanulmányi alapból fentartottak, melyek (gymnasiumokon kivül jogakadémiák is) királyiaknak neveztetnek, de tényleg kath. felekezeti jellegüek, s igy államiaknak határozottan nem állíthatók; végre a szerzetes-rendek által, kir. adomány vagy egyéb alapítvány fejében ellátott középiskolák, melyek a tanulmányi alapból fentartottaktól különböző jogalapon állanak, s jelesen a tanerők alkalmazására nézve azoktól eltérőleg is igazgattatnak.

A nem állami vezetés alatt álló középiskolák szintoly nehezen vonhatók mindenben egyenlő rendelkezések alá. A hitfelekezetek által fentartott középiskoláknak, jelesen a protestánsokéinak, nagyobb önkormányzati jog van törvény által biztosítva, mint a mennyit a törvényhatóságok, községek, társulatok vagy épen magánosok igényelhetnek magoknak fentartott tanintézeteikben az államkormánynyal szemben.

Az önkormányzattal biró hitfelekezetek, jelesen a protestánsok részére, az 1790/1: XXVI. t. c. középiskoláikat illetőleg is nevezetes jogokat biztosított, melyeket nem megszoritani, vagy épen visszavenni, sőt más felekezetekkel s testületekkel és magánosokkal is megosztani, lehet a mai törvényhozás föladata.

Ugyanaz a törvénycikk, mely a protestánsok iskolai autonomiáját biztosította, biztosította egyszersmind az állam főfelügyeleti jogát is azokban, a nélkül azonban, hogy azt részletesen körülirta volna. S kilátásba helyezte egyszersmind az egész országra és abban a protestánsokra is kiterjesztendő tanulmányi rend (ordo studiorum) törvény általi megállapítását.

Kettős feladatot hagyott tehát a következő törvényhozásokra: az általánosan kötelező tanulmányi rend megszabását, és az állam rendelkezése s közvetlen vezetése alatt nem álló tanintézetekben az állami főfelügyelet jogának részletezését s szabatos körüliratását.

A középoktatásról eddigelé úgy b. elődöm, mint általam beterjesztett törvényjavaslatokban e két feladat együttes megoldása volt megkisértve.

A kettő azonban nincs oly szükségképeni összefüggésben, hogy pl. a főfelügyelet kérdése, a tanulmányi rend kérdésétől elkülönítve is megoldható ne volna. S részemről, érezve ez utóbbinak — fölebb érintett és több más nehézségeit, meg akartam

kisérleni csupán a főfelügyeleti jognak törvény utján való szabályozását, a minek halaszthatlanságáról, a közigazgatás körében naponkint felmerülő esetek, s azokból származó surlódások, eléggé meggyőztek.

E végből a leginkább érdekelt protestáns egyházi főkkel tárgyalást indítottam meg, mely azonban a — magokban is kényes — kérdések egyértelmű megoldására nem vezetett, sőt arról győzött meg, hogy szándékom az érdekelt körökben élénk visszatetszéssel találkozik.

Az állami főfelügyelet azonban a mai rendezetlen állapotban tovább hagyható nem lévén, elkülönitett megoldása pedig legyőzhetetlen nehézségekbe ütközvén, — másfelől a középiskolai közoktatás ügyének törvényes rendezése minden oldalról sürgettetvén, — s mint alkotmányos miniszter, a közvélemény nyilvánulásait figyelembe tartozván venni: nem maradt fenn más, mint visszatérnem az előbb választott utra, s a középoktatást szabályozó törvény iránti javaslatot belefoglalva, mint előbb is volt, a főfelügyelet szabályozását is — újra a törvényhozás elé terjesztenem.

Jelen törvényjavaslatom közelebb áll az 1872/5-diki országgyülés központi bizottságának szövegezéséhez, mint az, melyet az 1875/8-diki törvényhozás elé magam terjesztettem volt. Jelesen, a törvényjavaslatot ismét hat fejezetre osztottam: összefoglalva, egyfelől az állam rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló középiskolákat, melyeknek szervezéséről egy, közigazgatásáról szintén egy fejezet szól, holott előbbi javaslatomban a tisztán állami és az alapokból, meg a szerzetes-rendek által fentartott iskolákat egymástól elkülönítettem volt, és beleosztva másfelől a tankerületi főigazgatókról szóló külön fejezetet a közigazgatást tárgyaló fejezetbe.

E visszatérésre a központi bizottság szervezetéhez az előbbi törvényhozás iránti tekinteten kivül főleg az birt, mert igy a törvényjavaslat szerkezetét s oeconomiáját egyszerübbnek és világosabbnak találtam, s mert különösen az állam közvetlen vezetése alatt álló mindennemű iskolák egybefoglalása, és az e vezetés alatt nem álló, s tehát csak a főfelügyelettel ellenőrzött iskolák másik nagy csoportjától való elkülönítése inkább megfelel a tényállásnak.

Arra igyekeztem ugyanis mindjárt az osztályozást magában foglaló I. fejezetben, hogy az iskoláknak jelleg szerinti ilyetén csoportosításával a valódi tényállást tüntessem fel egyfelől, s másfelől a tanulmányi alapból fentartott, ugyszintén a szerzetes-rendek által ellátott iskolák jellegének, különösen pedig a tanulmányi alap jogi természete iránti függő kérdésnek legkevésbbé se praejudicáljak.

A törvényjavaslat 6—10. §-aiban a kétnemű középiskola, a gymnasium és reáliskola rendes (köteles) és rendkivüli tárgyai egyszerüen vannak elősorolva, s a következő 11 §§ ban oly in-

tézkedés van fölvéve, mely szerint a kötelező tantárgyakban elérendő célt s ennek alapján a tantervet a közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

Nézetem szerint ugyanis minden oly határozatok, melyek az illető tanintézetek s általában a tanügy fejlődésével változhatnak, a melyekre nézve okvetlenül szükséges, hogy a fokonkénti haladással lépést tartsanak s a gyakorta változó viszonyokhoz alkalmazkodjanak — továbbbá minden oly határozatok, melyek szorosan véve paedagogiai, didaktikai és methodikai kérdésre vonatkoznak — nem valók törvénybe, ha csak tanügyünket tespedésnek nem akarjuk kitenni s az alkalmas időpont felhasználását lehetetlenné tenni, a mely egyik-másik elodázhatlannak mutatkozó intézkedésnek életbeléptetésére a legcélszerűbb, rögtön azonban fel nem használtathatik, sőt néha egészen elmulasztatik azért, mert az illető határozat törvény által lévén megállapítva, az csak a hosszabb s mindenkor igénybe sem vehető törvényhozás utján volna megváltozható, a mi könnyen okul szolgálhat arra, hogy a tanuló ifjuságnak középiskolai oktatása éveken, sőt talán egy egész nemzedéken át veszélyeztessék, csupán azért, mert a tapasztalt hiánynak azonnali eltávolítása administrativ uton nem volt lehetséges, vagy akadályul szolgáltak annak a törvény oly határozatai, melyek paedagogiai, didaktikai és methodikai — a tudományokkal s a tanügy fejlődésével egyaránt haladó s változatlan elhatározást meg nem türő kérdésekre vonatkoznak.

A tantárgyak elősorolásánál a 6. §-ban a gymnasium rendes (köteles) tantárgyai közé soroltam a görög nyelvet is. A vitás kérdést a görög nyelv is irodalomnak a gymnasiumban kötelezővé tétele vagy a tanulók szabad elhatározására bizása között, az előbbi értelemben véltem eldöntendőnek, nemcsak az összes művelt világ példájára, hanem azon meggyőződésből is, hogy a nyelvében és irodalomban oly plastikai tökélylyel nyilatkozó görög szellemnek képző hatása az ifjuság szellemére s általában a közmüvelődés magasb fokra emelésére még akkor sem maradhat el, ha gymnasiumainkban a tanulók nagy része nem sajátíthatja el e nyelvet annyira, hogy irodalmát az eredetiben önerején élvezhesse; a mit egyébiránt a tantervben, az e tárgyra fordítandó nagyobb óraszámmal általában lehetővé, s a tehetségesebb tanulóknak mindenesetre elérhetővé tenni, épen a tanterv megállapításánál törekedni kell.

A reáliskolából viszont a latin nyelvet és irodalmat nem véltem teljesen kizárandónak, már csak azért sem, hogy a reáliskola tanulóinak, kik felsőbb oktatás tekintetében eddig, épen a klassikai nyelvek ismeretének teljes hiánya miatt kizárólag a müegyetemre voltak szorítva, jövőre az egyetemi pályát — legalább némelyik karban — lehetőleg megkönnyebbíttessék. E végből, hogy a reáliskoláról a gymnasiumra átlépés, valamint a reáliskolai tanfolyamot befejező érettségi vizsgálatnak a gymnasiumi érettségre kipótlása is megkönnyebbittessék a reáliskolának, nem ugyan

minden tanulóra nézve köteles tárgyai közé, de mégis oly tárgyául vettem föl (9. §.) a latin nyelvet, melynek tanításáról, arra önként vállalkozó tanulók részére, minden reáliskolában gondoskodni kell. E szempontnak megfelelő intézkedés az érettségi vizsgálatokról szóló IV. fejezet 58. §-ában is fölvétetett.

Mellőzve azokat, a mik az általam 1875-ben benyujtott törvényjavaslat indokolásában egyes kisebb jelentőségü tételek igazolására elmondattak, különösen két pontra, az érettségi vizsgálatok és az állami főfelügyelet ügyére kívánok mégis jelen indokolásomban bővebben kiterjeszkedni.

Az érettségi, vagy mint az 1872/5-iki országgyülés és központi bizottságnak szövegezése nevezi, »zárvizsgálat«-ról szóló IV. fejezetben az említett szövegezéstől lényeges eltérések fordultak elő már előbb beterjesztett törvényjavaslatomban is, melyeket a jelenlegiben is fentartottam. Ezek legfőbbike az, hogy mig előbb ezen vizsgálat tartása a közoktatási miniszter által kinevezendő bizottságok által lett volna eszközlendő, az általam most előterjesztett javaslat szerint ezen vizsgálatot az illető tankerületi főigazgató vagy akadályoztatása esetében más, a közoktatásügyi miniszter által erre felhatalmazott szakférfiu elnöklete s ugyancsak a közoktatásügyi miniszter által kijelölt még legalább egy vizsgáló biztos közreműködése mellett minden nyolc osztályú nyilvános gymnasium vagy reáliskola tanártestülete tartja a maga saját intézetében.

Az érettségi vizsgálat feladata: azon általános müveltség és képzettség megbirálása, melyet az összes középiskolai oktatás eredményezett, miről leginkább azon tanintézet mondhat alapos itéletet, melynél az illető tanuló tanulmányait végezte, minthogy csak az ismerheti az illető tanulónak minden egyes tantárgyban az egész tanfolyam alatt tett előmenetelét, a mi nemcsak megkönnyiti és biztosabb alapra fekteti az egész vizsgálatot, hanem lehetségessé teszi azt, hogy az eredmény minden egyes tantárgyból biztosan és méltányosan állapíttathassék meg, s a tanuló valódi érettségének megfelelő bizonyítványnyal láttassék el.

Ha tekintjük továbbá azt, hogy az érettségi vizsgálat egyszersmind alkalmas módot nyujt az intézet működésének s a tanítás miként kezelésnek megbirálására, ezt minden esetben biztosabban érjük el, és behatóbban, a netáni hiányok okainak alaposabb felismerése mellett fogjuk megbirálhatni, ha az intézetben működött közegek alkalmaztatnak vizsgálókul, mint ha ez az intézeten kivül álló egyénekből alakitott bizottság által eszközöltetik, mert a vizsgálat folytán nem csak a vizsgálandó által tett előmenetelt birálhatjuk meg, hanem tudomást szerezhetünk magának a vizsgálónak képességéről is, annak tanmódszeréről és bánásmódjáról, s ez által az összes tanítás kezeléséről és minőségéről. Ez által egyszersmind alkalmat nyujtunk az intézet vezetőinek s jelesen a a tanároknak arra, hogy működésük eredményéről nem mások közvetítésével, hanem saját közvetlen közreműködésökkel adjanak

számot az államnak, a mi nem csak kötelességök, hanem a mihez jogos igényt is tarthatnak.

Ugy vagyok meggyőződve, hogy ha az illető tanfelügyelő elnöklete alatt s jelenlétében tartatik az érettségi vizsgálat, s a mellett a vizsgáló bizottsághoz a közoktatásügyi miniszter az intézeti tanárokon kivül még legalább egy vizsgáló biztost nevez, a mi által lehetséges lesz, tekintve a tanfelügyelő külön szakmáját — úgy a nyelvészeti, mint a mennyiségtani — természettudományi szakmára mindenkor egy-egy érdektelen szakértő ellenőrt alkalmazni, s a miniszter hatáskörében fekszik, ott, hol arra kivételesen szükség fog mutatkozni, több, az intézet körén kivül álló vizsgálókat is nevezni ki, s ez által a vizsgáló bizottságok előnyét is biztosítani ott, hol különben az érettségi vizsgálat célja és eredménye veszélyeztetettnek mutatkozik: az érettségi vizsgálatnak ily módszerinti tartása a szigor kivánatos fejlesztésére alkalmasabb eszköznek fog bizonyulni, mint az intézeten kivül álló egyénekből alakított bizottságok; mert mindig könnyebb lesz egy tanfelügyelőt s egy vizsgáló biztost állítni olyat, ki a feladatok szinvonalán áll, mint egy egész bizottságot, s mert amazoknak könnyebb a felelősség érzetét ébren tartani, s e felelősséget, ha szükséges, érvényesíteni is, mint egy bizottságnál. Mihez járul az is, hogy egy-két város kivételével e bizottságokat legnagyobb részt ugy sem lehetne másokból alakítani, mint ugyancsak az illető intézetek tanáraiból, s igy a legritkább esetben éretnék el az a cél, melyet a külön bizottságok által elérni akarnánk.

Paedagogiai okok is kivánják az intézeti tanároknak vizsgálókul való alkalmazását. A gymnasiumot vagy reáliskolát végzett ifju ugyanis még nem áll a szellemi fejlettség azon fokán, hogy azok eszmemenetéhez hamarjában alkalmazkodhassék, kikkel legalább egy ideig nem állt összeköttetésben; a legjobb tanulón megeshetik, hogy az idegen által tett kérdést nem fogja egyszerre fel s a felelettel adós marad, mig ugyanazon tárgyból a tanára által tett kérdésre a legkielégítőbb feleletet adta volna. A felfogás és értelmi, és némileg itélő tehetség már fejlettebb foka, úgy szinte az illető szaktudományokban nagyobb jártasság kivántatik ahhoz, hogy a bárminemű alakban előterjesztett kérdés lényegét és irányát az illető azonnal felfoghassa, mint a minőt egy gymnasiumot vagy reáliskolát végzett tanulótól kivánni lehet.

Még nagyobb változáson ment át törvényjavaslatom, az állam rendelkezése és közvetlen vezetése alatt nem álló középiskolákban gyakorlandó főfelügyelet körének s gyakorlása módjának körülirását tartalmazó §-aiban; ezek különösen a 77—85. §-ok, melyekben a felügyelet tüzetesen van tárgyalva, bár egyes meghatározások, illető helyeiken, az V. fejezet többi szakaszaiban is (65., 67. §§.) foglaltatnak.

Maga a felügyelet mértéke különböző a hitfelekezetek és ismét a törvényhatóságok stb. által fentartott iskolákkal szemben. Nem lehet tagadni, hogy az állam után, az autonom egyházak a

legtekintélyesebb iskolatartó testületek. Az egyház földjéről hajtott ki eredetileg is az iskola, s e hagyományos kapcsolat a kettő közt ma is sok tekintetben fennáll. Magyarországon a kath. egyház volt az első iskola-állító, a kereszténység ide behozatalával egyidejüleg; s a protestans egyház, mióta csak fennáll, mindig fösúlyt helyezett iskoláira. A népoktatásügy még ma is túlnyomólag a felekezetek kezében van. A középiskolai oktatás is igen nagy részt felekezeti jelleggel bir még hazánkban. A tanulmányi alapból fentartott, de tényleg kath. jellegü és a szerzetes-rendiek által ellátott iskolákhoz képest, a tisztán állami gymnasiumok elenyészően csekély számmal állanak fenn az állam rendelkezése s a közoktatási kormány közvetlen vezetése alatt álló iskola-csoportban; állami s felekezet nélküli jelleggel csak a reáliskolák, mint az újabb kor szülöttei, fejlettek teljesen. S ez állami csoporttal szemben, az autonom egyházak, jelesen a protestánsok középiskolái szintén tekintélyes csoportot képviselnek, mind számban, mint súlyban. Fentartásuk, fejlesztésük, nemcsak azért fontos, mert a különben az állam vállaira háromlandó tehernek egy igen tekintélyes részét viselik, hanem azért is, mert ha valahol, a közoktatás terén üdvös a verseny, az egyes irányok egyéni fejlődése, a decentralisatió.

Természetes következménye ennek, hogy az autonom egyházak által fentartott iskolákban, bizonyos hagyományos szellem fejlődik ki, melyet épen az önkormányzat tart fenn és ápol, s melyet az állam csak annyiban korlátozhat felügyelete által, hogy egyfelől a közoktatásnak időről időre megállapítandó általános keretéből ki ne csapjon, s másfelől, hogy az állam legfőbb érdekei ellen működő irányoknak köpenyül ne szolgálhasson. A közmüvelődés általános szinvonalát magasabbra emelni: ez a közoktatás legfőbb feladata; e szinvonalon fentartani a felekezeti iskolákat is, az állami főfelügyelet legfőbb célja ez iskolák irányában. Ebben gyökerezik az állam azon joga, hogy a közoktatás általános keretét s a szinvonal minimumát ez iskolák irányában megszabhatja, s hogy azt betöltik s elérik-e, ellenőrizheti.

Törvényhatóságok, községek, társulatok, sőt egyesektől sem lehet megtagadni az iskolatartás jogát, de azok oly önállóságot az állammal szemben, mint a felekezetek, nem igényelhetnek. Csak szórványosan, egyenként állítván s tartván fenn középiskoláikat, ezekben oly sajátlagos szellem, mint a felekezetek nagyszámú iskoláiban, nem fejlődhetik. Nem viselnek oly nagy részt az állam terhéből s nem nyujtanak sem szellemi, sem anyagi tekintetben oly nagy előnyöket. Ha azért a nyilvánosság jogát élvezni kivánják, szorosabban kell alkalmazkodniok az állam által saját vagy vezetése alatti iskoláiban felállított szabályokhoz.

E megkülönböztetés a hitfelekezetek által egy-, s a hatóságok stb. által másfelől fenntartott középiskolák önkormányzata s a felettök gyakorlandó állami főfelügyelet mértéke közt, átvonul a törvényjavaslat egész V. fejezetén, s abban tetőz, hogy a felekezeteknek megengedtetik, saját elveik szerint rendezni be a ta-

nárképzést, tanárvizsgáló bizottságokat szervezni, s megadatik nekik a tanárképesítés joga (72. §.) csupán azon fentartásokkal, melyek az államot főfelügyeleti jogánál fogva e részben is megilletik.

A főfelügyeleti jog gyakorlása, mint már említettem, tüzetesen a 77—85. §-okban van részletezve és körülirva.

A 77. §. a főfelügyelet rendes tárgyait sorozza pontozatokba. Itt szemelőtt tartatott egyfelől a folytonos és háborítatlan gyakorlat, másfelől az 1868: XXXVIII. t. cz. 14. §-ában a népiskolai főfelügyeletre nézve kijelölt ut és mód. A a) és b) pontokban bekivánt statisztikai adatok és tanévi jelentések eddig is, s folytonosan beadattak a felekezeti főhatóságok által. A c) pontban kifejezett kivánalmat indokolja egyfelől ezen tekintet, hogy a főfelügyelet gyakorlása csak igy lehetséges, ha a tanrendszer érvényben álló szabványai a főfelügyeletet gyakorló hatóság előtt ismeretesek, s tehát az abban történt lényegesebb változások is tudomására hozatnak, másfelől az, hogy az iskola jellegében és mivoltában történő változások, pl. ha az osztályok szaporíttatnak, ha nem teljes, 4 vagy 6 osztályu középiskola teljessé egészíttetik ki, ha a gymnasium lyceumi vagy esetleg theologiai tanfolyammal tetőztetik be stb., szintén mindég bejelentetnek. Volt rá eset, hogy egy felekezeti főgymnasium hatósága azon igényt emelte a kormánynál, hogy a gymnasium VIII. osztálya, a mennyiben ott a papi pályára készülő tanulók számára némely theologiai előtanok, pl. a héber nyelv elemei is adatnak elő, theologiai előkészitő-osztálynak tekintessék, s annak hallgatói ez alapon (ámbár érettségi vizsgálatot még nem tettek) az egyévi önkéntesség kedvezményében (Védtörvény 25. §.) részesíttessenek. Itt tehát az iskola jellegének s tanfolyam-körének változtatása forgott szóban, a nélkül, hogy az előre bejelentetett s tudomásul vétetett volna. Ily esetek megelőzését célozza e §. c) pontjának említett kifejezése. A d) pont a használt tankönyvnek állami szempontjából való ellenőrzését tartalmazza, melyre nézve a netalán szükséges intézkedés alább a 81. §-ban foglaltatik. Végre az e) pontban foglalt igényt, az iskolai vagyonról és alapítványokról szóló évenkinti kimutatások (nem számadások) bemutatását, s az erre nézve netalán szükséges, és elébb a 83. §-ban foglalt intézkedést indokolja az, hogy Ő Felsége az 1790/1. XXIII. és az 1791. (erdélyi) LIV. t. c. szerint az összes alapítványok legfőbb kegyura, azok felett főfelügyeletet gyakorolni van hivatva, s azoknak »in mentem fundatoris« való felhasználása felett őrködik. Mindez pedig nem történhetik meg máskép, mint ha az iskolai vagyon és alapítványok állásáról időszakonként kimutatások terjesztetnek elő.

A 78. §-ban az állami főfelügyeletnek a szóban forgó ugy felekezeti, mint törvényhatósági stb. iskolákban a kormány közege által teljesítendő látogatások, annak a nyilvános vizsgálatokon való megjelenhetésének biztosítása van kimondva, hasonlóan a népiskolák irányában az 1867. XXXVIII. és 1876. XXVIII. törvénycikkekben követett eljárással. A 79. §. a kormány közegeinek

az érettségi vizsgálatokon való részvétét biztosítja, lényeges különbséget téve a felekezeti és törvényhatósági stb. középiskolák érettségi vizsgálatai közt, emezekben a vezetést és elnöklést az állam közegeinek tartva fenn, épen ugy, mint az állam közvetlen vezetése alatti iskolákban, amazokban a felekezeti főhatóságoknak hagyva fenn azt. A 80. §. a felekezeti tanárképesítés ellenőrzésére tartalmazza a legszükségesebb s valóban minimális rendszabályt.

A 82-ik §. intézkedéseit az állam legfőbb érdekei teszik szükségesekké. Köztudomásu, hogy a közelebbi időben merültek fel egyes esetek, midőn részben felekezeti jellegű, részben bizonyos testületek (patronatusok) által fentartott iskolákat államellenes üzelmek miatt a kormány vizsgálat alá vétetni, s Ő Felsége legfelsőbb jóváhagyásával bezáratni is kényszerült. A kormány nem titkolhatja el, hogy vannak ma is oly iskolák, melyek az állam egysége s alkotmánya iránti hazafias érzületet hallgatóikban nem hogy ápolni ügyekeznének, de sőt inkább rendszeresen elhanyagolják, esetleg egyenesen meg is támadják. Az illető iskolák ily működése azonban a dolog természeténél fogva leplezetten (s annál veszélyesebben) történvén, a kormánynak a főfelügyelet eddigi laza s csak közvetőleges gyakorlása mellett azokról biztos tudomása kellő időben alig lehet, azt megakadályozni s megelőzni, vagy épen orvosolni pedig annál kevésbbé áll módjában. Ez állapoton csak a folytonos és éber felügyelettel segithetni. Ez egy ok maga elég volna a főfelügyelet rendszeresítését, az állam legfőbb érdekében, törvény által eszközölni s megadni a kormánynak az eszközt és módot arra, hogy kötelességét e részben is teljesithesse.

A mi az állam ellenes üzelmeket tápláló, vagy erkölcsi bajokban leledző iskolák egy időre vagy véglegesen bezáratására s alapitványaik kezelésére vagy hova forditására nézve javaslatba hozott intézkedéseket illeti: azok alig szorulnak bővebb indokolásra. Az alapitványokat illetőleg, az 1790/1: XXVIII. és az 1791: (erdélyi) LIV. t. cikkek rendeletei figyelemben tartattak, hogy t. i. Ő Felsége, mint az alapitványok legfőbb kegyura, gondoskodik arról, hogy az iskolai alapok és alapitványok alapitóik szándékairól el ne vonassanak, más felekezeti alapitványokról elkülönitve kezeltessenek, s idegen (például más felekezeti) célokra semmi esetben se fordíttassanak.

A 84-ik §. intézkedését, mely a rendeltetésöknek s a törvény követelményeinek általában meg nem felelő középiskoláktól, nem a lételt, hanem a nyilvánossági jogot megvonja, s ezt — a törvény szentesitése után a szervezkedésre két évi időt engedve — s attól kezdve is háromszori, félévi időközönként történendő megintéstől teszi függővé, némely ugy felekezeti, mint törvényhatósági és községi középiskoláknak tagadhatatlanul silány állapota teszi szükségessé s indokolttá. Még ma is vannak 6 osztályú gymnasiumok 3—4, vannak négy osztályúak 2, sőt egy rendes tanárral; vannak iskolák egyetlen vizsgált és képesitett (okleveles) tanár nélkül; vannak, melyeknek helyiségei, felszere-

lései, minden birálaton alúl állanak. S ily iskolák, akár a felekezetiség, akár a százados fennállás védpajzsa alatt, nyilvánossági jogot élveznek, bizonyitványaik államérvényességgel birnak, s a felsőbb osztályokba való felléphetésre, a legvirágzóbb középiskolán s a főiskolákon felvétetésre jogositanak. A tudatlanság és fegyelmetlenség e buvó helyei a legszigorúbb felügyeletet és ellenőrzést teszik szükségessé. Fenállásuk sem az államnak, sem a társadalomnak nem használ. Létöket sem igazolja semmi. Még a népiskolákra talán alkalmazható azon mondás sem, »hogy a rosz iskola, s a legcsekélyebb mérvű tanitás is jobb a semminél.“ A közép és felső oktatásnál határozottan az ellenkező áll. Helyesen mondja e tárgyról egy ismert szakférfiu: »Itt a felületes, hézagos korlátolt tanultság szerzése, mind az egyénre, mind a nemzeti társadalomra . . . károsabb a teljesen tanulatlan maradásnál.« Ily iskolák a mellett elzárják az utat, az azon községben vagy közeli vidéken lakóktól, a jobb iskolák felkeresésétől.

Mindamellett sem éreztem indíttatva magamat, ily iskolák bezáratását s megsemmisitését hozni javaslatba. Elégnek tartottam a nyilvánossági jognak s az azzal járó előnyöknek megvonását igtatni reájok nézve törvényjavaslatomba, s még ezt is a legkiméletesebb alakban — időt engedve nekik, illetőleg fentartó hatóságaiknak, a törvénynek megfelelő szervezkedésre.

Az állami főfelügyeleti jognak a 77—85. §§-okban foglalt rendszeres gyakorlásán kivül, mint már említettem, fordulnak elő még, a magok helyére sorozva, egyes idevonatkozó meghatározások a fejezet más §-aiban is. Egy ezek közül még bővebb indokolást igényel.

A 70. §. szerint ugyanis az évközben egy tanintézetből másba átmenetelre, elégtelen tanjegyek kijavitására és az osztályösszevonásra, a hidfelekezeti főhatóságok adhatnak ugyan, saját iskoláikra szoritkozó kivételes engedélyeket, de azok közül az osztályösszevonásra vonatkozók más hatóság alatti hasonfokú egy vagy felsőbb tanintézetekben csak akkor fognak érvényeseknek tekintetni, ha a miniszter előlegesen kikért engedélyével adattak.

E rendszabályt egyfelől a különböző hatóságok s autonomiák egymás körébe vágásának elkerülése, másfelől az e részben eddig is elkövetett s jövőre is elkövethető visszaélések meggátlása teszi szükségessé.

Ha ily kivételes engedélylyel az egy év alatt két osztályt végzett hallgatók, bizonyítványaikkal esetleg más felekezeti vagy állami középiskolákba, érettségi bizonyitványaikkal egyetemekre lépnek, a főfelügyeletet gyakorló kormánytól pedig el van véve a mód, tanulmányaik bevégzettségét s teljességét ellenőrizni vagy kifogásolni: ezzel a felekezeti autonomia, melynek csak saját hatáskörében van és lehet jogosultsága, egy más felekezet, illetőleg az állam jogkörébe csap át, a mi meg nem engedhető.

Ugy vagyok általában meggyőződve, hogy csak a folytonos, éber és szigorú főfelügyelet tarthatja fenn a középiskolák azon ma-

gasabb szinvonalát, melynek fentartására, sőt fokozatos emelésére törekedni, a magyar közművelődés érdekében, a kormány első rendű kötelességei egyikének ismeri.

Sőt úgy vagyok meggyőződve, hogy magoknak az autonom iskoláknak is jól felfogott érdekében áll, ha — fájdalom — tagadhatlanul megingott reputatiójuk ismét helyreállittatik, s lábra kap azon meggyőződés, hogy a legfőbb felügyelet ébersége jövőre a hasonló visszaéléseket lehetetlenné teszi, vagy a lehetőségig korlátolja.

A törvényjavaslat utolsó VI. fejezete a magán iskolákról szól, azokról t. i., melyek akár felekezetek, törvényhatóságok és községek, akár magántársulatok és egyesek által tartassanak fenn, nyilvánossági jelleggel nem birnak, s annálfogva sem érvényes bizonyitványokat ki nem állithatnak, sem érettségi vizsgálatokat nem tarthatnak.

Nem ismerem félre s nem kicsinylem a magán-iskolák fontosságát. Egyfelől a nevelés követelményeit az oktatáséival jobban egyesithetik a nyilvános iskoláknál. Másfelől a közoktatás terén netalán felmerülő új eszméknek és irányoknak, míg azok csak kísérletek körében vannak, fejlesztésére s gyakorlati kipróbálására és alkalmazására, s ez által a verseny létesítésére, alkalmasabbak a nyilvános iskoláknál, melyeket kisérletek szinterévé tenni nem szabad, nem lehet.

Magán-intézettől azonban többet nem követelhetünk, mint hogy a középiskola ama mellőzhetlen elemi feltételeit, melyek azt a zugiskolától elválasztják, teljesítse; szellemi életét s működését illetőleg, saját érdekében van a szülők és közönség bizalmát megnyerni, oly eredmények által, melyek azon előnyöket, melyeket csak a nyilvános iskola nyujt (az államérvényű bizonyítvány adhatásában stb.)

Meg kell azonban a módot adni, egyfelől arra, hogy ha valamely magániskola a nyilvános iskola követelményeinek megfelel, a nyilvánosság jogát kérhesse (89. §.) s másfelől arra, hogy kiválóan kitünő, s helyi és egyéb viszonyoknál fogva szükséges magánintézetek segélyben is részesíttethessenek. (91. §.)

S végre gondoskodni kell, hogy erkölcsi bajok vagy államellenes üzelmek esetében — melyeknek a magánintézet, természeténél fogva, sokkal könnyebben válhatik buvóhelyévé, — az orvoslás ép úgy, mint a nyilvános intézeteknél, azonnal kéznél legyen. (90. §.)

Végre a 93. §. csak annyiban kiván indokolást, a mennyiben a középiskoláktól a miniszter által az országgyülésnek teendő jelentést nem évenként, hanem csak minden három évben követeli, s a népiskolai törvény idevonatkozó rendelkezését is igy módosítja.

A népiskolai törvény életbelépte óta már hét nagy jelentés terjesztetett be, részint előideim, részint általam. S e jelentésekben nem csak a népiskolákról, mint az 1868: XXXVIII. t. c. 148.

§-a rendelte, foglaltatott évi jelentés, hanem a közép- és felső oktatásról, sőt az emberbaráti és közművelődési intézményekről is.

Ily jelentéseket évenként adni feleslegesnek, sőt némileg károsnak is tartom.

Feleslegesnek, a mennyiben az egyszer már kerékvágásába indult tanügy nem fejlődik s változik annyit egy év alatt, hogy két egymást közvetlen követő év adatainak legnagyobb része ismétlés ne volna. Nagyobb időközök, legalább három év kell arra, hogy a fejlődés észrevehető, s a tanulság kellőleg levonható legyen.

De károsnak is tartom az évenkénti jelentéstételt annyiban, mert a miniszterium kebelében külön osztály arra nem lévén szervezve, a szakosztályok az évi jelentéssel mindig sok időt pazarolnak, s a jelentés — épen az időhiány miatt — még sem lehet oly szabatos és hibátlan, mint óhajtandó volna.

Kérem ez okokból a szakasz e rendelkezését elfogadtatni.

Budapesten, 1880-ki március hó 19-én.

Trefort Ágoston s. k.,
vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Tiszteletteljes replika az érettségi vizsgálat kérdésében.

Dr. Lutter Nándor ur e Közlöny 13. és 14. számában nemcsak felel egyes (nem minden) észrevételeimre, hanem egyszersmind bővebben jellemzi az érettségi vizsgálat szándékolt és valóságos természetét, sőt egy kis történetét is adja ez intézménynnk. Ez utóbbi körülmény arra indit, hogy én is foglalkozzam a kérdés történeti oldalával s hogy valamiféle történeti rendbe állítsam a vitapontokat, tartózkodva mégis mindennemü ravaszságtól, mely a vita más alakba állitásában sokszor lappang.

Nagyrabecsült ellenfelem azon nézetben van, hogy »az érettségi vizsgálat az Org. Entwurf szerint nem volt más, mint osztályvizsgálat.« Ezt abból következteti, hogy a 8. osztály végeztével a Versetzungs-Prüfungot az érettségi vizsgálat helyettesítette, melytől senkit sem lehetett eltiltani. Ez téves nézet, s hogy téves, arra elég fölhoznom, hogy osztályvizsgálaton az azon évben tárgyalt tananyag ismeretét keresték és keresik mindig, míg az érettségi vizsgálaton az egész 8 éven át tanultak érett felfogásáról van szó. »Während die Classen-Prüfungen wesentlich darauf zielen, den wissenschaftlichen Fortgang der einzelnen Schüler während des eben verflossenen Schuljahrs zu constatiren, so kommen dagegen bei der Maturitäts-Prüfung nicht speciell die Leistungen des letzten Jahres, sondern es kommt vielmehr die in der

ganzen Gymnasialzeit erworbene Gesammtbildung in Frage, weil von ihr allein die Zulassung zur Universität oder das Zurückhalten von derselben bedingt sein muss. Es kann aber auch nicht den Gymnasien selbständig und an sich das Recht zuertheilt werden, durch ein ihrerseits ausgestelltes Zeugniss über die Sphäre ihrer Wirksamkeit hinauszuschreiten und den Zugang zur Universität zu eröffnen. Sie erhalten diese Berechtigung daher erst dadurch, dass in der Mitwirkung des Schulrathes bei der Prüfung dies zu einem **Staats-examen** erhoben wird; denn die Stellung des Schulrathes in der Leitung der Prüfung ist im Wesentlichen die, dass er zu überwachen hat, ob das Gymnasium an seine Schüler am Schlusse des gesammten Cursus wirklich die Forderungen stellt, welche als Aufgabe des Gymnasiums durch den allgemeinen Studienplan festgestellt und deren Erfüllung als berechtigend zum Universitätsbesuche ist anerkannt worden.« (Instructionen zu den Maturitäts-Prüfungen. Érdekes ennek további szakasza is, melyben arról van szó, hogy az érettségi vizsgálat mily becses alkalmat ad a főigazgatóknak gymnasiumaik oktató képességeire nézve a tapasztalt végsiker alapján összehasonlításokat tenni és ezekből aztán a tanulságokat levonni.) Ismeretes, hogy több tárgyból azt, a mi a 8. osztályban, sőt az egész gymn. tanfolyamban tárgyaltatott, az Org. Entwurf szerint nem is szabad kérdezni. És ez intézkedések az Entwurfnak nem valami ujabb módositásában, hanem 49-iki első kiadásában olvashatók, bizonyitékául annak, hogy az osztrák érettségi vizsgálat már az Entwurf kiadásától fogva nem osztályvizsgálat.

Az éretts. vizsgálat imént vázolt jelleme megmagyarázhatja azt az épen nem »cifra« tüneményt is, hogy az érettségi vizsgálaton a 8 évi elégséges tanjegyek dacára meg lehet bukni. Az osztályonkinti tanjegyeknek t. i. más természetü az alapja. Az is lehetséges, sőt nem épen ritka dolog, hogy kellő ellenőrzés hiányában egyes tanárok »so im Schatten kühler Denkungsart« osztályról osztályra átcsusztatnak tudományos pályára egyáltalán nem való ifjakat. De e dolgokkal szemben az egyetem és az állam érdeke nekem nem azt sugallja, hogy, ha már idáig eljutottak ugy, a hogy, ne nehezitsük erősebb ellenőrzéssel, valódi éretts. vizsgálattal a továbbmenetelt, hanem: lássuk (mindenkinél legalább egyszer, a tanfolyam végén) komolyan, megtette-e tanár is, tanuló is a magáét, egyetemre való-e az ifju?

Hasonlókép téves dr. Lutter N. azon nézete, hogy az absolut kormány azért hozta be hazánkba az érettségi vizsgálatokat, hogy »a protestans gymnasiumoktól kierőszakolja az Entwurf tantervének elfogadását.« Ez szerinte abból következnék, »mivel e kormány a reáliskoláknál nem követelt érettségi vizsgálatot.« Rövid utalás arra, hogy az érettségi vizsgálat szülőföldje Északnémetország, hogy a bécsi kormány csak átvette ez intézményt, hogy nem pusztán hazánkra, hanem egyszerre az egész birodalomra terjesztette ki, hogy reáliskola és müegyetem más volt ak-

kor, mint ma, s hogy a bécsi absolut kormány annak idején hazánkban nem igen kereste a kerülő utakat még a katholikusok irányában sem, — elég arra, hogy az érettségi vizsgálat behozatalának intentióiról máskép gondolkodjunk.

Már hogy aztán nálunk csakhamar igen cifra s egyszersmind nagyon tanulságos dolgok láttak napfényt, az való igaz. Míg eleinte ugyancsak meggondolta minden ifju, hogy kockáztassa-e az érettségi vizsgálatot, míg pl. Pécsett még 54-ben iskolatársaimnak egy harmad része visszavonult, másik harmad része megbukott és egyetemi tanulmányokat nem igénylő pályákon oszlott szét: már a helytartótanács által 61-ben összehivott értekezlet egyéb sajnos határozatok között egy olyat is hozott, mely az érettségi vizsgálat jelentőségének nagyon ártott. A provisoriumnak, de részben még az alkotmányos aerának is, érettségi vizsgálatai carricaturái az intézménynek. A 8. osztály éjjel-nappal magolt 4 évi hittant és történetet (ez volt a készülés leglényegesebb része), aprólékos irásbeli feladatokat kapott a latin, görög és német nyelvből, s ha ezeket a köztudomásu lopások közben is rosszul oldotta meg, az nem igen szokott baj lenni. Az irásbeli dolgozatok gyengéit helyreütötte s jó renommét csinált a továbbiakhoz a hittani kérdések (és egyik kerületben egy-egy magyar és latin költemény) elszavalása. Mindenből általában, a classicus nyelvekből majdnem kizárólag a 8. osztály végzett tananyaga vizsgáltatott. Tudok híres gymnasiumot, a hol pár héttel a szóbeli vizsgálat előtt kiadatott sub rosa a tanulóknak vagy 4 classicusból, a végzett tananyagból, a 30—40 kérdés, melyet a szóbelin tudni kell, s más kérdés csakugyan nem fordult elő. Sok oly ifjú ment át az érettségi vizsgálaton, a ki a latin és görög nyelvből az alaktan elemeit sem tudta. A történeti vizsgálat merő recitálás volt. Még legkomolyabban a mennyiség- és természettudományok vétettek, a mennyire ugyan meg tudtam itélni. — Az érettségi vizsgálat e hanyatlását nagyon előmozdította az a külszines buzgóság, hogy minden tanulónak okvetlenül kelle minden tárgyból felelnie. A helyett, hogy igénybe vették volna az Entwurf 83. §-ának 3. pontját, inkább a 7. pont komoly intentiója ellenére 2, sőt 3 albizottságra osztották a vizsgáló bizottságot s megesett, hogy az elnök hol itt, hol ott gyakorolván a felügyeletet, némely tanulónak egy feleletét sem hallotta. Másutt más szélsőségbe estek. Halálos unalomig vizsgálták, azaz hogy voltaképen beszélgettek de omnibus rebus et quibusdam aliis, főleg a legujabb hirekről. Feladatott pl. a hittanból a szent háromság kérdése és ugyanennek keretében volt szó a dogma etymologiájáról, görög declinatiójáról, Curtius nyelvtanáról, Prágáról, a hol Curtius tanárkodott, a 30 éves háboru prágai emlékeiről, a bellum declinatiójáról, gyalogság- és lovasságról, a lovak fölszereléséről és patkolásáról sat. Ez nem túlzás ám, hanem egyike a számtalan megtörtént eseteknek. Igy aztán persze se hossza, se vége nem volt a vizsgálatnak. Több vizsgálatban vettem részt (nem a fővá-

rosban,) mely igy folyt le: 4—5 napig, reggel 7—12, délután 2/43—7, de 8-ig, sőt 9-ig is vizsgálat, az utolsó éjjel pedig reggeli 3—4-ig értekezlet, holott jó vezetéssel 2, legfeljebb 3 nap alatt szabályszerüen és jobban lehetett volna végezni. Az a sok oda nem való beszélgetés pompás takarója volt a rosz tanulók tudatlanságának. Ez az időszak az, midőn már önként értendő dologgá lett, hogy minden 8. osztályu tanuló jelentkezett az éretts. vizsgálátra, azokon kivül több-kevesebb osztályösszevonó magán tanuló, realista, vagy évek előtt a 7—8. osztályban elakadt s valahol irnokoskodó egyén. Ugy lesülyedt e vizsgálat szinvonala, hogy egy gymns. ambitiosus fűtő tünödni kezdett, vajjon nem sikerülne-e az éretts. vizsgálat neki is?

Nem hiányoztak hangok, a melyek fölhivták a figyelmet az éretts. vizsgálatok e torzképeire. Már a Riedl Szende által 64-ben kiadott »Irányeszmék« cimű röpirat, mely több jeles tanár közreműködésével jött létre, rosszallta a helytartótanácsi értekezlet javaslatait és ezekben az éretts. vizsgálat felöli nézetet is. Olvashattunk a lapokban is sok csipős cikket a vizsgálat elfajulásáról (Ábel Károly Közlönyünk V. évi folyamában az 1. füzet 60. lapján Augias-istállónak nevezi éretts. vizsgálatainkat), de tüzetes tárgyalás alá vette a kérdést a tanáregylet is 72-iki közgyülésén és Szamosi előadása után oly határozatokban állapodott meg (l. a Közlöny VI. évfolyamát, 1. füzet, 45. l.) melyek rehabilitáltatni kivánják az Entwurf intézkedéseit. E rövid történethez az igazság érdekében még csak azt kivánom csatolni, hogy rossz hatással van az éretts. vizsgálatra az egy évi önkéntesség intézménye és az is, hogy más oly pályákon is sürgetnek már éretts. bizonyitványt (pl. gazdasági intézetekben), a hol ennek nincs igazi értelme. Ezek uj meg uj pressiók az éretts. vizsgáló bizottságok elnezésére, sokszor rászedésére.

Minden vizsgálat fontos dolog, a zárvizsgálat különösen az. Nem kell csodálni, hogy tanférfiak köréből minduntalan hallhatók eszmék az érettségi vizsgálatnak hol eltörléséről, hol javitásáról. Annyi bizonyos, hogy az illetékesek körében sokkal többen vannak, a kik fentartani s lehetőleg javitani, mint eltörölni akarják, meg levén győződve, hogy jól rendezett érettségi vizsgálat által, mely az ifjuságnak magasabb kiképeztetésre nem alkalmas részét jókor tereli más pályákra, szolgálatot tesznek az illető ifjaknak, szülőiknek, az egyetemnek és az országnak, bármit mondjon is a visszautasitás napjaiban a tanuló és szülő.

Dr. Lutter N. ur egyelőre még nem javasolja ez intézmény eltörlését, de mégis oly módositását, mely az eltörléshez közel áll. Ujabb indokolásában van valami, — a hit, mintha az érettségi vizsgálat eredetileg nem volt volna több, mint osztályvizsgálat — a mi emlékeztet a helytartótanácsi értekezletnek, melynek dr. L. N. ur egyik jegyzője volt, fölfogására. (On revient toujours à son premier amour.) De míg a helyt. értekezlet az éretts. vizsgálat helyett legalább valódi osztályvizsgálatot, tehát szóbeli feleleteket

is kivánt, dr. Lutter N. ur mostani javaslata a kétesek és magán tanulók kivételével csak irásb. dolgozatokat követel. Ennyire az éretts. vizsgálatot fentartani, de reformálni akarók között tudtommal még senki sem ment. Ez, engedelemmel legyen mondva, ha nem radicalis, bizonyára szélső baloldali álláspont. Híve aligha sok van, legalább köztünk. Némi bizonyitéknak látszik erre nézve az is, hogy dr. L. N. javaslatát eddig egy szakférfiui hang sem pártolta, de ellene ketten, azzal hogy voltaképen hárman szólaltak fel, mert az első felszólaló, Felsmann ur is conservativ szellemben foglalkozik a kérdéssel, s cikke után alig hihető, hogy elfogadná dr. L. N. ur javaslatát.

Lássuk már most, minő uj érveket hoz fel igen tisztelt ellenfelem javaslata védelmére. Érvelésének veleje ez: 1) Physikailag lehetetlen a szóbeli vizsgálatot végrehajtani, mert 8 teljes középiskolának is puszta vizsgálatra 60 nap kell. 2) szellemileg lehetetlen, mert nincs sem főigazgató, sem biztos, a ki 8 szakmában jártas volna.

A mit a phys. lehetetlenség bebizonyitására mond, az, ha sehol sem léteznék érettségi vizsgálat, és ennek eszméjét csak most pendítené meg valaki, kevés vizsgálatot látott emberekre tán hathatna, de a mai körülmények közt nem vehető egyébnek, mint nagy túlzásnak. Mellőzve azt, hogy a hittant ki akarja hagyatni dr. Lutter N. úr az éretts. vizsg. tárgyai közül, de a sokszorozásban mégis szerepelteti, azt kérdem, hány óráig tartson pl. egy szigorlat vagy tanárvizsgálat, ha az éretts. vizsgálatnak fejenkint két óráig kellene tartani? Ily gondolatmenettel minden vizsgálat lehetetlenségét be lehet bizonyitani. Az az állítás, hogy minden tárgyra legalább is 15 perc, tehát minden tanulóra dr. L. N. úr számitása szerint 2 óra kell, még akkor is nagyitás volna, ha a tanévi siker és az irásb. dolgozat nem szerepelne a vizsg. tényezők között; de dr. L. N. úr súlyt fektet ezekre s fektetünk mi is. Mit szóljak ahhoz, hogy dr. L. N. urnak még a fejenkinti 2 óra mellett is vannak aggályai? . . . . Az éretts. vizsgálat kérdése fölmerült a közokt. tanácsban 75-ben és 79-ben. Nem emlékezem, hogy ily aggályoknak adott volna kifejezést. Azok tehát legujabb keltüek lehetnek. Arról sem hallottam, hogy bármelyik főigazgató csak egy órát is keveslett volna egyénenkint. De igenis van tudomásom némely dolgokról. Tudom, hogy egy szép csoport országban physikailag lehetséges a szóbeli éretts. vizsgálat, s hogy dr. L. N. ur nem jelen cikke értelmében tartotta eddig a szóbeli vizsgálatot, hanem sokkal rövidebb idő alatt s mégis pompásan be szokott látni a vizsgáltak veséjebe.

Az egyeseknek vagy osztályoknak egyes tantárgyaktól való fölmentése különös szerepet játszik dr. L. N. ur érvelésében. Annak, a kinek 2 órai szóbeli vizsgálat mellett is vannak még aggályai, vagy több időt kell e célra forditania, vagy ha ez lehetetlen, akkor a szabályok által kinált korlátolt fölmentési jogot arra kell fölhasználnia, hogy aggályait legalább a főtárgyakra

nézve eloszlathassa. Ámde mire akarja dr. L. N. ur a korlátolt fölmentési jogot használni? Arra, hogy Archimedes-féle pontul szolgáljon, melyről ki lehet emelni és el lehet dobni az egész szóbeli vizsgálatot a 2 óra érdekében kifejtett aggályokkal együtt! Aggály és vizsgálat összefér, de aggály és általános fölmentés bajosan, kivált ha ide veszszük, hogy a főigazgató esetleg kevéssé ismeri a tanárokat és tanulókat. (Tudom, hogy dr. L. N. ur okoskodása voltakép ez: ha megtartatnak a szóbeliek, akkor vannak okok aggályra; épen azért nem akarja megtartatni, — hisz a fölmentés logikája ís arra vezet. De hát az irásbelieknél nincs ok aggályra? Ott nem lehet indispositió hosszu fogalmazványokra? Nem lehet kijátszás a javasolt 2 ór dacára, midőn ott is van, a hol mindenki más tételt kap! Oda jutunk, hogy az ilyen irásbeli sem jó, hanem a rendes osztályvizsgálat a legjobb. Nem ugy. A dispositióból eredő bajok kis százaléka sem itt, sem ott nem lehet irányeszmévé az egésznek menetére nézve.)

A mit a fölmentések alapjáról, tárgyáról, példájáról és terjedelméről mond, szintén némi helyreigazitásokat igényel. Alapjának én a főigazg. hivatalos látogatások által szerzett tapasztalásokat mondtam. Dr. L. N. lehetetlennek mondja kellő tájékozás szerzését. Én ugy tudom, hogy a német főigazgatók megszerzik e tájékozottságot, mivel lehetővé van számukra téve évközben többször is látogatni iskoláikat s ha nem uj főigazgztók: a 8. vagy 9. osztály zömét évek óta látják. — A fölmentések tárgyának dr. L. N. ur a magyar nyelvet nevezi meg. Én ezt nem mondtam. — A mi a fölmentések példáját és terjedelmét illeti, az osztrák tartományokra hivatkozik, a hol »tömeges fölmentés van s a történelem és természettan végképeni elhagyása.« Bocsánat! Az 1879-iki jan. 22-iki osztrák rendelet megengedi a közép- és ujkor, ugy a természettan elhagyását, ha a tanulónak a két utóbbi év mindkét felében jeles tanjegye volt e tárgyakból. Ez sokkal óvatosabb intézkedés, mint a minőt dr. Lutter N. ur javasol. Aztán Zürich cantonban végre is van szóbeli vizsgálat. Én viszont bátorkodom egy más érdekes példára hivatkozni. 71-ben hoztam Északnémetországból egypár programmot. Azokban az áll, hogy a háboru miatt meg kellett röviditeni az éretts. vizsgálatot. Elejtették az irásbelit és megtartották a szóbelit.

A szellemi lehetetlenségre nézve azt mondja dr. Lutter N. ur, hogy nincs oly főigazgató, a ki 8 tárgyat alaposan érthetne. Ha ez ugy is igaz, hogy az oktatási eredmény és az ifjak érettsége fölött sem mondhat itéletet, akkor még kevésbbé teljesithet egy nagyobb feladatot, t. i. »a tanárok müködésének és alkalmazott módszerének alapos megfigyelését és szakavatott utbaterelését«. Ebből következhetik a főigazgatóságok eltörlése vagy szaporitása, de nem a szóbeli vizsgálat megszüntetése.

Arra nézve, hogy a felügyelet alá most vonandó intézetek irányában is elég lesz-e az irásb. vizsgálat utján gyakorolható

felügyelet, hogy a többi intézetre nézve helyes-e a szóbeli vizsgálatban rejlő előnyök föladása, hogy miképen biztosittathatunk az irásbeliek körül felburjánzó bajok és visszaélések ellen, nem szól dr. L. N. ur. Az a fontos kérdés sem jött még szóba, hogy idején van-e, (L. a mit dr. L. N. ur Szőke urnak mond), akkora bizalom a tanintézetek iránt ma, és nálunk, a hol a tanároknak, sőt az érettségi vizsgáló bizottságok tagjainak is tán fele nem vizsgált tanárokból áll. Az egész világnak, hibái dacára is még mindig tanügyi oktatója: Németország, máskép gondolkodik e tárgyban.

Én néma érettségi vizsgálatot nem óhajtok. Én oly ifjaknak, a kikből papok, ügyvédek, képviselők, tanárok lesznek, beszédképességéről is akarok próbákat. És mivel meg vagyok győződve, hogy az én nézetem szerinti éretts. vizsgálat lehetséges, maradok továbbra is a magam nézete mellett. A fontosság, melyet én az éretts. vizsgálatnak tulajdonitok, mentsen ki hosszas hozzászólásomért, mely annyival inkább menthető, mivel oly magas állásu tanférfiu által, mint dr. Lutter N. ur, és (vele alkalmasint kapcsolatban) a középisk. törvényjavaslat egy kifejezése által veszélyezettnek tartom az intézményt. Remélem, hogy dr. L. N. ur, a tisztességes nyilt szó barátja, nem fog ezért neheztelni.

PETROVICH FERENC.

Irodalom.

Az ember testi szervezete és élete, östörténete és fajtái. A középiskolák felsőbb osztályai számára és magánhasználatra dr. O. W. Thomé nyomán Paszlavszky József tanár. Második kiegészített kiadás. Budapest 1880. kiadja az Eggenberger-féle könyvkereskedés. Ára 1 frt.

A reáliskolák legujabb tanterve a természetrajzi oktatás betetőzéseül a VIII. osztályra heti 2 órán anthropologiat tűzvén ki, égető szükséggé vált egy megfelelő tankönyv szerkesztése. Egyelőre dr. Thomé anthropologiájának szó szerinti fordításával kelle beérnünk, mely említett szerző állattanának bevezető része gyanánt ültettetett át irodalmunkba s a kiadók által külön lenyomatban is közrebocsáttatott. Azonban már érintett jellegénél fogva sem elégítheté ki e mű saját igényeinket, miután nálunk az anthropologia az állattantól merőben függetlenül tanittatván, nem mellőzheti az ember östörténetére vonatkozólag épen napjainkban felmerült kutatások tanulságos eredményeit sem s ki kelle terjeszkednie az anthropologiai rendszerek ismertetésére is, a mellett hogy az emberi életre vonatkozó ismeretek roppant tömegéből is teljesebb képben kelle összefoglalni mindazt, mit közvetlen szemléletre nem alapitható oktatás mellett sem lehet nélkülözni.

Paszlavszky barátunk, mint maga is müködő tanár, naponta érzé a Thomé-féle mű hézagait s most, mikor a könyv első kiadása a nagymérvü fogyasztás következtében elfogyott s a második kiadás szükségessége beállott, nem érte be többé az első kiadás egyszerű átnézésével, hanem az elemi élettan alapelvei kedvéért a physiologiai bonc- és élettan egyes részleteit kibővitette, átalakitotta s az emberi nem őstörténetét és faji eltéréseit tárgyazó fejezetét Lubbock könyvének s a kir. magyar Természettudományi társulat megbizásából és egyesek magánszorgalmából eszközölt hazai ásatások szemelőtt tartásával merőben ujból átdolgozta.

De legcélszerübb lesz talán, ha az első és második kiadás tárgysorozatának fonalán a különbségeket kiemeljük, hogy a végén teendő észrevételek érdekét maga az olvasó is megitélhesse.

Az uj kiadás mindenekelőtt az elsőben nem található »bevezetéssel« nyilik meg, melyben szerző kifejti, hogy mióta a természet törvényeit kutató ember saját lényét is bevonta vizsgálódása körébe s összehasonlitás utján szervezetének az állatokéval való azonossága s életfolyamatának ugyanazon physikai törvények szerinti menete kiderült: nemünk az állatvilág egyik tagjául veendő s következőleg anthropologia alatt többé nem pusztán az erkölcsi élet ismertetését értjük, hanem abban az ember természetrajzát, vagyis az ember testének bonc- és élettani szerkezetét, az emberi nem fejlődési történetét, különböző fajtáit s a többi állatokhoz valamint az egész természethez képest fennálló viszonyát érti és várja a szakértő közönség. Ez értelmezés után Haeckel rendszere értelmében megállapitván nemünk helyzetét a természetben, az emberi test elemi és szöveti szerkezetét adja elé kevés módositással. A szövetek ismertetését ismét eltérőleg az egyes életmüködések vázolásával karöltve adja s mindjárt a mozgás passiv szerveinél; a csinloknál a törzs vázát szabatosabb, teljesebb értelmezéssel adja s a bordák bonctani jellegének kiemelésével kerekebbé egészíti ki, egy uj ábrával illustrálván a bővitetteket. A fejváznál a koponya és arccsontoknak anthropologiai tekintetből oly igen fontos viszonyát merőben uj fejezetként beiktatván Geoffroy St. Hilaire és Cuvier arcszögleti méréseit, mire a fajok jellegzésénél mulhatatlan szüksége van ma már geographusnak és természetrajzosnak egyaránt, röviden közérthetőleg ismerteti s az első kiadás végére helyezett 84. ábra ferdefogu hosszu fejüek és egyenesfogu rövid fejüek koponya alakzatait; ide iktatja be Retzius (koponya alkotás) és Aeby (koponyaür) elméletével együtt. A végtagoknál azoknak a különböző élettani feladathoz és helyi körülményekhez alkalmazkodását 7 egészen uj ábra (ember mellső végtagja a kutya, szarvasmarha, ló, madáréhoz hasonlítva s ember keze és lába) illustrálja, míg az ember és majom lába ismét külön szemléltetésben részesül s igy azok analog szerkezete kellő világításba helyeztetik. Könnyíti az áttekintést még az is, hogy az eredeti kiadás egyetlen fejezetét négyben osztva kapjuk most

s a mi ott összetömörítve elmosódhatott, az itt rögtön szembetűnővé válik.

Az izomrendszernél a kar erőművi működése s a test egyenes állását biztositó izmok vázlatos összeállitása (Huxley Elemi élettana 2. és 41. ábrája) igen szerencsés átvételnek mondható s előnyére válik a kiadásnak az is, hogy az idegek végkészülékét az izomrostokban ide helyezte át.

Az idegrendszer csekély változtatással tárgyaltatik s itt az agy alapját (25 áb. I. kiadás) mellőzve a helyett az agy egyes részeinek berendezését és az idegek eredetét tüntette fel H. nyomán egy vázlatban s azt a helyes változtatást teszi, hogy csak ez általános értelmezés után adja az idegrendszer működéséhez bevezetésképp a központi idegrendszer egyes részeinek működését, megtoldva azt még az álom élettani magyarázatával.

Az érzéki szervek ismertetésénél csupán a látási kép létrejöttének ábrája maradt el, minthogy a VIII. osztály tanulói azzal a physikai órákon ugyis bőven foglalkoznak.

Annál nagyobb változást szenvedett a táplálkozás szerveinek leirásánál mindenekelőtt az anyagcsere magyarázata, melyben leginkább hangsulyozva van a physikai és chemiai törvények érvényesülése testi életünk folyamatát illetőleg s az anyagcsere, mint a lassu égés (oxydatio) folyamata egészen a physika szabályai értelmében adatik elé. Innen az értelmi szerek vegyalkota elmaradt, hogy a különben is csak emlékezetet terhelő rész helyét a szájmirigyeknek s a gyomor és vékonybél egy részének bonctani képe töltse ki. A hátralevő rész némi stilaris módosítással a régi keretben mozog s csupán a nyirkedények (79 á.) és vese (84 á.) bővitik az uj kiadást, ez utóbbi még azonfelül külön fejezetben magyarázatot is nyervén.

Nagyobb módositás alá, mint bevezető sorainkban is emlitők, még az emberi nem története esett, melyben Lubbock Történelem előtti idők c. művének nyomán a három praehistoricus mivelődési korszakot életteljesebb egészre dolgozta ki szerző, rajzban bemutatta a cölöpépitményeket, kőköröket, dolmeneket s reflectálva a dán konyhahulladékok mellett az olasz terramárékra és saját hazánkbeli ilynemű (gombai, magyarádi, szihalmi, mezőhegyi, tószegi) leleteire s barlangi kutatásainkra.

A fajok keletkezését egészen az evolutionalis elmélet szellemében magyarázza s az emberfajtákat Müller (nyelvbeli) és Haeckel (bőr, szin, hajzat) nyomán a ma már általános érvényű simahaju (lissotriches) és göndörhajú, (ulotriches) rendszerében adja, az ide tartozó 12 csoport typicai alakzatát ábrákon illusztrálva, holott az első kiadás még Blumenbach rendszerét tartalmazta.

És dacára ez átalakitásoknak és bővitő magyarázatoknak a könyv csak 9 lappal bővült az első kiadáshoz képest (emez 107 amaz 116 l.), a mi szintén jellemzi szerző helyes paedagogiai felfogását, mert bármennyire csábitnak is p. o. a szövetek finomabb szerkezete, az idegélet bővebb értelmezése s a

fajok keletkezésének terjedelmesebb bölcselmi fejtegetése: az a tudat, hogy a heti 2 órán már májusra be kell végezni tananyagunkat, józan mérsékletre int s teljesen elégségesnek jelöli ki az ember természetrajzának ily tömör, de azért a tudomány és önismeret szempontjából nélkülözhetetlen ismereteket magában foglaló leirását.

Akárhányan lényeges hiánynak fogják ugyan betudni, hogy az ember embryonalis életét nem teszi tüzetes magyarázat tárgyává; de részünkről épen ellenkezőleg előnyeül jelöljük ezt ki, mert a középiskola falai közt kockáztatás nélkül még oly körmönfont és tapintatos eléadás mellett sem tartjuk felveendőnek a fejlődés tanát.

Mindezeknél fogva örömmel üdvözöljük Thoménak e megujitott és önállósitott magyar kiadását s ezt annyival szivesebben tesszük, mert e könyvben a tiszta magyarság elveit is érvényre emelte a fordító, a mi magyar természettudományi műnél nem utolsó érdem. T—s G.

Szemle az 1878—79. évi jelentésekről.

VII.

76. A szatmári kath. kir. főgymnasium. Nagy 8-ad r. 50 lap. Értekezés: Tacitustól van-e a neve alatt ismeretes »Dialogus de oratoribus«. Sarmaságh Gézától. A tanári személyzet 16 tagból áll. A tanszertárakról nem tétetik említés. A rendes tantárgyak közt a román nyelv is elő adatott. Francia nyelvet tanult 39 növendék. Beiratott 366, elhalt 2, elmaradt 22, év végén volt 342 tanuló. Az első osztály népessége 67. Róm. kath. 221; tiszta magyar 191. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 33; kitüntetéssel érett 3, egyszerüen érett 30. A Hehelein Károly igazgató elnöksége alatt álló tápintézetnek vagyoni állapota 8756 frt 78 kr, és gőzmalmi négy részvény.

77. A szatmár-németi h. h. gymnasium. Közli: Szathmáry Sámuel igazgató 8-ad r. 35 lap. Közölve van a kormányzó hármas testület müködési köre. A 6 osztályban működő tanári kar a 4 hitoktatón kivül 10 tagból áll, kik közöl egy tagja az egyletnek. Irodalmilag működtek: Kótai L., Kovács J., Rácz J., Szathmáry S. és Vozáry Gy. Működött Kölcsey önképzőkör 23 taggal Vozáry Gyula tanár vezetése alatt; továbbá a tápintézet több tanulót részesített élelmezésben s segélyezésben; sokan élveztek könyv- és jutalomadományokat. A tanári nyugalom — és gyámolintézeti alap állapota 5653 frt 23 kr. A taneszközök gyarapodtak. Beiratott 198, elmaradt 16, év végével volt 182 tanuló. Helv. vall. 144; tiszta magyar 173.

78. A szentes-városi hat osztályú gymnasiumi tanfolyammal egybekötött polgári fiúiskola. Közli: Zolnay Károly igazgató. 8-ad r. 59 lap. Az igazgatói jelentés a túlterhelte-

tés kérdését is szellőzteti. A tanári kar a 6 hitoktatón kivül 9 tagból állott. A könyvtárak és a többi tanszerek is szépen gyarapodtak. Beiratott gymn. 105; polg. 20; kilépett gymn. 8, polg. 1. — Róm. kath. 23, helv. v. 48, móz. v. 45, ág. v. 8, gör. kel. 1. Francia nyelvet tanult gymn. 42, polg. 7 tanuló. Jutalomadományban részesült 23 növendék.

79. A cisterci rend székesfehérvári főgymnasiuma Nagy 8-ad r. 108 lap. Értekezés: A forró égalj néhány kiválóbb ipar- és tápnövénye. A tanári kar 14 cist. rendi és 3 világi tagból állott. A taneszközök gyarapodtak. Ösztöndijat élvezett 15 tanuló 1122 frt 50 kr. értékkel; jutalomadományban többen részesültek. Működött önképző kör Mészáros Amand tanár vezetése alatt; továbbá zeneiskola és segélyző egyesület, melynek alaptőkéje 3921 frt 38 kr. Beiratott 474, elhalt 3, elmaradt 20, év végével volt 451 tanuló. Az I. oszt. népessége 117, a másodiké 87, a harmadiké 73, a negyediké 52, az ötödiké 55 tanuló. Róm. k. 319, móz. v. 113; — tiszta magyar 322, magyar-német 135 tanuló. Érettségi vizsgálatra jeleatkezett 31; kitünt. érett 4, egyszerüen érett 27 tanuló.

80. A szt. Ferenc-rendiek vezetése alatt álló szolnoki kath. nagygymnasium. Közli: Varga Emil igazgató. Nagy 8-ad r. 64 lap. Értekezés: Általános vélemények az életműves fajok meghatározása körül. (Folyt.) Galambos Árontól. Jelen tanévben a hatodik osztály megnyitása alkalmából az igazgató a közönség- és ifjúsághoz beszédet intézett. A tanári kar 11 tagot számlált. Volt önképző-kör, melynek tagjai 274 (!) dolgozatot adtak be; ezek közöl 194 (!) fogadtatott el. A tanszertárak gyarapodást mutatnak föl. Jutalomban sok tanuló részesült. Beiratott 179, elhalt 2, elmaradt 14, év végével volt 163 tanuló. Róm kath. 101; tiszta magyar 124.

81. A szombathelyi kath. főgymnasium. Közli: Dr. Kunc Adolf igazgató. Nagy 8-ad r. 97 lap. Terjedelmes értekezés: Az ó-héber (lyrai) költészet. Dallos Józseftől. A tanári személyzet 11 premontrei rendü kanonok-, egy szombathelymegyei áldozár- és három világi tagból állott, kik mindannyian tagjai az egyletnek. Mint melléktantárgy előadatott a francia nyelv, gyorsirás és magánrajz. A tanintézet gyüjteményei jelentékenyen gyarapodtak, nevezetesen a természet- és vegytani szertárra 1385 frt 10 kr. fordíttatott. Működött önképző-kör az igazgató felügyelete alatt; beadatott 79 mü. Továbbá segélyző egylet, melynek jövedelme 700 frt 12 kr. volt. Végül gyakorló gyorsírókör és dalárda. Ösztöndíjat élvezett 14 növendék. Közölve vannak a négy felső osztályban a magyar nyelvből kidolgozott irásgyakorlatok tárgyai. Beiratott 388, elmaradt 29, év végével volt 359 tanuló. Róm. kath. 255; magyar 187, magyar-német 172. Az első osztály népessége 90. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 29; kitünt. érett 5, egyszerüen 19; visszautasíttatott 4 tanuló.

Egyleti élet.

— Az I. szakosztály április 6-án ülést tartott.

Elnök: Dr. Lechner László, jegyző: Lintner Lajos.

Tagok nagy számmal jelentek meg.

Tárgy: Eszmecsere a középiskolai törvényjavaslat felett. Előadó: Névy László.

Névy bevezetésképen elmondja, hogy miért kívánatos a javaslat megbeszélése. Ily fontos kérdésben, ha esetleg nem nyilatkozik is az egylet hivatalosan, szükséges, hogy a tanárok között bizonyos közvélemény alakuljon, mely eljuthat a döntő körökig, s megéreztetheti hatását a törvény végleges megalkotásánál is.

Célszerűnek tartja a javaslat egész szövegének gondos átnézését, mert úgy van meggyőződve, hogy lesz abban olyan dolog, a mihez szó fér, különösen ha meggondoljuk, hogy a javaslat némely tételei praejudicálnak oly terveknek, melyeket mi a szolgálati pragmatikára nézve készitettünk.

Mielőtt azonban a javaslat megbeszélésére térnénk, szükséges ismernünk azt az „indokolást", melylyel a miniszter úr törvényjavaslatát az országgyülés elé terjesztette. Az indokolást a lapok nem közölték; saját közlönyünk csak a jövő számban fogja hozni; ő tehát tájékoztatás céljából felolvassa az indokolást, előrebocsátván, hogy mint a jelek mutatják, a törvényjavaslat ellen is kemény támadások fognak intéztetni.

Ezután olvassa az indokolást. Közben-közben felvilágosító észrevételeket tesz.

Élénk eszmecsere fejlődött ki azon pontnál, melyben a miniszter úr a latin nyelvnek a reáliskolába való felvételéről szól. Részt vettek a vitában: Felsmann József, Deme László, Heller Agost, Brózik Károly, Petrovich Ferenc, Berecz Antal, Hahóthy Sándor.

Általános a meggyőződés, hogy a miniszteri terv alig legyőzhető akadályokba fog ütközni. De principialiter sem helyeslik a jelenvoltak a latin nyelv facultativ tanitását. Ha már a mi sajátságos viszonyaink között csakugyan elkerülhetetlen a latin nyelv a reáliskolákban, akkor rendes és kötelező tárgygyá kell tenni, s ki kell mondani törvényileg, hogy a reáliskolai tanuló minő uj jogokat fog nyerni ez uj követelmény teljesítése fejében.

A tárgyalás a következő II. szakosztályi ülésen idején, közös ülésben fog folytathatni.

Vegyesek.

— **A hiv. lapból.**

Kineveztetett. Dr. Zafféry Károly szatmári egyházmegyei áldozár és szatmári kath. főgymn. rendes tanár a fiumei állami felsőbb középtanoda rendszeres igazgatójává.

— F. hó 11-én nyujtotta át a tiszteletbeli tagságról szóló oklevelet egy küldöttség Ipolyi Arnold püspök urnak, a közoktatási tanács elnökének. A küldöttség tagjai voltak: Berecz A. egyl. elnök, Hofer R. egyl. alelnök, Petrovich J

vál. tag., Brózik K. első, Wohlrab Fl. másod titkár és Bermüller F. könyvtárnok. A fogadtatás nagyon szives volt. O nagyméltósága huzamosabban társalgott a küldöttség tagjaival az épen napirenden levő fontos tanügyi kérdésekről. Különösen aziránt érdeklődött, hogyan fogadják a tanárok az utasításokat. Ugyanekkor volt volna átadandó Tanárky Gedeon vallás- és közoktatásügyi min. államtitkár urnak a tiszt. tagságról szóló oklevél, az államtitkár ur azonban akadályozva volt a küldöttség elfogadásában.

— A középisk. törvényjavaslatról.

A debreceni „Protestans hetilap" március 27-iki azáma egy rövid megjegyzésben előre is keményen elitéli a középiskolai törvényjavaslatot azon pontok néhányának alapján, melyek a felekezeti iskolákra vonatkoznak. „Ugy látszik, monja a nevezett lap, hogy a törvényjavaslat célja az, hogy főleg a protestánsok megunva a sok zaklatást, gymnáziumaikat odadobják az állam kezébe. Egyébiránt a magyar miniszterek jól választották ki az időpontot a törvényjavaslat benyujtására; francia kollégáik a jezsuiták ellen intéznek razziát, ők meg a magyar protestánsok ellen; hiszen mint azok Franciaországban, ugy mi Magyarországon mindig a szabadság ellenségei voltunk! Vagy a nemzetiségi iskolák szigorúbb ellenőrzésére akarják autonomiánkat megbénitani s jó részben confiscálni? Tessék bezáratni az államellenes intézeteket egy szálig, de autonomiánkat kérjük tiszteletben tartani. Különben igéretet vettünk, mely szerint e törvényjavaslat érdeme szerint ismertetve, megvilágítva leend.

Ez igéretet Tóth Sámel theologiai tanár váltja be, kinek biráló cikke már foly a lap hasábjain.

— A vallás- és tanulmányi alapok állapotáról.

A vallás- és közoktatasügyi m. kir. miniszter az országgyülés elé terjesztette azon kilences bizottságnak Ő Felségéhez intézett felterjesztését és az arra vonatkozó tárgyalási iratokat, mely 1877. évi január 11-én legfelsőbb elhatározással amaz alapok megvizsgálására kiküldetett. E bizottság tagjai: Mailáth György elnök, b. Bánhidy Béla, dr. Haynald Lajos, Muslay Sándor, Ordódy Pál, b. Sennyei Pál, Szlávy József, b. Wenkheim László, Marsovszky Jenő. A felterjesztés maga ismeretes a lapok közlése után. Kitünik abból, hogy a miniszterium gazdálkodási rendszere számos kifogás alá esik, s hogy a legszigorúbb takarékosság elkerülhetetlen szükséggé vált. Az illető alapokból fenntartott iskolák egynémelyiknek fényes palotájában tehát megmaradnak a tisztitatlan ablakok, s a hideg tantermek.

— Jules Ferry a latin nyelv tanításáról.

Jules Ferry, a francia közoktatásügyi miniszter legközelebb beszédet mondott a párisi tud. társaságok ünnepén a latin nyelv tanításáról. Szerinte a középiskolai oktatás is mélyre ható reformokat kiván, s itt főleg a latin nyelv tanítása érdemel figyelmet. A tanítás helyes methodusa szerinte az, mely példákból vonja le a szabályokat, a nyelvtani formulát. Nem helyesli a latin versek készíttetését (ez pedig nagyon fontos teendője a francia iskoláknak) s a latin nyelv tanításának céljául nem tekint egyebet, mint hogy a tanulók olvashassák a classicusokat. Hivatkozik Fleury abbéra, a ki ezt mondja: „Azt hitték eddig, hogy ha a régieket utánozni akarjuk, az ő nyelvükön kell írnunk,

és nem vették figyelembe, hogy a rómaiak latinul írtak, nem görögül, s a görögök görögül írtak, nem pedig syriai vagy egyptomi nyelven." Ferry az idővel való gazdálkodást sürgeti. Többet kell, úgymond — tanulni, de kevesebb időt kell rá fordítani. Elégnek tartja, ha a latin nyelvet a 6. osztályban kezdik tanítani. (Tanítandó volna tehát 6—9. osztályban.)

— Hiány philologusokban.

Most, midőn a középiskolai törvényjavaslat kilátásba helyezi, hogy a reáliskolákban is fognak a latin nyelv számára tanári állomások szerveztetni, időszerű megemlítenünk, hogy a classica philologia képesített tanárainak épen nem vagyunk bővében. Úgy halljuk, hogy disponibilis, azaz állomás nélküli philologus egyetlen egy van, míg a többi szakra jóval több, mint a kiket egyelőre el lehet helyezni. Jó lesz e körülményt a tanári pályára készülő ifjúságnak figyelembe vennie. Egyébként megjegyezzük ez alkalommal azt is, hogy nagyon üdvös volna, ha a miniszterium időnként közölni szíveskednék a tanárjelöltek létszámáról olyan kimutatást, melyből az érdeklettek megismerhetnék a helyzetet.

— Beküldött művek.

Egyetemes philologiai Közlöny. IV. évfolyam. 4. füzet. Tartalma: A parabasis Aristophanes vígjátékaiban. Boros Gábortól. — Julianus császár. II. Julianus mint író. Fináczy Ernőtől. — Mikes Kelemen két fordítása. Szilasi Móricztól. — Grammatica Sophoclea. Ferenc Waldemártól. — Hazai irodalom: Simonyi, Rendszeres magyar nyelvtan. Halász Ignáctól. Peterdi Prém, Kisfaludy K. és Irénéje. Riedl Frigyestől. — Méry, P. Horvát E. Moravcsik Gézától. — Két magyar renaissence-költő. Haraszti Gyulától. — Külföldi irodalom: Göttling, Hesiodi carmina. Ábel Jenőtől. — Vegyesek: A grammatikai oktatás és a nyelvtudományi módszer. Pecz Vilmostól. — Panhellenical Annual. — Magyar Könyvszemle. — A vaticani könyvtárból. — Philologiai előadások. — Müller Miksa a classikus nyelvek tanításáról. — Witte Dante-tanulmányai. — Jézus élete Otfridtől új kiadásban. — Sajtóhiba. — Könyvészet. Hellebrant Árpádtól.

Nemzeti nőnevelés. IV. füzet. Tartalma: 1. A nőnevelésről. Csengery Antaltól. 2. Pedagogiai levelek. III. 3. Veres Pálné, Beniczky Hermin és az országos nőképző-egylet. 4. A leányok neveléséről. Légouvé Ernőtől. 5. Nőnevelési adatok a XVII. századból. Deák Farkastól. 6. A neologia és orthologia. I. Komáromy Lajostól. 7. Gyakorlati tanítás. 8. A népiskolai földrajzi oktatásból. y. r. 9. Mi módon lehet a statisztikai adatokat polgári és felső leányiskoláinkban fölhasználni. 10. Vegyesek.

A párisi kölcsönösen segélző magyar egylet évi jelentése 1879-ről. Az egylet rendeltetéséhez képest minden irányban elismerésre méltó tevékenységet fejt ki, a miben az oroszlánrész természetesen a derék tisztikarnak jut. Volt az egyletnek 21 tiszteletbeli, 4 örökös, 149 rendes, 15 rendkivüli, 6 női tagja.

Arany János Toldi-ja. Gyakorlatilag fejtegette Végh Endre, kaposvári államgymnasiumi tanár. Jeiteles H. betüivel Kaposvárott, 1880. 54 lap.

Pestalozzi válogatott paed. munkái. Forditotta és magya-

rázatokkal ellátta Zsengeri Samu. VI. füzet. Ára 50 kr. Budapest, 1880. A fordító saját kiadása.

Földrajzi közlemények. 8. kötet, 3—4 füzet tartalma A piskii-petrozsényi hegyi vasút. Téglás Gábor-tól. A fővárosok keletkezéséről. Szántó Károly-tól. Visszapillantás némely kartografiai mozzanatra. Tomsits István-tól. Uti emlékek Chinából. Dr. Gróf Zichy Ágost-tól. Hazánk leirói 1879-ben. Dr. Márki Sándor-tól. Magyarország földrajza 1778-ban a berlini reáliskolában. Hanusz Istvántól. Földrajzi társaságok. Számos „vegyes“ ; könyvészet.

A magyar nyelv szótára. Készitették Czuczor Gergely és Foganasi János. Ismerteti Szarvas Gábor. Külön lenyomat a Magyar nyelvőrből. Budapest, Tettey és társa bizománya. 1880. Ára 60 kr.

Ipariskola. Közlemények a hazai müipar fejlesztésére. Ipariskolák és műhelyek számára. Szerkeszti Broghammer Szevér, műipar- és rajztanár. Budapest. Első évfolyam. I. és II. füzet. Pompás mintalapok és magyarázó szöveg. A tervek és rajzok Broghammertől ; a nyomás Heislertől Budapesten. E sokat igérő fontos vállalat füzetei havonkint jelennek meg. Ára egész évre 8 frt. egy füzet ára 80 kr.

Szigeti veszedelem (Magyar remekírók (IX. X.) Az első 1651-iki kiadás után. Ötödik kiadás. Budapest, Franklin-társulat. 1880. Ára 1 fl. 40 kr.

Magyar könyvészet. 1860—1875. Jegyzéke az 1860—75. években megjelent magyar könyvek és folyóiratoknak. Összeállitotta és tudományos szakmutatóval ellátta Petrik Géza. Első füzet. Ára 1 frt. 20 kr. A teljes münek 5 frt. Budapest, 1880. Kiadja a „Magyar könyvkereskedők egylete.“ Ajánljuk kükülönösen a könyvtáraknak.

A szerkesztő üzenete.

H. L. Arad. Ebben az ügyben a választmány fog határozni. — P. Gy. Kaposvár. Csak Sallustiust kérem. — Pécs. Nagy terjedelme miatt nem lehet. A nyelvészeti pont nem mehet. Átalakítva idővel. Különben fogadja k...i üdvözletemet. Hát a pécsi társak nem helyeslik a segély-alapra vonatkozó indítványt?

L. V. Keszthely. A cikket mint olyat lehetetlen közölnöm tér szüke miatt. Tartalmát összevonva azonban szivesen. Ha nincs ellene kifogásod, bemutatom a szakosztályoknak akkor, ha a tárgyalással eljutunk az érettségi vizsgálat pontjához.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Május 1. 16. szám. $187^{9}/_{80}$.

A középiskolai törvényjavaslatról.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter ezelőtt egy évvel még arról volt meggyőződve, hogy középiskolai törvényre, mely megakaszthatná vagy megnehezíthetné a középiskolák fejlődését, legalább egyelőre nincs szükség. Mi nem voltunk egy értelemben ő excellentiájával, s egyesületünk, a mint örömmel üdvözölt minden mozdulatot, mely a középiskolai oktatásügy törvényes rendezését engedé remélnünk, oly kedvetlenül fogadta annak idejében a miniszter urnak az országgyülés előtt tett kijelentését.

Szerencsére a viszonyok erősebbek voltak, mint a miniszter úr tartózkodása. Az államnak a felekezeti autonom iskolák felett gyakorlandó főfelügyeleti jogát végre okvetlenül rendezni kellvén, a miniszter urnak ez ügyben tett előkészitő lépései kemény ellenzésre találtak a felekezeteknél. Tudjuk, hogy a protestansok azzal argumentáltak főképen a »Pontozatok« ellen, hogy kész absurdum formalis törvényt hozni addig, mig materiális törvény nincs. Tessék először megalkotni a középiskolai oktatást rendező törvényt, hogy tudhassa mindenki, mennyit vár az állam az iskoláktól, aztán majd lehet beszélni az ellenőrzés és felügyelet kezeléséről is.

E kivánalom jogosságát senki sem tagadhatja. A miniszter urnak el kellett magát szánnia a törvény megalkotására. Igy jutott elég gyorsan »a ház asztalára« a legujabb középiskolai törvényjavaslat.

Minden jel arra mutat, hogy a javaslat még ez ülésszakban tárgyalás alá kerül,*) azért volt szükséges ideje korán tanácskozás tárgyává tenni egyesületünkben is. Azt hiszszük ugyanis, hogy

*) E sorok irásakor halljuk, hogy legközelebb, f. hó 26-án fog hozzá a tanügyi bizottság.

azon érdemes honatyák, kik a tanügyi kérdésekkel érdemileg foglalkoznak, s kiknek egyáltalában nem lehet közömbös, jó-e, rosz-e, teljes vagy hézagos-e a középiskolai törvény, mindenesetre számba fogják venni a javaslat tárgyalása alkalmával a középiskolai tanférfiak nézeteit, óhajtásait.

Örömmel constatáljuk, hogy a látogatott üléseken eddigelé jelentékenyebb differentiák nem merültek fel a tanárok nézetei között. A barátságos eszmecsere keretében a törvényjavaslat egyes pontjai ellen tett kifogások egyértelmüen mondattak ki, s a kijelentések oly lényeges dolgokat érintenek, melyeknek ilyen vagy amolyan módon való eldöntése egyáltalában nem közömbös dolog a középiskolai oktatásra nézve.

Nem akarunk eléjök vágni a szakosztályi üléseknek, azért nem bocsátkozunk a törvényjavaslat oly §-ainak bírálatába, melyek eddig nem voltak megbeszélés tárgyai. Csupán az eddig formulázott elvi megállapodásokat registráljuk.

Nagyon lényeges pontja a törvényjavaslatnak a II. fejezet 9. §-a, mely szerint a reáliskolában a latin nyelv és irodalom is rendesen tanittatik a reá önként vállalkozó tanulóknak, s e célra rendes szaktanár alkalmaztatik.

A szakosztályok összes ülése hosszasan debattirozott e §. felett, s bár a módozatokra nézve különböztek a nézetek, de abban mindenki egyetértett, hogy a latin nyelvnek facultativ tárgygyá való tétele, s e mellett rendes szaktanár alkalmazása félszeg és kellő eredményre nem vezető intézkedés lesz. Egyébiránt az e kérdést illető nyilatkozatra első sorban a reáliskolai tanárokat tartja competenseknek, s abban állapodott meg, hogy Hofer Károly egyesületi alelnök s reáliskolai igazgató hívja össze tanácskozásra a fővárosi reáliskolai tanférfiakat.

Méltánylandónak találta az ülés a törvényjavaslatnak a II. Fejezet, 13. §-ában kifejezett azon intentióját, mely szerint a gymnásiumok és reáliskolák négy alsó osztályában akként állapítandó meg a tanterv, hogy a tanulók a gymnásiumból a reáliskolába és viszont átléphessenek, ha a köteles egy vagy két tantárgyat pótolja a növendék; de osztozott a referens azon nézetében, hogy a §. furcsán világítja meg a közoktatásügyi miniszteriumnak tanügyi politikáját. Ime alig néhány éve, hogy a reáliskolák uj, és úgy látszott állandó tantervet kaptak, melyhez conformisnak kellett volna lenni a gymnásiumi tantervnek is. Mivel azonban ennek megállapításával késtek, és a német szerint kommt

Zeit, kommt Rath, a jelenleg elrendelt uj gymnásiumi tanterv minden más iskolára való tekintet nélkül készült. Kérdés már most, hogyan lesz végrehajtható a 13. §. intentiója? A reáliskola kap-e uj tantervet, mely a gymnásiumihoz alkalmazkodik, vagy a legujabb gymnásiumi tanterv . . . .?

Összefüggésben van a §-sal a 18-ik, mely szintén az átlépésről intézkedik, és pedig úgy, hogy a tanulók nyilv. gymnásiumból és polgári iskolából átléphetnek reáliskolába, úgyszintén reáliskolából és polgári iskolából gymnásiumba, kötelesek levén ez esetben felvételi vizsgálatot tenni azon tantárgyakból, »melyek nem kötelesek azon intézetben, melyből kilépnek, ellenben kötelesek abban, melybe átlépni kivánnak«.

A ülés nem hagyhatta szó nélkül azt az elvtelenséget sem, mely a §. mögül kikandikál. Csak imént hirdette a miniszteri enquêten Csengery, s nyomban egy miniszteri rendelet, hogy a polgári iskolákat nem szabad saját rendeltetésöktől eltériteni, s íme a törvényjavaslat implicite kimondja, hogy a polgári iskolák tanterve lehetőleg alkalmazkodjék a középiskolákéhoz. Mert az e §-ban adott jog kedvéért bizonyosan alkalmazkodni fog. Különben is határozott elvtelenség van abban, hogy a közoktatásügyi kormány meghagyja a polgári iskolákat népiskolai intézeteknek, de az átlépépést illetőleg egyenlőknek tekinti őket a középiskolákkal. A jognak és kötelességnek együtt kell járnia. Maguk a polgári iskolai tanárok sürgetik, hogy a tanároktól középiskolára való képzettség követeltessék; gondoskodni kell arról, hogy minden polgári iskola úgy legyen felszerelve, a mint a középiskolai oktatás szükségletei megkívánják: akkor senkinek sem lehet kifogása az egyenjoguság ellen. (Leghelyesebben oldotta meg a kérdést a tanügyi bizottság. Szerk.)

Nagy többség nyilatkozott a 15. §. azon intézkedése ellen is, mely szerint a népiskola negyedik osztályának bizonyítványa alapján, felvételi vizsgálat nélkül vétessenek fel a tanulók. A szigorú felvételi vizsgálatot nem szabad a népiskola megaláztatásának tekinteni; a népiskolának megvannak a maga saját feladatai; aztán nem is minden népiskola áll a kellő színvonalon. A középiskolának a nemzeti magasabb müveltség érdekében gondoskodnia kell, hogy ne kezdjék meg a pályát olyanok, kik utóbb csak nyügei lesznek az iskolának, s szaporítják a félmüvelt emberek számát.

A 22. §-nál aggodalom fejeztetett ki az iránt, vajjon a törvényjavaslat nem érinti-e a rendes tanárokúl alkalmazott kath. vallás-

tanárok szerzett jogait? A törvénynek mindenesetre világosan kellene erről szólnia. — Ugyanebben a §-ban foglaltatik az az intézkedés, hogy a rajztanárok a reáliskolákban a rendes tanárok közé tartoznak, a gymnásiumokban pedig nem. E ponthoz Németh Kelemen jászberényi tanár küldött be motivált inditványt a gymnásiumi rajztanárok javára. Az ülés a motivomukat helyeseli, s a maga részéről is kijelenti, hogy a gymnásiumokban is oly fontosnak tekinti a rajztanár állását és működését, hogy tőle a »rendes« jelleg meg nem tagadható, feltéve, hogy a középiskolai tanitásra kellő qualificátiója van. Az uj tanterv szerint a rajztanár rajzoló geometriát és számtant is tanít, tehát nem egyszerü technikus tanitó. Ez alapon szükséges, hogy a tanári értekezleteken szavazata legyen, mint a rendes tanároknak. Ha a kormánynak szükségből oly rajztanitót kellene alkalmaznia, a kinek nincs gymnásiumra való qualificatiója, kinevezheti az illetőt más cimen korlátolt jogokkal; de magáról az állásról úgy kell gondoskodnia a törvénynek, hogy annak tekintélye és biztossága arányban álljon fontosságával.

Hangsúlyoztatott a 27. §-sal kapcsolatban, hogy rendes tantárgyak tanitására mindig rendes tanárok alkalmaztassanak. Ugyanitt kimondotta az ülés, hogy a nem képesitett, működésben levő tanárokkal szemben a törvényjavaslat semmikép sem indokolható kiméletet tanusít, midőn elégnek tart részökről öt évi munkásságot rendes minőségben arra, hogy a tanári vizsgálat alól felmentessenek. Megeshetik ez intézkedés szerint, hogy 25—26 éves fiatal ember kicsúszik a vizsgálatra való kötelezettség alól. Az ülés nézete szerint legalább 10 évi szolgálat volna szükséges, hogy valaki ily kedvezményben részesülhessen, s a felmentésnek akkor is azzal a megszoritással kellene történnie, hogy az illető határozott szakmára nyerjen képesitést; különben könnyen megeshetik, hogy az oly tanár, a ki már sok mindenfélét tanitott, s a felmentés által mindenre qualificatiót nyert, ha egyébként nem, a korosság jogánál fogva a szabályszerüen képesített tanártól veszi el tantárgyát. Az így származható bajok elháritása egyedül a fennebb mondott megszoritás által lehetséges.

A tanácskozás tovább foly. A megállapodásokról mi is folytatni fogjuk közlésünket.

Névy László.

A francia nyelv reáliskoláinkban. *)

Hét éve körülbelül, hogy ama reáliskolánkat szintén lényegesen átalakitó rendeletet adta ki közoktatásügyi miniszterünk, melynek értelmében a francia nyelv tanitása az összes ilynemü középiskolákra nézve kötelezővé tétetvén, némi aequivalens és némi egyensuly helyreállitása felé a gymnasium és reáliskolák közt — legalább a nyelvtanítás terén — megtörtént volna az első lépés. Nem akarok itt azon, külföldön oly sokat vitatott kérdés ujabb megvitatásába bocsátkozni, vajjon képes-e egy modern nyelv valamely középiskolában a classicus nyelvek közül bármelyiket is pótolni. Kissé messze vezetne ez tárgyamtól s ugyis lesz talán alkalmam e nálunk még kevéssé megbeszélt tárgyról más alkalommal nézeteimet elmondanom, de hogy a kérdésben legalább állást foglaljak s álláspontomat kimondjam, szerintem igenis, s kiválólag a francia nyelv az, mely helyesen s — a mit különösen hangsúlyoznom kell — annyi időn át tanítva, mint a latin a gymnasiumban az ifjúságra nézve ép oly képző hatással bírhat, mint amaz vagy a görög.

A francia nyelv tanításának kérdése nyilvánosan tanügyi köreinkben még vajmi kevés tollat hozott mozgásba. Eltekintve egy derék kis munkálattól Ujváry Béla jelenleg sopronyi reáliskolai szaktanártól, mely néhány évvel ezelőtt ezen cim alatt »A francia nyelv reáliskoláinkban» mint különálló röpirat jelent meg, továbbá egy felolvasástól, melyet egyesületünk kebelében Tölgyi Gyula kollegánk ugyane tárgyról szintén nehány év előtt tartott, s végre egy Cs. Rákosi úr tollából egyesületi közlönyünkben csak nemrég megjelent kisebb dolgozattól, melynek cime: »Mit tanítottunk a francia nyelvből 1878/9-ben?» semmi sem került mindeddig a nyilvánosság elé az illető magyarországi szaktanárok részéről, a mit annyival inkább kell sajnálnunk, mert ha valahol, úgy leginkább ily téren, mely nálunk egészen új, ily kérdés körül, mely még annyi javítani s átalakitani valót hagy fönn, volna szükséges a dolgok mentül sürübben való megvitatása és a szakszerü nyilvános munkálkodás irodalmi téren is.

Körülbelől öt éve, hogy egy és ugyanazon intézetben kizárólag csak a francia nyelvet adom elő, s igy tehát szabad

*) Felolvastatott az I. szakoszt. márc. 2-ki ülésén. Ez már a harmadik eset, hogy Közlönyünk a francia nyelvi oktatás ügyéhez szól. Az állapotok valóban szükségessé tették, hogy a kérdés lehetőleg minden oldalról megvilágittassék, s valami életre való mozgalom megindításához e folyóirat is hozzájáruljon. Azért engedünk helyet nagyon is kimért terünkön e terjedelmesebb dolgozatnak, bár egyikét pontban nem értünk egyet az iróval. Szerk.

gondolnom, hogy elég tapasztalást szereztem e téren, hogy e tárgyhoz magam is elég behatóan hozzászólhassak. Azonban nem elégedtem meg a saját tapasztalásom által nyujtott adatokkal. Nem rösteltem a fáradságot, s átnéztem összes reáliskoláink mult évi értesitőit, továbbá egy egész halmaz nemcsak osztrák, hanem porosz s más németországi reáliskola s gymnasium legujabb évi jelentéseit, végül ama tanácskozmányi jegyzőkönyveket is nagyrészt, melyek a poroszországi egyes tartományok reáliskolai igazgatói által évenként tartatni szokott gyülésekről kinyomattak, a hol sok igen becses fejtegetést s értekezést találtam a modern, s különösebben a francia nyelv tanitásáról a középiskolákban. Remélem tehát, hogy mai s az e tárgyról még netán tartandó fölolvasásaimat szakbeli kollegáim figyelmükre fogják méltatni s ez volna valóban csekély munkálkodásomnak nemcsak nagyon kivánatos, de egyszersmind nagyon megtisztelő jutalma.

Régi jó paedagogiai szokás szerint előbb a célról és azután a módszerről és az eszközökről fogok beszélni. Végül ráfogok utalni részletesebben amaz okokra s ama félszegségekre, melyek miatt — hadd mondjam ki már itt is kereken — a francia nyelvtanítás még nem vezetett reáliskoláinkban a kivánatos eredményre, legalább nagyban és egészben nem.

Hogy a francia nyelv kötelességszerü behozatala reáliskoláinkban nemcsak hasznos és üdvös, de egyszersmind s z ü k s é g e s volt, azt hiszem, fölösleges itt ismét bizonyitanom. Hiszen azon egy tény is bizonyitaná ezt már eléggé, hogy nincs széles Európában valamire való ország, melynek egyik vagy másik fajú középiskoláiban ez oly fontos és egyszersmind oly szép nyelv nem lenne k ö t e l e s tantárgy. A francia ott szerepel a középiskolák tanrendjében ép úgy Angliában és Németországban, mint Olaszországban, ép úgy az annyira müvelt Hollandiában, mint a félmüvelt Oroszországban, Romániában, sőt Törökországban is. Legközelebbi szomszédainknál, az osztrákoknál, vagy tiz évvel ezelőtt lett köteles a francia nyelv a reáliskolákra nézve. Azt hiszem, csak ismeretes dolgokat újitanék meg, ha még felemliteném, hogy Voltaire és Béranger nyelve az összes németországi g y m n a s i u m o k b a n is (tehát nemcsak a reáliskolákban) köteles tantárgy.

Mindezeket csak azért soroltam föl, habár nagyonis röviden, hogy ezzel is kimutassam, hogy mi milyen lassan baktatunk ebben a tekintetben még a félmüvelt államok mögött is, másrészt pedig azért, hogy legalább ezt a pár, talán csak elég meggyőző adatot tartsam azok elébe — mert vannak ám Magyarországban, bármily hihetetlennek látszik is, ma is még elegen a tanári kar e csodabogarai közül — kik szinte méltatlankodva s naiv ignorantiával nem egyszer vetik föl azt a kérdést: ugyan minek is már megint az a francia nyelv a mi magyar ifjainknak, minek ez az újabb nyüg, hát volt erre szükség? stb. stb. Argumentum gyanánt aztán — mert argumentum csak kell ide is — nagy bölcsen hozzá szokták tenni ilyen-

kor ez urak: »Hiszen az a francia nemzet nem is a mi szomszédunk! (Mintha Oroszország nem volna a franciáktól még sokkal távolabb!), vagy a mi még furcsább: úgysem fognak ifjaink megtanúlni franciául beszélni! Mintha ez volna a főcél, s mintha bizony latinúl megtanúlnának a gymnasiumban beszélni, bár, — hogy ezért valahogy meg ne támadjanak, — kijelentem már itt is, hogy teljesen birom a holt és élő népek között e tekintetben fennálló nagy különbség öntudatát.

S most önkéntelenül rátértem máris a tantervre, minden praktikus paedagogiai iskola-kérdés e cardinális pontjára, belátva egyszersmind, hogy bajos lesz már e miatt is a fölolvasásom elején jelzett szoros felosztási rendet megtartani.

S hadd mondjam ki mindjárt itt azt, a miért tulajdonképen egész mai felolvasásomat megirtam s megtartom s a mi egész felszólalásom quintessenciája, egész eddigi tapasztalatomból folyó rendíthetetlen meggyőződés, s ez az, hogy a francia nyelvre vonatkozó reáliskolai tanterv nem kiván ugyan lehetetlent, de azon óraszám s azon beosztás mellett, melylyel a francia nyelvet reáliskoláinkban ma még tanítani kell, igen is lehetetlent ír elő.

Nagy állítás, melyet azonban hiszem, nem lesz nehéz bebizonyitanom.

Nálunk a francia nyelvet a kezdő második osztályban hetenként három órában részesíti a tanterv. Nem habozom annak kimondásával, hogy ez volt a tanterv egyik legsarkalatosabb hibája, s ez a hiba már egymaga is elegendő volna arra, hogy még a legbuzgóbb és legértelmesebb tanár se érhesse el a kivánt eredményt e nyelvből.

De szerezzünk erre példákat a külföldi intézeteknél. Hiába tennők ezt. Összevissza nézegettem tömérdek osztrák és külföldi német értesítőt, de arra, hogy a francia nyelvet valamely intézetben heti három órával kezdjék, sehol sem találtam esetet. Ausztriában mindenütt legalább öt a heti óraszám; Poroszország, valamint az egész német birodalomban pedig épen heti hat, sőt itt-ott hét órával kezdik a francia nyelvet tanítani. S a mellett nem szabad elfelejtenünk azt a nagyon fontos körülményt, hogy Ausztriában még a francia nyelven kívül az angol is kötelés tantárgy a reáliskolákon, s annak is juttattak a kezdő osztályban 3—3 órát hetenként. A német birodalom reáliskoláiról nem is akarok szólni; hiszen ott pláne nemcsak a francia s nemcsak az angol, de még a latin nyelvet is kötelezőleg tanítják az összes fő-reáliskolákban, még pedig igen erős heti óraszámmal, (az alsóbb osztályokban hat-hét órával hetenként.)

Csak azzal az ellenvetéssel ne álljon elő senki se, hogy könnyű az osztrákoknak több órát adni az idegen élő nyelvekre (a franciára és angolra), mert ott a tanulónak anyanyelvén kivül nem kell mindjárt még egy másik olyan nyelvet is megkezdeni,

mint a milyen nálunk a német. Erre ugyancsak könnyű volna a cáfolat. Hiszen a német nyelvet az osztrák reáliskolákban mint egyedüli honi nyelvet csupán csak a tiszta német nyelvű tartományokban tanítják amott át, tehát csupán Alsó- és Felső-Ausztriában, Salzburgban, Karinthiában, Tirol és Stájerországnak csak felsőbb részében. Ez pedig Ausztriának jóval kisebb része, sokkal csekélyebb mind lakosságra mind kiterjedésre nézve, mint ha a másik fennmaradó részt veszszük. Fennmarad ugyanis egész Cseh- és Morvaország, egész Galicia, Isztria és Krain egészen, Bukovina szintén s végre Tirol- és Stájerország tetemes része stb. Mindezen itt idézett tartományokban egészen ugyan az a helyzet, a mi nálunk Magyarországban, vagyis két honi nyelvet kell egyszerre megkezdenie már az elsőben a reáliskolai tanulónak. Más szóval a cseh reáliskolai tanuló például, (s a legtöbb morvaországi is) már az első osztályban csehül és németül, a galiciai lengyelül, vagy ruthénül és németül, a krajnai szlovénül és németül, a déltiroli olaszul és németül tartozik tanulni és így tovább. Pedig itt nem is számítottam azon sürű eseteket, mikor ezen nyelveken (tehát a két honi nyelven és a francián kivül) még egy negyedik is kötelezőleg szerepel a reáliskolai tantárgyak között; így, hogy csak egy példát említsek, a laibachi főreáliskolán következő nyelvek köteles tantárgyak: a szlován, német, francia és olasz, vagy a lembergiben: a lengyel, német, francia és ruthén stb. stb.

Mindezekből láthatjuk, hogy mennyire alaptalan azoknak állítása, kik, ha a reáliskoláinkban behozott francia tanórák heti számát mi szaktanárok keveseljük, s Ausztria példájára hivatkozunk, azt felelik, hogy »ott a fiunak nem kell két nyelvet kezdeni egyszerre az első osztályban, mint nálunk,« mert még ott is, hol csak a német nyelv taníttatik, mint honi nyelv Ausztriában, a dolog az angol nyelv köteles tanításával teljesen kiegyenlítődik. (Például Alsó-Ausztriában stb.) Mindezek után tehát annyit bátran lehet állítani, hogy az összes osztrák reáliskolákban az idegen világnyelvek tanítására, valamint egyáltalában a nyelvek tanítására sokkal több idő fordíttatik, mint nálunk, s azért azok a reáliskolák mégis jobbak, s több eredményt mutatnak föl, mint a mieink, még az úgynevezett reáltudományok terén is.

Ezen kissé hosszabb, de szükséges kitérés után menjünk vissza ismét hazai állapotainkra.

A főhiba tehát az marad, hogy a kezdő osztályokban csak három-három órát engedett át a tanterv a francia nyelvnek hetenként. Azonban még csak hagyján, ha ugyanez a tanterv a hibát nem tetézte volna azzal, hogy a legfelsőbb osztályokban, a 7-ikben és 8-ikban, tehát épen ott, hol az ifjak néha jobban tudnának és sokszor akarnának is érdeklődni a francia nyelv és különösen ennek irodalma iránt, épen ott, hol képzett, s lelkes

tanár vezetése alatt fejlődött ismereteknél, s tágabb látó-körüknél fogva csakugyan szebb eredményeket lehetne már kivíni, épen ott a fukarkodás netovábbjaképen hetenként csak — két, mondd két egész órát adott Hetenként két óra egy idegen élőnyelv tanítására! Valóban sajátságos, különösen akkor, ha megnézzük, mi mindenfélét kiván ennek a nagylelkűleg megengedett heti két órának fejében ez a tanterv a felsőbb osztályokra nézve. De idézzük az idevágó tanterv passusát szóról-szóra:

«VII. osztály: A francia műpróza és költészet egyes fő képviselőinek ismertetése lehetőleg teljes művek olvastatása által és tekintettel a magyar nyelvi oktatás elméleti részére. A nyolcadik osztályra pedig: »Az ujabb francia tudományos nyelv ismertetése, tekintettel a reáliskolai tanulmányok tantárgyára.«

Így pusztán, kiszakítva az egész rendszerből hamarjában nem is látszanék ez soknak. De nézzük meg a dolgot közelebbről.

A tanterv szerint egész a VI-ik osztályig folyvást nyelvtant kell tanulnia a tanulónak. Vagyis épen ott, hol mégis, habár csak egygyel több a heti óraszám, a tanulót négy éven át szinte agyon kell kinozni a nyelvtan rideg, s bizony kevéssé lelkesítő szabályaival. Azt lehetne mondani: »toujours perdrix!« A fiú nem elég, hogy az alsó osztályokban, a 2-ikban és 3-ikban bemagolja az igeragozást, a főnevek hajlítását stb. stb. még egyszer ugyanazt tanulja egy egész éven át, s csak valahol a hatodik osztályban, vagy az ötödikben köthet ki a sintaxisnak ugyan szintén nem igen csábító, de az alaktanhoz képest, valóságos tündéri kikötőjében. Minek ez az időpazarlás, minek az a szükségtelen ujabb rendszeresítése a már évekkel ezelőtt tanultatnak? Joggal támadta tehát meg a tanterv ezen félszegségét épúgy Rákosi úr az említett cikkben, mint Ujvári kollégánk idézett röpiratában.

Azonban, mindez csak hagyján. De tantervünk még sokkal követelőbb. Megköveteli, hogy a hetedikben két heti óraszám mellett havonként két irásbeli dolgozat készíttessék, vagyis a hónap 8—9 francia órájából könyörtelenül elcsip még kettőt; s marad tehát havonként legjobb esetben 7 óra. Ámde a gyakorlatot javítani is kell, még pedig, ha nem akarjuk azt, hogy az ily gyakorlat csak puszta játék, tehát elvesztett idő legyen, alaposan vagyis úgy kell javítani, hogy az egyes előfordult főhibákra az egész osztály figyelmeztessék, szóval, ha a tanár még annyi javító megjegyzést rakna is vörös vagy más szinü ceruzával a francia dolgozatok tetejébe, ha otthon egész délutánokat töltene is e gyakorlatok legrészletesebb javításával, (a mit méltányosan ép oly kevéssé lehet megkivánni, mint a mily kevéssé teszik is bármely nyelv szaktanárai,) az igazi javítás itt mégis csak az élő szóval történő. Hogy pedig ez csakugyan oktató legyen, legalább is egy órát kell szentelni egy-egy osztály-gyakorlatai hibáinak megbeszélésére magában az iskolában, vagyis havonként így ismét

két óra elesvén, marad tisztán a francia nyelv, illetőleg irodalom tanítására legjobb esetben havonként csak öt óra, s ha az évet átlag 9 hónapjával számítjuk, (pedig ennél is kevesebbet kellene a kis vakációk levonása után) a legislegjobb esetben egy egész évben, ha a tanár a tanrendet szigorúan követni akarná, 45, legfőlebb 50 óra marad. Egy évben tehát 50 óra a francia nyelv és irodalom tanítására! Mit szólnánk egy privát emberről, ki francia nyelvet akarna tanulni, vagy francia remekirók teljes müveit olvasni, fejtegetni és érteni, s hetenként erre csak egy órát venne valamely francia tanárnál? Bizonyosan azt mondanók rá: ez ferdeség! Így az illető eltanulhat husz esztendeig is. S ez privát tanulásnál, hol egy emberre egy tanár jut. Hát még a tömeges tanításnál, hol sokszor 40—50 tanulóra jut egy professor!

Hogy csak egy praktikus példát említsek saját működésemből: A budai állami főreáliskolában, hol a francia nyelvet tanítom, jelenleg esetleg igen népes hetetik osztályunk van. A tanulók száma nem kevesebb mint 42. Mit csináljon itt a legbúzgóbb tanár is az évi 50 órával? Vagy vegyük az óraszámokat csorbítatlanul, mint heti két órával? Hiszen feleltetni is kell a fiukat, már pedig 42 van! Tapasztalásból mondhatom, hogy legjobb igyekezetem dacára, még akkor is, ha a 42 tanuló mindegyike egy-egy harmadban csak egyszer is felel (a mi paedagogiai szempontból bizonyosan mindenképen kevés és kerülendő lenne) a tanitásra, vagy mondjuk a tanterv igéivel élve: »a francia műpróza és költészet egyes főképviselőinek ismertetésére lehetőleg teljes művek olvastatása által és tekintettel a magyar nyelvi oktatás elméleti részére« egy-egy órából csak legfölebb egy negyed óra marad, vagyis hetenként fél óra és — a gyakorlatokat leszámítva — havonként másfél, mondd másfél óra, évenként pedig — szinte hihetetlennek látszik, s mégis való — erősen számítva 14 óra!! Tessék azután egy évben 14 óra alatt teljes műveket olvastatni, s aesthetikailag fejtegettetni, meg aztán fordítani is, meg aztán magyarázni is egy idegen nyelvből, mely nem csak úgynevezett idegen, mint a német nyelv, melyet a tanuló nálunk országszerte, kivéve hazánk tősgyökeres magyar zömét, úton-útfélen hall, s gyakran maga is bír, hanem, mely teljesen, s valóban idegen reá nézve, olyan idegen, mint akár a latin.

Mert nem lehet eléggé kiemelnem, azt a roppant különbséget, mely a német és francia nyelv között nálunk Magyarországban, mint idegen nyelvek között fennáll, s mely különbséget oly nagyon szeretik elfelejteni azok, kik a német nyelvnek adott heti óraszámmal állnak elő, ha a franciára engedett órák számát keveselik, s azt mondják, hiszen a német nyelvre is alig van több. Először, mégis van több, (mert már az elsőben kezdik) s másodszor, ne tagadjuk, a német nyelv minálunk, hazánk legnagyobb részében a tanulóra nézve nem valóban idegen nyelv,

sőt hányszor annak, vagy legalább szüleinek anyanyelve. S itt a fővárosról nem is szólok, hol, dacára a szépecskén haladó magyarosodásnak, a német nyelv vajmi kevéssé idegen. Mennyire másképen áll ez a francia nyelvre nézve. Vagy csak nem akarjuk azt számítani, hogy, hiszen a gazdagabb, előkelőbb családokban ezt is hallja olykor otthon a tanuló, sőt tanulja is. Igaz, de — valljuk meg — vajmi kevés tanulónk van a reáliskolákban, az ily családokból, s miféle együgyűség volna az, ha az úgynevezett gouvernante-féle francia tanítást az öntudatos grammatikai oktatással egybevetni akarnók. Saját praxisomból tudom, hogy az ily fiuk, minthogy elbizakodnak, még csak nagyobb bajt és vesződséget okoznak gyakran a tanárnak, s ha az alsóbb osztályokban még csak hasznát veszik francia házi ismereteik hozományának, de a felsőbbekben épen ez elbízakodás hanyagságot, figyelmetlenséget, felületességet, s így hátramaradást szül. Az ily eseteket tehát egyáltalában számon kivül kell hagyni.

Azt mondogatják széltiben, hogy a francia nyelv arra lenne hivatva, hogy a reáliskolák számára az legyen, a mi a latin nyelv gymnasiumainkban. Magam is ezt tartom a francia nyelv egyedüli jogos jövőjének reáliskoláinkon. Ámde, erről a jövőről szó sem lehet, *mig a francia nyelvnek legalább megközelitőleg nem adnak annyit órát a reáliskolákban* hetenként, mint a latin nyelvnek a gymnasiumokban, sőt, mint a latinnak és a görögnek együtt véve. Mert ugyan, tegyük kezünket a szívünkre, s valljuk be, hogy mi, kik gymnasiumot végeztünk annak idejében, s abban hetenként hat, sőt nyolc órán át foglalkoztunk az elsőtől a nyolcadik osztályig Cicero és Horatius nyelvével, vittük-e ennek dacára valami kézzelfogható, praktikusabb eredményre, azaz voltunk-e képesek arra, hogy a gymnasiumot elvégezve, bármely latin auctort, például egy Horatius-t vagy egy Juvenális-t folyékonyan, fennakadás nélkül elolvashattunk volna. Megvallom, mint gymnasista annak idejében el voltam híresztelve, mint »jó latin,« szerettem is e nyelvet és irodalmát, de a föntebbi eredményre még nem jutottam. A mint hallom és tudom, most sincsenek ezzel különben a maturáltak, dacára a latin heti órák azóta történt tetemes szaporításának.

Már most kérdezem, ha ezt az eredményt a gymnasium a latin nyelvre nézve heti hat, sőt nyolc óra mellett is, teljes nyolc évi tanulással sem éri el, hogyan kivánhatni ugyanezt attól a szegény francia nyelvtől csupán hét éven át, s heti három, sőt két óra mellett, vagyis majdnem *harmadrésznyi* idővel? Pedig halljuk csak ismét, mit mond a tanterv a reáliskolai francia tanítás céljának. A fentebbiek után majdnem hihetetlennek fog látszani a tanterv e jelzett nagyigényűsége.

(Vége következik.)

Palóczy Lipót.

A terményrajzi*) monographiák szakkönyvtárainkban.

Ha valaki a budapesti szakkönyvtárak némelyikében e vagy amaz állat- vagy növény-genus monographiája megszerzését kéri, könnyen megkapja azt a feleletet, hogy ilyen nagyon speciális munkák csak egyes ember igényeinek szolgálnak, különben használatlanúl hevernek stb., tehát meg nem szerezhetők. Ez az elutasítást látszólag eléggé okadatolja, de ez eljárás helyesnek nem nevezhető. Az állat- vagy növény-monographiák egyes genusoknak a föld kerekségén vagy csak pl. Európában avagy Európának csak nagyobb területén, valamely országában élő valamennyi faját kimerítően ismertetik, s épen a felkarolt terület nagysága szabja meg a monographia szükebb vagy tágasabb körét. Ha a monographia valamely állat- vagy növénynemnek az egész föld kerekségén vagy a földnek különböző részein található valamennyi fajára kiterjed, akkor, a mennyire a monographus anyaga engedi, tekintetbe veszi az egyes országok természeti és földrajzi viszonyait is, az őstypusok fellépése, a hegyek keletkezése korát stb., róluk a taglalt növénygenus szerint bár speciális, de becses ismereteket és képet szokott nyújtani. A monographia is a szerint teljesebb és értékesebb, a mint, többi céljai mellett, az anyag bőségével mentől több ország ily viszonyait is megvilágosíthatja. — E monographiákból továbbá megtanúljuk az illető állat- vagy növénynem (pl. pók vagy rózsa) számát az egész föld kerekségén, földrajzi elterjedésök határait, hiányzását a földnek-e vagy ama részén, a geographiai elterjedés különösségeit, melyet »abnormer Standortnak« is neveznek, a fajok változatosságát, a fajoknak egymáshoz való viszonyait, egymással való rokonságát, avagy egymástól való eltéréseit. Megismerkedünk a monographiákból a mi fajaink külföldi testvéreivel, a fajok elterjedésé-

*) A „terményrajz" szó nem tőlem ered, de helyesebbnek tartom a „természetrajznál", mely utóbbi a „természettantól" értelemre nézve, nem különbözik. Hogy rajzoljuk avagy tanítjuk-e a természetet, ez a terményrajz és természettan (physica) között különbséget nem tehet és a természetrajz és természettan (tüneménytan) szokott megkülönböztetése nem folyik a szó jelentéséből, hanem jelentésöket egyszerűen ráerőszakolták. — Mi különbség van alaprajz, alapvonal, alaptan, titkár, titoknok, hegycsúcs és hegytető, avagy villámcsapás, villámsujtás, villámütés között? Annyi, a mennyi a természettan és természetrajz között. A terményrajz helyesebben kifejezi azt, a mit a historia naturalis tanít. A term. tud. társ. legutóbbi Közlönyében „termékrajz" szó jött ki, mi az előbbivel egyenlően használható, de jobbnak nem jobb.

vel országok szerint, s megláthatjuk azt is, mely ország természeti viszonyai nincsenek még kellően átkutatva. — A növény-morphologia különös részét ama növénygenusra nézve a monographiákban találjuk legvilágosabban. A fajok keletkezésére s ennek korára nézve itt találjuk a legbiztosabb adatokat; kijelöli az illető genus törzsalakját vagy törzsalakjait, bemutatja ezekből a többi fajok leszármazását s ezen úton nyerünk legpositivabb adatokat a terméynek országa őstypusainak kifejlődéséhez is. A monographia terjedelme és a monographus ügyessége stb. szerint sok mást lehet még a monographiából megtanúlnunk. Igy pl. csak Engler, most kieli egyetemi tanár, Monographia der Saxifraga (1872.) című munkáját említve, jelentékeny eszméket nyújtott már ebben is a növényvilág kifejlődése történetéhez, mely az újabb növénygeographiai iránynak egyik fő feladatát képezi. Az éjszaki extratropicus vidék legtöbb magas tetőin honos Saxifragák (kőtörőkék) kifejlődésének utána járt, s azt találta, hogy a most élő, számtalan (166 faj, számos alfajjal és hybridokkal) forma csak néhány alaptypusra vezethető vissza, mely már a havasok kiemelkedése idejében, az ős tertiär tenger szélén megvolt, s egymástól meglehetősen különbözött (idézett munka 62—71 lap; Versuch einer Entwickelungsgeschichte der Pflanzenwelt, elöszó p. VI.) Ugyancsak az előbbi munka 54. lapján látjuk, hogy a

Kárpátok rendszerén 25 Saxifraga él s közülök 3 helyestöves (endemicus), azaz e hegység sajátja; hogy a

Magyar és galiciai Kárpátokon 18, az Erdélyi Kárpátokon 22 faj,

Horvátország-, Dalmátia-, Bosznia- és Szerbiában pedig 13 faj Saxifraga tanyáz.

Németországban, a hol már minden fűszálat és csanalat végtől-végig vizsgáltak, a monographicus munkák gyarapodóban vannak, s az állattan terén a magy. kir. természettudományi társulat is dicséretesen működik.

Hazánk flórájából folyó századunk legelejétől egész mostanáig már számtalan növényfaj került ki külföldre s a tekintélyesebb nyilvános vagy magánosak herberiumának hazánk növényei szint' oly érdekességét alkotják mint akármely országéi. Elértük mostaniak azt is, hogy ha külföldi tudós monographia iráshoz készül, tudományos vizsgálataihoz és hazánk növényzete méltathatása kedvéért elkéri a szándékolt növénygenus gyüjteményét tőlünk, kikölcsönzi a tekintélyesebb habariumokból, s ezek készséggel küldik meg, még ha mindjárt magyar kéri is.*) A növénytani monographiák

*) Vannak nálam originalék a berlini, lipcsei, bécsi, müncheni és prágai tekintélyes növény-gyüjteményekből. Ezek liberalitasa például szolgálhatna némely vidéki tudományos intézetünknek is, melynek becses terményrajzi anyaga a „rendszabályokhoz" való ragaszkodás következtében holt kincs marad addig, míg a rovarok világa megkegyelmez neki. A külföldi herbariumok magokra nézve díszesnek tartják, ha a szaktudósok mentől több adatot meríthetnek belőlök.

hányszor említik az éjszaki és erdélyi Kárpátok különösségeit! Hazánkkal, ha anyagjok engedi, ép úgy foglalkoznak, mint Európa bármely országával. A terményrajzi monographiák iránt tehát a könyvtárőr uraknak nem szabad annyira mostoháknak lenniök, mert azok szükebb vagy tágasabb terjedelemben hazánkkal is foglalkoznak. **E monographiák részben »hungaricumok« is**, a hazai speciesek itt vannak legjobban megvilágositva több más adaton kivül. A hungaricumokat pedig könyvtárainknak birniok kell, a természettudományi társulat ezeket is dicséretesen gyüjti. — Hazánk természeti viszonyai még koránt sincsennek teljesen kimerítve. Hogy e téren tovább haladhassunk, ismernünk kell, a mi eddig elszórva meg van a literaturában, mi a tovább pótolandó és kiegészitendő. De mikor a külföldi monographiák könyvtárainkban oly ritkák s olyan mostoha szülöttek! — Pedig ily munkák elhanyagolásával egyszersmind el akarjuk zárni az eddig történtek megismerését, s gátoljuk a tovább haladhatást stb. Még ha a monographia hazánkkal nem foglalkoznék is, jó útmutatóul szolgál, mit lehetne nálunk a téren lendíteni.

Az oly monographiák, melyek hazánkat is érintik, az illető terményország literaturája avagy bibliographiája körébe is tartoznak, csakhogy ezek itt is rendszerint elhallgatvák. Ezért rosszalja Knapp az oesterr. botan. Zeitschr. 1879. p. 199 Szinnyeiék azon mulasztását, hogy ezeket, Pritzel »Thesaurus literaturae botanicae« stb. munkáit tekintetbe nem vették »Magyarország természettudományi és mathematikai könyvészete« cimü munkájokban.

Azonban nem egyedül a monographiák azok, melyekben hazánkra szóló adatokat találunk, hanem más munkák és értekezések is, melyek mind tanúságai annak, hogy a külföldiek hazánk természeti viszonyai iránt érdeklődnek, s azok felderitésén buzgón fáradoznak. Tekintsen valaki Reichenbach Flora excursoria Germaniae- (1830—32) v. iconographiájába, látni fogja, mennyire hemzsegnek ott a magyar községek nevei. Az erdélyi havasok egyik disze, a Senecio Transsilvanicus, Boissier Diagnoses plant. Orient. cimü munkájában van leirva, a Pilishegyről és csak a tordai Hegyhasadék verőfényes helyeiről ismert, tehát kiváló magyar növényünk, a Ferula Sadleriana Ledebour Flora Rossicajában. És ki keresne hazánkra vonatkozó adatokat a belga akadémia »Bulletinjeiben«? Pedig az 1872. évfolyamban ismerteti a hires rhodolog, Crépin, Willdenow rózsáit, melyek között magyar originalék is vannak, köztök a mátrai R. reversa W. Kit is, mely csak a m. nemz. muzeum gyüjteményében és a Haynaldéban van meg Host herbariumából, ki azt Kitaibeltól kaphatta. — Mennyi hazai adat van a »Flora« és »Linnaea« folyóirat régi évfolyamaiban, a botanikus kertek régi leirásaiban (hortus Hafniensis, h. Berolinensis stb.)! — A ki a magyar flóra adatainak összegyüjtői és irodalma tarka névjegyzékével meg akar ismerkedni, nyisson Neil-

reich »Aufzählung der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefässpflanzen« című munkája III—XVI. és a »Nachträge und Verbesserungen« VII—XI. lapjaira, a mely jegyzéket régibb*) és főkép újabb adatok tetemesen bővítenének, — vagy mennyien dolgoztak, hazaiak úgy mint külföldiek, csak a magyar főváros növényzete felkutatásán is, látja »Budapest és környéke növényzete« című munkám 25—31. lapján. De mennyi van ezekből nyilvános könyvtárainkban együtt?

Vajha valamely tehetős könyvtárunk mindezen munka teljes összegyűjtésére meghozná az áldozatot, föltárná az ismeretlen előtt a rejtett kincseket és megkönnyítené a buzgók törekvéseit. A hazára vonatkozó valamennyi munka teljes gyűjteménye, úgy hiszem, jelentős mozzanat lenne művelődésünk történetében is. — Boldog az, a kinek a tanintézeti dotatio a tudományos munkák vételében a válogatást megengedi! — De nekünk is van néhány értékes munkánk, mely Budapesten unicum.

Dr. Borbás Vince.

Irodalom.

Rudiments of the Latin Language for the use of the Edinburgh Academy. In two parts. By James Clyde, M. A., LL. D. one of the classical masters in the Edinburgh Academy 1861—1878, author of »Greek syntax,» etc. Edinburg: Oliver and Boyd, Tweedaale court. London: Simpkin, Marshall and C°. 1879. 230 lap. Ára 2 shilling, egy-egy résznek különkülön 1 s. 3 d.

Egy derék elemi latin nyelv- és mondattant kívánok t. kartársaimnak bemutatni. Csak bemutatni, mert arra, hogy egy angol iskolák számára írt kézikönyvet, főleg valamely idegen nyelv alak- és mondattanát bírálatilag méltassuk, mind a tudomány, mind különösen az iskolai viszonyok tekintetében olyan kitéréseket kellene tennünk, melyek egy »Közlöny«-ünk keretéhez mért rövid könyvismertetésben meg nem férnének.

Clyde könyve elvileg az összehasonlító nyelvtudomány alapján áll, de azzal az óvatossággal, melyet Pirchala úr szerintem is helyesen ajánlott a magyar szerzőknek. Az anyag berendezésétől kezdve a nyelvtények kimagyarázásáig mindenütt és mindenen láttatja a szerző, hogy a mily öntudatosan, épen oly óvatosan

*) A „Flora“ 1840-ki évfolyamában is vannak Wierzbickitől floristicai adatok, melyet Neilreich nem idéz. Ebben van leírva az Aspidium Opicii Wierzb. is (379. lap). Ez A. Braun levele szerint vagy fiatal A filix mas, vagy A. spinulosum × cristatum. — Előbbi valóbbszínű. — Vannak adatok Crépin Primitiae monographiae Rosarum I. részében is (a belga akadémia bulletinje 1869.)

lép a reform terére. Mintegy hídat épít az átmenet számára a nélkül, hogy akár a félénk conserválás, akár a neki hevült radicalismus hibájába esnék. Nem mellőz mindent, a mi avult, hanem csak azt, a mi elavult, s viszont pusztán csak azt öleli föl, a mi egy részről kétségtelenül ki van már derítve, más részről pedig a zsenge közönségnél valóban értékesíthető. Így pl. mind a nevek-, mind az igéknél fölmutatja úgy a magán-, mint a mássalhangzós törzseket, *) de egyszersmind rendesen kiemeli a törzsnek a ragozásnál állandóan megmaradó részét (constant part.) Például

Penna, f. feather; stem penn A; constant part penn.

Ez okból az igetörzsek végső hangját állandóan a ragokkal összefoglalva szemlélteti, pl.

arm-**o** arm-**avi** arm-**atum** arm-**are** s teszi ezt a nélkül, hogy e végső hangokra való elöleges figyelmeztetést elmulasztaná.

A mi már az anyag elrendezését illeti, a könyv két főrészre oszlik, melyek közül az első (1—112. lap, voltaképen első cursus) inkább a kategoriák és törvények fölismerésére, a második rész (2. cursus; 113.—230. l.) ugyanazoknak inkább alkalmazására vezérel olyformán, hogy, mig amaz túlnyomólag a nyelv anyagát, emez főként a nyelv szellemét tűzi ki célpontjául.

Egy-egy cursus nem egy-egy évi tanfolyamnak felel meg, hanem, mint az előszó mondja (IV. l.,) az I. rész maga »három, négy évre is eléggé bőséges anyagot nyújt a földolgozásra.«

A két főrész partitiója teljesen egy és ugyanazon nyomon halad elejétől végig; csakhogy, mig az I. részben a paradigmák az uralkodók, addig a II-dikban az értelmezések és szabályok foglalják el a megfelelő helyeket. U. i.

I. r.	II. r.
1. alphabetum.	Hangtan.
2. accentus és quantitas, mint nyelvtény.	Ugyanaz hangszervi és verstani szempontból.
3. a beszédrészek megemlítése.	Ugyanazok osztályozva, s az angol articulusokkal bővítve.
4. a genus, numerus és casus általában.	Ugyanazok részletesen.
5. a substantivumok declinatioi a feltünőbb anomaliák érintésével. Szóképzés.	Ugyanazok főtekintettel az anomaliákra.
6. az adiectivumok declinálása és comparalása. Szóképzés.	Ugyanazok részletesen.
7. a pronomenek.	Ugyanazok behatólag.
8. a numeraliák a római calendariummal megpótolva.	Ugyanazok a ritkább alakokkal, de a calend. nélkül.

*) Brassaival együtt helyesebbnek tartom a ragozásnál törzsekről, mint tövekről beszélni. K. P.

I. r.	II. r.
9. a praepositiók.	Ugyanazok bővítve.
10. a sum ige és az ezzel alkotott összetételek.	Ugyanaz nyelvtörténetileg magyarázva.
11. a rendes igék főtekintettel a paradigmákra.	Ugyanazok főtekintettel a tő- és törzsre, s a nyelvtörténetre.
12. a tőváltoztató igék a 4 coni. szerinti csoportokban.	Ugyanazok részletesen magyarázva.
13. verba irregularia.	Ugyanazok részletesen.
14. verba defectiva.	Ugyanazok kimagyarázva.
15. az igék képzése.	Ugyanaz ujabb adatokkal.
16. adverbiumok.	Ugyanazok a ritkább alakok bemutatásával
17. coniunctiók.	Ugyanazok bővítve.
18. interiectiók.	Ugyanazoknak ritkább alakjai.
19. Syntaxis. — Az egyezés törvényei.	Ugyanazok részletezve.
20. a vonzat törvényei.	Ugyanazok kibővítve.
21. oratio obliqua.	Ugyanaz részletesen.
22. versificatio elemileg.	Ugyanaz a mértékek és versalakok ismertetésével.

Ime kivonatosan a könyv tartalma, melyről leghelyesebb lesz magának az olvasónak alkotnia ítéletet.

Részemről nem azért tartom e munkát deréknek, mert angol, hanem, mivel úgy az anyag mennyiségével, valamint az alak szabatos és világos voltával is szerencsésen le tud ereszkedni a tanuló érettségének színvonaláig a nélkül, hogy tarlózó eclecticussá, avagy köznapi nyelvmesterré válnék. Abban meg épen nagyon helyes paedagogico-didacticai tapintatot látok, hogy minden alkalmas helyen figyelteti a tanulót az angol és latin nyelv közötti analogiák- és divergentiákra. Példái általában, a milyen válogatottak, épen olyan találók. A coniunctivus (vagy, a mint Clyde következetesen nevezi, subiunctivus) használatát illetőleg alig lehetne rövidebb és világosabb szabályokat adni.

Ilyennek ismervén föl e könyvet, érdemesnek tartottam azt e nehány sorban bemutatni s t. kartársaimat annak tüzetesebb áttekintésére fölhívni.

Király Pál.

Szemle az 1878–79. évi jelentésekről.

VIII.

82. A székely-udvarhelyi r. k. főgymnasium. Közli az igazgató. 8-ad r. 54 lap. Értekezés: A szóköltészet és viszonya a művészetekhez. Bodó Ádámtól. A tanári kar 14 tagból áll. Nem kötelezett tantárgyak voltak a műének és zene. Kö-

zölve vannak a felső osztályokban a magyar nyelvből kidolgozott írásfeladványok. Az intézetből négy tanuló kizáratott; a tanítás menetét és sikerét nagyban megzavarta az intézetben kiütött szembetegség; az iskola látogatásától eltiltott 20 tanulón fölül 60—80 volt orvosi kezelés alatt. A könyvtárak gyarapodtak. Volt önképző-kör Bodó Ádám tanár vezetése alatt; beadatott 50 eredeti, 2 fordított dolgozat; — továbbá működött 1450 frttal bíró zene-egylet. Jutalmakban számos tanuló részesült. Beiratott 163, elhalt 1, elmaradt 11, év végével maradt 151 tanuló. Róm. kath. 142; tiszta magyar 136. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 16; kitünt. érett 2, egyszerűen 12 tanuló.

83. A székely-udvarhelyi k. áll. főreáliskola. 8-ad r. 71 lap. Értekezés: Székely-Udvarhely ivóvizeinek vegyi vizsgálata. Dr. Solymosi Lajostól. A tanári személyzet 15 tagot számlál. Irodalmilag működtek: Laczkó A., dr. Solymosi L., Suppan V. és Váró F. Volt előkészítő osztály is. A vallástant a róm. kath., helv. h. és az unitárius v. ifjaknak előadta 8 hitoktató; a más felekezetű vagy vallású növendékek hittanításáról a szülők gondoskodtak. Az isk. szertárak gyarapodást mutatnak föl. Volt ifj. zenekar Suppan Vilmos tanár vezetése alatt. Beiratott 123, elmaradt 2, év végén maradt 121 tanuló. Helv. v. legtöbb: 59; tiszta magyar 90. Érettségi vizsgálatot tett 8; egyszerűen érett 8 tanuló.

84. A székely-udvarhelyi evang. reform. kollegium Közli: Szakács Mózes paedagogarcha. 8-adr. 74. lap. Az intézet történetéből fölemlitjük, hogy 110 szembeteg tanuló közül 50 nem látogathatta az előadásokat. A tanári kar 17 tagból állott; mint magántanitó működött 9 köztanitó és 2 bölcs. osztályos tanuló. Volt 2 évi bölcseleti tanfolyam és középtanoda hat osztálylyal. Működött önképző kör Bod Károly tanár vezetése mellett; beadadott 60 dolgozat. Önszorgalmi tanulást kifejtett 79 tanuló. Volt ének és zenekar. Rendszeresített és ideiglenes pályadijak és jutalmak osztattak ki. Beiratott 179; tiszta magyar 178, oláh 1. Evang. reform. 169. — Van 12 alapitvány; az évenként kiosztandó összeg 1981 frt 95 kr. és 12 db arany; ez összeget élvezte 79 tanuló; — A tanszertárak gyaropodtak; a tanári kör 20 lapot és folyóiratot járatott. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 19; kitünt. érett 2, jelesen 1, egyszerüen 16 tanuló.

85. A temesvári r. k. főgymnasium. Nagy 8-adr. 59. lap. Értekezés: A történet alapeszméje. (?) A tanári személyzet 8 csanád-egyházmegyei és 6 kegyesrendi tagból állott. Mellék-tantárgyakként előadatott a román, szerb s francia nyelv, (25 tan.) a műének és szépirás. Az intézet történetéből kiemelendő, hogy az ifjuság saját jószántából 110 frtnyi segélyösszeget gyüjtött a Szegedről ide érkezett tanulók segélyezésére, mely összeget a tanári testület a Szeged városi iskolák igazgatójának juttatott kezéhez. A tanszertárak jelentékenyen gyarapodtak. A természettani készülékek beszerzéséhez Bonnaz Sándor csanád-egyházügyi püspök

1200 forinttal járult. Volt segélyző egyesület, melynek vagyoni állapota 1837 forint 58 kr. Beiratott 505, elhalt 1, elmaradt 59, év végével volt 445 tanuló. Az első osztály népessége 108, a másodiké 127, a harmadiké 69, a negyediké 58, az ötödiké 48, a hatodiké 40, a hetediké 36, a nyolcadiké 19. Róm. kath. 318; magyar-német 317. Éretségi vizsgálatra jelentkezett 18; kitünt. érett 3, egyszerüen érett 18 tanuló.

86. A temesvári m. k. áll. főreáltanoda. Közli: Tordai György igazgató. Nagy 8-adr. 72 lap. A főreáltanoda uj épületének ismertetése. A tanári kar 14 tanárból és 9 hitoktatóból áll. Irodalmi tevékenységet fejtettek ki; Feigenbaum J., dr. Láng J., Miletz J., Themak E. és dr. Szalkay Gy. A tanszertárak a körülményekhez képest gyarapodtak. Működött segélyző-egylet továbbá önképző kör (34 működő és 41 pártoló tag), dr. Benedek Albert tanár elnöklete alatt. A müének mint rendkivüli, de kötelezett tárgy taníttatott. Ösztöndijat élvezett 11 növendék. Beiratott a szegedi főreáltanodából átjött 88 tanulóval együtt 419, elhalt 3, elmaradt 25, év végével maradt 391 tanuló. Az I. oszt. népessége 91; a másodiké 72; a harmadiké 59; a negyediké 68. — Róm. kath. 220, móz. v. 120; — nyelvre nézve legtöbb: 211 magyar-német. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 24; kitünt. érett 1, egyszerüen 20; egy vizsgálatra nem bocsáttatott; egy visszalépett; egy pedig egy évre visszautasittatott.

87. A trencséni k. kath. főgymnasium. Közli: Pfeiffer Antal igazgató. Nagy 8-adr. 46 lap. Értekezés: A valláserkölcsi nevelés szükségessége iskoláinkban. Bellaagh Aladártól. A tanári kar a más vallásuak két hitoktatóján kivül 14 tagból állott. Rendkivüli tantárgyak: a francia nyelv (17 tan.), müének (42 tan.) és gyorsirászat (24 tan.) A tanszertárak a megkezdett épitkezések miatt nem gyarapodtak. Ösztöndijban részesült 14 tan. 969 frt 20 krral; könyvadományban pedig 30 tanuló. Működött segélyző-egylet. Közölve van a kegyesrendi társház és a főgymnasium helyreállításának ügye; a költség 49.014 frt 28½ krra lőn előirányozva. Közöltetnek a három felső osztályban a magyar és német nyelvből kidolgozott irásfeladványok is. Beiratott 231, elhalt 2, elmaradt 5, év végével volt 224 tanuló. Róm. k. 108, móz. v. 106; — nyelvre nézve legtöbb: 104 magyar-német-tót. Az érettségi vizsgálatról nincs kimutatás közzétéve.

88. A trsztenai k. kath. gymnasium. Közli: Csáka Károly id. igazgató. 8-ad r. 55. lap. Értesítés: Az első decennium végén. A tanári személyzet 7 tagot számlált. A tanszertárak gyarapodást mutatnak föl. Létezett tápintézet 7,904 frt. 93 krnyi tőkével; ez intézetek a kormány 200 frtnyi segélyt nyújt. Ösztöndíjban részesült 7 tanuló. Rendkívüli tantárgyak: ének és zene. Beiratott 128, elmaradt 19, év végével volt 109 tanuló. R. k. 78, móz. v. 31; — magyar-tót 70, magy.-ném.-tót 40 tanuló.

89. Az ujverbászi nyilv. alreálgymnásium. Közli: Kovalszky Lajos igazgató-tanár. 8-ad r. 32 lap. A tanári

kar a hitoktatókkal együtt 13 tagból állott. A helybeli ifjuság által rendezett hangverseny az intézetnek 180 frtot jövedelmezett. A tiszavidéki árviz-károsúltak részére 25 frt. gyüjtetett. A szertárak gyarapodtak. Volt szavaló-kör. Jutalomdíjakat nyert 9 tanuló. Beiratott 97, elmaradt 7, év végével volt 90 tanuló. Nyelvre nézve magyar-német 57, tiszta magyar 26.

90. Az ungvári k. kath. főgymnasium. Közli: Szieber Ede igazgató. Nagy 8-ad r. 98 lap. Értekezés: Az ó-kor népeinek földrajzi ismeretei. Schürger Ferenctől. Meteorologiai észleletek az 1878. évről. A tanári kar 20 tagból állott, kik közül 11-en tagjai az egyletnek. Irodalmilag és a közmüvelödés terén müködtek: Schürger F., Homicsko M,, Sajó K., Szieber E., Zoltsák J. és Zékány L. Az intézet tanszerei örvendetesen gyarapodtak. Müködött önképző Dayka-kör Zoltsák János tanár elnöklete alatt (54 ren. és 87 pártoló tag.); a pályaműveken kívül 74 mü adatott be; a kör 4 emlékünnepélyt rendezett. Volt továbbá gyorsiró-kör (21 tan.) az ifj. zeneegylet Medveczky tanár felügyelete alatt. Ösztöndíjban részesült 18 tanuló; jutalom- és segélyzésben számos növendék. Az alsó három osztály párhúzamos volt. Beiratott 516, elhalt 1, elmaradt 51, év végén volt 464 tanuló. Gör. kath. 159, móz. v. 147, r. k. 132. Nyelvre nézve magyar 81, magy.-ném. 81, magy.-tót 71, magy.-német-tót 57, magy.-ruthén 48. Érettségi vizsgálatra jelentkezett 29. kitünt. érett 2, egyszerüen 26, visszautasíttatott 1 tanuló.

91. A kegyes tanitó-rendiek váci nagygymnasiuma. Közli: Rappensberger Kajetán igazgató. Nagy 8-ad r. 100 lap. Terjedelmes értekezés: b. Eötvös József élete és működése. (Irodalomtörténeti tanulmány.) Szvaratkó Kálmántól. A tanári testület 11 tagból áll, kik közül egy tagja az egyletnek. A tanszertárak gyarapodtak. Az intézet jótékonycélú hangversenyt rendezett 75 frt. 75 kr. és 4 db arany tiszta jövedelemmel. Mint melléktantárgy előadatott a francia nyelv, művének és gyorsirászat dicséretes eredménynyel. Sok tanuló részesült segély- és jutalomban. Beiratott 199, elmaradt 18, év végével volt 181 tanuló. Róm. kath. 140; magyar 100, magy.-német 65. A negyedik és a hatodik osztályban egy tanuló sem nyert elégtelen érdemjegyet.

92. A zsolnai szt. ferencrendi kir. algymnasium. Nagy 8-ad r. 18 lap. A tanári testület a móz. v. tanulók hittanitóján kívül 6 szt. ferencrendi s 1 világi tagból állott. A tanári kar és az ifjuság a szegedi árviz-károsúltak javára 20 frt. 62 krt. gyüjtött. A tanszerek és eszközök aránylag gyarapodtak. Ösztöndíjat élvezett 16 tanuló 1106 frt. 20 kr. értékkel. Jutalomban részesült 12 növendék. Beiratott 128, elmaradt 12, év végével volt 116 tanuló. Róm. kath. 63, móz. v. 53. Tiszta magyar 0, magy. tót 17, német tót 32, magy.-ném.-tót 43, tiszta tót 24 tanuló.

Bermüller Ferenc.

Egyleti élet.

— A választmány április 13-án ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal, jegyző: Lintner Lajos.

Jelen vannak: Mayer József, dr. Lechner László, Bermüller J., Reif J., Cseörgheö Al., dr. Wohlrab Fl., Köpesdi S., dr. Say Móric, Névy L., Sacher G., dr. Károly Gy. Hugó, Tomor Fer., Petrovich Fer.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után a folyó ügyek intéztettek el.

Köpesdi S. sajnálattal jelenti, hogy a közgyülés nem tartható meg, mint tervezve volt, az V. ker. főgymnásiumban, mert a vízvezetékből, véletlen eset következtében annyi víz ömlött ki egy terembe, hogy az, s még két szomszédos terem, meg a díszterem jó időre használhatatlanná lett.

Berecz Antal kérdést tesz aziránt, nem volna e célszerü a közgyülést a felsőbb leányiskola helyiségeiben tartani. Ez esetben ő szívesen átengedi őket. A választmány a centrumon fekvő intézetet nagyon alkalmasnak találja, s az elnök iránt kifejezett köszönet mellett elhatározza, hogy a közgyülés itt tartassék.

Az elnök jelenti, hogy a tiszteletbeli tagságról szóló oklevelet egy küldöttséggel átnyujtotta Ipolyi Arnold püspök urnak, ki a küldöttséget nagy szivességgel fegadta. Tanárky Gedeon államtitkár ur az országházban levén elfoglalva, a küldöttséget nem fogadhatta, az oklevél tehát hivatalában hagyatott.

Uj tagokkúl felvétettek: Sajóhelyi Béla főreálisk. tanár Budapesten, (aj. Reif J.) Simandl Samu felsőbb leányiskolai tanár Trencsénben, (aj. Pfeiffer A.) Csernus Gerő, dr. Heinrich Károly, Lorentz József, Still Nándor áll.-gymn. tanárok Fehértemplomban, (aj. Töreky G.) dr. Boros Gábor főgymn. tanár M.-Enyeden (aj. Vizolyi Z.) Rancz János főgymn. tanár Gyulafehérvárott, (aj. Ávéd J.) Mandola József főreálisk. tanár Budapesten, (aj. Brózik K.)

Meghalt Fonyó Gyula, Nagy-Károlyban, Haberern Jonathán, egyetemi magántanár, Harkos István, egy. tanár-segéd Budapesten. Béke poraikra!

Névy László bemutatja Hanthó Lajos aradi főreáliskolai tanár és egyleti tagnak hozzá, mint szerkesztőhöz intézett levelét, melyben egy mellékelt nyilatkozatnak a Közlönyben való közzétételét kéri. Bemutatja azután a nyilatkozatot, mely a szolgálati szabályzatnak a tanári fizetések rendezését illető pontjaira vonatkozik.

A választmány sajátságosnak találja, hogy Hanthó ur a főreáliskolai tanári testület nevében ír, de a nyilatkozat nincsen sajátkezüleg alája irva a tiltakozók által. De feltéve, hogy a nyilatkozat csakugyan a tanártestületé, egy másik sajátszerüség tünik fel abban, hogy a Közlönyben akar tiltakozni oly tanártestület melynek csak két tagja tagja egyszersmind az egyesületnek. Ama két tagnak van joga az egyesület kebelében nyilatkozni azon határokon belül, melyeket az alapszabályok vonnak, s melyek az egyesületi élet fogalmából érthetők. Ezen határok szempontjából azonban még ama két tag eljárása sem correct. Kötelességök volna ugyanis tudni, hogy a javaslatot a központi választmány a közgyülés megbízásából készítette, hogy a munkáról hivatalosan nyilatkozni, azt elfogadni,

módosítani vagy elvetni egyesegyedül a közgyülésnek van joga. E szerint a nyilatkozat egyszerüen félreteendő.

A választmány nagyon óhajtja, hogy a javaslat oly formát nyerjen a végleges megállapitásban, mely minden jogos követelést kielégit, s reméli is, hogy azok, kiknek kifogásaik vannak, férfias buzgósággal fognak részt venni a munkában. De nem tartja az ügy komolyságához illőnek az oly eljárást, mely mindent ignorál, a mi tulajdonképen a javaslat lényegéhez tartozik, mely nem akarja észrevenni, hogy a javaslat igenis támogatja a tanári állás érdekeit, s hogy az első jelentékeny lépés az állapotok rendezésére. Az özvegyek és árvák ellátása, a fegyelmi ügyek rendezése legalább is oly fontos rész benne, minő a fizetéseké. Ha ezt sérelmesnek találják a vidéki tagtársak, döntsék meg, módositsák, de a gyanusítás fegyvereit kár volna használnia. Egyébiránt a közgyülési tárgyaláson felvilágositást nyerhetnek egyről-másról. Most nincs ideje a vitának.

A közgyülést előkészitő bizottság nevében dr. Brózik K. titkár tesz jelentést, illetőleg előadja a bizottság javaslatát, melyet a választmány elfogad E szerint a közgyülés tárgyai az elnöki és más hivatalos előadásokon kivül:

Julius 5-én délelőtt: A szolgálati szabályzat tárgyalása. Előadó: Reif Jakab. Ebédelőtt megtekintése a n. muzeum római régiségeinek. Délután: Két szakosztályi ülés. Az I. szakosztályban a francia nyelvi oktatásról reáliskolákban, Palóczy Lipót, a II. szakosztályban a föld- és természetrajz tanításáról a gymnásiumokban Paszlavszky József fog értekezni.

Julius 6-án délelőtt: Az érettségi vizsgálatról. Előadó: Petrovich Ferenc. Az alapszabályok módosítása. Választás. Inditványok. Közebéd a Hungáriában.

A szolgálati szabályzat tárgyalásának lehetővé tétele céljából a választmány ezennel felkéri a tisztelt tagtársakat, hogy azon pontokat, melyeknek módosítását vagy mellőzését kivánják, és egyáltalában a javaslatra vonatkozó szándékolt indítványaikat május végeig a titkárnál bejelenteni sziveskedjenek.

— Április 27-én összes ülés tartatott, melyben különösen reáliskolai tanárok vettek részt nagy számmal. A vita tárgya a latin nyelv felvétele a reáliskolákba volt. A megállapodást csak a következő számban közölhetjük.

Vegyesek.

— A középiskolai törvényjavaslat ügyében.

A magyarországi h. h. ev. egyház főgondnokai és superintendensei f. április 16-án gyülést tartottak Budapesten, melyből kérvényt intéztek a képviselőházhoz a középiskolai törvényjavaslat tárgyában.

E kérvényben határozottan formulázva vannak a protestansok kivánalmai a törvénynyé válandó javaslat több pontjával szemben, de minden során meglátszik, hogy a helyzet tisztázását a protestansok ép úgy óhajtják, mint maga a kormány. Elismerik az állam főfelügyeleti jogát, azonban kijelentik, hogy három dologhoz ragaszkodnak. És pedig:

1-ször ahhoz, hogy e törvényben rájok nézve is kötelezőleg csak azok határoztassanak meg, a melyek szükségesek arra, hogy intézeteiknek s azokban az oktatásnak az állam által a nemzeti közmüveltség, mint nagy állami érdek szempontjából megkövetelhető egy bizonyos színvonalra emelkedése biztosíttassék. És ne foglaltassanak oly intézkedések, melyek a belső iskolai életet s különösen az oktatás szellemét, irányát, szabadságát és szabad fejlődését eleve megkötnék, vagy akár kivülről csak korlátoznák.

2-szor, hogy a törvényben az iskolák szervezetére, berendezésére, a tanfolyamokra és az oktatás mértékére a mi megállapíttatik, mindaz csak a minimumot képezze, a melyen felül és túl még többet tenni szabadságukban maradjon.

3-szor, hogy a mit az állam a fentebbi 1. és 2. pontban említett cél érdekéből szükségesnek lát reájok nézve is kötelezőleg megszabni (a mi aztán a főfelügyeletnek is tulajdonképeni tárgyát képezi,) mindez a törvényben határoztassék meg szabatosan és világosan, hogy tudják, mihez kell magukat állandóan tartani s ne legyen semmi a változó államkormányok kegyétől és engedélyétől függővé téve.

A tanárképzésről, illetőleg a protestans vizsgálati bizottság előtt képesitendő tanárok alkalmazhatásáról ezeket mondja a kérvény:

A 72. §. megengedi ugyan a tanárképzést és képesítést a hitfelekezeteknek, különösen a 80. §. gondoskodik is a képesítő vizsgálaton az állam kormányának részvételéről s ellenőrző képviseltetéséről. Mindemellett a 27. §. szerint az államkormány hatósága alatt álló tanintézetekben csak oly tanárok alkalmazhatók, kik a miniszter által kinevezett vizsgáló bizottságok valamelyike előtt tettek képesítő vizsgálatot. Tehát ezen intézetekben az általunk miniszteri ellenőrzés mellett képesitett tanárok nem alkalmazhatók, ha csak még egyszer nem tasznek képesitő vizsgálatot miniszteri vizsgáló bizottság előtt, (a mi, hogy meg fogna-e engedtetni, a törvényben semmi nyoma.)

Ezen tervezett intézkedés a mellett, hogy a hitfelekezetekre megszégyenítő, és az általunk képesített tanárok alkalmazhatási körét felette megszorítja, még elvi ellentmondást is foglal magában. Ugyanis a tanárok képesitése a hitfelekezeteknek azért engedhető meg s azért kell tőlük azt kivánni is, hogy kellően képzett tanárokat alkalmazzanak iskoláikban. Ugyde ha azok kellően képzettek s képesítettek, akkor az állami intézetekben is alkalmazhatóknak kell lenniök, ha pedig nem kellően képzettek, a hitfelekezetek tanintézeteibe sem szabad őket beállitani.

A törvényjavaslat említett intézkedése nem egyéb, mint törvényben deklarálása annak, hogy a hitfelekezetek gymnásiumaiban rosszabbul képzett tanárok is alkalmazhatók, mint az állami intézetekben. Lehet-e ez a törvényhozás szándéka?

A kérvény a javaslat 70. §-át sem hagyja szó nélkül, mely az osztályösszevonások megengedését a miniszter engedélyétől teszi függővé! E jognak a prot. egyházi főhatóságoktól való elvonását annál igazságtalanabb tartja a kérvény, mert „köztudomású dolog, hogy protektiók útján a legtöbb efféle engedély és köteles tárgyak tanulásától való felmentés épen a miniszteriumtól szoktak kiadatni. — Ép igy marasztalják el a protestansok a miniszteriumot abban is, hogy az érettségi vizsgálatok kérdésébe is ugyancsak a miniszterium hatolt korrumpálólag a középiskolai oktatásra a mindenféle engedélyezések és dispensá-

tiók által. És a legeredetibb az, hogy a miniszterium meg se tudja cáfolni az ellene emelt vádakat, mert hát — a tények beszélnek.

Felemlitjük itt, hogy Molnár Aladárnak a törvényjavaslathoz beadott egyéb igen fontos módosításai között az is megvan, hogy rendes tantárgy tanulása alól egyáltalában senkit sem lehet dispensálni. Valóban kivánatos, hogy ez a rendazabály törvénynyé váljék.

— A törvényjavaslat a tanügyi bizottság előtt.

A tanügyi bizottság április 26-án kezdette meg a középiskolai törvényjavaslat tárgyalását. Molnár Aladár jelentékeny módosításokat nyújtott be a javaslat számos pontjához, s a mint a tárgyalás eddigi menete mutatja, e módosítások érvényre is jutnak, és pedig, úgy hiszszük, az ügy javára. A bizottság tagjai egyebek közt azt akarják, hogy a tanárképzés is törvény által szabályoztassék. Molnár A. erre nézve is részletes indítványt tesz.

— A közoktatási budget tárgyalásában kevés fontos mozzanat volt. A honatyák figyelmét csaknem kizárólagosan a vallás- és tanulmányi alapról előterjesztett bizottsági jelentés és amaz alapok ügye vette igénybe. Mint az időket jellemző tényt feljegyezzük, mily mérveket ölt nálunk a gazdálkodás, — akár a culturalis ügyek rovására.

A népnevelési szükségletekre előirányzott 840 ezer frt. tételnél Zsilinszky Mihály szólalt fel, kimondván, hogy a pénzügyi helyzet által követelt takarékosság alkalmazása sehol sem szül oly szembetünő anomaliákat, mint a közoktatásügyi miniszter tárcájánál, névszerint a népnevelés szükségleteinél. A költségvetés leszállítása e téren semmikép sem igazolható. Lám a miniszter az idén is kénytelen volt 150 ezer frtnyi póthitelt kérni. Türhetetlen, hogy az országban még most is ezerekre megy azon községek száma, melyekben nincs iskola. Ő nem kíván palotákat, azt sem, hogy tömegesen építtessenek új iskolák, de kívánja, hogy fokozatosan minden évben építtessék legalább egy-két iskola ott, a hol legnagyobb szükség van rá. Határozati javaslatot nyujt be, mely szerint a népnevelési szükségletekre előirányzott összeg 200 ezer forintra emelendő, s e hat. javaslat a pénzügyi bizottsághoz utasítandó.

Trefort miniszter nincs azon helyzetben, hogy a hat. javaslatot elfogadhassa, de csatlakozik ahhoz, hogy a pénzügyi bizottsághoz utasíttassék.

Kiss Albert módosítást nyujt be Zs. hat javaslatához, mely szerint a 60,000 frt. elemi iskolák épiiésére fordítandó oly községekben, melyekbe ily iskola nincs. E módosítással a ház elfogadta Zs. hat. javaslatát.

A végeredmény az lett, hogy a pénzügyi bizottság nem szavazta meg a Zsilinszky által kívánt többletet.

A szerkesztő üzenete.

R. A. Arad. Megbocsáss, hogy leveledre csak igy válaszolok. A dolog érdemére nézve az „Egyleti élet“ nyújt felvilágositást. Jó, ha egy kis elevenség támad, de azzal a bizonyos móddal nem tudom kire akarnak hatni, s mit akarnak elérni az illetők. A negativ kritika és dissenteria meddő mulatság és nem méltó komoly férfiakhoz.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Május 15. 17. szám. 187⁹/₈₀.

A középiskolai törvényjavaslatról.

II.

A tanügyi bizottság gyorsan letárgyalta a törvényjavaslatot, gyorsabban, hogysem tanácskozásainkkal előtte járhattunk volna. Ma tehát mar oly munkálattal állunk szemközt, mely sokkal közelebb áll a törvénynyé levéshez, mint a miniszteri javaslat.

A kérdés megvitatása azonban, vajjon óhajtandó-e, hogy a törvényjavaslat a tanügyi bizottság módosításaival és betoldásaival törvénynyé váljék, annál sürgetőbbé, fontosabbá lett. És a tanároknak nemcsak joguk, de kötelességük is hozzászólani az ügyhöz, s a maguk részéről mindent megtenni, hogy a törvény lehetőleg tökéletes, nemcsak magának az oktatásügynek, hanem a mi ezzel legszorosabban összefügg, a tanárok állásának és viszonyainak jogos követelményeit is kielégítő legyen.

A mi a tanügyi bizottság módosításait és betoldásait illeti, ezekről általában elmondhatjuk, hogy sok tekintetben tökéletesebbé teszik a törvényjavaslatot. A bizottság különösen Molnár Aladár iudítványainak elfogadása által több pontban részint határozottabbá és világosabbá tette a szöveget, részint oly intézkedéseket céloz, melyek a középiskolai tanítás terén eddig előfordúlni szokott visszaéléseknek és rendetlenségeknek veszi elejét.

De nem tett meg mindent, a mit tehetett és tennie kellett volna, míg más részről olyan intézkedéseket is céloz, melyek részint a tanügy, részint a tanárok állásának szempontjából nem tarthatók helyeseknek és üdvöseknek.

Ez alkalommal csak néhány tény felsorolására szorítkozunk.

Egyetértünk a fővárosi reáliskolai tanárok nagy többségével abban, hogy a latin nyelv, ha már a viszonyok megkivánják, hogy bevitessék a reáliskolába, ne facultatív, hanem kötelező tárgygyá

legyen. A bizottság meghagyta az eredeti javaslatot, s úgy hiszszük, nem az intézmény hasznára. Sajnálattal látjuk, hogy a bizottság nem interveniált a gymnasiumi rajztanárok érdekében, hogy, bizonyos feltételek mellett ezek is a rendes tanárok közé soroztassanak. Az okokat, melyek a javaslat megváltoztatását szükségessé tették volna, a múlt alkalommal elmondottuk. A bizottság elejtette Pór Antal és Miehl Jakab képviselők azon indítványát, mely szerint a tanárvizsgálat alól csak azon tanárok mentendők fel, a kik rendes minőségben a hozandó törvény életbelépése előtt tíz évet töltöttek. A bizottság túlszigorúnak tartotta a követelést. A figyelem talán lekötelező volna minden tanárra nézve, ha alapos okuk nem volna azt hinni, hogy a bizottságot az állam közvetlen vezetése alatt nem álló iskolákra való tekintet tette ily kiméletessé.

Ám legyen úgy! A mi összekuszált tanügyi viszonyaink rendezése, a sokféle érdeknek, a történeti jogoknak s a közművelődés feltételeinek összeegyeztetése minden fél részéről bizonyos engedékenységet, előzékenységet követel. A tapintatosságot a törvényhozás sem tekintheti frázisnak. De épen azért sajnálattal vették tudomásúl a tanárok a tanügyi bizottság azon megállapodásait, melyek a tanároknak hivatalukon kívüli alkalmaztatására és az adható órák maximumára vonatkoznak.

F. hó 4-én tartott ülésünkön beható megbeszélés tárgyát képezte a bizottság következő megállapodása:

»Az igazgatók és tanárok vármegyei, városi, községi és egyházi képviselők lehetnek, de fizetéssel járó hivatalt vagy rendes alkalmazást el nem vállalhatnak.

Hogy mennyiben viselhetnek akár polgári jogaik gyakorlatából, akár pedig szellemi tevékenységökből eredő tisztséget vagy megbizatást, azt esetről-esetre előzetesen az illető főhatóság határozza meg.«

E szakasz első része ellen nem lehet kifogást tenni. A tanár működésének sikere egyebek közt állásának függetlenségétől fel van tételezve. E függetlenség természetesen csak relatív lehet; ez a tanítói és tisztviselői helyzetből önként következik; de oly függésbe, minő a tanári működés, és a szellemi tevékenység körén kívül elvállalt fizetéses hivatallal vagy rendes állással együtt jár nem szabad lépnie a tanárnak.

A szakasz második része azonban erősen provocálja a bírálatot.

Én részemről nem találok benne annyit, a mennyit mások kiolvasnak belőle. Szentül hiszem, hogy a tanügyi bizottságnak esze ágában sem volt a szellemi tevékenységből eredő tisztségek és megbizatások elfogadhatásának ama korlátozásával arra hatni, hogy a tanár még tudományos foglalkozásában is minden esetben a »főhatóság« előzetes engedélyét tartozzék kikérni. Ha így állana a dolog, a tanári állás mély megaláztatást, a közműveltség ügye nagy csapást szenvedne az új törvény által. Már pedig azt még sem lehet gondolnunk, hogy a törvényhozás ily módon akarná a tanárt egyesegyedül a maga hivatalbeli teendőinek végzésére szorítani. Inkább azt kell hinnünk, hogy az egész pont hiányosan van fogalmazva és hibásan stilizálva. És hogy e bajon segítve legyen, a tanároknak rajta kell lenniök.

Nem kételkedünk rajta, hogy indokolt észrevételeink és felvilágosításaink alapján a képviselőház oly formába fogja önteni a törvényt, mely elejét veszi a félreértéseknek s a belőlök származható zaklatásoknak annyival is inkább, mert olyan törvény vagy rendszabály, mely a tanárok foglalkozását a javaslathoz hasonlóan megszorítaná, sehol a világon nincs. Lehetnek esetek, melyekben a tanítás érdeke, az iskolai rend okvetetlenül megköveteli, hogy a tanár csak a »főhatóság« előzetes beleegyezésével vállalhasson el valamely tisztséget vagy megbizatást; de lehetnek olyanok is, melyekben tökéletesen elegendő a tanár részéről az egyszerű bejelentés, még pedig a közvetlen elöljárónál. A törvénynek jól meg kell különböztetnie a dolgokat, s határozottan, világosan, szabatosan kell szólnia.

A tanár munkásságának korlátozása még ezt megelőzőleg teljes ridegséggel a 25. §-hoz adott toldalékban van kimondva. E toldalék így hangzik: »Ha (az igazgatók) 10, illetőleg 15, 18, (a tanárok a rajztanáron kívül) ill. 20 óránál többet tanítanak, azért méltányos külön díjban részesítendők.

A tanárok más intézetekben vagy magán órákon csak az iskola felsőbbségének engedélyével taníthatnak, de oly módon, hogy ezáltal a saját tanintézetükben adott óráikkal együtt ne haladja túl összes tanítási óraszámuk a fennebb megállapított maximális óraszámot.«

Ez a megállapodás sem találja párját a világon. Németországba vannak itt-ott bizonyos megszoritások, de ezek csak is a tanítási idő felhasználására terjednek; a magán órák

korlátozására azonban ott sem gondoltak, mert sem méltányosnak, sem ellenőrizhetőnek nem tartják az ily korlátozást.

Molnár Aladár képviselő úr attól a gondolattól vezetve, hogy a tanítás csak akkor lehet igazán sikeres, ha a tanár »erejét és idejét hivatásának szenteli«, már a református iskolák számára kidolgozott szervezeti javaslatába belevette ezt a pontot. Véleményünket már e szerv. javaslat ismertetése alkalmával elmondottuk a jelen évfolyam első füzetében, mikor még nem is álmodtuk, hogy az országos törvényjavaslatnak is meg lesz ez a sértő tüskéje. Akkor sem sugalmazott bennünket a veszélyeztetett önérdek, most sem sugalmaz. E sorok írója oly helyzetben van, hogy személyesen sem a felekezeti, sem az állami tilalom nem érinti; mellékesen nem tanít többet, mint azon heti két órát, melyet a középipariskolában felszólításra ideiglenesen elvállalt, s egyáltalában nincs is szándéka magát mellékes tanítással túlterhelni. Rá nézve tehát az ügy nem kenyérkérdés. De épen azért teljesen függetlenül ítélhet a tanügyi bizottság javaslata felett, melyet e pontban teljesen elhibázottnak tart.

Nem tudom, minő esetek indították M. A. urat e korlátozás ajánlatára, s a bizottságot annak elfogadására. Hogy positív adatok döntöttek e kérdésben, azon nem kételkedem. Több mint két éve, midőn a közoktatásügyi miniszter úr egy rendeletében kétségbe vonta a középiskolai tanárok szolgálati készségét, a Közlöny, védvén a tanároknak ok nélkül megrótt összeségét, maga is leplezetlenül kimondotta, hogy vannak visszaélések. Magának a közokt. miniszteriumnak nem egy oly intézkedésére utalt, melyek határozottan az oktatás kárára, az iskolai rend megzavarására szolgálnak. A pártfogói dédelgetés és kedvezés egyesek irányában eklatáns esetekben nyilvánult.

De ha még egyszer, és sokszor több eset fordúlt volna is elő, még sem tartanók helyesnek a maximális óraszám ilyen meghatározását.

A közokt. kormánynak és más iskolai főhatóságnak netaláni balfogásai miatt valamennyi középiskolai tanárt sujtani és megalázni nem lehet. A mit meg lehet tőlök követelni, az az, hogy a tanítási időn belül az esetleges helyettesítésekre s a tanítással összefüggő mellékes teendők végzésére elég szabad időt tartsanak fenn maguknak, s hogy a rend érdekében bejelentsék az igazgatónak: mikép vannak elfoglalva más külső teendőkkel ezen időn belül. A teendők bármiféle összeütközése esetében pedig joga

legyen az igazgatónak úgy intézkedni, hogy a tanár rendes állásával járó kötelességeit teljesíthesse és teljesítse is.

Ilyen korlátolt szabadságot adni a tanároknak már közművelődési érdekekből is szükséges. Tudvalevő dolog, hogy az egész művelt világon vannak oly nyilvános és magán intézetek, melyek kitünő szolgálatokat tesznek a cultura ügyének, s a melyek úgy vannak szervezve, hogy másutt, pl. állami vagy községi középiskolákban alkalmazott tanárok működnek benne, mert az állások rendszeresítését meg nem bírják. Sőt maga az állam is többször kénytelen ily módon gondoskodni a tanszékek betöltéséről. Már most tegyük fel, hogy ha valamely tanár betölti a köteles óraszámot, s egy más intézetben nem hét, hanem 8 vagy 10 órás tantárgy előadására hínák meg, s ő, mint munkabíró ember nemcsak ennyit, hanem többet is becsülettel tudna tanítani: meg lehetne-e neki tiltani, hogy a munkára vállalkozzék?

A mi a magán órák adását illeti, erre nézve törvénynyel rendelkezni már csak azért sem célszerű, mert lehetetlen az ellenőrzés. De különben is teljesen illiberalis dolog volna a tanárokat mintegy rendőri felügyelet alá helyezni, s követelni tőlök, hogy a tanítási időn kívül is a megszégyenítő alárendeltség tudatával járjanak, keljenek. Vagy azt hiszi a tanügyi bizottság, hogy ha valaki csak 25 órát tanít, az a megmaradt időt okvetetlenül tanulásra, önképzésre fordítja? Vagy lehetetlennek tartja, hogy egy buzgó ember, a ki esetleg kénytelen lehetőleg sokat keresni, s többre vállalkozik, már eo ipso elcsenevészedik? A hivatali buzgóságot, az önképzésre való ösztönt nem ébreszti fel a §, s a kiben ez megvan, azt nem kell félteni.

Azután meg van a dolognak még egy másik oldala is. A középiskolai tanárok javadalmazása, ha tisztességesnek mondható is általában, semmiesetre sem olyan, hogy minden embernek nélkülözhetővé tegye a mellékkeresetet. Hány tanár van, a ki önvétke nélkül adósságokban merült. Az állam csekély előlegeket is nehezen ád. Az ötödéves 100 írnyi pótlék semmikép sincs arányban azon szükségletekkel, melyek egy családos ember házánál az idő haladtával felléphetnek, s hogy a tanár fizetése dolgában valami vérmes reményeket ne tápláljon, arról egyebek közt a tanügyi bizottság is gondoskodott, midőn meghagyta a törvényjavaslatnak a $8^1/_2$ százalékról szóló pontját. Ha már egy szorongatott embernek alkalma nyílik olcsóbban vagy drágábban fizetett magán órák adásával segítni magán, s így tisztességes munkája által talán a

pusztulástól menekszik meg: lehet-e őt hibáztatni? szabad-e a törvény tilalmával útjába állani?

A fővárosi középiskolai tanárok közt mozgalom indult meg, hogy a sérelmes pontok megváltoztatását kieszközöljék. Első sorban, úgy hiszszük, a közoktatásügyi miniszter úr figyelme lesz felhivandó az ügyre, s ő maga bizonyosan rajta lesz, hogy a képviselőház ne úgy emelje törvénynyé a javaslatot, a mint van. De bízunk Molnár Aladár képviselő úrnak jó indulatában is, s meg vagyunk róla győződve, hogy a tanügy érdekei iránti lelkesedésével ezeknek csorbítása nélkül össze fogja egyeztetni a tanárok iránti méltányosságot.

Névy László.

A francia nyelv reáliskoláinkban.

(Vége.)

A tanrend idevágó pontja szóról-szóra így hangzik: A francia nyelvtanítás célja a) Biztos nyelvtani ismereten alapuló megértése az újabb francia irodalom classicus műveinek b) Azon képesség, hogy a tanuló valamely az oktatás köréből vett tárgyról szóló magyar szöveget, hibátlanúl franciára fordítani tudjon és a francia nyelv szóbeli használatában jártasságot tanusítson!«

Lárjuk tehát, hogy a cél a lehető legmagasabb, az eszközök pedig, melyeket e cél eltérésére nyujt a tanterv, a legfukarabbak. S mit szólnak a latin nyelv gymnasiumi tanárai különösen a b) ponthoz! Ugyan melyik maturált tanítványuk — s legyen az akár az első eminens is — volna képes valamely az oktatás köréből vett tárgyról szóló magyar szöveget hibátlanúl latinra fordítani? Vagyis magyarán mondva, melyik tudná »ex abrupto« példának okáért Horváth Mihály egy-egy magyar történelmi fejezetét latinra fordítani még pedig hibátlanul. Pedig ez is »a tanítás köréből« van véve. S e mellett 8 éven át tanulnak a gymnásiumban latinul s heti 8, s legkevesebb 5 óra mellett!! De még tovább megyek: képes-e az abituriensek nagyobb része az ily fordításra német nyelvre? Pedig az élő s hazai nyelv.

Azonban elég erről. Fölemlíthetném még azt is, — a mi különben a mondottak után szinte önként következik, hogy nemcsak a felső, hanem az alsó osztályokban is első sorban épen ily idegen s a művelt ember köz- és magán életében mégis oly rendkívül hasznos, sőt szükséges nyelv tanításánál nem kellett volna fukarkodni a heti órák számával, hogy továbbá heti 3 óra például a kezdő második osztályban épen oly kevés, de sőt kevesebb,

mint akár csak kettő is a nyolcadikban stb. Azonban azt hiszem, mindazzal, a mit fönnebb hosszabban elmondtam, eléggé bebizonyítottam az értekezésem elején hangoztatott azon állításomat, hogy a mit a tanterv a francia nyelvre nézve elérendő cél gyanánt kiván, az absolute elérhetetlen, a mostani óraszám és beosztás mellett. Azonban most ismét egy lépéssel tovább megyek, s azt is állítom, hogy ezen cél, a mint a dolog ma áll, még az órák megkétszerezése mellett sem igen érhető el, s csak sok, igen sok más reform után lesz egyáltalában elérhető. Hadd mutassam ki ezen állításom valóságát is.

Francia nyelvtanításunk a reáliskolákban ugyanis korántsem sínlődik csupán a nevetségesen kevés heti óraszám nagy bajában. Vannak ott még más, ha nem is ily sarkalatos, de mindenesetre oly hiányok, melyeknek pótlása nem egy pár év alatt, hanem nézetem szerint csak nagy lassan, ámbár akkor annál biztosabban várható. Az is azonban csak úgy, ha a kormány és tanférfiaink összefognak és e bajokon mentől előbb segíteni akarnak majd s tudnak is.

Mindenekelőtt addig, míg a francia nyelvre, ezen oly fontos, rendes tantárgyra reáliskoláink egy tetemes részében csak helyettes, meg nem vizsgált, sőt bárhányszor honi nyelvünket is alig bíró férfiak lesznek alkalmazva, általános eredményről az egész országban álmodnunk sem szabad. A múlt évi magyarországi értesítőkből kitünik, hogy összesen 26 főreáliskoláink közül, még mindig van hat olyan, (tehát majdnem egy negyedrész), hol a francia nyelvet csak kisegítő, ideiglenes vagy helyettes, szóval e nyelvből meg nem vizsgált egyén tanítja. Sőt tudok oly esetet, hogy egy felső-magyarországi állami főreáliskolában már négy év óta van alkalmazva egy helyettes tanár, ki még ma sem tette le a tanári vizsgálatot, s erre, úgy látszik, semmiféle felsőbb közeg által nem is szoríttatik. Ez mind sarkalatos hiba, s a francia nyelvtanításra nézve nagyon káros állapotot teremt. Azt hallom mondani, hogy nem igen adják magukat tanárjelöltjeink a francia nyelv tanulására. Másrészt egy tavalyi értesítőből még is az tetszik ki, hogy az illető reáliskolánál a franciára két vizsgált tanár van, a mi ma még fölösleges. Itt például az egyiket oly intézethez kellene áttenni, hol csak kisegítő tanár működik e tárgyból. Továbbá segíteni kellene s lehetne a bajon némileg azzal is, ha a modern, különösen a francia nyelv tanítására az egyetemeken nagyobb gondot fordítanának nálunk. Minden külföldi műegyetemen mint rendes tantárgyat, vagy legalább mint fakultativ természetűt tanítják az épen leendő technikusok, vegyészek, építészek, gépészek számára oly szükséges francia és angol nyelveket. Mit látunk nálunk? A műegyetemen, hol nehány évig ezelőtt a technikusoknak e nyelvek tanulására legalább alkalom volt adva, az illető magántanári fizetéses tanszéket egyszerűen megszüntették az itt igen rosz helyen alkalmazott takarékossági elv következtében. Különben a tudomány-egyetemen is csak úgy tengődik e nyelvek és

irodalmaik tanítása, holott a németországi és a főbb osztrák egyetemeken is r e n d e s tanár képviseli e nyelveket és irodalmaikat. Azonfelül külföldön a modern világnyelvek leendő tanárainak számára úgynevezett nyelvgyakorló seminăriumokat létesítettek az egyetemeken, e nyelvek könnyebb gyakorlati megtanulása végett, nem is beszélve a berlini virágzó »Gesellschaft für das Studium moderner Sprachen«-ról, melyre csak irigykedve nézhetünk. Minderről a mi egyetemünkön szó sincs, vagy csak névleg, a budapestin sem, hát még az annyival hátrább álló kolozsvárin. Végre, hogy a gyógyításra vezethető módokat egészen kimerítsem, miért használnak reáliskoláinkon itt-ott még mindig i d e g e n származású helyettes tanárokat, kik nyelvünket nem is bírják elegendőképen, sokszor semmikép, s leggyakrabban nem is magyar állampolgárok, holott m a g y a r tanárjelölteket használva, olyanokat természetesen, kik a francia nyelvből szándékozzák magukat képesíteni, egyrészt csak ösztönöznék és felbátoritanák ezeket, másrészt magát a nyelv tanítását is jobb jövővel kecsegtetnék, mert az, ki, ha úgy csacsog is franciául, mint akár egy genfi gouvernáns, de azelőtt nyilvánosan soha sem tanította e nyelvet, még korántsem alkalmasabb erre, mint az a magyar fiatal tanárjelölt, ki franciául ugyan talán nem beszél úgy, mint anyanyelvén, de e nyelvet alaposan érti s azt helyes módszer szerint a m a g y a r n y e l v a l a p j á n tanítani képes. Olyan dolog az, mint ha világhírű zongoraművésztől akarna egy k e z d ő zongorázni tanulni. A tanítvány itt bizonyára kevésbbé fogja elérni célját, mint ha egy ugyan virtuóznak nem virtuóz, de a zongora elemeinek módszeres tanításához sokkal inkább értő, szerény, de gyakorlott zongoramestertől veend leckéket. E hasonlatot természetesen »mutatis mutandis« tessék venni.

Igazságtalanok lennénk azonban, ha nem konstatálnók, hogy e tekintetben is lényegesen javult a helyzet az utóbbi években. Még csak három évvel ezelőtt nem kevesebb mint 12 volt azon reáliskolák száma, hol a francia nyelvet nem képesített egyén tanította, s ma ezen szám már felére szállt alá. Ez mindenesetre biztató a jövőre nézve. Azonban a még létező bajokról szólva, emezt szó nélkül hagynom semmi esetre sem lett volna szabad.

Áttérek a harmadik bajra, mely a t a n k ö n y v e k ominózus kérdésével függ össze.

Mi tűrés-tagadás eddigi francia tankönyveink ugyan sok jóakaratot tanusítanak — s köztük sok hiánya dacára mégis csak legjobb a Hofer-Mager-féle, mely legtöbb reáliskolába be is van hozva, — azonban a szükségletnek általában nem felelnek még meg. Ha ez már a francia n y e l v t a n o k r a nézve áll, mennyivel nagyobb okunk van panaszkodni az o l v a s ó k ö n y v e k fölött. Itt egy vaskos, drága kötet, mely semmi magyarázatot nem ád a szöveghez, sem szótárt nem függeszt a könyv végéhez s azonfelül szörnyű hosszú s épen azért fárasztó, nem egyszer pedig unalmas prózai olvasmányokat nyujt, de legalább jó szerzők-

töl s némi válogatással, sőt némi tekintettel a nyelv történetére is; amott egy fércmunka, mely mindenfélébe belemarkol s a tanuló ismereteit nem hogy megerősítené, rendszeresítésükhöz hozzájárulna, sőt azokat megingatja s megzavarja. Legújabban — hogy mindenünk legyen — egy vaskos »vezérfonál« is jelent meg a francia irodalomtörténethez, az ügyetlen kompilációnak, a naiv, s mégis magas kothurnusban járó rendszertelenségnek s kapkodásnak valóságos remekműve, melynek magyar nyelvezete azonfelül minden kritikán alól áll (pedig oly férfiú írta, ki a magyar szépirodalomban is, bár nem mint elsőrangú iró, gyakran megfordult), s így megy ez végig.

Nem tagadom, hogy eddigi tankönyveinkben és olvasókönyveinkben is van elég használható anyag. Az is áll, hogy egy kettő, például a Hofer- és Salamin-Leupin-félében némi rendszer is mutatkozik, azonban mintha szántszándékkal akarnák kikerülni a tantervnek azon, különben igen dicséretes rendelkezését, mely szerint a VIII-ik osztályban például az újabb francia tudományos nyelv ismertetése, tekintettel a reáliskolai tanulmányok tárgyára kivántatik. Jobban mondva, az eddig létező összes magyar-francia olvasókönyvek, eltekintve egyéb hiányaiktól, abban a főhiányban sínlődnek mind, hogy túlságosan egyoldalúak s a tanterv érvényesítését, különösen a felsőbb osztályokban nemhogy elősegítenék, de sőt sok tekintetben akadályozzák. Az ily felsőbb osztályok számára készített olvasókönyvben tehát nemcsak a szép próza, s a műköltészet egyes fajainak (költemények, prózai elbeszélések, episztolák stb.) volna szabad képviselve lenniök, hanem tért kellene engedni a természettani s polilikai földrajz, a természettan, továbbá a vegytan, s más reáliskolai szaktudományok köréből vett olvasmányoknak is. Hiszen tudvalevő dolog, hogy semmiféle nemzet tudósai nem tudnak oly vonzón a legszárazabb, a legelvontabb szaktudományról is irni, mint épen a francia tudósok. Nem lett volna-e élvezet és egyszersmind haszon a tanulóra nézve, ha például Reclus gyönyörű, s most már magyarra is fordított »La Terre«-jéből néhány fejezetet nyujtott volna egy-egy ily olvasókönyv? Mily érdekesen s vonzón, s mégis mily alaposan ir szakdolgokról egy Viollet-Le-Duc, egy Arago, egy André Lefèvre, hogy csak kamarjában nehány kiváló szaktudóst említsek. A mig tehát csak az eddig kiadott, annyira egyoldalu olvasókönyvekkel kell majd a francia nyelv tanárainak bibelődniök, addig a tanterv fönnebb említett, különben ismétlem, igen helyes passusának érvényesítéséről alig, vagy egyáltalában nem lehet szó.

De van az olvasmányokon kivül még egy legalább is ép oly nagy, ha nem még nagyobb baj, s ez, — minek röstellenök kimondani, mikor annak létrehozására a legujabb időkig hiányzott a serkentés, az initiativa, ez mondom, a magyar nyelven magyarázott francia classicusoknak eddigelé majdnem teljes hiánya. Fél kezünk ujjain elszámlálhatjuk ma még ama francia re-

mekirókat, kiket magyar szerzők kommentáltak, s adtak ki. E téren, ha más nem, de legalább az elsőség érdemét nem háríthatom el magamról, a magyarázott s szótárral ellátott La-Fontaine-féle meseszemelvényekkel néhány évvel ezelőtt megnyitván e művek sorát. Azonfelül a mult évben dr. Alexander Bernát fővárosi tanár dolgozta és adta ki a »Cid« magyarázatát és dr. Császár Károly a »Discours sur le Style-t és Fénélon levelét az akadémiához egy füzetben, végre Molière-nek örök szép vígjátéka »Les femmes savantes« Greguss Ágostonban talált kitünő magyarázót. Ezzel azután készen is vagyunk már. Igaz ugyan, hogy az egyletünk megbízásából kiadandó ujabb »jeles irók iskolai tárá«-ban ismét néhány francia mű föl van véve. Így saját magyarázatom La Bruyère »caractères«-jeihez most készül, s a jövő tanévre szintén kész lesz, s lesz még egy más füzet is, de ez még mind vajmi kevés. Mily gazdagok itt ismét a németek! Mennyire válogathat ott tanár és tanuló a kitünőleg magyarázott, szótárral ellátott francia és angol remekirók műveinek egész halmazában. S mily olcsók, mily rendkivül olcsók e könyvecskék. Kell-e az ismert »Collection Friedberg et Mode«-ra utalnom (Berlinben,) mely egy maga már több százra menő jeles francia művet ád magyarázva, s vocabulaire-el a tanuló kezébe, s melynek egy-egy füzete csinos kötésben csupán — 20 krajcár?

A mit a tanterv azon szavakkal kiván, hogy a VI-ik és VII-ik osztályban »a francia műpróza és költészet egyes főképviselői, lehetőleg teljes művek olvasása által ismertessenek meg« azt úgy sem lehet soha sem elérni a házi olvasmány segítsége nélkül, még ha nem két, hanem négy óra lesz is hetenként adva a francia nyelvnek a legfelsőbb osztályokban. Már pedig nem magyarázott remekirót bajosan ért meg otthon mindenütt a tanuló, minthogy pedig »a francia műpróza és költészet egyes főképviselői« jóval többen vannak az eddig honi nyelvünkön magyarázott négynél ötnél, még soká lesz elérve az az álláspont, mely a tanterv kivitele végett itt is szükséges és még jó darabig lesz ambiciósusabb magyar tanuló a német magyarázatokra utalva.

Hiányzik továbbá még mindeddig egy rövid conmpendiuma a francia irodalomtörténetnek magyar nyelven. Egyáltalában nem létezik még magyar nyelven irt francia irodalomtörténet, mert a fönnebb említett »vezérfonal« csak nem vehető komolyan számba, s különben nem is irodalomtörténet, mert telve van hosszú szemelvényekkel és mutatványokkal is. (ámbár ezek a könyv egyedüli jó részei) Ez már most nagy baj a francia nyelv tanításánál a legfelsőbb osztályokban, s szintén nehezíti, vagy épenséggel megakadályozza a tanterv említett intézkedésének foganatosítását. Igy a felsőbb osztályokban magam is kénytelen vagyok féligmeddig diktálni ama főbb francia költők életét és irodalmi működését, kiktől épen egy-egy olvasmányt tárgyalunk Hofer nagyobb olvasókönyvéből. A 7-ikben például elővettem már az idén Mme de Sevigné-t, Paul Louis Couriez-t, Lamartine-t és

Andrieux-t. Ez időt is rabol (pedig ez a cikk itt a legdrágább) meg nem is igen célszerű. Nézetem szerint tehát, ha másnak nem, egyletünknek kellene valahogy gondoskodni egy ily rövid, de a legszükségesebbet mégis tartalmazó magyarul irott francia irodalomtörténet szerkesztetéséről s kiadatásáról. Igy a tanuló legalább ebből is némi összefüggő átnézetet kapna, nem pedig egyes kiszakított életrajzokat, melyek soha sem érdekelhetik úgy, mint az egész irodalom szerves fejlődése a régibb időtől napjainkig. Nagyobb érdeket pedig csak ekkép kelthetni az olvasmányok iránt a felsőbb osztályokban, s bizonyára nem elég, ha itt a tanuló csak nevét ismeri azon írónak, kitől egy-egy művet tárgyalnak az iskolában.

Még egy reform-javaslatom hadd álljon itt, melyet, ha most még nem tartok is kivihetőnek, (mert eddig még túlságosan kevés a franciából képesített tanárok száma,) de legalább a jövőre nézve nagyon üdvösnek tartanék, s mit némely intézetnél talán már is be lehetne hozni. Paedagógiai tapasztalás, hogy mentül inkább van a különféle nyelvek tanítása egy és ugyanazon osztályban, egy és ugyanazon tanárra bízva, annál jobb eredmény várható a tanulóknál, föltéve természetesen, hogy az illető tanár mind két, vagy mind három nyelvben egyenlőképen biztos. Ezért igen jó volna, ha a képesített francia nyelvi tanároknak, kik a francián kívül rendesen úgyis még egy nyelvből, például a magyarból vagy a németből képesítvék, ennek vagy annak a nyelvnek a tanítását is átvállalnák, legalább egy vagy két osztályban. Mindkét nyelvben való előhaladásnak határozottan csak előnyére szolgálhatna ez. A tanár az összehasonlító irányt, mely különösen élő nyelvek tanításánál még itt a középiskolában is oly fontos szerepet kell hogy játszszék, szélesebb alapon folytathatná, s módszerét biztosabban megvethetné.

Végül szakitani kellene már egyszer azzal a folytonos kapkodással is, mely a francia nyelv tanítása, de különösen az olvasmányok kezelése körül, különösen némely vidéki intézetnél immár egészen elharapódzni kezd. Azt hiszem, egy kis közös megbeszélése e tárgynak a szaktanárok között hamar lendíthetne ezen a szintén lényeges bajon. Minthogy pedig az idén egyletünk közgyülése épen a fővárosban fog tartatni, s e szerint elvárható, hogy épen az idei közgyülés a rendesnél jobban lesz látogatva, annak idején magam szándékozom az ily kis szaktanári értekezletet egybehívni. Hogy itt se maradjuk adós a példával, csak azt az egy monstruositást említem, hogy egyik vidéki főreáliskolánkon — Toussaint-Langenscheidt után tanítják a franciát, a másikban pedig — Ahn szerint. Kell-e a félszegség komikusabb példája?

S most záradékul legyen még csak az az egy megengedve, hogy az óraszám s tanítás felosztása tekintetében megtegyem indokolt propozicióimat.

Tekintetbe véve, hogy tanulóinknak a magyar és német

nyelv biztos ismerete az első három osztályban mentül erősebb alapra kell, hogy fektettessék, s hogy erre nézve a francia nyelv tanítása, legalább addig, mig az alsó osztályokban e nyelvek nincsenek egy tanárnál központosítva, (mi most még a franciából képesített tanárok elégtelen számánál fogva nem érthető el) némileg lankasztólag hat, s tekintetbe véve, hogy a francia nyelv heti óraszámának okvetlenül sőt égetőn szükséges szaporítását felolvasásomban egész részletességgel bebizonyitottam, sőt e szaporítás jogosságát és méltányosságát is eléggé demonstráltam, javaslatomat a francia nyelvtanítás reformálása tekintetében a heti óraszámra és a tanítás uj felosztására vonatkozólag a következőkben foglalom össze, föntartva magamnak, hogy azon nézetemet, miért kelljen a francia nyelvtanítást csak a 4-ik osztályban megkezdeni, más alkalommal részletesebben indokolhassam:

1. A francia nyelv mint köteles tantárgy tanítása Magyarország valamennyi reáliskoláiban csak a **negyedik** osztályban kezdessék meg.

2. A francia nyelv és irodalom tanítására következő heti óraszámok állapíttassanak meg az egyes osztályokban: A negyedik osztályban hetenként hat óra, az ötödikben öt, a hatodikban öt, a hetedikben négy és a nyolcadik osztályban szintén négy óra hetenként. Összesen az egész reáliskolában hetenként 24 órában. Az így egy-egy osztályra így előálló óraszaporítást (az alsóbbakban legfölebb 3 s a felsőbbekben, 7-ik és 8-ik 2 hetenként) legcélszerűbben a reáltudományok, de különösen a rajzolásnak szánt heti tanórak aránylagos csökkentésével kellene kiegyenlíteni annál inkább, mert sehol külföldön oly roppant különbséget nem veszünk észre a nyelveknek és az úgynevezett reáliáknak szánt heti tanórák száma közt, mint nálunk.

Megjegyzem, hogy a német birodalomban a franciának engedett heti óraszám az egész reáliskolában legalább harminc. (Dacára a latin és angol nyelv szintén kötelező voltának hetenként több mint 40 óraszámmal összesen,) s hogy Ausztria összes reáliskoláiban a fancia nyelv heti óraszáma, az összes osztályokban szintén 23—24, az angoléval együtt pedig, (melyet itt bele kell számítanunk, minthogy úgyis, mint dolgozatam elején kimutattam, az osztrák reáliskolák legtöbbjében a németen kivül még van egy más honi nyelv köteles tantárgykép) az idegen nyelvekre szánt heti óraszám szintén legalább 30—32-re rúg, vagyis tízzel többre, mint jelenleg nálunk.

Meg vagyok győződve, hogy csak ezen beosztás és az ily nagy mérvü óraszaporítás mellett, (mely azonban a jelenlegi 22 heti francia órát csupán kettővel mulja felül egészben) lesz a francia nyelv tanítása azon a magaslaton, melyen kell, hogy álljon reáliskoláinkban, azon a polcon, melyet e szép

és oly elterjedt, annyira hasznos világ-nyelv méltósága és fontossága egykép megkövetel az iskolában is, s hogy akkor ifjaink, ha reáliskoláinkat sikerrel elvégzik, nemcsak sejtelmével fognak annak bírni, mily törvények uralkodnak Molière és Rousseau, Viktor Hugo és Scribe nyelvében, s mily dicső szellemek tették nagygyá e nemzetet, hanem a nyelv grammatikai s írásbeli mint szóbeli kezelésében valóban otthonosak lesznek és annak oly gazdag, szívet-lelket annyira képző irodalmába is valóban mélyebb pillantást fogtak vethetni.

Palóczy Lipót.

Az osztályozási fokozatok középiskoláinkban.

Alig hihető, hogy a középiskolai tanárok közt van olyan, ki ne érezte volna és ne érezné minden egyes nyilvános osztályozás alkalmával a magas miniszterium által megállapított érdemfokozatok (Rendtart. §. 45.) szűk voltát. Ez a kérdés a középiskolai oktatás szervezetének oly fontos része, hogy méltán foglalkoztak vele a német paedagogusok és méltán kelti fel a mi figyelmünket is.

A tanuló nemcsak tanulótársai felől képes helyes itéletet mondani, de tanára ténykedését is éber figyelemmel kiséri s a részrehajlás legszigorúbb erkölcsbírája. Az érdemjegyeknek igen nagy fontosságot tulajdonít, mert a tanjegy által adja a tanár a tanulónak tudtúl, hogy mit tart felőle, megvan-e elégedve haladásával vagy nem; a tanjegy állapítja meg a viszonyt a tanuló és a kiszabott tantárgy közt, a viszonyt tanulótársaival szemben; a tanjegyben veszi a tanuló szorgalma jutalmát, a tanjegy szolgál a szülőknek tájékozásúl, mely által a tanuló haladásáról hivatalos tudomást szereznek, szóval a tanjegy nagyon jelentékeny tényező az iskolában: erkölcsi eszköz, melynek jelentőségét a tanuló ifjúság előtt megőrizni a tanügy munkásainak legfőbb érdekében áll. A jelenkor theoriája szerint meglehet, hogy elegendő a didaktikai sikert jelölő 3 fokozat u. m. jeles, jó, elégséges; különösen a tanár szempontjából tekintve, kinek elegendő tudni, hogy egyik vagy másik osztályban hány a haladó és hány a maradó; de másképen gondolkozik ám a tanuló és másképen a szülék.

Vajmi kevés philosopháló természetű tanuló van, ki képes átérteni a »non scolae sed vitae discimus« axiomát. A haladás rúgója legtöbb esetben az érdemfokozat,*) ő jobbnak érzi és tudja magát tanulótársánál, vagy ha nem, túlszárnyalni igyekszik, és ezt a megkülömböztetést tényleg meg is kivánja igazságszerető tanárától. Itt a tanulóból a nemes ösztön szülte törekvés, a dícs-

*) Schmid K. A. Encyclopaedie 8 kt. 362 lap: „Die Motive des Fleisses und wissenschaftlichen Strebens sind wohl im allgemeinen bei der Jugend gemischter Art, neben den edlen und reinsten, auch weniger edle, sogar unlautere.“

vágy szól, melyet a tanárnak elnyomni nemcsak nem szabad, hanem a jellemképzésre elkerülhetlen szükséges erkölcsi eszközként még növelni kell, mert természetes rúgója az ifjú tanulási kedvének, melyből az önmunkásság származik.

Elvitázhatatlan, hogy korunk haladását jelző egy intézmény, midőn az egyes hivatalokra való képesítés alkalmával (gyakorlati birói vizsga, ügyvédi stb.) a bizottság az egyéni képesség jellemzésére csak azt írja: *képes*; de hogyha már a tudomány-egyetemen pl. a tanárképesítésnél három érdemjegy alkalmazása van elrendelve, akkor bátran állapítható egyetem és középiskola közt ez a viszony 1 : 2-hez, azaz, hogyha az egyetemen három érdemjegy van, akkor a középiskolában legalább 6-nak kell lenni, mert míg a tud. egyetemen a hallgatók egyéni képességét a kitűzött tárgyhoz viszonyítva vizsgálják, addig a középiskolában nemcsak az egyes tanulók viszonyát a kiszabott tárgyhoz kell feltüntetni, hanem az egész osztály minden egyes tanulójával a legpontosabb viszonyba kell hozni, a mi annál nehezebb a tanárra nézve, minél kevesebb az érdemjegy.

És minők legyenek a szaporítandó tanjegyek? Hogyha bármelyik középiskola ifjúsága előmenetelét érdemjegyekben kifejezve megfigyeljük, azt találjuk, hogy az *elégséges* tanjegy jóval túlnyomó és kétségtelen, hogy az elégséges tanjegyet nyert nagyszámú tanulók egy része még azt sem érdemelte meg, hanem a tanárt különböző viszonyok vezérelték; de hogyha átmeneti érdemjegy léteznék pl. *alig elégséges*, már könnyebben volna a viszony megállapítható.

Ez esetben korántsem emelek szót az érdemjegy e nemének szaporítása érdekében, mert »alig elégséges« nem volna egyéb, mint sajka a vizhordóknak a haladás charybdisén való átszállítására, hanem kívánatos volna a *jó* és *elégséges* közé az Org. Entwurf »befriedigend«-jének megfelelő egy érdemjegyet toldani.

Azonban vegyünk egy más esetet is szemügyre, melyben »cum duo faciunt idem, non est idem.« Két jó tanuló áll szemben; *mind a kettő kitünő szorgalmú, mind a kettő megfelel a kívánalmaknak*. Az egyiknél kiváló előny a helyes felfogás, az önállóság, a másikban páratlan szorgalom és kitartás mellett még sincs önállóság. Ez a kiszabott tárgyat pontosan és lelkiismeretesen végzi el, annak a tanulónak tevékenysége is hasonlókép odairányul, sőt a kérdéses szakban ezen osztály követelményeit még túl is haladja.

Most már azt kérdem, ha az érdemjegy a tanulónak társaihoz viszonyított jellemképe kell hogy legyen, ha az a követelmény, hogy az érdemjegy legyen igaz, azaz, hogy az általa ejtett itélet tárgyilag helyes alapon és tényeken alapuljon és a tanár részéről is teljes meggyőződésből eredjen, lehetséges-e, hogy mind a két tanuló előmenetelét egy és ugyanazon jegygyel jellemezzük?

Hogyha a tanárnak nem ritkán kell a gyengébb tanuló iránt

méltányosnak lennie — mert tegyük fel, hogy van olyan tanuló, kinek képzettsége az osztályabeli tanulókénál, ki tudja mi okból, csekélyebb, avagy az oktatási nyelv nem anyanyelve és értelmi nehézségeket kell leküzdenie; helyi vagy időbeli körülmények folytak be rá, hogy nem volt képes a tantárgyat egész terjedelmében elsajátítani: ilyen nyomós okok felmerülése után nemcsak nem szabad, de méltánytalan is egy és ugyanazon mértékkel megitélni a sikert, — tehát hogyha ez esetben méltányos a tanár, nem követelheti-e meg a jó tanuló annálinkább, hogy tanára igazságos legyen?

Ez esetben a »kitünő« érdemjegy tenne az ügynek kiváló szolgálatot.

Midőn a németek a didaktikai siker jelölésére középiskolákban 7 érdemjegyről gondoskodtak (Org. Entwurf pag. 87: ausgezeichnet, vorzüglich, lobenswerth, befriedigend, genügend, ungenügend, ganz ungenügend), bizonnyára a gyakorlatból meritett elvek vezérelték őket és még soha egy tanférfiúnak sem jutott eszébe az iránt felszólalni, hogy e hét érdemjegy igen sok.

Nagyon óhajtandó volna ezek szerint az Org. Entwurf érdemjegyeinek épentartása, minthogy csak így volna képes a tanár tanítványait társaikhoz viszonyítva igazságosan osztályozni, de másrészt az a gyakorlati előnye is van, hogy ha valamely szegény sorsú, jeles tanuló különös támogatás, ösztöndíj kieszközlésére, valamely intézetbe való felvételre szorúl, könnyebben részesülhet kedvezményben, minthogy a felekezeti tanintézetekből kikerülő, kitünő osztályzattal bíró bizonyítványokkal egyértékűvé válik.

Minthogy a gymnasiumok kiegyenlítése a magas miniszterium részéről csak idökérdése, meg vagyok győződve, hogy nem cselekszenek helytelenül a tanférfiak, hogyha a kiegyenlítés könnyebb keresztülvitele érdekében tapasztalásból eredő praktikus adatokkal szolgálnak.

Putnoky Miklós.

A budapesti középiskolai tanárok kérvénye a képviselőházhoz.

Mélyen tisztelt Képviselőház!

Alulirottak, a Budapest fővárosi középiskolák tanárai örömmel vették tudomásul, hogy a gymnasiumi és reáliskolai oktatás legközelebb törvénynyel fog rendeztetni. Azon törvényjavaslat, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszterium a mélyen tisztelt Képviselőház elé terjesztett, ha nem elégített is ki minden óhajtást, s több pontban, úgy a középiskolai tanügy, mint a középiskolai tanárok érdekében módosítást vagy pótlást követelt,

egészben véve alkalmas volt arra, hogy belőle a törvényhozók bölcsesége a kor szükségleteinek megfelelő törvényt alkosson.

A mélyen tisztelt Képviselőház tanügyi bizottsága a közművelődés ügyének minden barátját és munkását lekötelező búzgalommal tárgyalta le e javaslatot, s azt kétségtelenül nem egy tekintetben alkalmasabbá tette arra, hogy mint törvény magas céljának megfelelhessen. Mindazáltal kénytelenek vagyunk teljes tisztelettel azt is kimondani, hogy az így átalakított törvényjavaslat sem olyan, a minő lehetne és a minőnek lennie kellene, ha azt akarjuk, hogy valóban rendező, az oktatásügy emelkedését biztositó, a középiskolák különböző tényezőinek állapotát, működési körét szabályozó jogalapul szolgáljon hosszú időkön át.

Mindazt előadni, kifejteni és megokolni, a mit a törvényben másként óhajtanánk, mint a javaslatban van, az idő rövidsége nem engedi. Különben is reméljük, hogy a megigazítandó pontok a javaslat tárgyalása alkalmával nem fogják elkerülni a törvényhozó férfiak figyelmét. Van azonban a közoktatásügyi bizottság által megállapított szövegnek egy (a 25.) §-a, mely ellen észrevételeinket tisztelettel megtenni, állásunk iránt tartozó kötelességünk.

A 25. §. így szól:

»Egy gymnasiumban vagy reáliskolában a hittanárokon, a gymnasiumi rajz- és szépirás, továbbá a tornatanítókon, s a nem köteles tantárgyak tanitóin kivül, a tanárok száma (az igazgatót beleértve) a nyolc osztályú intézeten, legalább 12, a 6 osztályúban legalább 8, a 4 osztályában legalább hat.

Az igazgató a teljes intézeknél 10, a nem teljeseknél legfölebb 15, a szaktanárok 18, a rajztanár 20 óránál többre hetenként nem kötelezhetők; heti 25, a rajztanár 28 óránál pedig többet semmi esetre sem taníthatnak.

Ha 10, illetőleg 15, 18, illetőleg 20 óránál többet tanítanak, ezért méltányos külön dijban részesítendők.

Az igazgatók és tanárok más intézetben vagy magán órákon csak az iskola felsőbbségének engedélyével taníthatnak, de oly módon, hogy ezáltal a saját tanintézetükben adott óráikkal együtt ne haladja túl összes tanítási óraszámuk a fölebb megállapított maximalis óraszámot.

Az igazgatók és tanárok vármegyei, városi, községi és egyházi képviselők (bizottsági tagok) lehetnek, de fizetéssel járó hivatalt vagy rendes alkalmazást el nem vállalhatnak. Hogy menynyiben vállalhatnak akár polgári jogaik gyakorlatából, akár pedig szellemi tevékenységökből eredő tisztséget vagy megbizást, azt esetről esetre előzetesen az illető főhatóság állapitja meg.

Mélyen tisztelt Képviselőház!

E §-nak 2. 4. és 5 kikezdése méltán kelt aggodalmat bennünk.

Ismerjük, s méltányoljuk az intentiót, mely a közoktatás-

ügyi bizottságot vezette, midőn e pontokat a javaslatba felvette; a bizottság szándéka világosan az, hogy a középiskolai tanárok törvény által kötelezve legyenek működésök fősúlyát azon iskola ügyeire fektetni, melyben rendesen alkalmazva vannak; hogy a »kereset« miatt vállalt túlságos munka el ne vonhassa őket első rendű teendőiktől, s hogy ne csak testi és szellemi erejök rugékonyságát őrizhessék meg mentől továbbra, hanem időt is nyerjenek a szakadatlan önművelésre; elismerjük oly intézkedés szükséges voltát, mely lehetetlenné teszi, hogy a középiskolai tánár esetleg állásának méltóságával össze nem férő, vagy öt az iskolán kivül eső tényezőktől függésbe ejtő hivatalt vagy rendes alkalmazást fogadjon el; arról is meg vagyunk győződve, hogy adandó esetben, jelen viszonyaink közt a törvényjavaslat illető pontját minden hatóság csak ily értelemben magyarázná; és mégis kérnünk kell a mélyen tisztelt Képviselőházat, hogy a §-t csak a pontok egy részének kihagyásával, más részének határozattabb és világosabb szövegezésével emelje törvénynyé.

A mi különösen az adható órák maximumát illeti, ennek a javaslat szerinti meghatározását, eltekintve attól, hogy a művelt államokban még nem gondoltak ilynemű megszorításra, magának a tanitásnak és a közmüveltségnek érdekei sem teszik kivánatossá.

Nem szükséges bizonyítgatnunk, hogy a jól szervezett, s kellőleg ellenőrizett magán tanintézetek kitünő szolgálatot tehetnek a culturának főkép akkor, midőn az állam a lehető legszerényebb költségvetéssel kénytelen gondozni a közoktatásügyet. Az ily tanintézetek csak ritkán vannak oly helyzetben, hogy minden, vagy csak a legtöbb tantárgy számára is tanári állomást rendszeresítsenek. Maga az állam is nem egyszer kénytelen úgy intézkedni, hogy más intézetek rendes tanárai működjenek óraadókként valamely iskolában. Ha már a középiskolai tanárnak nem lehet, sőt nem szabad eltiltani, hogy más intézetben is működhessék; célszerű-e a törvényben határozott *számmal* megjelölni a korlátot, a meddig tanitói működése terjedhet? Nem volna-e a helyzet sajátságos, ha a tanár pl. 10 órára hivatnék meg, s neki csak 7-et volna szabad elfogadnia, holott buzgó, munkabiró ember lévén, a 10 óra mellett is becsületesen meg tudna felelni rendes állásával járó kötelességeinek.

E tekintetben egyesegyedül azt lehet a törvényben megkivánni, hogy a tanár a *tanitási időn belül* más tanintézetben csak annyi órát vállalhasson, a mennyit saját rendes állásának teendői, melyek közé az esetleges helyettesítések is tartoznak, megengednek. És e mellékfoglalkozás szabályozására se az iskola felsőbbsége, hanem egyszerüen *igazgatója* van hivatva. *Ez* felelős első sorban az intézet mindennemű ügyeért-bajáért; *ennek* kell gondoskodnia a tanulmányi és fegyelmi rend fenntartásáról; *ennek* kell tehát jogot adni arra, hogy a tanár *bejelentését* tudomásul vevén, az esetleges összeütközések vagy az intézetre

háramolható kár elhárítása végett bizonyos szolgálati szabályzat előirása szerint járjon el. Igy van ez más müvelt államokban is.

A mi már a magán órákat illeti, ezekre a törvény intézkedését kiterjeszteni már csak azért sem célszerű, mert az ellenőrzés lehetetlen. A tanárokat szabad idejök felhasználásában mintegy rendőrileg korlátozni nem lehet célja a törvényhozásnak, mert nem lehet célja, hogy az esetleges kémkedés megmételyezze s tönkre tegye a tanárok társadalmi és hivatali életét. A haszon, mely ily törvény következtében a tanügyre háramolhatnék, nagyon problematikus, de az erkölcsi kár, és pedig nagy kár, bizonyos.

Az sem lehet a törvényhozás célja, hogy a tanárt bizonyos ideális állapot kedveért szegénységre kárhoztassa. A tanári fizetés, ha általában tisztességesnek mondható is, egyáltalában nem olyan, hogy nagy családú ember szükségleteinek fedezésére elégséges lehetne. Olyan fizetésre, mely lehetővé tenné, hogy a nagy családú tanár elutasithassa magától a kinálkozó jelentékenyebb mellékkeresetet, viszonyaink között még sokára nincs kilátás. Hiszen a törvényjavaslat maga is gondoskodott róla, hogy semmit se reméljünk, midőn az ötöd éves pótlékokat a fizetés $8^1/_2$ százalékában állapitja meg, pedig épen most szabályozzák ujra a tanárképzést is, úgy, hogy az előkészület ideje, s ezzel az anyagi tőke és a szellemi munka jelentékeny többlete lesz feltételévé a tanári állás elnyerésének.

A kötelességérzet az egyedül, mélyen tisztelt Képviselőház, mely a tanárt hivatali teendőinek pontos elvégzésére és tudományos haladásra ösztönzi. Ezt a kötelességérzetet pedig a személyes jogok méltánytalan korlátozásával felébreszteni s ébren tartani nem lehet.

A §. utolsó kikezdésében úgy hiszszük, inkább a szövegezés hiányos volta, mint az intentió miatt kell felszólalnunk. Homályos a szöveg annyiban, hogy a »fizetéssel járó hivatal« és a »rendes alkalmazás« kifejezések értelmét szabatosan meg nem mondja. Nem lehet világosan megérteni belőle azt sem, minők lehetnek a tanárok szellemi tevékenységéből eredő azon tisztségek és megbizások, melyeknek elvállalhatását esetről-esetre előzetesen az illető főhatóság határozza meg? E pontból, úgy a mint van, az is kimagyarázható, hogy a középiskolai tanárok még oly foglalkozásban is a főhatóság tetszésétől és engedélyétől függenek, melyek nemcsak nincsenek összeütközésben hivatalos teendőikkel, hanem a tanári állással a legszorosabb összefüggésben állanak. Az egyesületi élet, a tudomány művelése és népszerüsítése ilyen dolgok. Mindenki tudja, mily tényezők a tanárok a közmüveltség emelésére irányuló minden mozgalomban és állandó munkában. Lehet-e célja a törvényhozásnak őket még ezen a téren is rendszabályozni? Meg vagyunk ugyan róla győződve, hogy jelen viszonyaink közt nem fenyegeti a tanárok személyes szabadságát ily veszedelem, de lehetnek idők, mikor a törvény betüje, a kife-

jezés általánossága és hiányossága miatt szellemölő és a tanári állás méltóságát megalázó tilalom codexévé válik.

Ily veszélyes eshetőség kikerülése végett szükséges, hogy a törvény világosan és szabatosan határozza meg, hogy mely esetekben tartozik a tanár egyszerűen bejelenteni elfoglaltságát közvetlen elöljárójának, s melyek azon esetek, melyekben a főhatóság elöleges engedélyét kell megnyernie. Ez utóbbiak nem lehetnek mások, mint azok, melyek lehetetlenné teszik, vagy legalább megnehezítik a hivatali teendők pontos elvégzését, de más részről oly ügyeket illetnek, melyeknek a tanár által való elvégzése a tudomány érdekében kívánatos.

Mi, mélyen tisztelt Képviselőház, óhajtjuk, hogy a középiskolai törvény állandó rendet hozzon be a középfokú oktatás menetébe; óhajtjuk, hogy mentől hamarább egy szolgálati pragmatika írja elő szabatosan, mik a tanár jogai és kötelezettségei; óhajtjuk, hogy ne csak formaszerű, hanem az ügyek elevenét érintő ellenőrzés gyakoroltassék a tanárnak hivatalbeli eljárása, kötelességeinek minden irányban pontos teljesítése felett; óhajtjuk, hogy legyen tisztességes fegyelem, s a tanári állás méltóságának érdekében minden visszaélés megtalálja a correctivumot; de midőn mindezt szívünk mélyéből óhajtjuk, azt a kötelességet sem utasítjuk el magunktól, mely felszólalásra késztet bennünket állásunk tekintélyének megvédése végett. Legmélyebb alázattal terjesztjük tehát elő a fennebbiek alapján abbeli kérelmünket, kegyeskedjék a mélyen tisztelt Képviselőház a középiskolai törvényjavaslat 25. §-át akként módosítani, hogy a tanórák korlátozása kimaradjon belőle, a szellemi tevékenységből eredő tisztségek és megbizások ügyében pedig szabatos és világos fogalmazás mondja ki, mely esetekben kivántatik meg a főhatóság elöleges engedélye.

Alázatos kérelmünket a mélyen tisztelt Képviselőház kegyes figyelmébe ajánlva maradunk

A mélyen tisztelt Képviselőház

alázatos szolgái

Kelt a budapesti középiskolai tanároknak Budapesten, 1880. évi május 9-én tartott értekezletéből

Dr. Brózik Károly,
az értekezlet jegyzője.

Berecz Antal,
az ért. elnöke.

Irodalom.

Latin stilistika. A gymnasium felsőbb osztályainak használatára irta Pirchala Imre gymn. tanár. Ára 90 kr. Budapest, 1879. Eggenberger 8. 121 lap.

A latin stilistika ezen kézikönyve a kiadó előszó szerint vezérfonalul kiván szolgálni a gymnasiumi V—VIII. osztályokban szokásos fordítási és stilistikai gyakorlatok számára. Mivel nagyon

igaz szavak azok, melyeket ezen alapos tanulmánynyal és szorgalommal összeállított munka szerzője az előszóban szerényen kisérletnek nevezett könyve jogosultságának indokolására mond, jónak látjuk őket ide iktatni. »A régi nyelvek tanításának egyik feladata az, hogy a tanulók megszerezzék a szükséges formalis müveltséget, azaz a gondolkozás különféle operátióiban való jártasságot. E cél elérésére különösen alkalmasak a fordítási gyakorlatok; mert midőn fordítani, azaz gondolatokat uj alakba önteni akarunk, mindenek előtt szükséges, hogy a gondolat mélyébe hatoljunk, azt alakjából kivetköztetve a maga tisztaságában felfogjuk, hogy azután a másik nyelvben neki megfelelő alakot találhassunk. Hogy ezt pedig tehessük, szükséges, hogy a két nyelv sajátos előadási eszközeit ismerjük. Ezekkel pedig egyedül a grammatikából nem ismerkedhetünk meg eléggé. A latin grammatika kiindulva a latin nyelvből, annak jelenségeit szabályokba foglalja és hasonlítja a magyarhoz. De mikor magyarból latinra akarunk fordítani, a magyarból kiindulva kell minden kifejezésmódra megfelelő latint keresnünk. Minthogy pedig a két nyelv korántsem congruens, számos hézag marad, melyekre nézve a grammatikában hiában keresünk felvilágosítást. E hézagokon segítenek részint a gyakorló könyvekben található jegyzetek, részint a tanár alkalmas megjegyzései. De ha ezen megjegyzések alkalmiak maradnak és nem hozatnak rendszerbe, a tanuló soha sem jut önállóságra és különösen jó magyarsággal irt nem fordításra praeparált szöveggel szemben folytonos zavarban és kételyben lesz, hogy hová forduljon a megfelelő latin kifejezésért. E bajon akar segíteni a stilistika, mely a két nyelv sajátos előadási eszközeit egymáshoz mérvén, megismerteti a tanúlót azon szempontokkal, melyekből a magyarnak megfelelő latin kifejezésmódok felkeresésében ki kell indulni, ha latin irályának meg akarja adni a latinos szinezetet.«

A munka két, egyszerű és összetett mondatról szóló részből áll. Az első szól az egyeztetésről, főnév, melléknév, számnév, névmás és ige használatáról, a határozóknál és a mondat alakjáról (kérdés, felelet, tagadás, szórend,) a második a mondatok mellé- és alárendeléséről, a körmondatról, szóképekről és alakzatokról. Minden fejezethez nehány fordításra szánt példa és a könyv végére egy tárgymutató van csatolva.

Hogy e könyvnek a részletben való alapossága és pontossága mellett szerkezetbeli hiányai vannak, az a közlött tartalomjegyzékből is látható. Ha a latin mondattan a latin nyelvből indulva ki, annak jelenségeit szabályokba foglalja és a latin stilistika megfordítva a magyar nyelvből indulva ki, keresi a magyarnak megfelelő latin kifejezéseket, akkor világos, hogy a latin stilistika (leszámítva a benne mellékesen előforduló phraseologiai és lexicologiai dolgokat) alapjában nem más, mint —

hogy úgy fejezzük ki magunkat — fordított latin mondattan. És ha elfogadjuk azt az elvet, hogy a latin mondattant mondattani alapon tárgyaljuk, azaz, hogy kimutassuk az egyszerű mondatnál, mikor szokott a latin bizonyos mondatrészeket használni, minő mondatrészek felelnek meg azoknak a magyarban, és minő (alaktani, beszédrészi) alakokkal vannak azok kifejezve a két nyelvben, továbbá az összetett mondatnál, hogy mikor szokott a latin bizonyos mellé- és alárendelt mondatokat használni, minő mondatok felelnek meg azoknak a magyarban és minő (beszédrészi) alakokkal vannak azok kifejezve a két nyelvben: akkor a latin stilistikát is mondattani alapon kell tárgyalnunk, azaz, ki kell benne mutatnunk az egyszerű mondatnál, hogy az egyes magyar mondat-részeknek és kifejezéseknek minő mondat-részek és kifejezések felelnek meg a latinban és minő (beszédrészi) alakokkal vannak azok kifejezve, továbbá az összetett mondatnál, hogy a magyar mellé- és alárendelt mondatoknak, minő mondatok felelnek meg a latinban és minő (beszédrészi) alakokkal vannak azok kifejezve. Szerző, ugy látszik, mondattani alapon akarta földolgozni a stilistikát, midőn azt az egyszerű és összetett mondat részeire osztotta és az utóbbiban Simonyi rendszeres magyar nyelvtantanának beosztását követte. Ezt csak előnyére emeljük ki, mert miután minden mondattani alapon magyaroknak irt latin stilistikának az imént kifejtett okok alapján a magyar mondattan rendszerével kell birni, helyesen cselekszik szerző, ha az egyöntetűség kedveért ahhoz a magyar mondattanhoz ragaszkodik, mely nálunk egyedül van mondattani alapon földolgozva. Helyesen jár el tehát az összetett mondatnál, a midőn mellé- és alárendelt mondatokról beszél, de nem következetes, ha az egyszerűnél mondatrészek helyett az egyes beszédrészek használatát tárgyalja. Ugyanitt »a mondat alakja« cim alatt tárgyalja a kérdést, feleletet, tagadást és szórendet, melyek közül az első három a mondat állítása módjához tartozik, s így a szórenddel egy kalap alá nem fogható. Igy munkájának első fele alaktani, másik mondattani alapon van dolgozva. Pedig milyen szépen kimutathatta volna, hogy pl. a magyar tárgy helyett véghatározó dativus áll medeor, persuadeo, maledico, parco, obtrecto, invideo-nál; — mód v. állapothatározó utor, fruor, fungor, potior-nál; a magyar tárgy és eszközhatározó helyett tárgy és részes tárgy adspergo, inspergo stb-nél; a magyar tárgy, állapot-, vég- és módhatározó helyett eredethatározó genitivus a kivánást, részességet, birást, következést, teltséget, tehetséget, jártasságot és emlékezést jelentő igéknél; a magyar határozó helyett sokszor magyarázó jelző; a magyar mód-, ok-, időhatározó kifejezésére ablativus absolutus; a magyar honnan? kérdésre felelő hely- és eredethatározó kifejezésére ablativus seperationis; a magyar hely- és időhatározás kifejezésére acc. mensurae v. temporis; a magyar

eredethatározás kifejezésére abl. auctoris; a magyar állapot-határozó helyett eredethatározó abl. limitationis; a magyar véghatározó kifejezésére dativus nuto, studeo, supplico-nál, továbbá a kettős dativussal álló esse, fieri, tribuere stb. igéknél; a magyar véghatározó helyett magyarázó alany a tevést, tartóst, nevezést, választást, mondást jelentő igék passiv alakjainál és magyarázó tárgy ugyanezen igék activ alakjainál; a magyar véghatározó kifejezésére dativus bizonyos praepositiókkal összetett igéknél és bizonyos mellékneveknél; a magyar vég- vagy módhatározó helyett gen. pretii a becslést, adást, vevést jelentő igéknél, vagy pedig módhatározó abl. pretii; a magyar okhatározó kifejezésére abl. causae, vagy gen. criminis (causae); a magyar mértéket kifejező módhatározó kifejezésére abl. mensurae; a magyar mód- és eszközhatározó kifejezésére abl. modi sociativus, comparationis, instrumenti; a magyar időhatározó kifejezésére abl. temporis; a magyar főnévi jelző vagy értelmező kifejezésére gen. különböző fajai (gen. explicativus, subiectivus, obiectivus, originis, proprietatis, qualitatis, quantitatis, materiae, pretii, totius) és az abl. qualitatis; a magyar mértéket kifejező jelző helyett a helyhatározó acc. mensurae; stb. stb. Igen ajánljuk tehát szerzőnek stilistikája első részének ily módon való átdolgozását. Vettünk azonban észre hiányokat a második részben is. Ilyenek pl., hogy az alanyi és tárgyi mondatokról szóló 77. §-ban csak egyszerűen azt mondja, hogy azokat a magyar hogy-os kötőszóval kezdődő mondatokkal, a latin meg acc. c. inf-val vagy ut-os vagy pedig quod-os mondatokkal fejezi ki, s ezeknek használatára nézve a grammatikához utasít, holott nem ártott volna röviden kifejteni, hogy acc. c. inf.-val fordítjuk a jelentő (indicativ) alanyi v. tárgyi mondatokat, ut-tal a következményesség, célzatosság és óhajtás mellékértelmével birókat, quod-dal a főmondathoz magyarázó viszonyban állókat. A jelző mondatoknál nem említi föl a 79. §-ban, hogy a következményes és okadatoló mellékértelmű relativ mondatokat latinra coniunctivus-os rel. mondatokkal kell fordítani. A 85. §-ban tárgyalt megengedő mondatokról megjegyezhette volna, hogy ezeket néha megengedő mellékértelmű rel. mondatokkal fordítjuk latinra pl. Én magam jóllehet későn ismerkedtem meg a görög irodalommal, mégis több napig időztem Athenben: Egomet, qui sero Graecas literas attigissem, tamen complures Athenis dies sum commoratus. A célhatározó mondatokat egészen mellőzi szerző, pedig jó lett volna azt is kifejteni, hogy ilyen mondatot a latinra többször célzatos mellékértelmű rel. mondattal kell fordítanunk, pl. Romulus követeket küldött a szomszéd népekhez, hogy szövetséget és házasságot kérjenek az új nép számára: Romulus legatos ad populos finitimos misit, qui societatem connubiumque novo populo peterent. Az eredethatározó mondatokkal se találkozunk, pedig azt is jó tudni, hogy a félést jelentő igék-

től függőket a latinban a kívánság mellékértelmével biró tárgyi mondatokkal kell fordítani ut vagy ne kötőszókkal, a szerint, a mint kívánjuk vagy nem, hogy valami megtörténjék.

A tárgymutatóra ezt akarjuk megjegyezni: Mivel a latin stilistika anyagát magyar mondattani, lexicologiai és phraseologiai dolgok képezik, melyek közül a mondattaniakat a tartalomjegyzékben kell részletesen fölsorolni, természetes, hogy a tárgymutató csak a két utóbbit foglalhatja magában, azon különösebb magyar szavakat és kifejezéseket, t. i. melyeknek latinra való fordítását a stilistika tárgyalja. Tehát ablativusokra, acc. c. inf. szerkezetre, coniunctivusokra stb. nem latin stilistika, hanem csakis latin mondattan tárgymutatója utalhat. Nem szabad felednünk, hogy a tanulónak a magyarból latinra való fordításánál egészen máskép kell gondolkodnia, mint a latinból magyarba valónál; hogy míg ennél az ablativusok, acc. c. inf., coniunctivusok stb. fordításának kiindulóját, addig amannál eredményét képezik. Csakis találgató vagy szeles munkának nyujtanak segédkezet ilyen dolgok egy stilistikai tárgymutatóban.

Röviden összefoglalva tehát szavainkat oda kell nyilatkoznunk, hogy e könyv szerkezetbeli hiányai nem olyanok, hogy komoly akadályt képezzenek akár a régi, akár az új systema barátai előtt, — amazok előtt nem, mert legnagyobb része szerintök van földolgozva, ezekelőtt nem, mert benne egy komolyan rendszerük felé törekvő szerzőre ismernek, — míg a részletekben való alaposságánál és pontosságánál fogva, mindenkinek ajánlható.

Dr. Pecz Vilmos.

Egyleti élet.

— Április 27-én összes ülés tartatott, melyen különösen a fővárosi reáliskolák tanárai nagy számmal jelentek meg.

Elnök: Hofer Károly, jegyző: dr. Brózik Károly.

Tárgy a középiskolai törvényjavaslat azon pontja, mely a latin nyelvnek a reáliskolába való felvételéről intézkedik.

Hosszas vita után, melyben Felsmann József, Babics Kálmán, Müller József, Deme László, Tyrnauer, Reif Jakab vettek részt, az elnök a következő kérdésekre kivánt szavazást:

1. Ha a reáliskolák jelenlegi hatáskörükben maradnak, tehát csak a műegyetemre készítenek elő, kivánatos-e szervezetök módosítása vagy nem?

Az értekezlet reál. tagjai egyhangulag nemmel feleltek.

2. Szükségesnek tartja-e az értekezlet a reáliskolák hatáskörének kiszélesítését az által, hogy más tanulmányokra, névszerint az orvosi és természettudományi facultások látogatására is képesítsék növendékeiket?

Az értekezlet reál. tagjai nagy többséggel szükségesnek tartják.

3. Feltétlenül szükségesnek tartja-e az értekezlet a latin nyelv behoza-

talát a reáliskolába azon eshetőségre, hogy növendékei az orvosi és természettudományi facultásokra is bocsáttatnak?

Az értekezlet nem tartja feltétlenül szükségesnek.

4. Ha azonban a törvényhozás be akarja vinni a latin nyelvet, facultativ vagy kötelező legyen-e annak tanítása?

A nagy többség a kötelező tanítás mellett nyilatkozott, de az előbb kifejtett nézetek alapján úgy, hogy a reáliskolai tanulóknak törvényilég biztosíttassák az a jog, melynek érdekében az egyesület már emlékiratban is felszólalt, hogy t. i. a tanulók az orvosi és természettudományi facultásokra is bocsáttassanak. (A gymnasiumi tanárok a szavazásban nem vettek részt.)

— Május 4-én összes ülésben folyt a tanácskozás a törvényjavaslat egyéb pontjai felett. Megbeszélés tárgya volt különösen a tanügyi bizottság által felvett azon intézkedés, mely az adható órák maximumára és a tanárok által elvállalható tisztségekre és megbizásokra vonatkozik.

Határozat lett, hogy a legközelebbi vasárnapra (9-én) értekezletre hivassanak össze a fővárosi középiskolák tanárai, mely ama pontok felett nyilatkozzék. A nyilatkozat alapjául szolgáló határozat javaslat fogalmazásával az ülés György Aladárt bizta meg.

A vasárnapi értekezlet lefolyásáról a „Vegyesek" rovatában adunk tudósítást.

— A választmány május 11-én ülést tartott.

Elnök: Hofer Károly; jegyző: dr. Brózik Károly.

Jelen vannak: dr. Say Móric, Mayer József, dr. Károly Gy. H., Reif Jakab, dr. Wohlrab Flóris, Tomor Fer., dr. Erődi Béla, Köpesdi S., dr. Lechner L., György Al., Bermüller Fer., Sacher G., Névy L., Malmosi K., Paszlavszky J., Heller Á.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után, az elnök felhívja a fővárosi középiskolai tanároknak f. hó 9-én tartott üléséből kiküldött bizottságot, mutassa be a képviselőház elé terjesztendő kérvény fogalmazását. Névy László felolvasta a kiküldött bizottság nevében készített kérvényt.

A választmány minden változtatás nélkül elfogadja a szöveget. Határoztatik, hogy a kérvény a Közlönyben megjelenjék, s a szerkesztő kétszáz külön lenyomatról gondoskodjék a képviselőház tagjai számára.

Névy László szerkesztői reputatiója érdekében megjegyzi, hogy a Közlöny legközelebbi számának, vagyis a jelen számnak vezércikke szintén ez ügygyel foglalkozik; de e cikk előbb meg volt már irva és kiszedve, mint a fővárosi tanárok gyüléseztek. Örül neki, hogy a választmány az ő fogalmazásával meg van elégedve, de a dolog természete követelte, hogy az argumentumok dolgában saját cikkét plagizálja. A választmány az egész eljárást rendén valónak találja. Megjegyeztetik egyébként ujból, hogy a kérvény-ügy e helyen nem mint egyesületi ügy tárgyaltatik, hanem mint a fővárosi középiskolai tanárok megbizásából elvállalt dolog, mely az egyesületet mint olyant nem érinti.

Az elnök jelenti, hogy Volf György mint a Bartal Antal tanársági jubileumának ünnepét rendező bizottság elnöke levélben értesité az egyletet, hogy az ünnep pünkösd első napján f. hó 16-án délelőtt 11 órakor fog az egyetem dísztermében megtartatni, s kéri a választmányt, hogy ez ünnepen a

tanáregylet is képviseltesse magát. Az elnök felhivására többen kijelentik, hogy meg fognak jelenni a kegyeletes ünnepen.

A pénztárnok jelenti, hogy az utánvételi jegyeket ismét sokan, többen mint 70-en küldték vissza olyanok, kik a fizetés iránt semminemű nyilatkozatot nem tettek. A választmány sajnálattal veszi tudomásul a jelentés e részét.

Uj tagokúl felvétettek. Francsics Vince áll. főreálisk. tanár Nagy-Kállón (aj. Mayer S.); Perényi Ferenc áll. gymn. tanár Kaposvárott (aj. Polgár György.)

Meghaltak: Sárói Szabó Pál áll. főreáliskolai tanár Aradon és Ágotha János főgymn. tanár Nagy-Szebenben. Nyugodjanak békében.

Vegyesek.

— A fővárosi középiskolák tanárai f. hó 9-én nagy számmal, mintegy 60-an gyültek össze értekezletre a tudományos akadémia Kisfaludy-termében. Az értekezlet elnökévé Berecz Antal, jegyzőjévé dr. Brőzik Károly választatott. Az elnök előadván az egybejövetel célját, mely nem egyéb, mint a középiskolai törvényjavaslat 25. §-a ellenében kifejezést adni a tanárok óhajtásainak, hangsúlyozta, hogy e tekintetben az initiativát a tanár-egylet tette meg, de maga az egylet nem nyilatkozhatik, mert a választmánynak erre a közgyülléstől megbizatása nincs, a közgyülést bevárni nem lehet, az egyes tagok megkérdezése pedig késedelmes volna. Az értekezlet tehát tisztán a fővárosi középiskolai tanárok értekezlete, s mint ilyen csak a jelenlevők, illetőleg azon tanárok nevében történhetik, a kik a hozandó határozatot aláirásukkal a magukévá teszik. Jelenti továbbá, hogy egy kisebb értekezlet előlegesen formulázta azon határozati javaslatot, mely elfogadás esetében egy a közoktatásügyi miniszter úr és a képviselőház elé terjesztendő beadvány alapjául szolgálhat.

A jegyző ezután felolvassa a határozati javaslatot.

Az értekezlet e határozati javaslatot, miután Bodnár Zsigmond, Névy László, Palóczy Lipót, Say Móric, Ney Ferenc, Babics Kálmán, Laky Dániel, György Aladár az ügyhöz és a modus procedendi-hez szólottak, egyhangúlag elfogadja, s bizottságot nevez ki, mely a beadványt részletesebb indokolással elkészítse. E bizottság tagjai: Berecz Antal, Brőzik Károly, Névy László, György Aladár.

E bizottság a kérvényi javaslatot a tanár-egylet választmányának fogja bemutatni a május 11-iki ülésen. Az értekezlet felhatalmazza a választmányt, hogy a javaslatot az egész értekezlet nevében jóváhagyhassa és elfogadhassa. (Lásd az egyleti életet.)

— Bismarck kancellár és a német orthographia. A német helyesirás egységesitése tárgyában a porosz és bajor miniszteriumok szintén hatóságilag rendelték el, hogy a Raumer-féle helyesirás „Regeln und Wörterverzeichniss für die deutsche Rechtsschreibung, Berlin" cimű munka alapján az 1880/81. tanév kezdetétől az összes iskolákban használtassék. (Ausztriát illetőleg lásd a Közlöny f. é. II. számának 350. oldalát.) — Azonban

a mit a porosz közoktatási miniszter elrendel, annak Bismarck, a birodalmi kancellár, még nem tartozik engedelmeskedni és azért ő viszont a maga részéről elrendelte, hogy a birodalmi szolgálatban az orthographia, miként ez az egybehangzó praxisban eddig szokásban volt, mindaddig fentartassék, mig annak megváltoztatása a birodalmi törvényhozás vagy egyhangú hivatalos közmegegyezés útján fog megállapíttatni. A hivatalos közlekedésünkben — mondja tovább — „az eddig általán szokásos és a jelenlegi hivatalnokok által az iskolákban összhangzólag tanult helyesirástól való önkényes eltérések hivatalból megtiltandók és szükség esetében fokozandó fegyelmi büntetések által (Ordnungsstrafen) megakadályozandók.“ — Lesz tehát tartományi és birodalmi német orthographia.

— Az osztrák reáliskolák az 1878/9. tanév végén. Összeszesen volt 87 iskola, melyek közől 61 teljes (7-osztályú), 18 alreálskola (4-osztályú) és 8 reálgymnasium főreáliskolai osztályokkal. Minden 256,000 lakosra jut egy reáliskola. Az alapokat tekintve, melyekből ezen intézetek föntartatnak, volt 47 állami, 16 tartományi, 19 községi, 3 magán-, 1 katonai és 1 a vallás-alapból tartatik fenn. A tanárok száma 1428, kik közől 793 rendes tanár, ide értve az igazgatókat is. A tanulók száma 19,599; ezek közt anyanyelvre 193 magyar, kik Alsó-Ausztria és kiválóan Steierország reáliskoláit látogatták. Vallásra nézve a tanulóknak 82·2 százaléka katholikus, 14·2% pedig zsidó. Illetékesség szerint volt belföldi 18·759, idegen 753, s ezek közt 298 magyar- és 26 horvátországi. A tandíjtól fel volt mentve 30·2% teljesen, 2·7% a fél tandíj alól. Ösztöndíj volt 474, összesen 55,351 frttal. A zárvizsgálatok eredménye: 10·9% kitünő, 65% elsőrendü, másodrendü 10·5 és harmadrendü 31%. A javítóvizsgálatra bocsátottaknak 76·7 százaléka állta meg a vizsgálatot. A hetedik osztályt végezte, tehát érettségire jogosított tanuló volt 1551, kiknek 97·5%-a vagyis 1513 tett vizsgálatot; ezek közől érettnek nyilvánittatott kitüntetéssel 249, érettnek 1115, nem érettnek bizonyúlt 149 = 9·8%.

— Nemzetközi közoktatási congressus lesz Brüsszelben f. évi augusztus 22—29-ig kapcsolatban Belgium függetlenségének ötven évi jubileumával. A congressus hat osztályban fog működni, s az iskolaügy minden ágával foglalkozik. Tanácskozás tárgyai lesznek tehát: a lelencházak, gyermekkertek, kisdedóvók, elemi iskolák, középiskolák, a felsőbb oktatás, az ipari, technikai, gazdasági és kereskedelmi szakiskolák, népnevelési egyesületek, könyvtárak, múzeumok s az iskolai egészségügy. Az egyes osztályok minden délelőtt külön tanácskoznak, délután pedig összes ülések lesznek. Mindenki beszélhet azon a nyelven, melyen akar. Legfőbb tárgya lesz a tanácskozásoknak az elemi oktatás ügye, melyre vonatkozó kérdések ezek: Melyek a tanítás szabadságának törvényes határai? Ellenkezik-e a szabadsággal, ha a törvény a nyilvános tanítóktól megköveteli, hogy képességök és erkölcsi magukviselete iránt biztosítékot adjanak? Szabad-e a törvényhozásnak polgári büntetésképen megtiltani valakinek, hogy mint tanító működjék? — A középiskoláknál ezek a kérdések kerülnek tárgyalás alá: Vajjon a középiskolai oktatásnak csak az általános müveltségre, vagy azon szakképzettségre is tekintettel kell-e lennie, melyet a tanuló az oktatás felsőbb fokán akar megszerezni? Mennyi idő fordítandó az

anyanyelvben való oktatásra, s más élő és a classicus nyelvek tanítására? — Szó lesz még a női lyceumokról is, minők Németországban már nagyobb számmal vannak; a berlini és kölni ily intézetek igazgatónőit meghívták, hogy a brüsszeli központi bizottsághoz csatlakozzanak és az ügyről nyilatkozzanak.

— Főpapi értekezlet.

Nehány lapban azt olvastuk, hogy a tanító szerzetek főnökei a pünkösdi ünnepek alatt értekezletet fognak tartani a fővárosban a szerzetes tanárok képesítése ügyében, s hogy szemben a protestánsok azon követelésével, hogy maguk képezhessék és képesíthessék tanáraikat, ők is kívánni fognak ilyenforma jogot. Mi úgy tudjuk, hogy ez értekezlet már meg is tartatott a napokban, de a megállapodás lényegesen különbözik attól, a' mit a lapok híre után vártunk. A szerzetes főnökök ugyanis az állami képesítés elvét vallják, s kívánják, hogy az állam ebbeli jogát minden felekezet irányában gyakorolja. Abba is belenyugosznak, hogy az ifjú papokat egyetemre kell küldeniök, csupán azt óhajtják, hogy az illetőknek az egyetemi leckében és a tanári vizsgálatokon visszás helyzetbe ne kényszeríttessenek az előadások, vizsgálati követelmények és a kath. egyház tanai közt felmerülhető ellentétek miatt. (A szerzetes főnökök erélyes hangon írt kérvényt nyújtottak be a képviselőházhoz, melyben kifejtik, minő sérelmes a tanügyi bizottság azon pótlása, mely szerint a szerzetes tanárok változtatása is a miniszter jóváhagyásával történhetik.)

— A „Magyar paed. Szemle" c. tanügyi havi közlönynek, melyet Rill József szerkeszt és ád ki, csak IV. (áprilisi) füzete érkezett be hozzánk. E füzetből meggyőződtünk róla, hogy az elismerő nyilatkozatok, melyeket számos lap adott a vállalatról, nem túloznak. Rill folyóiratának gazdag, változatos a tartalma, s egyes cikkei verve-vel vannak írva. „Irodalmi kalaúz" c. rovatában könyvek és taneszközök vannak röviden ismertetve. Külön rovata van a tanügyi lapoknak és folyóiratoknak (repertorium). A „Tanügyi krónikában" egy-egy hónap tanügyi eseményei vannak registrálva. Egy más rovat a tanítókat emlékezteti a havi teendőkre. — Szívből óhajtjuk a folyóirat izmosodását és terjedését.

— „Lehetnek-e a nők orvosok?"

Ily című, 15 lapra terjedő füzetet adott ki dr. Genersich Antal, kolozsvári egyetemi tanár, azon alkalomból, hogy Szilassy Kálmánné, szül. Hugonnay Vilma grófnő, a ki tudvalevőleg Zürichben orvossá avattatott, itthon is érvényt akar szerezni diplomájának. A füzet írója a nők szellemi képességeinek vizsgálatából s más államok példájából is arra az eredményre jut, hogy helyes és célszerű, hogy a nők érettségi vizsgálatra bocsáttassanak, s nekik az egyetem látogatása megengedtessék s lehetővé tétessék; továbbá megengedhető szerinte, hogy a külföldön nyert orvostudori oklevél szabályszerűen honosíttassék, vagy itthon hallgatott tanfolyam után nyert oklevél alapján a nők hazánkban egyetemesen gyakorolhassák az orvosi foglalkozást. — A füzet írója tehát a folyamodó javára dönti el a kérdést elvileg, s a kolozsvári egyetem tényleg.

— A termenyrajzi tanár urak szives figyelmébe.

Azon t. szaktársakkal, kik a Paszlavszky J. állattanával (I—II. rész) a középiskolák alsó osztályaiban az én növénytanomat (I. r.) óhajtják pá-

rosítani, tisztelettel tudatom, hogy ennek II. része, főleg a külföldi közhasznú növények ismertetése, e nyáron nehezen készül el, de az I. rész, az I. és II-ik osztályban is használható; némelyek talán untig elegendőnek is tartják. Különösen az erdei fák és a befejezésül adott organographia a II. osztályba szépen áttehető. A cryptogam növények hiányát úgy hiszem egy szaktanár sem érzi, mert az tüzetesen a II. osztályba elő nem vehető, a mennyit pedig épen előveszünk. arra nézve a mutatványok elégségesek. *Borbás Vince.*

— Utasítás a gymnasiumi tantervhez.

Mintegy két hete, hogy az „Utasítást" kefelevonatban szétküldték a közoktatási tanács tagjainak és a munkában részt vett más tanároknak, revisio végett. Legközelebb lesz a tanács összes ülése, melyen a végleges megállapítás meg fog történni. — A dolgozat nagy negyedrét formában garmond és petit nyomással 110 oldalt foglal el.

— Beküldött művek:

Finn nyelvtan olvasmányokkal és szótárral. Irta Budenz József egyetemi tanár. Második, mondattani részszel bővített kiadás. Budapest, 1880. Kiadja Knoll Károly. Ára 2 frt.

A térkép rajzolás elemei. Irta Zak R. József. A szöveg közé nyomott számos ábrával és egy térképpel. B.-peest, 1880. Weiszmann testvérek bizománya. Ára 1 frt 20 kr.

A hazai floristikus botonikusok működéséről. Dr. Borbás Vincétől. Külön lenyomat az „Vllenőr" 192. számából.

Hibaigazítás. A 16. számban, a 473. lapon al. 21. sorban e mondat: „mert angol," így egészítendő ki: „mert angol szakemberek is nagy elismeréssel szólnak róla.

A szerkesztő üzenete.

U. B. Sopron. A vasárnapi értekezlet tisztán a kérvénybe foglalt ügy érdekében volt egybehiva, tehát más valamit a tanácskozásba vonni lehetetlen volt. A szakosztályok azonban folytatni fogják tárgyalásaikat, s a mint látszik az egyletnek lesz ideje teljesebb elaboratummal is fellépni a javaslat gyengéi ellen. Alkalom adtán előfogom adni inditványát. — A „Földtani Közlöny" t. szerkesztőségének. A körlevelet megkaptuk, de a mellékletet nem, s így a legjobb akarattal sem szólhatunk a dologhoz. Kérjük a pótlást.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Junius 1. 18. szám. $187^{9}/_{80}$.

A középiskolai törvényjavaslatról.

III.

A sajátszerű helyzet, melybe a közokt. bizottság által rohamosan letárgyalt törvényjavaslattal szemben jutottunk, lehetetlenné tette, hogy rendben és részletesen foglalkozhassunk a javaslattal. Csupán rhapsodikus észrevételekre kellett szorítkoznunk.

Olvasóink tudják már, mennyire változott újabban a helyzet. Az országgyűlés még a pünkösdi ünnepek előtt meg akarta kezdeni a javaslat tárgyalását; azután jobbat gondolt, s elhalasztotta a dolgot pünkösd utánra, a mit némelyek igen bizonytalan határidőnek tartanak. Sőt ma már olyan hírt is lehet hallani és olvasni, hogy a miniszter úr visszavonja a törvényjavaslatot, enquête-t fog egybehívni competens elemekből, s egy új javaslattal fog akkor, a mikor szerencsét próbálni.

Akármint áll is az ügy e pillanatban, nagyon érdekesnek tartjuk »pro memoria« feljegyezni, mint vélekedett a közoktatásügyi bizottság a javaslatról, mikor a maga módosításaival új formába öntötte.

Érintvén, hogy az eddigi javaslatok egyike sem válhatott törvénynyé, siet a bizottság kifejezést adni abbeli nézetének, hogy »a jelen törvényjavaslatnak hason sorsban részesítését nagy bajnak, sőt közoktatásunkra kiszámíthatlanul hátrányos következményekkel járó sajnálandó ténynek tekintené.« A bizottság a mily jól ismeri a középiskolai oktatás nemzeti és culturális fontosságát, ép oly jól ismeri azon »történelmileg fejlődött viszonyokat«, »az élet követelményei szerint méltánylandó igényeket« azon elvi ellentéteket és alaki okokat, melyek a törvény-alkotást e téren mindenütt, kivált pedig hazánkban igen megnehezítik. De épen azért »kétszeres fegyelemmel kutatta megállapodásainak előzményeit és

indokait, bírálta és mérlegelte megállapodásainak következményeit, és eljárásában nem vezethette más, mint az ország culturális, nemzeti és tanügyi érdeke; egyszersmind pedig tekintetbe vette mindazon kivánalmakat is, melyek a felekezetek által részben fennálló és részben a történelmileg fejlődött helyzet alapján támasztatnak.« Kimondja továbbá a bizottság, hogy egyebek közt oda törekedett, hogy »az állami felügyeleti jog magában a törvényjavaslatban szigorú körvonalozást nyerjen, valamint távol tartsa az állam kormányát hatáskörének átlépésétől, úgy másfelől biztosítsa annak jogát a magyar állam nemzeti és culturális érdekei felett hatékonyan őrködni, s illetőleg ez érdekeket érvényesíteni.«

Igy tehát a közoktatásügyi bizottság annak tudatával ajánlotta az átdolgozott javaslatot elfogadás végett a képviselőháznak, hogy mindent megtett, a mi szükséges volt arra nézve, hogy a javaslat a középiskolai oktatást valóban rendező törvénynyé válhassék.

Vajjon nem becsülte-e túl a maga felfogását a t. bizottság?

Tárgyalásai alatt három nevezetes kérvény feküdt előtte: a magyar ref. egyház egyetemes konventjeé, a magyarhoni ágostai hitvallású evang. egyetemes egyházé, s az erdélyi ágostai hitv. ev. egyház országos consistoriumáé, melyeket a képviselőház hozzá utasított. A bizottság e szavakkal tesz rólok jelentést: »T. ház! A bizottság a kérvényekre az általa előterjesztett törvényjavaslatban válaszol, s kéri a házat, kegyeskedjék ekként ama kérvényeket elintézetteknek tekinteni.«

Azóta azonban új kérvények is kerültek a képviselőház elé, s oly ostrom kezdődött a javaslat ellen minden oldalról, mely eléggé bizonyítja, hogy a mi tanügyi állapotunk ritkítja párját a világon.

Mennyi sérelem, mennyi óhajtás! Egynek nagyon liberális a javaslat bizonyos irányban; másnak reactionárius itt és ott; ez a merev centralisatiótól fél, amaz szigorúbbá akarja tenni a felügyeletet; x részrehajlónak tartja a javaslatot a protestánsok javára, y a protestánsok történelmi jogainak megtámadását látja benne; a tanárok állásuk tekintélyét félik egyik-másik pontjától; az iskolafenntartók elviselhetetlen terhektől félnek miatta stb.

A chaos tökéletes, s a helyzet azt bizonyítja, hogy tévedett Molnár Aladár, midőn azzal az argumentummal sürgette a képviselőházban a javaslat tárgyalását, hogy nincs oly kérdés, melyet az utóbbi tiz év alatt minden oldalról meg nem vitattak

volna. Vitatkozunk bizony mi tovább is, és nem volnánk magyarok, ha elismernök, hogy van oly pont a dolgok folyásában, melyen túl nem lehet vitatkozni.

Ez alkalommal azonban nem csupán a szenvedélyekre vezetendő az ellenmondás és vitatkozás. Akármily buzgósággal, jó akarattal és szakértelemmel végezte is teendőjét a közoktatási bizottság, azt egyáltalában nem mondhatjuk, hogy a további meghányást-vetést, felvilágosítást és kifejtést szükségtelenné tette volna munkálatával. Ellenkezőleg némely kérdésekben egyenesen provocálta az érdekletteket a felszólalásra. A tanító szerzetekre csak nem lehet rájok fogni, hogy hajlamot mutattak volna eddig a renitensségre, s íme, a bizottsági javaslat 24. §-ának utolsó kikezdésében egyetlen szó arra indította főnökeiket, hogy egy erélyes nyilatkozatban kérjék jogaik tiszteletben tartását.

A legfőbb nehézség azonban az állam és az antonomikus felekezeti iskolák közti viszony rendezésében rejlik.

A tekintetben a közoktatásügyi bizottság munkálata sokkal közelebb látszik állani a célhoz, mint a miniszteri javaslat. Nagy lépést tett a cél felé a bizottság akkor, midőn felvetti a törvényjavaslatta azt §-t, mely szerint »a hitfelekezetek is jogosítva vannak középiskolai tanárok kiképzéséről és képesitéséről gondoskodni.« Hogy azonban még nagy akadályok elháritására kell a törvényhozásnak vállalkoznia, azt tudja, a ki figyelemmel kiséri a protestansok mozgalmait. Hiszen maga ez a §., melyben az állam oly jelentékeny jogról mond le a protestansok javára, uj volt forrása. Molnár Aladár külön véleményt csatolt hozzá, mely igy hangzik:

»A felekezeti főiskola tanárvizsgáló bizottságától ekként nyert képesitő oklevél ép oly érvényes és ép úgy jogosít a hazában levő bármily nyilvános gymnasiumba vagy reáliskolába alkalmazásra, mint az állami egyetemeken szerzett vizsgáló bizottságok által kiállitott.«

Nem tudjuk, hogyan fog eldőlni az ügy, s nem is bocsátkozunk most annak taglalásába, mennyire jogos a külön véleményben kifejezett kivánság, csak azt constatáljuk, hogy ez is egy erős szál a drámai bonyodalomban.

Egyáltalában nincsenek megelégedve a protestansok a főfelügyelet gyakorlásának azon módjával, melyet a törvényjavaslat ajánl; egy kategoriába helyezik az uj tervet ama pontozatokkal, melyeket a mult évben annyira perhorrescáltak. A javaslat erre

vonatkozó intézkedéseiben nem látnak kevesebbet, mint az autonomikus jogok teljes megsemmisitését célozó szándékot. Midőn azonban a történelmi jogokat féltékényen őrző buzgalom garantiákat követel a törvénytől, a mi egészen rendén van, az érzékenységnek oly hangjai vegyülnek a concertbe, melyek semmiképsem emelik az összhangot. A követelések és kivánalmak nehezen tudnak határozott alakot ölteni. Eddigelé alig tudtunk belőlök egyebet megérteni, mint azt, hogy mindaddig nem hozható meg a középiskolai törvény, mig ugyancsak törvény által el nem döntetik és meg nem határoztatik, »minő viszonyban van a magyar állam a hazánkban levő hitfelekezetekhez; mig e felekezetek teljes jogegyenlősége és viszonossága az 1848. XX. t. cikkben kimondott nagy elv alapján részletesen meg nem állapíttatik.«

A törvényjavaslat ellen a protestansok részéről inditott harcnak valószinüleg meg lesz az az eredménye, hogy a tárgyalásról elhalasztott törvényjavaslat valamikor megint más formában kerül a képviselőház asztalára.

Mi, a kik óhajtjuk, sürgettük és sürgetjük a középiskolai törvényt, nagyon sajnálnók, ha ez a »valamikor« sokára következnék be. Az ügy tökéletesen megérett arra, hogy végre rendeztessék. Kínos lehet a miniszter úrra nézve, hogy a fél útról ismét vissza kell térnie; de az államférfiúi bölcseség leküzdi az érzékenységet, s nyugalommal keresi a célhoz vezető útat. Ha elhalasztatik még egy időre a törvény megalkotása, módja lesz a miniszter úrnak egynémely hiba helyreütésére.

Hibának kell tartanunk, hogy törvényjavaslatát nem az országos közoktatási tanács közreműködésével készítette. E tanács szervezetében világosan ki van mondva, hogy feladatai közé tartozik a törvényjavaslatok készítése. Fontosabb, életbevágóbb törvényjavaslat pedig, mint a középiskolai, kevés készülhet, s a közoktatási tanácsnak épen ebben nem volt része. Mellőztetésének okát sejteni sem tudjuk. Ha az ügy tisztán belügypolitikai, vagy olyan culturális kérdés volna, mint pl. a műemlékek fenntartása, mely egyszerű közigazgatási ténykedést kiván, akkor talán el lehetne kerülni vele a közoktatási tanácsot. De azon közoktatási érdekek, melyeket egy iskolai törvény mindenkor gyökerükön érint, azon viszony, mely a tanítás és a tanító állása között van, a tanügyi szervezet egészséges voltának számos jelentékeny feltétele, melyekről csak a tanító tapasztalásai nyújtanak világos képet, szükségessé teszik, hogy egy középiskolai törvény

alaptervezete oly tényezők közreműködésével készüljön, melyeknek az ügy mindez oldaláról hivatásuk természeténél fogva tiszta ismeretök van.

A tanárokra nézve több tekintetben kívánatos, hogy a törvényjavaslat csak változtatásokkal legyen törvénynyé. Ha a miniszter úr visszavonná javaslatát, reméljük, hogy egy másik javaslat az ő kívánalmaik szempontjából is kielégítőbb lesz. Ha pedig csak elhalasztatik a jelen javaslat tárgyalása, időt nyernek oly munkálat elkészítésére, mely részletesen kifejti, mit volna célszerű az iskola és a tanári állás érdekében a törvénybe felvenni, elhagyni, vagy módosítani. Azt pedig lehetetlen csak gondolnunk is, hogy a képviselőház annak idején figyelembe ne vegye a tanférfiak véleményét és óhajtásait, melyeknek célja egy minden tekintetben jó, a középiskolai tanügy érdekeit támogató és biztosító törvény létrejötte.

Névy László.

Fourier hővezetési tételének elemi levezetése.

Valamennyi középiskolai physikai tankönyv fölemlíti a Fourier hővezetési tételét, mely mint tudva van, azt mondja, hogy ha az egyik végén melegített és korlátlan hosszúságú homogén rúdban a hőforrástól számított távolságok számtani sorban növekednek, akkor a megfelelő mérsékletek mértani sor szerint fogynak. Némely tankönyv ezt a tételt alkalmazza is; így például megmutatja, hogy miként lehet e tétel segítségével a hővezetési tényezőket kisérleti úton meghatározni. Azonban eme fontos tétel levezetését a tankönyvek elhagyják; az elhagyás oka egyszerű: a Fourier tétele egy másodrendű differentiális egyenlet integrátiójának az eredménye, már pedig az efféle műveletekkel az alsóbb oktatás nem foglalkozik.

A következő sorok föladata lesz, hogy megmutassák, miként lehet a szóban forgó tételt elemi úton levezetni, tehát az oktatás keretébe foglalni.

A tétel levezetésénél a rúd stationär hőállapotát irányadónak fogjuk tekinteni. A rúd minden egyes rétege külső hővezetés folytán annyi hőt ad ki, a mennyit belső hővezetés folytán fölvesz; ez az utóbbi hőmennyiség pedig ismét egyenlő a megelőző rétegtől kapott s a következő rétegnek átadott hőmennyiségek különbségével. Ha ezt az alapelvet egyenletbe foglaljuk, a hővezetés törvényére kell jönnünk.

E célra oszszuk föl a rúdnak a hőforrástól számított x távolságig terjedő részét korlátlanúl nagy számú n részre; e részek oly kicsinyeknek tekinthetők, hogy a nekik megfelelő rétegekben a mérséklet apadását egyenletesnek mondhatjuk. Legyen t a hőforrás mérséklete; t_1, t_2, ... , t_n pedig a hőforrástól számított 1, 2, ... , n-dik keresztmetszet mérséklete; végre legyen p a rúd kerülete, s pedig a keresztmetszete.

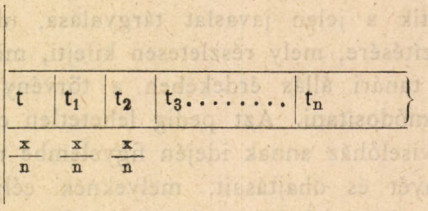

Az első réteg külső hővezetés okozta hővesztesége lesz:

$$h \cdot p \frac{x}{n} \cdot \frac{t + t_1}{2},$$

hol $\frac{t + t_1}{2}$, a korlátlanúl vékony réteg közép mérséklete, a mérsékleti túlmány, mert a környezet mérsékletét állandóan 0 foknak fogjuk venni; h pedig a külső hővezetési tényező. Az első réteg által a megelőző rétegtől fölvett hő lesz:

$$\frac{k s}{\frac{x}{n}} (t - t_1),$$

a következő rétegnek átadott hő pedig:

$$\frac{k s}{\frac{x}{n}} (t_1 - t_2),$$

hol k a belső hővezetési tényező.

A föntebb kifejezett alapelv szerint a következő egyenlet áll:

$$hp \frac{x}{n} \frac{t + t_1}{2} = \frac{k s}{\frac{x}{n}} (t - t_1) - \frac{k s}{\frac{x}{n}} (t_1 - t_2)$$

vagy pedig:

$$hp \frac{x}{n} \frac{t + t_1}{2} = \frac{k s}{\frac{x}{n}} (t - 2 t_1 + t_2).$$

Hogy már most az egymásra következő két keresztmetszet mérsékleteinek viszonyát kifejezhessük, szorozzuk az egész egyenletet t-vel:

$$hp \frac{x}{n} \frac{t(t + t_1)}{2} = \frac{k s}{\frac{x}{n}} (t^2 - 2 tt_1 + tt_2);$$

mivel pedig az egymásra következő rétegek mérsékletei között a különbségek korlátlanúl kicsinyek, az egyenlet baloldalán t_1 helyébe $t - \alpha$, a jobboldali zárójel harmadik tagjában pedig t_2 helyébe $t_1 - \beta$, t helyébe $t + \alpha$ tehető, hol α és β, épen úgy mint $\frac{x}{n}$, korlátlanúl kicsiny mennyiségek. E helyettesítés után, ha a korlátlanúl kicsiny mennyiségek különbségét és szorozmányát elhanyagoljuk, a föntebbi egyenlet így alakul:

$$ph \frac{x}{n} t^2 = \frac{k s}{\frac{x}{n}} (t - t_1)^2,$$

honnét

$$t_1 = t \left(1 - \frac{x}{n} \sqrt{\frac{hp}{k s}}\right).$$

Hasonlóképen fejezhető ki a második és harmadik, a harmadik és negyedik, stb. keresztmetszetek mérsékleteinek viszonya a következő egyenletek által:

$$t_2 = t_1 \left(1 - \frac{x}{n} \sqrt{\frac{hp}{k s}}\right),$$

$$t_3 = t_2 \left(1 - \frac{x}{n} \sqrt{\frac{hp}{k s}}\right),$$

. . . . . .

$$t_n = t_{n-1} \left(1 - \frac{x}{n} \sqrt{\frac{hp}{k s}}\right).$$

Ez egyenletek már is mutatják, hogy a mérsékletek mértani sor szerint fogynak. Ha az n-dik keresztmetszet mérsékletét a legelső réteg, azaz a hőforrás mérséklete által akarjuk kifejezni, akkor successív helyettesítés útján:

$$t_n = t \left(1 - \frac{x}{n} \sqrt{\frac{hp}{k s}}\right)^n.$$

Legyen rövidség okáért $\sqrt{\frac{hp}{k\,s}} = \varphi$, akkor a kéttagi képlet szerint

$$\left(1 - \varphi \frac{x}{n}\right)^n = 1 + (-\varphi x) + \frac{1 - \frac{1}{n}}{1 \cdot 2} (-\varphi x)^2$$

$$+ \frac{\left(1 - \frac{1}{n}\right)\left(1 - \frac{2}{n}\right)}{1 \cdot 2} (-\varphi x)^3$$

$$+ \ldots\ldots$$

E sor értéke korlátlanúl nagy n mellett az $e^{-\varphi x}$ értékhez közeledik, minélfogva

$$t_n = t\,e^{-\varphi x} = t\,e^{-x\sqrt{\frac{hp}{k\,s}}},$$

mely képlet a Fourier által levezetettel teljesen megegyezik, s melynek levezetése már csak azért is kivánatos, mert vele azonnal kifejezhetjük, hogy egyébként egyenlő körülmények között különböző rudak belső hővezetési képességei egyenes viszonyban vannak az egyenlő mérsékletű keresztmetszeteknek a hőforrástól való távolságaiknak négyzetével, mely tételre szükségünk van, ha a hővezető képességet kisérletileg (pl. az Ingenhouss módszere szerint) meg akarjuk határozni. Az utóbb említett tétel külön levezetése *) tehát fölöslegessé válik.

Az előterjesztett levezetés teljesen szigorú s egészen elemies; a kéttagi képletnél magasabb dolgot nem tételez föl. Mert a mi a levezetésünkben használt kitevős sort illeti, erre nézve megjegyezhetjük, hogy az $\left(1 + \frac{1}{n}\right)^n$ kifejezés határértékének kiszámítását elvégre úgy adhatjuk elő, mint a kéttagi képlet egyik alkalmazását; ha pedig ez az érték meg van, akkor ugyancsak a kéttagi képlet szerint

$$\left(1 + \frac{1}{n}\right)^{n \cdot x} = 1 + x + \frac{1 - \frac{1}{n}}{1 \cdot 2} x^2 + \ldots\ldots$$

*) L. Müller-Pouillet, Lehrb. d. Physik, 7. Aufl. II, 857.

vagyis korlátlanúl nagy n mellett:

$$e^x = 1 + x + \frac{x^2}{1\cdot 2} + \ldots ;$$

tehát a kitevő sor levezetésére még a határozatlan együtthatók módszerét sem kell igénybe vennünk. Czógler Alajos.

Uj módszer sugárfelületek síkmetszeteinek meghatározására.*)

Az ábrázoló geometria feladatainak megoldásánál egyik főtörekvésünket a szerkesztés egyszerüsége képezi; egy s ugyanazon feladat megoldását szolgáltató módszerek közül legértékesebb az, melynek szerkesztései legegyszerübben, legpontosabban s leggyorsabban vezetnek az eredményhez.

Az orthogonális vetítésmódnak a klinogonális vetítésmóddal való egybekötése által sikerült nekem e feladatot, valamely felületnek egy síkkal való metszetét szerkeszteni, oly módon megoldani, mely sugárfelületekre alkalmazva a jelenleg használt megoldásmódokat egyszerüség tekintetében felülmúlja vagy legalább sok esetben eléri, mely tehát a gyakorlatra nézve mindenesetre értékes. De az ábrázoló geometria oktatásában is helyenként talán sikerrel használható e módszer, ott tudniilik, hol a klinogonális vetitésmód felvétetik az oktatás keretébe s behatóbb tárgyalásának elég idö jut; ezen esetben az emlitett uj módszer szerves összefüggésbe hozza az orthogonális és klinogonális vetítésmódokat egymással, s megmutatja, miként különböző vetítésmódoknak ugyanazon feladatban való alkalmazása gyakran tetemes egyszerüsítésekre vezet, a mi tudvalevöleg a centrális vetitésben sokszor történik.

Valamely F felületnek egy α síkkal való metszetét legegyszerübben szerkesztjük, midön az α sík merölegeS a π_1 vagy π_2 képsíkra; ezen esetben a metszet képe azon a képsíkon, melyre α meröleges, egyenes, mert összeesik a sík illetö nyomával; belöle igen egyszerüen nyerjük a másik képet. Azon esetet, melyben az α sík egyik képsíkra sem merölegeS, egy uj képsík behozása által könnyen visszavezethetjük az említett egyszerü esetre. Ugyanis felveszünk egy π_3 képsíkot merölegesen π_1-re s α ra, vagy π_2-re és α ra, akkor e harmadik képsíkon ismét egyenes lesz a metszet képe, melyböl könnyen szerkeszthetjük az elsö s második képét. Miután azonban itt a felület harmadik képét kell szerkeszteni, azért elönyt e szerkesztésmód csak a sugárfelületeknél és a gömb-

*) Felolv. a II. szakoszt. október 21-iki ülésén.

nél szolgáltat. Az ábrázoló geometriához irt tankönyvem II. részében az említett felületeknél majdnem kizárólag e módszert használtam.

Azonban azt a gondolatot, mely e módszer alapjául szolgál, t. i. a metszetet egyenesben ábrázolni, más módon is meg lehet valósítani. Ismeretes dolog, hogy a ferde vetítésben a ferde vetítősugárral párhuzamos síkban fekvő idom képe egyenes. Hogyha tehát az α metszősíkban tetszőleges g egyenest választunk, ezt ferde vetítősugárnak tekintjük s a felületek a π_1 képsíkon való ferde képét keressük; akkor az α sík első nyomának a felület ferde képe által határolt része lesz a metszet ferde képe; belőle könnyen szerkeszthetjük az orthogonális képeit. Ezen elv alkalmazhatósága sugárfelületekre szorítkozik, mivel más felületek ferde képeinek szerkesztése sok bajjal jár. Minthogy azonban a sugárfelületek úgy a gyakorlatban mint az oktatásban legfontosabb szerepet játszanak, azért e módszer, dacára megszorításának, fontos. Tudomásom szerint még ismeretlen; legalább semmiféle folyóiratban vagy munkában nem láttam nyomát. A vetítősugár átváltozásának elvét is csak egyszer láttam használva klinogonális vetítésnél Peschka Gusztáv által »Freie schiefe Projection« című értekezésében. (Sitzungsberichte der k. Akademie, Bécsben 1877.)

Egy példa szolgáljon bizonyságúl az uj elv hasznavehetőségére nézve. Legyen adva (1. ábra) egy ferde körkúp orthogonális képei által; vezetővonala legyen az első képsíkon, π_1-en, csúcsának képei S_1S_2. Azonkivül adva van egy metsző sík n'_α n''_α nyomai által; szerkeszszük a metszetet. Választunk az α síkban tetszőleges egyenest, legegyszerűbben a sík második nyomát, vetítősugárúl s meghatározzuk a kúp ferde képét π_1-en. A csúcson át S_1S', S_2S'' vetítősugarat vonjuk s az első képsíkkal való S' átdöfését szerkesztjük; ez lesz a csúcs ferde képe. Az S'-ből a körhöz szerkesztett $S'M_1$ és $S'N_1$ érintők határolják a kúp ferde képét. A metszet ferde képe $m'n'$. Hogyha az $m'n'$ pontokat az m_1m', n_1n' vetítősugarak által a megfelelő M_1S_1, N_1S_1 alkotókra vetítjük, kapunk m_1n_1-ben két pontot a metszetből. De egyszersmind az érintőket is ismerjük e pontokban; mert miután az S_1M_1 alkotó hosszában az érintősík párhuzamos a vetítősugárral, s az α sík is párhuzamos a vetítősugárral, azért e két sík metszésvonalának, vagyis az m pontban való érintőnek is párhuzamosnak kell lennie a vetítősugárral; ezért $m'm_1$ az érintő az m_1 pontban. Hasonló okból $n'n_1$ érintő az n_1 pontban. Minthogy ezen pontokban az érintők párhuzamosak, következik, hogy az m_1n_1 egyenes az ellipsis átmérője. A kapcsolt átmérőt kapjuk, ha $m'n'$-et vagy m_1n_1-et felezzük p', ill. k_1-ben s a p'-nek megfelelő pontokat keressük. Erre nézve p'-en át $S'p'$-et vonjuk: ez oly kupalkotók ferde képe, melyeknek első képeit P_1S_1, Q_1S_1-ben látjuk; ezeken nyerjük a $p'k_1$ vetítősugár segítségével a kapcsolt

átmérő p_1q_1 végpontjait. Ezen pontokban az érintők párhuzamosak m_1n_1-gyel. — Tetszőleges számu pontokat nyerünk, ha az $m'n'$-en a' pontot valasztunk, az ezen ponton átmenő alkotó $S'A_1$ ferde képét rajzoljuk s a hozzá tartozó S_1A_1 orthogonális képet szerkesztjük; minthogy $S'a'$ a kört két A_1 és B_1 pontban metszi, két S_1A_1 és S_1B_1 orthogonális képet nyerünk; ezeken kapjuk az $a'b_1$ vetítősugár segítségével az a_1b_1 pontokat. Az a_1 pontban az érintőt az érintősík segítségével kapjuk; ennek első nyoma érintő az alaphoz az A_1 pontban; ezen érintő metszi a metszősík első nyomát α pontban; $\alpha\, a_1$ lesz az érintő az a_1-ben,

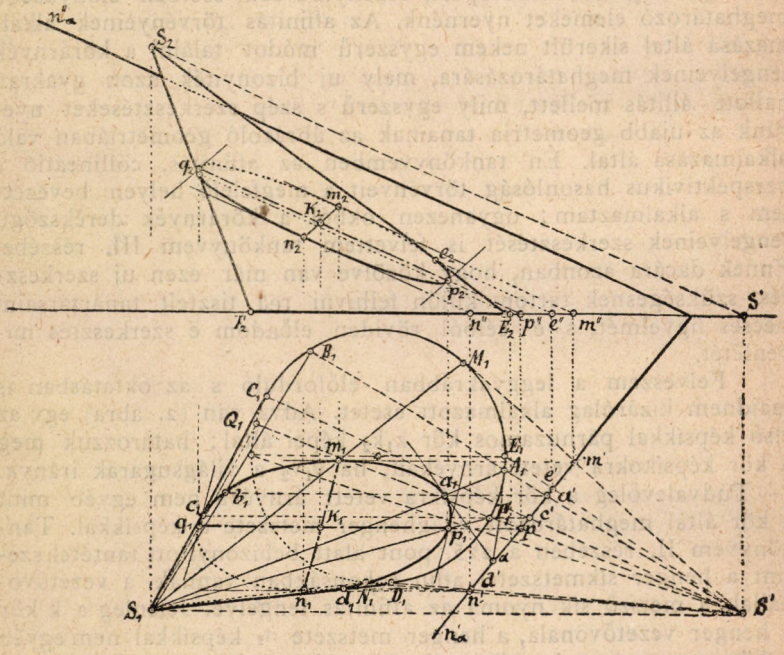

(1. ábra.)

mert nem egyéb mint az érintősík s metszősík metszésvonala. Ily módon nyerjük az ellipsis többi lényeges pontjait is, mint péld. a szélső alkotókon fekvő c_1d_1 pontokat. A metszet második képét az elsőből való vetítés által határozzuk meg, mely alkalommal az m_1m', q_1p', n_1n' vetítősugarak jó szolgálatot tesznek, a mennyiben p_2q_2 és m_2n_2-ben a második képnek egy kapcsolt átmérőpárját szolgáltatják.

Kúpoknál a ferde kép mindig felvilágosít a metszet minőségére nézve; az $n'\alpha$-nek helyzete a kúp ferde képéhez mutatja, ellipsis, parabola vagy hyperbola-e a metszet.

Suppan Vilmos.

A körárnyék tengelyeinek meghatározása.*)

A kör által a képsíkokra vetett árnyékának meghatározásánál rendesen megelégszünk az árnyékellipsis kapcsolt atmérőinek szerkesztésével. Igaz, hogy ezek teljesen elégségesek az ellipsis szerkesztésére és megrajzolására; hogyha azonban módunk lenne az ellipsis tengelyeit is oly egyszerűen s gyorsan szerkeszteni, mint egy kapcsolt átmérőpárt, bizonyára sok esetben előnyösebb meghatározó elemeket nyernénk. Az affinitás törvényeinek alkalmazása által sikerült nekem egyszerű módot találni a körárnyék tengelyeinek meghatározására, mely uj bizonyiték azon gyakran hallott állitás mellett, mily egyszerű s szép szerkesztéseket nyerünk az ujabb geometria tanainak az ábrázoló geometriában való alkalmazása által. Én tankönyvemben az affinitás, collineátió s perspektivikus hasonlóság törvényeit a megfelelő helyen bevezettem s alkalmaztam; ugyanezen okból a körárnyék derékszögű tengelyeinek szerkesztését is felvettem tankönyvem III. részébe. Ennek dacára azonban, hogy közölve van már ezen uj szerkesztés, szükségesnek tartom külön felhivni reá tisztelt tanártársaim becses figyelmét, s e célból röviden előadom e szerkesztés mibenlétét.

Felveszem a leggyakrabban előforduló s az oktatásban is majdnem kizárólag alkalmazott esetet. Adva van (2. ábra) egy az első képsíkkal párhuzamos kör k_1k_2 képei által; határozzuk meg a kör képsíkokra vetett árnyékait, ha v_1v_2 a világsugarak iránya. — Tudvalevőleg a kör képsíkra vetett árnyéka nem egyéb mint a kör által meghatározott világhenger metszete a képsíkkal. Tankönyvem II. részében a 225. pont alatt bebizonyitott tantétel szerint a henger síkmetszetei affin rokonságban vannak a vezetővonallal, a metsző sík nyoma az affinitás tengelye. Jelenleg a k kör a henger vezetővonala, a henger metszete π_2 képsíkkal nem egyéb a kör π_2-re vetett árnyékánál: így tehát a kör π_2-re vetett árnyéka affin rokonságban áll a körrel s a körsík második nyoma az affinitás tengelye.

Azonban nem csak a k kört, hanem π_1 képsíkra vetett árnyékát is nézhetjük a világhenger vezetővonalának; s így a kör π_2-re vetett árnyéka affin rokonságban áll a kör π_1-re vetett árnyékával; a képsikok metszésvonala, vagyis a vetítés tengelye t, képezi az affinitás tengelyét.

Ezen tétel alapján könnyű a π_2-re vetett árnyék pontjait, különösen derékszögű tengelyeit a π_1-re vetett árnyékból meghatározni. Meghatározzuk a középpont K'K'' árnyékait; minthogy K' és K'' az affines rendszerek homolog pontjai, azért K'K'' az

*) Felolv. a II. szakoszt. október 21-iki ülésén.

affinitássugarak iránya. Ha K′ körül az adott kör küllőjével kört rajzolunk, ez a π_1-re vetett árnyék s így az egyik affin rendszer. Valamely C′ pontjához kapjuk a homolog C″ pontot a másik rendszerben, hogyha C′K′ egyenest vonjuk, ennek a t affinitás tengelylyel való metszéspontját összekötjük K″-vel, s végre ezen a C″ pontot keressük a C′C″//K′K″ affinitássugár segitségével; C″ lesz az ellipsisnek egy pontja.

A derékszögű tengelyek meghatározására a körrendszer azon derékszögű átmérőpárját keressük, melynek homolog átmérőpárja is derékszöget képez. Ezt egyszerű geometriai szerkesztés által nyerjük, hogyha a K′K″ között felezzük, az F felezőpontban K′K″-re FG merőlegest rajzolunk; ezen merőlegesnek a t ten-

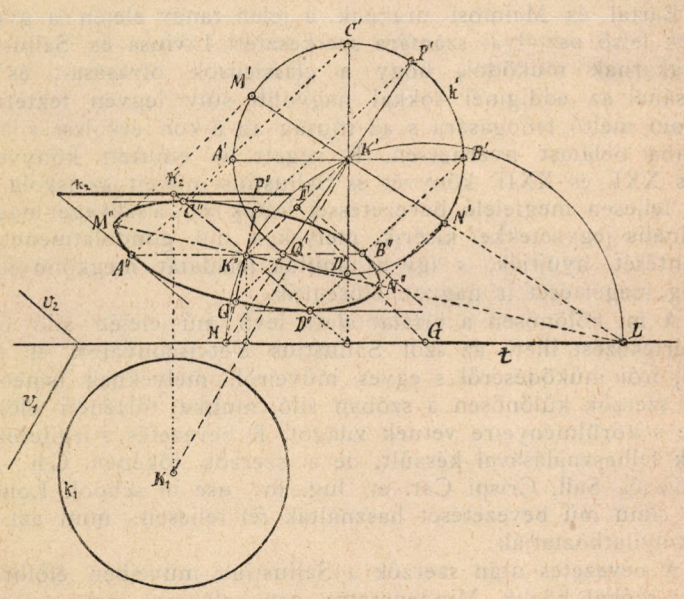

(2. ábra.)

gelylyel való G metszéspontja köröl egy K′K″ pontokon átmenő félkört vonunk, mely a tengelyt H s L pontokban metszi. Az LK′ vagy M′N′, s a HK′ vagy P′Q′ oly egymásra merőleges átmérők, melyeknek homolog átmérői LK″ vagy M″N″, s HK″ vagy P″Q″ is merőlegesek egymásra. Ha tehát az M′N′P′Q′ pontokhoz az LK″ s HK″ egyeneseken a homolog pontokat szerkesztjük, nyerjük az ellipsis tengelyeit.

Ezen módon igen egyszerűen meghatározhatók azon kapcsolt átmérők is, melyekkel közönségesen megelégszünk. Az egyik A″B″, a másik C″D″; ezeket a kör A′B′, C′D′ átmérőiből nyerjük.

Suppan Vilmos.

Irodalom.

C. Sallusti Crispi libri de coniuratione Catilinae et de bello Ingurthino. Magyarázó bevezetéssel ellátták Bartal Antal és Malmosi Károly. Budapest, 1880. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása.

Bartal és Malmosi uraknak a jelen tanév elején a gymnasiumok felső osztályai számára szerkesztett Liviusa és Sallustiusa oda akarnak működni, hogy a classicusok olvasása-, és tárgyalásánál az eddiginél sokkal nagyobb súly legyen fektetve a tartalom méltó feifogására s az ifjuság az ó-kor erkölcsi világfelfogásába belátást nyerhessen. E végett az említett könyveket: Livius XXI. és XXII. könyvét és Sallustius műveit az iskola céljának teljesen megfelelő bevezetéssel látták el, s a szöveget magyar, marginalis jegyzetekkel kisérik, melyek a mű gondolatmenetének áttekintését nyujtják, s így a tanulók feladatát megkönnyítve a szöveg megértését is nagyon elősegítik.

A mi kölönösen a birálat alatt levő mű elején álló bevezető értekezést illeti, az szól Sallustius életviszonyairól és jellemeről, irói működéséről s egyes műveiről, melyeknek ismertetésében szerzők különösen a szóban álló munka történeti elözményeire s körülményeire vetnek világot. E bevezetés a legderekabb kutfők felhasználásával készült, de a szerzők főképen Ch. Merivale C. Sall. Crispi Cat. et Jug. for use in school, London, 1878. cimü mű bevezetését használták fel teljesen, mint azt maguk kinyilatkoztatják.

A bevezetés után szerzők a Sallustius műveiben előforduló elavult szókat közlik. Mindenesetre igen helyesen, mert a tanulót az előkerülő archaismusok, melyekkel más iróknál még nem találkozott, fordítás közben könnyen megakaszthatnák.

Ezután következik Sallustius »De coniuratione Catilinae« és »De bello Jugurthino« cimü műveinek szövege, közben-közben a margón tartalmi jegyzetekkel. Ezen jegyzetekre van nekem megjegyzésem.

Én ugyan nem helyeslem azt sem, ha egy tankönyv-iró Sullustius szövege elé csak ezt teszi: De coniuratione Catilinae, vagy De bello Jugurthino; de még azzal sem tudnám beérni, ha mindegyik művet egy pár részletre pro forma fel is osztaná; azonban a tulközlékenységnek sem vagyok e téren barátja. Szerzők pedig nézetem szerint tulközlékenyek voltak a marginalis jegyzetekben.

Én a didaktika és methodika számtalan theoriái közül, me-

lyeket egy módszeresen tanító tanárnak a gyakorlatban nem kis nehézséggel meg kell valósítania, a legnehezebbek egyikének találom a tanítandók közlésében eltalálni azt, hogy akár a grammatikai tanítás stádiumában a nyelvtanból, akár a latin irodalmi tanítás körében az olvasmányok tartalmából vagy egyátalán egész materiájából mennyit ismertessen meg maga a tanár tanítványaival, hogy az se sok, se kevés ne legyen, és mennyit hagyjon fel önálló gondolkodásuknak, hogy azt legfeljebb néhány kisegítő kérdés mellett önmaguk találják ki. Nehéznek tartom pedig ezt azért, mert ha sokat nyujtunk, akkor a tanulók öntevékenységének s elméjük kellő fejlesztése — és élesbítésének vágtuk utját, de meg a tárgy iránti érdeket is közel a fagyponthoz szállítottuk le; ha pedig keveset közlünk, akkor a tanulók nagy része a nehézségekkel megbirkózni nem tudván, kedvét veszti, s tanításunk eredménye kockára van téve.

Részemről elégségesnek tartanám, ha szerzők Sallustius műveit csak az azokban leirt f ő b b események szerint osztották volna fel egyes pontokra, s helyes eljárásnak azt tartanám, ha csak ezen egyes külön dolgok tárgyát vagy tartalmát közölték volna a marginalis jegyzetekben. Egy-egy ilyen tartalmi jegyzet több caput tárgyának közlésére is elégséges volna, ha ezen fejezeteknek tárgyát egy ugyanazon esemény képezi, kivéve, ha ez több nevezetes cselekményt foglalna magában, mely esetben mindegyikének tárgya külön jegyzetben volna felemlítendő.

Megkisérlem én az én nézetemnek megfelelőleg Sallustius e két művének tartalmi áttekintését nyujtani.

I. De coniuratione Catilinae:

1—2. c. Az életben minden a szellemi tevékenységtől függ, még a háborúk szerencsés viselése s a hirnév szerzése is.

3—4. Sallustius a történetirás fontosságát kiemeli s fölemlíti, hogy ifjukorában hivatalviselés által, később a római nép történelmének, többi közt Catilina összeesküvésének megirása által törekedett ő is hirnévre.

5. Catilina jellemzése.

6—16. Róma virágzása Carthagó meghódításáig, ezután romlottsága, minek következtében Catilina terve kivítelére könnyen talált támogatókra.

17. Catilina társainak elsorolása.

18—19. Már korábban is volt egy összeesküvés, melyben Catilina is részt vett, de meghiusult.

20—21. Catilina egy beszéddel feltüzeli társait és esküre kényszeríti.

23—25. Fulvia sokaknak kibeszéli Cat. tervét, ép azért Cicero választatik consullá; de Cat. folytatja üzelmeit s erkölcstelen nőket használ fel tervei elömozdítására, köztük bizonyos Semproniát is.

26. Cat. ismét consulságra törekszik, de Cicero meghiusítja szándékát.

27—30. Cat. szétküldi embereit, hogy a háborút kezdjék meg; Cicero élete ellen tör. Cicero is fegyverre szólítja a katonákat s az összeesküvés felfedezőjének jutalom igértetik.

31—32. Általános félelem Rómában; Cat. a senatusban megjelenik; Cicero őt megtámadja, minek következtében Rómát elhagyja.

33—35. C. Manlius követeket küld Marcius Rexhez, és ez viszont ahhoz; Cat. is levelet ir több consularisnak és Qu. Catullusnak.

36—39. Cat. Manliushoz megy. Róma állapota kedvező volt a forradalomra.

40—42. Az összeesküvők terve t. i. az allobrogokkal szövetkezni Cicerónak elárultatik; több provinciában a lázadás elnyomatik.

43—47. Lentulus kiszabja az összeesküvők teendőit Rómában. Az allobrogok levelet kérnek övéikhez az összeesküvöktől; ezek több előkelőkkel elfogatnak s miután az összeesküvés elárultatott, őrizet alá helyeztetnek.

48—49. A nép Cat. tervét kárhoztatja. Feljelentések tétetnek M. Crassus és Caesar ellen, de hamisaknak nyilvánittatnak.

50. Az allobrogok a feljelentésért megjutalmaztatnak; az elfogottakat meg akarják szabadítani, de nem sikerülvén, halálra ítéltetnek.

51—55. Caesar az elfogottak halálra itélése ellen, Cato a mellett beszél. A tanács elfogadja Cato indítványát. Cato és Caesar jelleme. Az elitéltek kivégeztetnek.

56—58. Catilina nagy sereget szervez, de csak akkor ütközik meg, midőn a kedvezőtlen hir Rómából megérkezik; erre sokan elpártolnak tőle. Qu. Metellus Celer és Antonius körülveszik; egy beszéddel csatára tüzeli övéit.

69—61. Catilina megütközik Antonius alvezérével, de legyőzetik és övéivel hősi védelem után elesik.

II. De bello Jugurthino:

1—4. c. Az iró bölcsészeti elmélkedése korának jelleme s a történetirás haszna felett.

5. A Jugurtha-féle háború leirásának célja s Numidia korábbi helyzete Massinissától Jugurthái.

6—9. Jugurtha ifjusága és örökbe fogadtatása Micipsa által.

10. A haldokló Micipsa beszéde Jugurthához.

11—12. Jug. és Micipsa fiai közt viszály támad. Jug. megöleti Hiempsalt.

13—16. Adherbal fegyvert fog Jug. ellen, legyőzetik s Rómába menekül, hol a megvesztegetett nemesség Numidiát Jug. és Adherbal közt felosztja.

17—19. Észak-Afrika leirása.

20—26. Jug. megtámadja Adherbalt, ez Rómába segítségért küld, de Jug. őt Cirthánál ostrom alá veszi s megöli.

27—35. I. Numidiai hadjárat: α) Jug. Bestia consult meg-

vesztegeti s kedvező békét köt (27—29. c.); β) Memmius beszéde; Jug. Rómába idéztetik. A II. numidiai hadjárat ellene elhatároztatik (30—35.)

36—42. II. Numidiai hadjárat: Albinus folytatja a háborút, befejezését Aulusra bizza, ki Suthul környékén megveretik s járom alá hajtatik. Albinus visszatér Afrikába, de mit sem végez (36—39.) C. Manilius Limetanus bünvizsgálatot inditványoz a nemesség ellen, melyet a nép nagy szenvedélylyel teljesít (40.) A nemesség és pórnép közti pártoskodás keletkezésének oka. (41—42.)

43—62. III. numidiai hadjárat: Metellus készületeket tesz a háborúra. Jug. békéért könyörög. Metellus előre nyomul. (43—46.) Met. Vaccát meghódítja. Jug. ujra békét, kér, de hiába (47.). Jug. ütközetre készül. Met. Jugurthát, Rutilius pedig Bomilcárt a Muthul folyam mellett legyőzi (48—53.) Rómában Met. győzelme fölött nagy az öröm. Met. előbb rend nélkül, majd Mariussal hadi rendben előrébb nyomul (54—55.) Met. megkezdi a zámai ütközetet. Marius Siccába küldetik. Met. folytatja a zámai ütközetet. Jug. a tábort megtámadja. A zámai ütközet a rómaiak vereségével végződik (56—60.) Met. Bomilcárral szövetkezik Jug. kézrekerítése iránt (61—62.)

63—86. IV. Numidiai hadjárat: Metellus továbbra is megbizatik a hadjárat vezetésével. Marius jellemzése. Met. és Mar. közt a viszály kezdetét veszi (63—65.) Vaga körüli ütközet (66—69.) Bomilcar és Nabdalsa összeesküvésének felfedezése (70—72.) Marius consul lesz (73.) Met. Thálánál győz (74—76.) Leptis város segélyt kér a rómaiaktól; a város leirása (77—79.) Jug. Bocchussal szövetkezik, kit Met. a maga részére igyekszik megnyerni (80—83.) Marius Afrikába készül; egy heves beszédben kikel a nemesség ellen; Uticában átveszi a fővezérséget (74—85.)

87—91. V. Numidiai hadjárat: Marius több jelentéktelen csata után Capsa városát beveszi.

92—114. VI. numidiai hadjárat: Marius egy erődöt bevesz a Mulucha folyam mellett (92—94.) Sulla Marius segélyére jő, jellemzése s a táborbani magaviselete (95—96.) Jug. és Bocchus megtámadják Mariust. Marius győz (97—99.) Marius téli szállásra vonul, Cirta közelében megveri Jugurthát és Bocchust (100—101.) Sulla és Manlius Bocchussal kiegyeznek, de ez ujra megszegvén a békét, öt követet küld Mariushoz és Rómába (102—104.) Sulla sok veszély után Bocchushoz ér (105—107.) Sulla és Bocchus alkudozik, ez kiadja Jugurthát (108—113.) Marius a gallok ellen küldetik. (114.)

Így osztanám én fel Sallustius szóban forgó két művét. Épenséggel nem akarom azonban ezzel azt állítani, hogy B. és M. urak felosztásukban hibásan jártak el, hanem csak nézetem szerint túlközlékenyen.

A kiadók igérik, hogy szerzők úgy Liviushoz mint Sallustiushoz egy *függeléket* fognak készíteni, melyben összefoglaló vázlatok fogják mindazt rendszeresítve nyujtani, a mi emlé-

kezetes és nevezetes az iró nyelvezetére és stilusára, magának és korának világnézetére nézve műveikből levonható; hogy a szemléletet elősegítő térképek és rajzok sem fognak hiányzani; hogy a fordítást közvetítő jegyzeteket, az egyes helyeket és szókat megvilágító magyarázatokat szerzők külön füzetbe fogják foglalni, s hogy ezek valóban az iskolai gyakorlatból eredve az illető osztályok átlagos álláspontjának megfelelőleg lesznek szerkesztve. Mindenesetre a tankönyvek illyetén szerkesztése csak szerzők alapos methodikai tudományáról tesz tanuságot. Kivánatos volna azonban, hogy a szöveg kiadását azonnal és közvetlenül ezen külön füzet kiadása kövesse.

A tankönyveknek ezen új, a methodikus oktatásnak megfelelő irányban való szerkesztésében B. és M. urakat, kik a jó tankönyvek készitésében oly szerencsések és fáradhatatlanok, üdvözölhetjük mint uttörőket. S csak örülhetünk annak, hogy, mint a kiadók jelentik, Petrovich F., Szarvas G. és Dávid A. urak hasonló módon és irányban fogják szerkeszteni Tacitus Annales-eit, illetőleg egy latin költészeti olvasókönyvet s Xenophont és Herodotot. Ideje is már, hogy az összes görög és római classicusok iskolai használatra ugyanoly módon szerkesztessenek s adassanak ki, mint B. és M. urak Sallustiusa, melyet a tanárok figyelmébe különösen ajánlhatunk.

Polgár György.

Vegyesek.

— Dr. Ribáry Ferenc emlékezete.

Egyesületünk ismét egyikét veszté el tagjainak (ez évben már a 14-et!) dr. Ribáry Ferenc budai gymnasiumi r. tanár s legujabban a budapesti egyetemen az ó-kor helyettes tanára az, kit a kegyetlen halál kiragadott közölünk.

Május hó 17-én éjjeli 11 órakor múlt ki majdnem fél évig tartó sorvasztó láz következtében, mely elől hiába keresett már húsvét táján menedéket Görzben.

A boldogultnak érdemei a tudomány és tanítás mezején sokkal ismertebbek, hogy sem az én magasztalásomra szorulnának. Csupán a kegyelet sugalmának engedek, midőn életét és munkásságát néhány vonással feltüntettem.

Ribáry Ferenc született 1827. október 6-án Koltán, Komárommegyében. Atyja Ribáry Ágoston földbirtokos, ki ma is él s nagy tiszteletnek örvend az egész megyében, gondos nevelésben részesité. Tanulmányait Esztergomban kezdte és Budán folytatta. Már 14 éves korában felment az egyetemre, hol először a bölcsészetet, aztán a jogot hallgatta. Elvégezvén iskoláit, a helytartótanácshoz került gyakornoknak, hol is Békey számvevőségi tanácsos alatt szolgált 1848-ig.

A magyar szabadságharc a gyenge testalkatú ifjú szivét is felvillanyozta, s ő nem törődvén beteges állapotával, a honvédek soraiba, a Hunyady ezredbe lépett, hol nemsokára hadnagygyá lett. S íme, egy nagy eszme, a szent ügy

iránti lelkesedés a gyenge testet is megedzé, úgy hogy az ifjú a legnagyobb nélkülözéseket és fáradalmakat képes volt elviselni. Résztvett a letenyei, fridaui és moori csatákban. Azonban 1848. decemberben elfogatván, előbb Bécsbe, innen pedig Königsgrätzbe vitetett. Fogolytársai voltak a többiek között Gajzágó, Vajkay, Ivánka, Gelléri Szabó és Xántus.

A szabadságharc befejezte után, mint sok mást, úgy R.-t is besorozták cs. k. osztrák közkatonának. 1851. augusztus havában azonban megszabadulván a katonaságtól, egy ideig otthonn tartózkodott, s azután nevelőnek ment. Ily minőségben 9 évet töltött, elébb az Orczy, utóbb a Végh családnál. — Mit ifjú korában nem bírt elsajátítani, annak most kettőzött szorgalommal és kitartással dőlt neki. Magánszorgalomból tanulta meg a görög, francia s angol nyelvet, s kiképezte magát mindazon tudományszakokban, melyekhez hajlamot és vonzódást érzett. Előbb a nyelvészetben, utóbb a történelemben. 1861-ben a budai kir. egyetemi főgymnasiumban tanár lett, 1869-ben pedig a budapesti m. kir. tud. egyetemen a világtörténelem magántanárának habilitáltatta magát, s mint ilyen 1870. bizatott meg az a közben szervezett középiskolai tanárképezdében a történelem tanításával.

R. a közéletben is tevékeny részt vett. Midőn 1867. Buda városa, mely a provisorium alatt csak tanácscsal bírt, képviselőtestületet választott, R. is képviselővé megválasztatott. Az maradt halála napjáig; a főváros tanügyének elvirágoztatásában neki e minőségben nem csekély érdeme van.

Irodalmi munkásságát már 1859. kezdte egy értekezéssel 1) „Hová való a mordvin nyelv? magyar őstörténelmi és nyelvészeti értekezés." (Megjelent a Magyar Nyelvészet IV. köt.). 1860. a Pápán megjelent Ifjúsági Plutarchban adta 2) „Mátyás király ifjúsága" című dolgozatát. Ezután egy ideig távol maradt az irodalomtól, hogy később annál nagyobb termékenységgel lépjen elő.

Igy a Nyelvtudományi Közlemények $186^6/_7$. folyamában 3) A „baszk nyelv és nép" című munkája jelent meg, mely körül egy egész kis irodalom keletkezett. Vinson Julien baszk nyelvész ugyanis értesülvén e munka létezéséről, megtanult magyarul s lefordította R. munkáját. A kritika itélete úgy hangzott, hogy ez a legjobb baszk nyelvtan, s az elismerés annál nagyobb volt, mert egy oly nyelvcsaládhoz tartozó nemzetiségű férfiú írta, mely e sajátságos ősnyelvvel semmiféle rokonságban nincs. Vinson azonban az általa fordított munkában néhol cáfolni igyekszik R.-t, erre aztán Bonaparte Lucien herceg felelt meg egy terjedelmes röpiratban. A herceg különben sürü levelezésben állt R.-val.

Ezen két nyelvtudományi munkája után fordult tulajdonképeni szakmájához, a történelemhez. 1868. jelent meg 4) „Magyarország oknyomozó történelme", mely már 3 kiadást élt meg. 1869. 5) „Assyria és Babylon őstörténelmének hitelessége" c. értekezése látott napvilágot az Akadémia kiadásában. Ugyanezen évben adta ki 6) „Világtörténelmének" I. kötetét, az ó-kort, mely azóta a 4., 1870. a középkort, mely már harmadik, 1871. az új-kort, mely második kiadást ért, és 1877. a legújabb kort. 1871. jelent meg tőle 7) „Magyarország kisebb történelmi kézikönyve", mely Horváth Mihály egyik munkájával egyesülten olaszra fordíttatott, s ez az, melyet a hazai szerb iskolák legközelebb szerb nyelvre fordítottak. E munka azóta 4 kiadást ért. Szintén 1871. kaptuk tőle 8) „A magyar királyság földirata" c. munkát, mely azóta már szintén negyedszer nyomatott; és még ugyanazon évben 9) „Európa s a többi

világrészek földiratát" 2 kötetben, mely hasonlókép négy kiadást ért. 1872. ismét két művel lépett fel; 10) „A kis magyar történet" és 11) „Kis földleirással", melyek eddig két kiadást értek. 1874. egy értekezést írt, mely szintén az Akadémiában olvastatott fel s ez által adatott ki; címe: 12) „A pelasg kérdés mai állása s a jobbágyság a helleneknél és rómaiaknál." 1875. ugyancsak akadémiai értekezés gyanánt jelent meg 13) „Egy lap Egyptom őskori történetéből. A hikszószok vagyis pásztor-királyok kora." Ez értekezés megirása előtt bő tanulmányokat tett a párisi és londoni könyvtárakban. 1876. megjelent 14) „Tiberius kora" című monographiájának I. része: a „Claudiusok története." Végre még 15) egy „Világtörténelem polgári iskolák számára" is kiadatott tőle 1879-ben.

Az utolsó időben minden idejét igénybe vette a 8 kötetre tervezett s roppant elterjedésnek örvendő „Képes Világtörténelem", melyből eddig körülbelül csak $1^1/_2$ kötet jelent meg; e nagy műnek befejezését azonban, fájdalom, a sors megtagadta boldogúlt kartársunktól.

Béke lengjen az elhúnyt porai fölött!

Adjon az ég számos ily tudományosan képzett és munkás tanárt hazánknak!

Budapest, 1880. május hó 18. **Dr. Wohlrab Flóris.**
a budai gymn. tanára.

— A közoktatási tanácsból.

Május 15-én tartotta a közoktatási tanács azon összes ülést, mely a gymnasiumi tantervre vonatkozó utasítások felett végleg határozott. A nagy terjedelmű munkálat elfogadtatott azon megjegyzéssel, hogy a tanács jegyzője az egyes tagoktól irásba beadott stilaris észrevételeket tekintetbe vegye a revisio alkalmával. Az ülés azután az átmeneti intézkedésekkel foglalkozott. Különös nehézség csupán a természetrajz és földrajz tervének alkalmazásában merül fel. Erre nézve a régi terv marad érvényben, míg a tanács alkalmas tankönyvet nem ajánlhat a tanároknak.

Érdekes határozat hozatott még a mostani diszvizsgálatok ügyében. Egy tanári testület azt kérelmezte a miniszteriumnál, hogy a jelenlegi vizsgálatok, melyek többet ártanak, mint használnak, eltörültessenek. A tanács oly intézkedést ajánl a miniszteriumnak, mely szerint a vizsgálatok megtartandók, a feleletek eredményei azonban, ha ellenmondásba jönnének az előbb megállapított tanjegyekkel, mindenesetre tekintetbe veendők a bizonyítvány kiállításánál. — Egyébként a rendtartás illető pontjára vonatkozólag már évek előtt tett a tanács hasonló értelmű felterjesztést, a miniszterium azonban nem intézte el az ügyet.

— Egyetemi jubileum és egyetemi tanév.

A budapesti tudomány egyetem május hó 13-án ünnepelta uj szervezetének századik évfordulóját. A fényes ünnepnek maradandó emlékei az érmeken kivül Pauler Tivadar igazságügyi miniszter ur munkája az egyetem száz éves történetéről, melyből ez alkalomra az első füzet jelent meg, továbbá Budapest főváros nagy alapítványa, (évenkint 1000 frt) a tudomány érdekeinek előmozdítására.

Hogy a budapesti alma mater a jövőben még jobban teljesíthesse nagy feladatait, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletet bocsátott ki nem sokára az ünnep után a tudomány-egyetem tanácsához azon alkalomból, hogy az

egyetemi tanév megkurtítása miatt a lapokban is történtek felszólalások. A miniszter ur constatálja a „lábra kapott visszaéléseket," melyek következtében a tanítás „valósággal és tényleg alig terjed hat hónapnál többre," a minek oka részben a vizsgálatok, főleg azonban a szünidők. E helyzetet „az oktatás sikerének, a terjedelmes disciplinák teljes előadása lehetőségének kockáztatása nélkül tovább tűrni nem lehet." A miniszter követeli, hogy a tanítás legalább kilenc hónapra terjedjen; felhívja tehát a tanácsot, hogy „ez ügyet még a jelen tanév hivatalos bezáratása előtt esetleg rendkivüli tanácsülésben is, vegye tárgyalás alá s terjeszszen eléje, a fentebbiek szem előtt tartásával, s figyelembe vételével annak, hogy az előadásoknak az egész év folyamában kilenc hónapra kell kiterjedniök, azok tényleges megkezdésének és befejezésének, mindkét félévben jövőre szorosan megtartandó határidejei iránt részletes javaslatot és pedig oly időben, hogy a szükséges intézkedést e részben, még a jövő tanév megkezdése előtt megtehesse."

— A Bartal-jubileum. Szép ünnepnek volt szinhelye pünkösd első napján délelőtt 11 óra után az egyetem diszterme. Bartal Antal, az akadémia tagja, egyetemi magántanár, és a tanítóképző intézet gyakorló iskolájának igazgatója 25 éves tanárkodását ünnepelték az érdemes férfiu nagyszámu barátai, tanítványai, tisztelői kiváltképen a tanárvilágból. A küldöttség által meghivott jubilansot először Petrovich Ferenc üdvözölte minden tanártársa, barátja és tisztelője nevében. Utána dr. Kármán Mór üdvözlé az intézet tanárai nevében; egy tanárjelölt pályatársai nevében szólt, s ekkor az ünnepeltnek egy diszes arckép-albumot nyujtottak át. (Az album fatáblája pompás faragványnyal van ékesítve, melyet Dvihally Emil besztercebányai gymnásiumi tanár készitett.) Majd a gyakorló iskola növendékei léptek elő s egy 8. osztálybeli tanuló szép latinsággal irt beszédben adott kifejezést az ifjuság érzelmeinek. Az ifjuság egy ezüstbabér-koszorut és egy ezüstserleget nyujtott át emlékül a jubilansnak. Bartal mélyen meghatva, az öröm feltörő könyeivel küzdve mondott köszönetet, (a tanulóknak latinul) az iránta nyilvánuló szeretetért. Délután két órakor több mint száz teritékkel bankett volt a Hungáriában. A lakomát Berkes zenéje fűszerezte. A felköszöntések sorát Sztoczek József kezdette meg, éltetvén Ő felségét a királyt. Dr. Staub Mór a közoktatási miniszterre emelt poharat. Volf György a jubilansot és tisztelt nejét éltette. Névy László a tanáregylet nevében üdvözölte őt, mint az egyletnek alapitó tagját, egykori alelnökét, a közoktatási tanácsban megválasztott képviselőjét. Elbeszélte aztán a szónok, mint iparkodott Bartal menekülni barátainak és tisztelőinek ezen kegyeletes demostratiója elől, s mint használta fel ez alkalmat ujra egy minden dicséreten felülálló tettre. Bartal ugyanis egy hozzá (szólóhoz) intézett levélben azt az ohajtását fejezte ki, hogy ő akkor érzi magát legjobban megtisztelve, ha az ünnepre összeadott pénz azon segélyalap első tőkéjévé tétetik, melynek megteremtését szóló nemrég inditványozta, kijelentvén egyszersmind, hogy a maga részéről felajánl 100 frtot, s mig él és módja lesz hozzá évenként 24 frtot. A rendező bizottság méltányolta is a nemeslelkűséget, s azon volt, hogy jusson is maradjon is. Bartal tehát testet adott az igének, s a szép példa remélnünk engedni, hogy a tervezett segélyalap-intézmény valósággá lesz. Jóizü humorral köszönté még fel az ünnepeltet Greguss Ágost, a tanárokra Székely kir. táblai biró, Gregussra, Stoczekre Kármán Mór mondott felköszöntőt. Azután még

többen szónokoltak lelkesen, s a lakoma csak 4 óra után ért véget. — Szivből kivánjuk, hogy t. tagtársunk még az évek hosszu során át folytathassa áldásos működését a tudomány és tanítás mezején!

— Az V. Fejezet.

A dunántúli ref. egyházkerületi közgyülés a gymnasiumi és reáliskolai oktatásról szóló törvényjavaslathoz egy fejezetet ajánl V.-nek, mely „a magyarországi mindkét hitvallású evangelicusok (evangelici utriusque confessionis) által fenntartott nyilvános gymnasiumokról és reáliskolákról" intézkednék.

E fejezetben, melyet a debreceni „Protestans Hetilap" május 22-iki száma közöl, határozottan vannak formulázva a protestansok kivánalmai, azért érdekesnek tartjuk a főbb §-okat megismertetni olvasóinkkal.

64. §. A 62. §-ban említett tanintézetek felett az illetők maguk rendelkeznek és gyakorolják az igazgatási jogokat a jelen törvény értelmében.

Ennélfogva a tanintézet vagyonának kezeléséről, a tanerők alkalmazásáról és fizetéséről, a fegyelmi eljárásról az illetők maguk gondoskodnak.

66. §. A hitfelekezetek által fenntartott nyilvános középiskolák tannyelve kizárólag magyar.

67. §. A hitfelekezetek főhatóságai kötelesek az általok fenntartott nyilvános középiskolákban ugy a tanárokra, mint a tanulókra vonatkozó fegyelmi szabályzataikat (a fegyelmi eljárást is bele értve) az ezekben időnként eszközölt változtatásokat a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez tudomás végett felterjeszteni, valamint a tanulókra vonatkozó fegyelmi szabályzatokat nyilvánosan is közzé tenni.

68. §. A legalsó osztályokban fölvétel föltételeit, a fölvételi vizsgálat tárgyait és a megkivántató előismeretek mértékét azok határozzák meg, kiknek hatáskörébe a tanterv megállapítása tartozik, a fölvétel ideje a bevégzett 10 év, a fölvételi díjak iránt a felekezeti hatóság határoz.

70. §. Az évközben egy tanintézetből a másikba átmenetelt, ugyanazon tanintézet alsóbb osztályából a felsőbb osztályába lépést, elégtelen tanjegyek kijavítását és az osztályösszevonást az országos törvényben megállapítandó módozatok keretén belül, az illető hitfelekezeti főhatóság adja meg s igy nyert bizonyítványok mindenhol érvényesek.

72. §. A tanárképzést illetőleg a hitfelekezetek jogosítva vannak, középiskolai tanárképző intézeteket szervezni, azokban a tanárképzés módját és rendét meghatározni, erre vonatkozó szabályzataikat kötelesek a vallás- és közoktatásügyi miniszternek tudomás végett előlegesen bemutatni.

A tanárképesítés módját, tanvizsgáló bizottság szervezetét és a tanári képesitő vizsgálat szabályzatát szintén kötelesek bemutatni a vallás- és közoktatásügyi miniszter urnak, annak ellenőrizhetése végett, hogy a tanárjelöltektől követelt képzettség nem kisebb-e, mint az állami tanárképesítésnél; a tannyelv itt is kizárólag magyar.

74. §. A középiskoláknál megállapitandó tanórák számát és a tanárok között a tanórák arányát az intézetet fenntartó testület állapítja meg.

Párhuzamos osztályok állításával a tanerők száma is aránylagosan szaporítandó.

75. §. (előbb 76.) A mindkét hitvallású felekezetek, az 1848. XX. s az 1868. LIII. t. c. értelmében, a felekezetek lélekszáme s az ország népességi

arányához viszonítva, az állami évi költségvetésből, a hitfelekezetek által fentartandóknak és segélyezendőknek kijelölt középtanodáik (gymnasium és reáliskola) számára évenkénti államsegélyátalányban részesíttetnek.

76. §. (előbb 77.) A főfelügyeleti jognál fogva, jogában és tisztében áll, a vallás- és közoktatási miniszternek, a hitfelekezeti intézetekről, az illető felekezek főhatóságai utján:

a) statisztikai adatokat szerezni be.

b) Tanévenként jelentéseket kívánni, melyekben a tanrend és felosztás (hittani tárgyakat kivéve), tanárok létszáma, képesítése és működési köre, az osztályonkénti népesség, óraszám és az oktatás eredményei, valamint az érettségi s egyéb zárvizsgálatok kimutatások által feltüntetve legyenek.

c) A 65. §. értelmében megállapított tanrendszerben (a hittani tárgyakat kivéve) minden lényegesebb változásnak, valamint az iskola előbbi jellegében s tanfolyam körében történt minden változásnak a tanév végén bejelentését megkívánni.

d) A használt tan- és vezérkönyveket, legyenek azok nyomtatásban, vagy kéziratban (a hittaniakat mindazáltal kivéve) bekövetelni, azokat azon szempontból, nem foglalnak-e magokban állam-, alkotmány-, vagy törvényellenes tanokat vagy tételeket, megbiráltatni.

e) Az iskolai vagyonról és alapítványokról évenként sommás kimutatást kívánni be.

Mindezen adatok, jelentések, kimutatások és beterjesztések kívánatra, az illető főhatóság utján, a vallás és közokt. miniszterhez nyujtandók be.

77. §. (e. 78.) A főfelügyelet gyakorlása szempontjából, a vallás és közoktatásügyi miniszt. hitfelekezeti férfiaink által, bármikor meglátogattathatja a felekezetek által fentartott középiskolákat, azoknak nyilvános vizsgálatain, csupán tudomásvétel végett jelen lehet, de rendelkezési joga nincs.

78. §. (e. 79.) Különösen az érettségi vizsgálatokat illetőleg, melyek minden 8, illetve 9 osztályú nyilvános középiskolában évenként tartandók:

a hitfelekezetek által fentartott nyilvános középiskolákban az érettségi vizsgálaton az elnöklés a felekezeti főhatóság megbizottját illeti; a vallás és közokt. ü. m. azonban, általa kiküldendő prot. szakférfiu által, esetről-esetre jelen lehet, hogy magának az érettségi vizsgálat szabályszerű lefolyásáról egyenes tudomást szerezhessen. E végből az érettségi vizsgálatok tartásának ideje mindig jó előre bejelentendő. A vizsgálati utasítást a felekezeti főhatóságok magok adják ki, de kötelesek azt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatni, annak ellenőrzése végett, hogy az érettségi vizsgálatokban követelt képzettség nem kisebb-e, mint az állami vezetés alatt álló hasonló tanintézetekben.

Egyebekben az érettségi vizsgálatokról szóló 58—61. §-ok itt is érvényesek.

79. §. (e. 80.) A tanárképesítő vizsgálatok tartása, tanárképző intézet és tanárvizsgáló bizottságot tartó hitfelekezeti hatóságok részéről, előre bejelentetvén, a vallás- és közoktatásügyi miniszter ezen vizsgálatokon is, általa kiküldött prot. szakférfiak által jelen lehet, a vizsgálatok és tanképesítés szabályszerű lefolyását ellenőrizheti.

A vizsgálatnak a magyar nyelv és irodalom minden esetre egyik tárgya. — A miniszter kiküldöttei a vizsgálat eredményéről a miniszternek jelentést tesznek.

— Földtani értesitő.

A magyarhoni „Földtani társulat“ egy uj, jelentékeny vállalatot indított meg. Ez a „Földtani értesitő,“ melynek már négy száma jelent meg. A társaság régi „Közlönye“ ezután csak eredeti szakértekezéseket fog közölni, a magyaron kivül még egy világnyelven, míg az „Értesitő“ a többi rovatokat veszi át s arra törekszik, hogy necsak rendszeres és élénk összeköttetést létesitsen a társulatban, hanem egyuttal a földtani ismeretek részére általánosabb érdeklődést keltve, a hazai és a hazánkra vonatkozó szakirodalom nyilvántartása mellett a társulat teljes működését előtüntesse. Az uj folyóiratot szintén a társaság buzgó titkára: Inkey Béla és Schmidt Sándor szerkesztik. Az eddig megjelent számok gazdag és érdekes tartalma meggyőz bennünket arról, hogy a folyóirat a legjobb irányban halad. A főcikkek: A magyarhoni földtani társaság 30 éves munkássága, Schmid Sándortól; A földről Schmidt S.-tól; „Cotta Bernát emlékezete,“ „Bányászat és földtan“ Inkey Bélától. — Megjelenik a folyóirat a társaság szaküléseit követő vasárnapon minden hónapban egyszer. A társaság tagjai ingyen kapják, előfizetők a „Földtani Közlöny“ mellett egy évre 4 frtért; külön előfizetési ára 1 frt. E rendkivüli olcsóság dacára a kiállitás nagyon diszes. Melegen ajánljuk a tudomány barátainak figyelmébe.

— Figyelmeztetésül.

Tisztelettel értesitem a tagtárs urakat, hogy a vasutaktól az árleengedés már megérkezett. Igazolványokat tehát már most küldhetek. Bővebben a jövő számban. Dr. Brózik Károly egy. titkár.

Névsora*)

azon tagoknak, kik a tagdijat 1880. ápr. 25-től 1880. május 25-ig lefizették.

$187^{6}/_{7}$-re: Jablonszky János.

$187^{7}/_{8}$-ra: Jablonszky János, Lintner Lajos (1 frt 50 kr.).

$187^{8}/_{9}$-re: Dr. Borbás Vince, Fábry Jenő, Ivankovits János, Jablonszky János, Kovács Béla, Legeza Viktor (1 frt), Lintner Lajos. Hátrálékban van még 95 tag.

$187^{9}/_{80}$-ra: Barlanghy Adorján, Békési Gyula, Bolkai Vilmos, Chobot Ferenc, Csiby Péter, Csomár István, Csonka Lajos, Dengi János, Dömöter László (II. felét), Elek Lajos, Fábián L. Mór, Fehérváry István, Gonda István, dr. Hankó Vilmos, dr. Heinrich Károly, Ivankovics János, Jablonszky János, Kristóf János, Krisztiani Alajos, Kovács Béla, Kőváry Tivadar, Legeza Viktor, Nagy Elek, Nagy Pál, Nemesszeghy Kálmán, Örvényi Vilmos, Pápai Pál, Pfeiffer Mihály, Piribauer Alajos, Propper János, Pröll Antal, Schultz Antal, dr. Stirling Sándor, Szentpétery János, Szőke Endre, Szombathy István, Tankó János, Zalai Márk. Összesen fizetett 652 tag (azaz 80·50%).

$188^{0}/_{1}$-re: Dr. Fésüs György.

Előfizettek $187^{9}/_{80}$-ra: Bokor Imre tanár úr Békésen, Debreceni ref. főiskolai könyvtár, Lampel Róbert könyvkereskedése Budapesten, Luzatto Ignác úr könyvkereskedő Déván.

Budapest, 1880. május 25-én. **Mayer József,**
egyleti pénztárnok.
(II. ker. állami reáltanoda, Budán.)

---

*) Még mindig több mint 150 idei tagdij nem folyt be; felkérjük az illető tagokat, hogy tagdijhátralékaikat lehetőleg f. hó 25-ig beküldeni szíveskedjenek.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Junius 15. 19. szám. 187⁹/₈₀.

Illem és álszemérem az iskolában. *)

Tisztelt szakosztály!

A »Polgári iskola« c. lap 5. számát (f. é. május elsejéről) nevemre cimezve külön is megkaptam, valószinűleg Póra Ferenc társunk intézkedéséből. E számban t. i. társunknak egy cikke van, melynek a cime »Erkölcs, illem és olvasókönyv,« s melyben, mint sejteni lehet, az a kérdés van vitatva, vajjon szabad-e az iskolában, a hol a tanulók még gyermekek, olyan olvasmányokat tárgyalni, melyekben bizonyos kényes természetü dolgok is érintve vannak? Az iró magyar, német és latin olvasmányokból vett idézetekkel meg is mutatja, minő kifejezéseket és rajzokat tart ártalmasaknak az erkölcs és illem dolgában; sürgeti, hogy e fontos pandagogiai kérdés megbeszélés tárgyává tétessék; megkerestetni óhajtja az iskolaszéket, hogy csak oly könyvek használatát engedélyezze, melyek nemcsak a módszertan, hanem erkölcs és illem tekintetében is megfelelnek a jogos igényeknek; óhajtja, hogy a polg. isk. tan.-egylet közgyülése bizottságot küldjön ki e kérdés beható tanulmányozására és javaslattételre.

Ha jól vagyok értesülve, a polg. isk. tanítóegyesület választmánya nem volt az értekező urral egy véleményben, s a kérdésnek oly módon való tárgyalását nem tartotta szükségesnek. A választmány motivumait nem ismerem, de felteszem, hogy azért ejtette el az ügyet, mert a felhozott példákban nem talált oly nagy erkölcsi veszedelmet, mely rendkivüli óvó rendszabályokat tenne kivánatosakká. A polg. isk. tan.-egy. választmánya semmiesetre sem akarhatta, hogy a kérdés a paedagogia szemében közömbös

*) Felolvastatott az I. szakosztály 1879. október 7-iki ülésén. — Tárgyhalmaz miatt nem közöltük eddig; a kérdés azonban oly korszerü, hogy a hozzászólás ma sem késő. Szerk.

dologgá szálljon. Több ok van arra, hogy az illem és szemérmetesség, mint a neveléstudomány nagy fontosságú paragraphusai, a tanférfiak kiváló figyelmének legyenek tárgyai.

Én a magam részéről nagy tévedésnek tartom mind az oktalan prüderiát, mint a szabadosságot. Pedig akad a tanítók között mindeniknek képviselője. Az »illem« dolgában ép oly óvatosság és tapintat szükséges, mint a vallásében. Az ifju lélekre nézve egyformán veszedelmesnek tartom a túlzó pietismust és az istentagadást. Ha elitéli a józan paedagogia a 18. századbeli philanthrópokat azért, hogy már a gyenge gyermeket is fel akarták világosítani a nemi élet mivolta iránt, azt a túlságos érzékenységet és aggódást sem helyeselheti, melyet némelyek a naturaliák dolgában általán tanúsítanak, s melynek ügyvédjévé Póra tagtársunk is szegődik. Igaz, hogy attól is sok függ, minő kor- és nembeliek tanulók, s hogy pl. a leányokkal szemközt férfitanítónak kényesebb helyzete van; de valamint az élet nyelvéből nem lehet kiküszöbölni azon kifejezéseket, melyek alapjokban »ellenkeznek az illemmel,« úgy felesleges erőködés volna minden olyan olvasmányt kitiltani az iskolából, mely egyet-mást érint a naturáliákból. A szülő, magzat, nemzet, csecsemő, magvaszakadt stb. szók ártatlanok, mert mindennapiak, s a gyermek nem gondol valódi jelentésökre; a vallás beszél nemzésről, fogantatásról, körülmetélésről, s ezek is ártatlanok, mert a szent oktatás magasabb regióba emeli a lelket, hogy sem a gondolkodás a szók valóságos értelmezésére irányúlhatna; hanem mikor egy költő a nemi életre céloz, habár a legideálisabb eszmemenetbe füzi is az érzéki képzeteket, megrökönyödünk, s az illem és erkölcs megsértéséről panaszkodunk.

Több tekintetben tanulságos azon incriminált példák sorozata, melyekből Póra tagtársunk értekezése kiindúl. Fel fogom őket olvasni. . . .*)

Tagtársunk nem akarja folytatni, pedig még sok hasonló helyet lehetne idézni nem a szerzők összegyüjtött müveiből, hanem középiskolai olvasókönyvekből is. Én folytatni fogom a sorozatot, a mint épen eszembe jut egy és más.

Vörösmartynál az (Elhagyott anyában) ez áll: »Én szültelek, álltam bölcsőtök előtt, emlőim adának uj életerőt. . .«

Arany »Ráchel siralmá«-ban ezt olvassuk: „Unszoló emlőim

*) Helykiméléséből nem ismételjük az idézeteket. A Hermann és Dorotheából vett sorok jellemzik a többieket is, melyeket P. ur incriminál. Szerk.

elfogadni késtek, belgatag reménynyel várom ébredéstek . . .“ Ugyanabban azt is, hogy a „kor méhe meddő;“ a csodaszarvas regéjében van ez a sokszor incriminált hely: „Kilenc ifjat megbűvölni, szerelemtől szűz maradni;“ Toldi 2. énekében vannak e sorok: „Tán megunta gyászos özvegysége ágyát, s másnak adja élte hervadó virágát?“

A prüderia bizony minden ilyesben találhat okot a megbotránkozásra, elpirulhat, zavarba jöhet miattok. Pedig ártatlan dolgok ezek mind, mihelyest a tanító nyugodt méltósággal tud velök elbánni. A scandalizálás veszélyét el lehet kerülni egyrészt úgy, hogy nem bocsátkozunk a kifejezés taglalásába. Vannak az illem körében is olyanforma fogalmak, melyeket a logika törzsfogalmaknak nevez; érti a gyermek magyarázat nélkül is, érti a nélkül, hogy a szónak »természetrajzi« sajátságát fejtegessük előtte a nyelvi és irodalmi oktatás körében. Különben a gyermek ez oldalról is eljut a kellő tudáshoz részint az életben, részint más tanulmányok által. Máskor azonban, és pedig épen a kényesebb dolgokkal szemközt egyenesen a tanár erkölcsi bátorsága, szövetkezve kellő nevelési tapintattal, vezet célhoz. Az olvasásnál a tanulók netaláni malitiáját egy komoly pillantás is lehetetlenné teszi; a mi gyermekre vagy ifjura nézve először csiklandós, megszünik azzá lenni, ha a tanár méltósággal szól hozzá, s megmutatja, hogy az a furcsának tetsző kifejezés is részese az olvasmány ideális tartalmának.

Az incriminált helyek mindegyikére lehet oly magyarázati módot találni, mely nem ferdíti el az értelmet, s mégis illemes és erkölcsös marad. Tekintsük csak a legveszedelmesebbek egyikét Hermann és Dorotheából: Hermann panaszkodik, hogy minden oly elhagyott, puszta előtte: a feleség szükségét érzi. Igen, de mily felséges motiválás után mondja ki ezt a férfiúvá fejlődött ifju az anyja előtt!? Mily különböző az egész kép összeségében, mint ha két kiszakított sorban sejtetjük! És az »értelmes, jó anya« felelete sem egészen az, a mi Póra ur idézetében olvasható. Azt mondja ugyanis az anya:

Sohn, mehr wünschest du nicht die Braut in die Kammer zu führen,
Dass dir werde die Nacht zur schönen Hälfte des Lebens,
Und die Arbeit des Tags dir freier und eigener werde,
Als der Vater es wünscht und die Mutter . . . . .

Azt hiszem, a különbség eléggé szembetünő, ha nem két, hanem négy verset olvasunk. A férfiu napi munkája szabadabbá

és inkább sajátjává válhatik, ha a házat hű nő gondozza; s az éj, melyet a férj családjával tölt, mely pihenést nyujt a kifáradottnak, valóban az élet szép felévé válhatik. Itt is el lehet mondani: Honny soit qui mal y pense!

Kisfaludy »Mohácsá«-ból az olvasókönyvek ki szokták hagyni azt, a mit Póra ur idéz:

Hány szűz fonnyada el zsarlónk buja karjain ekkor!

De tegyük fel, hogy a költemény teljesen le van nyomva. Vajjon oly veszedelmes-e az illem és erkölcs szempontjából az a sor? Maga a költemény egész mivolta szerint érettebb ifjaknak való, a kik tudják, hogy a törököknél a soknejűség uralkodik. A történelem nem hallgathatja el, hogy a győztes török pusztításaival együtt járt az ifjak és szűzek elrablása, láncra fűzése. Nem elég-e ez a tudalom arra, hogy a tanulók minden részletezés nélkül is megértsék a tényt?

Vagy nézzük a csodaszarvas idézett helyét, melyről magam is nem egyszer hallottam, hogy zavarba ejti a tanárt. Én nem találom oly veszedelmesnek, sőt bele merek ereszkedni a magyarázatába. A tündérekről szóló mondásban gyakrabban előfordúl, hogy nekik kedvök telik a föld fiainak sanyargatásában. A leányok is azt a mesterséget tanulják a tündérektől, hogyan lehet az ifjakat elbüvölni, szerelmesekké tenni, a nélkül, hogy ők magok szerelmet éreznének irántok. Csupa játék, kedvtelés az egész mesterség; őket nem érdeklik az ifjak; viszontszerelem nem támad bennök. A »szűz« szó tisztát, érintetlent jelent, s az, hogy ők a szerelemtől szűzek maradnak, csak annyit tesz, hogy hiába vágynak utánok az ifjak, ők nem fognak férjhez menni.

Kényesebbek ennél a »Toldi« sorai Aranynál, melyekben az mondatik, hogy Toldi Lőrincné tán megunta özvegysége ágyát s másnak adja élte hervadó virágát. Itt bizony a pajkoskodó képzelődésnek volna alkalma dévaj festésre, s talán baj az, hogy e két sor úgy össze van nőve a többivel, hogy lehetetlen kiszakítani feltünő csonkítás nélkül. És mégis; az én tapasztalatom szerint soha sem ütközött meg rajta az ifjuság. Nagyon reálisan van bennök kifejezve egy koros asszony lehető férjhezmenése, s a használt kép nagyon is szemléltető; de épen azért elég ennyit mondani róla, hogy »Toldi Lőrincné talán másodszor akar férjhez menni«; s ezzel szépen tovább foly az olvasás. Az egész elbeszélésnek naiv idealitása olyan, hogy magával ragadja a lelket, s a tanulónak alig jut eszébe ama kifejezések apró részletezése.

Mindebből kiderül, hogy »nem oly fekete az ördög, mint a minőnek festik.« Azok a helyek, melyeket némelyek az illem és erkölcs nevében kárhoztatnak, legtöbb esetben nemcsak ártatlanok, hanem arra is alkalmat nyújthatnak, hogy a tanár a családiasságra vonatkozó észrevételeket tegyen.

Midőn azonban a túlságos illemeskedést, a gyermek raffineriáját ápoló prüderiát elitélem, koránsem akarok szószólója lenni annak a felfogásnak, mely szerint a classicus csonkítatlanúl adandó a gyermek kezébe. Igaz, hogy van módja az iskolán kívül azt is elolvasni, a mi az olvasókönyvben nincs meg; de egészen más az, ha maga olvas, mint ha az iskolában tévedez gondolata illemtelen képekre. A gyermek nagyon jól fogja tudni, miért maradt ki az a dolog az olvasókönyvből. Sokat tanul e ő pontban itt is ott is. A családnak kötelessége őt megvédeni az így szerzett talán korai tudás káros következéseitől. Különben — intra parenthesim legyen mondva — a csonkítatlan classicus is kevesebbet árt neki, mint sok más nem classicus olvasmány, szinház, társalgás, és egyéb tényező, melyeknek hatása alatt ifjaink nagy része felsarjad.

Fennebb mondám, hogy veszedelmesnek tartom nemcsak a pünderiát, hanem a szabadosságot is.

Volt nekem egy különben igen derék tanárom, a ki annyira bele volt szerelmesedve a latin classicusokba, hogy a mit ezek írtak, azonfelül, és a mellett nem ismert semmi szépet. Vörösmartynak Virgilius és Ovidius mellett még a nevét is alig volt szabad kimondanunk. Természetes, hogy a colossalis elfogultságnak komikus virágai is voltak. Egyszer azt kérdezte tőlem, olvastam-e már Ovidius Ars amatoriáját és Libri Amorum-ját. Persze nem olvastam. — Olvassa, ifiúr, mondá, olvassa az istenért! Soha annál szebbet nem olvasott! Az a jó, ártatlan, tisztalelkű Ovidius. Én persze szót fogadtam, olvastam belőle egyet-mást, s ámultam nemcsak Ovidius dévajságán, hanem főképen a jó professor határtalan naivságán. Igaz, hogy én már nem voltam gyermek, de ezt a nagy bizalmat az ifjú iránt sem tanácsos tanúsítani.

Szerelmi költemények csak cum grano salis, és felnőttebb növendékekkel olvasandók, s ezekkel is csak olyanok, melyek a szerelem érzéki oldalát is megeszményítik; de egyformán távol állanak a prózaiságtól és az érzelgéstől. A hypersentimentalismus talán még veszedelmesebb az ifjúra nézve, mint a nyerseség.

Azokat a műveket, melyeket az irodalmi oktatás kitünők-

nek, mintaszerűeknek mond, lehetőleg teljesen kell adnunk. Nem találom például motiválva a tartózkodást János vitéz olvastatásában attól a jelenettől, melyben Iluska a patakban a ruhát tisztázza, s kilátszik a vízből két szép térdecskéje, Kukorica Jancsi gyönyörűségére. De nem az iskolába való már a XXVI. szakasz utolsó verse, mely a tündérekről ezt mondja:

> És a mely világot álmaikban láttak,
> Tündérország még csak árnya a világnak;
> Ha a földi ember először lányt ölel
> Ennek az álomnak gyönyöre tölti el.

Shakspere nagy óvatossággal olvasandó. Az iskolai kiadásokban okvetetlenül ki kell hagyni egyet-mást, még a történelmi tárgyú darabokból is. Igaz, hogy nála a kényesebb természetű kifejezések is a conceptióban és jellemzésben találják motivumaikat; de az ilyeneknek elhagyása nem okoz nagy hézagot, s nem esik a dráma lényegének rovására.

Az olvasókönyvek szerkesztőinek általában nem ajánlható eléggé az óvatosság. Finom paedagogiai tapintat kell ahhoz általában, hogy valaki azon sokféle feltételnek megfelelőleg szemelje ki az olvasmányokat, melyeket a paedagogia felállít. E feltételek között ugyan nem a legfőbb a tartózkodás mindennemű úgynevezett illemtelenségtől, mely sokszor nem is az, a minek mondják, de nem is az utolsó. Alig hiszem, hogy a jelenleg használt olvasókönyvek szem elől tévesztenék, a mi igazán az illem és erkölcs követelménye. A mi kényes van bennök, nem lehet komolyan veszedelmes az ártatlanságra nézve. Mindenesetre pedig szükséges, hogy a tanár el tudjon velök bánni, s a maga szörnyűködésével, vagy esetlen kertelésével nagyobbat ne csináljon belőlök a valóságnál.

Névy László.

Tételek és megfordításuk.

Inductio a mathematikában.*)

Legyen szabad a következőkben a mathematikai oktatás két fontos logikai momentumát megvitatnom. Bár nem oly themák ezek, melyek tanári körökben a megbeszélés tárgyát ne képezték volna: mindazonáltal az ügy fontossága fölbátorított arra, hogy ide vonatkozó nézeteimet közzé tegyem, úgy miként nekem feltüntek.

---

*) Felolv. a II. szakoszt. február 17-iki ülésén.

I. Tételek és megfordításuk.

Ha állítunk egy tételt, mely igaz, akkor tudomást szerzünk magunknak a tétel alanyának bizonyos tulajdonságáról. Ez az alany a mathesisben leggyakrabban mondat alakjában lép föl. Hogyha azonban valamely alany egy bizonyos tulajdonságát megismertük — a végből, hogy tévedéseknek és hamis föltevéseknek kitéve ne legyünk, szükséges mindenkor, hogy élesen szemeink előtt lebegjen, vajjon az állított tulajdonság egyedül az említett alanyt illeti-e meg vagy még mást is? Szükséges, hogy határozottan tudjuk, vajjon az alany és állítmány mint fogalmak alá és fölérendelt avagy azonos fogalmak-e?

Az igazság megismerésének kezdete, hogy egy tételt önmagában megismerünk. A logika országában még idegen örömmel fogadja e megismerést; határozottságot érez, de bizonytalanságot is; görcsösen ragaszkodik a kimondott állításhoz és mégis szeretne tovább szállni. Honnan van ez? Határozottságot érez, mert igaz az, a mit megtudott. Bizonytalanságot, mert nem tudja és szeretné tudni, hogy az alany fogalomköre kisebb-e vagy egyenlő-e az állítmány fogalomkörével.

Némileg a mondattani megjelölés nem szabatos oldalának bélyegezhetjük azt a bár az összes nyelvekben uralkodó szokást, hogy, midőn az alanyt az állítmánynyal mondatkép összekapcsoljuk és itélünk, nem azonos, hanem alá és fölérendelt fogalmakat kötünk össze. Jobban mondva a nyelvi kifejezés gyöngéjének róhatjuk föl, hogy az alá- és fölérendelés meg azonosság megkülönböztetésére nem rendelkezik különböző copulákkal.

Sőt a jelölés e határozatlansága, elég roszul, kiterjed a mathesis némely részeire is. Rendesen az egyenlőség jelével az azonos fogalmakat kötjük össze. P. (n egész szám.)

$$(1+x)^n = 1 + \binom{n}{1}x + \binom{n}{2}x^2 + \binom{n}{2}x^3 + \ldots$$

De vannak esetek, mikor nem azt, p.

$$\sqrt[3]{1} = 1,\ \sqrt[3]{1} = \frac{-1+\sqrt{-3}}{2},\ \sqrt[3]{1} = \frac{-1-\sqrt{-3}}{2}$$

Ezekben az esetekben fölé- és alárendelt fogalmat köt össze az egyenlőség jele. Mennyi bajt okozhat a szabatosság ily hiánya különösen a kezdőnél. Azt mondja

$$\sqrt[3]{1} = 1,\ \sqrt[3]{1} = \frac{-1+\sqrt{-3}}{2}$$

két mennyiség egy harmadikkal egyenlő lévén, azok egymás közt is egyenlők, következik:

$$1 = \frac{-1+\sqrt{-3}}{2}$$

Ezen pedig látja, hogy nem igaz. Elvész az egyenlőségek átalakítása- és összekapcsolásánál tanult szabályokban való bizalma, kedve pedig a tárgyhoz nem kis mértékben csökken.

Pedig egyszerre megvilágosodik minden, ha azt mondjuk: igaz ugyan, hogy $1 = \sqrt[3]{1}$-gyel, de más is egyenlő $\sqrt[3]{1}$-gyel. És így $\sqrt[3]{1}$-nek köre nagyobb, mint 1-nek köre. És így jogosan nem mondhatjuk:

$$1 = \sqrt[3]{1}\text{-gyel, hanem csak } 1 = \text{némely}$$

$$\sqrt[3]{1}\text{-gyel, } \frac{-1+\sqrt{-3}}{2} = \text{más némely}$$

$\sqrt[3]{1}$-gyel. E két legutolsó egyenletből pedig nem következik, hogy

$$1 = \frac{-1+\sqrt{-3}}{2}$$

Schröder „Lehrbuch der Arithmetik und Algebra. Erster Band. Die sieben algebraischen Operationen« cimű munkájában az alá- és fölérendelt fogalmak összekapcsolására különös jelet ajánl.

$$A \not\gtrless \left\{ \begin{matrix} a \\ a' \\ a'' \\ \vdots \end{matrix} \right. \text{ vagy } \left. \begin{matrix} a \\ a' \\ a'' \\ \vdots \end{matrix} \right\} \not\lessgtr A$$

E jel, miként a kisebb-nagyobb jele $\lessgtr$ egyúttal mnemotechnikus, mert a nagyobb körrel biró, a fölérendelt fogalom felé kiszélesedik.

Az irók zavar elkerülése végett mindenkor megállapítják $\sqrt[n]{A}$ alatt A-nak melyik n-ik gyökét értik. Ha van reell és positiv gyök (minő tudvalevőleg csak egy lehet) akkor általánosan elfogadott szokás szerint ezt értik. Ha A-nak nincs pozitiv, csak negativ reell gyöke van, akkor a reell negativ számot értik. A többi gyököt $\alpha\sqrt[n]{A}$, $\alpha^2\sqrt[n]{A}$, . . . $\alpha^{n-1}\sqrt[n]{A}$-val szokás jelölni, hol α 1-nek valamely n-ed fokú complex és pedig primitiv gyöke. Ez utóbbi jelölés mód — mint ismeretes — az egység bármelyik n-ed fokú primitiv gyökének azon tulajdonságán alapszik, hogy belőle hatványozás által előállítható valamennyi n különböző gyök.

A gyökkífejezések sokfélesége következtében a kellő óvatossággal kell elbánnunk és a szükséges magyarázattal megtoldanunk a harmad és negyed fokú egyenletek algebraikus megfejtésére

szolgáló képleteket. Ily esetben a szóbeli megjegyzésnek kell kiegészítenie azt, mit a jelölés hiányossága tenni elmulaszt. Az

$$x^3 + p\,x + q = o$$

egyenlet megfejtésére szolgáló Cardan-féle képletnél:

$$x = \sqrt[3]{-\frac{q}{2} + \sqrt{\frac{q^2}{4} + \frac{q^2}{27}}} + \sqrt[3]{-\frac{q}{2} + \sqrt{\frac{q^2}{4} + \frac{q^2}{27}}}$$

hol négyzet — és harmadik gyökök fordulnak elő, okvetlenül föl kell említenünk, hogy a négyzet gyök alatt mindig a pozitiv számot értjük, a két összeadandó harmadik gyökkifejezésnek pedig ama gyökeit kapcsoljuk össze, melyeknek szorzata $-\frac{q}{3}$. Ha e megjegyzést tenni elmulasztjuk, akkor a Cardan-féle képlet a szerint, a mint az első összeadandó három különböző értékét sorra összekapcsoljuk a második összeadandónak ugyanannyi különböző értékével, q különböző értéket ád, tehát olyat is, mely a kérdésben forgó harmadfokú egyenletnek nem gyöke. Hogy a q lehetséges eset közül 3 minden esetre olyan, hogy a két összeadandónak szorzata $-\frac{p}{3}$, és hogy épen ezek az értékek adják meg az adott egyenlet 3 gyökét: az természetesen a képlet levezetésének menete alkalmával tűnik ki.

A gyökkifejezések jelölésében föllépő határozatlanságnak történelmi oka van. Eleinte ugyanis nem tudták azt, hogy $\sqrt[n]{A}$-nak n különböző érték felel meg. Ezt a tételt ismerték: a az a^n -nek n-ik gyöke. De a megfordított tételről, hogy a^n -nek n-ik gyöke a, nem tudták, hogy érvényes-e, vagy nem. Vagyis nem tudták, hogy a^n -nek n-ik gyöke lehet-e még más is, mint a, avagy nem?

A gyökkifejezések különféleségének fölhozott példájából tisztán látjuk, minő zavart idéz elő ismereteinkben az, ha nem vagyunk tekintettel arra, hogy a tételben összekapcsolt fogalmak az azonosság (1) vagy a fölé alárendelés viszonyában állnak-e egymáshoz? Vajjon az (1) vagy (2) eset érvényes-e, erről meggyőződünk, és igy azonnal világosság és biztosság érzete terjed el ismereteinkben, ha megvizsgáljuk a tétel megfordítását. Innen ez utóbbi műveletnek fontossága.

1. Gondoljuk át még egyszer, hogy, ha itéletet mondunk ki, akkor azt állítjuk, hogy az alany köre benn van az állítmány körében. Tehát az alany köre vagy kisebb az állítmány körénél vagy azzal egyenlő. Ha most a tételt megfordítjuk és azt vizsgálván helyesnek találjuk, akkor az előbbi mellé egy uj itéletet kapunk, mely igy hangzik: az eredeti állítmány, most alany, vagy kisebb az eredeti alany, most állítmány körénél, vagy vele egyenlő. A megfordítás tehát akkor, ha a fordított tétel is érvényes — a következő két szétválasztó itélethez vezet:

$$S \text{ köre } \begin{matrix}\text{vagy} \\ \text{vagy}\end{matrix} \begin{matrix}< \\ =\end{matrix} P \text{ körével},$$

$$P \text{ köre } \begin{matrix}\text{vagy} \\ \text{vagy}\end{matrix} \begin{matrix}< \\ =\end{matrix} S \text{ körével},$$

hol S és P megfelelőleg az alanyt és állítmányt jelzik. Allván ez a két szétválasztó itélet, ez már eldönti azt, hogy e közül a három egyszerűen állító itélet közül:

$$\begin{aligned} S \text{ köre} &< P \text{ köre} \\ S \text{ »} &> P \text{ »} \\ S \text{ »} &= P \text{ körével}, \end{aligned}$$

melyik az érvényes. *S* köre nem lehet kisebb *P* körénél, mert a második szétválasztó itélet azt mondja: *S* köre $\left\{\begin{matrix}\text{vagy nagyobb} \\ \text{vagy egyenlő}\end{matrix}\right\}$ P körével. P köre azonban nem lehet kisebb S körénél, mert ez meg ellenkeznék az első szétválasztó itélettel.

2. Ha kitudjuk mutatni, hogy az eredeti tétel fordítottja nem érvényes, akkor ebből azt következtetjük: S köre $<$ mint P köre és igy azzal a tulajdonsággal, melyet P jelöl, nemcsak S bir, hanem más alanyok is, u. m. S′, S″ sat., amely utóbbiakat nem ismerjük. Ez utóbbi esetben kutatásunk irányt kap annyiban, hogy ösztönöztetünk ez egyéb alanyok fölfedezésére.

Igy például azonos tételek, melyeknek fordítottja is érvényes. Minden egyenes egyenlete első fokú egyenlet két ismeretlen közt. Ha három egyenes egyenlete oly tulajdonsággal bir, hogy mindegyiket valamely jól megválasztott állandóval megszorozva és összeadva identicusan nullát kapunk: akkor a három egyenes egy ponton megyen át.

Nem azonos, tehát meg nem fordítható tétel p.: Minden convergens sor tagjai kisebbednek. Ennek fordítottja: »Azon sor, melynek tagjai kisebbednek, convergens«, már érvénytelen.

Pedig látjuk, hogy a nyelvi jelölés mindkét esetben ugyanaz. Innét származik főleg a zavar.

Hogy miként vezet a tételek s azok megfordításának megvizsgálása az azonos tételek fölismeréséhez, a logikai módszertan nagy mestere, a méltán »szigorú« melléknévvel földiszesített Lejeune-Dirichlet mutatta meg legszabatosabban »Zahlentheorie« cím alatt Dedekind által kiadott előadásaiban. A ki mathematikai munkát akar olvasni, olyat, mely minden kívánságát alaposságban kielégítse, az fogjon ehhez a műhöz s elégülten fogja forgatni lapjait.

Mi e közlemény resuméje? Ha ismerünk valamely mathematikai tételt, ne elégedjünk meg azzal; hanem soha se mulasszuk el fordítottját megvizsgálni, vajjon érvényes-e vagy nem? Ekkor terjed csak világosság abban a homályban, melyet az azonos meg fölé s alárendelt fogalmak öntudatos megkülönböztetésének hiánya előidéz.

II. Indukció a mathematikában.

A mathematikai indukció, az úgynevezett n-ről (n+1)-re való következtetés ellen nem ritkán — bár önkénytelenül — de jogosulatlan skepsis szokott ébredni. A bizalom hiányát a következtetés e neme iránt (melylyel pedig lépten-nyomon szoktunk találkozni az oktatás menetében) megszüntetni, leszen itten törekvésem.

Mikor több algebrai igazságot kifejező képletre induktiv következtetés által jutunk; ily esetekben annak biztosítéka, hogy a következtetés helyes, nyilván épen nem egyedül abban fekszik, hogy tetszéses értékeket téve a képletbe, mindig a valóságnak megfelelő eredményre jutunk. A biztosítéknak ily szegényes mértékével megelégedni a mathematika nem kénytelen, úgy, mint a többi exakt tudományok, mint a physika, chemia, physiologia, statisztika. Ez utóbbiak azon törvényeik bebizonyítására, melyekre indukció utján jutnak rá, nem rendelkeznek más eszközzel, mint avval az alapos hiedelemmel, hogy tapasztalván azt, hogy A ok után mindig B okozat következett vagy észlelvén azt, hogy valamely törvény minden próbánál kiállta a sarat: az a törvény a jövőben is mindig be fog következni. A bizonyosságnak ez a foka az, amit az utóbb nevezett exakt tudományok nyujtanak és nem több.

A mathematika azonban e tekintetben sokkal hatalmasabb, és fő haszna minden egyéb tudomány fölött épen abban fekszik, hogy hiedelemre egyáltalában nem szorul és igazságait úgy bizonyítja be, hogy azok eszünknek meggyőződéseivé válnak a nélkül, hogy szükséges volna azokat minden egyes esetre megpróbálnunk. A próba előtt ép oly bizonyosan tudjuk, mint utána, hogy valamely általánosan kimondott és bebizonyított törvény minden egyes átkarolt esetre áll. Mikor tetszéses értéket teszünk a képletbe és látjuk, hogy mindig a valóságnak megfelelő eredményre jutunk, akkor a mathematikában már nem bizonyítunk, csak illustratiót adunk ahhoz, hogy az ész szüleménye mint harmoniát a valósággal.

Különben a bizonyítás általános menete, itt a következő. Tapasztaljuk, hogy a kéttagú tétel képlete érvényes akkor, ha a kitevő kettő. És az ebből merített törvény bizonyosságának foka, hogy t. i. a kéttagú tétel mindig, tehát jövőre is érvényes, ha a kitevő 2, szigorúan véve nem is különbözik az imént említett egyéb tudományok bizonyosságának fokától. (Legyen megengedve e szőrszálhasogatás.) De elfogadva mégis mint bizonyosat azt, hogy a kéttagú tétel képlete érvényes n=2 esetben, ebből már az általános tétel érvényessége is következik. Igy járunk el.

Tegyük föl, hogy a képlet érvényes akkor, ha a kitevő n, hol n jelent valamely egész positiv számot. Már most ez a föltevés vagy helyes vagy nem helyes. Ha helyes akkor minden belőle vont helyes következtetés igaz, ha nem helyes, nem igaz.

Ne törődjünk azonban egyelőre ennek a föltevésnek jogosultságával; mert nem is törődhetünk vele, nem is dönthetjük el általánosan jogosultságát vagy ellenkezőjét. Hagyjuk azt akkorra, mikor már látjuk és tudjuk, mi folyik a vizsgált föltevésből. Utólag meglepetésünkre látni fogjuk, hogy ismerve a feltevésből folyó következményt, még az a hasznunk is van, hogy be tudjuk bizonyitani magának a föltevésnek igazságát is. Már most a Newtonféle képletnél be tudjuk bizonyitani azt, hogy ha a képlet érvényes n kitevő mellett, hol n jelent bármely positiv egész számot, akkor az $n+1$ kitevő mellett is érvényes. Tehát abból a föltevésből, hogy a képlet érvényes akkor, ha a kitevő $= n$, az is következik, hogy akkor is érvényes ha a kitevő $= n+1$. Ez egy bebizonyitott itélet; de föltétes! nem mondja sem azt, hogy az érvényes arra az esetre, ha a kitevő $= n$, sem pedig azt, hogy érvényes, ha a kitevő $= n+1$. Hanem csak azt mondja, hogy ha n-re nézve érvényes, $(n+1)$-re nézve is érvényes.

Most tudásunk köre tágulván, térjünk át annak megvizsgálására, hogy egyáltalában helyes volt-e föltevésünk? Azt mondjuk, hogy föltevésünk helyes volt; mert épen magának a föltevésnek következményével tudjuk bebizonyítani, hogy helyes. Értsünk n alatt bármilyen egész számot, akkor a kéttagú tétel n kitevőre érvényes. Ez a bebizonyítandó. Azt tudjuk, hogy 2 kitevőre érvényes, de bebizonyítottuk, hogy, ha valamely kitevőre érvényes, a következő nagyobbikra is, tehát 3-ra nézve érvényes, tehát 4-re is és i. t. A föltételből vont következményt annyiszor alkalmazva, mig n-ig el nem jutunk, látjuk, hogy a tétel érvényes n kitevőre. Most már tisztában vagyunk azzal, hogy az $(n+1)$ kitevőre is érvényes. Ezt tudnunk azonban a bebizonyítás általánosságát illetőleg már is fölösleges. Mert hiszen n alatt akármiféle egész számot, $(n+1)$-et érthetünk.

Az a jellemző ennél a bizonyításnál, hogy az n-ik eset érvényességének belátásához csak akkor jutunk, ha végig megyünk az 1-ső, 2-ik, 3-ik. . . $(n-1)$-ik eseten. De mig a gondolatnak ez egy pillanat műve, addig a valóságos kivitelnél millió évekig is számolhatnánk, ha megakarnánk tapasztalatilag győződni, teszem a septilliódik eset helyességéről. Ép ilyen tényekben nyilvánul az elmélet haszna.

A bizonyításnak legutóbb tárgyalt neme, teljes indukciónak, még pedig n-ről $n+1$-re való következtetésnek, miglen a physika, chemia stb. tudományok által használt indukció nem teljes indukciónak szokott hivatni. A teljes indukciónak egyéb, az imént tárgyalttól különböző módjai, a megértést illetőleg semmi nehézséggel sem járván, azok boncolásába nem bocsátkozunk.

Mindez a fejtegés azonban inkább a logika, mint a mathematika körébe vág. Gyönyörű példáját nyujtja, mily benső kapocs köti őket össze. A logika összetettebb, bonyolódottabb, fejlettebb, magasabb igazságainak alkalmazását másutt egyéb tudományok-

ban nem is találjuk, mint csak épen itten. Sőt a logika fejlődése karöltve jár a mathematikáéval, még jobban mondva tökéletesedése belőle foly.

Dr. Walla Ferenc.

A francia nyelv etymologiája.

A gymnasiumi és reáliskolák programmjaihoz, — kivált az utóbbi időkben — gyakran járulnak tudományos értekezések, melyek szerzői az illető intézetek tanárai. Az értekezés a programmot terjedelmében gyarapítja s tudományos szinezetet ád neki. Aztán ismerteti is a szerzőt. Ennél többet átalánosan nem mondhatni; mert az eljárás értékét és hasznát mindenik értekezés külön vizsgálata tüntetné ki. Ily szemlékkel tömni lapjainkat, szükségesnek, az eseteknek legnagyobb részében, nem tartom; hanem csak akkor, ha az illető programm-értekezés vagy nagyon jeles, vagy nagyon rosz. Ebből a következik, hogy az a cikk, mely a »Pápai ref. főiskola 1878/79 tanévről való Értesítvényében« van közölve, az érintett rovatok egyikébe tartozik. Hogy melyikbe? azt elemzése fogja kideríteni. Az értekezés cime, betűről betűre: »A francia nyelv étymologiája« *) és azt tárgyalja, mikép kell a mostani francia nyelv szavait a megfelelő latin szókból származtatni.

Mielőtt a tárgyalás miképp-jét kezdenők vizsgálni, felelnünk kell arra a kérdésre, »Szükséges vagy legalább hasznos-é ama tudás a francia nyelv tanulójának?«

A felelet egy részben könnyü. Miután ezerek és ezerek tanulnak meg franciául, a kik előtt ismeretlen vagy csak hallomásból ismeretes a latin, annálfogva a szükséges eszméjét legott elháríthatjuk és csak a haszon kérdése marad fenn. Erre nézve egy kicsinyt elemeznünk kell. Haszon t. i., ha van, csak kettőben állhat; 1) a francia szavak értelmét a megfelelő latin szavakat tudó tanuló gyorsabban felfogja s könnyebben megtartja; 2) a hajlítási és szószármaztatási ragok felfogásában is segítségül szolgál neki a nyelvtan ismerete. A haszon hát kétségtelen; de, jegyezzük meg, teljesen csak arra a tanulóra nézve, a ki j ó l tud latinul. Minden más esetben egy felől csökkenti a tökélytelen tudás a reménylett hasznot, más felől kettős munkát ád a tanulónak. Nem csak azt kell t. i. megtanulnia, hogy mitől származik egy bizonyos francia szó, hanem azt is, hogy mit jelent az eredeti latin? Bizonyos-é a programmcikk szerzője abban, hogy nem csak 7-ik, de 8-ik osztályu tanítványa is tudja, ismeri-e jól — adott esetben — a francia szó értelmét és megtartását segítendő eredetit? Ha nem, az etymologizálásra fordított idő és fáradság

*) Figyelmet kérünk a magyar ékezett „é"-re s mellette a görög „y"-ra, melyek úgy kerülnek össze, mint a róka bőrök a csávában.

el van veszve. De feltéve, hogy jártas is a tanuló a classicus latinságban, állhat még más baj elé. Hátha az új francia szónak más az értelme, mint a régi latinnak? Igy pl. »apprehendere«-t nem egy, hanem két alakban leljük a franciában, u. m. »appréhender« és »apprendre« s mindeniknek másmás a jelentése, mint az ó latinnak. Hátha továbbá az eredeti latin szó nem classicus? P. O. »enseigner« »insignare«-tól, »engager« »invadiare«-től vette eredetét, s egyikökről sem tud Forcellini semmit. Itt megint füstbe megy az etymologizálás és mindent összevéve el kell ismernünk, hogy a bizony sok esetben nem segit.

De hát mégis marad egy rakás eset hátra, melyben az eredeti latin szóra való figyelmeztetés hasznára van, jó szolgálatot tesz a franciául tanuló gymnasistának. E célra azonban a külső, a szembe szökő hasonlóság elég, s a hol e meg van, alig is szükséges a tanitó figyelmeztetése s ez csak ott válik kellővé, a hol az eredeti latin s francia származéka közti rokonság jelei elmosódtak, mint pl. anima és âme, currere és courir, falsus és faux, factum és faît, fugere és fuir, lamina és lame, locare meg laudare és louer, lucta és lutte, pavor és pair, posse és pouvoir, rapa és rave és számos más párok között. De mi szükség a dolognak nagy feneket keríteni és minden külön esetben az illető szó etymologiáját hangtanilag, történelmileg és más nyelvekbeli rokonszavak hasonlitásával részletezni, úgy, hogy a tanító »minden betünek eredetét és létokát kimutatni birja,« mint szerzőnk követeli? Hogy ezzel a tanuló a kérdéses francia szó értelmét se hamarább se jobban meg nem tanulja, világos, és az idővesztést a nyeremény t. i. a nétaláni kivánciság kielégítése nem fizeti ki. E szerint az a körülményes, mély etymologizálás a francia nyelv megtanulására legkevesebbet sem segit.

Már pedig cikkiró mint francia nyelv és irodalom tanára éppen ily etymologiát jellemez és ajánl sürgetőleg. Dolgozata, mint annak a bizonysága, hogy szerző sok oldalú tájékozottságot szerezni igyekezett tantárgyai terén, dicséretet érdemel és ajánlani lehetne minden nyelvtanár társai figyelmébe, ha egy kérdés nem ütné oda az orrát. Az t. i., ha egészen helyesen tájékozta-é magát a programmi cikk irója, és eléadása nem foglal-é magában téves eszméket vagy nem kelt-é ilyeket a tárgygyal inkább vagy kevésbbé ismeretlen olvasóban?

»Az étymologia,« (sic) irja a programmcikk — »mely a szavak eredetét és a nyelvek átalakulásának törvényeit kutatja, még ifju tudománynak nevezhető, mely alig négy tized óta jelent meg a tudományok körében.«

Az etymologiának ez az ujdonsült definitója már maga elteveszti és félrevezeti az olvasót. Az ugyanis a mit sz. az etymologiának tulajdonit, nem ennek, hanem annak, kit hol szélesebb, hol szükebb értelemben általános nyelvtannak, összehasonlitó nyelvészetnek, (olykor nyelvphilosophiának is) neveznek a tiszte és feladata. Ez igen is, mint rendszeres tudomány aránylag új ugyan,

de 40 esztendősnél csakugyan régibb. Sylvester de Saey »grammaire generale«-ja 1797-ben, Adelung »Mithridatese« 1805-ben, Gessner Conr. hasonló cimű és targyú munkája pedig még azelőtt majd 3 száz évvel jelent meg.

Sőt e tudomány némely kérdéseit már ős régi időkben feszegették, mint pl. Homerus emlegeti egy s más tárgyról, hogy az isteneknél más neve van, mint az emberek nyelvén. (P. *ὃν Βριάρεων καλέουσι θεοί, ἄνδρες δέ τε παντες Αἰγαίων.* — Il. I. 403.) Herodotus is beszéli azt a hagyományt, hogy az egyiptomiak legősibb régiségekkel dicsekedvén, a vitát nyelvészeti érvekkel döntötte el a phrygiaiak részére az egyptomi király.

A sz. értelmezte tudományt tehát qualificálás és kikötés nélkül »ifiu«-nak nem nevezhetni. Az etymologia pedig, vagyis helyesen értelmezve: a szószármaztatás, legalább is olyan régi, mint az irodalom maga. A bibliában számos példája van, s a brahmanoknál már rendszeresítve leljük Kr. e. 330. Maga sz. is elismeri a régiségét az ő kétes »étymologiá«-jára nézve, midőn csaknem nyomban az idézetek után azt irja, hogy »Plato, Varro, Quintilian .... és Ménage foglalkozott az étymologiával«, és igy maga lerontja azt az állítását, hogy az: »ifiu« és »alig 40 éves tudomány«. Az ellenmondást nem egyenlíti ki az, hogy szerinte is — meg volt biz a »négy évtized« előtt is, csak hogy »sokáig homályban tapogatott« és »téves alapon« épített. Hogy indulhasson hát biztosan a programmcikk olvasója oly oktató után, a ki maga se tudja, hová vezesse? Tárgyáról ugyanis nincs kellő ismerete és ellenmondó jegyeket tulajdonít a fogalmának.

Hogy pedig az az »etymologia«, melyet a tudós világ annak ismer és mindenha ismert, egyátalában »téves alapon« állott volna, az igazsággal ellenkező, ingyen ráfogás. Hibázhattak Plato, Varro, Ménage egy s más szó származtatásában, de nem következik belőle, hogy elveik tévesek és tudományuk alaptalan lett volna. Az etymologizáló eljárás szabályai még soha codificálva nem voltak és csak alkalmazásaikból lehet kilesni őket, midőn egyszersmind azt is kitanuljuk, hogy Burnouf, Grimm, Bopp, Müller M. Sayce, Whitney s akármelyik más jeles philologus azon elveket követik, melyeket Paninináll, az alexandriai grammaticusoknál vagy az »Etymologicum magnum«-ban nyomozhatunk. Alkalmazásában egyszer-másszor épen úgy hibázhattak azok a modern nagy nevek, mint Varro vagy Ménage, de azért nem fogja mondani rólok cikkiró, hogy »téves alapon foglalkoztak az etymologiával«? Hogy nekik is hibázniok kellett olykor, bizonyítja az, hogy első rangú tekintélyek, milyek pl. Grimm és Bopp, egy vagy más nevezetes tárgyban egymással homlokegyenest ellenkező véleményeket nyilvánítottak. És csak igy hibáztak a régi etymologusok is, kiknek baklövéseit, a nem különben régi Quinctilianus nevetségessé teszi*),

*) Quinct. I. 6. 34. „Jam sit et classis a calando, et lepus a levieisa, et vulpes a volipes, etiamne a contrariis aliqua sinemus trahi? lucus ndb, umbra opacus parum luceat? Et ludus quia sit longissime a lusu? Et

még pedig okát adva és így korántsem csak »setétben tapogatózva,« holott »az etymologia mai álláspontját« nem ismerte. Ellenben az újabbkori etymologiának azt a nemkülönben téves származtatását, mely szerint fétu (dorong, vasrúd) a »festuca«-tól (szalmaszár) származnék, a mennyiben a »dorong« ugyancsak nem »szalmaszár,« ezt a balgaságot — mondom — senki sem ki nem gunyolta, sem meg nem cáfolta.*) A mi a szerző idézte példákat illeti: Ménage vagy más akárki éppen oly jól tudta, mint szerzőnk, hogy jeûne »jejunium«-tól és jeune »juvenis«-től származik s nem a két francia szó »fogalmát kötötte össze,« hanem a latin szók közt kétségtelenül mutatkozó betűbeli rokonságnak; jejunium és (juvenis) junior keresett értelmi alapot, és abban, hogy az ifiuság az élet reggele s az ember reggel éhes, éppen nincs semmi »logikai tévedés.« Hisz' a mai etymologia sem tud többet mint azt, hogy nem tudja, honnan van a hasonlóság, valamint azt sem, hogy honnan származik a jejunium. A juvenis-t pedig az ó-árja (hypotheticus nyelv) div gyökéből származtatja, a melynek mulat, játszik a jelentése, mi is »az ifiuság tulajdona.« Jobb-é ez sokkal a gáncsolt »éhes«-nél? A mi a »mus, muratus, ratus, rat« deductiot illeti, akárhány ilyet lelhetni mind Bopp mint Fick szótáraikban s annál kevésbbé absurdum, hogy mus nevező csakugyan mur-s-ból lett, mert a törzsök kétségtelenül mur. — A »lux a non lucendo« pedig nem jellemezheti a régiebb kor etyomologiai eljárását, mivel hihetőleg csak tréfás ötlet volt, s komolyan vétele ellen Quintil., mint láttuk, hatalmasan tiltakozik. Más felől nem lehet a korunkbeli etymologia rovására tenni, többek közt azt, hogy Bopp egész komolysággal származtatja λίγνυς (= korom, fekete füst) görög szót a sanscrit: dah (= ég) gyöktől. És ebben Pottot követi, a ki a lignum-ot, mint »éghető valamit« hozza le azon gyöktől. Hát aztán tignum mit vétett? Hisz e még közelebb jár a »dah«-hoz; de az égésnek semmi nyoma benne.

Szóval a modern etymologiának az egykoritól való különbsége nem az »észszerűség« kisebb vagy nagyobb fokozatában, hanem csak a feldolgozható anyag bőségében áll, melyben igenis hasonlíthatatlanúl vagyunk előnyben ma. De ugyan ezért a »tévedést és ferde felfogást« — minthogy errare humamum est, az

---

Ditis quia minime dives? etiamne hominem appellamus, quia sit humo natus? et verba ab aere verberato? sic perveniemus eousque, ut stella luminis stilla credatur" — s így kritizál még tovább.

*) Im itt a bizonyság: Littré igen igen jeles és méltán hires szótárában, ort. FÉTU, ezt olvasni: „2) Autrefois, par antiphrase, barre de fer, avec lequel le bourreau rouait les condamnés." Alább aztán következnek a prov. ó francia sat. alakok, de a melyek mindaz ó latin („festuca"-ra vonatkoznak, mely igenis szalmaszárt (Strohhalm) jelent. No már a dolog valósága az, hogy az a „fétu," mely vasrudat jelent, nem festuca-ból, hanem fistucá-ból van átalakulva; fistuca pedig = sulyok, dorong (Schlägel, Ramme.) De ez sem Littrének, sem azoknak az újkori etymologusoknak, a kiknek ő a szaván épített, nem jutott eszökbe.

összehasonlító módszer nem hogy megszüntette volna, hanem még tetemesen szaporította a számukat. Hiszen minél több a kő, annál több az alkalom a botlásra. Ész dolgában pedig hinni való, hogy a becsmérlett Varro esze megmérkőzhetnék akár a Müller Miksáéval.

De nem csak ezzel különbözteti meg sz. a régiebb és újabb tudományt, hanem azzal is, hogy amarra a »felületesség« bélyegét süti, holott a »jelenlegi módszer« szerinte »megfontolás« (-), »tudomány« (-) és »szigorra van alapítva.«

A megkülönböztetést a természettudományok hasonlatával akarja sz. világosítani, mint a melyekben szerinte szintúgy másképpen jártak el régebben, mint most. A felületességet azzal bizonyítja, hogy a »bálnát és delphint a halak közé sorolták.« De ezt nem »felületes« vizsgálat okozta, mert jól tudták, már Linné előtt, hogy azok az állatok melegvérűek, tüdővel és nem kopotyúval lélekzenek és elevent szülnek. Csak az osztályt jellemezték úgy, hogy a mely állat vízben él és kültagjai nem lábak, hanem úszószárnyak, az »hal«, mely értelmezéssel az osztály kétségtelenül meg volt határozva, s a rendszer épen úgy megtette a maga idejében a szolgálatát, mint későbbre a Linné é, a Cuvier-é vagy Haeckel-é. Ámde az etymologiának nem az osztályozás a célja, hanem a szóelemzés, minélfogva a hasonlítás merőben szerencsétlen.

Egyenesen pedig azzal akarja kimutatni sz. a régiebb etymologia felületességét, hogy »a francia nyelvészek a »paresse« szót πάρεσις-től származtatták.« Ez lehet felületesség — én nem mondom, hogy az, — hanem ha az volna is, egy esetből nem húzhatni következést a tudomány vagy módszer jellemére. Csak azt jegyezhetném meg, hogy:

Iliacos intra muros peccatur et extra.

Lám Bopp az új etymologia Herculesse Pott után a latin ignis-t ἴγνυς-től származtatja.

De a dolog valósága az, hogy bíz az épen nem is »felületes« etymologia. Mert elsőben is, vajjon tudja-é sz., kit akar e példájával nevetségessé tenni? Henricus Stephanust, a ki bár az etymologiának amaz »észszerűtlen« és »felületes« korában, a XVI. században élt, mégis mind e mai napig a philologiai főtekintélyek közé számítják Európa szaktudósai. Sőt épen a gáncsolt etymologiát is helyeslik hallgatólag. Az ismeretes »Thesaurus«-nak utolsó kiadásában ugyanis ennek szerkesztői, illetőleg javítói és bővítői a H. Stephanus származtatását minden megjegyzés nélkül ismétlik és közlik.

Másodszor, tekintve azt, hogy Marsilia görög colonia volt, a görög nyelvnek a vidéken való sporadikus elterjedését kétségbe vonni nem lehet. Ugyde provençal nyelven pareza = paresse, és az azont jelentő πάρεσις-tól csak végbetüjében különbözik. Ellenben pégritia és pareza közt felületesen tekintve csak a

p és r adják az analogiát melyet mélyebb vizsgálat még csökkent, minthogy a pigritia-ban mint törzsökében is: piger-ben az r nem alkotó betüje a gyöknek, holott »pareza«-ban és »paresse«-ben a szó törzsökéhez tartozik.

Harmadszor, paresse nem is azt teszi, a mit »pigritia«, mire nézve szószaporítás nélkül csak német fordításaikra hivatkozom. Pigritia = Verdrossenheit, Unwille; Paresse = Faulheit.

Már ezekből is eléggé világos, hogy a birált értekezés szerzőjének sem az etymologiáról sem a comparativa philologiáról helyes és egészséges fogalmai nincsenek s ennélfogva intenünk kell olvasóit, hogy az értekezés ferde állításaival magukat félre vezettetni s rosz útra térittetni ne hagyják.

De e még nem elég, mert még most kezdődik a rendszeres tárgyalás, melyhez megint sok igazító szó fér.

»Az ujkori philologia« — irja — »megállapította, hogy a nyelv változatlan törvényeknek hódolva fejlődik s alakulásában szükséges« — (ez alatt, necessarius = nothwendig-et kell hogy értsen) — szabályokat követ« *)

Ezt úgy hivják, hogy »nesze semmi fogd meg jól!« Ugyanis oly törvényeknek, »melyek nem léteznek, nem hódolhat és oly szabályokat«, a milyenek nincsenek, nem követhet sem az ó sem az új philologia, sem maga a nyelv.

Hogy egy bizonyos nyelv az ő hajlításaiban, ragozásaiban, származataiban, szerkesztvényeiben (compositum), idegen elemek békebelezésében, átalakitásában stb. miképp fejlődött, azt a tudomány részletesen kipuhatolhatja és a tényeket kisebb nagyobb valószinüsséggel, sőt az inductióval elérhető bizonyossággal is »megállapíthatja«; de hogy akármelyik egyes ténynek szükségképp úgy kellett történni, azt soha józan eszű nyelvész nem állította. A nyelv szerkezetében csak analogiák és szokások vannak, **) de törvény ereje egyiknek sincs. Ezt ha mástól nem, megtanulhatta volna sz. attól a fitymált Varro-tól, kinek de L. L. 7. könyvét kiválóan ajánljuk figyelmébe.

(Vége következik.)

Dr. Brassai Sámuel.

---

*) Állítását ért. későbbi szakaszában még azzal toldja, hogy az etymologia, jelesen a hangtan szabályainak „vakon kell hódolnunk, még ha álutra vezetnének is“ Kell-é több?

**) „Sermo constat ratione, vetustate, auctoritate, consuetudine. Rationem praestat praecipue analogia nonnunquam et etymologia.“ Quintil. 1, 6, 1. — De originibus verborum qui multa dixerit commode, potius boni consulendum, quam qui aliquid nequiverit reprehendendum „praesertim cum dicat etymologice (subst. és nem adv.) non omnium verborum posse dici causas.“ Varro de L. L. L. VI.

Irodalom.

Vergilius Aeneise I.—III. Magyarázta Veress Ignác. I. füzet, II. kiadás. Budapest, Lampel Róbert könyvkiadása. 1880. Ára 80 kr., 129 lap.

A magas miniszterium által életbe léptetett legujabb tanterv oly gyökeres reformokat idézett elő a gymnasiumi oktatásban s evvel együtt a tankönyv-irodalomban, hogy az eddigi tankönyvek tetemes része majdnem hasznavehetetlenné vált; ezt a philologiai tankönyvekről nem lehet általánosságban elmondani; de hogyha figyelembe veszszük az uj tankönyveket, azt látjuk, hogy lépést tartanak azon mozgalommal, mely a tudományos műkifejezések meghonosítását tüzte ki célúl s ez okból örömmel fogadjuk Vergilius Aeneise három első könyvének második kiadását. Szerző a nyelvtisztító irány barátja, mint az első szó 4-ik lapján mondja, s a magyar műkifejezések meghonosításán fáradozik, melyeknek hiányát mindnyájan érezzük, kik e szakban működünk. Veress nevéhez szép irodalmi munkásság füződik; művei szerkesztése paedagogiai tapintatról tanuskodik; kellő figyelemre méltatja a tisztességes birálat megjegyzéseit. E második kiadás azonban némely pótlások dacára sem sokkal vált terjedelmesebbé az elsőnél.

Bevezetésül adja röviden a költő életrajzát s művei általános rövid ismertetését. A szöveg nagyobbára Ladewig szerint van adva. A II. 257 versnek visszaállítása: extulerat fatisque deum defensus iniquis (az első kiadás: extulit atque deum stb.) helyesen történt; igaz hogy szokatlan ez az eset s a jegyzetes kiadások mind észrevétel nélkül sikamlanak át e helyen, de miután kéziratilag van biztosítva cum után a plusquamperfectum, ok a szövegváltoztatásra nincs s csak akkor volna megengedhető, hogyha ama téves nézet volna a kritika legfőbb elve, hogy minden szerzőnek minden helyen absolut jól kellett irnia.*)

A szöveg alatt következnek a magyarázó jegyzetek, melyek tárgyiak, nyelviek és mythologiaiak; azonban a szónoklati beszédalakok is figyelembe vannak véve. A nyelvtani magyarázat annyira terjed, mennyire a nyelvtan középszerü ismeretének feltételezése mellett szükséges; aprólékos grammatikai distinctiók nem foglalnak helyet.

*) Hasonló synt. rendhagyóság olvasható Cic. ad div. II. 19. t. i. postquam után conj. imperfecti; de azért Orelli kivételével senkinek sem jutott eszébe a szövegváltoztatás.

Paedagogiai tapintatról és helyes irányról tanuskodik, hogy megvannak a szükséges utalások a nálunk használatban levő nyelvtanokra (Thewrewk Vergil kiadása Madwigra és Zumpra hivatkozik), a gondolkodás- és összehasonlításra; hosszura terjedő magyarázatokra nem akadunk; a magyarázat néha a tanuló által adandó felelet alakjában történik; egyes helyeknél más hasonló de könnyebben felfogható esetekben leli a tanuló a magyarázatot. A tankönyv csak akkor emelheti a tanuló képességi fokát, hogyha első sorban a tanulót tartja szem előtt s határán túl nem lép, azaz »igen magasra sem, igen alá sem.« Ez olyan követelés, melyen igen szeretnek túllépni a szövegmagyarázók. E téren az összehasonlítás a többi Vergilius-kiadással Veress tankönyvének kedvező ítéletet fog biztosítni (l. Philol. közlöny 1880 II. füz. 166 lapon Dr. Pecz V. nyilatozatát az első kiadásról.)

Szép dolog, hogyha valamely tankönyv magasabb igényeknek is megfelelni akarván, terjedelmesebbé válik, csak ne történjék a tanuló ifjuság rovására, mert tudnunk kell azt is, hogy annak megszerzésére első sorban az iskola van hivatva; a mivelt közönség köréből könnyebben megvásárolhatja akárki a tanulmányozásra szükséges nagyobb terjedelmű könyvet, mint a tanulók szülei a 10 drága tankönyv mellé a 11-ket s legalább nem adunk a szüléknek is alkalmat elkeseredett kifakadásokra a tankönyvek drágasága miatt (T. közlöny 1879. 109 lapon).

Thewrewk Vergil-kiadása is igen jó a maga nemében, de tankönyvül nem oly ajánlatos, mint a Veressé, először azért nem, mert sok olyat tartalmaznak jegyzetei, mit a tanuló meg nem ért, mi hozzá nem férhető, szóval hermeneutikai és kritikai apparatusa oly annyira fennhangon szól, hogy gymn. tanulóra nézve megemészthetetlen; de másrészt terjedelménél fogva egy könyv oly drága, mint Veressnél három.

Az egyes szakokat képező elbeszélések kivonatosan vannak összeállítva s a jegyzetek közé iktatva. Helyesen jegyzi meg Pecz V. a Philol. közlöny említett helyén, »előnnyel bir Veress kiadása az előbbi két munka felett,*) hogy az egyes énekek tartalma részletezve van a jegyzetekben«, mert áttekinthetővé teszi a tanuló előtt a még ismeretlen anyagot.

Nyomtatási hibák csak elvétve fordulnak elé s azok is csak a jegyzetekben u. m. I. 700 dicumbitur e. h. discumbitur; II. 539 focdasti e. h. foedasti; III. 577: saxat e. h. saxa, s oly kevéssé hatnak a szöveg megértésére zavarólag, hogy egybehasonlítva más kiadók tankönyveinek hibáival, könnyüséggel ismerhetők fel s igazíthatók ki.

A mű izletes kiállításáról kezeskedik a Lampel jó hirneve, kinek az ó-kori remekirók jegyzetes kiadásainak közvetítésében nagy érdemei vannak.

---

*) Érti Szénássy Sándor Verg. Aen. I. és II. és P. Thewrewk Emil. Aen. II. könyvét.

Az általam bemutatott tankönyv második kiadását teljes lelkiismerettel merem a tanuló ifjuság kezébe ajánlani mint olyat, mely által nyitva van a tanulónak az önmunkásság utja, kezébe van adva egy eszköz, hogy a költőt hézagos ismeretei mellett is fennakadás nélkül megérthesse s feldolgozhassa.

PUTNOKY MIKLÓS.

Egyleti élet.

— A választmány junius 8-án ülést tartott.

Elnök: Berecz Antal; jegyző: dr. Brózik Károly.

Jelen vannak: Hofer Károly, dr. Lechner László, dr. Károly Gy. Hugo, Bermüller Ferenc, Mayer József, dr. Wohlrab Flóris, Köpesdi Sándor, Reif Jakab, Névy László, Petrovich Ferenc, Landau Alajos.

A mult ülés jegyzőkönyve hitelesíttetik.

Az elnök jelenti, hogy az egyesület nagy veszteséget szenvedett dr. Ribáry Ferenc tagtárs halála által.

A választmány fájdalmának jegyzőkönyvileg ád kifejezést.

Névy László benyujtja a „Jeles irók“ iskolai tárában megjelent „Julius Caesar“ köteles példányait. Egyuttal jelenti, hogy Göthe „Iphigeniája“ legközelebb kikerül a sajtó alól. Tudomásul vétetik.

A könyvtárnok jelenti, hogy az évi értesítőket rendezte. Nagy csomót ajándékozott György Aladár és Károly Gy. Hugó. Az összes szám 2059.

A pénztár megvizsgálására kiküldetnek dr. Say Móric és dr. Wohlrab Fl.; a könyvtár megvizsgálására: dr. Lechner László és Tomor Ferenc; az irattár megvizsgálására: Köpesdi S. és Reif Jakab.

Landau Alajos a gymnasiumi rajztanárok érdekében és nevében szólal fel. Utal a középiskolai törvényjavaslat ismeretes pontjára, mely sérelmes a gymn. rajztanárokra nézve, s előadja, hogy az érdeklettek várják ügyöknek a tanáregyletről való támogatását.

A választmány, tekintve a javaslat tárgyalásának elnapoltatását, a mi egy a visszavonással, most minden direct lépést feleslegesnek és céltalannak tart. A közgyülés programmjába fel levén véve egy középiskolai törvény alapelveinek tárgyalása, az előadó kétségtelenül fog a tanárok állására is reflectálni. Jó alkalom lesz ekkor arra is, hogy a rajztanárok inditvány alakjában szóljanak az ügyhöz, a minek alapján a közgyülés nyilatkozhatik a kérdésben.

Uj tagokul felvétettek: Szabó József polg. isk. tanár Budapesten (aj. Reif J.), dr. Bellaagh József ügyvéd és váltójegyző Budapesten (aj. Berecz Antal), Berecz Ede állami felsőbb leányiskolai tanár Budapesten (aj. Wohlrab Fl.), Mihalik Aurél és Vas Bertalan főgymn. tanárok Székesfehérvárott (aj. Ereky Alfonz), Gyurits Gyula és Lechner László áll. gymn. tanárok Fehértemplomon (aj. Töreky G.)

— A közgyülés programmja véglegesen következőleg állapittatott meg.

Julius 4-én ismerkedési estély (8 órakor) a Hungáriában.

5-én reggel 8-kor választmányi ülés az állami felsőbb leányiskola igazgatósági irodájában (Erzsébettér 3. sz. I. emelet.)

9 órakor közgyülés ugyanott a tanintézet I emeleti termében.

Tárgysorozat:

1. Elnöki megnyitó.
2. Titkári, pénztárnoki és könyvtárnoki jelentés.
3. A szolgálati szabályzat tárgyalása. Előadó Reif Jakab.
4. 12 órakor a n. muzeum régiségtára római termének megtekintése.
5. Délután 4 órakor szakosztályi ülések szintén az áll. fels. leányiskolában.

Az első szakosztályban: A francia nyelv tanitásáról a reáliskolában. Előadó Palóczy Lipót.

A második szakosztályban: A föld- és természetrajz tanitása a legujabb gymn. tanterv szerint. Előadó Paszlavszky József.

A rajzoló geometria uj terve. Értekező: Németh Kelemen, jászberényi főgymnasiumi tanár.

Julius 6-dikán 8 órakor reggel vál. ülés. 9 órakor folytatása a közgyülésnek.

Tárgysorozat:

1. A bizottságok jelentései.
2. A szavazatok beadása.
3. Az alapszabályok módositása.
4. A középiskolai törvényjavaslat néhány eszméjéről, főleg az állami felügyeletről és a tanárképzésről. Előadó: Petrovich Ferenc.
5. Netaláni inditványok.

Délután 2 órakor közebéd a Hungáriában.

Vegyesek.

— Felhivás a középiskolai rajztanárokhoz.

Több szaktársam felszólitása következtében tisztelettel fölkérem a rajztanárokat, különösen a gymnáziumokban működőket, hogy az orsz. középiskolai tanár-egylet közgyülésén a gymn. rajztanárok állásának érdekében minél számosabban megjelenni sziveskedjenek; minthogy a középiskolai törvényjavaslat 22. §-sának a gymn. rajztanárokra vonatkozó pontja szóba fog hozatni.

A gyülés különben azért is érdekes társainkra nézve, mert „a rajzoló geometria az új tantervben“ szintén értekezlet tárgya lesz.

Budapest, 1880. jun. 10. *Landau Alajos.*

— Középiskolai reform Poroszországban.

A „Kölner Ztg.“ azt a hirt közölte nemrég, hogy a porosz cultusminiszteriumban egy reform-terv van készen a gymnasiumok és reáliskolák számára, melynek életbeléptetése még csak a szükséges költségek megadásától a pénzügyminiszter részéről függ. A költség azért szaporodik, mert a tertiát (4. osztály) alsó és felső tertiára akarják bontani a gymnasiumokban, s igy az osztályok száma 10-re emelkedik. A sextára, quintára és quartára (1. 2. 3. oszt.) vonatkozólag az uj tanterv egészen egyforma a gymnasiumokban és az első osztályu reáliskolákban; a szétválás csak az alsó tertiában kezdődik, hol a gymna-

siumban a görög, a reáliskolában az angol nyelv kezdődik a mathematika erősítésével. A reáliskolában is minden osztályban erősíttetni fog a latin oktatás; a primában és secundában (9. 8. 7. osztály) hat órát fog kapni a latin nyelv. — A reáliskolai intézmény barátai nem fogadják tetszéssel ez uj tervezetet.

— Sok a technikus.

Berlinből irják az „Alma mater"-nek, hogy mérnökök, mű- és közönséges építők annyian vannak, hogy a létező technikai intézetek legalább 10—12 évig állhatnának üresen, mig valamennyi végzett technikus alkalmazást nyerhet. E helyzetre vonatkozván a „Süddeutsche Bank- und Handelsblatt" már többször utalt arra az oktalanságra, hogy tisztviselők és kézművesek „studiumra" küldik fiaikat, a helyett, hogy valami jóravaló mesterségre taníttatnák őket. „Azért csavarog nálunk Németországban annyi szerencsétlen kandidatus, praktikans, irnok és technikus erre-arra, kik valami állomáskára lesnek. Innen van a folyton szaporodó szellemi proletariatus, mely megmérgezi társadalmunkat és irodalmunkat. Innen datálódik a kézművesség hanyatlása is, mert minden féligmeddig tehetséges vagy csak tehetségesnek látszó fej „studiumra" van szánva, vagy itélve. Ezek az emberek aztán az ő „tudományos" hivatásukban semmi jót, vagy legalább semmi jelentékenyet sem tudnak felmutatni, holott mint kézművesek inkább lettek volna hasznavehető és derék mesterek. Ha elődeink épen oly oktalanúl fogtak volna dolgukhoz, a német kézművesség soha sem lett volna világhirűvé, és soha sem szült volna oly férfiakat, minő Dürer, Krafft, Vischer és mások." (Ez a szózat is az idők jele. Hát minálunk jobban áll a dolog?)

— Magyar nyelvi tanfolyam.

Változik a világ. Most esztendeje azt a tényt kellett registrálnunk, hogy az erdélyi szász egyházi hatóságok akadályokat gördítettek azon néptanítók elé, a kik a közokt. miniszter által elrendelt magyar nyelvi tanfolyamban részt akartak venni. Örömmel veszünk tudomást most arról, hogy az ev. egyházi consistorium julius 15-étől augusztus végeig egy továbbképző tanfolyamot fog nyitni a magyar nyelvben nem eléggé jártas tanítók számára Szebenben. A miniszter ur 1500 frttal járul a tanítás költségeihez. A tanfolyam berendezése a kir. tanfelügyelő részvételével fog megtörténni. Ennek jelenlétében tartatnak meg majdan a vizsgálatok, s ez fogja aláirni a bizonyítványokat is.

— Nemes tett.

Budapest fővárosa számtalan jelét adta már annak, hogy a tanügy munkásainak érdemét méltányolni tudja. Legujabban ismét egy nemes tettel szaporodott jótéteményeinek hosszu sorozata. Krisz Ferenc tagtársunk, a belvárosi főreáliskola fiatal, tehetséges és nagy szorgalmú tanára, kit ábrázoló geometriai jeles tankönyvei után szélesebb körben is ismernek, hosszú betegeskedés után teljesen elvesztette szemevilágát. Szerencsétlen társunk nyolc évet töltött a főváros szolgálatában, s így a nyugdij-szabályzat szerint még két éve hiányzott arra, hogy nyugdíjra igényt tarthasson. A főváros azonban nem kötötte magát a szabályzathoz; csak a szenvedő tanárt és nem a jogot nézte, s elhatározta, hogy Krisz Ferencnek évi 530 ft. nyugdíjat (mint fizetésének $^1/_3$-dát) fog kiszolgáltatni. — A tanférfiak őszinte elismeréssel fognak tudomást venni e nemes tettről.

— „Magyar paed. szemle."

Rill József paed. szemléjének V. (májusi) füzete az előbbiekéhez méltó tartalommal jelent meg. Kiemeljük belőle Ábel Mártonnak, a mi elhunyt

jeles társunk, Ábel Károly atyjának életrajzát: „Ötven év az iskolai életből", dr. Gőőz Józseftől. (Arcképpel.) Érdekes cikk még: „Nevelés-oktatási rendszere a kishonti ág. ev. esperesség iskoláinak 1797-ben." Az eredeti latin szöveg után közli Péterfy Sándor.

— Magyar-cigány és cigány-magyar zsebszótárra hirdet előfizetést tagtársunk Ihnatko György, losonci főgymn. tanár. Tudvalevőleg ezelőtt két évvel ugyan ő adott ki egy cigány nyelvtant, s ez tette szükségessé eme zsebszótár szerkesztését is. A szótár bevezetését egy hosszabb közlemény fogja képezni a cigányok egész életéről. A könyv egy kötet lesz. Előfizetési ár 2 frt, melyet szeptember 15-éig kell a szerzőhöz beküldeni. Gyüjtőknek 10 példány után egy tiszteletpéldány jár. Nyelvész társainknak figyelmébe és részvétébe ajánljuk a vállalatot.

— Szláv középiskolák.

Ausztriában jó idő kezd járni a szlávságra. Dalmáciában az egy zárait kivéve, valamennyi olasz középiskolát, gymnasiumot és reáliskolát szlávvá tettek, a mennyiben az olasz helyett a szlávot hozták be rendeletileg tannyelvül.

— Beküldött művek:

A régi nyelvemlékek olvasásáról. Főtekintettel a Halotti Beszédre. Irta Simonyi Zsigmond, filozofia doktora, akadémiai l. tag, egyetemi h. professzor. Különnyomat a „Magyar Nyelvőr"-ből. A Halotti Beszédnek első fotocinkografiájával. Budapest, 1880. Eggenberger-féle könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár.) Ára 80 kr.

Összehasonlító politikai földrajz a reáliskolák VII. osztálya számára. Irta Jablonszky János tanár. Budapest, Franklin-Társulat. 1880. Ára 1 frt 40 kr.

Európa államainak leirása a magyar királyság és Európa déli félszigeteinek kivételével. A reál- és polg. iskolák II. osztálya számára. Irta Jablonszky János tanár. Öt a szöveg közé nyomott térképpel. Budapest, Franklin-Társulat. 1880. Ára 70 kr.

Politikai földrajz. A gymnáziumok VII. osztálya számára. Irta Jablonszky J. Bpest, Franklin-Társulat. 1880. Ára 80 kr.

Kis Livius. Függelékül gnómák, Phaedrus és Ovidius. A középtanodák III. és IV. osztálya számára. Rothert M. után az uj tanterv értelmében szerk. és szótárral ellátta Polgár György áll. gymn. r. tanár. Első füzet. A római királyok korszakának története. A régi Róma térképével. Budapest. Franklin-Társulat. 1880. Ára 70 kr.

Második füzet. A római köztársaság Camillusig és az olasz háborúk. Ára 70 kr.

A szerkesztő üzenete.

V. E. Kaposvár. „Toldi" sajtó alatt van a Franklin-Társulatnál. Lehr Albert adja ki magyarázatokkal. A jövő tanévben már bizonyosan használható lesz.

Lampel Róbert (Wodianer F.) könyvkiadása, Budapesten.

Alantabb felsorolt, a nmélt. vallás- és közokt. miniszterium által részben ajánlott részben engedélyezett középiskolai tankönyveket van szerenc sém a tekintetes Igazgató és Szaktanár urak figyelmébe oly kérelemmel ajánlani, hogy kegyeskednének ezen az 1880—81. tanévvel életbe lépő uj tantervnek egyedül megfelelő, már eddigelé is általánosan használt és számos kiadásban megjelent tankönyveket a jövő tanévre használat végett elfogadni.

A tekintetes Igazgató és Szaktanár urak részére tiszteletpéldánynyal szivesen szolgálok.

Még jelen tanév vége előtt sajtó alól kikerülnek:

Mocnik-Szabóky **Mértana**, felgymnasiumok V—VIII. osztálya használatára, 9-ik az uj gymnasiumi tantervnek tökéletesen megfelelő, a nmélt. közoktatásügyi miniszterium által kiadott utasitások alapján átdolgozott kiadás. Számos fametszettel. Ára 1 frt. 80 kr.

Wissinger Károly **Ásvány-, Közet- és Földtana.** (Kapcsolatban a vegytannal), 2-ik az uj tantervnek tökéletesen megfelelő miniszteri utasitások alapján átdolgozott kiadás Számos fametszettel és Magyarország geologiai térképével bővitve. A gymnasiumok 4-ik osztálya számára. Ára 1 frt. 80 kr.

Visontay János **Egyetemes földirata.** I. rész; **Európa** és **Ázsia** azon részei, melyek az I. osztályban nem tárgyaltatnak. A feltünőbb föld- és közet-nemeknek, jellemző növényeknek és állatoknak szemléltető leirásával. A gymnasium II. osztálya számára. Tizenegyedik kiadás. Ára 80 kr.

Visontay János **Egyetemes földirata.** II. rész: **Afrika** azon részei, melyek az I. osztályban nem tárgyaltatnak, valamint **Amerika** és **Ausztrália-Polynézia**. Szintén a feltünőbb természetrajzi jelenségek szemléltető leirásával, a fölfedezések történetének főbb mozzanataival és a physikai és mathematikai földrajz vázlatával. A gymnasium III. osztálya számára. Nyolczadik kiadás. Ára 80 kr.

Hauke-Környei, **Ausztria-Magyarország földirata.** A legujabb gymnasiumi tantervhez alkalmazta miniszteri utasitások alapján Dr. Cherven Flóris. Az uj tanterv értelmében a gymnasiumok IV. osztálya számára. Tizedik kiadás. Ára 70 kr.

Plautus Trinummusa. Bevezetés és magyarázatokkal ellátta *Gerevics Gusztáv.* Az uj tanterv értelmében a gymnasiumok 7-ik osztálya számára.

Sajtó alól kikerültek:

Ihász Gábor **Magyar nyelvtana.** 20-ik kiadás. A középiskolák I. II. III. osztálya számára. (A nm. közoktatásügyi miniszterium által középiskolák használatára elfogadott tankönyv.) Ára 1 frt

Szénássy-Elischer **Latin olvasókönyve.** 4-ik kiadás A gymnasium I. II. osztálya számára. (A nm. közoktatásügyi miniszterium által középiskolák használatára ajánlott tankönyv.) Ára 90 kr.

Ovidii Carmina Selecta, ed. *Veress.* Szótárral. A gymnasiumok IV. osztálya számára. Ára 1 frt. 30 kr

T. Livii ab urbe condita partes selectae, ed *Iványi.* 2-ik kiadás. A gymnasiumok V. és VI. osztálya számára. Ára 70 kr.

T. Livii ab urbe condita libri XXI, ed. *Iványi.* A gymnasiumok V. és VI. osztálya számára. Ára 60 kr.

Vergilius Aeneise, ed. *Veress.* I. füzet I—III. ének; II. füzet IV—VI. ének. A gymnasiumok VI. VII. osztálya számára. Egy-egy füzet ára 80 kr. Mindkét füzet egy kötetben 1 frt. 20 kr.

Sallustius Jugurtha, ed *Holub.* A gymnasiumok VI. osztálya számára. Ára 70 kr.

Sallustius Catilina, ed. *Holub*. A gymnasiumok VI. osztálya számára. Ára 60 kr.

Cicero orationes selectae, ed. *Gyurits*. A gymnasiumok VI. és VII. osztálya számára. Ára 50 kr.

Cicero orationes, ed. *Kadlecsik*. A gymnasiumok VI. és VII. osztálya számára. Ára 40 kr.

Horatius Odái, ed. *Gyurits*. I. és II. füzet. A gymnasiumok VIII. osztálya számára. Egy-egy füzet ára 60 kr.

Tacitus Annales, ed. *Budaváry*. A gymnasiumok VIII. osztálya számára. Ára 60 kr.

Schenkl- Vajdafy, **Görög elemi olvasókönyv**. A gymnasiumok V. osztálya számára. Ára 1 frt.

Schenkl-Horváth **Chrestomatia Xenophonból**. 3-ik kiadás. A gymnasiumok VI. osztálya számára. Ára 1 frt. 50 kr.

Homer Iliása, ed. *Veress*. I. és II. füzet, A gymnasiumok VII. és VIII-ik osztálya számára. Egy-egy füzet ára 90 kr. Mindkét füzet egy kötetben 1 frt 50 kr.

Homer Odysseája, ed. *Veress* I. és II. füzet. A gymnasiumok VII. és VIII. osztálya számára. Ára az I. füzetnek 80 kr; a II. 70 kr. Mindkét füzet egy kötetben 1 frt 20 kr.

Plato Socrates védelme és Critója. ed. *Horváth Zs.* 2-ik kiadás A gymnasiumok VIII. osztálya számára. Ára 60 kr.

Ney Ferenc **Német nyelvtana**. I. és II. rész; 15-ik kiadás. Középiskolák alsó osztályai használatára. (A gymnasium III. IV osztálya számára.) (A nm. közoktatásügyi miniszterium által használatra egyedül elfogadott tankönyv.) Ára az I. résznek 1 frt; a II. 90 kr, Minkét rész egy kötetben kötve 1 frt 80 kr.

Felsmann József, **Német olvasókönyv** középiskolák alsó osztályai számára, 4 részben. (A nm. közoktatásügyi miniszterium által használatra elfogadott tankönyv) (Az I. és II. rész a gymnasiumok III és IV-ik osztálya használatára.) I. rész 7-ik kiadás, ára 80 kr; II-dik rész 4-ik kiadás/ ára 80 kr; III. rész 3-ik kiadás, ára 90 kr; IV. rész 2-ik kiadás, ára 1 frt,

Riedl Szende, **Német gyakorló és olvasókönyv**. Középiskolák alsó osztályai számára. (A gymnasiumok III. és IV. osztálya használatára.) 4-ik kiadás. Ára 1 frt.

Heinrich Gusztáv, **Deutsches Lehr- u. Lesebuch**. Középiskolák felső osztályai használatára. 3 részben. (A nm. közoktatásügyi miniszterium által középiskolák használatára elfogadott tankönyv.) II. rész. Stilistik. 2-ik kiadás. (A gymnasium V. és IV. osztálya sz.) Ára 1 frt 40 kr; I. rész. Poetik. 4-ik kiadás. (A gymn. VII. és VIII. osztálya sz.); III. rész. Literaturgescsichte- (A gymnasium VIII. oszt. sz.) Ára 1 frt 80 kr.

Felsmann József, **Német tan- és olvasókönyv**. Középiskolák felső osztályai használatára, 2 részben. I. rész. Stilisztika. (A gymnasium V. és VI. oszt. sz.) Ára 1 frt 60 kr.; II. rész. Poetika, tudományos próza. (A gymnasium VII. és VIII. oszt. sz.) Ára 2 frt.

Vaszary Kolos, **Világtörténet**. 3 részben. Középiskolák használatára, (A nm. közoktatásügyi miniszterium által középiskolák használatára elfogadott tankönyv.) I. rész: Ó-kor 3-ik kiadás, számos müvelődéstörténelmi ábrával és 4 történeti térképpel. Ára 1 frt 20 kr.; II. Rész: Közép-kor 2-ik kiadás. Ára 1 frt; III. rész. Uj-kor. 2-ik kiadás. Számos müvelődéstörténelmi ábrával. Ára 1 frt 50 kr. (A gymnasiumok IV. V. és VI. osztálya számára.)

Batizfalvy István, **Egyetemes világtörténet**. 3 részben. Középiskolák használatára. I. rész: Ó-kor. Ára 2 frt; II. rész: Középkor. Ára 1 frt. 20 kr; III. rész. Uj-kor. Ára 1 frt 50 kr, (A gymnasiumok IV. V. VI. osztálya számára.)

Visontay János, **Magyarország** és a **földközi tenger** környékének földleirása. Gymnasium és reáliskolák I. osztálya számára. 2-ik kiadás. Ára 70 kr.

Hauke-Cherven, **Magyarország** és a **földközi tengert környező országok** földleirása. Gymnasium és reáliskolák I. osztálya számára. 2-ik kiadás. Ára 80 kr.

Hátsek Ignácz, **Magyarország térképe** a legujabb megyei beosztás tekintetbe vételével. Minden megye külön-külön szinnel szinezve. Ára a nagy ivrét alaku térképnek 20 kr.

Hauke-Környei, **a mennyiségtani** és **természettani földrajz elemei.** 9-ik kiadás. (A gymnasiumok III. osztálya számára.) Ára 70 kr.

Visontay János, **Ausztria-Magyarország földirata.** (A gymnasiumok IV., a reáltanodák VI. osztálya számára.) Ára 80 kr.

Pokorny-Dékány. **Ásványország képes természetrajza.** Középiskolák használatára. 2-ik kiadás. *151 fametszetü ábrával.* (A gymnasiumok IV. osztálya számára.) Ára füzve 70 kr; kötve angolvászonban 90 kr.

Pokornyi-Dékány. **Növényország képes természetrajza.** Középiskolák használatára. 3-ik kiadás. *372 fametszetü ábrával.* (A gymnasiumok V. osztálya számára. Ára füzve 1 frt; kötve angolvászonban 1 frt 20 kr.

Pokorny-Dékány, **Állatország képes természetrajza.** Középiskolák használatára. 3-ik javitott kiadás, *505 fametszetü ábrával.* (A gymnasiumok VI. osztálya számára.) Ára füzve 1 frt 20 kr; kötve angolvászonban 1 frt 40 kr.

Mocnik-Szabóky, **Számtan**, 2 részben: I. rész, 10-ik javitott kiadás. Középiskolák I. és II. osztálya számára. Ára 90 kr; II-ik rész, 7-ik javitott kiadás Gymnasiumok III., reáltanodák III. és IV. osztálya számára. Ára 70 kr.

Mocnik-Arenstein, **betüszámtan.** Középiskolák felső osztályai használatára. A gymnasiumok IV—VIII. osztálya számára, 7-ik bővitett kiadás. Ára 1 frt 40 kr.

Mocnik-Szabóky, **Arányszámok (Logarithmusok.)** 2-ik kiadás. Középiskolák VI—VIII. osztálya számára. Ára 1 frt.

Mocnik-Szabóky, **Mértan elemei** *összeköttetésben rajzolással.* **(Rajzoló Geometria.)** 4-ik kiadás. Gymnasium és reáltanodák I—IV. osztálya számára. Ára 1 frt 20 kr.

Mocnik-Szabóky, **Mértani nézlettan.** 2 részben: I. rész 16-ik javitott és bővitett kiadás. Gymnasium és reáltanodák I. II. osztálya számára. II-ik rész 9-ik javított kiadás. Gymnasium és reáltanodák III. és IV. osztálya számára. Ára egy-egy résznek 80 kr.

Schröder K. **Vezérfonal a mértani szabadkézi rajz tanitásánál.** Gymnasium és reáltanodák I. és II. osztálya számára. (A nm. közoktatási miniszterium által középiskolák használatára elfogadott tankönyv.) 11 kőnyomatu táblával és 41 fametszvénynyel. 3-ik tetemesen bővitett kiadás. Ára kötve 2 frt. E mű 2 füzetben 1 frtjával is kapható.

Schröder K. **Mértani szerkesztéstan.** XII. kőnyomatu táblával, (melyek között 1 szines lap) és 38 fametszettel. Gymnasiumok és reáliskolák IV. és V. osztálya használatára Ára 2 frt.

Landau A. **Ornamentális rajz elemei.** 3 füzetben. Gymnasiumok és reáltanodák I., II. és III., osztálya számára. (A nm. közoktatásügyi miniszterium által középiskolák használatára elfogadott rajzminták. (Ára egy-egy füzetnek 70 kr.

Lévay és Vida, **görög-magyar** és **magyar-görög szótár** 2 kötetben. Főgymnasiumok használatára. Ára egy-egy résznek füzve 1 frt 80 kr; kötve 2 forint.

Lampel Róbert (Wodianer F.) **könyvkiadása.**

Budapesten, váci-utca 13. sz. a.

Budapest, 1880. Nyomatott Wodianer F. könyvnyomdájában.

AZ ORSZÁGOS

KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET

KÖZLÖNYE.

XIII. évfolyam. Julius 1. 20. szám. 187⁹/₈₀.

A francia nyelv etymologiája.

(Vége.)

De lássuk tovább:

»Az etymologiának három nyomozó eszköze van, u. m.: 1, A hangtan. 2. A történet. 3. Az összehasonlítás.«

Sz. merőben hamisan, úgy képzelteti a »hangtan«-t mint egy átalános elméleti tudományt, melynek elveit és szabályait az etymologus aztán csak alkalmazza az előtte álló esetre. Úgyde ilyen tudomány teljességgel nem létezik. Mert az a hangtan, mely egyfelől a physikának, másfelől a physiologiának egyik egyik fejezetét teszi, a nyelvészetben édes kicsi szolgálatot teszen. Az a rovat pedig, a mit a nyelvtanokban annak neveznek, mindig egy bizonyos nyelvre vonatkozó tények felsorolása és nem »eszköze«, hanem eredménye a szavak és változások vizsgálatának.

Sz. értelmezése tehát: »A hangtan az etymologia azon része, mely a szavakat betükre taglalja, és megállapítja azon szabályokat, melyek szerint egyik vagy másik betű az egyik nyelvből a másikba átszármazása (sic) útján átalakult«, annyira téves, hibás és zavaros, hogy csak óvnunk lehet tőle a helyes eszmét és felfogást kereső olvasót.*)

A szavak betükre taglalása nem phonologia (hangtan), hanem egyszerűen csak á b é c é j e az illető nyelvnek, melyet sem az »összehasonlító anatomiával«, sem a »vegytanbeli analyticával« nem példázhatni. Olyan átalános hangtan pedig, mely a betük vándorlásait elméletileg tárgyalná, éppen nem létez s azt sz. csak álmodta. Egyes ily mozzanatokat és tényeket igenis fedezhet fel és vehet számba a nyelvész, sőt inductioval kisebb-nagyobb fokra átalánosíthatja is; de előleges »szabályt«, egészen átalános »törvényt« nem »állapíthat«. Ezeknél fogva sz. követelte »szerepét« sem teljesítheti az a képzelt hangtan. T. i. 1. »minden egyes bármely, a szóban található betünek okát és eredetét« nem »mutatja ki«; hisz e magában is számos esetben teljesíthetetlen feladat. Teljesíthető volna ugyan a 2. követelés, mely szerint az a mesés

*) Az úgynevezett „Grinna törvénye", melyet itt a helyszűke nem engedi megvitatnunk, nem igazolja sz. merész állítását.

hangtan a »feltételezett« (sic) hangváltozást a hangtan által felvett hypothesisnek megfelelőleg kellő példákkal összehasonlítja, a tények hasonlóságát vagy különbségét példákkal constatálja«. Ámde eszerint hypothesiseket építne hypothesisekre, mi merőben ellenkezik azzal, a mit sz. feljebb állított, hogy az »újkori philologia vezettetve a tények által és nem akarva azokat vezetni, állapítja meg a nyelve törvényeit és szabályait«. — Végre azt olvassuk, hogy: „Az olyan étymologia (sic), mely nem rendelkezik példákkal, mely csak egy betünek is eredetét és a szóban való létokát kimutatni nem tudja, nincs kellő alapra építve s mint ilyen elvetendő". Ennek az anathemának utóbbi pontját már érintettem. Az elsőre nézve pedig csak azt jegyzem meg, hogy nincs oly igaz vagy hamis, jó vagy rosz tudomány, tudományág, tan vagy elmélet, — teszem: a „horror vacui", a „phlogiston", — mely „példákkal ne rendelkeznék". Vagy semmit sem mond sz. vagy zavaros fogalmai következtében az, a mit ő „példá"-nak nevez, nem az, a mit mi más együgyüek nevezünk annak.

Bevégezve dicsőn a „hangtan" tárgyalását sz. az etymologiának, szerinte „2-dik nyomozó eszközét" a „történet"-et ismerteti. Mielőtt ahhoz szólanék, hogy miképp? megjegyzem, hogy a történelem (historia) nem eszköze, hanem adat forrása az etymologiának és igy nem csak fontossága, hanem éppen nélkülözhetetlensége is kétségen kivüli. „A latin szavak", irja, mielőtt a jelenlegi francia nyelvben található alakokat felvették volna, két változáson estek át, ugyanis a latinból a franciába, innen az uj vagy a jelenkori francia nyelvbe lőnek átplántálva". A mit mondani akar ezekben, helyes és igaz, de oly roszul adva elé, hogy ha elemezni akarnám, nem egy kifejezése ellen kellene tiltakoznom. További idézettel tehát nem bosszantom sem a logikát, sem a magyar nyelvérzékét, hanem saját szavaimmal mondom el, a mit kihoz belőle, sz. t. i., hogy az új francia szavakat ne származtassa az etymologus közvetlen a (classicai) latinokból, hanem az ó francián át nyomozza az alakváltozást. Ezt ismét helyes szabálynak kell nyilvánítnunk; hanem három észrevétellel. Elsőben, hogy az ó latin és új francia közti állomások közül ki van felejtve egyfelől a középkori latin, másfelől a vidéki, úgynevezett patois. A többi román nyelvek kihagyását nem hibitom e helyen, mivel alább megemlíti szerzőnk. Másodszor teméntelen oly szó van, melyet közetlenül a classicai latinból vett át a francia irodalom, s ezeknek közbejárókat keresni veszendő fáradság, sőt nevetség volna. Harmadszor és nevezetesen tudni kell, hogy az egész eljárás leirása és szabályai csak az ex professo nyelvészeknek szólanak, kik a francia nyelv eredetei nyomozását veszik célba. Az új francia nyelv tanítójának pedig az ó francia közbejáratása magára nézve csak elmefuttatás, tanítványaira nézve pedig a drága idő pazarlása.

De az első tekintetben sem helyeselhetni sz. előadását, mint a ki bizonyító példáival azt az alapos gyanut gerjeszti, hogy maga sem járt jól végére a dolognak. — „Igy például" — azt irja —

„âme“ szóra egyszerűen reá fogták, hogy a latin „anima“-ból származott. — Hát kellett-e ennél több, midőn bizonyos volt, hogy âme = anima, és a circumflexus az *a* betün valami betű kimaradtát tette hihetővé. Hanem ez a betü lehetett más is. és semmi képtelenség nem volt abban, ha „némelyek azt mondták, hogy az a goth ahme (lehellet) ból*) származott át“. Sőt valószinüebb, hogy a megnyujtást jelölő **h** betűt cserélték fel a hasonló erejü accentussal. Annyival inkább, hogy az *n* betünek accentussal való helyettesítésére nincs a francia nyelv történetében egyetlen egy példa is. Az olyan etymologia pedig, mely nem rendelkezik példákkal, sz. szerint is „elvetendő“. Ezeket mind nem látszik tudni sz.; de tudja ám azt, a mit más senki, hogy „a vita még függőben volna, ha az újabbkori philologia nem döntötte volna el véglegesen“ (?) „mely kimutatta, miszerint (sic) âme a XIII-ik században anme, a XI. és X-ik század irományai pedig anime alakot mutatnak fel“. E bizony semmit sem bizonyít egyebet, semmint azt, hogy anima az ó franciában anme és anime, — (tegyük hozzá még, hogy anma, arma, alma, aneme) — alakokat öltött. Mert hátha nem ezeket változtatta volna âme-vá, hanem máshonnan kölcsönözte volna az új francia?

Más példájával ismét a szegény Ménagenak megy neki sz., hogy haricot-t a latin fábá-ból vonta le, a két szó között lévő hézagot a következő módon akarván pótolni: faba, fabaricus, fabaricotus, aricotus és ebből haricot. „Ilyen leszármaztatások“ — folytatja — „a tudomány tekintélyét alacsonítják és a legkomolyabb törekvésből comicumot idéztek elő“. A szóban forgó példában nincs más „comicum“, mint a mit szerző eléadása kelt, a melyhez még hamisság is járult. Ménagenak t. i. eszébe se jutott, hogy faba-ból származtassa a haricot-t, hanem a „fère haricot“-nak keresett ó latin alakot. És ezt megis lelte egész a „fabari“-ig (minthogy fabaria csakugyan latin szó); tehát csak a cot származtatására kötötte hozzá a cotus végzetet. Ez persze hiba lehet, de ha az is, olyan, a milyet az „új philologia“ száz számra követ el**) és nem tartja nevetségesnek.

Harmadik „nyomozó eszköz“ sz. szerint: „az összehasonlítás“, és ezt igazán el lehet ismerni „eszköznek“, ha nem is éppen „nyomozó“-nak; mert hiszen a nyomozás és az összehasonlítás különböző két mivelet és mind a kettő eszköz!

Ez iránt azonban nem világosít fel sz., nem is mondja meg, miben áll az „összehasonlítás“, hanem a helyett visszatér az előbbi pontra azt, hogy miket kell összehasonlítni az új francia nyelv tanítása alkalmával. „A latinból“ — irja — „négy testvér nyelv keletkezett [:] az olasz, spanyol, provençal és portugál!“ Szükségesek-e ezek az illető nyelv tanítására, megvitattam már birálatom elején. De ha szükségesnek tartja sz., teljesen elé kel-

*) Nem „ahme“ az uram, hanem ahma.

**) Hányszor folyamodnak pl. egy-egy hypotheticus digammához hasonló esetekben?

lett volna számlálnia. Igy pedig két ág kimaradt, u. m. a szükebb értelemben vett román és a rumun. „A francia étymologia (sic).... felhasználja ezen négy testvér nyelv egyes hasonló *) idomait, melyekkel a felvett hypothesis alaposságát megerösíti". Mellözve, hogy „példa" csak világosít, de nem bizonyít, lássuk mint és miképen „erösít" az, a melyet felvett sz.

„noctem az olaszban notte;
lactem „ „ latte;
octo „ „ otto;
biscoctus „ „ biscotto;
tractus „ „ tratto".

„Ha már felvesszük pl. laitue francia szót,.... látni fogjuk, hogy a francia *it* a latin *et*-ből következett **). Mit segít ennek átlátására a megelözö öt példa? Csak úgy segítne, ha figyeltetné sz. az olvasót, hogy notte=nuit, Otto=huit, biscotto=biscuit, frutto =fruit, tratto=trait, és igy per analogiam: latte=lait. De igy sem bizonyítná annak a hypothesisnek sem alaposságát, sem igazságát, hogy a latin *et*-nek *it* felel meg az új franciában. Actus ból nem lesz ait, lectus-ból nem lait, lucta-ból nem luit, fractus-ból nem frait, pactum-ból nem pait, nactus-ból sem nait. Megfordítva bruit-ből nem lehet következtetni netalán bructus-ra és ezekben: luit=lucet, nuit=nocet, fuit=fugit, croit=credit, croît=crescit, doit=debet, puits= puteus, egyikben sem *et* változott *it*-té.

Szintoly kevéssé áll a második hypothesis, mintha uca végzetből mindig ue lenne a franciában. Mert igaz, hogy lactuca= laitue, carruca=charrue, verruca=verrue, leuca=lieue; de másfelöl caduca=caduque, festuca=fétu, pauca=peu, rauca=rauque. Hát „változatlan törvény"-e az, a mely szerint az uca, hol uque-vé, hol ue-vé, hol *u*-vé változik? És ki van-e az ue végzet „létoka", az ó latin uca-ból való „eredete" mutatva, midön számos ue végzet, mint pl. crue, rue, vue, cohue, due, lue sat. szavaknak egyikében sem onnan származott? És „a román nyelvek" minden „közvetítése" mellett nemde szintoly gyámoltalanul kell-e ezekben s más esetekben „tévelyegnünk a francia és latin nyelvek közti távolságban"? Átalában az egész közbejárásnak csupán történelmi az értéke. A legsikerültebb „nyomozás" is csak azt hozhatja ki, hogy e vagy ama szó igy s igy alakult fokonként át; de hogy kellett-e szükségkép úgy s úgy változnia, nem állapíthatja meg, minthogy egymáshoz hasonló latin szavak különbféle változásokon mentek át és különbözö alakban foglalnak helyet az új franciában. Hol van hát az új etymologia követelt biztossága, hogy ne mondjam csalhatatlansága?

Ezek után az „értelemváltozás"-ról szól sz., melyet egyik

*) „Egyes hasonló", mit tesz?

**) Csak előzmény ből következhetik valami, concret tárgyból nem. Ki mondaná, hogy a „víz" jégből következett.

nyelvből a másikba való átkebelezés alkalmával szenved sok szó. Nagyjában és egészben nincs kifogásom ellene. Hanem eléadása s részletei tekintetében lesz alább egy pár észrevételem. A következő szakaszhoz pedig, melynek cime: „a szavak értelmének összehasonlítása", nem szólok, mert magam sem értem, mit akar sz. vele, mi újat mond az előbbiek után benne. Az egészet „a francia nyelv történetének vázlata" (összesen 2 lap) rekeszti be, melyről csak azt mondhatom, hogy valeat quantum valet. Semmi esetre a tárgynak azt a tudását, melyet a francia irodalom teljes ismeretéből merít a francia nyelv tanára, az egész szakasz távulról sem pótolhatja, a tudónak pedig felesleges.

Minden elmondottakból, azt hiszem, kiviláglik, hogy sz. mind az etymologiáról, mind ennek a francia nyelv tanításában lehető szolgálatáról hiányos, ferde, sőt épen hamis, szóval téves fogalmakat nyujt értekezése olvasóinak. Ezek ugyan kimutatásom után, s ellenére is, azt mondhatják, hogy inkább hisznek ők egy szaktudósnak, mint egy dilettans recensensnek. Kénytelen vagyok hát kimutatni egy falka hibát az értekezésben, s az által a „szaktudós" hitelét és tekintélyét legalább kérdésbe hozni.

Philologusnak tudni kellene, hogy a hybriditas a helyesirásban szintoly tilalmas mint a compositioban. A félig magyar, félig latin „étymologia" tehát ily hybridus szó levén, vagy „etymologia" (latin), vagy „étimologia" (magyar) alakban irandó. Sz. nem tartotta tudni érdemesnek. — Más példa reá a „hypothesis".

(3. l.) „Plato,.... Varro,.... Quintilian.... és Ménage foglalkozott", irja, „az étymologiával". És mindjárt utána ezt veti: „utógondolat nélkül kötötték egybe jeûne és jeune fogalmát." No már „Ménage" (sing.) és kötötték (plur.) miként férnek össze? Mert hiszen Plato, Varro, Quintilian aligha tudtak franciául? — Lássunk mást.

(4. l.) „Ezen felületet összehasonlító módszert követé a mostani". — Sz. azt akarja értetni, hogy ama módszer után következett a mostani. Megkövetem szerzőt, de bizony a két szólam merőben különbözik egymástól, s az övé azt teszi, hogy a mostani módszer a régit utánozta. Pl. Lucretius Epicurust, a Scholasticusok Aristotelest sat. követték. Megfordítva sem irhatni vagy mondhatni e helyett: „Valaki példáját követni" azt, hogy „valaki példája után következni".

(ib.) „A nyelvész a helyett, hogy a szavakat kivülről vizsgálja, felbontja azokat elemeire". Hogy lehet valamit elemezni, ha előbb kivülről nem vizsgálja az ember? Sz. vagy mellett-et kell vala hogy irjon, vagy a csak-ot feledte ki a „kivülről" előtt. Továbbá „azokat" felesleges, és nem „elemeire", hanem elemeikre. — Ismét:

(5. l.) „Okát és eredetét kimutatja minden egyes, a szóban található betünek". — Németben talán rendén volna; de

magyar igy irná:... kimutatja a szóban található minden betünek sat. Betü és „egyes betü", miben különböznek?

(ib.) „A feltételezett hangváltozást sat." Feltett = vorausgesetzt, angenommen; „feltételezett" = bedingt. A kettőt nem zavarja, értelmes iró, össze.

(6. l.) „Épen ezen irány mellőzésében hibáztak a hajdani etymologisták". Micsoda irány mellőzésében? Sz. az előbbi szavaiban „eljárás"-ról beszél; eljárás, nem „irány"! Aztán mi módon lehet „irány"-t „mellőzni"?

(7. l.) „Ime a rokon nyelvek közeledése az ezekben található hasonlóságot egyúttal megerősíti a történelmi nyomok után talált eredményeket". — Construálja és értse a ki tudja!

(ib.) „A latin és francia nyelvek közt a román nyelvek a térben levő „közvetítők". — Szerzőként: „az olyan étymologia; mely egy betünek is eredetét és a szóban való létokát kimutatni nem tudja, elvetendő". Hát miért nem kisértette meg ezt a mesterséget a „közvetítő" szón? Mert hiszen, reménylem, meglátta volna, hogy az *it* betüknek valami „létokát kimutatni" sem sz., sem más a világon „nem tudja". Nem is tudhatja, mivel a szóban létok semmi analogián sem alapul. Ennél fogva a „közvetítő"-nek nemcsak etymologiája, hanem maga is „elvetendő",*) s a ki ezzel él, philologiája alaposságát vonatja kétségbe. De logikájára sem vet kedvezőbb világot. A szóban forgó mondatban nem tudja az olvasó, mi a subjectum, mi a praedicatum. Lehet ugyanis igy construálni: a) A lat. és fr. nyelvek közt (subjectum) — a román nyelvek a térbeli közbejárók (praedicatum). Lehet igy is: b) A lat. és fr. ny. közt a román nyelvek (subj.) — a térbeli közbejárók (praed.). No már az állítás sem egyik, sem másik constructio szerint nem áll; csakhogy a másodikban élesebben tünik szembe a valótlanság, minthogy a „térben való"(-térbeli)-re veti a hangsulyt. Ugyanis latin, francia és román nyelvek egy időben soha sem létezvén, nem különbözhettek és különbözhetnek egymástól térben; hisz a két utóbbi éppen azt a tért foglalja el ma, a melyet az első hajdan. Aztán maga a francia is román nyelv, éppen ugy mint az olasz, spanyol sat. és igy a kettőt egymással, a genust a speciessel szembe állítani nem lehet és jó styl szabályai ellenére nem szabad. Ime mennyi a zürzavar a rövid mondatban; s a következő még tetézi; „Az ó francia pedig az étymologiára nézve képezi az időben lévő közvetítőt". Logikai formába ezt is kétképp állíthatni: a) Az ó francia (subj.) — az etymologiára nézve képezi az időben lévő közvetítőt (praed.); vagy b) Az ó fr. az

*) Szintúgy elvetendő a „képez" is, mely nem tesz magyarul semmi egyebet csak azt, hogy ábrázol. De hogy ezt is, és a tárgy valóságát, meglétét aztán még tevést, alkotást, alakítást, mivelést, tanítást, tökélyesítést is jelenthessen, azt józan ész meg nem foghatja. A németre nem hivatkozhatni, mert „Bild"-nek nem kép (imago, hasonmás) az eredeti jelentése, és „bilden" magára azt, hogy „ábrázolni" soha se jelenti.

etymologiára nézve (subj.) — képezi az időben levő közvetítőt (praed.) No már ez a mondat meg kell hogy feleljen az elsőnek, még pedig úgy hogy subjectum subjectummal, praedicatum praedicatummal legyen szembe téve. Itt pedig egyik sem talál. I. *a.* a hangsulyos szó „a román nyelvek"; I. *b.* „a térbeli következtetők"; II. *a.* „az etymologiára nézve"; II. *b.* „képezi". Ezek, akárhogy illesszük össze, semmikép sem felelnek meg egymásnak. Vegyünk, sz. példájára, egy természetrajzi példát. „A gerinces állatok közt a madarak a szárnyasok". Ennek megfelelne a következő: „a gerinctelenek közt a rovarok repülnek többnyire". De hogyan felelne meg, ha imigy szerkesztenők a másodikat: „a rovarok pedig többnyire a gerinctelen állatok közt repülnek"?

Nem kicsinység ez, tanár atyámfiai, a magyar nyelvben, melynek értelmessége a hangsulyon épül és reménylem, hogy nságtok tanitványaik magyar dolgozataiban az ilyes hibákat is megróják.

(8. l.) ..... „hogyan lehetne ezek nélkül a moule francia szót a latin musculusból leszármaztatni sat."? Sz. elfeledte megirni, hogy a franciában két „moule" van, melyek közül csak a másodikat, a hasonlithatatlanul kevesebbektől ismertet, szokták a „musculus"-tól származtatni. Az elsőnek, az igen gyakran és közönségesen használtnak nem musculus, hanem „modulus" a latin eredetie.

(9. l.) „Caballus... a rómaiáknál a nálunk szokás szerint használt gebe (rosz ló) nevezettel azonos." Ez az állitás két hibában sínlik. Egyszer caballus a latinoknál nem „rosz lovat" hanem, éppen mint a belőle alakitott cheval, átalában lovat jelentett. Másodszor gebe sem jelent magára „rosz lovat", és a ki ezt akarja értetni, mindig hozzá teszi a „rosz" vagy „hitvány" vagy más ilyes jelzők valamelyikét. Ez hát az értelem változásra nem szolgálhat például.

(9. l.) „Jumentum a latinban egyes állat csoportra alkalmaztatott." Tagadom; mert jumentum=teherhordó állat, vagy általában igás marha, különösen igás ló, és igy nem „állatcsoport." Hozzá még megjegyzem, hogy a vídéki franciában sok helyt maig is a ó latin jelentésében élnek a „jnment" szóval.

(ib.) „Charrue.... arató szekeret jelent." Hogy aztán az aratószekér mit jelent, azt sz. birná megmondani. Charrue= taligás eke.

(ib.) „Pré (pratellum-ból) kis rétet jelentett a régi franciában, ma e jelentéstől eltérve, fegyházudvart jelent." Mindezt merőben csak álmodta sz. Semmi sem való benne. Pré nem „pratellum"-ból, hanem pratumból alakult át és a szó az ő különböző formáiban a latinoknál úgy mint az ó és új franczia nyelvben csupán csak ré t-et jelent.*)

*) Sz. olvasott valamint a „Pré aux Clercs"-ről, a mit úgy látszik nem értett s abból mesterkedte ki a „fegyházudvart." Hogy más is ne járjon úgy, idézzük a szótárt:

(ib.) „Attraper az ó franciában tőrben fogni *) jelenté, ma általánosan elfogni jelentése van. A dolog valósága az, hogy attraper-nak mind e mai napig tőrbe fogni, keplecébe ejteni, rajta kapni sat. jelentése van. „A tolvajt elfogták" e helyett nem mondják általánosan; „on a attrapé le voleur."

(ib.) „A képletes áttételek a nyelv alakitásában .... nagy szerepet játszanak." Ez átalában véve igaz; de a szerző idézte példák nem quadrálnak és különben is hibásan vannak felvéve. — „Testa" nem „törött fazék," hanem cserép-edény és innen testa per synecdochen cserép, és innen mindennemü cserépboriték: csigahéj, kagylóhéj, koponya. Az uttobbiból általánosodott aztán a tête=fej. — Gurges sz. szerint „örvény." Az is, az igaz; csakhogy se nem minden gurges=örvény; se nem minden örvény=gurges. A latin szó jelentése: nyelő, s mivel a francia gorge (torok) is nyelő, nem lehet mondani, hogy értelmét megváltoztatta volna. — „Pellis" nem „bundabőr," hanem átalában állatbőr, akár az állaton, akár lenyúzva, és éppenséggel ezt teszi a francia peau is, úgy hogy ezzel sem történt értelemváltozás. — Botulus és diminutivuma botellus **) változtatták értelmöket az állitólag tőlök származó boyauban. Mert hiszen a „hurka" is „bél", s Erdélyben a hurka alatt csak is belet értenek s a husneművel töltött belet kolbásznak nevezik. A latinban is a botulus eredeti értelme csupán intestinum volt és Gellius szerint Laberius a mimus nevezte elsőben a farciment botulusnak. De azért megmaradt a latinban a botulusnak intestinum jelentése a legkésőbb időkig. Pl. Tertullianus († 220) irja: „Inter tentamina Christianorum botellos etiam cruore distentos admovetis." (Apol. 9.) És ezt sz. is tudja, mégis értelem változásról beszél. A tudományt nem csak betömni, hanem megemészteni is kell; hogy pedig sz. nagyon tökélytelenül emésztette meg, annak, azt hiszem, elég világos tanuságait mutattam ki s ezzel szemlémet be is végzem.

Dr. Brassai Sámuel.

„PRÉ. Ferre ou on recueille du foin ou qui sert au patturage." Dict. de l'Acad. — „Pré aux Clercs, nom d'une plaine qui s'etendait dans une partie de l'enceinte actuelle de Paris, ou se trouve maintenant le faubourg Saint-Germain: c'était le rendez- vous des étudiants, et le lieu ou se vidaient les duels. Fig. et par allusion au Pré aux Clercs, pré, lieu assigné pour un duel." Littré, Dict. art. PRÉ. — Nincs itt még csak árnyéka is se „fegyháznak," se „udvarnak."

*) Ha már egyszer állunk a ben és be közti különbség mellett, tartsuk meg szorosan. Midőn valamit fogunk, az actus pillanatában a fogás tárgya még nincs in loco. Tehát tőrbe fogni.

**) Sz. „borollus"-nak irja, vagy tán csak nyomdahiba?

Nyelvészeti dolgok.

Száz esztendeje, hogy a magyar időszaki sajtó működése megindult. Ha csak azt az összefüggést tekintjük is, mely az időszaki sajtó és a nyelvészeti küzdelmek közt volt és van, akkor is elég okot találunk rá, hogy bizonyos dolgokat, melyek a magyar nyelvészkedésre vonatkoznak, épen ez alkalommal mondjunk el, illetőleg melegítsünk fel.

A nyelvet élőfához szokták hasonlítani, mely, hogy nemes gyümölcsöket teremhessen, ép úgy rászorúl az ápolásra, mint a valóságos élőfa. Kérdés, vajjon van-e, vagy vannak-e a mi édes nyelvünknek oly avatott, lelkes ápolói, kiknek munkálkodása után a nemes gyümölcsök bizton várhatók? Vannak-e kertészek, kik a búján hajtó fattyaktól megtisztítják?

Azt mondják, ott van a Tudományos Akadémia. Ámde ez folyvást csak a gyökéren babrál; — hiszen jól van: az elemező és összehasonlító nyelvészet sok szép eredményt mutat fel, — hanem bizony jó volna, legalább nem ártana, a mellett, hogy kikutatjuk és kimutatjuk, mikép lett ‚gefből' ‚hús', az új hajtásokra is egy kissé több figyelmet fordítani. »Ott a Nyelvőr!« — mondhatná az olvasó — s igaza van; csakhogy e jeles szakközlönynek még sincs meg az a tekintélye, a mi az Akadémiának, s mint a tapasztalás bizonyítja, még hirlapíróink sem hallgatnak rá, vagy talán nem ismerik?

Igénytelen nézetem szerint mi tanárok, különösen a magyar nyelv és irodalom tanárai vagyunk hivatva főkép arra, hogy azt a kedves, terebélyes, nagy élőfát ápoljuk, tisztogassuk, fattyúhajtásait nyesegessük; mi, az új nemzedék képzői, vagyunk hivatva, hogy egyfelől nagyobb érdeklődést keltsünk ama rideg, könynyelmű közönyösség helyébe, melyet országos, megyei és községi, alsóbb és felsőbb rangú, köz- és magánhivatalnokok, sőt tudósok, szónokok és írók is a nyelvkezelésben tanusítanak; másfelől pedig, mi vagyunk hivatva, hogy gátat vessünk az avatatlanok ügyetlen ujításainak, s alapos ismeretekre támaszkodva kezünkbe ragadjuk a nyelvművelés zászlaját, küzdjünk bátran a helyesirási és nyelvtani százados ingadozások megszüntetésére s a megrögzött hibák kiirtására.

Sokszor, egészen illetékes helyekről felhangzott már és napjainkban gyakran meg-megujul a panasz, hogy gymnasiumi vagy reáliskolai tanfolyamot végzett ifjaink, midőn egyetembe vagy műegyetembe mennek, nem képesek magyarul helyesen írni, nem képesek gondolataikat előszóval vagy irásban helyesen, hibátlanúl kifejezni. Az egyetemi és műegyetemi tanárok a gymnasium- és reáliskolai tanrendszerben, — hogy ne mondjam, a gymnasiumi és reáliskolai tanárok hanyagságában vagy képtelenségében keresik e baj okát; míg a gymnasiumi és reáliskolai tanárok az elemi iskolák hibás rendszerét vagy az illetők hanyagságát okolják; az elemi iskolák végre a hibás és elhanyagolt házi nevelés- és okta-

tással mentegetődznek — és viszont. Pedig — igénytelen nézetem szerint — a baj oka épen nem a mondottakban van; hiszen nem is általános a baj, mert köztudomású tény, hogy, úgy a gymnasiumi, mint a főreáliskolai felsőbb osztályi tanulók közt vannak egyesek, kik nemcsak házi, magyar dolgozataikat készítik csinos irálylyal, hanem az önképző körökben is talpraesett műzsengékkel lépnek fel; sőt egy-egy szépirodalmi szárnypróbálgatás épen ezen ifjak tollából a szépirodalmi és vegyes tartalmú, fővárosi és vidéki lapok hasábjain időnkint a nagy olvasó közönség elé is kerül, és megállja helyét. Bizony nagy és legnagyobb irók sem lettek egyszerre nagyokká és legnagyobbakká!

Ámde azért mégis jogos a panasz, mégis megvan a baj, csakhogy azon, valóban épen nem örvendeztető hozzáadással, hogy a panasz nem csak a gymnasiumi és reáliskolai tanfolyamot végzett ifjaink ellenébe jogos, nem csak ezeknél észlelhető e baj, hanem bizony jogos e panasz az egyetemi tanulmányokat végzett ifjak ellenében is, észlelhető e baj ezek körében is. Sőt tovább megyek; észlelhető e baj az életiskoláját járó nagy sokaság körében: észlelhető legnagyobb mértékben a félig képzett iparos osztály tagjainál; észlelhető és pedig nem csekély mértékben az iskolázott hivatalnokok közt, sőt a tudományosan képzett rangbeli egyének körében is; mi több — ha a nyelvtani és helyesirási ingadozásokat is ide értjük, — maguk a tanítók és tanárok; maguk a tudósok, kisebb-nagyobb mérvben maguk az irók és remekirók sem esnek kivétel alá. — És e merész állítás csak látszott merésznek, míg ki nem mondtam; mert alig hiszem, hogy olvasóim közt csak egy is legyen, ki be nem látja, hogy nagyon merésznek látszott állításomat inductiókkal nagyon könnyű volna bebizonyítanom. A baj tehát nagyon is elterjedt; oka pedig sem az elemi, sem a középtanodai rendszerben, sem a tanítók, sem a tanárok hanyagságá- vagy képtelenségében nem rejlik: hanem ott rejlik az, ama rideg, könnyelmű közönyösségben, melylyel a nagy sokaság a nyelvet kezeli.

Hosszu évek során szerzett tanári tapasztalataimra támaszkodva mutatok reá e rideg közönyösségre, mint a többször mondott baj első kútfejére.

Növendékeim gyakorlatainak javításában azt az eljárást követem, hogy az ifjut, kinek dolgozatában hibát — nem mondom, mindig és minden hibánál, mert ez lehetetlenség volna —, hanem feltünőbb pl. helyesirási, szóegyeztetési, szóvonzati, szórendi stb. hibát találtam, kiszólítom a táblához, leiratom vele ugyanazon mondatot, melyben a hibát ejtette; és többnyire tapasztalom, hogy a növendék ugyanazt a mondatot a táblára hibátlanul irja. Felolvastatom vele ezután dolgozatát, összehasonlíttatom a hibás kifejezést a táblára irt hibátlannal s kérdem: »Mért irtad itt a dolgozatban hibásan, holott a táblára minden útmutatás nélk'ül hibátlanul tudtad irni?« »Mert nem vigyáztam,« — felel szégyenkezve az egyik; — könnyelmüen a másik. Azt gondolná az em-

ber, hogy az egyszer igy megszégyenített ifju máskor bizonyosan több figyelmet, több gondot fordít dolgozatára. — Dehogy fordít! tizszer, huszszor ismétlődik biz ez, még pedig nem csak a legalsó osztályban, hanem — fájdalom! — a közép- és felsőkben is.

Mi volna ennek egyéb az oka, mint a mondott könnyelmű közönyösség?

De honnan veszi az ifju nemzedék e rideg közönyösséget kivált a nemzeti nyelv iránt, mely iránt lelkesedett szeretettel kellene viseltetnie, és valóban a legnagyobb rész tényleg viseltetik is? Honnan veszi? — — — hát honnan veszi a fürj a buzát, midőn a kalászok tövén fészkel, ott lakik, ott él? — A házi kör, a nyilvános élet, Magyarország egész levegője tele van e közönynyel; e levegővel szíja magába az ifjuság is. De — fogja mondani az olvasó — az iskola csak ment e közönytől? Szinte reszket a toll kezemben, midőn erre felelek, — — — félek karbeli társaim haragjától! — — — az ügy érdekében mégis kénytelen vagyok kimondani, hogy nem ment biz attól az iskola sem; — de — ha »juvat socios habuisse dolorum«, szolgáljon enyhítésül, hogy még sokkal nagyobb mérvben észlelhető az a hivatalos irodákban, sőt nem ment tőle maga a sajtó, maga az irodalom sem.

Mily nagy volt hajdan a gymnasium- és lyceumokban a latin nyelv melletti szigor! Egy a »Quae maribus, Nomina composita, vagy Simplicium leges« ellen elkövetett hiba, egy szóegyeztetési vagy szóvonzati hiba, de még egy ‚ae' helyett irt simpla ‚e' sem hagyatott kiigazítás nélkül sem az irásban, sem a beszédben. Ellenben mi történik ma, midőn a tannyelv magyar? A tanárok szigorúan ellenőrzik azon tudományágat, melyet tárgyalnak; a felelő növendékek pedig pofozzák jobbra-balra a nyelvtant, törik, zuzzák a szegény nyelvet irgalmatlanul. Nem hozok fel példákat; hiszen egyrészt feleslegesnek tartom, másrészt pedig tudom a közmondást: »exempla sunt odiosa«. Egyet azonban mégis fel kell hoznom — de előre megjegyzem, hogy ez nem most, hanem évek előtt, nagyon régen történt. — Kezembe akadt egy növendék szépirási dolgozata, melyen gyönyörű, szép pingált betükkel ez állott: »Isten álld meg a Magyart«, és az illető tanár még csak alá sem húzta az »álld« szót, hanem oda tette a példányt a többi közé, még pedig legfelül, mert a pictura valóban gyönyörű volt! Esetlegesen pedig az illető tanár, ki a szépirást tanította, nem volt nyelvész, tehát nem tartotta feladatának a helyesirást is ellenőrizni; neki elég volt megbirálnia a picturát. — Megtörténik ám igen gyakran ilyesmi másnemű dolgozatokban is! Hát még az élőszóval adott feleletekben hányszor, és mily nyelvtani hibák maradnak kiigazíttatlanul?! Ezt értem én a nyelvkezelésben való könnyelműség alatt s ugy hiszem, nem tévedek, midőn ezt tartom ama baj első kútfejeül, hogy még iskolázott egyéneink sem képesek gondolataikat magyarul nyelvtanilag helyesen, szabatosan kifejezni, nem tudnak magyarul helyesen irni, értelmesen beszélni.

Azonban mind e felett nem is igen csodálkozhatunk, ha

megfontoljuk, hogy tankönyveinek, maguk a nyelvtanok és a nyelvtanitásra szolgáló olvasókönyvek sem mentek stilus tekintetében e könnyelműségtől. Ismerek nyelvtanokat, melyek stilusában ugyanazon nyelvtani szabályok ellen ejtett hibákat találtam, mely szabályokat ugyanazon nyelvtanok egészen helyesen tárgyalnak. — Ámde emineal e tekintetben a dr. Kármán-féle magyar olvasókönyv; ugyanazon magyar olvasókönyv, melyet az országos közoktatási tanács birálata folytán a magas miniszterium, minden a a magyar nyelv tanitására vonatkozó tankönyveink közöl egyes-egyedül ajánlott, mint a célnak teljesen megfelelőt, míg a többit valamennyit részint eltiltandónak, részint egyideig, szükségből megtürendőnek találta.

Nem szándékozom jelenleg ezen miniszteri rendeletileg ajánlott magyar olvasókönyv tartalmáról szólani, bár ahhoz is elég szó férne; de nem hallgathatom el, hogy ez olvasókönyv mint a nyelvgyakorlás és nyelvtanítás alapja sem kifogástalan.

A mit az irálytan magában az egyszerü előadásban is az értelmesség, nyelvtisztaság szabatosság szempontjából kerülendőnek mond, mindarra találunk itt példát: régi és elavult, pórias és aljas, idegenszerü és vidékies szókat és szólamokat in abundantia, s melléjök még zavart fogalmakat is nagy bőségben. Mintha csak arra szolgálnának ezen olvasmányok, hogy 4 év mulva, mikor t. i. ugyanazon fiuk a 4. osztályban az egyszerü stilus kellékeit fogják tanulni, utalhasson a tanár az első osztályi olvasókönyv olvasmányaira, mint a rosz irály példáira.

Lássunk csak néhányat az első olvasmányból. »Feltarisznyál az öreg,« — az időt eltarisznyázni = elherdálni, — ez szokásos népies kifejezés; de feltarisznyál? ha csak azt nem akarja jelenteni: felöltözködik, mint a baranyai pógárfiu, ki így szól anyjához reggel: Adjék kend ide a tarisznyám, hadd ötözködjem. — »A sebes víz úgy lesorvasztja (talán lesodorja) róla a gunyát, hust, mindent, hogy, midőn kiért a tulsó partra, csupán a csontja s a bőre volt megmaradva;« — ez aztán tőrülmetszett magyar kifejezés! Sajnos, hogy hasonlókkal a mai irodalomban is találkozhatunk: »Ez így lesz csinálva; az így volt mondva; az asztal abroszszal lett beterítve stb.« — »Ették a bárányok a zöld füjét« — és nem a kéket? — »A fiu leült egy szép virágos fának árnyékába, hogy falatozzon egy kicsit« — persze abból a vadásztáskából, melyet tele eleséggel az angyalbárányok a nyakába fújtak? — »hozzá lő a galambhoz« — mily szabályos szóvonzat! — s persze ama báránykák hátúltöltőt is fújtak a kezébe, felfujták őt teljesen felszerelt Stüssi vadászszá! — »A bárányok azután elmentek a sebes folyóvizen;« — no ha elmentek a sebes folyóvizen, akkor ugyan kár volt a fiunak annyi veszély közt átmennie ugyanazon a folyón, mert a bárányokat nem fogja a tulsó parton találni; minthogy egészen mást jelent ‚a folyóvízen elmenni' mint ‚átmenni.' — »Azok a marhák, kik« — épen olyan alkalmazása a visszahozó névmásnak, mint a nyelvtan

tanitja! — persze, hogy a tanulók az olvasmány elemezése által is megerösödjenek abban, mit a nyelvtan tanít?! — »Hogy te egy tollát kilöted a galambnak, az az én egyik ujjam« — azaz a galamb tollának a kilövetése az öreg egyik ujja; — vagy mit is jelenthet e csodálatos szerkezetü mondat? mily beszédrész itt az a ‚hogy'? — »olyan hatökrös gazda lett a fiuból, hogy az egész faluban, de még a vidékben is nincs hozzá hasonló,« — a nyelvtan szerint ugyan ily mondatokban a második tagadást ‚sincs' igével kell kifejezni, de tán épen azért van itt a jóhangzásu, is nincs', hogy a gyermekeket a hibás alkalmazásra lehessen figyelmeztetni. »Most válaszsz« — »megtölt neki egy zsákot aranynyal;« — nem hiszem, hogy e szókat ‚válaszsz' ‚aranynyal', helyes irásilag igy találta volna a szerző az eredetiben, s ha már nem tartotta lelkiismeretével ellenkezőnek e szók alakját az ujabb helyesirás szerint átídomitani, mért nem tette ezt a többi nyelvtani és helyesirási szabálytalanságokkal is?

Nem világosan tanusítja-e ez is ama többször említett könynyelmü közönyt, melylyel nyelvünk kezelésében eljárunk? S ha ily minták után képezzük növendékeinket, csodálkozhatunk-e a felett, hogy a középtanodák alsóbb osztályaiból az életbe lépő iparosaink majd minden kivétel nélkül, de sőt a felsőbb osztályokat végzettek közöl is sokan vannak, kik nem tudják gondolataikat sem előszóval, sem irásban értelmesen s nyelvtanilag helyesen kifejezni?

Nem akarok én a népmesék- vagy a népköltés bármely szüleményének irodalmi értékéből legkevesebbet sem levonni; de — főleg a hibás nyelvezetüeket és tájszólásuakat — épen nem tartom alkalmasaknak, hogy a nyelvtan mellé, — melynek feladata, hogy a müvelt, az irói nyelvet tanítsa, — mintákúl, olvasmányul szolgáljanak; mert mikép fogom én pl. pécsi növendékeimet az eféle szólásoktól: megmutasztom, szölke haj, ittenek vanakujcs, idevalósi, eztetet megteszünk, aztatatnemteszünk megstb. leszoktatni, ha a mintákul szolgáló olvasmányokban is ilyeneket talál a fiu: »édes nyájam, éldes kutyám, utyitársam stb.« Vagy: »Azt a betvár mindenét!« — (A mi somogyi növendékeink közt ugyis nagyon divatos e frazis: a tollad, — a tintád mindenét! sőt még az: apád-, anyádra is rákerül a sor. — Nem mondom én, hogy ezt növendékeink ezen olvasókönyvből tanulták legyen; — de az is bizonyos, hogy megerősödnek benne, mert nem is tartják rosznak, illetlennek az ily kifejezéseket, minthogy iskolai olvasókönyvökben is ilyet olvasnak.

Valljuk meg őszintén, a nyelvkezelésben való könnyelmü közönyösségünk főoka ama bajnak, mely miatt illetékes helyekről hangzik fel az igazságos panasz, s mégis a könnyelmü közönyösségnek maguk a panaszló illetékes körök is nagy mérvben részesei. »Qui est causa causae, est etian causa causati.« — Vegyük kezünkbe a vén, a százesztendős ídőszaki sajtó termékei közöl a ‚Hon', vagy ‚Pesti Napló'-tól kezdve az utolsó zuglapig — bár-

melyiknek bármely számát, olvassuk el — a nyelvészetre is irányzott figyelemmel és meg fogunk győződni állitásom igazságáról.

Százéves tapasztalás megtaníthatott volna már rá, hogy a nyelvtani és helyirási elvek megállapitása, valamint a nyelv okszerü ujitása, bővitése és kimüvelése a képzett nyelvészek s az irodalom terén is sikerrel működő iró-művészek feladata ugyan; ámde megtaníthatott volna ugyanazon százesztendős tapasztalás arra is, hogy a tudósok által megállapított elvek és behozott ujítások is csak úgy juthatnak általános érvényre, ha egy másik hatalmas tényező t. i. az egészséges nyelvérzékből fejlő közhasználat szentesítése hozzá járul.

A 30-as és 40-es években nagy tűzzel folyt a nyelvujítás, a szógyártás. Valaki azon dohánytekercsnek, melyet pipa nélkül is el lehet színi, ezt a nevet adta; ‚szipa'; de ez igen rövid ideig tengedt; az egészséges nyelvérzékü közönség nem adta hozzá a szentesítést a közforgalomba vevés által; jött helyébe ‚szivár'; ez sem nyerte meg a tetszést; mig végre a ‚szivar' általános érvényre emelkedett, s mindenki tudja, hogy ma már mint ép, egészséges törzsnek a ‚szivaroz', ‚szivarozás', ‚szivarka', ‚szivartárca', ‚szivarszipka' stb. származék- és összetételekben ép, egészséges hajtásai is vannak. — Ha jól emlékszem Nagy Ignácz nevezte a kockakövezett gyalogutat ‚tiprattyunak'; ezen új szó is küzdött egy ideig a létért, de a francia ‚trotoirt' nem birta kivetni a forgalomból, mi a mai ‚járdának' inkább sikerült stb.

Legtöbb nehézséggel járt a nyelvújitás kezdete óta a latin-görög műszók magyarítása; jöttek is létre e téren oly nyakatekert csodaszülöttek, mint: ‚csirbur', ‚virbur', ‚nyakorján, ‚havasi nyikor' stb., melyek a nem rég keletkezett Pest-pilis-solt-Kis-Kunmegye nevével együtt bátran beleillenek akár a chinai szótárba is el annyira, hogy ma már közóhajtássá vált, hogy nyelvünk az efféle nyakatekert új magyar műszóktól tisztíttassék meg.

Nagyon lábrakapott e célból egy idő óta a latin-görög műszók magyaros irása; mert ugy vélik és állítják is az illető újítók, hogy így majd ama műszók meghonosulnak, s olyanokká lesznek, mint: ‚templom', ‚ostya', ‚tábla' stb. Ámde — igénytelen nézetem szerint — már ez is téves felfogás s nem is ajánlható ujítás; mert ahhoz, hogy valamely idegen szó meghonosodjék, elkerülhetlenül szükséges, hogy közhasználatúvá legyen, ilyenné pedig csak a nép ajkán válhatik; de mi köze a népnek, a ‚philosophia', ‚physica', ‚oxygenium', ‚hydrogenium', ‚electrum' stb. műszókhoz? Ezekből bizony soha sem lesznek olyanok, mint: ‚iskola', ‚tábla', ‚templom', ‚ostya' stb. ha mindjárt százezerszer igy irjuk is: ‚filozófia', ‚fizika', ‚okszigén', ‚hidrogén', ‚elektrum' vagy akár ‚elektrom'. — De nem is szükséges ez ujitás; mert a kik birják e műszók által jelelt fogalmak tartalmát, — tehát a tudományos pályán járó egyének, ha mindjárt nem tanulták is a latin és görög nyelvet, tehát a reáliskolák tanulói is, könnyű szerrel képesíthetők, hogy az illető tudományos műszókat eredeti orthographia szerint is el

tudják olvasni — amint hogy tényleg tudják is —; akik pedig az illető fogalmak tartalmát épen nem, vagy csak is közképekül birják, az által, hogy magyarosan irjuk a szókat, bizony egy hajszállal sem vezettetnek közelebb a mondott tartalomhoz.

Hogy valamely, a meghonosulásra alkalmas idegen szó tényleg meghonosuljon, azt nem a tudósok eszközlik, hanem eszközli az egészséges nyelvérzékű nép, mely a meghonosítandó szó új alakjára nézve sem vár a tudósoktól utasítást; bizony a ‚scholából' iskolát, a ‚hostiából' ostyát, a ‚sacristiából' sekrestyét stb. nem a tudós nyelvészek csináltak, hanem a nép. Épen igy honosodnak meg ma is a ‚kiló', ‚deka', ‚liter', ‚deci', ‚méter' stb. s bizonyos, hogy rövid idő alatt oly közkeletüekké lesznek, hogy azok, kik néhány év előtt kedélyesen e l q u a t e r k á z t a k a boros asztal mellett, most ép oly kedélyesen e l d e c i z g e t n e k a nélkül, hogy szép magyar nyelvünkön ez által legcsekélyebb csorba esnék; de a ‚filozófia'-, ‚fizika'-, ‚okszigén'-, ‚hidrogén'-, ‚elektrum'- vagy ‚elektrom'-ból soha sem válnak ily közkeletü magyar szók, ha még oly magyarosan irjuk is, hanem válik belőlök ily alakban rontott görög, illetőleg rontott latin.

Azonban még sem merek az egész magyar tudományos irói karral szembe szállani; ha a szaktudományok körébe tartozó latin-görög műszók magyaros irásában kedvök telik, ám tegyék; — a laikusok igy sem értik, az avatottak pedig legfelebb mosolyognak rajta. De az már mégis csak absurdum, hogy minden latin szót, mely — ugy fogalmazás közben — néha szükségből, de igen gyakran szükség nélkül, affectatioból is, tollunk hegyére jő, magyarosan irjunk! Vagy talán ezeket mind meg akarjuk honosítani?! Hiszen igy épen oda megyünk vissza, honnét nyelvujítóink 100 év előtt elindultak; s maholnap megérjük, hogy olyan lesz stilusunk, mint Bessenyey ‚Philosophusában' a fiskálisé: »Ezen expressusom által épen favorabilis occasio praesentalván és insinuálván magát, nem akartam elmulatni, hogy az urat cum summo respectu ne revereáljam s egyszersmind a causaról is relatiót ne tegyek stb.«; azon kis különbséggel, hogy akkor csak magyar csizmát huztak a latin szó lábára, most pedig vitézkötéses magyar nadrágot, zsinóros pruszlikot és pittykés dolmányt is adunk rá, sőt egy-egy kacskaringós ‚K' alakjában a kócsagtollas karpagot is a fejébe teszszük, hogy tetőtől talpig magyar legyen: »Konstatálható, hogy a korrupció napról-napra nagyobb dimenziót vesz, s legkonsternálóbb konfliktusokat provokál i« — És uramfia! mekkora ingadozást támasztott e helytelenkedés a magyar sajtóban! — Nagy és kisebb lapjainknak bármelyik oldalán találunk egészen latinosan, egészen magyarosan, sőt félig latinosan s félig magyarosan irt latin szókat is pl. congressus, vagy kongresszus, vagy kongressus; codificatio, vagy kodifikáció, vagy kodifikatio stb. — Ha pedig nem az a cél, hogy e szók meghonosíttassanak, hanem csak azt akarjuk a magyaros irás által elérni, hogy a latinul nem tudók is elbirják olvasni, érdemes-e ezért a latin szót magyaros

álruhába bujtatni? hiszen nem elég, hogy elolvastassék, hanem talán szükséges volna, hogy meg is értessék a szó; ehhez pedig a magyaros alak egy hajszállal sem vezeti közelebb a latinul nem tudó olvasót, sőt inkább félrevezeti, mint az álarcos bálok alakjai a nézőket. — Nem vagyok nagy barátja a szűz nyelvnek, mert tudom, hogy Széchenyiként az csak összetöpörödött ócska szűz lehet, milyen senkinek sem tetszhetik; tudom azt is, hogy igen sokszor — habár nem épen szükségből is — egy-egy jól alkalmazott idegen szó találóabban fejezi ki az eszmét, mint bármely tőrölmetszett magyar szó vagy körülirás, de az irónak azt is szem előtt kell tartania, hogy milyen olvasóközönség számára ir, s ha latinul tudók olvasói, irja e szókat eredeti orthographiajok szerint; ellenkező esetben használja inkább a körülirást.

Egyéb észrevételeimet talán más alkalommal.

Bokor Ferenc.

Néhány szó a középiskolai torna tanitásról és a katonai fegyvergyakorlatról.

A mennyire szükségünk van arra, hogy tornászatunk új életet nyerjen, oly szoros kötelességemnek tartom e kérdéshez néhány szóval hozzászólani.

A katonai fegyvergyakorlatoknak az új tantervjavaslatból való kitörlését nem csak hogy szükségtelennek tartom, hanem egész határozottsággal azt állítom, hogy igenis a katonai fegyvergyakorlatok behozatala ifjuságunkra nézve elkerülhetetlenül szükséges.

A középiskola testileg és lelkileg nevel. Ha egyedül a testi nevelésről szólunk, azt hiszem, hogy a rendszeres tornászatnál jobb és hasznosabb testi nevelés alig létezik. És miért? Már csak azért is, mert a szülők otthon a testi nevelésre oly kevés gondot fordítanak, hogy, ha a középiskolákban ugy, mint az elemi iskolákban tornászat nem léteznék, alig lenne képes országunk intelligens része a hagsereghez elegendő számu hadkötelest kiállítani.

S hogy ifjuságunk nemzedékről-nemzedékre testalkat tekintetében, minden testedzés dacára, törpébb lesz és erőben hanyatlik, onnan van, hogy ifjuságunk szellemi foglalkozással túl van terhelve s a testi erő kifejlesztésére elegendő gond nem fordíttatik. Én azt hiszem, a magas kormány belátja ezt s azért igyekszik az új tantervjavaslatban a tornászatnak lendületet adni.

Hogy a katonai fegyvergyakorlatokra ifjuságunknak elkerülhetetlenül szüksége van, bebizonyítható. Ugyan is középiskolát végzett ifjaink az önkéntes szolgálati év alatt azon kötelezettségnek, a melynek megfelelni hivatva vannak, egyáltalában nem képesek egészen megfelelni.

Ennek okát csak is oly ember foghatja föl, ki már mint

katona szolgált. Mert egy év leforgása alatt teljes lehetetlen, hogy oly tiszt váljék az ifjuból, ki a tettleges szolgálatban és folytonos gyakorlatban levő tiszttel versenyezzen.

Lehetetlen pedig az idő rövidsége és az ifju gyakorlatlansága miatt. Hogy pedig az idő rövid, bizonyítja azon tény, mely szerint az összes önkénytes ifjuságból alig képes egy tized rész megfelelő tiszti vizsgálatot kiállani. Sőt a mi több, alig képes egy tized része altisztségre fölvergődni.

Mindezen hiányokon mindenesetre segíteni fog az uj tantervjavaslat, ha a középiskolákba a katonai fegyvergyakorlatok és technikai gyakorlatok tanítása életbe lép.

Ennek behozatalával pedig elérjük azt, hogy midőn valaki 8 osztályt végzett, mint jó katona léphet a hadseregbe.

A tornászat és katonai gyakorlatok rendszeresítésével el lehetne érni azt, hogy a középiskolát végzett ifjak nem csak mint közkatonák, hanem mint jó altisztek léphetnének a katonák soraiba.

A mi azonban a céllövést illeti, az bátran elhagyható, ugyis nagy költségbe kerülne az államnak; e helyett készíttessen a magas kormány fegyvereket fából a valódi fegyverek mintájára, de hogy a súlynak némileg megfeleljenek, a lőcső helyett vas rudacskát kell alkalmazni, s rövid tompa vas szuronyt. Szíjak helyett pedig a tüzoltók által használt keskeny öv is megtenné a szolgálatot.

Ily fegyverek nagyobb számú megrendelése kevesebbe fog kerülni, s igy a magas kormány megtakaríthatja azon nagy költséget, melybe először a töltés, másodszor a fegyverek rendben tartása, s harmadszor a fegyverek gondozását, tisztitását végző szolgák tartása, s végre külön tanítók dijazása kerülne.

Ezek helyett jobb lenne a tornahelyiségekre, és a szerekre több gondot fordítani, mint eddig.

A céllövést az ifjak, midőn a rendes szolgálatba lépnek, ugyis könnyen begyakorolhatják; ezt tehát fölöslegesnek tartom. A tornászat és katonai gyakorlatok elrendelésére pedig a következő rendet látom célszerűnek.

I. és II. osztály:

Heti óraszám 2. — Minden óra elején $^1/_4$ óra szabad testmozgás. Ez oly módon vezetendő, hogy mind az alsó, mind a felső test működésbe hozassék; $^1/_4$ óra kezdő rendgyakorlatokkal töltessék el. Az óra másik fele eszközökön való könnyű gyakorlatokra fordíttassék.

III. és IV. osztályban; heti óraszám 2.

Az első óra elején $^1/_4$ óra szabad testmozgásra fordítandó, s $^1/_4$ óra nehezebb rendgyakorlatokra; az óra másik fele pedig eszközökön való gyakorlatokra. Itt a már nehezebb és összetett gyakorlatok oly módon osztandók be, hogy a test erőben és ügyességben gyakoroltassék.

A második órában $^1/_2$ órai gyakorlatok könnyebb eszközök-

kel u. m. fabotokkal, vagy könnyebb vassúlyokkal, $^1/_2$ óra eszközökön való gyakorlatokkal töltendő, mint az előbbi óra másik felében.

V. és VI. osztályban; heti óraszám 3.

Ebből 2 óra tornászatra lenne fordítandó; 1 óra katonai rendgyakorlatokkal töltendő, de fegyver nélkül.

Az első órában $^1/_4$ óráig szabad testmozgásban gyakoroltassanak az ifjak, $^3/_4$ óráig pedig a tornaeszközökön.

E két osztályban a tanulók korukhoz mért gyakorlatokban szervezzenek erőt és ügyességet.

A második óra első negyede nehezebb vaspálcával vagy súlyokkal való gyakorlatokra fordíttassék, $^3/_4$ óráig gyakorlatok tornaeszközökön.

A harmadik óra katonai rendgyakorlatokra fordítandó, de mint említém, fegyver nélkül. És pedig sorrendben, szakaszban mindennemű mozdulatokkal, állásban és menetrendben gyakoroltassanak a tanulók.

VII. és VIII. osztályban; heti óraszám 3.

Egy óra tornagyakorlatokra, kettő katonai rendes fegyvergyakorlatokra szentelendő.

Az első óra $^1/_4$-ét töltsék a tanulók vagy szabad testmozgásban, vagy súlyosabb eszközökkel való gyokorlatokkal. $^3/_4$ óra erő- és műgyakorlatokkal töltessék el.

A második órában $^1/_2$ óráig katonai rendgyakorlatokra fegyver nélkül, u. m. mindennemű mozdulatokra és menetekre szakaszban; $^1/_2$ óráig pedig fegyverekkel való gyakorlatokra u. m. fegyverfogásra és kezelési módra oktattassanak a tanulók.

A harmadik óra $^3/_4$-ét fordítsák fegyverekkel való gyakorlatra, sorban és szakaszban, mindennemű mozdulatokra és fegyverfogásokra álló- és menetrendhen. Továbbá adassék némi elméleti magyarázat az altiszti szolgálatról és teendőkről.

Végre igen tanácsos s a négy alsó osztály tanulóira üdvös a jól rendezett tornajátékok behozatala is.

A mi ezek után legajánlatosabb, vegye ki a magas kormány a torna tanítását oly emberek kezéből, kik ezt csak mellékes kenyérkeresetnek tekintik, s eltévesztik szemeik elől a célt, melyet a tornászatnak elérnie kell. Igy vegye ki a katonák kezéből, mert hogy katonák tanítsanak, az az iskolai neveléssel össze nem egyeztethető.

Állítson föl a magas kormány e célra valamely jeles erő által vezetett tornatanítóképzőt, ugy mint állított rajztanítók számára; rendszeresítse e tanszéket oly fizetéssel, mint a többit, s biztos lehet a magas kormány, hogy sokan fognak e pályára is készülni, s megszünik azon rendetlen helyzet, hogy egyik iskolában rendes tornatanár, a másikban egy népiskolai tanító, s végre a harmadikban katona, sok helyen pedig hivatalban lévő egyén is tanítja a tornát. Szóval biztosítsa a magas kormány az e téren működő egyéneket, hogy ne kelljen folyton a megélhetés módjá-

ról aggódniok, hanem kellőleg biztosítva egész lélekkel hivatásuknak élhessenek, mi ép oly hasznos, mint a szellemi nevelés, mert igaz marad mindig, hogy »mens sana in corpore sano«. Folyton azt rebesgetjük a paedagogiában, hogy a testi nevelés ép oly szükséges, mint a szellemi, még sem fordítunk arra kellő gondot, pedig folyton hangzik a panasz, hogy az ujabb nemzedék mindinkább satnyul; úgy teszünk, mint a rest kertész, ki nézi, mint szárad ki s vesz el a csemete, bár tudja, hogy ha naponként egykét kanna vizet öntene rá, ismét életre ébredne, és később mint terebélyes fa gyümölcsével hálálná meg a jótéteményt.

Ennyit a közjó érdekében.

GRABOVIECZKY LEON.

Irodalom.

Aristophanes. Irta Kont Ignác. (Olcsó könyvtár. Szerk. Gyulai Pál) Franklin-társulat. Budapest.

Nem régiben jelent meg az »Olcsó könyvtár« 97. füzete, mely Kont Ignácnak: «Aristophanes« c. művét tartalmazza.

Nagy örömmel üdvözöltem e müvet, már csak azért is, mert ily vállalat keretében jelent meg s örömömet fokozá szerző előszava: »E kis mű megirásánál leginkább azon cél lebegett szemem előtt, hogy a nagyobb művelt közönségnek Arany János Aristophanes forditásának olvasásánál némileg használhassak, s főleg azoknak, kiknek a class. philologia nem szakuk, a helyes megértést megkönnyebbítsem. Tehát egy népszerű értekezés a class. philologia köréből, a görög vígjáték legkitünőbb költőjéről.

Ily művek irását én mindig és kiválóan hasznosnak, sőt szükségesnek tartám, különösen nálunk magyaroknál. *) Nézetem szerint a class. philologiának nálunk nagyobb mérvű kiterjedésére, pártolásara s előhaladására, egyik leghatékonyabb rugók a tudományos alapon álló, de népszerű módorban irott s a mostaninál nagyobb számban készítendő értekezések.

Hadd érintsem: miért? — Középiskolai oktatásunk, a class. phil. körében, bár a legészszerűbb módon legyen is szervezve s bármily sikeres legyen, aligha eljuthat valaha oda, hogy az e tárgy iránt gerjesztett érdeklődést az életre is átvigye, megszilárdítsa annyira, hogy nagy számban akadjanak oly működvelőink (tisztelet a létezőknek!), kik a class. phil. iránt valódi rokonszenvvel viseltessenek. — Azt hiszem, a köztapasztalat nyilatkozatát tolmácsolom, ha azt mondom, hogy az ifjuság, mely középiskolainkból kikerül, — ha csak nem szakemberek, — édes-keveset, nagy részük meg épen semmit sem foglalkozik a cl. philologi-

*) E véleményemet bátor voltam már mult $187^{8}/_{9}$. tanévben, Berlinből, a nmgú m. kir. vall. és közokt. Miniszter úrhoz intézett jelentésemben hangsúlyozni.

ával. Talán meg nem is elég nagy azoknak száma nálunk, kik Stuart Millnek gyönyörű s igaz gondolatát a magukévá teszik, hogy t. i. »A prózában, költészetben (elbeszélőben, lantos- vagy drámaiban) ép úgy, mint a történelmi, bölcseleti s szónoklati nemekben, a magaslat, hol ők (értsd: a görögök s rómaiak) állanak, egyaránt kitünő; míveljük annálfogva a régi nyelveket, mint leghasznosabb nevelési eszközt, mint melyekben az erkölcsi s értelmi mívelődés csodálatra méltó alapjait fogjuk feltalálni.« Nem mindenki hiszi még, hogy egyetlen újabb kori nyelv se birja pótolni, helyettesíteni ama régieket sem az érzelem, — sem az elkölcs-, sem az értelem- fejlesztés tekintetében; vagy, hogy azok egyszersmind jelenünk alapját teszik, mint a melyekből minden mai tudomány, művészet mint tiszta vizű forrásból meríté éltető nedüjét.

Ezek nyomán tovább menve, nézetem szerint, a szakembereknek az lehet s kell hogy legyen egyik főfeladatuk, hogy a cl. philologiának a nagy közönséget nyerjék meg. Erre azonban a jelenlegi viszonyok között aligha eljuthatunk valaha. Miért? Főleg mert a tisztán tudományos s így kizárólag szakemberek számára irott müveket a nagy közönség nem veszi, — nem is veheti figyelembe, mivel jobbára hiába is tenné; nem okulhat belőlök, haszonnal nem olvashatja, mert nincs meg az alap, nincs meg az előismereteknek oly foka, mely az amolyan müvekben már előzetesen fel van tételezve. »De hát nincs-e már nálunk is elég közönség számára készített ily tárgyú mű?!« Elég bizonnyal nincs, mert különben nem volnának a mai állapotok. Tisztelettel s elismeréssel kell meghajlanunk e müvek előtt, de azért a cél még sincs elérve. Én azt szeretném, hogy a magyar közönség a sok selejtes idegen mű (regény stb.) helyett vagy egyelőre legalább azok mellett, szabad idejét amaz ó-korral foglalkozva is töltse.

De lehetséges- e ez? Azt, vélem igen, egy kis áldozattal s jóakarattal. A »miként«-re nem merek kiterjeszkedni; lesznek, — ha ugyan életre való az eszme mások szerint is, — lesznek szakférfiak, a kik a terv keresztülvitelének részletezésére nyomós, hosszú idők tapasztalata alapján felelnek. Mindazáltal legyen szabad részemről is pár észrevételt tennem.

Én e cél elérésére kétféle módot látok. Egyik a *szóban*, másik az *irásbanvaló* ismertetése a tárgynak.

Az *első* alatt azt értem, hogy ragadjon meg minden szakember minden alkalmat, a hol csak a legparányibb jelét is tapasztalja az érdeklődésnek. Nem nehéz dolog a beszélgetést úgy terelni, hogy ez a tárgy kerüljön szőnyegre. A hol aztán nincs érdeklődés: ott van eszközül a szó hatalma, pár jellemző vonással ecsetelése az ó-kor remekeinek úgy a tudományok, mint a művészetek körében. A hol pedig van már érdeklődés, ott megint a legkönnyebb dolog tápot is nyujtani a kicsike szikrának, hogy lassan de világosan égő tűzzé — ám ne hamaros lánggá — éledjén. Másfelől itten célszerünek találom a *népszerű felolva-*

sásokat, minőket bárki is tarthat a maga kis körében, s ha a hallgatók közül csak egyre is hatottunk, már félig-meddig nyert perünk van. Az ily felolvasásoknak természetesen még az az előnyük is megvan, hogy általuk részletesebb s rendszeres ismeretanyagot nyujhatunk.

A másik a cl. philologiának irásban való terjesztése. Itt nyílik igazán több reményre jogosító, tágabb tér a szakembernek, hogy a tudomány átültessék a szivekbe. A fő dolog az, hogy minden munka legyen: népszerű. Legyen az alap bizonyára: a tudomány mai szinvonalán, de aztán, minden, a mit arra épitünk, olyan legyen, hogy a működvelő élvezettel, haszonnal olvashassa; legyen olyan, hogy működvelőket, barátokat toborozzon. A másik nevezetes szempontnak kétségkivül annak kell lennie, hogy az ó-kornak ilyetén megismertetése ne legyen egyesek önkényére bízva, mert »ordo est anima rerum.« Legyen az egész e nemű működés rendszeres, egyöntetü. Erre nézve szerény véleményem szerint úgy juthatunk el, hogy akár a »Középtanodai tanáregylet« akár a »Philologiai társaság« vagy más tudományos testület, a hol ez eszme legtöbb rokon s legkevesebb ellenszenvre talál, egy új vállalatra szánná el magát; szakférfiakból értekezletet hína egybe, a kik megállapítsák a munka teljes tervezetét (s itt fel lehetne használni okkal-móddal a már eddig megjelent ilyen forma müveket;) ez értekezlet gondoskodnék arról, hogy szakférfiak az »Alterthumskunde« egyik-másik részletének kidolgozását elvállalják s így csoportosíthatná is a talán elzüllő erőket, tehetségeket. Ha már vállalkozó van s a munka szellemi része is biztosítva, akkor ugyanaz az értekezlet könnyen elvégezheti az alaki kivitelt pl. előfizetés-hirdetés útján, természetesen a lehető legolcsóbb árakra szállva le. Én hiszem, hogy a magyar mívelt közönség hő pártolója lenne e vállalatnak.

Mindez, a mit elmondék, tulajdonkép csak »Fliegende Worte«, mely még megvitatásra vár. Óhajtom is, várva várom a tapasztaltak szives itéletét. Annyi bizonyos, hogy ez nekem régi, kedvenc eszmém, tán épen rögeszmém, melyből nehezen tudnék minden tapasztalatlanságom dacára is kigyógyulni. Meggyőződésem u. i., hogy ez a cl. philologiának felvirágzására lényeges befolyással volna, sőt lendületet adna a társadalmi fejlődésnek, emelkedésnek is.

Úgy hiszem, a fölebb mondottakkal jeleztem azt is: mily szempontokból itélem én meg Kont J. értekezését. E mű kétségtelen tanuságot tesz a kiváló jártasságról, melylyel az iró az Aristophanes-irodalomban bir. Általában látszik, hogy szerző nagyobbára helyes tapintattal s itélettel válogatott s nagy szorgalommal dolgozott. A kérdés már csak az: ha vajjon a t. szerző e művében minden szükséges megvan-e, és ha vajjon csak annyit tartalmaz-e, a mennyi nélkülözhetetlen a nagy közönség számára?

Az I. részben (7—16. lap) elmondja szerzőnk »A görög vígjáték« eredetét, a mennyiben az kimutatható, annak fejlődését,

a mennyiben az a hézagos adatok nyomán valószinüleg jelezhető. E részre az az egyik megjegyzésem, hogy egy kissé hosszú, igen részletes... a mi közönségünk számára. Másik, a mit el nem hallgathatok, az, hogy az egészen — mondhatnám — az egész munkán megérzik a szakmunka ize, a mennyiben oly dolgokat említ minden további magyarázat nélkül, melyekhez nincs, nem is lehet meg a szükséges előismeret. Például szolgálhat az, a hol a »mimus«-ról vagy a »parabasis«-ról beszél. — Végül azt sem mellőzhetem, hogy e részben tévedés is van. Pl. a 8. lapon azt mondja szerző, hogy a phallikus menet dalai, gunyolásai csak »Peloponnesus néhány városában, különösen Argus-, Mykenae- és Korinthusban s a szomszéd helységekben dívott.« A dolog nem igy áll. »A menet különbözőleg öltözött rögtönzőkből áll, kiknek mintegy vezetői voltak az: autokabdalok, iambisták (Siciliában), dicelisták (Lacedaemonban), phlyákok és sophisták (Alsó-Italiában), ithyphallok és phallophorok (Sicyonban), ethelontek (Boeotiában).*) E sokféle név ugyanazon egy fogalom meghatározására határozottan mutatja, mily általánosan elterjedt szokás volt Bacchus tiszteletére amolyan ünnepek rendezése. De úgy vélem, látszik innen az is, hogy a különböző helyek és népek nem egymástól vették át e szokást, hanem kifejlett, megvolt az mindenfelé, külön, önállóan.« (Lásd E. Phil. Közlöny IV. 308. l.).

A munka II. része (16—28. l.) »Aristophanes életét« adja, a legnevezetesebb eredmények alapján. Jellemzi végül, Aristophanest mint vígjátékirót, igen helyesen inkább ez utóbbi kérdéssel foglalkozván, mint az élettörténettel, mert ez lényegesebb, mint amaz.

A 28—114. lapokon Aristophanes egyes darabjainak tartalmát adja, itt-ott belészőve azok széptani méltatását is. — Ez a munka érdemleges része, ez a középpont, mely körül csoportosulnak a munka többi részei, s melyért emezek irvák. De vajjon van-e szükség a darabok tartalmi menetének bő tárgyalására. Aligha. Legalább az Arany János kitünő fordítása, az általa mellékelt magyarázó jegyzetek s a minden egyes darab elé irt bevezető sorok, ha nem teszik is Kont müvének illető részét szükségtelenné, de bizonnyal félig-meddig fölöslegessé válik e rész az említettek mellett. Többet ért volna, ha szerző az Arany jegyzeteihez adott volna egy kiegészítő mellékletet, azokból, a mik még a darabok könnyebb megértésére szükségesek. A tartalom maga úgyis kiviláglik a kitünő müfordításból, csupán a nagy közönség előtt ismeretlen dolgok megmagyarázására lett volna szükség.

Mielőtt a következő részről szólnék, még azt kell érintenem, hogy Kont müve nagyon sokat nyert volna, ha meg lesz vala toldva — ha másként nem, még a megelőző, tartalmi rész kihagyásának árán is, — mondom, — meg lesz vala toldva egy újabb

*) L. Athenaeus 621. d.

részszel, melyben szerző a görög s a mai vígjáték szerkezetét hasonlította volna össze, kiemelve az egyezést s különbözőséget a kettő között. Ugyancsak e részben tárgyalhatta volna a kart (különféle kardalokat, a kar állását, táncát stb.), melylyel általában igen mostohán bánik el.

A következő III. részről, mely »A közép és új attikai komédiá«-val foglalkozik, a legnagyobb dicsérettel kell megemlékeznem, mert ebben együtt találjuk mindazt, a mi erre nézve szükséges, lényeges. A görög vígjátékot elkiséri hanyatlásáig s az egész világos képet ad a görög vígjáték e kori fejlődéséről, lehanyatlásáról.

A »Függelék« végre, mely voltakép nem való e munka keretébe, szembetünő bizonyságot tesz arról, hogy szerző az aristophanesi irodalmat behatóan át meg át tanulmányozta, részletesen ismeri. E rész, nézetem szerint inkább szakembereknek lehet szánva, s ha már igy van, akkor ki kell terjeszkednie minden egyes kérdésre, felemlíttetvén benne a legszükségesebb, de egyszersmind, a szakemberre nézve, nélkülözhetetlen művek. Nagyobbára ez is az eset e részben, azonban hiányzik sok olyan is, a mi igen fontos, a mi elkerülhetetlenül szükséges. A t. szerző úr utólagos helybenhagyását remélve, bátor vagyok az általam is használt művek közül nehánnyal kiegészíteni a »Függelék«-et; talán némi szolgálatot is tehetek ez által e tárgygyal foglalkozó nyelvészeinknek.

A 139. laphoz: d'Avis: De prisca com. atticae natura, forma et legibus. Magdeburg 1868. A kardalok fejlődésére nézve pedig igen nevezetes: Muff Chr.: Der Chor in d. griech. Kom. vor Aristophanes. Halle 1871. Prgr.

A 140. lapon utal szerzőnk Enger művére, de nem mondja meg annak címét, mely következő: De respons. apud Arist. ratione. Vratislaviae 1839. — A részarányosság (responsio) és a kardalok kérdésére nélkülözhetetlenek még: Oeri, Prien, Christ: Thesen über die saenische Responsion b. gr. Trag. u. Aristophanes. Verhandlungen d. 32. Versammlung deutscher Philologen 142 köv. l. — Oeri: Die Responsion bei Aristoph. N. Jahrbücher F. Ph. 101. 1870. 353—390 lap. — Schmidt J. H.: Die antike Compositionslehre. Leipzig 1869. — Schmidt Leop.: Zur Methode d. literargeschichtl. Forschung. (Stasimon u. parodos). Rhein. Mus. XVIII. 1863. 286—297. l. — Arnoldt (Dr. R.): Die Chorpartien bei Aristoph. Leipzig 1873. — Agthe C.: Die Parabase u. d. Zwischenakte d. alt-attischen Kom. Altona 1866. Anhang e műhöz u. o. 1868. — Genz H.: De parabasi. Berolini 1865. Diu. inaug. — Hornung H. Theoph.: Commentationis de partibus com. Graecarum particula. Berolini 1861. D. i. Kock (Anclam 1856), Kolster (Altonae 1829), Koester (Sundinae 1835) ugyancsak a parabasisról szóló müveit nem is említve. — Muff Chr.: Ueber d. Vortrag d. chorisch. Partien b. Aristophanes. — Heimsoeth F.: Vom Vortrage d. Chores in d. gr. Dramen. Bonn. 1841. Halle 1872. — Dindorf G.: Metra

Aeschyli, Soph. Eurip. et Aristoph. descripta. Oxonii (et Lipsiae) 1842. A drámai szerkezetére még: Ascherson Ferd.: Umrisse d. Gliederung d. gr. Drama. Leipzig 1862. — Nesemann Frz.: Zur formalen Gliederung der altattischen Kom. I. Prolog. Lissa 1868. Prgr. Fortsetzung 1870. u. o. — Nesemann G. Fr.: Aem. De episodiis Aristoph. Berolini 1862. D. inaug. — Végre még egy a kardalokra nézve: Marcou F. L.: De choro et carmine lyrico apud Arist. Parisiis 1859. — Aristophanes jellemzéséhez: Deschanel E.: Études sur Arist. Paris. 1867. — Bertrand F. G. hasoncímű müve. Caen 1869. — Az egyes darabokhoz meg vannak említve a szükségesek. — Különben oly óriási irodalomból, a minő az aristophanesi, mindent fölsorolni, a mi értékes, ily szűk teren, lehetetlen. A miket szerző is én is említénk, csak nagyon kis részét teszik az idevágó irodalomnak.

Az egész munkára van még egy észrevételem, s ez az, hogy szerző nem következetes az idegen szavak irásában. Ime egy kis szemelvény: Dionysus—Zeus, (7 l), Argus (8), Argos (36), Anthestériákon, Saturnáliákon (9) Dionysiákon (16), Thesmophoriákat (84), Olympus—Híeron (10), Platon (23), Philippus (27), 41. lapon Posidon s alább mégis Sphaktéria; 62: Chalkidike de már 66: Irene; 65: Trygaeos—Pegasus; 69: Alkibiades—Sicilia, de már 74: Pisthetaeros, ezek mellett 77: phantastikus; ellenben mindig: Komédia, tragédia. stb. stb. Mindezek így egymás mellett nem állhatnak meg, a mükedvelő nem igazodhatik el rajtok. Rendszert kell megállapítani a szók leirásában, — legyen az bármelyik rendszer, csakhogy aztán kövessük azt végig, mindenütt.

De végzem is soraimat. Nem akartam részletezésekbe ereszkedni, csak arra kivántam rámutatni, hogy a mű minden érdemei dacára, még egyszer szorgosan átdolgozandó volna, hogy a közönség köreiben nagyobb elterjedésnek örvendhessen, mert a mű értéke, így a hogy az most van kidolgozva, inkább a tudományt, mint a tudományos alapon álló de népszerű modorban van. S most még egyszer utalva amaz előnyökre, melyeket érinték, a legnagyobb elismeréssel adózom szerző nagybecsű fáradozásainak s hiszem, a mit szívemből óhajtok is, hogy szerző, kinek hivatása van, mlnél többet, minél eredményesebbet mutathasson fel e téren.

Bezárom szavaimat azzal a reménynyel, hogy bevezető soraim felköltik a figyelmet a class. philologiának rendszeres népszerüsítése iránt, a mi Kont müvének ismertetése mellett egyik főcélom vala.

Dr. Boros Gábor.

Vegyesek.

— A budapesti m. kir. állam felsőbb leányiskola $187^{9}/_{80}$-iki értesítője szerint az intézet tanári kara 1 igazgatóból, 8 rendes tanárból, 1 segédtanárból, 4 rendes tanitónőből, 1 segédtanitónőből és 3 vallástanitóból, összesen 18 tagból állott. E tanévben nyilt meg a VI. osztály, a négy alsó osztály mellett pedig egy-egy párhuzamos osztály volt. Az első a, b, osztályban volt 71 tanuló, a második a, b, osztályban 76, a harmadik a, b, osztályban 78, a negyedik a, b, osztályban 63, az ötödikben 43, a hatodikban 11 tanuló. A beirt növendékek összes száma 341. Magánvizsgálatot négyen tettek. Az iskolai és berekesztése előtt kilépett betegség miatt 10, családi körülmények miatt 13. Vallásra nézve r. kath. 95, gör. n. egy. 2, ágostai hv. 29, belv. hitv. 12, unit. 2, mózes vallású 201; a legidősebb 1861-ben, a legifjabb 1870-ben született.

— A Tiszán túli ref. középiskolai tanáregyesület ez évi rendes közgyülését f. é. julius 9. és 10. napján Szatmár-Németiben tartja meg. Az érdekes programmból kiemeljük a következő tételeket: Ladányi Gedeon kolozsvári egyetemi tanár és az egyesület tiszt. tagja értekézése: „A vallás az emberiség őskorában.“ — Részletek a szatmár-németi ref. gymnasium történetéből. Kovács Istvántól. — Visszatekintés a hazai és külföldi középiskolai tanügy mult évi nevezetesebb mozzanataira. Bokor Józseftől. — A gymnasiumokban fennálló önképző egyletekről. Ladányi Gedeontól.

— Már megint a magyarországi szászok! A Rill-féle „Ung. Schulbote“ XIII. 25. számában Csermák A. figyelmessé tesz minket egy eredetileg a „Schul- und Kirchenboten“-ban napvilágot látott s maga a szerkesztő (Obert nevü plébános) által irt cikkre, melyet a mi jó barátunk (?) Jessen, a „Frei päd. Blätter“ cimü folyóirat szerkesztője sietett átvenni s e lapok 17. számában lenyomatni, hogy az osztrákoknak is legyen egy ujabb okuk a károrvendésre!

A Kozma úr figyelmére méltó, páratlan ferdítésekkel, undok fajgyülölettel s égbekiálltó lázítázokkal telített cikk címe: „Magyarisirung und die Siebenbürger Sachsen.“

Belőle idézzük forditásban a következőket.

„Az 1879. év ránk szászokra nézve azért is legéletbevágóbb jelentőségü, mert látta életbe lépni azon törvényjavaslatot, „welcher den Unterricht in der magyarischen (!) Sprache auch für unsere Volksschulen zu einem obligaten Lehrgegenstande macht.“ . . . . . A tanitóknak jut a feladatat, hogy szembeszálljanak azon veszedelemmel, mely ezen törvényjavaslatból keletkezik az iskolának nevelő befolyására. Ugyanis tapasztalati tény az, hogy a jellem-

képzés igen szenved egy második, s még hozzá élő nyelvnek korai tanítása által. . . . . Ez oknál fogva az oktatásnak legalsó fokán az anyanyelvnek a korlátlan mediumnak kell lenni, melylyel közlekedik a tanító a tanulóval, s megfordítva; . . . . Ezen mediumnak korlátozása egy második élő nyelvnek korai tanítása által veszélyezteti az iskola nevelői befolyását, a gondolkodásmódnak meghasonlására s a jellem romlására („Verhunzung") vezet. . . . . Ha igaz — és ezen állítás minden körülmények közt igaz — hogy az iskola az, mivé a tanítók azt csinálják, akkor egyszerűen következik, hogy kiváltképpen a tanítóknak kötelessége: legyőzni ama veszélyt. A tanítók képesek a „Magyarisirung"-ot, ha ilyen céloztatik, megakadályozni, ha tudják azt, mivel tartoznak az iskolának, (Hát hazájuk nincs?! Szerk.) ha szakértelemmel és lelkiismeretességgel megteszik azt, mit hivatásuk megkövetel tőlük. Még nem született meg az, ki képes volna rákényszerítni a tanítót, hogy tanítványait elnemzetiesítlenítse; azon tanítót, ki ismeri azon eszközöket, melyekkel ezen elnemzetiesítlenségnek utját lehet állni, s ki ezen eszközöket tanítványainak tanításánál és nevelésénél lelkiismeretesen is célirányosan alkalmazza. Hihetőleg nem kerül a dolog oda, hogy minden tanító tanitványainak „magyarizálása" végett egy felügyelő alá helyeztetik. Ha mégis idáig jutna a dolog, merem állítani: még a felügyelőnek jelenlétében is képes a tanitó, ki tanítani s nevelni tud s hivatásának lelkiismeretséggel s odaadással megfelel, egy más, mint a rákényszerített cél felé törekedni."

Kommentár ehhez fölösleges!

— „Fölszólitás." — A középiskolai tanáregyesület ez évben Budapesten tartandó évi közgyülésén a tárgyalandó kérdések között a francia nyelvtanítása reáliskoláinkban napirendre lévén kitüzve fölkérem mint előadó az illető szaktanár urakat, szíveskedjenek az ügy érdekében mentül számosabban megjelenni s az illető szakkérdés tárgyalásában tényleg részt venni.

Budapest, 1880. junius hó 20-án. *Palóczy Lipót.*

Névsora

azon tagoknak, kik a tagdíjat 1880. május 25-től 1880. junius 24-ig lefizették.

$187^{6}/_{7}$-re: **S**zidanics Ferenc (I. fele).

$187^{8}/_{9}$-re: Dr. **H**ómann Ottó. Hátralékban van még 94 tag!

$187^{9}/_{80}$-ra: Dr. **B**ellaagh József, Bruck Ferenc, **C**sernus Gerő, **F**rancsics Vince (II. fele), **H**ettlinger József, dr. Hómann Ottó, Hruschka Lipót, **K**lazsik Rókus*), **M**andola József, Marcsics János, Mihalik Aurél, **S**zabó József (Budapest), **T**iber Ágost, **Z**ambó János, Zilahy Samú. Összesen fizetett 667 tag (azaz 81·34%), hátralékban van még 154 tag.

$188^{0}/_{1}$-re: **M**adarász Gusztáv.

Előfizettek $187^{8}/_{9}$-re: **K**olozsvári ref. főgymnasium (a még hátralékos 3 frtot).

Budapest, 1880. junius 24-én.

Mayer József,
egyleti pénztárnok.
(II. ker. állami reáltanoda, Budán.)

*) Csak a postán történt tévedés miatt a Közlöny 18. sz. közlött névsorban fordul elő.

Budapest, 1880. Nyomatott Fanda József könyvnyomdájában.